REI RVSTICAE

SCRIPTORES

REI RVSTICAE

SCRIPTORES

SCRIPTORES
REI RVSTICAE

EX RECENSIONE

IO. GOTTLOB SCHNEIDER

CVM NOTIS

TOMVS TERTIVS

AVGVSTAE TAVRINORVM
EX TYPIS IOSEPHI POMBA
ANNO MDCCCXXIX.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIBER QVINTVS.

I.

Superioribus[a] libris, quos ad te de[b] constituendis colendisque vineis, Silvine, scripseram, nonnulla defuisse dixisti, quae agrestium operum studiosi desiderarent; neque ego[c] infitior[d] aliqua me praeteriisse, quamvis inquirentem sedulo,[e] quae nostri seculi[f] cultores quaeque veteres literarum monumentis prodiderunt: sed quum sim[g] professus rusticae rei praecepta, nisi fallor,[h] asseveraveram, quae vastitas[i] eius scientiae contineret, non[k] cuncta me dicturum, sed plurima. nam illud in unius hominis prudentiam cadere non poterat. Neque enim est ulla disciplina aut[l] 2
ars, quae singulari[m] consummata[n] sit ingenio. Quapropter ut in magna silva boni venatoris est indagantem[o] feras quamplurimas capere; nec cuiquam

VARIETAS LECTIONIS.

Cap. I. (a) *Prioribus* I. B. Br. R. Goes. Sang. (b) *de* om. P. (c) *ego* addidi ex P. Goes. Saog. (d) *inficior* Edd. primae, ut Br. (e) *sedulernum* L. (f) *saeculi* Br. A. G. (g) *summo festus* P. (h) Vulgo additum *non* om. Goes. Sang. (i) *unitas* P. (k) *non* h. l. addidi ex Sang. addit etiam h. l. Brusch. (l) *non* P. (m) *consulari* P. *singulis singulari* L. (n) *consumata* I. B. Br. R. A. Iuul. H. (o) *indaganter* vulgatum ex. L. P. (addo Sang.)

Hic incipere Sangermannensem Codicem alterum variorum Scriptorum et inter eos Columellae Excerpta continentem et vetere scriptura exaratum, monuit Abr. Gronovius. Exordium capit is a verbis sect. 4, *Quoniam familiariter*.

Indagantem) Vrsini emendatio-

culpae fuit non omnes coepisse[p]: ita nobis abunde[q] est, tam diffusae materiae, quam suscepimus, maximam partem tradidisse. quippe quum[r] ea velut omissa desiderentur, quae non sunt propria nostrae professionis; ut proxime, quum de commetiendis agris rationem M. Trebellius noster requireret a me,[s] vicinum adeo[t] atque coniunctum esse censebat demonstranti, quemadmodum agrum pastinemus,[v] praecipere etiam pastinatum quemadmodum metiri debeamus.
3 quod ego non agricolae sed mensoris officium esse dicebam; quum praesertim ne architecti quidem, quibus necesse est mensurarum nosse rationem, dignentur consummatorum aedificiorum, quae[x] ipsi disposuerint, modum comprehendere, sed aliud existiment professioni suae convenire, aliud eorum, qui iam exstructa metiuntur, et imposito calculo perfecti operis rationem computant. Quo magis veniam tribuendam esse nostrae disciplinae censeo,[y] si eatenus progreditur, ut dicat, qua quidque[z] ratione[a] facien-
4 dum,[b] non quantum id sit quod effecerit. Verum quoniam[c] familiariter a nobis tu quoque, Silvine, praecepta mensurarum desideras, obsequar voluntati tuae, cum eo, ne dubites id opus geometrarum magis

correxit Gesner. (p) *coepisse* I. B. Br. R. A. *omnis* Br. (q) Ita pro *satis abundeque* scripsi ex P. S. (r) Vulgo intersertum *in* om. Saug. (s) Vulgatum ordinem *a me requireret* mutavi ex Br. et Sang. (t) *vicinum atque adeo* Br. (v) Ita pro *pastinaremus* P. Sang. (x) *quem* Br. (y) *censeo* om. L. P. Goes. Sang. (z) *quid* R. (a) *nationem* R. (b) *est* add. I. B. R. sed omitt. Br. (c) *quom* Br. (d) *ut* om. I. B. Br. R. paulo antea *vendico* Sang. uterque.

nem firmarunt libri scripti. Vulgo *indaganter.*

M. Trebellius) Vitellii Syriae praesidis A. V, 789 memorat M. Trebellium Tacitus Ann. VI, 41, nescio an eundem.

Cum eo) Expressum ex graeco ἐφ' ᾧ, ἐφ' ᾧτε. Vtitur formula etiam Cicero ad Attic. VI, 1; VII, 13. Livius VIII, 14, et frequentissime Celsus, monente etiam Gesneri Thes. L. L.

esse quam rusticorum, desque veniam, si quid in eo fuerit erratum, cuius scientiam mihi non vindico. Sed ut [d] ad rem redeam, modus omnis areae pedali mensura comprehenditur, qui digitorum est [e] XVI. pes multiplicatus in passus et actus et climate et iugera et stadia centuriasque mox etiam in maiora spatia procedit. *Passus* pedes habet V. *Actus minimus* (ut ait M. [f] Varro) latitudinis [g] pedes quatuor, longitudinis habet pedes CXX. *Clima* quoquo versus pedum est LX. *Actus quadratus* undique finitur pedibus CXX. Hoc duplicatum facit *iugerum*, et ab eo, quod erat [h] iunctum, nomen iugeri usurpavit. [i] Sed hunc actum

(c) *est* om. Eaed. et Sang. (f) *magister* L. (g) *latitudinem*. P. *latitudinem pedis* Sang. (h) *erit* Sang. uterque. (i) *usurpabit* P. Sang. (k) *beticae* I.

Vt ait M. Varro) Hodie in Varrone nihil tale legitur; unde arguere lacunam istius loci licet. Isidor. Orig. XV, 15: *actus est minimus latitudine pedum quatuor, longitudine centum sexaginta.* Sed Boëthius de Geometria p. 1520, ed. Basil. *Actus minimus quatuor tantum pedibus in latitudine, et CXX pedibus in longitudine protenditur.* Et sic etiam Frontinus Goesii p. 30.

Clima) Isidorus: *climata quoque undique versum habent sexaginta pedes.*

Actus quadratus) Isidorus: *finitur pedibus centum viginti. Hunc Betici arapennem dicunt ab arando scilicet. Actus duplicatus iugerum facit, et ab eo, quod est iunctum, iugeri nomen accepit. Iugerum autem constat longitudine pedum ducentorum XL latitudine centum viginti. Actum provinciae Beticae rustici agrum vocant. Porcam iidem Betici triginta pedum latitudine et octoginta latitudine definiunt.* Monuit etiam Schoettgen, Anonymum de Limitibus p. 291 ex eodem Isidoro numerum porcae pedum in longitudine ponere LXXX, quem ipse probat cum Gesnero. Librarios de numero dubitasse arguit varietas lectionis. Gerbertus in Geometria edita a Pezio Anecdot. Vol. III, P. II, p. 12: *porca actus quadratus qui et agripennus seu aripennus;* et p. 14: *Porca pedes constratos habet* 2400. Itaque etiam hic locus confirmat lectionem a me receptam. De reliqua loci Isidori varietate tacent Interpretes. Arapennem is Baeticis attribuit; ubi Interpretes ex legibus Gothicis *aripennem* posuerunt, et ex Glossario: *Arpendia*, πλέθρα. *Arvipendium*, σχοῖνος γεωμετρικός. Gerbertus in Geometria p. 14: *Actus quadratus qui et agripennus seu aripennes dicitur — habet pedes constratos* 14400. *Iugerum seu iuger seu iugum, quod iunctis duobus aripennis constat — habet pedes constratos* 18800, ubi scribi debet 28800.

provinciae Baeticae [k] rustici *acnuam* [l] vocant: iidem-
6 que [m] triginta pedum latitudinem et CLXXX [n] longitudinem *porcam* dicunt. At Galli *candetum* appellant in areis urbanis spatium centum pedum, in agrestibus autem pedum CL. [quod aratores *candetum* [o] nominant] semiiugerum quoque *arepennem* [p] vocant. Ergo (ut dixi) duo actus iugerum [q] efficiunt longitudine [r] pedum CCXL, latitudine [s] pedum CXX. [t] quae [v] utraeque summae in [x] se multiplicatae quadratorum

B. Br. R. *bethicae* P. (l) *agmiam* I. Br. A. L. *agmina* Br. *agnam* A. Iunt. St. *agnuam* Goes. Sang. (m) *itemque* I. B. Br. R. Goes. Sang. (n) CXXV I. B. Br. R. CLXXV Pol. CXXX Lips. (o) Ita pro *cadetum* I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. (p) *arepenne* I. B. R. recte Br. (q) *iugeri* Sang. uterque. (r) *longitudinem* I. B. Br. R. L. Sang. *in longitudinem* Lips. (s) *latitudinem* I. B. Br. R. S. *in latitudinem* Lips. (t) CCXX Sang. (v) *quae utraeque* om. Pol. (x)

Acnuam) In Isidori editione Parisiensi 1601, editum lego *agrum*, in margine annotatur *agnum*. Sed in notis Ioannes Grialus Codices Gothicos ait habere *agnam* in Isidoro, Interpretem autem Chacon in utroque Varronis et Columellae loco in Cod. vet. scriptum legisse *acnam*. Dixi de vocabulo ad Varronem. Addo nunc locum ex Codice Marciano de mensuris apud N. Schow in Hesychio restituto p. 648: ἔχει δὲ ἡ ἄρουρα τῷ μέτρῳ τοῦ καλάμου τῷ ἔχοντι πήχεις ςτ' καὶ δίμοιρον, ὃ καλεῖται παρὰ γεωμέτραις ἄκαιναι κ' ἐπὶ κε' πλέθρα — τὸ δὲ πλέθρον κ' ἐπὶ κ' ἀκαίνας ἔχει τῷ μέτρῳ τοῦ καλάμου ὅπερ παρὰ Παλαιστίνοις καὶ Αραψιν σαταῖον καλεῖται.

Candetum) Isidorus addit post *centum pedum* haec: *quasi centetum*, ubi alii libri *centenum* habent. Pergit: *in agrestibus — quod aratores candecum vocant*. Sed in notis Parisiensis monetur, omnes Isidori Codd. in posteriore loco habere *candetum*, et verba notae sic praescripta leguntur: *quadratum iustum candetum vocant*; sed in margine textus ex aliis libris laudatur *quadratos iustum candetum*, quam lectionem memoravit Godofredus; et Anonymus Goesianus de Limitibus p. 294 ex Isidoro habet: *quadratorum iustum candetum vocant*, unde Schoettgen h. l. etiam legi malebat: *quod aratores iustum candetum*. Contra monet Gesner, aliam vocem rusticorum requiri, si *candetum* fuerit Gallorum elegantiorum usu tritum. Verum omnino verba *quod — nominant* spuria censuit Pontedera, cuius de sententia inclusit Gesner. Ceterum de *arepenni*, unde Gallicum *arpent*, vide Cangii Glossarium. A candeto repetiit Camdenus Britannicum *Cantroed*, seu *Cantredum*, quod centum villas complectitur; de quo vide Cangium sub voce *Cantredus*. Ceterum Sang. uterque *Gandetum*.

faciunt pedum viginti octo millia et octingentos. *Stadium* deinde habet passus cxxv, [y] id est pedes dcxxv, quae mensura [z] octies multiplicata [a] efficit mille passus; sic [b] veniunt quinque millia pedum. *Centuriam* 7
nunc dicimus (ut idem Varro ait) ducentorum [c] iugerum modum. olim autem ab centum iugeribus vocabatur centuria, sed mox duplicata nomen retinuit: sicuti [d] tribus dictae primum a partibus populi tripartito divisi, quae tamen nunc multiplicatae pristinum nomen possident. Haec non aliena, nec procul 8
a ratiocinio, quod tradituri sumus, breviter praefari oportuit. nunc veniamus ad propositum. Iugeri partes [e] non omnes posuimus, [f] sed eas, quae cadunt in aestimationem facti operis. nam minores persequi supervacuum fuit, pro quibus nulla merces [g] dependitur. Igitur (ut diximus) iugerum habet quadrato-

Ita pro *inter* I. B. Br. R. Sang. (y) cxxxv Gr. (z) *mensura* addidi ex Isidoro, Br. Goes. Sang. *mensurae* ex I. B. R. Pol laudat Gesner. *quae* om. Pol. (a) *multiplicata* om. I. B. Br. R. Saug. (b) *sunt passus is veniunt* P. *passus sunt campum*. *Centuriam* Sang. (c) *numero* add. I. B. Br. R. (d) *sicut* Br. deinceps *tripertito* Saug. uterque. (e) *partis omnis* Br. (f) *possumus* I. B. Br. R. (g) *mercede penditur* P. et S. uterque. (h) *scrupula* aliae, quod ex

Viginti octo) Si actus quadratus undique finitur pedibus 120, qui in se multiplicati faciunt pedes quadratos 14400, actus duo iuncti efficere debent 28800.

Stadium) Isidorus: *porro stadialis ager habet — cuius mensura octies computata miliare facit, quod constat quinque millibus pedum*. Vides, Isidorum additum a nobis vocabulum *mensura* confirmare.

A centum iugeribus) Quidni potius a totidem *herediis*, quae Varronis ratio est I, 10, 3? Gesner, cuius et seqq. sunt annotationes.

Sed mox) Isidorus ita: *sed postea duplicata est, nomenque pristinum retinuit. In numero enim centuriae multiplicatae sunt, nomen mutare non potuerunt*, unde suspicor, vocem *numero*, quam Edd. primae supra post *ducentorum* inserunt, ad h. l. pertinere, atque olim lectum fuisse *duplicata numero nomen tamen retinuit*.

Iugerum habet) Commentarii instar ad hunc locum esse poterit, quam subiiciemus tabellam; e qua porro de lectionis Commelinianae, quam hic servamus, integritate iudicare licet. Eodem modo totum hunc locum edidit ὁ πάνυ Gronovius P. V. 3, 11, p. 199 sq. Tanto minus opus fuit, corruptos culpa librariorum nu-

rum pedum viginti octo millia et octingentos: qui
9 pedes efficiunt scripula[h] CCLXXXVIII. Vt autem[i] a minima parte, id est ab dimidio scripulo[k] incipiam, pars quingentesima[l] septuagesima sexta pedes efficit[l] quinquaginta; id est iugeri dimidium scripulum.[h] pars ducentesima[m] octogesima octava pedes centum; hoc[n]

Pol. correxit Gesner. In Sang. prior summa ita notatur: xxc,II et ccc. altera sic CCLXXXC,II. (i) *autem* om. I. B. Br. R. Sang. (k) CCLXXXVIII I. B. Br. R. DLXXII Pol. (l) *efficiunt* I. B. Br. R. (m) Sang. numerum sic notat: CCLXXV et LXXC, punctis suppositis quinque. (n) *quae* I. B. R. Br. (o) *pars* LXXII

merus, et monstra varietatum cum lectoris nausea apponere. Porro *scripulum* retinuimus, non quo non melius putemus *scriptulum* (Gr. γράμμα vid. Ind.), quod nec in Chrestomathia Pliniana dissimulavimus; sed quia videtur, quod eodem loco diximus, non sola librariorum culpa hanc vocem ab origine sua et etymo detorsisse. Sed ecce tibi tabellam

Scrip.	*Pedes.*	*Pars iugeri, id est, assis.*
$\frac{1}{2}$	50	576
1	100	288 (scripulum)
2	200	144
4	400	72 sextula
6	600	48 sicilicus
12	1200	24 semiuncia
24	2400	12 uncia
48	4800	6 sextans
72	7200	4 quadrans
96	9600	3 triens
120	12000.	$3\frac{1}{12}$ ($\frac{5}{12}$) quincunx
144	14400	2 —— semis
168	16800	$2\frac{1}{12}$ ($\frac{7}{12}$) septunx
192	19200	$\frac{2}{3}$ —— bes
216	21600	$\frac{3}{4}$ —— dodrans
240	24000	$\frac{1}{2}$ et $\frac{1}{3}$ ($\frac{10}{12}$) dextans
264	26400	$\frac{2}{3}$ et $\frac{1}{4}$ ($\frac{11}{12}$) deunx
288	28800	— — — as

est scripulum. pars [o] CXLIIII pedes cc, hoc est, scripula duo. pars septuagesima et secunda pedes cccc, hoc est sextula, in qua sunt scripula quatuor. pars quadragesima octava [p] pedes DC, hoc est sicilicus, in quo sunt scripula sex. pars vigesima quarta [q] pedes mille ducentos, hoc est semuncia, in qua scripula XII. pars duodecima duo [r] millia et quadringentos, hoc est uncia, in qua sunt scripula XXIIII. pars sexta pedes quatuor millia [s] et octingentos, hoc est sextans, in quo sunt [t] scripula XLVIII. pars quarta pedes septem millia [v] et ducentos, hoc est quadrans, in quo sunt [*] scripula LXXII. pars tertia pedes novem millia [x] et sexcentos, hoc est triens, in quo sunt scripula XCVI. pars tertia et una [y] duodecima pedes duodecim millia, [z] hoc est quincunx, in quo sunt scripula CXX. pars dimidia pedes quatuordecim millia [a] et quadringentos, hoc est semis, in quo sunt scripula CXLIIII. pars dimidia et una [b] duodecima, pedes sexdecim [c] millia et octingentos, hoc est septunx, in quo sunt [d] scripula CLXVIII. [e] partes duae tertiae pe-

pedes: pars XLIIII *pedes* CC *hoc est scrupula duo. Pedes* CCC *hoc est sextula etc.* I. B. R. Br. *digitorum XVI pares multipl.* Lips. In Sang. est: *Septuagesima et secunda pars* CXLIII. *pedes* CC, *hoc est, scripula duo pedes* CCCC *hoc est sextulam.* (p) XLIIII I. B. Br. R. (q) XXIII. Br. (r) p. II. cccc. Br. et Sang. (s) dccc. *hoc est sextans* Br. (t) *sunt* om. Br. (v) p. VII. cc. Br. * *Fatigata hic est nostra patientia, qui varietatem lectionis enotavimus, ut numerorum, qui iam sequuntur, manifestaria peccata, quae in Mss. et quasdam antiquas editiones irrepserant, praetermitteremus: nec ullius usus est, ea excutere. Veram et sanam hic lectionem proponi, ipsa res, si quem ad calculos sedere non pigeat, docebit. Convenit etiam in plerisque omnibus Lips.* Gesner. (x) *p.* VIIII. *d. c.* Br. (y) *una* om. Br. (z) *millia* om. Br. *quincunx* Br. (a) *millia* et deinde *sunt* omn. Br. (b) *una* om. Br. (c) *p. XIII dCCC hoc est septunx* Br. (d) *sunt* om. Br. (e) CLXXXIIX Br. (f) *p. XIII. CC hoc est pes*

Pars duodecima duo millia) Scribatur: Pars duodecima *pedes* vel *p.* nam Iensonius p. II, CCCC. Pontedera 2.

Pars tertia et una duodecima) Scribi iubet *una* Cl. Pontedera, hic et paulo post semel atque iterum, ideo credo, ut intelligatur, *una* adverbium esse, non casum rectum, ad *pars* relatum: quod nobis quoque, fateamur enim, ita videbatur. *G.*

des decem[f] novem millia et ducentos, hoc est bes, in quo sunt[d] scripula CXCII. partes tres quartae pedes unum et viginti millia et sexcentos, hoc est do-
12 drans, in quo sunt[d] scripula CCXVI.[h] pars dimidia et tertia ped. viginti quatuor millia, hoc est dextans,[h] in quo sunt[d] scripula CCXL.[i] partes duae tertiae[*] et una quarta pedes viginti sex millia et quadringentos, hoc est deunx, in quo sunt[d] scripula CCLXIIII. Iugerum pedes viginti octo[l] millia et octingentos, hoc
13 est As, in quo sunt[d] scripula CCLXXXVIII. Iugeri autem modus si semper quadraret, et[m] in agendis mensuris in longitudinem haberet pedes CCXL, in latitudinem pedes CXX, expeditissimum esset eius[n] ratiocinium. sed quoniam diversae agrorum formae veniunt in disputationem, cuiusque generis species subiiciemus, quibus quasi formulis utemur.

II. Omnis[a] ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiam semicirculi,[b] vel arcus, non nunquam etiam plurium

Br. (g) CXIII Br. (h) *destans* Br. (i) CCXLII Br. (k) *tertiae secundae et quarta p. XXIII. CCCC hoc est denus* Br. (l) *septem* Br. omisso *millia*. (m) *et* om. Br. *ut agendis — pedes CCXLVIII latitudinem pedes CXX.* Sang. (n) *eius* om. Br. deinde *cum et diversae formae agrorum.*

CAP. II. (a) Continuat haec cum antec. Capite Br. (b) *semicirculus* I. B.

CAP. II. Observandum, schemata quae plane omittit Lips. in primis editionibus et Mediceo codice numeris modo Romanis utcunque dispositis, neque his satis emendatis constare, e. g. primum schema tale est in editis

C   C
C X C in Mediceo (X)
C

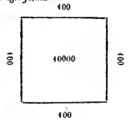
Vnde illud certe discimus, millenarii notam saepe omissam, et minori tantum numero expressam, ubi res ipsa satis indicaret scilicet, de millibus sermonem esse. Etiam hoc semel observasse iuverit, quod hic notavit Politianus, in codicibus antiquis pro numerali D saepe occurrere A. vid. ad Colum. IV, 33, 4. Denique integriores et saniores numeros esse in Mediceo apparet, in monstrosis licet figuris: ut veram lectionem hic proponi, vel sic illius testimonio appareat. GESN.

angulorum formam exhibet.[c] Quadrati mensura facillima est. nam quum sit undique pedum totidem, multiplicantur in se duo latera, et quae summa ex[d] multiplicatione effecta est, eam dicemus esse quadratorum pedum. Tanquam est[e] locus quoquo versus c pedum : ducimus centies centenos, fiunt decem millia.[f] Dicemus igitur eum locum habere decem millia[f] 2
pedum quadratorum, quae efficiunt iugeri trientem, et sextulam, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit. At si longior fuerit, quam 3
latior, ut exempli causa iugeri forma pedes habeat

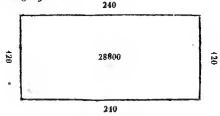
Br. R. (c) *exiget* P. *exibet* R. (d) *et* I. B. R. recte Br. (e) *esto* P. L. (f)

Iugeri trientem et sextulam) Haec iam componere cum laterculo nostro, et ipsa contentione bene se habere utrinque numeros, licet intelligere. Haec talia porro ostendunt, quam saepe usus fuerit patribus familias divisionis assis, et quam apposite Horatius A. P. 325 sq. : *Romani pueri longis rationibus assem Discunt in partes centum diducere. dicat Filius Albini, si de quincunce remota est Vncia, quid superat? poteras dixisse, triens. eu! Rem poteris servare tuam, redit uncia, quid fit? Semis etc.* Ceterum figuris, quae auctoris antea verbis interponebantur, commodiorem spero hic locum adsignavimus. Sit ergo

Quadrati agri forma

Iugeri forma

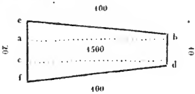

longitudinis CCXL, latitudinis pedes[g] CXX, ita ut paulo ante dixi: latitudinis pedes cum longitudinis pedibus sic multiplicabis. Centies vicies[h] duceni quadrageni fiunt viginti octo millia[i] et octingenti. Dicemus iuge-
4 rum agri tot pedes quadratos habere. Similiterque[k] fiet de omnibus agris, quorum longitudo maior sit latitudine. Sin autem cuneatus ager fuerit, ut puta longus pedes centum, latus ex una parte pedes XX, et ex[l] altera pedes X: tunc[m] duas latitudines componemus,[n] fiet utraque summa pedes XXX. Huius pars dimidia est quindecim,[o] quam cum longitudine multiplicando efficiemus pedes mille et quingentos. Hos igitur in eo cuneo quadratos pedes esse dicemus, quae

millia om. I. B. Br. R. X. Lips. (g) *pedum* I. B. Br. R. (h) *vities* I. B. R. *ducenti* Br. (i) *millia* abest I. B. Br. R. (k) *Similiterque omnis longitudinis pedes cum pedibus latitudinis multiplicabimus* M. CCXL. CXX. LXXVIII. DCCC. *Sin autem* etc. L. I. B. Br. R. Goes. Sang. nisi quod Sang. habet *omnes*, Lips. omittit litteram M. (l) *ex* defic. I. B. Br. R. (m) *tunc* defic. I. B. Br. R. (n) *computemus* I. B. Br. R. (o) *decies quinquies decies. Et quin-*

Longus pedes C.) Habet hanc speciem vel problema, si lubet, etiam Goesianus mensor p. 313. Sed vel obscure, vel parum accurate loquuntur. Longitudo non intelligenda est *e b* vel *f d*, haec enim non est perpendicularis cum *e f* et *b d*: sed intelligenda *a b* vel *c d*: quo facto vera erit computatio, facile probanda, si resolvas aream in duo triangula et unum oblongum etc. Sed apparet etiam ex aliis, parum accurate, si rigorem demonstrationis spectes, in artificio suo versatos mensores: cuius rei plura occurrent specimina. *G.*

Cuneati agri forma

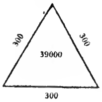

pars erit iugeri semuncia et scripula tria. At si tribus[p] paribus[q] lateribus triquetrum metiri debueris,[r] hanc formam sequeris. Esto ager triangulus pedum[s] quoquo versus tricentorum.[t] Hunc numerum in se multiplicato, fiunt pedum nonaginta millia.[v] Huius summae partem tertiam sumito, id est triginta millia.[x] item sumito[y] decumam,[z] id est novem millia.[1] utramque summam componito. fiunt pedes triginta novem millia.[1] Dicemus hanc summam pedum[a] quadratorum esse in eo triquetro, quae mensura efficit iugerum, et trientem, et[b]

quies longitudinem multiplicando I. B. Br. R. *decus quinquies decies.* *Et quinque etc.* P. (p) *tribus* om. L. I. B. Br. R. (q) *paribus* omitt. P. Goes. (r) *debuerimus* I. B. Br. R. (s) *pedes* I. B. Br. R. (t) *trecentorum* H. (v) XC. I. B. R. *pedes LXXXX* Br. (x) XXX. I. B. Br. R. (y) *partem* interser. I. B. Br. R. I. I. H. A. G. (z) *decimam* I. B. Br. R. (a) *pedum* om. I. B. Br. R. (b) *et* om. I. B. R. Br.

Tribus lateribus paribus) Quanto hic facilius erat et certius communem geometrarum rationem sequi, et ex altitudine dimidia in basin totam ducta, aut contra, invenire aream? quam deinde etiam, similem certe, sequitur in triangulo rectangulo: quum ea ratio, quam hic proponit auctor, quamque trigonometria vulgaris comprobat, non vera, sed prope veram tantum sit, quod me docuit clarissimus Hambergerus, cuius verba in calce libri dabo. Rationem aliam habes etiam apud Goesianum mensorem p. 312, sed falsam et ipsam. *Gesner.* Goesianis ex Codice manuscripto multa adiunxit Muratorius in eo Antiquit. Italicarum Volumine, quod in Varronis vita laudavi de Varronis Ephemeride navali.

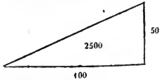
Triquetri agri forma

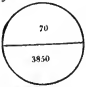
sicilicum. Sed si triangulus disparibus fuerit lateribus ager, tanquam in subiecta forma, quae habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitur. Esto unius
6 lateris linea, quae [c] facit angulum rectum, pedum [d] quinquaginta, et alterius pedum centum. Has duas summas in se multiplicato,[e] quinquagies centeni fiunt [f] quinque millia. Horum pars dimidia duo millia quingeni,[g] quae pars iugeri unciam et scripulum efficit. Si rotundus ager erit, ut circuli speciem habeat, sic pedes sumito.[h] Esto area rotunda, cuius diametros [i]
7 habeat pedes LXX. Hoc in se multiplicato, septuagies

(c) *quae facit angulum rectum* omittunt L. I. B. Br. R. probante Pontedera. (d) *pedes* I. B. Br. R. (e) *multiplico* P. (f) *fiunt* om. I. B. Br. R. (g) H. D. I. B. R. Br. (h) *summito* I. *minito* vel *muminito* P. *minito* Goes. *munito* L. (i) *dimidia metros* P. *diametros id est dimensio habeat* L. I. B.

Orthogonii triangularis agri forma

Rotundi agri forma

* LXX et $\overline{\text{iiii}}$DCCC. Goes. pro 4400.

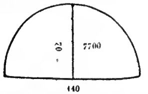
Si rotundus ager erit) Haec rectiora, quae habet etiam Goes. p. 314. Ratio enim haec: ut se habet duplum diametri 14 (ex Archimedea ratione) ad dimidiam peripherian 11, ita quadratum diametri se habet ad aream circuli. Demonstrationem facilem dedit laudatissimus Hambergerus, infra etiam subiiciendam. Quodsi assumas numeros paullo propius accedentes ad proportionem rectarum et curvarum in circulo, s. areae quadratae et circularis, eiusdem illic lateris, hic diametri v. g. 1000, 785 vel 200, 157, et more consueto argumenteris, propius etiam accedes ad verum in problemate proposito. Videbis enim diametro 70 respondere aream $3864\frac{1}{2}$. *G.*

septuageni fiunt[k] quatuor[l] millia et noningenti. Hanc summam undecies multiplicato, fiunt pedes quinquaginta tria millia nongenti. Huius summae quartam decimam subduco,[m] scilicet pedes tria millia octingenti, et quinquaginta. Hos[n] esse quadratos in eo circulo dico, quae summa efficit iugeri sexcunciam,[o] scripula duo et dimidium. Si semicirculus fuerit ager, 8
cuius basis habeat pedes CLX,[p] curvaturae autem latitudo[q] pedes LXX: oportebit multiplicare latitudinem cum basi. Septuagies[r] centeni quadrageni fiunt novem millia[s] et octingenti. Haec undecies multiplicata[t] fiunt centum septem millia[v] et octingenti. Huius summae quarta decima est septem millia[x] et septingenti. Hos pedes esse dicemus in semicirculo, qui efficiunt iugeri quadrantem scripula quinque. Si[y] autem minus quam 9

Br. R. (z) *fiunt* abest I. B. Br. R. (l) IIII. DCCCC. Eaedd. (m) *duos pedes* III. DCCCL. I. B Br. R. (n) *Hoc* P. (o) *sexunciam* L. I. B. Br. R. (p) CXL Br. (q) *latitudinem* P. (r) *septuageni* I. B. Br. R. *septuagena centena* P. (s) VIIII. DCCC. I. B. Br. B. (t) *multiplicata* om. L. I. B. Br. R. (v) CVII. DCCC I. B. Br. R. (x) VII. DCC. I. B. Br. R. (y) *Sin* P. (z) *His* lunl. (a) *dico*

Si semicirculus fuerit ager) Consentit hic etiam Goes. p. 314, et consequens est superiori, quum dimidiorum eadem sit, quae integrorum, ratio Itaque argumentari licet, ut se habet duplum diametri 14 ad dimidiam peripheriam 11, ita factum diametri in radium, (h. e. dimidium quadratum diametri) ad dimidiam aream circuli. Si sumas numeros paulo maiores, de quibus modo dictum, habebis 7693. *G.*

Semicircularis agri forma

Si autem minus) De huius problematis solutione, quam habet quoque Goes. p. 315. Hambergerus meus negat, eam usquam dare veram magnitu-

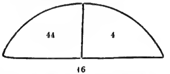
semicirculus erit, arcum sic metiemur. Esto arcus, cuius basis habeat pedes XVI, latitudo autem pedes IIII. Latitudinem cum basi pono. fit utrumque pedes XX. Hoc duco quater. fiunt LXXX. Horum pars dimidia est XL. Item sexdecim pedum, qui sunt basis, pars dimidia VIII. Hi[a] VIII in se multiplicati, fiunt LXIIII. Quartam decimam partem duco,[a] ea efficit[b] pedes IIII paulo amplius. hoc[c] adiicies[d] ad quadraginta. fit utraque summa pedes XLIIII. Hos in arcu quadratos[e] esse dico, qui faciunt iugeri dimidium scripulum, quinta[f] et vigesima[g] parte minus. Si fuerit sex angulorum,

cum eff. I. B. Br. R. (b) *efficiet* P. (c) *Hos* I. B. Br. R. (d) *adiicio* P. (e) *quadratus* C. *quadrato* I. B. Br. R. (f) *nona* P. (g) *vicesima* I. B. R. (h)

dinem, nisi ubi chorda se habet ad sagittam ut 16 ad 4, hinc neque demonstrari posse. Certius proinde fuerit in triangula resolvere aream, dum ad minutias subsecivas veniatur. *G.*

Quinta et vicesima parte minus) Παχυλῶς indicat rationem. Dimidium enim scripulum iugeri sunt pedes 50, cuius $\frac{1}{25}$ sunt 2, sed tota haec ratio, uti diximus, claudicat. *G.*

Minoris semicirculo agri forma

Si fuerit sex angulorum) Resolvit in VI triangula aequilatera, et toties repetit rationem s. 5 propositam, ubi etiam, quid de illa censendum sit, dictum est. Etiam hic eadem tradit mensor Goesianus p. 315. *G.*

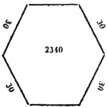
in quadratos pedes sic redigitur. Esto hexagonum quoquo versus lineis pedum[h] xxx. Latus unum in se multiplico. tricies triceni fiunt[1] DCCCC. Huius summae tertiam partem statuo ccc. eiusdem partem decumam[2] xc. fiunt cccxc. Hoc sexies ducendum est, quoniam sex latera sunt, quae consummata efficiunt duo millia trecenteni[3] et quadraginta. Tot igitur pedes quadratos esse dicemus. Itaque erit iugeri uncia dimidio scripulo et decima parte scripuli minus.

III. His igitur velut primordiis talis ratiocinii perceptis[a] non difficiliter mensuras inibimus agrorum, quorum nunc omneis persequi species et longum et arduum est. Duas etiam nunc formulas praepositis adiiciam, quibus frequenter utuntur agricolae in disponendis[b] seminibus. Esto ager longus pedes mille ducentos, latus pedes cxx.[c] in eo vites disponendae sunt ita, ut quini pedes inter ordines relinquantur. Quaero quot seminibus opus sit, quum quinum pedum spatia inter semina desiderantur. Duco quintam 2

pedes I. B. Br. R. (1) *fiunt* neglig. I. B. Br. R. (2) *decimam* I. B. Br. R. (3) *trecentos* corr. Drakenb. ad Liv. 45, 16. T. V. p. 840.

CAP. III. (a) *praeceptis* I. B. Br. R. deinceps *omnis* Br. (b) *de..ositis* P. Goes. L. (c) cxxx Br. (d) *semissem per* I. B. Br. R. *per* etiam L. (e) *adi-*

Hexagoni agri forma

partem longitudinis, fiunt ccxl. et quintam partem latitudinis, hoc est xxiiii. his utrisque summis[d] semper singulos asses adiicio,[e] qui efficiunt extremos ordines, quos vocant angulares. Fit ergo altera summa ducentorum quadraginta unius, altera viginti quinque. Has summas sic multiplicato. quinquies et vicies duceni quadrageni singuli, fiunt[f] sex millia et viginti
3 quinque. Totidem dices opus esse seminibus. Similiter inter[g] senos pedes si voles ponere, duces sextam partem longitudinis mille[h] ducentorum, fiunt cc. et sextam latitudinis cxx, id est xx. His summis singulos asses adiicies quos dixi angulares esse. fiunt cci, et xxi. Has summas inter se multiplicabis, vicies et semel ducentos et unum, atque ita efficies quatuor
4 millia ducentos et viginti unum. Totidem seminibus opus esse dices. Similiter si inter[i] septenos pedes ponere voles, septimam partem longitudinis et latitudinis duces, et adiicies asses angulares, eodem[l] modo eodemque ordine consummabis[m] numerum seminum.
5 Denique quotcunque pedum spatia facienda censueris, totam partem longitudinis et latitudinis duces, et praedictos asses adiicies. Haec quum ita sint, sequitur uti[n] iugerum agri, qui[o] habet pedes ccxl longitudinis, et latitudinis pedes cxx, recipiat inter pedes ternos (hoc enim spatium minimum esse placet vitibus ponendis) per longitudinem semina lxxxi, per latitudinem inter quinos pedes semina xxv. qui numeri inter se multiplicati fiunt seminum duo mil-
6 lia[p] et viginti quinque. Vel[q] si[r] quoquo versus in-

cito Goes. Br. (f) *sunt* vi. xxv. I. B. Br. R. (g) *inter* abest P. (h) *in ducentos* I. B. Br. R. (i) *multiplicatas* Br. (k) *in* P. (l) *eodem modo* desunt P. (m) *consumabis* I. I. A. G. deinde *faciendα* Br. (n) *ut* I. B. Br. R. abest I. I. (o) *quod* Goes. I. B. R. *quot* Br. (p) M. M. xxv. I. B. Br. R. (q) *Versu* P. (r) xxii. inser. I. B. Br. R. (s) *ut* I. B. R. Br. (t) xxii. I. B. Br.

ter quaternos pedes vinea erit disposita, longitudinis ordo habebit semina LXI, latitudinis XXXI, qui numeri efficiunt in iugero vites mille octigentas et nonaginta unam. Vel[s] si in longitudinem per quaternos pedes, in latitudinem per quinos pedes fuerit disposita, ordo longitudinis habebit semina LXI, latitudinis XXV.[t] Quod si inter quinos pedes consitio fuerit, per 7
longitudinem ordinis habebit semina XLIX, et[v] rursus per latitudinem semina XXV. qui numeri duo inter se multiplicati efficiunt[x] mille[y] ducentum et viginti quinque. At si per senos pedes eundem vitibus locum placuerit ordinare, nihil dubium est quin longitudini[z] dandae sint XLI vites, latitudini autem viginti una. quae inter[a] se multiplicatae efficiunt numerum DCCCLXI. Sin autem inter septenos pedes vi- 8
nea fuerit constituenda,[b] ordo per longitudinem recipiet[c] capita triginta quinque, per latitudinem XVIII. qui numeri inter se multiplicati efficiunt DCXXX. Totidem dicemus semina praeparanda. At si inter octonos[d] pedes vinea conseretur,[e] ordo per longitudinem recipiet semina XXXI,[f] per latitudinem autem XVI. qui numeri inter se multiplicati efficiunt CCCCXCVI.[g]
At[h] si inter novenos pedes, ordo in longitudinem 9
recipiet semina viginti septem,[i] et in latitudinem quatuordecim. hi[k] numeri inter se multiplicati faciunt CCCLXXVIII. At si[l] inter denos pedes, ordo longitudinis recipiet semina XXV, latitudinis XIII,[m] hi numeri inter[n] se multiplicati faciunt DDDXXV.[o] et ne

R. (v) *Sed* I. B. Br. R. (x) *et fiunt* P. *efficant* R. (y) *c.* M. CCXXII. I. B. Br. R. (z) *in longitudine* I. B. R. Br. (a) *in* I. B. R. (b) *constituta* I. B. Br. R. (c) *recipiat* I. B. Br. R. (d) *octenos* I. B. Br. R. (e) *conseritur* I. B. R. Br. (f) XXI. P. (g) CCCCLXVI. *Totidem semina dicemus praeparanda. At si* I. B. Br. R. (h) *Vel inter* P. (i) XXIV. I. B. Br. R. deinceps *n.* om. Br. (k) *Qui* I. B. Br. R. (l) *si* abest I. B. R. (m) III. B. R. (n) *inter se* om. I.

in infinitum procedat disputatio nostra, eadem portione, ut [p] cuique placuerint laxiora spatia, semina faciemus. Ac de mensuris agrorum numerisque seminum dixisse abunde sit. nunc ad ordinem redeo.

IV. Vinearum provincialium plura genera esse comperi. sed ex [a] iis, quas ipse cognovi, maxime probantur velut arbusculae brevi [b] crure [c] sine adminiculo per se stantes: deinde quae pedaminibus adnixae singulis iugis imponuntur: eas rustici canteriatas [d] appellant. Mox quae defixis arundinibus circummunitae [e] per statumina calamorum materiis ligatis in orbiculos gyrosque flectuntur: eas non nulli
2 characatas [f] vocant. Vltima est conditio stratarum vitium, quae ab enata stirpe confestim velut proiectae [g] per humum porriguntur. Omnium autem sationis fere eadem est conditio. Nam vel scrobe vel sulco semina deponuntur. quoniam pastinationis

B. Br. R. quod supplendum censnit Vrs. (o) cccxxii. I. B. Br. R. (p) *utcunque* I. B. Br. R. *placuerit* Saug. et Br.

Cap. IV. (a) *his* I. B. Br. R. (b) *levi* P. Goes. S. (c) *curae* Gr. (d) *cantheriatas* I. B. Br. R. (e) *circumvinetae* Br. et Sang. (f) *charcatas et giros* Br. *chareatas* P. *carattas* L. *chaeraeatas* Goes. (g) *proiecta—porrigitur*

Cap. IV. *Provincialium*) Haec genera enarravit accuratius Varro I, 8, ubi Plinii notitias adscripsi. Sed quaedam accuratius Varro, alia Columella tradidit.

Circum munitae) Male Sang. *circum vinctae*. Deligatum enim statim addit auctor. Palladius III, 11: *Aliud genus est, in quo cannis pluribus circa dispositis ipsa vitis per cannas sarmentis ligatis in orbiculos flectitur*. Cap. sequenti noster sect 15, eandem vitem ita notat: *quae materiis submissis arundinum statuminibus per orbem connectitur*. Quomodo arundines in terra figantur, docet Varro I, 8.

Characatas) Geoponicis V, 27, palum vel ridicam generatim χάρακα (τὴν) vocant, et pedare χαρακοῦν. Sed arundinum statumen peculiariter Graeci χάρακα dixisse videntur; ita enim arundinem crassiorem firmioremque characiam dici refert Plinius 16, sect. 66, et ante eum Theophrastus H. P. IV, 12.

Stratarum) Quales esse in Hispania testatur Varro I, 8.

expertes sunt exterarum[a] gentium agricolae: quae tamen ipsa pene supervacua est iis[i] locis, quibus solum putre,[2] et per se resolutum est: *namque hoc imitamur arando*, ut ait Virgilius, id est[l] etiam pastinando. Itaque Campania, quum vicinum ex nobis 3
capere possit exemplum, non utitur hac molitione terrae, quia facilitas eius soli minorem operam desiderat. sicubi autem densior ager provincialis[m] rustici maiorem poscit impensam, quod nos pastinando efficimus, ille sulco facto consequitur, ut laxius subacto solo deponat semina.

V. Sed ut singula earum[a] quae proposui vinearum genera persequar, praedictum ordinem repetam. Vitis quae sine adminiculo suis viribus[b] consistit, solutiore terra,[c] scrobe; densiore, sulco ponenda est. [sed[d] et] scrobes et sulci plurimum prosunt, si in locis temperatis, in quibus aestas non est praefervida,[e] ante annum fiant, quam vineta[f] conserantur.

I. B. Br. R. Sang. (h) Ita pro *externarum* I. B. Br. R. Iunt. Sang. (i) *his* I. B. Br. R. (2) *putrem* P. (l) *idem* I. B. Br. R. Vulgo *quod etiam*. Mecum P. Goes. Sang. deinde *cum vic.* pro *quoniam* ex Br. Sang. dedi, et volgatum *potest* correxi. (m) *provincialem rusticum* I. B. Br. R. L. *rusticum* etiam Sang.

CAP. V. (a) *eorum* I. B. Br. R. Ceterum Caput hoc a precedente non separat Br. Postea *repertam* pro *repetam* Br. (b) *moribus* L. (c) *terrae* ante Gesn. (d) *Sed et* om. I. B. Br. R. S. *Sed scrobes* Pol. (e) *perferenda* I. B. Br. R. Vulgo *perfervida*. (f) *vinea conseratur* I. B. Br. R. Iunt. Sang. (g)

Exterarum) Ita recte libri optimi pro *externarum*. Ita infra IX, 9, 5, *exteras gentes* dixit.

Id est etiam) Ita ex tribus libris optimis rescribi voluit etiam Pontedera. Vulgo *quod etiam* vitiose. Br. malebat *aut etiam*. Virgilii locus est II, 184.

Quum—possit) Vulgo *quoniam — potest*. Emendabat Gesn. *quanquam*. In Sang. est *quum* quod fere ubique cum *quoniam* permutatum reperimus in his libris; ergo dedi *possit* etiam pro *potest*.

Minorem operam desiderat) Non desiderat quidem, sed admittit. Vide igitur, num lectio vulgaris sit sana.

CAP. V. *Solutiore terra*) Ita pro *terrae* legendum esse viderat Ponted. et Gesner.

Praefervida) Ita scripsi pro *perfervida*; quae duo vocabula fere semper

Soli tamen ante bonitas exploranda est.[g] nam si ieiuno atque exili agro semina deponentur, sub ipsum tempus sationis scrobis aut sulcus faciendus
2 est. Si ante annum fiant, quam vinea conseratur, scrobis[h] in longitudinem altitudinemque[i] defossus tripedaneus abunde est; latitudine tamen bipedanea: vel si quaterna[k] pedum spatia[l] inter ordines relicturi sumus, commodius habetur[m] eandem quoquo versus dare mensuram scrobibus, non amplius tamen quam in tres pedes altitudinis depressis. Caeterum quatuor angulis semina applicabuntur subiecta minuta terra,
3 et ita scrobes adobruentur.[n] Sed de spatiis ordinum eatenus praecipiendum habemus, ut intelligant agricolae, sive aratro vineas culturi sint, laxiora interordinia relinquenda, sive bidentibus, angustiora: sed neque spatiosiora quam decem pedum, neque contractiora quam quatuor. Multi tamen ordines ita disponunt, ut per rectam lineam binos[o] pedes, aut [ut[p]] plurimum ternos inter semina relinquant: transversa rursus laxiora spatia faciant,[q] per quae
4 vel fossor vel arator incedat.[r] Sationis autem cura non alia debet esse, quam quae tradita est a me tertio volumine. Vnum tamen huic consitioni Mago Car-

est. Si ante annum fiant. nam et cet. R. S. (h) *scrobibus — defossis tripedaneis* I. B. Br. R. Lips. *habunde* ex I. B. R. laudat Gesner. (i) *latitudinemque* Br. (k) Ita pro *quaternum* I. B. Br. R. S. (l) *spacia* B. R. (m) Ils pro *habemus* I. B. Br. R. S. (n) *adobruuntur* I. B. Br. R. (o) *quinos* P. (p) *ut* om. I. B. Br. R. S. (q) *fiant* I. B. Br. R. *fiat* seu *faciat* P. (r) *incedit* P.

in his libris fuere permutata. Deinde bis *scrobis* dedi pro *scrobs.* Altero quidem in loco libros optimos consentientes habeo.

Si ante annum — conseratur) Haec spuria et superioribus repetita, igitur hinc iterum eliminanda censet Pontedera, deinde cum Edd. pr. *scrobibus — defossis tripedaneis* legens.

Mago) Palladius III, 10, 3: *Mago asserit, scrobem non primo anno esse complendam, sed subinde coaequandam: quae res vitem faciet altius fundare radices. Sed hoc aridis provinciis*

thaginiensis [s] adiicit, ut semina ita deponantur, ne protinus totus scrobis [t] terra compleatur, sed dimidia fere pars eius sequente biennio paulatim adaequetur. [v] sic enim putat vitem cogi deorsum agere radices. Hoc ego siccis locis fieri utiliter non negaverim; sed ubi aut uliginosa regio est, aut caeli status imbrifer, minime faciundum [x] censeo. nam consistens in semiplenis scrobibus nimius [y] humor, antequam convalescant, semina necat. Quare utilius existimo, repleri quidem scrobes stirpe deposita, sed [z] quum semina comprehenderint, statim post aequinoctium autumnale [a] debere diligenter atque alte ablaqueari, et recisis radiculis, si quas in summo solo citaverint, post paucos dies adobrui. [b]sic enim utrumque incommodum vitabitur, ut nec [c] radices in superiorem partem evocentur; neque immodicis pluviis parum va-

(s) *carthaginensis* Br. *cartaginensis* I. B. R. (t) Ita pro *scrobs* Lips. et saepe alibi. quam formam etiam supra bis restitui. (v) *adaequatur* I. B. Br. R. (x) *faciendum* I. B. Br. R. (y) *seminis — convalescat* Sang. (z) *et* ante Gesn. *quocum* P. S. *s. cum seminatioi* Sang. (a) *austumni* P. S. (b) *obrui* P. S deinde *utrunque* Br. (c) Ita pro *neque* I. B. Br. R. S. deinde *in medicis* Br.

forte conveniet: humidis autem sata putrefient recepto humore, nisi statim terra cumuletur, Geoponica V, 26, monent in partibus Orientis et Lybia scrobes per biemem apertos relinqui; in regionibus autem humidis esse coaequandos.

Deorsum agere radices) Noster Arb. IV, 5: *triennio deinde paulatim scrobem vel sulcum usque in summum completo; sed vites consuescent radices deorsum agere.* Ita etiam cap. 7, sect. 6. Poterat noster Theophrastum nominare, cuius hoc est consilium C. P. II, 5: ὅπως ῥιζωθῇ τὰ κάτω πρότερον. εἰ δὲ μή, φέρονται πρὸς τὸ ἄνω. τρέφει γὰρ καὶ αὔξει πάνθ' ὁ ἥλιος καὶ ὁ ἀὴρ etc. Scilicet terra tenera superposita radiculas sursum evocabit, easque frigori et calori obnoxias faciet; contra in aperto scrobe radices succum infimi scrobis exquirent, adeoque minus deinde timebunt a sole et frigore.

Deposita, sed cum) Ita ex Polit. dedit Gesner; Sangerm. *sed cum seminatim*. Reliqui babent *et cum*. Sed sententia et locus Palladii postulat, ut legamus *deposita statim, et cum semina comprehenderint, post aequinoctium.* Respondet hoc *statim* praecedenti *protinus*.

6 lida vexentur semina. Vbi vero iam corroborata[d]
fuerint, nihil dubium est, quin caelestibus aquis
plurimum iuventur. Itaque locis, quibus clementia
hiemis permittit, adapertas vites relinquere et tota
hieme ablaqueatas habere eas conveniet. De quali-
tate autem seminum inter auctores non convenit.
Alii malleolo protinus conseri vineam melius existi-
mant, alii viviradice: de qua re quid sentiam, iam
7 superioribus voluminibus[e] professus sum. Et nunc
tamen hoc adiicio, esse quosdam agros, in[f] quibus
non aeque[g] bene translata semina quam immota
respondeant: sed istud rarissime accidere. notan-
dum item[h] diligenter, explorandum esse, *quid quae-
que ferat regio*, *quid quaeque recuset*. Depositam er-
go stirpem, id est, malleolum vel viviradicem, for-
mare sic convenit, ut vitis sine pedamine consistat.
8 hoc autem protinus effici non potest. Nam nisi ad-
miniculum tenerae [viti[i]] atque infirmae[k] contribue-

(d) *corroboraverint* I. B. Br. R. Ioul. Lips. *comprobaverunt* Sang. omisso postea *nihil*. (e) *volum.* om. Goes. Sang. (f) *in* om. Br. Goes. Saog. (g) *tam* P. *aeque* om. Saog. Deioceps pro *notandum* io Pol. est: *Versibus aliter*. (h) Vulgo *itaque et*. Mecum Sang. Deinceps vulgo: *Et quid — regio et quid*. Sed geminom hoc *et* om. I. B. R. Br. Goes. nisi qood Br. altero in loco servat illud. Saog. bsbet: *esse*: *Versibus aliter*: *quid*. (i) *viti* om. I. B. Br. R. Goes.

Corroborata fuerint) In libris optimis est: *corroboraverint*. In Sang. *comprobaverunt*, omisso deinceps *nihil*. Ita supra IV, 12, 12: *dum se vinea corroboret*, ubi Polit. similiter babet liber: *comprobaret*. — *Vbi vero iam se corroboraverint* ex Tromb. recte corrigit Pontedera.

Notandum item) Exhibui librorum, inprimis Sang. scripturam. Vulgo pessime *notandum itaque et diligenter — esse*, *et — regio*, *et quid*. Locus Virgilii est I, 53.

Nisi adminiculum) Plinius 17, s. 35, n. 15: *si per se vitis ordinabitur sine pedamento*, *qualecumque initio adminiculum desiderabit*, *dum stare condiscat et recta surgere. Cetera a primordio eadem. Dividi autem putatione pollices aequali examine undique*, *ne praegravet fructus parte aliqua*; *obiter idem deprimens prohibebit in excelsum emicare. Huic vineae trium pedum altitudo excelsior nutat*: *ceteris a quinto*, *dum ne excedat hominis longitudinem iustam*. Vbi Dalecamp.

ris, prorepens pampinus terrae se applicabit. itaque posito semini arundo adnectitur, quae velut infantiam eius tueatur atque educet, producatque in tantam staturam, quantam permittit agricola. ea porro non debet esse sublimis: nam usque in sesquipedem[l] coërcenda[m] est. Quum deinde robur accipit, et 9
iam sine adiumento consistere valet,[n] aut capitis aut brachiorum incrementis adolescit.[o] nam duae species huius quoque culturae sunt. alii capitatas vineas, alii brachiatas magis probant. Quibus cordi est in brachia vitem componere, convenit[p] a summa parte, qua decisa novella vitis est, quicquid iuxta cicatricem citaverit, conservari, et in quatuor brachia pedalis mensurae dividere, ita ut omnem partem caeli singula aspiciant. Sed haec brachia non statim primo 10

Saug. (2) *infirmum* P. Sang. (l) *sexquipedem* I. B. Br. R. A. Iunt. G. Gr. H. (m) Ita pro *coercendum* I. B. Br. R. Iunt. H. *coercendam* Ald. (n) *valens* Iunt. (o) *adulescit* I. B. Br. R. (p) Vulgo additum *ut* ab Vrsino et Gesnero

emendabat: *altera parte: quos vinitor indidem vel itidem.* Noster Arbor. cap. 5: *Si autem vitem in se consistere voles, sicuti arbori brachia submitti patieris, et dabis operam, ut in orbem quam rotundissime formetur. Nam — minus etiam laborat, quum undique velut aequilibrio stabilita in se requiescit. Sat erit autem quum primo brachio submittuntur, singulas gemmas singulis sarmentis relinqui, ne protinus onere gravetur. Post hanc putationem lectis sarmentis, bidentibus alte et aequaliter vineam fodito.* Palladius III, 11: *optimum genus provincialium vinearum est, ubi vitis velut arbuscula stat brevi crure fundata. Haec primo calamo iuvatur, donec solidetur: sed altior sesquipede esse non debet; ubi robusta fuerit, sola consistet.* Vides, in altitudine diversum abire Plinium. Sed eandem mensuram in hoc genere, ni fallor, habet Crescentius IV, 13. Bergamenses, inquit, faciunt stipitem magis depressum, videlicet trium pedum et ramos ibi natos etiam plures elevant in altum formantes arbustulam vitiliferam ad modum campanae inversae, in cuius medio super stipite moratur, qui putat vitem et arborem, et ipsam vitem circum circa expandit, faciens palmites omnes foras stare undique declives.

Singula aspiciant) Quod fieri voluisse auctorem, adeoqne fieri posse nego; igitur *singula* vel spurium est vocabulum, vel alieno loco positum. Deinceps Brusch. *summittuntur.*

anno tam[q] procera submittuntur, ne oneretur exilitas vitis; sed compluribus putationibus in praedictam mensuram educuntur. deinde ex brachiis quasi[r] quaedam cornua prominentia relinqui oportet, atque ita totam vitem omni parte in orbem dif-
11 fundi. Putationis autem ratio[s] eadem est, quae in iugatis vitibus: uno tamen differt,[t] quod pro materiis longioribus pollices quaternum aut quinum gemmarum relinquuntur: pro custodibus autem bigemmes reseces[v] fiunt.[x] In ea deinde vinea [y] quam capitatam diximus, iuxta ipsam matrem usque ad corpus sarmentum detrahitur, una aut altera tantummodo
12 gemma relicta, quae ipsi trunco adhaeret. Hoc[z] autem riguis aut pinguissimis locis fieri tuto potest, quum vires terrae et fructum et materias valent praebere. maxime autem aratris excolunt,[a] qui sic formatas vineas habent, et[b] eam rationem sequuntur detrahendi vitibus brachia, quod ipsa capita sine ulla extantia neque aratro neque bubus obnoxia sunt. nam in brachiatis plerumque fit, ut aut crure aut cornibus boum[c] ramuli vitium defringantur: saepe etiam[d] stiva, dum sedulus arator vomere per-

iam damnatum om. Sang. deinceps pro *citaverit* I. B. Br. R. Goes. Sang. *curaverit.* (q) *tam* addidi ex I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. *tam partem* Lips. (r) *quaedam congrua prom.* Lips. (s) *Num* add. Pol. (t) *differet* P. *tantum* pro *tamen* Br. (v) *re sic efficiunt* (*reseces fiunt*) P. *refectae* L. *resices* Sang. (x) *efficiunt in ea. Deinde* I. B. Br. R. (y) *vineam* I. B. Br. R. (z) *Haec* ante Gesn. quocum P. Goes. Sang. *Hoc aut riguis* Sang. deinde *quoniam vires* Sang. (a) *excoli* Sang. (b) *eamque* Sang. *et* om. I. B. Br. R. deinde *detrahendis* Eaedem. (c) *bovum* R. (d) Vulgo additum *et* om. I. B.

Exilitas vitis) Palladius III, 14 vites quas provinciali more velut arbusculas stare dixi, *si instituere velis, ramos a quatuor partibus his relinques, et in eis brachiis sarmenta pro vitis stabilitate servabis.* Ita enim recte Codex Erford. pro *possibilitate* habet, ut ex loco nostri de Arbor. 5 apparet, quem supra posui.

stringere ordinem, et quam proximam partem vitium excolere studet. Atque haec quidem cultura 13
vel brachiatis vel capitatis [vitibus,[e]] antequam gemment,[f] adhibetur. quum deinde germinaverint, fossor insequitur, ac bidentibus eas partes subigit, quas bubulcus non potuit[g] pertingere. Mox ubi materias[h] vitis exigit, insequitur pampinator, et supervacuos deterget,[i] fructuososque[2] palmites submittit, qui quum induruerunt, velut in coronam religantur. hoc duabus ex causis fit: una, ne libero excursu in luxuriam properent,[l] omniaque alimenta pampini absumant;[m] altera, ut religata vitis rursus aditum bubulco fossorique in excolenda[n] se praebeat. Pam- 14
pinandi autem modus is erit, ut opacis locis humidisque et frigidis aestate vitis nudetur, foliaque palmitibus detrahantur,[o] ut maturitatem fructus capere possit, et ne situ putrescat: locis autem siccis calidisque et apricis[p] e contrario palmitibus uvae contegantur; et si parum pampinosa vitis est, advectis frondibus et interdum stramentis fructus muniatur.

Br. R. Sang. (e) *vitibus* om. P. Goes. S. (f) *progerment* P. *progemment* Goes. S. (g) *putavit* P. S. (h) *materia* Gr. (i) *detergit* I. B. R. Br. (2) *que* abest I. B. R. Br. S. (l) Ita pro *prorepant* I. B. R. Br. (m) *absummant* R. (n) *excolendam* L. Saug. I. B. R. Br. (o) *detrahuntur* I. B. Br. R. (p)

Pampinandi) Infra XI, 2, 61: *Augusto mense multi etiam, si pluvius est status caeli, sicut suburbana regione Italiae, pampinis vitem spoliant, ut percoqui fructus possint, nec putrescere imbribus. At e contrario locis validioribus, ut modo nominatis provinciis (Baetica et Africa) circa vindemiam adumbrantur vel stramentis vel aliis tegumentis uvae, ne ventis aut caloribus exarescant.* Geoponica V, 29, humido caeli statu diebus triginta ante vindemiam folia a lateribus detrahi iubent, accedente vero pluvia autumnali etiam summa folia auferri. In regionibus siccis et ardentibus aliquos munire et tegere uvas φρυγάνοις καὶ ἀκάνθαις. Vides, iterum h. l. frondes esse virgulta frondosa seu foliis obsita. Geoponicorum locum convertit Palladius Septembr. 18, quem de pampinatione vide etiam Aug. 3.

15 M. quidem Columella patruus meus, vir illustribus disciplinis eruditus, ac diligentissimus[q] agricola Baeticae[r] provinciae, sub ortu caniculae palmeis tegetibus[s] vineas adumbrabat, quoniam plerumque dicti sideris tempore quaedam partes eius regionis sic infestantur Euro, quem incolae Vulturnum appellant, ut nisi tegminibus[t] vites opacentur,[v] velut halitu[x] flammeo fructus uratur. Atque haec capitatae brachiataeque vitis cultura est. nam illa, quae uni[y] iugo superponitur, aut quae materiis[z] submissis arundinum statuminibus per orbem[a] connectitur, fere
16 eandem curam exigit, quam iugata. Non nullos tamen in[b] vineis characatis animadverti, et maxime elvenaci generis, prolixos palmites quasi propagines summo solo adobruere, deinde rursus ad[c] arundines

Vulgo intersertum *ut* desc. I. B. Br. R. S. (q) *singularissimus* L. (r) *beticae* I. B. R. Br. (s) *tegentibus* L. I. B. R. Br. (t) *teguminibus* I. B. Br. R. S. *teginunibus* L. (v) *opacantur* I. B. R. (x) *alitu* B. R. (y) *quae uno* vulgo est. *quae in iugo* ex I. B. R. laudat Gesner. *illa iugo* Br. *uni* Goes. S. (z) *materies* I. B. Br. R. *summissis* Br. (a) *ordinem* I. B. Br. R. (b) *in* om. Eaedem. *maximo elvennaci* Br. *et luenaci* Sang. sed *eduennaci* excerpsit Gronov.

Tegetibus) Ita pro *tegentibus* emendavit Beroaldus. Palladius I, 6, 4: *Locis calidis siccis apricis pampinandum non est, quum magis vitis optet operiri. Et ubi vineas vulturnus exurit aut flatus aliquis regioni inimicus, vitem tegamus straminibus vel aliunde quaesitis.* Paulo antea *illustribus disciplinis* mihi displicet; nec puto illustres bene dici disciplinas aliquas. Postea Brusch. *cum plerumque* habet. Pro *adumbrabat* malim *obumbrabat*.

Vulturnum) Vide supra ad III, 12, 6, et XI, 2, 65. Circium Gallaeciae, Sucronensem Hispaniae assignat Suetonius Tranquillus apud Isidorum de natura rerum cap. 37. Apuli proprie a Volturno flumine flantem ventum Volturnum vocabant, teste Livio et Floro II, 6, qui Eurum ab oriente semper quasi ad constitutum flantem vocat; hinc nomen a colonis in Baeticam translatum fuisse suspicabatur Ducker ad Florum.

Uni iugo) Ita recte libri pro *uno*. Probat hanc nostram lectionem Pontedera. Intelligitur canteriata vitis, quae pedaminibus adnixa singulis iugis imponitur, ut est supra cap. 4.

Per orbem connectitur) Palladius III, 14: *Vites autem quae canna in orbem coguntur* (Polit. *stringuntur*) *sic putentur, quemadmodum eae, quae nituntur ridicis aut palis.*

erigere, et in fructum submittere, quos nostri agricolae mergos, Galli candosoccos[d] vocant, eosque adobruunt simplici ex causa, quod existiment,[e] plus alimenti terram praebere fructuariis flagellis.] itaque post vindemiam velut inutilia sarmenta decidunt, et a stirpe submovent. Nos autem praecipimus easdem virgas, quum a matre fuerint praecisae, sicubi[f] demortuis vitibus ordines vacent,[g] aut si novellam quis vineam instituere velit, pro viviradice ponere. quoniam[h] quidem partes sarmentorum, quae fuerant obrutae, satis multas habent radices, quae depositae scrobibus confestim comprehendant. Superest reli- 17
qua illa cultura prostratae vineae, quae nisi violentissimo caeli statu suscipi non debet. nam et difficilem laborem colonis exhibet, nec unquam generosi saporis vinum praebet. Atque ubi regionis conditio solam eam culturam recipit, bipedaneis scrobibus malleolus deponitur, qui quum egerminavit, ad unam materiam revocatur: eaque primo anno compescitur[i]

(c) *ad* om. I. B. Br. R. Goes. Sang. deinde *summittere* Br. (d) *candosocos* B. R. L. *andoocos* P. S. *andos.* Goes. (e) *existimant peius alimenta* P. *existimant* Sang. deinde *summovent* Br. (f) *sic uti* ex I. B. R. laudat Gesner. (g) *nacent. At* I. B. Br. R. (h) *cum* Br. (i) *conspicitur* P. (2) *profundit* I.

Candosoccos) Gesner monuit, Auctorem libri Mémoires pour l'histoire naturelle de Languedoc, (*Astruc*) p. 463, docere, *Cand* s. *Covand* esse propaginem, *socco* s. *soucro* caput vitis. Idem in Indice laudaverat Car. Stephani Praedium rusticum p. 312. Scilicet supra V, 1, 6, *candetum* Gallorum habuimus; id est, spatium agri pedom centum aut centum quinquaginta. Vide Cangii Glossarium in *Cantredus* et *Candetum*. Vetus vocabulum Gallicum in variis nominibus Britannicis originem suam demonstrat. Ex *socco* ortum gallicum *souche*.

Quoniam quidem) Gesner. malebat *quandoquidem*.

Solam eam) Palladius III, 14: *illae vero quae sine adminiculo iacent, quod pro sola indigentia faciendum est, vel necessitate provinciae, primo anno duas gemmas, deinde plures habebunt. Sed huius generis vinea strictius est putanda*. Idem III, 11: *ultimae positionis vitis est, quae per terram proiecta discumbit. Hae omnes et scrobibus ponuntur et sulcis.*

in duas gemmas: sequente deinde, quum palmites profudit,[z] unus[l] submittitur, caeteri decutiuntur. at ille qui submissus est, quum fructum edidit, in eam longitudinem deputatur, uti[m] iacens non excedat[n]
18 interordinii spatium. nec magna est putationis[o] differentia cubantis,[p] et stantis[q] rectae vineae: nisi quod iacenti viti breviores materiae submitti debent, reseces[r] quoque angustius in modum furunculorum relinqui.[s] sed[t] post putationem, quam utique autumno in eiusmodi vinea fieri oportet,[v] vitis tota deflectitur[x] in alterum interordinium: atque ita pars ea quae fuerat occupata, vel foditur vel aratur, et quum exculta est, eandem vitem recipit, ut altera quo-
19 que pars excoli possit. De pampinatione talis vineae parum inter auctores convenit. alii negant esse nudandam vitem, quo melius contra iniuriam vento-

B. Br. R. (l) *cum* interpon. I. B. Br. R. S. (m) *ubi* I. B. Br. R. *viti* P. (n) *excedit* I B. R. Br. (o) *disputationis* I. B. Br. R. *sputationis* P. (p) *curvatis* P. S. (q) *statumen* Goes. P. S. *ad statumen* L. I. B. Br. R. (r) *resices* hic et saepe Goes. *reicis* Sang. (s) *relictis* P. S. (t) *Et* I. B. Br. R. S. (v) Vulgo additur *ut* abest. I. B. Br. R. S. (x) *deplectitur* P. S. Vulgo *deflectatur*. (y) *partius pampinare* Br. S.

Vnus submittitur) Plinius 17, s. 35, n. 15: *Iis quoque quae sparguntur in terra, breves ad nitendum cannas circumdant, scrobibus per ambitum factis, ne vagi palmites inter se pugnent occursantes, maiorque pars terrarum ita supinam in tellure vindemiam metit. — Ibi ergo iuxta terram comprimi debet vitis, eodem modo et tempore nutrita radice, quo in iugata vinea, ut semper pollices tantum relinquantur, fertili solo eum tribus geminis, graciliore quinis, praestatque multos esse quam longos. Quae de natura soli diximus, tanto potentiora sentiuntur, quanto propior fuerit uva terrae.* Vbi praeclare vidit Pintianus, legi debere *binis* pro *quinis*. Ita enim noster Arbor. 10, generalim: *in agro Crasso validaque vinea plures gemmas et palmas relinquito, in exili pauciores.* Deinde pro *eunnis* recte Brotier librorum omnium lectionem *caveas* restituit.

Reseces quoque) Sang. libri lectionem hanc annotavit Gronovius: *recisis quoque angustiis in modum furunculorum relictis.* Etiam Polit. liber *relictis*, sed Goes. *resices* habet rectius, ex quo *resicis* scripto et in *recisis* mutato, deinde mox *angustius* et *relinqui* vitiari coeperunt a librariis.

rum ferarumque fructum abscondat: aliis placet parcius[y] pampinari, ut et vitis non in totum supervacuis frondibus oneretur, et tamen fructum vestire aut protegere possit: quae ratio mihi quoque[z] commodior videtur.

VI. Sed iam de vineis satis diximus. nunc de arboribus praecipiendum est. Qui volet frequens et dispositum arbustum paribus spatiis fructuosumque habere, operam dabit, ne emortuis arboribus rarescat, ac primam quamque senio aut[a] tempestate afflictam submoveat, et in vicem[b] novellam sobolem substituat. Id autem facile consequi poterit, si ulmorum seminarium paratum habuerit: quod[c] quo-

Cap. VI. (a) *ac* Br. Saug. *summoneat* Br. (b) *vitem* Br. *in vice* Gesn. Saug. (c) Vulgo additum *et* om. l. B. Br. R. *habuit quoquo modo* Saug.

Cap. VI. *Satis*) De eodem argumento ita Plinius 17, s. 35, n. 22: *Sequitur arbusti ratio mirum in modum damnata a Saserna patre filioque, celebrata Scrofae, vetustissimis post Catonem peritissimisque, ac ne a Scrofa quidem nisi Italiae concessa: quum tam longo iudicetur aevo, nobilia vina non nisi in arbustis gigni. — Hac ratione et arbores eliguntur. Prima omnium ulmus, excepta propter nimiam frondem atinia.* Vbi ineptissime Harduinus eumque secutus Brotier vitiosam librorum quorumdam lectionem *religantur* posuit. Atiniam frustra excipit Plinius, quam deinde proprio veluti nomine maritam ulmum dixit, ut ad sectionem 9 docebitur. Vincentius habet: *prima omnium ulmus propter nimiam frondem excipit.* Pergit Plinius: *deinde populus nigra, eadem de causa minus densa folio. Non spernunt plerique et fraxinum, ficumque, etiam oleam, si non sit umbrosa ramis.* De locis, arboribus et arbustivae viti aptis, ita Geopon. V, 2: τὰς δὲ δενδρίτιδας ἀμπέλους ἐν τῇ πεδιάδι καὶ κοίλῃ καὶ ὁμαλῇ ἐπιτηδειότερον φυτεύειν — ἐν δὲ τῇ πεδιάδι καὶ ὁμαλῇ, καὶ ἰκμάδα ἐχούσῃ τὰς δενδρίτιδας δεῖ φυτεύειν, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς θερμοτέροις τόποις, ὅπου μὴ πάνυ ὄντες οἱ ἄνεμοι σφοδροὶ ἐπὶ τῶν δένδρων αἰωρουμένας αὐτὰς ἠρέμα διαπνέοντες τρέφουσιν. ἐν γὰρ τοῖς ψυχεινοῖς τόποις σφοδροὶ ὄντες τὰς δενδρίτιδας βλάπτουσι.

Arboribus) I. e. vitibus arbustivis. Sic et Cato c. 32.

In vicem) Forte ex altero loco *eius* addi debebat.

Vlmorum seminarium) Palladius III, 10, 4: *Sed arbusta, qui faciet, plantas arborum de his generibus ponat, si agro suppetit abundantia, populo ulmo: fraxino in montanis et asperis, in quibus ulmus minus laeta est. Has etiam Columella dicit seminario debere nutriri. Mihi videtur,*

modo et qualis generis faciendum sit, non pigebit
2 deinceps praecipere. Vlmorum duo esse genera convenit, Gallicum et vernaculum: illud Atinia, hoc nostras dicitur. Atiniam ulmum Tremellius Scrofa non ferre [d] sameram, quod est semen eius arboris, falso est opinatus. nam rariorem sine dubio creat, et idcirco plerisque et sterilis videtur, seminibus inter frondem, quam prima germinatione edit, latentibus. itaque nemo iam [e] serit ex samera, sed ex so-

(d) *ferentem ameram* I. B. Br. R. *ferre sirma* P. *ferreis amaram* L. qui semper *amaram* vel *ameram* sed praecedente sibilo. Postea *iccirco* Br. (e)

quod nulla provincia est, quae non ex his, quamcumque sponte producat, plantas etiam maiores de locis quibuscumque translatas, vel eorum generum truncos radicatos hoc tempore circa scrobem vitis oportere constitui.

Atinia) In libro de Arboribus cap. 16: *ulmus autem quam Atiniam vocant rustici, generosissima est et laetissima, multamque frondem habet; eaque maxime serenda est locis pinguibus vel etiam mediocribus.* Plinius 16, sect. 29, de ulmo: *Graeci duo eius genera novere: montuosam quae sit amplior: campestrem, quae fruticosa. Italia Atinias vocat excelsissimas, et ex iis siccanas praefert, quae non sint riguae. Alterum genus Gallicas; tertium nostrates, densiore folio et ab eodem pediculo numerosiore. Quartum silvestre. Atiniae non ferunt samaram; ita vocatur ulmi semen; omnesque radicum plantis proveniunt: reliquae semine.* Alios auctores sequi videtur Plinius quam Columella, et samaram appellat, quam noster sameram; uter rectius, ignoratur. Vlmum utramque nominat Cato cap. 17, in antiqua et vera lectione. Arbustum seu vilis arbustiva Graece dicitur ἀναδενδρὰς, Gallis *Hautains*; similes etiam sunt, quas Suevi *Kammertsen* vocant; magis etiam, quas Rheni accolae et Moeni colunt, de quibus vide Sprengerum pag. 355. — *Atinia*) Plinium male a Gallica distinxisse Gallicam, et a nostrate silvestrem, monuit etiam *Bradley* p. 346, addens Atiniam esse Theophrasti montosam, vernaculam vero Theophrasti campestrem ulmum. Hanc postremam Britanni *Witch Hazle* vocant. Geoponica IV, 1, inter arbusta nominant ulmum, populum utramque, fraxinum et acer, et generatim monent, omnes eas arbores viti arbustivae convenire, quaecumque radicem simplicem aut contractas habeant, nec densa foliorum coma vitem obumbrent. Cato arbustum habere in agro suburbano eique vitem amineam maiorem minoremque cum Apicia copulare iubet cap. VII.

Et sterilis) Vrsinus malebat legi *etiam sterilis*; et deinceps *nemo cum sunt*.

bolibus. Est autem ulmus longe laetior et procerior, 3
quam nostras, frondemque iucundiorem bubus praebet: qua quum assidue pecus paveris,[f] et postea generis alterius frondem dare institueris, fastidium bubus affert.[g] Itaque si fieri poterit, totum agrum 4
genere uno Atiniae ulmi conseremus: si minus, dabimus operam, ut in ordinibus disponendis pari numero vernaculas et Atinias alternemus. Ita semper mista fronde utemur, et quasi hoc condimento illectae pecudes fortius iusta cibariorum conficient. sed vitem maxime populus[h] videtur alere, deinde ulmus, post etiam fraxinus. Populus,[i] quia raram, 5

inserit I. B. Br. R. S. deinde *amera* I. B. Br. R. *amere subolibus* P. S. (f) *alueris* ante Commel. et Lips. *palueris* P. 2. *paveris* P. 1. Goes. *quo — paveris* Saug. (g) *afferes* Goes. Saug. (h) Ita pro *opulus* I. B. Br. R. L. Goes. S. (i)

Affert) Pontedera praeferebat lectionem *afferes*.

Alere) De Arboribus cap. 16: *vitem maxime opulus alit, deinde ulmus, deinde fraxinus. — Sed si aspera et siticulosa loca arboribus obserenda erunt, neque opulus neque ulmus tam idoneae sunt quam orni; eae silvestres fraxini sunt, paulo latioribus tamen foliis quam ceterae fraxini, nec deteriorem frondem quam ulmi praestant. Caprae quidem et oves libentius etiam hanc frondem appetunt.* Videtur itaque intelligi fraxini species, a Linnaeo omissa, rotundifolia dicta C. Bauhino, Hallero et Millero. Cf. Sestini Epist. Siculas T. I, p. 219 versionis germanicae.

Populus) In libro de Arboribus c. 16, eadem est varietas lectionis inter populum et opulum fluctuans. *Opulus*, inquit, *quoniam frondem non idoneam habet, a plerisque improbatur.* Plinius loco supra laudato: *Prima omnium ulmus, excepta propter nimiam frondem atinia; deinde populus nigra eadem de causa folio;* quae non solum doctrinae Columellae adversantur, sed et verbis hiulca sunt et vitiosa. Quid enim? si ulmus Atinia propter nimiam frondem excipitur, quomodo populus nigra, minus densa folio, eadem tamen de causa eligitur an excipitur? At vero frondem legebant pecorique obiiciebant; eamque ulmus atinia eximiam, populus contra et raram et minus idoneam pecori praebebat. Igitur propter nimiam aut raram frondem non repudiantur arbores; ea enim legitur in pabulum pecoris, nec adeo viti potest nocere. Igitur locus Plinii corruptus est. Quare eum ita emendo: *Prima omnium ulmus atinia propter eximiam frondem excipit; deinde populus eadem de causa; nigra minus densa folio.* Populum albam vineae causa seri tradit Plinius XVII, sect. 32. caecuba educare, vitibus amicam XVI, s. 67; candidae populo folium

neque idoneam frondem pecori praebet, a pleris-
que repudiata est. Fraxinus, quia [k] capris et ovi-
bus gratissima est, nec inutilis bubus, locis as-
peris et [l] montosis, quibus minus laetatur ulmus,
recte seritur. Vlmus, quod [m] et vitem commodis-
sime patitur, et iucundissimum pabulum bubus
affert, variisque generibus soli provenit, [n] a ple-
risque praefertur. [o] Itaque cui arbustum novum insti-
tuere cordi est, [p] seminaria ulmorum vel fraxinorum
parentur ea ratione, quam deinceps subscripsimus.
nam populi [q] melius cacuminibus in arbusto protinus
6 deponuntur. [r] Igitur pingui solo et modice humido
bipalio terram pastinabimus, ac diligenter occatam
et resolutam [s] verno tempore in areas [t] componemus.

Ita pro *opulus* I. B. Br. R. L. Goes. Sang. (k) Ita pro *quae* Sang. (l) *et* addidi ex I. B. Br. R. S. *vel* add. A. Iunt. H. (m) *quae* I. B. Br. R. *quia* Saug. (n) *ut* add. I. B. Br. R. (o) *refertur* Eaed. et L. *praefertur* Goes. S. *reseritur* al. a. Gesn. (p) *erit* P. S. *Itaque si arbustum* Saug. (q) Ita pro *opuli* I. B, Br. R. L. Goes. S. et sic per totum caput. (r) *disponuntur* Sang. (s) *humum* add. P. S. (t) Ita pro *aream* Goes. Saug.

numerosius esse idem asserit sect. 35. Atque ex his constare puto, recte nos vulgo positam h. l. *opulum* mutasse in *populum*. De opulo enim sequenti demum capite tradet Columella, ubi simul arboris notam indicat. Quum populi raram frondem improbat Columella, nigram vult intelligi; et fortasse fuit olim scriptum *Populus nigra, quia raram neque idoneam frondem*. Populus enim ubi simpliciter nominatur, alba intelligi debet.

Et vitem) Haec noster ex Varrone I, 15, ubi vide notam.

Populi – cacuminibus) Plinius XVII, sect. 32: *Vineae causa populus alba seritur bipedaneo pastinata, talea sesquipedali, biduo siccata, palmipede intervalla, terra superiniecta duorum cubitorum crassitudine.* Ex semine tamen, ut ulmos etiam provenire cum Columella fatetur ipse Plinius sect. 45: *Populis eadem ratio semine, qua ulmos serendi: transferendi quoque e seminariis eadem et silvis*; ubi Harduinus inepte suspicatur, legendum esse *opulis*. Veterum rationem servant hodieque Tusci, teste Tozzetti in Itiner. T. II, p. 45 vs. germ. iidem usum frondium ad pabulum pecorum frequentant. Vide Caton. c. 5, et Columella VI, 3, 6.

Sameram[v] deinde, quae iam rubicundi coloris erit, et compluribus diebus insolata[x] iacuerit, ut aliquem tamen succum et lentorem habeat, iniiciemus areis, et eas totas seminibus spisse contegemus, atque ita cribro putrem terram duos alte digitos incernemus, et modice rigabimus, stramentisque[y] areas cooperiemus,[z] ne prodeuntia cacumina seminum ab avibus praerodantur. Vbi deinde prorepserint plantae, stra- 7
menta colligemus, et manibus herbas carpemus: idque[a] leviter et curiose facendum est, ne adhuc tenerae brevesque radiculae ulmorum convellantur. Atque ipsas quidem areas ita anguste compositas habebimus, ut qui runcaturi sunt, medias partes earum facile manu contingant;[b] nam si latiores fuerint, ipsa semina[c] proculcata[d] noxam capient. Aestate dein- 8

(v) *Ameram* I. B. Br. R. et ubique. (x) *insolita iacuerit* I. B. Br. R. *diebus in sale ita iacuerit* Lips. *in sole* P. *in sole diebus iacuerit* Polit. *et in compluribus insolita iacu erit* Tromb. *insita latuerit* Pontederae liber, qui hinc corrigit: *et compluribus diebus in sole ita iacuerit*. (y) *trametrisque* L. *trametisque* P. (z) *comperiemus* P. (a) *Itaque* I. B. Br. R. (b) *contra* L. (c) Ita pro *ipsis seminibus*, *quae* scripsi. (confirmant emendationem Tromb. et Pont.) (d) Vulgo additum *erunt* om. Sang. Tromb. et Pont.

Rubicundi coloris) Plinius XVII, sect. 15: *ulmorum, priusquam foliis vestiantur, samara colligenda est circa Martias Calendas, quum flavescere incipit. Deinde biduo in umbra siccata serenda, densa in refracto, terra super minutatim cribrata, crassitudine quae in cupressis. Pluviae si non adiuvent, rigandum. Deferendae ex arearum venis post annum in ulmaria, intervallo pedali in quamque partem.* Vides, Plinium biduo in umbra siccare samaram, quam Columella in sole siccari iubet compluribus diebus; deinde intervallum plantarum pedale fecit. Columella sesquipedale. Vulgo praeterea in Plinio legitur *disserendae*, quod mutavit Harduinus. Pintianus in Codice reperit *densa in are facta; terra super minuta incribrata*; non male, si legas *arca facta*. Sed praeterea ibi legendum est: *ex arearum pulvinis*. Crescentius II, 27, de ulmo: *maturitatis fructuum tempore colligantur et sole siccentur semina, et in seminario mense Ianuario vel Februario sata, ut planta nutriantur, ut sequenti vel tertio anno ipsarum* (plantarum) *copia facile habeatur.*

Ipsa semina) Ita h. l. correxi, suadente libro Sang. ubi in vulgata: *ipsis seminibus, quae proculcata erunt, noxam capient* omittitur verbum *erunt*.

de prius quam sol oriatur, aut ad vesperum, seminaria[e] conspergi saepius,[f] quam rigari debent: et quum ternûm pedum plantae fuerint, in aliud seminarium transferri, ac ne radices altius agant (quae res postmodum in eximendo magnum laborem affert,[g] quum plantas in aliud seminarium transferre[h] volumus) oportebit non maximos scrobiculos sesquipede[i] inter se distantes fodere: deinde radices in nodum, si breves, vel in orbem coronae similem, si longiores erunt, inflecti, et oblitas fimo bubulo
9 scrobiculis deponi, ac diligenter circumcalcari.[k] Possunt etiam collectae cum stirpibus plantae eadem ratione disponi: quod in Atinia ulmo fieri necesse est, quae[l] non seritur e samera. Sed haec ulmus autumni tempore melius quam vere disponitur; paulatimque

(e) *seminario conspargi* P. (f) Ita pro *potius* I. B. Br. R. *seminus* P. S. *conspargi* Sang. deinceps *debet* S. (g) *affert. Tunc eum* I. B. Br. R. S. (h) *transferemus* Ased. Iunt. L. Sang. (i) *sexquipedum* I. B. Br. R. *sesquipedem* Goes. *sexquipedem* Sang. *distantia* Br. (k) Ita pro *circumculcari* Br. Goes. S. (l) *quia* Sang. deinde *ex amera* I. B. Br. R. (m) *in* add.

Pontedera malebat *ex ipsis seminibus quae proculcata erunt*. Sed debebat esse *proculcata fuerint*. Vulgatum inepte defendebat Gesner. In libro de Arboribus XI, 3: *ne qui prosequantur herbas, semina proculcare cogantur*. praeterea in Sang. deesse ab initio commatis *nam* annotavit Gronovius.

Saepius quam) Pontedera ex lectione *seminus quam* efficiebat *cominus*, i. e. e propinquo, ne altius aqua delapsa noceat. Sed ita sequens *quam* non habet, quo referatur. Igitur *saepius* recepi pro *potius*. Quamquam addit Pontedera, Tertullianum ostendere, cominus apud veteres comparandi vim habuisse. — *conspergi seminis* Caesen. Ponted. *seminisque rigari* Tromb. *saeminus* Polit. unde *conspergi, sed minus quam rigari debent* corrigit Pontedera.

Oblitas fimo) Clavas etiam et taleas arborum inprimis utiliter depangi oblitas seu tectas fimo bubulo expertus testatur *Bradley* Survey p. 289.

Autumni tempore) Plinius XVII, sect. 15: *maritas ulmos autumno serere utilius, quia carent semine: nam eas e plantis seruntur. In arbustum quinquennes sub Vrbe transferunt, aut, ut quibusdam placet, quas vicenum pedum esse coeperunt. Sulco qui novenarius dicitur, altitudine pedum trium, pari latitudine, et eo amplius, circa*

ramuli eius[m] manu detorquentur, quoniam primo biennio ferri reformidat ictum. tertio demum anno acuta falce abraditur,[n] atque ubi translationi iam[o] idonea est, ex eo tempore autumni, quo terra imbribus permaduerit, usque in vernum tempus, ante quam radix ulmi in eximendo delibretur, recte seritur.[p] Igitur in resoluta terra ternûm pedum quoquo versus faciendi scrobes. at in densa, sulci eiusdem altitudinis et latitudinis,[q] qui arbores recipiant, praeparandi. Sed[r] deinde in solo roscido et nebuloso conserendae sunt ulmi, ut earum rami ad orientem et [in[s]] occidentem dirigantur, quo plus solis mediae arbores, quibus vitis applicata[t] et

Br. deinde *cum primo* Br. (n) *ablanditur* I. B. Br. R. S. (o) *non* Eaedem. (p) *seritur in se. In resol.* I. B. Br. R. (q) *et latit.* ex Goes. Saug. addidi. (r) *Sic* Sang. deinceps vulgatum *rosido* correxi ex I. B. Br. R. *rosseo* Goes. *rosceo* Saug. (s) *in* om. P. Goes. S. (t) *applicita* I. B. R.

positas, pedes terni undique ex solido adaggerantur. Arulas id vocant in Campania. Intervalla ex loci natura sumuntur. Rariores serendas in campestribus convenit. Vlmum Atiniam nullum fructum, ne semen quidem ferre refert XVI, sect. 45. A radice brachiatam ulmum esse ait sect. 53.

Biennio) Hoc praeceptum in omni genere arborum inprimis probat *Bradley* Survey p. 348.

Ternum pedum) De Arborib. 16: *igitur qui arbustum constituere volent, ante annum quam deponant arbores scrobes faciant quatuor pedum quoquoversus; deinde circa Calendas Martias in eandem scrobem ulmum* etc. ubi ex varietate librorum *quoquo annum* legendum suspicor *ternum pedum quoquoversus.* Sulcum hunc novenarium vocat Plinius.

Roscido) Pallad. III, 13: *In solo rosido* (recte Vincent. *roscido*) *et nebuloso rami arboris vitiferae in orientem et occidentem putatione dirigantur, ut latera vacua solis radiis membra totius vitis ostendant*; qui locus egregie Columellam illustrat, ubi tamen de putatione non est sermo, nisi ea vox excidit. Hinc explico verba Plinii de eadem re: *meridianum solem spectare palmae debent, rami a proiectu digitorum modo subrigi, tonsili in his tenuium quoque virgultorum barba, ne obumbrent.* In populo similiter palmam dixit XIV, sect. 11: *In vite aliter palma dicitur.* Geoponica IV, 1: ἀνατετάσθωσαν δὲ οἱ κλάδοι κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς ἀνατολὴν καὶ δύσιν. sine ulla regionis nebulosae mentione. Ibi vulgo male ἀνατολὰς legitur, et male locum interpretatur Niclas.

11 religata innititur, accipiant. Quod si etiam frumentis consulemus, uberi solo inter quadraginta pedes, exili, ubi nihil seritur, inter viginti, arbores disponantur. quum deinde adolescere incipient,[v] falce formandae,[x] et tabulata instituenda sunt. hoc enim nomine usurpant agricolae ramos truncosque prominentes,[y] eosque vel propius ferro compescunt, vel longius promittunt, ut vites laxius diffundantur: hoc in solo pin-
12 gui melius, illud in gracili. Tabulata inter se ne[z] minus ternis pedibus absint, atque ita formentur, ne[a] superior ramus in eadem linea sit, qua inferior.

Deinceps bis vulgatum *intra* mutavi ex Sang. (v) *incipiet* I. B. Br. R. S. (x) *formanda* I. B. Br. R. S. (y) *promittentis* I. B. Br. R. L. S. (z) *ne* om. I. B. Br. R. *si* Sang. (a) *ut* I. B. Br. R. (b) *crementum verno* I. B.

Frumentis) Geoponica IV, 1, alternis annis arbustum obseri posse traduot; Plinius 17, s. 35, n. 22, arbusti rationem hac peculiari dote praestare ait, quod in eodem solo seri fruges e vitibus ipsis prosit.

Inter quadraginta) Ita recte Sang. liber. De Arboribus, cap. 16: *Arbustum inter quadragenos pedes dispositum esse convenit: sic enim et ipsae arbores et appositae vites melius convalescent, fructumque meliorem dabunt. Segetes etiam, quae in ea erunt, minus umbra laborabunt.* Plinius XVII, sect. 35, not. 22: *intervallum iustum arborum, si aretur solum quadrageni pedes in terga frontemque, in latera viceni. Si non aretur, hoc in omnes partes*, ubi corrige ex Columella: *frontemque et latera. Viceni, si non aretur; hoc in omnes partes.*

Vbi nihil seritur) Nec umbra arborum segeti subiectae nocere potest. Igitur pessime haec verba veluti spuria incluserat et damnaverat Gesner. Palladius III, 10, 5: *sed si ager frumentarius fuerit, ubi arbusta disponis, quadragenos pedes inter arbores relinque, ut seri possit; in exili autem vicenos.* Geoponica IV, 1, in designandis ordinum intervallis vix sana esse possunt: ἐχέτωσαν δὲ οἱ στίχοι διαστήματα ὡς πήχεις ιέ (15) — καὶ δένδρα δὲ μεταξὺ καρποφοροῦντα ὀλιγόῤῥιζα δέχεσθαι δύναται. Huic vero intervallo quindecim pedum nullo modo licebit arbores alias fructiferas interponere. Igitur numerus a librariis corruptus videtur esse, quamvis credere velis, tabulata arbustorum graeca non tam lata fuisse quam romana.

Truncosque) Non intelligo, quos truncos dicat Columella.

Ne superior) Palladius III, 13: *ita formandi sunt rami arborum vitiferarum, ne alter sub alterius linea dirigatur.* Ceterum huius arbusti Italici rationem imagine expressam habes a Pontedera in Tabula XXXVII. Antiq. p. 523, quam inde repetitam posui, interpretationemque eius ad finem harum annotationum seposui.

nam demissum ex eo palmitem germinantem infe-
rior atteret, et fructum decutiet. Sed quamcunque
arborem severis, eam biennio proximo putare non
oportet. post deinde si ulmus exiguum incremen-
tum [b] recipit, verno tempore, antequam librum
demittat,[c] decacuminanda est iuxta ramulum, qui
videbitur esse nitidissimus, ita tamen, uti supra
eum trunco[d] stirpem dodrantalem[e] relinquas ad[f]
quam ductus et applicatus ramus alligetur, et cor-
rectus[g] cacumen arbori praebeat. Deinde stirpem 13
post annum praecidi et allevari oportet. Quod si
nullum ramulum arbor[h] idoneum habuerit, sat erit

Br. R. *recipit* om. etiam Sang. (c) *demit* I. B. Br. R. L. *demittit* Sang. (d) *truncum* I. B. Br. R. L. S. (e) *dodrantanitem* L. *dodrantem* S. (f) *aquam dubitus*. L. *ad quam dubius* I. B. Br. R. (g) Vulgo *correptus*. Margo Ascens. *collectus*. (h) *arborideum* I. B. Br. R. L. S. (i) *emiserant* I. B.

Biennio) De Arboribus cap. 16: *Arborem quam deposueris, saepius circumfodito, quo celerius adolescat: et citra triennium ferro ne tetigeris.* Plinius XVII, sect. 35, not. 22: *Ante tricesimum sextum mensem attingi falce vetantur.* At supra noster s. 11: *quum adolescere incipient falce formandae.* Falce autem formari non possunt in tabulata nisi putentur et ferro tangantur. Sed nec sequens membrum: *si ulmus exiguum incrementum recipit:* satis intelligo. *Recipit* in Edd. primis omissum est ab Aldo additum. Columella *cepit* solet dicere. Verum illa de falce et tabulatis per πρόληψιν dicta licet interpretari; at verbis *si ulmus — cepit* (ita enim legendum censeo) opponuntur ista sect. 14: *Quae ulmus a positione bene provenerit.*

Librum demittat) Librum remittere dixit XI, 2, 37 et 41, et paulo antea radicem *delibrari*.

Stirpem dodrantalem) Pontedera *stipitem* legi malebat hic, et sect. 13 et 14. Sed ita etiam Plinius 19, s. 23: *fruticem rubi quam vastissimum recidere duum digitorum relicta stirpe.* Postea Brusch. *ut supra eum* habet.

Correctus) Vulgatum *correptus* ita emendavit Gesnerus. Corrigere h. l. est ramum transversum erigere.

Arbor idoneum) Lectionem Edd. primarum *arborideum* Beroaldus interpretatur *ramum qui alitur, ut arborescat* adscripto cap. 4 huius libri. Igitur frustra locum quaesiverat Gesn. Editiones scilicet primae caput hoc quartum fecerunt numero atque ordine; *idoneus ramus* est h. l. iusta quem cacumen praeciditur, quique ipse sursum porrigitur stirpi trunci alligatus.

novem pedes a terra relinqui, et superiorem partem detruncari, ut novae virgae, quas emiserit,[i] ab iniuria pecoris tutae sint. sed si fieri poterit, uno ictu arborem praecidi; si minus, serra desecari, et plagam falce allevari oportebit, eamque plagam luto
14 paleato contegi, ne sole aut pluviis infestetur. Post annum aut biennium, quum enati ramuli recte convaluerint, supervacuos deputari,[k] idoneos in ordinem submitti conveniet. Quae ulmus a positione bene provenerit,[l] eius summae virgae falce debent enodari. At si robusti ramuli erunt, ita ferro amputentur, ut exiguam stirpem prominentem trunco relinquas. Quum deinde arbor convaluerit, quicquid falce contingi poterit, exputandum est, allevandumque eatenus, ne plaga corpori matris[m] applicetur.
15 Vlmum autem novellam formare sic conveniet.[n] Loco

Br. R. (k) *et idoneos* Br. *summitti* Br. (l) *provenerint*, *lenissime* I. B. R. Br. nisi quod *lenissimae* Br. *eius sime virge* L. *provenerit*, *virgas eius simae* Sang. teste Heinsio ad Ovidii Fast. III. 754. Coniiciebat Gesner *imae*, Heinsio *simae* defendente. *provenerint levissimas virgae* cum Edd. pr. Caesen. Trom. Ponted. *eiussimae* Polit. (m) *maturius* I. B. Br. R. L. S. *maturius* antiquum, interpretatus *intempestive* ex Polit. et suo Codice affirmat Pontedera. (n) *conveait* I. B. Br. R. S. (o) Vulgo *superiora*. Me-

ⁱ *Post annum aut biennium*) De Arboribus 16: *Completis sex et triginta mensibus ad recipiendam vitem formabis et supervacuos ramos amputabis, alterna brachia in modum scalarum relinquens, alternisque annis putabis.* Ita enim recte ibi Sangerm. quum vulgo deesset verbum *putabis*. Ex quo loco simul apparet, post annum aut biennium h. l. intelligi debere de *quarto* et *quinto* anno. Nam post biennium demum ferro tangitur. Post tertium igitur formatur in tabulatum. Plinius XVII, s. 35, n. 22: *alterna servantur brachia, alternis putantur annis, sexto anno maritantur.*

ⁿ *Formare*) Plinius XVII, s. 35, n. 22: *ulmus detruncata a medio in ramorum scamna digeritur, nulla fere XX pedum altiore arbore. Tabulata earum ab octavo pede altitudinis dilatantur in collibus siccisque agris, a XII in campestribus et humidis. Meridianum solum spectare palmae debent; rami a proiectu digitorum modo subrigi tonsili in his tenuium quoque*

pingui octo pedes a terra sine ramo relinquendi, vel in arvo gracili septem pedes: supra quod spatium deinde per circuitum in tres partes arbor dividenda est, ac tribus lateribus singuli ramuli submittendi primo tabulato assignentur. Mox de ternis 16
pedibus superpositis alii rami submittendi sunt, ita ne iisdem lineis, quibus in inferiore[o] positi sint. eademque ratione usque in cacumen ordinanda erit arbor. atque in frondatione cavendum, ne aut prolixiores pollices fiant, qui ex amputatis virgis relinquuntur, aut rursus ita alleventur, ut[p] ipse truncus laedatur,[q] aut delibretur: nam parum gaudet ulmus, quae in corpus nudatur.[r] vitandumque ne de[s] duabus plagis una fiat, quum talem[t] cicatricem non facile cortex comprehendat. Arboris autem perpetua cul- 17
tura est, non solum[v] diligenter eandem[x] disponere,

cum Sang. et Pont. verum ingenio partim assecutus: deinde *positis.* *In* I. B. Br. R. Goes. *positis easdemque* Sang. Vulgo erat *in eademque.* (p) *ne* vulgatum ex P. S. correxit Gesn. (q) *ledatur* G. *laetetur* P. (r) *nudari* P. Voluit *gaudet ulmus in corpus nudari* quod probo. (s) *de* om. I. B. Br. R. (t) *talem* om. Eaed. *quoniam — comprehendit* Sang. (v) Vulgo additum *ante* om. Goes. Sang. *autem* add. I. B. Br. R. (x) Ita pro *eadem*

virgultorum barba, ne obumbrent; ubi rectius in editione principe et Codice Regio 2 legitur *detruncata media.*

Loco pingui) Palladius III, 13: *sed loco pingui ulmus a terra octo pedibus, gracili vero septem sine ramo relinquenda est.*

Vel in arvo) Legendum puto *sed in arvo.* Geoponica IV, 1: ἐν μὲν οὖν τῇ εὐγείῳ συγχωρεῖν δεῖ ὑψοῦσθαι, καθὼς προείρηται, τὰ τοιαῦτα δένδρα. ἐν δὲ τῇ λεπτογείῳ ἀπὸ ποδῶν ὀκτὼ ἐκκόπτειν, ἵνα μὴ πᾶσα ἡ δύναμις τῆς γῆς εἰς τὰ δένδρα ἀναλίσκηται.

Iisdem lineis) Palladius III, 13: *ita formandi sunt rami arborum vitiferarum, ne alter sub alterius linea dirigatur.*

Pollices) Vide ad IV, cap. 21, s. 3.

Eandem disponere) Ita scribi voluit pro vulgato *eadem* Pontedera. Malim tamen ex libris scriptis *eam.* Paulo antea vulgatum *ante* post *non solum* suadente Pontedera delevimus, et deinceps *nimia* pro *aemula* posuimus. Circumfodere et mediocriter stercorare arborem iubent Geoponica IV, 1.

sed etiam truncum circumfodere, et quicquid frondis enatum fuerit, alternis annis aut ferro amputare aut astringere, ne nimia [y] umbra viti [z] noceat. Quum deinde arbor vetustatem fuerit adepta, propter terram [a] vulnerabitur ita, ut excavetur usque in medullam, deturque [b] exitus humori, quem ex superiore

I. B. Br. R. *ea* Goes. *eam* Sang. (y) Ita pro *aemula* Goes. Sang. *ulla* Lips. Paulo antea *enatum est* Sang. (z) *vitis enoceat* I. B. Br. R. (a) Vulgo *propter ramum.* Goes. *posterram. per terram* Sang. (b) Ita pro *qua sit*

Frondis — adstringere) Possis suspicari, legendum *stringere*, quia frons stringitur. Sed h. l. frons de virgis frondosis dicitur, et sectione antecedente dicuntur in frondatione amputari virgae. Igitur frons seu virga frondosa ne umbra foliorum noceat, ferro aut plane amputatur, aut succiditur. Ita enim *astringere* interpretandum censeo. Male Gesn. h. l. explicaverat in Indice. Frondes similiter noster de virgis frondosis dixit IX, 14, 14. Tenuium virgultorum barbam tonsilem dixit Plinius loco supra laudato.

Vetustatem fuerit adepta) *vetustate fuerit adepta* Polit. Caesen. unde *vetustate adesa* egregie corrigit Ponted., deinceps *prope terram*, comparato Plinii 17, c. 27, loco, postea *deturque exitus humori.* Caesenas habet: *que exitus humori.* Polit. Tromb. *quae exitus.* Ponted. liber *ut exitus fiat humori.*

Propter terram) Geoponica IV, 1: ὅπως ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ δένδρου ἐπιμελῶς κλαδεύηται, καὶ πᾶν ἀφαιρῆται τὸ κατὰ τῆς ῥίζης, ἵνα μηδὲν ἐπισκέπῃ τὴν ῥίζαν. radicem intellige vitis. Lectionem Goes. libri *posterram* e duobus vocabulis *post arram* coaluisse, sed et haec corrupta esse censet Pontedera. Rem, inquit, puto me tenere. Rustici solent arbores perforare, qua finis est erosioni, ut excavetur usque ad medullam, *deturque exitus humori.* Ita enim mecum ex libris scriptis legit in Columella. Sed de erosione ulmi non videtur loqui; alias dixisset *cum vetustatem senserit;* nec tam ipsa arbor hac cura servari debet, ut puto, quam vitibus adiunctis consuli, ut humor deducatur ab arbore vetusta ramosa et frondosa ex pluviis conceptus. Verum ita non opus erat arborem usque ad medullam excavari, quod arguit vitium arboris deduci ita debere. Igitur accedo opinioni Pontederae; etsi insolens mihi accidit phrasis *vetustatem adipisci* pro *senio vitiari.* Forte liber Goes. voluit *iuxta terram.* Denique lucem video. Vlmis humorem salivosum tribuit Plinius XVI, s. 72. Idem XVII, s. 43: *et ulmis detrahitur succus inutilis supra terram foratis usque ad medullam in senecta, aut cum alimento nimio abundare sentiuntur;* ex hoc igitur loco *propter terram* scripsi pro vulgatn *propter ramum.* De eo humore Plinius XXIV, sect. 33: *humor quoque e medulla, uti diximus, castratae arboris effluens, capillum reddit capiti illitus, defluentesque continet.*

parte conceperit. Vitem quoque, antequam ex toto
arbor praevalescat, conserere convenit. At si tene- 18
ram ulmum maritaveris, onus iam non [c] sufferet; si
vetustae [d] vitem applicueris, coniugem necabit. [e] ita
suppares [f] esse aetate et viribus arbores vitesque con-
venit. Sed arboris maritandae causa scrobis viviradici
fieri debet latus pedum duorum, [g] altus [h] levi terra

Goes. Sang. *quae exitus* P. (c) Vulgo *novam sufferet*. Goes. Sang. *opus nam non*. Lips. Bruch. *maritaveris: nam non*. (d) Ita pro *vetustam* scripsi cum Broukh. *vetustatem* P. *vetustate* Goes. (e) *negabit* Br. (f) Ita pro *sibi pares* Victor. in Emend. Goes. Sang. (g) *pedes duos* Br. *pedes duo* Sang. (h) *aluus* I. B. Br. R. (i) *dispondio* Eaedem. *dupondium* —

Onus iam non sufferet) Vulgatam *novam sufferet si vetustam*; ineptissime defendebat Gesnerus. Rectius Pontedera emendabat *eam non sufferet* aut *noxam sufferet*. Cum Brouk. legi volebat Schoettgen *onus tum non sufferet; si vetustate*. Nicol. Heinsius ad Ovidii Metamorph. XIV, 666, ex libro Sangerm. affert hanc varietatem: *onus iam non sufferet, si vetustate*. Vnde ipse legebat: *onus nupta non sufferet. Si vetustae*. Paulo aliter varietatem istius Codices annotavit Ernesti. Ibi enim legitur: *onus nam non — vetuste*. Posui lectionem eam, quae mihi maxime probabilis esse videbatur. Emendationem repetiit Heinsius ad Velleium p. 116, ed. Burm. Plinius XVII, sect. 35, n. 22: *maritare nisi validas inimicum, enecante veloci vitium incremento*. Septimius Serenus, poëta, in Wernsdorfii Poët. Lat. minor. T. II, pag. 279: *quando Flagella iugas, ita iuga vitis et ulmus uti simul eant, nam nisi sint paribus fruticibus, umbra necat teneras amineas*. — *Nam non sufferet* Edd. pr. Polit. Tromb Lips. *non sufferet* Ponted. liber; deinceps *vetustam* Edd. pr. Ponteder. liber; *vetustem* Tromb. unde Pontedera coniiciebat: *maritaveris, onusta noxam sufferet: si in vetustate vitem*: denique *ita subpares* Polit. *itaque et pares* liber Pontederae.

Viviradici) Plinius XVII, sect. 35, n. 23: *in arbusto e praedictis sola viviradicum ratio, item propaginum, et haec gemina*. Geoponica IV, 1: Vites longas et robustas inprimis viviradices iubent in arbusto serere. Alios monent ex seminario viviradices transferre, alios vitem bene robustam expurgatam cum radicibus et sua terra disponere in arbusto. Cato cap. 47: *ubi trima erit vitis, eximito. Si pecus pascetur, ubi vitem serere voles, ter prius resecato, quam ad arborem ponas. Vbi V nodos veteres habebit, tum ad arborem ponito.*

Latus pedum) De Arboribus c. 16: *Sexto anno, si iam firma videbitur, maritabis hoc modo. Ab ipso arboris crure pedale spatium intermittito; deinde sulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in dupondium et semissem latum cum feceris, patiere minime duobus mensibus cum tempestatibus verberari*. Plinius XVII, s. 35, n. 22: *Serere* (vitem) *tripedaneo scrobe ne-*

totidem pedum; gravi, dupondio[l] et dodrante: longus[k] pedum[l] sex aut minimum quinque. absit autem hic ab arbore ne minus sesquipedali[m] spatio. Nam si radicibus ulmi iunxeris,[n] male vitis comprehendet, et quum tenuerit, incremento arboris opprimetur.
19 Hunc scrobem, si res permittit, autumno facito, ut pluviis et gelicidiis maceretur. Circa vernum deinde aequinoctium binae vites, quo celerius ulmum vestiant, pedem inter se distantes scrobibus deponendae:[o] cavendumque ne aut septentrionalibus ventis
20 aut rorulentae sed siccae serantur. Hanc observationem non solum in vitium positione, sed in ulmorum caeterarumque arborum praecipio: et uti quum de seminario eximuntur, rubrica notetur una pars,

rem S. (k) *longius* Commel. (l) *pedes sex habet* I. B. Br. R. S. *pedes* etiam Iunt. Sang. (m) *sexquip.* I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. (n) *vinxeris* I. B. Br. R. (o) *disponendae* Sang. deinceps idem *siccae ferantur.* (p)

cessarium distantes inter se arboremque singulis pedibus. Sed idem n. 23: *vitis in arbusto quatuor pedes in longo constat, omni sulco tres lato, alto duos cum semipede.*

Sesquipedali) Palladius: *in scrobe vero vitis ab arbore sua sesquipedis spatio distare debebit, nam vitis multum subiecta arbori incremento arboris opprimetur.* Vbi eleganter Crescentius: *nam arbori nimis proxima vitis aut ipsius opprimet incrementum aut opprimetur ab ea.* Geoponica IV, 4, sect. 7: ἀποτίθεται ἡ ἄμπελος. ἀπὸ διαστήματος τοῦ δένδρου, πηχῶν τριῶν φύτευσον. — πρόσαγε τῷ δένδρῳ, ἐκ διαστήματος ποδὸς τῆς τοῦ δένδρου ῥίζης.

Vernum — aequinoctium) De Arboribus cap. 16: *Tum demum circa Calendas Martias vitem de seminario ne minorem quidem decem pedum sternito et adminiculato arborique iungito. Eam proximo anno ne putaveris. Tertio vero ad unam virgam redigito, paucasque gemmas relinquito, ne antequam incaluerit, in altitudinem repat.*

Binae) Contra Plinius XVII, s. 35, no. 22: *Singulis denas saepe adnutriunt vites, damnato agricola minus ternis.* cuius loci vitium apertum non vidit tamen Harduinus.

Rorulentae) Plinius XVII, s. 35, no. 24: *neque roscidam seri, neque a septentrionis flatu. Vites aquilonem spectare debent, ipsae palmites autem earum meridiem.*

Hanc observationem) Habet eam Theophrastus II, 7, Virgilius II, 265, et tamen Plinius 17, s. 16 contemsit, quia Cato omiserat.

quae nos admoneat, ne aliter arbores constituamus, quam quemadmodum in seminario steterint. plurimum enim refert, ut eam partem caeli spectent, cui ab tenero consueverunt.[p] Melius autem locis apricis, ubi caeli status neque praegelidus neque nimium[q] pluvius est, autumni tempore et arbores et vites post aequinoctium deponuntur. Sed eae[r] 21
ita conserendae sunt, ut summam terram, quae aratro subacta sit, semipedem alte substernamus, radicesque omnes explicemus, et depositas[s] stercorata, ut ego existimo, si minus, certe[t] subacta[v] operiamus, et circumcalcemus ipsum seminis codicem. vites in ultimo scrobe deponi oportet, materiasque earum per scrobem porrigi, deinde ad arborem erigi; atque ab iniuria pecoris caveis emuniri. Locis 22

consuerunt P. (q) *nimium est: pluvius aut.* I. B. R. (r) *ea* P. deinceps *summum a terra* Sang. (s) *deposita stercorata* I. B. Br. R. *disposita stercorata* Sang. Vulgo *stercoremus*. (t) Ita pro *terra* I. B. Br. R. Lips. Sang. (v) *sic semipedem alte substernamus* add. Lips. quae duabus syllabis verbi

Consueverunt) Etiam in Sang. esse *consuerunt*, monet at probat Drakenb. ad Livium T. I. p. 1048.

Autumni tempore) Plinius XVII, s. 35, no. 23: *tolli viviradix a vindemia protinus debet.*

Sed eae) Malim *illae* scilicet ulmi, arbores.

Stercorata — certe subacta) Ita legendum esse, recte iam vidit Gesnerus. Eandem cautionem vide infra in olea plantanda V, 9, 9. et Arbor. 17, 2. ubi vide notas.

Vltimo scrobe) i. e. ultima et remotissima ab arbore scrobis parte, ut Gesner. Verum ita non poterit, commode vitis pars exstans ad arborem erigi. Igitur alter scrobis finis erit intelligendus. Scrobis enim iam sesquipede ab arbore distabat, et deinceps per pedum sex vel quinque longitudinem excurrebat. Deponere quod est h. l. de Arbor. c. 16, est sternere, ut III, 15, et IV, 2.

Caveis emuniri) Palladius: *Caveis etiam munienda est adversum pecoris appetentis iniurias et arbori suae protinus alliganda.* In Geoponicis IV, 1, s. 7. haec de viviradice in scrobe deposita sequuntur: *εἶτα ἐπειδὰν καλῶς κατάσχῃ, ὡς ἱκανὴν γενέσθαι προσενωθῆναι τῷ δένδρῳ, τοῦτο δὲ ἐκ τῆς παχύτητος δείκνυται, καταστορέσας ἅπασαν καὶ ἐγχώσας πρόσαγε τῷ δένδρῳ, ἐκ διαστήματος ποδὸς τῆς τοῦ δένδρου ῥίζης, τάσας τὸ κλῆμα λοιπὸν ἐλεύθερον καὶ ὅσους δυνατὸν ὀφθαλμοὺς περιλειφθῆναι, οὓς πάντας τῷ ὄνυχι ἀφελὼν τύφλου, ἵνα ὁ ἐν τῷ ἄκρῳ βλαστὸς εἷς ἢ δεύτερος περιλειφθεὶς εὐθαλέστε-*

autem praefervidis[x] semina septentrionali parte arbori applicanda sunt: locis frigidis a meridie, temperato statu caeli, aut ab oriente aut ab occidente, ne toto die solem vel umbram patiantur. Proxima deinde putatione melius existimat Celsus ferro abstineri, ipsosque coles[y] in modum coronae contortos arbori circumdari, ut flexura[z] materias profundat, quarum validissimam[a] sequente anno caput
23 vitis faciamus. Me autem longus[b] docuit usus, multo utilius esse primo quoque tempore falcem vitibus admovere, nec supervacuis sarmentis pati silvescere. Sed eam quoque, quae primo submittetur, mate-

vacat inclusit secunda manus. (x) Ita pro *fervidis* Pol. Goes. Sang. *perferv.* Lips. (y) *colles* I. B. Br. R. (z) *flexuram materiae profundant* I. B. Br. R. *plexurae materiae* Goes. *plexuram materiae* Sang. (a) *validissimum* Gesn. ex Br. correxi. (b) *longius* Iunt. (c) Ita pro *disponetur* om-

ρος αὐξήσῃ, αὐξήσαντα δὲ τοῦτον λοιπὸν ἠρέμα τῷ δένδρῳ προσάγειν καὶ πρὸς ἀνάπαυσιν προσήκει. Quae videtur expressisse noster Arbor. c. 16. sect. 3.

Proxima putatione) i. e. proximo anno, ut est de Arbor. c. 16.

Coronae) Plinius XVII, sect. 35, §. 25: *non est festinandum ad putationem novellae, sed primo in circulos materies colligenda, nec nisi validae putatio admovenda: seriore fere anno ad fructum arbusta vite quam iugata. Sunt, qui omnino putari vetent, priusquam arborum longitudinem aequaverit. Prima falce sex pedes a terra reciidatur, flagello infra relicto et nasci coacto incurvatione materiae.* Vbi Vincentius *colliganda* habet. De formatione vitis arbustinae haec habet Theophrastus C. P. III, 18: τὴν δ' ἄμπελον ἄγειν δεῖ κύκλῳ περὶ τὸν πυθμένα. πανταχόθεν γὰρ ὁμαλοῦς οὔσης καλλίων καὶ εὐκαρπότερα. τοῦτο δὲ οὐ χαλεπόν, ἐάν τις καταλίπῃ μὴ τὰ κάλλισθ' ὡρμηκότα τῶν κλημάτων, ἀλλὰ τὰ ἄριστα πεφυκότα πρὸς τὴν ἀγωγήν. ἀρκεῖ γὰρ εἷς ὀφθαλμὸς ἀπολειφθεὶς εἰς τὸ δένδρον. ἐὰν δέ τις ἀπορῇ, καὶ τοῦτο διὰ τὸ τὴν ἄμπελον οὐχ ὡρμηκέναι κατὰ τὸ αὐτό, τῶν λειφθέντων κλημάτων τοὺς ἐντὸς ὀφθαλμοὺς ἀφελεῖν ὅπως εἰς τοὺς ἔξω ῥέουσα ἡ τροφὴ σχίσῃ τὴν ἄμπελον. Diverso modo arbustum instituunt Geoponica IV, 1.

Vt flexura) ut (*coles* intellige) e *plexura materias profundant* legit Pontedera, *profundant* ex Polit. et suo confirmans.

Quarum validissimam) de Arboribus c. 16: *deinde ubi amplum incrementum habuerit, per omnia arboris tabulata disponito materias, ita tamen, ne vitem onores, sed certa et robustissima flagella submittas.*

riam ferro coërcendam censeo usque in alteram vel tertiam gemmam, quo robustiores palmites agat: qui quum primum tabulatum apprehenderint, proxima putatione disponentur [c] omnibusque annis aliquis in superius tabulatum excitabitur, relicta semper una materia, quae applicata trunco cacumen arboris spectet. Iamque [d] viti constitutae certa lex 24
ab agricolis imponitur: plerique ima tabulata materiis frequentant, uberiorem fructum et magis facilem cultum sequentes. At qui bonitati vini student, in summas arbores vitem promovent: ut quaeque materia sedebit, [e] ita in celsissimum quemque ramum

nibus anois alioquin scripsi. (d) *Itaque* Goes. *lex* deinceps om. Sang. (a)

Tertiam gemmam) Palladius III, 13: *Vitis quae in arbore collocatur, prima eius materia ad secundam vel tertiam gemmam praecidatur; deinde omnibus annis aliquid per ramos crescere subinde patiemur, unam materiam semper ad cacumen arboris dirigentes.* Ex quo loco correxi vulgatam huius loci scripturam: *disponetur omnibus annis. Alioquin io superius* etc. io qua Vrsinus *annis* mutari volebat in *ramis.* Consentit Plinius XVII, sect. 35, §. 25: *Tres ei gemmae non amplius deputato supersint. Ex his emissi palmites proximo anno imis ingerantur scamnis, ac per singulos annos ad superiora scandant, relicto semper duramento in singulis tabulatis et emissario uno, qui subeat usque quo placuerit.* Male ergo Gesoer interpretatur verba *cum primum* quasi dicta pro *quam primum apprehenderint.* Locum ita sanat Pooted. *apprehenderint proxima putatione, disponetur omnibus annis aliquis et in superius.* Vitium igitur comparato Palladio atiam animadvertit, at aeque bena sanavit, quamvis correctiooe paulo diversa a mea.

Vberiorem) Palladius: *sed qui fructum volunt maximum materias plures per ramos submittant; qui vinum melius, sarmenta in cacumen extendunt.* ax quo loco vulgatam huius loci lectionem *amputati committantur* amandavit Gesnar. *Dimitti* dixit Columella infra sect. 31. ubi libri meliores *immitti* habeot. Vides, palmitem idem significara, quod sarmentum, at ramulos, idem quod napotes. Plinius 17, sect. 35, no. 22: *quum tam longo iudicetur aevo nobilia vina non nisi in arbustis gigni, et in his quoque laudatiora summis, sicut uberiora imis; adeo excelsitate proficitur.*

Materia sedebit) Ita Goes. et Saog. Vulgatum *materiae se devectae in* Gesnerus cum Broukhusio mutavit in *materia se dabit* pessime ioterpretatus. Nostrum probavit etiam Pootedera, interpretatusqua est de palmitibus, qui inferiore loco nati sunt. Geoponica IV, 1. arbusta Bithynica

extendunt, sic, ut summa vitis summam arborem sequatur, id est, ut[e] duo palmites extremi trunco arboris applicentur, qui cacumen eius spectent, et
25 prout quisque ramus convaluit, vitem accipiat.[f] Plenioribus ramis plures palmites alius ab alio separati imponantur, gracilioribus pauciores; vitisque novella tribus toris ad arborem religetur, uno, qui est in crure arboris a terra quatuor pedibus distans; altero, qui summa parte vitem capit; tertio, qui mediam vitem complectitur. Torum imum[g] imponi non[h] oportet, quoniam[i] vires vitis adimit. interdum tamen[2] necessarius habetur, quum aut arbor sine ramis truncata est, aut vitis praevalens in luxuriam
26 evagatur. Caetera putationis ratio talis est, ut vete-

Ita pro *se dabit* Goes. el Saog. *sed evetita in* I. B. Br. R. *materiae se devectae in aliae.* (f) *accipit* I. B. Br. R. *item accipit* Saog. (g) *unum* I. B. Br. R. *vivum* Saug. (h) Ita pro *tum* Goes. iu Saog. suprascriplum exlat. *tamen* I. B. Br. B. (i) Ita pro *cum* Sang. *quom* I. B. Br. R. sequeos *vitis adimit* ex Br. dedi pro *viti admit* Gesn. (2) Ita pro *enim* I. B. Br. R.

altitudioem pedum sexaginta attingera narranl, eoque melius vioum, inprimis amineum, ferre.

Plenioribus ramis) Palladius: *fortioribus ramis arborum plures materiae, debilioribus imponendae sunt pauciores.*

Imponi non oportet) Vulgatam: *tum oportet, cum vires — interdum enim* vitiosam esse suspicatus est Vrsinus; saoare cooatus esl Pontedera, quo praceuote Gesnerus optimam emendaodi loci viam ingressus assensum meum impetravit. Torus imus tuoc additur, recte etiam Gesnero moneute, quum arbor ramis truocal a vitem amplecti et retinere stanlem non potest; aut quum vitis luxuries constricto trunco compescenda est.

Putationis) Palladius: *Putandi autem ratio talis est, ut et vetera sarmenta, quibus primi anni fructus pependit, omnia recidantur, et nova circumcisis capreolis et ramulis inutilibus dimittantur.* Cuius loci auctoritate motus Pontedera tolli iubet verba *qui ex his nati sunt, amputatis.* Plinius XVII, sect. 35, no. 25: *De cetero putatione omni flagella, quae proxime tulerunt, recidantur: nova circumcisis undique capreolis spargantur in tabulatis. Vernacula putatio deiectis per ramos vitium crinibus circumvestit arborem, crinesque ipsos uvis: gallica in traduces porrigitur: aemiliae viae in ridicas atiniarum ambitu, frondem earum fugiens.* Ita enim recte h. l. posuit Brotier, quum ineptissime Harduinus edidisset *radices otiniarum.* Geoponica aliter IV, 1: ἐν τῇ κλαδείᾳ μακροτομεῖν ὡς καταλιμπάνεσθαι τὰ

res palmites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes recidantur: novi, circumcisis undique capreolis et nepotibus, qui ex his nati sunt, amputatis,[l] submittantur: et si laeta vitis est, ultimi potius palmites per cacumina ramorum[m] praecipitentur; si gracilis, trunco proximi,[n] si[o] mediocris, medii.[p] quoniam ultimus palmes plurimum fructum affert, proximus minimum[q] vitem exhaurit atque attenuat. Ma- 27
xime autem prodest vitibus, omnibus annis resolvi. nam et commodius enodantur, et refrigerantur,

Goes. Sang. *Torum unum non oportet quoniam — interdum tamen* confirmat etiam Pontedera, *non* ex suo Codice, *tamen* ex Polit. Tromb. et suo. (l) Ita pro *amputati* cum Gesnero Sang. sequens verbum vulgato *committantur* substituit Gesner. (m) *morum* I. B. Br. R. (n) Ita pro *proximis* Gesner. (o) *si* om. I. B. Br. R. quia latet in vitioso *proximis*. (p) *incedit: cum* I. B. Br. R. *medit: quo* P. *mediis* ante Gesn. (q) *nimium*, vi-

κλήματα οὐκ ἐλάττω πηχῶν δύο. Praecipitum palmitum mentionem nullam faciunt, sed ita pergunt: ὡς τὰ καρποφοροῦντα μέρη μετεωρίζεσθαι καὶ ὑπὸ τῶν ἀνέμων δονεῖσθαι. Scilicet versio latina hic *partes fructum ferentes sublimes* commemorat, quas debebat palmites pendentes seu praecipites interpretari.

Quoniam ultimus palmes) Sect. 26: *quoniam ultimus palmes plurimum fructum producit nimiumque vitem — attenuat* corrigit Pontedera, quoniam in suo Codice scriptum legit: *fructum proximus nimium* omisso *affert*, cuius in loco olim fuisse censet *producit*, unde vitiatum *proximus* ortum habuit. Quae sententia mihi quidem maxime nunc placet propter locum nostri IV, cap. 24, sect. 11. quem comparavit Pontedera.

Proximi — medii) Ita recte Gesner et Pontedera emendarunt vulgatum *proximis — mediis*.

Minimum vitem) Ita vulgatum *nimium vitemque* emendavit Gesner, et in Sang. est *minimum*. Ita non opus est cum Pontedera legere: *fructum affert vitemque exhaurit atque extenuat; proximus minimum.*

Resolvi) De Arbor. 16: *itaque omnibus annis convenit subsequi putationem, ita, ut tori renoventur, et vitis per idoneos ramos disponatur.* Plinius XVII, s. 35, no. 26: *liberatam quoque vinculo per aliquot dies vagari et inconditam spargi — ob id protinus a vindemia putari, et lassas etiamnum fructu edito, improbatur. Putatae rursus alligentur alio loco: namque orbitam vinculi sentiunt vexatione non dubia.*

Refrigerantur) Palladius: *sed providendum est, omnibus annis vitem resolvi ac religari, quia refrigeratur.* Geoponica IV, 1. monent. Bithynos alia ratione consulere viti: *μεταξὺ τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ δένδρου σφῆνα ἐμβάλλουσιν, οὕτω δὲ διαστήσαντες*

quum alio loco alligatae sunt, minusque laeduntur, ac melius convalescunt. Atque ipsos palmites ita tabulatis superponi convenit, ut a tertia gemma vel quarta religati dependeant, eosque non constringi,
28 ne sarmentum vimine[r] praecidatur. Quod si ita longe tabulatum est, uti[s] materia parum commode in id perduci possit, palmitem ipsum viti alligatum supra tertiam[t] gemmam religabimus. hoc ideo fieri praecipimus, quia quae pars palmitis praecipitata est, ea[v] fructu induitur: at[x] quae vinculo adnexa[y] sursum tendit[z], ea materias sequenti anno praebet. Sed ipso-
29 rum palmitum duo genera sunt: alterum, quod ex duro provenit, quod quia primo anno plerumque frondem sine fructu affert, pampinarium vocant. alterum, quod ex anniculo palmite[a] procreatur: quod quia protinus creat,[a] fructuarium appellant.

temque a. Gesn. quocum facit Sang. (r) *vineae* Goes. L. I. B. Br. R. S. (s) *ut* L. B. R. Br. (t) Vulgo *ternam*. (v) Ex Sang. *ex fructu* effeci *ea*. (x) *Atque vinculo* I. B. R. (y) *adnexas usum* L. *susum* Sang. (z) *palmi-*

ἐκ τοῦ δένδρου τὴν ἄμπελον, χώρημα αὐτὴν ἔχειν ποιοῦσι πρὸς ἀνάπαυσιν. Vbi vocabulum χώρημα videtur esse vitiosum vel barbarae graecitatis.

Vimine praecidatur) Palladius III, 13: *palmites ad arborem non duro vimine ligentur, ne eos vinculum recidat aut atterat.* Idem IV, 7: *novellam vitem mollibus vinculis alligemus, quia eam teneram vincula duriora praecidunt.* Vnde priorem locum emendabis. Plinius XVII, s. 35, no. 26: *est quorundam imperitia sub ramo vitem vinculo suspendendi, suffocante iniuria, contineri debet vimine, non arctari.*

Supra tertiam) Vulgo est *ternam*. In Edd. primis *tergemma*, quasi voluerint *tergemina*. Inepta est Broukhusii coniectura *mite allevatum* corrigentis.

Ea fructu) Ita ex vestigiis lectionis Sangerm. *ex fructu* correxi. Vulgo *ea* deest. Palladius III, 13: *Hoc autem noveris, quia palmes, quod extra ligaturam pendens habuerit, fructu induet; quod infra ligaturam materiae sequentis anni deputabit.* quem locum ibi corrigam. Recte vero vulgatum h. l. *sequente anno* Gesner corrigi iussit ita, ut feci.

Duo genera) Plinius XVII, s. 35, no. 13: *sic duo genera palmitum. Quod e duro exit, materiamque in proximum annum promittit, pampinarium vocatur; at ubi supra cicatricem est, fructuarium. Alterum ex anniculo palmite, semperque fructuarium.*

Protinus creat) Omissum in libro Goesii, Pol. Sang. *creat* Pontedera omitti aut addito *fructum* adiuvari

cuius ut semper habeamus copiam [in[b] vinea.] palmitum partes ad tres gemmas religandae sunt, ut quicquid intra vinculum est, materias exigat. Quum 30
deinde annis et robore vitis convaluit, traduces in proximam quamque arborem mittendae, easque post biennium amputare [simul[c]] atque alias teneriores transmittere convenit. nam vetustate vitem fatigant. Nonnunquam etiam quum arborem totam vitis comprehendere nequit, ex usu fuit partem aliquam eius deflexam terrae immergere, et rursus ad eandem arborem duas vel tres propagines excitare, quo pluribus vitibus circumventa celerius vestiatur. Viti 31
novellae pampinarium immitti[d] non oportet, nisi necessario loco natus est, ut viduum ramum maritet. veteribus vitibus loco[e] nati palmites pampinarii utiles sunt, et plerique ad tertiam gemmam resecti optime submittuntur. nam insequenti[f] anno materias fundunt.[g] Quisquis autem pampinus loco natus in 32
exputando vel alligando fractus est, modo ut ali-

tem P. *palmitem procreat* I. B. R. Br. (a) *creat* om. Goes. P. S. (b) *in ea: palmitem* L. P. *copiam*, *palmitum* Goes. *palmitum* etiam Sang. Vulgo *palmitem*. (c) *nihil* P. om. Goes. S. (d) Ita pro *dimitti* I. B. Br. R. Goes. L. et S. teste etiam Heins. ad Ovid. Met. 14, 666. (e) *loca nati* Goes. *quovis loco ad nati* coni. Brookh. (f) *sequenti* Goes. *in sequ.* divis. al. (g) *effundunt* Goes. (h) Ita pro *extolli* Goes. et S. (i) *cum* I. B. Br. R.

volebat. Recte! Equidem tamen aliam huius loci emendandi rationem reperisse mihi videor, eamque commodiorem, quam iidem Codices subministrant. Omittunt scilicet *creat*; at paulo antea *palmitem* Polit. atque Edd. primae *palmitem procreat*. quam eandem lectionem fuisse suspicor in libro Politiani. Quae quid aliud arguit, nisi olim fuisse: *quod ex anniculo* (scilicet *provenit*,) *quod quia protinus procreat*, *fructuarium appellant*. Saepe autem Columella verbo *procreare* absque foetu vel fructu addito, absolute utitur in sequentibus libris de re pecuaria.

In vinea) Omissum in libris optimis atque inepte abundans glossema inclusi suadente Pontedera; deinde vulgatum *palmitis* cum eodem correxi

Pampinarium immitti) Hanc optimorum librorum lectionem probabat etiam Gesner. Vide ad Varronem I. 31.

quam gemmam habuerit, ex toto tolli[h] non oportet:
quoniam[i] proximo anno vel validiorem materiam ex
33 una creabit.[k] Praecipites palmites dicuntur, qui de
hornotinis[l] virgis enati in duro alligantur. Hi pluri-
mum fructus afferunt, sed plurimum matri nocent.
Itaque nisi extremis ramis, aut si vitis arboris cacu-
men superaverit,[m] praecipitari palmitem non opor-
34 tet. Quod si tamen id genus colis propter fructum sub-
mittere quis velit, palmitem intorqueat. Deinde ita[n]
alliget et praecipitet. nam et post eum locum quem
intorseris, laetam materiam citabit, et praecipitata
minus virium[o] in se trahet, quamvis fructu exube-
35 ret. Praecipitem vero plus anno pati non oportet.
Alterum est genus palmitis, quod de novello nasci-
tur, et in tenero alligatum dependet: materiam vo-
camus; ea et fructum et nova flagella bene procreat:
et[p] iam si ex uno capite duae virgae submittantur,
tamen utraque materia dicitur;[q] nam pampinarius

ex *quom* pro *quoniam*: *qum* Iuntl. vid. s. 25. (k) *creavit* I. B. R. Br. (l) *annotinis* L. P. S. (m) *superavit* I. B. R. Br. (n) *ita* ex Br. Goes. Sang. addidi. Deinde *citavit* Br. (o) *vinum* Br. Sang. (p) *etiamsi* corr. Gesn. deinceps *summittuntur* Sang. (q) *deciditur* L. P. S. (r) *foraneus* L. dein-

Hornotinis) Libri scripti *annotinis*. Eadem est varietas in libro de Arbor. 30, 1. Ceterum recte monet Gesner *in duro* esse intelligendum in duro vitis alligantur; nec ea verba esse cum *enati* iungenda. Sic sect. 35: *quod de novello nascitur et in tenero alligatum dependet*.

Alterum est genus) *Alterum et genus* Polit. *est* omnino omittit liber Pontederae, qui corrigit: *Alterum genus palmitis, quod e novello nascitur et in duro alligatum dependet*.

Vtraque materia dicitur) *utraque* (*materia*) *deciditur* ex Polit. Tromb. et suo probat Pontedera omisso *materia*, verba *ex uno capite* interpretatus *ex duro*. de quo sect. 29: *alterum quod e duro provenit, quod quia primo anno plerunque frondem sine fructu affert, pampinarium vocant*. Denique *materia* putat ortum esse ex *matri* nota perscripto. Materiam enim semper in fructum submitti. Mihi sententiam suam vir doctus nondum approbavit. Primum enim apparet, Columellam nominum varietatem exsequi; deinde *summitti* dicuntur a vinitore, quae non deciduntur, sed in fructum, qui inde speratur, relinquuntur. Quam inepte igitur Columella ista traderet, vide: *si duae*

quam vim habeat, supra docui. Focaneus[r] est qui inter duo brachia velut in furca de medio nascitur. Eum colem deterrimum esse comperi, quod neque fructum ferat, et utraque brachia, inter quae natus est, attenuet. itaque tollendus est. Plerique vitem 36
validam et luxuriosam falso crediderunt feraciorem fieri, si multis palmitibus submissis oneretur. nam ex pluribus virgis plures pampinos creat, et quum se multa fronde cooperit, peius defloret, nebulasque et rores diutius continet, omnemque uvam[s] perdit. Validam ergo vitem in ramos diducere[t] censeo, et traducibus dispergere atque disrarare,[v] certosque[x] vinearios coles praecipitare, et si minus[y] luxuriabitur, solutas materias relinquere; ea ratio[z] vitem fe-

de *furcha* I. B. R. *furca* Br. (s) *viam* I. B. Br. R. (t) *deduc.* Eaed. Goes. S. *traductibus* Br. Sang. (v) *durare* I. B. Br. R. Lips. Vulgo *diradiare.* (x) Ita pro *caeterosque* Br. Lips. Goes. (y) Ita pro *nimis* I. B. Br. R. (z) Ita pro *ratione* L. P. Goes. S. (a) Ita pro *facere* scripsi. *faxiet* L. P.

virgae submittuntur (id est relinquuntur) tamen utraque materia *deciditur?*

Disrarare) Vulgatum *diradiare* nihil aliud nisi prius diducere in ramos significat, et est ab Aldo, quum Edd. primae habeant *durare*, quod Pontedera probabat, interpretatus: in brachia, quae hinc duramenta vocantur, distribuere, et diductam sic vitem confirmare. Verum nec hoc verbum satisfacit consilio Columellae, quod clarius apparet ex oppositione, ubi queritur, multos palmites submitti, unde postea plures pampini nascantur multaque fronde florem unamque obumbrent et perdant. Igitur minores numero palmites submittere nunc suadet, plures intercidere, *certosque vinearios coles praecipitare.* (Ita enim recte Lips. Goes. et Bruschiana pro *caeterosque*, probante etiam Pontedera.) Itaque nullum verbum aptius h. l. est quam *disrarare.* Heinsius etiam Advers. III, p. 399. ex Sangerm. libro *dirrare* laudatum mutabat in *divaricare* aut *disrarare.* Verbum *divaricare* restituit idem nostro cap. VII, 3. Sylburgius in Indice Commelinae monuit, Veterem Editionem h. l. habere *disrarare.* Quae sit ea Editio, nescio aeque atque Gesnerus. Contra in loco nostri IV, 32, 4, *hoc potest intercidi et disrarari.* Edd. primae *durari*, P. Goes. *dirarari*, Lips. *disarari* habent; unde apparet, quam facile verbum *disrarari* potuerit cum *durari* confundi a librariis, et quam aptum h. l. sit *disrarare.* In reliqua huius loci emendatione consentientem habeo Pontederam. Similiter Plinius 17, c. 23. dixit draconem vitis in populi pal-

37 raciorem faciet.[a] Sed ut densum arbustum commendabile[b] fructu et decore est, sic ubi vetustate rarescit, pariter[c] inutile et invenustum est. Quod ne fiat, diligentis patrisfamilias est, primam quamque arborem senio defectam[d] tollere, et[e] in eius locum novellam restituere, [vitem[f] queat[g]] nec eam[h] viviradice frequentare,[i] ea etsi[k] sit facultas, sed,[l] quod est longe melius, ex proximo propagare. Cuius utriusque ratio consimilis est ei[m] quam[n] tradidimus. Atque haec de Italico arbusto satis praecepimus.

VII. Est et[a] alterum genus arbusti Gallici, quod vocatur rumpotinum. Id desiderat arborem humilem

faceret Goes. Sang. (b) *commendabili* Br. (c) *parit et* I. B. Br. R. *pariter at* Sang. deinda *cum utile* P. (d) *desectam* Iunt. (e) Ita pro *at* P. S. (f) *vitem* om. L. (g) *querat* L. (h) Ita pro *tam* I. B. Br. R. (i) *frequente* P. *frequenter* Saug. (k) *utei* P. S. (l) Ita pro *quam* I. B. Br. R. at Sang. sed Gronovius ax Saug. *viviradici frequanter ea si sit fac. quod est* posuit. (m) *ei — tradidimus* om. I. B. Br. R. ai om. P. (n) *quod* P.
Cap. VII. (a) *et* om. I. B. Br. R. (b) Vulgo *essa* dearat. *possa idonea*

mam perdi1ei, inda in subrectos ramorum digitos flagella dispergi. Traduces arbusti Gallici diversi suot.

Densum) Palladius III, 13: *Agendum ut vitis spissa non sit in arbore et deficientibus primis arboribus substituendae sunt aliae.*

Vitem queat) Supra sect. 1 senio aut tempestate afflietam submoveat et in vicem novallam *sobolem substituat.* ubi Pontedera *sobolem* interpretatur arborem; itaque etiam h. l. *vitem* mutabat in *stirpem* val *item*, de arbore seu ulmo similiter interpretatus. Contra Gesnar corrigebat: *restituere* (scilicet *arborem*) *vitemque. neo eam* (*vitem*) *viviradice frequentare, sed ax proximo.* Ad novam anim ulmum novam etiam vitem applicandam asse, doceri a nostro sect. 18. Sad in hac correctione male vitis, quae periit, 'frequentari, vinaa tameu vetus recte dicitur. De vitioso *queat* tollando consentiunt Pontedara et Gesner, quod ille ex glossa marginali ortum putabat. In Curis secundis Pontedera *vitem* cum Lips. Codice omittit *et* io reliqua amandationa cum Gesnera sentit. Omnino de arbore ipsa loqui Columellam, manifestum est, cui veteri substitnitur novalla, quae frequantatur dainda vite ex proximo propagata. Igitur verba *vitem queat* inclusi. Dracooam propagari docet Plinius 17, a. 35, no. 24: quam locum in intarpretatione Iconum cum Pontedera corrigemus.

Cap. VII. *Rumpotinum.*) Arbustum hoc gallicum *a rumpis* dictum, hoc vero ax graeco ῥομφεύς lorum ait Pontedara. Quia, inquit, huiusmodi arbusta per traduces, hinc inde de-

nec frondosam. Cui rei maxime videtur esse[b] idonea opulus.[c] ea est arbor corno[d] similis. quin etiam cor-

Sang. supra scriptum habet, sed in textu *esse idonea*. (c) *populus* Goes. L. I. B. Br. R. S. (d) *cerro* I. B. Br. R. *cernae* P. *cerne* L. *acerne* Goes.

missas, connectuntur; unde Plinius ex graeca origine etiam *funeta* dicit appellari. Rumpos nominat Varro I, 8: *ubi ex arboribus in arbores traductis vitibus vinea fit: quos traduces quidam rumpos appellant* Idem ibidem de vineis iugatis ita: *iugorum genera fere quatuor, pertica, arundo, restes, vites. —restes ut in Brundisino. — Primum genus maxime quaerit salicta, secundum arundineta, tertium iunceta, aut eius generis rem aliquam. Quartum arbusta, ubi traduces possint fieri vitium, ut Mediolanenses faciunt in arboribus, quas vocant opulos.* Plinius XVII, sect. 35, §. 6. *iugum fit pertica aut arundine aut crine funiculove, ut in Hispania Brundusiive.* Ibid. §. 40: *quam breviores palmites sarmento iunguntur inter se funium modo, ex hoc arcus funeta dicuntur.* Ex his locis conficitur, funeta dici potuisse aeque bene vites, iunco seu reste, ut Brundusii, et sarmento iugatas, ut Mediolani et in Gallia. Pro *opulo* Edd. I. B. R. in Varrone etiam male *populum* nominant. Opulus ipsa an nomen a Gallis habuerit cum ipsis rumpis dubitari potest, si scilicet a graeco derivare volueris cum Pontedera. Sed audiamus Plinium XIV, sect. 3: *Rumbotinus vocatur et alio nomine populus arbor Italiae Padum transgressis, cuius tabulata in orbem patula replent, puroque perducto dracone in palmam eius, inde in subrectos ramorum digitos flagella dispergunt. Eaedem modici hominis altitudine adminiculatae sudibus horrent vineamque faciunt.* ubi constanter Codices populum teneut; contra ex libro Regio 2 Brotier posuit *Rumpotinus*, et Columellae opulum cum Harduino interpretatur *acer campestre* minus C. Bauhini. Plinius iterum XXIV, sect. 112: *Rumbotinum arborem demonstravimus inter arbusta. Iuxta hanc viduam vite nascitur herba, quam Galli rhodoram vocant.* ubi Brotier ex eodem libro posuit *Rumpotinum*. Ceterum etiam postremus hic locus docet, gallicum esse vocabulum *rumporum* et *rumbotini*. Difficultatem auget locus Vegetii III. 25: *radices populi quae graece appellatur rhamnos, nam est fuscior et nabellula.* ubi liber Sambuci *fuscior et novellula*, omisso verbo *graece* quod deest etiam in Gothano, qui habet *ramprus* quod manifesto vitiatum est ex *rumpotinus*. Vides igitur, populum nigram dici rumpotinum. Forte latet Gallicum *Rompeis*, id est, ager novalis; de quo vocabulo vide Cangium sub voce *rumpere*. Ceterum Gallici arbusti imaginem in editione Lipsiensi posuit Pontedera, quam hic repetitam consule.

Corno similis) De lectione dubitatur. Opulum plerique interpretantur acer campestre minus Bauhini; cui nec lectio *corno* nec altera *cerro* convenit. Nam cerrus est inter glandiferas arbores. Relinquitur igitur, ut ex vestigiis lectionum *aceri* legamus. Rem fere conficit locus Plinii 16, s. 31; ubi inter ligna crispae materiae laudatur *acer, palma, populus.* et sect. 76, n. 3, nominata carpino et populo addit: *Haec et crispa aceris modo, si*

nus et carpinus et ornus non nunquam, et salix a plerisque in hoc ipsum disponitur. Sed salix nisi in[e] aquosis locis, ubi aliae arbores difficiliter comprehendunt, ponenda non est, quia vini saporem infestat. Potest[f] etiam ulmus[g] sic disponi,[h] ut adhuc[i] tenera de-

acerme Sang. Pro *carpinus* S. *carpus*. sed Gronov. *caprius* posuit. (e) *in* om. Goes. S. *aquosissimis* Goes. P. L. S. (f) *Post* I. B. Br. R. (g) *ulmo* P. (h) *disponitur* I. B. R. Br. (i) *huc* L. P. (a) *cacuminetur* L. (l)

ulla materies esset idonea ramis saepe deputatis: castratio illa est, adimitque vires. Vnde intelligis, arborem esse crispae materiae, cuius rami saepe deputabantur. Quae quidem in populum non cadunt; quare Harduinus *opulum* in Plinio legi voluit. Recte! ita vero apparet, aceri similem esse opulum. Contra Pontedera verba *ea est arbor corno similis* delenda censebat, opulum interpretatus Bauhini acer minus et campestre. Vulgo in Italia audire *Oppio* ait; sed miror eundem cap. VI, probare potuisse opulum, ubi equidem populum reposuisse mihi rectius videor. Rumpotineta in Italia *Tirella* hodie vocari, monet Pontedera Epist. p. 529. — *ea est arbor corno similis*, in suo Codice deesse testatur Ponted. Ceterum arbusti gallici interpretationem ex scriptoribus antiquis dedi quam potui. Addam nunc quae ex Dissertatione Comitis *de' Caronelli* de cultu vinearum collegi. Ariminenses hoc genus vineam *in tirate* vocant, et varias arbores ita maritant, quas Comes his verbis enumerat p. 29: *aceri, noci, anagiri, frassini o salci.* Inprimis laudat Comes illustris genus arbusti *a filari* dictum, quod Veneti frequentant. Vitis opulo vel frasino adseritur, huic quidem in terra forti, illi in humo levi; palmites, per ramos arboris dispositi, protenduntur ad proximam arborem, ita, ut traduces inter se ex proximis arboribus connectantur, ut ait Columella V, cap. 7, sect. 3. Comes haec ita narrat: *coi quali si annodano legandovi le loro estremità con vinchi, ed a questo modo tenute le viti, vengono a formare un festone, che i contadini chiamano* tirella o ghirlanda, *e dicono* a pantera *se il tralcio sia tirato diritto e basso.*

Carpinus) Carpinum atram nominat Cato 32; utilissimam fabricis ait Palladius Nov. XV, 3; carpinea manubria habet Columella XI, 2, 92. Carpinum esse σφένδαμνον seu acer zygium Graecorum cum Vitruvio II, 9, ponit Plinius XVI, s. 26, facibus familiarissimam carpinum et corylum facit Plinius XVI, s. 30. Idem XVII, sect. 35, n. 22: *Transpadana Italia praeter supradictas (arbores) corno, populo, tilia, acere, orno, carpino, quercu arbustat agros; Venetia salice, propter uliginem soli.* ubi *opulo* pro *populo* est legendum.

Nisi in aquosis) Crescentius ubi locum Palladii III, cap. 13, sect. 4, transcripsit: *ulmo opulo, salice, populo, fraxino, ceraso, nuce, pruno et similibus, sed salice et populo in locis humidis uti possumus.* quae non sunt in Palladio.

Vlmus) Scilicet Atinia seu Gallica. Vide locum Plinii positum supra ad sect. 26.

cacuminetur,[k] ne altitudinem quindecim pedum excedat. Nam fere ita constitutum rumpotinetum[l] animadverti, ut ad octo pedes locis siccis et clivosis, 2
ad duodecim locis planis et uliginosis tabulata disponantur. Plerumque autem ea arbor in tres ramos dividitur, quibus singulis ab utraque parte complura brachia submittuntur,[n] tum omnes pene virgae, ne umbrent, eo[o] tempore quo vitis putatur, abraduntur.[p] Arboribus rumpotinis,[q] si frumentum non inseritur,[r] 3
in utramque[s] partem viginti pedum spatia interveniunt: at si segetibus indulgetur, in alteram partem quadraginta pedes, in alteram viginti relinquuntur. Caetera simili ratione atque in arbusto Italico administrantur, ut vites longis scrobibus deponantur, ut

rompotinetum I. l. *supra* l. B. Br. R. *super ocinctu* L. (n) *committuntur* Br. (o) *eodem* Sang. (p) *adraduntur* Br. (q) *ronpotinis* Br. *rompotinis* Iunt. *ritum potinis* L. P. Sequeps *si* omn. I. B. Br. R. (r) *interseritur* corr. Broukhous. (r) *utraqus varte* et p. p. *altera parte* Goes. Sang. *utranque*

Rumpotinetum) Plinius XVII, sect. 35, §. 26: *traduces gallica cultura bini utrinque lateribus, si pars quadrageno distet spatio, quaterni, si viceno, inter se obvii miscentur alligunturque una conciliati virgultorum comitatu obiter rigorati qua deficiant; aut si brevitas non patiatur ipsorum, adalligato protenduntur in viduam arborem iunco. Traducem bimum praecidere solebant. Oneratis enim vetustate melius donare tempus, ut transilem faciant, si largiatur crassitudo, alias utile toros draconis futuri pasci.*

Siccis et clivosis) Palladius III, 13, s. 3: *in loco clivoso humilius rami arborum servandi sunt, in plano et uliginoso altius.*

Ne umbrent) Nescio num verbum sanum an in *obumbret* sit mutandum. Plinius XVII, sect. 35, no. 22: *rami a proiectu digitorum modo subrigi, tonsili in his tenuium quoque virgultorum barba, ne obumbrent.* Noster cap. 6, s. 17: *quicquid frondis enatum fuerit alternis annis amputare — ne nimia umbra viti noceat.*

Arboribus rumpotinis etc.) *rumponis frumentum non inseritur, si in utramque* est in Beroaldi Editione, *rumponis fr. non inseritur in utramque* ex Ienson. et Brusch. laudat Pontedera. *rumpotinis frumento non inseruitur, si in utramque* Polit. et Pontederae liber. Vnde quod conieceram ex lectione Vindob. post Palladium p. 356, *si frumento non inservitur* egregie confirmatur.

eadem diligentia curentur,[t] atque in ramos[v] diducantur, ut[x] novi traduces omnibus annis inter se ex arboribus proximis connectantur,[y] et veteres decidantur.
4 Si tradux traducem[z] non contingit, media virga inter eas deligetur.[a] Quum deinde fructus pondere urgebit,[b] subiectis adminiculis sustineatur. Hoc autem genus arbusti caeteraeque omnes arbores quanto altius arantur et circumfodiuntur, maiore fructu exuberant; quod an expediat patrifamilias[c] facere, reditus[d] docet.

VIII. Omnis tamen arboris cultus simplicior quam vinearum est, longeque ex omnibus stirpibus minorem impensam desiderat[a] olea, quae prima omnium
2 arborum est. Nam quamvis non continuis annis, sed fere altero quoque fructum afferat; eximia tamen eius ratio est, quod levi cultu sustinetur, et quum se non induit, vix ullam impensam poscit. sed et si

Br. (l) Ita pro *curetur* scripsi. (v) Vulgn *ramis deducatur*. (x) *non* add. I. B. Br. R. L. S. (y) *committantur* I. B. Br. R. Goes. Sang. (z) *ducem* I. B. Br. R L. (a) *dirigetur* L. (b) *vigebit* I. B. R. recte Br. (c) *patrifamiliae* I. B. R. S. *familias* Br. (d) *dictu* I. B. Br. R. *ditu* L. *usus* il. *ritus* in margine Ascens. *facereditus* Goes. *clitus docet* Sang. Vulgo *cultus*.

Cap. VIII. (a) Hic novum caput *de olea* L. (b) *patrifamiliae* I. B

Curentur — ramos diducantur) Vulgatam *curetur — ramis deducatur* ita corrigendum esse, monet Morgagni. Vrsinus *in ramos diducatur* malebat. Heinsius Advers. III, p. 399, ex h. l. posuit *vitis — deponatur — diligentia divaricetur — in ramos diducatur*. Quam egregiam coniecturam firmat sectio 36. — *in ramos* ex suo Codice confirmat Pontedera, deinceps lectionem Edd. pr. Polit. Tromb. et sui *ut non novi* mutat in *nec non novi*, denique *committantur* ex iisdem libris probat.

Vt novi) Edd. I. B. R. cum Lips. *ut non novi*. Ex Sang. *ut non vita traduces* laudat et *ut novitii trad.* corrigit Heinsius. Recte, puto.

Connectantur) Librorum etiam Sangerm. *committantur*, ut elegantius probabat Heinsius.

Reditus docet) Ex lectione vetustarum Edd. Gesnerus efficiebat: *dicta docent* pro vulgato *cultus*. Nos sequimur aperta vestigia verae lectionis in libris scriptis extantis cum Pontedera.

Cap. VIII. *fere altero*) Vide ad Varronem I, 55, 3.

Non induit) sc. fructu. Cap. seq. sect. 11, *quae alternis annis fructu induantur*. Monuit Schoettgen.

quam recipit, subinde fructus multiplicat: neglecta compluribus annis non ut vinea deficit, eoque ipso tempore aliquid etiam interim patrifamilias[b] praestat, et quum adhibita cultura est, uno anno emendatur.[c] Quare[d] etiam nos in hoc genere arboris diligenter 3
praecipere censuimus. Olearum, sicut vitium, plura genera esse arbitror, sed in meam notitiam decem omnino[e] pervenerunt: Pausia,[f] Algiana, Liciniana, Sergia, Nevia, Culminia, Orchis,[g] Regia,[h] Cercitis,[i] 4

R. et ita semper Goes. (c) *emendetur* I. B. R. Br. (d) *Quarum* I. B. Br. R. (e) *anno* P. *ômnino* Goes. et S. Vulgo *modo.* (f) *Posea* (*posita* L.) *licia*, *sergia eto.* P. L. *Posita licia Sergita Nevira* S. (g) *orchos* Br. *orces* P. *ordus* L. *orcis.* Saug. (b) *regiona* I. B. Br. R. L. P. (i) Volgo

Genera) Ex h. l. Palladius III, 18, 4: *Olearum genus numerosum est, et plurium vocabulorum, sicut Pausia, Orchis, Radius, Sergia, Licinia, Cominia et ceterae, quas nominare non attinet. Pausia tamen oleum quod reddit, dum viride est, optimum est, sed cite vetustate corrumpitur. Optimum Licinia dat, plurimum Sergia. Sed de his haec generaliter praecepisse sufficiet, maiores baccas cibo, minores oleo profuturas.* ubi Vincentius habet *Orcas — Comenia.* Ex lectione *cito vetustate corrumpitur* forte explicare licet varietatem in libris scriptis Columellae, ubi ast *in annum* vel *inani rumpitur. Culminiam* sine varietata habet Columella XII, 49 et 52, nisi quod in posteriore loco Edd. I. B. R. *culminam* habent. *Pausiam* libri variant h. l. et alibi; eandem enim *posiam* vocant, vetusta literarum permutatione ex pronunciatione orta. Quam noster baccam iucundissimam, eandem Virgilius II, 86, amaram dixit. In Virgilio *amata* praeferebat Burmann. ut cum Columella conciliaret poëtam. Orchis dicitur a rotunditate testiculorum; ὄρχις enim testis dicitur. Hinc male *orchites* in Plinio et alibi scriptum legitur nomen. Virgilius aliique *orchades* dixerunt. Sed audiamus Plinius 15, s. 4. *Differuntur vero etiam in Martium mensem callosae, contra humorem pugnaces, ob idque minimae Licinia, Cominia, Contia, Sergia, quam Sabini regiam vocant, non ante Favonii afflatum nigrescentes, sive est a. d. VI. Idus Februarii. tunc arbitrantur eas maturescere: et quoniam probatissimum ex iis fiat oleum, accedere etiam ratio parvitati videtur.* Vbi Vincentius omissa *Contia* habet *Commenia.* Codex Chifletianus *Cuminia.* Orchadem (quae scriptura rectior est,) et μυρτίνην nominat Nicander Alexiph. 87, ubi Scholia murteae baccam brevem esse aiunt.

Orchis) Esse eam quae hodie in peninsula Salentina Hispanica vocatur, censet Presta *Memoria su i saggi di Olio* p. 43, qui eam pinxit in tabulae fig. 4. Regiam putat esse, quae Monopoli vocatur *Permezana* ibid. et in secundo libro p. LXVII

Murtea. Ex quibus bacca[k] iucundissima est Pausiae,[l] speciosissima[m] Regiae, sed utraque[n] potius escae, quam oleo est idonea.[o] Pausiae[p] tamen oleum saporis egregii dum viride est, vetustate[q] corrumpitur. Orchis[r] quoque et Radius melius ad escam quam in liquorem

Circites L. *strisiscul*. P. *scrisiculi*. Goes. *nascridis*. Sang. *regiona scrisis culi mustea*. (2) *vasa* P. (l) *Pausia* I. B. Br. R. *Posita* L. P. *Posiae* Sang. (m) Vulgò additum *est* om. P. Sang. (n) Hoc effeci ex Sang. *regies et utraque*. Vulgo *regiae quae potius*. In I. B. Br. R. est *regia etiam virga quae*. Lips. P. *regies et virga quae*. (o) *et utraque* Goes. sed varietatem ad praecedentia pertinere puto. (p) *Positas* L. P. S. (q) *nam rumpitur* I. B. Br. R. *ima rumpitur* L. *in annum rumpitur* Goes. *inani rumpitur* Sang. (r) *Orches* I. B. Br. R. *Orcris* Goes. S. (s) *et* addunt u

ubi p. LXXIV, suspicatur Algianam asse, quae hodie dicitur *Vsciana*, levissima nominis similitudine motus. Lectionem Sang. *Orcis* memoravit Heinsius ad Virgilium I, p. 289.

Cercitis) Vulgatum *circites* ita recte corrigi iussit Pontedera et Morgagni cum Sylburgio, monens, latina *radium* dici. Graece κερκὶς est radius textrinorum, a cuius figura oblonga atque utrinque acuta genus oleae dicitur. In Florentino Codice vetusto esse *sercitis*, monet Pontedera. Plinius 15. s. 1: *principatum obtinuit in oleo Italia — maxime agro Venafrano eiusque parte quae Licinianum fundit oleum; unde et Liciniae gloria praecipua olivae. Vnguenta hanc palmam dedere, accommodato ipsis odore, dedit et palatum — de cetero baccas Liciniae nulla avis appetit.*

Regiae) Regia est Graecorum phaulia, ut docebo infra ad XII, 53. Sabini tamen etiam Sergiam vocabant regiam, teste Plinio 15, s. 4. Phaulia seu regia maxima carne, nucleo parvo et pauci olei est. Ceterum lectionem eam, quam ex lectione Goes. et Sang. effeci, confirmat locus de Arboribus c. 17, quem ex optimis libris ita legendum esse demonstrabo: *Optima est oleo Liciniana, pausia secunda oleo, escae orchis sunt et regiae radii, non sine specie neque oleo neque esui tam gratae sunt.* Plinius 15, s. 4: *prima ab autumno colligitur vitio operae non naturae, pausia, cui plurimum carnis; mox orchites cui olei; post radius. Has enim ocyssime occupatas, quia sunt tenerrimae, amurca cogit decidere.* ubi Codex Toletanus *post regias* habet. Paulo post Plinius: *Purpureae sunt et in iis, ut uvis in nigrum colorem transeuntibus, pausiae*; ubi Codex Toletanus recte *posiis* habet. Vincentius habet: *Primum ergo ab initio autumni colligitur opere non natura posia, mox orchites, quae abundant oleo post radios. Nam quia sunt tenerrimae, has cito quidem occupat aestas et amurca cogit decidere.* In altero vero loco, *transeuntes posiae.* Simili fere ratione locum nostrum emendavit Pontedera.

Corrumpitur) Lectionem Goes. *in annum rumpitur*. Pontadera probatam interpretatur depravatur. Malim equidem *intra annum corrumpitur*.

stringitur. Oleum optimum Licinia dat, plurimum Sergia: omnisque olea[s] maior fere ad escam, minor oleo est aptior. Nulla ex his generibus, aut praefervidum,[t] aut gelidum statum caeli patitur.[v] Itaque 5 aestuosis[x] locis septentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neque depressa loca[y] neque ardua, magisque modicos clivos amat, quales in Italia Sabinorum vel tota provincia Baetica[z] videmus. Hanc arborem plerique existimant ultra[a] milliarium[b] sexagesimum[c] a mari aut non vivere aut non esse feracem. sed in quibusdam locis recte valet. Optime vapores 6 sustinet Pausia,[d] frigus Sergia. Aptissimum genus terrae est oleis, cui glarea subest, si superposita

Gesn. (t) Ita pro *perf.* P. Goes. Saug. (v) *patiatur* P. (x) Ita pro *aestivosis* I. B. R. Palladius. Aliter Br. (y) *locaque ard.* Goes. (z) *betica* I. B. R. (a) *usque sexagesimum* L. (b) *milliarium* om. Goes. I. B. Br. R. S. (c) *centesimum* Goes. S. (d) *posita* P. *vostea* Saug. (e) *vivida* I. B.

Olea maior) Vulgo his ante positam copulam *et* deleri iussit Vrsinus, quod fecit Gesner approbante Palladio.

Sexagesimum) In Goes. et Sang. *centesimum est.* Theophr. H. P. 6. 2. de olea: οὐδ' ἐκείνη δοκεῖ τριακοσίων σταδίων ἀπὸ θαλάσσης ἐπάνω φύεσθαι. Plinius 15, sect. 1: *Oleam Theophrastus negavit nisi intra XL millia passuum a mari nasci.* Idem 21, s. 31: *tunc oleam non putabant gigni nisi intra trecenta stadia a mari.* Quod si cum Plinio 2, c. 23, passus centum viginti quinque stadio tribuas, trecenta stadia efficient 48,012 passus. Itaque Bodaeus ad Theophrast. pag. 316, eumque secutus Harduinus in Columella malebant legi *ultra miliarium quadragesimum.* Quoniam libri optimi omittunt *miliarium* et postea *centesimum* habent, suspicor olim fuisse scriptum h. l. *ultra stadium tricentesimum.*

Cui glarea) Plinius 17 s. 3: *glareosum oleis solum aptissimum in Venafrano, pinguissimum in Baetica.* Palladius III, 18: *terram cui mista sit glarea, aut cretam sabulonis coniunctione* (*admixtione* Crescent.) *resolutam, aut pinguem sabulonem* (Cresc. *pingue sabulum*) *aut terram naturae densioris et humidae* (vividae Cresc. cum duobus codd. Vincent. alibi *tumidae* alibi *vividae*). *Creta figuli omnino repudianda est et uliginosa et in qua semper humor assistit* (Cresc. *existit*) *et sabulo macer, et nuda glarea, quam is enim comprehendat, non convalescit.* (Vincent. *non tamen.*) *Locis aestuosis septentrionali colle, frigidis meridiano gaudet, mediis, clivis delectatur; neque imum locum neque arduum patitur, magis modicos clivos*

creta sabulo admista est. Non minus probabile est solum, ubi pinguis sabulo est. Sed et densior terra, si uvida[e] et laeta est, commode[f] recipit hanc arborem.[g] Creta ex toto repudianda est, magis etiam scaturiginosa, et in qua semper uligo consistit. Inimicus
7 est etiam ager sabulo macer, et[h] nuda glarea. Nam etsi non emoritur in eiusmodi solo, nunquam tamen convalescit. Potest tamen in agro frumentario seri, vel ubi arbutus,[i] aut ilex steterant. Nam quercus etiam excisa[k] radices noxias oliveto relinquit, quarum

Br. R. *et* Ms. Heins. ad Ovid. Fast. 3, 238. Goes. L. (f) *commoda* R. (g) *barore* R. (h) *aut* P. S. (i) *arbustus* Goes. I. B. R. Br. *arbustum* L. (k) *excisas* I. B. Br. R.

diligit, sicut est regio Sabina vel Baetica. ubi verba *mediis, olivis delectatur* hodie non leguntur in Columella. Theophrastus C. P, II, 5: *ἡ σπιλὰς καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ λευκάργιλλος ἐλαιοφόρος. ἰκμάδα τε γὰρ ἔχει καὶ πνεῦμα πολύ. δεῖται δὲ καὶ ἀμφοῖν.* Geopon. IX, 4: *ἡ ὑγροτέρα γῆ εὐθαλεστέρας καὶ λιπαρωτέρας φέρει τὰς ἐλαίας, δι' ἣν αἰτίαν ταύτην προκριτέον τὴν γῆν.* Columella Arbor 17, 1, olea humidis campis et pinguibus laetas frondes sine fructu affert. Scilicet humidi campi sunt oppositi uvidis, ut nimie humiditate abundantes.

Creta) Palladius *figuli* addit, et pro *scaturiginosa* habet *uliginosa—assistit.* Ita ubi cum Vitruvio 8, 1 Palladius Aug. 8, cretam simpliciter nominat, ibi Plinius 31, s. 28, cretam figularem ponit. Argillam vocari cretam figularem, monet Colum. III, 11, 9, ut Palladius I, 34, 4. Argillam pinguem pro creta figulari pingui dixit Plinius 17, s. 3. De argilla consentit Bernard p. 213. Λευκάργιλλος quae sit, patet ex Theophrasti loco paulo antea posito; cui addo Geopon. V, 26, ubi λευκαργίλλῳ γῇ addere iubent bubulum stercus; ita enim eam natura imbecillem pinguedine et dulcedine stercoris iuvari. Eadem IX, 4, secundo loco λευκάργιλλον, tertio σκληράργιλλον ad oleas commendant. Denique II, 27, parietes luto illitos deinceps inducunt intus et extus τῇ λεγομένῃ λευκαργίλλῳ γῇ. Ceterum Sang. *et in quam scatur.*

Convalescit) In glareosa (*gravelleuse*) terra nunquam iustam magnitudinem assequi oleam monet, qui terrarum genera accurate persequitur, Bernard p. 212.

Etiam excisa) De excisa dicam ad librum de Arbor. c. 17, de stente vide Varronem I, 16, 6. Palladius III, 18: *potest seri et ubi arbutus steterat aut ilex. nam cerrus et aesculus excisa radices noxias relinquit, quarum virus oleam necat*; ubi Vincentius habet *cedrus excisa* omissa aesculo; alibi habet, *cerasus eruta et excisa.* Polit. liber habet *cedrus etiam excisa.* Sed quercum defendit locus Plinii, quem

virus enecat oleam. Haec[l] in universum de totó genere huius arboris habui[m] dicere. Nunc per partes[n] culturam eius exsequar..

IX. Seminarium oliveto praeparetur caelo libero, terreno[a] modice valido, sed[b] succoso, neque denso neque soluto solo, potius tamen resoluto. id genus fere terrae nigrae est. quam quum in tres pedes pastinaveris, et alta fossa circumdederis, ne aditus[c] pecori detur,[d] fermentari sinito. Tum ramos novellos 2 proceros et nitidos, quos comprehensos manus possit

(l) Vulgo additum *Sed* om. Eaed. et Sang. (m) additum vulgo *vobis* om. Saog. et Pontedera delebat. (n) *partis — exequar* Br.

Cap. IX. (a) *modo* Br. L. Goes. Sang. (b) *et* L. Goes. Sang. Br. *succoso* Sang. (c) *traditus.* L. P. S. (d) *detur. Infracturi ramos* l. B. Br.

posui ad librum de Arbor. c. 17. Ceterum vanam esse hanc veterum opinionem, docet Bernard. p. 263. Larva scarabaei nasicornis Linn. non solum oleae et quercus, sed plurium etiam arborum radices ad truncum exedit, non tam insigni noxa; praeterea bostrychus ramos debiles aut siccos perforat; byrrhus taranio alburno ramulorum victitat; larva scolyti scarabaeoidis ramorum vulneribus elicit succum, colore, odore et gustu mannae destillantem. Hoc esse elaeomeli, ex Syria olim allatum in medicinae usum, teste Plinio XV, c. 7, et XXIII, c. 4, ex Dioscoride I, 37, recte monet Bernard p. 273. Oleomellam vocat ex Dioscoride Isidorus Origin. XVII, 7. Idem Dioscorides I, 137, duplicem oleastri lacrymam, gummi similem, in medico usu memorat, quam ex oleis Calabriae et provinciae collectam memorat Bernard. p. 274: eandem paulo accuratius descripsit *Presto* in priore de Olea libro.

Habui vobis dicere olim vulgata plane omittit Cod. Trombell. Aldinum *Sed* Pontedera item cum Polit. et suo Codice omittit.

Cap. IX. *Fossa*) Geoponica IX, 6, τειχίον ἢ φραγμόν, maceriam aut sepem circumdant. Pro *aditus* libri habent *traditus*, forte *transitus* voluerunt dare. De terra nigra seu pulla vide ad Catonem, c. 45.

Terreno modice) *Modo modice* Edd. pr. Polit. Tromb. Caesen. et sic Pontedera ex Palladio III, c. 18, mutat in *clivo modico.*

Fermentari sinito) Libri scripti monstra lectionum habent, ex quibus Pontedera effingebat: *pecori detur, inferatur. Ramos* etc. Sed vulgatam satis defendit locus Palladii III, 18, *in fermento terrae fossae defigantur.* de olea. — *Pecori oter infecturi ramos* Caesen. *ne traditus pecori ater inferetur i ramos* Polit. *ne tradatur aditus pecori iter inflexuro. Ramos* Tromb. *ne aditus pecori sit: acer infodito ramos* liber Pontederae, qui hinc legit: *ne tradatur pecori iter, inseretur. Ramos novellos* etc.

circumvenire, hoc est manubrii crassitudine,[e] feracissimis arboribus adimito, et [ex[f] his] quam recentissimas[g] taleas recidito, ita ut[h] ne corticem aut ullam aliam partem, quam qua[i] serra praeciderit, laedas. Hoc autem facile contingit, si prius varam[k] feceris, et eam partem, supra quam ramum secaturus es,[l] foeno aut stramentis texeris, ut molliter et[m] sine noxa corticis taleae superpositae secentur. Taleae[n] deinde[o] sesquipedales serra[p] praecidantur, atque earum[q] pla-

R. *ater. Erecturi ramos.* P. *pecori ater inferetur ramos* L. Goes. *ater inferetur ramus.* Sang. (e) *crassitudinem* I. B. Br. R. S. Deinde vulgo *feracissimos.* (f) *ex his* om. Br. Goes. Sang. (g) *recentissimo* Br. Goes. (h) *ut* om. I. B. R. Sang. habet Br. (i) *qua* om. I. B. Br. R. *quamque* aliae a. Gesn. *quamquam serra* P. (k) *varia* I. B. Br. R. *arcam* margo Ascens. *vara* L. P. (l) *est.* P. (m) *ut* P. (n) *Tali* P. S. (o) *inde* I. B. R. Br. (p) *terra* L. I. B. R. Br. (q) *illae* I. B. Br. R. S. sed Gro-

Hoc est manubrii crass.) Haec verba veluti glossam temere incluserat Gesner. Palladius Mart. X. 11: *ramus cubitalis incisus manubrii crassitudine et capite utroque acuta falce laevigatus* etc. Trimas taleas seri iubet Cato c. 45.

Feracissimis) Ita scribi iussit Pontedera approbante Vrsino. Vulgatam *feracissimos* defendit Gesner, sed inepte. Ita enim scribi debuerat, *et feracissimos.* Nec licet eo tempore, quo demuntur rami, singulorum feracitatem agnoscere in gemmis. Geoponica IX, 7, taleas sumi iubent ἀπὸ δένδρων νέων καὶ κατ' ἐνιαυτὸν καρποφόρων, τὸ πάχος ἔχοντα στελέχους ἢ παχύτερα. Λεῖά τε καὶ ὀρθά. ubi miror Nicolasium in versione posuisse manubrii crassitudinem, nec tamen admonuisse, esse legendum στειλεοῦ; ita enim manubrium graece dicitur. Taleas manum implere vult Plinius XVII, sect. 28.

Recentissimas) Geoponica IX, 11, δεῖ τὰ φυτὰ παραυτίκα ἀφελόντας φυτεύειν ἐν νοτίαις ἡμέραις.

Quam qua serra) Ita recte scripsit Gesner, approbante Sangerm.

Varam feceris) In verbi *vara* sensu aberravit Pontedera. Bene Gesner interpretatur perticam furcillatam, cui imponitur ramus desecandus, stramine aut foeno antea munitae. Simili sed geminata furcilla utuntur operarii, qui ligna dissecant serra. Varis retia suspendit Lucanus IV, 439, arietes Vitruvius X, 19, docente Gesnero in Thes. L. L. Seneca Epist. 86, *alter ponendi oliveti modus hic fuit. Ramos fortes nec corticis duri, quale esse novellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paulo tardius surgunt, sed quum tanquam a planta processerint, nihil habent in se aut horridum aut triste.*

Sesquipedales) Palladius III, 18, 6: *Si provincia indiget olivetis et non est unde planta sumatur, seminarium faciundum est, id est, tabula effossa, si-*

gae utraque parte falce leventur, et rubrica notentur, ut sic quemadmodum in arbore steterat ramus, ita parte[r] ima terram et cacumine caelum spectans deponatur. nam si inversa[s] mergatur,[t] difficulter comprehendet,[v] et quum validius[x] convaluerit,[y] sterilis in perpetuum erit.[z] Sed oportebit talearum[a] capita et imas partes misto fimo cum cinere oblinire, et ita totas[b] eas immergeri,[c] ut putris terra digitis quatuor

nov. tantum *earum* abesse testatur. (r) *pars recte et cacum.* L. I. B. Br. R. *pari recte et cac.* S. (s) *immersa* I. B. R. *inmersa* Br. (t) *intergatur* nescio unde laudat Gesner. (v) *comprehendit* I. B. R. S. *comprehendite* Br. (x) *validis* P. S. (y) *convaluit* I. B. Br. R. S. (z) *est* Eaed. (a) *palorum* Eaed L. Sang. (b) *totas eos.* Eaed. edd. et S. (c) *immederi*

aut superius dixi, ut ibi, sicut Columella dicit, rami incisi serra in modum sesquipedalem deponantur, inde post quinquennium poterit valida planta transferri, et locis frigidis Februario plantari. Vulgatum h. l. *sexquipedales* correxi. Cato c. 45, pedales, Varro I, 40, 5, circiter pedalea taleas facit.

In arbore steterat) Ita etiam Cato c. 45: *si ita severis, ut prius steterit talea, melius vivet.* et cap. 46.

Parte ima) Ex mira Codd. varietate efficio: *ita pariter rectus et cacumine* etc. Nam ima parte non spectat ramus terram, sed tangit et perforat. Imo ex Sang. malim *ita porrecta et* etc.

Inversa) In malo punica Palladius Mart. X; *curandum ne virgulta inversa deponas.* Sed ibi legendum esse *ut* ex Theophrasto C. P. II, 11, docuit Niclas ad Geoponica X, 3, p. 698. inversam etiam fici, citri et myrti taleam poni iubent Geoponica X, 45, 11. X, 8, 2. XI, 7, 5. In menta Columella XI, 8, 37, et Plinius 19, s. 47. Salix vel inverso surculo seritur apud Plinium 17, s. 13. Oleae taleam invertere vstant etiam Geoponica IX, 5. 8, et XI, 11, 11. Rationem hanc edunt Geoponica IX, 11, in olea: *βασανιοῦμεν γάρ τὸ φυτὸν κατὰ κορυφὴν φυτεύοντες.*

Validius convaluerit) Ineptam tautologiam Columellae nemo facile imputabit. Puto fuisse *et quamvis etiam convaluerit*; aut potius: *etsi etiam comprehenderit, sterilis* etc. In Sangerm. est *sterilis — esse*, teste Gronovio. unde gravius ulcus latere suspicor.

Talearum capita) Probo lectionem *Palorum capita — totos eos.* Capita oleaginea dixit Cato c. 43. Geoponica IX, 5: *χριέσθω δὲ τὰ κατώτερα τοῦ ὅρπηκος βολβίτῳ τέφρᾳ μεμιγμένῳ.*

Immergeri) Lego *immergi; infodiri* praefert Pontedera in Curia Post. Paulo antea fuit: *si inversa mergatur.* De punicae clava Pall. Mart. X. *ramus cubitalis — scrobi velut obliquus immergitur, prius tamen porcino stercore et in capite et in parte quae ima est, oblinatur.* Ponted. ex lectione librorum effingebat *inhumari*; atque ita Plinium dixisse *taleas inhumare.* Locus

4 alte[d] superveniat. Sed binis indicibus[e] ex utraque parte muniantur:[f] hi sunt de qualibet arbore brevi spatio iuxta eas positi, et [in summa[g] parte] inter se vinculo connexi, ne[h] facile singuli deiiciantur. Hoc facere utile est propter fossorum ignorantiam, ut quum bidentibus aut sarculis[i] seminarium colere insti-
5 tueris, depositae[k] taleae non laedantur. Quidam melius existimant radicuin[l] oculis silvestrium olearum

Eaed. *immediri* L. et Sang. (d) *altius perveniat* coniic. Brouck. (e) *inducibus* l. B. Br. R. S. (f) Ita pro *humantur* scripsi ex L. S. P. ubi est *uniantur*. (g) *in summa parte* om. Br. deinceps *et inter se* Sang. (h) *ut* l. B. Br. R. *deiciantur* Br. (i) *surculis* l. B. R. Recte Br. (k) *deposita et alere non* P. *dep. et ab aëre* P. alter. (l) Vulgo *exist. oculis excolere et chorda simili*. Sed Plinii est 17, s. 30. n. 3: *non inhumare taleas aut siccare* (i. e. *secare* monente Ponted.) *prius quam serantur, utilius repertum*. ubi Chifflet. Codex babet *infumare*. In Pintiaoo Codice et Regio 2, est *infumare*, qnod restitoit Plinio auo Brotier. Sed vereor, ut vel ista vera sit lectio. Totas plantas aliquando immergi monent Geopooica IX, 11: addunt, quae totae mergantur, non opus habere eautione ea, quam observare oporteat io iis, quae terra eminent, ut iisdem coeli cardinibus opponantur, quibus steterant in matre. Eadem e. 5, sect. 7: ἐνθήσομεν αὐτὰ τῇ γῇ ὡς ὑπερέχειν τέσσαρας δακτύλους καὶ ἐνταῦθα τὸν βόθρον φιαλώσαντας πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ὄμβρων. παραπήξομεν δὲ κάλαμον πρὸς τὸ τοὺς σκάλλοντας ἐπιγινώσκειν τὴν ὄψιν τοῦ φυτοῦ. Vnde vitium huius loci arguere licet, ubi totae taleae homo immerguntur, observata tamen positione ea, qua fuerant antea io arbore. Sed baee positio quo pertineat, antea docui, et in loco Geoponic. post ὑπερέχειν intelligare oportet τὴν γῆν. At Catn cap. 45: *Supra terram ne plus quatuor digitos transversos emineant*. ubi vide notam.

Muniantur) Hoc ex varietate *uniantur* recte effecit Gesoer pro vulgato *humantur*, quod eieci. Deinceps malebat Gesner *hi sunto*. Recte! aut lege *sint*. Surculos cuiuslibet arboris iuxta apponi iubet. *parte iungantur* ex. Polit. Lips. corrigit Pootedera, deinceps *in summa parte* cum Edd. pr. Polit. Tromb. et auo omittit.

Quidam melius) Palladius III, 18: *Scio plerosque, quod facilius atque utilius est, radices olearum, quae in silvis plerumque sunt, aut in locis desertis, in cubitalem mensuram recisas, aut in seminario si placuerit, aut in oliveto solere disponere, et admistione stercoris adiuvare. Quare proveniet, ut ex unius arboris radicibus numerosa planta nascatur*. Vnde apparet, multa vitia huic loco haesisse, quae praeteriit ingeoium Pontederae; Gesneri vero diligentia sansre non potuit. Quod enim vulgatum: *et chorda disponere* interpretatur: *funiculi extenti ope dirigere lineam oculorum seu seminum* admodum ineptum est, nec ex verbis extundi potest. Nec habuit quid

hortulos excolere, et simili ratione disponere: sed utrumque[m] debet post vernum aequinoctium seri, et

Iunt. *exist. ex radicum oculis silvestrium olearum hortulos excolere.* I. B. Br. R. L. Goes. Sang. *exist. oculis excolere et corde* nisi quod et ante *corde* om. I. B. Br. R. *corda* Herv. *exist. hortulis excol.* reliquaa. (m) utrumqua Br.

oculis faceret. Sed Palladius docet, radices silvestrium olearum disponi in seminario, vel oliveto, ut ex radicum oculis numerosa planta nascatur. Igitur recte Iuntina *ex radicum oculis silvestrium olearum hortulos excolere.* Contra vitiose et minus integre Editiones aliquae: *existimant oculis excolere*; etsi ita etiam liber Lips. Goes. et Sang. habent scriptum. Raliquae Edd. sic: *existimant hortulis excolere.* Hoc unum mihi displicet in ea lectione, quam unice probo, quod hortulos nominat auctor, ubi seminarium, aream, vel, ut, Palladius, tabulas debebat. Sed potuit hortum pro seminario dicere olivarum; ut vineam in hortos distinguit IV, 18. ex lectione *hortulos excolere* orta est altera, quam habent Codices Goes. et Sang. praeterea Edd. I. B. R. ubi scilicet *hortulos* omittitur; in illis enim scriptum est: *oculis excolere et chorda simili ratione disponere.* Equidem lectionem eam restitui, quam Iuntina obtulit, confirmatam deinde auctoritate Palladii. Vitii originem monstrat lectio Edd. I. B. R. Br. ubi est *oculis excolere chorda* omisso *et*, quod vulgo interponitur. Scilicet hortum antiqui etiam villam dicebant, teste Festo; unde suspicor, a graeco χόρτος non solum *chortem* seu *cortem* vel *cohortem* ductam fuisse, sed ipsum adeo *hortum*, quem alii *chortum* scribebant, quanquam Varronem aliosque aliter sentire scio de origine vocabuli *hortus.* Oleas aliqui in radicibus inserunt, et ubi comprehenderint, cum aliqua parte radicis avellunt et transferunt more plantarum, referente Palladio Aprili 2. ex Geoponicis IX, 16, ubi est: εἰς αὐτὰς τὰς ῥίζας τὰς προκυπτούσας ἐπικεντρίζουσι. quam tamen rationem inserendi hodie difficillimam etiam in reliquis arboribus esse, artifices profitantur; nisi quod in vitibus eam frequentant Suevi. Sed ad radicum oculos redeo. Intelligit Columella Syrorum vocabulo dicta gorphia, ξύλα κοπέντα ἀπὸ τῶν κατωτάτω ῥιζῶν, taleas, ex infimis radicibus desectas, quas in seminario a quibusdam plantari monent Geoponica IX, 5. ubi miror, nihil de hac ratione annotasse Niclasium. Eam in Gallia renovavit Marchio *des Pennes*, ubi gorphia dicuntur *souquets* val *des yeux*, quia radicum pars eligitur ea, quae gemmam habet. Vide Bernardi Disp. de Olea p. 178, et ad. Catonis cap. 45. Sed nunc denum video Pontederam (in Curis post.) corrigere h. l. *oculis extollere*, id est, *oculis subiicere non totas depressas, ut sine indicibus colantur.* non totas taleas immergere; sed summa parte extollere, ut cultores easdem cernant, ne fodiendo laedant. Quam viri docti rationem probarem, nisi veriorem suggessisset Palladii imitatio. Pontederae locum omiserat Ernesti. Artificium ipsum Victorius in libro Italico de cultura olearum experimentis suis confirmatum exposuit; sed ante editum eius librum eandem rationem seminarii olearii iam diu celebratam fuisse in Calabriae ulterioris regione

quam frequentissime seminarium primo anno sarriri: postero et sequentibus, quum iam radiculae seminum convaluerint, rastris excoli. Sed[n] biennio a putatione abstineri, tertio anno singulis seminibus binos ramulos relinqui, et frequenter sarriri seminarium con-
6 venit.[o] Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputandus est. Sic excultae quinquennio[p] arbusculae habiles[q] translationi sunt. Plantae autem in oliveto disponuntur optime siccis minimeque[r] uliginosis agris per autumnum, laetis et humidis verno tempore,[s]
7 paulo ante, quam germinent. Atque ipsis scrobes quaternum pedum praeparantur anno ante: vel[t] si tempus non largitur, prius quam deponantur arbores, stramentis atque[v] virgis iniectis incendantur scrobes,

(n) *et* Goes. (o) Ita pro *conveniet* I. B. Br. R. S. (p) *quinquennii* Eaed. (q) *stabiles* L. P. (r) *et* I. B. Br. R. S. *auctumnum* Br. (s) *tepore* B. R. (t) *Si vel* Br. (v) *atque virg. iniectis* addidi ex Sang. ubi est *deponatur ar-*

Territorio di Seminara monet illustr. Grimaldi *Memoria sull' antico Frantojo* p. 12. qui eandem enarravit in libro *Instruzioni sulla nuova manifattura dell' olio*, editionis secundae. Itali oculos hos *uovoli* vocant.

Rastris excoli) Crescentius IV, 19. Coluntur autem, ut in singulis mensibus novellae pastinentur, cum vero adoleverint, ter in aestate vel bis ad minus fodi eas oportet, et omnibus herbis circum nascentibus liberari.

Siccis minimique) Ita etiam praecipit Cato c. 61. Vide ad Librum de Arbor. c. 17: *minime et uliginosis* cum Edd. pr. Polit. Tromb. Pontederae Codex.

Quaternum pedum) Colum. Arb. 17: *oportet scrobem oleae quoquoversus pedes quaternos patere.*

Anno ante) Idem consilium addita ratione habent Geoponica IX, 6. et ipse olim Theophrast. C. P. III, 5. ut terra sole et frigore percocta et fermentata laxior et mollior efficiatur. Curam hanc ad terram densam refert Bernard p. 203.

Stramentis) *Stramentis iniectis* ex suo Codice supplet Pontedera. — *Atque virgis iniectis.* Hoc effeci ex lectione Sangerm. *virgis insectis*. Ita Columella Arbor. 19, 2: *postea scrobes stramentis completo et incendito.* et infra c. 40, 3: *postea stramentis incensis calefacito.* Geoponica IX, 6: πρὸ δύο μηνῶν ἢ ἑνὸς τὸ ἐλάχιστον φρύγανα καὶ κάλαμον καὶ ὅσα εὔφλεκτα ἐγκατακαύσομεν τοῖς βόθροις ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. At Gronovius ex Sang. posuit: *stramentis rectis atque virgis insectis inc. scrobes.* Sequentia etiam verba interpolasse Aldum Codd. scriptura docet.

ut eos ignis putres[x] faciat, quos sol et pruina facere debuerat.[y] Spatium[z] inter ordines minimum esse debet pingui et frumentario solo sexagenum pedum in alteram partem, atque in alteram quadragenum: macro nec[a] idoneo segetibus, quinum[b] et vicenum[c] pedum. Sed in Favonium dirigi ordines convenit, ut

bore sustam rectis atque virgis insectis incendantur. L. P. *sistam rectis in Ceno dantur.* (x) *putresque* P. *efficiat* deinde Saog. (y) *debuerit* I. B. Br. R. S. (z) *Spatium vitis metiri pingui* I. B. R. *Sp. vitis me deberi pingui* Br. ex Saug. Gronov. *Spatia ut vitis me deberit pingui.* (a) *neque* P-S. (b) *quidem* I. B. Br. R. Ald. Inot. Asc. *quidem vice et via.* G. *quidom* Seng. teste Gronovio. (c) *vicesimum* P. S. deinceps *derigi* ex Saug. Gronovins. (d) *et verno pro-*

Spatium inter ordines) *Spatium vitis me deberi pingui* Ienson. Brusch. Polit. *spatium vitis metiri pingui* Beroeldi Editio; *spatium intermedium pingui* liber Ponted. *spatium olivetis esse debebit* Trombell. cuius scripturam probat Pontedera.

Frumentario solo) Palledius: *Si frumentarius oger est, quem conserimus oliveto, quadrogenis inter se pedibus distent, si macer, vicenis quinis. Melius faciemus, si ordines in Favonium dirigamus.* unde apparet, recte h. l. emendasse Vrsinum veterem lectionem *quidem et vicenum.* Deinde Palladius verba: *sexagenum pedum* legisse hie non videtur, sed quadragenum solum. Itaque verba *in alteram partem atque in alteram* interpretari oportet quoquoversus. At vero supre in arbusto V, 7, 3. si frumentum non inseritur, in utramque partem viginti pedum spatia interveniunt, at si segetibus indulgetur, in alteram partem quadraginta pedes, in alteram viginti relinquuntur. Idem Palladius l. c. sect. 2. de plantis radicatis in pastino positis: *Sint a se discretae pedibus quindecim vel viginti.* ubi Crescentius habet *viginti quinque pedibus*, et in priori recte hebet scriptum: *frumentarius oger est et pinguis.* Aliter Cato cap. 6. Noster Arbor. 17: *oleam decet inter sexagenos pedes disponi, ut spatium in latitudinem crescendi habeat, nam quae in proceritatem extenduntur, evanidae fiunt, parumque fructus ferunt.* Plinius 17, s. 19: *Non alia maior in Baetica arbor; in Africa vero, fides penes auctores erit, miliarius vocari multas narrant a pondere olei quod ferant annuo proventu. Ideo LXXV pedes Mago intervallo dedit undique: aut in macro solo aut duro ac ventoso, quum minimum XLV. Baetica quidem uberrimas messes inter oleas metit. Illam inscientiam pudendam esse conveniet adultas interlucare iusto plus, et in senectutem praecipitare, aut totas excidere — multo iam, ut praestet laxitate delinquere.* Praeclarum praeceptum, cuius usum hodieque multi ignorant, qui temere interlucantes oleas in altum niti et eiuncidas fieri cogunt, atque ita ramis inferioribus sterilescere. Vide Bernard. p. 206 seqq. Geoponica IX, 6, oliveti segetibus simul servientis interstitia pedum quinquaginta assignant scrobibus.

8 aestivo[d] perflatu refrigerentur. Ipsae autem arbusculae hoc modo possunt transferri: antequam explantes[e] arbusculam, rubrica notato partem eius, quae meridiem spectat,[f] ut eodem modo, quo in seminario erat,[g] deponatur. Deinde ut arbusculae spatium pedale in circuitu relinquatur, atque ita cum suo caespite[h] planta eruatur. Qui caespes[i] in eximendo ne resolvatur,[k] modicos[l] surculos virgarum inter se connexos facere oportet, eosque pala,[m] qua eximitur, applicare, et viminibus ita innectere,[n] ut constricta[o]

flatu Goes. *ut et rivo perflatur frigerentur* L. *perflatu* S. vulgo *proflatu.* (e) *plantarias arbusculas effodias solo: rubrica etc.* I B. Br. R. *plantam pars arbuscula sole* P. *plantam pars arbuscula solet* S. (f) *spectet* I. B. Br. R. (g) *et id* P. S. (h) *cespite* I. B. Br. R. I. I. H. A. Gr. G. (i) *cespes* I. B. Br. R. I. I. H. A. Gr. G. (2) *solvatur* Goes. I B. Br. R. S. (l) *modico* Goes. (m) Vulgo *pila quae erat. pila quae eximuntur* I. B. Br. R. L. *pila qua eximia* Goes. *pila qua eximuntur* Sang. *palae* Ascens. (n) Ita pro *nectere* omnes ante Gesn. praeter Com. et St. (o) *constrinctae terrae* I. B. Br. R. S. (p)

Perflata) Ita recte Lips. et Sang. atque hoc voluit legi Vrsinus pro vulgato *proflatu.* De favonio consentit Cato cap. 6. Sed nunc malo quod ex Sang. annotavit Gronovius *perflata.*

Explantes) Monstrosam optimorum Codicum lectionem ita ex Edd. I. B. R. interpretor, ut legendum esse censeam: *antequam plantandas arbusculas effodias solo, rubrica* etc. Explantare longe diversa notione usurpare solet Columella IV, 29, 11. IV, 14, 4. XI, 2, 38. IV, 24, 4. IV, 27. 6. Diversum etiam *deplantare* Varronis I. 40, 4, et I. 43. Plinii 17, sect. 33. Noster Arbor. 17, de eadem re sic: *omnes arbusculas, antequam transferantur, rubrica notare convenit.* Ipsam regulam cum Gallo Du-Hamel contemnit Bernard p. 197. Ceterum ex Sang. non *solet*, ut Ernesti, sed *soleo* annotavit Gronovius. — *antequam plata pars arbuscula sole rubrica* Polit. . . . *arbusculam sole rubrica notato eam partem . . . spectavit.* Trombell. *plantam effodias rubrica notato partem eius, quo meridiem spectat* liber Pontederae, qui h. l. legit: *antequam plantaria seu arbusculas effodias solo, rubrica notato eam partem, quae m. spectat.* quam correctionem meae etiam, quamquam paulo modo diversam, praefero.

Pala qua eximitur) Vulgatam *pilae quae eximitur* Gesner interpretatur cespitem spatio pedali in circuitu arboris relictum. Sed praeclare is vidit, praeclare cum libris optimis legere *qua eximitur* et *pila* mutare in *pala.* Quod feci. Eodem deinceps auctore legendum erat *palam commovere.* Sed posui *pala commovere* sc. arbusculam, quo facilius virgae subiici et innecti possint. Ferratum palae robur, qua terra versetur, habet Colum. X, 45. Hac circum arbusculam terra inci-

terra velut inclusa teneatur. Tum subruta[p] parte ima[q] leviter pala commovere, et suppositis virgis alligare, atque plantam transferre. Quae antequam deponatur, oportebit solum scrobis imum[r] fodere bidentibus: deinde terram aratro subactam, si tamen pinguior erit summa humus, immittere,[s] et ita[t] ordei semina substernere, et si[v] consistet in scrobibus aqua, ea omnis

subrupta I. B. R. recte Br. (q) *una* I. B. Br. R. Deinde vulgo *pilam*. (r) *copia* I. B. Br. R. Sang. paulo antea *deponantur* Sang. (s) *mittere* iidem libri. (t) *ita seminibus substernere* iid. libri. (v) *et sic confectis scrobibus aqua*

ditur, eademque virgae connexae in foramina detruduntur, ut viminibus innecti possint cespiti effodiendo. Cum terra sua radices eximere iubet Cato c. 61: modum autem docet cap. 28. ubi vide.

Imum fodere) Abundat *imum* inepte, eiusque loco libri optimi *copia* habent. Corrigo *scrobis confodere*. Cato 129 terram minute confodere dixit.

Ordei semina) Palladius III, 18: *in fermento terrae fossae defigantur; locum palo ante deprimente, ordei grana subteriaciantur.* ubi *fermentum* est ex nostri sect. 1. Grana ordei subiiciuntur, ut in Italia hodieque mulierculas in deponendis caryophyllis, lychnidis et leucoii aureulis milium aut panicum spargere refert Pontedera. Ceterum optimi libri ordei grana omittunt, et sic verba continuant: *et ita* (sc. terram) *seminibus substernere*. Hordeum suspicor non integrum, sed tostum intelligi, auctore Theoprasto C. P. V, 6: τοῦ δὲ σελίνου περιορύξαντες κάτω μέχρι τῶν ῥιζῶν καχρύδιον περιβάλλοντες καὶ ἄνωθεν τὴν γῆν. αἴτιον δὲ ὅτι τὴν τροφὴν ἅπασαν αὗται λαμβάνουσι καὶ οὐ διαδιδόασιν εἰς τοὺς βλαστούς, μεριζομένης δὲ πλείων ἡ αὔξησις. ubi vulgo est καχρύλιον περιλαμβάνοντες—οὐ διδόασιν. Aristoteles Problem. XX, 8: διὰ τί σελίνου ἐάν τις περιορύξας μέχρι κάτω πρὸς τὰς ῥίζας παραβάλλῃ τῶν καγχρυδίων, εἶτα ἄνωθεν τὴν γῆν καὶ οὕτως ἄρδῃ παμμεγέθεις γίνονται αἱ ῥίζαι; ἢ διότι τὸ καγχρύδιον θερμὸν ὂν καὶ σομφὸν κατέχει μὲν σύνοικον τὴν τροφὴν καὶ οὐ προΐεται ἄνω. πέττει δὲ θερμὸν ὂν ὥστε πολλὴν τὴν αὔξησιν γίνεσθαι. Vnde apparet, in Theophrasto αὗται respicere non ad radices, sed ad κάγχρυδας, igitur legendum esse καγχρύδων, ut in Aristotele καγχρυδίων; grana enim hordei tosti nutrimentum omne contractum undique retinent, nec sursum dimittunt; unde maior radicis apii incrementum. Reliqua loci Theophrastei vitia correxit et vulgatum in Aristotele παραβάλλῃ in περιβάλλῃ mutavit H. Stephanus in Thes. G. L. IV. p. 1183. ubi egregie admonuit, in Geoponicis XII, 23: μέγιστον ἔσται τὸ σέλινον, εἰ περιορύξας αὐτοῦ τὰς ῥίζας ἄχυρα περιβάλλῃς καὶ ἀρδεύσῃς: male legi ἄχυρα pro κάχρυς vel καγχρύδια. Admonitionem viri docti ignoravit et vitium non animadvertit nuperus interpres Niclas. Plantis vitium luxuriantibus (ὑβριστικοῖς)

haurienda est, antequam[x] demittantur arbores. deinde ingerendi minuti lapides vel[y] glarea mista[z] pingui solo, depositisque seminibus latera scrobis circumcidenda, et aliquid stercoris interponendum. Quod si cum sua[a] terra planta non convenit, tum[b] optimum est omni fronde privare truncum, atque levatis pla-[c]

omnia I. B. Br. R. *ea* om. etiam Sang. *sic* etiam P. Vulgo *constet*. (x) *nusquam dim.* I. B. Br. R. S. (y) *et* Br. Sang. (z) *mixta* I. B. Br. R. (a) Ita pro *ea* ex I. B. Br. R. L. Goes. S. Gesner. (b) *tamen* I. B. Br. R. (c) *aci-*

interserere in seminario iubet hordeum et fabam C. P. III, 20: φυτοῖς δ' οὖσι τοῖς τοιούτοις καὶ ἐπισπείρειν ἐπὶ τὰ ἀνθηρὰ δεῖ κριθὰς καὶ κυάμους. ἐπειδὴ ταῦτα ξηραντικώτατα πάντων. ubi ἄνθηρα lege.

Glarea) Palladius: *Quum deponentur in scrobes siccas constituantur quaternis pedibus fossas; glarea etiam, ubi lapides defuerint, misceatur et stercus.* Columella Arbor. 17: *opportet in imum scrobem lapidem glareamque abiicere, deinde super terram quatuor digitorum iniicere — et terrae quae in scrobem reponitur, stercora immiscere.* Stercus terrae admiscent etiam Geoponica IX, 15. De lapidum et glareae usu vide supra ad III, 15, 3. Stercore abstinere iubet, inprimis calido, Bernard p. 214. nisi rigentur simul plantae; itaque fuliginem praefert, quae humorem allicit retinetque. Ceterum vides, Columellam operis ordinem diversum ponere altero in loco, forte rectiorem.

Circumcidenda) Quid sit latera scrobis circumcidere, interpretes non docuerunt, nec equidem intelligo. In altero loco arbusculam in medio scrobe collocandam rectam esse monet, deinde adminiculo addito firmandam. Quae utraque operis pars an in vulgata lectione lateat vitiata a librariis, iudicabunt alii; equidem dubito. Contra suspicor *circumcalcanda esse latera scrobis* vel potius *codicis*, quod in planta ulmi fieri iubet noster V, 6, sect. 8 et 21.

Planta non convenit) Si non licet cum sua terra plantam transferre. Haec sententia loci esse debet, ut praeclare vidit Pontedera; nihil vidit Gesner. Verba sana omnia praestare equidem nolim.

Omni fronde) Palladius sect. 1: *si ponantur in pastino, radicatae plantae decisis capitibus et brachiis et in truncum redactae usque ad mensuram cubiti unius et palmi in fermento terrae fossae defigantur; locum palo antea deprimente, ordei grana subteriaciantur et amputetur iis quicquid putridi inventum fuerit aut arentis: et tunc capita amputata luto velentur et musco, ulmeis vinculis vel tenacibus quibuscunque constricta. Sed maximum beneficium est, ut proficiant incremento, si rubrica partes notentur, quibus obversae steterant, et contra eas simili ratione ponantur.* Frons a Columella saepe ponitur pro virgulto frondoso. De eadem re noster XI, 2, 42, mense Maio: *hoc eodem mense in pastinato seminario novissima positio est olearis taleae, eamque oportet, cum panxeris fimo et cinere mistis oblinere et superponere*

gis, fimoque[c] et cinere oblitis,[d] in scrobem vel sulcum deponere.[e] Truncus autem aptior translationi est, qui brachii crassitudinem habet. Poterit etiam[f] longe maioris incrementi et robustioris transferri. quem ita convenit poni, ut si[g] non periculum a pecore habeat, exiguum[h] admodum supra scrobem emineat: laetius[i] enim frondet. si tamen incursus pecoris aliter vitari non poterit,[2] celsior[l] truncus constituetur, ut sit innoxius ab iniuria pecorum. Atque etiam rigandae[n] sunt plantae, quum siccitates incesserunt, nec nisi[m]

noque Eaed. et Lips. *coenoque* Sang. (d) *obrutis* I. B. Br. R. L. Goes. *obruitis* Saog. deinde *scrobe vel sulco* Br. *in* om. etiam Sang. (e) *deponere truncos. Gratus autem magis ast, qui* I. B. Br. R. *autem moturis, qui* P. *truncos gratus autem maturis est qui bacchi* Lips. *Truncos gratus autem maturis est qui br.* Saog. (f) Ita pro *enim* ex I. B Br. R. Goes. S. Gesn. (g) *ut sui periculum* P. S. (h) Ita pro *axiguus* Sang. (i) *laetus* Br. S. (2) *potuerit* P. S. (l) *i. e. depressior* Goes. (m) *non* I. B. Br. R. (n) *tangeride* P. (o) *sar-*

muscum, ne sole findatur. unde patet h. l. musci mentionem excidisse. Deinceps pro *fimoque* libri optimi *coenoque* habent; quod defendi potest ex Palladii *luto*; sed altero in loco Columellae est similiter *fimo* sine varietate. Museum circumdari radicibus olearum iubet Plinius 17, sect. 30, no. 3. nescio an eodam consilio. Cato cap. 28: *arbores crassiores digitis* 5. *quae erunt, eas praecisas serito oblinitoque fimo summas et foliis alligato.*

Truncus) Vitium vulgatae arguit varietas lectionis, unde Pontedera efficiebat: *truncus autem magis aptus is est.* Equidem puto, fuisse olim: *Satis autem maturus est, qui brachii* etc. In vocabulo enim *maturis* consentiunt Codices tres iique optimi. Ita Cato c. 45 de plaotia oleariis: *taleae ubi trimae sunt, tum denique maturae sunt, ubi liber sese vertet.*

Exiguum) Palladius: *si clausus locus est, modice supra terram quae ponuntur emineant; si pecora formidantur, altiores trunci esse debebunt. In siccis vero provinciis cum pluviae desunt, et rigare conveniet.* Altiorem truncum minus laete frondere, confirmat Bernard p. 197.

Rigandae) Eandem rigandi conditionem ponunt Geoponica IX, 10. Arbor adulta rigua aut irrigata peius oleum et minus reddit, auctore Theophrasto C. P. VI, 11, 4. et Plinio XV, a. 2. Crescent. V, 19. non vult autem haec arbor rigari fontibus vel rivis, eo quod talis aqua gravis est et cito fluit a radice deorsum, sed potius pluviis gaudet, quae aqua vaporosa est, et statim fumat ad radices ipsius. In terra sabulosa, glareosa et granitosa rigandas primo anno plantas esse monet Bernard p. 211.

post biennium ferro tangendae." ac primo surculari[o] debent, ita ut simplex stilus altitudinem maximi bovis[p] excedat; deinde[q] arando ne[r] coxam bos, aliamve[s] partem corporis offendat, optimum est etiam constitutas plantas circummunire[t] caveis. Deinde constitutum iam et maturum olivetum in duas partes dividere,[v] quae alternis annis[x] fructu induantur. neque

culari B. R. margo Asc. et Sylb. Iodex. (p) Vulgo *scrobis*. (q) *Dein* P. Goes. S. *dein ne arando* coniic. Broukh. (r) *ne* om. I. B. Br. R. (s) *aliamque* Br. (t) *circumvenire. Gaudeas deinde* I. B. Br. R. [L. *cautis* Sang. (v) *dividi* iidem libri. (x) *annis* om. I. B. Br. R. (y) *deberat* I. Br. *deerat* B.

Surculari) Palladius Novembri 4: *est utilis olearum putatio, si loci patitur disciplina, ut decisis cacuminibus rami fluentes per latera prona fundantur.* (Cresc. ibi habet: *ut per latera quantum poterit diffundantur.*) *Quod si regio insolens et incustodita contigerit, agendum prius toto arboris corpore ab inferiore parte purgato, ut altitudine animalium supergressa, modus trascendatur iniuriae et arbor iam spatio suo tuta curetur.* Humiliorem oleam fieri iubent etiam Geoponica IX, 9, quo sit feracior.

Altitudinem bovis) Laudo ingenium Gesneri, quod coniectando assecutum est veram huius l. lectionem. Vulgo enim *scrobis* legitur. *Surculare* recte interpretatur surculos auferre superfluos, ut simplex stilus seu stipes ad eam altitudinem submittatur, quae bovis tactum et noxam a carpendo timendam, superet. Deinde demum rami submittuntur. Surculare dicitur, ut pampinare a pampinis, ruscare a rusco, recte monente Gesnero. Non dubitavi hanc egregiam emendationem ponere in ipsa oratione postquam a Palladio comprobatam reperi, qui communem cum Columella auctorem eascripsit. Ecce denique Seneca Epist. 86, de oliveto vetusto transferendo: *Magnarum arborum truncos circumcisis ramis et ad unum redactis pedem, cum scapo suo transtulit Aegialus amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illae pependerint. Hoc fimo finitum in scrobem dimisit, deinde terram non aggessit tantum, sed calcavit et pressit. — Parum autem arboris, antequam obruat, radit; ex omni enim materia quae nudata est, ut ait, exeunt radices novae. Non plures autem super terram eminere debet truncus, quam tres aut quatuor pedes; statim enim ab imo vestietur, nec magna pars quemadmodum in olivetis veteribus arida et retorrida erit.*

Offendat optimum) Vulgo punctum erat positum post *offendat*. Sed cavea munitur planta, ne bos offendens aliquam corporis partem praefringat aut stringat plantam. Ceterum Heinsius ad Virgilium III, p. 26, ex Sangerm. malebat *circumvenire*, cuius usus exempla alia dabit Index; idem corrigebat *consitas plantas*, ne scriptor tam elegans idem vocabulum repetiisse videatur.

enim olea continuo biennio uberat.[y] Quum[z] subiectus 12
ager consitus non est, arbor[a] coliculum agit: quum seminibus repletur, fructum affert; ita[b] sic divisum olivetum omnibus annis aequalem reditum adfert. Sed id minime bis[c] anno arari debet: et bidentibus alte circumfodiri.[d] Nam post solstitium quum terra aestibus hiat, curandum est, ne per rimas sol ad radices[e] arborum penetret. Post aequinoctium autumnale[f] ita sunt arbores ablaqueandae[g], ut a superiore

R. *debeat* L. (z) *Quom* Br. (a) *arbori* I. B. Br. R. (b) *ita — adfert* om. I. B. Br. R. habet S. margo. (c) *unius* L. *huius* P. (d) Ita pro *circumfodiri* L. *alter* ex Sang. Gron. (e) *radicem* Br. S. (f) *auctunnale* Br. (g) *oleam*

Coliculum agit) Varro I, 41: *oleae semen quum sit nucleus, quod ex eo tardius enascebatur colis, quam e taleis, ideo potius in seminariis taleas, quas dixi, serimus.* Huc loco intelligi puto germina ramorum seu surculos, anno eo quo nascuntur, nullum fructum edentes. — *arbori coliculum agit*, (*ager* nempe) *cum seminibus repletur, fructum effert.* (nempe arbori) Ita haec ex Edd. pr. et Polit. Codice restituit et interpretatur Pontedera; reliqua: *ita sic divisum olivetum omnibus annis aequalem reditum adfert*: non solum spuria ob auctoritatem Edd. pr. et Codicis sui censet, sed et penitus falsa. Nam alternis annis olea fructu exuberat et ager consitus fruges adfert. Quod si *aliquem* rescribatur, ferenda ista censet Pontedera.

Bis anno arari) Palladius III, 18, 2: *omnis subinde circa eas herba vellatur, et quoties se imber infuderit, brevissimis ac frequentissimis fossionibus sollicitentur: et subinde ducta a trunco terra atque permista in aliquanto altiores cumulos congeratur.* Crescentius V: *quum vero adoleverint, ter in aestate vel bis ad minus fodi eas oportet, et omnibus herbis circum nascentibus liberari.* Forte h. l. legendum est *arari debet, aut bidentibus — circumfodi.* Crassas et ramosas oleae radices tribuit Plinius 16, s. 56, ex Theophrasti H. P. I, 9. Sed vide notam ad Catonem c. 61.

Post solstitium) Ante et versus hibernum solstitium laborant multis in locis morbo eo, quem Theophrastus H. P. IV, 17, καυθμὸν vocat; quum folia multa, aut arbor tota aduritur. Vredinem vocavit Plinius 17, s. 37, not. 8, ubi ventum Atabulum in Apulia causam morbi esse ait circa brumam, Itali hodie morbum vocant *Brusca*, teste Presta in altero libro p. 97. Plinius cum Theophrasto de hoc morbo: *signum est reviviscendi, si folia amisere — nonnunquam folia inarescunt, eademque reviviscunt*: quod monitum, male a Plinio ad plures arbores relatum, de olea confirmat experientia teste Bernard. p. 217.

parte, si olea[g] in clivo sit,[h] incilia[i] excitentur, quae limosam[k] aquam ad codicem deducant. Omnis deinde soboles, quae ex imo[l] stirpe nata est, quotannis exstirpanda est, ac tertio quoque fimo[m] pabulandae sunt oleae. Atque eadem ratione stercorabitur olivetum, quam[n] in secundo libro proposui, si[o] tamen se-

clivosn P. *clivoso* etiam I. B. Br. R. L. Goes. S. (h) *est* I. B. Br. R. Sang. (i) *incilicia* P. (2) *limosam aquam* om. I. B. Br. R. *limosam* nm. L. Goes. *aquam limosam* Sang: in Sang. *esse quae ad codicem deducant aquam* omisso *limosam* separatim testatur Gronovius. (l) *uno* ante Gesn. quocum B. R. P. Goes. S. margo Asc. *ima* L. Deinceps *quod quotannis* Sang. teste Gronov. (m) Vulgo additum *vel* nm. Goes. Sang. (n) *qua* I. B. Br. R. Iunt. Goes. (n) *si* addidi de meo. (p) *As si* ante Gesner. *si* nm. Iens. (q) *servaveris*

Incilia) Nominat etiam Cato 155, 4: *in monte fossas inciles plures habere oportet — incilia aperire, aquam diducere in vias.* Simile est, eiusdem certe usus, mortarium, quod fieri iubet Palladius IV, 8, 4; phialam vocant Geoponica IX, 10: τάτε κύκλῳ τῆς περιχώσεως φιαλοῦν, πρὸς τὴν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων ὑποδοχήν. προσφέρειν δὲ ταύτην τὴν θεραπείαν χρὴ τοῖς ὑπὸ κύνα καύμασιν. accuratius haec incilia describit noster Arbor c. 10, sect. 4, ubi vide.

Deducant. Omnis) Palladius XI, 8: *Hoc tempore ablaqueandae sunt arbores oleae provinciis siccioribus ac tepidis* (Crescent. *avidis aut tepidis locis*), *ita, ut eis a superiore parte humor possit induci. Omnem sobolem convelli Columella praecipit: mihi autem videtur paucas dimitti semper ac solidas, ex quibus vel* (omitt. Crescent.) *in vetustatis matris loco delecta* (Cresc. *nova*) *succedat: vel melius nutrita et aggestae terrae beneficio, et iam suas habens radices ad olivetum faciendum sine cura seminarii transferatur arbuscula.* Plinius 17, sect. 30, not. 3: *circumfodi autem omnibus annis a solstitio duum cubitorum scrobe pedali altitudine.* Stolones omnes detrahi iubent Geoponica etiam IX, 9.

Imo stirpe) Ita ex libris optimis dedit Gesner. pro *uno*. Ita etiam in libro Sangerm. esse testatur Drakenb. ad Livium T. II, p. 668, qui ex Virgilii Aeneid. XII, 208 *imo de stirpe recisum* laudat, quem locum Columellam respexisse putabat. Vide et Burmannum ad Quinctil. Inst. I, 6, p. 72. Etiam Cato 40, 2, stirpem praecisum dixit, sed ibi stipitem, truncum significat, ut apud Nostrum V, 6, 12, 13 et 14. Femininus sexus simpliciter plantam et fruticem significare mihi videtur.

Fimo pabulandae) Vulgo insertum *vel* recte delet Goes. liber et Sang. In vulgata deesse *amurca* putabat Pontedera. Plinius 17, sect. 30, n. 3: *stercorari tertio anno.* Geoponica IX, 15: παρὰ δύο ἢ τρία ἔτη. stercus vetant ipsis radicibus ingerere, sed paulo longius a trunco, ne radices adurantur; ut in vite monent V, 26, 5.

Tamen segetibus) Vitium manife-

getibus prospicietur. At[p] si ipsis tantummodo arboribus, satis facient[q] singulis stercoris caprini sex librae, (vel[r]) stercoris sicci modii singuli, vel amurcae insulsae congius (sufficient[s]). Stercus autumno debet iniici, ut permistum [t]hieme[v] radices oleae calefaciat. 14

a. Gesn. qui *servieris* dedit *servari* Goes. Sang. (r) *vel* addidi. (s) Vulgo *in singulis* omisso *sufficiant* est: *singulis. Conditum stercus* I. B. R. Br. *singuli condius* Sang. sed *condivis* ex Sang. Gron. (t) *permixtum* I. B. R. Br.

tum est. Gesner malebat: *Atque si eadem — tantum segetibus.* Equidem ante *tamen* inserendum puto *si*, ita, ut reliquis servatis legam: *si tamen segetibus* (intersatis oleae) *prospiciemus.*

At si — serviens) Ex emendatione Vrsini edidit Gesner *servieris.* Vulgo erat *Ac si — servaveris.* In libris Goesisno et Sang. est *servari;* unde Pontedera h. l. ita constituebat: *arboribus* (sc. prospicietur) *satis servari singulis — sex libras — modios — congium.* Atque ita habere ait Palladium. At vero Palladius ex h. l. laudat *sufficient.* Vnde plana et certa est emendatio: *arboribus, satisfacient singulis.* Ita enim loquitur noster in eadem tractatione XI, 2, 29 Deesse vero verbum *sufficient* vel *satisfacient* sequentia satis manifesto demonstrant; in vulgata autem *satae* arbores satis inepte dicuntur. Igitur eodem iure, quo Gesnerus posuerat *servieris* pro *servaveris*, et mihi licere putabam lectionem probam, et, nisi fallor, veram, obscurae et vitiosae substituere, atque interpunctionem mendosam corrigere.

Stercoris sicci) Palladius XI, 8: *nunc si suppetit, intermisso triennio stercoranda sunt oliveta locis maxime frigidis* (*et exilibus* addit Crescent.) *Caprini stercoris sex librae uni arbori vel cineris modii singuli sufficient.* Vnde h. l. *vel* inserendum esse monuit Pontedera, qui praeterea *cineris* restitui volebat pro *stercoris sicci.* Sed ita noster III, 11, 4: *deinde totum solum sicco fimo, aut si id non est, alterius generis quam recentissimo stercorari.* Ecce nunc tibi Columellam XI, 2, 87: *tum etiam* (Novembri) *convenit oleas ablaqueare, et si sunt parum fructuosae, vel cacuminibus retorridae frondis, magnis arboribus quaternos modios stercoris caprini circumspergere, in caeteris autem pro magnitudine portionem servare.* Quae vitio carere non puto. Geoponica III, 15, Decembri iubent oleis invalidis addere κόπρου αἰγείας τὸ ἀρκοῦν aut amurcae cotylas viginti.

Insulsae congius sufficient) Quae hic post *singuli* vulgo sequuntur: *vel anurcae in singulis congius* etc. omisit Palladius, ex quo verbum *sufficient* addidi. Quod quum non advertisset vitium Gesner, pessime edidit: *vel amurcae in singulis congius* (*stercus*) *autumno debet iniici;* inclusa voce *stercus*, quasi ea e margine locum in alienum irrepserit. Cetera correxi ea loco multo accuratiore infra XI, 2, 29: *oleis laborantibus circum radices anurcam quae salem non habeat nunc* (*vere nempe*) *conveniet infundere; maximus*

Amurca minus[x] valentibus infundenda est. nam[y] per hiemem, si vermes atque alia suberunt animalia, hoc medicamento necantur. Plerumque etiam locis siccis et humidis arbores musco infestantur. quem nisi ferramento raseris[z] nec fructum nec laetam[a] frondem

(v) Volgo *hiemi*. (x) *minus* addidi ex Pallad. (y) *eius* add. I. B. R. Br. S. *non si per hiemem* corr. Broukhus. Post *hiemem* posui incisum. (z) Sang. teste Heinsio Advers. I. p. 203. *reseris*, unde *raseris* corrigit, quod ipse iam ex Palladio feceram. *ea* post *ferramento* addit P. Vulgo *resecueris*. (a) *lacta*

sex congii mediocribus arboribus urnae satisfacient; caeteris aestimanda erit portio: quae repetiit Palladius Martio 8. Vnde malim h. l. *congii sex sufficient*. Scilicet ex scriptura *congi VI* ortum est *congius*. Sed de toto h. l. iam disputavi ad Catonem c. 36 et 93, unde sua Columella duxit.

Amurca valentibus) Plura huic loco vitia inhaerere puto. Primum legendum puto *minus valentibus*, quia statim vermium mentio fit; etiamsi Columella XI, 2, 29, oleas aliquanto laetiores fieri dicat amurca insulsa affusa, quamvis nihil vitii habeant. Igitur inprimis vitiosis et laborantibus, ut ibidem ait, amurca est infundenda; et quidem vere, quum ablaqueatur. Ita enim diserte Columella l. c. et ex eo Palladius Martio 8; etsi Palladius ex nostro hoc loco, sectione scilicet 16, amurcam infundendam docet etiam Octobri c. 8. Desiderare videtur veris mentionem additus stercori iniiciendo autumnus. Verum possit etiam vulgata ferri, propter verba: *nam per hiemem necantur*. Et stercori iniiciendum autumnum definit, quoniam primum nominaverat; voluit tamen eundem autumnum etiam in amurca infundenda intelligi; et quidem insulsa. Nam supra pro verbis: *amurcae in singulis congius* legendum esse docui *amurcae insulsae congius*. De vermibus, oleae noxiis, vidimus ad capitis praecedentis sectionem 7.

Musco) Palladius XI, 8: *muscus tamen semper radatur arboribus, et putantur, sicut Columella dicit, octo annorum aetate transacta. Videtur mihi unoquoque anno sicca et infructuosa cum aliqua debilitate noscentia debere recidi*. Omni anno vere putat oleas Cato cap. 44; muscum oleae rubrum deradi iubet cap. 6, sect. 2; Palladio assentiri se profitetur Crescentius. Omni anno post fructum collectum Theophrastus C. P. III, 10 et Geoponica IX, 13 putari volunt oleas. Accuratius Geoponica IX, 9 tradunt de putatione.

Raseris) Noster XI, 2, 44, mense Maio: *ubi praegelidum et pluvium caelum est, oleae putantur et emuscantur, caeterum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere istud oportebit*. Plinius 17, s. 45, oleis alternam tonsuram adhibet, omnes vero arbores nisi vere non radi, id est, emuscari. Idem sect. 30, n. 3: *Vetus olivetum ab aequinoctio verno intra Vergiliorum exortum interradi alternis annis melius inventum*, ubi Harduinus et Brotier interpretantur *interradi*, intercidere, confisi loco

olea induet.[b] Quin etiam[c] compluribus interpositis annis olivetum putandum est: nam veteris proverbii meminisse convenit, eum qui aret olivetum, rogare[c] fructum; qui stercoret, exorare; qui caedat, cogere. Quod tamen satis erit octavo anno fecisse, ne fructuarii rami subinde amputentur. Solent etiam quamvis laetae arbores fructum non afferre.[d] Eas terebrari 16
gallica terebra convenit, atque ita in foramen viridem taleam[e] oleastri arcte immitti.[f] sic velut inita arbor

fronde P. (b) Vulgatum *inducet* ante Gesnerum ita correxerat Heinsius Advers. l. c. Malim ego quidem *laeta fronde olea se induet.* (c) *rigare* P. S. (d) *afferre* Br. (e) *talem oleastri partem* P. *oleastri parte* Sang. Vulgo omisso *arte* est *oleastri demitti.* (f) *dimitti* I. B. Br. R. Sang. (g) *extet* I. B. Br. R

altero libri XV, sect. 2, ubi est *veruntamen et tondentur quum et vites, atque etiam interradi gaudent oleae*, ubi manifestum discrimen non animadvertit Harduinus, sed attulit locum Columellae Arbor. c. XIX, 3, ubi *intervellere* reponendum esse docuit Pontedera. Cf. ad Caton. c. 50, s. 2. Caeterum ex Sangerm. *careseris* annotavit Gronovius; prius *ea* ex Polit. libro posuit etiam Gesnerus; itaque malim legere *eraseris.*

Fructuarii) Fertilissimas oleas non in lateribus, sed in summo fructum ferre monent Geopon. IX, 2. Hinc noster supra initio *ramos novellos* plantari iussit; Geopon. IX, 5: ἀπὸ τῶν ὀρπήκων καὶ νέων κλάδων sumi iubent plantas.

Taleam oleastri) Palladius: *quod si fructus arbor laeta non afferet* (Cresc. *fert*) *terebretur gallica terebra usque ad medullam foramine impresso, cui oleastri informis talea vehementer arctetur, et ablaqueatae arbori amurca insulsa vel vetus urina fundatur. Hoc enim velut coitu steriles arbores uberantur, quas tamen durante malitia oportebit inserere.* Vnde apparet, vitium h. l. haesisse. In libro Polit. est *talem oleastri partem.* In Sang. *taleam oleastri parte dimitti.* Edd. I. B. R. similiter habent *dimitti.* Quod si Palladii paraphrasin compares, ubi est *vehementer arctetur*, vel ut Cresc. habet: *vehementer immittitur*, facilis est emendatio: *taleam oleastri arcte immittis*; quam non dubitavi substituere vulgatae *oleastri demitti.* In Palladio vocabulum *informis* mutandum esse videtur in *viridis*; etsi nunc video h. l. Columella ex Sang. libro Gronovium annotasse informem viridem taleam. Idem remedium ex Geoponicis IX, 10, paulo aliter memoravit Palladius Martio 8: *Oleam sterilem terebra gallica perforabis, tunc duos frugiferae arboris ab australi parte ramos eiusdem magnitudinis tollis et stricte in foramen utrumque conicies, et abscisso eo quod superabit, luto paleato curabis occulere. Sed si sine fruge luxuriant, oleastri palum, vel lapidem vel pini vel quercinos palos radicibus eius infige*; in Crescentio editio antiqua mea habet *ar-*

foecundo semine fertilior exstat.[g] Sed sic haec[h] ablaqueatione adiuvanda est infusa[i] amurca[k] insulsa cum suilla vel nostra[l] urina vetere, cuius utriusque[m] modus servatur.[n] nam maximae arbori, ut[o] tantumdem aquae misceatur, urna[p] abunde erit. Solent etiam
17 vitio soli fructum oleae negare.[q] Cui rei sic medebimur. altis gyris[r] ablaqueabimus[s] eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus minusve circumdabimus:[t] sed minima arbor modium[v] postulat. Hoc remedio si nihil fuerit effectum, ad praesidium insitionis confugiendum erit. quemadmodum autem olea inserenda

Iunt. S. (h) Vulgo *Sed et fine.* Sed I. B. Br. R. omittunt et. P. at S. *Sed si haec.* (i) *infusa* addidi. (k) *amurga quae insulsa* L. P. S. (l) *natura vetere* L. P. (m) *uniusque* Br. (n) *servaturum* P. S. (o) Ita pro *ne* Goes. S. (p) *una* Br. Lips. *untia* B. R. (q) *necare* vulgatum ex Goes. Sang. correxit Gesn. (r) *giris* I. B. Br. R. *gras allaqueamus* Lips. (s) *ablaqueamus* I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. (t) *circund*: Br. (v) *modicum* ante Gesn. quo-

cetur omisso *vehementer*. Vide ad Catonem c. 44. Ceterum putationem accuratius tradunt Geopon. IX, 9: διακαθαίρειν δεῖ τὰ ξηρὰ τὰ ἐκ τοῦ μέσου ἵνα ἔχῃ ἀναπνοὰς, καὶ τοὺς ἀλλήλοις ἐπικειμένους κλῶνας ἀφαιρεῖν καὶ ἀραιότητας προνοεῖν. καὶ τοὺς καμπύλους περικόπτειν; accuratissima omnium Theophr. C. P. 3, 2, qui aridos ramos steriles et luxuriantes recidi vult, deinde densos nimium et implicatos invicem seu ex medio natos, solemque et ventum arcentes. Vide etiam Caton. c. 44.

Fertilior exstat) Lege duce Palladio *exuberat.*

Sed sic haec) Vulgatae *Sed et sine ablaqueatione* vitium arguit primum lectionis varietas, indicat ablaqueationis mentio antea non facta, convincit denique Palladii locus, ex hoc nostro ductus: *et ablaqueatae arbori amurca insulsa vel vetus urina fundatur*; unde patet hoc remedium ad eandem arborem aegram pertinere, quae fuerit antea talea immissa foramini curata. In Pol. et Sang. libro est *Sed si haec*, unde *Sed sic haec* effeci; ex Palladio *infusa* addidi, quod verbum ob similitudinem vocabuli *insulsa* exciderat. Miror de vitio tacuisse Interpretes.

Vt tantumdem) Ita recte liber Goes. pro vulgato *ni tantumdem*. Pontedera malebat *si tantumdem* Ita noster VI, 4, loquitur. Vide ad Caton. cap. 36 et 93.

Negare) Ita legendum esse, viderat etiam Vrsinus. Vulgo erat *necare.*

Calcis) Plinius 17, s. 6: *nuper repertum oleas gaudere maxime cinere e calcariis fornacibus.*

sit, postmodo[x] dicemus. Non nunquam etiam in olea unus ramus caeteris aliquanto est laetior. quem nisi recideris, tota arbor contristabitur. Ac de olivetis hactenus dixisse satis est. Superest ratio[y] pomiferarum arborum, cui rei deinceps praecepta[z] dabimus.

X. Modum[a] pomarii, priusquam semina[b] seras, circummunire[c] maceriis[d] oportet vel sepe vel fossa praecipiti,[e] ut[f] non solum pecori, sed et[g] homini

cum Goes. Saog. *modum* Lips. (x) Ita pro *postmodum* ex Saog. Grooov. (y) *ratio* om. I. B. Br. R. Saog. (z) *praecepta videamus* Lips. *praeceptabimus* Pol.

Cap. X. (a) Ita pro *Locum* I. B. Br. R. L. S. *Modium* P. (b) *semen* I. B. Br. R. (c) *circumvenire* Eaed. et Saog. teste etiam Heinsio ad Aeneid. VI, 132. (d) *maceriis vel fossa* I. B. Br. R. *maceriis vel sepe* P. S. (e) *praecipia: Vel saepe* Br. *praecipio nec solum* Saog. *praecepi* Lips. (f) *vel saepe non sol.* I. B. Br. R. (g) *et* om. I. B. Br. R. (h) *valeat* om. Eaed. L. et Saog. deinde

Contristabitur) Noster Arbor. 47: *Si in olea unus ramus aliquanto caeteris laetior est, nisi eum recideris, arbor tota fiet retortida.* Palladius I, 6, 5: *ramus laetus viridis et sterilis in media olea abscindendus est, velut totius arboris inimicus;* qui h. l. *media* additum legisse videtur. Geopon. IX, 9, siccos mediae arboris ramos expurgari volunt, curvosque et μάλιστα τοὺς ὑπερμήκεις καὶ ὅσοι λίαν εἰς ὕψος αὔξονται φύσει ἀφορωτέρους ὄντας. Cum Geoponicis plane facit Theophr. C. P. II, 3, qui damnat etiam ὅσα τὴν ἔκφυσιν ἐκ τῶν μέσων ἔχει. Addere hic lubet quae Albertus Vegetab. p. 449, de olea observavit: *Ex stipite multos per circulum ramos emittit frequenter et ex ramis virgas plurimas ordinate habens nodos quosdam in loco emissionis radiorum, et in loco virgarum quasi semper emittit duo folia, quae purgamenta sunt aquei humoris. — propter quod dicit Rabbi Moyses eam pullulare ad modum candelabri — dum floret spargit odorem suum longe, et hic flos ut frequenter habet duo folia et est albus respersus quadam citrinitate — radices quum infigit in terram, iuxta quamlibet furcationem radicum habet duo additamenta alba ad similitudinem foliorum, nisi quod sunt magis spissa et magis pinguia, et illa adduntur radici et deficiunt in substantiam eius, et ideo versus imum; videntur folia et versus sursum videntur radices.* Reliqua transcripsit Crescentius.

Cap. X. Quae ab hoc capite usque ad finem libri traduntur a Columella, eadem fere repetita habebis in Libro de Arboribus cap. XVIII—XXVIII. *T.*

Maceriis) In libro de Arboribus cap. 18, *circummunito maceria aut fossa, ita, ut non solum — sed ne homini quidem transitus sit.* Ex librorum varietate suspicor h. l. olim fuisse: *circumvenire. maceriis vel sepe vel fossa praecipio, nec solum — transitum negare:*

Hominis manu praefracta) Ita h. l.

transitum negare valeat.[h] quoniam si saepius cacumina[i] manu praefracta[k] aut a pecoribus praerosa sunt, in perpetuum semina[l] incrementum capere ne-
2 queunt. Generatim autem disponere arbores utile est, maxime ne etiam imbecilla a valentiore prematur, quia nec viribus nec magnitudine par est, imparique spatio temporis adolescit. Terra, quae vitibus apta est, etiam[m] arboribus est utilis. Ante annum, quam seminare voles, scrobem fodito.[n] ita sole pluviisque[o] macerabitur, et quod[p] positum est, cito
3 comprehendet.[q] At si eodem anno et scrobem facere,[r] et arbores serere voles,[s] minimum[t] ante duos

cum Br. (i) *cacumine* Sang. Deinceps vulgo additum *hominis* om. I. B. Br. R. L. Goes. (2) *detracta* Eaed. Goes. Sang. Caesenas. Vulgo *tractata*. Mecum Lips. (l) *seminarium crementum* I. B. Br. R. Deinde *maxime ne etiam imbecila* Br. Vulgo erat *maxime etiam ne*. (m) *etiam* om. I. B. Br. R. S. (n) *fodies* ibidem. (o) *pluviave* I. B. R. Br. *pluviasve* P. (p) *qua pedes positum* L. P. S. (q) *competit. Ea* P. *comprendet* Sang. (r) *facere* om. I. B. Br. R. Sang. (s) *prohibes* L. P. *peribis* Goes. *pibis* Sang. (t) *minime* I. B. Br. R.

Lips. et in altero loco libri optimi pro vulgato *perfracta*. Illud maluit etiam Vrsinus et Pontedera, qui testatur in Codice Caesenate esse quod praeferunt libri optimi *detracta*. Palladius III, 19: *sed servabis, ne cacumina aut manu fracta aut erosa non crescant.*

Si saepius) Vrsinus malebat *prius* ex altero loco, sed et ibi libri optimi praeferunt *saepius*.

Vtile est) Infra *utilius*, sed Edd. I. B. R. *utilis*, quae ex nostra lectione corrupta est. Ibidem rectius omittitur *etiam*. Ibidem *imbecillae a valentioribus premantur*; sed nostram lectionem libri scripti et ibi restituunt. Deinde ibi pro *quia* est *quae*, sed Polit. liber ibi *qua* habet. Palladius: *unumquemque ordinem suo generi deputabis, ne infirmae a valentioribus opprimantur.*

Etiam arboribus) Infra: *eadem quoque*. Palladius l. c. *nam pomis eadem convenit terra quae vitibus.*

Seminare voles) Infra: *pomaria disponere voles*; ubi libri optimi *poma*.

Pluviisve) Infra: *pluviaque*; quam formam et h. l. praefero, ut legatur *pluviisque*. Broukhusius malebat *pruinisve* ex libro V, 9, 7, non male. Sed obstat etiam Plinii auctoritas infra ponenda.

Serere voles) infra *ponere voles*. Ex lectione librorum *prohibes*, *peribis*, *proibis* Broukhus. efficiebat *properabis*. Pontedera *peribis* antique dictum putabat pro properabis, et in Plinio 21 de croco *pereundo* pro obeundo.

menses scrobes fodito, postea stramentis[v] incensis calefacito: quos si latiores patentioresque feceris, laetiores uberioresque fructus percipies. Sed scrobis 4
clibano similis sit,[x] imus summo patentior;[y] ut laxius radices vagentur, ac minus frigoris hieme, minusque aestate vaporis per angustum os penetret, etiam ut[z] clivosis locis terra, quae in eum congesta est, a[a] pluviis non abluatur. Arbores raris interval- 5
lis[b] serito, ut quum creverint, spatium habeant, quo ramos extendant. nam si spisse posueris, nec infra

L. *minimum — fodito* om. Goes. *ante duos menses* om. L. *ante duos menses scrobes* om. P. Sang. (v) *sarmentis* P. S. (x) Ita pro *fiat cuius imum* I. B. Br. R. *sit umus summum* P. *sit unius summo* Sang. (y) Ita pro *patentius est* I. B. Br. R. S. (z) *ut* om. I. B. Br. R. (a) *a* om. Eaed. Sang. Goes. (b)

Laetiores) Infra *eo laetiores erant uberioresque fructus.* Vnde et h. l. malim: *eo laeteriores erunt.* Ita enim Palladius: *scrobes autem maiores facies, ut materiae prosis et fructui*; ubi alii libri *pro sit — fructibus.*

Scrobis — sit imus summo patentior) Infra *Scrobs clibano similis esse debet, imus quam summus patentior*, ubi Sang. cum libris optimis *Scrobis — similis est, imus.* Eandem fere lectionem etiam h. l. ex libris optimis dedi. Plinius 17, sect. 16: *praefodere scrobes ante, si fieri possit, tanto prius, donec pingui cespite obducantur. Mago ante annum iubet, ut solem pluviasque combibant, aut si id conditio largita non sit, ignes in medio fieri ante menses duos, nec nisi post imbres in his seri. Altitudinem eorum in argilloso aut duro solo trium cubitorum esse in quamcumque partem; in pronis palmo amplius, et ubique caminata fossura ore compressiore sint; nigra vero terra duo cubita et palmum quadratis angulis.* Vbi ex Codice Pintiani legendum *in mediis.* Magoni praeivit Theophrastus H. P. II, 7.

Os penetret) Infra: *os terrae admittant.* Sed libri meliores *teneant* vel *tentarit* ibi praeferunt duobus istis vocabulis *terrae admittant.* Sine dubio voluerunt et ibi *penetret* dare. Ita sentit etiam Pontedera.

Etiam ut — a pluviis non abluatur) Infra *tum etiam — pluviis non abluitur.* Sed et ibi Polit. liber habet *abluatur.*

Nec infra) Altero in loco: *neque infra quicquam — nec sic ipsae — nisi eas interraseris,* ubi libri scripti similiter habent *neque infra quid — nisi intervolseris.* Sed h. l. Edd I. B. R. habent *interraseris.* Recte docuit Pontedera, diversum esse interradere, id est, muscum lichenemque destringere, et si quid in materia vel siccum vel cariosum reperitur, scalpro eximere. Et tamen apud Catonem c. 52, reperio: *et in vinea ficos subradito alte, ne eas vitis scan-*

serere quid poteris, nec ipsae fructuosae erunt, nisi intervulseris: [c] itaque inter ordines [d] quadragenos
6 pedes minimumque tricenos relinquere convenit. Semina lege crassa non minus quam manubrium bidentis, [e] recta, levia, procera, sine ulceribus, integro libro. ea bene, et celeriter comprehendent. [f] Si ex arboribus [g] ramos sumes, de iis quae [h] quotannis bonos et uberes [i] fructus afferunt, [a] eligito [l] ab [m] hume-

intervalis Br. (c) *intervaseris* Br. *interraseris* I. B. R. *intervolseris* L. P. (d) *ordinem* I. B. Br. R. (e) *videtis* L. Goes. voluerunt *videntis* dare. (f) *comprehenderit* P., *comprendent* Sang. (g) Vulgo *veteribus ramis.* (h) Vulgo *quoque qui*. Br. *de iis quae quotannis.* Sang. *de iisque quotannis.* I. B. R. omitt. etiam *quoque.* (i) Ita pro *uberiores* I. B. Br. R. A. Iunt. L. (a) *afferant* Sang. (l) *eligito* om. I. B. Br. R. L. S. (m) Vulgo erat: *eligito: ac illos magis qui sunt contra solem, quam qui umbris, ramis aut plantis continentur.*

dat; ubi tamen Edd. ante Victorium habent *succidito*. Quod Columella XI, 2, 41 dixit oleae putantur et emuscantur, idem Plinius 18, sect. 67, n. 2, *oleas interradere.*

Tricenos) Tot probavit Palladius l. c.

Non minus) Infra: *lege ne minus crassa — est bidentis.* Vnde malim etiam h. l. *ne minus.* Ita enim solet noster loqui.

Comprehendent) Infra: *comprehendunt. Semina si ex arboribus sumes; de iis potissimum sumito, quae omnibus — uberes ferunt fructus.* Vnde etiam h. l. malim *potissimum* pro *quoque*, quod interim inclusi ex auctoritate librorum optimorum. Deinde *ex arboribus ramos sumes* legendum esse, recte monuit Pontedera, frustra et inepte vulgatam defendente Gesnero. Postea *uberes* pro *uberiores* restitui ex libris optimis. Verae lectionis *ex arboribus ramos sumes* vestigium servavit Sang. qui habet *de iis quae quotannis*.

Eligito ab humeris) Vulgatam huius loci lectionem multis vitiis obsitam ex librorum varietate comparato altero loco correxi. Ita vero infra: *observabis autem ab humeris, qui sunt contra solem orientem, ut eosdem decerpas*; ubi recte Vrsinus *eadem* emendat; praecessit enim *semina*. Sed idem inepte *humeris* mutat in *ramis*. Plin. 17, cap. 14, *certumque est ab humeris arborum orientem aestivum spectantibus surculos petendos.* Ita patet origo corruptelae in vulgata huius loci lectione hac: *ac illos magis, qui sunt contra solem, quam qui umbris ramis aut plantis continentur.* Ab humeris semina legere iubet etiam in vitibus III, 10, 8, et Arbor. 3, 1. Noster infra V, 11, 3, semina insitioni legi vult *de ramulis anniculis, qui solis ortum spectabunt.* Ex humeris his effecit librarius vulgatum *umbris*, quod tamen omittunt Edd. I. B. R. Deinde pro *quam qui* Polit. habet *quam quae*. Postea tres libri optimi habent: *ab illa qui sunt contra solem.* Etiam ante haec

ris qui sunt contra solem [orientem. Si cum radice plantam posueris incrementum citius fuerit quam

Sed in Polit. Lips. Ssog. est *ab illa qui sunt*. Deinde *quae umbris* Polit. *q que timis* Sang. sed *umbris* plane omittunt I. B. Br. R. Pro *continentur* I. B. R. Br. Goes. habent *conentur* Ex Saug. *arbusaula transferres* Gronov. Verbe

positum verbum *eligito* omittunt Edd. I. B. R. cum libro Lips et Sangerm. Apparet igitur, legendum esse h. l. ita, ut eum posui. Vulgatum *umbris* Vrsinus mutabat in *umbrosis ramis aut plantis*. Ineptissima defendit Gesner. Post haec lacunae signum ponendum fuisset. Deerant enim, quae ex libro de Arboribus inserui, sed inclusa. Deesse quaedam senserat ètiam Pontedera, sed locum non persanavlt. Attamen nunc video, annotationem eius egregiam in Antiqq. positam ab Ernestio nostro temere et pessimo exemplo omissam esse; cuius argumentum hic axeerptum dabo. Primum igitur verba: *incrementum eius futurum quod et ceteris, quas severis, arboribus* falsitatis crimias damnata, ex librorum vestigiis sie corrigit: *incrementum maius fore, quam caeteris, senties.* Deinde verba *arbor insita fructuosior est, quam quae insita non est, id est, quam quae ràmis aut plantis ponitur*, tradere ait praeceptum falsum et confessis experimentis contrarium. Oleam enim, vitem, ficum et poma ramis aut plantis, aut malleolis, aut propaginibus, aut virgis, aut surculis, aut stolonibus sata, quum sint foecundi seminis partus, maternam indolem retinere et generositatem, nec ullibi a Columella tradi eorum infoecunditatem insitione amendandam esse. Itaque verba huius nostri loci: *quam qui umbris ramis aut plantis continentur* comparata cum loco libri de Arbor. ita ductu librorum corrigit: *qui ramis — ponentur*; deinde ea cum reliquis connexa ita in ordinem suum redigit: *Observabis autem ab humeris, qui sunt contra solem orientem, ut eadem* (semina) *decerpas potius, quam quae ramis aut plantis ponuntur*, i. e. continentur. Hanc ait veram et experimentis congruam fuisse sententiam Columellae, eandemque voluisse addit excerpere Palladium, sed a librariis locum esse vitiatum. Haec igitur verba III, 19: *Sed ut Columella dixit, feraciores sunt, quae seminibus, hoc est, nucibus suis, quam quae plantis ponuntur aut ramis*; ita corrigenda esse censet, ut cum libro Polit. omittantur verba: *hoc est nucibus suis*; deinde *seminibus* mutat in *inseruntur*. Vel ita tamen ex vitioso Columellae loco vitiosam sententiam fuisse a Palladio translatam affirmat. Quod mihi contra videtur. Certe Columellae sententiam de insitione ad feracitatem conferente posuit, etiam Plinius 17, sect. 26: *inserere firmissimum et foecundius quam serere*. Itaque Columellae errorem suum relinquendum esse censui, nec verba tam violenter separanda. Membrum vero illud *incrementum citius fuerit — severis*, rectius mihi constituisse videor quam Pontedera. Palladius sententiam hanc repetiit breviter III, 19. plantas statues radicatas, quod est melius. Error tamen Columellae in hac re nullus est, sed de arboribus loquitur semine satis, quas et tardiores proventu et degenerantes insito restituendas censet Plinius 17, sect. 10, ex Theophrasto H. P. II, 3.

caeteris quas severis. Arbor insita fructuosior est quam quae insita non est, id est, quam] quae ramis
7 aut plantis ponetur. Sed ante quam arbusculas transferas,[m] nota,[n] quibus ventis antea fuerant[o] constitu-

orientem — id est quam addidi ex libro de Arbor. (n) *nota bis ventos quibus* I. B. Br. R. *nota inventis quibus* L. (o) *erunt* I. B. Br. R. (p) *constitui*

Quam quae ramis aut plantis ponetur) Hae sunt reliquiae verborum, quae in libris omnibus exciderunt. Vulgo erat h. l. *quam qui umbris, ramis aut plantis continentur.* Sed *umbris*, ex *humeris* corruptum recte h. l. omittunt Edd. I. B. R. Pro *qui* recte Polit. *quae;* et pro *continentur* I. B. R. eum Goes. *conentur.* quod ex *ponentur* vitiatum fuisse vidit etiam Pont. In libro de Arboribus vulgo legebatur: *quam quae cum ramis aut plantis ponitur.* Sed recte ibi *cum* omittunt I. B. R. — *Sumes de iis quae quotannis bonos et uberes fructus afferunt. Ab illa quae sunt contra solem* quam quae *ramis aut planta plantis conentur. Sed antequam* Caesenas Codex; *sumes de iis que quot: bonos et ub. fr. afferunt. ab illa qui sunt e. s. quam quae ramis aut plantis conentur* Polit. *sumes ex iis que quot b. et ub. fr. afferunt. Ab illa que sunt contra solem, quam que vitis aut plantis convenit. Sed antequam* Tromb. *sumes de his que quot: b. et ub. fr. afferunt ab illa parte, quae sunt contra solem. Sed antequam.* unde Pontedera corrigit: *si ex arboribus ramos sumes, de iis sumito, quae quot: — afferunt. Observabis autem ab humeris, qui sunt contra solem orientem,* ut eosdem *decerpas. Sed si cum radice plantam posueris, incrementum citius fiet. Quae severis, inseres. Arbor insita fructuosior, quam quae insita non est, id est, quam quae ramis aut plantis ponentur. Sed* etc.

Nota quibus ventis) Ex Edd. I. B. R. Pontedera legi maluit: *notabis ventos quibus antea steterant, ut iisdem constitui possint.* vel *nota ut ventis quibus antea steterant, constitui possint.* In libro de Arbor. est: *rubrica vel alia qualibet re signato, ut iisdem ventis, quibus antea steterunt, constituas eas. curamque adhibeto, ut ab superiore et sicciore et exiliore, in planiorem, humidiorem pinguiorem agrum transferas.* Palladius: *plantas similiter notabimus, ut ipsis quibus steterant cardinibus apponamus. De clivo sicco et exili in planum pinguem et humidum transferemus.* Vides, Palladium alterius loci scripturam expressisse. Quae verior huius loci nostri sit emendatio, difficile est dicere. Ceterum eandem de cardinibus plantarum notandis observationem habes apud Theophr. H. P. II, 7, et supra V, 9, 8, et V, 6, 20. — *Notavi ventis: quibus* Polit *nota in ventis quibus* Caesen. deinceps *constitui possit.* Polit. Caesen. *constituta ut possit* Tromb. *notato ventos quibus ante erunt constituta, ac eisdem postea translata subiicies.* liber Pontederae, qui h. l. constituit ita: *transferas, nota ut ventis quibus antea steterunt, constitui possint.* Postea *manus adiuveto* Polit. *manus ad viveto* Caes. *manus adiumento* Tromb. *hoc ad viveto* liber Pontederae, qui *curam adhibeto* in Goes. fuisse censebat.

tae,[p] postea manus admoveto,[q] ut de[r] clivo et sicco in humidum agrum transferas. Trifurcam maxime ponito. Ea exstet[s] minime tribus pedibus. Si eodem scrobe duas aut tres arbusculas voles constituere, curato, ne inter[t] sese[v] contingant: quoniam[x] mutuo contactu aut computrescent, aut vermibus[y] interibunt.[z] Quum semina depones, dextera sinistraque 8
usque in imum scrobem fasciculos sarmentorum brachii crassitudinis demittito, ita ut supra terram paulum[a] exstent, per quos aestate parvo labore aquam

possit manus adiuveto L. P. (q) *adhibeto* Goes. Saog. (r) *peclivo* lens. Br. *praeclivo* B. R. *de declivo* Sang. (s) *extent* I. B. Br. R. S. (t) *puter* L. P. (v) *se constringant* I. B. Br. R. L. Goes. (x) *quoniam — computrescent* om. I. B. Br. R. L. (y) *verbi aut* L. P. (z) *interibunt. Depone dextra* I. B. Br. R. L. deinceps *fasciculas* ex Saog. Grooov. (a) Ita pro *paullulum* I. B. Br.

Manus admoveto) Goes. et Sang. *adhibeto.* in quo vastigium latet verae lectionis *curam adhibeto*, quae exstat in altero loco, ut monuit etiam Pontedera; qui *postea* ex *possint* ortum putabat. Vrsini medela *post ita manus admoveto* vitium ipsum ne tangit quidem.

Trifurcam) quasi plantam praecesserit. Altero loco est *trifurca* sc. semina. Sed et deinceps in nostro loco I. B. R. habent *exstent* quasi semina praecesserint. Ecce ea Sangerm. Gronovius annotat: *Trifurcamina maxime — extent.* Fuit igitur olim scriptum etiam h. l. *trifurca semina.*

Quoniam — computrescent) Haec verba omittunt I. B. R. Lips, et in libro de Arb. desunt. ubi est: *nam ita vermibus interimuntur.* ubi Pol. et Sang. similiter *interibunt* habent, et pro *ita* I. B. R. *ut* habent, in quo *aut* latere videtur, vestigiumque lacunae. Palladius: *si truncos ponere volueris, supra terram prope tribus pedibus erigantur; ubi duas in una scrobe plantas deponis, cavendum est, ne se contingant: nam vermibus interibunt.* Ita vides, Palladium verba haec cum Edd. primis damnare etiam. Plinius 17, sect. 14: *intervallo sesquipedum seri: nam si inter se contingant, praeter alia vitia etiam verminosa fiunt.*

Fasciculos sarmentorum) Theophrastus Caus. Pl. III, 5: οἱ δὲ κληματίδας ὑποτιθέασιν, οἱ δὲ κέραμον παρακατορύττουσιν, οἱ δὲ ξύλον κἂν ἡμιπαχές, εἶτ' ἐξαίρουσι ὅπως ἔχῃ τροφὴν ἀεὶ τὰ φυτά, διικμαζομένης τῆς γῆς καὶ συῤῥεόντων τῶν ὑδάτων. Idem consilium in oleis dant Geoponica IX, 11, similia IV, 2. X, 85, 1. In libro de Arbor. est: *dextra ac sinistra singulis usque.* sed Edd. I. B. R. S. omisso *ac* habent *sinis quae usque* vel *siuis quo usque.* Voluerunt *sinistraque usque.* recte etiam monente Pontedera.

radicibus subministrare[b] possis. Arbores ac semina cum radicibus autumno serito, hoc est circa Calen-
9 das[c] et Idus Octob. Primo[d] vere antequam germinent arbores,[e] deponito: ac ne tinea molesta sit seminibus ficulneis, in imum scrobem lentisci taleam inverso cacumine demittito.[f] Ficum frigoribus ne serito. Lo-

R. S. (b) *sumministra.* Eaed. *sumministrare. Arbores* P. *sumministres* Goes. Sang. (c) *Calendas et* om. I. B. Br. R. L. Sang. (d) *Primo* om. I. B. Br. R. L. R. *removeret aquam germinant* P. *germinant* etiam Sang. (e) Vulgo *germinent arbores, deponito.* (f) *dimittito* L. I. B.

Sumministrare) Liber Goes, et San. *sumministres*,. ut legitur in libro de Arbor.

Ac semina cum) Infra: *aut radicata semina.* Sed Edd. I. B. R. L. Sang. *semina radicibus* habent.

Calendas et) Haec verba omittunt Edd. I. B. R. Lips. Sang. et liber de Arbor.

Primo vere antequam germ.) *removeret aquam germinant* Polit. Caesen. unde Pontedera legit: *ramos vere antequam* etc.

Arbores deponito) Infra *taleas et ramos vere antequam germinare arbores incipiant, deponito.* Vides, etiam h. l. quaedam excidisse, quod monuit etiam Pontedera, qui *primo* ortum putabat ex verbis *taleas et ramos.* Quid si *taleas et* latere suspicer in verbis paulo antea loco alieno insertis: *Calendas est?* In medicina Broukhusii legentis *alteras* sc. plantas sine radicibus acquiescebat Gesner. Interim distinctionem vulgarem correxi. In Polit. lectione *ramos vere, anteq.* latere censebat Pontedera in Curis sec. Recte!

Tinea) Vermes Palladius dixit loco postea laudando. Est phalaenae genus semina ficorum siccarum exedens cum tinea ea, quae et olivarum nucleos exedit, picta et descripta a Bernardo *Mémoire sur le figuier* p. 196—200. Propter hanc tineam ficos Graeci et Romani in furno siccabant; nec aliud remedium huius noxae excogitavit Bernard. Palladius praeterea vermes e fico uncinis aereis tollere iubet, intelligens eos de quibus Plin. 17, c. 44: *quae adnasci solent cochleae, peculiaria vitia ficorum.* Est cocci genus pictum et descriptum a Bernardo p. 167, maxime noxium ficis, quarum ramis adnascitur et foliis, cum genere aliquo Chermes, de quo idem p. 192, vocans *la psylle.* In ipso ligno ficorum habitant larvae bostrychi, acolyti, lepturae et cerambycis, quae genera descripsit Bernard. Formicae sequuntur inprimis coccum.

Demittito) Infra: *obruito.* Palladius IV, 10, 39: *ne vermes patiatur, ramum terebinthi vel lentisci taleam cum plantis fici cacumine ponemus inverso.* Plinius 17, sect. 44: *vexant et tineae semina ficorum, contra quas remedium in eodem scrobe defodere taleam lentisci inversa parte quae fuerit a cacumine.*

ca aprica, calculosa, glareosa, interdum et saxeta[g] amat. Eiusmodi arbor cito convalescit, si scrobes amplos patentesque feceris. Ficorum[h] genera, etsi sapore atque habitu distant, uno modo, sed[i] pro differentia agri seruntur. Locis frigidis, et[a] autumni temporibus[l] aquosis praecoques ponito, ut ante pluviam fructum deligas: locis calidis hibernas[m] serito. At[n] si voles ficum quamvis non natura seram facere, tum[o] grossulos, prioremve[p] fructum decutito, ita[q]

Br. R. (g) Ita pro *saxosa* Goes. *saxea* Br. (h) *Fico generata* L. P. (i) *id est* L. I. B. Br. R. (a) *et* ins. Goes. (l) Vulgo intersertum *et* om. Goes. S. (m) *hiberna* I. B. R. Br. (n) *Aut* I. B. Br. R. (o) *tunc* I. B. R. (p) *ve* om. L. I. B. Br. R. S. (q) *ita alterum det* L. P. *Ita* etiam Sang. Vulgo *ite-*

Saxeta) Quod h. l. unus Goesian. liber, id in altero loco Pol. Lips. et Sang. offerunt pro *saxosa*. Idem vocabulum ex Ciceronis Agraria II, c. 25, habent Lexica. Palladius IV, 10, *provenit et petrosis atque asperis.*

Eiusmodi arbor) Infra: *agro — amplos et idoneos.* quem locum ex nostro corrigebat Pontedera. Ceterum de scrobe convenit cum nostro etiam Theophrastus C. P. III, 5, oleae et fico, radices in summo fluctantes habenti, non tam altos scrobes fieri debere, ut reliquis. Palladius tamen *scrobes altas* fico dat, et intervalla maiora, nisi ibi *amplas* sit scribendum. Sed potius in frigida regione scrobem altum praeferre, ne radices frigore peruruntur, in summo natantes.

Sed pro differentia) Infra: *tamen uno modo, sed dispari differentia agri, seruntur.* ubi optimi libri habent *sed dispro differentia agri pari loco servetur.* unde mecum Pontedera efficit: *sed pro differentia agri dispari loco eruntur.* quam lectionem etiam h. l. restitui volebat vir egregius. Palladius: *omnibus aequa cultura est, illa distantia est, quod in caricis melius alba servatur: in locis nimie frigidis praecoques ficus seramus, quae cito veniant, ut ante imbres genus hoc possit occurrere, calidis vero et aestuosis eas quae sero maturant.*

Frigidis et autumni — aquosis) Ita Goes. (Polit. Tromb. et Pont.) recte scriptum habet, ut est infra de Arb. Vulgatam contra Pontederam nobiscum sentientem inepte defendit Gesner. Praecoques et aquosis locis gaudere ait Theophrastus. Laconicas et λευκομφαλίους, praecoces vocant προδρόμους. Praeceptum ipsum repetiit Bernard *Mémoires sur le figuier, p.* 120.

Grossulos) Infra: *quum grossuli minuti erunt; fructum decutito, iterum alterum edet fructum et in hiemem seram differet maturitatem;* ubi Sang. similiter habet; *ita alterum.* Palladius: *si maturam ficum vis serotinam facere, incipientes grossos decute, cum illis fabae fuerit magnitudo.* Male ergo h. l. emendabat Vrsinus legendo: *cum grossulis priorem fructum.* Cete-

alterum edet, quem in hiemem differet.[r] Non nunquam etiam, quum[s] frondere coeperunt arbores,[t] cacumina fici ferro summa prodest amputare: sic firmiores arbores et[v] feraciores fiunt;[x] ac semper conveniet, simulatque folia agere coeperit[y] ficus, rubricam amurca[z] diluere, et cum stercore humano ad
11 radicem infundere. Ea res efficit uberiorem fructum, et farctum[a] fici pleniorem ac[b] meliorem. Serendae

rum. (r) *hyeme differt* Br. *differt* etiam I. B. R. Gr. (s) *quom* Br. *cum* om. L. (t) *arbores* addidi ex I. B. Br. R. L. S. (v) *et* om. I. B. R. habet Br. (x) *sunt* I. B. Br. R. S. (y) Ita pro *coeperint* scripsi ex altero loco. (z) *amurga* Sang. (a) *partum* I. B. Br. R. S. (b) *et* Eaed. Edd. (c) *calcidicae*

rum in Sang. esse *decutit*, *ita* annotavit Gronovius. Patet igitur quomodo ex *decutito* vitiato factum sit *decutit ita*, in aliis vero libris propter similitudinem verbi *decutito* sequens *ita* exciderit.—Verba *priorem fructum* (ut in Edd. pr. et Codd. leguntur) velut ex glossa nata damnat Ponted. in Curis post.

Agere coeperit ficus) Ita recte altero loco scribitur; contra hic. vitiose erat: *coeperint*, *ficus*, *rubricam* Altero in loco I. B. R. plane omittunt vocem *ficus*; non male. Palladius: *Quum folia incipiunt producere fici, ut fructum multum et pinguem ferant in principio germinis cacumina summa decutimus, vel illud tantum cacumen, quod ex arboris medietate prodit.*

Amurca) In altero etiam loco Polit. liber *amulga* Sang. *amurga* habent scriptum, propius ad originem graecam. Ἀμόργη enim dicitur ab ἀμέργειν olivam premere, exprimere. Ceterum Palladius contra vermes ficorum arborum sic tradit eadem: *alii amurcam alii veterem urinam ablaqueatis radicibus miscent.*

Farctum) Infra: *et farctum fici speciosius et plenius.* ubi Sangerm. *fartum*, alii *fructum*. In Plinio 28, sect. 29: *intestina et fartum eorum* ex Codd. posuit Harduinus, et voluit idem ex suis poni I. Fr. Gronovius pro vulgato *fimum*. Chiffl. *falsum* alii ap. Gronov. *partem*. Plinius 17, sect. 44: *uberrimas autem ficus rubrica amurca diluta et cum fimo infusa radicibus frondere incipientium facit. quoniam frumenta plurima habeant. Caprificorum laudantur maxime nigrae et in petrosis: caprificatio ipsa post imbrem.* Ita enim egregie vidit iam olim Pintianus verba *quoniam habeant* esse collocanda, quae vulgo post verba *in petrosis* de caprifico dicta leguntur. Vitium non attigit Harduinus, nec Brotier; uterque frumenta interpretatus grana. De quibus Plinius 15, sect. 21; *maturis frumenta intus.* Grana ea semina fici floresque continere novimus; sed ea non pertinent ad commendationem fructus ipsius, nisi tumorem ficorum simpliciter laudari velis a Plin et Colum. Pint. in priore etiam Plinii loco reponi volebat ex Columella *farctâ*. Hoc unum opponi possit huic emendationi, quod fru-

sunt autem praecipue Livianae, Africanae, Chalcidicae,[c] sulcae, Lydiae, callistruthiae,[d] topiae,[e] Rhodiae,[f] Libycae, hibernae,[g] omnes etiam biferae et

A. Innt. Gr. H. G. St. *chalcidieae*, *falce* L. (d) *callistrutiae* ante Commel. *eallistrutideas* P. *callistrus tracas* Lips. (e) *Asopiae* Sang. *Astopiae* ex Sang. Gronov. (f) *Rohdiae* Sang. (g) *Tibernae* Sang. (h) *antiferae* L. Sang.

ctus caprifici sumebantur ad caprificationem. Quo igitur plenicres erant frumentis seu granis, eo plures culiees in iis nati hospitabantur, qui postea evolantes fici fructus perforabant maturabantque, partim etiam semina mascula et foeminea florum deportata secum intra frustus miscebant, adeoque foecunditatem arborum adiuvabant. Theophrastus κεγχραμίδας appellat, quae Plinius frumenta.

Livianae) Inter ficorum genera romana Liviana, Chalcidica et Africana ex Herodoti Lycii de ficis libro memorat Athenaeus III, p. 75. *Rhodias et Tiburtinas nigras et praecoces* esse ait Plinius 15, s. 19. Forte in lectione Sang. *Tibernae* pro *hibernae* latent *Tiberinae* seu *Tiburtinae*. *Livias* et *Pompeias* ab auctoribus nomen habere tradit; hibernas quibusdam provinciis, velut in Moesia, artis non naturae esse monet Plinius; quo magis amplector lectionem Sangerm. Quanquam et Cato cap. 8, hibernas cum aliis generibus ponit, et ex eo Plinius. Hae videntur esse quae aliis serotinae, graece κοδώνεια seu χειμερινὰ, Latinis *duricoriae*, quae Neapolitanis audire ait *Porta cotinorarole*. De topiis nemo alius scriptorum veterum meminit; igitur Ponted. malebat *Chiae* legi. Pro *sulcis* ex Lipsii lectione *falcae* vel *falce* Schoettg. efficiebat *Faliscae*. Sed harum nullus meminit scriptor. Pontedera *mariscae* substituebat. Lectionem *Salcae* unde laudet ex h. l. Bodaeus ad Theophr. p 383, ignoro. Oleam siculam fructu nigro subsphaerico, per medium sulcato, memorat Sestini T. I, p. 230. Siculi vocant *Nuciddara*. Videant peritiores, an talem ficum Columella intelligi voluerit. Omnino accuratius de generibus ficorum dicam ad X; vers. 414 seqq.

Biferae) Fici aliae grossus solum ferunt (ὀλύνθους) ficos vero (σῦκα) maturas nunquam; veluti quae grossos albas ferunt edules; aliae et grossos nigras, et ficos ferunt, tam edules, quam inutiles. Grossos semper infra folium (graece θρῖον) ferunt, ficos ante vel supra folium, ut biferae fici. Praecoces ficos ferunt leucomphalius et Laconica ficus. Haec Theophrastus C. P. V, 1. In hoc loco vocem *flosculi* vitii suspectam habuit etiam Gesner. Florem enim fici veteres scriptores ignorarunt; eius vicem ἔρινον, i. e. grossum gerere ait Theophrastus. Sub nostro coelo paucae fici fructus cacuminum hornotinorum maturant; igitur grossorum maturitatem praecipue exspectamus et curamus; uti monet Miller in Dictionario olitorio. Theophrastus cum amentis et iulis nucum comparat τὰ πρόπτωτα ἐρίνεα H. P. III, 6, ubi Scaliger monet, Italos eiusmodi grossos vocare *florones* et *botas*. Vnde possit cuidam probari Gesneri opinio in Indice ponentis. *An ficus primum*

12 triferae[k] flosculi. Nucem Graecam serito circa Cal. Febr. quia[i] prima gemmascit:[2] agrum durum, calidum, siccum desiderat. Nam in locis diversis nucem si deposueris, plerumque putrescit. Antequam nucem deponas, in aqua mulsa[l] nec nimis[m] dulci macerato. ita iucundioris saporis fructum, quum adoleverit,

(i) Ita pro *quae* Goes. Sang. (2) *gemma sit* I. B. Br. R. Com. deinde *plerunque* Br. (l) *mulsea* P. S. (m) *neo minus* a. Gesn. *ao nimis* Lips. (n)

erumpentis cyma: quanquam verbis plane alienis a re. In Galloprovincia ticus praecoces *Flous*, i. e. flores audire testatur Gsridel p. 175.

Nucem graecam) Hane appellat Cato cap. 8, 2. Quae vero h. l. Columella de nuce graeca tradit, eadem de amygdalo, aed accuratius ex Magone et Martiali Balladius II, 15. Columella infra IX, 4, 3, inter arbores nominat *amygdalas*; et in hoc ipso capite §. 20, *amygdala* arbor nominatur. Sic etiam XI, 96. Sed de Arboribus c. 25 amygdala si parum feracia erunt; quum contra libro V, 10, 20 legatur rectius amygdala si parum ferax erit. Loco ultimo XII, 54, 2, ubi legitur *nucleos pyneos et amygdalum* Codd. et Edd. plurimae *amylum* habent. Hinc igitur conficitur de arbore dixisse Columellam *amygdalam*, de fructu *nucem graecam*. Palladius *amygdalum* arborem et nucem seu fructum appellat, illam foemineo, hunc masculo sexu. An Catoni amygdala fuerit nota, dubitatum sua aetate refert Plinius, quod nuces graecae etiam in iuglandium genere sint et dicantur. Sed Macrobius affirmat, intelligi amygdalas, easdemque esse etiam Thasias nuces. Recte vero Herodianus apud Athenaeum II, p. 52, dictas esse ait ἀμυγδαλὰς παρὰ τὸ ἐν τῇ καλυφῇ τῇ μετὰ τὸ ἔξω χλωρὸν ἀμυχὰς ἔχειν πολλάς. Ita enim etiam Linnaeus generis caracterem ait esse *drupam nuce poris perforata*. Vide ad Nicandri Alexiph. vers. 108.

Serito) Infra de Arboribus est; *serito Arcturi signo vel circa Calend. Februar.* Palladius II, 15, amygdalus seritur Ianuario et Februario, item locis calidis Octobri et Novembri. Itaque Pontedera ex altero loco huc etiam retrahit verba: *Arcturi signo etc.* et Arcturi ortum, qui est XV. Calendas Octobres, interpretatur ex Columella XI, 2. Ita etiam interpretatur libro X, 413, verba: *At gravis Arcturi subsidere parturit arbos.* Alter enim Arcturi exortus ad 9 Calend. Martias prima nocte, ut ait noster, quo ficus maturos fructus non edunt.

Quia prima) Ita recte libri duo praestantissimi pro *quae prima*, quae lectio et altero in loco sine varietate reperitur. Palladius II, 15, de amygdalo: *amant agrum durum, siccum, calculosum, coelum caldissimum, quia mature florere consueverunt.*

Diversis) Alibi: *diversis natura ciusmodi si posueris nucem, protinus putrescet.*

praebebit, et interim melius atque celerius frondebit. Ternas nuces in trigonum statuito, ut nux[n] a 13
nuce minime palmo absit, et anceps ad Favonium spectet. Omnis autem nux unam radicem mittit, et simplici stilo[o] prorepit. quum ad scrobis solum radix

nux genimine palmo l. B. Br. R. *et nux gemmie* L. *et nux* etiam Sang. (o)

Frondebit) Alibi *nascetur*. Palladius II, 15: *amygdala ipsa — pridie mulsa aqua, ita, ut ne nimis maceremus ne germen extinguat ex multo melle mordacitas.*

Et anceps) Alibi haec integriora habet insertis: *parsque acutior inferior sit, quia inde radices mittit.* ubi tamen Pontedera haec monet Epist. 67. Hoc verum esse non potest; nam ex acutiore stilus nascitur, ex obtusa radix. Itaque legendum: *parsque obtusior inferior sit*: sed id vitium antiquissimum est; nam eo deceptus Pallad. scribit nucum cacumina esse deprimenda. Haec ille. Pallad. amygdali sationem et culturam ex Magone et Martiali multo copiosius et accuratius tradidit quam Columella. Is primum II, 15, 2, de amygdalo tradit, *obruemus amygdala, ita ut cacumina figamus in terra spatio inter se binorum pedum separata.* Etiam persicorum ossa (quae sunt de genere amygdalae) poni iubet cacumina, deorsum verso, Palladius Nov. VII, 1. Damogeron in Geoponicis X, 63, nux, inquit, amygdala seritur cacumine depresso, contra vero castanea. σπείρεται δὲ τὰ κάστανα οὐχ' ὁμοίως τῇ ἀμυγδαλῇ καὶ τῇ καρύᾳ, ἀλλὰ τὸ μείουρον (partem acutam) ἄνω ἔχοντα. Sed ante omnes audiendus est Mago apud Plinium; ex illo enim et Columella et Palladius disciplinae maximam partem rusticae duxerunt. Ita vero Plinius XVII, sect. 11: *Interea quae semine seruntur, Mago in nucibus operosus est. Amygdalas in argilla molli meridiem spectante seri iubet; gaudere et dura calidaque terra; in pingui aut humida mori ac sterilescere. Serendas quam maxime falcatas, et e novella, fimoque diluto maceratas per triduum aut pridie quam serantur, aqua mulsa. Mucrone defigi, aciem lateris in Aquilonem spectare: ternas simul serendas triangula ratione, palmo inter se distantes: denis diebus adaquari, donec grandescant. Iuglandes nuces porrectae seruntur commissuris iacentibus.* Ad rem ipsam quod attinet, male Pontedera Palladium et Columellam erroris accusat. Ita enim iam olim Theophrastos H. P. VIII, 2, ubi frumenta et legumina ex ea parte, qua spicae et valvulis adhaerent, radicem emittere docet, contra fieri monet in arborum quarundam seminibus veluti amygdalae, καρύῳ, βαλάνῳ καὶ τοῖς τοιούτοις; ubi καρύα est aperte nux iuglans; βάλανος vero castanea nux esse non potest, ut in margine coniicit, qui διὸς βαλάνῳ legi volebat. De ea enim contrarium exstat Damogerontis testimonium Geoponic. X, 63. Denique in Florentini loco supra allato τὸ ξιφῶδες seu acies, acumen lateris erigi simpliciter iubetur. Pro aquilone Africae, Magonis Columelle Favonium posuit ad Italiae coelum, puto

pervenit, duritia humi coërcita recurvatur, et ex se in[p] modum ramorum alias[q] radices emittit. Nucem
14 Graecam et Avellanam[r] Tarentinam facere hoc modo poteris. In quo scrobe destinaveris nuces[s] serere, in eo terram minutam[t] pro modo[v] semipedis ponito,

stolone I. B. Br. R. *stolo* P. (p) Vulgo *ex summo duum*. I. B. Br. R. *ex summo dum*. Goes. *ex se modum ramorum duas*. Saug. *ex se in modum ramorum alias rad.* (q) Vulgo *ambas*. (r) *anelanam* I. B. Br. R. (s) *necesserere* L. P. (t) *in vitem* L. *invitam* P. (v) *propemodum* I. B. Br. R. *promodum* P.

respiciens. Siecissimus enim is Italiae ventus est, teste Plinio. Reliqua dabo ad Palladium II, 15, 7.

Ex se in modum) Ita recte liber Sangerm. Vulgo *et ex summo duum ramorum ambas*. Alibi exstat: *et extensa in modum ramorum alias radices*. Ceterum hunc locum lacunosum esse, ut et alterum in libro de Arbor. tandem intellexi comparato loco Palladii II, 15, 15. ubi de iuglande: *Lapis subter vel testa ponenda est, ut radicem non simplicet, sed repercussa respergat.* ubi Vincent. rectius *dispergat*. Hac eadem observatione de radice simplice omnis generum nucum nititur observatio Plinii 17, s. 10: *quaedam non aliter proveniunt nisi semine, ut castaneae, iuglandes, caeduis duntaxat exceptis.* Et radices in iuglande non debere resecari, ut in aliis arboribus, quum transferuntur, monet Palladius l. c. Scilicet iuglandes castaneaeque, ut quercus, ubi in usum lignorum quadratorum seruntur, vix transferri possunt utiliter. Radix enim simplex, qua terram alte perforant, facile laeditur, quo facto quercus et castanea non excelsa nascitur, sed humilis in latitudinem diffunditur. Contra ubi fructus spectatur, hodie radicem simplicem castaneae resecant; ita enim fiunt radices ramosae per terrae superficiem diffundantur, arboresque ipsae magis in latitudinem diffundantur humiliores et fructum reddant copiosiorem et suaviorem, quoniam succum terrae crudum ex profunditate non attrahunt. Contra veteres in ipsa nucum satione cavebant, ne radix altum petere stilo simplice posset. Vide de hac re disputantem Millerum in Diction. olitorio in Castanea. Ipse hortulanum novi, qui iuglandes, saepius transplantatas, truncato stilo et subiectis lateribus, ut ceterae radices dispergantur, feracissimas tenerarum nucum permultas habet.

Tarentinam) Alibi libri optimi scriptum habent *tarentinas*, quod praefero cum Pontedera. Simile in nuce iuglande artificium refert Palladius II, 15, 18: *si tarentinam facere volueris, solam nucis carnem lanâ propter formicas obvolutam in seminario debebis obruere.* Lanae vicem tenet in graeca nuce fissa ferula, in cuius media parte absconditur nux sine putamine. Florentinus Geoponic. X, 57: ἔνιοι δὲ φασὶν εὐαυξότερον γίνεσθαι τὸ φυτὸν, νάρθηκος εἰς τὸν βόθρον προσεμβληθέντος. ubi recte quidem Niclas vidit, legendum esse εὐαξότερον, i. e. fragilius; sed tamen vel sic male excerpsit huius loci sententiam Florentinus. De avellana vide ad Catonem. c. 8.

Pro modo) Alibi *in modum*. Libri

ibique semen ferulae repangito.[x] Quum ferula fuerit enata, eam findito, et in medulla eius sine putamine nucem Graecam aut Avellanam[y] abscondito, et ita adobruito. Hoc ante Calend. Martias facito, vel etiam inter Nonas et Idus Mart. Eodem tempore iuglandem et pineam et castaneam serere oportet. Malum Punicum[z] ab eodem tempore usque in Cal. Aprilis recte seritur. Quod si acidum aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore suillo et humano urinaque vetere radices rigato. ea res et fertilem arborem reddet, et primis annis fructum vinosum, [et] post quinquennium dulcem, et apyrenum[a] facit. Nos exiguum admodum laseris[b] vi-

(x) *pangito* Sang. (y) *avelanam* I. B. Br. R. *vel avellanam* Sang. (3) *punicum vere asque* I. B. Br. R. *a vere habere* L. *habere usque* Saog. (a) *apirenum* Innt. *aprienum* P. *aprinum* Goes. *aprinum* Saog. cuius auctoritate et ante *post* inclusi. (b) *lasuris* G. St. (c) *oblenimus* I. B. Br. R. (d) *emen-*

scripti h. l. *propemodum*. recte! nisi fuit olim *propemodò* quam formam ex libris scriptis Plinio restituit Io. Fr. Gronov. p. 828. Sed h. l. ex Sang. *in modum* annotavit Gronovius.

Repangito) Recte Sang. *pangito*. Alibi libri praeferunt *facito et iacito*.

Eodem tempore iuglandem) Plinius 17, sect. 30, no. 6. ex communi Italiae ratione sic: *nucibus, iuglandi et pineae et avellanae et graecae et castanae a Calendis Martiis ad Idus easdem*. Sed noster supra s. 12: *nucem graecam serito circa Cal. Februarias quia prima gemmascit*. Infra est: *hoc eodem tempore*.

Ab eodem tempore) Infra: *vere usque — Apriles*. recte! atque etiam h. l. libri optimi habent *vere usque*.

Primis annis) Infra: *et primitivos annos — postea vero etiam dulcem* etc. ubi Lips. *primitivus annus* habet. Vrsinus etiam ibi *primis quinque anni*, emendabat. Plinius 17. sect. 47, proximo anno dulcia, primo vinosa spondet. Sed Columella ex communi auctore quaedam minus integra exscripsit quam Plinius et Palladius, alia variavit. Sibi etiam remedium laseris vino diluti vindicare quasi suum inventum videtur, quod deberi Magoni suspicor. In cultura enim arborum Columella plura aliena quam sua fide tradidisse videtur.

Laseris) Infra: *laser cyrenaicum — oblevimus — emendavit*: ubi Lips. cum Edd. I. B. R. *emendabit*. Hoc vero in loco *emendavit* ex Lips. scripsit Gesner. Palladius IV, 10, 3: *si acida nascantur, modicum laseris cum vino tritum per summa arboris cacumina oportet infundi*. Idem remedium habent Geoponica IV, 7. Ceterum de malo punico accuratius tradetur ad Palladium IV. 10.

no diluimus, et ita cacumina arboris summa oblevi-
16 mus.[c] ea res emendavit[d] acorem malorum. Mala Punica ne in arbore hient,[e] remedio sunt lapides tres, si,[f] quum seres arborem, ad radicem ipsam collocaveris.[g] At si iam arborem satam[h] habueris, scillam secundum radicem arboris serito. Alio modo, quum iam matura mala fuerint, antequam rumpantur, ramulos, quibus dependent, intorqueto. eodem modo
17 servabuntur incorrupta[i] etiam toto anno. Pyrum[2] autumno ante brumam serito, ita ut minime dies xxv ad[l] brumam supersint. quae ut sit ferax, quum adoleverit, alte eam ablaqueato, et iuxta ipsam radicem

dabit ante Gesner. qui ex Lips. correxit. (e) Ita pro *rumpantur* Sang. qui *ient*. I. B. Br. R *arbore ventre medio rumpantur*. L. P. *ventre medio erit lapides: remedio erit* etiam Saog. (f) *si* om. I. B. Br. R. *si cum res* L. P. *quom* Br. (g) *colueris* L. P. (h) *sitam* I. B. Br. R. L. Goes. Saog. (i) *incorrupte* H. A. G. (2) *Pirum* I. B. Br. R. H. *auctunno* Br. (l) *a bruma* Goes. et

Hient) Ita Sang. pro *rumpantur*, quod et infra exstat. Nic. Heinsius ad Ovidii A. A. II, 115. Sang. laudat lectionem ita: *arborient, remedio erit.* Atque huc ducit etiam varietas Edd. I. B. R. et Cod. Polit. et Lips. ut monuit recte Gesner. Infra est in Edd. primis *remedium placuit*. In Polit. et Sang. *remedio placuit lapides*. Palladius IV, 10: *Si crepant poma, lapidem in media arboris radice supponis, vel squillam circa arborem seris; et si, dum pendent poma tenacibus, sicut in arbore habentur, intorseris, in totum annum sine corruptione servabis.* Eadem Plinius 17, c. 11. Geoponica X, 20. —*Ne in arbore ventre medio erit lapides* Polit. *ne in arbore ventre medio crepent lapides* Tromb. *ne in arbore ventre medio rumpantur, remedium erit lapides tres cum seres arborem ad radicem ipsam collocabis* liber Pontederae, qui hinc et ex Sang. legit: *in arbore hient, remedio erit, si lapides tres cum seres — collocaveris.* Deinceps *sitam* ex Edd. pr. et Polit. praefert.

Ramulos quibus) Rectius Infra: *petiolos*. Plinius *pediculos*, Palladius *tenaces* dixit.

Eodem) Infra: *eo modo servabuntur etiam anno toto.*

Dies XXV) Plinius 17, s. 30, no. 6: *piro autumnum serendae distribuit communis Italiae ratio, ita, ut brumam quindenis nec minus diebus antecedant.* Sed utroque in loco Pontedera malebat reponi XX. cessare enim viginti diebus ante brumam colonos. Sed ecce Varro I, 35: *vineas arbustumque putare, dum in XV. diebus ante et post brumam ut pleraque ne facias.* Vide notam ad II, c. 8.

truncum findito, et in fissuram cuneum tedae pineae adigito,[m] et ibi relinquito: deinde adobruta[n] ablaqueatione cinerem supra terram iniicito. Curandum 18
est autem, ut quam generosissimis pyris pomaria conseramus. Ea sunt Crustumina, regia, Signina,[o] Tarentina, quae Syria[p] dicuntur, purpurea, superba, ordeacea,[q] Aniciana,[r] Naeviana,[s] Favoniana, lateritana, Dolabelliana, Turraniana, volema, mulsa, praecocia, venerea, et[t] quaedam alia, quorum enumeratio nunc longa est. Praeterea malorum genera 19
exquirenda maxime Scandiana,[v] Matiana, orbiculata,

Sang. *ad brumam* om. L. (m) Ita pro *et fissuram cuneo* cum Vrsino scripsi. *adiicito* Iens. Br. L. *adiigito* B. R. (n) Ita pro *absumpta* Goes. S. deinde *super terram* Br. (o) *signia* I. B. Br. R. (p) *sina* L. *Syna* P. (q) *hord*: I. B. Br. R. (r) *anitana* Br. *anitianea* Iens. *anitiana* B. R. *Turriana* inser. L. et postea omittit. (s) *Neviana* Br. *veniana* G. L. *naeniana* Goes. *Naeviana* Sang. (t) *et* om. I. B. Br. R. (v) *gaudiana* L. P. *scaidia mammatiana*

Cuneum) Infra: *et in fissuram cuneum pineum tedae adiicito — obruta ablaqueatione — terram spargito.* ubi liber Pol. et Sangerm. omittunt *et*, et Edd. B. R. recte *adiigito*; postea Polit. *oblaqueatione*. Et recte iam Vrsinus ibi legi volebat: *pineae tedae adigito*. Deinde Pontedera utroque in loco vulgatam damnans malebat *absoluta ablaqueatione* legi. Sed recte Gesner monuit, ablaqueationem diei pro *lacubus*, terra egesta vacuatis. Igitur recta h. l. pro *absumta* libri optimi habent *adobruta*. *Teda pinea* est quam Theophrastus πεύκην ἔνδᾳδον dixit, quasi *pinum ad faces*; de teda arbore vide Plinium 16, sect. 19. pineam tedam disit etiam Ovidius Epist. XII, 34. Ex hac teda fiunt faces, tedae dictae. Varietatem *adiicietur* pro *adigetur* in Celso VII, 27. annotavit etiam Facciolati.

Tarentina) In medicamento dysentericis confecto Andromachus apud Galenum Comp. Medic. sec. loca IX, 5. nominatur ἄπιοι Τερεντιανοί, pira Terentiana, ubi Cornarius Tarentina aut Turraniana intelligi putabat.

Naeviana) Celsus II, 24 inter austera et acida, quae stomacho utilia sint, ponit *pirum fragile, quale crustuminum vel naevianum est: item pira, quae ponuntur, tarentina atque Signina, malum orbiculatum aut Scandianum vel amerinum*. Itaque Signina vel ab oppido Signia vel a similitudine vini Signini nomen habent. Silius VIII, 380, *quas spumans immiti Signia musto*. Vini Signini austeritatem memorant etiam Strabo et Plinius. Martialis XIII, 116: *liquidum Signina morantia ventrem*.

Orbiculata) In loco Galeni supra nominato ponuntur μῆλα ἐρμίβλαxx quae Cornarius recte emendat ὀρβικλάτα, i. e. orbiculata Ibidem sunt

Sextiana,[x] Pelusiana, Amerina, Syrica, melimela,[y] cydonia: quorum genera tria sunt, struthia, chrysomelina,[z] mustea. Quae omnia non solum voluptatem, sed etiam salubritatem afferunt. Sorbi quoque et Armeniaci atque Persici non minima est gratia. Et mala, sorba, pruna, post mediam hiemem[a] usque in Idus Feb. serito. Mororum ab Idib. Feb. usque ad aequinoctium vernum[b] satio[c] est. Siliquam Graecam, quam quidam κεράτιον[d] vocant, et Persicum ante brumam per autumnum serito. Amygdala, si parum ferax erit, forata arbore lapidem adigito,[e] et ita[f] librum arboris inolescere sinito. Omnium autem generum ramos circa Cal. Martias in hortis subacta[g] et

Goes. (x) *cestina pedusiana* L. P. S. (y) *melemela* Iens. Br. *cidonea* Sang. (z) Ita pro *chrysomeliana* I. B. Br. R. (a) Vulgo *messem*. Deinde pro *Mororum* L. P. S. *Malorum* habent. (b) *vernum* om. I. B. Br. R. (c) *sactio* Iens. P. (d) *ceration* P. (e) *adiicito* a. Gesn. *adiigito* B. R. (f) Vulgatum *in* ex I. B. Br. R. correxi. (g) *truta est* L. *structa* Sang. et deinde *super*.

etiam μῆλα Κεστιανά, i. e. mala *Cestiana*. Pluribus etiam locis nominavit Κεστιανά Galenus, quae collecta posuit Cornarius p. 321, qui putat esse, quae vulgo Arantia appellentur.

Melimela) De his vide ad Varronem I, 59.

Chrysomelina) Ita recte Edd. primae. Vulgo *chrysomeliana*. Plinius 17, s. 15 chrysomela vocat. Vide de his cydoniorum generibus ad Palladium III, 25, s. 24.

Et mala, sorba) Plinius 17, s. 30, no. 6, ex communi Italiae ratione: *Moro ab Idibus Februariis in aequinoctium. — Malis aestivis et cotoneis, item sorbis, prunis post mediam hiemem in Idus Februarias.* Noster infra cap. 25: *mala aestiva, cydonea, sorba pruna post mediam hiemem usque in Idus Februarias serito. Morum ab Idibus Febr. usque in aequinoctium vernum recte seres.* Pessime igitur h. l. legebatur *post mediam messem*. Deinde etiam male Sang. verba *et mala* omittit; et postea cum Pol. et Lips. pro *mororum* habet *malorum*. Palladius IV, 10, 37: *nunc et pirus vel malus inseri ac seri potest, et cydonia et prunus inseritur et sorba ponuntur et morus nono Calendas Apriles.* Mecum sentit Morgagni.

Siliquam) Plinius l. c. *Siliquae graecae et persicis ante brumam per autumnum.*

Forata arbore) Infra: *per foratam arborem lapidem adigito: ita librum arboris inolescere sinito.* Sed rectius ibi Sangerm. *perforata arbore*. Etiam h. l. Edd. I. B. R. recte habent *ita* pro *in librum* vulgato. *Adigito* pro *adiicito* monente Vrsino posuit etiam Gesner.

stercorata terra supra pulvinos arearum disponere
convenit. Danda est[h] opera, ut dum teneros ramulos
habent, veluti pampinentur, et ad unum stilum pri-
mo anno[i] semina redigantur. et[a] quum autumnus in-
cesserit, antequam frigus cacumina adurat, omnia
folia decerpere expedit, et ita crassis arundinibus,
quae ab una parte nodos integros habeant,[m] velut[n] 22
pileis induere,[o] atque sic[p] a frigore et gelicidiis te-
neras adhuc[q] virgas tueri. Post viginti quatuor dein-
de menses sive transferre et disponere in ordinem
voles, sive inserere, satis tuto[r] utrumque facere
poteris.[s]

XI. [a]Omnis surculus omni[b] arbori inseri potest, si non est ei, cui inscritur,[c] cortice[d] dissimilis. si vero

(h) *est* om. Br. (i) *acino* I. B. Br. R. (a) *et* om. Goes. (l) *ima* I. B. Br. R. (m) *habeat* Eaed. et Saog. (n) *quasi tiliae* L. P. *quasi tiliae sic* Sang. (o) *sic inducere* I. B. Br. R. *sic* add. etiam L. (p) *sic* om. I. B. Br. R. S. (q) *adit ut* P. (r) Ita pro *tute* Sang. *tuto utrius* P. *tuto verius* L. (s) *poteris* om. Lips.

Cap. XI. (a) *Sed* add. I. B. Br. R. L. Sang. Praeterea baec usque ad egregie *inseritur* praecedenti capiti adiungit Br. (b) *omni arbori* om. I. B. Br. R. S. (e) *arbori* add. iidem libri. (d) *corticae* Iunt. *arbori* Goes. quod

Supra pulvinos) Infra: *in hortis, ubi et subacta et stercorata terra est per pulvinos.* Hoc idem voluit h. l. Sang. liber, qui babet: *structa — super.* Lips. habet *truta est.*

Danda est opera) Aote haac infra leguntur haec: *deinde cum ereverint, danda est.* ubi Pontedera ex libris Pol et Lips. malebat *tenuerint.*

Folia decerpere.) Inventum recentiorum, qui folia paulatim detrahi iubeot arbori, quam a frigore defendere velis, reperisse sibi hic visus est nuperus interpres germanicus libri Columellae de Arboribus; quod quam sit alienum a consilio scriptoris, statim patebit lectori.

Parte) Etiam infra pro *una parte* Edd. I. B. R. babeot *ima parte.* Ibidem est *habeant*, sed Edd. I. B. R. *habeat.* Voluerunt *habent.* Ibidem legitur *pileolis* et *tuto.* Hoc posterius pro *tute* ex Sang. h. l. restitui. Alterius lectionis vestigia latent in lectione l b·orum *tileae sic* vel *tiliae sic.* Palladius de fico IV, 10, 23: *si loca frigida sunt, plantarum cacumina divisis cannae internodiis defendantur a frigore.* ubi Vincentius babet bis *diversis.*

Cap. XI. *si non est*) In altero loco Codices habent: *surculus inseri potest, si non est ei arbori cui inseritur.* quam scripturam probabat Pontedera.

etiam similem fructum et eodem tempore affert, sine scrupulo egregie inseritur. Tria genera porro insitionum[e] antiqui[f] tradiderunt. Vnum, quo resecta et fissa arbor resectos surculos accipit. Alterum, quo resecta inter librum et materiam semina admittit. quae utraque genera verni[g] temporis sunt. Tertium, quo ipsas gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam[h] recipit, quam vocant agricolae emplastrationem; vel,[i] ut quidam, inoculationem. Hoc ge-

credo pertinere ad varietatem antecedentem. (e) *incisionum* L. et ita saepe. (f) *antiqui* B. Br. R. *antequi* I. (g) *veris* I. B. Br. R. (h) *deliberatam* H. A. G. (i) *velut* innct. I. B. R. (2) *aestivum temporis* P. (l) *consitionum* I. B. R. Br.

Similem fructum) Alibi *si vero fructum etiam eodem tempore fert.* sine ulla varietate. Plinius 17, sect. 24: *Facillime coalescunt, quibus eadem corticis natura, quaeque pariter florentia eiusdem horae germinationem succorumque societatem habent* De affinitate arborum, sibi invicem iungendarum, variis insitionis atque inoculationis generibus disputatio veterum et recentium physiologorum nondum tamen experimentis plane est ad liquidum perducta. Rationem inserendi atque inoculandi maxima cum ingenii laude tractarunt Galli *Roo*, Du Hamel, et nuper *Cabanis*, Essai sur les Principes de la Greffe. Paris 1781; et nostratium princeps, *Münchhausen*, auctor egregii libri *Der Hausvater*.

Scrupulo) Infra: *ullo scrupulo optime. — Tria autem genera — unum quod* (Sang. *cum*) *resecta et fissa arbore recipit insertos surculos, alterum quod — tertium quod* (ubi libri optimi *tertium enim cum*) — *emplastrationem, haec genus aestatis est.* Palladius III, 17, genera haec ita enumerat: *sub cortice, aut in trunco, aut emplastro.*

Inoculation.) Male quidem illi cum ipsis Graecis. Inoculatio enim est diversa ab emplastratione. Vsus tamen loquendi voluit, ut abolita inoculationis veteris consuetudine, emplastratio eodem diceretur nomine. Ita etiam Palladius Novembri VII, 7: *Persicus inoculari potest, quod emplastrari dicitur praeciso desuper trunco, et emplastratis pluribus gemmis.* Breviter Plinius 17, sect. 26: *Vitis non recipit emplastra, nec quibus tenuis ac caducus rimosusque cortex: neque inoculationem siccae, aut humoris exigui. Fertilissima omnium inoculatio, postea emplastratio, sed utraque infirmissima, et quae cortice nituntur tantum, vel levi aura ocissime deplantantur.* De inoculatione nunc videamus; de qua locus est Plinii 17, sect. 23: *inoculatio hinc nata, sutoriae simili fistula aperiendi in arbore oculum cortice exciso, semenque includendi eadem fistula sublatum ex alia. In ficis autem et malis haec fuit inoculatio antiqua. Virgiliana quaerit sinum in nodo gemmae expulsi corticis, gemmamque ex alia arbore includit.* Diversa haec est ratio ab emplastratione, quam et ip-

sam aliqui propter similitudinem gemmae transferendae inoculationem dixerunt, monente ipso Columella. Sed in emplastratione cortex inserendae arboris seu rami eximitur exrisns, eiusque in locum applicatur velut emplastrum cortex aeqnalis figurae et magnitudinis rum gemma. Contra inoculatio ex cortice arboris seu rami inserendi gemmam excindit, eiusque in lorum aliam generosam gemmam inrludit. Quae utraque ratio diversa est a modo, nobis hodie usitato, ubi rortex arbusculae inserendae srinditur et aperitur, ut subiiciendam cum cortiris partirula gemmam recipiat, sed non eximitur. Huic nostrae rationi simillimam Crescentius II, 22. vulgariter ait vocari *ad buccellum*. Locum Plinii pessime interpretatur Harduinus. Ait enim, aruto scalpro corticem exridi simul cum oculo vel gemma, non eximi tamen; in eam deinde plagam semen seu gemmam alterius arboris includi. Plinius autem non exridi ait corticem arboris inserendae, sed gemmam aperiri rortice exciso, id est, ex cortice exsrindi gemmam, atque ita aperiri, eiusque deinde in locum aliam gemmam includi. Quod si vero in arbore inserenda excinderetur aut discinderetur circa gemmam cortex, ner tamen alius cortex cum gemma, aliunde translata, includeretur in plagam, tum non apparet ratio, quae vulnerare corticem circa gemmam cogat.

Diversam ab hac inorulatione Virgilianam facit non Plinius, sed Hard. Videamus locum poëtae Georg. II, 74: *nam qua se medio trudunt de cortice gemmae et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso fit nodo sinus; huc aliena ex arbore germen includunt, udoque docent inolescere libro.* Plinius expulsi corticis gemmam rertius dixisset ex poëta expulsam cortice gemmam. Nodus est ille ipse locus, unde gemma protusa exstat; in eo fieri iubet poeta sinum, id est, cavum. Itaque excavari nodum gemmamque eximi vult; deinde aliam illuc includi. Ineptissime nuperus interpres germanicus, qui mirum quantum sibi plaret, scientiaeque rerum rusticarum suae ipse applaudit, in poetica, si diis placet, versione, fieri iubet incisionem angustam in ipso nodo seu gemma; contra in nota subiecta corticem inridi rirca gemmam ait. Quae quam sit inepta interpretatio pro homine tam stupendae eruditionis, non possum satis verbis docere. Sinus enim non est inrisio, nec a poëta dici potuit, vero quidem, nec somniante illo; sed sinus semper dicitur fieri, quum locus aliquis inrisus simul excavatur.

Mirum mihi videtur reliquos scriptores rei rnsticae huius inoculationis nullam plane facere mentionem, etsi qnibusdam Italiae regionibus non inusitatam fuisse poëtae et Plinii testimonio cognoscimus. Eandem tamen rationem inoculationis in Italia ad recentiora nsque tempora frequentatam fuisse a rusticis, cognoscimus ex loco Crescentii de Agrirult. IV, cap. 11, quem totum hur transferam: *Alium insuper*, inquit, *modum, quo nuda gemma loco alterius cum melle vel alia quacunque re ponitur, a quibusdam vulgariter praedicatum, non pono, quia ram nullatenus approbare videtur naturalis ratio propter nimiam teneritudinem gemmae. Verumtamen quidam Frater Minor mihi asseruit, quod mense Aprili, quum folia vitis incipiunt apparere, accepit summitatem gemmae remanentibus foliis parvis, cum quadam concavitate, ac in eodem loco posuit aliam gemmam similem re_

nus insitionis aestivo[l] tempore optime usurpatur.
2 Quarum insitionum[l] rationem quum tradiderimus, a nobis repertam quoque docebimus. Omnes arbores simulatque[m] gemmas agere coeperint, luna crescente inserito; olivam autem circa aequinoctium vernum
3 usque in idus Aprilis. Ex qua arbore inserere voles, et surculos ad insitionem sumpturus[n] es, videto ut sit tenera et ferax nodisque crebris: et quum primum germina[o] tumebunt, de ramulis anniculis,[p] qui solis

(m) *simul* P. L. S. (n) *sumes* L. I. B. Br. R. S. (o) *germinatum ibunt* L. I. B. Br. R. Goes. (p) *anniculis* om. L. I. B. Br. R. S. (q) *debes*

centissime aliunde receptam cum mollissimo bubulo, et sine quolibet alio auxilio convaluit; ideoque probari potest, licet videatur contra naturalem rationem positum a fratre Alberto Germano.

Hic locus egregii commentarii vicem praestabit iis, qui poëtam et Plinium ex natura rerum interpretari volent. Patet hinc simul, ineptissime Harduinum fistulam sutoriam interpretari scalprum. Potius intelligere debemus ferramentum mucrone intus cavato seu fistulato, quo nodus seu gemma ex cortice tolli cavumque seu sinus in cortice fieri possit.

Obiter monebo, eodem in loco Crescentium descripsisse rationem inserendi, simillimam ei, quam multi hodie Franconicam seu Bambergensem, vulgo *das Zungenpfropfen*, vocant; cui plane similis est quam Britannicam nostri appellant.

Aestivo) Plinius 17, s. 25: *Aptissima insitis siccitas; huius enim remedium appositis fictilibus vasis modicus humor per cinerem distillans. Inoculatio rores amat leves.* Theopr. de Causis I, 6, aquam ait inoculationi inimicam esse, eamque putrefacere.

Repertam) Infra adiectum *aliam* omittunt libri optimi. Deinceps *simul gemmas* habent libri Pol. Lips. et Sangerm. teste Drakenb. ad Livium T. II, p. 263, qui probat eam lectionem.

Nodisque) Palladius: *surculi sint novelli, fertiles, nodosi, de novo nati, ab orientali arboris parte decisi, crassitudine digiti minoris, bifurci vel trifurci, gemmis pluribus uberati.* Plinius 17, s. 24: *Certum est ob humeris arborum orientem aestivum spectantibus surculos petendos, et e ferocibus, et e germine novello, nisi vetustae arbori inserantur: ibi enim robustiores esse debent. — bimi utique, nec teniores digito minimo.* Geoponica X, 75: ἐξ εὐγενῶν καὶ ἀκμαίων καὶ πολυκάρπων δένδρων δρεπάνοις ὀξέσιν ἀφαιρεῖν, ἐκ τῶν βορείων μερῶν, ἁπαλὰ καὶ λεῖα καὶ πυκνόφθαλμα, τρικόρυφα ἢ δικόρυφα.

Germina tumebunt) Hoc in vitio esse censet Pontedera, ideoque cum libris legendum *germinatum ibunt.* Palladius: *hoc utrumque genus vernum est et fit crescente luna, ubi incipit gemma arborum turgescere.* Geoponica X, 75, ita distinguunt, ut surculi inserendi habeant gemmas si-

ortum spectabunt, et integri erunt, eos legito crassitudine digiti minimi. surculi sint bifurci vel trifulci. Arborem, quam inserere[q] voles, serra diligenter exsecato ea parte, qua maxime nitida et sine cicatrice est; dabisque operam, ne librum laedas. Quum dein- 4
de truncum[r] recideris, acuto ferramento plagam levato. deinde quasi[s] cuneum tenuem ferreum vel osseum inter corticem et materiem ne[t] minus digitos tres, sed considerate, demittito,[v] ne laedas aut rumpas corticem. Postea surculos, quos inserere voles, falce acuta ex ima[x] parte deradito tantum, quantum cuneus

seu ins. L. (r) *truncam reddideris* P. Goes. S. (s) *quasi* inser. Goes. I. B. Br. R. S. (t) *demittito* I. B. R. Br. (v) *dimittito*. I. B. R. Br. (x) Ita

lentes, ipsas vero arbores inserendae gemmas iam incitent ad partum. Iterum III, 5, 3; et IV, 12, 10; igitur surculos decerptos servari iubent. Sed haec ad vitem pertinere videntur, de quibus saltim est locus postremus. Igitur h. l. malim *gemmae tumebunt*, legere; i. e. incipient tumere.

Bifurci) Infra: *surculi sint bisulci — quae maxime.* Palladius: *arborem vel ramum in loco qui nitidus — non laeso cortice, post serraturam — acutis incidamus*, ubi Pol. liber *nitidamus vel incidimus.* Columella VI de Arbor. s. 4: *plagam acutissimo ferro delevato*, i. e. laevigato. Geoponica X, 75, post superiora: πρὸς τῇ βάσει μονόκωλα, ἐχέτω δὲ πάχος δακτύλου μικροῦ. ἔστω δὲ διεστῆ. τὰ γὰρ ἐναυσιαῖα εἰς τὸ ἀναδραμεῖν μὲν ἕτοιμα, ἄκαρπα δέ. Bimos surculos legi volunt in arboribus reliquis, non in vite, credo. Ramos sinistros duplicem afferre insitos fructum affirmat Didymus Geopon. X, 77: τὰ ἀριστερὰ τῶν κλάδων.

Truncum recideris) Etiam infra Polit. liber habet *truncum reddideris.* Pontedera utrobique malebat *truncam recideris.* In quo falsus est, nisi simul maluit *reddideris.*

Deinde quasi) Infra etiam Sang. inserit *quasi* ante *cuneum.* Ibidem *tenuem* omissum est. Palladius: *inde quasi cuneum tenuem ferreum vel osseum, maxime leoninum inter corticem et lignum tribus prope digitis consideranter deponimus*; ubi *tenuem* omittunt Pol. Erf. liber. Plinius 17, s. 24: *si crassior truncus inseratur, inter corticem et lignum inseri melius, cuneo optime osseo, ne cortice rumpatur laxato.* Theophrastus de Causis II, 6: τὸ ἔνθεμα σφηνοειδὲς ποιήσαντες ἐν σφύρᾳ ἐλαύνουσι, i. e. cunei forma surculum malleo adigunt, ut profundissime descendat.

Considerate) Infra *leniter*; ubi libri optimi *lente.* Palladius *considerantur — ne corticis fuscia dissipetur.*

Ex ima parte) Infra *ab una parte eradito*; ubi libri optimi *ab ima parte* Palladius: *et in eum modum subdu-*

demissus[y] spatii dabit, atque ita, ne medullas neve alterius partis corticem laedas. Vbi surculos[z] paratos habueris,[a] cuneum vellito,[b] statimque surculos in ea foramina,[c] quae cuneo adacto inter corticem et materiam feceris, demittito.[d] Ea autem fine,[e] qua adraseris, surculos sic inserito, ut semipede vel[f] amplius de arbore exstent.[g] in[h] una arbore duos, vel si truncus vastior est, plures calamos recte inseres, dum ne minus[i] quatuor digitorum inter eos sit spatium.

pro *una* I. B. R. Br. (y) *dimissus* I. B. R. Br. (z) *dimittito* ins. L. P. (a) *straveris* L. P. S. (b) *vel lecto* L. P. *velito* G. (c) *forma* P. Goes. (d) *dimittito* Br. *demittito* om. L. (e) *sine qua* I. B. R. (f) *vel* I. B. Br. R. *semipedem vel* S. Vulgo *nec*. (g) *ima* Goes. (h) Haec usque ad *supra deinde muscum* omitt. Edd. a Gesn. qui ex Goes. et Saug. restituit. Eadem in al-

cto cuneo statim surculum mergimus una parte decisum salva medulla et cortice partis alterius, qui supra arborem sex vel octo digitis emineat. In his locis omnibus *imma* pro *una* legendum esse monuit Pontedera.

Atque ita) Infra: *tum alte quam cuneum demisisti, sed ita ne medullam.* Plinius 17, s. 24: *Calami exacutio, medullam ne nudet; tenui tamen fistula detegat, ut fastigatio laevi descendat cuneo, tribus non ampliore digitis. Quod facillime contingit tinctum aqua radentibus.*

Inserito) Infra: *surculos demittito, ita, ut sex digitis de arbore exstent: in una autem arbore duos aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternum digitorum.* Palladius: *duos vel tres vel plures surculos pro trunci qualitate constituimus, quaternis digitis vel amplius inter eos spatium relinquemus, tunc iunco aut ulmo aut vimine stringemus et super lutum musco tectum ponemus ac ligabimus ut quatuor digitis supra lutum possit surculus eminere. Plerosque delectat strictum primo sectae arboris truncum vinculis arctioribus in medio findere, et ibi surculos ex utraque parte rasos in modum cunei,* (*decisos* Pol.) *ut integra sit medulla, demergere, praemisso ante cuneolo, quo subducto depositus surculus redeunte in plagam materia* (*artius* interserit Vincent.) *possit astringi.* Hanc posteriorem rationem tangit Plinius 17, s. 24: *quidam vestigio fissurae falce in truncis facto salice praeligant marginem ipsum, postea cuneos figunt, continente vinculo libertatem dehiscendi.*

Truncus vastior) Plinius 17, s. 24: *inseruntur autem et universi surculi, quum id agitur, ut minor altitudo in latitudinem se fundat;* et paulo antea: *subtilior postea ratio vel senos adiicit mortalitati eorum et numero succurrere persuasa, per media leviter trunco fisso, cuneoque tenui fissuram custodiente, donec cuspidatim decisus descendat in rimam calamus.*

Ne amplius) Ita legendum esse ex usu Columellae, monuit etiam Drakenb. ad Livium T. V, p. 203.

pro arboris magnitudine et corticis bonitate haec facito. Quum omnes surculos, quos arbor ea[k] patietur, 6 demiseris, libro ulmi vel iunco aut vimine arborem constringito: postea paleato luto bene subacto oblinito[l] totam plagam, et spatium, quod est inter surculos, usque eo[m] dum minime quatuor digitis insita[n] exstent. supra deinde[o] muscum imponito, et ita ligato, ne pluvia dilabatur. Quosdam tamen magis delectat in trunco arboris locum seminibus serra facere, insectasque[p] partes tenui scalpello levare, atque ita surculos aptare. Si pusillam arborem inserere[q] vo- 7 les, imam abscindito, ita ut sesquipede[r] e terra exstet.[s]

tero loco exstant. (i) *dum ne minus* ex Sang. eddidi. (2) *arbores* Sang. (l) *oblinito: tum* Goes. Sang. (m) *usque adeodem* Goes. Sang. (n) *iusta* Goes. *insta* Sang. (o) *deinde est*, sive *deinde ramusculum* P. *supra inde est deinde ramuscula* Lips. *muscula* Sang. Grooovins ex Sangerm. posuit *semipedem amplius d. a. ex. supra deinde ramuscula imponito.* Itaque lecunam in eo esse eandem ut in vulgetis libris credere oportet (p) *infectasque* I. B. Br. R. (q) *serere* I. B. Br. R. deinceps *abscidito* Br. et Sang. (r) *sexquipedem* I. B. Br. R. *sexquipede* A. H. G. Gr. (s) Vulgo additum *et* om. Goes.

Vsque eo) Infra: *usque eo, ut duobus digitis insita exstent; supra lutum muscum — alligato.* Libri h. l. habent scriptum *usque adeo dum.* Quod probo. Cato 56: *usque adeo dum ficus esse coeperint.* Infra tamen XII, 22, 2, *usque eo dum* legitur sine verietate.

Dilabatur) Vitium suspicatur Morgagni *illabatur* corrigens. Noster IV, 29, s. 8 de vitis insitione, *fissura diligenter subacto luto linitur, atque superposito musco ligatur, quod et calores et pluvias arceat.* Cato c. 41, s. 4: *insuper lingua bubula obtegito, si pluat, ne aquam libro permanet.* Verro I, 41, plagam argilla oblini et libro adstringi ait, ne extrinsecus imbres aut nimius calor noceaut. Ipse tamen Morgegni annotavit lectionem vulgarem defendi posse ex nostro de Arbor. 8, s. 2, ubi est in eadem re: *diligenter ligato atque luto subacto paleato oblinito plagam et alligato, ne aqua ventusve penetrare possit: deinde supra lutum muscum imponito et ita religato: ea res praebet humorem, nec inarescere sinit.* Scilicet humore alere voluit surculum insitum.

Quosdam) Heec usque ed *Si pusillam* non leguntur in libro de Arboribus, et sunt eperte vitiosa, ut recte iam monuisse video Pontederam. Quomodo sint redintegraoda, epparet ea loco Palladii et Plinii supra leudato.

Imam) Infre: *iuxta terram abscindito — sesquipedem a terra — cum deinde abscideris — scalpro modice*

quum deinde praecideris, plagam diligenter levato: et medium truncum acuto scalpello[t] permodice findito, ita ut fissura digitorum trium sit in ea. deinde cuneum, quo diducatur, inserito, et surculos ex utraque parte derasos[v] demittito,[x] sic ut librum seminis
8 libro arboris aequalem facias. Quum surculos diligenter aptaveris, cuneum eximito, et arborem, ut supra dixi, alligato: deinde terram circa arborem adaggerato usque ad[y] ipsum insitum. ea res a vento et calore maxime tuebitur. Nos[z] tertium genus insitionis invenimus,[a] quod quum sit subtilissimum, non omni generi[b] arborum idoneum est, sed fere recipiunt talem insitionem, quae humidum succosumque

(t) *scalpro modice* Goes. Sang. (v) *adrasos* L. P. S. (x) *demittito* ex I. B. Br. R. A. Iunt. H. Gesner. *dimittito* aliae cum Sang. (y) *in id ipsum* I. B. Br. R. *usque id ipsum* ex Sang. Grouovius. (z) Ita pro *Hoc* I. B. Br. R. Goes. (a) *invenimus, quod* add. I. B. Br. R. (b) *genere arbori* P. (c) *latis* P.

Palladius: *Si arborem minorem desiderabis* (*volueris* Vinc.) *inserere, in qua sine dubio meliora incrementa proveniunt, circa terram secato* (Vinc. *serrato*) *et quod melius est, surculum inter lignum corticemque depone, tunc stringe*; (*et tunc adstringe* Vinc.) *Quidam rasum ex utraque parte surculum convenientem soliditati arboris inserendae sic in medio* (trunco) *deponunt, ut cortex surculi undique cortici arboris reddatur aequalis. Sed in novella arbore terra mota usque ad ipsum insitum colligatur: quae eam res a vento et calore defendet. Mihi asseruit diligens agricola omne insitum sine dubio comprehendere, si depositis surculis viscum non temperatum in ipsa plaga pariter mergamus, quasi glutino quodam succos materiae utriusque misturum.* Vides aliunde sua Palladium quam ea Columella hausisse. Postremum commentum est ineptum.

Sit in ea) Infra: *sit; in eam deinde cuneum quoad patietur*; ubi Lips. et Sang. *quod is patietur*. Alteram lectionem merito praeferebat Morgagni.

Derasos) Infra: *adrasos — eximite; deinde arborem, ut supra dixi, alligato et oblinito — aggerato*. Vnde addendum h. l. esse *et oblinito* monuit Pontedera.

Nos tertium) Infra: *tertium genus insitionis cum sit — generi idoneum est; et fere eae recipiunt*; quam lectionem etiam Morgagni substitui volebat vulgatae huius loci: *Hoc tertium genus insitionis, cum sit*. Equidem sequi malui librorum optimorum scripturam, quam firmat Plinii locus postea afferendus, ubi est: *hoc genus non pridem repertum volunt, qui novis moribus favent*. Sed monet

et validum librum habent, sicut ficus. Nam et lactis[c] 9
plurimum mittit, et corticem robustum habet. optime
itaque inseritur caprifici ramus.[d] Ex arbore, de qua
inserere voles, novellos et nitidos ramos eligito, in
iisdemque[e] observato gemmam, quae bene apparebit,
certamque[f] spem germinis habebit: eam duobus digi-
tis quadratis circumsignato, ut gemma[g] media sit: et
ita acuto scalpello circumcidito[h] delibratoque dili-
genter, ne gemmam laedas. postea[i] item alterius ar- 10
boris, quam emplastraturus es, nitidissimum[k] ramum
eligito, et eiusdem spatii corticem circumcidito, et

(d) *ea carifici ratione* Goes. *carifici ratione* Saog. Verba *caprifici ramus* inclusit Gesoer. (e) *iis deinde servato* I. B. Br. R. *serito* L. P. *iis dein quaerito* Goes. *isdem quaerito* ex Saog. Gronovius. (f) *certaminis habebit* P. deiocepe *etiam duobus digitis* Saug. (g) *gemmae casitae: ut acuto* P. (h) *circumcide diligenter n. e. laed. delibrato item* Br. Lips. *circumcisam eam delibrato diligenter ne laedas* Saug. (i) *Delibrato item alteram arborem* I. B. Br. R. *postea* om. Saug. (2) *nitudum* I. B. Br. R. (l) *parco veniat*

recte, iam veteres Graecos et Catonem (cap. 42) hoc genus adhibuisse. Ceterum hic modus emplastrandi hodie exolevit; cortex enim incisus hodie relioquitur, eique subditur gemma, quem modum Cresceotius II, 22, vulgariter *ad buccellum* ait dici, ex Italico scilicet à *buccia*.

Plurimum mittit) Iofra: *remittit — ea inseritur tali ratione.* Quam lectionem etiam deinceps h. l. restitui voluerunt viri docti, quibus faveot libri duo, ubi est *ea carifici ratione.* Palladius Iuoio 5: *Hoc mense vel Iulio celebratur insitio in pomis, quae emplastratio dicitur, solis arboribus convenit, quibus pinguis succus in cortice est, ut ficis et oleis ac similibus, ut Martialis dicit et Persico.*

Eligito) Infra: *in ea quaerito — in his deinde observato gemmam.* Palladius: *ex novellis ramis et nitidis ac feracibus gemmam, quae bene apparebit sine dubio processura, duobus digitis quadratis circumsignabis, ut ipsa statuatur in medio, et ita subtiliter corticem levabis acutissimo scalpro ne gemma laedatur; item ex ea arbore, cui velimus inserere, similiter cum gemma tolletur emplastrum, nitido tamen et uberi loco.* Vnde malim h. l. legere *novellos et nitidos et feraces.* Plinius 17, s. 24: *praeterea, ut praegnantes sunt surculi, hoc est, germinatione turgentes, qui parere illo speraverint anno.*

In iisdem observato gemmam) in iis *denique serito gemmam* Polit. *in iisdemque quaeritur gemmam* Tromb. *in iis deinde observato gemmam* liber Pontederae, qui *in iis quaerito* praefert.

Circumcidito) Intra libri optimi habent: *circumcide diligenter — lae-*

materiam delibrato. deinde in eam partem, quam
nudaveris, praeparatum emplastrum aptato, ita ut al-
11 terae delibratae parti[l] conveniat. Vbi ita haec feceris,
circa gemmam bene alligato, cavetoque ne laedas
ipsum germen. deinde commissuras et vincula luto
oblinito, spatio relicto, ut gemma libera vinculo non
urgeatur. arboris autem insitae sobolem et ramos
superiores praecidito, ne quid sit, quo[m] possit succus
evocari, aut ne[n] cui magis quam insito serviat. post

P. *parte veniat* L. *par. et* ex Sang. Gronovius. (m) *quod possit occari* I. B. Br. R. S. nisi quod Sang. cum Goes. *avocari* Pol. *vocari* ex S. *evocari* Gronov. (n) *nec vini* P. *nec vim agis* G. (o) *Quarum* P. (p) *vitis* P.

das, delibrato item quam arborem inserere voles. in ea nitidissimum. Plinius 17, sect. 26: *emplastri ratio et ipsa ex inoculatione nata videri potest. Crasso autem maxime cortici convenit, sicut est ficis. Ergo amputatis omnibus ramis ne succum avocent, nitidissima in parte, quaque praecipua cernatur hilaritas, exempla scutula, ita ne descendat ultra ferrum, cortici, imprimitur ex alia cortex par cum sui germinis mamma: sic compage densata, ut cicatrici locus non sit, et statim fiat unitas, nec humorem nec afflatum recipiens: nihilominus tamen et luto munire et vinculo melius. Hoc genus non pridem repertum volunt, qui novis moribus favent. Sed id etiam apud veteres Graecos invenitur et apud Catonem, qui oleam ficumque sic inseri iussit.* A scutulae similitudine Galli hoc genus dicunt *Enter en écusson*. Non solam gemmam cum scutula, sed partem trunci cum adhaerente gemma meliore cum eventu inseri monet Didymus Geoponic. X, 77.

Nudaveris) Infra: *nudaveris, gemmam hanc quam ex altera arbore sumseras, aptato ita, ut emplastrum circumcisae parti conveniat:* Palladius: *Tunc ibi convenienter astringitur et pressum circa gemmam vinculis cogitur sine germinis laesione cohaerere, ut ea quae appositae redditur, locum gemmae prioris includat; tunc luto superlinis et liberam gemmam relinques;* ubi Cresc. *convenienter impressum circa gemmam vinculis — apposite — loco — includit.* Vincentius habet: *vinculo — sic apposita.* Recte etiam Lugd. liber *apposita* habet.

Vt gemma) Infra: *qua gemma libere germinet. Materia, quam inseveris, si sobolem vel superiores ramos habebit, omnia praecidito;* ubi libri optimi *supra ramum.* Palladius: *ramos superiores eius arboris secabis ac stirpes et ab uno et viginti diebus exactis resoluto vimine vinculorum reperies externi seminis gemmam mire in arboris alienae membra transiisse.* Lectionem *supra ramos* praeferebat etiam Pontedera.

Evocari) Infra libri optimi similiter habent: *quod possit avocari; aut cui magis.* Geoponica X, 77: τὸ ὑπεράνω τῆς ἁρμογῆς ἀπόκοπτε, ἵνα μὴ

xxi diem solvito emplastrum. et hoc genere optime etiam olea inseritur. Quartum[o] illud genus insitionis 12
iam docuimus, quum de vitibus[p] disputavimus. itaque supervacuum est hoc loco repetere traditam rationem terebrationis. Sed quum antiqui negaverint[q] posse omne genus surculorum in omnem arborem inseri, et[r] illam quasi finitionem, qua nos paulo[s] ante usi sumus, veluti[t] quandam legem sanxerint,[v] eos tantum surculos posse coalescere, qui sint cortice ac libro et fructu consimiles iis[x] arboribus, quibus inseruntur; existimavimus[y] errorem huius opinionis discutiendum, tradendamque posteris rationem, qua possit omne genus surculi omni generi arboris inseri. Quod ne 13
longiore exordio legentem fatigemus, unum quasi[z] exemplum subiiciemus, quo possit omne genus sur-

(q) *denegaverint* I. B. Br. R. (r) *ex illa definitione* Goes. Lips. B. Br. R. Sang *definitions* I. Br. *et extilu etc.* P. (s) *ante paulo* I. B. Br. R. S. (t) *vel antecedentem* P. (v) *sanxerunt* I. B. Br. R. (x) his Br. (y) *existimabimus* Ieus. Br. (z) *quasi* om. I. B. Br. R. (a) *dimissis* L. P. *dissimilis*

εἰς τοῦτο ἡ τροφὴ χωρήσῃ, ἀλλ' εἰς τὸ ἁρμοσθέν.

Hoc genere) Infra: *hoc genere etiam*, i. e. hoc modo. Ita saepe Plinius, saepius Palladius. Exemplum Caelii Aureliani Praef. Acut. n. 15 apposuerat Shoeltgen.

Docuimus) IV, 29, 13, ubi vide notas.

Finitionem) Infra, *finitionem*; sed libri *insitionem*; Sang. *infinitionem*. Pontedera praeferebat librorum lectionem: *et ex illa definitione*. Ex Sangerm. deinceps Gronovius annotavit lectionem *vel antiquam legem sanxerit*; ex qua corrupta Polil. lectio *vel antecedentem*.

Subiiciemus) Infra: *subiiciemus qua similitudine quisque quod genus volet, omni arbori poterit inserere*; ubi libri recte *quod quisque*. Plinius 17, sect. 30, n. 7, ex h. l.: *Iuxta oleam seri ficum iubet non ampliorem intervallo, quam ut contingi large possit ramo oleae quam maxime sequaci atque obedituro: eumque omni interim tempore edomari meditatione curvandi. Postea fico adepta vires, quod evenire trimae, aut utique quinquenni solet, detruncata superficie, ipsumque deputatum, et, ut dictum est, adraso cacumine defigi in crure fici custoditum vinculis, ne curvaturn fugiat. Ita quodam propaginum insitorumque temperamento, triennio communi inter duas matres coalescere. Quarto anno abscissum totum adoptantis esse*, nondum vulgata ratione

culi omnibus[a] arboribus inseri. Scrobem[b] quoquoversus pedum[c] quatuor ab arbore olivae tam longe fodito,[d] ut extremi rami oleae possint eam contingere. in scrobem deinde fici arbusculam deponito, diligentiamque adhibeto, ut robusta et nitida fiat. Post triennium,[e] quum iam satis amplum incrementum ceperit, ramum olivae, qui videtur nitidissimus, deflecte, et ad crus arboris[f] ficulneae religa: atque ita amputatis caeteris ramulis[g] ea tantum cacumina,[h] quae inserere voles, relinque. tum arborem fici detrunca, plagamque leva, et mediam cuneo finde. cacumina deinde olivae, sicuti matri cohaerent, ex[i] utraque

Sang. (b) *Scrobe* P. (c) *pedas* I. B. Br. R. Sang. *quattuor* Br. (d) *fodit* Br. (e) *biennium* I. B. Br. R. L. Goes. Sang. (f) *arboris* om. Sang. (g) *ramis* Sang. (h) *cacuminis relinque* P. *cacumine relinque* Lips. Ex Sang. *cacumineris relinque* aunotavit Gronovius. (i) *ex* om. I. B. Br. R. Goes.

aut mihi certe satis comperta. Ceterum merito mireris; commentum hoc quasi suum Columellam lectori venditare, adeoque credulum habuisse Plinium, qui in alio modo exponendo similem Columellae gloristionem convicerat auctoritate Catonis. Hunc enim ipsum modum, ex propagatione et insitione permixtum, ut nuper excogitatum, breviter descripsit Varro I, cap. 40, sect. 6. Sed plurima Columella ex Varrone transtulit, ipsis saepe verbis auctoris servatis, nec plagii crimen timebat in auctore, quem nemo tunc legebat, ut puto. Idem factum esse auspicari licet in tot aliis scriptoribus, quorum verba transcripsit, ut ex Plinio et Palladio agnoscimus quorum uterque eosdem scriptores excerpsit, ita tamen, ut quaedam omitterent, quae Columella transtulit, alia adderent, quae hic omisit.

Triennium) Infra addit *aut quinquennium — qui videbitur*. Prior para lectionis vera est, ut Plinius testatus, in quo Pintianus legendum esse ex h. l. recte vidit: *meditatione curvandi in crure fici constrictum vinculis, ne curvatura fugiat. Postea fico* etc. Harduinus loci vitium non vidit, et egregiam emendationem tacuit; quod fecit etiam Brotier, qui ex Huetii emendatione dedit: *communiter duas matres coalescere*; quam ineptissimam esse lectores statim intelligent. Vincentius Sp. nat. XII, 35 habet in Plinio: *ipsaque depurata et abraso — continue inter duas matres.*

Cohaerent) Infra: *inhaerent, utraque parte adradito — fici aptato — triennio coalescit ficus olivae.* Vude h. l. etiam cum Goes. correxi vulgatum *abrade*.

parte adrade,[k] et ita fissurae fici insere, cuneumque exime, diligenterque[l] ramulos colliga, ne qua vi revellantur.[m] sic interposito triennio coalescet[n] ficus cum olea, et tum demum quarto anno, quum bene coierint,[o] velut propagines, ramulos olivae a matre resecabis. hoc modo omne genus in omnem arborem inseres. At[p] prius quam finem libri faciamus, quoniam[q] fere species surculorum omnium[r] persecuti sumus prioribus libris, de cytiso dicere nunc tempestivum est.

XII. Cytisum[a] in agro esse quam plurimum maxime refert,[b] quod gallinis, apibus, ovibus,[c] capris,

Saog. (a) Ita pro *abrade* Goes. (l) *et diligenter colliga ne qua* I. B. Br. R. *que* omitt. etiam P. (m) *revellatur* I. B. Br. R. (u) Its pro *convalescet* Goes. (o) *coierit* I. B. Br. R. S. *cum enociverit* Lips. (p) *Ac* I. B. Br. R. (q) *cum* Br. (r) *omnes persequimur: priores libros de cythiso incipereparum: ae tempestivum fuit. Nunc arboris praecipientes opportune eius meminerimus* I. B. Br. R. nisi quod *parvum* Br. *eythiso incipere parvum ac temp. fuit nunc arboris praecipientis opportune eius meminerimus* inser. Lips. *omnes persequimur — pravum ac tempestivum fuit* Saug.

Cap. XII. (*s*) *Cythisum* ante Commel. et Sang. in Saog. incipit Caput: *nunc arboris incipientes opportune eius meminerimus.* (b) Ita pro *referet* ante Victor. (c) *ovibus* ex Sang. et Goes. addidi. (d) *utilissimum* Goes. S. (*e*)

Ramulos colliga) Recte infra omittitur vocabulum *ramulos*. Ceterum clausulam libri hanc ex Sang. libro similem Lipsiensi posuit Gronovius: *incipere pravum ac tempestivum fuit, nunc arbores praecipientes opportune eius meminerimus*. Quae clausula fuisse videtur gemina huius libri et alterius de Arboribus.

At priusquam etc.) *Ac priusquam — quum species s. omnes persequimur: prioribus libris de eythiso incipere parum tempestivum fuit. Nunc arboris praecipientes opportune eius meminerimus*. Codex Trombell. *de cythiso incipere parvum ac tempestivum fuit nunc arboris praecipientis opportune eius meminerimus*; cum Lips. Ambros. *ae priusquam finem l. f. quum fere sp. s. omnes persequamur, tempestivum erit de cythiso aliqua perscribere* liber Pontederae, qui eandem periodum addito *quoque* ante *aliqua* subiungit capiti 27 libri de Arboribus. Ceterum Pontedera libri Trombelliani scripturam probat mutato *incipere* in *praecipere*, quam et ipse sequar.

Cap. XII. *Refert*) revocavi ex Edd. vetustis, quod male Victorius mutavit in *referet*. In libro de Arboribus cap. 28 est *expedit*.

Gallinis) Noster VIII, 4, 2, gallinis eythisi folis grata ait esse.

Ovibus) ex libro Goes. et Sang. inserui, quod *apibus* substitui volue-

bubus quoque et omni generi pecudum utilissimus[d] est: quod ex eo cito pinguescit[e] et lactis plurimum praebet[e] ovibus[f], tum[g] etiam quod[h] octo mensibus[i] viridi eo pabulo uti et postea arido possis.[2] praeterea[l] in quolibet agro quamvis macerrimo celeriter com-
2 prehendit: omnem iniuriam sine noxa patitur. Mulieres quidem si lactis inopia premuntur,[m] cytisum aridum in aqua[n] macerare[o] oportet, et quum tota nocte permaduerit, postero die expressi succi ternas heminas permiscere[p] modico vino, atque ita potandum dare: sic et ipsae[q] valebunt, et pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cytisi vel au-
3 tumno circa Idus Octobris, vel vere fieri potest. Quum

cum etiam ovis octo Goes. Sang. *etiam cum* add. P. (f) *ovibus* omissom in Lips. Sang. *ovis* I. B. Br. R.Iuut. (g) *tum etiam* om. P. (h) *quod* om. I. B. Br. R. *ovis* L. (i) *mensis* P. (2) *possit* I. B. Br. R. Goes. Sang. (l) *Propterea* I. B. Br. R. (m) *praemuntur* G. (n) Ita pro *aquam* Sang. (o) Ita pro *macerari* Goes. Sang. (p) Ita pro *permisceri — dari* Goes. Sang. *dare* etiam I. B. Br. S. (q) *ipse* R. G. (r) *ubique* Sang. deinceps *ocymi*

rat olim Vrsinus vocabulum. Alibi etiam oves iuxta apes nominat Columella. Contra, qui h. l. adsunt boves, infra libro de Arbor. vulgo deerant, ex libro Sang. addendi demum.

Vtilissimus) Hie et alibi libri optimi habent *utilissimum*. Quod statim sequitur *quod* altero in loco omittunt Edd. I. B. R. Et tamen Sangerm. statim ex *ea* habet monante Gronovio.

Praebet ovibus) Dubium me facit varietas lectionis, in libris scriptis hic reperta, quae in altero loco non reperitur. Si libros reliquos sequaris, legendum: *praebet: cum etiam ovis octo mensibus — arido possit.* In vulgata non video, cur ovibus solis lac praebere plurimum dicatur, nec vaccis, caprisque, quove consilio lac ovillum praecipue h. l. commemoretur. Aristoteles H. A. III, 21: *κύτισος καὶ ὄροβος ποιοῦσι πολὺ γάλα, πλὴν κύτισος μὲν ὁ ἀνθῶν οὐ συμφέρει, πίμπρησι γάρ.* Pontedera praeferebat lectionem *praebet ovis.*

Macerrimo) In altero loco Cod. Lips. et Sang. *acerrimum* habent.

In aqua) Ita h. l. Sangerm. liber et Colum. altero in loco. Ibi sine varietate legitur *macerari — permisceri*, sed *dari* mutant Edd. I. B. R. in *dare* at *aridum* in *aridam* liber Politiani. Iterum sect. 5, liber idem Polit. habet *aridam*, et bis quidem, ut at *exemtam*. Postremam hanc lectionem etiam in altero loco praeferunt Edd. I. B. R.

terram bene subegeris, areolas facito, ibique[r] velut
ocimi semen cytisi autumno serito. Plantas deinde
vere disponito:[s] ita ut inter se quoquoversus quatuor
pedum spatio[t] distent. Si semen non habueris, cacu-
mina[v] cytisorum vere[x] deponito, et[y] stercoratam ter-
ram circumaggerato.[z] Si pluvia non incesserit,[a] rigato 4
quindecim proximis diebus: simulatque novam fron-
dem agere[b] coeperit, sarrito, et post triennium dein-
de caedito, et pecori praebeto. equo[c] abunde est
viridis pondo[d] xv, bubus pondo vicena, caeterisque
pecoribus pro portione virium. Potest[e] etiam circa

praeter Commel. et Gesn. omnes. (s) *disposito* P. (t) Vulgo *spatia*. (v) *ima* inser. I. B. Br. R. (x) *vere* omiss. I. B. Br. R. deinceps *disponito* Sang. (y) *et* om. I. B. Br. R. (z) *circum aggerato* div. G. *circa aggerato* I. B. Br. R. (a) *ingesserit* I. B. Br. R. *ingresserit* Goes. S. *ingerserit* L. (b) *agere* deest P. S. (c) *Aeque* Saug. (d) *pedes* P. Deinceps XII I. B. Br. R. Lips. (e) *autem* add. L. P. Goes. Saug. nisi quod *Potes* ex Saug. etiam

Areolas facito) Alibi: *in modum horti areas facito.*

Ocimi) Alibi, *ocimum.* Plinius: *seritur cum hordeo, aut vere, semine, ut porrum;* is igitur geminam sationem seminis facit.

Spatio distent) Ita ex altero loco correxi vulgatum *spatia;* monente etiam Gesnero. Varro I, 43: *inde differtur et in sesquipedem ponitur;* ubi vide notam.

Deponito) Altero in loco *disponito.* Deinceps additam copulam et omittit etiam alter locus, ubi est etiam *circa aggerato.* Pontedera statim post *deponito* adiungenda censet, quae infra leguntur separata hic et in altero loco, hoc ordine: *disponito. Potest autem etiam circa Septembrem ramis sere cytisus — sustinet. Stercoratam.* Plinius: *plantae cubitales seruntur scrobe pedali;* reliqua omisit.

Incesserit) Etiam altero in loco libri optimi habent *ingesserit.*

Pondo XV) Nulla numeri varietas est in libris alibi, sed h. l. optimi praeferunt pondo XII. Plinius: *satiant equos denae librae et portione minora animalia;* ubi rectius Brotier edidit *et ad portionem.*

Potest etiam) Altero in loco similiter est: *potest autem etiam circa Septembrem ramis seri;* ubi libri Polit. Lips. et Sang. habent: *circa saepem;* reliquis omissis. Hoc in loco Pontedera praeferebat lectionem libri Goesiani: *potest etiam circa sepem agri commode seri;* quod et facile comprendit, et spinarum, virgultorum herbarumque *iniuriam sustinet.* Ita etiam liber Lips. et Polit. *Circa Septembrem* dicitur esse in Sangerm. Infra autem omnes tres Codices optimi *circa saepem* habent. Quare h. l. etiam non dubitavi vulgatum *ante Septembrem* corrigere. — *Potest etiam*

sepem agri[f] satis commode ramis[g] cytisus seri, quoniam[h] facile comprehendit, et iniuriam sustinet. Aridum[i] si dabis, parcius praebeto, quoniam vires maiores habet, priusque[z] aqua macerato, et exemptum[l] paleis permisceto. Cytisum quum aridum facere vo-

Gronov. affert. (f) Ita pro *ante Septembrem* Goes. *etiam setam agri* Lips. *septem agri commode* P. *circa* ex Sang. annotavit Ernesti et Gronov. (g) *ramis cytisus* om. I. B. Br. R. (h) *cum* Br. (i) *aridam* P. S. (z) *priusquam* H. (l) *examptum* I. B. Br. R. A. G. H. Sang. (m) *aridam* P. S.

seri in agris satis commode ramis cythisus Tromb. *potest etiam segetem agri satis commode ramis cythisus seri* liber Pootederae, qui scripturam Goesisoi probat: *potest autem etiam circa sepem agri satis commode cythisus seri.* In libro de Arboribus c. 28: *potest autem etiam circa sepem* Lips. Polit. Caesen. reliquis omissis. *Potest etiam circa sepem agri satis commoda ramis cythisus seri: quam facile comprehendit et iniuriam sustinet* Tromb. *potest etiam circa sepem* breviter liber Pontederae, qui eandem utrobique scripturam restitui voluit.

Aridum) Alibi *exiguius dato.*

Cytisum cum) Altero in loco vulgo est *Cytisum quod aridum*, sed libri optimi *cytisam quum* habent. De Cytiso nunc pauca addam. Sativam et agrestem memorat Columella IX, 4, 2; agrestem iterum VII, 6, 1. Ex quibus locis maoifestum est yitium huius loci, ubi genere masculino dicitur cytisus, contra nostri morem. Hoc vero in loco aperte sequitur Aristomachum de quo sic Plinius XIII, s. 47: *Frutex est et cytisus, ab Aristomacho Atheniensi miris laudibus praedicatus pabulo ovium, aridus etiam suum: spondetque iugero eius annua HS vel mediocri solo reditus. Vtilitas quae ervo, sed ocior satietas, per quam modico pinguescente quadrupede, ita, ut iumenta hordeum spernant. Non ex alio pabulo maior lactis copia aut melior, super omnia pecudum medicina a morbis omni usu praestante. Quin et nutricibus in defectu lactis aridum atque in aqua decoctum potui cum vino dari iubet; firmiores celsioresque infantes fore. Viridem etiam gallinis, aut si aruerit, madefactum. Apes quoque nunquam defore cytisi pabulo contingente, promittunt Democritus et Aristomachus. Nec aliud minoris impendii est. Seritur cum hordeo; aut vere, semine, ut porrum: vel caule, autumno ante brumam. Si semine, madidum: et si desint imbres, satum spargitur. Plantae cubitales seruntur scrobe pedali. Seritur per aequinoctia tenero frutice: perficitur triennio: demetitur verno aequinoctio, quum florere desinit, vel pueri vel anus vilissima opera. Canus aspectu; breviterque, si quis exprimere similitudinem velit, angustioris trifolii frutex. Datur animalibus post biduum semper: hieme vero quod inaruit, madidum. Satiant equos denae librae et portione minora animalia: obiterque inter ordines allium et caepe seri fertile est. Inventus*

les, circa mensem Septembrem, ubi semen eius grandescere incipiet, caedito, paucisque horis, dum flac-

hic frutex in Cythno insula; inde translatus est in omnes Cycladas, mox in urbes graecas, magno casei proventu: propter quod maxime miror rarum esse in Italia. Non aestuum, non frigorum, non grandinum aut nivis iniuriam expavescit. Adiicit Hyginus, ne hostium quidem propter nullam gratiam ligni. Ea quo loco apparet, Columellam alia quaedam auctiora, alia Plinium excerpsisse ex Aristomacho. Forte Hyginus librum eius latinum fecerat. Ceterum Plinius tres eius diversas sationes docere videtur; primam semine; alteram his verbis tradit: *vel caule autumno ante brumam;* tertiam his: *seritur per aequinoctia tenero frutice.* In Columella similiter tres sationes mihi reperire videor, primam quidem ex semine autumnalem; alteram cacuminibus vere depositis; tertiam *ramis ante Septembrem seu circa Septembrem* satis. Verum hic equidem non video, quare rami a cacuminibus differant in plantatione; multo minus perspicio, cur Plinius altero loco caulem, altero tenerum fruticem plantari voluerit. Diversae vero sunt in utraque cytisi plantae, in seminario natae. Quod paulo antea suspicabar Aristomachum a Plinio laudari ex Hygini interpretatione, eam opinionem confirmat Columella IX, 13, 8; ubi ex Hygino sententiam Aristomachi de apibus laudat. De cytiso et medica volumen Amphilochi laudat Plinius XVIII, sect. 43. Cytisum totum osseum, atque alibi nigricantem colore dixit Plinius XVI, 76, ramulosa folia tribuit s. 38, ubi Dioscoridea IV, 113, rachin maiorem exstare ait in folio. Medullam cytisi nigerrimam esse refert Theophrastus H. P. V, 4. Medicaginem arboream L. intelligi, cum Tournefortio multi opinati sunt, et cum iis nuper *Amoreux* in Mémoires d'Agriculture année 1787. Culturam cytisi non fuisse adeo frequentatam a romanis agricolis, quum ex Plinii testimonio cognoscimus, tum vero idem arguit brevitas Varronis II, c. 11, et quod Columella sua omnia ex Aristomachi libro traduxisse videtur. Equidem sativum cytisum intelligi puto cytisum Graecum Linnaei in insulis graecis sponte crescentem; color nigricans ligni totius ossei et folia ramulosa seu venosa arguere videntur cytisum Laburnum Linnaei; qui tamen a laburno Plinii diversus esse videtur. Hunc enim Plinius 16, s. 31, alpinam arborem nec vulgo notam esse ait, odisse aquas, candidam materia ac dura, cuius florem cubitalem longitudine apes non attingant. Ex ea palos vinearum fieri tradit 17, s. 35, n. 10. Forte cytisus laburnum Plinii est, quam Linnaeus alpinam nominavit speciem; Linnaei vero laburnum potest esse agrestis cytisus Columellae. Alpinus Linnaei longiorem florem quam laburnus habet.

De cytiso et medica confusum volumen unum scripserat Amphilochus, teste Plinio 18, s. 43. Scholiastes Nicandri ad Theriac. versu 617. Antilochum in libro de cytiso laudat, ubi editi libri male nominant Archilochum. Sed etiam Codex Goett. vitiosus est leviter; et Amphilochus substituendus est. Cytisi croceum per prata virentia florem nominat Avia-

cescat, in sole habeto: deinde in umbra[n] exsiccato, et ita condito.[o] Hactenus de arboribus praecepisse abunde est, reddituro pecoris curam et remedia[p] sequenti volumine.

(n) *in* om. Goes. S. deinde *exiccato* A. Iunt. H. *siccato* Goes. S. (o) *incondito* H. (p) *media* Br.

nus Fab. XXVI, 5. Galenus de Antid. I, cap. 5, p. 427, ed Basil. καὶ τοῖς γράψασι. περὶ τῆς κυτίσου ταῦτ' ὁμολογεῖται πᾶσιν, ὡς πλεῖστον μέλιτος ἐκ τῶν ἀνθέων αὐτῆς αἱ μέλιτται δρέπονται, θαμνῶδες δ' ἐστὶ φυτὸν ἡ κύτισος εἰς ὕψος ἀνῆκον οἷον αἱ μυρρίναι.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIBER SEXTVS.

PRAEFATIO.

Scio quosdam,[a] Publi Silvine, prudentes agricolas
pecoris abnuisse[b] curam, gregariorumque pastorum
velut inimicam suae professionis disciplinam con-
stantissime repudiasse. neque infitior[c] id[d] eos aliqua
ratione fecisse, quia[e] sit agricolae contrarium pa-
storis propositum: quum ille quam maxime subacto
et puro solo gaudeat, hic novali graminosoque;
ille fructum e terra speret, hic e pecore; ideo-
que[f] arator abominetur, at[g] contra pastor optet
herbarum proventum. Sed in his[h] tam discordan-
tibus votis est tamen quaedam societas atque 2
coniunctio: quoniam[i] et pabulum e fundo ple-
rumque domesticis pecudibus magis quām alienis

VARIETAS LECTIONIS

(a) *libros* add. L. Goes. deinde *prudentis* Br. *decorie* eadem. (b) Verba *abn. curam* post *pastorum* collocant *et eam* addentes Edd. Mecum I. B. Br. R. Iuul. L. Goes. Sang. (c) *inficior* ante Commel. omnes. (d) *aliqua id eo* I. B. Br. R. (e) Sic Ponted. ex Ambros. probante Schn. Vulgo *quasi*; P. Goes. *qua*. (f) Ita pro *ita fit ut quod* I. B. Br. R. Iunt. L. Goes. S. (g) Ita pro *abominatur, contra* I. B. Br. R. Iunt. Goes. S. (h) *iis* I. B. Br.

Pecoris abnuisse) Ita liber Sang. hunc locum ordinat cum primis Edd. Abr. Gron. praeterea malebat *gregariariumque pastionum — disciplinam* comparans Varronis locum III, 2: *induce me in viam disciplinae villaticae pastionis*. Deinde idem Gronov. annotat in Sangerm. abesse *constantissime*.

depascere ex[i] usu est, et copiosa stercoratione, quae contingit e gregibus, terrestres fructus exu-
3 berant.[l] Nec tamen ulla regio est, in qua modo frumenta gignantur, quae non ut hominum[m] ita armentorum adiutorio colatur.[n] unde etiam iumenta et armenta[o] nomen a re traxere, quod nostrum laborem, vel onera subvectando[p] vel arando iuvarent. Itaque sicut veteres Romani praeceperunt, ipse quoque censeo tam pecorum quam agrorum
4 cultum pernoscere. Nam in rusticatione vel antiquissima est ratio pascendi eademque quaestuosissima. propter quod nomina quoque[q] pecuniae et peculii tracta videntur a pecore: quoniam[r] id solum veteres possederunt, et[s] adhuc apud quasdam gentes unum hoc usurpatur divitiarum genus: sed ne[t] apud no-

(i) *quom* Br. (2) *exuestet* L. P. seqoens *et* om. I. B. Br. R Tromb. *exustione*, liber Pooted. *exultent*. (l) Ita pro *exuberare* ex iisdem L. Goss. Gesn. (m) *ovium* I. B. Br. R. (n) Ita pro *adiumento iuvetur* Sanger. *adiurator iugulatur* L. *adiurator iuguletur* P. *adiuratoria* Goes. (o) *et armenta* ex L. Goes. Sang. addidi. (p) *subiectanda* Saog. (q) Vulga additum *et* om. I. B. Br. R. S. (r) *quod non salum* Eaed. *qua id non salum* P. *copia et non* L. (s) *sed* I. B. Br. R. *gentis* Br. *diviciarum* Br. (t) Ita pro *nuna*

Adiutorio colatur) Ita recte Sang. cum aliis. Senectutis adiutoria habet noster XII, Praef. 4. adiutorio calami Palladius Martio I, 3. — *Adiutoria excolatur* etiam ea Tromb. probat Pantedera, uode et ea suo libro deinceps pariter *et armenta* addit. Liber eius habebat scriptum: *unde et iumenta et armenta dicuntur, et nomen a re traxere, quod nostrum* etc. unde vir doctus corrigit: *quae non ut hominum ita armentorum adiutorio excolatur; unde et iumenta et armenta dicuntur, et nomen a re traxere* etc. deinceps mecum legit: *sed nec apud nostros — res uberior, ut etiam* cet. Postea *si bene ipsam geret* Tromb. *si bene ipsas geret* Polit. Ponted. unde et ex Lips. scriptura efficit Pantedera: *si bene ipsas pasceret greges.*

Iumenta ed armenta) Ea libris ioserui verba quae iam olim ex h. l. laudaverat Servius ad Aeneid. III, 540. quanquam is librum septimum dixit. Varro L. L. IV, p. 25: *armenta, quod boves ideo maxime parabantur, ut inde eligerent ad arandum. — iuvencus, iuvare qui iam ad agrum colendum posset.* quae verbia diversis laudat Servius l. c. Infra cap. 3, sect. 3. iumenta a bobus distinguit Columella; et Vlpianus in

stros quidem colonos alia res uberior.[v] ut etiam M. Cato prodidit, qui consulenti, quam partem rei rusticae exercendo celeriter locupletari posset?[y] respondit, si bene pasceret:[z] rursusque interroganti, quid deinde faciendo satis uberes fructus percepturus[a] esset? affirmavit, si mediocriter pasceret. Cae- 5
terum de tam sapiente viro piget dicere, quod eum quidam auctores memorant eidem[b] quaerenti, quodnam[c] tertium in agricolatione quaestuosum esset? asseverasse, si quis vel male pasceret: quum praesertim maius dispendium sequatur inertem et inscium[d] pastorem, quam prudentem diligentemque compendium.[e] De[f] secundo tamen responso dubium non est, quin mediocrem negligentiam domini fructus pecoris exsuperet.[g] Quam ob causam[h] nos hanc 6
quoque partem rei rusticae, Silvine, quanta valuimus

Esed. L. Goes. Sang. aote *nunc* vulgo *erat et* qood ex Sang. correxi. (v) *superior ut M. Cato* I. B. Br. R. *re superior* L. Goes. *nulla est* et postea *etiam* om. etism Sang. Igitur *nulla est* post *uberior* omisi. (x) *magr.* i. e. magister Lips. deiode *reddidit* P. *prodidit* Saog. Vulgo *credidit*. (y) *possit* Br. (z) *bene ipsas pasceret geres* L. *ipsas geret* P. (a) *praecept.* I. B. Br. R. deinceps *est* P. (b) *quidnam* vulg. ex Codd. et Sang. correxit Gesu. (c) *quoidaoi* P. *cuidam* impr. a. Gesn. *quodnam* L. *quidam* Goes. S. (d) Goes. S. (d) *saevum* I. B. R. (e) *comprendi* P. I. (f) *Vnde* L. I. B. R. omisso *secundo* Br. (g) *exuberet* I. B. Br. R. (h) Ita pro *rem* I. B. Br. R.

L. 38, §. 4, D. de Aedil. Ed. negat boves iumentorum appellatione contioeri. Lex viatoria antiqua apud Conradi Parerg. p. 375, *plostra bubus iumentisve iuncta* habet.

Piget dicere) At noo Ciceronem Officior. II, c. 15: *a quo quum quaereretur quid maxime in re familiari expediret? respondit, bene pascere; quid secundum? satis bene pascere; quid tertium? male pascere; qui quartum? arare. Et quum ille, qui quaesierat, dixisset, quid fenerari? tum Cato, quid hominem occidere?* Plioius contra tertium et quartum modum omisit 18, c. 5. quem locum supra posui. Io Ciceronis loco pro *male pascere* plurimi Codd. habent *bene vestire*; Viocentius Spec. histor. VI, c. 107 habet *bene facere; quid secundum? bene pascere; quid tertium? bene vestiri.*

Inscium) Edd. primae *saevum*; in quo latet *scaevum*. quod equidem ut elegantius et rarius vocabulum praeferam.

industria, maiorum secuti[i] praecepta posteritati mandavimus. Igitur quum sint duo genera quadrupedum, quorum alterum paramus in consortium operum, sicut bovem, mulam, equum, asinum; alterum voluptatis ac reditus et custodiae causa, ut ovem, capellam,[a] suem, canem: de eo genere primum di-
7 cemus, cuius usus nostri laboris est particeps. nec dubium, quin, ut ait Varro, caeteras pecudes bos honore superare debeat, praesertim [autem[l]] in Italia, quae ab hoc nuncupationem traxisse creditur, quod olim Graeci tauros Ιταλοὺς[m] vocarent; et in ea urbe, cuius[n] moenibus condendis[o] mas et foemina boves[p] aratro terminum signaverunt,[q] velut pecus:[r]

Goes. Sang. (i) *siculi* Br. (2) *capellas. Bovem* (*Ovem* lens. Br.) *tamen de primo genere dicemus* I. B. Br. R. *caprellas, ovem tamen de eo genere primum dicemus* L. *tamen* etiam Sang. (l) *et* I. B. Br. R. L. S. teste etiam Heinsio ad Ovid. Fast. VI, 826. (m) *italos* I. B. Br. R. L. Sang. (n) Vulgo additum *in* om. I. B. Br. R. Sang. teste Heinsio l. c. (o) *si* add. I. B. Br. R. (p) *boves* addidi ex Sang. (q) *signaverint* I. B. Br. R. (r) *petum* Eaed.

Igitur) Sang. liber *igiturque*.

Voluptatis) Inter animalia deinceps nominata nullum est, quod voluptatis causa alitur. Igitur in tanta librorum scriptorum at veterum editionum varietate ulcus latere suspicor et vocabulum alicuius animalis, voluptatis causa alti.

Praesertim autem) Edd. primae cum Codd. *et* habent pro *autem*; neutrum tamen mihi placet; omittit etiam Varro; igitur inclusi.

Velut pecus) Vrsinus ex loco Varronis, ubi est: *et quod arvo urbis, quum condita, est tauro et vaccae iunctis, qui essent muri et portae, definitum* legi volebat: *cuius moenibus condendis — aratro murum signaverunt et portas. quod item.* Similiter Pontedera emendabat · *velut murum et portam.* Vitium el ipse agnosco in varietate Edd. primarum et Codd. ubi est *velut petum* vel *petam* vel *potum*: Heinsius ex *petam* efficiebat *metam.* Vrsinus auctoritatem Codicis manuscripti correctioni suae praefatus est, cuius tamen varietatem omisit. Equidem multo gravius vulnus hic Columellae factum esse a librariis demonstrabo. Ex duobus Varronis locis sententias hunc unum in locum contulit Columella. In priore Varronis II, c. 1, sect. 10. post verba, supra iam posita, sequitur: *et quod populus romanus quum lustratur, suovitaurilibus circumaguntur verres aries taurus. et quod nomina multa habemus ab utroque pecore, a maiore et a minore.* In altero c. 5, sect. 3. est post Italiam ab Italis bobus nominatam: *Hic so-*

quod item[s] Atticis Athenis Cereris et Triptolemi[t] fertur minister: quod inter fulgentissima sidera particeps caeli: quod deinde laboriosissimus adhuc hominis socius in agricultura: cuius tanta fuit apud antiquos veneratio, ut tam capital[v] esset bovem necuisse,[x] quam civem. Ab hoc igitur promissi operis capiamus exordium.

I. Quae in emendis bubus sequenda quaeque vitanda sint,[a] non ex facili dixerim; quum[b] pecudes pro regionis caelique statu et habitum corporis[c] et ingenium[d] animi et pili colorem gerant.[e] Aliae formae sunt Asiaticis, aliae Gallicis, Epiroticis aliae. nec tantum diversitas provinciarum, sed ipsa quoque Italia[f] partibus suis discrepat. Campania plerumque boves progenerat albos et exiles, labori[g] tamen et culturae patrii soli non inhabiles. Vmbria vastos et

petam Saug. testa Heinsio. *potum* L. (s) *idem* Br. *Atticis* addidi ex I. B. Br. R. Goes. *Atticus* L. S. teste etiam Heinsio. *idem Atticus* refert inde Ern. et Gronov. (t) *Tripthołomi* Br. (v) Ita pro *capitale* Saug. testa etiam Drakenborch. (x) Ita pro *necasse* Goes. Saug.

Cap. I. (a) *sunt* I. B. Br. R. (b) *quoniam* Saug. (c) *corporum* Saug. (d) *ingenii* I. B. Br. R. (e) *gerunt* I. B. Br. R. Saug. (f) *Italiae* Iunt. (g)

cius hominum in rustico opere, et Cereris minister. Ab hoc antiqui manus ita abstineri voluerunt, ut capite sanxerint, si quis occidisset. qua in re testis Attica, testis Peloponnesos. Nam ab hoc pecore Athenis Buzyges nobilitatus, Argis Onogyrus. Vides igitur, auctoritatem bubulo generis quaesivisse cum Varrone Columellam inde, quod multa et hominum et sacerdotum nomina inde ducta fuerint, veluti Athenis Cereris ministri Buzygis. Igitur plura vocabula h. l. exciderunt.

Athenis) Ex Edd. primis et Codd. *Atticis Athenis* malebat Heinsius ad Ovidii Fast. IV, 826. Varro L. L. VII, p. 91: *Cum trinae fuerint Athenae, ab una dicti Athenaei, ab altera Athenienses, a tertia Athenaeopolitae.*

Capital — necuisse) In Sang. libro esse *capital necuisse* testatur Drakenb. ad Livium T. III, p. 903. alterum habet etiam h. l. Goes. Igitur vulgatam *capitale — necasse* correxi.

Cap. I. *Campania albos*) Calabria hodie plerosque boves alit albos amplos cornibus longis, teste Swinburne Itiner. Neapolit. T. I. p. 384, vers. germ.

albos; eademque robios,[h] nec minus probabiles animis quam corporibus. Hetruria[i] et Latium compactos, sed ad opera fortes. Apenninus durissimos omnemque difficultatem tolerantes, nec ab aspectu decoros. quae quum tam varia et diversa sint, tamen quaedam quasi communia et certa praecepta in emendis iuvencis[z] arator sequi debet; eaque Mago Carthaginiensis[l] ita prodidit, ut nos deinceps[m] me-
3 morabimus. Parandi sunt boves novelli, quadrati, grandibus[n] membris, cornibus proceris ac nigrantibus et robustis, fronte lata et crispa, hirtis auribus, oculis et labris[o] nigris, naribus resimis patulisque,

laboris I. B. Br. R. Sang. (h) Vulgo *rubros*. In Goes. manus prior *robios*, secunda *robias*. In Sang. prior *rabios* suprascripto *robios*. Ex Sang. *eodemque robios* retulit Ernesti. (i) *Etruria* I. B. Br. R. deinde *tolerantis* Br. (z) *iumentis* Eaed. (l) *carthaginensis* Eaedem et G. (m) *deinde* Eaed. (n) *grandes* Eaed. (o) *labiis* A. Iunt. G. Gr. H. St. (p) *subidentes* I. B. R. *subi-*

Robios) Praefero hos *rubris* Sunt ξανθοί. Fusci sunt, qui Varroni *helvi*. Rubios probavit etiam Pontedera. Festus: *robum rubro colore, et quae rufo significari, ut bovem quoque rustici appellant, manifestum est. unde et materia quae plurimas venas eius coloris habet, dicta est robur.* Gallinas robei coloris in Columella VIII, 2, 8, Palladius interpretatus est *flavi coloris*. Hinc Robigo dicta, de qua ad Varronem I. 1, 6, et *robus* in tritici generibus ap. Columellam II, 6, 1. *Vitulo robio et verre* sacrificium mandat fieri inscriptio Gruteriana p. LXI, n. 3. Bubulci Gallo-Franciae bovam *Frementin* cognominant a frumento. Vide Monetam ad Bonaventurae des Perieres Fabulas T. II, p. 271.

Quadrati) Haec transtulit Palladius Martio XI, 2: *qui quadratis et grandibus membris et solidi corporis, musculis ac toris ubique surgentibus.* ubi verba *ac toris* Codd. omittunt et *turgentibus* habet Vincentius. De quadrato corpore dicetur ad Palladium.

Cornibus) Palladius: *cornibus robustis ac sine curvaturae pravitate lunatis.* ubi Cresc. *limatis* habet. Ceterum cornua non nimis acuta et laevia maxime probant nostri bubulci. Anno aetatis quinto squammis deciduis cornua purgata laevia fieri putant rustici quidam et cornua aspera post annum quintum improbant. Alii aetatem ex striis cornuum et dentibus agnosci posse putant, quos gravitee refellit Gallus *Munier* Recueil d'Observations etc. Paris 1779. Vol. I, p. 341.

Hirtis auris) Palladius: *magnis auribus.*

Naribus resimis) Transtulit etiam Palladius.

cervice longa et torosa, palearibus amplis et pene ad genua promissis, pectore magno, armis vastis, capaci et tanquam implente utero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorso recto planoque vel etiam subsidente,[p] clunibus rotundis, cruribus compactis ac[q] rectis, sed brevioribus potius quam longis, nec genibus improbis, ungulis magnis, caudis longissimis et setosis, piloque[r] corporis denso brevique, coloris robii[s] vel fusci, tactu corporis mollissimo.

II. Talis notae vitulos oportet, quum adhuc teneri sunt, consuescere manu tractari, ad praesepia reli-

dente Br. (q) *arrectisque* I. B. Br. R. (r) Vulgo erat: *pilosisque, corpore denso.* Goes *pilosusque.* Correxi ex Palladio cum Pontedera. (s) Vulgo *colore rubeo vel fusco* Goes. et Sang. *rubii vel fusci.*

Cervice longa) Palladius: *cervice torosa atque compacta palearibus largis et circa genua fluentibus.*

Palearibus) Graece Dionysius Vticensis in Γεωργικοῖς dixerat Λωγάνιον. Scholiastes Luciani ad Lexiph. p. 38. Ambraciotas et Epirotas monet τὸ ἀπὸ τοῦ τραχήλου τῶν βοῶν ἀγόμενον χάλασμα καὶ λῆγον εἰς τὸ μεταξὺ τῶν βραχιόνων vocare Λωγάνιον, ὡς φησι Διονύσιος ὁ Ιτυκαῖος. Hesychius Λωγάλιον habet.

Vtero) Breviter Palladius: *ventre non parvo.* Vrsinus malebat legere h. l. *inciente utero*, i. e. gravido. Vterum pro ventre dixit etiam Celsus I. Praefat. et IV, 1. monuit etiam Isidorus Orig. XI, 1.

Cruribus) Pallad. *cruribus solidis nervosis et brevibus.*

Piloque) Palladius: *longis ac setosis, pilo totius corporis denso ac brevi, rubei maxime coloris aut fusci.* ex quo iam Pontedera vidit emendandum esse Columellam. De cauda Plinius VIII, a. 70: *Huic tantum animali omnium, quibus procerior cauda, non statim nato consummatae ut ceteris mensurae: crescit uni, donec ad vestigia ima perveniat. Quamobrem victimarum probatio in vitulo, ut articulum suffraginis* (i. e. poplitis) *contingat, breviore non litant.* Hinc Virgilio Georg. III, 59, *et gradiens ima verrit vestigia cauda.* Tenes originem proverbii rustici, quo utitur Petronius c. 44: *haec colonia retroversus crescit, tanquam coda vituli.*

Rubei) Vaccas etiam ξανθιζούσας optimas censet Florentinus Geopon. XVII, 2. ubi etiam est βύρσα εὐαφής, μὴ ἀπεξυλωμένη. ubi Niclas recte Pontederam refellit h. l. *tractu* legentem. Varro II, 5, 7, corium attactu non asperum ac durum.

Cap. II. *Consuescere*) Palladius Martio XII, *qui quidem prius quam teneri sunt, frequenti manus attrectatione mansuescant.*

gari, ut exiguus in domitura labor eorum et minus sit periculi. Verum nec[a] ante tertium neque post quintum annum iuvencos domari placet, quoniam illa aetas adhuc tenera est, haec iam praedura.[b] Eos autem, qui[c] de grege feri comprehenduntur, sic
2 subigi convenit. Primum omnium spatiosum stabulum praeparetur, ubi domitor facile versari, et unde degredi[d] sine periculo possit. Ante stabulum nullae angustiae sint, sed aut campus aut via late patens: ut quum producentur iuvenci, liberum habeant excursum; ne pavidi aut arboribus aut obiacenti[e] cui-
3 libet rei se implicent noxamque capiant. In stabulo sint ampla praesepia, supraque[f] transversi asseres in modum iugorum a terra septem pedibus elati configantur,[g] ad quos religari possint iuvenci. Diem deinde, quo domituram auspiceris, liberum[h] a tempestatibus et a[i] religionibus matutinum eligito: can-
4 nabinisque funibus cornua iuvencorum ligato. Sed

Cap. II. (a) Ita pro *neque* Sang. (b) *praeduros autem quidem* Lips. (c) *quidem* P. et deinde *fieri* pro *feri*. (d) *egredi* Br. Vulgo *digredi*. Mecum Goes. Sang. (e) *abiacenti* I. B Br. R. (f) *superque* Br. Goes. L. S. (g) Ita pro *confinguntur* I. B. Br. R. (h) *bonum* I. B. Br. R. Goes. L. S. (i) *a*

Verum nec) Ita Sang. pro *verum neque*. Palladius: *quia post quinquennium bene domari non possunt, aetatis repugnante duritia*. Ceterum mense Iunio alii domasse videntur boves. Iis enim apud Petronium c. 53 actuarius villae rationes edit domino: *VII, Kal. Sextiles boves domiti quingenti.*

Sint ampla praesepia supraque) Haec omisit Palladius, ubi est deinde *pedibus alti*. Hos asseres deinde *stipites* dicit. Varro I, 20: *novellos iuvencos, si eorum colla in furcas destitutas incluserit ac dederit cibum, paucis diebus erunt mansueti et ad domandum proni*. Has furcas esse asseres transversos, in modum iugi confixos, recte monuit Dickson II, p. 437.

Liberum) Palladius: *tunc eligis absolutam tempestatibus et impedimentis omnibus diem*. Hinc constat, vanam esse Pontederae opinionem, lectionem diversam librorum plurium praeferentis, ubi est: *bonum tempestatibus et religionibus*. Religiones intelligi feriarum, recte ex Catone cap. 138 admonuit Gesner. Vide eundem c. 132, et nostrum II, 22.

laquei,[k] quibus capulantur,[l] lanatis pellibus involuti sint, ne tenerae[m] frontes sub cornua laedantur. Quum deinde buculos[n] comprehenderis, perducito ad[o] stabulum, et ad stipites religato ita, ut exiguum laxamenti habeant, distentque inter se aliquanto spatio, ne in colluctatione alter alteri noceat. si nimis asperi erunt, patere unum diem noctemque desaeviant. simulatque iras contuderint,[p] mane[q] producantur, ita ut[r] a tergo complures, qui sequuntur,[s] retinaculis eos contineant, et unus cum clava salignea procedens modicis ictibus subinde impetus eorum coërceat. Sin autem placidi et quieti boves erunt, vel 5 eodem die, quo alligaveris, ante vesperum[v] licebit producere, et docere per mille passus composite ac sine pavore ambulare: quum domum perduxeris,[x] arcte[y] ad stipites religato, ita ne capite moveri possint. tum demum ad alligatos boves neque a poste-

om. I. B. Br. R. *canabinisque* Br. (k) Ita pro vulgato *iaculi* I. B. Br. R. Goes. L. S. (l) *copulantur* omnes a. G. prael. P. S. (m) Ita pro *tenera fronte* Goes. (n) *bucolos* G. Br. (o) *extra stabulum producito* post I. B. Br. R. *perducito stabulum* L. (p) *contulerint* I. B. Br. R. (q) Ita pro *manu* Goes. S. (r) *et aliquis ante, et* addidit Aldus, omittunt Edd. pr. Sangerm. Pol. Tromb. damnant Pont. et Schn. *T.* (s) Ita pro *sequuntur* I. B. Br. R. S. (t) *coherceat* R. (v) *vesperam* I. B. Br. R. (x) *produxeris* Br. *reduxeris* Goes. (y)

Laquei) Ita Palladius et optimi codices; hinc vulgatum *iaculi* eieci, probante etiam Pontedera. Deinde verbum *capulantur* recte a capio derivavit Gesner, et locum Melae II, 5, attulit, ubi *totus capulantium est.* Indidem etiam capulus ensis. Sed in primis huc pertinet locus Isidori XX, 16, ab Interpretibus neglectus, ubi est: *Capulum, funis a capiendo, quod eo indomita iumenta comprehenduntur.* Propertii locum posui ad II, 2, 22. Qui *capuli* melius conveniunt loco Caesaris B. G. III, 14, quam quas vulgatis olim *scapulis* substituerunt Interpretes cum Hottomanno *copulae*.

Tenerae frontes) Ita ex Codd. scripsi pro *tenera fronte*. Ita voluit legi etiam Vrsinus et Pontedera.

Desaeviant) Palladius: *si nimia fuerit asperitas, uno die ac nocte inter vincula mitigentur atque ieiunia.*

Tum demum) Palladius: *tunc appellationibus blandis et illecebris oblatorum ciborum non a latere, neque a tergo, sed a fronte accedens bubulcus admulceat* (*commulceat* Vinc.) *naresque* (Cresc. *nares*) *et terga pertra-*

riore parte neque a latere, sed adversus, placide et cum quadam vocis adulatione venito, ut accedentem consuescant aspicere. deinde nares perfricato,
6 ut hominem discant[z] odorari. Mox etiam convenit tota tergora et tractare[a] et respergere mero, quo familiariores bubulco fiant: ventri[b] quoque et sub femina manum subiicere, ne[c] ad eiusmodi tactum postmodum pavescant, et ut ricini[d] qui plerumque feminibus inhaerent, eximantur. idque[e] quum fit,[f] a latere domitor stare debet, ne calce contingi possit.
7 Post haec diductis[g] malis educito[h] linguam, to-

arte I. B. Br. R. (z) *dinoscant* H. (a) *cractare* I. (b) *uteris* al. et Sang. *neutris* Goes. *uteris* L. *utens* I. B. R. *ventri* Br. (c) *et* P. (d) *redivi* L. *riclini* S. *redivivi* I. B. Br. R. (e) Vulgo *itaque*. Mecum Goes. *idque cum sint* Sang. (f) *sint* I. B. Br. R. Sang. (g) *deductis* I. B. Br. R. S. (h) *reducito*

ctet, mero subinde conspergens. unde h. l. malim *tergora pertractare.*

Ventri) Librorum scriptorum *uteris* damnare nolim; nam in bove, vacca et tauro *uterum capacem* nominavit Columella, ubi Palladius ventrem. Sequens *et ut* Gesner interpretatur: etiam ne pavescant, licet ricini eximantur.

Ricini) In primis Edd. est *redivivi*, in Lips. *redivi*, Sang. *riclini*. quae scriptura facilius errore scribentis potuit ex *redivi* quam ex *ricini* nasci. In altero loco infra VII, 13, 1, ubi *ricini* nominantur canum, Gesnerus ait, cum libri veteres quidam ibi scriptum *redivi*, inde ortam barbaram vocem Gazae aliisque imposuisse, laudato Vossio de Vitiis Serm. I, p. 12. Verum nullam equidem in loco illo lectionis varietatem annotatam reperi aut ipse annotavi. In digitis quidem *redivias* non *reduvias* dixisse veteres, testatur Festus, et sic Codices scripti habent in Cicerone pro Rosc. Amerino c. 44, eamque scripturam Plinio 28, c. 4, restituit Brotier ex Codice Regio 2, ubi erat scriptum *rediviva*. Sed insecti nomen in locis Catonis, Varronis et Plinii Codices scripti non variant.

Ne calce) Palladius: *ne calce contingat* (*percutiat* Crescent.) *aut cornu; quod vitium si in primordiis effectui sibi cessisse senserit obtinebit.* ubi Cresc. *primordiis affectaverit, obtinebit.* Contra Vincentius *effretum* habet.

Diductis malis) Palladius: *tunc mitigatis os et palatum salibus frica et in gulam demitte praesulsi adipis librales offas et vini sextarios singulos cornu infundente per fauces; quae res intra triduum totius saevitiae iram resolvet.* Ex quo loco recte iam Gesnerus vulgatum *lingula demittito* corrigere iussit, quod feci adstipulantibus libris scriptis. Praeterea ex Palladio et Codice Polit. et Lips. malim *totumque os sub palatum*. Etiam verba *liquamine tinctas* ab Iucundo addita spuria censeo.

Diductis — educito) *deductis-redu-*

tumque eorum[i] palatum sale defricato, libralesque offas in praesulsae adipis[2] liquamine tinctas in gulam demittito, ac vini singulos sextarios per cornu[l] faucibus infundito: nam per haec blandimenta triduo fere mansuescunt, iugumque quarto die accipiunt, cui ramus illigatus[m] temonis vice[n] traiicitur:[o] inter-

L. I. B. Br. R. *seducito* Sang. (i) *eius* I. B. Br. R. *eo sub* L. P. (2) *adipis in singula dimittito* L. Goes. I. B. Br. R. S. Vulgo erat: *tinctas*, *lingula*. (l) *cornum* L. et S. teste Heins. ad Ovid. Met. 2, 874 hic et infra VII, c. 10. (m) Ita pro *illigatur et* I. B. Br. R. Goes. *et* om. L. (o) *vici* Iens. (o)

cito Edd. pr. Polit. Tromb. Pont. deinceps *totumque eo sub palatum* Polit. Caesen. *totumque sub palatum* Tromb. *totumque cum palato* Pontederae liber, qui hinc et ex Palladio legit: *totumque os et sub palatum* et mecum verba *liquamine tinctas* abiicit; *in singulos* tamen deinceps, non *in gulam*, mavult.

Praesulsae) Palladii libri scripti optimi etiam habent *praesulsae adipis*. Infra etiam cap. 12, 5, *caprina adeps* pro vulgato *caprinus* ex libris optimis correxi. Schoettgen ad Palladium attulerat locum Prisciani V, p. 138. qui docet, Varronem et Marsum genere foemineo dixisse adipem. Ceterum paulo diversa ratione iuvencos domat, sed non feros, Virgilius Georg. III, 165 seqq.

Iugumque) Palladius: *quae res intra triduum totius saevitiae iram resolvet. Aliqui eos inter se iungunt, ac docent onera tentare leviora.* Vnde aliter scriptum h. l. legisse videri possit Palladius.

Ramus) Ita vulgatum *illigatur et temonis vice trahitur* correxi ex Codd. optimis. Vno iugo boves domandos duos iungi puto, eoque maiore, quam vulgare simplex iugum, cui medio inseritur seu traiicitur veluti temo ramus trahendus. Nostram lectionem probavit etiam Pontedera. De temone Varro L. L. 6, p. 77: temo dictus a tenendo. is enim continet iugum. Ita etiam axi rotarum temo infixus haerebat. Hinc Ovidius Metam. II, 316, revulsus temone axis. Hodieque in Sardinia plostra rusticorum temonem axi insertum habent, ut alibi monui. Iugum aptum cervicibus insidet aut cornibus illigatur, auctore Colum. II, 2, 22. Palladius Iunio 2. bos capite in vehiculum (messorium) verso iugo aptatur et vinculis. Quum ad versuram est perventum in arando, iugum in priorem partem propellere iubet Colum. II, 2, 28, ut colla refrigescant. Medium iugum temonis foramini aut annlo ibi posito infigebatur, inserto paxillo. Iugum ligneum curvatura gemina boves duos iungebat temoni, cervicibus impositum et alligatum. Collum induebatur collari, quod in equis Homerus λέπαδνον dixit, coniunctum cum cingulo; quod post asillas corpus ambiebat, hinc μασχαλιστὴρ dicitur. Summae commissurae collaris et cinguli inerat anulus, per quem lora traducebantur, quibus regebantur iuncti boves vel equi. Iugum temoni alligabatur loro, quod Homerus ζυ-

dum et pondus aliquod iniungitur, ut maiore nisu[p]
8 laboris exploretur patientia. Post eiusmodi experimenta vacuo plostro subiungendi, et paulatim longius cum oneribus producendi sunt. Sic perdomiti mox ad aratrum instituantur, sed in subacto agro, ne statim difficultatem[q] operis reformident, neve adhuc tenera colla dura proscissione terrae contundant.[r] Quemadmodum autem bubulcus in arando bovem instituat, primo praecepi volumine. Curandum ne in domitura bos calce aut cornu quemquam contingat. nam nisi haec caveantur,[s] nunquam eius-

Ita pro *trahitur* Goes. *trahicitur* P. *et pondus aliquod infigitur* Lips. (p) *nixu* I. B. Br. R. (q) *difficultate* L. (r) *tundant* Iens. Br. *tundantur* B.

γόδεσμον, Hesiodus, *μέσαβον* (quasi *μεσόβοιον*) dixit; collare iugo (quod *ἄμπρον* etiam vocatum testatur Etymologicum M. h. v.) alligabatur loris iugalibus seu subiugiis. *Ζυγοδέσμου* longitudinem Homerus posuit cubitos novem. Atque haec, post Schefferum de Re Vehiculari Veterum, disputavit comparatis monumentis vetustis varii generis *Th. Pownall* in Berengeri History of the Horsemanship T. I, p. 274 seqq. additis partium singularum figuris, partim ex monumentis antiqnis descriptis. Quae disputatio etsi proprie ad currus equestres veterum spectat, multa tamen inde accommodari etiam possunt ad rationem bovum iugandorum rationem. Hinc aratrum dicitur iniungi iuvenco sect. 10 huius capitis. Ceterum subiugiorum lororum usum non satis accurate docuit Britannus; quem agnoscimus ex Vitruvio X, 8. unde apparet simul, boves iugo binos iunctos semper fuisse eodem: *Eadem ratione iumenta, quum iuga eorum subiugiorum loris per medium temperantur, aequaliter trahunt onera: quum autem impares sunt eorum virtutes et unum plus valendo premit alterum, loro traiecto fit una pars iugi longior, quae imbecilliori auxiliatur iumento — sic phalangae et iuga, in quibus partibus habent minora a centro ad capita intervalla, premunt duriter colla; quae autem longiora habent ab eodem centro spatia, levant oneribus extrahentes et ferentes.* Monuit me amicus in regione Wezlariensi, boves similiter uno iugo coniunctos, quod cornibus illigetur, et temoni infigatur, verius trudere quam trahere aratrum et currum. Itaque funibus lorisque non opus habent, quibus nec veteres alligabant boves iugo alteri seu postico.

Contundant) Palladius: *ut novus labor tenera adhuc colla non quasset.* Pro *dura* h. l. legendum puto *durae* ut *subacto agro* opponatur. Paulo antea Cod. Lips. *difficultate reformident* habet. Atque ita noster IV, 9, 4; IV, 33, 4.

modi vitia quamvis subacto[t] eximi poterunt. Verum 9
ista sic agenda praecipimus, si[v] veteranum pecus non
aderit.[x] nam si aderit, expeditior tutiorque[y] ratio
domandi est, quam nos in nostris agris sequimur.
Nam ubi plostro[z] aut aratro iuvencum[a] consuescimus,[b] ex domitis bubus valentissimum eundemque
placidissimum cum indomito iungimus.[c] is[d] et[e] pro-
currentem retrahit, et cunctantem producit. Si vero 10
non pigeat iugum fabricare, quo tres iungantur, hac machinatione consequemur, ut etiam contumaces boves gravissima opera non recusent. nam ubi piger iuvencus medius inter duos veteranos iungitur, aratroque iniuncto[f] terram[g] moliri[h] cogitur, nulla est imperium respuendi facultas. sive enim efferatus prosilit, duorum arbitrio inhibetur: seu consistit, duobus gradientibus etiam invitus obsequitur:[i] seu conatur decumbere, a valentioribus sublevatus trahitur: propter quae undique necessitate contumaciam

R. *condant* L. P. (s) *caventur* I. B. Br. R. S. Polit. Tromb. prob. Ponted. ex suo. (t) *subacta* a. Gesner. (v) *sive ramum* I. B. Br. R. *sive ranum* L. *vanum pecus pecur* Sang. (x) *oderit. Ideoque expeditior* I. B. Br. R. *adierit adeoque exp.* L. *aderit adeoque* Sang. (y) *et tutior* I. B. Br. R. (z) *plaustro* Eaed. A. Iunt. G. Gr. H. (a) *iuvencum* Commel. (b) *consuessimus* R. (c) *iniungimus* I. B. Br. R. (d.e) *qui* om. I. B. R. habet Br. *sequeos et* om. omnes quatuor. Ex Sang. *quis* annotavit Ernesti, *is — retrahit — producit* Gronov. Vulgo *qui et proc. — retrahat — producat.* Deinde Sang. *hanc machinationem.* (f) *iniecto* L. P. Goes. Sang. (g) *terra* I. B. Br. R. *terre* L. (h) *molli* I. B. Br. R. L. *molliri* G. (i) *inhibetur* P. *invitus* ex Goes.

Subacto) Ita vulgatum *subacta* corrigi iussit *Morgagni*, at antea I. Fr. Gronov. *subactis* malebat Broukhusius, at Ponted. in curis post. ex suo.

Iugum fabricare) Simili iugo utuntur incolae Camarguae in provincia Gallica, cui veteranum alterumque dextra, mediumque ferum ex grege iuvencum iungunt, collari singulari iugo duobus in locis alligato. Sed ubi iunctus est iuvencus iugo, veteranus dexter disiungitur, sinisterque veteranus (*le domptaire*) currendo et retinendo, subigit iuvencum. Cf. ampla huius domiturae descriptio in *Mémoires d' Agriculture de la Société de Paris* 1787, I, p. 182 seqq.

deponit, et ad patientiam laboris paucissimis verbe-
11 ribus perducitur. Est etiam post domituram mollioris generis bos, qui decumbit[k] in sulco: eum non saevitia, sed ratione censeo emendandum. nam qui stimulis aut ignibus aliisque tormentis id vitium eximi melius iudicant, verae rationis ignari sunt: quoniam pervicax contumacia plerumque saevientem[l] fatigat. propter quod utilius est citra[m] corporis vexationem fame potius et siti cubitorem bovem emendare. nam eum vehementius afficiunt naturalia de-
12 sideria, quam plagae. Itaque si bos decubuit, utilissimum est pedes eius sic vinculis[n] obligari, ne aut insistere aut progredi aut pasci possit. quo facto inedia et siti compulsus deponit ignaviam; quae tamen[o] rarissima est in pecore vernaculo: longeque omnis bos indigena melior est quam peregrinus. nam neque aquae nec pabuli nec caeli mutatione tentatur, neque infestatur conditione regionis, sicut ille, qui ex planis et campestribus locis in montana et aspera
13 perductus est, vel ex montanis in campestria. Itaque etiam, quum[p] cogimur ex longinquo boves arcessere, curandum est, ut in[q] similia patriis locis traducan-

Sang. addidi; addit etiam Pont. ex Ambros. (a) *decunbit* Br. (l) *sevientem* B. R. (m) *circa* I. B. Br. R. (o) Vulgo *sic pedes eius vinculis*. P. *sinculis* S. *p eius sic singulis*. deinde *et per hoc pasci* Br. Sang. (o) *et amarissima* L. B. R. Br. (p) *cui* P. (q) Vulgo *ex similibus* legitur. *in simili*

Afficiunt) Palladius l. c. *non afficiatur igne vel verbere.*

Sic vinculis) Hunc ordinem verborum monstrant Codices optimi Pol. et Sang. Vulgo *sic pedes eius vinculis*. Palladius: *pedes eius ita ligentur vinculis, ut non possit progredi aut stare vel pasci.*

Tentatur) Cicero Attic. XI, 23: *quodam valetudinis genere tentari*. Tuscul. IV, 14: *animi valentes morbo tentari non possunt*. Attic. X, 17: *valetudinem tuam confirmatam esse et a vetere morbo et a novis tentationibus*. Victorius in Explicat. Castig. p. 485, alia dedit exempla, et graecum πειράζεσθαι similiter dici annotavit.

In similia) Hoc ex vestigiis lectionis Codd. optimorum collectum substitui vulgatis *ex similibus*. Palladius

tur.[r] Item custodiendum est,[s] ne in comparatione[t]
vel statura vel viribus impar cum valentiore iungatur. nam utraque res inferiori celeriter affert exitium.
Mores huius pecudis probabiles[v] habentur, qui 14
sunt propiores placidis quam concitatis,[x] sed non inertes: qui sunt verentes plagarum et acclamationum; sed fiducia virium nec auditu nec visu[y] pavidi, nec ad ingredienda flumina aut pontes formidolosi: multi cibi [edaces;] verum in eo conficiendo lenti. nam hi melius concoquunt, ideoque robora corporum citra maciem conservant, qui ex commodo,
quam qui festinanter mandunt. Sed tam vitium est 15
bubulci pinguem quam exilem bovem reddere: ha-

Goes. I. B. Br. R. S. Polit. et Pont. ex suo (r) *traducatur* I. B. Br. R. (s) *est* om. P. Goes. S. (t) Ita pro *incorporatione* Gym. Ponted. censet fuisse *in corporis actione*. (v) *proviles* Goes. (x) *concitati* Sphalma Com. (y)

Martio XI, 3: *melius autem boves de vicinis locis comparabimus, qui nulla soli aut aëris varietate tententur, aut si hoc deest, de locis similibus ad similia transferantur.* Varronis locum I, 20, vitiosum esse et ad nostri normam corrigandum alibi docemus.

Comparatione) Palladius l. c. *illud ante universo curandum est, ut viribus ad trahendum comparentur aequales, ne valentioris robur alteri procuret exitium*; ex quo apparet, verum vidisse Vrsinum, qui vulgatum *in corporatione* correxit, ut nos ex Palladio facimus. Sed praeterea verba *utraque res* vitiosa censeo. An fuit olim scriptum *nam valentioris robur?* Varro I, 20: *ut viribus sint pares, ne in opere firmior imbelliorem conficiat.* In nostra aratione bos, qui per sulcum incedit, robustior eligitur; verum in antiqua ratione alternis uterque bos per sulcum et in plano incedebat, monente Dickson II, p. 448.

Mores) Palladius: *in moribus haec consideranda. Sint* (Vincent. *consideranda ut sint*) *arguti, mansueti, timentes hoc tamen clamoris et verberis.*

Concitatis) Commelini lectionem *concitati* probabat Gesner ut exquisitiorem.

Multi cibi edaces) Palladius *cibi appetentes* simpliciter. Sufficiebat igitur h. l. *multi cibi* aut alterum *edaces*. Nunc demum video, Gruterum voluisse h. l. tolli vocabulum *edaces*, referente Gebhard Crepund. III, c. 18, et Sang. *multi cibi et edaces* teste Burm. ad Ovid. II, p. 955. Paulo antea *pontis*, deinde *luti* pro *lenti*, denique *matiem* Bruschiana habet.

Ex commodo) Iterum noster XII, 49, 3, sic utitur. Omisit hanc formam Gesneri Thes. L. L. deinde *mandant* ex Sang. annotavit Gronov.

bilis[y] enim et modica corporatura pecoris operarii debet esse, nervisque et musculis robusta, non adipibus obesa, ut nec sui tergoris mole nec labore operis degravetur. Sed[z] quoniam quae sequenda sunt in emendis domandisque bubus[a] tradidimus, tutelam eorum praecipiemus.[b]

III. Boves calore sub divo[a] frigoribus intra tectum manere oportet. itaque hibernae[b] stabulationi eorum praeparanda sunt stramenta, quae mense Augusto intra dies triginta sublatae messis[c] praecisa in acervum exstrui debent. Horum desectio cum[d] pecori tum agro est utilis: liberantur arva sentibus, qui[e] aestivo tempore per Caniculae ortum recisi plerumque radicitus intereunt, et stramenta[f] pecori subiecta plurimum stercoris efficiunt. haec quum ita curaverimus, tum et omne genus pabuli praeparabimus, dabimusque operam, ne penuria cibi macrescat pe-
2 cus. Boves autem recte pascendi non una ratio est. nam si ubertas regionis viride pabulum subministrat, nemo dubitat quin id genus cibi caeteris praeponen-

habilis Goes. L. Pol. Vrs. I. B. Br. R. I. I. S. *humilis* al. a. G. (z) *Sed* om. I. B. Br. R. Sang. *Cum quae* Br. (a) *bobus* A. Iunt. G. Gr. H. Goes. (b) *praecipiemus* Sang. Vulgo *praecipiamus*.

Cap. III. (a) *dio* Sang. (b) *hiberna stabulatio* I. B. R. Br. *stabulatis* Lips. (c) *mensis praecreus* Lips. (d) *tum* I. B. R. Br. (e) *quae* vitium Commel. (f) Ita cum Vrsino Codex Ponted. *stramentis pecori subiectis* Tromb. Vulgo

Cap. III. *Acervum*) Infra XI, 2, 54: *et intra dies triginta quam desecta est messis, stramenta praecisa in acervum congeruntur.*

Liberantur arva) Malim *liberantur enim arva.*

Stramenta pecori) Ita recte correxit Vrsinus vulgatam *stramentis pecoris subiecti*: quam Gesner ineptissime defendebat ad sentes referens, quasi sentes pecori substerni possint, et stercoria copiam augere. Addit Gesner: *de stramentis quidem non opus erat denuo praecipere.* Ego vero affirmo; nam antea de stramentis, pecori substernendis hieme, dixerat, quo calidius fieret stabulum et cubile; nunc de usu ad stercoris copiam augendam pergit.

dum sit: quod tamen nisi[f] riguis aut roscidis[g] locis
non contingit. itaque in iis ipsis vel maximum com-
modum est, quod sufficit una opera duobus iugis,
quae eodem die alterna temporum vice vel arant
vel pascuntur.[h] Siccioribus agris ad praesepia boves 3
alendi sunt, quibus pro conditione regionum cibi
praebentur: eosque nemo dubitat, quin optimi sint
vicia in fascem ligata, et cicercula itemque pratense
foenum. minus commode tuemur armentum[i] paleis,
quae ubique et quibusdam regionibus[2] solae praesi-
dio sunt. eae[l] probantur maxime ex milio, tum ex
ordeo,[m] mox etiam ex tritico. Sed iumentis iusta[n]
operum reddentibus ordeum[o] praeter has praebetur.
Bubus[p] autem pro temporibus anni pabula[q] dispen- 4
santur. Ianuario mense [singulis[r]] fresi[s] et aqua ma-
cerati ervi quaternos sextarios mistos paleis dare

stramentis pecoris subiecti. (ff) *in* I. B. Br. R. (g) Ita pro *rosidis* cum Commel. Goes. Gesn. (h) Ita distinxit verba cum Edd. primis et Lips. Gesner. Antea post *agris* punctum erat. (i) *armenta* Ssng. (2) *regionis* B. R. deinceps *sole* R. (l) *et* I. B. Br. R. *en* A. Iunt. H. Polit. (m) *hordeo* I. B. R. (n) Ita pro *iustam operam* Sang. prob. Ponted. ex Lips. Ambr. et suo. *iuxta operam* Br. Polit. Tromb. deincepa *rutamque vino tamen mero* ex Tromb. corrigit Pont. *putaque vini tam* Polit. Caesenas. (o) *hordeum* I. B. R. (p) Ita pro *bobus* I. B. Br. R. Iunt. (q) *pabulo* Br. Pol. (r) *singulis* om. I. B.

Iusta operum) Hanc libri Lips. lectionem vulgatae *iustam operam* praetulit ipse Gesner, alieno tamen loco reliquerat, velut abiectam. Index multa exempla babet, quae hanc scripturam comprobent. Eandem ex Sang. posuit et probavit Heinsius Advers. III, p. 462.

Ianuario) In loco plane gemino XI, 2, 99, Ianuario iugo boum praeberi iubet paleas cum ervi macerati sextariis sex vel paleas cum cicerculae fresae semodio, vel frondis corbem pabulatorium modiorum viginti, vel palea quantum velint, et foeni pondo viginti, vel affatim viridem frondem ex ilice vel lauro, vel quod his omnibus praestet, farraginem ordeaceam siccam. Vbi vides, solam cicerculam fresam dari; ervi sextarios sex praeberi, non quatuor ut h. l. foeni pondo 30, non 20, ut h. l. Denique recte h. l. verba *singulis fresi* omittunt libri optimi; sed tamen et deinceps singulis praebetur bobus, quod altero in loco singulis iugis datur.

convenit, vel lupini macerati modios, vel cicerculae maceratae semodios, et super haec affatim paleas. Licet etiam,[t] si sit leguminum inopia, et eluta[v] et siccata[x] vinacia,[y] quae de lora[z] eximuntur, cum paleis miscere. nec dubium [est[a]] quin ea longe melius cum suis folliculis, ante quam eluantur, praeberi possint. nam et cibi et vini vires habent, nitidumque et hilare et corpulentum pecus faciunt. Si grano abstinemus, frondis aridae corbis pabulatorius[b] modiorum viginti sufficit, vel foeni pondo triginta, vel sine modo[c] viridis laurea et ilignea frondes. et his, si regionis copia[d] permittat, glans adiicitur: quae nisi ad satietatem detur,[e] scabiem parit. potest

Br. R. Lips. (s) *fresi* om. P. (t) *autam sit* I. B. Br. R. *sit* om. Sang. (v) *elata* P. G. *clara* Lips. *est aluta* Sang. (x) *sicata* H. (y) *vinatia* I. Br. *vinacea* B. R. (z) *da lora* om I. B. Br. R. *colore* P. (a) *est* om. I. B. Br. R. Goes. Sang. (b) Ita pro *pabulatoria* scripsi. *pabulatoribus* I. B. Br. R. Lips. Sang. (c) Vulgo erat *si non modius — laureae et ilígneae frondis. sed his,* I. B. Br. L. Lips. *modo iuris laurea et lignea quae frondes et his, si.* Pol. *viris lauraa* et cet. Sang. *vel sina modo — laurea iligneaque frondes et his.* (d) *copia* om. I. B. Br. R. deinceps *permittit* Sang. (e) *datur* I. B. Br. R.

Vinacia) Gallis *le marc des raisins,* nostris *Trestern,* Graecis στέμφυλα et γίγαρτα, ut *lora* est graecis Geoponicis VI, 13, θάμνα. Vinacea bobus praebet Cato 25, agnis Varro II, 2, 19, pecori generatim Geoponica l. c. Vinacia pabulo admiscuit usumque eorum in vaccarum educatione commendavit agricola doctus in *Mémoires d' Agriculture.* Paris 1787.

Pabulatorius) Ex altero loco correxi vulgatum *pabulatoria.* Idem voluerunt libri, in quibus est *pabulatoribus.* In Vegetio II, 33, est vulgo *corbem constrictam,* sed ibi ex libris melioribus *crumenam* legendum docebimus. Novi Servium ad Georg. I, 165, *Sane haec corbis dicendum est foeminino genere,* deinde laudat *corbem messoriam* ex Ciceronis Sextiana cap. 39. Sed de genere masculino testatur etiam Priscianus V, p. 652.

Vel sine modo) Vitium vulgatae: *vel si non, modius viridis laureae et ilígneae frondis; sed his;* praeclare demonstravit Pontedera, sed lectionem eam non est assecutus coniectura, quam praebuit liber Sang. *Sine modo* est, quod infra VII, 6, 5. IX, 13, 2. XI, 2, 99 et 100, *affatim* dixit. In postremo loco de ipso Ianuario mense est: *vel affatim viridem frondem ex ilice vel lauro;* ubi Codices duo optimi habent *siliquis et lauru;* sed inepte! Folia lauri proprie vocari *lauream* annotavit Plinius.

Nisi ad satietatem) Infra XI, 2,

etiam si proventus vilitatem[f] facit, semodius fabae
fresae praeberi. Mense Februario plerumque eadem
sunt[g] cibaria. Martio et Aprili debet ad foeni pondus 6
adiici, quia terra proscinditur: sat autem[h] erit pon-
do quadragena singulis dari. ab Idibus tamen mensis
Aprilis usque in Idus Iunias viride pabulum recte
secatur: potest etiam[i] in Calend. Iulias frigidioribus
locis idem praestari: a quo tempore in Calend. No-
vemb. tota aestate et deinde autumno satientur fron-
de; quae tamen ante est utilis, quam quum[l] matu-
ruerit vel imbribus vel assiduis roribus: probaturque[m]
maxime ulmea, post fraxinea, et ab hac populnea.
ultimae sunt ilignea et quernea et laurea: sed eae[n]
post aestatem necessariae[o] deficientibus caeteris. Pos- 7

(f) Ita pro *utilitatem* Br. Ald. (g) Ita pro *eadem cibaria sufficiunt* I. B. Br. R. L. Goes. Sang. (h) *sat erit autem* Br. (i) *quadragenas in singulis* Sang. (2) *enim* I. B. Br. R. (l) *cum* om. Br. *maturuit* Sang. (m) *que* om. I. B. Br. R. (n) *eae* ex Goes. Saug. addidi. (n) *necessarie* Br. A. Iunt. G. H. De-

83; *glandis quoque non inutile est singulis iugis singulos modios dare; nec tamen amplius, ne laborent, nec minus diebus XXX praebueris: nam si paucioribus diebus detur (ut ait Hyginus) per ver scabiosi boves fiunt.* Plinius XVIII, sect. 63: *bubus glandem adspergi tunc convenit in iuga singula modios. Largior valetudinem infestat, et quocunque tempore detur, si minus diebus XXX continuis data sit, narrant verna scabie poenitere.* Catu cap. 54 semodios singulis bobus in dies praebet. Idem de capris praeceptum videbimus infra VII, 6, 5.

Vilitatem) Ita sensu postulante scripsi, et vilitatem ex h. l. laudaverat in Indice Gesner, quum *utilitatem* in textu reliquisset tamen. Crescentius III, 8, fabae confractae, bobus in cibum quotidie abundanter exhibitae, cito eos impinguant; et hoc modo boves magni et senes a peritis vaccariis impinguantur in diebus 15 et renovatur caro eorum.

Quadragena singulis) Deinceps sect. 8 per sementem praebere iubet *per se foeni pondo quadraginta.* In libro XI, 2, ubi docet, quid uni iugo quoque mense per singulos dies praebendum sit, *Martio foeni pondo quinquaginta si opus facturi sint,* praeberi iubet iugo; Decembri autem foeni mentionem non facit. Hinc recte admonuit Dickson II, p. 472, h. l. ad *singulis* esse intelligendum *iugis;* ut sect. 3, et postea sect. 8.

Et ab hac) Mallem abesset *et,* quod supra post *Martio* male omittit Sang. liber. De pabulo boum Aristoteles H. A. VIII, 7, boves, inquit, et fruge et herbis vescuntur. Pinguescunt iis,

sunt etiam folia ficulnea probe dari, si sit eorum[p] copia, aut stringere arbores expediat. Ilignea tamen [vel] melior est quernea, sed eius generis, quod spinas non habet. nam id[q] quoque, uti iuniperus, respuitur a pecore propter aculeos. Novembri mense
8 ac Decembri per sementem quantum appetit bos, tantum praebendum est: plerumque tamen sufficiunt singulis modii glandis et paleae ad satietatem datae, vel lupini macerati modii, vel ervi aqua conspersi, sextarii VII permisti paleis, vel cicerculae similiter conspersae sextarii XII misti paleis, vel singuli modii vinaceorum, si iis, ut supra dixi, large[r] paleae adiiciantur; vel si nihil horum est, per se foeni pondo quadraginta.

IV. Sed non proderit cibis[a] satiari pecora, nisi omnis adhibeatur diligentia, ut salubri sint corpore, viresque conservent: quae utraque custodiuntur large dato per triduum medicamento, quod componitur pari pondere triti[b] lupini, cupressique, et cum

inde post *etiam* additum vulgo *et* cum Sang. omisi. (p) *ea* I. B. Br. R. (q) *quod iuniperus* Eaed. *id quod iuniperus* L. *id quod iuperius* Pol. *id quod ervis* Goes. *id quod erius* Sang. sed *id ervis* ex Sang. retulit Ernesti. (r) *largae* I. B. Br. R.

Cap. IV (a) *cibos* Sang. voluit *cibo*. Deinceps vulgatum *omni adiuventur diligentia* ex Sang. et Goes. correxi. (b) *tristis cupressique* I. B. Br. R. L.

quia flatum cient, ut ervo, faba fresa, atque ipsa fabarum coma, (χλόη) — adhuc hordeo vel integro vel pinsito pinguescunt, et dulcibus, ut ficu, uva passa, et vino et frondibus ulmi.

(*vel*) *melior*) Inclusum *vel* damnavit Vrsinus, damnat sententia et latinitas.

Nam id) Ex varietate lectionis optimorum Codicum ingenium Pontederae extricavit veram, ut puto, lectionem: *nam id, quod asperius, a pecore respuitur*. De iuniperi foliis in pabulo pecorum vide Tozzetti Itiner. T. I, p. 241.

Quantum appetit) Accuratius haec definit noster II, 3.

Singulis modii) Vrsinus malebat *singuli*, ut deinceps est *singuli modii vinaceorum*. In loco Columellae XI, 2, iugo boum Decembri mense praebetur modius unus glandis vel lupini, quod ex semodio macerato exierit.

Cap. IV. *Triti lupini*) Vitium arguit

aqua nocte una sub divo habetur;[c] idque quater
anno fieri debet ultimis temporibus veris, aestatis,
autumni, hiemis. saepe[d] etiam languor[e] et nausea 2
discutitur, si integrum gallinaceum crudum ovum ie-
iuni[f] faucibus inseras, ac postero die spicas ulpici
vel alii cum vino conteras, et in naribus infundas:
neque haec tantum remedia salubritatem faciunt.
Multi[g] et[h] largo sale miscent pabula; quidam mar-
rubium[i] deterunt[k] cum oleo et vino; quidam porri
fibras, alii grana thuris,[l] alii sabinam herbam ru-
tamque[m] cum mero diluunt.[n] eaque medicamenta[o]
potanda praebent. Multi caulibus vitis albae et val- 3
vulis[p] ervi bubus medentur: nonnulli pellem ser-

tristis etiam Goes. *tristis cupressi quae* Sang. (c) Ita pro *habito* I. B. Br. R. Goes. *dio habetur* Sang. (d) *semper* I. B. Br. R. (e) *langor* I. B. Br. R. A. Iunt. G. Gr. St. (f) Ita pro *ieiunis* L. Sang. (g) *multo* L. Goes. (h) *et* om. I. B. Br. R. (i) *marubium* R. (k) Ita pro *dederunt* Vegetius et Sang. (l) *turis* I. B. Br. R. (m) *putaque vini cum mero* I. B. Br. R. L. *rutamque vini tam mere* P. *putaque vinitam* Sang. (n) *dilluunt* I. B. R. recte Br. (o) *medicamina* Sang. (p) *balbulis albis* Iens. Br. *balbulis* etiam Lips.

Vegetius III, 2, 6: *folii capparis* (vulgo caprinis) *folii mirti sylvestris, folii cypressi ana uncias 3 diligentissime deteres, infundes in congium aquae et una nocte sub divo manere patieris et inde ieiuno bovi tepefactum per triduum singulos sextarios dabis.* In Codd. h. l. est *tristis* pro *triti*. sed et hoc vocabulum otiosum est et plura exciderunt.

Languor) Vegetius III, 2, 8: *fastidium ac nausea — ova cruda cum melle.* Sequentia verba de allio seiungit Vegetius ita: *Spicae quoque allii tritae cum vino quoque per nares infusae purgant capita iumentorum.*

Rutamque) Ex Vegetio apparet, *apium* desiderari, quod en in vitiosis Codd. lectionibus lateat, alii viderint. *Vinacea* vix huc trahere licet. Tandem vero vidi Columellam sua ex Catone transtulisse, ubi cap. 70 apium non commemoratur, sed post rutam adsunt vitis albae caules, fabuli, *carbones vivi* et vinum. Hinc demum didici, in lectione Codicum optimorum *rutaque* (aut *putaque*, *rutamque*) *vinitam* aut *vinicum* latere veram lectionem hanc: *rutamque et vivos carbones cum mero.*

Valvulis ervi) Lectionem Codd. *valvulis albis* non intelligebam, quid vitii argueret. Vegetius enim haec cum pelle serpentis non habet. Sed ex Catone cap. 70, post caules vitis albae *fabulos albos* commemoratos huc pertinere tandem intellexi. Ibidem cap. 73, pellis anguina cum vino datur.

pentis obtritam cum vino miscent. Est[q] etiam remedio cum dulci vino tritum serpyllum,[r] et concisa et in aqua macerata scilla.[s] Quae omnes praedictae potiones trium heminarum singulis diebus per triduum datae alvum purgant, depulsisque[t] vitiis re-
4 creant vires. maxime tamen habetur salutaris amurca, si tantundem aquae misceas, et ea pecus insuescas; quae protinus dari non potest, sed primo cibi asperguntur; deinde[v] exigua portione medicatur aqua, mox pari mensura mista datur ad saturitatem.[x]

V. Nullo autem tempore et minime aestate utile[a] est boves in cursum concitari: nam ea res aut[b] cit

albis etiam B. R. Saog. (q) *Sed* I. B. Br. R. (r) *serpillum* Br. Gr. St. deinceps *est concisa* Saog. unde Gronov. corrigit *est et concisa*. (s) *scylla* I. B. Br. R.—St. (t) *repulsisque* I. B. Br. R. deinde *amurga* Sang. et sic ubique. (v) *De* P. S. (x) *saturitatem* I. B. Br. R. Volgo *satietatem*.

Cap. V. Distinctionem capitis nullam habet Br. et Saog. (a) *utilius* I. B. Br. R. Sang. (b) *aut alium met aut freque* Lips. *aut* om. B. R. *acit*

Trium heminarum) Vegetius III, 2, 10: *ternasque heminas per triduum digerunt*; ex quibus vitium h. l. agnosces.

Protinus dari) Vegetius III, 2, 11: *sed quia licet sitiat, potum fastidit ignotum primo* etc.

Satietatem) Vegetius: *et usque ad saturitatem sitientibus datur*. Ita etiam h. l. Editiones vetustae habent *de exigua portione*. Vegetius: *deinde aquae exigua portio medicatur*. Duxit haec Columella ex Catone c. 103, qui ex nostro emendandus erit.

Cap. V. *Nullo*) Exscripsit Veget. III, 2, 12 seqq. sed ita, ut appareat, praeter Columellam eum aliunde rationes et causas morborum, descriptiones plantarum et medicamentorum pondera addidisse.

Nam ea res etc.) *nam ea res aut alium meti a vit frequen* Pol. *nam ea res acit alvum meta et frequen* Tromb. *nam ea res facit alvum metavit frequentem* liber Pontederae, qui corrigit: *nam ea res aut alvum movet aut febrem*, aut potius: *alvum citabit frequentem aut febrem commovebit*, deinceps ex Polit. (addo Sangerm.) *haec* (nempe gallina) *quod desidit* praefert. De gallinae stercore cepit etiam Vegetius IV, cap. 2.

Et id praecipue quod egerit sus aegra) Hinc recisis Aldinis quinque prioribus vocabulis Tromb. *silves aegra pestilentiam fuga valet*. Polit. *sues aegra pestilentia face valet*. Pontederae liber: *suatsegra*: quare Pontedera comparato Vegetio malebat: *sue autem egesta* (stercora nempe) *pestilentiam facere valent*. Certe de sue aegra tacet Vegetius. En verba ipsius: *Si autem porcinum stercus bos devoraverit, statim pestilentiam con-*

alvum, aut[c] movet febrem. Cavendum quoque est, ne ad praesepia sus[d] aut gallina perrepat. Nam hoc quod decidit, immistum pabulo, bubus affert necem: et[e] id praecipue, quod egerit sus[f] aegra, pestilentiam[g] facere valet. quae quum in gregem incidit, confestim mutandus est caeli status, et in plures[h] partes distributo pecore longinquae regiones petendae sunt, atque ita segregandi a sanis morbidi, ne quis interveniat, qui contagione caeteros labefaciat.[i] Itaque 2
quum ablegabuntur, in ea loca perducendi sunt, quibus nullum impascitur pecus, ne adventu suo etiam illi tabem afferant. Evincendi sunt autem quamvis pestiferi morbi, et exquisitis remediis propulsandi. Tunc panacis et eryngii[k] radices foeniculi seminibus miscendae, et cum fricti[l] ac moliti tritici farina candenti[m] aqua conspergendae, eoque medicamine sali-

Iens. Br. *cit* om. P. (c) *meti ut* (relicto quodam spatio) *Cavendum* I. B. Br. R. (d) *sua* Iens. Br. Goes. Sang. Deinceps Sang. *Nam haec quod desidit — necem. Sus aegra p. f. valet.* monente Gronovio. (e) *et id praecipue quod egerit* om. I. B. Br. R. L. Bruschiana hic caput novum incipit. (f) *Sus* I. B. Br. R. *sua* Goes. (g) *pestilentia face* Eaedem. (h) *pluris* Br. (i) *labefactet* Sang. deinde *perducenda erunt* I. B. Br. R. Sang. (k) *araungii* I. B. Br. R. *et a creungii* L. *rungii* Goes. deinde *foenniculi* Sang. (l) Ita pro *defruti* Sang. (m) Vulgo additum *qua* om. Goes. ubi est *aequa*

tagionis solius mallei sustinet morbi. Ceterum deinceps Sang. *in grege* habet.

Febrem) Rationem addit Vegetius verbis satis elegantibus.

Tenerorum lauri foliorum) *teneram laurum coloni libram et abrotanum cerati cum pari portione dederint* cum Polit Lips. Ponted. Tromb. Edd. pr. sed *collicuIi* Editio Beroaldi; *cerati-cum — dederunt* Trombell. unde Pontedera corrigit: *Sunt qui teneram laurum (ad) libram, et abrotanum Galaticum pari portione deterant quum aquae calidae* etc. Vocabulum *coloni* ex *colliculi* vitiatum, hoc vero verborum *laurum teneram* glossam fuisse censebat; Galaticum abrotanum apud Plinium 21, cap. 21, esse quod hortense vocaverit Vegetius.

Illi tabem) Ita Sang. pro *illis tabem*.

Evincendi) Vegetius III, 2, 24: *evincendi tamen sunt — expellendi quamvis acerbissimi morbi.*

Fricti) Ita Sangerm. Vegetius: *ita, ut prius frumentum frangas et molas.*

Candente) Vegetius: *calida fervente consperges et cum melle vel sapa*

3 vandum aegrotum pecus. Tunc[n] paribus casiae myrrhaeque et thuris ponderibus, ac tantumdem sanguinis marinae testudinis miscetur potio cum vini veteris sextariis tribus, et ita per[o] nares infunditur. Sed ipsum medicamentum ponderis sescunciae[p] divisum, portione aequa[q] per triduum cum vino dedisse sat erit. Praesens etiam[r] remedium cognovimus radiculae, quam pastores consiliginem vocant. ea in[s] Marsis montibus plurima nascitur, omnique pecori maxime est salutaris. Laeva[t] manu effoditur ante solis ortum. sic

Sang. *candentique.* sed *candentia aquae* ex Sang. laudat Gronov. Lips. *candentiaque.* (n) *Tum* Br. eadem *tantamdem* cum Sang. (o) *parva res* G. (p) Ita pro *sexcunciae* Goes. *sex unciae* Edd. primae. (q) *aqua* H. (r) *remed. etiam* Br. (s) *in* om. I. B. Br. R. Sang. *in arsis* Lips. (t) *leva*

novenas offas inde dabis singulis bobus. Gesnerus vulgatum *que* voci *candenti* additum recte deleri iussit. Ceterum ineptum morem hodieque usitatum medicamenta per nares infundendi multi auctores iique doctiores improbarunt.

Casiae) *pulverem myrrhae, cassiae fistulae pro aequa parte admisces* (sanguini testudinis) *ex eo unam semis unciam cum sextario vini veteris in die per nares bovis infundis, quod medicamentum per triduum facies*; deinde eryngium accurate pingit Vegetius. In Columella vitium latere vidit etiam Morgagni, sed dubitavit de vera lectione. Gesner suspicabatur legendum *ad tantundem*. Sed hoc leve est commentum! Mihi *ac* et deinceps *potio* delenda esse videntur, aut *potio* retrahenda ad *infunditur*.

Sescunciae) Hoc vulgato *sex unciae* substitui volebat Vrsinus, et comparato Vegetio Morgagni.

Consiliginem) Similiter in suis morbo pulmonario adhibet Columella VI, 14, 1. VII, 5, 14. VII, 10, 7. Vegetius I, 12, 2. III, 2, 27. Plin. sic de ea XXV, sect. 48, n. 37: nostra aetas meminit herbam, in Marsis repertam; nascitur in Aequicolis circa vicum Nervesiae; vocatur consiligo. Prodest, ut demonstrabimus suo loco, deploratis in phthisi. Idem 36, sect. 24, peculiariter autem pulmonibus et quos ab his phthisis tentat radix herbae consiliginis, quam nuper inventam diximus. Suum quidem et pecoris omnis remedium praesens est pulmonum vitio vel traiecta tantum in auricula. Bibi debet ex aqua, haberique in ore assidue sub lingua. Superficies eius herbae an sit in aliquo usu, adhuc incertum est. Conr. Gesner in Bove p. 47. Gallis, ait, pedem leonis vel pomeleam, (*pommelée*) id est, pulmonariam, Sabaudis Marsicam herbam, Graecis recentioribus veterinariis *διάπυρον* dici. Idem in Lupo p. 738. Sabaudis *Marsieure* et *alobre* quasi elleborum dici tradit. Ipse hellebori quam aco-

enim lecta maiorem vim creditur habere. Vsus eius 4
traditur talis. aenea fibula[v] pars auriculae latissima circumscribitur, ita ut manante sanguine tanquam O[x] literae ductus appareat orbiculus.[y] Hoc et intrinsecus et ex superiore parte auriculae quum factum est, media pars descripti orbiculi eadem fibula transsuitur, et facto foramini praedicta radicula inseritur; quam quum recens plaga comprehendit, ita continet, ut elabi[a] non possit: in eam deinde auriculam omnis vis morbi pestilensque virus elicitur; donec pars, quae fibula[a] circumscripta[b] est, demortua excidit,[c] et minimae partis iactura caput conservatur.[d] Cornelius 5
Celsus etiam visci folia cum vino trita per nares infundere iubet. Haec facienda, si gregatim pecora laborant: illa deinceps, si singula.

VI. Cruditatis signa sunt crebri ructus ac ventris

. B. Br. R. A. Iunt. (v) Ita pro *subula* I. B. Br. R. L. Goes. Sang. *circunscr.* Br. (x) *olitae* I. Br. *liturae* B. R. *olicte reductum* Lips. *reductum* etiam I. B. Br. R. (y) *orbiculus* om. I. B. Br. R. Sang. (z) Ita pro *subula* I. B. Br. R. L. S. (a) *ea labi* I. B. Br. R. Lips. Pol. Ambr. ex qua efficit Pont. *eo labi*, nempe a plaga. (b) *circunscr.* Br. (c) Ita pro *excidat* ex I. B. Br. R. Gesner. (d) *conservetur* Sang.

niti generi tribuere malebat. Vulgo in Gallia *pommelée* appellari tradit etiam Harduinus ad Plinium; et laudat *Ruellium* Libro II, p. 448, et pictam ait a Lobelio Observ. p. 37. Consiliginem dici ait, quod in Campis inter triticum et siliginem nascatur. Ceterum idem hodieque remedium in morbis pecoris usitatum esse et validum annotavit *Freind* Histoire de la médecine p. 19. In hydropis curatione apud Vegetium I, 12, 2, pro consiligine Sambuci margo helleborum nigrum nominat; et Plinius 25, s. 22, de helleboro nigro: *pecorum et iumentorum pituitas sanat surculo per aurem traiecto ac postero die eadem hora exemto.*

Fibula) Vegetius: *ad acum vel acutum cuprinum — quasi in circulo signatur — medium orbiculum perforas ad acum*

Per nares) Vegetius III, 2, 29: *defunduntur in nares, atque ita singulis bobus, sive universis gregibus, quum morbum incurrerint, subvenitur.*

Cap. VI. Exscripsit Vegetius III, 3, 1 seqq. Graece sunt in Geoponicis XVII, 17, monente Conr. Gesnero. Sangerm. facit cap. V cum lemmate, *Vitia boum et medicinae.*

sonitus, fastidia cibi, nervorum intentio, hebetes
oculi. Propter quae bos neque ruminat neque lingua
se deterget. Remedio erunt aquae calidae duo congii,
et mox triginta brassicae caules[a] modice cocti et ex
aceto dati. sed uno die abstinendum est alio cibo.
2 Quidam clausum intra tecta[b] continent, ne pasci pos-
sit. tum lentisci oleastrique[c] cacuminum pondo IIII,
et libram[d] mellis una trita permiscent aquae congio,
quam nocte[e] una sub[f] dio habent, atque ita faucibus
infundunt. Deinde interposita hora macerati ervi qua-
3 tuor libras obiiciunt, aliaque potione prohibent. Hoc
per triduum fieri debet,[g] dum omnis causa languoris
discutiatur. Nam si neglecta cruditas est, et inflatio
ventris et intestinorum maior dolor insequitur,[h] qui
nec capere cibos sinit, gemitus exprimit, locoque

Cap. VI. (a) *modicae caules* I. B. Br. R. (b) *tectum* Eaed. (c) *oleastri qua* P. Paulo antea *possint* Sang. (d) *libra* Br. (e) *noctem unam* I. B. Br. R. (f) *subsidio* P. (g) *debet* a. G. aberat. deinde *langoris* I. B. Br. R. A. Iunl. (h) *sequitur* Br. Sang. (i) *coepit* Goes. sequens *cogit* a. Gesn.

Propter quae) Recte monet Morgagni, quae sequuntur hic non effici a praecedentibus, sed comitari ea; nolim tamen hic et in Vegetio *praeter quae* cum eo scribere. Quis enim ab agricola istam exigat diligentiam?

Tecta) Praefero lectionem *tectum*, quia etiam Vegetius *bovile* habet. Paulo antea Edd. primae *modicae caules*. Lege *modici*, ut infra cap. 9, 4.

Cacuminum) Vegetius addit *deterunt*, et cum libra mellis atque aquae congio miscent. Geoponica: *ἀγρίας ἐλαίας φύλλα ἢ δένδρων ἄλλων κλῶνας ἁπαλοὺς κόψαντες καὶ ὕδωρ ἐπιχέαντες διηθοῦσι καὶ οὕτω κοτύλας ἓξ ἐπιχέουσιν ἐπὶ ἡμέρας δύο*. unde apparet, utrobique vitium haesisse.

Libram mellis) Ita cum Morgagno recte scripsit Gesner pro vulgato *libra*.

Potione prohibent) Vegetius *cibo vel potione*. Quae deinceps sequuntur: *hoc per triduum — discutiatur* omisit Vegetius.

Debet) Hoc verbum addidit Gesner ex emendatione Morgagni; nec adversari videntur Codices, etsi nihil varietatis annotatum reperio.

Cruditas est) Rectius Vegetius *fuerit*. Deinceps inflatio ventris est, quae in Geoponicis XVII, 18, *βούπρησις* est, recte monente Conr. Gesnero in Bove p. 48, cuius moniti non meminerat nuperus Editor Niclas. In equis est *κενόπρησις*.

stare non patitur, saepe decumbere, et agitare caput,[i] caudamque crebrius agere cogit. Manifestum remedium est proximam clunibus partem caudae vinculo vehementer obstringere, vinique sextarium[k] cum olei hemina faucibus infundere atque ita citatum per mille et quingentos passus agere. Si dolor permanet, 4
ungulas circumsecare, et uncta[l] manu per anum[m] inserta fimum extrahere, rursusque agere currentem. Si nec hoc[n] profuit, tres caprifici aridi conteruntur, et cum dodrante[o] aquae calidae dantur. Vbi nec haec[p] medicina processit, myrti sylvestris foliorum duae librae laevigantur,[q] totidemque sextarii calidae aquae misti per vas ligneum faucibus infunduntur. atque ita sub cauda sanguis emittitur. qui quum satis

aberat. (z) *sestar.* R. postea *ungulae* Br. (l) *euncta* Sang. teste Heinsio ad Ovid. A. A. I: 662, et Goes. (m) *annum* R. (n) Ita pro *haec profuit res, caprifici aridas* Goes. Sang. (o) *ante* repet. P. (p) *haec* a. Gesn. aberat. (q) Ita pro *deligantur* Morgag. correxit. (r) *tribus pinsiti* I. B. Br. R.

Agitare caput) Vegetius *volutari* habet.

Cogit) Vulgo omissum ex Morgagni emendatione addiderat Gesner, cui Sangerm. adstipulari videtur, ex quo nihil varietatis ad vulgatam nunc lectionem annotatum reperi. Geoponica XVII, 19, de στρόφῳ ita: ἐφ' ἑνὸς οὐχ ἕστηκε τόπου, οὐδὲ τροφῆς ἅπτεται ἀλλὰ στένει.

Partem caudae) Vegetius eodem ordine repetiit, nisi quod post *olei* addit *tepidum*. In Geoponicis est contra inflationem ventris: τινὲς ἔλαιον εἰς τὰς ῥῖνας ἐγχέουσιν τοῖς βουσίν. Plinius 23, s. 40: *bubus oleum infusum per nares donec ructent, inflationem sedat.*

Permanet) Vegetius *permanserit*. Geoponica contra strophum: τὴν σάρκα τὴν περὶ τὰς ὄνυχας διακεντητέον ὥστε ἀφαιμάξαι.

Profuit, tres) Ita scripsi ex libris optimis. Vegetius, *proficit, tres partes lauri diu conteruntur, cum duplici aquae calidae.* In Geopon. est contra ventris inflationem: ἐρινεοῦ ὀλύνθους ὕδατι διέντες εἰς τὰς ῥῖνας ἐγχέουσι.

Nec haec) Ex Morgagni emendatione additum a Gesnero confirmat Sangerm. pronomen *haec*.

Nec haec) Omissum vulgo *haec* restituit Morgagni ex his Vegetii: *si ista non valent.*

Laevigantur) Ita vulgatum *deligantur* correxit Morgagni. Vegetius *tunduntur in pila.*

Sub cauda) Vegetius addit: *quatuor digitis ab ano.* et *vini sextarium tepidum.*

profluxit, inhibetur papyri ligamine. Tum concitate
5 agitur pecus eousque, dum anhelet. Sunt et ante detractionem sanguinis illa remedia: Tribus heminis vini tres[s] unciae pinsiti allii[t] permiscentur, et post eam potionem currere cogitur. Vel salis sextans cum cepis decem[t] conteritur, et admisto melle decocto collyria immittuntur alvo, atque ita citatus[v] bos agitur.[x]

VII. Ventris quoque et intestinorum dolor sedatur visu nantium et maxime anatis.[a] quam si conspexerit,[b] cui intestinum dolet, celeriter tormento liberatur. Eadem anas maiore profectu mulos[c] et equinum genus conspectu suo sanat. sed interdum nulla prodest medicina. Sequitur torminum[d] vitium, quorum si-
2 gnum est cruenta et mucosa ventris proluvies. Remedio[e] sunt cupressini quindecim coni, totidemque gal-

(s) *alü* Eaed. deinde *permiscetur* Eaed. (t) *dec. caepis* Br. *colliria* I. B. Br. R. (v) *citatius* Goes. Sang. (x) *agetur* I. B. Br. R.

Cap. VII. (a) *antis* Sang. (b) *conspexit* I. B. R. *comspexit* Br. *quasi conspexit* Lips. (c) *muleum* L. (d) *minus* I. B. Br. R. L. *terminum* Sang.

Concitate) Malim *concitatus*, ut bis *citatum agere* dixit. In Geopon. contra strophum est: τινὲς δὲ περὶ τὴν οὐρὰν νύξαντες ὥστε αἷμα ἐκρυῆναι ῥάκει περιδεσμοῦσι.

Tres unciae pensiti) Vegetius: *quatuor unciae contriti allii.*

Cepis decem) Vegetius: *cum decem unciis ceparum.* Dubitabat Morgagni in Columella *ceparum dexante* reseriberet, an Vegetium ex Columella corrigeret. Tandem vero postremam rationem praeferebat. In Geoponicis est contra strophum: ἄλλοι κρόμμυα καὶ ἅλας ἑνώσαντες καὶ σμηνώσαντες εἰς τὴν ἕδραν ἐσωτάτω προωθοῦσι καὶ τρέχειν ἀναγκάζουσι. ubi male legitur προσωθοῦσι. Salis pugnum et cepae capita decem omisso melle habet Gargil. Martialis sect. 8.

Collyria) Vegetius addit: *longiora non parum valida immittunt in anum, ut ventrem resolvant.*

Cap. VII. *Nantium et maxime*) Vegetius hinc III, 3, 6: *si anseres natantes et maxime anates adspexerit.* Sed ecce Plinius 30, c. 7: *quod traditur in torminibus mirum est; anate apposita ventri transire morbum anatemque emori.* quae repetierunt Marcellus Empiricus et Plinius Valerianus. Ranam ventri apponit Marcellus p. 196.

Sequitur torminum) Vegetius continuo habet: *convenit, sequiturque torminum.*

Coni) Vegetius *buccas* nominat,

lac, et[f] utrorumque ponderis vetustissimus caseus. quibus in unum tunsis admiscentur austeri vini quatuor sextarii, qui pari mensura per quatriduum[g] dispensati dantur: nec desint lentisci myrtique[h] et oleastri cacumina viridis. Alvus[z] corpus ac vires carpit, operique inutilem reddit. quae quum accident, prohibendus erit bos potione per triduum,[l] primoque die cibo abstinendus. sed mox cacumina oleastri et arun- 3
dinis, item baccae lentisci et myrti[m] dandae; nec potestas aquae nisi quam parcissime facienda est. Sunt qui tenerorum[n] lauri foliorum libram et[o] abrotonum erraticum pari portione deterant cum aquae calidae duobus sextariis, atque ita faucibus infundant, ea-

(e) ita pro *remedia* I. B. Br. R. Goes. Sang. (f) *virorum*: *quae* I. B. Br. R. L. *ponderum* prima dedit Aldina pro *ponderis*, idemque voluit dare Gesner. *ponderis* Goes. Sang. *pondere* corrig. Vrsinus. (g) *eeses* I. B. Br. R. L. (g) *quadriduum* I. B. R. H. recte Br. deinceps *dispensari* Br. A. Herm. *dispensat* Iunt. (h) *murtisque* Goes. (i) *viridia* corr. Vrsin. (z) *alvos* I. B. Br. R. *albos* L. S. (l) *biduum* I. B. Br. R. deinde *de cibo* Br. (m) *multi* P. voluit *murti*. Antea *vaci* pro *baccae* Sang. (n) Ita pro *tenerae laurus caulium* scripsi. *teneram laurum coloni* I. B. Br. R. L. Sang. (o) Vulgo *cum abrotoni macerati pari portione dent*. I. B. Br. R. L. *et abrotonum cerati cum pari — dederint*. Sang. *aprotonum ceraticum p. p. deterant*.

ut Scribonius Medic. 53 et 233; et Plinius XVI, cap. 33. Ceterum medicinam hanc omnem reperies in Marcelli Empirici c. 27.

Alvus) Vegetius: *si venter coeperit fluere, et videris egerere corpus — quae quum acciderint, prima die a cibo et potu abstinendum est, ita, ut nec secunda die bibere permittatur — nec post triduum etiam potestas bibendi nisi perparum concedenda est*. Ex quibus tamen verbis vix agnosces, num vulgatam an alteram lectionem *biduum* secutus fuerit. In Vegetio Morgagni legebat: *si venter coeperit fluere viridis et quale manducant, egerere*. Atque ita etiam in nostro volebat distingui, ut legatur *cacumina*. *Viridis alvus*. Neque enim in superiore capite sect. 2, *viridis* adiecit ad cacumina. Praeterea alvus simpliciter pro cruda aut cita via dici potest.

Arundinis) Vegetius: *cannae silvestris*.

Tenerae) Vegetius: *ex foliis lauri teneris libram I. abrotanum hortense pari portione deterunt cum aquae calidae* etc. Ex quo loco suffragante inprimis Codice Sang. vulgatam lectionem: *tenerae laurus caulium librum, cum abrotoni macerati pari portione dent* correxi. Vestigia me

4 demque pabula, ut supra diximus, obiiciant. Quidam vinaceorum duas libras torrefaciunt, et ita conterunt[p] cum totidem sextariis vini austeri, potandumque[q] medicamentum praebent, omnique[r] alio humore prohibent, nec minus cacumina praedictarum arborum obiiciunt. Quod si neque ventris restiterit[s] citata proluvies, neque intestinorum ac ventris dolor, cibosque respuet, et praegravato capite[t] saepius, quam con-

Innt. *abrotoni* cum A. G. Gr. H. St. (p) Vulgo additum *et* om. I. B. Br. R Sang. item sequens *sextariis*, (q) *que* addidi ex iisdem libris. (r) *omnia in humo res supra dixi: nec* I. B. Br. R. L. Sang. (s) *creverit* I. B. Br. R. *crescet* L. (t) Vulgo additum *si* om. I. B. Br. R. Goes. Sang. etiam sequens

liorum lectionum latent etiam in reliquis libris. Erraticum abrotanum est silvestre, contra Vegetius hortense nescio qua ratione motus commendat. Ex Sangerm. Gronov. laudat lectionem *qui teneram laurum libram coloni et aprotanum ceraticum pari portione deterant.* Aliter eius lectionem retulit Ernesti. — *Teneram laurum coloni libram et abrotanum cerati cum pari portione dederint* cum Polit. Lips. Ponted. Tromb. Edd. pr. sed *colliculi* Editio Beroaldi; *ceraticum — dederunt* Trombell. unde Pontedera corrigit: *Sunt qui teneram laurum (ad) libram, et abrotanum Galaticum pari portione deterant cum aquae calidae* etc. Vocabulum *coloni* ex *colliculi* vitiatum, hoc vero verborum *laurum teneram* glossam fuisse censebat; Galaticum abrotanum apud Plinium 21, cap. 21, esse quod hortense vocaverit Vegetius.

Vt supra) Malim *quae supra.*

Conterunt cum) Vegetius: *aliqui vero 2 libras ex vinaceis ad focum torrent et conterunt et cum sextario vini austeri ad bibendum dant, et commemorata saepius cacumina obiiciunt.* In quibus verior Columellae lectio servari forte videbitur. In nostro *sextariis* omittunt Codd. meliores; in iisdem exstant verba *omnia in humoris supra dicti*, unde Vegetius habet *commemorata saepius*. Falsa igitur et spuria censeo verba *omnique alio humore prohibent*; quae Vegetius non expressit.

Omnique alio humore) *omnia in humores supra dixi* Polit. Tromb. *omnia in humores supra dictis*; unde Pontedera corrigit: *omni alio humore prohibito ut supra dixi*; nempe supra de viridi alvo idem praeceperat.

Quod si) Vegetius: *quod si neque proluvies ventris erit, neque intestinorum dolor, recusat tamen cibos*; ex quibus apparet, verbum *restiterit* esse vitiosum, ut et *cibosque*. Prius vitium emendavit Morgagni legendo *erit citata*; sed aliud verbum in varia Codicum lectione latere videtur; alterum emendabis legendo *et cibos tamen.*

Quam consuevit) Quia bos lacrimare non soleat, corrigit Pontedera: *saepius lacrimaque ab oculis et pituita naribus profluent.*

suevit, lacrymae[v] ab oculis et pituita a[x] naribus profluent: usque ad ossa frons media uratur, auresque ferro scindantur.[y] Sed vulnera facta igne dum sanescunt, defricare bubula urina convenit. ac ferro rescissa melius pice et oleo curantur.

VIII. Solent etiam fastidia ciborum[a] afferre vitiosa incrementa linguae, quas ranas veterinarii vocant. Haec ferro reciduntur, et sale cum allio[b] pariter trito vulnera defricantur, donec lacessita pituita decedit.[c] Tum vino proluitur[d] os, et interposito unius horae spatio virides herbae vel frondes dantur, dum facta ulcera cicatrices ducant. Si neque ranae fuerint; neque alvus citata, et nihilo minus cibos non appetet, proderit allium[e] pinsitum cum oleo per nares infundere, vel sale, vel[f] cunila defricare fauces, vel ean-

quam cum Lips. (v) *lachrimaque oculis et pituita* Br. S. *lachrymaque et oculis pit.* I. B. R. *lacrymaque* Goes. Sang. (x) *pit. nari.* I. B. Br. R. Sang. (y) *decidantur* I. B. Br. R.. L. Goes. Sangerm. (z) *interdum* I. B. Br. R. L. quod post *sanescunt* repetunt I. B. Br. R.

CAP. VIII. (a) Ita pro *cibo* L. deinde *vitia*. (b) *alio* I. Br. (c) *decedit* dedi pro *decidit*, quod om. I. B. Br. R. L. Pol. Lips. Pont. *profluat* pro eo est in Tromb. (d) ita pro *perluitur* Goes. *intertrito vulnera defricatur, donec lacessita pituita proluat. Tum vino perluitur os et interposito* ex Sang. posuit Ernesti. *proluat* ex Sang. annotat etiam Gronov. et in *profluat* mutat. (e) *alium* Br. (f) *et* L. P. S. *cunela* Br. (g) *tonso* L. *alio* Br. dein-

Scindantur) Vegetius *discindantur*; cui similius quod habent Edd. at Codices *decidantur*. Deinceps *pice liquida* ex Vegetio malebat Morgagni Epist. III, 34.

CAP. VIII. *Ciborum*) Hoc vulgato *cibo* substitui ex Lips. Vegetius *periculosum fastidium* habet; et *ranulas* appellat. Puto intelligi pustulas linguae de quibus Geop. XVII, 29.

Pituita) Vegetius III, 3, 12: *Hominis humor exeat provocatus*. Hinc audacter vulgatum *decidit* correxi. Quod Sangerm. altero loco habet *proluat*, non probo. Idem *intertrito* habet pro *pariter trito* contra Vegetii auctoritatem. Sed Vegetius haec interserit: *Melius creditur, si ad acutam cannam exseces ranulam; post vino os lavatur*. Quae fortasse ex margine addita a studioso lectore irrepserunt. Ceterum in avibus pituitam dictam eodem plane modo interpretatur et curat Palladius, ut infra ad VIII, 5, s. 21, doceo.

Vel sale) Haec usque ad finem capitis omisit Vegetius; sed in Codice Gothano addita sunt haec: *et*

dem partem allio tunso[g] et halecula linire. Sed haec si[h] solum fastidium est.[i]

IX. Febricitanti[a] bovi convenit abstineri cibo uno die, postero deinde exiguum sanguinem ieiuno sub cauda emitti,[b] atque interposita hora[c] modicae magnitudinis coctos brassicae coliculos triginta ex oleo et garo salivati[d] more demitti,[e] eamque escam per quinque dies ieiuno dari. praeterea cacumina lentisci aut oleae, vel tenerrimam quamque frondem, aut[f] pampinos vitis obiici; tum etiam spongia[g] labra detergeri,
2 et aquam frigidam ter die praeberi potandam. Quae medicina sub tecto[h] fieri debet, nec ante sanitatem bos emitti. Signa febricitantis manantes[i] lacrimae, gravatum caput, oculi compressi, fluidum[z] salivis os, longior et cum quodam impedimento tractos spiritus, interdum et cum gemitu.

X. Recens tussis optime salivato[a] farinae ordea-

ceps vulgo *hallecula* Br. *'hallecülla.* (h) ita pro *his* ex Goes. Gesner *sic* Sang. (i) *tollunt* Iunt.

Cap. IX. praecedenti iungit Br. (a) *Febricanti* P. (b) *mitti* I. B. Br. R. S. (c) *hora* om. Ened. et L. (d) *salviati* a. Gesner. quocum Com. P. et Sang. (e) *dimitti* I. B. Br. R. (f) *ac* Br. S. (g) *spongea* I. B. R. S. recte Br. (h) *iectu* Sang. (i) *manentes* Gr. *lachrymae* Br. (z) *fluvidum* I. B. Br. R. L.

Cap. X. (a) *salviato* a. G. quocum Commel. Goes. S. *caro salviati* Sang-

salis et herbo ancii; mellum similiter naribus digeres.

Haec si) Ita volente Morgagni scripsit ex Goesiano libro Gesner. Eandem sententiam expressit Iuntinae editionis lectio *tollunt*, ut monuit Morgagni.

Cap. IX. *Coliculos*) Vegetius III, 4: *triginta parvos coliculos decoques et ex oleo;* ubi Codex Sambuci *ex* oleo et liquamine *coquas.*

Ter die) Geoponica XVIII, 20: ποτιστέον δ' αὐτὸν ὕδωρ ψυχρότατον μὴ ἐν ὑπαίθρῳ μάλιστα δὲ ὑποσκίῳ σπόγγῳ τε βεβρεγμένῳ ὕδατι τὰ ὦτα καὶ τὰς ῥῖνας ἀποψηκτέον.

Emitti) Vegetius: *dimittatur in pastum.* Deinceps Sangerm. *caro* supposito literae *a* puncto; idem postea *ac pampinus.*

Compressi) Vegetio *semiclausi — spiritus, frequenter et gemitus.* Geoponica: περὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κοιλαίνεται.

Cap. X. *Salivato*) Vegetius III, 4: *sextarius farinae hordeaceae cum*

ceae[b] discutitur. Interdum magis prosunt gramina
concisa, et his admista[c] fresa faba. Lentis[d] quoque
valvulis[e] exemptae, et minute[f] molitae, miscentur
aquae calidae sextarii duo, factaque sorbitio per cor-
nu infunditur.[g] Veterem tussim sanant duae librae
hyssopi macerati sextariis aquae tribus. Nam id me-
dicamentum teritur, et cum lentis minute,[h] ut dixi,
molitae[i] sextariis quatuor more salivati[*] datur, ac
postea aqua hyssopi[*] per cornu infunditur. Porri enim 2
succus[l] oleo, vel ipsa fibra cum ordeacea[m] farina con-
trita remedio[n] est. Eiusdem radices[o] diligenter lotae,
et cum farre triticeo pinsitae ieiunoque[p] datae vetu-
stissimam tussim discutiunt. Facit idem pari mensura

(b) *hord.* I. B. R. (c) *admixta* I. B. Br. R. (d) Ita ex P. Gesner pro *Lentes.* (e) *balbulis* I. B. Br. R. *vulvis* Lips. (f) Ita pro *minutae* Gesn. (g) *funditur* Saug. *hysopi* deinde Br. (h) ita pro *minutae* ex Herv. Gesn. (i) *molita sestariis* I. B. R. *sestarii* Br. (2) *hysopi* Br. *ysopi* L. et alibi. (l) *succum* I. B. Br. R. A. Iunt. G. Gr. H. (m) *hordea* I. B. R. (n) *remedium*

uno ovo crudo et hemina passi per os datur ieiuno; unde Morgagni malle videtur legi h. l. *sextario farinae hordeaceae.* Male. Victorius annotavit, salivatum dici, quod Hippiatris graecis προπότισμα; atque ita vertit Ruellius. Sed recte Conr. Gesner in Equo p. 499, docuit, esse potius genus offae, faucibus inserendae, quod Graeci μαγδαλίαν vocant. Dici putabat inde, quod una cum saliva deglutiatur. Victorii sententiam posuit I. M. Gesner, ita tamen, ut moneret, solidiores etiam offas, faucibus inserendas, ita dici. Annotationem Conr. Gesneri ignorabat, quem solum sequar. Infra VIII, 7, 3, de offis, quibus gallinae farciuntur, seu turundis: *formantur offae, quibus aves saginantur*, ubi Libri Victorii, L. P. Goes. et Sang. *salivatur avis* habent.

Faba) Vegetius: *farina fabae frixae et pollinis (polline) lentis sine cortice sextariis duobus aquae agitataque. diligenter per os diffunditur.* Ex quo h. l. *sextariis duobus* legendum, aut ita distinguendum esse: *molitae. Miscentur*; vidit Morgagni et ante eum Vrsinus.

Molitae sextariis) Vegetius: *duae librae hyssopi maceratae ex aquae sextariis tribus, quod infusum teritur, et cum duabus partibus farinae lentis miscetur et per os datur, super quod aqua hyssopi, in qua infusum decoctumque etiam est, propinatur ad cornu.*

Succus oleo) Vegetius: *succus cum oleo et ipsa fibra.* Vnde Morgagni etiam h. l. legit *succus cum oleo.*

ervum sine valvulis cum torrefacto[q] ordeo molitum, et salivati[*] more in fauces demissum.[r]

XI. Suppuratio melius ferro rescinditur, quam medicamento.[a] Expressa deinde sanie sinus[b] ipse, qui eam continebat, calida bubula urina eluitur, atque ita linamentis[d] pice liquida et oleo imbutis colligatur: vel si colligari[e] ea pars non potest, lamina candenti[f] sevum[g] caprinum aut bubulum instillatur.[h] Quidam, quum vitiosam partem[i] inusserunt, urina vetere elu-

Sang. (o) *radicis* I. B. Br. R. (p) *vinoque* Eaed. el Lips. (q) *torreo* Eaed. L. Goes. S. (r) *dimissum* I. B. Br. R.

Cap. XI. (a) *medicamento expressa. Deinde* I. B. Br. R. Vulgo *expressus.* (b) Vulgo *deinde sinus ipse.* Lips. *sasmus.* Sang. *expressa sassinus.* (c) *ita* addidi ex P. Goes. Sang. (d) *linim:* I. B. Br. R. (e) *collui* vulgatum ex Goes. Sang. corr. Gesn. *conligari* nempe a manu secunda Sang. (f) *candente* I. B. Br. R. Saug. (g) *saevum* Br. Herv. (h) *instulatur* B. R. (i) *partem minus seruntur in habeture rana luunt* L. post *partem* est lacuna unius

Sine valvulis) Fabam molitam cum suis valvulis ad podagram caldam adhibet Scribonius Comp. 168. Hinc Columella in hac medicina cavet, ne valvulae una molantur. Monuit Morgagni.

Torrefacto) Vegetius: *cum ptisana hordei molitum et cum aqua tepida vel mulsa in fauces salivati more.* Igitur in hoc vocabulo et lectione Codicum *torreo* latet vera lectio. Ptisana fit ex hordeo tunso et decorticato. Quod Heinsius ad Ovidii Fastos II, 24, ex veteri scriptura conieeit *torrido*, comparavit ipse cum *farre torrido* XII, 56, 2.

Cap. XI. *Expressa*) Ita duce inprimis libra Sang. scripsi pro vulgatis *Expressus deinde sinus ipse.* In lectione Lips. libri *sasmus* et Sang. *sasinus* latent contractae duae voces *sanie sinus.* Confirmat emendationem Vegetii locus: *post quum expressum pus aut sanies fuerit, sinus ipse* etc. Vegetius addit, *apostema* graece dici suppurationem. In Geopon. XVII, 22, cura paullum variatur. — *sasimus* Polit. Tromb. *sasnus* Pontederae liber, qui hinc *sanie sinus* corrigebat.

Colligari) Ita duce Goes. libro recte scripsit Gesner, quod et malebat Morgagni *linamenta* interpretatus linteola; alibi vero ita dicuntur penicilli, qui verbo *colligantur* non conveniunt. In Vegetio *est curatur*, et ipse Columella mox cap. 12: *ut supra docuimus linamentis curatur.* Vegetius: *linamentis ac stuppis sive lenteolis* habet, ubi glossas accesserunt.

Candente) Ita scripsi ex Edd. optimis, consentiente Vegetio et rei natura. Confirmant Geopon. XVII, 23: στῆρος ἀγγείου ἢ βοείου παρατριβομένου θερμῷ σιδήρῳ ἐπιστάζειν τῷ πεπονθότι μέρει.

unt, atque ita aequis ponderibus incocta pice liquida cum [2] vetere axungia linunt.

XII. Sanguis demissus[a] in pedes claudicationem
affert. quod[b] quum accidit, statim ungula inspicitur.
tactus autem fervorem demonstrat: nec bos vitiatam
partem vehementius premi patitur. Sed si sanguis
adhuc supra ungulas in cruribus est, fricatione assi-
dua discutitur; vel quum ea nihil profuit, scarifica-
tione demitur. At si iam in ungulis est, inter duos
ungues cultello leviter aperies.[c] Postea linamenta[d] 2
sale atque aceto imbuta applicantur, ac solea spartea
pes induitur,[e] maximeque datur opera, ne bos[f] in
aquam pedem mittat, et ut sicce[g] stabuletur. Hic
idem sanguis nisi emissus fuerit, famicem[h] creabit,

versus in Tromb. *partem scuunt in habitura rane luunt* Pontederae Codex: ubi *humana* post *vetere* addendum latere censet Ponted. (2) *com* Br.

Cap. XII. (a) *dimiss.* vulg. ex Goes. Sang. corr. Gesner. (b) *Quae* I. B. Br. R. Sang. deinde *fricutone* Sang. *scaripatione* idem. *scarifatione* cum Tromb. scribit Ponted. (c) *aperiri* et Goes. (d) *linim.* I. B. Br. R. (e) *inducitur* P. S. (f) *bos* addidi ex Goes. Sang. *ne his* Tromb. et lib. Pont. (g) *sic pes* I. B. Br. R. *suges* Lips. (h) ita pro *saniem* ex Victor. Pol·

Cap. XII. *Demissus*) Vegetius III, 4, 9: *ad pedes venerit — invenies eum ultra solitum calere.* Eadem locutione utitur noster infra cap. 30, 6 etc. 38, 3. Plinius 23, s. 47, de vite nigra: *eadem in iumento homineque flemina, aut sanguinem, qui se ad talos deiecerit circumligata sanat.* De vocabulo *flemina* accurate dixi ad Vegetium II, 48, 4. Locus est egregius Theophrasti de Sudoribus, p. 437, ed. Heinsii: ubi de vario ulcerum genere: *ὅτι δὲ κινήσεις καὶ οἱ πόνοι ποιοῦσιν ἐνίοις τὰ τοιαῦτα, φανερὸν καὶ ἐκ τῶν ἐνοδίων καλουμένων. ἃ γίνεται πολλοῖς ὅταν εἰς ὁδὸν ἐμπέσωσιν· μάλιστα μὲν ἐπὶ τοὺς μηρούς· ὅτε δὲ καὶ ἐπὶ πλεῖον, ἔστι δὲ οἷς καὶ αἱ κνῆμαι παραπίμπραντα* etc.

Assidua) Veget. *ad triduum* habet et verba *vel cum — demitur* omittit. *Scarifare* ubique scribi voluit Salmas. ad Solinum p. 417; libris tamen scriptis raro annuentibus. Graecum est σκαριφᾶσθαι ξύειν Hesychio.

Aperies) Veget. addit *et mundabis de intus.*

Ne bos) Ex libris addidi *bos*, quod latet etiam in his Vegetii: *maxime quae datur operantibus in aquam non mittat pedem*, ut acute vidit Morgagni.

Famicem) Ita ex Codice scripsi pro *saniem*. Vegetii editiones vulgatae saniem, sed Sambuci Codex

qui si suppuraverit,[i] tarde percurabitur:[k] ac pri-
mum[l] ferro circumcisus et expurgatus, deinde pan-
nis[m] aceto et sale et oleo madentibus inculcatis, mox
axungia vetere et sevo[n] hircino pari pondere decoctis,
3 ad sanitatem perducitur. Si sanguis in inferiore parte
ungulae est, extrema pars ipsius unguis ad vivum
resecatur, et ita emittitur, ac linamentis[o] pes involu-
tus spartea munitur. Mediam ungulam ab inferiore
parte non expedit aperire, nisi eo loco iam suppu-

et Sang. scripsi. (i) *super eum erit.* Lips. (k) *percuravit. Ob.* P. (l) *primum* pro *primo* Sang. dedit. (m) *pannis et aceto* Br. *paneis et* I. B. R. *paneis ex ac* P. deinceps *et sale et oleo* om. I. B. Br. R. *et sale* om. Lips. (n) *sebo* Goes. Saug. *sevo yrcino* Lips. (o) *linum.* I. B. Br. R. *lineam* H.

ramicem, Gothanus *famicem* habet. Morgagni praeferebat *ramices*. Pulmo dicitur *ramices* apud Plautum Mercator. I, 1: *rupi ramices; iam dudum sputo sanguinem*. Deinde ad ulcera ὕπουλα translatum est vocabulum, ut *pulmunculus* apud Vegetium II, 56 et 61. Locum denique Vegetii IV, 19, ubi *famex* legitur, emendabat Morgagni et *ramicem* legebat. Sed liber Corbeianus etiam *famices* habet. Contra Pontedera Epist. 60, praeferebat *famicem* et ex graeco φῦμα, ut calix a κύλιξ, factum interpretabatur abscessum. Equidem Pontederam sequor. Ramicem enim de enterocele usurpat Plinius XXIV, sect. 18, comparato Dioscoride I, cap. 102, Sereno Sammonico cap. 37. Idem Plinius 26, sect. 49, comparato Dioscoride IV, 70, et multis aliis locis. Hinc *ramicosos* dixit. *Vomicas* pro *famices* dixit Vegetius III, 53, et libro I, 38, 3, *vomicosi*, ubi tamen Sambuci Codex *vamycosi*; et in altero loco III, 53, Gothanus liber *fomicas* scriptum habet, adeo, ut vomica ipsa ex graeco φῦμα facta esse videatur, transitu facto per famicem. In Fasto *famelicosam terram*, *terram palustrem vocabant* recte alii *famicosam* corrigunt, quae alibi scaturiginosa dicitur. Plautinos ramices ex Hippocratico ἐπὴν ἀορτρα σπασθῇ τοῦ πλεύμονος recte interpretatus est Obsopaeus ad Coacas Progn. p. 734.

Expurgatus) Vegetius addit *ad vivum*. Idem *madefactis impletur*. Ceterum in Sang. esse primum, annotavit etiam Gronov. sed is praeterea coniunctionem *ac* variari ibi monet, varietatem ipsam omisit.

Pari pondere decoctis) Vegetius: *pari pondere ferro candenti stillantibus curatur et ad sanitatem perducitur*. Igitur h. l. legendum ut supra cap. 11, sect. 8: *lamina candente instillatis*. Vitium vidit etiam Gesnerus, qui tamen admonet, vulgato simile esse medicamentum cap. 14, 5.

Inferiore) Ex Vegetio *interiore* recte emendat Morgagni.

Linamentis) Vegetius: *ac stuppa vel linteolis cum sale et aceto infusis pes involutus spartea munitur*.

Loco iam) Vegetius: *loco in quo suppuratio*.

ratio facta est. Si dolore nervorum claudicat, oleo et sale genua poplitesque et crura confricanda[p] sunt, donec sanetur. Si genua intumuerint,[q] calido aceto 4
fovenda sunt, et lini semen[r] aut milium detritum conspersumque aqua mulsa imponendum: spongia[s] quoque ferventi aqua imbuta[t] et expressa litaque[v] melle recte genibus applicatur, ac fasciis[x] circumdatur. Quod si tumori subest aliquis humor, fermentum[y] vel farina ordeacea ex passo aut aqua mulsa decocta imponitur: et quum maturuerit[z] suppuratio, rescinditur ferro, eaque emissa, ut supra docuimus, linamentis curatur. Possunt etiam, ut Cornelius Cel- 5
sus praecipit, lilii radix aut[a] scilla cum sale, vel sanguinalis herba, quam πολύγονον[b] Graeci appellant, vel marrubium[c] ferro reclusa[d] sanare. Fere autem

perinvolutus Br. (p) *explicanda* I. B. Br. R. (q) *intumuerunt* Eaed. (r) *semina* Pol. Deinde *consparsumque aqua mulsea* ex Sang. annot. Gronov. (s) *imponendum spongia ferventi* Br. *spongiam ferventi* I. B. R, *phongio* P. *spongia* Sang. Vulgo *spongiae — imbutae — expressae — litae.* (t) ita I. B. Br. L. Goes. Sang. (v) ita pro *atque melle litae* L. Goes. Sang. *linita aeque melle* I. F. R. Deinde vulgatum *applicantur — circumdantur* correxi. (x) *fasceis* Br. (y) *frumentum* Lips. (z) *maturuit* I. B. Br. R. (a) *ut* P. (b) *polygona* I. B. Br. R. *polugonam* Goes. *poligena* Lips. (c) *marubium*

Applicatur — circumdatur) Quum ex optimis libris scripsissem *spongia imbuta et expressa*, debebam etiam deinceps vulgatam lectionem *applicantur* et *circumdantur* emendare, etsi librorum auctoritate nulla annotata. Etiam Vegetius: *spongia infusa — expressa conspersaque postmodum melle — circumdatur alligatur.*

Quod si) Vegetius: *quod si humor est cum tumore — decocta imponitur.* Hanc curam ita tradunt Geopon. XVII, 23: ἐὰν δὲ δι' ἐπιφορὰν ὕλης χωλεύῃ, θερμαντέον τὸ μέρος μετὰ ἐλαίου καὶ γλυκέος ἑψηθέντων, εἶτα ἀλμὴν λύσιν θερμὴν ἐπιθετέον· ὅταν δὲ ἁπαλὸν γένηται διαιρετέον. ἐκπλυθέντι δὲ τῷ διαιρεθέντι μέρει φύλλα κρίνων ἢ σκίλλαν μεθ' ἁλῶν ἢ πολύγονον ἢ πράσιον κοπὲν ἐπιθετέον.

Eaque emissa) Vegetius: *emissaque sanie ut supra docuimus percuratur.* Vnde malim h. l. *servieque emissa.* — *eaque emissa* Ponted. corrigit *servieque emissa* ex superioribus.

Sanguinalis) De ea vide infra ad VII, 5, 19. Videtur mihi h. l. intelligi symphytum petraeum, de quo ad Vegetii IV, 8, 4.

omnis dolor corporis, si sine vulnere est, recens melius fomentis discutitur; vetus uritur, et supra ustum butyrum vel caprina[e] instillatur[f] adeps.

XIII. Scabies extenuatur trito allio defricta;[a] eodemque remedio curatur rabiosae[b] canis vel lupi morsus, qui tamen et ipse imposito vulneri vetere salsamento aeque bene sanatur.[c] Et ad scabiem praesentior alia medicina est. cunila[d] bubula, et sulphur[e] conteruntur, admistaque[f] amurca cum oleo atque[g] aceto incoquuntur. deinde tepefactis scissum alumen tritum spargitur.[h] id medicamentum candente sole
2 illitum maxime prodest. Vlceribus gallae tritae remedio[i] sunt. nec minus succus marrubii cum fuligine. Est et infesta pestis bubulo pecori, coriaginem rustici appellant, quum pellis ita tergori adhaeret, ut apprehensa manibus deduci a costis non possit.

B. Br. R. Sang. (d) *reolausa* I. B. Br. R. L. (e) ita pro *caprinus* I. B. Br. R. S. *caprine* L. (f) *instilatur* B. R.

Cap. XIII. (a) Ita ex Sang. correxi vulgatum *defricto*. Lips. *deflicto*. (b) *rabies* Goes. (c) *sanentur* Polit. (d) *cumculabula* I. Br. L. *cum cunculabula* P. *cunicula bub.* Goes. Sang. Correxit cum Beroaldo Gesner. (e) *sulfur* I. I. H. A. G. (f) *admixtaque* I. B. R. Br. (g) Ita ex Vegetio correxi vulgatum *oleo, aqua, aceto*. (h) *spergitur* Goes. (i) *remedium* L. P.

Caprina) Quum in Codd. optimis sit *caprinis*, vulgatum *caprinus* correxi. Vide supra ad cap. 2, 7. Vegetius axungiam nominavit.

Cap. XIII. *Defricta*) Sic cum Vegetio Sangerm.

Alia medicina) Vegetius: *medicina ista*. Deinceps ex Vegetio *inspergitur* emendat Gesner.

Amurca) Vegetius *myrrha*. — *oleo atque aceto decoquitur*. Amurcam ad scabiem alii, myrrham Dioscorides I, 67, et Scribonius Compos. 254. Quare dubius haeret etiam Morgagni; quanquam amurcam ut utiliorem melius bobus convenire putat. Recte! deinde *oleo atque aceto* scripsi pro vulgatis *oleo aqua aceto*. Nam in amurca satis aquae iam adest. Mecum facit Vegetius.

Gallae) *gallarum tritarum pulvis inspergitur*. Vegetius.

Coriaginem) Hinc excerpsit Vegetius III, 4, 17 sqq. Εχεδερμίαν graece dici ait Vegetius III, 54. Aliter in equo echedermiam describunt Hippiatr. p. 88. Sed eadem p. 186, sic: ἐὰν ζώου τινὸς τὸ δέρμα καταξηρανθῇ καὶ τῆς τροφῆς μὴ αἴσθηται προκοπήν, ὅπερ εἴωθε συμβαίνειν ἀπὸ καμάτου πολλοῦ. Ceterum deinceps Sang. liber *apprensa* habet.

Ea res non aliter accidit, quam si bos aut ex languore[k] aliquo ad maciem perductus est; aut sudans in opere faciendo refrixit, aut si sub onere pluvia madefactus est. Quae quoniam perniciosa sunt, cu- 2
stodiendum est, ut quum ab opere boves redierint[l] adhuc aestuantes anhelantesque, vino aspergantur, et offae adipis faucibus eorum inserantur. Quod si praedictum vitium inhaeserit, proderit decoquere laurum, et ea calda fovere terga, multoque oleo et vino confestim subigere, ac per omnes partes apprehendere et attrahere pellem.[n] idque optime fit sub dio, sole fervente. Quidam fraces[o] vino et adipi[p] commiscent, eoque medicamento post fomenta praedicta utuntur.

XIV. Est etiam illa gravis pernicies, quum pulmones exulcerantur. inde tussis et macies, et ad ultimum phthisis invadit. Quae ne mortem afferant,

deinceps. *marruvii* Sang. (2) *langore* I. B. Br. L. I. A. G. Deinceps *restixit* I. Br. L. (l) *reddiderint* P. (m) *offa* I. B. Br. R. et deinde *inseratur*. (n) *pelle* Goes. (o) *flocces* I. B. Br. *floces* R. *flactes* L. *flaces* Goes. Sang. sed *fraces* ad Comelinianum *fraces* annotat ex Sang. Gronov. (p) ita Goes. vulgo *adipe*.

Ea res) Vegel. *quae*.

Sub onere) Vegetius *lassus* (vel ut olim erat *lapsus*) *sub onere*. *Madefactus* est non aspersus, sed qui permaduit. Vide ad X, 411. Deinceps Brusch. *Quae cum*; postea *omnis partis*.

Aspergantur) Supra II, 3, colla subigere et aestuantis meri duos sextarios faucibus infundere iubet.

Offae inserantur) Vegetius *offula panis vino infusa*. De adipe non erat quod dubitaret Morgagni. Noster enim infra 38, mulae lassae et aestuanti adipem in fauces demittit merumque in os suffundit. Ecce Hippiatrica p. 178: ἐὰν ἀπὸ ὁδοῦ ἢ δρόμου καυσωθῇ ἵππος, στέατος χοιρείου παλαιοῦ μάζας ποιήσας καὶ οἴνῳ βρέξας εὐώδει παλαιῷ τρεῖς δίδου διὰ στόματος. Vnde h. l. malim *vino adspersae tres offae adipis — inserantur*. Vide etiam infra cap. 30, s. 3.

Et ea calida) *et cum calida et oleo et vino spinam dorsumque animalis confricare contra pilum* Veget. Hippiatrica p. 186: ἐλαίῳ πηγανίνῳ corpus perungunt.

Attrahere) Veget. *et velut a costis separare*.

Fraces) Vegel. *fecca vini et axungiae — eoque medicamento tepido post*.

radix consiliginis[a] ita, ut supra docuimus, perforatae auriculae inseritur, tum[b] porri succus instar heminae pari olei mensurae miscetur, et cum vini
2 sextario potandus datur diebus compluribus. Interdum et tumor[c] palati cibos respuit, crebrumque suspirium[d] facit, et hanc speciem praebet, ut bos in[e] latus[f] pendere videatur. ferro palatum opus[g] est sauciare, ut sanguis profluat, et[h] exemptum valvulis[i] ervum maceratum, viridemque frondem, vel aliud
3 molle pabulum, dum sanetur praebere. Si[2] in opere collum contuderit,[1] praesentissimum est remedium sanguis de aure emissus: aut si id factum non erit,

Cap. XIV. (a) *corib' in hiis* L. *consitus in his* P. *coryli inusta* reliqui A. G. (b) *et* I. B. Br. R. Sang. deinceps *vini sestari* Sang. (c) ita pro *tumore* I. B. Br. R. Goes. Sang. (d) *suspiri* P. (e) *in* om. I. B. R. L. (f) *laetus* I. B. Br. R. *lotus* L. Sang. (g) *opus est* om. I. B. Br. R. Sang. (h) *et* om. I. B. Br. R. (i) *volvulis* L. ut c. 10. *valvolis* Sang. (2) *Sin opere* I. B. Br. R. (1) Ita pro *contusum erit* I. B. Br. R. L. Goes. Sang. *contunde-*

Cap. XIV. *Consiliginis*) Ex coniectura Vrsinus, ex vestigiis lectionis librorum hanc herbam Columellae restituit Gesner. Recte. Vegetius enim ex h. l. eandem nominat III, 4, 20. Locus Columellae, quem nunc ipse respicit, est supra cap. 5, 3.

Tumor) Vegetius: *tumor palati ciborum fastidium facit.* Hippiatrica p. 36, inter signa κριθιάσεως ponunt ἡ ζέα ἤτοι γραμμὴ μετέωρος, et sanguinem demere iubent, ex palato numerantes τὴν ζέαν τὴν τρίτην ἢ τὴν τετάρτην. quod Ruellius recte vertit: *crenae palati versusque sublimes attolluntur — eo pulvinorum torulo, qui sibi tertiam quartamve sedem vindicavit.* Aristoteles etiam inter signa κριθιάσεως H. A. VIII, 24, refert palatum molle et spiritum seu anhelitum calidum. (Hippiatrica πνὶ θερμόν.) ubi Alberti versio reddit morbum *forcin*, et germanice vocari ait *Schuf* sive *Schule*. Sed Vincentius ibi habet *formi*. Sed Albertus *farcimen* cum crithiasi videtur permutasse. Ceterum verba eadem Hippiatricorum leguntur p. 266: περὶ ἀσιτίας.

Et hanc speciem — videatur) Haec verba a Vegetio omissa, pertinere putabat Morgagni ad sect. 3, inserenda post *deiecta est*. Ex lectione Codd. *laetus* miram interpretationem efficit Pontedera, bovem modo moestum, modo laetum apparere.

Opus est) Veget. *prodest*.

Valvulis) Vegetius: *sine corio*. Idem alibi *lentem sine cortice* dixit.

Contuderit) Hoc etiam ex h. l. retulit Vegetius, *non contusum erit*. Idem *praestantissimum*.

herba, quae vocatur avia,[m] cum sale trita et imposita. Si cervix mota et deiecta est, considerabimus quam in[n] partem declinet, et ex diversa auricula[o] sanguinem detrahemus. Ea porro vena, quae in aure videtur esse amplissima, sarmento prius verberatur. deinde quum ad ictum intumuit, cultello solvitur; et postero die iterum ex eodem loco sanguis emittitur, ac biduo ab opere datur vacatio. tertio deinde die[p] levis[q] iniungitur labor, et paulatim ad iusta perducitur. Quod si cervix in neutram partem deiecta est, 4 mediaque[r] intumuit, ex utraque auricula sanguis emittitur. qui quum intra triduum, quum bos vitium

rit tamen Br. (m) *habia* I. B. Br. L. Goes. Sang (n) *in* daf. B. J. Br. R. (o) *viiculi* P. (p) *die* negligitur I. B. Br. R. (q) *levis* L. I. B. Br. R. S. *allevius*. A varbis *Quodsi* novum caput Br. (r) *madia quae* I. Br. (s) Ita

Avia) Senecionem (erigerontem Graece) putabat intelligi Facciolatus, quod flores eius a Graecis πάπποι, a Latinis vero, auctore Apuleio de Herbis c. 75, *avi* appellentur. Pontedera primum Vegetii vitiosum *amaticum* comparabat cum Apuleii c. 23 *amalocia*, quam eandem esse suspicabatur cum Pseudo-Macri amarisca, quam Chamaemelum foetidum Bauhini interpretatur. Addit, inepta Bodaeum ad Theophrastum *aviam* interpretari filicam, eiusque argumenta operose et docte refellit. Denique arripuit Plinii XXII, sect. 16 *lamium*, quod ille cum salis mica mederi ait contusis, incussis etc. eandem Celsus iumenti cervici imponi iubet. Putabat igitur, eandem barbam etiam *Lamiam* dictam, atque inde errore librarii *aviam* factam fuisse. Sed haec omnis disputatio levissimis suspicionum argumentis nititur; equidem quae sit herba *avia*, ignoro. Plinius iumentorum cervicibus farinam filicis imponit 27, s. 55, cum Dioscoride IV, 178, radicem bryoniae seu vitis nigrae iumentorum cervicibus unice mederi ait 23, s. 17 cum Dioscor. IV, 185, damosonium seu alceam ad eandem rem alibi commendat eodem auctore. In Plauti Milite III, 2, 42, *hama* in libris vitiata fuit in *avia*; et in Catonis cap. 135, s. 3 *hamae* corruptae leguntur in libris in *camae* et *caniae*. Ex hac varietate forte doctiores veram lectionem indagabunt. Lamium ipsum a graeco λαιμός derivat Pontedera, quod flos eius in duo labella late diducitur.

Auricula) Vegetius *diversa parte*.

Cultello solvitur) Vegetius *ferro aperiatur*.

Iusta) *ad operis consuetudinem revocatur*. Vegetius.

Triduum) Vegetius facit cum libris optimis. Ergo vulgatum *biduum* sustuli. Vegetius *intra triduum quod bos*. Malim ibi *quo*.

cepit,[v] emissus[x] non est, intumescit collum, nervi-
que tenduntur, et inde nata durities[y] iugum non
5 patitur. Tali vitio comperimus aureum[z] esse medica-
mentum ex pice liquida et bubula medulla et hir-
cino sevo et vetere oleo aequis ponderibus compo-
situm atque incoctum. Hac compositione sic utendum
est. Quum disiungitur ab opere, in ea[a] piscina,[b] ex
qua bibit, tumor cervicis aqua madefactus subigi-
tur,[c] praedictoque medicamento defricatur et illini-
6 tur. Si ex toto propter cervicis tumorem iugum re-
cuset, paucis diebus requies ab opere danda est.
tum cervix aqua frigida defricanda, et spuma argenti
illinenda[d] est. Celsus quidem tumenti cervici her-
bam,[e] quae vocatur avia,[f] ut supra dixi, contundi
et imponi iubet. Clavorum, qui fere cervicem in-
festant, minor molestia est: nam facile oleo[h] per
7 ardentem lucernam instillato curantur. Potior tamen

pro *biduum* L. Goes. I. B. Br. R. S. (l) *quam* L. Br. (v) *cepit* B. I. I. H. *coepit* al. (x) *emissum* I. B. Br. R. (y) ita pro *duricies* H. (z) *autem* L. I. B. Br. R. Goes. S. *aptum* Veg. (a) *ea* abest I. B. Br. R. *aepasciana* Goes. (b) *pascua* I. B. Br. R. *prassina* L. *pascina* Sang. (c) *subiicitur* I. B. Br. R. *subicitur* L. Goes. S. Vulgo *subsiccatur.* (d) *illinienda* I. B. Br. R. (e) *herbarum* Br. (f) *habia* B. R. (g) *molesta* Br. (h) Ita pro *facile*

Aureum) Vegetius *aptum.*

Levi) Vegetius addit: *et axungia veteri.*

Subigatur) In Vegetio est: *tumore cervix* (pro *tumor cervicis*) *lavatur confricaturque diligenter praedicto medicamento detersaque diluitur.* Vulgatum *subsiccatur* ineptum h. l. correxi ex vestigiis librorum optimorum. Num *illinitur* quoque sit vitiosum, haud affirmaverim. *Subigit* emendabat Pontedera.

Molestia) Vegetio *cura.*

Ardentem) Ex Vegetii verbis: *facile sanantur per ardentem lucernam oleo instillato* et vestigiis lectionum optimorum librorum vulgatum *facile operanti lucerna instillatur* correxi et supplevi, approbante Pontedera, qui tamen malebat *instillato reparatio est* sc. molestiae. Sed ita debebat esse *facilis.* Deceperat eum lectio Cod. Goesiani minus sana quam libri Sangerm. Nunc video Gronov. ex Sang. laudare *ob ardentem lucernam instillatur.* Addit deinde ex altero Codice Sangerm. *nam facil eo perardentem lucernam instillato paratior tamen est.*

ratio est custodiendi, ne nascantur, neve colla calvescant,[i] quae non aliter glabra fiunt, nisi quum sudore aut pluvia cervix in opere madefacta est. itaque quum id accidit, lateritio trito[k] prius, quam disiungantur,[l] colla conspergi[m] oportet: deinde[n] quum id[o] siccum erit,[p] subinde oleo imbui.

XV. Si talum aut ungulam vomer[a] laeserit, picem[b] duram et axungiam cum sulfure et lana succida involutam candente ferro supra vulnus inurito. Quod idem remedium optime facit exempta stirpe, si forte surculum calcaverit, aut acuta testa vel lapide ungulam pertuderit;[c] quae tamen si altius vulnerata est, latius ferro circumciditur, et ita inuritur, ut supra praecepi:[d] deinde spartea calceata per triduum sulfuso aceto curatur. Item si vomer[e] crus 2

operanti scripsi. *operantem lucernam* 1. B. Br. R. L. *nam facit eo per lucernam medentem instillatia parutior est* Goes. *per ardentem lucernam instillata Paratior est tamen* Saug. Vulgo erat *lucerna instillutur. Potior.* (i) *calvescant, quae — disiung. colla* om. 1. B. Br. R. (2) ita pro *veteri lateri later conteritur eoque intrito* L. Goes. P. S. *veteri lateritio trito prius quam* Polit. Tromb. *veteri lateri latio trito* liber Pontederae, qui *vetere latere latere trito* malebat. (l) *diiunguntur* vel *iungantur colle* P. (m) *conspargi* 1. B. Br. R. Sang. (n) *et* add. Goes. (o) *ad* 1. B. Br. R. Goes. (p) *Erunt* 1. B. Br. R.

Cap. XV. cum praecedente continuat Br. (a) *vomere* L. 1. B. Br. R. S. (b) *pice dura et axungiu c. s. lana succida invaluta et* Sang. *sulphure lana succida involuta* Br. (c) *perculerit* L. 1. B. Br. R. (d) *praecipi* Iuntt. (e)

Accidit) Vegetius: *quod si acciderit, pulvere lateritio trito, priusquam deiungatur bovis colla conspurgi oportet, et quum exsiccati fuerint, exinde oleo iterum infundi*; ubi tamen Codex Flor. omittit *iterum*. Ex Vegetio et vestigiis librorum optimorum Columellae ineptam vulgatam lectionem *veteri lateri later conteritur, eoque intrito prius* recisam correxi. *Tritum figulare* in simili medicina infra est. VII, 5, 9. Nunc video, Heinsium ad Ovidium T. III, p. 294 lectionem Sang. *veteri lateritio trito priusquam* recte iam olim praetulisse. *Veteri* cur addatur, ignoro. Ceterum aliam medicinam facit Gargilius sect. 7.

Cap. XV. *Optime facit*) Vegetius: *optimum facit si clavum calcaverit aut acuta testa* etc. quae sunt deteriora. Pontedera h. l. malebat legi *exemto stipite*; sed vulgata sana est. Surculum dixit antiqua notione. Surculus enim est ab antiquo surus,

sauciarit, marina lactuca, quam Graeci τιθύμαλον[f] vocant, admisto[g] sale imponitur.[h] Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina; deinde fasce sarmentorum incenso, quum iam ignis in favillam recidit, ferventibus[i] cineribus cogitur insistere, ac pice liquida cum oleo vel axungia cornua eius linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, si[*] opere disiunctis[l] multa frigida laventur pedes; et deinde suffragines, coronae,[m] ac discrimen ipsum, quo divisa est bovis ungula, vetere axungia defricentur.

XVI. Saepe etiam[a] vel gravitate longi laboris,[b] vel [quum[c]] in proscindendo, aut[d] duriori solo, aut obviae radici obluctatus,[e] convellit armos. Quod quum accidit, e prioribus cruribus sanguis mittendus est: si dextrum armum laesit, in sinistro;[f] si lae-

vomere I. B. Br. R. S. (f) Ita I. B. Br. R. pro τιθύμαλλον: *tithymallum* P. L. (g) *admyxto* I. B. Br. R. (h) *imponatur subtrita. Pedes* I. B. Br. R. (i) *ferventi* P. S. (*) *ab* ins. ex Veg. Morg. III, 27. (l) *disiuncti* I. B. Br. R. (m) *connaeva* P. *concuet* L. *quo venae* Sang. Deinde *defricetur* vulgatum ex Sang. correxi.

CAP. XVI. (a) *hos* add. Iunt. (b) Ita pro *longioris* Iunt. *longiore* I. B. (c) *cum* om. Iunt. incl. Gesn. (d) *aut* om. Iunt. (e) *obluctanao* Iunt.

stipes, sudis in vallo. Vide Festum in h. v. Nonius: *Syrus — Has nos scopas, rustici eo nomine syros vocant.* Varro: *venti — secum ferentes tegulas, ramos syros.* Syros puto dictos pro surculis; sed originem graecam finxit Nonius.

Favillam recidit) Heins. ad Ovidii Heroid. XVII, 190 malebat *residit.* Ex Sang. *fasces* annotat Gronov.

Cornua) Recte Morgagni Catonis cap. 72 summa infima pice liquida uncta ne bos pedes subterat, comparavit. Plinius XI, sect. 45: *boum attritis ungulis cornua ungendo arvina medentur agricolae.* Aristoteles H. A. VIII, 7: καὶ τοὺς πόδας δὲ ἧττον ἀλγοῦσιν ἐάν τις τὰ κεράτια ἀλείφῃ κηρῷ ἢ πίττῃ ἢ ἐλαίῳ. Cf. Niclas ad Geoponica VII, 9. In loco Aristotelis Nicephorus in Scholiis ad Synesium p. 363 habet scriptum: ἐάν τις τὰ κέρατα ἀλείφῃ πηλῷ ἢ πίττῃ ἢ ἐλαίῳ.

Cineribus) Similes subtritorum pedum curam habet Vegetius II, 55, 7, ubi vide notam.

CAP. XVI. *Gravitate*) Frequenter etiam vel ab asperitate itineris vel in proscindendo duritia solis aut obviis radicibus obvolutatus. Vegetius III, 4, 30. Hinc cum Morgagni vulgatum *longioris* ex Iunt. correxi. Vrsinus malebat *longi oneris.* inepte!

In sinistro) Veget. e *sinistro.* Dein-

vum,[f] in dextro; si vehementius utrumque vitiavit, item in posterioribus cruribus venae[h] solventur.
Praefractis cornibus linteola sale atque aceto et oleo 2
imbuta superponuntur, ligatisque per triduum eadem infunduntur. Quarto demum [i]axungia pari pondere cum pice liquida, et [k] cortice[l] pineo,[m] levigata[n] imponitur. Et ad ultimum quum iam cicatricem ducunt, fuligo infricatur. Solent etiam neglecta ulcera scatere verminibus:[o] qui si mane perfunduntur aqua frigida, rigore contracti decidunt. vel si hac ratione non possunt eximi, marrubium[p] aut porrum conteritur, et admisto[q] sale imponitur. id celerrime necat praedicta animalia. Sed expurgatis ulceribus confe- 3
stim adhibenda sunt linamenta[r] cum pice et oleo vetereque axungia, et extra vulnera eodem medicamento circumlinienda,[s] ne infestentur a muscis, quae, ubi ulceribus insederunt, vermes creant.

XVII. Est etiam mortiferus[a] serpentis ictus, est[b]

(f) *sinistrum* I. B. Br. S. (g) *levum* Eaed. A. Iunt. *lene* Lips. (h) *bene* I. B. Br. R. (i) *die* ex Vegetio add. Morgagni. (2) *et* om. Iunt. (l) *cortici* Iunt. (m) *pineolo* I. B. Br. R. Lips. (n) Ita pro *levigatoque* Sang *iugata* I. B. Br. R. *laevigato lita* Iunt. (o) ita pro *vermibus* ex Sang. annotavit Gronov. (p) *marubium* Br. (q) *admixto* I. B. Br. R. (r) *linimenta* L. I. B. Br. R. (s) *circunlinenda* Goes. I. B. Br. R.

Cap. XVII. (a) *mortifer iis* vulgo praeter I. B. Br. R. L. Goes. S. Veget.

ceps Vrsinus legebat *tum in posterioribus*, ubi Vegel. *etiam in anterioribus.*

Laevigata) Vegetius: *cum cortice pini pari pondere imponitur*; ex quo vitium aliud latere hic suspicor. Corticem interim pineum tritum ad cicatricem inducendam adhiberi a Dioscoride I, 74, II, 62, et Vegetio monuit Morgagni.

Infricatur) Vrsinus *infriatur* emendabat; bene. Sic noster infra c. 31, fuligo ulceri infriata, et XII, 30.

Scatere) Vegetius *creare vermes.* Geoponica XVII, 27: ὕδατι ψυχρῷ καταῤῥαίνοντες τὰ ἕλκη ἀναιροῦσι τὰς εὐλάς. Formam *verminibus* satis defendit deductum inde verbum verminare et verminatio.

Imponitur) Deinceps pergit Vegetius: *vel calcis vivae pulvis inspergitur aut cucurbitae viridis succus cum aceto mittitur; ideoque universis ulceribus picem liquidam, oleum vetus et axungiam oportet adhiberi.*

Cap. XVII. *Mortiferus*) Ita vulgatum *mortiferiis* ex optimis libris

et minorum[c] animalium noxium virus. nam et vipera et caecilia[d] saepe quum in pascuo[e] bos improvide supercubuit, lacessita onere morsum imprimit. Musque araneus, quem[f] Graeci μυγαλῆν[g] appellant, quamvis exiguis dentibus non exiguam pestem molitur. Venena viperae depellit super scarificationem ferro factam[h] herba, quam vocant personatam,[i] tri-

(b) *est* om. I. B. R. (c) *magnorum* omnes s. G. (d) *cecilia* I. B. Br. R. (c) *pascuo* Goes. S. *pascuis* Veg. *pascua* al. (f) *quem* omiss I. B. Br. R. S. (g) σκυτάλην a. Commel. λυγάλην Goes. *grutaan* L. μυτάλην Sang. (h) *eapta* I. B. Br. R. *captam* S. (i) *persona* L. I. B. Br. R. S. (2) *Simo-*

recte emendavit Morgagni. Idem deinceps *minorum* ex Vegetio reposuit pro *magnorum*, quod facere iusserat antea H. Iunius Epistol. 207, p. 377 et Schoettgen ad h. l. Vegetius ita habet: *Serpentis quoque ictus mortiferus est bobus, sed et minorum.*

Caecilia) De chalcidis lacertae equis noxio morsu tradit Aristoteles, eamque intelligi h. l. censeo. Itali hodieque *Cecella* appellant ab Imperato et Fab. Columna pictam. Chalcidem tridactylam appellare malui; Sardi hodie *Cicigna* vocant, et similiter cum foeno devoratam bobus equisque timent. Plura vide in Historia Amphibiorum.

Exiguis dentibus) Vegetius: *parvi quidem corporis non parvam solet inferre perniciem.* Nomen μυγαλῆν restituit Victorius, Vrsinus et Iunius. Aetius XIII, 44, mustelae similem colore, muri vero magnitudine facit, rostro longo (ὑπόμηκες στόμα) cauda tenui (λεπτὴν Cornarius male exigua) dentibus exilibus, (λεπτούς) gemina serie positis in utraque maxilla, adeo, ut in vulnere quatuor dentium ordines appareant. Morsu inprimis appetere assultim testiculos hominum et animalium. De morsu ita Hippocrates hippiatrus pag. 221. Accidit saepe, ut equus in stabulo mordeatur a mure araneo, dum decumbentis ilia clam subrepit et motu equi turbatus locum subiectum demordet.

Super scarificio) Veget. *supra tumore, qui inflatur ex ictu, scarificatio ferro facta, ita, ut herba — imponatur trita.*

Personatam) Plinius 25, s. 58, quidam echion personatam vocant, cuius folio nullum est latius, grandes lappas ferentem; huius radicem decoctam ex aceto dant potui. Hyoscyamum contusum cum foliis ex vino datur peculiariter contra aspidas; ubi recte Harduinus ex Codd. vulgatum *arction* correxit, et *echion* scriptum habet Vincent. 9, c. 68; qui postrema ita legit: *potui dant: cum foliis contusa datur ex vino p.* etc. omisso hyoscyamo. Hoc loco intelligitur arction Diosc. 4, 187, Plinii 25, sect. 66; quod Romani personaceam et personatam dixere, monente etiam Dioscoride et Apuleio de Herbis c. 36. Huius radicem ex vino contra serpentium venenum laudant; contra

ta et cum sale imposita. Plus etiam eiusdem radix 2
contusa prodest, vel si montanum trifolium[k] invenitur, quod confragosis locis efficacissimum nascitur, odoris gravis, neque absimilis bitumini, et idcirco[l] Graeci eam ἀσφάλτιον[m] appellant; nostri autem propter figuram vocant acutum trifolium: nam[n] longis et hirsutis foliis viret, caulemque robustiorem facit,
quam pratense.[o] Huius herbae succus vino[p] mistus 3

nianum I. B. Br. R.' *fragosis* eaedem et Sang. *Symonianum* A. Iunt. G. Gr. H. St. *vel si montanum trifolium invenitur, quod confragosis locis effic. nascitur* Goes. et Sang. nisi quod *fragosis* Sang. habet. *quo a fragosis* Pol. Vulgo est: *vel Simonianum trif. quod invenitur confr. locis effic. traditur.* Etiam L. et Pol. *nascitur.* (l) *icurco* I. B. Br. R. A. Iunt. H. (m) *ασφάλτειον* Goes. S. (n) *non* Sang. (o) *pratensem* Sang. annotante Ernestio; contra *cautumque* pro *caulemque* ex Sang. annotat Gron. (p) *vivo* A sec.

scorpiones et phalangia aretium commendat Nicander Theriae. versu 840; ubi vide notam.

Contusa) Vegetius: *contusa ponatur; vel siler montanum reperiatur et trifolium Symonianum quod fragosis locis efficacissimum nascitur;* unde Morgagni h. l. corrigebat *vel siler montanum. Trifolium, quod* Scilicet vir doctus dubitabat de nomine trifolii Simoniani, et Vegetium in concordiam cum Columella redigere volebat. H. Iunius in Epist. apud Crenium Animadv. P. X, p. 40, lectionem Codicis Vegetii memorat hanc: *cuius efficacior creditur radix, si contusa ponatur, vel siler montanum reperiatur. Trifolium confragosis locis* etc. Itaque etiam h. l. *Simonianum*, ut scripturae vitium ortum ex *siler montanum* tollere suadet. Simonianum a Simmo medico inepte derivat cum Bodaeu Harduinus ad Plinium 21, 9. Sed non a Simo, sed a Simone vocatur Simonianum trifolium. Simonem autem medicum nunc nullum novimus. In Vegetio Codex Gothanus, a me comparatus, habet: *silonianum cum fragocis.* Accedit nunc auctoritas Codicis Goes. et Sang. quae et siler montanum et Simonianum trifolium migrare hinc iubet, cuique etiam paruit Pontedera. Is ex vitiato Vegetii silere montano ortum censet in Columella Simonianum trifolium. Ceterum ex Sangerm. Abr. Gronov. posuit lectionem *Symontianum trif. invenitur q. fragosis l. eff. nascitur,* simul admonens, avum suum ex MS. (nescio an eodem) citare *vel si montanum tr. inv.*

Ἀσφάλτιον) Aetius etiam XIII, 21 post scarificationem plagam ex trifolii bituminosi decocto calido fovere iubet per multum temporis spatium; nam si pauco id facias tempore, peius affici percussos; ubi Codex meus graece habet τριφύλλου τῆς ἀσφαλτίδος. Intelligitur psoralea bituminosa Linn. Vide Comment. ad Nicandri Theriac. vers. 520.

infunditur faucibus, atque ipsa folia cum sale trita malagmatis [q] more, scarificationi intenditur: vel si hanc herbam viridem tempus anni negat, semina eius collecta et levigata cum vino dantur potanda, radicesque cum suo caule tritae, [r] atque hordeaceae [s] farinae et sali commistae [t] ex aqua mulsa scarifica-
4 tioni [v] superponuntur. Est etiam [x] praesens remedium, si conteras fraxini tenera [y] cacumina quinque librarum, cum totidem vini et duobus sextariis olei, expressumque succum faucibus infundas; itemque cacumina eiusdem arboris cum sale trita laesae parti superponas. Caeciliae [z] morsus tumorem, suppurationemque molitur. idem facit etiam muris aranei. sed illius sanatur noxa subula [a] aenea, si locum laesum
5 compungas, cretaque cimolia ex aceto linas. Mus

G. St. Gr. (q) *malagmatis incendunt vel* L. I. B. Br. R. *malagmatis incedunt* S. *malagmatis vicedunt* Pol. *incedant* Tromb. Pont. Sang. unde Pont. efficit: *malagmatis vice cedunt*: Postea *scariphationis* Pol. *scariphationi* Tromb. *scarifationi* Ponted. Codex; *scarifactionis* Lips. unde Pontedera legit: *tritae: farinae hordeaceae et sali commixtae, ex aqua m. scarifationi superponuntur.* (r) *tritae farinae* L. I. B. Br. R. (s) *hordeacea farina* Goes. *atque hordeaciae farinae et sali* S. Vulgo: et farinae et sale. (t) *commixtae* I. B. Br. R. (v) *scarificationis* I. *scariphationis* P. *scarifactionis* L. (x) *et* I. B. R. Br. (y) *terna* L. I. B. Br. R. (z) *Ceciliae* I. B. Br. R. *celi* L. (a) *fibula* Goes. L. I. B. Br. R. *fibula aerva* S. *fibula ahena* Cod. Vatic.

Intenditur) Vegetius *imponantur in plagam.* Hinc Morgagni legebat h. l. *intenduntur*, assentiente Pontedera, qui deleri volebat *more* et *scarificationi*; confisus auctoritati optimorum librorum. Ex Sang. *malagmatis vi scarificationi cedunt* annotavit Gron.

Atque hordaceae) Vulgo *tritae et farina et sale.* Vegetius: *addita hordeacea farina et sale.* Hinc secutus Codicem Sangerm. correxi h. l. Eandem farinam in chersydri et cerastae ictu Celsus V, 27, 8; in viperae Paulus V, 12, et Vegetius III, 79, adhibent, monente Morgagni.

Quinque librarum) Vegetius: *cacumina tenera conteras cum sextariis vini, quatuor vel olei*; ubi liber Goth. post *conteras* inserit *vel totidem* manifesto lacunae argumento. Morgagni h. l. maluisse videtur legi: *cacumina pond. quinque librarum.* Fraxini (μελίας) foliorum succum infundere et vulneri etiam imponere iubet Aetius XIII, 21.

perniciem, quam intulit, suo corpore luit: nam[b] animal ipsum oleo mersum necatur, et quum imputruit, conteritur, eoque medicamine[c] morsus muris aranei linitur. Vel si id non adest, tumorque[d] ostendit iniuriam dentium, cuminum conteritur, eique[e] adiicitur exiguum picis liquidae et axungiae, ut lentorem malagmatis habeat. Id impositum perniciem 6
commovet.[f] Vel si antequam tumor discutiatur,[g] in suppurationem convertitur,[h] optimum est ignea lamina conversionem[i] resecare, et quicquid vitiosi est, inurere, atque ita liquida pice cum oleo linire. Solet etiam ipsum animal vivum creta figulari circumdari; quae quum siccata est, collo boum suspenditur.[k] ea res innoxium pecus a morsu muris aranei praebet. Oculorum vitia plerumque melle sanantur. 7
nam sive intumuerunt, aqua mulsa triticea[l] farina conspergitur et imponitur:[m] sive album in oculo est,

apud Rhodium de Acia p. 77. (b) *nam* at Br. (c) *quandoque* inserunt Edd. pr. Goes. Polit. S. *quum* Lips. *quinque morsus* Tromb. et liber Pont. qui hinc efficit *quisque*. (d) Vulgo *humorque*. (e) *eoque* P. S. (f) *submonet* Vegel. (g) *discuteretur* I. β. R. L. S. *discutetur* Br. (h) *convertit* Br. *converti* Sang. (i) *convers.* om. G. deinde vulgo *resecare*. (2) *suspendatur* I. B. Br. R. *bovum* Sang. (l) Ita pro *triticeae farinae* scripsi. Sang. *farina triticea* habet, sed ex correctione. idem *conspargitur*. (m) *conpo-*

Morsus muris) Vegetius: *et plagam dentium ex eodem confrices*. Eadem remedia babet Pelagonius Hippiatr. p. 221.

Tumorque) Ita suadente sententia, Vegetio atque adeo ipso Columella sect. 6, cum Morgagnio correxi vulgatum *humorque*. Ita volebat etiam scribi Vrsinus. Remedium exstat in Hippiatricis, p. 121, ubi ἐπιθέμενος ἀπαλλάξεις legendum.

Conversionem) Vegetius: *collectionem aperire*. — *oleo illinere*; hinc praeclara vulgatum *resecare* correxit Vrsinus. In Hippiatricis est: πρὸς δὲ τὸ τὴν φλεγμονὴν διαλύεσθαι, εἴ γε πυοτροφήσει — εἰ τὴν ἐπιδερματίδα περιέλοις σμιλίῳ καὶ πᾶν τὸ πεπονθὸς ἐπιχχύσεις. Tertium etiam remedium, satis ineptum, ibidem verbotenus exstat graece.

Plerumque) Vegetius *plurima*; hinc Morgagni malebat h. l. *pleraque*; recte!

Triticea farina) Hoc ex Cod. Sang. substitui vulgatae: *triticeae farinae*; ita enim Vegetius.

Album) Est λεύκωμα. Salis fos-

montanus sal Hispanus[n] vel Ammoniacus vel etiam
Cappadocus, minute tritus[o] et immistus melli vitium
extenuat. facit idem trita sepiae testa, et per fistu-
lam ter die oculo inspirata. facit et radix, quam
Graeci σίλφιον[p] vocant, vulgus autem nostra consue-
8 tudine laserpitium appellant. huius quantocunque
ponderi decima[q] pars salis ammoniaci adiicitur, ea-
que pariter trita oculo similiter infunduntur, vel
eadem radix contusa et cum oleo lentisci inuncta vi-
tium expurgat. Epiphoram supprimit polenta con-

nitur I. B. Br. R. (n) *Spanus* Goes. deinde *amoniacus* I. B. R. *armaniacus* L. *capadocis* I. B. R. *cappadocis* Sang. *minutae* B. R. (o) *tritum et immixtum* I. B. Br. R. postea *tosta* Sang. (p) *vocant μαγουδαρην* I. B. Br. R. φίον ἄλφιον P. ἄλφιον S. ολφιον L, εφιον Goes. Deinde *appellat* Br. (q) Ita pro *decem partes* scripsi ex Lips. *decimam partem* et sequens *adiiciun-*

sitii genera nominat simul plura. Baeticum et Tragasaeum iumentorum et Boum oculis olim maxime laudabant, auctore Plinio 31, s. 41.

Σίλφιον) Edd. primae ante Aldinam μαγουδάρην habent; quam caulem grammatici interpretantur. Iohannes Garlandius in Synonymis, editis a Loeschero Histor. Poëtar. medii aevi p 321, vs. 231: *beta magudcrim caulem dic esse secundum, hinc adiectivum nomen betasius exstat*; ubi de *betaceo* non dubito, magis de eo, quod magudcrim vocavit. Abr. Gronov. h. l. corrigebat *facit et laseris radix, quod Graeci silphion*; ex nostri XII, c. 7, s. 4, et cap. 59, s. 4. Plautus in Rudente III, 2, 15: *si speras tibi hoc anno nullum futurum sirpe et laserpitium*; deinde versu 19: *seu tibi confidis fore multam magudarim.* Ex graeco σιλφι, σίρφι, σέρπι, (Hesychius etiam σίλπον, σίλφιον habet) latinum *sirpe* et *serpe* factum docuit cum Salmasio Vossius. *Laserpitium* igitur est proprie succus serpis, lac serpitium. Magudarin semen sirpis dici, monuit olim Theophr. H. P. VI, 3; alii tamen id vocabulum aliter sunt interpretati. Locum Plauti posuit etiam Priscianus VII, p. 757, ubi Codicem *Madugarim* habere scriptum monuit Abr. Gronov.

Decima pars) Vegetius: *cum decima parte salis ammoniaci et cum fistula oculo insufflas, quae radix tunsa et cum oleo lentisci mixta vitium expurgat.* Hinc malebat Morgagni h. l. legere: *decima pars — adiicitur*; cui quum faveat et Codex Lips. et sententia ipsa tota partes salis respuere videatur, mutavi vulgatum *decem partes — adiiciuntur.* Aetius Tetrab. II, Serm. 3, c. 38, ad albugines sal ammoniacum ut fortissimum pharmacum adhibet, monente Morgagni.

Contusa) Sangerm. *tunsa* habet.

Epiphoram) Vegetius: *Si genae humorem profundunt, lacrimisque visus confunditur, quam epiphoram vo-*

spersa mulsa[r] aqua, et in[s] supercilia genasque imposita, pastinacae quoque[t] agrestis semina, et succus armoraceae, cum melle laevigata[v] oculorum sedant dolorem. Sed quotiescunque[x] mel aliusve succus re- 9
mediis adhibetur, circumliniendus[y] erit oculus pice liquida cum oleo, ne a muscis infestetur. nam et ad dulcedinem[z] mellis aliorumque medicamentorum non hae solae sed et apes advolant.

XVIII. Magnam etiam perniciem saepe[a] affert hirudo[b] hausta cum aqua. ea adhaerens faucibus sanguinem ducit, et incremento suo transitum cibis praecludit. si tam[c] difficili loco est, ut manu trahi non possit, fistulam vel arundinem inserito, et ita calidum oleum infundito: nam eo contactum animal

tur correxi. (r) *consparsa mulsae* Sang. *mulsae impositas* Goes. (s) *insuper olea* L. (t) Ita Goes. Sang. et Veg. pro *pastinacaeque*. (v) *laevigata* de meo dedi pro *conlinita*. In Goes. et L. est *conlevata*, ut etiam in I. B. R. Br. *circum levata* Sang. unde *circumlevigata* coniiciebat Heins. *circumlita* Burm. ad Quinct. Declam. XIII. p. 277. *conlevata* ex Sang. posuit Gronov. (x) *quotiescunque* I. B. Br. R. *quotiensque* P. L. Sang. *quotiesque* Goes. (y) *circumlinendus* Sang. ap. Burm. l. c. *circunlin.* Br. (z) *et ad oculorum* ins. P. Goes. S.

Cap. XVIII. (a) *saepe* abest I. B. Br. R. (b) *harundo austa* L. (c) *iam*

cant, polenta ex hordeo mulsa aqua conspersa — cum melle trita oculorum sedat dolorem.

Armoraceae) De ea vide ad Palladii Octobr. XI, 4, et infra ad Colum. IX, 4, 5.

Laevigata) Vulgatum *conlinita* ex Vegetio correxi. Ex scriptura tamen Sang. malim *laevigata et circumlita*. In Hippiatricis p. 47, contra epiphoram ponitur, ἀγριοσταφυλίνου σπέρμα κεκομμένου καὶ ἀρνογλώσσου χυλὸν μέλιτι ἀττικῷ μίξας χρῶ. Arnoglossum est plantago.

Muscis) Vegetius addit *apibusve vel vespis — quas dulcedo mellis invitat.*

Cap. XVIII. *Hirudo*) Deinde sanguisuga dici coepit, monente Plinio; sed eandem noxam variae insectorum larvae cum aquis infestae inferunt, ut Itali testantur scriptores et Schrankii Itinerarium Bavaricum.

Faucibus) Intelligit oesophagi aditum. Sed interdum gutturi adhaerens et sanguine hausto intumescens animam praecludit. Vide omnino notas ad Nicandri Alexiph. vs. 495 sqq.

Contactum) Ita pro *contactu* Sang. monente Gronovio. οὐ ψαύσαντος ἀποπίπτουσιν Hippiatrica p. 223.

2 confestim decidit. Potest etiam per fistulam densti[d] cimicis nidor[e] immitti: qui ubi superponitur[f] igni, fumum emittit, et[g] conceptum nidorem fistula usque ad hirudinem perfert; isque[h] nidor depellit[i] haerentem. Si tamen vel stomachum vel intestinum tenet, calido aceto per cornu[k] infuso necatur. Has medicinas quamvis bubus adhibendas[l] praeceperim;[m] posse tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori convenire, nihil dubium est.

XIX. Sed et machina fabricanda est, qua clausa, iumenta bovesque curentur, ut et[a] tutus accessus ad pecudem medenti[b] sit, nec in ipsa curatione quadrupes reluctando remedia respuat.[c] est autem[d] talis machinae forma. Roboreis axibus[e] compingitur

H. (d) *deusticae cimicis odor* P. *deusticae mitis* L. *deusticae nucis odor* I. Br. *deusticae* etc. B. R. (e) odor Goes. S. (f) *superponuntur* P. *superpositus* Goes. S. (g) *et* deficit I. B. R. Br. (h) *hisque* R. (i) *depellet* I. B. Br. R. S. (2) *cornua* I. B. Br. R. (l) ita pro *adhiberi*, quod om. I. B. Br R. L. habet Goes. Saug. (m) ita pro *praeceperimus* I. B. Br. R. S.

Cap. XIX. (a) Vulgo additum *propior* omisi. (b) ita pro *medentibus sit* scripsi. *pecudem tutus sit* Br. I. B. R. *medenti tussit* L. P. (c) *respuet* I. B. Br. R. (d) *enim* Eaedem. (e) *assibus* Eaed. *asseribus* L. a glossa uti cen-

Cimicis) Vegetius III, 4, 43 *cimini* habet; sed de cimicis fumo seu nidore idem ad hirudines, gutturi haerentes, tradunt Dioscorides II, 33 Plinius 29, c. 4. Galenus S. M. F. libro XI, et Auctor Parabil. III, c. 103, cum Avicenna, monente Morgagni; de cimino nemo. Gargil. Martialis s. 11 cimicem conterit. Ceterum ex Sang. et Edd. primis lego: *superpositus igni fumum emisit, conceptum — perferet — depellet.*

Adhibendas praeceperim) Ita ex optimis libris scripsi pro vulgatis: *adhiberi praeceperimus.*

Cap. XIX. *Propior*) Vegetius: *ut et tutus accessus.* Hinc apparet, veram lectionem in Edd. principibus et in ipso vitio Polit. et Lips. *medenti tussit* latere. Hinc vulgatam *propior* ante accessus expuli et veram deinceps lectionem restitui.

Respuat) Vegetius: *nec luctando quadrupes aut membra converet ac sic remedia despuet.* Vnde apparet, deesse quaedam in Columella.

Roboreis) Vegel. *roboreas asses constringis solium — in altitudinem pars posterior duos semipedem, pars vero quae ad priora animalium pertinet, quatuor pedes.*

solum, quod habet in longitudinem pedes novem,
et in latitudinem pars prior dupondium [f] semissem,
pars posterior quatuor pedes. huic solo septenum 2
pedum stipites recti ab utroque latere quaterni applicantur. ii autem in ipsis quatuor angulis affixi
sunt, omnesque transversis sex temonibus [g] quasi vacerrae inter se ligantur, ita ut a posteriore [h] parte,
quae latior est, velut in caveam quadrupes possit
induci, nec exire alia parte prohibentibus adversis
axiculis.[i] Primis autem duobus staturninibus imponitur firmum iugum, ad quod iumenta capistrantur,
vel boum cornua religantur. ubi [2] potest [l] etiam numella [m] fabricari, ut inserto capite descendentibus
per foramina regulis cervix catenetur.[n] caeterum 3
corpus laqueatum et distentum temonibus [o] obligatur, immotumque [p] medentis arbitrio est expositum.
Haec ipsa machina communis erit omnium maiorum
quadrupedum.

XX. Quoniam de bubus satis praecepimus, opportune [a] de tauris vaccisque dicemus. Tauros maxime
membris amplissimis, moribus placidis, media [b] aetate

sel Gesner. (f) *dipodium* Br. *dipondium* I. B. R. L. deinda *quattuor — quatterni* Br. (g) *them.* I. B. Br. R. (h) *posteriori* Br. *et in posteriors* Sang. (i) *assiculis* I. B. Br. R. (2) *ubi—obligatur* om. Goes. (l) ita pro *possunt* P. S. (m) its pro *numelli* Sang. *numellae* B. R. (n) Ita pro *teneatur* Sang. *tenetur* Br. Pol. *cervicax* P. (o) *them.* I. B. R. recte Br. (p) *immotumque* omisso *sicque* I. B. Br. R. L. Prims Ald. mutavil el posl *immotum* addidil *animal.*

Cap. XX. (a) *oportune* H. A. G. (b) *medietate* Goes. (c) Vulgo *ventre*

Numella) Vulgalum *numelli* cum Turnebo Advers. 23, c. 21, et Georgio Alexandrino viliosum esse censuil el *numellae* legi iusait Morgagni. Igitur optimorum librorum lectionem *numella* reslilui, cui accommodandum fuil etiam vulgatum *possunt.*

Communis) Vegelius: *Machina omnium maiorum animalium medela solet esse communis.* Ita liber Golh. ubi vulgo esl: *quae machina ad omnium — medelam solet* etc.

Cap. XX. *Media*) Transtulit Palladius Martio XI, 4: *aetatis mediae*

probandos censeo. caetera fere omnia eadem in his observabimus, quae in bubus eligendis. neque enim alio distat bonus taurus a castrato, nisi quod huic torva facies est, vegetior aspectus, breviora cornua, torosior cervix, et ita vasta, ut sit maxima porlio corporis, venter[c] paulo substrictior, qui magis rectus[d] et ad ineundas foeminas habilis sit.

XXI. Vaccae quoque probantur altissimae formae longaeque, maximis uteris, frontibus latissimis, oculis nigris et patentibus,[a] cornibus venustis et[b] levibus et[c] nigrantibus, pilosis auribus, compressis malis, palearibus et caudis amplissimis, ungulis modicis, et modicis[d] cruribus. Caetera quoque fere eadem in foeminis, quae et in maribus, desiderantur, et praecipue ut sint novellae: quoniam, quum ex-

— *substrictiore.* Saogerm. *subtruncior.* (d) *reus* L. *treus* Goes. *streus* Sang. Vnde *teres* couiicit Gesner. *treus* anootavit ex Sang. Grouov.

Cap. XXI. (a) *patentissimis*: I. B. Br. R. L. S. *patentibus cornibus* I. I. H. A. G. (b) *ac* P. S. (c) *ac* P. (d) *modicis* om. I. B. Br. R. Iuut.

et magis quae iuventute minor est, quam quae declinet in senium.

Bonus taurus) Vrsinus *bos taurus* legi volebat, satis ingeniose!

Vegetior adspectus) Omisit Palladius, ex Saog. *vegetioris aspectus* posnit Grouov. et antea *seligendis.*

Venter) Ita ex Sangerm. correxi vulgatum *ventre substrictiore.*

Rectus) Opponitur tumenti et curvo, ideoque inhabili ad coitum tauri. Gesner ex varietate librorum *teres* efficiebat, Pontedera *strenuus* ad taurum referens. Male!

Cap. XXI. *Vteris*) Palladius s. 5: *forma altissima corporis longe, uteri capacis et magni*; ubi Codex Pol. cum Crescentio habet *longi* pro *magni.*

Frontibus) Palladius: *alta fronte*; sed recte Crescent. *lata* habet.

Patentibus) Palladius: *oculis nigris et grandibus.*

Cornibus) Palladios: *pulchris cornibus et praecipue nigris*, omisso verbo *levibus.*

Pilosis) *aure setosa* Palladius.

Compressis malis) Omisit Palladius, habet Varro II, 5, 7; Geoponica XVII, 2: γνάθους συνεσταλμένας.

Modicis — modicis) Palladius: *ungulis brevibus et cruribus nigris ac parvis*; ubi tamen Edd. I. B. R. omittunt voces *nigris et.* recte! nigra tamen crura in vaccis probat Florentinus Geoponic. XVII, 2.

Novellae) Palladius: *aetatis maxime trimae, quia usque ad decennium foetura ex his procedit utilior nec ante*

cesserunt[e] annos decem, foetibus inutiles sunt. rur-
sus minores, bimis iniri non[f] oportet. Si ante ta- 2
men conceperint,[g] partum earum removeri placet,
ac per triduum, ne laborent, ubera exprimi, postea
mulctra prohiberi.

XXII. Sed et curandum est omnibus annis [in[a] hoc] aeque atque in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur. nam et enixae[b] et vetustate[c] quae gignere desierunt, summovendae sunt, et utique taurae, quae locum foecundarum occupant, able-

Goes. L. In Sang. deesse *modicis* at deinde *et* ante *in maribus* annotat Ernesti; sed Gronov. tantum *et* aute *modicis* desse annotavit. (e) ita pro *excesserint* I. Br. R. S. (f) *non* defic. I. B. R. (g) *conceperint* R. *conaaperint* Iuntt.

Cap. XXII. (a) *in hoc* abest L. I. B. Br. R. S. (b) *nixae* I. B. Br. *nixa* S. *nise* L. (c) *vetustate* I. B. Br. R. vulgo *vetustae*. (d) *tauro* I. B. Br.

aetatem trimam tauros his admitti oportet; ubi tamen Cresc. recte habet altero loco *bimam*. Ita et Varro II, 5, et Geoponica XVII, 10.

Cap. XXII. *Enixae*) Pontedera, vitium inesse vulgatae suspiratus, addebat *saepe* aut *male enixae*. Interpretabatur enim *enixas* quae pepererunt, quas simpliciter eam ob causam reiicere absurdum sit. (At in curis post. coniiciebat scribendum: *nam et obnoxiae et vetustate quae*), Gesnerus *enixas* interpretabatur *effoetas*. Sed neuter usum loquendi Columellae animadvertit. Is *eniti* dicere solet de opere aliquo, summa virium contentione ad finem perducto. Vide I, 9, 6; II, 2, 27. Sunt igitur *enixae et quae vetustate parere desierunt* vaccae, quae saepius pepererunt et partibus vires omnes et foecunditatem frequentibus absumserunt. Hinc lectionem optimorum librorum *vetustate* praetuli vulgatae *vetustae*. Atque ita simul *infirmae*, senes et steriles removentur, quos segregari iubet etiam Varro in Geoponicis XVII, 10. Ita apibus, vetustate corruptis, novum examen contribuit noster IX, 13, 9. Sed nunc demum video Heinsium Advers. III, p. 459, ex Sang laudare *nam et visae et vetustate quod*: unde ipse corrigebat: *Nam et vietae prae vetustate quod gignere* vel certe *vetulae* malebat.

Taurae) Sunt quae sexum utrumque iunctum habent, quanquam non perfecte. Anglis in bovillo genere tales vaccae *Free Martin* dicuntur. Tales plerumque existunt, quum gemini pulli diversi sexus eduntur; nam mas perfectus fit, femina ex utroque sexu participat, sed sterilis. Cf. *Hunter* in Philosophic. Transactions Vol. 69, p. 279. Similiter in capris steriles et monstrosae propter sexum communem dicuntur τράγαιναι auctore Aristotele de Generat. IV, 4. Habi-

gandae vel aratro domandae, quoniam laboris et operis non minus quam iuvenci, propter uteri sterilitatem,[e] patientes sunt.
2 Eiusmodi armentum maritima et aprica hiberna desiderat; aestate[f] opacissima nemorum,[g] ac montium alta[h] magis quam plana pascua. nam melius nemoribus herbidis et frutetis[i] et carectis,[2].... quoniam siccis ac lapidosis[l] locis duran-

R. (e) *sterilites* Goes. P. L. (f) *certatim opicis* P. *costatim opicis morum* L. (g) *nemorum*, *ac* om. I. B. Br. R. (h) *ac laeta* I. B. Br. R. (i) *fructus* P. *fructibus* L. S. (2) *caretis* I. B. Br. R. H. A. G. *caretis* P. L. S. (l) *lapidosis* Gr. Ex Sang. mutavi vulgatum *carectis*, *quam lapidosis* (m)

tum esternum feminarum tales hermaphroditi omnium quadrupedum habere solent; sed taurae cornibus et mole corporis bobus castratis simillimae sunt. In vitulo tali sexuales partes internas plane masculas, externas foemineas reperit Scarpa in Memorie di Matem. et Fisica. Verona 1784. T. II, P. II, p. 847.

Aestate) Palladius sect. 7: *aestate opaca paremus et frigida, montana maxime, quia melius frutetis et his herba internascente saturantur. quamvis circa fluvios recte propter amoena loca pascantur: foetura tamen aquis tepidioribus adiuvatur, unde magis utilius habentur, ubi pluvialis aqua tepentes format lacunas.* Lectionem Sang. *et montium, laeta magis* memorat at corrigit *montium, elata magis.* Heinsius Advers. III, p. 495. Rectius idem comparat locum Plinii II, Epist. 16. de villa Laurentina maritima: *Multi greges ovium, multa ibi equorum boumque armenta, quae montibus hieme depulsa herbis et tepore verno nitescunt.* Et Senecae Epist. 52: *Quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero ungula est; in molli palustrique pascuo saginata cito subteruntur.* — *Certatim* (vel *cestatim*) *opicis morum omnium; ac lata magis.* Polit. in Trombell. versus unus ferme desideratur; in libro Pontederae multa ex ingenio consarcinata, veluti: *marina hiberna et aprica loca desiderat.* Pontedera locum lacunosum ita fere redintegrabat: *aestate in opacis nemorum montium ac laeta magis...* Postrema ex Palladio corrigit: *saturantur iuvencae.* Sed ne sic quidem sibi ipse satisfecit. Igitur legit: *Eiusmodi armentum maritima et aprica hiberna desiderat loca: aestate in....* deinceps ex Polit. Caesenat. lectione: *quam ac lapidosis* efficit: *quam asperis lapidosis* etc.

Carectis) Ex Palladio Pontedera volebat legi: *carectis saturantur iuvencae*, aut *iuvenculae*. Verum quum in libro Sang. sit *carectis. quoniam siccis ac lapidosis locis* etc. apparet, excidisse quaedam. Suspicor, priora verba ita esse corrigenda: *nam melius in nemoribus herbidis et frutetis et carestis pascuntur* (aut *saginantur*); deinde addendum: *quoniam siccis ac lapidosis* etc. Durari ungulas montibus et lapidosis locis ait etiam Varro II. 8. Columella VII, 37. Triller in

tur ungulae. Nec tam fluvios rivosque desiderat, quam lacus manu[m] factos; quoniam et[n] fluvialis[o] aqua, quae fere frigidior est, partum abigit, et caelestis[p] iucundior est. Omnis tamen externi[q] frigoris tolerantior equino armento vacca est, ideoque facile sub dio hibernat.

XXIII. Sed laxo spatio consepta facienda sunt, ne in angustiis conceptum[a] altera alterius elidat, et ut invalida fortioris ictus effugiat. Stabula sunt optima saxo aut glarea strata, non incommoda tamen etiam sabulosa. illa, quod imbres respuant; haec, quod celeriter exsorbeant,[b] transmittantque. sed utraque devexa sint, ut humorem effundant; spectentque ad meridiem, ut facile siccentur, et frigidis ventis non sint obnoxia. Levis autem cura pascui est. nam ut lae- 2

manufactos iunct. I. B. R. I. I. paulo antea vulg. *desiderare* ex Sang. correxi. (n) *et* inser. P. S. (o) *pluvialis* L. (p) *caelesti* L. (q) Vulgatum *extremi* ex L. P. Goes. Sang. correxit Gesner.

Cap. XXIII. (a) *conseptum* Gr. (b) *exorbent transmittuntque* I. B. Br.

Observ. Crit. II, 27, corrigebat: *nam minus nemoribus*, vel *nam melius lapid. locis quam nemoribus* etc. Prior correctio placuit Abr. Gronovio

Manu factos) Ex Palladii loco vitium latere suspicor; is ait: *ubi pluvialis aqua tepentes format lacunas.*

Omnis tamen) *Tolerat tamen frigus hoc armenti genus et potest facile hibernare sub dio.* Palladius.

Cap. XXIII. *Conceptum*) Palladius sect. 8: *quibus tamen septa fieri propter iniuriam gravidarum convenit laxiora.* Conceptum iterum dixit ita VII, 6, 5.

Glarea) Palladius: *strata saxo aut glareis aut arenis.* Deinceps vulgatum *sorbeant* ex optimis libris una syllaba auxi. Ex Sang. *respuat* annotavit Gronov.

Cura pascui) Palladius Augusto cap. 4. *nunc urenda sunt pascua* (*arida* Polit. codex) *ut et altorum fruticum festinatio reprimatur ad stirpes et incensis aridis nova laetius herba succedat.* Ex quo vitium vulgatae lectionis h. l. manifestius agnosci potest, quam ex varietate lectionis optimorum librorum, qui recte *et* ante sentibus omittunt, et deinde *dentibus duris et* exhibent. Hoc video, requirere sensum haec fere verba: *recreat aridis exustis*, vel *ustis*, *et fruticem* etc. Albertus de pratis: *Contingit aliquando, ut nimia spissitudo graminis superficiem agri operientis involvat superficiem ipsius et per modum panni spissi iacens desuper, quae impedit nativitatem graminis de subtus et convertitur pratum in putredinem et corrum-

tior herba consurgat, fere ultimo tempore aestatis incenditur. ea res et teneriora pabula recreat, et[c] sentibus[d] ustis fruticem[e] surrecturum in altitudinem compescit.[f] Ipsis vero corporibus affert salubritatem iuxta conseptum saxis et canalibus sal superiectus, ad quem saturae pabulo libenter recurrunt, quum
3 pastorali signo quasi receptui canitur. nam id quoque semper crepusculo fieri debet, ut ad sonum buccinae pecus, si quod in silvis substiterit, septa repetere consuescat. sic[g] enim recognosci grex poterit, numerusque constare,[h] si velut[i] ex militari disciplina intra stabulorum[k] castra manserint. Sed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti viribus per nemora vagantur, liberosque egressus et[l] reditus habent, nec revocantur nisi ad coitus[m] foeminarum.

XXIV. Ex his, qui quadrimis[a] minores sunt, ma-

B. L. *exorbem* Goes. Vulgo *sorbeant*. (c) *et* om. I. B. Br. R. (d) *dentis* P. *dentibus* S. *duris et* I. B. Br. R. L. S. *duribus et* P. (e) *fruticem* R. *frutione* L. (f) *compescuit* I. B. Br. R. (g) *Hic* I. B. Br. R. L. Goes. (h) ita pro *censeri* Eaed. et L. S. (i) ita pro *veluti* Eaed. et Saug. (k) ita pro *stabularii* L. Goes. (l) ita pro *egr. redituque* I. B. Br. R. Saug. (m) *coetus* P.

Cap. XXIV. (a) *quadrinis* L. (b) *quam* om. I. B. Br. R. *cum* P. (c) *quo*

pit foena; et tunc alia cura non est nisi post gelu in fine Februarii quando sicca sunt prata, incendatur pratum. tunc enim consumto panno operiente optima in Aprili proveniunt gramina. Simili vitio pratorum muscosorum cineribus inspersis medetur noster. Silius VII, 364: *quam multa videt fervoribus atris cum Calabros urunt ad pinguia pabula saltus, vertice Gargani residens incendia pastor.* Lucani locum IX, 152: *Sic ubi depastis submittere gramina campis et renovare pa-rans hibernas Apulus herbas, igne fovet terras* etc. iam alibi posui.

Pastorali signi) Expressit Aeneidis VII, 513 locum, monente Heinsio.

Cap. XXIV, *quadrimis*) Aristoteles H. A. VIII, 7: αὐξάνονται δὲ ὅταν πλείω ἔτη ἀνόχευτοι ὦσι. διὸ οἱ ἐν τῇ Ἠπείρῳ τὰς καλουμένας πυῤῥίχας βοῦς ἐννέα ἔτη διατηροῦσιν ἀνοχεύτους καὶ καλοῦσιν ἀποταύρους ἵνα αὔξωνται. unde Plinius VII, sect. 70: id consecutus est Pyrrhus, non ante quadrimatum ad partus vocando. Sed *nu-*

ioresque quam [b] duodecim annorum, prohibentur admissura: illi, quoniam quasi puerili aetate seminandis armentis parum idonei habentur; hi, quia [c] senio sunt effoeti. Mense Iulio foeminae maribus plerumque permittendae, ut eo tempore conceptos proximo [d] vere adultis iam pabulis edant. Nam de- 2
cem mensibus ventrem perferunt, neque ex imperio magistri, sed sua sponte marem [e] patiuntur. Atque in id fere quod dixi tempus, naturalia congruunt desideria, quoniam satietate [f] verni pabuli pecudes exhilaratae lasciviunt in venerem, [g] quam si aut foemina recusat, aut non appetit taurus, eadem ratione, qua fastidientibus equis mox praecipiemus, elicitur cupiditas odore genitalium admoto naribus. Sed et pabulum circa tempus admissurae subtrahi- 3
tur [h] foeminis, ne eas steriles reddat nimia corporis obesitas; et tauris adiicitur, quo fortius ineant. unumque marem quindecim vaccis sufficere abunde [i] est. qui ubi iuvencam supervenit, certis signis com-

P. S. (d) *proximos* G. (e) *maremque patitur* P. (f) Vulgo *nimietate*. Lips. *sietate*. Goes. *stietate*. ex Sang. *scietate* Gronov. (g) *in venerem, quam si* ex Sang. dedi pro *lasciviunt. Quodsi*. Pol. etiam *quam* habet. (h) *subtrahitur*, *foeminas* I. B. Br. R. *eas* om. etiam Sang. (i) *habunde* B.

vem annos in Aristotele tuetur versio Scoti, repetita ab Alberto et Vincentio, et libri scripti omnes.

Permittendae) Palladius, qui haec excerpsit Iulio 4 habet *submittendae*.

Decem) Aristoteles H. A. VI, 21: κύει δὲ ἐννέα μῆνας, δεκάτῳ δὲ τίκτει. ἔνιοι δὲ διϊσχυρίζονται δέκα μῆνας κύειν ἡμερολεγδόν. unde Plinius VIII, sect. 70: *Pariunt mense decimo. — Sunt auctores ipso complente decimum die parere*.

In id — tempus) Mensem thargelionem et scirophorionem definit Aristoteles l. c.

Satietate) Hoc vulgato *nimietate* praeferre suadebant libri optimi et Palladii verba · *post vernam pinguedinem gestientis veneris amare lascivium*. Sequentia ex Sang. libro correxi. Vulgatae vitium arguebat *recusat* et *appetit* sine casu positum.

Subtrahitur) Idem suadet Varro II, 5, 12. Geoponica XVII, 1. in equabus Virgilius III, 129.

Certis signis) Ex Varrone II, 5, 13, eadem habet signa Plinius VIII, sect. 20, et Geoponica XVII, 6. Orta est opinio ex alia, aeque falsa, dextrum testiculum et ovarium foemi-

prehendere licet, quem sexum generaverit: quoniam si parte[k] dextra desiluit,[l] marem seminasse manifestum est; si laeva,[m] foeminam.[n] id tamen[o] verum esse non aliter apparet, quam si[p] post unum coitum forda non admittit taurum: quod et ipsum raro ac-
4 cidit. Nam quamvis plena foetu non expletur libidine. adeo ultra naturae terminos etiam in pecudibus[q] plurimum pollent blandae voluptatis illecebrae? Sed non dubium est, ubi pabuli sit laetitia,[r] posse omnibus annis partum educari; at ubi penuria est, alternis submitti: quod maxime in operariis vaccis[s] fieri placet, ut et vituli annui temporis spatio lacte satientur, nec forda simul operis et uteri gravetur onere. quae quum partum edidit, nisi cibis fulta est, quamvis bona nutrix, labore fatigata nato subtrahit
5 alimentum. Itaque et foetae cytisus viridis et torrefactum ordeum,[t] maceratumque ervum praebetur, et[v] tener vitulus torrido molitoque[x] milio, et permixto[y] cum lacte salivatur.[z] Melius etiam in hos usus

(a) *pax* P., (l) *desilivit* I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. (m) *leva* I. B. Br. R. A Iunt. (n) *foemina* I. B. R. recte Br. (o) *tam* P. (p) ita pro *ubi* I. B. Br. R. *in* P. (q) *pluribus* add. Sang. (r) *laeticia* Iens. Br. (s) *vaccis* ex Goes. addidi et Sang. (t) *in orreum* Goes. (v) Vulgo *vel tenero olere commisto* I. B. Br. R. L. *et tenerius olus torrido*. Goes. Sang. *et tenuem vitulus torrido*. (x) *mollitoque* Br. A. Iunt. G. L. omitt. Sang. (y) Vulgo

narum a natura foetibus masculis, sinistra foemineia destinata fuisse. Ceterum *comprendere* ex Sangerm. annotavit Gronov.

Forda) Festus: *Fordicidiis boves fordae, id est gravidae, immolabantur, dictae a foetu.* Idem in voce *Horda praegnans.* Vide ad Varronem II, 5, 7. Est ex graeco φοράς.

Raro accidit) Conceptionem uno ictu peragi; quae si forte aberraverit, vigesimum post diem marem iterum admitti a femina posuit Aristoteles H. A. VI, 21; inde Plinius VIII, sect. 70.

Et tener) Palladius ex h. l. Aprili cap. 7, *ipsis autem vitulis tostum* (Polit. Codex *tritum*) *molitumque milium cum lacte misceatur salivati more praebendum.* Hoc loco et varietate lectionis optimorum librorum adiutus Pontedera recte h. l. emendavit.

Altinae vaccae parantur,[a] quas eius regionis incolae Cevas[b] appellant. eae[c] sunt humilis staturae, lactis abundantes, propter quod remotis earum[d] foetibus, generosum pecus alienis educatur uberibus: vel si hoc praesidium non adest, faba fresa, et[e] vinum recte tolerat, idque praecipue in magnis gregibus fieri oportet.

XXV. Solent autem vitulis nocere lumbrici, qui fere nascuntur cruditatibus. Itaque moderandum[a]

legebatur *per unam noctem lacte macerato salinatur*. ubi Codex Goes. et Sangerm. babet *permixto lacte* omissis intermediis vocabulis. In Edd. I. B. Br. R. est *per unam lacte salivatur*. In Polit. libro *per miam lacia macerato saliv.* In Lips. *per imam lacte salivatur*. Denique vocem *macerato* omittit etiam Goes. et Sang. liber. Pontedera ex Caesenate libro affert: *Et teneruit olus torrido molitoque milio*. In Sangerm. *misto esse*, et deinceps deesse *unam noctem macerato* annotavit Gronov. (z) sic pro *salviatur* ex L. P. Goes. Sang. Gesner. (a) Ita pro *probantur* Goes. Sang. (b) *Genas* Sang. (c) *Hae* I. B. Br. R. deinde *habundantes* Br. (d) *eorum* I. B. Br. R. (e) *et* om. Ened.

Cap. XXV. (a) *moderatum* Br. (b) Ita pro *salviati* ex Codd. Gesner.

Altinae) Ex loco Plinii VIII, sect. 70: *Plurimum lactis Alpinis, quibus minimum corporis, plurimum laboris, capite non cervice iunctis*. Harduinus h. l. scribi et intelligi volebat *Alpinas*; ab Altino enim Italiae oppido dici *Altinates*, ut ipse Columella VII, 2. *Altinates* oves habet. Sed ante Harduinum eadem coniectura h. l. emendavit Bochart Hieroz. I, 2, 29. Similes, hoc est parvas et exiles, sed multi lactis vaccas montis Lactarii memorat Cassiodorus Variar. XI, 10.

Cevas) An nostrum vocabulum *Kuh* in illo lateat, quod putabat Schoettgen ad h. l. non ausim affirmare. Ex loco Plinii XI, sect. 97: *numerosior Apennino caseus. Cebanum hic e Liguria mittit, ovium maxime lactis*. *Cevanas* seu *Cebanas* dici suspicor ab urbe Ceba, ubi hodie Marchionatus *Ceva* in Pedemontano principatu.

Vinum — tolerat) Infra X, praef. 4: velut aqua frumentoque summis atque humillimis victum tolerantibus. Caesar. B. C. III, 49: equos eorum vix tolerari, reliqua iumenta interisse. Ibid. c. 58: his rationibus equitatum tolerare. De B. G. I, 28: nihil erat, quo tamen tolerarent. Iterum VII, 77: eorum corporibus vitam toleraverunt. Quae quidem exempla huic nostro aliquantum dissimilia sunt, adeo, ut fere dubitem de lectionis varitate. Ceterum etiam Aristoteles H. A. VIII, 6, generalim boves saginari ait ficubus, uvis passis et vino.

Cap. XXV. *Nascuntur*) Nascuntur ignoto adhuc semine, sed cruditates tandem copiosi generant.

est, ut bene concoquant: aut si iam tali vitio laborant, lupini semicrudi conteruntur, et offae salivati[b] more faucibus ingeruntur. Potest etiam cum arida fico[c] et ervo conteri herba Santonica,[d] et formata in offam, sicut salivatum[b] demitti.[e] Facit idem axungiae pars una tribus partibus hyssopi[f] permista. Marrubii quoque succus et porri valet eiusmodi necare animalia.

XXVI. Castrare vitulos Mago censet, dum adhuc teneri sunt; neque id ferro facere, sed fissa[a] ferula comprimere testiculos, et paulatim confringere. idque optimum genus castrationum putat, quod adhibetur aetati tenerae sine vulnere. nam ubi iam
2 induruit, melius bimus quam anniculus castratur. idque facere vere[b] vel autumno luna decrescente praecipit, vitulumque ad machinam deligare:[c] deinde prius

(c) *soco* I. B. R. recte Br. (d) *centoniena* Lips. (e) *dimitti* I. B. Br. R. L. Goes. Sang. (f) *hysopi permixta* Br.

Cap. XXVI. (a) *ipsa* P. L. (b) *vere* ins. Goes. S. al. om. a. G. (c) *reli-*

Santonica) Santonicum in hac medicina adhibet Vegetius I, 44 et 45. Idem nominat III, 55, 7, pulverem Santonicum IV, 10, 2. absinthium Santonicum est a Galliae civitate appellatum, auctore Plinio 27, sect. 28. Santonicum appellant Dioscorides III, 28. Galenus S. M. F. VI, 4. Marcellus Empiricus c. 48. Santonica herba, quae absinthium dicitur; ita etiam Scribonius Compos. 141 et Martialis IX, 95. Descripsit Lobelius Observ. p. 436.

Cap. XXVI. *Confringere*) Palladius Maio 7: et paulatim confracti resolvantur. Sed ibi Codices meliores simpliciter *confringantur* habent. Ceterum idem Palladius ibidem sect. 4 recentius aliquod castrandi genus simul descripsit, ubi vide notas. Hoc genus Magonis Hippiatrica p. 239 sub vocabulo χαρύδωσις docent. Primum genus, quod h. l. describitur, dicitur ab Aristotele τρίψις, a Paulo Aegineta θλάσις.

Vere) Recte hoc inserunt Codices optimi. Palladius *verno*. De coniectura ex loco simili infra VII, 11 inserendum *vero* viderat *Ursinus*, et Conr. Gesner in Vitulo p. 125.

Deligare) Palladius: *alii ligato ad machinam vitulo duabus angustis regulis stagneis sicut forcipibus ipsos nervos apprehendunt, qui graece κρεμαστῆρες dicuntur. his comprehensis tentos testiculos ferro resecant et ita recidunt, ut aliquid de his capitibus nervorum suorum dimittatur haerere,*

quae res et sanguinis nimietatem prohibet, et non omnino iuvencos subducto robore virilitatis effoeminat. ubi vides, vocem *tensos* non adesse in Columella, nisi in ipsio Palladio spuria est. Deinde Palladius vulgatam huius loci lectionem confirmat, quam in libris optimis variari vides. Denique *ligneae regulae* Palladio sunt *stagneae* seu ut Vincentius habet *stanneae*. In loco Polladii sect. 4 de altero castrationis genere regulae sunt, quas Apsyrtus πόρπακας seu fibulas dixit, quibusque nervi seu ductus testiculorum estensi rectique cum ipsis testiculis servantur, dum reciduntur testes. Qnos ibi Palladius *ligneas* dixit, easdem Apsyrtus lineas ant cannabinas. In hoc vero loco dubius haereo. Sed vide notam sequentem. De castratione vitulorum ita tradit Aristoteles H. A. IX, 50: οἱ μὲν οὖν μόσχοι ἐκτέμνονται ἐνιαύσιοι· εἰ δὲ μὴ, αἰσχίους καὶ ἐλάττους γίνονται· αἱ δὲ δαμάλεις ἐκτέμνονται τὸν τρόπον τοῦτον. καταπλίνοντες καὶ ἀποτίμνοντες τῆς ὀσχέας κάτωθεν τοὺς ὄρχεις ἀποθλίβουσιν. εἶτα ἀναστέλλουσι τὰς ῥίζας ἄνω, ὡς μάλιστα, καὶ τὴν τομὴν θριξὶ βύουσιν, ὅπως ὁ ἰχὼρ ῥέῃ ἔξω. καὶ ἐὰν φλεγμαίνῃ, κατακαύσαντες τὴν ὀσχέαν, ἐπιπάττουσιν. οἱ δ' ἐνόρχαι τῶν βοῶν, ἐὰν ἐκτμηθῶσι, τὸν φανερὸν συγγεννῶσιν. ubi Gozae versio habet: Vitulis tempus castrandi anniculis est, alioqui minores deformioresque evadunt. Modus castrandi hic est. Tractos deorsum testes atque obtentos pressosque in imum scroti cultello adacto extrudunt etc. Legisse ille videtur ἀποτείνοντες pro ἀποτέμνοντες; deinde verba αἱ δὲ δαμάλεις non expressit, quae, uti vulgo leguntur, docere videntur, alio modo vitulos anniculos, alio δαμάλεις seu bimos castrari. Verum in Mediceo Codice est οἱ δὲ δαμάλεις; deinde Conr. Gesner in Vitulo p. 127 legendum docuit ἐλάττους γίνονται οἱ δαμάλεις. ἐκτέμνονται δὲ τὸν τρ. τ. Hanc eius emendationem confirmat Gazae versio. Itaque philosophus docet, vitulos anniculos castrandos esse; alias enim minores et deformiores fieri. Modum castrandi hunc demonstrat. Vitulo deiecto (pro καταπλίνοντες mala Gaza καθέλκοντες legisse et ad testiculos retulisse videtur, indice etiam Conr. Gesnero) scrotum discindunt et testiculos deorsum extrudunt; deinde radices sursum, quoad fieri maxime potest, reprimunt, et plagam infarciunt capillis, ut sanies effluere possit; et si inflammatio accesserit, ignem adhibent scroto et inspergunt. Versio Scoti apud Vincentium XXII, cap. 25 habet: cremabunt testiculum ponentque cinerem super istud. Versio Thomae habet: *adurentes locum super implastrant.* In graeco deesse videtur verbum, quo significetur, quid sit vulneri adspergeudum: Verum Gesner l. c. post ea verba, ubi testiculi extruduntur deorsum, addi vult verba καὶ ἐκτέμνουσι *et exscindunt*; deinde verbum κατακαύσαντες refert ad praecedens θριξὶ, ut sententio sit haec: *quod si locus inflammetur, seu saniem contraxerit ustorum capillorum aut lanarum cinerem inspergunt.* Quod vero cremasteres sursum reprimi iubet Aristotelea, idem repetit de Generatione I, 5: ἀφαιρουμένων τῶν ὄρχεων ἀνασπῶνται ἐντὸς οἱ πόροι, ὥστε οὐ δύνανται γεννᾷν τὰ ἐκτεμνόμενα. ἐπεὶ εἰ μὴ ἀνεσπῶντο, ἐδύναντο ἄν. καὶ ἤδη ταῦρος τὶς μετὰ τὴν ἐκτομὴν εὐθέως ὀχεύσας ἐπλήρωσε διὰ τὸ μήπω τοὺς πόρους ἀνεσπᾶσθαι. Causam igitur rei, quam accidisse et nos hodie fatemur, quum bos a castratione

quam ferrum admoveas, duabus angustis ligneis regulis veluti forcipibus[d] apprehendere[e] testium nervos, quos Graeci κρεμαστῆρας[f] ab eo appellant, quod ex illis genitales partes dependent.[g] comprehensos deinde

gare L. (d) *forcibus* P. *forficibus* Goes. L. *porficibus* Ms. Hains. ad Ovid. Met. 6, 555. *forficibus* ex Sang. Gronov. (e) *apprehendere: et ipsos nervos* L. I. B. Br. R. S. (f) κρεματῆρας R. (g) Ita pro *dependent. quibus comprehensis statim testes* I. B. Br. R. L. Sang. Deinceps vulgo est *resecare-*

statim vaccam initu foecundavit suo, repetebat Aristoteles a minus sedulo sursum reiectis et reconditis cremasterum radicibus. Nostri vero hodie physiologi a semine, antea in vesiculis seminalibus collecto, repetunt causam. Rem accidisse addit Aristoteles priore etiam in loco; ubi verba graeca sit constituebat Gesner: *ἐὰν ἐκτμηθῶσι προσφάτως ὅτι γεννῶσι.* Scaliger ad Varronem p 299 legebat: *φανερὸν ὅτι γεννῶσι.* Sed in versione Thomae verbotenus ex graeco expressa est: *quantum ad patens cohabitant.* Igitur habuit in suo libro scriptum: *ὅσον εἰς τὸ φανερόν συγγίνωνται.* Gaza vertit: *Si bos a recenti castratione ineat, procreare potest.* legisse igitur videtur: *ἐὰν προσφάτως ἐκτμηθέντες ὀχεύωσι, γεννῶσι.* Sed satis de hoc loco. Tertius exstat in H. A. III, 4, unde simul discimus, anniculos vitulos conquassatione testiculorum (*τρίψιν*, contritionem appellat, quam Paulus Aegineta VI, 68, *θλάσιν* conquassationem) vetustiores excisione castrari; addit iam accidisse, ut taurus statim a castratione vaccam impleret. Ex Aristotele sumsit Varro II, 5, 14. de vaccis: *de quibus admirandum scriptum inveni, exemtis testiculis si statim admiseris taurum concipere.* Idem deinde sect. 47 addit: *Castrare non oportet ante bimatum, quod difficulter, si aliter feceris, se recipiunt; qui autem postea castrantur, duri et inutiles fiunt.* Difficile quidem est locum priorem Aristotelis constituere, hoc tamen ex tribus invicem comparatis colligitur, anniculos vitulos aetate sua testiculorum conquassatione, bimos, quos δαμάλεις vocat, excisione fuisse castratos. Vitulos castrare bimos iubet etiam Didymus in Geoponicis XVII, 8. qui plane cum Columella consentit, sed methodum exscindendi omisit. Itaque breviter sic censeo, Aristotelem ex consensu reliquorum scriptorum omnium emendandum atque interpretandum esse ita, ut in priore loco dicat, teneros vitulos bene castrari confractis testiculis; deinde ad bimatum usque non recte exscindi testiculos; ita enim fieri boves deformiores et minores. Equos teneros a Sarmatis castrari thlasi, eosque deinde dentes nullos mutare referunt Hippiatrica p. 67.

Dependent) Intelligi clarum est non musculos, cremasteres hodie dictos, sed ipsos ductus seminales, ad testiculos descendentes. *Extremam partem testiculorum* recte epididymides interpretatur Brugnone da Cura equitii p. 252. Hodieque partem eius castratis equis relinqui testatur idem vir doctus, ne scilicet ductus seminale elabantur. Ceterum idem vir doctus comparavit hanc castrandi

testes ferro reserare, et expressos ita recidere,[h] ut extrema pars eorum adhaerens[i] praedictis nervis relinquatur. Nam hoc modo nec eruptione sanguinis 3
periclitatur iuvencus, nec in totum effoeminatur[k] adempta omni virilitate; formamque[l] servat maris quum[m] generandi vim deposuit; quam tamen ipsam non protinus amittit. nam si patiaris eum a recenti curatione[n] foeminam inire, constat ex eo posse generari. sed minime id permittendum, ne profluvio sanguinis intereat. Verum vulnera eius sarmentitio[o] cinere cum[p] argenti spuma[q] linenda sunt, abstinendusque eo die ab humore, et exiguo cibo alendus. Se- 4

(h) Ita pro *rescindere* I. B. Br. R. Sang. Ex Sang. *precidere* citat et probat Gronov. (i) *adhaerentes* Br. *adherens* B. R. (k) *effeminatur* I. B. R. *effoem.* Br. (l) Ita pro *formaque servata* I. B. Br. R. L. Sang. (m) *cum* addidi ex Goes. Sang. (n) *castratione* corr. Morgagni l. 32. (o) *sarmencitio* P. *sarmentino* Lips. (p) *cum arg. sp.* om. I. B. Br. R. (q) *summa*

methodum cum ea, que hodie in equis utuntur, et docet regulas duas vicem praestare regularum illarum in medio excavatarum canali, quibus reserato demum scroto ductus deferentes comprehenduntur et constringuntur tam firme, ut deinde sanguinis eruptione non periclitetur equus. Post viginti quatuor horas demum fines ductuum compressi et sicci abscinduntur. Regulis hic ad testem unumquemque duabus opus est, quas appellamus *Kluppen*. Columella contra duabus regulis, ipsum scrotum antea non apertum cum testiculis constringit. Igitur diversa fuit forma regularum horum.

Reserare) Vrsinus et post eum Morgagni Epist. III, 42 malebant *reserare* pro vulgato *resecare* in Columella eiusque excerptore Palladio legere. Probavit hanc rationem Gesnerus, additque ex nostro VI, 34, 1, reseratur suppuratio, et VI, 12, 4, recluss ferro. Sequentia etiam verba: *expressos rescindere* arguunt, nondum antecessisse excisionem. Quare vulgatam corrigere non dubitavi, etsi in Palladio vulgo etiam *resecare* legitur, quod ibi corrigere similiter debemus. Rationem emendationis iam antea edidi.

Formamque servat maris cum) Hanc lectionem approbante Pontedera praetuli vulgatae *formaque servata maris gen.*

Curatione) Palladius: *nec admittendum, quod plerique faciunt, ut statim castratos coire compellant.* Hinc *castratione* h. l. recte iam olim emendavit Morgagni. Palladius autem pessime h. l. excerpsit; nec enim Columella dixerat fieri hoc a plerisque, nec *compelli* tauros ad id opus; nisi verbum *compellant* est vitiosum. Codex Polit. substituit *et faciant.*

quenti[r] triduo velut aeger cacuminibus arborum et desecto viridi pabulo oblectandus, prohibendusque multa potione. Placet etiam pice liquida et cinere cum[s] exiguo oleo ulcera ipsa post triduum linere,[t] quo et celerius cicatricem ducant, nec a muscis infestentur. Hactenus de bubus dixisse abunde est.

XXVII. Quibus cordi est educatio generis equini, maxime convenit providere auctorem industrium, et pabuli copiam; quae utraque vel mediocria possunt aliis pecoribus adhiberi, summam sedulitatem et largam satietatem[a] desiderat equitium.[b] quod ipsum tripartito dividitur. Est enim generosa materies, quae circo sacrisque certaminibus equos[c] praebet. est mularis, quae pretio foetus sui comparatur generoso.

P. (r) *sequens* P. (s) *ex* add. Herv. (t) Ita pro *linire* Sang. teste Burm. ad Quincl. Decl. p. 277.

Cap. XXVII. (a) *sanitatem* L. (b) Ita pro *equinum pecus* Goes. Sang. *equitum* P. *equinum* omisso *pecus* I. B. Br. R. Lips. (c) *equos* om. L.

Cacuminibus) Palladius: *sequenti triduo praebeantur ei tenerae arborum summitates et frutecta mollia et herbae viridis coma dulciore sagina roris aut fluminis.* ubi Codex Barthii *dulciore saginatoris aut fluminis.* Vincentius XVIII, c. 97, *virides comae dulciores saginatoriae aut fluviales.* Contra Codex Polit. cum Crescentio omittit verba *dulciore — fluminis.* Pontedera, quia verba Columellae *prohibendusque multa potione* non expressa sunt in vulgata Palladii lectione, verba ista vitiosa ex edit. Aldina ita constituit: *dulciora sagina roris aut fluminis.* ut herbae dicantur praebendae rore madentes aut aqua fluviali adspersae. Equidem ex Vincentio malim *virides comae dulciores sagina roris aut fluminis.*

Desecto) Barthii Adv. 37, 3, *delecto* corrigentis conatum improbavit et locum similem cap. 37, sect. 9 comparavit Gesner, ad copiam et minorem laborem pecudis referens. Scilicet aegro tauro in stabulo obiicitur desectum pabulum.

Cap. XXVII. *Auctorem*) Marem admissarium inepte Schoettgen interpretatur, quod demonstrant vocabula *industrius* et *sedulitas.* Recte Gesner *actorem* corrigit; de quo servorum genere supra ad I, 8, 5 dixi.

Equitium) Vulgato *equinum pecus* non dubitavi lectionem optimorum librorum substituere, cuius exempla ex Iurisconsultorum romanorum libris affert Gesneri Thes. L. L. Probavit hanc lectionem etiam Pontedera. *Avitium* similiter dixit Apuleius.

Mularis) Eiusmodi equos Strabo V, de Venetis scribens vocat ἡμιονίτιδας ἵππους.

est et vulgaris, quae mediocres foeminas maresque progenerat. Vt quaeque est praestantior, ita ubere campo pascitur. Gregibus autem spatiosa et palustria, 2 nec [non[d]] montana pascua eligenda sunt, rigua, nec unquam siccanea,[e] vacuaque[f] magis quam stirpibus impedita, frequenter[g] mollibus[h] potius quam proceris herbis abundantia. Vulgaribus equis passim maribus 3 ac foeminis[i] pasci permittitur, nec admissurae certa tempora servantur.[z] Generosis circa vernum aequinoctium mares iungentur, ut eodem tempore, quo con-

(d) *non* om. L. S. inclusit Gesn. (e) *siccana* I. B. Br. R. (f) *vacuare* vulgatom ex Goes. corr. Gesn. (g) *frequentibus* Sang. (h) *mollis* I. B. Br. R. (i) *finibus* I. B. R. recte Br. (z) *serventur* I. B. Br. R. deinde *ae-*

Gregibus autem) Palladius: *sed his armentis pascua legamus pinguissima hieme aprica, frigida et opaca provideamus aestate, nec adeo mollibus locis nata, ut ungularum firmitas de asperitate nil sentiat.* ex quo loco, si scilicet ex hoc nostro ductus est, ut reliqua, praeter equi admissarii colores, gravius ulcus h. l. suspicari licet. Ex lectione Cod. Lips. qui *nec montana* habet, Gesnerus vitium vulgatae aliquod suspicatus vulgo intersertum *non* inclusit, quoniam Varro II, 7 equinum pecus pascendum in pratis potissimum herba ait. Rectius comparasset locum Philosophi H. A. VIII, 24: *χαίρουσι δὲ οἱ ἵπποι τοῖς λειμῶσι καὶ ἕλεσι. καὶ γὰρ τῶν ὑδάτων τὰ θολερὰ πίνουσι.* Si graminis copiam spectes, praeferenda sunt pascua et prata humida, sed montana, certe editiora et siccanea, equorum et pulcritudini et valitudini melius consulere contra Columellam Brugnone de Cura equitii p. 9 vera. germ. qui recte etiam contra Aristotelem demonstrat, equum squam puram in potu amara, post potum tamen aquam ungulis proculcare et turbare. Forte Palladii praeceptum pertinet ad pullos. idem enim in mulis teneris posuit noster infra cap. 37, s. 11.

Proceris herbis) Recte enim iam olim Hippocrates de Articulis p. 785 armenta seu boves pascuorum herbas proceras sectari, quas labris crassis linguaque in fasciculum collectas et contortas faucibus ingerunt. Equos contra recte monet dentibus prioribus, quibus boves et reliqua ruminantia animalia carent, herbas humiliores sectas depasci.

Vulgaribus equis) Palladius: *caeterae passim toto anno inter pascua dimissis secum maribus impleantur.* ubi Cod. Pol. omittit *passim* et Edd. optimae *admissis* habent. Rationes, cur generosi equi non sint passim in pascuis cum equabus dimittendi, sed separandi et stabulis continendi bene explicuit Brugnone p. 111.

Mares iungentur) Ex Sang. *iniungentur* posuit Gronov. et comparavit

ceperint,[l] iam laetis et herbidis campis post anni[m]
messem parvo cum labore foetum educent. nam mense
duodecimo partum edunt. Maxime itaque curandum
est praedicto tempore anni, ut tam foeminis quam
admissariis desiderantibus coëundi[n] fiat potestas, quo-
niam id praecipue armentum si prohibeas, libidinis
exstimulatur furiis, unde etiam veneno inditum est
nomen ἱππομανὲς, quod equinae cupidini similem mor-
4 talibus amorem accendit. Nec dubium, quin aliquot
regionibus tanto[o] flagrent ardore coëundi foeminae,
ut etiam si marem non habeant, assidua et nimia cu-
piditate figurantes[p] sibi ipsae venerem, cohortalium
more avium, vento concipiant. Neque[q] enim poëta[r]
5 licentius dicit: *Scilicet ante omnes[s] furor est insignis*
equarum. Et[t] mentem Venus ipsa dedit, quo tempore
Glauci Potniades malis membra absumsere quadri-
gae. Illas ducit amor trans Gargara, transque so-
nantem Ascanium; superant montes et flumina tra-
6 *nant, continuoque avidis ubi subdita flamma medullis,*[v]

quinoctium Br. (l) *ceperint* P. (m) *anni mensem* I. B. Br. R. *annum mensem* L. Goes. Sang. (n) *ineundi* Lips. Postea vulgatum *accendat* ex Sang. correxi. (o) *tacito* I. B. Br. R. (p) *figurantibus* I. Br. *figurandus sibi bene rem* Lips. *figurando* Sang. (q) Ita pro *Quae* Goes. Sang. *Quae n. poëta* Cod. Vrsini qui *Quae noster poëta* inde efficiebat. (r) *poëtica* P. Sang. (s) *omnis* Br. (t) *et mentem — quadrigae* om. I. B. Br. R. L. Goes.

locum cap. 37, sect. 2: *marem feminae iniungi*. ubi nulla est scripturae varietas. Cf. infra c. 27, s. 3.

Messem) Vulgetam *post anni messem* falsam esse, viderat etiam Vrsinus, qui eam ita corrigebat: *post annum enixae*. ut infra cap. 28 ut post tertium annum enixa fetum educet. Gesner ex loco Plinii VIII, sect. 66, ubi est: *partum undenis mensibus ferunt, duodecimo gignunt*: legi volebat *post undenum mensem*. Pontedera legi volebat: *annum mensum*. Broukhusius *annum emensum*, quam posteriorem rationem magis probaverim, quam alteram Pontederae.

Duodecimo) Palladius: *equarum natura est partum spatio duodecimi mensis absolvere*. accuratissime tempora partus definiit Brugnone de cura equitii p. 150 seqq. ex cuius observationibus patet, tertio decimo fere die post mensem undecimum parere equas.

vere magis, quia vere calor redit ossibus,[x] *illae ore omnes versae in*[y] *Zephyrum stant rupibus altis, exceptantque leveis*[z] *auras, et saepe sine ullis coniugiis, vento gravidae (mirabile dictu) saxa*[a] *per et scopulos et depressas convalles diffugiunt, non Eure tuos neque solis ad ortus; in Boream Caurumque, aut unde nigerrimus Auster nascitur, et pluvio contristat frigore caelum.* Quum sit notissimum etiam in[b] Sacro 7 monte Hispaniae, qui procurrit in occidentem iuxta Oceanum, frequenter equas sine coitu ventrem[c] pertulisse, foetumque educasse, qui tamen inutilis est, quod triennio,[d] prius quam adolescat, morte absumitur. Quare, ut dixi, dabimus operam, ne circa aequinoctium vernum equae[e] desideriis naturalibus angantur.[f] Equos autem pretiosos reliquo tempore 8 anni[g] removere oportet a feminis, ne aut quum volent, ineant, aut si id facere prohibeantur,[h] cupidiue solicitati[i] noxam contrahant. itaque vel in longinqua pascua marem placet ablegari, vel ad praesepia contineri, eoque tempore, quo vocatur[2] a foeminis, roborandus est largo cibo, et[l] appropinquante vere ordeo ervoque saginandus, ut veneri supersit, quan-

Sang. (v) *medulis* B. R. (x) *omnibus* I. B. Br. R. Lips. (y) *ad* Goes S. (z) *levis* Br. (a) *saxa — caelum* om. I. B. Br. R. L. Saug. (b) *in* om. Br. Sang. *Saco* L. *Tagro* ap. Varron. II, 1, 19. (c) *ventum* I. B. Br. R. deinde *pertulerisse* Pol. (d) *triennis* Goes. *triennii* L. et *absumitur* om. Lips. postea *aequinotium* Br. (e) *aeque* B. R. (f) *iungantur* I. Br. *diiungantur* B. R. *aguntur* L. P. Goes. *agantur* ex Sang. Gronov. (g) *cum* add. P. (h) *prohibentur* I. B. Br. R. Sang. (i) *solicitationis* Goes. Sang. *solicitationi obnoxiam contrahunt* Lips. *solicitati inde noxam* ex Tromb. probat Ponted. (2) *vacatur* Lips. probante Gesnero. (l) *et* om. I. B. R. Br.

Equos autem pretiosos) Palladius: *illud in admissariis servandum est, ut mediis aliquibus spatiis separentur, propter noxam furoris alterni: sed his armentis pascua leganus* etc.

Ad praesepia) Palladius: *Hoc mense* (Martio) *saginati et bene pasti ante admissarii generosis equabus admittendi sunt, et repletis feminis iterum ad stabula revocandi.*

toque fortior inierit, firmiora semina praebeat fu-
9 turae stirpi. Quidam etiam praecipiunt eodem ritu, quo mulos,[m] admissarium saginare, ut hac sagina hilaris pluribus foeminis sufficiat. verumtamen nec minus quam quindecim, nec rursus plures quam viginti, unus debet implere, isque admissurae post trimatum[n] usque in annos viginti plerumque idoneus
10 est. Quod si admissarius iners in venerem est, odore proritatur,[o] detersis spongia foeminae locis, et admota naribus equi.[p] rursus si equa marem non patitur, de-

(m) *mulas* Br. L. Goes. Sang. deinceps vulgatum *plurimis* ex Sang. correxi. (n) Vulgo *admissurae potest trimus adhiberi et usque ad annos viginti plerumque idoneus esse.* Contra *adm. potest et usque in annos — esse* I. B. Br. R. *post trimatum ad annos vig. pler. idoneus est* Goes. *post trimatum usque — idoneus est* Sang. *hisque posterrima usque in annos* Lips. (o) Ita pro *perfricatur* Goes. Sang. deinceps *spongis* Sang. (p) *naribus. Equa*

Mulos) Veteres libri *mulae*, sed quoniam nec muli nec mulae nec ineant nec ineantur, *tauros* legi volebat Pontedera. De tauris idem Varro II, 5; Columella infra cap. 24 et alii.

Verumtamen) Accuratius Palladius: *neque tamen aequalem numerum omnibus debemus adhibere, sed aestimatis viribus unius cuiusque admissarii submittenda sunt pauca vel numerosa coniugia, quae res efficiet admissarios non parva aetate durare. Iuveni tamen equo et viribus formaque constanti non amplius quam duodecim vel quindecim debemus admittere, caeteris pro qualitate virium suarum.* Plinius 8, s. 66: *nec tamen quindecim initus eiusdem anni valet tolerare.*

Isque admissurae) Lectionem libri Goesiani vulgatae praeferebat etiam Pontedera, in qua nihil immutavi, nisi quod ex Sangerm. posui *usque in annos*, quum ille *usque* omitteret. Ita enim infra c. 28 est de eadem re *usque in annum vicesimum*. In universum valet de equitio observatio, maturitatem corpus nisi post mutatos dentes non adipisci. Praeterea sunt genera quaedam seu potius nationes equorum, quae serius maturescunt, sed senectute viridi et robusta compensant imbecillitatem iuventutis. Hoc de equis Cappadocibus Oppianus Cyneg. I, 200. de Mauris Nemesianus vers. 280. de Lemovicensibus Galliae tradit Brugnone p. 400.

Proritatur) Hanc lectionem Sang. probavit etiam Drakenb. ad Livium T. I, p. 363. Vulgatum *perfricatur* iam olim Vrsinus mutabat in *vellicatur* et vocem *equi* post *nares* delebat, in quo consentientem habet Codicem Goes. qui sententiam deinceps sic continuat: *Equa rursus si qua marem.* Satis eleganter! Reliqua pars correctionis Vrsini, qua legi volebat: *detersi loci* inutilis est. Goesiani libri lectionem praeferebat Pontedera cum Gesnero.

trita scilla naturalia eius linuntur, quae res accendit
libidinem. Nonnunquam ignobilis quoque[q] ac vul-
garis elicit cupidinem coëundi. Nam ubi admotus[r]
fere tentavit obsequium foeminae, abducitur,[s] et iam
patientiori generosior equus imponitur. Inde maior
praegnantibus adhibenda cura est, largoque pascuo
firmandae. Quod si frigore hiemis herbae defecerint, 11
tecto contineantur, ac neque opere neque cursu exer-
ceantur, neque[t] frigori committantur, nec in angusto
clauso,[v] ne aliae aliarum conceptus elidant: nam haec
omnia incommoda foetum abigunt. Quod si tamen[x]
aut partu aut abortu[y] equa laboravit, remedio erit
felicula[z] trita, et aqua tepida permista,[a] dataque per
cornu. Sin autem prospere cessit, minime manu con- 12
tingendus pullus[b] erit. nam laeditur etiam levissimo

rursus si qua Goes. (q) *ac* addidi cum Morgagni. (r) *admote* I. B. R. *admota* Br. *admotu* ex Sang. Gronov. (s) *adducitur* I. B. Br. R. Sang. Vulgo etiam *foemina*. (t) *nec* I. B. Br. R. S. (v) Ita pro *clausone* Eaed. Goes. Sang. (x) Ita pro *tamen si* Eaed. et Sang. (y) *aborsu* L. (x) Ita pro *filicula* I. B. Br. R. Goes. Sang. (a) *permixta adacta* I. B. Br. R. *addita* Cod. Arondel. ap. Wasse ad Sallust. Catil. c. 60. *permixta ac data* Sang. (b) *polluerit* P. (c) *Tanta* I. B. Br. R. Sang.

Scilla) Palladius: *trita squilla naturalia eius infecta libidinem concitabunt*. Vrtica perfricare naturales partes iubet Plinius 22, s. 15, cum Hippiatr. p. 56.

Vulgaris) Copulam *ac* cum Vrsino addi voluit Morgagni.

Obsequium feminae) Ita vulgatam *obsequium, femina* corrigendam esse viderat Vrsinus, recte comparans locum cap. 36, *degener ac vulgaris asellus admovetur, qui solicitet obsequia feminae*. Eiusmodi admissarium nostri vocant *Probierhengst*, *Spürhengst*.

Neque opere) Palladius: *Deinde gravidae non urgeantur, nec tamen vel frigus tolerent, nec inter se loci comprimantur angustiis*.

Angusto clauso) Vulgatam *clausove* ex libris optimis correxi monente Pontedera. Columella enim clausum simpliciter dicere amat locum clausum. Vide VII, 6, 5.

Felicula) Ita libri optimi pro *filicula*. De vocabulo et radice ipsa, quae intelligatur, vide ad Caton. c. 158.

Permixta, dataque) *permixta addacta* Polit. *permixta data* liber Ponted. *permixta ac per cornu* Tromb. unde *ac data* probat Pontedera.

Manu contingendus) Palladius: *quia eos tactus laedit assiduus*, ubi

contactu. Tantum [c] cura adhibebitur, ut et amplo et calido loco cum matre versetur. ne aut frigus adhuc infirmo noceat, aut mater in angustiis eum obterat. Paulatim deinde producendus erit, providendumque, ne stercore ungulas adurat. Mox quum firmior fuerit, in eadem pascua, in quibus mater est, dimittendus,
43 ne desiderio partus sui laboret equa. nam id praecipue genus pecudis amore natorum, nisi fiat potestas, noxam trahit. Vulgari foeminae solenne est omnibus annis parere. generosam convenit alternis continere, quo firmior pullus lacte materno laboribus certaminum praeparetur.

XXVIII. Marem putant minorem trimo non esse idoneum admissurae, posse vero usque ad [a] vigesimum annum progenerare; foeminam bimam recte concipere, ut post tertium annum enixa foetum educet: eandemque [b] post decimum non esse utilem, quod ex [c] annosa matre tarda sit atque iners proles. quae sive ut foemina sive ut masculus concipiatur, nostri

Cap. XXVIII. (a) *in vicesimum* Goes. I. B. R. S. *in viges.* Br. (b) Ita forte vitium haesit. Vulgo h. l. edebatur *laevissimo.*

Tantum cura) Palladius: *quantum ratio patitur, defendatur a frigore.* Ex lectione Codd. vitium suspicari licet; nec tamen *tanta*, quod illi offerunt, probaverim.

Amore natorum) Plinius 8, s. 66: *praeter ceteras fetum diligit.*

Alternis) Palladius: *generosas equas et quae masculos nutriunt, alternis annis submittere debebimus, ut pullis puri et copiosi lactis robur infundant; caeterae passim replendae.* Consilium hoc ipsum Varronis II, 7, et Aristotelis H. A. VI, 22, rationibus idoneis comprobavit Brugnone p. 146. Ceterum mulum lactare vult menses sex, equum vero longiore tempore Aristoteles H. A. VI, 22. Duos annos ponit Varro II, 7, unum Plinius XI, sect. 95.

Cap. XXVIII. *Trimo*) Palladius sect. 7: *aetas incipientis admissarii quinti anni initio esse debebit; femina recte bima concipiet, quia post decennium iners ex ea soboles et tarda nascetur.* Vnde apparet, eum h. l. legisse *quadrimo*, sed vulgatam tuentur Varro II, 7, et Geoponica XVI, 1, ubi vide notas. Deinceps *qui praecepit* ex Sang. annotavit Gronov.

arbitrii fore Democritus affirmat, qui praecipit, ut, quum progenerari marem velimus, sinistrum testiculum admissarii lineo funiculo aliove quolibet obligemus; quum foeminam, dextrum. idemque in omnibus pene pecudibus faciendum censet.[d]

XXIX. Quum vero natus est pullus, confestim licet indolem aestimare,[a] si hilaris, si intrepidus, si neque conspectu novae rei[b] neque auditu terretur, si ante gregem procurrit, si lascivia et alacritate interdum et cursu certans[c] aequales exsuperat, si fossam sine cunctatione[d] transilit, pontem flumenque transcendit. haec erunt honesti animi documenta. Corporis vero 2 forma constabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, brevibus auriculis et arrectis, cervice molli lataque nec longa, densa iuba et per dextram partem profusa, lato et musculorum toris numeroso pectore,

pro *eam* Goes. I. B. Br. R. S. (c) *sex annos a matre tardarit* L. I. B. Br. R. (d) *censeo* L.

Cap. XXIX. (a) *existimare* I. B. Br. R. (b) Ita pro *novaeque rei auditu* Sang. (c) *certaminis* I. B. Br. R. S. *aequalis* Br. Sang. (d) *contactione*

Democritus) Eadem exstant sub Africani nomine in Geopon. XVII, 6. Hippiatr. I, 15, quae paucis hodie probantur iisque omnium ineptissimis hominibus.

Cap. XXIX. *Novae rei neque*) Ita praeclare Sangerm. liber. Vulgo *novaeque rei auditu*.

Corporis vero forma) In Sangerm. haec verba praecedunt: *Aliud ex eodem*.

Nigris oculis) Palladius *magnis*.

Auriculis et erectis) Varro: *auribus applicatis*. Palladius: *breves et argutae*. Geoponic. προσεσταλμένα ex Varrone.

Cervice molli) Palladius Isidori habet *erecta cervix*. Virgilio et Horatio: *ardua cervix*. In Varrone legendum cum Pontedera: *cervice molli, non angusta*.

Densa iuba) Varro: *iuba crebra, subcrispa, inclinata in dexteriorem partem cervicis*. Ita etiam Geoponica. Palladius simpliciter *coma densa*.

Armis et rectis) Varro *scapulas et humeros latos* habet. Geoponica: ὠμοπλάτας μεγάλας, βραχίονας ὀρθούς. Xenophon: ἡ δ' αὖ ὑψηλὴ ἀκρωμία τῷ τε ἀναβάτῃ ἀσφαλεστέραν τὴν ἕδραν καὶ τοῖς ὤμοις καὶ τῷ σώματι ἰσχυροτέραν τὴν πρόσφυσιν παρέχεται. In equa propter pelvis lumborumque eminentium formam armi fere pares sunt altitudine lumbis, ut recte annotat Brugnone p. 68.

grandibus armis et rectis, lateribus inflexis, spina[e] duplici, ventre substricto, testibus paribus et exiguis,
3 latis lumbis, et subsidentibus,[f] cauda longa et setosa[g] crispaque, aequalibus[h] atque altis rectisque cruribus, tereti genu parvoque neque introrsus spectanti, rotundis clunibus, feminibus[i] torosis ac numerosis, duris

Br. *conctatione* R. *contractione* Gymn. Deinceps pro *pontem* legi *pontones* alienbi ait Heiosius ad Virgil. Georg. III, 78. (e) *spina duplici* om. I. B. Br. R. (f) *subridentibus* Ened. *subrigentibus* Lips. *satis iunbis* Br. (g) *secta* I. B. Br. R. Lips. (h) *mollibus* B. Br. R. Goes. *molibus* Iens. *quae mollibus* Saoger. *mollibus atque altis cruribusque rectis* Br. (i) *foem.* Br. A. Iunt.

Lateribus inflexis) Palladius: *latus longissimum*, seu, ut Isidorus habet, *longum substrictius*. Xenophon: πλευρὰ βαθυτέρα καὶ πρὸς τὴν γαστέρα ὀγκωδεστέρα, i. e. latera profundiora et ad ventrem ampliora. Ex Xenophonte tamen Pollux babere videtur πλευρὰς βαθείας, προμήκεις πρὸς τὴν γαστέρα, καὶ ὀγκωδεστέρας, i. e. profunda, longa, et ad ventrem ampliora.

Ventre substricto) Varro: *ventre modico*. Geoponica: κοιλίαν εὔογκον. Pelagonius ibidem: γαστέρα συμπεπιεσμένην καὶ ταῖς λαγόσι συνεσταλμένην.

Testibus paribus) Ita etiam Palladius sect. 8, ubi breviter sic: *nunc domandi sunt pulli, ubi tempus bimae aetatis excesserint. Consideranda sun magna, longa, musculosa et arguta corpora, testiculi pares et exigui et caetera quae in patribus dicta sunt.*

Latis lumbis) Varro: *lumbis deorsum versum pressis, scapulis latis*, ubi Vrsinus legi volebat *lumbis d. v. pressis ac latis*. Xenephon laudat ὀσφῦν πλατεῖαν καὶ βραχεῖαν, i. e. lumbos latos et breves. In equa lumbi magis exstant et latiores sunt quam in equo, quae fabrica debetur diversae pelvis structurae, quaa necessaria est ad foetum capiendum tuendumque, uti docet Brugnone p. 68.

Aequalibus) Varro: *cruribus rectis et aequalibus introversis potius figurata, genibus rotundis nec magnis.* Hanc librorum optimorum lectionem ita emendabat Pontedera: *non introversis, potius figura alta*, ut Varroni conveniret cum Columella in altitudine crurum. Sed Aldus ita edidit verba Varronis, ut eorum ordo magis conveniret cum Columella; ita enim vulgo legitur: *cruribus rectis et aequalibus, genibus rotundis, nec magnis, nec introrsum spectantibus.* Lectionem librorum optimorum *mollibus* praeferebat Pontedera, et *crura mollia* Virgilii Georg. III, 76 comparabat. Etiam Heinsius Advers. IV, p. 626 lectionem Sangerm. probabat, et recte Graecum ὑγρὰ σκέλη comparabat.

Clunibus) Palladius: *maximi et rotundi clunes.*

Feminibus) Geoponica: μηροὺς μεμυωμένους, *numerosis* intellige ut sect. 2 in pectore: *musculorum toris numeroso*. Hortum numerosum noster X, 6 gymnasium numerosius laxiusque Plinius Epist. X, 48, ubi vide Gronovii notam.

ungulis et altis et concavis rotundisque, quibus coronae mediocres superpositae[2] sunt. sic universim[1] corpus compositum, ut sit grande, sublime, erectum, ab aspectu quoque agile, et ex longo, quantum figura permittit, rotundum. Mores autem laudantur,

G. H. (2) *superpositae — erectum* om. Reg. (1) *universum* I. B. Br. R. A.

Vngulis) Varro simpliciter *ungulas duras* memorat, reliqua umittit. Palladius: *pes siccus et solidus et cornu concavo altius calciatus — ungulorum solida et fixa rotunditas.* Geoponica: ὁπλὴν εὐπερίγραφον, καὶ πάντοθεν ὁμαλῶς συμπεπηγυῖαν, βάτραχον μικρὸν, ὄνυχα στερεὸν, ubi βάτραχος, rana, est pars mollis in ima ungulae parte seu solea, Xenophonti χελιδὼν, seu hirundo.

Coronae) Supra in bove cap. 15, 2: *suffragines coronae ac discrimen ipsum quo divisa est bovis ungula.* Articulos circa coronas equi habet Vegetius I, 13, 1; coronas vel ungues Idem I, 56, 30 nominat. Idem II, 54, 2: sanguinem ei desub cirrho vel de coronis detrahes. Quid velit Columella, disces ex Xenophonte de Re equestri I, 4, ubi, postquam formam ipsius ungulae exposuerat in bono et generoso equo, ita pergit: δεῖ τοίνυν καὶ τὰ ἀνωτέρω μὲν τῶν ὁπλῶν, κατωτέρω δὲ τῶν κυνηπόδων ὀστᾶ μήτε ἄγαν ὀρθὰ εἶναι, ὥσπερ αἰγὸς, οὐδὲ μὴν ἄγαν ταπεινὰ τὰ ὀστᾶ δεῖ εἶναι. De eadem re Hippiatrica p. 262: ὅσοι δὲ ἐν τοῖς μεσοκυνίοις τὰ ὀστᾶ ὀρθὰ ἔχουσιν, ἄγαν κακοπεριπατοί εἰσι — λέγονται δὲ ἐλαφόποδες καὶ οἱ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἔχοντες βραχέα τὰ ὀστᾶ καὶ ταπεινά. Coronae igitur dicuntur, et continent partem inter ungulas et cirrhum pedis mediam; pars ea, cui cirrhus appenditur, κύνες et κυνήποδες dicitur; pars abhinc media inter cirrhum et ungulas, μεσοκύνιον, Latinis *coronae.* Qui ossa huius partis nimis longa et recta habent equi, capris similes, equitem fatigant; qui nimis brevia, cervis similes, atterunt facile partem supra coronas in via lapidosa et glebosa.

Mores autem) Palladius: *mores, ut vel ex summa quiete facile concitentur, vel ex incitata festinatione non difficile teneantur.* Quum h. l. antea vox *concitati* desideraretur, Vrsinus emendabat vulgatam: *ex placido et concitato mixti.* Quam emendationem inutilem fecit lectio Cod. Goesiani et Sangerm. quam confirmat locus Palladii. Accedit Pelagonius Hippiatric. p. 57: τρόποι δὲ ἵππων ἐπαινετοί εἰσιν ὅταν ἀπὸ πρᾳοτέρων διεγηγερμένοι εὑρεθῶσιν, καὶ πάλιν ὅταν ἀπὸ κεκινημένων πρᾳεῖς γίγνωνται. οὗτοι γὰρ εἰς τὴν τοιαύτην ὑπηρεσίαν χρήσιμοι τυγχάνουσι καὶ εἰς καμάτους ἱκανοί. Hic etiam locus verbotenus ex Columella translatus, (graecitas etiam paene barbara versionem arguit) docet, librorum optimorum lectionem *certaminum laborem* veram esse, quam paulum immutavi ex cap. 27, 13, ubi est: *quo firmior pullus — laboribus certaminum praeparetur.* Etiam vox *patientissimi* satis defenditur a graeco ἱκανοί Pelagonii; atque immerito eam Pontedera eiiciebat cum Edd. alias opti-

qui sunt ex placido concitati,[m] et ex concitato mitis-
4 simi. nam hi et ad obsequia reperiuntur habiles, et ad certaminum[n] labores patientissimi. Equus bimus[o] ad usum domesticum recte domatur; certaminibus autem expleto triennio: sic tamen[p] ut post quartum demum annum labori committatur. Annorum notae cum corpore mutantur. nam dum bimus et sex men-

lunt. G. H. (m) *concitati* omnes Edd. ante G. om. praeter Goes. Sang. (n) Ita pro *certamina laborum* I. B. Br. R. quae *patient.* omittunt cum Lips. *certamina laboremque promtissimi* Goes. Sang. (o) *bimus* om. L. P. *bimus equus* Sang. (p) *sicut tamen* Br.

mis. Vulgo edebatur: *certamina laboremque.*

Cum corpore) Vegetius IV, 5, 2: *cum aetate notae corporis.*

Dum bimus) In hoc loco graviter peccavit aut ipse Columella aut potius librarii. Vitium tamen antiquissimum arguunt, qui haec transcripserunt Palladius et Vegetius. Varro enim II, 7, recte et approbante Aristotele, Plinio aliisque ita tradit: *equus triginta mensium primum dentes medios dicitur amittere duo superiores, totidem inferiores. Incipientes quartum agere annum itidem eiiciunt, et totidem proximos eorum, quos amiserunt, et incipiunt nasci quos vocant columellares. Quinto anno incipiente item eodem modo amittere binos. quos cavos habent tum renascentes eis, sexta anno implere, septimo omnes habere solent renatos et completos.* In re tam certa et constante vix potuit Columella tam enormiter a rerum natura et veritate aberrare; relinquitur igitur, ut librariorum errorem accusemus. Atque in Palladio quidem, qui h. l. exscripsit, meliorem lectionem habet Vincentius; ita enim excerpsit: *quadrimo eorum proximi mutantur.* Deinceps Codex Polit. rectius item habet *intra quintum annum molares superiores cadunt.* Ex vestigiis igitur lectionis, in Palladio servatae a Vincentio, ita emendandus est Columella: *quum quartum agit annum, iis, qui proximi sunt, deiectis, alios affert; et nascuntur, qui canini appellantur.* Fortasse tamen propius consequimur veram Columellae scripturam, si fideliter ab eo Varronis auctoritatem, ut in reliquis expressam, ponamus, ut ex *columellaribus* ortos *molares*, qui equa nunquam cadunt, errore librarii censeamus. Igitur ita fuerit legendum: *et nascuntur, qui columellares appellantur.* Deinceps ex fide Codicis Politiani in Palladio, auctoritate Varronis et fide naturae rerum ita legendum est: *intra quintum deinde annum ultimi superiores cadunt.* Malares enim fuerunt a librario effecti ex *columellaribus*, quos deinde alius interpretatus est caninos. Atque ita utrumque vocabulum *molares* et *canini* verbis Columellae diverso tamen loco fuit adsutum. Deinceps inserenda et redin-

tegranda sunt verba, alieno plane loco posita: *ex eo cavatos gerit*, quae Vegetius eodem ordine sic reddidit: *et ex eo cavatos* (liber alius *cavos*) *habere incipit dentes*. Palladius plane omisit. Itaque post superiora statim retracta haec verba subiungo: *cadunt, et ex eo cavatos gerit, qui renascuntur. Sexto anno* et reliqua. Ita enim Varro: *quos cavos habent tum renascentes eis, sexto anno implere*, ubi pessime olim legebatur *quos caninos habent*. Cavi sunt hi dentes renati omnes non solum in radice, sed in superiore etiam facie et sensim replentur, ita, ut post septimum aetatis annum omnes repleti et plana superficie superiore reperiantur. Postremi tamen utrinque diutissime omnium cavitatem monstrant aetatemque ita significant; nam postremi omnium renascuntur, et primum quidem superiores, deinceps inferiores, nec eodem ut reliqui intervallo, sed paulo maiore. Canini inter medios et postremos medio nascuntur tempore. De incisoribus ubique loquor; nam molares signum aetatis non habent; nec eos unquam cadere hodieque omnes consentiunt rei equestris scriptores. Attamen Apsyrtus in Hippiatricis p. 227 tradit, equos, dum primos dentes eiiciunt, simul primores utrinque maxillares quaternos mutare: εὕρομεν δὲ ὅτι οἱ πρωτοβαλοῦντες ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ βάλλουσι τοὺς γομφίους τοὺς ἐμπροσθίους ἄνωθεν ἕνα καὶ κάτωθεν ἕνα ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τοὺς πρώτους, καὶ τὰς προσφυὰς τὰς πρὸς αὐτοὺς ἀλλάσσουσιν. ubi quae dicantur προσφυαὶ intelligitur ex numero, quem ponit dentium omnium quadraginta, exceptis quas iterum dicit προσφυάς. Addit deinde, asinum et mulum dentes habere triginta sex, praeterea item quas dicit προσφυάς. Scilicet recte is cum molaribus numeravit dentes minutos, caninis fere similes, radicibus primorum molarium appositos, quos in magno craniorum equinorum numero, quae coram habebam, dum haec commentabar, duo tantum crania gerebant. Vnum vero cranium dentes incisores medios utrinque quaternos mutatos, sed nondum repletos, sed cavos adhuc monstrat; quibus assident postremi utrinque incisores, mox casuri; inter quos et medios incisores utrinque in alveolis adhuc latent, qui renati postremos reparare debebant. Canini adsunt minuti et acuti. Sed desunt, quas Apsyrtus προσφυὰς dixit; quae fortasse ut canini plerumque maribus sunt peculiares et proprii. Has equidem in superiore tantum maxilla vidi hucusque, neque aliter eos in equo annotavit Daubenton; Apsyrtus vero in utraque adesse eas statuit et cum primis molaribus mutari. Neutrum observatum a quoquam hucusque memini; credo tamen Apsyrto affirmanti. In asino Daubenton aequalem dentium numerum cum equo annotavit. Reliqua de natura dentium equinorum dedi ad Varronem. Postquam[a] haec scripseram, vidi diligentissimum Brugnone de Cura equitii p. 296 et 298 docere, pullo trimo binos utrinque primorum molarium dentium, quos tunc habere solet numero quaternos utrinque, excidere, eorumque in vicem subire ternos utrinque. Idem simul annotavit, molarium equi mutationem iam olim observatam fuisse ab Italo Ruini *Anatomia del cavallo* I, cap. 41, et Franc. Liberati, *La perfezione del cavallo* I, cap. 24, quibus adde La Fosse Tom. I, tab. V, fig. 39—43. Idem denique Brugnone egregie ex-

sium est, medii dentes superiores et inferiores cadunt. quum quartum agit annum,[q] iis, qui canini appellantur, deiectis, alios affert. intra sextum deinde annum, molares superiores[r] cadunt. sexto anno, quos primos mutavit, exaequat. septimo omnes explentur aequaliter, et ex eo cavatos gerit. nec postea quot annorum sit, manifesto comprehendi potest. decimo tamen anno tempora cavari incipiunt, et supercilia nonnunquam canescere, et dentes prominere. Haec,

(q) *annum* omitt. I. B. Br. R. (r) *et inferiores* ins. Goes. Saug. uterque.

plicavit primordia pullinorum dentium p. 294 seqq. Quod Apsyrtus ait, pullum castratum, postquam dentes mutaverit incisores, caninos retinere pullinos et breviores προσφυάς germinare, falsi convicit idem Brugnone p. 253.

Superiores) Vegetius: *superiores cadunt, quos lactantes vocant.* Ita etiam ex h. l. Palladius sect. 9, ubi tamen Codex Polit. vocem *superiores* omittit. Pergit Palladius: *quadrimo canini mutantur*, ubi Vincentius habet: *quadrimo eorum proximi mutantur.*

Molares superiores) Vegetius: *molares cadunt,* Palladius tamen ex h. l. infra sextum annum molares superiores cadunt, ubi Codex Polit. *intra quintum annum* habet.

Manifesto) Vegetius: *sciri ad fidem potest, nisi signis aliis, quae usus edocuit. Decimo namque anno.* Palladius: latent abhinc aetatis notae. Verba: *et ex eo cavatos gerit* omisit Palladius, et deinde: *sed provectioribus* tempora cavari incipiunt. Ex Vegetio paulo antea malim *omnes explet.*

Canescere) Pergit Vegetius: *duodecimo anno nigredo in medietate dentium apparet.*

Dentes prominere) Ita et Palladius. Varro II, 7, 3: *his* (septennibus) *maiores qui sunt, intelligi negant posse, praeterquam quum dentes sunt facti brocchi et supercilia cana et sub ea lacunae, ex observatu dicunt eum equum habere annos sedecim.* Ita etiam Apsyrtus Hippiatric. p. 227: ὅταν τοὺς ὀδόντας ἔχων φανῇ προπεπτωκότας, ἴσχῃ δὲ καὶ τὰς ὀφρῦς πολιὰς καὶ τὰ ὑποκάτω τῶν ὀφρύων κοιλότερα καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς — ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ ἑκκαιδεκάτῳ ἔτει ὁ ἵππος. Plinius XI, s. 64. Absumta hac observatione senectus in equis et ceteris veterinis intelligitur dentium brocchitate, superciliorum canitie et circa ea lacunis, quum fere sedecim annorum existimantur. Cum Varrone, uti vides, faciunt Plinius et Apsyrtus; itaque Varronis locum non licebit cum Vrsino emendare ex Columella; sed Columellam potius debebimus ad istam normam exigere. Columellam qui exscripsere, Palladius et Vegetius, hic quidem dentes prominentes plane omisit, et duodecimo anno dentes cavari annotavit: decimo tamen anno canitiem superciliorum et tempora cavata attribuit. Palladius simpliciter aetate provectioribus notas istas tribuit. Igitur pro Columel-

qūae ad animum et mores corpusque et aetatem pertinent, dixissē satis habeo. Nunc sequitur curam recte et minus valentium demonstrare.

XXX. Si sanis[a] est macies, celerius[b] torrefacto tritico, quam ordeo reficitur. sed et vini potio danda est, ac deinde paulatim eiusmodi cibi subtrahendi immistis[c] ordeo furfuribus, dum consuescat faba et puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pecudum quam hominum defricanda sunt: ac saepe plus prodest pressa manu subegisse terga,[d] quam si largissime[e] cibos praebeas. Paleae vero equis stantibus substernendae. Multum autem refert robur corporis ac 2
pedum[f] servare.[g] quod utrumque custodiemus, si idoneis temporibus ad praesepia, ad aquam, ad exercitationem pecus duxerimus; curaeque fuerit ut stabulentur sicco loco, ne humore madescant ungulae. quod facile evitabimus, si aut stabula roboreis axibus[h]

Cap. XXX. (a) *satis* L. I. B. Br. R. (b) *torrefacto celerius et* I. B. R. *torref. et celer.* Br. (c) *immixtis hordeo et* I. B. R. *immixtus ordeo et* Br. (d) *equi* inser. P. (e) *longissime* Gr. St. *praebeat* Br. Deinceps verba *Paleae substernendae* ex Sang. addidit Gronov. (f) *pecudum* L. I. B. Br. R. (g) *conserv.* Goes. S. (h) *assibus* I. B. Br. R. *asseribus* L. et ex coniectura lae lectione vulgari solus stabit Vegetius, infirmus sane cognitor atque auctor. Dentes prominent in senescentibus equis, dum gingivarum carnes retrahuntur.

Cap. XXX. *Macies*) Eumeli locus in Hippiatr. p. 184 simillimus huic est de eodem morbo: σίτῳ καὶ κριθαῖς πεφρυγμέναις ἀναληφθήσονται. πολλάκις δὲ καὶ οἶνος ἐν τῷ παρ' αὐτῶν πινομένῳ ὕδατι μιγνύμενος, μέχρις οὗ τὴν κατὰ φύσιν ἀναλάβωσι ῥῶσιν, ὠφελήσει. τὰ δὲ τῶν τοιούτων σώματα πολλῆς τῆς τρίψεως δέονται, πρὸς τὸ διὰ αὐτῆς πλείονα τὴν ὄρεξιν τῆς τροφῆς λαμβάνειν. χρὴ δὲ καὶ ἐν τόπῳ ξηρῷ αὐτὰ ἵστασθαι. τοῦτο γὰρ καὶ τῷ σώματι καὶ τοῖς ὄνυξιν αὐτῶν συμβάλλεται. Apsyrtus in Geoponicis XVI, 3: ἐὰν ἰσχαίνηται ὁ ἵππος, σίτου φρυγέντος ἢ κριθῶν ἐπτισμένων διπλάσιον παραβλητέον αὐτοῖς καὶ τρὶς τῆς ἡμέρας ποτιστέον. εἰ δὲ ἐπιμένοι — πίτυρον τῷ σίτῳ μικτέον καὶ ἠρεμαίαις γυμνασίαις χρηστέον. Hordei fricti et molliti offis demissis in alvum maiores vires torosque corpori fieri iumentorum tradit Plinius XVIII, s. 48.

Axibus) Palladius I, 21: *planeae roboreae supponantur stationibus equorum cum stramine, ut iacentibus molle sit, stantibus durum.* Vegetius II, 58:

constrata, aut diligenter subinde emundata[i] fuerit
3 humus, et paleae[z] superiectae.[l] Plerumque iumenta[m] morbos concipiunt lassitudine et aestu, nonnunquam et frigore, et quum suo tempore urinam non fecerint; vel si sudant, et a concitatione confestim biberint; vel si quum diu steterint, subito ad cursum exstimulata sunt. Lassitudini quies remedio[n] est, ita ut in fauces oleum vel adeps vino mista[o] infundatur. frigori fomenta adhibentur, et calefacto oleo lumbi rigantur,[p] caputque et spina tepenti adipe vel vino[q]
4 liniuntur. Si urinam non facit, eadem fere remedia sunt. nam oleum immistum[r] vino supra[s] ilia et renes infunditur: et si hoc parum profuit, melle decocto et sale collyrium[t] tenue inditur foramini, quo manat[v] urina, vel[x] musca viva, vel thuris mica, vel de[y] bitumine collyrium inseritur naturalibus. Haec eadem

Sylb. in Ind. (i) *emendata* R. *fuerint: humus* Br. (z) *palea superiecta* I. B. Br. R. *superiactae* Saug. uterque. (l) *concitati* add. Goes. (m) *medicina iumentorum* inters. P. (n) *remedium* I. B. Br. R. (o) *mixta* Eaed. *infunditur* Br. (p) *et calef. ol. lumbi rig.* ex Goes. S. addidi. (q) *uncto* L. Goes. Sang. uterque. (r) *immixtum* I. B. Br. R. (s) Ita pro *super* Eaed. S. (t) *collurium* P. *ac sale* Saug. (v) Ita pro *meat* Goes. S. *maturina* Br. (x) *vel in que cavina vel* Br. *vel in quae canina vel* I. B. R. *vel in cavilia* Lips. (y) *de*

si iumenta mundissime et sine stercore vel humore stabulentur, et roboreis pontilibus stabula consternantur. Vide ad Vegetii I, 56, 2. Postea ex Bruschiana malim *emundata fuerint, humo et palea superiecta.* Inepte enim *humus stabulorum* dicitur emundari, quum ea sit constrata assibus. Paulo post legendum censeo: *vel si quum sudant, a concitatione confestim biberint.*

Et calefacto) Haec ex libro Goes. et Sang. inserta volebat etiam Pontedera Columellae restitui.

Si urinam) Veget. III, 45, 23: *pulverem turis ovumque crudum cum vino dulci permixta peros convenit dare, oleo cum vino permixto et calefacto supra renes et ilia inungens confovebis — collyria longa et tenuia foramini immittitur, quo emanat urina. Musca quoque viva loco ipsi immittitur vel mica turis apponitur et de bitumine collyrium inseritur, ut provocet urinam.* Vnde vulgatae lectionis h. l. vitia adstipulantibus etiam libris optimis correxi. Tentaveram etiam verbum *infunditur* mutare, sed deinde incidi in locum Hippiatricorum p. 184, ubi contra genitalia procidentia idem remedium ita proponitur: ἔλαιον μετὰ

remedia adhibentur,[z] si urina[a] genitalia decusserit. Capitis dolorem indicant lacrymae,[b] quae profluunt, auresque flaccidae, et cervix cum capite aggravata, et in terram summissa. Tum rescinditur vena, quae sub oculo est, et os calda fovetur, ciboque abstinetur primo[c] die. In[d] postero autem potio ieiuno tepidae aquae praebetur ac viride gramen, tum vetus foenum vel molle stramentum[e] substernitur, crepusculoque aqua iterum datur, parumque ordei cum vicialibus,[f]

om. I. B. Br. R. *e bitum*. Sang. uterque. (z) *adhibebuntur* Eaed. et Sang. (a) *urina* om. Eaed. Goes. Saog. uterqoe. deiode *deusserint* Br. *deusserit* Ald. (b) *lachrimae* Br. *submissa* eadem. (c) *prima* I. B. Br. R. paulo antea *calida* Saog. (d) *Inde postero potio* I. B. Br. R. *Inde* etiam Goes. *ante* pro *autem* P. Goes. (e) *stramen: tum* Br. (f) Ita pro *vitiae lib. II. S.* I. B. Br. R. S. Io L. et Goes. volgatam sed oostrae affinem lectiooem esse ait Gesner *vitiae lib. iis* Iunt. Ald. sec. H. St. (g) Ita pro *exigua portione* Saog. *porcione* Br. *potiones* I. B. R. (h) Ita pro *perducantur* Br. Ald. (i) *dimis.* I.

οἰνομέλιτι μίξας ἐπὶ τὰς ψύας ἐπίχει. εἰ δὲ μὴ ὠφελήσει, ἐκ μέλιτος ἑψηθέντος καὶ ἁλὸς ποιήσας κολλύριον λεπτότατον ἔμβαλλε τῇ ὀπῇ ὅθεν τὰ οὖρα διαφοροῦνται, ἢ μυῖαν ζῶσαν ἢ ψύχα λιβανωτοῦ, ἢ ἀσφάλτου κολλύριον, ἢ σκορόδου μέρος τῷ αὐτῷ τρόπῳ ἔμβαλλε.

Decusserit) Haec sensu carent. Optimi libri omittunt *urina*; quae varietas vitium arguit, quod ex loco Hippiatsicorum aotea allato feliciter emendari posse censeo legendo *si genitalia prociderint*. Eadem remedia et io hoc vitio valent; nam irritatione partium stimulant atque excitaot naturam, ut procidentia retrahat genitalia. In Br. est *deusserint*, Ald. *deusserit*, quas lectiones omiserat Gesner.

Flaccidae) Verboteous Hippiatrica p. 248: ὦτα διεστραμμένα ἤτοι ὑποκεκλασμένα — τὴν ὑπὸ τὸν ὀφθαλμὸν φλέβα.

Primo die) Malim ex libris optimis *prima die. Inde postero.*

In postero autem) Edd. I. B. R. Goes. *inde postero* habent. Atque ita etiam Sangerus. teste Drakenb. ad Livium T. III, p. 79. Deinceps *autem* Edd. I. B. R. *ante* substituit liber Polit. et Goes. quare malim *inde postero ante potio — praebetur*, atque ita plane esse in Sangerm. testatur Gronovius.

Tum — substernitur — datur) Haec omnia omittuot Hippiatrica.

Cum vicialibus) Pessime Iucundus, eumque secutus cum Vrsino Gesnerus scripserat: *viciae lib. II, S.* doceote loco Hippiatr.: τῇ δὲ τρίτῃ κριθὰς μετὰ βεκκείου χόρτον ἐσθίειν ποίει, κατ' ὀλίγον δὲ ποριζέσθω, ὥστε τὴν κατὰ φύσιν ὑγείαν λαμβάνειν, ubi male editur ποτιζέσθω. Sed ne sic quidem apparet, qui ioterpres τὴν κ. φ. ὑγείαν verterit *iusta*, nisi forte ὑγείαν vitiose scribitur. *Vicialia* di-

ut per exiguas portiones[g] cibi ad iusta perducatur.[h]
6 Si equo maxillae dolent, calido aceto fovendae, et
axungia vetere confricandae sunt, eademque medi-
cina tumentibus adhibenda est. Si armos laeserit, aut
sanguinem demiserit,[i] medio fere in utroque crure
venae solvantur, et thuris polline cum eo qui pro-
fluit,[k] sanguine immisto, armi linantur,[l] et ne plus
iusto exinaniatur,[m] stercus ipsius iumenti fluentibus
7 venis admotum fasciis[n] obligetur. Postero quoque die
ex iisdem locis[o] sanguis detrahatur, eodemque[p] modo
curetur, ordeoque abstineatur, exiguo foeno dato.
Post triduum[q] deinde usque in diem sextum porri
succus instar trium cyathorum mistus cum olei hemi-
na faucibus per cornu infundatur. Post sextum diem
lente ingredi cogatur, et quum ambulaverit, in pi-
scinam demitti[r] eum conveniet, ita ut natet: sic pau-

B. Br. R. (k) *proflubuit* P. deinde *mixto* I. B. Br. R. *immixto* P. (l) *li-niantur* I. B. Br. R. (m) *exanimetur* Br. Sang. (n) *fasceis* I. B. Br. R. Lips. (o) *locis* addidi ex Goes. Sang. (p) *eodem* I. B. Br. R. *et eodem* ang. (q) Ita pro *postridie* I. B. Br. R. Iunt. L. Sang. (r) *dimitti* I. B.

cuntur, ut apud Varronem I, 23, 3, et alibi *fabalia*, culmi viciarum siccati. Deinceps *perducatur* restitui ex Brusch. et Aldina priore; refertur enim ad *equum* et *ieiuno*. Male Gesner *perducantur* dedit.

Aut sanguinem) Vrsinus malebat *ita, ut sanguinem demi necesse sit, tumidiores in utroque*. Contra Gesner sanguinem in pedes demissum in morbo cap. 12, 1, et 38, 3 opponit; itaque intelligere oporteret sanguinem in armos demissum. At enim Hippiatrica p. 89, ubi hic locus exstat verbotenus, haec verba omittunt, nec Vegetius habet; itaque mihi quidem coniectura Vrsini probabilis videtur.

Exinaniatur) Vegetius: *quod si plus profluat quam necesse sit*. Hipp. ἵνα μὴ ἔξαιμον γένηται τὸ ζῶον, ubi est ἐν μέσῳ τῶν ἀντικνημίων pro verbis *in medio crure*. Ceterum lectio Brusch. et Sangerm. *exanimetur* mihi quidem exquisitior videtur.

Postero) Vegetius: *postero quoque die quasi epaphaeresis fit et ex iisdem locis*. Pro *curetur* in Hipp. est τῷ αὐτῷ τρόπῳ περιόδευε.

Post triduum) Vegetius: *foeno sustentabitur exiguo per triduum, deinde porri*. Hinc confirmatur lectio, quam recepi, et damnatur vulgata *dato*. *Postridie*: μετὰ τρίτην ἡμέραν — ὅσον τρεῖς κυάθους — ἐλαίου λίτρας ἡμισείας. Hippiatrica.

Piscinam) Vegetius addit *vel flu-*

latim firmioribus cibis adiutus[s] ad iusta perducetur.
At si bilis molesta est iumento, venter intumescit, nec 8
emittit ventos. Manus uncta inseritur alvo,[t] et obsessi[v]
naturales exitus adaperiuntur, exemptoque stercore,
postea[x] cunila bubula et herba pedicularis[y] cum sale
trita et decocta melli miscentur, atque ita facta col-
lyria[z] subiiciuntur, quae ventrem movent, bilemque
omnem deducunt. Quidam myrrhae[a] tritae quadran- 9
tem cum hemina vini faucibus infundunt, et anum
liquida pice oblinunt.[b] Alii marina aqua lavant alvum,
alii recenti muria. Solent etiam [vermes quasi][c] lum-
brici nocere intestinis; quorum signa sunt, si iu-
menta cum dolore crebro volutantur, si admovent
caput utero, si caudam saepius iactant. Praesens me- 10

Br. R. (s) *adhibitis* Sang. (t) *ano* L. (v) *obsepti* corr. Heins. ad Ovidii A. A. I. 662. (x) *posita* a. G. *posita ea* P. *posita ea cum bubula* Lips. *postea* Goes. S. (y) *paedicularis* A. *praedicularis* Gym. *pediuncularis* Lips. *pediuucularis* Sang. uterque. (z) *colyria* A. G. H. St. (a) *murrhae* P. *murre* L. (b) *obliniunt* I. B. Br. R. L. deinceps *recente* Sang. uterque. (c) *in qua* L. G. Sang. *inquam* Pol. (d) *caparis* I. B. Br. R.

men aut mare uti natet, cum spartea et pannis vincto pede; postea firmioribus cibis ad saginam pristinam revocandus Hippiatrica: καὶ ὅταν ἀναπαυτήσῃ. Videntur Hippiatrica haec aeque atque Columella ex Magone transtulisse, unde etiam plura in hac ipsa cura transtulit Vegetius.

Postea cunila) Ita pro vulgato *posita cunila* legendum vidit Vrsinus et Morgagni. Ceterum verbotenus haec repetiit Eumelus in Hippiatricis p. 202: ἐπαχθὴς χολὴ διὰ τῆς κατὰ γαστέρα φλεγμονῆς διαγινώσκεται. δεῖ τοίνυν ἐμβάλλοντα τὴν χεῖρα τὴν κόπρον ἀφέλκειν ἔξω, καὶ μετὰ ταῦτα ὀρίγανον ἀγρίαν καὶ ἀγριοσταφίδα καὶ ἁλὸς λεπτὸν μετὰ μέλιτος ἑψημένου μῖξαι, καὶ ποιήσαντα κολλύρια ἐμβαλεῖν, τοῦτο καὶ κοιλίαν καθαίρει καὶ τὴν χολὴν ὑπάγει· τινὲς δὲ σμύρνης λελειωμένης γό γ μετὰ οἴνου εἰς τὸν λαιμὸν ἐμβάλλουσι, καὶ τὸν δακτύλιον πίσσῃ ὑγρᾷ ἀλείφουσιν. ἕτεροι δὲ θαλαττίῳ ὕδατι τὴν γαστέρα κλύζουσιν. ἄλλοι δὲ νεαρᾷ ἅλμῃ τὸ αὐτὸ πράττουσι. Est ergo cunila bubula origanum silvestre, et pedicularis herba agriostaphis.

Vermes) Ex lectione Codd. Pontedera efficiebat: *vermes tineolae et lumbrici*. (Sed in Curis post. lectionem Goes. Polit. Caesen. Tromb. *vermes qua*, positam olim fuisse in margine pro interpretamento *vermes inquam*, censebat, probante Schneidero, idcoque verba unciuulis inclusi, *T.*)

dicina est, ita ut supra scriptum est, inserere manum, et fimum eximere; deinde alvum marina aqua, vel muria dura lavare, postea radicem capparis[d] tritam cum sestario aceti faucibus infundere: nam hoc modo praedicta intereunt animalia.

XXXI. Omni autem imbecillo pecori alte substernendum est, quo mollius[a] cubet.[b] Recens tussis celeriter sanatur, pinsita[c] lente et a valvulis separata minuteque[d] molita. Quae quum ita facta sunt, sextarius[e] aquae calidae in eandem mensuram lentis miscetur, et faucibus[f] infunditur; similisque medicina triduo adhibetur, ac viridibus herbis cacuminibusque arborum recreatur aegrotum pecus. Vetus autem tussis discutitur porri succo trium cyathorum cum olei hemina faucibus[g] infuso, iisdemque, ut supra
2 monuimus,[h] cibis praebitis.[i] Impetigines, et quicquid scabies occupat, aceto et alumine defricantur.

Cap. XXXI. (a) *molius* R. (b) *Et* interser. I. B. Br. R. (c) *insita* L. (d) *minutaque* I. Br. (e) *sestarius* Br. quam formam in fine praeced. capitis omisit Gesner. (f) *pluribus* Gnes. *compluribus* Sang. (g) *compluribus* I. B. Br. R. L. *conpluribus* Sang. (h) *novimus* Br. (i) *praebitis impe-*

Cap. XXXI. *Recens*) Hierocles Geoponic. XVI, 11: ἀρχομένῳ βήττειν ἄλευρα κρίθινα, ὀρόβων ἢ κυάμων μιχθέντων διδόναι χρὴ πιεῖν.

Pinsita lente) In Hippiatricis p. 73 sub Eumeli nomine exstat haec formula, ubi est: φακῆς ἀληλεσμένης καὶ ἀπολελεπισμένης ἄλευρον etc. Eadem formula repetitur p. 88, ubi est: φακὴν ἐκλεπισθεῖσαν καὶ εἰς λεπτὰ ἀλεσθεῖσαν — ἐπὶ τρισὶν ἡμέραις ἔγχει. Eandem compositionem posuit Africanus in Cestis p. 294: ἵππῳ βήσσοντι θεραπεία φακὸς ἐπτισμένος, ἣν δίχα τῶν ἐλύτρων ἄκρως ἀλούσας ἢ λειώσας ἅμα ὕδατι ποτίσῃς. μέτρον δὲ τοῦ ὀσπρίου ζώῳ παντὶ κατ' αὐτὸ ξέστου τέταρτον ἂν εἴη σύμμετρον.

Lentis miscetur) Vrsinus *lenti* corrigebat.

Cacuminibusque) Graece est: ἢ χλόῃ ἢ δένδρων ἁπαλοῖς ἀκρέμοσι.

Vetus autem tussis) Apsyrtus Geopon. XVI, 11: πράσιον τρίβε μετ' ἐλαίου καὶ ἁλὸς οἴνῳ τε διηθηθέντα ἔγχει.

Faucibus infuso) Formula exstat Hippiatr. p. 88, ubi adhibetur remedium ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις, unde forte lectionem librorum *compluribus* explices de diebus.

Aceto et alumine) Ex Sang. utroque ex *alumine* annotavit Gronov..

Nonnunquam, si (haec[z]) permanent, paribus ponderibus permistis[l] nitro et scisso alumine, cum aceto linuntur. Papulae[m] ferventissimo sole usque eo strigile raduntur, quoad eliciatur sanguis. tum ex aequo[n] miscentur radices agrestis hederae,[o] sulfurque[p] et pix liquida cum alumine. [et[q]] eo medicamine[r] praedicta vitia curantur.

XXXII. Intertrigo bis in die subluitur[a] aqua calida. Mox decocto ac[b] trito sale cum adipe defricatur, dum sanguis[c] emanet. Scabies mortifera huic quadrupedi est, nisi celeriter succurritur: quae si levis est, inter initia candenti[d] sub sole vel cedria[e] vel oleo lentisci linitur, vel urticae semine et oleo

tigines: et quicquid scabies aceto omisso *occupat* I. B. Br. R. Sang. (z) *haec* om. iidem libri. (l) *permixtis* Br. *mistis* Sang. (m) *Pabulo* I. B. Br. R. Lips. (n) *equo* B. R. (o) Ita pro *herbae* ex Hipp. scripsi. (p) *sulphurque* I. B. Br. R. *sulpurque* P. (q) *et* om. I. B. Br. R. S. (r) *medicamento* B. R.

CAP. XXXII. (a) *solvitur* I. B. Br. R. *in* ante *die* om. Sang. et Brusch. (b) *agrico sale* I. B. Br. R. (c) Ita pro *saniei vis emanat* I. B. Br. R. Goes. Sang. *diem sanetur* L. *sanctus* Pol. (d) *candente sobolis* I. B. Br. R. *candentis sobole* L. *candentis subsoles* P. *candenti sole* Sang. teste Heinsio ad Ovid. Trist. I, 1, 5. *sed candentis* ex Saog. Gronov. (e) *caedria* I. B. Br. R. A. Iunt. G. Gr. H. St. *cedre* P. *cedro* Goes. et Saug. teste Heinsio.

Hederae) Vulgatum *agrestis herbae* Vrsinus mutavit in *agrostis*. Pontedera *capparis ustae* tentabat; veram mihi lectionem suppeditavit formula eadem graeca exstans in Hippiatr. p. 191, ubi est κισσοῦ ῥίζαν ἀγρίου.

CAP. XXXII. *Sanguis emanet*) Hanc lectionem cum Ponted. praetuli vulgatae *saniei vis emanat*. Ita cap. 31 papulae usque eo strigile raduntur, quoad eliciatur sanguis.

Candenti sub sole) Ex lectione Sang. *candenti sole* Gesner efficiebat *sero*. Male. Vide ibi Hippiatr. p. 191: ἡ ψώρα πολλάκις, εἰ μὴ βοηθείας τύχοι, θάνατον ἀπεργάζεται. χρὴ τοίνυν πρότερον ἐν οὔρῳ ἀνθρώπου ζεστῷ τὴν ψώραν ἀπολούειν, ἔπειτα δὲ ὕδατι, καὶ μετὰ ταῦτα ἡλίου θερμοτάτου τυγχάνοντος ἐλαίῳ σχοινίνῳ ἢ κεδρίνῳ, ἢ κνίδων σπέρμα καὶ ἅλμην μίξας ἀπότριβε. εἰ δὲ ἐπικρατέστερον τὸ πάθος εὑρίσκοιτο, ἄσφαλτον μετὰ θείου καὶ πίσσης ὑγρᾶς καὶ ἀξουγγίου παλαιοῦ ἐν ἴσῳ σταθμῷ μίξας καθέψησον. πρότερον δὲ σιδήρῳ τὴν ψώραν ἀποξύσας ἢ σμελίῳ μέχρι τῆς ζώσης σαρκός, οὕτω τοῖς προγεγραμμένοις χρῶ. Vnde apparet h. l. ex lectione Codd. *cedro* efficiendum esse *cedrino*. Vnguen ceti est muria.

detritis, vel unguine ceti,[f] quod in lancibus salitus
2 thynnus remittit. praecipue tamen huic noxae saluta-
ris est adeps marini vituli. Sed si iam inveteraverit,[g]
vehementioribus opus est remediis. propter quod
bitumen,[h] et fulfur, veratrum pici liquidae, axungiae-
que veteri commista,[i] pari pondere incoquuntur, at-
que ea compositione curantur, ita ut prius scabies
3 ferro erasa perluatur urina. Saepe etiam scalpello
usque ad vivum resecare et amputare scabiem pro-
fuit, atque ita factis ulceribus mederi liquida pice
atque oleo, quae expurgant[a] et replent vulnera
aeque.[l] quae quum[m] expleta sunt, ut celerius cica-
tricem et pilum ducant, maxime proderit fuligo ex
aheno ulceri infricata.

XXXIII. Muscas quoque vulnera infestantes[a] summovebimus pice et oleo vel unguine mistis[b] et infusis. caetera ervi farina recte curantur. Cicatrices oculorum ieiuna saliva et sale defricatae[c] extenuantur:

Ernestiana collatio *caedro* annotavit ex Sang. (f) Vulgo additum *vel* om. I. B. Br. R. Sang. *cati quod in lacibus* Saug. (g) *inveteravit* I. B. Br. R. Sang. (h) *bitumine et sulphure et veratro* I. B. Br. R. *sulpure* P. (i) *commixta* I. B. Br. R. *mista* Saug. (a) *purgant* Goes. et *purgant* S. idem deinde *ducat*. (l) *aquae* I. B. Br. R. (m) *quae* om. Goes.

Cap. XXXIII. (a) *infestantis* Br: (b) *mistis et* om. I. B. Br. R. Sang. (c) *defricata* Iens. Br. *defrictae* Goes. *defricta* Sang. sed *defrictae* ex ultro-

Ceti quod) Vulgo intersertum *vel* debetur iis, qui *cetum*, unde cetariae officinae, et cetarii dicuntur, praecipue esse thynnum, scombros et congeneres pisces nesciebant. Thynni adipe recenti ulcera oris curabat Attalus, auctore Plinio 32, s. 27. — *Quod in lacubus* ex suo Codice recte probat Pontedera; *lacibus* Polit. *lacus* est vas amplum, ubi thynnus sale maceratur.

Vituli) Plinius 32, sect. 27: lichenas et lepras tollit adeps vituli marini.

Veratrum) Hippiatrica omittunt; an igitur fuit olim *sulphur vivum*?

Infricata) Ex cap. 15 Vrsinus corrigebat *infriata*.

Cap. XXXIII. *Ieiuna*) Vegetius II, 32, 10. Cicatricibus oculorum medetur ieiuna saliva si cum sale mandatur in ore et expuatur in oculum. Sal quoque tritum cum osse sepiae et sinapis agrestis semine, ubi tamen

vel cum fossili[d] sale trita sepiae[e] testa, vel semine
agrestis pastinacae pinsito, et per linteum super
oculos expresso. Omnisque dolor oculorum inun- 2
ctione succi plantaginis cum melle acapno,[f] vel si
id non est, utique thymino[g] celeriter levatur. Non-
nunquam etiam per nares profluvium sanguinis periculum attulit, idque repressum[h] est infuso naribus viridis coriandri succo.

XXXIV. Interdum et[a] fastidio ciborum languescit pecus. Eius remedium est genus seminis quod git[b] appellatur. cuius duo cyathi triti diluuntur[c] olei cya-

que Sang. Gronov. (d) *fusili* vulgatum ex Goes. Sang. correxit Gesner. (e) *saepiae* B. R. *sepi ae* Lips. (f) *attico* a. Gesn. *caprio* Goes. *acaprio* Sang. *acapris* sive *acapno* Polit. (g) *thymo* I. B. Br. R. deinceps vulgatum *levatur* ex Sang. correxi. (Oblitos in ipsa oratione lectionem Codicis restituere nunc coniectura assequi non possum libro Gronoviano Leidam remisso. *Ita Schn. in Corrig.*) (h) *reprehensum* Br. I. B. Br. R. Lips. *reprensum* Sang.
Cap. XXXIV. (a) *et* om. I. B. Br. R. (b) *gis* L. P. (c) Ita pro *adiun-*

Sambuci Codex *sem. napii* habent scriptum. Pontedera sinapin praeferebat pastinacae; hodieque ait veterinarios uti contra hoc vitium pipere, croco et ramentis, de cortice viburni abrasis. Sed staphylini semen fere similes habet vires. Ecce tibi Hippiatrica p. 47, ad oculorum οὐλάς· ἄλας ἔτι νῆστις ὢν διαμασησάμενος τὸν ὀφθαλμὸν πρόσπτυσον, καὶ ἀπολεπτυνεῖς, ἢ σηπίας ὄστρακον ξύσας χρῶ. ἀγριοσταφυλίνου σπέρμα κεκομμένον, καὶ ἀρνογλώσσου χυλὸν μέλιτι ἀττικῷ μίξας χρῶ. Igitur Vegetius est corrigendus.

Acapno) Ita recte Victor. vulgatum *Attico* emendari iussit. Strabo 9, p. 400, ἀκάπνιστον vocat, quod fumus non adhibebatur in eximendo melle hoc attico. Alio sensu dicuntur ligna acapna apud Catonem c. 130. Oleum cum portione mellis acapni oculorum claritati conferre ait Plinius 23, s. 40. Idem 25, s. 91, instillatur plantaginis succus lippitudini. Compara Diosc. 2, 153.

Idque repressum) Optimorum librorum *reprensum* mutavit Aldus. Exquisite reprehendere profluvium dicit pro sistere, retrahere ex cursu.

Coriandri) Idem potus veneni vires exercet in corpore. Vide ad Nicandri Alexiph. vers. 157 seqq. Eundem in eadem medicina adhibet Vegetius 2, 37.

Cap. XXXIV. *Diluuntur*) Vulgatum *adiunguntur* ex libris corrigi iussit Pontedera et Morgagni. Confirmat locus Apsyrti in Geoponicis XVI, 3: ἐὰν δὲ μὴ ἀδδηφαγῇ — μελανθίου κυάθους δύο τρίψαντες καὶ μίξαντες ἐλαίου κυάθους τρεῖς μετὰ οἴνου κοτύλης μιᾶς ἐγχέουσι. *Gith* serit Palladius Septembri 13. Crescentius III.

this tribus et vini sextario, atque ita faucibus infunduntur. Et[d] nausea discutitur[e] etiam, si caput allii tritum cum vini hemina saepius potandum praebeas. Suppuratio[f] melius ignea lamina, quam frigido ferramento reseratur,[g] et expressa postea linamentis
2 curatur. Est etiam illa pestifera labes, ut intra paucos dies equae subita macie et deinde morte corripiantur: quod quum accidit, quaternos sextarios gari singulis per nares infundere utile est, si minoris formae sunt: nam si maioris, etiam congios. ea res omnem pituitam per nares elicit, et pecudem expurgat.

XXXV. Rara quidem, sed et haec[a] est equarum nota[b] rabies, ut quum in aqua imaginem suam vi-

guntur Goes. Sang. deinceps *sestario* Br. (d) Pol. *Det*. unde *Sed* coniiciebat Politianus. (e) *etiam* omitt. I. B. Br. R. Sang. *discutitur*, *etiamsi* A. Iunt. G. Gr. H. (f) *supporatio* I. B. R. recte Br. (g) *resecatur* I. B. Br. R. deinde *linim*. Br. *lenimentis* Sang. alter.

Cap. XXXV. (a) *haec* om. I. B. Br. R. *haec eaquarium* P. *ea quarum nonnunquam rab.* Lips. *est* om. Saug. (b) *nota* om. I. B. Br. R. *non* Pol,

41. Git est semen nigrum et quasi triangulum, cuius herba nascitur in frumentis et speltis et siligine, et vulgariter dicitur gitticonos et facit flores rubeos ad modum campanellarum. Est igitur Italorum *Gitterone*, *Gittajons*, Gallorum *nielle*. Sed nigella Linnaei flores campaniformes non habet.

Nausea) Apsyrtus Geopon. l. c. ναυτιῶντας θεραπεύσεις σκόροδα κοτύλη οἴνου σὺν ἐλαίῳ μίξας καὶ δούς. In Hippiatricis p. 300 est σκορόδου κεφαλὴν μίαν λειώσας μετὰ οἴνου ἡμίνης μιᾶς διὰ κέρατος δίδου.

Expressa) *Expressa sanie* scribendum censet Pontedera.

Cap. XXXV. *Nota rabies*) Videtur esse morbus, de quo Aristoteles H. A. VIII, c. 24: τὸ νυμφιᾶν καλούμενον, ἐν ᾧ συμβαίνει κατέχεσθαι ὅταν αὐλῇ τις, καὶ κατωπιᾶν καὶ ὅταν ἀναβῇ τις, τρυχάζει, ἕως ἂν μέλλῃ κατά τινας θεῖν. κατηφεῖ δ' ἀεὶ, κἂν λυττήσῃ. Gaza haec ita vertit: quod autem lymphari dicitur, tale est, ut equus ad tibiae sonum quiescat et demittat frontem: quum vero conscenderis, citetur contentius donec retineas. Demissus etiam, semper tristisque est, si rabie tenetur. Legit igitur, ut est in Codice Mediceo, μέλλῃ τις κατασχεῖν. Versio Thomae mutato ordine verborum habet: *detineri, et cum fistulet aliquis recalcitrare, donec utique possit aliquis retinere*. Notae conveniunt hae cum iis, quas Columella posuit, et nomen ipsum causam, a Columella positam, arguit.

derint, amore inani capiantur, et per hunc oblitae pabuli, tabe cupidinis[c] intereant. Eius vesaniae[d] signa sunt, quum per pascua veluti exstimulatae concursant, subinde ut[e] circumspicientes requirere[f] ac desiderare aliquid videantur.[g] Mentis error discutitur, si deducas[h] ad aquam. Tum demum speculatae[i] 2
deformitatem suam, pristinae imaginis abolent[k] memoriam. Haec de universo equarum genere satis dicta sunt. Illa proprie praecipienda sunt iis,[l] quibus mularum greges curae est submittere.

XXXVI. In educando genere mularum antiquissimum est diligenter exquirere atque explorare[a] parentem futurae prolis foeminam et marem: quorum si alter alteri non est idoneus, labat etiam quod ex duobus fingitur. Equam convenit[b] quadrimam usque 2

Nonnunquam corrigit Ponted. ex Codicum vestigiis. (c) *cupidis* P. (d) *viase sapie* L. (e) *ut* om. I. B. Br. R. (f) *requirunt* Eaed. (g) *videntur* Eaed. (h) *decidas* Sang. (i) *speculata* Sang. (k) *abolet* Sang. (l) *his* Br.
Cap. XXXVI. (a) *explicare* L. (b) Vulgo erat *in annos decem, quousque.*

Cap. XXXVI. *Parentem*) Nic. Heinsius Advers. II, p. 276, corrigebat *parentes*, deinde lectionem Sang. affert *si alteri*, unde efficit *si alter alteri*. quod ipsum dare non dubitavi, quum vulgo deesset *alteri*. Nec fere dubitaverim de altera eius coniectura. Abr. Gronovius malebat *Quorum alter si.*

Equam) Palladius Martio c. 14: *equam magni corporis, solidis ossibus, et forma egregia debet eligere, in qua non velocitatem, sed robur exquirat. Aetas quadrima usque in decennem huic admissurae iusta conveniet.* Ex quo loco et vestigiis verae lectionis, in Codicibus latentis, vulgatae vitia correxi, quae sic sine sensu habebat: *equam convenit in annos decem, quousque amplissimae — formae sit. Solida ossa* unde duxerit Palladius, nescio. Nostram emendationem firmat Plinii locus VIII, sect. 69: *ex asina*, inquit, *et equa mula gignitur mense tertio decimo, animal viribus in labores eximium. Ad tales partus equas neque quadrimis minores, neque decennibus maiores legunt: arcerique utrumque genus ab altero narrant, nisi in infantia eius generis, quod ineat, lacte hausto. Quapropter surreptos pullos in tenebris equarum uberi, asinarumque equuleos admovent.* Varronis locum II, 5, posuit Heinsius Advers. II, p. 267. quem demum hanc ipsam correctionem ex Sang. lectione eruisse vidi.

in annos decem amplissimae atque pulcherrimae formae, membris fortibus, patientissimam laboris eligere, ut discordantem utero suo generis alieni stirpem insitam facile recipiat ac perferat, et ad foetum[c] non solum corporis bona, sed et ingenium[d] conferat. nam quum difficulter iniecta genitalibus locis animentur semina, tum etiam concepta diutius in partum adolescunt,[f] atque[g] (peracto[h] anno) mense tertiodecimo vix eduntur,[i] natisque inhaeret plus
3 socordiae paternae, quam vigoris materni. Veruntamen (ut[k]) equae dictos in usus minore cura reperiuntur,[l] (ita) maior est labor eligendi maris:[m] quoniam saepe iudicium probantis frustratur[n] expe-

Sed I. B. R. Br. *quoniam usque in annos decem ampl. atque pulch. formae est.* Sang. *quamam usque in annos decem ampl.* Itaque omittit *quousque* ut et Goes. Deinde post *formae* vulgo insertum *sit* omittit uterque. (c) *sectam* Lips. (d) Ita pro *ingenii* I. B. Br. R. *et* om. Sang. Br. (e) *dilatius* Goes. Sang. (f) *adolescant* I. B. Br. R. (g) Ita I. B. R. Br. *utque* P. Vulgo *ut quae.* (h) *peracto anno* om. Goes. igitur inclusi. (i) *ordinetur* Lips. (k) *ut* om. S. igitur inclusi. (l) *ita* om. P. Sang. igitur inclusi. (m) *magis* P. (n) Ita I. B. R. S. Br. Alii *frustretur.* Deinceps vulgo est:

Formae, membris) *Formae membris* Tromb. Ponted. qui mecum legit: *Equam convenit quadrimam in annos decem* etc.

Insitam) Heinsius *insititiam* malebat; non ego.

Ad foetum) Lips. habet *sectam.* Voluit forte *forturam.*

Diutius) Sang. *dilatius* probabat Heinsius.

Atque peracto) Vulgatum *ut quae* ex libris melioribus correxi; suadente etiam Pontedera, qui recte inclusa verba omittunt. Aristoteles H. A. VI, 23, observat, ex alieni generis coitu feminas saepius abortum facere, quam ex suo, et addit: ἀποβαίνει δὲ καὶ ὁ τῆς κυήσεως χρόνος, ὅταν μιχθῇ ἵππος καὶ ὄνος κατὰ τὸ ἄρρεν· λέγω δὲ ἐφ' ὅσον χρόνον τοῦτο γίνεται ἐξ ὁμογενῶν γενόμενον. τὸ δὲ μέγεθος τοῦ σώματος καὶ τὸ εἶδος καὶ ἡ ἰσχὺς μᾶλλον τῷ θήλει ἀφομοιοῦται τοῦ γειναμένου. Secundum eundem VI, 23, asinus parit mense duodecimo; secundum Varronem hinnus, ex equo et asina genitus, in ventre est menses duodecim ut equus. Mago apud Varronem II, 1, 27, mulam et equam duodecimo mense parere ait.

(*Ut) equae*) Inclusi, quae Codices duo optimi damnant vocabula. In Brusch. transpositum legitur *ut* post *dictos.* Eadem paulo post *quom* habet pro *quoniam.*

rimentum. Multi admissarii specie tenus mirabiles pessimam sobolem forma vel sexu progenerant. nam sive parvi corporis foeminas fingunt,[o] sive etiam speciosi[p] plures mares, quam foeminae reditum patrisfamiliae minuunt.[q] At quidam contemti[r] ab aspectu pretiosissimorum seminum feraces sunt. Nonnunquam aliquis[s] generositatem suam natis exhibet, sed

mirabilissimam sobolem. (o) Ita pro *fingant* P. Sangermann. (p) *specioso* I. B. R. Goesian. Sangermann. Brusch. Deinceps vulgo *foeminas: reditum.* (q) *minus ut quidam* Lips. (r) *conteti* B. R. (s) Vulgo *aliqui — exhibent — hebetes solicitantur.* Sed *hebesi* P. L. *aliquis — exhibet*

Multi admissarii) *Multi admissarii specie tenus mirabiles non similem formam progenerant* Codex Pontederae, qui hinc corrigit: *multi adm. specie tenus mirabiles non similem sobolem forma vel sexu progenerant.* deinceps *specioso* Edd. pr. Goes. Polit. Ponted. mutat in *speciosos* cum Editione Beroaldi.

Mirabiles) Egregiam Vrsini emendationem vulgatae *mirabilissimam sobolem* sententia flagitante substitui. Eandem probavit etiam Pontedera. Multo minus placet Heinsii *mirabiles dissimillimam* Advers. II, p. 266. Gesneri *mirabiles imam* ineptum plane est commentum.

Fingunt) Ita recte Codex pro *fingant.* Pessime haec et sequentia in editione Gesneri distinguebantur sic: *fingant; — foeminas: reditum — minuunt.* Male Heinsius l. c. *spatiosi* corrigit; sed is sententia aberrasse videtur totius loci, etsi recte *fingunt* praeferebat. Brusch. *fingent* et deinceps *contempti.* Etiam Ald. *contempti.*

Nonnunquam aliquis) Ita optimus liber. Vulgo *aliqui — exhibent — hebetes voluptate — solicitatur.* Plinius tamen *hebetem sensu* dixit, unde vulgatam defendere licebit aliis. Mecum nunc sentire video Heinsium l. c. qui praeterea ex Sang. habet *natis suis.* — *Nonnunquam aliquis generositatem .... exhibet, sed hebestie sine v. rarissime solicitatur ad v. Huius sensum magistri sub admota generis eiusdem femina quoniam similia similioribus affecit natura. Itaque obiectu asine cum subiecte eblanditi sunt velut incensum et occecatum cupidine subtracta quam petierat fastidite imponunt eque* Codex Pontederae; qui ex Polit. et Tromb. *solicitatur*, ex Tromb. *aliquis* et *exhibet* affert; deinde *hebes* Polit. Lips. *huius sensum* etiam Polit. Caesen. Tromb. *subadmota* quoque Tromb. unde vir doctus coniiciebat (in Curis postumis): *nonnunquam aliquis — exhibet, sed hebes et sine vol. rarissime solicitatur ad venerem. Huius sensum magistri subaouunt, admota generis eiusdem foemina (quoniam similia similibus familiariora fecit natura) ita obiecta asina marem quum superiectu eblanditi sunt, velut incensum et obcaecatum cupidine, subtracta, quam petierat, fastiditae imponunt equae.* Sed veram lectionem loci subministravit Sangerm.

hebes in voluptate, rarissime[t] solicitatur ad venerem. Huiusce[v] sensum[x] magistri lacessunt admota generis eiusdem foemina,[y] quoniam similia similibus familiariora fecit natura. Itaque[z] obiectae asinae quum superiectu eblanditi sunt, velut incensum[a] et obcaecatum cupidine, subtracta quam petierat, fastiditae imponunt[b] equae.

4

XXXVII. Est et alterum genus admissarii furentis in libidinem, quod nisi astu inhibeatur,[a] affert gregi perniciem. Nam et saepe vinculis abruptis gravidas inquietat, et quum admittitur, cervicibus dorsisque foeminarum imprimit morsus. quod ne faciat, pau-

—*hebes in — solicitatur* Sang. (t) *rarissimi* I. B. R. Br. (v) Vulgo *huiuscemodi mari sensim magistri subadmovere debent.* Sed P. *huius.* (x) *Huiuscemmodi maribus subadmota generis* I. B. R. Br. *Huiuscemodi magister subamota generis* Lips. *sensium* P. *Huiusce sensium magistri lacessunt admota generis* Sang. (y) Ita I. B. Br. R. Sang. pro *feminam.* (z) Vulgo *Ita enim efficitur, ut eius obiectu, cum mas etiam superiectu eblanditus est.* Sed I. B. R. Br. Lips. S. *Itaque obiectu asinae cum superiectu eblanditi sunt.* Goes. *itaque obiectu asinam cum superiectu.* (a) Vulgo *incensus et obcaecatus.* Mecum I. B. R. Lips. Sang. nisi quod *occaecatum* habent. Brusch. *incensum: et occaecatam.* (b) Ita pro *imponatur* I. B. R. Sang.

Cap. XXXVII. (a) *inhibetur* Brusch. Sangerman. (b) *iunctus* Goesian.

Huiusce) Locum ex libris optimis emendavi. Paulo aliter ex iisdem libris h. l. constituebat Pontedera legendo: *huiuscemodi mari sensim magistri subadmota generis eiusdem femina — quoniam — natura. itaque obiecta, quum superiectu eblanditi sunt, velut incensum et occaecatum cupiditate subtracta, quam petierat,* etc. Sed ille lectionem libri Sang. ignorabat. Mecum sentire nunc video Heinsium, qui suspicatur, in altera Columellae editione fuisse: *Huiuscemodi maris sensu subadmovere* etc. (Vid. not. sup.)

Femina) Locum mire vitiatum ex vestigiis librorum correxi, nec in lectione Codd. mutavi quid, nisi, ut *obiectae* efficerem ex *obiectu.* Forte tamen ex *obiectu* natum est *superiectu.* Verae lectionis vestigia monstrat etiam Palladii locus, ita ex libro Pol. et Cresc. scribendus: *Si asinus visam equam fastidit admissus, ostensam prius asinam, donec coeundi voluptas solicitetur, postea subducimus, et tunc equam libido incitata non spernet.* Mecum sentire video nunc Heinsium l. c. qui similiter *superiectu* aut *obiectu* otiosum pronuntiabat, adeoque *superobiectu* corrigendum esse suspicabatur. De verbo *eblandire* vide Heinsium p. 267. Ex Sang. Gronovius

lisper ad molam vinctus[b] amoris saevitiam labore
temperat, et sic veneri modestior admittitur. Nec ta- 2
men aliter admittendus est etiam clementioris[c] libidinis, quoniam multum refert naturaliter sopitum pecudis ingenium modica exercitatione[d] concuti atque excitari, vegetioremque factum marem foeminae iungi, ut tacita quadam vi semina ipsa principiis
agilioribus figurentur.[e] Mula autem non solum ex 3
equa et asino, sed ex[f] asina et equo, itemque onagro et equa generatur. Quidam vero non dissimulandi auctores, ut Marcus Varro, et ante eum Dionysius ac[g] Mago prodiderunt, mularum foetus regionibus Africae adeo non prodigiosos haberi, ut tam fami-

el Sangerman. *vinctis ad maioris saeviciam laborare* L. (c) *claementioris* I. B. Brusch. R. Deinceps *quom* Br. (d) *excitatione* P. S. (e) *figuretur* R. (f) ex om. Goesian. *et* Sangerman. (g) P. addit Lips. (h) Vulgo annolavil *obiectu foeminae cum superiectu — obcaecatum.*

Cap. XXXVII. *Vinctus*) Palladius: *si morsu furens laeserit obiectas, aliquatenus labore mitescat.* Plinius VIII, secl. 69: *mares fatigatos melius implere.* Ceterum leclionem Goesiani *iunctus* etiam in Sang. esse testatur Drakenb. ad Livium T. II, p. 30 et probat. Deinceps pro *admittitur* Sang. *adiubetur* leste Gronovio. Voluit *adhibetur.*

Africae) Locus Varronis esl II, 1, 27. Plinius VIII, secl. 69: esl in annalibus noslris, peperisse saepius mulas: verum prodigii loco habilum. Idem testatur Herodotus III, 153. Iulius Obsequens cap. 125. Equuleum, e bove natum, inter prodigia referl Livius. Varro l. c. ex Magone tradit, mulam, ut equam, quum conceperit, duodecimo mense parere. Ecce vero Arisloleles H. A. VI, 24: ὁ δ' ὀρεὺς ἀναβαίνει μὲν καὶ ὀχεύει κατὰ τὸν πρῶτον βόλον. ἑπταετὴς δ' ὢν (Codex Mediceus ἐπιτριετὴς δ' ὢν) καὶ πληροῖ καὶ ἤδη ἐγένετο γίννος, ὅταν ἀναβῇ ἐφ' ἵππον θήλειαν. ὕστερον δ' οὐκέτι ἀναβαίνει. καὶ ὁ θῆλυς ὀρεὺς ἤδη ἐπληρώθη, οὐ μέντοι γε ὥστε ἐξενεγκεῖν διὰ τέλους. Vnde apparet, seriore demum aetate in Africa experimentia mularum foecunditatem fuisse compertam; mulorum autem Graecis bene innotuisse. Ex Aristotele Plinius VIII, sect. 69: in plurium Graecorum esl monumentis, cum equa muli coitu natum, quem vocaverunl ginnum, id est, parvum mulum. De asinis Africae locus esl Democriti apud Aelianum XII, 16: καὶ μάλιστά γε τοὺς τῶν Λιβύων ὄνους μεγίστους ἐπιβαίνειν ταῖς ἵπποις οὐ κομούσαις ἀλλὰ κεκαρμέναις. ἔχουσαν γὰρ τὴν ἑαυτῆς ἀγλαΐαν τὴν διὰ τῆς κόμης οὐκ ἂν ὑπομεῖναι τὸν τοιόνδε

liares sint incolis partus earum, quam sunt nobis
4 equarum. Neque tamen ullum est in hoc pecore aut animo aut forma praestantius, quam quod seminavit [h] asinus. Posset [i] huic aliquatenus comparari, [x] quod progenerat onager, nisi et indomitum, et servitio [l] contumax silvestris [m] more, strigosum [n] patris praeferret habitum. Itaque eiusmodi admissarius nepotibus [magis] quam filiis utilior est. nam ubi asina et onagro [o] natus admittitur equae, per gradus infracta feritate, quicquid ex eo provenit, paternam formam et modestiam, fortitudinem celeritatemque avitam
5 refert. Qui ex equo et asina concepti generantur, quamvis a patre nomen traxerint, quod hinni vo-

seminabit. (i) Vulgo *Quanquam possit.* Sed *quanquam* om. I. B. R. sed est in Brusch. *seminabitur insinus possit huic* Lips. (x) *comperari* R. *compari* P. (l) *servire* I. B. Br. R. *servili* L. P. S. (m) Vulgo *silvestri* L. P. *silvestiis.* Mecum Sangerman. (n) *strigosumt qua patris* L. P. *strigosum quam* Sangerman. Deinceps vulgatum *praeferat* correxi ex I. B. Br. R. A. Iunt. (o) *onager* P. (p) Ita pro *speciosior* Lips. Deinceps *Ve-*

γαμέτην οἱ σοφοὶ τοὺς τούτων γάμους φχσί. Equorum libidinem iuba tonsa exstingui, tradidit etiam Aristoteles H. A. VI, 18, ex eo Aelianus XI, 18 et Plinius VIII, cap. 42. Et equas asinis subiiciendas tonderi, tradit Xenophon de Re Equestri c. 5 et Pollux Onomast. I, 11. Ginnum cum Atlante nominat Martialis VI, 77. mulas pomilias idem habet XIV, 197. Ceterum vulgatum *quam sint nobis* ex Saugerm. correxi.

Seminabit) Palladius: *sed generosius nullum est huiusmodi animal, quam quod asino creante nascetur.* Lips. *seminabitur insinus.* Sang. teste Gronnvio *seminabit in asinus.* An fuit *seminaverit asinus?* — *Seminavit asinus*) *Seminabit vinsinus* Polit. *seminavit asinus* Tromb. unde et ex Lips. scriptura *seminaverit* emendat Pontedera.

Possit) Vulgatum *quanquam possit* correxi; libri enim optimi omittunt *quanquam.*

Strigosum) Ex lectione Codicum Pontedera volebat: *strigosumque patris praeferret habitum.* Equidem *praeferrem* recepi, ideoque paulo antea *posset* pro *possit* rescripsi. Si Ponte-deram sequaris, tum videtur etiam legendum *silvestres mores strigosumque patris habitum.* Ceterum vocem onagri *mugilare* verbo reddere conatus est auctor Philomelae apud Schottum Obs. Hum. p. 100, cuius scripturam confirmat Vincentius Spec. natur. XXII, c. 6. Contra asini rudere dicuntur.

Celeritatemque) Palladius: *in sobole secutura agilitatem fortitudinemque re-*

cantur, matri per omnia magis similes sunt. Itaque
commodissimum est asinum destinare mularum ge-
neri seminando, cuius, ut dixi, species experimento
est pretiosior.[p] Veruntamen ab aspectu non aliter 6
probari debet, quam ut sit amplissimi corporis, cer-
vice valida, robustis ac latis costis, pectore muscu-
loso et vasto, feminibus[q] lacertosis, cruribus com-
pactis, coloris nigri vel maculosi.[r] nam murinus
quum sit in asino vulgaris, tum etiam non optime[s]
respondet in mula. Neque nos universa quadrupedis 7
species decipiat,[t] si qualem probamus, conspicimus.
nam quemadmodum arietum quae sunt in linguis et
palatis maculae, pleruinque in velleribus agnorum
deprehenduntur: ita si discolores pilos asinus[v] in
palpebris aut auribus gerit, sobolem quoque fre-

rumtamen Br. (q) *foeminibus* I. B. Br. R. A. Iunt. H. G. (r) *macilis* I. B. Br. R. *magilis* Goes. Sang. (s) *optume* P. (t) *decipiet* I. B. Br. R. Deinceps *plerunque* Br. A. (v) *asinos* B. R. (x) Ita pro *dominum* Goes.

tituant. Plinius VIII, s. 69: *generantur ex equa et onagris mansuefactis mulae veloces in cursu, duritia eximia pedum, verum strigoso corpore, indomito animo. Sed generator onagro et asina genitus omnes antecellit.*

Pretiosior) Ineptias vulgatae lectionis arguit eiusdem vocabuli repetitio; quare lectionem Cod. Lips. recepi, dum melior aliunde afferatur.

Amplissimi corporis) Palladius: *corpore amplo, solido, musculoso, strictis et fortibus membris.* Nimis breviter adeoque obscure et inepte! Ceterum de forma asini admissarii accuratius disputavi in Excursu ad h. l. quem vide.

Maculosi) Palladius: *nigri vel murini maxime coloris aut rubei.* ex quo cognoscimus, vitium adhaesisse vocabulo *maculosi*, quod arguit etiam varietas lectionis *macilis* et *magilis*. Hinnum etiam *rubicundiorem* et asino similiorem esse ait Varro. Pontedera duce Palladio legi volebat: *magis rubei*. Nihil probabilius excogitare adhuc potui. Murinum asini vulgaris colorem expressit Simonides in Analectis Brunckii T. I, p. 126, σποδιῆς καὶ παλιντριβέος ὄνου.

Auribus geret) Palladius *auribus geret* ubi Codex Erfurt. *naribus generet*. Plinius VIII, sect. 68: Ad mularum maxime partus aurium referre in his et palpebrarum pilos aiunt. Quamvis enim unicolor reliquo corpore, totidem tamen colores, quot ibi fuere, reddit.

quenter facit diversi coloris, qui et ipse, etiam si diligentissime in admissario exploratus est, saepe tamen domini spem[x] decipit. nam interdum etiam citra praedicta signa dissimiles sui mulas fingit. quod accidere non aliter reor, quam ut avitus color pri-
8 mordiis[y] seminum mixtus reddatur nepotibus. Igitur qualem descripsi asellum, quum est a partu[z] statim genitus, oportet[a] matri statim subtrahi, et ignoranti equae subiici. Ea[b] optime tenebris fallitur. nam obscuro loco partu eius amoto,[c] praedictus[d] quasi ex ea natus alitur. Cui deinde quum decem diebus insuevit equa, semper postea desideranti[e] praebet

Sang. Deinceps *mullas* Br. (y) Vulgo *primordii seminis mistu.* I. B. Br. R. Goes. S. mecum, nisi quod Br. *primordii.* (z) *est proti* I. B. Br. R. *protri* L. P. (a) *oporteat* I. B. Br. R. (b) *ac* Eaedem. (c) *admoto* post Victor. *amoto* Br. (d) *est* add. P. S. (e) Ita pro *destinanti* Goes. Sang. *destinan-*

Avitus color) Hunc locum ex libris optimis correxi. Respicit auctor legem Aristotelicam, quam in plantis etiam sequitur Theophrastus de C. Plant. I, 9, ubi ait, annuas plantas tertio demum anno mutari ad soli naturam et pro eius ratione, τότε γὰρ ἀλλοιοῦνται πρὸς τὴν ἐκτελείωσιν ὥσπερ καὶ τὰ ζῶα. καὶ γὰρ ταῦτα τριγονήσαντα συνεξομοιοῦται.

A partu statim) Vitiosa haec esse, quilibet sentiet, et vitium arguit lectionis varietas. Admonuit etiam Pontedera, sed medelam non attulit. Inepte *statim* repetitur, et *a partu genitus* absurda est lectio. Mallem transpositis verbis: *oportet matri statim a partu subtrahi*. Reliqua sic concinnanda esse puto: *Igitur cum est a patre tali, qualem descripsi asellum, genitus, oportet matri partum statim subtrahi*. Neque enim talis nascitur statim pullus, qualem descripserat Columella, sed aetate demum provectus signa omnia optimi asini ostendit. Pontedera varietatem ex *protinus* ortam esse suspicabatur et *statim* delebat.

Ignoranti equae) Varro II, 8: *pullum asininum a partu recentem subiiciunt equae — hic ita eductus a trimo potest admitti; neque enim aspernatur propter consuetudinem equinam. — Qui non habent eum asinum, quem supposuerunt equae* etc. Eiusmodi admissarium ἱπποθήλαν vocat Aristoteles H. A. VI, 23.

Desideranti) Hoc restitui pro vulgato *destinanti*, volebat etiam Pontedera. Idem paulo antea legi volebat *praelectus* pro *praedictus*; nescio quam ob causam. In Sang. esse *nam cum obscuro partu eius admoto, praedictus est, quasi ex ea natus alitur.* teste Gronovio, et sic fere Polit. unde lacunam huius loci suspicari licet.

ubera. Sic nutritus[f] admissarius equas diligere condiscit. Interdum etiam, quamvis materno lacte sit educatus, potest[g] a tenero conversatus[h] equis familiariter earum consuetudinem appetere. Sed[i] non 9
oportet minorem[a] trimo[l] nec maiorem decenni admitti. atque idipsum si concedatur,[m] vere fieri conveniet, quum et desecto viridi pabulo, et largo ordeo[n] firmandus, nonnunquam etiam salivandus[o] erit. Nec tamen tenerae foeminae committetur. nam nisi prius ea marem cognovit,[p] adsilientem admissarium calcibus proturbat, et iniuria depulsum etiam caeteris equis reddit inimicum. Id ne fiat, degener et vulgaris asellus admovetur, qui solicitet obsequia

di Br. (f) *nutritur* P. (g) *potestate vero* L. (h) *conversatur* P. L. (i) *ei* addit L. P. Sang. (a) *minori* L. P. S. (l) Vulgo *quam trinum admitti.* L. S. *trimo mare mitti.* P. *trimo inane mitti.* Correxi e Palladio. (m) *concedatur* P. (n) *hordeo* Br. (o) *saginandus* I. B. R. *salinandus* Br. Deinceps *committentur* Br. (p) *concinit* Goes. Sang. *concuit* L. Deinceps *ae*

Sed non oportet) Palladius. *minor trimo, maior decenni non debet admitti.* Ex quo apparet, quo pertineat varietas lectionis ex libris optimis annotata, qui habent scriptum *trimo mare* aut *inane mitti.* Vulgo pessima legebatur: *minorem quam trinum admitti.* Ex Sang. Gronovius anootavit *Sed ei non — minori quam trimo admitti.* Aliter Ernestiana collatio.

Salivandus) Praeferebat Pontedera veterem lectionem *saginandus*, quoniam et Varro admissarium saginandum praecipit. Et de equo admissario noster cap. 27, 8: *roborandus est largo cibo, et appropinquante vere ordeo ervoque saginandus, ut veneri supersit, quidam etiam praecipiunt eodem ritu quo mulos.* (tauros) *admissarium saginare.* Salivatio fere semper in medicina adhibetur. Equidem dubius haereo, et video in Brusch. esse *salinandus.*

Nisi prius ea marem cognovit) *Nisi prius ea marem concivit* ex Goes. (Sangerm.) Polit. et Tromb. vel potius *conscivit* ex suo Codice tanquam elegantius probat Pontedera, animo concupivit interpretatus. Sed priorem viri docti rationem, *concivit*, in venerem illexit interpretati, sequar.

Cognovit) Ex varia Codd. lectione Pontedera efficiebat *concivit*, i. e. in venerem illexit. Paulo post vocabulum *iniuria* Vrsinus suspicabatur mutandum in *initura depulsum.* Sed sana omnia hic sunt, ut recte etiam monet Gesner. *Tenerae* tamen malim mutare in *temere* cum Pontedera, cuius annotationem omisit Ernesti.

foeminae: neque is[q] tamen inire sinitur. sed, si iam est equa veneris patiens, confestim abacto viliore,
10 pretioso mari[r] iungitur. Locus est ad hos usus exstructus (machinam vocant rustici) qui[s] duos parietes adverso clivulo[t] inaedificatos habet,[v] et[x] angusto intervallo sic inter se distantes,[y] ne foemina conluctari, aut admissario ascendenti avertere se possit. Aditus est ex utraque parte, sed ab inferiore clatris munitus: ad quae[z] capistrata in[a] imo clivo constituitur equa, ut et prona[b] melius ineuntis semina recipiat, et facilem sui tergoris ascensum ab editiore[c] parte minori quadrupedi praebeat. quae quum ex asino conceptum edidit, partum sequenti anno vacua nutrit. id enim utilius est, quam quod quidam faciunt, ut et foetam nihilominus admisso
11 equo impleant. Annicula mula recte a matre repelli-

vulgaris Sang. (q) *his* I. B. R. *is* Br. (r) *maris iniungitur* P. *subiungitur* Goes. (s) *qui* om. I. B. Br. R. S. (t) *clivolo* Eaedem. *clivo* Goes. (v) *habet* om. A. B. Br. R. S. (x) *qui* Eaedem et Sang. (y) *distant* Eaedem, Goes. Sang. (z) *quod* Eaedem, Goes. Sang. (a) *in* addidi ex Goes. Sang. (b) *pronam* Ien. Br. (c) Ita

Mari iungitur). Pol. liber *iniungitur* habet, quod verbum supra de admissario posuit sect. 2 de foemina recte dici non puto. Supra cap. 27, s. 3: *generosis maris iniungentur* Sangerm. habet; Goesianum *subiungitur* tamen magis de femina probarem; in Sang. *subigitur* est, teste Gronovio.

Qui duos) Ex Edd. primis et Codd. legendus est hic locus: *machinam vocant rustici duos parietes — inaedificatos, qui angusto — distant.* Deinceps *clavis munitus* Sangerm. — *Vocant, duos parietes adverso clivo (habens) aedificatos, qui angusto intervallo sic inter se distant, ne foemina colluctari aut admissario ascendenti se avertere possit.* Ita locum hunc legit Pontedera. In vulgata *qui* deinde *habet* omittunt Edd. pr. Polit. Tromb. Ponted. deinde *qui angusto — distant* habent. *clivo* sumsit vir doctus a Goesiano.

Sequenti anno vacua) Ita praecipit Aristoteles H. A. VI, 23: ἂν δὲ συνεχῶς μίσγηται καὶ μὴ διαλείπῃ χρόνον οὕτως ὀχευόμενα ταχέως τὸ θῆλυ ἄγονον γίνεται. διὸ συνεχῶς οὐ μίσγουσιν οἵ γε περὶ τὰ τοιαῦτα πραγματευόμενοι, ἀλλὰ διαλείπουσι τινὰ χρόνον.

Annicula) Palladius: *annicula mula debet a matre depelli.* Igitur etiam h. l. *depelli* praefero. Ita enim Varro II, 2, 17, depulsi a matribus agni. II, 4, 16, depulsi a mamma porci. Colu-

tur, et amota montibus aut feris locis pascitur, ut ungulas duret, sitque postmodum[a] longis itineribus habilis. nam clitellis aptior mulus. illa quidem[e] agilior: sed uterque sexus et viam recte graditur, et terram commode proscindit; nisi si[f] pretium quadrupedis rationem rustici onerat,[g] aut campus gravi gleba[h] robora boum deposcit.[i]

XXXVIII. Medicinas[a] huius[b] pecoris plerumque iam in aliis generibus edocui: propria tamen quaedam vitia non omittam, quorum remedia subscripsi. Febrienti[c] mulae cruda brassica datur. Suspiriosae sanguis detrahitur, et cum sextario[d] vini atque olei

pro *editiori* I. B. Br. R. Sang. (d) Ita pro *postea* I. B. Br. R. L. Sang. (e) *quid* P. *viae* coniecit Vrsinus. (f) *si* addidi *ex* I. B. Br. R. at Sang. teste Heinsio ad Ovid. I. p. 50. (g) Ita pro *oneret* Eaedem. (h) *crebra* L. R. *bovum* Sang. (i) Ita pro *deposcat* I. B. Br. R.

Cap. XXXVIII. (a) *Medicina* Iens. Br. *Medicinam* B. R. (b) *hii* P. Deinceps *plerunque* Br. Ald. (c) *Equienti* I. B. Br. R. L. Goes. S. (d) *sestario*

mellae VII, 6, 8, depellenda soboles.

Feris locis) Palladius: *et per montes asperos pasci, ut itineris laborem in tenera aetate solidata contemnat.* ubi Crescentius IX, 58 habet: *pasci ut eorum ungulae durescant, et ne itineris laborem in aetate tenera solidati contemnant.* unde Pontedera inserebat verba: *ut ungulas duret.* Verum Palladius verba ipsa Columellae raro repetit tam multa, sed oratione concisiore utitur, quam ei reddes et integram simul, si mecum legas: *aetate solidata ungula contemnat.* Ceterum pro *feris locis*, qui nihil ad rem, malim *asperis.* De re Varro II, 8: *iidem si exacti sunt aestivo tempore in montes, durissimis ungulis fiunt.*

Cap. XXXVIII. *Plerumque)* i. e. pleraque. Sallustius Iug. 21, *ubi plerumque noctis processit.* quocum comparavit locum Livii 45, cap. 9, *per Europae plerumque atque Asiam omnem* Gesneri Thes. L. L. Aptior esset locus Plauti Trinum. I, 4, 7, *plerumque omnes iam sunt intermortui.* sed ibi Lambinus ex Codd. posuit *plerique*, quem secuti sunt alii. Ita infra VII, 3, 9, *novalia quae plerunque sunt vacua spinis.*

Propria tamen) Talis est vesicae incontinentis ex comesta rododaphne in Hippiatricis p. 113 memorata.

Febrienti) Lectiona optimorum librorum *equienti* recipere Pontederae auctoritas suadebat. Equas equire domitas diebus 60 annotavit Plinius VIII, sect. 83. Hinc *equimentum* pretium pro equo admissario solutum. *Febrienti*, qui primus dedit Iucundus, nescio an librorum auctoritate fretus fecerit. Sang. tacet; equidem dubius haereo.

thuris[e] semuncia, marrubii succus instar heminae[f]
2 mistus infunditur. Suffraginosae ordeacea farina im-
ponitur, mox suppuratio[g] ferro reclusa linamentis[h]
curatur: vel gari[i] optimi sextarius cum libra olei per
narem sinistram demittitur,[k] admisceturque huic me-
dicamini trium vel quatuor ovorum albus liquor se-
3 paratis vitellis. Femina[l] secari, et interdum inuri
solent. Sanguis demissus[m] in pedes, ita ut in equis
emittitur:[n] vel si est herba, quam veratrum vocant
rustici, pro pabulo cedit. Est et ὑοσκύαμος,[o] cuius se-
men detritum et cum vino datum praedicto vitio me-
detur. Macies et languor[p] submovetur saepius data
potione, quae recipit semunciam sulphuris[q] ovumque
crudum, et[r] myrrhae[s] pondus denarii. Haec trita[t] vi-

I. B. Br. R. (e) *turis* Eaedem. *marubii* Br. (f) *eminae* Esedem. *mixtus* Br. eadem *hordeacea*. (g) *supporatio* B. R. (h) *linimentis* I. B. Br. R. (i) *cari* P. *sestarius* Br. (k) *dimittitur* I. B. Br. R. *quatuor* Br. (l) *foemina* I. Br. R. A. Iunt. H. G. (m) *dimissus* I. B. Br. R. (n) *admittitur* Eaedem. (o) Vulgo *et* deest. ὑσκύαμος I. B. R. recte Br. *Et et* ὑοσκύαλλος Sang. (p) *langor* A. Iunt. G. (q) Vulgo *triti furfuris*. Sed *triti* om. I. B. Br. R. Goes. Ssng. *sulphuris* I. B. Br. R. Lips. *sulpuris* P. *sulfuris* A. Iunt. H. G. (r) Vulgo *et tritae myrrhae*. Sed *tritae* om. I. B. Br. R. Goes. L. S. (s) *murrhae* P. *murrae* Saug. (t) Ita L. P. Goes. S. Vulgo *tria*. (u)

Suffraginosae) Mulis et asinis peculiarem morbum aiunt esse Apsyrtus et Hierocles in Hippiatricis p. 164, quem *marmaron* appellant, atque ita describunt: συμβαίνει ἐν τοῖς ποσὶ μάλιστα τοῖς ἐμπροσθίοις κατὰ τὴν ἔκφυσιν τῆς ὁπλῆς ἣν καλοῦσι στεφάνην. Quem locum respexit Matthaeus Sylvaticus in Pandectis Medicis, ubi ait: *Marmoro. Herodius in libro equorum, vocant, inquit, hanc passionem empirici, sicut quum in pedibus equorum iuxta ungulam, ubi dicitur corona, descendunt humores corrupti, et equus hieme laborat eundo per lutum, et aestate per pulverem*. In equo etiam marmor appellavit Vegetius II, 48 Ceterum Hippiatrica p. 258, ῥεύματα εἰς τοὺς πόδας ἐμπίπτοντα graece aiunt dici σεῖρας, σειριᾷν, aliis χιράματα, Romanis vero suffraginem (σουφραγενα.)

Femina) Vix me continui, quin *Flemina* reponerem, quam sanguinem in genua demissum cum tumore esse e Plinio et aliis docebo ad Vegetium II, 48, 1.

Est et) Es lectinne Sangerm[illegible] hanc edidi. Vulgo *et* deerat.

Sulphuris) Vulgares huius loci le-

no admiscentur, atque ita faucibus infunduntur. Sed 4
et tussi dolorique ventris eadem ista aeque medentur. Ad maciem nulla res tantum quantum Medica potest. ea herba viridis celerius,[m] nec tarde tamen[n] arida foeni vice saginat iumenta: verum modice danda, ne nimio sanguine stranguletur pecus. Lassae et aestuanti[o] mulae adeps[p] in fauces demittitur,[q] merumque in os suffunditur. Caetera exequemur in mulis sic,[r] ut prioribus huius voluminis partibus tradidimus, quae curam boum[s] equarumque continent.

celerius addidi ex Sang. Vrsinus supplebat in vulgata *nec non, tarde tamen.* (n) *tantum* I. B. R. Br. (o) *aestivanti* H. (p) *ad os* I. B. Br. R. *ad eos* P. (q) *dimittitur* I. B. Br. R. deinceps *vinumque* Br. (r) Ita disiunsit Vrsinus vulgatum *sicut.* (s) *bovum* R.

ctiones ex librorum scriptorum auctoritate correxi assentiente Pontedera. Qui primus *furfuris* induxit Victorius, errore operarum fecisse videtur.

Adeps) Vide supra ad cap. 13, 3. scripturam vocabuli variant libri inter *ados*, *adeos*. Sang. teste Gronovio habet *ades.* Olim *adipes* et *adepes* dictum, deinde in *adeps* contractum. Forte latet scriptura aliqua exquisitior.

EXCVRSVS

AD

COLVMELLAE LIB. VI. CAP. XXXVII. SECT. 6.

De forma asini admissarii et tempore admissurae.

Locus antiquissimi auctoris est Aristotelis H. A. V, 14, ubi, asinus, inquit, tam mas quam femina mense tricesimo coit; sed utplurimum non generant quidquam, in bimatu demum aut trimatu et semissa foecundi. Aiunt tamen anniculam iam concepisse ita, ut, quem pepererat, educari posset foetus. Accuratius idem VI, cap. 23. Asinus, inquit, tam mas quam femina mense tricesimo coit, eodemque tempore dentes eiicit priores; secundos autem sexto mense atque etiam tertios, quartosque eodem. Gnomonas seu indices bos quartos appellant. Iam annicula asina gestavit, ita, ut prolem perficeret atque educaret. Reiicit semen a coitu nisi interpelletur; quam ob rem statim post coitum verberant propelluntque. Parit mense duodecimo, ut plurimum unicum, interdum tamen etiam gemellos edit foetus. Asinus, post equum adscendens equam, genituram equi corrumpit; sed equus asini minime, si equa iam ab asino concepit. Lac gravida habet mense decimo. Post partum die septimo mari iungitur, eoque die iuncta maxime recipit semen; sed postea tamen etiam recipit. Nisi prius, quam indicium aetatis amittat, peperit, postea non concipit, et per totam vitam sterilis est. Parere vel in conspectu hominis vel in luce non solet, sed in tenebras ducitur quum parturit. Per totam vitam parit, si peperit, antequam indicem amiserit. Vita asinis amplior annis triginta, et foemina vivacior mare est. Quum vel equus cum asina, vel asinus cum equa coiit, multo citius abortus consequitur, quam si congeneres coeunt, vel equus cum equa aut asinus cum asina. Evenit etiam tempus gerendi uteri, quum equus cum asino coierit, ad normam maris; id est, ut quanto spatio temporis mas perficitur, ex congeneribus progeneratus, tanto etiam foetus, quem ipse procreat, absolvatur. At magnitudine corporis specie at viribus magis feminae quam mari simile evadit. Si frequenter coeant, neque ullo interposito tempore cessent, quae ita iunguntur, brevi femina sterilescit. Qua de causa non continue coniungunt, qui hanc curam habent, sed tempus aliquod interponunt. Non admittit asinum equa, aut asina equum, nisi asinus equam suxerit. Quare submittunt equabus asinos, quos hippothelas quasi equimulgos dicunt. Hi deinde in pascuis vi superatas, ut equi conscendunt at coeunt. Subiungam his, quae Plinius transtulit VIII, sect. 68: *Partus a tricesimo mense ocissimus, sed a trimatu legitimus: totidem quot equae et*

eisdem mensibus et simili modo. Sed incontinens uterus urinam genitalem reddit, ni cogatur in cursum verberibus a coitu. Rara geminos parit: paritura lucem fugit et tenebras quaerit, ne conspiciatur ab homine. Gignit tota vitâ, quae est ei ad trigesimum annum. — Conceptum ex equo secutus asini coitus abortu perimit: non item ex asino equi. Feminas a partu optime septimo die impleri observatum est: mares fatigatos melius implere. Quae non prius quam dentes, quos pullinos appellant, iaciat, conceperit, sterilis intelligitur, et quae non primo initu generare coeperit. Idem XI, sect. 96: *asinae praegnantes continuo lactescunt; pullis earum, ubi pingue pabulum, biduo a partu maternum lac gustasse letale est. genus mali vocatur colostratio.* Idem ibidem s. 95: *Asinis a fetu dolent mammae; ideo sexto mense arcent partus, quum equae anno prope toto praebeant.* et sect. 64: *Asinorum genus tricesimo mense similiter amittit, deinde senis mensibus. quod si non prius peperere, quam decidant postremi, sterilitas certa.* Quas priusquam comparemus cum Aristotelicis, addare lubet, quae Aristoteles repetiit de Generatione II, 8. Primum igitur repetit, feminas non continua concipere posse et gestare semper, sed equis interposito tempore admitti debere. Deinde asinam non facile semen recipere, sed cum urina eiicere; (ἐξουρεῖ) quapropter verberibus in cursum propelli. Propter naturae frigiditatem asinos non admitti asinae, ut in aquis fieri soleat, aequinoctio, sed aestivo solstitio, ut pulli tempore calido nascantur; eodem anni tempore parere, quo coierit, atque uterum gerere per annum asinam et equam. Deniqua repetit, asinam, nisi post primum dantium iactum generare coeperit, per reliquam vitam sterilem esse. Observationem de conceptu aquae secuto asini coitu corrupto falsi arguit Brugnone p. 208.

Redeo nunc ad alterum Aristotelis locum, eiusque singulas partes comparatis notitiis omnibus et interpretationibus Plinii illustrare conabor. Primo loco dantes pullinos primos, secundos, tertios et quartos enumerat; postremos indices appellari aetatis et vere esse ait. Vbi cur quaternum numerum adhibuerit, equidem nescio. In equo, qui quadraginta dentes, senos nempe incisores cum caninis binis utrinque habet, quum asinus auctore Apsyrto Hippiatric. p. 227 triginta sex habeat, ternum modo dentium iactum (βόλον) numerat Aristoteles cum aliis, ibique postremi utrinque incisores renati aetatem usque ad annum octavum indicant.

Deinde sterilitatis indicium inde repetit, si post primum dentium iactum non generaverit; altero vero loco habet: *nisi peperit antequam indicium aetatis amiserit.* πρὶν τὸ γνῶμα λείπειν. quae Plinius vertit: *antequam decidant postremi pullini.* De re ipsa testimonium nullum certum compertum habeo. Nunc inprimis illud quaerebam, cur postremi pullini quarti dicantur, iidemque aetatis indices, quum in equo non pullini postremi, sed iis subnati et permansuri incisores postremi aetatis indicia habeant? Nihil hucusque reperi, quod curioso lectori satisfacere possat.

Postea urinam genitalem inepte Plinius affert ex verbo ἐξουρεῖν, quasi urinam seu cum urina reddere, quo usus erat Philosophus. Ipsas interdum equas cum urina emittere semen, recenter immissum, testatur Brugnone p. 121. Morem verberibus asinam post coitum exagitandi a dif-

ficultate concipiendi derivavit Aristoteles; sed eundem in equabus etiam post coitum tenent inepti et rerum naturae ignari homines, quos graviter redarguit Hartmannus noster de Cura equorum progenerandorum p. 183 et Brugnone p. 129.

Gravidam asinam continuo lactescere, sua auctoritate posuit Plinius; in philosophi enim loco est, decimo mense lac gravidae adesse. Septimo a partu mense facillime semen retinere post coitum asinam traditur; quod intelligendum est fieri, si pullus ex ea natus equae nutriendus submittatur. In asina igitur nullum pariendi intervallum olim observabant, ut in equa. Scilicet equas non omnibus annis concipere et gestare posse, asserit altero loco Aristoteles; itaque intercalari recte annos a gestatione vacuos a peritis ait. Deinde altero in loco de animalibus diversi generis, velut asino et equo, coniunctis affirmat, feminam celeriter sterilem fieri, si annis continuis iungatur diverso mari, nec ullo interposito tempore cesset ab eiusmodi coitu. Equam igitur, quae ea asini coitu pepererat, anno sequenti equo admisso implebant prudentiores, ne, si asinus continuo admitteretur, equa sterilis redderetur. Ita Columella VI, 27, 10: *equam quum ex asino conceptum edidit partum, sequenti anno vacua nutrit; id enim utilius est, quam quod quidam faciunt, ut et foetam nihilo minus equo admisso implebant.* Multi etiam opinati sunt, equam, quae semel ex asino conceperit, deinde equorum procreationi inutilem fieri, quos refutavit *Hartmannus* in altera libri supra laudati editione Tubingae 1786 prodita. Alternis qui admittunt, inquit Varro II, 7, 11, diuturniores equas, et meliores pullos fieri dicunt; itaque ut restibiles segetes sint cauctiores, sic quotannis quae praegnantes fiant.

Verba postrema loci Aristotelici ubi asini ab equa nutriti vi conscendere equas comprehensas dicuntur, Codex Mediceus et versio Thomae ita variant, ut pro verbis ἐν τῇ νομῇ βίᾳ, id est in *pascua vi* ponant ἐν τῇ νεομηνίᾳ, i. e. in novilunio. Cuius varietatis auctoritatem tueri nullo testimonio possum.

Tempus admissurae retulit Plinius his verbis VIII, s. 68: *Ipsum animal frigoris maxime impatiens; ideo non generatur in Ponto; nec aequinoctio verno, ut cetera pecua, sed solstitio.* Hinc etiam Varro II, 6: *admittuntur ante solstitium, ut eodem tempore alterius anni pariant; duodecimo enim mense conceptum semen reddunt.*

Quod denique de mammis asinae a partu dolentibus asserit Plinius, traductum id est ex loco Aristotelis H. A. VI, 22, de equo, ubi est: θηλάζειν δὲ φασὶ τὸν μὲν ἡμίονον ἑξάμηνον, εἶτα οὐκέτι προσίεσθαι, διὰ τὸ σπᾶσθαι καὶ πονεῖν, τὸν δὲ ἵππον πλείω χρόνον. Sed male de asina affirmat, quod philosophus de equa, mulum enixa. De asina contra Varro II, 6: *secundum partum pullos anno non removent a matre.* Quin adeo de mula, ea equa et asino nata, Columella II, 6, 11: *amicula*, inquit, *mula recte a matre repellitur.* Itaque experientia posteriorum seculorum refutavit, quod aliunde traditum acceperat Aristoteles. Attamen cum Aristotele facit Hartmannus noster de mulorum generatione p. 278.

Ceterum admissarios asinus labore ad libidinem incendi, consentiunt rei rusticae scriptores. Et Xenophon in Anabasi V, 8, ubi proverbio utitur ὄνων ὑβριστότερος addit: οἵ; φασιν ὑπὸ τῆς ὕβρεως κόπου οὐκ ἐγγί-

νεσθαι, i. e. lasciviam tantam esse asinis, ut lassitudinem non sentiant. Hodieque si asinus equam fastidiat, fustigatione instigari ad coitum affirmat Hartmannus.

Superest locus de tempore gestationis equae, quae ex asino concepit. Columella enim VI, 26, diutius foetum eiusmodi in utero esse ait his verbis: *ut discordantem utero suo generis alieni stirpem insitum facile recipiat ac perferat, et ad foetum non: solum corporis bona, sed et ingenii conferat. Nam quum difficulter iniecta genitalibus locis animentur semina, tum etiam concepta diutius in partum adolescunt, ut quae peracto anno mense tertio decimo vix eduntur, natisque inhaeret plus socordiae paternae, quam vigoris materni.* Deinde cap. 27, sect. 5: *qui ex equo et asina concepti generantur, quamvis a patre nomen traxerint, quod hinni vocantur, matri per omnia magis similes sunt.* De tempore gestationis cum Columella sentit Plinius VIII, sect. 68, qui de hinnis ita: *gignitur etiam mula ex equo et asina, sed effrenis et tarditatis indomitae. Lenta omnia eis ut vetulis.* Contra de hinno Varro II, 8: *hinnus*, inquit, *minor quam mulus corpore — auribus ut equinis, iubam et caudam similem asini. Item is ventre est ut equus menses duodecim.* Mulum igitur, ex equa generatum, in utero esse plus quam menses duodecim et tertio decimo vix edi, Columella, hinnum contra, ex equo conceptum, duodecimo mense edi, Varro affirmat. Quae fuerit Aristot. sententia nunc videamus. Is generatim primum posuit, equum et asinum mense duodecimo parere; deinde vero ubi de misto in coitu genere loquitur, diversitatem aliquam in gestationis tempore annutavit; illud enim ait respondere ei temporis spatio, quo soleat mas ex congeneribus animalibus conceptus esse in utero materno. Atque de sexu masculo generatim Philosophus posuit VI, c. 22: ἀποτελειοῦται δὲ τὰ θήλεια τῶν ἀῤῥένων ἔμπροσθεν ἐν τῇ γαστρὶ, τὰ δ' ἄῤῥενα τῶν θηλειῶν ὕστερον, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων, ὅσα πλείω τίκτει. Ita enim locus hic legendus est ex Codice Mediceo et versione Thomae; quum vulgata lectio a sensu Aristotelis sit aliena, quam reddidit Gaza his verbis: *Celerius feminae quam mares perficiuntur: quanquam in utero mares quam feminae citius, quemadmodum etiam homines. Quod idem vel in caeteris animalibus, quae pariant plura, fieri solet.* Rectiorem iectionem interpretatus est Plinius VII, sect. 3: *feminas gigni celerius quam mares, sicuti celerius senescere: saepius in utero moveri mares — constat*; quem locum multi tentarunt, quoniam contrarius erat vulgatae lectioni Aristotelis. Verum ipse Aristoteles de Generat. IV, 6 contrarius sibi esse videtur, eumque locum ex parte interpretatus est Plinius. Mares ait magis in utero moveri quam feminas, ideoque facilius laedi. Praeterea utrumque sexum diverso modo perfici in genere humano: καὶ τελειοῦται τὰ θήλεα τοῖς ἄῤῥεσιν οὐχ ὁμοίως ἐν ταῖς γυναιξίν. ἐν μὲν γὰρ τῇ μητρὶ ἐν πλείονι χρόνῳ διακρίνεται τὸ θῆλυ τοῦ ἄῤῥενος, ἐξελθόντων δὲ πάντα πρότερον ἐπιτελεῖται οἷον ἥβη καὶ ἀκμὴ καὶ γῆρας τοῖς θήλεσιν ἢ τοῖς ἄῤῥεσιν. Vbi versio Thomae diversam lectionem exhibet his verbis: *in aliis autem animalibus similiter; nihil enim tardat femella plus masculo sicut in mulieribus.* Legit ergo scriptum: ἐν ταῖς γυναιξίν. ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ζώοις ὁμοίως, οὐδὲν γὰρ

ὑστερίζει τὸ θῆλυ πλέον τοῦ ἄῤῥενος ὥσπερ ἐν ταῖς γυναιξίν. ἐν μὲν γὰρ etc. propter similitudinem postremorum verborum membrum hoc excidit et omissum fuit a librariis. Approbat ipse Aristoteles hoc additamentum in sequentibus, ubi differentiam gestationis in femina et animalibus spectari ait etiam in eo, quod diversi sexus foetus gemini nati rarius in humano genere serventur quam in animalibus reliquis. De lectione igitur et sententia postremi huius loci dubitatio nulla esse potest. Haec vero plane contraria est lectioni alterius loci in H. A. et vulgatae et novae. Vulgata enim sine controversia habet equi pullum femineum quinto anno, igitur celerius adolescere et perfici, quam masculum, qui sexto demum perficiatur. Deinde subdit: perfici feminas ante mares; in utero vero mares ante feminas, quemadmodum etiam in humano genere; idemque accidere in reliquis animalibus, quae plures foetus simul edant. At vero nova lectio, quam Plinius etiam expressit, perfici tradit feminas in utero citius, quam mares, serius mares quam feminas, sicut etiam in humano genere. Vt igitur huius loci sententia aequetur loco libri posterioris aetate, et differentia temporis gestandi appareat, quam tam aperte statuit loco posteriore philosophus, negatio est inserenda loco priore atque ita legendum: οὐ καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων *non ut in humano genere.* Itaque statuit Aristoteles, masculum animalium sexum diutius in utero esse quam femineum, contra atque in homine; eoque temporis intervallo, quo diutius esse soleat in utero masculus animalium foetus, equae etiam foetum, ex asino conceptum, diutius in utero morari. Hinc apparet, amice cum Columella conspirare Aristotelem, qui equam, ex asino gravidam, diutius gestare et mense demum tertio decimo parere ait. Philosophus morani ipsam non satis accurate definit; cum utroque sentit etiam Hartmann saepius laudatus p. 278. Gestanei tempus diversum et longius an in aliis quoque animalium adulteriis, arte factis, observatum fuerit a quoquam ignoro. De seriore muliebris perfectione foetus exstat sententia Asclepiadis ap. Plutarchum de Placitis V, 21, et apud Galenum. In ovillo genere foetum masculum diebus octo plus in utero morari experientia doctus affirmat Bechstein Histor. natur. Germaniae T. I, pag. 652.

De forma asini admissarii antequam tradam veterum sententias, pauca de forma asinorum naturali praemittenda sunt, de qua tamen paucissima annotata reperi apud scriptores veteres. Labia asini crassa memorat lepidissimus Symposii Xenophontei locus cap. 5, sect. 7, ubi formam uris sui laudat Socrates: διὰ δὲ τὸ παχέα ἔχειν τὰ χείλη, οὐχ οἴει καὶ μαλακώτερόν σου ἔχειν τὸ φίλημα. Cui respondet formosus puer Critobulus: ἔοικα ἐγὼ κατὰ τὸν σὸν λόγον καὶ τῶν ὄνων αἴσχιον τὸ στόμα ἔχειν, i. e. Ita videor os magis deforme habere quam asinus, si scilicet tu labia crassa in facie tua laudare ad osculandum potes.

Comparationem eum equis pauci attigerunt. Ita Plinius XI, s. 111, asinis caudam tribuit longiorem quam equis. Aures praegrandes multi memorarunt. Paulo copiosior locus est Dionis in Oratione 35, p. 63, ed. Reiskii: οὐδὲ γὰρ τοὺς ὄνους ἵππους γενέσθαι δυνατόν, οὐδ᾽ ἂν ἔτι πλέον τὰς ῥῖνας ἀνατμηθῶσιν οὐδ᾽ ἂν τὰς

γνάθους τρήσαντες αὐτῶν ψέλλιον ἐμβάλωσιν, i. e. asini nunquam sicut equi, etsi magis etiam nares eorum rescindantur, et maxillis perforatis frena immittantur. Videtur igitur Dio asino et nares et fauces minus rescissas minusque patentiores quam equo tribuisse; quam quidem observationem in comparatione, a doctissimo Daubentun instituta, non reperio.

Ad colorem asini pertinet quod λίπαργος dicitur a Nicandro in Theriacis versu 349, quod vocabulum recte interpretantur grammatici de albo ventris atque iliorum colore, qui omnibuscuiuscumque demum coloris asinis proprius esse solet. Praeterea vulgares asini coloris murini in brachiis et cruribus gerere solent inscriptas lineas semicirculares nigras, quas Graeci appellabant μύχλας, atque inde Antimachus eiusmodi vulgarem asellum dixit ἐννεάμυχλον, qui quasi novem eiusmodi lineas in pedibus habeat, aut omnino multas. Grammatici recte interpretantur μύχλας τὰς ἐν τοῖς σκέλεσι τῶν ὄνων περιγραφὰς, i. e. lineas, quae ambiunt asini crura. Hesychius eo vocabulo significari ait nigras lineas, quae in cruribus, pedibus et dorso asinorum conspiciantur. Sed de dorsi lineis nigris dubito, crux enim nigra omnibus asinorum coloribus communis est, lineae vero pedum nigrae murino tantum colori sunt propriae. Locum Antimachi, quem alii Callimacho adscribunt, posuit etiam Schellenberg in Reliquiis Antimachi p. 110. Murinum asinum graece λευκόφαιον et vulgari sermone maronem appellat, et in eo lineas crurum diversi coloris improbat Apsyrtus Hippiatric. p. 51, ubi admissarii asini formam eximiam describit. Post memorata enim crura addit: μηδὲ ταινίας ἔχοντα ἑτεροχρώμους, i. e. ne crura habeant vittas diversi coloris.

Sed audiamus nunc Apsyrtum, eo in loco egregie formam optimam asini admissarii pingentem. Quae quidem descriptio eo magis grata esse debet naturae curiosis, quod veteres genus asinorum silvestrium notum magis habebant, et frequenter domesticis asinis admittebant, quo formosiores et robustiores iis nascerentur et asini et muli. Atque omnino veteres multo maiorum generi asinorum et mulorum procreando adhibebant curam, quam hodie fieri solet, ita, ut iam vir doctissimus, Daubenton, sit conquestus, tam parum constare de notis optimi asinorum generis in tam neglecta vulgo eius generis cura, ut comparare asinum cum equo, atque utriusque generis diversitatem tuto exquirere non liceat.

Itaque sic Apsyrtus asini, equam inituri, formam describit: *Sit oportet habitu magnus, ambitu corporis multo* (Ruellius vertit quadratis membris) *magno capite, nec equino, facie item, atque in ea malas et labia magna habeat,* (R. facie, genis item et labris ingentibus) *oculos nec exiguos nec cavos, nares magnas, aures nec parvas nec flaccidas* (χλαμβὰ), *cervicem latam* (πλατὺν) *nec brevem, pectus item latum, carnosum, musculosum, forte, quo melius equarum infestos calcitratus sustineat; scapulas grandes, et partes illis subiectas. Supra genua partes quae sunt, habeat crassas, carnosas, robustas, et quam maxima distantia separentur, siquidem opus est, quum supervenit equam, ut facile comprehendat et amplectatur. Dorsum sit grande, atque in ea spina lata* (πλατεῖα) *non gibbera, nec de-*

pressa; dorsi linea angusta nec inflexa, sed recta. Non sit humeris subsidentibus (κάτωμος), *sed altioribus et aequalibus* (συνωμίαν ὑψηλοτέραν καὶ ἴσην) *et pictum in ea parte* (συνωμίᾳ) *coccygem habeat latum, plenum, longum,* (διάμηκον) *non angustum nec arctum* (πυγώδη) (Ruellius habet: subsidentibus, sed eminulis; excelsa armorum compagine et aequabili; ita, ut prominentiam, litura distinctam habeat; lumbis plenis, aliquantulum se protendentibus, nec in arctum strangulatis). *Venter non sit nimis tumidus, ilia parva, costae seu latera lata* (πλατείας πλευρὰς, Ruellius latera porrecta Iste costato pectore). *Coxendicibus* (ἰσχία) *magnis, aequalibus, non substrictis clunibus* (μὴ παράγλουτον) *nec in acutum porrectis.* (μηδ' ὀξύπυγον). *Cauda melior brevis* (μείουρος); *femina* (μηροὶ) *sint non magna, sed magis carnosa, nec extrorsum aversa, ceterum divaricata. Ita enim firmius equae insidebit coiens; fortior etiam eiusmodi est, quam qui femina coniuncta habet* (τῶν συμμήρων). (Male Ruellius: etenim ii, quibus femora paene committuntur et in arctum constricta sunt, longe maiore alacritate feminas insiliunt). *Testiculi sint magni, pares; genua magna, rotunda; sub iisdem crura et tibia non magna, ossea, excarnia, magis nervosa, nec vara* (βλαισὰ), *nec diversi coloris taeniis cincta. Mesocynia non nimis alta, nec humilia, nec sit asinus* κυνοβάτης. (Ruellius: calcibus neque — qui nec nixi talis ingrediuntur). *Pedes habeat non scauros* (R. non introrsus contortos) *nec humiles, unguem seu cornu crassum* (R. durum, ergo τραχὺν legit, non παχὺν), *subtus cavam ungulam parvamque hirundinem* (ranam). *Voce sit non retusa* (μὴ μογγός), *sed clara. Ita enim facilius equa asinum admittet. Colore praeferuntur splendidi* (λαμπροὶ) *et quorum color in purpuram vergit, facie alba, nec fusca.* (φαιοί) (Ruellius habet: Speciosiores sunt asini, quorum color in purpuram spectat, idque si nigram nec ullatenus in fuscum vergentem maculam fronte gerant). *Omnium pulcherrimi sunt nigri, ventre concolore, non cano. Cui os interius cum lingua nigricat, similem sibi prolem procreat. Fuscos seu murinos* (λευκοφάρους), *quos marones vocant, non admittere debemus; reddunt enim in sobole colores inhonestos.*

Quibuscum si descriptionem Columellae comparamus, facilius singula pulchritudinis argumenta agnoscemus. Ait igitur: *ut sit amplissimi corporis, cervice valida, robustis ac latis costis, pectore musculoso et vasto, feminibus lacertosis, cruribus compacti, coloris nigri vel magis rubei; nam murinus cum sit in asino vulgaris, tum etiam non optime respondet in mula.* Varro II, 8, 3, simpliciter asinum admissarium quam amplissimum formosissimumque eligi iubet. Palladius Columellam, in brevitatem nimiam contractum, obscuravit. Geoponica de forma plane tacent. Igitur nunc singula Apsyrti argumenta examinabimus. Primum igitur caput maius nec equinum requirit. Esse autem asino caput pro ratione corporis maius quam equo, annotavit etiam Daubenton. Labia magna et crassa iam antea vidimus. Malas γνάθους Ruellius genas interpretatur. Maxillas latiores et crassiores in cranio adeo reperit Daubenton; de his igitur γνάθους explicandas puto.

Oculos asini magis distantes et in cavo sitos, auresque magis flaccidas quam in equo observavit Daubenton;

porro cervicem crassiorem, pectus angustius et *συνωμίαν* minus altam. Hanc postremam, scapularum commissuram, Galli *le garrot* dicunt.

Verba Apsyrti da coccyge: *καὶ τὸν ἐν αὐτῇ* (antecessit *συνωμία*) *κατάγραφον κόκκυγα πλατὺν μεστὸν διάμηναν, μὴ στενὸν δὲ καὶ πυγώδη.* aliter legit Ruellius; partem enim priorem ad scapularum commissuram trahits, vertens: *excelsa armorum compagine et aequabili, ita, ut prominentiam litura distinctam habeat.* Reliqua inde a verbo *κόκκυγα* ad lumbos retulit, seu commissuram renum, quam Galli *Croupe* dicunt, nostri *Kreutz*. Hanc commissuram in asino planam et declivem annotavit Daubenton; ischia seu cosendices altiores quam scapularum commissuram, et crura posteriora nimia sibi propinqua nec satis distantia; quod vitium in equis Galli dicunt *crochu jarté*. Apsyrtus graece *συμμήρους* dixit, qui femora non satis disiuncta habent, quod vitium in equo *mal gigoté* dicunt. Quae in pedibus Apsyrtus *μεσοκύνια* dicit, in equis Columella coronas appellavit; sensum ipsius praecepti, quod equis etiam convenit, ita explicat Xenophon de Re Equestri I, 4: *δεῖ τὰ ἀνωτέρω τῶν ὁπλῶν κατωτέρω δὲ τῶν κυνηπόδων ὀστᾶ μήτε ἄγαν ὀρθὰ εἶναι ὥσπερ αἰγός, ἀντιτυπώτερα γὰρ ὄντα κόπτει τε τὸν ἀναβάτην καὶ παραπίμπραται μᾶλλον τὰ τοιαῦτα σκέλη, οὐδὲ μὴν ἄγαν ταπεινὰ τὰ ὀστᾶ δεῖ εἶναι. Ψιλοῖντο γὰρ ἂν καὶ ἑλκοῖντο αἱ κυνήποδες, εἴτ᾽ ἐν βώλοις εἴτ᾽ ἐν λίθοις ἐλαύνοιτο ὁ ἵππος.* Qui nimis brevia et humilia ossa, *μεσοκύνια* dicta, habent equi, *ἐλαφήποδες* dicuntur in Hippiatricis p. 262. Sunt autem *κυνήποδες* os metatarsi, Gallis *os de canon*; *μεσοκύνια*, articuli seu ossa inter metatarsum et ungulam media, Gallis *le paturon*, nobis *Fessel*. Qui nimis longas coronas (*paturon*, *Fessel*) habent, Gallis dicuntur *longs jointés*, qui nimis breves, *courts jointés*, qui nimis rectas, *droits sur leurs jambes* appellantur equi. Faciem albam seu frontem in quibusdam reperit etiam Daubenton, in omnibus vero oris partem extremam albam.

Satis iam fecisse mihi videor lectorum curiositati de forma et colore asini admissarii. Supersunt quaedam alia, quae Anatolius in Hippiatricis p. 56 annotavit, translata etiam in Geoponica XVI, 21, ubi sub Apsyrti nomine leguntur.

Meminit hic scriptor, quisquis demum est, onagri his verbis: *ἔνιοι δὲ καὶ τοὺς ἀγρίους ἡμεροῦσι καὶ ἔστιν αὐτῶν ἡ παιδοποιΐα καλλίστη, ἅτε δὴ μὴ κατακεκλεισμένων ἀλλὰ ἀφέτων. ἐξημεροῦται δὲ σφόδρα τὸ ζῶον, ὑπηρετεῖ δὲ κατὰ πάντα ὁμοίως τοῖς ἡμέροις, καὶ οὐδέποτε καθάπερ τὰ ἄλλα ζῶα ἅπαξ ἡμερωθεὶς ἀγριοῦται.* Ex quibus verbis intelligere mihi videor, onagros eiusmodi mansuefactos cum equis in pascuis permistos equas, vi domitas, ascendisse neque per aurigas equabus admissos, ut in asinis vulgaribus mansuetis factum fuisse videtur. Onagrorum admissariorum iam meminit Varro II, 6, 3.

Deinde scriptor is mulum lactare vult per duos annos, idemque fieri ait in equis. Asinos admissurae idoneos esse ab anno tertio usque in decimum. Denique aliquos ait, cuiuscumque coloris nasci velint foetum, eius coloris vestimentis contegere vel asinum vel equum admissarium.

Onagrum Asiae incolam demum accurate descripsit et piosit, una cum hemiono equo, eo scilicet, quem Aristoteles et Theophrastus hemio-

num seu mulum Syriaa foecundum dixerunt et breviter notarunt, doctissimus Pallas *Neve nordische Beyträge* Vol. II, p. 22, tab. 2, qui simul omnes equi, asini et hemioni istius diversitates et similitudines accuratissime persecutus est. Cui disputationi si quis haec nostra ex antiquitata repetita adiunxerit, nihil fere ad accuratam asini notitiam desiderabit.

Asinum silvestrem Mesopotamiae memorat Xenophon Anabas. I, 5: *καὶ οἱ μὲν ὄνοι ἐπεί τις διώκοι, προδραμόντες ἀνειστήκεσαν, πολὺ γὰρ τοῦ ἵππου θᾶττον ἔτριχον, καὶ πάλιν ἐπεὶ πλησιάζοι ὁ ἵππος, ταὐτὰ ἐποίουν. ὥστε οὐκ ἦν λαβεῖν, εἰ μὴ διαστάντες οἱ ἱππεῖς θηρῷεν διαδεχόμενοι τοῖς ἵπποις. τὰ δὲ κρέα τῶν ἁλισκομένων ἦν παραπλήσια τοῖς ἐλαφείοις, ἁπαλώτερα δέ.* Fabulosa narrat de venationa Ammianus 23, cap. 4. In cibo carnes pullorum onagri laudat Plinius VIII, sect. 60 et 68; ipsius onagri carnes Celsus II, 18. Mauritanicos asinos parvos equis item parvis in cursu capi, etsi celerrimos, tradit Aelianus XIV, 10; et brevius Arrianus de Venatione c. 24. Denique Pollux Onom. I, 84, asinos silvestres ait gregatim pasci, eosque capi ab equitibus insecutis, postquam defatigati spiritum amiserint, pulvisque, multitudine excitatus, illos obcsecaverit; alios enim telis confici, quosdam vivos deprehendi, laqueis circumventos. Interdum etiam ipsa persecutione stupefactos et velut amentes equitem revertentem sponte sequi.

De similitudine corporis a parentibus tracta pullorum equinorum et mulorum posuit has observationes Brugnone de Equitii cura p. 137. A matre scilicet accipere pullum universam corporis magnitudinem, deinde formam dorsi, colli, laterum, ventris, ancharum et lumborum; contra a patre accedere pullo formam capitis, et crurum, deinde animam, robur, agilitatemque corporis. In mulis eandem observationem tradidit pag. 200.

Asini formam eiusqua cum equina comparatae diversitatem per singulas corporis partes accurate persecutus est idem Brugnone p. 187; cuius librum demum legi posteaquam superiora scripseram.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIBER SEPTIMVS.[a]

I.

De minore pecore dicturis,[b] P. Silvine, principium tenebit minor[c] Arcadico vilis hic vulgarisque asellus, cuius plerique rusticarum rerum auctores[d] in emendis tuendisque iumentis praecipuam rationem volunt esse; nec iniuria. Nam etiam[e] eo[f] rure, quod pascuo caret, contineri potest, exiguo[g] et qualicunque pabulo contentus. quippe vel foliis spinisque

(a) *Liber Iunii Moderati Columellae, Rei rusticae liber VII, veterinarius Medicinalis liber II, de minore pecore, liber VIII, haec continet.* (Octavum vocat computato illo de arboribus) L. Eundem titulum praefert Saog. nisi quod rectius *L. Iuni — Liber octavus* et cet.

Cap. I. (b) *dicturis* I. B. Br. R. Saog. alii *dicturus* praeter Gesn. (c) *minora* addit P. S. (d) *authores* A. Iunt. H. *autores* Gr. G. (e) *et iam* I. B. Br. R. (f) *eorum re* P. (g) *exiguo* R. (h) Vulgo *vel perticis salignis.* In Goes. P. est *vel praticis.* Mecum Saog. *salignis* omitt. etiam I.

Cap. I. *Minor Arcadico*) Vulgatum *minor Arcadiae* recte ita emendavit Vrsinus, Pontedera ex varietate Cod. Pol. efficiebat: *non minor Arcadiae*, aut quod magis probaverim, *maius inter minora* sc. pecora. Deinceps legi volebat *principium praebebit.* Vulgatum *dicturus* Gesnerus iam suasu Vrsini et Pontederae emendaverat. Asinum Arcadicum in Graecia, et Reatinum in Italia praestitisse, testatur Varro II, 1, 14; II, 6, 1 et II, 8, 3. — *Minor Arcadico*) Ex addito *minora* post *minor* in Polit. et Caesen. malebat Pontedera *minor minore Arcadiae* in vicem *tenebit* malebat reponi *praebebit.*

vepraticis[h] alitur, vel obiecto fasce sarmentorum.[i] Paleis vero, quae[k] pene omnibus[l] regionibus abundant,[m]
2 etiam gliscit. Tum imprudentis custodis negligentiam[n] fortissime sustinet: plagarum et penuriae tolerantissimus: propter quae tardius deficit, quam ullum aliud armentum. nam laboris et famis maxime patiens, raro morbis afficitur. Huius animalis tam exiguae tutelae plurima et necessaria opera supra portionem respondent, quum[o] et facilem terram, qualis in Baetica totaque Libye[p] (sit), levibus aratris proscindat, et non minima[q] pondera vehiculo trahat.
3 Saepe etiam, ut celeberrimus poëta memorat, *tardi*

B. Br. R. (i) *stramentorum* I. B. Br. R. Sangerman. (2) Ita pro *quibus* I. B. Br. R. Goes. Saug. (l) Ita pro *omnes regiones* iidem libri. (m) *habundant* R. (n) Vulgo *negligentia*. P. *negligentiam quae fortissime*. Sed etiam Brusch. recte *negligentiam* cum Ald. (o) Ita pro *tum* I. B. Br. R. Sang. Gesner. (p) *lybia* I. B. *libya* Br. *Lybiae* H. G. *libreri* P. Deinceps sic *levibus* I. B. Br. R. *sit* omitt. P. S. igitur inclusi. sed ex Saug. *si* posuit Gronov. (q) *minima pondera* Goes. Saug. Sed Br. etiam *minima*. Itaque vul-

Vepatricis) Vulgatam plane absurdam ex optimo libro Sang. emendavi, cui reliqui, minus integri, accedunt.

Sarmentorum) Folia sarmentorum forte depascetur, sed sicca, sarmenta ipsa non attinget. Malim igitur cum Edd. optimis *Stramentorum*, i. e. culmorum tritici etc. legere.

Quae pene) Hanc lectionem Codd. vulgatae praetuli cum Pontedera.

Negligentiam) Palladius Martio XIV, 4: *minor vero asellus maxime agro necessarius, qui et laborem non recusat, et negligentiam tolerat.* Ita enim recte Codex Polit. pro vulgato *laborem tolerat et negligentiam propemodum non recusat.* Pontedera ex lectione Codd. Polit. hanc exsculpebat emendationem: *imprudentiam custodis negligentiamque.* Vulgarem Palladii lectionem exhibet Isidorus XII, 4.

Quum et facilem) Vulgatum *tum et facilem* recte emendari iussit Morgagni. Arando aptum asinum affirmat etiam Varro I, 20; II, 6. Plinius VIII, s. 68; XVII, s. 3.

Minima pondera vehiculo) Ita volebat enim Pontedera scribi pro vulgatis: *non nimio pondere vehicula.* Vehicula ut trahat asinus, hoc non usibus agricolae convenit, contra pondera vehiculo imposita vectat asello. Iam olim Scheffer de re vehicul. I, 8 h. l. legi volebat: *non minima pondere*, monente Schoettgen.

Poëta) Georg. I, 273, in cuius loco miror a Gesnero *incursum* Victorii toleratum fuisse; *incusum* Servius interpretatur molam manualem, cudendo asperatam.

costas agitator aselli vilibus aut onerat pomis, lapidemque revertens incusum aut[r] *atrae massam picis urbe reportat.* Iam vero molarum et conficiendi frumenti pene solennis est huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam maxime necessarium instrumentum[s] desiderat asellum, qui, ut dixi, pleraque utensilia et vehere in urbem, et reportare collo vel dorso commode potest. Qualis autem species eius vel cura probatissima sit, superiore libro, quum de pretioso praeciperetur, satis dictum est.

II. Post[a] maiores quadrupedes ovilli pecoris secunda ratio est, quae prima fit, si ad utilitatis magnitudinem referas. Nam id praecipue nos contra frigoris violentiam protegit, corporibusque nostris liberaliora praebet velamina.[b] Tum etiam casei lactisque[c] abundantia non solum agrestes saturat, sed etiam elegantium mensas iucundis et numerosis dapibus exornat. Quibusdam vero nationibus frumenti 2
expertibus victum commodat, ex quo Nomadum Getarumque[d] plurimi γαλακτοπόται[e] dicuntur. Igitur id pecus, quamvis mollissimum sit, ut ait prudentissime Celsus, valetudinis[f] tutissimae est, minimeque pestilentia[g] laborat. Verum[h] tamen eligendum est ad naturam loci: quod semper observari non solum in

galam *nimio pondere vehicula* correxi. (r) ante Victor. erat *incussum*, ille vero *incursum* dedit. (s) *instrumentum* addidi ex L B. Br. R. Lips. Goes. S. *assellum* Br. Ald. deinde *evehere* Sang.

Cap. II. (a) *Post quadrupedis ovili* l. B. Br. R. *Post huius quadrupedis* Sang. (b) *vellamina* R. *velaminatur. Etiam* P. (c) *latisque habundantia* R. (d) *Cetarumque* P. (e) γαλακτοπῶται *galactopotae* l. B. Br. R. L. ΓΑΛΚΟΠΩΤΑΙ Polit. (f) *valitud.* l. B. Br. R. (g) *pestilentiae* P. (h) *Ve-*

Molarum) Adeo, ut molaris etiam lapis alter hinc fuerit *asinus* dictus.

Instrumentum) Hoc addidi verbum ex libris optimis approbante Pontedera.

hoc, sed etiam in tota ruris disciplina Virgilius[i] praecipit, quum ait: *Nec vero terrae ferre omnes omnia*
3 *possunt*. Pinguis et campestris situs proceras oves tolerat: gracilis et collinus[2] quadratas; silvestris et montosus exiguas: pratis planisque novalibus tectum pecus commodissime pascitur. Idque non solum generibus, sed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximii[l] Calabras Apulasque[m] et Milesias[n] no-

runtamen I. B. Br. R. A. Iunt. H. (i) *Vergilius* P. Gr. G. (2) *colinus* Br. A. Gym. (l) Vulgo *eximii Milesias* Goes. *eximii et Milesios*. I. B. Br. R. om. *Milesias*. (m) *Appulasque* cum Aldina seqq. Mecum Sang. (n) Vulgo *Milesias Calabras Appulasque nostri*. I. B. Br. R. *Calabras Apu-*

Cap. II. *Virgilius*) Georg. II, 89.

Proceras oves) Brusch. *ovis*, ut paulo antea *agrestis*, et postea *varietatis* habet.

Plurimum refert) Recte Vrsinus legendum esse *differt* admonuit. De re ipsa Plinius VIII, sect. 73 sic tradit: *Lana autem laudatissima Apula, et quae in Italia graeci pecoris appellatur, alibi Italica. Tertium locum Milesiae oves obtinent. Apulae breves villo, nec nisi paenulis celebres. Circa Tarentum Canusiumque summam nobilitatem habent. In Asia vero eodem genere Laodiceae. Alba Circumpadanis nulla praefertur.* Nescio an Columella ordinem eundem pretii statuerit in nominandis ovibus. De Altinatibus Martialis XIV, 155: *Velleribus primas Apulia. Parma secundis nobilis. Altinum tertia laudat ovis.* In loco Varronis II, 2, 18 de ovibus pellitis: *ut sunt Tarentinae et Atticae*; ubi Edd. primae *Antiaticae*, A. I. I. G. *Actinates* habent. Varro de L. L. 8, p. 108: *sic enim lana Gallicana et Apula videtur imperito similis propter speciem, quum peritus Apulam emat pluris, quod in usu firmior sit.* Milesias oves Iucundus primus huic loco intulit; quod miror interpretes non admonuisse. Editiones primae: *Generis eximii Calabras Apulasque milites nostri existimabant*; ex qua scriptura multo facilius Iucundus *Milesias*, quam veram lectionem eruere potuit. Sed inter Italicas oves, qui potuit Columella Milesias nominare? Hispanicas enim et Asiaticas deinceps seorsum posuit. Deinde aliquid deesse arguunt verba *nostri existimabant — nunc Gallicae pretios. habentur.* Iudicium igitur suorum temporum anteriorum existimationi opponit. *Milites nostri* sunt ergo *maiores nostri*, aut potius *maiores nostri* legere debemus; nam maiores non solum milites erant, sed et rusticam rem iuxta aestimabant domi. Antiquam igitur lectionem minus vitiosam habeo, unde meliorem viri docti eruent; quanquam Milesias tuetur Sang. in cuius lectione, antiquo ordini et scripturae proxima, quam restitui, illud etiam incommodum est, quod Milesiarum optimae Tarentinae dicuntur.

stri existimabant, earumque optimas Tarentinas. Nunc Gallicae pretiosiores[o] habentur, earumque praecipue[p] Altinates. Item[q] quae circa Parmam et Mutinam Macris stabulantur campis. Color albus 4 quum sit optimus, tum etiam est utilissimus, quod ex eo[r] plurimi fiunt, neque hic ex alio. Sunt etiam suapte natura pretio commendabiles[s] pullus atque

lasque milites nostri. Nostra lectio plane etiam Saog. (o) *precios.* Iens. Br. *praecios.* B. R. (p) *praecipuae* I. B. Br. R. A. Iont. H. G. (q) *Itemque* P. *Itaque* I. B. Br. R. (r) *hoc* P. S. (s) *commendabilis* I. B. Br. R. (t)

Gallicae) Galliam cisalpinam intelliga, etiam apud Horatium III, Od. 16: pinguia gallicis crescunt vellera pascuis, ut recte monet Gemelli *Rifiorimento della Sardegna* T. II, p. 176, contra Gallum de sua Gallia hunc locum interpretantem.

Stabulantur) Vrsinus malebat *pabulantur.* Campos Macros nominat etiam Varro II, Praef. 6, ubi vide notam. Mutinensis lanae colorem discimus ea loco Varronis, quem posuit Gesneri Thes. L. L. ubi *toga Mutinensis* est. Nonius Merceri pag. 548: *impluviatus color quasi fumato stillicidio implutus, qui est Mutinensis, quem nunc dicimus.* Canusioam lanam fuscam musto simillimam habet Martialis XIV, 127, et epigr. 129. Canusinam rufam in usu vestimentorum puerilium et militarium nominat, quum reliqua Roma fuscis vestiretur. Pretiosam Cannsinam lanam fuisse habitam, licet arguere ex Suetonii Nerona cap. 30, ubi inter luxuriae eius argumenta posuit *muliones canusinatos*, i. e. canusinis indutos.

Color) Plinius VIII, sect. 73: *Colorum plura genera: quippe quum desint etiam nomina eis. Quas nativas appellant, aliquot modis Hispania: nigri velleris praecipuas habet Pollentia iuxta Alpes; iam Asia rutili, quas Erythraeas vocant, item Baetica. Canusium fulvi: Tarentinum et suae pulliginis.* Ex quo loco apparet, nativum colorem in lana dictum fuisse non candidum; et Nonius Marcellus, *pullus;* inquit, *color est, quem nunc Hispanum vel nativum dicimus.* Martiali IX, 62, etiam credere possumus, affirmanti, Cordubam alere flavas oves. Quare suspicor, in Columella haesisse mendum, nec eum nativi coloris fusci aut pulli exemplum laudasse a Baetica, sed rutili ex Asia et Baetica. Quara legendum forte erit: *Sunt etiam suapte natura pretio commendabiles; pullus atque fuscus, quos praebet in Italia Pollentia.* (Forte ante haec excidit: *Hispania et iu.*) *In Baetica Corduba, nec minus Asia rutilos, quos vocant erythraeos.* De Polleotia consentit etiam Martialis XIV, 157, ubi *pullo lugentes vellere lanas* appellat. Silins Italicus fusci feracem villi Pollentiam dixit. De Baetica lana rutila iterum et saepius Martialis testatur V, 38; XII, 100; XIV, 133.

fuscus, quos praebent[t] in Italia Pollentia, in Baetica Corduba. Nec minus Asia rutilos,[v] quos vocant erythraeos.[x] Sed et alias varietates in hoc pecoris[y] genere docuit usus exprimere. nam quum in municipium Gaditanum ex vicino Africae miri coloris silvestres ac feri arietes, sicut aliae bestiae, munerariis de-

praebet Sang. (v) *rutillos* A. (x) Ita scripsi ex Pol. S. pro ἐρυθροὺς. Lips. omisit verba *quos voc. erythr.* I. B. R. habent ἐρυθροὺς *erithreos* Polit. ἐρυθραιως *erythraeos* Br. *vocat.* (y) *pecudis* Saug. (z) *ortos* I. B. R. Goes.

Erythraeos) Quod Gesnerus reliquerat vitiosum ἐρυθροὺς, eiaci libris optimis annuentibus et substitui, quod etymologia suadebat. Varro enim apud Solinum cap. 33 affirmat, in litore maris rubri fontem esse, quem si oves biberint, mutant vellerum qualitatem, et antea candidae amittant, quod fuerint usque ad haustum, ac furvo postmodum nigrescant colore. Quem locum annotavit etiam Schoettgen; etsi illae oves furvo colore esse dicuntur, quod ab erythraeis hisce alienum est. Constantinus de Thematibus oves eiusmodi vocare videtur χρυσίζοντα, ἔχοντα τοὺς μαλλοὺς οἱονεὶ πιννινότριχας. Cf. Salmas. ad Tertull. p. 218.

Miri coloris) Quum deinceps paternum colorem memoret in agnis, distinxisse debet vocabulo aliquo Columella colorem, quem hodie frustra quaerimus. An fuit *myrtei?* qui inter flavum et nigrum est, dictus a colore baccarum myrti maturarum. Ita aries hic Africanus convenirat etiam colore cum Musimone seu Argali, quem Pallas Spicilegio XI, p. 7 h. l. respici putabat, nullo addito argumento. Obiter hic addo ovem Armeniacam, a Tiberio adductam Romam, quam carmine celebravit Crinagoras Analect. T. II, p. 146, ubi pilos eius ait esse hirtos et duros veluti caprarum silvestrium, non ovillos, vocem accedere propius ad invencae mugitum et ternos anno quovis partus edere. Quam ad genus asiaticum ovium steatopygarum pertinere docent notae, a Pallas positae l. c. p. 64.

Munerariis) qui munera, spectacula, ludos populo dabant. Primus munerarium ita dixit Augustus, monente Quinctiliano VIII, 3, 34. De ovibus rutilis in agro Troiano Asiae testatur locus Aeliani VIII, 21. Colorem Asiaticarum ovium steatopygarum plerumque esse album, vel atrum vel brunneum et rutilum, testatur Pallas l. c. p. 75. Oves hirtas quadricornes ex Cretae regione Gortynia, colore rutilo vel purpureo, memorat Oppianus Cyneg. II, 377 seqq. ubi primum ὄϊς ξανθοὶ dicuntur, deinde eorum lana hirta πορφυρόεσσα dicitur. Subus Oppiani versu 382 dictus item rutilus seu ξανθωπός, pertinet potius ad genus bovillum, propter latam frontem, a poëta memoratam. Oves ferae, a Varrone memoratae III, 12, quas septo conclusas habebat Q. Fulvius Lippinus, quo colore atque unde adductae fuerint, ignoramus; adeoque origo ovium rutilarum et flavarum in Italia obscura est.

portarentur, M. Columella patruus meus acris vir ingenii, atque illustris agricola, quosdam mercatus in agros transtulit, et mansuefactos tectis ovibus admisit. Eae primum hirtos,[*] sed paterni coloris agnos 5
ediderunt, qui deinde et ipsi Tarentinis ovibus impositi, tenuioris velleris arietes progeneraverunt. Ex his rursus quicquid conceptum est, maternam mollitiem,[a] paternum et avitum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunque speciem, quae fuerit in bestiis, per nepotum gradus mitigata feritate rediisse. Sed ad propositum revertar. Ergo 6
duo genera sunt ovilli[b] pecoris, molle et hirsutum. Sed in utroque vel emendo plura communia, quaedam tamen sunt propria generosi, quae observari conveniat. Communia in emendis gregibus fere illa. Si candor lanae maxime placet, nunquam nisi[c] candidissimos mares legeris: quoniam ex albo saepe fuscus editur partus; ex[d] erythraeo[e] vel pullo nunquam generatur[f] albus.

III. Itaque non solum ea ratio est probandi arietis, si vellere candido vestitur, sed etiam si palatum

Br. Deinceps *progeneraverunt* Br. (a) *molliciem* I. B. Br. R. Iunt. A. H. G. Deinceps *rettulit* Br. eadem *qualencunque*. Deinceps *Sed* ante *ad* vulgo deest. Ex Sang. *Et ad* affecit Abr. Gronov. (b) *ovili* I. B. Br. R. Sang. (c) *nunquam non* B. R. unde revocavit Gesner omissum antea *non*. Ex Goes Sang. dedi *nisi*. Br. *candissimos*. (d) *ex* om. L. P. S. (e) *erythreo* R. (f) *genetur* Iens. Br. *generetur* B. R.

Vel emendo) Alterum membrum *vel educando* excidisse, recte suspicatus est Gesner ex loco simili infra cap 3, 7 et 8.

Nunquam nisi) In editionibus plurimis erat *nunquam candidissimos*. Negationem inseri iusserant Vrsinus et Pontedera; equidem ex libro Goesiano et Sangerm. *nisi* inserui, Gesnerus ex optimis editionibus addiderat *non*.

Cap. III. *Palatum*) De palato nihil est in Virgilii loco III, 387. Antiquissimus locus est Aristotelis H. A. III, 11: ὅσα δὲ ποικίλα τῶν ζώων κατὰ τὰς τρίχας, ἐν τούτοις καὶ ἐν τῷ δέρματι προυπάρχει ἡ ποικιλία καὶ ἐν τῷ τῆς γλώττης δέρματι. Et VI, 19:

atque lingua concolor lanae est. nam quum hae[a] corporis partes nigrae aut maculosae sunt, pulla vel etiam varia nascitur proles; idque inter caetera eximie talibus numeris significavit[b] idem qui supra: *Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse, nigra subest udo tantum cui lingua palato, reiice,[c] ne ma-*
2 *culis infuscet vellera pullis nascentum.*[d] Vna eademque ratio est in erythraeis et nigris arietibus, quo-

Cap. III. (a) *eae* Sang. Deinceps *eximia* H. (b) Ita Br. et Sang. *significavit. idemque qui supra* Ald. Gymn. H. quam lectionem cum Vrsino correxit Gesner. (c) *reice* L. (d) *nascentium* P. (e) *lqvatas* L. (f) *paternae*

λευκὰ δὲ τὰ ἔκγονα καὶ μέλανα, ἐὰν ὑπὸ τῇ τοῦ κριοῦ γλώττῃ λευκαὶ φλέβες ὦσιν ἢ μέλαιναι, λευκὰ μὲν, ἐὰν λευκαὶ, μέλανα δὲ, ἐὰν μέλαιναι. Plinius VIII, sect. 72: *cuius coloris sub lingua habuere venas, eius et lanicium est in foetu.* Ad ovium praegnantium linguas respici iubent Geoponica VIII, 6. Palladius Iulin IV: *Hoc mense arietes candidissimi eligendi et admittendi sunt, mollibus lanis, in quibus non solum corporis candor considerandus est, sed etiam lingua; quae si maculis fuscabitur, varietatem reddit in sobole. De albo plerumque nascitur* (*foetus* addit Vincent.) *coloris alterius; de fuscis nunquam* (*sicut* Columella dicit) *potest albus creari.* In sacrificiis etiam bidentem explorabant, an linguam nigram haberet. Servius ad Aeneid. VI, 39: *ne habeant bidentes caudam aculeatam, ne linguam nigram, ne aurem fissam.* Credo, fissam aurem referri ad oves, quibus, suspirio laborantibus, findebant aurem. Caudam aculeatam non intelligo. In Virgilii loco forte Columella olim pro *udo* scriptum legit *pullo.* Recentiorum scriptorum oeconomicorum assensum annotavit Beckmann ad Antigonum p.163, in canibus et ovibus comprobavit Blumenbach de Oculis Leucaethiopum p. 14. Qui mares Epaphi boves examinabant purosque atque integros probabant, inprimis signa linguae supinae et caudae pilos, εἰ κατὰ φύσιν ἔχει πεφυκυίας, spectabant, auctore Herodoto II, 38, qui III, 28 signa ista sic enarrat: ἐὼν μέλας — ἔχει — ἐν δὲ τῇ οὐρῇ τὰς τρίχας διπλᾶς, ὑπὸ δὲ τῇ γλώσσῃ κάνθαρον. Ita enim, non ἐπὶ τῇ γλώσσῃ, scribi debuisse, recte suspicatus est cum Iablonskin nostrate Wesselingius, quem publica haec et communis omnium fere bestiarum linguae nota latebat. Plinius VIII, cap. 46: *nodus sub lingua, quem cantharum appellant.* Quod igitur pastores fugiunt in foetura ovium aliarumque pecudum sub lingua signum, id sacerdotes Aegyptii in Apide expetebant et probabant. Cantharum maculam nigram appellarunt a scarabaei sacri colore. Praeterea vides curiositatem eorum in probandis geminis caudae bovillae pilis vel setis!

rum similiter, ut iam dixi, neutra pars esse debet discolor lanae, multoque minus ipsa universitas tergoris maculis variet. ideo nisi lanatas[e] oves emi non oportet, quo melius unitas coloris appareat: quae nisi praecipua est in arietibus, paternae[f] notae plerumque natis inhaerent.[g] Habitus autem maxime 3
probatur, quum est altus atque procerus, ventre promisso atque lanato, cauda longissima, densique velleris,[h] fronte lata, testibus amplis, intortis cornibus: non quia magis hic sit utilis (nam est melior mutilus aries), sed quia minime nocent intorta potius, quam surrecta[i] et patula cornua. quibusdam[k] tamen[l] regionibus, ubi caeli status uvidus ventosusque est, capros et arietes optaverimus vel amplissi-

om. L. deinceps *plerunque* Br. A. (g) *inhaeret* Br. Iens. (h) *in* addit P. (i) *subrecta* L. Goes. Sang. (2) *quibus* L. P. (l) *tamen* om. I. B. Br. R.

Nisi lanatas) Infra sectione 7, intonsas dixit. Gesnerus tamen malebat cum libro Lipsiensi *lavatas* legere. Verum is non recordabatur, lavatam seu potius totam ovem apud antiquos pastores romanos fuisse eam, quae iam detonsa erat. Nostro contra fit more, ut laventur, antequam tondeantur. Vide infra notam ad cap. IV, 8 et ad Varronem II, 11, sect. 7.

Altus) Palladius Iul. 4: *ventre promisso et lanis candidis tecto — velleris densi*. ubi Crescentius et Vincent. *depressi* habent.

Intortis) Varro: *tortis cornibus pronis ad rostrum*. ubi tamen ante Victorium legebatur rectius *intortis*.

Surrecta) A quibus boves *licini* dicti sunt, ut contra *patuli*, graece πεταλεῖς, qui diversa cornua gerebant, ut docui ad Varronem II, 5, s. 7. Servius ad Georg. III, 386: *quod autem hic colorem per transitum tangit, in aliis plenius legitur: maritum pecoris et cornu et ungulis et palato album esse debere; alioquin licet aries sit candidus lanis, constat, ex eo pullos, id est, nigros creari*. Quae unde ducta sint, scire magnopere vellem. In bovillo quidem genere cornua nigra probat cum Varrone Columella; de arietinorum cornuum et unguium colore nihil alibi traditum legere memini; et nescio in laude an potius in vitio ducenda sit ungula alba. Scaevola apud Festum *petilam* equi ungulam interpretatur albam. Vgutio apud Cangium *petulus equus, qui habet tantum pedes albos*. In equis tamen omnes improbant ungulam albam.

Quibusdam tamen) Ex lectione P. et Lips. malebat Gesner *quibus tamen regionibus caeli status* etc.

mis cornibus, quod[m] ea porrecta altaque maximam
4 partem capitis a tempestate defendant. Itaque si
plerumque est atrocior hiems,[n] hoc genus eligemus:
si clementior, mutilum probabimus marem; quoniam
est illud incommodum in cornuto, quod quum sen-
tiat se velut quodam naturali[o] telo capitis armatum,
frequenter in pugnam procurrit, et fit in foeminas
quoque procacior. nam rivalem (quamvis solus ad-
missurae non sufficit) violentissime persequitur,[p] nec
ab alio tempestive[q] patitur iniri[r] gregem, nisi quum
5 est fatigatus libidine. Mutilus autem, quum se tan-
quam exarmatum intelligat, nec ad rixam promptus[s]
est, et in venere mitior. Itaque capri vel arietis[t] pe-
tulci saevitiam pastores hac astutia repellunt. Men-
surae pedalis robustam tabulam configunt aculeis, et
adversam fronti cornibus religant. ea res ferum pro-
hibet a rixa, quoniam stimulatum suo ictu ipsum se
sauciat. Epicharmus autem Syracusanus, qui pecu-

(m) *quae tam profecto* (*provecto* B. *prefecto* L.) *altoque* I. B. Br. R. L. Sang. (n) *hyems* Br. A. *hiemis* Goes. L. *plerunque* Ald. Deinceps *claementior* Br. (o) *naturae loco* Edd. primae. Ex Goes. Sang. correxit Gesner. Deinceps *procatior* Br. (p) *proseq*; I. B. Br. R. (q) Ita pro *tempestivum* I. B. Br. R. L. Goes. Sang. (r) *inire* I. B. Br. *inira* R. (s) *promptus, et est* I. B. Br. R. Sang. (t) *arietes* P. deinceps *repellunt* Br. postea *ea res ferrum* Br.

Quod ea porrecta) Heinsius ad Virgilium Aeneid. X, 587 efficiebat: *quod ea proiecta lataque maximam* etc. Lata quidem cornua caput defendunt melius quam alta. Idem ex Sang. laudavit: *quae tum profecto*. De usu cornuum altorum in regione uvida et ventosa, seu, ut in capris infra cap. 6 ait, procellosa, dubitavit etiam L. Bar. de Hohberg. in Georgicis Curiosis Vol. II, p. 350 ubi suspicatur, Columellam potius eo respexisse, quod oves capraeque cornutae hirtiore et densiore pilo vestiuntur, eoque melius frigus a corpore defendunt, vel quod cornibus audaciores lupos abigere possunt.

Naturali telo) Hanc lectionem vulgatae *naturae loco* substituerat iam olim Heinsius ad Silium VII, 566. Vitium tentaverat etiam Vrsinus, sed frustra.

Quoniam stimulatum) Ita recte Sang. Vulgo *cum*.

Epicharmus) Plinius VIII, s. 72: *ferocia arietis cohibetur, cornu iuxta*

dum medicinas diligentissime conscripsit, affirmat pugnacem arietem mitigari terebra secundum auriculas foratis cornibus, qua curvantur in flexum.[v] Eius quadrupedis aetas ad progenerandum optima est trima: nec tamen inhabilis usque in annos octo. Foemina post bimatum maritari debet, iuvenisque habetur quinquennis: fatiscit post annum septimum. Igitur, ut dixi, mercaberis[x] oveis intonsas:[y] variam 7
canamque[z] improbabis, quod sit incerti coloris. Maiorem trima dente minacem sterilem repudiabis. eliges bimam vasti corporis, cervice[a] prolixi villi, nec

sautiat Eadem. (v) Ita pro *flexu* L. Goes. Sang. el Brusch. qoae etiam *quia* babet. (x) *mercaris* L. P. (y) *intonsis* P. *ovis* Br. (z) Vulgo *et ca-*

aurem terebrato. Geoponica XVIII, 5.

Aetas ad progenerandum) Palladius Iul. 4: *aetatis trimae, qui tamen usque in octo annis potest utiliter inire, Foemina debet bima submitti, quae usque in quinquennium foeturae necessaria est, anno septimo deficit.*

Variam canamque) Vulgatum *et canam comam* correxi ex libro Polit. el Sang. Coma de lana nimis erat poëticum; deinde non de lana, sed de ove sermo est

Maiorem trima) Sang. *trimae dentem*. Vitium latere apertum esse puto. Bidens agnus bimus dicitur; ita bidens verria dicitur apud Nonium in hac voce; bovem bidentem habel Festus. Coruncanus omnino hostias ruminalea (i. e. ruminantes) puras negavit dorsec bidentes fierenl, auctore Plinio VIII, sect. 77. Bidentes vero dicunlur, quae anno aetatis secundo duos dentes incisores renatos reliquia seu lactentibus maiores habent bima animalia ruminantia. Sterilitatis argumentum ex dentibus sumtum hic locus Columellae postulat, quod nondum reperi annotatum. De equo et asino Aristoteles de Generat. I. c. 8: ἂν μὴ μετὰ τὸν βόλον τὸν πρῶτον ἄρξηται γεννᾷν, οὐκέτι γεννᾷ τὸ παράπαν. Sed haec observatio huc pertinere non videtur. An forte ἐξόδων ovis, id est dente prominentiore utrinque quasi minans dicitur? Vnde quidam ovibus caninos dentes tribnerunt, quibus tamen carent.

Cervice) Vulgatum *cervice prolixa, prolixi velleris* emendavi ducibus libris scriptis. Palladius ex h. l. retulit *vasti corporis et prolixi velleris ac mollissimi, lanosi et magni uteri.* Varro II, 2 et ex eo Florentinus Geoponic. XVIII, ovem probat *villis altis et densis toto corpore, maxime circa cervicem et collum.* Pontedera malebat *cauda prolixa* legere; sed eam in ariete solum probant; deinde idem lectionem Codicis Caesenatis et Vaticani, qui cum Sangerm. habent *cervi et prolixi* interpretabatur *cernui et prolixi.* Sed cernuum villum dici posse recte, non puto. Apicae sunl ventre

asperi, lanosi et ampli uteri. nam vitandus est glaber et exiguus. Atque haec fere communia sunt[b] in comparandis ovibus.[c] illa etiam tuendis:[d] humilia facere stabula, sed in longitudinem potius, quam in latitudinem porrecta,[e] ut simul et[f] hieme calida sint, nec angustiae foetus oblidant.[g] ea poni debent contra medium diem: namque id pecus, quamvis ex omnibus animalibus sit[h] vestitissimum, frigoris tamen impatientissimum est, nec minus aestivi vaporis. itaque cohors[i] clausa sublimi macerie[k] praeponi[l] vestibulo debet, ut sit in eam tutus exitus aestivandi.[m] deturque

nam comam. P. S. *conamque.* (a) *torvi et prolixi villi* I. B. Br. R. *cervi et* P. *cornu et* L. *cervi et prolixi villi* Sang. Codex Caesenas et Vaticani. (b) *sunt. In* I. B. R. Br. (c) *ovibus illa* I. B. R. Br. (d) *tuenda* I. B. R. Br. (e) *provecta* I. B. Br. R. *profectu* L. (f) *et ex* I. B. Br. R. et Sang. restitui. *hyeme* Br. A. *in yisme* L. (g) *obligant* lens. Br. L. Deinceps *nanque* Br. A. (h) *sit* ex Goes. S. addidi. (i) *chors* G. Sang. (k) *materie* I. B. Br. R. L. (l) *preponi* B. R. L. (m) *aestuandi* I. B. Br. R. Goes. Sang.

glabro. Et Gallicas oves Britannicis ventre colloque glabriore differre novimus.

Aestivandi) Supra I, 6, 4: *ceteris autem pecoribus ex parte tecta loca ex parte sub dio parietibus altis circumsepta, ut illic per hiemem, hic per aestatem sine violentia ferarum conquiescant.* Quid sit h. l. *vestibulum* nescio. Poterat quis intelligere locum apertum sub dio, quo pecus per aestatem immittatur; sed Columella exigit oves in cohortem. Ergo cohors non est stabulum ipsum, sed area clausa macerie sub divo. Itaque lego: *praeponi stabulo — aestuanti.* Potest tamen et vulgatum *aestivandi* defendi, *vestibulum* nulla ratione. Talia fere ovium stabula, versus aream apertam, quam includunt, aperta ab exteriori parte clausa, quibus conclusa est cella opilionis, descripsit et pinxit more Normanniae Gallicae Carlier Traité des bêtes à laine. Paris 1770, T. I, p. 352. Sed ecce Palladius I, 22: *Cors ad meridiem pateat et obiecta sit soli, quo facilius hieme aliquem teporem concipiat, propter ea quae insunt animalia, quibus etiam ad aestatis temperandum calorem porticus furcis, asseribus et fronde formari debent, quae vel scandulis, vel, si copia suppetit, tegulis, vel si facilius et sine impensa placuerit, tegentur carecibus aut genistis.* Eiusmodi porticus dicere videtur Columella vestibulum, quo secedant oves et reliquas pecudes, ut calorem solis evitent. Vestibula in gallinariis VIII, 3, 5, in columbariis VIII, 8, 3, in alveariis IX, 12, 1, dixit Columella: et vestibulum retibus munitum dixit VIII, 4, 6, quo gallinae prodeant apricenturque. Poteris igitur simile h. l. vestibulum

opera, ne quis humor consistat,[n] ut semper quam
aridissimis[o] filicibus vel culmis stabula constrata sint,
quo purius[p] et mollius[q] incubent foetae. (Sint quala[r] 9
mundissima), neque[s] earum valetudo, quae praeci-
pue custodienda est, infestetur uligine. Omnia autem
pecudi larga praebenda sunt alimenta. Nam vel exi-
guus numerus, quum pabulo satiatur,[t] plus domino
reddit, quam maximus grex, si senserit[v] penuriam.
Sequeris[x] autem novalia non solum herbida, sed
quae plerumque vidua sunt spinis; utamur[y] enim
saepius auctoritate divini carminis: *Si tibi lanitium
curae*[z] *est, primum aspera silva*[a] *lappaeque tribuli-* 10
que absint; quoniam ea res, ut ait idem, scabras
oves reddit, *quum tonsis illotus*[b] *adhaesit*[c] *sudor, et
hirsuti secuerunt corpora vepres:* tum[d] etiam quoti-
die minuitur lanae fructus,[e] quae quanto prolixior

(n) Ita pro *subsistit* I. B. Br. R. L. Goes. Sang. (o) *ardissimis* L. (p) *pluribus* Br. *plenius* L. (q) *molius* B. R. (r) *quola* Goes. Sang. *caula* margo Gr. St. *Sint q. mund.* omittit L. igitur inclusi. (s) Ita pro *nequa* I. B. Br. R. (t) *patiatur* Goes. (v) *sentit* I. B. Br. R. (x) *sequaris* corr. Vrsinus. Deinceps *plerunque* Br. Ald. (y) Ita I. B. Br. R. Goes. Sanger. *Vtamurque saepius* post Ald. reliquae praeter Gesn. *mutamus enim* L. (z) *cura* I. B. Br. R. S. *curam* Br. (a) *sylva* A. Iunt. H. Gr. G. deinceps *ovis* Br. (b) *inlutus* I. B. Br. R. L. S. *illutus* Goes. (c) *chirsuti* I. B. R. Iunt. Ald. secunda H. G. *hyrsutis* L. (d) Ita pro *cum* I. B. Br. R. A.

intelligere; etsi mihi coniectura mea adhuc magis placet, ut *stabula* legamus.

Quala) In libris scriptis *quola*. Si neutro genere dicerentur *caula*, brevissima emendandi ratio erat: *caula mundissima*. Gesnerus malebat: *sintque illa mundissima*. Mihi vero tutissima ratio videtur omittendi haec verba cum libro Lips. quia inepte repetunt, quae antecesserant. Ita vero molliter fluet oratio: *incubent foetae, neque earum valetudo* etc. Interim verba suspecta mihi inclusi; et lectionem Edd. I. B. R. Br. vulgatae *ne qua* substitui.

Omnia autem) Ita ex Sang. annotavit Gronov. Vulgo *Omni autem pecudi.*

Divini carminis) Georgic. III, 384 et 442. Palladius Iulio 4. *Sed providendum est in hoc genere, ut pabuli ubertate saturentur et longe pascantur a sentibus, qui et lanam minuunt et corpus incidunt.*

Minuitur lana) Lectionem libro-

in pecore concrescit, tanto magis obnoxia[f] est rubis, quibus velut hamis inuncata[g] pascentium tergoribus avellitur. Molle vero pecus etiam velamen,[h] quo protegitur, amittit, atque id non parvo sumtu re-
11 paratur.[i] Inter auctores fere constat,[k] primum esse admissurae[l] tempus vernum Parilibus,[m] si sit ovis matura; sin sera foetu, circa Iulium mensem. Prius tamen haud dubie probabilius, ut messem vindemia,[n] fructum deinde vineaticum foetura pecoris excipiat, et totius autumni pabulo satiatus agnus ante moestitiam frigorum atque hiemis ieiunium confirmetur. Nam melior est autumnalis verno, sicut ait verissime Celsus; quia[p] magis ad rem pertinet, ut ante aesti-

Iunt. H. G. Gr. (e) Ita pro *lana* Goesian. Sangerman. (f) *obnoxium* I. B. Br. R. L. (g) *inuncatria pascent. tergor. evellitur* L. *a* ante *pascent.* omisi cum Goes. Sang. (h) *vellamen* R. (i) *requiritur* L. *sumptu* Br. A. (a) *constitit* I. B. Br. R. Sang. (l) *adm tempus* om. L. P. Saog. (m) *paribus sit, sit eius natura sincera feta* L. Pol. Caes. *paribus* etiam P. deinde Tromb. *sincera foetat.* Codex Ponted. *sincera fetu*, unde egregia emendatione *sin sera foetu* restituit Ponted.: partem tamen laudis anteoepit Gesnerus; nam *sera* legi volebat. — Vulgatam *sin vero foetu* Pontederae emendationi posthabui. *T.* (n) *vindemiam* I. B. Br. R. S. teste Heius. ad Ovid. met. 3, 729. deinceps *auctumni* Br. et *auctumnalis.* (p) *qui* P. (q) ~~co-~~

rum optimorum *lanae fructus* non valde approbo; deinceps vero mihi verbum *concrescit* displicet, quod in villum prolixum non convenit, sed in densum et crispum.

Non parvo sumtu) Plinius VIII, s. 72, de tecto genere: *Operimenta ei ex Arabicis praecipua*, quem locum ex hoc nostro interpretabatur Harduinus. Sed vix credibile videbitur cuiquam, pelles operimentorum ex Arabicis ovibus sumtas fuisse. Vsum eundem praebebant vulgarium ovium pelles. Igitur locum Plinii corruptum censeo. *Molle pecus* h. l. est ovis pellita seu tecta. Graeci haec tegumenta ὤας, οἴας et ἐώας vocabant teste Hesychio.

Parilibus) Palladius Aprili 7: *nunc etiam prima est admissura, quae excellit, arictum, ut agnos iam maturos hibernum tempus inveniat.* Idem Iulio c. 4: *admittendi sunt mense Iulio, ut nati foetus ante hiemem convalescant.* Plinius VIII, sect. 72: *Coitus omnibus ad Arcturi occasum, id est, a tertio Idus Maias ad aquilae occasum in X Calend. Aug. Gerunt partum diebus centum quinquaginta; postea concepti, invalidi. Cordos vocabant antiqui post id tempus natos. Multi hibernos agnos praeferunt vernis, quo-

vum quam hibernum solstitium convalescat: solusque ex omnibus bruma commode[q] nascitur. Ac[r] si 12
res exigit, ut plurimi mares progenerandi sint, Aristoteles vir callidissimus rerum naturae praecipit,[s] admissurae tempore observare siccis diebus halitus septemtrionales, ut[t] contra ventum gregem pascamus, et eum spectans admittatur pecus: at[v] si foeminae generandae sunt, austrinos flatus captare, ut eadem ratione matrices ineantur. Nam illud, quod priore libro docuimus, ut admissarii dexter[x] vel etiam sinister vinculo testiculus obligetur, in magnis gregibus operosum est. Post foeturam deinde longin- 13
quae regionis[y] opilio[z] fere omnem sobolem[a] pastioni

mate L. (r) *At* Iunt. (s) *praecepit* I. B. Br. R. Sang. (t) *et* Br. (v) *ac* Br. deinceps *gener. erunt* P. Sang. (x) *dester* Br. (y) Vulgo *pascua petiturus* additur, quae verba omitt. I. B. Br. R. L. et Sang. (z) *upilio* P. *villicus* deinceps addunt Br. L. P. Sang. sine dubio etiam I. B. R. (a)

niam magis intersit ante solstitium, quam ante brumam firmos esse, solumque hoc animal utiliter bruma nasci.

Hibernum solstitium) Recte iam Victorius admonuit, primum Columellam tribus in locis hibernum solstitium dixisse, quod reliqui scriptores veteres *brumam* vocare soleant. Videtur voluisse imitari Graecos, qui τροπὰς χειμερινὰς et ἐαρινὰς dicunt, aequinoctia vero duo ἰσημερίας; quas latini scriptores antiqui similiter *aequidialia* dixerunt, teste Festo h. v.

Vt messem vindemia) *Vt messem, vindemiam, fructum deinde vineaticum foetura pecoris excipiat.* Ita ex Edd. pr. Sang. Polit. Caesen. et suo Pontedera restituit locum, monens ita, quum uterum ferat ovis quinque menses congruere tempus a verno aequinoctio ad fructum vineaticum, quo ex messe vindemia et fructu vineatico foetura iuvetur. At foetura pecoris excipere id est sequi dicitur fructum vineaticum, non iuvari eo cum vindemia et messe; igitur foetura pecoris est pro foetu, qui editur statim a vindemia eamque excipit.

Plurimi mares) Palladius Iulio 4: *Aristoteles asserit, si plures masculos creari velis, admissurae tempore siccos dies et halitum Septentrionis eligendum, et contra eum ventum greges esse pascendos; si foeminas generari velis, Austri captandos flatus, et in eum pascua dirigenda ac sic incundas matres*; ubi mira varietate Codex Palat. Erfurd. Crescentius et Vincentius habent: *tempore sic custodies halitum.* Plinius VIII, sect. 72: *Aquilonis flatu mares concipi dicunt, austri feminas.* Idem 18, s. 76: *qui feminas concipi voles, in hunc ventum* (*septentrionem*) *spectantes iniri cogito*; ubi recte vidit Pintianus, legendum esse *mares.*

Regionis opilio) Librorum scripto-

reservat: suburbanae [villicus[b] enim] teneros agnos, dum adhuc herbae sunt expertes, lanio tradit,[c] quoniam et parvo sumptu devehuntur, et iis[d] submotis, fructus lactis ex matribus non minor[e] percipitur. Submitti tamen etiam in vicinia urbis quintum quemque[f] oportebit. nam vernaculum pecus peregrino
44 longe est utilius: nec committi debet, ut[g] totus grex effoetus[h] senectute dominum destituat: quum praesertim boni pastoris vel prima cura sit annis omnibus in demortuarum vitiosarumque ovium locum totidem vel etiam plura capita substituere: quoniam saepe frigorum atque hiemis saevitia pastorem decipit, et eas[i] oves interimit, quas ille tempore autumni
45 ratus adhuc esse[2] tolerabiles, non submoverat. quo

subolem pastione reservat P. *reservat* etiam S. Vulgo *reservet.* (b) *villicus enim* om. I. B. Br. R. L. Sang. igitur inclusi. (c) *tradet* I. B. Br. R. (d) *his* Eaedem et S. *summotis* et deinceps *summitti* Br. A. (e) *minor* om. Goes. Sang. (f) Volgo *quandoque.* P. L. *quicunque.* Goes. *quintum quemque.* Sang. *quantum quemque.* Sed veram ex Sang. posuit Gronov. (g) *ut* om. P. (h) *effectus* Iens. Br. *effetus* B. R. *affectus* L. (i) *hyemis — et ex eo vis interemit* I. B. Br. R. *et ex e. ovis* Goes. *et ex eo vix* Lips. (2) *essem*rum et Edd. veterum optimarum lectionem praeferebat Pontedera; sed interpretatione abstinuit. Longinquae regionis opilioni opponitur vicinia urbis. Igitur ineptum Iucundi supplementum *pascua petiturus* annuentibus libris scriptis eieci. Sed supersunt verba importuna: *pastioni reservat suburbanae.* Qui longinquae regionis opilio, id est, qui gregem in longinqua et ab urbe remota regione pascere cogitur, sobolem suburbanae pastioni reservare dici potest? Vitium id sensit Iucundus, sed medelam et violentam et ineptam attulit. Tollenda erat potius distinctio, vulgo post *suburbanae* posita, et retrahenda, ita, ut feci. Ex lectione Edd. principum et Codd. *opilio villicus* malim legere: *reservat: suburbanae villae teneros agnos.* Denique verba: *quoniam et parvo s devehuntur* manifesto correctionem meam approbant. Compara infra cap. IX, s. 4.

Quintum quemque) Ita pro vulgato *quandoque* rescribi voluit etiam Pontedera. Vitium vulgatae arguit etiam usus adverbii *quandoque*, a Columella alienus.

Vitiosarumque) Palladius Iulio 4: *Mortuarum vel vitiosarum numerus novella sobole reparetur. Autumno debiles quaeque pretio mutentur, ne eas imbecillas hibernum frigus absumat.*

magis etiam propter hos casus, nisi quae[l] validissima non comprehendatur hieme,[m] novaque progenie repleatur numerus. quod qui faciet, servare debebit, ne minori quadrimae, neve ei,[n] quae excessit annos octo, prolem submittat. neutra[o] enim aetas ad educandum est idonea: tum etiam quod ex vetere materia nascitur, plerumque congeneratum parentis senium[p] refert. nam vel sterile vel imbecillum est. Partus vero incientis[q] pecoris non secus, quam ob- 16
stetricum more custodiri debet. neque enim aliter hoc animal quam muliebris sexus enititur, saepiusque etiam, quando est omnis rationis ignarum, laborat in partu. quare veterinariae medicinae prudens esse debet pecoris magister, ut, si res exigat, vel integrum conceptum, quum transversus haeret locis genitalibus, extrahat, vel ferro divisum citra matris perniciem partibus[r] educat, quod Graeci vocant

P. *summoverat* Br. A. (l) *nisi quae validissimo: et non* I. B. Br. R. Sang. *nisi quo validissima non* L. Vulgo eral *nisi validissima, quae non.* ipsam nostram lectionem ex Sang. notavit Gronov. (m) *hyemi* I. B. Br. R. (n) *eique* I. B. R. (o) *ne ultera* L. deinceps *plerunque* Br. A. (p) *senimium* P. (q) Vulgo *incipientis.* Deinceps *mulieribus* I. B. Br. R. Postea vulgo *quanto.* (r) Vulgo *partum* I. B. Br. R. L. *partibus ducat.* Goes. Sang. *partibus educat.*

Nisi quae validissima) Hanc lectionem recte vulgatae *nisi validissima, quae non* praeferendam censuit Gesnerus. Vulgatam Morgagni emendabat legendo *nonnisi validissima.* Sed tum *comprehendi hieme* non licet commode interpretari. Nostram lectionem recte Gesner explicat: *servetur per hiemem.* — *Nisi quae validissimo anno comprehendatur hiemi novaque progenie* Polit. *nisi quae validissimo anno comprehendatur hiemi* Trombell. Caesen. *nisi validissimo anno comprehendatur hiems, nova progenie repleatur numerus* Cod. Pontederae, qui hinc legi volebat: *nisi quae valida pessimo anno non comprehendatur hieme*, id est, ita valida reservanda est ovis, quae anno quovis pessimo per hiemem affligi non possit. Quae minus mihi quam nostra placent.

Incientis) Recte Vrsinus ad Varronem II, 2, 8, h. l. emendavit *incientes*, i. e. parturientes. Ita etiam infra VIII, 11, 8, *incientes* librarii mutarunt in *incipientes.*

Quando est omnis) Ita recte vulgatum *quanto* correxit Schoettgen; inepte defendit Gesner.

Partibus educat) Ita pro *partum*

17 ἐμβρυουλκεῖν.[s] Agnus autem, quum est editus, erigi debet, atque uberibus admoveri, tum[t] etiam[v] eius diductum os pressis humectare papillis, ut condiscat maternum trahere alimentum. sed prius quam hoc fiat, exiguum lactis emulgendum[x] est, quod pastores colostram[y] vocant: ea nisi aliquatenus emittitur, nocet agno: qui primo[z] biduo quo natus est,[a] cum matre claudatur,[b] ut et[c] ea partum suum[d] foveat,

(s) ἐμβρυγαχος I. B. Br. R. ἐμβρύου ἄχος cum Ald. aliae, et Sang. Vestigis huius lectionis sunt etiam in Lips. ἐμβρυοναχεῖν Goes. P. unde Polit. coniecit ἐμβρυουλκεῖν probatam etiam a Victor. in Emend. (t) *cum* P. (v) *etiam* om. I. B. Br. R. Goes. Sang. *deductum* Br. (x) *emulgendus* P. S. Paulo antea *lactis* ex Sang. addidi. (y) *colustram* P. S. (z) Ita corrigendum censebant Heins. Gesn. Schn. Ponted. ex Codicum lectione; nam Goes. *qui ino biduo*; Lips. *moviduo*; Sang. *quimo bidun*; Codex Pont. *inorudio*; Tromb. *in ovili*. In loco Palladii hinc expresso Novbr. XIII, sect. 1, Polit. liber, teste Pontedera habet scriptum *Primo biduo natus*. (a) *est* om. I. B. Br. R. S. (b) Ita pro *clauditur* Eaedem cum Sang. Pol. Tromb. Pont. (c) *ut ei partum* I. B. Br. R. *ea* om. etiam P. Sang. (d) *suum mox educat* volebat etiam scribi Pontedera, et iam olim ex Sang. libro Heinsius ad Velleium II, c. 126, p. 595; quod miror ignorasse Gesnerum.

Εμβρυουλκεῖν) Sylburg. in Indice posuit ἔμβρυον ἄγειν ex varietate lectionis ductum. Erasistrati medici ἐμβρυορέκτην ad hunc usum memorat Tertullianus de Anima c. 25.

Humectare) Videtur grammatica *humectari* exigere.

Exiguum lactis) Palladius Novembri 13: *Agnus statim natus uberibus maternis admovendus est; manu prius tamen exiguum lactis, in quo spissior est natura, mulgendum est, quod pastores colostram vocant; namque hoc agnis, nisi auferatur, nocebit*; ubi liber Erford. *colostrum* habet; et pro *quod* Edit. I. B. R. *quae* habent. Praeterea in Columella quaedam excidisse videntur verba de natura lactis istius emulgendi, quae servavit Palladius. Colostrati pueri dicuntur, quibus colostra nocuit. Sed nisi vitium in ipso corpore matris inhaeserit, colostra nec humano nec pecoris foetui nocet, contra salutaris est ad purgandum meconium Hinc Hispani pastores colostram hodie non emulgent, quos imitantur nunc Saxones mei. Cf. Beckmanni Bibl. Oecon. III, p. 81. Germani quidam colostram appellant *Biest*.

Biduo) Palladius Iulio 13: *Ac primo per biduum natus cum matre claudatur; tunc septis obscuris servetur, et calidis: ita secluso parvulorum grege matrices mittantur in pascua.* Postrema verba in Columella forte exciderunt. Palladii locus confirmat emendationem ex lectione Sangerm. ductam ab Heinsio Advers. III, p. 393, in quam incidit etiam Gesner: *qui primo biduo*.

Suum foveat — condiscat) Supplementum iucundi nescio unde ductum

et ille matrem agnoscere condiscat. Mox deinde 18
quamdiu[d] non lascivit, obscuro et calido septo custodiatur. postea luxuriantem virgea cum comparibus area claudi oportebit, ne velut puerili nimia exultatione macescat: cavendumque[f] est, ut tenerior separetur a validioribus, quia robustus angit imbecillum. satisque[g] est mane prius quam grex procedat 19
in pascua, deinde etiam crepusculo redeuntibus saturis ovibus admiscere agnos. qui dum firmi esse coeperint,[h] pascendi sunt intra stabulum cytiso,[i] vel medica, tum etiam furfuribus, aut, si permittat annona, farina ordei vel ervi: deinde, ubi convaluerint,[k] circa meridiem pratis aut novalibus[l] villae continuis[m] matres admovendae sunt, et a septo[n]

dsinde omissis rellquis I. B. Br. R. Sang. (e) *quandiu* Br. Ald. delnceps *septe* Br. *macessat* Eadem. (f) *cavendum est* Br. deinceps *robustius* Gymn. (g) *statisque est* P. *Statimque etiam* I. B. Br. R. *statimque est* L. (h) *coeperunt* I. B. Br. R. deinde vulgo *qui cum.* (i) *cythiso* plerique edd. cum Ald. *cytiso* om. P. (2) *convaluerit* I. B. R. Br. (l) *navalibus* P. (m) *contiuuis* L. I. B. R. *contiguis* cum Ald. reliquae. Goes. at Arond. apud Wass. ad Sall. Catil. c. 21, p. 71. (n) *samittendi* I. B. Br. R. L. Sang. (o) non agnoscit liber antiquissimus Sangerm. nec Palladius.

Virgea area) Varro II, 3: *Circiter decem dies quum praeterierunt, palos affigunt, et ad eos alligant libro aut qua alia re levi distantes, ne toto die cursantes inter se teneri delibent aliquid membrorum.* Varronis consilium ineptum est; sed Columellae verba vitiosa merito visa sunt etiam Heinsio Advers. III, p. 393, qui corrigit *virgea — crate in area* vel *virgeae — cratis area.* Mihi vero placet *virgea — erate.* Nam area claudi agni recte dici non videntur; nec intelligo quae sit area virgea.

Satisque) Palladius l. c. *sufficiet autem priusquam procedant matrices mane, et quum saturae revertantur ad vesperam, agnis ubera haurienda permittere; qui donec firmentur, intra stabulum furfuribus vel medica herba, vel si est copia, farina hordei pascantur ingesta, donec conceptum paulisper robur aetatis, pascuum matribus possint habere commune;* qui locus vulgarem loci huius lectionem comprobat, et correctionem meam *qui dum* pro *qui cum* confirmat. Delnceps *permittit* Brusch. et Aldina; recte, puto. Sic iterum est sect. 22.

Continuis) Aldinum *contiguis* dare etiam voluit Gesner, sed operae aberrarunt. Equidem antiquam teneo. Ita enim Cicero pro Caecina c. 5: *qui fundo eius antiquo continens esset.*

20 emittendi agni, ut condiscant[o] foris pasci.[p] De genere pabuli[q] ut et ante diximus, et[r] nunc eorum, quae omissa sunt, meminimus,[s] iucundissimas herbas esse, quae aratro proscissis arvis nascantur; deinde quae pratis uligine carentibus; palustres silvestresque minime idoneas haberi. nec tamen ulla sunt tam blanda pabula, aut etiam pascua, quorum gratia non exolescat[t] usu continuo, nisi pecudum fastidio pastor occurrerit praebito sale, quod velut[v] ad pabuli condimentum per aestatem canalibus ligneis impositum, quum e pastu redierint[x] oves, lambunt, atque eo sapore cupidinem bibendi pascendique concipiunt.
21 At contra penuriae hiemis succurritur

condiscat H. Ald. secunda. (p) *pasci de* I. B. Br. R. (q) *pabuli. Nam et* Eaedem. *An et* L. Pol. *etiam ante diximus* Goes. *iam et ante* Sang. Vulgo *ut et ante* (r) Ita pro *et* L. P. Saog. (s) *meminimus* I. B. Br. R. Deinceps *palustris silvestrisque* Br. (t) *excolescat* P. Deinceps *fastigio* Br. (v) *vel atque ac pabuli* L. Goes. Polit. (x) *redierunt* I. B. R. *redieret* Br. dein-

Pabuli iam et ante dix.) *Pabuli etiam ante diximus, ut nunc — meminimus*: Ita h. l. legi volebat Pontedera; *nam et* eius Codex, *et* solum Trombell. *meminimus* Edd. pr. Polit. et Codex Pontederae. Mihi positio haec verborum *ut — meminimus* valde displicet.

Iam et ante dix. ut nunc .... meminerimus) Ita ex libris correxi vulgatum *ut et ante diximus, et nunc*. De re Palladius Iulio 13: *Pascua ovillo generi utilia sunt, quae vel in novalibus vel in pratis siccioribus excitantur; palustria vero noxia sunt, silvestria damnosa lanatis*. Nunc loco iterum considerato malim *ut et ante diximus, et nunc — meminimus*. Ita enim cap. seq. sect. 2: *ut et ante praecepimus et nunc, quia remur esse maxime salutare, iterum adseveramus*.

Palustres silvestresque) Sangerm. teste Gronovio *palustris silvestrisque*; forte prati intelligi voluit herbas palustris silvestrisque.

Praebito sale) Palladius l. c. *Salis tamen crebra conspersio vel pascuis mista vel canalibus frequenter oblata, debet pecoris levare fastidium*.

Velut ad) Ex lectione librorum *vel atque ac* Pontedera efficiebat: *vel aeque ac*. Deinceps forte olim fuit *iligneis*, ut in loco Virgilii a Columella laudato.

Penuriae hiemis) Palladius l. c. *nam per hiemem, si penuria est foeni, vel palea vel vicia vel facilior victus ulmi servatis frondibus praebeatur aut fraxini*; quem locum ita ex sententia Pontederae emendavit Gesnerus, quum antea legeretur: *penuria est, foenum vel paleae*. Sed quoniam Crescentius habet *foeni vel paleae*, Pal-

obiectis intra tectum per praesepia cibis. aluntur
autem commodissime repositis ulmeis vel ex fraxino[y]
frondibus, vel autumnali foeno, quod cordum vo-
catur. nam id mollius et ob hoc iucundius est, quam
maturum. Cytiso[z] quoque et sativa vicia[a] pulcherri- 22
me pascuntur. necessariae[b] tamen, ubi caetera[c] de-
fecerunt, etiam ex leguminibus paleae. nam per se
ordeum[d] vel fresa cum [suis[e] valvulis] faba [vel[f]] ci-
cercula sumptuosior est, quam ut suburbanis regioni-
bus salubri[g] pretio[h] possit praeberi: sed sicubi vilitas[i]
permittit,[2] haud dubie[l] sunt optima. De temporibus 23
autem pascendi, et ad[m] aquam ducendi per aestatem

ceps *hyemis* Br. A. (y) *fragine* L. *ouctumnali* deinceps Br. (z) *cythiso* Ald. et pleraeque reliquae. *Cytissum* P. *cythisum* Goes. S. (a) *vitia* I. B. Br. R. (b) *necessario* Eaedem. (c) *caeterae* Commel. errore. (d) *hordeum* Eaedem hic at alibi. (e) *suis valvulis* om. I. B. Br. R. L. Goes. Sangerm. igitur inclusi. (f) *vel* om. I. B. Br. R. Goes. Sang. (g) Ita pro *exiguo* I. B. Br. R. L. Sang. (h) *precio* I. B. Br. *praecio* B. *potio* L. P. Sang. (i) *cubilitas* L. P. *si iubilitas* Goes. *utilitas* G. Vulgo deest *sicubi* et legitur *si*. (2) *mittit* I. B. Br. R. (l) *dubium ast* Eaedem. *ast* etiam Goes. Sang.

ladium hinc vitiosum esse arguebat Pontedera. Verum hic expressit Columellae *penuriam hiemis*, quae de pabulo viridi intelligenda est.

Suis valvulis) Iucundi supplementum inclusi annuentibus libris optimis, ut et sequens *vel*. Faba nunquam aliter nisi cum valvulis seu putaminibus suis frangebatur, fresa vero expurgabatur, teste nostro II, 12, 7. Hinc ervi valvulas seorsum nominat VI, 4, 3. Lentem valvulis exemtam deinde minute molitam habet VI, 10, 4. De valvulis vide etiam ad Catonis c. 70. Sed vulgatam ab Aldo lectionem satis defendit locus infra cap. IV, s. 3; unde patet, intelligi fabam fresam, cui non sunt fresae demtae valvulae.

Salubri pretio) Ita pro vulgato *exiguo* scribi voluerunt etiam Heins. ad Gratii Cyneg. 424 versum et ad Virgilii Georg. III, 476.

Vilitas) Ex librorum lectione malebat Pontedera *eius vilitas*. Sed debebat ita esse *eorum vilitas*, si ad hordeum simul refertur vilitas. Heinsius ad Virgilium I, p. 394, ita ex Sangerm. h. l. corrigit: *nam cicercula sumptuosior — salubri pretio — sed sicubi vilitas permittit, haud dubie est optima.* De postrema correctione dubius haereo; sed *sicubi*, cuius vestigia particulae adsunt etiam in Polit. et Lips. haud cunctanter restitui. Ernestius locum Heinsii non integrum excerpserat.

Ducendi) Lips. liber addit *per*

non aliter sentio, quam ut prodidit Maro:[n] *Luciferi primo cum sidere*[o] *frigida rura carpamus, dum mane novum, dum gramina canent, et ros in tenera pecori gratissimus herba. Inde ubi quarta sitim caeli collegerit hora, ad puteos, aut*[p] *alta greges ad stagna* perducamus, medioque die, ut idem, ad vallem, *sicubi magna Iovis antiquo*[q] *robore quercus ingenteis tendit ramos, aut sicubi nigrum ilicibus*[r] *cre-*
24 *bris sacra*[s] *nemus accubat umbra.* Rursus deinde iam mitigato[t] vapore compellamus[v] ad[x] aquam.[y] et iterum ad[z] pascua[a] producamus. *Solis ad occasum, cum frigidus aera vesper temperat, et saltus*[b] *reficit iam roscida luna.* Sed observandum est sidus[d]

(m) *ad* om. P. *et aq. duc. per aestatem* L. (n) *Marro* P. (o) *sydera* praeter Commel. Steph. et Gesn. omnes. (p) *ad* I. B. Br. R. *et ad* L. *aut ad* Sang. (q) *antiqua* I. B. Br. R. deinceps *ingentis* Br. (r) *illicibus* A. Iuot. R. H. (s) *atra* I. B. Br. R. Goes. S. *arta* L. (t) *mitigatas* H. (v) *compellamur* P. I. Br. *compellamus* Goes. B. R. *compellantur* Ald. et reliq. (x) *ad* def. P. L. S. (y) Vulgo addita verba *Etiam per aestatem id faciendum*, ubi I. B. Br. R. S. *est* addunt, a Gesnero inclusa omisi. (z) *ad* omitt. P. (a) *pabulum producamus* I. B. Br. *pabula producamus* Goes. *in pabula producamus* S. *pabulo producamus* L. Polit. *producendum* Ald. (b) *saltus* omiss. P. S. (c) Ita pro *rosida* Goes. I. B. Br. R. S. (d) *sydus* I. B. Br. R. (e) *ne* I. B. Br. R. Goes. Gesn. alias cum Ald. *ut*

aestatem; quae legisse etiam h. l. videtur Palladius; et sequentia verba sectionis 25: *Hieme et vere* supplementum hoc exiguot. Adde quod alieno deinceps loco librarius inculcavit verba: *etiam per aestatem id faciendum.* Quare addidi ex Lips. verba, quibus reliqui libri carent. Altero vero in loco ioeptum supplementum deleri voluit etiam Pontedera.

Maro) Georg. III, 324. Palladius Iulio 13: *Aestivis mensibus pascantur sub lucis initio, quum graminis teneri suavitatem roris mistura commendat. Quarta hora valescente potus puri fluminis aut putei praebeatur aut fontis. medios solis calores vallis aut arbor umbrosa declinet; deinde ubi flexo iam die ardor infringitur, et solum primo imbre vespertini roris humescit, gregem revocemus ad pascua.* Ceterum rorem pecori ovillo noxium quidam nostratium voluerunt esse, quos graviter refellit Gallus in Rozier Observations de Physique Vol. XIV, p. 60.

Etiam per aestatem) Verba haec, inclusa a Gesnero, delenda censuit Pontedera; recte; et omisit Palladius Vere enim et autumni humidis et frigidis temporibus semel oves aquandae sunt.

aestatis per emersum Caniculae, ut ante meridiem grex in occidentem spectans agatur, et in eam partem progrediatur, post meridiem in orientem. siquidem plurimum refert, ut ne [e] pascentium capita sint adversa [f] soli, qui plerumque nocet animalibus oriente praedicto sidere. Hieme et vere matutinis temporibus intra septa contineantur, dum dies arvis gelicidia detrahat. nam pruinosa [iis diebus [g]] herba pecudi gravedinem [h] creat, ventremque proluit. qua-

Sang. *ne ut.* (f) Hoc pro *obversa* restitui ex I. B. Br. R. L. Goes. Sang. Deinceps *plerunque* Br. Ald. postea *hyeme* Br. Ald. (g) *iis diebus* om. I. B. Br. R. Sang. (h) *grandem* L. *glandinem* P. *glandiginem* Sang. (i)

Adversa soli) Palladius Novembri 13: *Sed canicularibus et aestivis diebus ita pascendae sunt oves, ut capita gregis semper avertantur a solis obiectu.* Vulgatam h. l. lectionem *ne pascentium — obversa* mutavi ex libris optimis. Plinius VIII, sect. 73: *infirmissimum pecori caput, quam ob rem aversum a sole pasci cogendum.* Idem 18, sect. 76: *Quum meridiem adesse senties, pastor, aestate contrahente se umbra, pecudem a sole in opaca cogito. Quum aestate pasces, in occidentem specta ante meridiem, post meridiem in orientem: aliter noxium, sicut hieme et vere si in rorulentum duceres. Ne contra septentrionem paveris supradictum. Clodunt ita lippiuntve ab afflatu et alvo cita pereunt;* ubi recte Pintianus ex Codice suo emendabat *umbra solis pecudes in opaca — spectent.* Deinde idem auctore Columella transpositis verbis legit: *rorulentum duceres; lippiunt enim et alvo cita pereunt. Nec contra septentrionem paveris supradictum. clodiunt ita ab afflatu.*

Hieme) Palladius: *hieme autem vel vere nisi resolutis gelicidiis ad pascua prodire non debent; nam pruinosa herba huic generi morbos creabit; ac tunc* (Cresc. *creat et tantum*) *semel adaquare sufficiet.* Ex quo loco etiam intelligitur, verba *iis diebus* esse inutilia. Igitur inclusi. Deinde verba: *quare etiam frigidis humidisque temporibus anni* de vernis et autumnalibus esse intelligenda, ubi herba pruinosa esse solet, Palladii comparatio docet.

Dies) Pro sole et calore dici admonuit Schoettgen.

Gravedinem) Plinius XXI, sect. 21: *rore nimio scabiem fieri, pruina uredinem.* Columella III, 20, 1 frigore et pruina uredinem ait gigni. Vredinem et vulnuscula in elephantiasi Vegetius I, 16, 1. Infra Columella VII, 5, 21: *Est etiam mentigo, quam pastores ossiginem vocant, mortifera lactentibus. ea plerumque fit, si agni vel hoedi roscidas herbas depaverint — velut ignis sacer, os atque labra foedis ulceribus obsidet.* Hoc in loco libri fluctuant inter *grandinem, glandinem* et *glandiginem.* Plinius plura ex eodem scriptore cum Columella transtulit lippire oves et clodere memorans. Ibi clodere Harduinus interpretatur nictatione la-

re etiam frigidis humidisque temporibus anni semel [tantum[i]] ei potestas aquae facienda est. Tum qui sequitur gregem circumspectus ac vigilans (id quod omnibus et omnium quadrupedum custodibus praecipitur) magna clementia moderetur: idemque[k] propior quia silent, et in agendis[l] recipiendisque ovibus adclamatione ac baculo minetur: nec unquam telum[m] emittat in eas: neque ab his longius recedat: nec aut recubet,[n] aut considat. nam nisi procedit, stare debet, quandoquidem[o] custodis officium sublimem celsissimamque oculorum veluti speculam desiderat, ut neque tardiores et[p] gravidas, dum cunctantur,[q] neque agiles et foetas, dum procurrunt,

tantum om. I. B. Br. R. Sang. Igitur inclusi. (k) Vulgo erat *idemque duci propior quam domino*. Sed in Pol. et Sang. est *Idem*. Deinde *duci* omittunt I. B. Br. R. Lips. Sang. Postea pro verbis *quam domino* habent I. B. Br. R. *quia silent*. Polit. *quae silent, etiam ag.* Lips. *quae silent et inducendis recip.* Sang. *propiorque silent et iam in agendis*. (l) Ita I. B. R. Pol. Sang. Vulgo *cogendis*, (m) *taelum* I. B. Br. *tellum* R. (n) *recavet* L. (o) Vulgo erat: *quoniam grex quidem*. Sed I. B. Br. R. Sang. omitt. *grex*. (p) *et* om. iidem libri. (q) *cunctatur* Iens. Br. (r) *seperari* R. *separare*

borare. Latet aliquid vitii, quod arguit etiam varietas lectionis. Plutarchus in Quaest. natur. pag. 618, ed. Reiske quaerit: διὰ τί τοῖς συνεχῶς διὰ τῶν δεδρασισμένων δένδρων βαδίζουσι λέπραν ἴσχει τὰ ψαύσαντα τῆς ὕλης μόρια τοῦ σώματος. Sequentia docent, intelligi inprimis crura et pedes, qui ex contactu rorulentorum fruticum lepram contrahant. Additur, mulieres pinguiores, ut corpus extenuent, solere collectum vestimentis et lanis mollibus rorem bibere.

Semel tantum ei) Vrsinus malebat: *semel tamen dic.*

Circumspectus) Br. et Ald. *circunspectus*; quam formam hic et alibi similes plana omisit Gesner.

Idemque propior) Recepi lectionem librorum optimorum, probatam etiam a Pontedera, sed is *silent* interpretabatur cessare, quiescere, quum decumbunt et a pascuis cessant. Verum equidem significari puto pecus fere mutum, quod vel atrocissimam iniuriam rara voce arguit aut opilioni denunciat.

Quandoquidem) Recte inclusit vocem *grex* Gesnerus; equidem delevi, et ex sententia Gesneri vulgatam vitiosam: *quoniam grex quidem* correxi. Alio remedio utebatur Vrsinus, qui legi volebat: *quoniam grex, quod est custodis officium.*

Foetas) i. e. partu levatas. Male Vrsinus legi volebat *effoetas*.

separari[r] a caeteris sinat; ne fur, aut bestia hallucinantem[s] pastorem decipiat. Sed haec communia fere sunt in omni pecore ovillo.[t] nunc quae sunt generosi propria dicemus.

IV. Graecum pecus, quod plerique Tarentinum
vocant, nisi quum domini praesentia est, vix expedit
haberi: siquidem et curam et cibum maiorem desiderat.
nam quum sit universum genus lanigerum
caeteris pecudibus mollius, tum ex omnibus Tarentinum
est mollissimum, quod nullam domini aut magistrorum
ineptiam[a] sustinet, multoque minus avaritiam;[b]
nec aestus, nec frigoris patiens. Raro foris, 2
plerumque domi alitur, et est avidissimum cibi; cui
si quid[c] detrahitur fraude villici, clades sequitur
gregem. Singula capita per hiemem[d] recte pascuntur
ad praesepia tribus ordei vel fresae cum suis valvulis
fabae, aut cicerculae quatuor[e] sextariis, ita[f] ut

P. deinceps *bestias* Br. (s) *halucinantem* I. B. Br. *haluoinentem R.* (t) *ovilo* B. R. *ovili* L.

Cap. IV. (a) Ita pro *inertiam* I. B. Br. R L. Goes. R. (b) *avariciam*, deinceps *plerunque* Br. (c) *oum detrahitur* I. B. R. *cui detrah.* Br. post *si* ex Goes. et Sang. *quid* inserui. (d) *hyemem* Br. A. (e) *quattuor* Br. (f)

Cap. IV. *Plerique*) Liber Sang. *plerumque*. Graecum pecus veterum lanas delicatissimas dedisse credere licet scriptoribus affirmantibus. Caussam ex tegumento repetere debemus. Post alia experimenta lanicii ad subtilitatem et bonitatem excolendi hanc etiam veterum rationem repetere voluit *Daubenton*, quod quo successu factum fuerit nondum comperi.

Ineptiam) Hoc vulgato *inertiam* praeferebat etiam Pontedera. Poterat magistrorum pecoris inertia dici, sed non dominorum simul. Ineptia vero et domino et magistris convenit.

Raro foris) Plinius VIII, sect. 72: *Ovium summa genera duo, tectum et colonicum; illud mollius, hoc in pascuo delicatius, quippe quum tectum rubis vescatur;* quem locum Gesnerus etiam suspectum vitii habuit ad h. l. Palladius Iulio 13: *graecas oves sicut Asianas vel Tarentinas moris est potius stabulo nutrire quam campo.*

Cui siquid) Ex Goes. inserui *quid.* Malim tamen cum Pontedera: *quum quid detrahitur.*

Valvulis) Vide ad cap. III, s. 22.

Ita ut et aridam) Malim ex libris et Edd. optimis *sextariis; aut aridam*

et aridam frondem praebeat, aut siccam vel viridem medicam cytisumve,[g] tum etiam cordi foeni[h] septena
3 pondo, aut leguminum paleas adfatim.[i] Minimus in agnis vendundis in hac pecude, nec ullus lactis reditus[k] haberi potest. nam et qui submoveri[l] debent, paucissimos post dies quam editi sunt, immaturi fere mactantur; orbaeque natis suis matres[m] alienae soboli praebent ubera. quippe singuli agni binis nutricibus submittuntur, nec quicquam subtrahi submissis[n] expedit, quo saturior lactis agnus,[o] celeriter confirmetur, et parta nutrici consociata minus laboret in educatione foetus sui. quam ob causam diligenti cura servandum est, ut et[p] suis quotidie matribus et alienis non amantibus agni subrumentur.
4 Plures autem in eiusmodi gregibus quam in hirtis[q] masculos enutrire oportet.[r] nam prius quam foeminas inire possint mares castrati, quum bimatum expleverint,[s] enecantur,[t] et pelles eorum propter pul-

aut aridam I. B. Br. R. *ita* om. etiam Goes. Sang. (g) *cythisumne* B. R. A. Iunt. H. G. Gr. St. *cytissimum* P. (h) *feni* A. H. (i) *affatim* B. R. (k) *redditus* L. et saepe alibi. (l) *summoveri* Br. A. (m) *matres* om. I. B. Br. R. deinceps *summittuntur* Ald. (n) *summissis* Br. A. (o) *agnus* om. I. B. Br. R. Sang. (p) *est in* I. B. Br. R. (q) *hircis* Eaedem. (r) opret Jens. (s) *expleverunt* I. B. Br. R. (t) *enarantur* L. (v) *tegumenta*

frondem. Deinceps lego *praebent.* Vulgatum *praebeat* non habet, ad quem referatur, singularem casum.

Parta) i. e. enixa, foeta. Ita infra cap. IX, sect. 9: *harae faciendae sunt, quibus aut a partu aut etiam praegnantes includantur;* ubi L. et Pol. habent *a parte*, unde corrigo *aut partae.* Sic Varroni II, 5, 7, *expartae* dicuntur.

Non amantibus) Vrsinus malebat *non alentibus* vel *lactantibus.* Vulgatam defendit Gesner.

Mares castrati) Pontedera distingui volebat haec: *mares castrati quum bimatum* etc. Sensum non explicuit vir doctus. Equidem geminam rationem edi video, cur maior marium numarus sit educandus. Primum arietes teneri statim castrantur, et post bimatum lanio traduntur et pellis pretiosa venditur. Igitur ante bimatum castrantur, post bimatum, lanio traduntur. Propter reditum carnis et lanae arietes plures educantur, quam admissurae sunt necessarii.

chritudinem lanae maiore pretio quam alia vellera
mercantibus traduntur. Liberis autem campis et
omni surculo ruboque vacantibus ovem Graecam
pascere meminerimus, ne, ut supra dixi, et lana car-
patur et tegumen.[r] Nec tamen ea minus sedulam 5
curam foris, quia non quotidie procedit in pascua,
sed maiorem[x] domesticam postulat. nam saepius de-
tegenda[y] et refrigeranda est: saepius eius lana didu-
cenda,[z] vinoque et oleo insuccanda, nonnunquam
etiam tota est eluenda, si diei permittit apricitas:
idque ter anno fieri sat est. stabula vero frequenter
everrenda et purganda, humorque omnis urinae de-
verrendus[a] est, qui commodissime siccatur perfora-
tis tabulis, quibus ovilia consternuntur,[b] ut grex su-
percubet. Nec tantum[c] coeno[d] aut stercore, sed exi- 6
tiosis quoque serpentibus tecta liberentur: quod ut
fiat, *Disce et odoratam[e] stabulis incendere cedrum,[f]
galbaneoque[g] agitare graves nidore chelydros.[h] Sae-
pe sub immotis praesepibus aut mala tactu vipera de-*

I. B. Br. R. (x) *maioris* P. (y) *detergenda* I. B. Br. R. et aliae. *detegenda* ex Lips. dedit Gesoer. (z) *deducenda* I. B. Br. R. Goes. et Saog. teste etiam Heinsio ad Ovidii Metam. IV. 311. (a) *diverrendus* cum Victor. Gesn. *est* om. Saog. (b) *construuntur* I. B. Br. R. (c) *tamen* Eaedem (d) *ceno* Eaedem. *caeno* H. Ald. (e) *odoratum* Pol. *ordeatum* L. (f) *caedrum* I. B. Br. R. A. Iunt. H. G. Gr. (g) *Chalbaneoque* I. B. Br. R. *Ghalbaneoque* Pol. (h) *celydros* I. B. Br. R. *colidros* L. (i) *cape saxa manu*

Detegenda) Quod ex Lips. et Saog. restitutum fuit a Gesnero, coniectura assecutus fuerat Vrsinus. Vulgo *detergenda*.

Diducenda) Heinsius ex Saog. malebat *deducenda*. Si esset *pectine* additum, ut in Ovidii locis vel simile vocabulum, probarem.

Vino et oleo) Palladius: *Sed tribus per annum totum diebus, aprico die lotas oves ungere oleo oportebit et vino.*

Diverrendus est) Ita etiam liber Saog. qui tamen omittit *est*. Malim tamen cum Vrsino *derivandus*.

Perforatis tabulis) Palladius Iul. 13: *et pertusis tabulis solum, in quo claudentur, insternere,* (Erford. liber *instruere*) *ut sic tuta cubilia propter iniuriam pretiosi velleris humor reddat elabens.*

Disce) Georgic. III, 414. Repetiit locum Columellae Palladius Iulio 13.

lituit, caelumque exterrita fugit: aut tecto assuetus coluber. Quare, ut idem iubet, *cape*[k] *saxa manu, cape robora pastor, tollentemque*[2] *minas, et sibila colla tumentem deiice.*[l] vel ne istud cum periculo facere necesse sit, muliebres[m] capillos, aut cervina saepius ure cornua: quorum odor maxime non pati-
7 tur stabulis praedictam pestem consistere. Tonsurae certum tempus anni per omnes regiones servari non potest: quoniam[n] nec ubique tarde, nec celeriter aestas ingruit: et est modus optimus considerare[o] tempestates, quibus ovis neque frigus, si lanam detraxeris, neque aestum, si nondum detonderis,[p] sentiat. Verum ea quandoque[q] detonsa fuerit, ungi debet tali medicamine. succus[r] excocti lupini, veterisque vini fex,[s] et amurca pari mensura miscentur,
8 eoque liquamine tonsa ovis imbuitur, atque ubi[t] per triduum delibuto tergore medicamina[v] perbiberit, quarto die, si est. vicinia maris, ad littus[x] deducta

om. Goes. Pol. S. (2) *Tolentemque* l. B. R. (l) *Deiice* om. Goes. Pol. S. (m) *mulieribus* Br. *muliebris capillus* P. (n) *quom* Br. (o) *consyderare* A. Iunt. St. (p) *det odoris* P. (q) Ita pro *quandocunque* I. B. Br. R. L. deinceps *ungui* Br. (r) *sucus excoleti* P. *exoleti* L. (s) *faex* I. B. Br. R. (t) *ubique* Eaedem. (v) *media sudabunt, quarto* Eaedem. *media pervivit* P. *media peribit* L. (x) *litus* I. B. R. Iunt. H. Ald. sec. (y) *ea et gustis aqua*

Tonsurae) Palladius Maio 8: *Locis temperatis nunc ovium celebranda tonsura est. Sed tonsas oves hoc unguine medicemur. Succum decocti lupini, feces vini veteris — miscebis, et in unum corpus omnia redacta curabis adlinire — litori mergantur extremo si in mediis terris pascimus, aqua coelesti cum sale paululum decocta sub dio debebit pecorum tonsa et uncta membra diluere. Hoc enim modo curatum pecus toto anno nec scabrum fieri dicitur, et prolixas lanas creare fertur ac molles*; quem locum referens Crescentius IX, 70, sic habet: *mense Maio celebranda est tonsura — quandocunque id fiat — sed tonsas oves hoc modo iuvabis*; ubi antiqua mea Editio habet: *Maio nam celebranda — quandocunque* omissis verbis *id fiat*. Ceterum de cura tonsurae vide ad Caton. c. 96, et Varronem II, 11, 7.

Imbuitur) Saug. *imbibitur*. Deinceps Edd. principes *media sudabant*. Etiam L. et Pol. *media*. Quid si fuit olim *perbiberit sudando?* Noster enim

mersatur: si minus,[z] caelestis aqua sub dio salibus in hunc usum durata paulum decoquitur, eaque grex perluitur. hoc modo[z] curatum pecus toto[a] anno scabrum fieri non posse Celsus affirmat: nec dubium est, quin etiam ob eam rem lana[b] mollior atque prolixior renascatur.

V. Et quoniam recensuimus[a] cultum curamque recte valentium, nunc quemadmodum vitiis aut morbo laborantibus subveniendum sit, praecipiemus: quanquam pars haec exordii pene tota iam exhausta[b] est,[c] quum de medicina maioris pecoris priore libro disputaremus. quia[d] quum sit fere eadem corporis[e]

subsidio L. P. *subsidio* etiam Goes. *si minus, caelestis aqua subsidio* Saog. oode volgo additom posl *minus* omisi; paulo posl *paullum* ex Br. Ald. correxi. (z) *modum* P. (*a*) *toto* addidi ex l. B. Br. R. A. Iunl. H. Goes. S. (b) *quoque* vulgo ioterserlnm omisi cum Gaes. Sang.

Cap. V. (a) *censuimus* l. B. Br. R. (b) *ex causa* P. (c) Ita pro *sit* I. B. Br. R. S. (d) *qua* P. (e) Ila pro *corporum* l. B. Br. R. Goes. Sang.

cap. seq. sect. 5: *si aestivum sudorem mari vel flumine abluas*; et Cato c. 96, de eadem re: *unguito totas, sinito biduum aut triduum consudent.*

Si minus est) Ex lectione Sang. suspicor olim scriptum fuisse *sin, caelestis aqua* elc.

Atque ubi per triduum) *Atque ubi quaeque — remedin perbibit* recte restituil Panl. io Curis posl. ex lectione Edd. pr. et trium Codd. *ubique*, deiode *media perbibit* Pol. Trombell. Caesen. *media pergit* liber Pootederae.

Si minus, caelestis aqua sub dio salibus in hunc usum durata) Ex Cod. Palit. Goes. Lips. Tromb. et sua affert Pooledera *subsidia*; deioceps Tromb. si *minus est degustus aqua*; liber Ponted. *si minus ea et gustus aqua*. Vnde tatum locum ita ingeniose roncinoal Pontedera: *si minus, est dulcis gustus aqua subsidia. Salibus in hunc usum durata* elc.

Durata) Cato habel cap. 96: *facito aquam salsam*. Ita pisces sale durati, caseus sale durus dicitur pro salsus, manente Salmasio ad Solinum p. 245.

Celsus) Cur Celsum nominal, ubi Catooem poterat, qui eadem prior tradidil cap. 96, addens: *si haec sic feceris, neque scabrae fient, et lanae plus et meliorem habebunt, et ricini non erunt molesti.* Virgilius eodem consilio lavat aves dulci aqua Georg. III, 445: *dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri perfundunt, udisque aries in gurgite villis mersatur, missusque secundo defluit amni*; ubi Servius: *arieti partem aliquam lanae pastores solent relinquere; nam semper oves tonsae lavantur.* Vide supra ad eap. III, sect. 2 natam.

Cap. V. *Exordii*) l. e. libri. Male igitur Vrsinus corrigi volebat *exordio*.

natura minorum maiorumque quadrupedum, paucae
parvaeque morborum et remediorum differentiae
possunt inveniri: quae tamen quantulaecunque sint,[f]
2 non omittentur[g] a nobis. Si aegrotat universum pe-
cus, ut et ante praecepimus, et nunc, quia[h] remur
esse maxime salutare,[i] iterum adseveramus, in hoc
casu,[2] quod est remedium praesentissimum,[l] pabula
mutemus et aquationes, totiusque[m] regionis alium
quaeramus statum caeli, curemusque, si ex calore
et aestu concepta pestis invasit, ut opaca rura: si[n]
3 invasit frigore, ut eligantur aprica. sed modice ac
sine festinatione persequi[o] pecus oportebit, ne im-
becillitas eius longis itineribus aggravetur: nec[p] ta-
men in totum pigre ac segniter agere. nam quemad-
modum fessas morbo pecudes vehementer agitare et
extendere non convenit, ita conducit mediocriter
exercere, et quasi torpentes excitare, nec pati ve-
terno consenescere atque extingui. quum deinde[q]
grex ad locum fuerit perductus, in lacinias colonis[r]

(f) *sunt* I. B. Br. R. (g) *obmittuntur* Eaedem. *obmittentur* A. Iunt. H. G. Polit. (h) *quaeremus* I. B. Br. R. *querimus* L. *quia remur* S. Vulgo *quod remur.* (i) *salutare. Iterum* I. B. R. *Item* L. (2) *quia* S. (*quod est reme. praesentissimum*) includit H. (l) *praesentis summum* P. L. *praesens et summum* I. B. R. Br. (m) Ita pro *aquationes totius regionis et alium* ex Sang. Gronov. Etiam I. B. Br. R. omittunt *et.* (n) *sinuasit* Goes. (o) *prosequi* P. L. S. (p) *Non* I. B. R. Br. deinceps *torpentis* Br. (q) *dehinc* I. B. R. Br. (r) *colanus* Goes. Saug. (s) *alitus* I. B. R. Br. (t) *ex* I. B.

Quia remur) Hoc voluerunt cum Sangerm. liber etiam Lips. et Polit. Vulgo *quod remur.* — Ex Edd. pr. et suo libro *quaerenus*, ex Polit. *quiremur*, Caesen. *quiremus* annotavit et recte *quia remur* coniecit Ponted.

Quod est — praes.) Haec verba ut supervacua cum Edit. H. incluserat Gesner.

Si invasit) Malim *sin invasit*; et deinceps *prosequi* cum libris optimis. Sed repetitum *invasit* minus decet elegantiam Columellae.

Agitare et extendere) Expressit graecum ἐκτείνειν δρόμῳ. Xenophon. Cyrop. V, 4, 5: ἐκτείνων τὸν ἵππον σὺν τῷ βασιλεῖ ἐδίωκε.

distribuatur. nam particulatim facilius quam universus convalescit, sive quia ipsius morbi[v] halitus minor est in[v] exiguo numero, seu quia expeditius cura maior adhibetur paucioribus. Haec ergo et reliqua, ne nunc eadem repetamus, quae superiore exordio percensuimus, observare debemus, si universae laborabunt: illa,[v] si singulae. Oves frequentius, quam ul- 5
lum[x] aliud animal infestantur scabie; quae fere nascitur, sicut noster memorat poëta, *Quum frigidus imber altius ad vivum persedit, et horrida cano bruma gelu*, vel post tonsuram,[y] si remedium praedicti medicaminis non adhibeas, si[z] aestivum sudorem mari vel flumine non abluas, si tonsum gregem patiaris[a] silvestribus rubis ac spinis sauciari,[b] si stabulo utaris, in quo mulae aut equi aut asini[c] steterunt: praecipue tamen exiguitas cibi maciem, macies autem scabiem facit. haec ubi coepit irrepere, sic 9
intelligitur: vitiosum locum pecudes aut morsu scalpunt, aut cornu vel ungula tundunt, aut arbori adfricant, parietibusve[d] detergent: quod ubi aliquam facientem videris, comprehendere oportebit, et lanam[e] diducere: nam subest aspera cutis, et velut quaedam porrigo.[f] cui primo quoque tempore occur-

R. Br. (v) *illas in* I. B. R. *illas in singulis* L. (x) *nullum* Pol. (y) *tonsuras* I. B. R. Br. (z) *ea* ins. Goes. S. *si extinum* L. (a) *patiaris: si* I. B. R. Br. (b) *sauciaris: stabulo* I. B. R. Br. (c) *asinae* I. B. R. Br. (d) *parietibus vel* Pol. S. (e) *lana rudi ducere* I. B. Br. R. L. *lana rudi deducere* Ms. Heins. ad Ovid. Met. 4, 311. (f) *at porigo.* Anonymus adscri-

Illa, si singulae) Cod. Pol. et Caes. *illac in singulae*, unde corrigit Ponted. *illa, sin singulae.*

Poeta) Georg. III, 441.

Porrigo) Hanc libri optimi lectionem vulgatae *prurigo* praetulit etiam Vrsinus et Heinsius. Vide Rhodium ad Scribonium Comp. 213, p. 319. Graece dicitur πιτυρίασις a furfurum seu squamarum specie. Iuvenalis locum II, 78: *grex totus in agris unius scabie cadit, et porrigine porci* adnotaverat Schoellgen. In Plinio 31, s. 46: *porriginem alumine permixto tol-*

rendum est, ne totam progeniem coinquinet, siquidem[i] celeriter cum et alia pecora, tum praecipue
7 oves contagione vexentur. sunt autem complura medicamina, quae idcirco[k] enumerabimus,[l] non quia cunctis uti[m] necesse sit, sed quoniam[n] nonnullis regionibus quaedam reperiri nequeunt, ex pluribus aliquod inventum remedio sit. Facit autem commode primum ea compositio, quam paulo ante demonstravimus, si ad fecem[o] et amurcam, succumque decocti lupini misceas portione aequa detritum album elle-
8 borum.[p] potest etiam scabriciem tollere succus viridis cicutae: quae verno tempore, quum iam caulem nec adhuc semina facit, decisa contunditur,[q] atque expressus humor eius fictili vase reconditur, duabus urnis liquoris admisto[r] salis torridi semodio. quod ubi factum est, oblitum vas in sterquilinio defoditur, ac toto anno fimi vapore concoctum mox promitur, tepefactumque medicamentum illinitur[s] scabrae parti, quae tamen prius aspera testa defricta[t] vel pu-
9 mice redulceratur. eidem remedio est amurca dua-

pseal in marg. Reg. *porrigo* Goes. Vulgo *prurigo*. (i) *Sed quidam* I. B. R. *Sed quidem* Br. *si quidem* Goes. S. Vulgo *et quidem*. (k) *iccirco* I. B. Be. R. A. Iunl. H. (l) *enarrabimus* I. B. Br. R. *enummerabimus* H. (m) *ut* I. B. R. Br. (n) *qua* I. B. Br. R. *quid* S. (o) *faecem* I. B. R. Br. (p) *eleborum* I. B. Br. R. *helleboreos* Goes. S. (q) *contonditur* R. (r) *admixto* I. B. R. (s) Vulgo *linitur*. Sang. *inlinitur*. Deinceps *tamen* inter *quae* et *prius* addidi ex Goes. S. (t) Ita pro *testa vel pumice defricta* I. B.

lit nitrum diu ante Harduinum ex libro Vossiano correxerat I. Fr. Gronovius, ubi vulgo erat *pruriginem*, etsi vulgarem lectionem defendere videtur locus Marcelli Empirici p. 40, qui in eadem medicina *prurigines capitis* dixit.

Si quidem) Hanc libri Goes. scripturam vulgatae *et quidem celeriter*, *cum et alia* recte praetulit Pontedera. Pertinent enim haec non ad medendi celeritatem, sed contagionis. Igitur distinctionem etiam mutavi.

Ex pluribus) Gesner cum Vrsino malebat: *ut ex pluribus*; recte, puto.

Illinitur scabrae) Ita recte Sang. pro *linitur*.

bus[v] partibus decocta: item vetus hominis urina testis candentibus inusta. quidam[x] tamen hanc[y] ipsam subiectis ignibus quinta parte minuunt, admiscentque pari mensura succum viridis cicutae: deinde singularis[z] triti et picis liquidae,[a] et fricti salis singulos sextarios infundunt. facit etiam sulfuris[b] triti et picis liquidae modus aequalis igne lento coctus.[c] sed Georgicum carmen affirmat, nullam esse praestantiorem medicinam, *Quam si quis ferro potuit rescindere summum ulceris os: alitur vitium, vivitque tegendo.* Itaque reserandum est, et ut[d] caetera vulnera medicamentis curandum.[e] Subiicit deinde aeque prudenter, febricitantibus ovibus de talo vel inter duas ungulas sanguinem emitti[f] oportere: nam plurimum id quidem[g] *profuit incensos ae-*

Br. R. Goes. Sang. nisi quod *dulceratur* Sang. (v) *duobus* P. (x) *quadam* P. (y) *haec ipsa* I. B. Br. R. *hac ipsa* P. (z) *singularis triti* I. B. Br. R. Goes. *figularis triti* ex Sang. Ernesti, sed *singularis triti* Gronov. (a) *liquaminis: singulos fricti salis sext.* I. B. Br. R. *et picis eius liquaminis, et singulos fricti salis* Goes. *et picis eius liquaminis singulos fricti salis* ex Sang. Ernesti. sed *liquaminis fricti salis sext.* I. Gronov. (b) *sulphuris* I. B. Br. R. H. (c) Ita pro *coactus* I. B. Br. R. L. Goes. S. (d) Ita pro *et ulcera med. e.* Gesn. *ut cetera ulcera* Goes. *ut cetera vulnera* Sang. *et ulcera vulnera* Pol. (e) *curandum subiicit. Deinde* I. B. Br. R. (f) *mitti* Goes. Sang.

Duabus partibus) Igitur ad tertiam. Celsus V, cap. 16, de scabie: *si nihil aliud est, amurca ad tertiam decocta partem.*

Figularis triti) Ita scribi volebat etiam Gesner pro *figularibus* tritis. Sic *triti lateritii* VI, 14, 7. In sequentibus vitium latere arguit librorum scriptura *picis eius* (vel *eius*) *liquaminis in singulos fricti salis.*

Sulphuris) Celsus l. c. *vel sulphur pici liquidae mistum, sicut de pecoribus proposui, hominibus quoque scabie laborantibus opitulantur.* Vide infra ad cap. XIII, s. 2.

Georgicum) III, 453. Os ulceris reserare et purgare iubet poëta. *Coctus* ex libris dedi pro *coactus*. Sang. libri lectionem memoravit Drakenb. ad Livium T. V, p. 789. Calpurnius Ecloga V, 78, de eadem cura loquens: *Providus, hoc moneo, viventia sulphura tecum et scillae caput, atque intacta bitumina porta ulceribus laturus opem: nec brutia desit dura tibi, et liquido simul unguine terga memento, si sint rasa, linas.*

Vt cetera) Haec verba ex Goes. libro addidit Schoettgen et Gesner.

stus avertere, et inter ima ferire pedis salientem
11 *sanguine venam.* Nos etiam sub oculis et de auribus
sanguinem detrahimus. Clavi[h] quoque dupliciter in-
festant[i] ovem, sive[k] quum subluvies atque intertrigo
in ipso discrimine ungulae nascitur: seu quum idem
locus tuberculum habet, cuius media fere parte ca-
nino similis exstat pilus, eique subest vermiculus.[l]
12 Subluvies, et intertrigo pice [per[m] se] liquida, vel
alumine et sulfure atque aceto mistis litae[n] curentur,
vel austero[o] punico malo, prius quam grana faciat,
cum alumine pinsito, superfusoque aceto vel aeris
rubigine[p] infriata,[q] vel combusta galla cum austero
13 vino levigata, et superposita.[r] Tuberculum, cui sub-
est vermiculus,[s] ferro quam cautissime[t] circumsecari

mitti oportet I. B. Br. R. idque ex Sang. refert Ernesti. (g) *quod* P. (h) *Clodi* Goes. Sang. *Cladi* Pol. (i) *infestato* P. (k) *seu* P. (l) *mermiculus* P. (m) *per se* om. I. B. Br. R. igitur inclusi. Deinceps *sulphure — mixtis* Br. (n) *rite* ante Gesn. *lite* P. Goes. *litae* Sang. Deinceps volgo *eruentur.* (o) *tero* P. *austero* Goes. Saug. Vulgo *tenero.* (p) Ita pro *aerugine* I. B. Br. R. L. Goes. Sang. (q) *infricata* Goes. S. (r) *mixta* I. B. Br. R. *inlita* Goes. Sang. *inita* Lips. (s) *mermiculus* P. (t) *acutissime* Commel. (v)

Subluvies) Plinius 30, sect. 23: *dentis caballini contusi farina privatim subluvium sanat.* Marcellus Empiricus c. 34: *dentes caballini tunsi ulcera pernionum, si sunt tumidi, utiliter curant.* Idem cap. 18: *ad digitorum et articulorum subluviem vel suppurationem sedandam atramentum scriptorium ex aceto tempera et de pinnula inline.* In Hippiatricia p. 170 est locus: *γίνεταί τι διφθέριον ὑπὸ τὴν βύρσαν λευκὸν ὡς μυδᾷν τὸν τόπον, ἔνθα ὑπόκειται ὁ ἑρπυστής. περίτεμνε οὖν κύκλῳ.* Sed an similis sit morbus, dubito. Tuberculum hoc, cui vermis subesse dicitur, in pecore dici herinaceum, tradit Conr. Gesner in Ove p. 886. Nescio an idem an cognatum vitium sit, quod Galli *fourchet* appellant, quum in initio ungularum discriminis positus sinus tortuosus inflammatur, et collecta ibi materies sebacea in pus abit. Morbum docte explicuit *Chabert* Mémoires d'Agriculture 1785. Trimestre d'Automne p. 145 seqq.

Curentur) Audacter ita vulgatum *eruentur* corresi, sententia postulante.

Aeris rubigine) Vulgo erat *aeris aerugine*, quod nimis est ineptum pro elegantia Columellae. Ita etiam infra s. 22, *rubiginis aeneae* substituimus ex libris vulgato *aeruginis.*

Circumsecari) Aldina *circunsecari* habet forma in eiusmodi compositis verbis solenni.

oportet, ne, dum amputatur, etiam, quod infra est, animal vulneremus:[v] id enim quum sauciatur, venenatam saniem mittit, qua[x] respersum vulnus ita insanabile facit, ut totus pes[y] amputandus sit: sed[z] quum tuberculum diligenter circumcideris, candens sevum[a] vulneri per ardentem tedam[b] instillato. Ovem 14
pulmonariam similiter ut suem curari convenit, inserta per auriculam, quam veterinarii consiliginem vocant: de ea iam diximus, quum maioris pecoris medicinam tradidimus.[c] sed is morbus aestate plerumque concipitur, si defuit aqua, propter quod vaporibus omni quadrupedi largius bibendi potestas danda[d] est. Celso placet, si est in pulmonibus vi- 15
tium, acris aceti tantum dare, quantum ovis sustinere possit: vel humanae veteris urinae tepefactae trium heminarum[e] instar per sinistram narem corniculo infundere, atque axungiae sextantem[f] faucibus inserere. Est etiam insanabilis sacer ignis, quam pu- 16
sulam[g] vocant pastores: ea nisi compescitur intra

ulneremus Iens. (x) *quae repressum* I. B. Br. R. *res pressum* I.. Sang. (y) *per* I. B. Br. R. (a) Ita pro et Goes. Sang. (a) *saevum* I. B. R. G. (b) *taedam* I. B. Br. R. G. (c) *tradimus* I. B. Br. R. *traderemus* Sang. Deinceps *plerunque* Br. Ald. (d) *data* I. B. R. recte Br. (e) *eminarum* Eaedem. (f) *sestantem* Eaed. (g) *punsulam* Goes. *puhiculam* Sang. (h) *sic quidem*

Ardentem tedam) Vrsinus malebat *candentem testam*. Sed alibi per lucernam ardentem instillat.

Consiliginem) Hodie opiliones in morbo quodam helleborum nigrum per auriculas transigunt. de Consiligine vide supra ad VI, 5, 3.

Sacer ignis) Intelligi variolas (la vérole) ovium, monet Bourgelat Annot. ad Barbereti scriptum de morbis epidemicis veterin. Witteobergae 1770, p. 60. Alio sensu Calpurnius Eclog. V, 74: *circumspice ne sit acuta forfice laesa cutis, tacitum ne pustula virus texerit occulto sub vulnere: quae nisi ferro rumpitur, ah miserum fragili rubigine corpus corrodet sanies et putrida contrahet ossa.* Pusulam duci ex graeco πύσαλος, φύσαλος, φυσάω recte monuit Pontedera. In Sang. esse scriptum *pusculam*, ita, ut literae *st* suprascriptae sint, quasi *pustulam* sit legendum, et deinceps *pusillosa* supra i apposita *t* monet Gronov.

primam pecudem, quae tali malo correpta est, universum gregem contagione prosternit: siquidem[h] nec medicamentorum nec ferri remedia patitur. nam pene ad omnem tactum excandescit: sola tamen[i] fomenta non aspernatur lactis caprini, quod[m] infusum tantum[2] valet, ut eblandiatur[l] igneam saevitiam, differens magis occidionem gregis, quam prohi-
17 bens. Sed Aegyptiae[m] gentis auctor[n] memorabilis Bolus[o] Mendesius, cuius commenta, quae appellantur[p] Graece χειρόκμητα,[q] sub nomine Democriti falso

nec I. B. Br. R. L. *si quidem nec* Goes. Sang. *sic quidem quod* aliae cum Ald. praeter Gesner. (i) Vulgo intersertum *ea* omisi cum Sang. (2) *tactus volet* L. P. Sang. *tantum velet* Ald. Gymn. (l) Ita vulgatum *et blandiatur* correxit Gesner. *eblandītur* Sang. sed rectam inde refert Gronòv. (m) *Egyptiae* Herv. (o) *auctorem memorabis* nescio unde posuit Gesner. (o) Ante Gesnerum *Dolus*. R. *Medensius*. (p) *appellent* Br. (q) Vulgo ὑπομνήματα

Sola tamen fomenta) Vulgo intersertum *ea* (*fomenta*) incluserat Gesner et liber Sang. omittit. Deinceps vitium in verbis *tantum valet ut eblandiatur* latens arguit librorum lectio: *tactus volet eblanditur*. Olim legebatur *et blandiatur*. quod ex emendatione Vrsini mutavit Gesner. Ex lectione Sangerm. idem coniecerat Heinsius Advers. II, p. 267.

Bolus) Ita vulgatum *Dolus* emendavit Reinesius Var. Lect. I, 25, p. 422. M. Cagnatus Obs. Var. II, 7. Gale ad Iamblich. de Myster. p. 183. Infra XI, 3, 53, pro *Bolus* est in libris *Volus*.

Χειρόκμητα) Ita ex Sang scripsi. Sub Democriti nomine chirocmeta haec laudavit Plinius 24, s. 102 et Vitruvius IX, 3. Scholia Nicandri ad Theriaca de Persea laudant Βῶλον τὸν Δημοκρίτειον ἐν τῷ περὶ συμπαθῶν καὶ ἀντιπαθῶν, cui similem titulum libri Democrito adscribit noster XI, 3, 64. In Scholiis Βῶλος legi debere, recte monuit Alb. Fabricius. Boli Democritei meminit Stephanus Byz. in voc. Ἀψίνθιος, et Theophylactus Simocatta Quaest. Natur. c. 49. Varroni *Bolum* pro *Eubolo* temere reddere voluit Reinesius, qui sibi ab omni errore non cavit in disputatione de Bolo utroque, cuius nomen corruptum in multis scriptorum locis latere, velut apud Tzetzen ad Theogoniam Hesiodi, ubi Πῶλος vocatur, monuit Meursius ad Apollonium Dyscolum cap. 4. Locum addo Suidae, qui Mendesio Bolo, Pythagoraeo, librum περὶ συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν ascribit; et deinde Bolum Democriteum memorat. In Suida corrige lectionem: περὶ θαυμασίων διμερῆ. ἔχει δὲ περὶ συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν λίθων κατὰ στοιχεῖον. recte enim ibi φυσικὰ δυναμερά scriptum legit et prodidit Eudocia in Violeto p. 94. Zosimi Alexandrini χειρόκμητα

produntur, censet propter hanc pestem[r] saepius ac[rr] diligenter ovium terga perspicere, ut si forte sit in aliqua tale vitium deprehensum, confestim scrobem defodiamus in limine stabuli, et vivam pecudem, quae fuerit pusulosa,[s] resupinam obruamus, patiamurque super[ss] obrutam meare[t] totum gregem, quod eo facto morbus propulsetur. Bilis aestivo tem- 18 pore non minima[v] pernicies potione depellitur humanae veteris urinae, quae ipsa remedio est etiam pecori arcuato.[x] At si molesta pituita est, cunelae[y] bubulae, vel nepetae[z] sylvestris surculi[a] lana involuti naribus inseruntur, versanturque donec sternuat[b] ovis. Fracta pecudum non aliter quam homi-

Goes. προχιμητα Sang. χειροχιμητα. (r) *pestem* addidi ex Goes. Sang. (rr) *ac* om. I. B. Br. R. *adligantur* L. (s) *pusilosa* I. B. Br. R. *pusillosa* Goes. S. *pusullosa* L. (ss) *sub* I. B. Br. R. *superobrutam* Innet. Herv. (t) *meare* I. B. Br. R. L. Goes. et Sang. teste etiam Heinsio. *Meiere* eum Aldina reliquae. (v) *nimia* P. (x) *arquato* Goes. S. (y) *cunulae* Herv. (z) *neptae* R. (a) *surculi nep. silv.* Br. *surculi nepete sylvestris* Sang. *surculi* om. Goes.

mamorat Suidas et Eudocia p. 205. Locum Vitruvii ponam: *admiror etiam Democriti de rerum natura volumina et eius commentarium, quod inscribitur χειροτόνητον, in quo etiam utebatur anulo, signans cera ex milto, quae esset expertus.* Sic in versione italica March. Galiani legitur locus, unde quis suspicari possit, titulum fuisse libri χειροτόνητον, quod signo apposito experimenta comprobarentur. In altera tamen scriptura consentiunt Codices Columellae optimi et Plinii.

Meare) Hanc lectionem comprobat etiam vocabulum *obrutam*. Altera *meiere* est inepta, quoniam super obrutam meiere non licet, ut urina ad obrutam perveniat. Sententiam loci pervertit interpretatione vulgaris *meiere* Ol. Borrichius in Hermete p. 165, quasi ipsa ovis obruta ita curari dicatur a Columella, ut recte monuit Gesner.

Molesta) Horatius I. Epist. I: *nisi cum pituita molesta est*, quo respexisse Columellam putat Gesner. Paulo antea in Codd. est *arquato*. Ex Varrone Nonius p. 77 locum laudat, ubi *arci* sunt fornices, seu arcus. Idem p. 35, alium ex Varrone de morbo arquato habet, et ab arqui coelestis similitudine vocatum censet. Idem repetit p. 424 et arcum fornicem arquum coelestem seu irin dici monet. In Cicerone de N. D. III, 20, *arqui* ex Codd. dedit Davisius, atque ita olim scriptum legerunt Priscianus et Charisius.

Sternuat) Ita libri optimi pro *ster-*

num crura[a] sanantur, involuta lanis oleo atque vino
19 insuccatis,[d] et mox circumdatis ferulis conligata. Est etiam gravis pernicies herbae sanguinariae, quam si pasta est ovis, toto ventre distenditur, contrahiturque, et spumam[e] quandam tenuem tetri odoris exspuit.[f] Celeriter sanguinem mitti oportet sub cauda

(b) Vulgo *sternutet*. I. B. Br. R. A. Iuut. H. G. et Sang. teste Heinsio mecum *sternuat*. (c) *cura* L. (d) *infucatis* R. *insucatis* Goes. L. deinceps *circundatis* Br. A. (e) *spumat quaedam tenui* P. (f) *expernit* L. P. Goes. S., quod

nutet. Etiam in Plinio libri meliores *sternumenta* habent, non *sternutamenta*, monente Harduino T. II, p. 216. Plinio 28, cap. 2, ex egregio Vossiano libro, *cur sternuentes salutamus* restituit I. Fr. Gronovius, qui p. 771 monuit, eundem librum cum aliis Codd. in Plinio ubique *sternumenta* dare, non sternutamenta. Idem monuit Heins. ad Ovidium T. I, p. 285. Ceterum Sangerm. male *involutis* habet scriptum. Remedium ipsum vi sternumentorum agit. Plinius enim auctor est 28, sect. 45, sternumenta gravedinem emendare. Scholia Aristoph. ad Plut. 313: μινθώσομεν ὥσπερ τράγου τὴν ῥῖνα annotant, pastores caprarum, perfrictione laborantium, nares stercore ipsarum perfricare, donec sternuant, atque ita morbum pellere. Sternumento ex clematide sicca moto equorum pituitam rustici Provinciae Gallicae curant, teste Garidel p. 120.

Hominum crura) Pontedera hanc esse ab Aldo profectam lectionem ait; in Edd. pr. et Cod. esse *curam* veram lectionem.

Lanis oleo) Celsus VII, 26: *inducendus lapsus lanae mollis tepido oleo repletus* etc.

Sanguinariae) Geoponica 18, 17: ἐὰν δὲ ἐκ βλαβέστερας νομῆς διοιδήσῃ τὴν κοιλίαν, αἵματος ἀφαιρέσει θεραπεύσεις αὐτὰ ἀμυχθεισῶν τῶν ἐπάνω τοῦ χείλους φλεβῶν καὶ τῶν ὑπὸ τὴν οὐρὰν παρὰ τὴν ἕδραν. Vides, nihil ibi de sanguinaria peculiariter tradi, sed de omni herba noxia. Sanguinalem herbam noster supra VI, 12, 5, nominavit, Graecis πολύγονον. Ita etiam Plinius 27, s. 91, qui sanguinariam vocat cum Marcello Emp. c. 9. Celso II, 33. Apuleio c. 18; sed de noxa, ovibus inde contracta, tacent. Dubitat etiam de herba Conr. Gesner in Ove p. 883. Linnaeus in Itiner. Suecico p. 237, vers. germ. ad ranunculos refert sanguinariam. Gleditsch Vermischte physikal. botan. Abhandl. T. III, p. 169, sanguinariam hanc de anemone nemorosa Linn. explicat, idemque facit enneaphyllum Plinii; contra sanguinalem Columellae et Celsi de polygono aviculari Linn. interpretatur. Forte sanguinariam nostram intelligit Plinius 8, s. 41, n. 2: *nascitur et herba quaedam alba panico similis occupans arva pecori quoque mortifera*. Sed haec omnia dubitationem magnam habent commenta. Ceterum pro *expuit* libri optimi habent *expernit*, in quo forte latet *exsternuit*. In Sang. esse *quae a pasta est* testatur Gronov.

in ea parte[g] quae proxima est clunibus, nec minus in labro superiore vena solvenda est. Suspirio[h] laborantibus auriculae ferro rescindendae, mutandaeque regiones; quod in omnibus morbis ac pestibus fieri debere censemus. Agnis quoque succurrendum est 20
vel febricitantibus, vel aegritudine alia affectis.[i] qui ubi morbo laborant, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem transferant. itaque separatim[k] mulgendae sunt oves, et caelestis aqua pari mensura lacti miscenda est, atque ea potio febricitantibus danda. multi lacte caprino iisdem medentur, quod per corniculum infunditur faucibus. Est etiam[l] men- 21
tigo, quam pastores ostiginem[m] vocant, mortifera[n]

Pontedera interpretatur *excernit*. (g) *ea quae parte* Br. (h) Vulgo *suspiriose*. R. *Suspiriosae*. P. *Suspiriore*. (i) *defectis* P. et Sang. teste Heinsio ad Ovidii Fast. III, 674. *infectis* L. (2) *si mulg*. I. B. Br. R. L. *separatis mulg*. Goes. (l) *autem* P. (m) *ostigenem* I. B. Br. R. Gr. (n) *montifera*

Suspiriose) Recte vidit Gesner, legendum esse *suspirio*. Geoponica 18, 17: ἐὰν δὲ δύσπνοιαν ἔχῃ, τὰ ὦτα σιδήρῳ τμητέον καὶ μετακτέον αὐτὰ εἰς ἄλλους τόπους.

Separatim mulgendae etc.) *Separatis* (nempe *agnis*) *mulgendae sunt oves* ex Goes. corrigit. In Edd. pr. Lips. Polit. Tromb. *separatim si mulgendae*.

Mentigo) Pruinosa herba adultis ovibus gravedinem creat ventremque proluit, teste nostro supra cap. 3, 25, ubi vide notam. Plinius 21, s. 21, rore nimia scabiem fieri, pruina uredinem ait; et noster III, 20, 4, frigore et pruina uredinem ait gigni. Plinius 26, s. 4, quasi de novo et antea Italiae incognito morbo in facie hominum: *gravissimum ex his lichenas appellavere graeco nomine, latine, quoniam a mento fere oriebatur, ioculari primum lascivia, mox et usurpato vocabulo, mentagram, occupantem in multis totos utique vultus, oculis tantum immunibus, descendentem vero et in colla pectusque ac manus, foedo cutis furfure*. Martialis XI, Epigr. 99: *triste mentum sordidique lichenes*. Mentagram Plinii recte iam olim comparavit Beroaldus ad h. l. *ostiginem* esse puto pro *ustigine*, eandemque dici uredinem; de qua supra dixi. *Vredinem* et grandinem in herbarum noxis iungit Cicero N. D. III, 35. Ceterum intelligitur genus illud aphtae, quod pullorum equinorum etiam os et linguam occupat, quum primum herbam depascuntur, docente Brugnone. In equis ἄφθας vocant Hippiatrica p. 174. *Alcola* interpres Italicus; sed eadem p. 235, συγχρίασις ἥν τινες ἄφθαν καλοῦσι. ubi Ruellius *sigriases* habet. Corrige igitur *σuρίa-*

lactentibus. ea plerunque[o] fit, si per[p] imprudentiam[q] pastoris emissi agni vel etiam hedi[r] roscidas[s] herbas depaverint,[t] quod minime committi oportet. Sed quum id[v] factum est, velut ignis sacer os atque
22 labra foedis ulceribus obsidet. Remedio sunt hyssopus[x] et sal acquis ponderibus contrita. nam ea mistura,[y] palatum, atque lingua,[z] totumque os perfricatur.[a] mox ulcera lavantur aceto, et tunc pice liquida cum adipe suilla perlinuntur.[b] Quibusdam placet rubiginis aeneae[c] tertiam partem duabus veteris axungiae portionibus commiscere, tepefactoque uti medicamine. Non nulli folia cupressi[d] trita miscent aquae, et ita perluunt ulcera atque palatum. Castrationis autem ratio iam tradita est. neque enim alia in agnis, quam in maiore quadrupede servatur.

VI. Et quoniam de oviario[a] satis dictum est, ad

Br. (o) *plerunque* Br. A. (p) *per* om. P. (q) *prudentiam* P. (r) *haedi* I. B. Br. R. Goes. Vulgo *hoedi.* (s) Ita I. B. R. Goes. S. *rosidas* Br. et rel. (t) *depaverunt* I. B. Br. R. (v) *infectum* Eaedem. *infactum* P. (x) *hysopus* I. B. Br. R. *hysopum* P. *ysopum* L. *hyssopum* Saug. idem *obsident* paulo antea, teste Gronovio. (y) *mixtura* I. B. Br. R. (z) *linguam* Eaed. A. Iunt. G. (a) *perforatur* Lips. (b) *perliniuntur* I. B. Br. R. paulo ante vulgatum *suillo* ex Sang. correxi. (c) Ita pro *aeruginis* I. B. Br. R. L. Sang. (d) *cupressina miscent* I. B. Br. *cuprescina* R. *cumpressurita* Pol.

Cap. VI. (a) *oviarico* I. B. Br. R. A. Iuot. G. Gr. H. (b) *febribus* L. P. dein-

σις. Plinius 13, s. 43 de thapsia: *faciem invadunt ignes sacri.*

Hyssopus) Vrsinus malebat *oesypus*, i. e. sordes, lanis ex sudore pecoris adhaerentes, quas contra ulcera oculorum et oris commendat Dioscorides II, 84. Plinius 26, s. 87; 29, s. 40.

Adipe suillo) Mos Columellae suadet *suilla* scribere.

Cupressi trita) *Cupressu trita* efficit Pontedera ex lectione Polit. Similiter in suo reperit *cum pressurita.*

Cap. VI. *Oviario*) Quod habent Edd. *oviarico* nescio an praeferendum. Pecuarias oviarias habet Varro II, Praef. 6: sed recte dicitur res pecuaria et oviaria; an item pecus oviarium, dubito. Duplex caprinum genus Varro memorat II, 3: *videndum ut sint firmae, magnae, corpus lene ut habeant, crebro pilo, nisi si glabrae sunt. Duo enim genera earum.* In quo loco vertendo Geoponica XVIII, 9, omittunt duo genera et mammulas sub mento pendentes. *Corpus leve*

caprinum pecus nunc revertar. Id autem genus dumeta potius, quam campestrem situm desiderat: asperisque etiam locis ac silvestribus optime pascitur. Nam nec rubos aversatur, nec vepribus[b] offenditur, et arbusculis frutetisque maxime gaudet. ea sunt arbutus,[c] atque alaternus[d] cytisusque[e] agrestis, nec minus ilignei querneique frutices,[f] qui in altitudinem non prosilierunt.[g] Caper, cui sub maxillis 2
binae verruculae[h] collo dependent, optimus habe-

cepa *frutectisque* Sang. (c) *arbustus* l. B. Br. R. (d) *alternus* Br. Lips. (e) *cythisusque* praeler Commel. et Gesn. omnes. (f) *fructices* R. (g) Ita pro *prosiliunt* I. B. R. Goes. Sang. (h) *veruculae* B. R. (i) *erasis* L. P. (2)

Crescentius ex Varrone, et Geoponica χρῶτα λεῖον ἐχούσας, δασύτριχας. Genus duplex memorat accuratius noster I, Praef. 26: *aliud caprinum, et id ipsum aliter curatur mutilum et raripilum, aliter cornutum, et setosum, quale est in Cilicia.* Varro II, 11, 11: *capra pilos ministrat ad usum nauticum et ad bellica tormenta et fabrilia vasa. — Tondentur quod magnis villis sunt in magna parte Phrygiae*, unde Cilicia et caetera *eius generis ferri solent. Sed quod primum ea tonsura in Cilicia sit instituta, nomen id Cilicas adiecisse dicunt.* Geoponica XVIII, 9: ἡ δὲ θρὶξ ἀναγκαία πρός τε σχοίνους καὶ σάκκους καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια καὶ εἰς ναυτικὰς ὑπηρεσίας, οὔτε κοπτόμενα ῥᾳδίως οὔτε σηπόμενα φυσικῶς, ἐὰν μὴ λίαν κατολιγωρηθῇ. Virgilius Georg. III, 313: *nec minus interea barbas incanaque menta Cinyphii tondent hirci setasque comantes usum in castrorum* etc. Plinius VIII, sect. 76: *In Ciliciaque Syrtes villo tonsili vestiuntur.* ubi Parmensis liber habet *circa Syrias.* Aristoteles H. A. VIII, in Syria capras ait habere aures mensura palmari et dodrantali, quibusdam adeo demissas invicem se tangere. In Cilicia tonderi capras, ut alibi oves. Ibi Codices optimi *Lyciam* nominant pro Cilicia; Lyciam etiam Callisthenes apud Aelianum XVI, 30.

Prosilierunt) Vulgatum *prosiliunt* damnavit Pontedera, frutices interpretatus h. l. qui in caeduis silvis nati seu ab armentis teneri depasti sunt.

Caper) Palladius Novembri 13, 7: *Sed caper eligendus, cui sub maxillis duae videntur pendere verruculae, magni corporis, crassis cruribus, brevi plenaque cervice, auribus flexis et gravibus, parvo capite, nitido, spisso et longo capillo.* ubi Crescentius *flexis et grandibus*, liber Erford. *gravibus et cornibus grandibus* habet. Sed antiqua mea Crescentii Editio habet *gravibus*. Ceterum caper proprie dicitur hircus castratus auctore Varrone apud Gellium IX, 9.

Verruculae) Varro II, 3: *sub rostra duas ut mammulas pensiles habeant; quod eae foecundiores sunt.* Festus: *vanculae vocantur papillae, quae ex faucibus caprarum dependent.* ubi Scaliger suspicabatur *naevolae* legendum

tur, amplissimi corporis, cruribus crassis,[i] plena et brevi cervice, flaccidis et praegravantibus[k] auribus, exiguo capite, [nigro] densoque,[l] et nitido atque longissimo pilo. nam et ipse tondetur[m] *usum in ca-*
3 *strorum ac miseris velamina*[n] *nautis.* Est autem mensium septem satis habilis ad progenerandum:[o] quo-

praegravantis L. P. (l) *denso* I. B. Br. R. paulo antea *nigro* om. Sang. igitur inclusi. (m) *tundetur* I. B. Br. A. G. Gr. (n) *velamine* R. (o) Ita esse. De capris Libycis auctore Aristotele refert Aelianus H. A. XVI, 33, ex pectore pendentes habere mammas (μαζούς), quae videntur ad has verrucas referendae esse. Latino-barbaris vocantur *barbaca, praestirium.* Vide Cangii Glossar. Plinius VIII, sect. 76: *feminarum generositatis insigne laciniae corporibus a cervice binae dependentes.* De capro ita Varro II, 3: *hircus molliori et potissimum pilo albo, ac cervice et collo breve, gurgulione longiore.* ubi interpres Graecus Geopon. 18, cap. 9, plura olim legit: habet enim: τῶν δὲ τράγων τοὺς μεγάλους καὶ ἐμπλεύρους. ἰσχία τε μείζονα ἔχοντας, δασύτριχας, μακρότριχας, λευκότριχας, αὐχένα καὶ τράχηλον βραχὺν καὶ παχὺν ἔχοντας, βρόγχον δὲ μακρότερον. ubi vides, densum, longum et album pilum plane ut a Columella probari. Recte enim vocem *nigro* omittit Sang. liber cum Palladio; eamque iam olim damnavit Cannegieter ad Aviani Fabulas p. 93.

Flaccidis) Palladius *flexis et gravibus.* In equis signum morbi praebent aures flaccidae nostro VI, 30, 5, sed in canibus aures flaccae probantur a Varrone II, 9, 4. In lynca καμπύλον οὖας, i. e. aurem flexam memorat Oppianus Cyneg. III, 92. Plinius VIII, sect. 76: *Mares quam maxime simos, longis auribus infractisque, armis quam villosissimis* probat. Vnde lectio *flaccidis* satis defenditur: *Caput exiguum* forte olim fuerat *simum* et quidem rectius, etsi parvum caput hinc retulit Palladius.

Mensium septem) Palladius: *Ad ineundas feminas et ante anniculum congruus; non autem durat ultra sexennium.* ubi recte liber Polit. et Crescent. *ante annum*; sed male idem Crescent. *decennium* habet. Plinius VIII, sect. 76: *Caprae pinguitudine sterilescunt. Ante trimas minus utiliter generant, et in senecta ultra quadriennium. Incipiunt septimo mense, adhuc lactentes.* ubi primum legendum est: *capri — sterilescunt.* Ita enim tradit Aristoteles H. A. V, 14, et addit, emaciatos prius mares admitti. Deinde ex antiqua lectione: *trimae minus utiliter generant et in senecta, nec ultra quadriennium.* corrigo: *trimi utiliter generant; minus in senecta, nec ultra quadriennium.* De mare enim haec omnia vera sunt; de femina posteà ex Nostro itidem tradit Plinius. Nunc demum video, Pintianum iam olim monuisse, in libro Toletano esse *ante trimos*; itaque recte monnit, Plinium de hircis loqui, non de capris. In Crescentio antiqua mea Editio habet longe rectius *ante sexennium alius ultra decennium.*

Progenerandum) Ita pro *procrean-*

niam immodicus[p] libidinis, dum adhuc uberibus[q] alitur, matrem stupro supervenit, et ideo ante sex annos celeriter[r] consenescit, quod immatura veneris cupidine primis pueritiae temporibus exhaustus est. itaque quinquennis parum idoneus habetur foeminis implendis. Capella praecipue probatur simillima[s] 4 hirco, quem descripsimus,[t] si etiam est uberis maximi et lactis abundantissimi. Hanc pecudem mutilam[v] parabimus quieto caeli statu: nam[x] procelloso atque imbrifero cornuta semper. Nam et omni regione maritos gregum mutilos[y] esse oportebit: quo-

pro *procreandum* Goes. Sang. (p) *in modicus* R. (q) *uberius* I. B. Br. R. (r) Ita pro *celeriter et ante sex annos cons.* Pol. et Sang. *celeriter et* priori loco omitt. etiam I. B. Br. R. (s) *similima* G. Gr. (t) *praescr.* Lips. (v) *mila* P. *mitilam* Goes. *milam* Sang. (x) forte omisso *nam* deinceps legendum *cornutam*. (y) *mutiles* Br. Pol. (z) *qui* I. B. Br. R. *quia* Sang.

dum ex libris scripsi, quia Columella hoc verbo utitur fere semper, ubi casus non additur nominis alicuius.

Capella) Palladius: *Capella similis corporis, sed magnis uberibus est eligenda.* Ceterum si comparamus loca, paulo antea allata, apparet, genus duplex caprarum in Italia Varronis etiam aetate cultum fuisse. Alterum flaccidis et gravibus auribus, longis pilis, cornutum; alterum mutilum, raripilum, quale est genus vulgare nostrum. Illud dici solet a patria Mambricum seu Syriacum et Angoricum. Capros in Italia solos tondere soliti videntur fuisse, ut ex Columella et Virgilio licet arguere. Genus peregrinum non solum ex Asia, sed Africanum etiam habuisse videntur; unde Cinyphius hircus Virgilio dicitur. Angoricarum caprarum cultum tentarunt nostrarum regionum agricolae prudentiores, sed pauco cum fructu. Novissima Galliarum tentamina et cultum enarravit Gallus in Mémoires d'Agriculture. Paris année 1787. *Trimestre de Printemps* p. 1 seqq. Austriaca conamina retulit *Ioh. von Horneck* Bemerkungen über die Oesterreichische Staatsökonomie. Berolini 1784, p. 85.

Mutilam) Libri optimi variant scripturam inter *mitilam* et deinceps inter *mutiles*. Graece est αἶγα τὰν μιτύλαν apud Theocritum VIII, 86. Sed graeci etiam vocabuli scriptura variatur; hinc *Mitylena* et *Mytilena* scriptum nomen urbis legitur. Diversa forma dixerunt etiam *muticus*.

Mutilos esse) Plinius: *mutilum in utroque sexu utilius — non omnibus cornua; sed quibus sunt, in his et indicia annorum per incrementa nodorum. Mutilis lactis maior ubertas.* Ceterum recte Vrsinus admonuit, h. l. ita esse legendum: *coeli statu: procelloso atque imbrifero cornutam. Nam semper et omni — oportebit.* Ita enim supra

niam[a] cornuti fere perniciosi[a] sunt propter petulantiam. Sed numerum huius generis maiorem, quam centum capitum[b] sub uno clauso non expedit habere, quum lanigerae mille pariter commode stabulentur. Atque ubi caprae primum comparantur, melius est unum gregem totum,[c] quam ex pluribus particulatim mercari, ut nec in pastione separatim laciniae diducantur,[d] et in caprili maiore concordia quietae[e] consistant. Huic pecudi nocet aestus, sed magis frigus, et praecipue foetae, quia[f] gelicidio hiemis conceptum vitiat. Nec tamen[g] ea sola creant[h] abortus,[i] sed etiam glans quum citra satietatem data est. itaque

(a) *pernitiosi* I. B. Br. R. (b) *cubitum sub uno clausos* L. P. paulo antea *generis huius* Br. Ald. postea *laniger* Br. (c) *tuum* Gymn. (d) Ita pro *deducantur* ex Iunt. dedit Gesn. *seperatim* Br. *liciniae* Saug. (e) Ita pro *quiete* I. B. Br. R. A. Iunt. (f) Vulgo *quae — fecit*. Lips. *q3pti gelicior*. P. *quia gelicior*. Goes. *quia gelicodior hi. conc. vitiat*. Sang. *quia gelicidior hiems — vitiat*. (g) *tantum* I. B. R. *tamen* Br. (h) *creat* Eaedem et S. (i) *abor-*

etiam de ariete dixit cap. 3, sect. 4. Grammatica etiam ratio postulat hanc emendationem, ut mirer libros scriptos tacere.

Sub uno clauso) Palladius: *non tamen ita multae caprae, ut oves una statione claudantur, quam luto et stercore carere convenit*. Varro II, 3: *numerus in gregibus minor est caprino, quam in ovillo, quod caprae lascivae et quae dispergant se. — in Salentinis et in Casinati ad centenas pascunt.*

Gregem totum) Varro II, 3: *Melior fit grex, si non est ex collectis comparatus, sed ex consuetis una.*

Magis frigus) Alsiosum pecus nominat Varro; Aristoteles H. A. VIII, 10, ovium laticaudas et breviore villo minus esse ait alsiosas quam longicaudas et longo villo praeditas; alsiosas etiam esse capras; et minus sanitate constare quam oves, robustiores tamen. Idem IX, 3, asserit, capras esse magis alsiosas quam oves.

Quia gelicidio — vitiat) Ita scribi ex libro Sang. voluit olim Heinsius ad Ovidii Nucem versu 23. Pontedera praeferebat *gelidior hiems*. Idem deinceps probabat Edd. lectionem *creat*, et lectionem *hiemis* pro *hiems* defendit exemplo cap. III, ubi *atrocior hiemis* est in Codd. et cap. IV, ubi malebat: *sive id fuit hiemis, vertatur aestate, sive autumnum, vere mutetur.*

Glans) In bove supra VI, 3, 5: *glans nisi ad satietatem detur, scabiem parit*. De suibus et ovibus Aristoteles H. A. VIII, 31, affirmat, glandes avide quidem devorari a sue, facere tamen carnem humidam, et nimia copia ingestas abortum; idem manifestius accidere ab esu glandium in ovillo genere. Partum difficilem red-

nisi potest affatim praeberi, non est gregi permittenda. Tempus admissurae per autumnum fere ante 6
mensem Decembrem praecipimus, ut[k] propinquante vere, gemmantibus frutetis,[l] [quum primum silvae nova[m] germinant fronde] partus edatur. Ipsum vero caprile vel naturali saxo, vel manu constratum eligi debet, quoniam huic pecori nihil substernitur. diligensque pastor[n] quotidie stabulum converrit, nec patitur stercus aut humorem consistere lutumve fieri, quae cuncta sunt capris inimica. Parit autem, si est 7
generosa proles, frequenter duos, nonnunquam trigeminos. pessima est foetura quum matres binae[o] ternos haedos[p] efficiunt. Qui ubi editi sunt, eodem modo, quo agni, educantur, nisi quod magis haedorum lascivia compescenda, et arctius[q] cohibenda est. Tum super lactis abundantiam samera, vel cytisus,

tat P. deinceps *auctumnum* Br. (k) *iam* add. Goes. S. (l) *frutectis* P. antiq. *fructetis* P. novus. (m) *nova* om. I. B. Br. R. (n) *est q. die* Goes. (o) *binae* B. Br. R. G. P. *bimae* aliae. (p) *hoedos* vulgatum ex I. B. Br. R. correxi. *edos* L. hic et alibi. (q) *artius* I. B. Br. R. (r) *haedera* I. B. R. *hedera*

dere glandium esum, testatur etiam *Abilgaard* Unterricht von Pferden. 1771. Tom. I. Idem etiam capris mortalem ait esse esum plantaginis psyllii Linn. et atractylidis foliorum et fructus. Quod de evonymo affirmat Theophrastus H. P. III, 18 et Plinius 13, s. 38

Vt propinquante) Palladius Novembri 13: *nunc hirci admittendi sunt, ut foetum primi veris fovere possit exortus.* Ceterum verba inclusa a Gesnero damnavit Pontedera, velut a glossatore addita. Deinde *praecipuum* malebat Vrsinus legi. Plinius VIII, sect. 76: *Concipiunt Novembri mense, ut Martio pariant, turgescentibus virgultis, aliquando anniculae, semper bimae; in trimatu inutiles. Pariunt octonis annis. Abortus frigori obnoxius;* ubi recte Pintianus legendum vidit *in trimatu utiles.* Inepte vulgatam defendit Harduinus, quam sequitur Brotier.

Matres binae) Ita pro *bimae* legi iam voluit Vrsinus et Morgagni.

Super lactis) Palladius: *Hoedis supra lactis abundantiam edera et arbuti et lentisci cacumina sunt saepe praebenda.* Vnde patet, *arbutum* h. l. excidisse, nisi latet in lectione Polit. *altaeque tenue.* Inepte Isidorus XVII, 9 ederam dictam ait, *quod hoedis supra lactis abundantiam in esca a veteribus praebeatur.* Caprarum lac edera et lentisco pastarum in usu medico

aut edera[r] praebenda, vel etiam cacumina lentisci, aliaeque[s] tenues frondes obiiciendae sunt. Sed ex geminis singula capita, quae videntur esse robustiora, in supplementum gregis reservantur, caetera
8 mercantibus[t] traduntur. Anniculae vel bimae capellae (nam utràque aetas partum edit) submitti hae-

Br. (s) *altaeque tenue* P. (t) *mercatibus* I. B. Br. R. (v) vide not. p.

etiam commendat Plinius 28, sect. 33, ex Scribonio Compos. 132, et libro 24, sect. 28. Catalogum herbarum et fruticum, quas depascuntur caprae, ex Eupolidis comoedia, Capris inscripta, dedit Macrobius Saturn. VII, 5, et Plutarchus Sympos. Q. IV, 1. In Epigrammate Mucii Analect. Brunckii T. II, p. 265, est: *αἱ χίμαροι τί ποτ' ἄρα τὰ μὲν θύμα καὶ τιθύμαλα λείπετε, καὶ χλοερὴν αἰγινόμον βοτάνην.* ubi thymus et tithymalus inter cibos, capris dilectos, ponuntur. Caprarum scamoniam et tithymalum depascentium lac alvi profluvium ciere, monet Galenus Alim. Facult. III, 14.

Anniculae) Palladius: *trimae educare optime possunt; quod teneriores matres generant, transigendum est; sed ultra octo annos servandae non sunt matrices, quia genus hoc longiore sterilescit aetate.* Octo annos vitae caprarum definit Aristoteles H. A. VI, 19. Idem V, 14. Oves, inquit, et caprae anniculae coeunt, atque uterum ferunt, sed caprae magis. Mares quoque in iis ipsis generibus eodem illo tempore ineunt, sed proles maribus progenita differt in his et aliis generibus: τὰ δὲ ἔκγονα τῶν ἀῤῥένων διαφέρει ἐπὶ τούτων καὶ τῶν ἄλλων. οἱ γὰρ ἄῤῥενες βελτίους γίνονται ἢ τῷ ὕστερον ἔτει ὅταν γηράσκωσιν. quem locum sic vertit Albertus: filius, quem primo generat, antequam coitu et aetate exsiccetur, est melior et fit fortior et grossioris corporis omnibus postea generatis. Haec Albertus privatim de capris. Thomae versio expressit graeca verba omisso tamen ἢ ante τῷ ὕστερον, cum qua facit Codex Mediceus. Gazae versio habet: *sed proles differt; quatenus praestantior ea est, quam senescentes mares et feminae procrearint.* Videamus num aliunde loci sensum constituere liceat. Plinius VIII, sect. 72: *arieti naturale agnos fastidire, senectam ovium consectari, et ipse senecta melior, mutilus quoque utilior:* ubi Vincentius cum Edd. quibusdam Plinii habet: *et ipse senecta melior et utilior* reliquis omissis. Ex locis Columellae et Varronis patet, feminas ante bimatum non edere foetum probabilem in utroque genere; caprum citius senescere quam arietem. Aristoteles ipse nimis iuvenum et marium et foeminarum foetum improbat, ut imbecillem. Igitur videtur in loco hoc vexato generatim docere, *bimum* meliorem esse marem in ovillo et caprino genere, quam anniculum et senem. Quare legendum puto βελτίονες τῷ ὑστερόν ἔτει ἢ ὅταν γηράσκωσιν. Plinii versionem non curo. Is enim loca plurima Philosophi pervertit.

dum[v] non oportet. neque enim educare nisi trima debet. Sed anniculae confestim depellenda suboles. bimae tamdiu[x] admittenda,[y] dum possit esse vendibilis. nec ultra octo annos matres servandae sunt, quod assiduo[z] partu fatigatae,[a] steriles existant. Ma- 9
gister autem pecoris acer, durus, strenuus, laboris patientissimus, alacer atque audax esse debet, et[b] qui per rupes, per solitudines, per vepres facile vadat, et non, ut alterius generis pastores, sequatur, sed plerumque ut antecedat gregem. maxime strenuum pecus est capra,[c] praecedens subinde, quae

(x) *tandiu* Br. A. (y) *admittenda* om. I. B. Br. R. (z) *assidue* P. S. (a) *fatiga est exteriles* P. (b) *ut* I. B. Br. R. Deinceps *qui rupes* Br. eadem *plerunque.* (e) Vulgo est: *quare eum esse maxime strenuum opus est. Capellae, dum dumeta pascunt, capris cedunt. subinde quae cedit.* Sed verba *quare eum esse* om. I. B. Br. R. Sang. deinde *pecus est* iidem libri, postea *dum dumeta pascunt* iterum omittunt, denique *capellae caprae cedent* I. B.

Alacer) Geoponica II, 2, 6: τοὺς αἰπόλους ἐλαφροὺς εἶναι δεῖ καὶ ποδώκεις, ἵνα τῇ ὀξύτητι τῶν αἰγῶν παρακολουθῶσι.

Maxime strenuum pecus est) In lectione huius loci constituenda multo minus mihi sumsi licentiae quam Iucundus, qui locum contra librorum auctoritatem interpolavit et corrupit. Primum igitur dedit: *quare eum esse maxime strenuum opus est.* At Columella de magistro iam antea praeceperat: *durus, strenuus.* Quid opus erat id repetere? Igitur antiquam lectionem restitui.

Pecus est capra, praecedens subinde, quae compesci) Plus in hoc loco mihi sumsi sanando, quam priore. In libris optimis est: *pecus est capellae caprae cedent* (*praecedent* Sang.) *subinde quae cedit.* Sang. *quem cedit*; unde Iucundus fecerat: *Capellae, dum dumeta pascunt capris cedent*; ubi *dumeta pascunt* latinum non est, et arguit Iucundi interpolationem. Pontedera malebat: *Capellae capris praecedent*: vulgatam etiam ita posse explicari censens, ut ante capros procurrere capellae dicantur. Quam interpretationem improbat Virgilii *dux gregis ipse caper*, et narratio Aeliani VII, 26; ubi hirci semper capras antecedere asseruntur. Equidem suspicabar primum in vulgata nominari capellas veluti iuvenculas, quas inprimis peti a salace capro opinabar, ut contra in ovillo genere arieti naturale fastidire agnas, senectamque ovium consectari, teste Aristotele H. A. V, 14; Plinio VIII, s. 72; Geoponic. XVIII, 33. Sed nunc acquiesco unice ea lectione, quam vestigia lectionis antiquae secutus restitui, faciliore lectoris cum venia, quam Iucundus, qui de suo multa addidit.

compesci debet, ne procurrat,[d] sed placide ac lente pabuletur, ut et largi sit uberis, et non strigosissimi corporis.

VII. Atque alia[a] genera pecorum, quum pestilentia vexantur, prius morbo et languoribus[b] macescunt:[c] solae capellae quamvis opimae[d] atque hilares subito concidunt, velut aliqua ruina gregatim prosternantur.[e] id accidere[f] maxime solet ubertate pabuli. Quamobrem quum adhuc[g] paucas pestis perculit, omnibus sanguis detrahendus: nec tota die pascendae, sed mediis[h] quatuor horis intra septa claudendae.
2 Sin alius languor[i] infestat, poculo[2] medicantur arundinis, et albae spinae radicibus, quas quum ferreis pilis diligenter contuderimus,[l] admiscemus aquam pluvialem,[m] solamque potandam pecori praebemus. Quod si ea res[n] aegritudinem non depellit,

Br. R. *enpellae caprae praecedent, subinde quem cedet* Sangerm. (d) *procurret* I. B. R. *procuret* Br.

Cap. VII. (a) Ita pro *Alia namque (nanque* Ald.) I. B. Br. R. L. P. Goes. Sang. (b) *langoribus* I. B. Br. R. A. Iunt. G. Gr. (c) Ita pro *marcescunt* Eaedem. (d) *optimae* I. B. Br. R. Sang. (e) *prosternatur* P. Goes. (f) *actum cedere* L. P. (g) *adhuc cumeas pestis* I. B. Br. R. *adhue caudas pestis* L. P. *adhuc paucas* Sang. *quamobrem dum adhue caudas* Tromb.; unde nostram lectionem coniectando restituit Pontedera. Vulgo eum Ald. *statim quum unam vel alteram pestis*. (h) *melius* I. B. R. *mediis quatuor* Br. (i) *languor* ut lit. b. (2) Ita pro *pabulo* I. B. Br. R. L. Sang. (l) *contundimus* I. B. Br. R. *contudimus* Sang. (m) *pluviatilem* L. P. Goes. (n) *in* add.

Procurrat) Manilius V, 139: *ut nova per montes quaerunt arbusta capellae semper et ulterius pascentes tendere gaudent.*

Cap. VII. *Opimae*) Pontedera malebat revocari lectionem Edd. primarum et Sangerm. libri *optimae*. Sed macies plerumque signum habetur pecoris minus recte valentis. Ideoque revocavi lectionem primarum Edit. *macescunt*, etsi *marcescunt* vulgatum idem fere significare videtur.

Nec tota die) In Sang. *nec toto die* esse testatur Gronovius.

Poculo) Ita ex libris optimis scribi pro *pabulo* voluit Pontedera probante Gesnero. Noster VII, 10, 7: *large canalibus immissa praebenda sunt pocula*, i. e. potiones. De ovibus aegris Geoponica 18, 13: καὶ καλάμου σκληροτάτου ῥίζαι ἁπαλώταται εἰς τὸ ποτὸν διαβρεχόμεναι ὠφελοῦσιν.

vendenda sunt pecora; vel, si neque id contingere
potest, ferro necanda saliendaque.[o] Mox interposito
spatio, conveniet alium[p] gregem reparare. nec ta-
men antequam pestilens tempus anni, sive id[q] fuit
hiemis, vertatur aestate, sive autumni,[r] vere mute-
tur. Quum vero[s] singulae domo laborabunt, eadem 3
remedia, quae etiam ovibus, adhibebimus.[t] nam quum
distendetur aqua[v] cutis, quod vitium Graeci vocant
ὕδρωπα,[x] sub armo pellis leviter incisa perniciosùm
transmittat[y] humorem, tum factum vulnus pice li-
quida curetur. Quum effoetae[a] loca genitalia tume- 4
bunt, aut secundae non responderint, defruti[b] sex-
tarius,[c] vel quum id defuerit, boni vini tantundem
faucibus infundatur, et naturalia cerato[d] liquido

Iunt. (o) *salendoque* I. B. Br. R. *sallendoque* A. Iunt. H. G. *salendaque. Quae mox* P. Deinceps *Non* Br. (p) *olim* L. P. (q) *vel* I. B. Br. R. (r) *hyemis — autunni* Br. *autumnum verum utetur* L. P. (s) *vere* P. (t) *adhibuimus* I. B. Br. R. (v) *oquae* P. (x) ὕδερον I. B. Br. R. (y) Ita pro *transmittet* P. S. (a) *et foetae* I. B. Br. R. S. *et facte* P. *effoeto* Gryph. (b) *defrutis est anus* Br. *defrutis* etiam ex I. B. R. Gesner notavit. *defrilis est annus* L. (c) *sestarius* B. R. *est anus* I. Br. *est annus* P. (d) *ageratori*

Autumni vere) Libri Polit. Lips. *autumnum* habent; eandem lectionem ex Sangerm. praetulit Heinsius ad Ovidii Metamorph. III, 729, atque inde efficit *autumnum verno mutetur*. Vtriusque formae exempla alia dabit Index.

Singulae domo) Recte Pontedera emendat *modo*. Gesner antea tentaverat *domi*, mutata distinctione, vel *denuo*.

Effoetae) I. e. enixae, monente Gesnero. Ita infra VII, 12, 11: *primus effoetae partus*. VIII, 7, 15, *gallina effoeta* similiter dicitur, et IX, 1, 7. Hoc vero in loco libri optimi habent *et foetae*. Ipsum remedium *ageratori liquido* vitiosum esse vidit iam olim Beroaldus, et arguit scripturae varietas. Beroaldus coniiciebat legendum esse *laserato* vel *cerato*. Posteriorem emendationem receperunt editiones reliquae. In libris scriptis est: *ageratori*, *geratori*, *gerratori*. Ceratum quidem liquidam Celsus habet IV, 3, cui opponitur spissum. Sed suspicor, in varietate vocabulum aliud latere. Ageratum lapidem Galeni de Comp. Medic. s. loca p. 456. Cornarius ignorat mecum, nec is huc pertinere videtur.

Defruti) Sapam, cum bulbis potam, secundas partumque evocare refert Plinius 23, s. 30.

repleantur. Sed ne nunc singula persequar, sicut in ovillo[e] pecore praedictum est, caprino medebimur.

VIII. Casei quoque faciendi non erit omittenda cura[f], utique longinquis regionibus, ubi mulctram[a] devehere non expedit. Is porro si[b] tenui liquore conficitur, quam celerrime[c] vendendus est, dum adhuc viridis succum retinet: si pingui et opimo,[d]

L. I. B. Br. R. *geratori* P. *gerratori liquido* Sang. (e) *ovilo* L. I. B. Br. R.
Cap. VIII. (a) *multra* I. B. Br. *multa* L. *multram* Br. *mulcram* Sang. (b) *sic* I. B. Br. R. (c) *celleremine* A. Iunt. (d) *optimo* I. B. Br. S. (e) *pa-*

Cap. VIII. *Casei*) Caseum usibus domesticis, quando praeparare oporteat, docet infra XII, 13. Caseus ovillus quo ovium pabulo conficiatur et quo pretio vendatur in insula Ceo ex Aeschylidis opere rustico docet Aelianus XVI, 32. Ceus is dicebatur etiam Cythnius; hic enim inprimis e cytisi pabulo aestimabatur teste Plinio XIII, sect. 47. Varro breviter de hoc opere tradit II, 11: *Caseum facere incipiunt a vergiliis vernis exortis ad aestivas vergilias. Mulgent vere ad caseum faciundum mane, aliis temporibus meridianis horis, tametsi propter loca et pabulum disparile non usquequaque idem fit.* Ceterum rationem omnem Britannicam quidem casei, quanquam bubuli tantum, conficiendi rationibus physicis satis commode explicuit *Twanley* Business of Cheese-making. Varwick 1784; cuius rationem varnaculam habemus, qua equidem usus excerpsi breviter inde, quidquid ad rationes Columellae interpretandas facere intelligebam. Artificium omne redit eo, ut lac temperato iusto calore coaguletur modico coagulo. Nimis enim vel calidum vel frigidum male cogitur, minusque casei efficit, quam debet. Coaguli nimia multitudo et acrem facit caseum, et male coagulat lac, partem etiam iam coagulatam resolvere solet. Sales additi coagulo adiuvant congelationem lactis. Caseus, formis seu fiscellis inditus, non nimis refrigerari, sed iusto vapore temperari debet; aestus enim pariter ei nocet. Denique lac recentissimum quodque statim cogi et bene coactum purgari a sero debet, quae quidem cautelae omnes efficiunt saporem dulcem, nec acidum fieri patiuntur caseum.

Opimo) Pontedera praeferebat lectionem *optimo*, quia pinguis idem, qui opimus. Male tamen idem *patimur* praeferebat. Ad hanc lactis custodiam pertinere puto verba Geoponicorum 18, c. 19, haec: *Lac durat ad triduum, si pridie quam transferas, in vas infusum ac fervefactum rursus in aliud transfuderis, et ferula aut arundine agitaverit, donec frigescat.* Ceterum caseus, ex lacte opimo et pingui factus, is est, qui materiem butyraceam omnem lactis in se habet congregatam; eique opponitur, qui fit ex *tenui liquore*, i. e. cui ante ablata fuit supernatans pinguedo. Butyrum enim ex lacte caprino fieri solitum fuisse, ex Dioscoride tradit Plinius. — Ceterum caseum, recens coagulatum, a forma

longiorem patitur[e] custodiam. sed lacte fieri debet sincero[f] et quam recentissimo. nam requietum vel aqua[g] mistum celeriter acorem concipit.[h] id plerumque cogi agni aut haedi[i] coagulo; quamvis possit et agrestis cardui flore conduci, et seminibus cneci,[2]

timur Eaedem. (f) *sincaero* I. Br. *syncero* A. Innt. H. G. Gr. St. (g) *vel maximum* I. B. Br. R. Vulgo *aqua* deest, quod addidi ex Goes. Sang. *et quam mixtum* Sang. teste Heinsio, *quam* etiam Goes. (h) *concipiat* I. B. Br. R. *plerunque* Br. (i) Ita pro *hoedi* Br. deinceps *agrestius cardius* P. (2) *gneti* I. B. Br. R. *Agneci* P. S. *greci* L. *cneci* ex Codice laudat Victor.

metam lactis appellat Martialis III, 58: nec misit fiscina metas. Idem I, 44. Caseum ex lacte ovillo et caprino mixto coactum in oppido Gallico Roquefort eiusque cogendi rationem descripsit et iudicavit *Chaptal* in Vol. IV *Des Annales de Chimie.*

Sincero) Palladius Maio 9: *hoc mense caseum coagulabimus sincero lacte coagulis vel agni vel hoedi vel pellicula, quae solet pullorum ventribus adhaerere, vel agrestis cardui floribus vel lacte ficulneo.* Mirum in hoc loco Columellae, unde sua duxit Palladius, ventriculi pelliculam non memorari, quam tamen Geoponica etiam habent XVIII, 19, quae ἐχῖνον echinum appellant communi ventriculi alicuius ruminantium nomine. Sed is echinus inprimis reperitur in ventriculis gallinacei generis. In Kyranidibus latinis p. 129, etiam echinus ventriculi ciconiae dicitur, et apud Plinium 29, sect. 33, ventriculus iuxta pecoris coagulum nominatur. Ficulneum lac Graeci simpliciter ὀπὸν, i. e. succum dixerunt.

Acorem) Ex eiusmodi lacte coactum acidum puto dici caseum Plinio 28, s. 34. Ceterum librorum lectionem *quam maximum celeriter acorem* praeferebat Pontedera; ubi dubium est, quae mixtura intelligatur. Equidem Heinsii correctionem, ex Sang. ductam, sequi non dubitavi. Ita enim recte lac aqua mixtum sincero opponitur. Quanquam ille plura hoc loco tentabat: *nam semivictum vel aqua immixtum* etc. Sed *requietum* bene habet. Vide ad VIII, c. 5. *aquorem* ex Sang. annotavit Gron.

Agrestis cardui) Geoponica XVIII, 19: καὶ τῆς κινάρας αἱ ἐν τοῖς σπονδύλοις ἐκφυόμεναι τρίχες αἱ πρὸς βρῶσιν ἀνεπιτήδειαι. Galenus sua aetate κυνάραν appellari eiusque caput σπονδύλους tradit Tom. VI, p. 363, ed. Charteril. Pili illi cinarae sunt semina papposa, quae pericarpio edendo auferuntur, ut docui ad Columellam X, 235, ubi de cinara vide. Scolymi cinarae flore hodieque lac coagulant agricolae Etrusci seu Toscani. In Hispania cynarae cardunculi flores adhiberi, testatur Townsend Itiner. T. I, p. 297, qui *the down of the cynara* adhibere nimis obscure ait. In Alexandri Aphrodis. problem. II, docetur, lac non coagulo animalis, sed succo ficulneo aut gutture gallinae aut cnico cogendum esse; sic enim caseum concoqui digerique expeditius posse. Graeca ad manum non habeo; sed guttur gallinae vide-

nec minus ficulneo lacte, quod emittit arbor, si eius
2 virentem saucies[l] corticem. Verum optimus caseus[m] est, qui exiguum medicaminis habet. minimum autem coagulum[n] recipit sinum lactis argentei[o] pondus denarii.[p] Nec[q] dubium quin fici ramulis glaciatus ca-

ad Varron. II, 11. 4. (l) *sauties* I. B. Br. R. (m) *caesus* P. (n) *coagulo* P. Goes. S. (*o*) *argentes* P. *argenteis* L. Goes. Apud Varronem L. L. IV. neutro genere legi sinum, annotavit Pontedera, qui locum tamen istum inspectum habebat, et h. l. etiam *sinus* malebat legi. Sinum lactis habet Virgilius Eclog. VII. Ceterum Varro II, 11, *in lactis duos congios addunt coagulum magnitudine oleae ut coeat.* Valgius apud Servium od Georg. III, p. 177, *et sinum vini cessamus ponere Baccho.* (p) *denares* P. *denarius* L.

tur male a Gaza nominari pro euticula ventriculi gallinacei. De coaguli effectu in lac, num aeori an aliis viribus debeatur, vide disputantem *Storr* in Itinere Alpino Helvetico T. II, p. 84. De portione casei in lacte bubulo et eaprino locus est Aristotelis H. A. III, 20, cuius ut et Halleri sententiae contrariam ex Sardico opificio tuetur Cetti T. I, pag. 116, vers. Germ. Cardui flores agrestis, quos adhibent hodie Tusci *Presame* vel *Presura* vocant, alibi plantam ipsam *Sgalera.* Vide de modo parandi isto modo casei Tozzetti sull' agricolt. Toscana p. 163 seqq.

Cneci) Dioscorides IV, 190, semen cnecí, ait, aqua resolutum lac coagulare. Hine *κνῆκος* dicebatur olim *πιτύνη* vel *πυτίνη*, teste Hesychio, quia coaguli, *πυτίας*, vicem sustinebat in lacte cogendo. Quae in Geoponicis XVIII, 19, sect. 5, leguntur verba, quasi ad caseum tenerum servandum: *κνήκου σπέρματος ὕδατι χλιαρῷ ἀναληφθέντος ἢ καὶ μετὰ μέλιτος χλιαροῦ ἐμβληθέντος*, loco suo mota sunt, ut vel ista structura verborum turbata arguit, et ad lac cogendum pertinent. Cnecus est cartamus tinctorius Linnaei. *Safflor.*

Medicaminis) I. e. coaguli. Alio sensu Plinius XI, sect. 97, de caseo: *Galliarum sapor medicamenti vim obtinet. — Inesse pabulis salem, etiam ubi non detur, ita maxime intelligitur, omne in salem caseo senescente, quales redire in musteum saporem aceto et thymo maceratos certum est.* Gallicum caseum in condimentum laudat noster XII, 57, 3. Medicaminis seu coaguli iustam portionem addere multum interest. Recte enim Aetius Alexiph. e. 75: *πυτία γὰρ τὸ πρόσφατον γάλα πήγνυσιν ἐμβληθεῖσα, τὸ δ' ἤδη θρομβωθὲν διαλύειν πέφυκε.* Itaque coagulo utuntur medici graeci ad lac recens in ventre coagulatum dissolvendum, ut docui ad Nicandri Alexiph. versu 373.

Fici ramulis) Plinius XXIII, sect. 54: *surculo caprifici lac coagulatur in caseum.* Ipsum succum lana excipiebant olim, pauxillo lacte abluebant lanam, idque lac additum cogulabat reliquum in caseum teste Aristotele H. A. III, 20, ubi Alberti versio addit florem cardui olicuius in agris crescentis in altum flore rubeo; qui lac coagulet. Ceterum Philosophus ibidem monet, ex amphora lactis caprini caseos oboli pondere undevi-

seus iucundissime sapiat. Sed multra,[r] quum est re- 3
pleta lacte, non sine tepore aliquo debet esse. nec tamen admovenda est flammis, ut quibusdam placet, sed haud[s] procul igne constituenda, et confestim quum concrevit liquor, in fiscellas aut in calathos vel formas transferendus est. nam maxime refert primo quoque tempore serum percolari, et a concreta materia separari. Quam ob causam rustici nec[t] pa- 4
tiuntur[v] quidem sua sponte pigro humore defluere, sed quum paulo solidior[x] caseus factus est, pondera superponunt, quibus exprimatur serum: deinde ut formis aut calathis[y] exemptus est, opaco ac frigido

(q) *non* I. B. Br. R. (r) *multra* Ened. *mulctrat* P. (s) *aut* I. B. Br. R. (t) *ne* I. B. Br. R. S. (v) *patiantur* Iens. Br. Sang. teste Gronovio. (x) *solidius* I. B. Br. R. Sang. (y) *calatis* I. B. Br. R. (z) *exsudet* Iens. H.

ginti, ex bubulo triginta confici. Caseus, lacte ficulneo coactus, ὀπίας graece dicebatur, eumque δριμὺν, i. e. acrem, seu acidum appellat Athenaeus XIV libro. Pro coagulo alios addidisse acetum, et aliis aliquot rebus aspergere ait Varro. Dioscorides II, 72, aceti mulsi singulos cyathos in singulas cotylas lactis addit ut coeat. Teneros fici ramulos aut folia adhibent Geoponica XVIII, 19. Varro II, 11, in duos congios coagulum addit magnitudine oleae.

Admovenda est flammis) Plinius XI, s. 96: *lac omne igne spissatur, frigore serescit.* Vbi Parmensis liber habet *spissatum humore fervescit.* In libris scriptis est *spissaturum ore fervescit.* Idem 28, sect. 35: *Fit butyrum et ex caprino lacte, sed hieme, calefacto lacte, aestate tantum expresso crebro iactatu.* Idem 28, sect. 33 de lacte schisto: *fictili novo fervet caprinum maxime lac, ramisque ficulneis recentibus miscetur, additis totidem cyathis mulsi aceti, quot sunt heminae lactis. Quum fervet, ne circumfundatur, praestat cyathus argenteus cum frigida aqua demissus, ita ne quid infundat, ablatum deinde igni refrigeratione dividitur et discedit serum a lacte.* In Geoponicis XVIII, 12 est, lac ad ignem tepefactum et fici ramulo agitatum coagulari.

Percolari) Palladius: *cui serum debet omne deduci, ut et ponderibus urgeatur. Vbi solidari coeperit, loco opaco ponatur aut frigido, et pressus subinde pro acquirenda soliditate ponderibus, trito ac torrefacto sale debet aspergi, et iam durior vehementius premi.*

Pigro humore) I. e. lento, tardo fluxu, recte monente Gesnero. Vrsinus corrigebat *humori.* Forte voluit *pigrum humorem.*

Formis) Formas fagineas Florentini *Cascine*, alibi Cassioi nominant, referente Tozzetti p. 178.

loco, ne possit vitiari, quamvis mundissimis tabulis componitur, aspergitur tritis salibus, ut exudet[a] acidum liquorem, atque ubi duratus est, vehementius premitur, ut conspissetur. et rursus torrido sale
5 contingitur, rursusque ponderibus condensatur. Hoc quum per dies novem factum est, aqua dulci[a] eluitur, et sub umbra cratibus in hoc factis ita ordinatur, ne alter alterum caseus contingat, et ut modice siccetur: deinde, quo tenerior permaneat, clauso neque ventis obnoxio loco stipatur per complura tabulata. Sic neque[b] fistulosus neque salsus neque aridus provenit. quorum vitiorum primum[c] solet accidere, si parum pressus; secundum, si nimio salc
6 imbutus; tertium,[d] si sole exustus est. Hoc genus

(a) *dulci ebibitur* P. ant. *dulcia bibitur* P. novus. *dulci abluitur* Goes. Sang. *dulci elubitur* Lips. (b) *igneas* Pol. (c) *primus* I. B. Br. R. (d) *tertio* P.

Tritis) Palladius: *trito ac torrefacto* rectius; et noster deinceps *et rursus torrido sale*. An igitur pro *tritis* fuit olim *torridis?* Varro II, 11, 6 aspergi ait solere salem, et meliorem esse fossilem quam marinum. Sales torrefactos lac cogere tradunt Geoponica XVIII, 19: eadem paulo post addunt, caseum tenerum permanere longius tempus asperso sale modico. Ceterum salem addit Columella, quo citius siccetur caseus, siccatumque deinde aqua dulci eluit, ne acorem ex sale trahat.

Aqua dulci eluitur) Haec omisit Palladius, qui breviter post supra posita pergit: *post aliquot dies solidatae iam formulae per crates ita statuantur, ne invicem se unaquaeque contingat. Sit autem loco clauso et a ventis remoto, ut teneritudinem servet et pinguedinem.* Geoponica XVIII, 19: τυρὸς διαμένει πλυθεὶς ὕδατι ποτίμῳ καὶ ξηρανθεὶς ἐν ἡλίῳ, ἐν κεραμίοις τε συντεθεὶς μετὰ θύμβρας ἢ θύμου, κεχωρισμένων κατὰ τὸ δυνατὸν τῶν τυρῶν. ἔπειτα ὄξους γλυκέος ἢ ὀξυμέλιτος ἐπιχυθέντος, ἕως τὸ ὑγρὸν διὰ παντὸς χωρῆσαν ὑπερέχῃ. Sed haec ad aliam rationem spectant. Nempe caseos senescentes, aceto et thymo maceratos, redire in musteum saporem annotavit Plinius XI, s. 97.

Fistulosus) Palladius: *Vitia casei sunt, si aut siccus sit aut fistulosus, quod eveniet, si aut parum prematur, aut sales nimios accipiat, aut calore solis uratur*; ubi quaedam excidisse, veluti *aut salsus*, recte admonuit nostro loco comparato Pontedera. Fistulas in caseo oculos vocant Florentini; genus casei, quod in loco ventis obnoxio expositum fermentare coepit et dirumpitur, *cappato* vocant teste Tozzetti p. 180.

casei potest etiam trans maria permitti. Nam is, qui
recens intra[e] paucos dies absumi debet, leviore[f] cura
conficitur. quippe fiscellis exemptus in salem mu-
riamque[g] demittitur,[h] et mox in sole paulum siccatur.
Nonnulli antequam pecus numellis inducant,[i] virides
pineas nuces in[k] mulctram[l] demittunt, et mox super
eas emulgent, nec separant,[m] nisi quum transmise-
rint[n] in formas coactam materiam. Ipsos quidam[o]
virides conterunt nucleos, et lacti permiscent, atque
ita congelant.[p] Sunt qui thymum contritum cribroque 7
colatum cum lacte cogant. Similiter qualiscunque
velis saporis efficere possis, adiecto quod elegeris
condimento. Illa vero notissima est ratio faciendi[q]
casei, quem dicimus manu[r] pressum. namque[s] is
paulum gelatus[t] in[v] mulctra dum est tepefacta,[x] re-

(e) *inter* I. B. Br. R. (f) *leniore* I. B. R. (g) *murtamque* P. (h) *dimittitur* I. B. R. (i) *indurat* L. P. Goes. Sang. (a) *in* om. P. (l) *multram dimittunt* I. B. R. *mulctram* Br. *multa di.* Lips. (m) *separant* R. (o) *transmiscerint* R. *transierunt* P. Saog. (o) *quidem* I. B. Br. R. Saog. (p) *concelant* P. Sang. (q) *faciundi* I. B. Br. R. A. Iunt. G. Gr. H. St. (r) *nanu pressu* P. Goes. (s) *Nam quis* I. B. Br. R. Lips. *nanque* Ald. (t) *caelatus* I. B. R. Goes. Sang. *celatus* Lips. (v) *immultrandum* Iens. Br. *immulctran-*

Permitti) Malebat *promitti* Heinsius Advers. II, p. 375.

Inducant) Recte Brouklius. coniecit legendum esse *induant*. Designat tempus, quo accedunt ad pecus mulgendum, quod induitur numellis, quo quietius consistat.

Pineas nuces) Palladius: *in recenti caseo conficiendo aliqui nucleos virides pineos terunt, atque ita misto lacte gelant.*

Thymum) Palladius: *aliqui thymum tritum et frequenter colatum congelant.*

Condimento) Palladius: *qualemcunque etiam saporem velis efficere poteris, adiecto quod eligeris condimento seu piperis seu cuiuscumque pigmenti.*

Namque is paulum gelatus) Cod. Caesen. *nam quis paulum celatus in multrandum est ne res factà.* Tromb. *namque quis paulum colatus in multrandum est ne res facta rescinditur.* Pontederae liber: *nam si quis paulum vinum ponat in multram dum est tepefacta rescinditur;* unde Pontedera corrigebat: *namque is paulum caelatus in mulctram dum est, nec res facta, rescinditur.* Denique in extremo capite ex Codice suo Pontedera annotavit: *redeamus ad originem quadrupedum.*

Tepefacta) Mulctra cum lacte calefit, quo facilius lac coeat; igitur vulgatum *tepefactus* correxi.

scinditur et fervente aqua perfusus vel manu figuratur,[y] vel buxeis formis exprimitur. Est etiam non ingrati saporis muria perduratus,[z] atque ita malini[a] lini vel culmi fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

IX. In omni genere quadrupedum species maris diligenter eligitur, quoniam frequentius[a] patri similior est progenies, quam matri. Quare etiam in suillo pecore verres[b] probandi[c] sunt totius quidem[d] corporis amplitudine[e] eximii, sed qui quadrati potius[f]

dum P. *in multram dum* divis. B. R. (a) Ita pro *tepefactus* I. B. Br. R. *ne res fata* P. *neresphata* Sang. (y) *figuratus* I. B. Br. R. (z) *proeduratus* Ien. Br. Sang. *predur.* B. R. (a) *malinis lignis* I. B. Br. R. *mallinis* Lips. Goes. Sang. *maligni ligni* Gr. *mallinis lignis* ex Sang. annot. Gronov.

Cap. IX (a) Ita pro *frequenter* Goes. Sang. (b) *verres* addidi ex Goes. Sang. (c) *reprobandi* I. B. Br. R. (d) *quidam* I. B. R. Iuut. *quidem* Br. Ald. mecum. (e) *amplitudinem eximit* P. deinceps vulgo *et qui*. Mecum Br. et Sang. (f) Vulgo *potius quam qui longi aut rotundi sunt*. P. *positius*,

Fervente aqua) Quia scilicet lac paulum gelatum nec satis duratum erat; fervente aqua perfunditur nunc. Sed hanc rationem plane improbat, caseumque ita tenacem et corii duri fieri monet *Twanley* p. 115.

Figuratur) Plinius XVI, sect. 72: *Cortici ficorum lacteus humor; huic ad caseos figurandos coaguli vis.*

Malini) Recte emendare puto Gesnerum *maligno fumo*, i. e. parco.

Fumo) Plinius XI, sect. 93: *et caprarum gregibus sua laus est, Agrigenti maxime, eam augente gratiam fumo, qualis in ipsa urbe conficitur, cunctis praeferendus.* De caseo isto, Velabrensi scilicet, ita Martialis XIII, 32: *non quemcunque focum, nec fumum caseus omnem, Sed Velabrensem qui bibit, iste sapit.* Geoponica XVIII, 19: τινὲς τυρὸν εἰς θαλάσσιον ὕδωρ βαλόντες διαφυλάττουσιν. λευκὸς δὲ διαμένει εἰς ἅλμην ἐμβληθείς. στεῤῥότερος δὲ καὶ δριμύτερος ὑπὲρ καπνοῦ τιθέμενος. Gesnerus locum attulit ex Pandectis libri VIII, §. 2 Si servitus vindic. ubi casearise tabernae fumus memoratur.

Originem) Vnde orta erat, ad pecora.

Cap. IX. *Verres probandi*) Lectionem Edd. pr. *reprobandi* esse ortam ex *res probandi*, eamque scripturam Codd. Politian. et Trombell. servare reliquias verae, recte admonuit Pontedera, qui deinceps *quidem* ex Edd. pr. Polit. Tromb. et suo Codice nobiscum probat.

Quadrati) Palladius Februar. 26: *nunc verres maxime feminas inire debebunt. Legendi sunt vasti et ampli corporis, sed rotundi potius quam longi, ventre et clunibus magnis, rostro brevi, cervice glandulis spissa,*

aut rotundi quam longi sint,[g] ventre promisso, clunibus vastis, nec proinde[h] cruribus aut ungulis proceris, amplae et glandulosae cervicis, rostris[i] brevi-

Veiba *quam qui* om. I. B. Br. R. Sang. *rotondi* R. (g) Ita pro *sunt* P. Sang. (h) Ita pro *perinde* I. B. Br. R. Sang. (i) *rostribus brevis* P. *rostri brevis*

libidinosi, *anniculi*, *qui usque ad quadrimos inire feminas possint*; nbi Vincentius babet *cervicis glandulis spissis*, et Crescentius *ad quadriennium*. In vnlgata b. l. lectione *totius quidam — eximii*, *et qui — potius quam qui longi aut rotundi sunt* recte iam olim Vrsinua *quidam* mutandum censuit in *quidem*; deinde reete Gesnerus comparato Palladio, leetione eam ingenio assecutus est, quam restituimus. Vestigia emendatioris lectionis latent etiam in libris seriptis. Video nunc Abr. Gronovium ex Sang. praeferre *ventre sunt promisso*; quam lectionem, mutato tamen *sunt* in *sint*, ipse etiam probo. Varro II, 4: *ea est olim amplitudine membrorum praeterquam pedibus*, *et capite*, *unius coloris potius quam varii.* Vulgo ibi est *pedibus*, *capite*, *unicoloris potius quam varias*; sed reete Crescentiua IX, 77, babet *unius coloris — varii.* Pergit Varro de verribus: *sint cervicibus amplis.* Geoponica 19, 6, locum Varronis repetierunt, sed addunt: τὰ περὶ τὸν αὐχένα καὶ τὰς ἐπωμίδας μεγάλα — *Sed longi potius quam rotundi* corrigebat Pontedera, etiam contra Palladii et Codd. auctoritatem, illa confisus ratione, quod, ut ait Columella, *frequentius patri similior est progenies*, *quam matri.* Quomodo igitur, inquit, naseentur scrofae longissimi status, si verres probantur magis quadrati aut rotundi? At haec est alia quaestio, ad hunc locum non pertinens. Satis est, scripturam vulgatam convenire cum disciplina totius antiquitatis.

Glandulosae) Geoponica l. c. baec ita reddunt graece ὅταν ἔχωσι τὸν λεγόμενον κόλλοπα πολύν. et addunt, vulgari sermone dici eam partem *callosum*. Cangii Glossarium graecum τραγανόν interpretatur callosum. In Hippiatricis p. 89, ubi emphysemate laborans curatur equus, aperiri iubet medicus cutem a iuba usque μεταξὺ τοῦ δέρματος καὶ τοῦ τραγανοῦ. Graece κόλλοψ dici solet corium durum in cervicibus et tergis boum, ovium aliorumque pecorum, unde glutinum excoqui solebat. Glandia suum in coenis lege censoria vetita habet Plinius XVI, s. 79, et XXVI, a. 2. Plautus Captiv. IV, 4, 4: *arripuit gladium*, *praetruncavit tribus pecoribus glandia*; ubi alii *tergoribus* legunt. Idem Curcul. II, 3, 44: *pernam*, *abdomen*, *sumen*, *suis glandium.* Idem Menaechm. I, 3, 27: *glandionidam suillam*, *laridum pernonidem.* Glandia in carne dixit Plinius XVI, sect. 73. Idem de marga 17, sect. 4: *est autem quidam terrae adeps ac velut glandia in corporibus*, *ibi densante se pinguitudinis nucleo.* Veteres grammatiei varie interpretati sunt glandia. Dicta fuerunt a glandium similitudine et densitate glandia; deinde glandulae usu frequentatae magis fuerunt. Glandia in coenis veterum Romanorum apposita de cervice suum fuisse exeisa docet bic Columellae locus. Glandulas poreellinas in cibis habet

bus et resupinis.[k] maximeque[l] ad rem pertinet, quam
2 salacissimos esse.[m] Ab annicula aetate commode progenerant, dum quadrimatum agant: possunt tamen etiam semestres implere foeminam. Scrofae probantur longissimi status, et[o] ut sint reliquis membris similes descriptis verribus. Si regio frigida et pruinosa est,[p] quam durissimae densaeque et nigrae setae grex eligendus est; si temperata atque aprica, glabrum[q] pecus vel etiam pistrinale[r] album potest
3 pasci. Foemina sus habetur ad partus edendos idonea fere usque in annos septem, quae quanto foecundior[s] est, celerius senescit. Annicula non improbe

Sang. (h) *resupina. Maxime quae* P. S. (l) *quod* vulgo additum om. I. B. Br. R. S. (m) Vulgo additum *oportet* omittunt iidem libri. *salaciss. effeminant elat.* Lips. Scilicet is voluisse videtur omittere, ut Sang. *mares qui et ante ab annicula*. I. B. Br. R. omittunt *qui*. Vulgo *esse mares qui et ab.* (o) *est* P. (p) *est ut sint rel. membris sim. describitis verribus, si regio fr. et pr. est, qs. durissimae adensaque* repetit Pol. (q) *glectrum* P. (r) *pristinale* I. B. Br. R. Cum Gesnero margo Gr. St. Goes. Sang. (s) *foe-*

Apicius IV, 3. A cocis suum linguas exsciodi cum epiglottide, gutturis summa parte, et glandulis, linguae, gutturi et faucibus adhaerentibus, atque ita apparari ad cibum, testatur Galenus Aliment. Fac. III, atque haec esse glandia suspicor.

Semestres) Varro: *Verres octo mensium incipit salire; permanet, ut id recte facere possit, ad trimatum.* Plinius VIII, s. 77: *mares non ultra trimatum generant.* paulo post: *apris maribus non nisi anniculis generatio.*

Scrofae) Palladius: *scrofas vero longi lateris debemus eligere, et quibus ad sustinendum focturae onus magnus se venter effundat, cetera verribus similes. Sed in regionibus frigidis densi et nigri pili, in tepidis qualescumque provenerint. Femina ad creandum usque in annos septem partus onera gestare sufficiet; ad concipiendum annicula debet incipere: quarto exemto mense pariunt, ubi quintus incipiet.* Ex quo loco apparet, quo pertineant verba *et ut sint*; quae structuram reliquorum turbant. Scilicet latet in iis vera lectio: *et uteri capacis, reliquis membris similes* etc.

Glabrum — pistrinale) Pistrinale recte restituit Beroaldus comparato Plauto in Captivis IV, 2, 27; ubi pistores scrophi pasci audiunt. Glabras densasque sues supra etiam distinxit Columella I. Praef. 26. In Calabria suillum pecus tam glabrum quam est elephantus vidit Swinburne Itinerar. Neapolit. T. I, p 384. In Carniolia nigrescentes pilo crispo Hacquet Itiner per Alpes Carniol. 1785, T. I,

concipit, sed iniri[t] debet mense Februario. Quatuor[v] quoque mensibus foeta, quinto parere, quum iam herbae solidiores sunt, ut et firma lactis maturitas porcis contingat, et quum desierint uberibus ali, stipula pascantur, caeterisque leguminum caducis frugibus. Hoc autem fit longinquis regionibus, ubi 4
nihil nisi submittere expedit. nam suburbanis lactens porcus aëre mutandus est: sic enim mater non educando, labori subtrahitur, celeriusque iterum conceptum partum edet. idque bis[x] anno faciet. Mares,

condior R. (t) *inire* Br. (v) *quattuor* Br. (x) *vis.* P. (y) *primi quadrimi*

p. 36; auribus praeterea pendulis, latis, maxillis latissimis. Guineensem porcum glabrum descripsit et pinxit Marcgraf. — *Colluviaris porcus dicitur, qui cibo permixto et colluviaris nutritur.* Festus. Ceterum Saug. *Foemina suus habetur*, teste Gronovio.

Quatuor quoque) Gesnerus malebat legi *quatuor quippe mensibus foeta*, sc. debet. Mihi ne sic quidem vitium omne sublatum esse videtur.

Herbae solidiores) Varro: *Optimum ad admissuram tempus a Favonio ad aequinoctium vernum; ita enim contingit, ut aestate pariat: quatuor enim menses est praegnans. et tunc parit, quum pabulo abundat terra; neque minores admittendae quam anniculae; melius XX menses exspectare, ut bimae pariant. Quum coeperunt, id facere dicuntur usque ad septimum annum recte.* Palladius: *Incipiunt, sicut dixi, mense Februario, ut solidioribus herbis nati et stipula succedente pascantur.* Iterum Varro post superiora: *Porci qui nati sunt hieme, fiunt exiles propter frigora.* Plinius VIII, sect. 77: *aetas octavo mense, quibusdam in locis etiam quarto, usque ad octavum annum.* Ceterum de tempore foeturae contrarium docet Aristoteles H. A. V, 14: τὰ ἔκγονα βέλτιστα ὅσα τοῦ χειμῶνος ἀρχομένου γίνεται. χείριστα δὲ τὰ θερινά, καὶ γὰρ μικρὰ καὶ λεπτὰ καὶ ὑγρά. ubi auctor libri de rerum natura apud Vincentium XVIII, c. 80, satis prudenter addit: In calidis regionibus melior est foetus porcae in hieme, quam in aestate; in frigidis autem contrarium, et hoc propter intemperiem regionum.

Caducis frugibus) Faleas intelligi leguminum, patet. Sed Palladius haec verba omisit, et fruges hac significatione aliunde ignoro, etsi *fruges minutas* ex Ciceronis Verrina III, 18, recte interpretatur Servius ad Aeneid. I, 181.

Aëre mutandus) Palladius: *ubi facultas est transigendi, venditis qui subinde nati sunt, celerior matribus foetura reparatur.*

Bis anno) Varro: *natura divisus earum annus bifariam, quod bis parit in anno; quaternis mensibus fert uterum, binis nutricat.*

Mares) Varro: *Castrantur verres commodissime anniculi, utique ne minores quam semestres.*

vel quum primum ineunt semestres, aut quum saepius progeneraverunt, trimi[y] aut quadrimi castrantur, ut
5 possint pinguescere. Foeminis quoque vulvae ferro exulcerantur, et cicatricibus clauduntur, ne sint genitales. quod[z] facere, non intelligo, quae ratio compellat, nisi penuria cibi. nam ubi est ubertas pabuli,
6 submittere prolem semper expedit. Omnem porro situm ruris[a] pecus hoc usurpat. nam et montibus et

P. (z) *facile* primorum Edd. ex P. Goes. et Saug. correxit Gesn. (a) *roris* P.

Feminis) Plinius: *castrantur feminae quoque, sicuti cameli, post bidui inediam, suspensae pernis prioribus, vulva recisa. celerius ita pinguescunt.* Aristoteles H. A. IX, 50: ἐκτέμνεται δὲ καὶ ἡ καπριὰ τῶν θηλειῶν ὑῶν ὥστε μηκέτι δεῖσθαι ὀχείας, ἀλλὰ πιαίνεσθαι ταχέως. ἐκτέμνεται δὲ νηστεύσασα δύο ἡμέρας. εἶτα κρεμάσαντες τῶν ὀπισθίων σκελῶν τέμνουσι τὸ ἦτρον, ᾗ τοῖς ἄῤῥεσιν οἱ ὄρχεις μάλιστα φύονται. ἐνταῦθα γὰρ ἐπὶ ταῖς ὑμέραις ἐπιπέφυκεν ἡ καπριά. In camelo femina dicuntur exscindi partes ad venerem stimulantes apud Aelianum IV, 55. Scriptor anonymus apud Suidam in voce καπρίαι, inquit, carnes sunt eminentes infra pterygomata, quas exscindunt ne amplius coire possint. Pterygomata in pudendo muliebri explicat Fallopius Observ. anatom. p. 193. Partem vulvae, quae eiici possit in pruritu, quod de sue tradit Aristoteles, patet, intelligi a Columella; de Aristotele mibi aliter vidatur. Is anim ventrem imum rescindi iubet, et eam partem, ubi testes marium siti sunt, rimari. Itaque ovaria aut tubas fallopianas resecari iubet, quod bodieque fieri in feminis subus, vaccis, equabus ovibusque castrandis monet Bartholinus Epist. medicin. III, p. 259. Recte etiam iam olim Gabriel Alfonso de Herrera in libro Hispanico de Agricultura 1520, Italice verso Venetiis 1568, forma quarta, libro V, cap. 40, Aristotelis καπριὰν interpretatus est *veluti cumulum minutorum ovorum.* Itaque non primus Nicolaus Stenonis, uti vulgo putant, testiculos feminarum, uti olim audiebant, ovaria dixit. Denique Galenus de Semine I, cap. 15, in Asia refert castrari scrophas, quo citius pinguescant et carne suaviore delectent. Ipsam castrationem difficiliorem esse ait, quam in verribus; deinde accurate ovariorum sedem definit, denique monet, utrumque ovarium exscindi debere. Horum partem disputavit etiam egregius vir Brugnone de Cura equitii p. 254, qui recte de obscuritate huius loci conqueritur. Forte Columella nusquam scrophas castrari viderat, et de re sibi ignota obscure loquebatur.

Omnem situm) Palladius: *genus hoc omnibus locis haberi potest: melius tamen agris palustribus quam siccis, praecipue ubi arborum fructuosarum silva suppetit, quae subinde maturis fructibus alterna per annum mutatione succurrat.*

campis commode pascitur, melius tamen palustribus agris, quam sitientibus. Nemora sunt convenientissima, quae vestiuntur [b] quercu, subere, [c] fago, cerris, ilicibus, oleastris, termitibus, [d] corylis, pomife-

(b) *vertantur* P. *suberi* Goesiao. et Sangerm. (d) Ita pro *tamaricibus*

Subere) Plinius 26, s. 8: *glandem, quae intelligitur ferunt robur, quercus, esculus, cerrus, ilex, suber*; deinde sect. eadem: *glans fagea suem hilarem facit, carnem coquibilem ac levem, et utilem stomacho; iligna suem angustam, nitidam, strigosam, ponderosam, querna diffusam. Proximam huic tradit cerream Nigidius, nec ex alia solidiorem carnem, sed duram. Iligna tentari sues, nisi paulatim detur. fungosam carnem fieri esculo, robore, subere.* Cerream glandem noster nominat IX, 4, 5. In lege Longobardica apud Cangium sub voce *Faia* legitur: *cerrum, quod est modo laiscum.* An quercus cerris Lionaei, quae calyces echinatos gerit?

Tamaricibus) Tamaricum fructus nec ad poma nec ad glandes referri posse, utpote exiguos et laougioe obtectos, nec suillo pecori cedere posse io cibum, recte monuit Pontedera, qui praeferebat Edd. primarum et optimorum Codicom lectionem *termitibus*, nisi quod Goesianus habet *termitibus*, ita tamen, ut legeret *oleastri termitibus*. Termitem enim proprie dici taleam oleagineam. Horatius Epist. 16: *germinat et nunquam fallentis termes olivae.* Sed Festus *termes*, inquit, *ramus direptus ex arbore, nec foliis repletus nec nimis* (alias *minus*) *glaber*. Attamen non pars aliqua arboris h. l. memorari debet, sed arbor pomum ferens, silvestris, velut oleaster. Igitur restitui lectionem *termitibus*, qua terebinthum significari puto, quae Graecis est τέρμινθος. Nova haec est notio et hucusque non annotata. De olea termitem dici proprie volunt etiam antiqui Interpretes Horatii; sed spadicem palmae termitem cum fructu vocavit Gellius II, 26. Silvanum inculto termite gaudentem habet Gratius Cyneg. versu 20. Idem versu 131 arbores silvestres hastilibus aptas enumerans cornum, myrtum, taxum, pinum nominat, deinde: *et magis incomtus operae lutoser agrestis termes*, ubi scriptura miris modis variatur in libris. Idem versu 138: *nunquam sponte sua procerus ad aëra termes exit.* Versu 446: *ipse manu ramum pallente sacerdos termiteum quatiens*, ubi oleae ramum significat. Ammiaous 24, 3: *et quaqua incesserit quisquam termites et spadica cernit assidua, quorum ex fructu mellis et vini conficitur abundantia*, ubi de palma dici termitem, et eundem esse cum spadice, docent sequentia. Presta in libro secundo: *Memoria intorno ai Sessantadue Saggi* p. 88, monet obiter, oleam quamcunque sponte natam, quae fructum paulo maiorem afferat, hodie in Salentina peninsula vocari *Termetone*. Et olea stelli (Cellina) species altera *Termetara* ibidem vocatur, (p. 98) quia baccam legitima Cellina minorem gerit.

Corylis) Cato 18, 9, orbem ex corylo fieri iubet aut ulmo, ubi Pontedera carpinum vel cornum substitui voluit. Carpinum et corylum facibus

risque silvestribus, ut sunt albae spinae, Graecae siliquae, iuniperus, lotus,[e] pinus,[f] cornus, arbutus,[g]

I. B. Br. R. L. Sangerm. *terimitibus* Goesian. (e) Ita pro *lotos* P. Sangerm. (f) *pampinus* I. B. Br. R. L. Sangerm. (g) *abrutus* P. (h)

familiarissimam dixit Plinius 16, s. 30. hastis utilem sect. 83. Corylum intortam vitibus alligandis aliisque vinculis servire monet sect. 69. corylum odisse vitem 17, s. 37, secutus Virgilium Georg. II, 299: *neve inter vites corylum sere.* Coryli cinerem ad salem faciendum laudat Plinius 31, s. 40. Quae loca omnia videntur esse de corylo silvestri intelligenda; contra avellanam, longam intelligi et domesticam, docebo ad Palladium III, 25, 31. Vide et ad Catonem cap. 8, 2.

Spinae albae) Radicem florem et cauliculos memorat Plinius 21, s. 31, flore coronarios uti annotat, et cauliculos condi in cibum. De eadem iterum 24, s. 66 ex Dioscoride III, 14. unde in Plinio lege: *candidior et fruticosior in saepibus viret — aduncis. Foliis maioribus alterum genus est silvestre nigrius et quodammodo rubens* cum Pontedera Antiq. p. 642.

Graecae siliquae) Ita appellat etiam V, 10, 20, et alibi, ut a vario siliquarum genere distingueret Ceratoniam siliquam Linnaei.

Lotus) Cerasi instar fructum proferens, auctore Plinio 13, s. 32, de cuius proventu Siciliensi Sestini Epist. Sicul. T. II, p. 196, vers. germ. Putatur esse celtis australis Linnaei. Servius ad Georg. II, 84, loton arborem ait vulgo fabam Syriacam dici. Virgilius ipse l. c. plures loti species esse ait. Plinius l. c. quasi de loto Aegyptiaca: *nec aliunde magis quam purgamentis eius sues crassescunt.* Ceterum in Sangerm. *iunipirus* et *paliaris* esse monet Gronovius. Prior scriptura ducere videtur ad veram iuniperi etymologiam.

Pinus) Codices optimi *pampinus* habent, quod vocabulum praeferebat Pontedera, qui utinam docuisset, quae silvestris arbor eo significetur. Crispam vel eripam pampinaceam XII, 30, 5, aeque ignotam habet Columella. Pinum quidem inter arbores pomiferas memorari absurdum est; praeterea fructus pineus vix idoneum subus cibum praebet. Vix me continui, quo minus rescriberem *spinus.* Ita Virgilius Georg. IV, 145: *spinos iam pruna ferentes*, ubi Servius ait prunorum arborem genere masculo dici spinum. Spinos steriles dicit Palladius Insit. 63, et spino inserit pirum Febr. 25, 6. Servium falsum esse, docet hic Columellae locus. A voce praecedente absorpta fuit prima litera vocabuli *spinus.* Spinum igitur Columella a spina alba distinxit. Sed prunum etiam silvestrem separat a spino, si lectio vera est ea, quam reponi volebam. Spinae albae flores coronario in usu et cauliculos inter gulae oblectamenta ex Plinio novimus, fructuum formam coloremque ignoramus. Inter poma silvestria noster infra VIII, 17, 13, unedonem anumerat, quem arbuti fructum interpretatur Plinius 15, s. 28. Sed apimelidis fructus in Calabria praecipue frequentes a romanis rusticis unedones vocatos fuisse, ex Galeno docuit Cornarius ad Galen. de Comp.

prunus, et paliurus, atque achrades pyri.[h] haec
enim diversis temporibus mitescunt, ac pene toto
anno gregem saturant. At ubi penuria est arborum, 7
terrenum pabulum consectabimur, et sicco limosum
praeferemus, ut paludem rimentur, effodiantque
lumbricos, atque in luto volutentur, quod est huic
pecori[i] gratissimum, quin etiam[2] aquis abuti possint:
namque [et[l]] id fecisse maxime per aestatem profuit, et dulceis eruisse radiculas aquatilis silvae, tanquam scirpi[m] iuncique et degeneris arundinis, quam
vulgus cannam[n] vocat. nam cultus quidem ager opi- 8

piri I. B. Br. R. H. *arades* Sang. (i) *pecudi* P. Goes. S. (2) Vulgo additum *ut* omisi eum Sang. *et aquis* I. B. Br. R. (l) et om. Eaed. et Sang. *per* ente *aestatem* om. Br. *dulcis* Br. (m) *scyrpi* I. B. Br. R. A. Iunt. H. G. *stirpi* Goes. (o) *cannos* L. *canam* Gy. Deinceps *nam quidem cultus*

Medic. p. 340. Columella etiam arbuti baccas dixit VIII, 10, 4, igitur ab unedone distinxit. Vnedonis nomen male interpretatus est Plinius inde esse ductum, quod unum tantum comedatur. Potius ab unionum similitudine dictae sunt baccae epimelidie unedones; quin etiam ipsae uniones a pomorum quorundam similitudine baccae fuerunt dictae. Ita spina appendix apud Plinium 24, s. 70 vocata, quod baccae puniceo colore in ea appendices vocabantur. Appendices interpretor baccas, auribus feminarum appendi solitas, seu uniones. Haec spinarum nomina et fructus apposui, quoniam suspicor, in hac varietate confusam latere Columellae spinam albam et spinum.— Nunc demum incido in locum Galeni de Facult. Alim. II, ubi agrestes fructus enumerans primum fagum, quercum, ilicem, cornum arbutumque inter arbores, deinde inter frutices rubum, sentem caninum, acherdum, achradem et silvestrem prunum nominat; in fine denique capitis fructus nominat hoc ordine: corna, brabyla, epimelides seu unedonem, memaecyla, zizypha, diospyra, halicacaba, rubi canini, terebinthi acherdique fructus, quorum maximam partem ait escis suum, in montibus degentium, dicatam esse. Vbi terebinthum nominatum intelligo Columellae termitem; in reliquis nominibus partim ignotis, ut diospyris, pampinum Columellae etiam conditum latere suspicor.

Prunus) Silvestris, de quo vide infra ad XII, 10, 2, notam.

Aquis abuti) Gronovius, nescio I. Fr. an Abr. nepos, corrigebat *ablui*, comparato cap. 10.

Cannam vocat) Ex libro Sangerm. *vocant* profert et probat Drakenb. ad Livium T. V, p. 446. Palladius cannam vocare solet arundinem quamcunque.

Nam cultus quidem) Ita vulgatam *nam quidem cultus* correxit Gesner.

mas[o] reddit sues, quum est graminosus,[p] et pluribus generibus pomorum consitus, ut per anni diversa tempora mala, pruna, pyrum,[q] multiformes nuces ac ficum praebeat. nec tamen[r] propter haec parcetur horreis. nam saepe de manu dandum est, quum foris deficit pabulum. propter quod plurima glans vel cisternis in aquam vel fumo tabulatis reconden-

Br. A. (o) *optimas* I. B. Br. R. (p) *grammosus* P. (q) *pirum* I. B. Br. R. H. (r) *tantum* P. (s) *reconda* P. a. *recondita* P. novus et L. (t) *po-*

Graminosus) Palladius multo brevius post superiora pergit: *maxime locis graminosis et cannarum vel iunci radice nutriuntur.*

Foris deficit) Palladius: *Sed deficientibus alimentis per hiemem nonunquam praebenda sunt pabula glandis, castaneae vel frugum vilia excrementa ceterarum: verno magis, quum lactent novella virentia, quae porcis solent nocere*, ubi fere eadem in libris est varietas quae in Columella. Vincentius enim altero in loco habet: *lactant. novella enim virentiaque solent porcis nocere*, altero sic: *lactanti novella virentia plerumque porcis s. nocere.* Scilicet ante Gesnerum h. l. legebatur *lactant. Viridia pabula suibus plerumque nocent*, ad cuius lectionis normam Palladium emendari volebat Pontedera. Sed recte contra Gesnerus docuit, ipsum Columellam nostram lectionem approbare his verbis *quinto parere, quum iam herbae solidiores sunt.* Ita enim simul reiicit lactentes et immaturas, quae suibus nocent, ventremque citant. Itaque quae primum viridia et lactentia pabula, deinde dixit immaturas herbas. Deinde recte etiam monet Gesnerus, scrofas nondum lactare, quum pabula sunt novella, herbaeque immaturae, sed tum demum parere et lactare, quum herbae sunt factae solidiores et maturae. Denique admonebo, in Palladio esse *frugum vilia excrementa ceterarum*, quum in Columella legantur fabae et similia legumina. Ergo in alterutro loco vitium est. Varro pecus hoc ali ait maxime glande, deinde faba et ordeo et caetero frumento. Igitur in utroque loco suspicor vitium haesisse. Geoponica saginant glande, furfuribus triticeis, tritico καὶ σκυβάλοις τοῖς ἀπὸ τῆς ἅλω. unde forte Palladius duxit *excrementa frugum*; *lactentes* herbas in simili praecepto dixit Nemesianus Cyneg. 291 versu. Auctor Carminis de mensibus romanis in Analectis Brunckii T. II, p. 519, mense Decembri: γλαγόωντι γὰρ ἤδη σπέρματι ῥιγεδανὴ πηγυλὶς ἀντιάσει. In curis secundis Pontedera *lancinant* ex lectione Polit. efficiebat, *avide ingurgitant* interpretatus. Ceterum ex Sang. *dandum, cum foris* omisso *est* annotavit Gronovius.

Cisternis) Pontedera vitium in voce *aquam* haerere suspicabatur, quod in aqua nullum seminis genus servari possit, nisi quod in aqua gignitur. Itaque legebat: *glans vel cisternis sine aqua vel fumosis tabulatis recondenda*

da[t] est. Fabae quoque et similium leguminum, quum[9] vilitas permittit, facienda est potestas,[u] et utique vere, dum adhuc lactent[v] viridia pabula, quae[x] suibus[y] plerumque nocent. itaque mane priusquam procedant in pascua, conditivis[z] cibis sustinendae sunt, ne immaturis herbis citetur alvus, eoque vitio pecus emacietur.[a] Nec[b] ut caeteri greges universi claudi debent, sed per[c] porticus[d] harae faciendae

testatis P. (v) *lactant* I. B. Br. R. A. *lanctiunt* P. a. *laciunt* P. novus. *lauciunt* Goes. *lanciunt* L. *lantiunt* S. (x) *quae* omisit Ald. prima. et reliq. praeter Gesuer. *plerunque* Br. A. (y) *subus* P. S. (z) *conditis* L. (a) Vulgo *emacietur*, *nec*. Mecum Br. Iuot. Ald. H. (b) *ne* P. (c) *per* om. P. Saog.

est. Huiusmodi autem fumosa tabulata indicari supra I, 6. Sed gravius vitium latere demonstrat locus Palladii, qui *castaneam* ex h. l. excerpsit; et castaneas vulgares suum pabulo gigoi monet Plinius XV, sect. 25. Vulgatam tameo licebit defendere ex Catonis c. 54, ubi post sementim glandem legi et io aquam cooiici vult. Equidem malim *glans et castanea vel in cisternis aqua vel fumo in tabulatis condenda est*. Glandium io siris servatarum meminit Galenus II, de Aliment. facult. εὐφορίας δὲ γενομένης τῶν τε βαλάνων καὶ τῶν μεσπίλων, ἐν σιροῖς αὐτὰ αἱ ἄγροικοι θησαυρίσαντες ἀντὶ τῶν σιτηρῶν ἐδεσμάτων ἔσχον ἔν τε τῷ χειμῶνι παντὶ καὶ τοῖς πρώτοις τοῦ ἦρος.

Adhuc lactent) Codex Caeseo. *lancivit*, in suo Ponted. reperit *latent*; unde *lasciviunt* ingeniose elicuit vir doctus.

Claudi debent) Palladius: *neque gregatim claudendae sunt porcae more aliarum pecudum, sed haras sub porticibus faciemus, quibus mater unaquaeque claudatur, et alumnum gregem tutior ipsa defendat a frigore; quae harae a superiore parte detectae sint, ut libere numerum pastor exploret et oppressis a matre foetibus saepe subveniat subtrahendo*. Varro: *haram facere oportet circiter trium pedum altam et latam amplius paulo, ea altitudine abs terra, ne dum exire velit praegnans abortet. Altitudinis modus sit, ut subulcus facile despicere possit, ne qui porcellus a matre opprimatur*. Columella quatnor pedum altitudinem dedit harae, ne sus traossilire septa queat. Scilicet haec est tota altitudo ab infima harae parte ad summam: qua cavetur, oe sus alieoa desuper insiliat in haram detectam.

Per porticus) Libri variaot: Palladius *sub porticibus* habet. Columella paulo post ait: *quare, ut dixi, iunctae parietibus harae construendae sunt*. In Palladio nihil variavit Crescentius, sed Vincentius ita habet scriptum: *haras interstitio sub partibus faciemus, quibus mater cum porculis claudatur, ut alumnum gregem tutior ipsa defendat a frigore*. Ex quibus lectionibus suspicor veram fere hanc existere: *haras interstinctas parietibus faciemus*. Hae scilicet sunt *harae iunctae parie-*

sunt, quibus aut a partu[e] aut etiam praegnantes includantur. nam praecipue sues catervatim atque[f] incondite[g] quum sunt pariter inclusae, super alias aliae cubant, et foetus elidunt. Quare, ut dixi, iunctae parietibus harae construendae sunt in altitudinem pedum quatuor,[h] ne sus transilire septa queat. nam contegi non debent, ut a superiore parte custos numerum[i] porcorum recenseat, et si quem decumbens mater oppresserit, cubanti subtrahat. Sit[a] autem vigilans,[l] impiger, industrius, navus.[m] omnium, quas pascit, et[n] matricum et iuniorum[o] meminisse debet, ut uniuscuiusque partum consideret.[p] Semper observet enitentem, claudatque[q] ut[r] in

(d) *porticos faciendae* P. Sang. (e) *parte* P. *aperte* L. (f) *ac* I. B. Br. R. (g) Ita pro *inconditae* S. (h) *quattuor* I. B. Br. R. (i) *numerus* Eaedem. (a) *Si* I. B. R. recte Br. (l) *vigilax* P. Goes. Sang. teste Heinsio ad Ovidii Metam. II, 779. (m) *navus omnium, quas pascit. Et matric.* omnes. Correxit Gesn. (n) *nutricum* I. B. Br. R. (o) *minorum* Eaed. L. Goes. et Sang. teste etiam Heinsio l. c. (p) *consyderet* A. Iunt. G. H. (q) *clau-*

tibus Columellae; minime vero adpositae aedium parietibus. Itaque harae *per porticus factae* idem significare debent; nam sanus nemo *per porticus* aut *sub porticibus* haras faciet, ut foetore ambulantes ibi infestentur. Sed porticus praeterea dicitur quodcunque munimentum, quod desuper a vento et tempestate defendit subiectam aliquam materiam. Ita in alveario dixit porticum Columella IX, Praef. 2; IX, 7, 4; IX, 4, 14, et Palladius Novembr. 8, 2. Itaque haras Columella detectas quidem fieri voluit, sed tamen porticibus desuper tectas, id est, prominentibus aedium partibus adiunctas et tectas, ne mater cum porculis a pluviis et frigore infestentur. Ideoque Palladius addidit: *ut tutior ipsa defendat a frigore.* Deinde etiam *iunctas parietibus haras* eodem modo interpretari debemus. Hucusque bene mihi interpretari videor locum Columellae. Sed desideratur adhuc mentio interstitiorum, quibus harae in suili distinguantur, ut singulae matres cum foetu suo includi possint. Ceterum similiter VIII, c. 14, cohors clauditur maceria et porticibus circumdatur, sub porticibus deinde quadratae harae singulis anseribus matricibus exstruuntur. Deinceps *aut partae* corrigi debere monui supra ad cap. IV, sect. 3.

Matricum) Pontedera praeferebat lectionem alteram: *nutricum et minorum.*

Enitentem) Parturientem. Mala Gesnerus emendabat *incientem*. Saepius enim *enixam* dixit Columella, quae peperit.

hara foetum edat. Tum denotet protinus quot[r] et 11 quales sint nati, et curet maxime[t] ne quis sub nutrice aliena[v] educetur;[x] nam facillime[y] porci, si evaserint haram, miscent se, et scrofa quum decubuit, aeque alieno ac suo praebet ubera. Itaque por- 12 culatoris maximum officium est, ut unamquamque cum sua prole claudat. qui si memoria deficitur, quo minus agnoscat cuiusque progeniem, pice liquida eandem notam[z] scrofae et porcis imponat,[a] et[b] sive per literas sive per alias formas unumquemque foetum cum matre distinguat.[c] nam in maiore numero diversis notis opus est, ne confundatur memoria custodis. Attamen quia id facere gregibus amplis 13 videtur operosum; commodissimum est haras ita fabricare, ut limen[d] earum in tantam[e] altitudinem consurgat, quantam[f] possit nutrix evadere, lactens autem[g] supergredi non possit. sic nec alienus irrepit,

dat I. B. Br. R. Sang. (r) *ut* om. P. Sang. (s) Ita pro *quotque* Sang. Deinceps. *sunt nati* I. B. Br. R. Sang. (t) *maxime* om. Eaed. et Sanger. *nutrix equis* Pol. (v) *aliene* P. (x) *educatur* I. B. Br. R. (y) *facilime* G. Gr. (z) *nate* P. (a) *innotat* I. B. Br. R. *inrotat* sive *imponat* Pol. (b) *et* om. Br. (c) *distinguit* I. B. Br. R. deinceps *confundantur* Br. (d) *limenarium in* Lips. *limine* P. *minearum* ex Sang. annol. Groonv. (e) *tamen* I. B. R. (f) Ita pro *quantum* Goes. Sang. (g) *ut* I. B. Br. R. *ut pergredi*

Cum sua prole) Palladius: *curabit autem ut foetus proprios cum unaquaque procludat: plus vero quam octo, sicut Columella ait, nutrire non debet. Mihi vero utilius probatur experto porcam, cui pabula suppetunt, ut plurimum sex nutrire debere, quia licet plures possit educare, tamen frequentiore numero sucta deficiet.* Varro: *scrofa in sua quaeque hara suos alat oportet porcos, quo alieni spernantur.*

Fabricare) Varro: *Haram facere oportet circiter trium pedum altam, et latam amplius paulo, ea altitudine abs terra, ne dum exire velit praegnans abortet. Altitudinis modus sit, ut subulcus facile despicere possit, ne qui porcellus a matre apprimatur; et ut facile purgari possit cubile, in haris ostium esse oportet, et limen inferius altum palmipedale, ne porci ex hara, quum mater prodit, transsilire possint.*

Nec alienus) Brusch *alienis*, deinceps *pluris — partus summittitur* habet. Etiam Aldina *summittitur*, eadem *unumquemque* et *unamquamque* habet.

et in cubili suam quisque matrem[h] nidus[i] exspectat, qui tamen[2] non debet octo capitum numerum excedere. non quia[l] ignorem foecunditatem scrofarum maioris esse numeri; sed quia celerrime fatiscit, quae plures educat. atque eae[m] quibus partus submittitur, cocto sunt ordeo[n] sustinendae, ne ad maciem summam perducantur, et ex ea ad aliquam
14 perniciem. Diligens autem porculator frequenter suile[o] converrit, et saepius haras. nam quamvis praedictum animal in pabulatione[p] spurce versetur, mundissimum tamen[q] cubile desiderat.[r] Hic fere cultus est pecoris suilli recte valentis.

X. Sequitur ut dicamus, quae sit cura vitiosi. Febricitantium signa sunt, quum obstipae sues trans-

Sang. teste Gronovio. (h) *matre* Iens. (i) *nidos* Pol. (2) *tantum* I. B. Br. R. (l) Ita pro *quin* Goes. Sang. (m) *hae* I. B. Br. R. (n) *hordeo* I. Br. (o) *suillae converrit saepius* I. B. Br. R. *convertit* tamen Br. et Lips. *suille converrat et* Gym. *converrit* etiam Saug. Vulgo *converrat*. (p) Ita pro *pabulationem* scripsi cum Vrsino. (q) *tantum* I. B. R. (r) *desyderat* A. Ienl. Gr. H.

Octo) Varro: *nutricare octonos porcos parvulos primo possunt; incremento facto, a peritis dimidia pars removeri solet, quod mater neque sufficere potest lac, neque congenerati alescendo roborari.*

Hordeo) Varro: *Quum peperit, largiore cibatu sustentare, quo facilius lac suppeditare possit, in quibus hordei circiter binas libras aqua madefactas dare solent, et hoc quoque conduplicant mane et vesperi, si alia, quae obiiciant, non habuerint.* Aristoteles H. A. VI, 18, verri admittendo dari iubet hordeum, scrofae vero enixae hordeum decoctum.

Suile) Nominavi et supra II, 15, 7. Hesychius συῆλαι. τόποι βορβορώδεις. Aldina *suille* habet.

Pecoris suilli) Br. et Ald. *suilli pecoris*.

Cap. X. *Obstipae*) Plinius VIII, sect. 77: *Index suis invalidae cruor in radice setae dorso evulsae, caput obliquum in incessu.* Aristoteles H. A. VIII, 21, secundum suum morbum describens et tertium: λέγεται δὲ κραυρᾶν ἄμφω. ὧν τὸ μὲν ἕτερόν ἐστι κεφαλῆς πόνος καὶ βάρος, ᾧ αἱ πλεῖσται ἁλίσκονται. τὸ δ' ἕτερον, ἡ κοιλία ῥεῖ. καὶ τοῦτο μὲν δοκεῖ εἶναι ἀνίατον. θατέρῳ δὲ βοηθοῦσιν οἶνον προσφέροντες πρὸς τοὺς μυκτῆρας καὶ κλύζοντες τοὺς μυκτῆρας οἴνῳ. διαφυγεῖν δὲ καὶ τοῦτο χαλεπόν. ἀναιρεῖ γὰρ ἐν ἡμέραις τρισὶν ἢ τέτταρσι. Proluviem ventris foriam dixit et cum febri nominavit Varro II, 4. febrem esse

versa capita ferunt, ac per pascua subito, quum paululum procurrerunt,[a] consistunt, et vertigine correptae concidunt. Earum notanda sunt capita, quam 2
in partem proclinentur,[b] ut ex diversa parte de auricula sanguinem mittamus. item sub cauda duobus digitis[c] a clunibus intermissis venam feriamus, quae est in eo loco satis ampla, eamque sarmento prius oportet verberari, deinde ab[d] ictu virgae tumentem[e] ferro rescindi, detractoque sanguine colligari[f] saligneo libro vel etiam ulmeo. Quod quum fecerimus, 3
uno aut altero die sub tecto pecudem continebimus, et aquam modice calidam quantam volent, farinaeque ordeaceae[g] singulos sextarios[h] praebebimus. Strumosis sub lingua sanguis mittendus est, qui quum profluxerit, sale trito[i] cum farina tri-

Cap. X. (a) *procucurrerunt* Sang. teste Drakenb. ad Livium T. V. p. 491. (b) *proclinent* Goes. deinceps vulgatum *adversa parte* correxi ex I. B. Br. R. Goes. Sang. (c) *diguis* P. (d) *ad ictum* I. B. Br. R. (e) *tumentum* Gr. (f) *coligari* R. (g) *hordeaceae* I. B. Br. R. *ordeaciae* Sang. (h) *sestarios* I. B. Br. R. (i) *tricto* R. (2) *in* add. I. B. Br. R. (l) *cor-*

puto, quae graece proprie κραῦρος dicatur. De foria ad Varronem videbimus.

Proclinentur — diversa) Postremum pro vulgato *adversa* probavit etiam Pontedera, idem ex Goesiano libro malebat *proclinent*. Ex libro etiam Sang. *diversa parte* laudavit Drakenb. ad Livium T. III, p. 537.

Sub cauda) Geoponica XIX, 7: ἐὰν πυρεταίνωσιν, αἷμα ἐκ τῆς οὐρᾶς ἀφαιρετέον.

Strumosis) Plinius VIII, sect. 77: *Verum efferantur, et alias obnoxium genus morbis anginae maxime et strumae.* Aristoteles H. A. VIII, 21, primum suum morbum describens: καλεῖται βράγχος, ἐν ᾧ μάλιστα τὰ περὶ σιαγόνας καὶ τὰ βραγχία φλεγμαίνει. γίνεται δὲ καὶ ὅπου ἂν τύχῃ τοῦ σώματος. πολλάκις γὰρ τοῦ ποδὸς λαμβάνεται, ὅτε δὲ ἐν τῷ ὠτί, γίνεται δὲ εὐθὺς σαπρὸν καὶ τὸ ἐχόμενον, ἕως ἂν ἔλθῃ πρὸς τὸν πνεύμονα. τότε δὲ ἀποθνήσκει. ταχὺ δὲ αὐξάνεται. καὶ οὐδὲν ἐσθίει, ὅταν ἄρξηται τὸ πάθος κἂν ὁσονοῦν. ἰῶνται δὲ οἱ ὑοβόσκοι ὅταν αἴσθωνται μικρὸν ὄν, ἄλλον μὲν οὐδένα τρόπον, ἀποτέμνουσι δὲ ὅλον. — βραγχῶσι δὲ μάλιστα ὅταν τὸ θέρος ἐνέγκῃ εὖ καὶ πιόταται ὦσι. βοηθεῖ δὲ τά τε συκάμινα διδόμενα καὶ τὸ λουτρὸν, ἐὰν ᾖ πολὺ καὶ θερμὸν καὶ ἐάν τις σχάσῃ ὑπὸ τὴν γλῶτταν. ubi Codex Mediceus habet ἐνέγκῃ σῦκα, contra alii Codices cum Gaza

ticea confricari [k] totum os conveniet. Quidam praesentius putant esse remedium quum per cornu [l] singulis ternos cyathos gari [m] demittunt. [n] deinde fissas taleas ferularum lineo funiculo religant, et ita collo suspendunt, ut strumae ferulis contingantur.
4 Nauseantibus quoque [o] salutaris habetur eburnea scobis sali [p] fricto, et fabae minute fresae commista, [q] ieiunisque [r] prius quam in pascua prodeant obiecta. [s] Solet etiam universum pecus aegrotare ita, ut emacietur, [t] nec cibos capiat, productumque [v] in pascua medio campo procumbat, et quodam veterno pressum somnos aestivo sub sole captet. quod quum fa-
5 cit, totus grex (tecto [x]) clauditur stabulo, atque uno

num Sang. teste Heinsio ad Ovid. Metam. II, 874. (m) *cari* P. (n) *dimittunt* I. B. Br. R. (o) *quodque* P. (p) *sale — minutae* omn. praeter Gesn. (q) *commixta* I. B. Br. R. *commisto* Iunt. (r) *ieiunique* H. (s) *abiecta* P. (t) *acietur* P. (v) *producturque* I. *productusque* Br. (x) *tecto* deest

ὄρος ἐνέγκη σύ. Ex ratione medendi recte suspicatur C. Gesner de Quadrup. p. 995, βράγχον esse Columellae strumam. Scrophulae, et graece χοιράδες dictae fuerunt a suillo pecore, eiusque glandulis in cervice, quae intumescentes anginam faciunt. Vegetius II, 23: *plerumque strumae vel parotides aut scrophulae iumentorum guttur infestant et faucium tumorem producunt.* Plinius tamen suum strumas anginasque simul nominavit. In loco Aristotelis plura mutat Albertus; sed eius versionem non vacat nunc excutere. Geoponica: ἐὰν παρισθμίοις ἐνοχλῶνται, ἐκ τῶν ὤμων τὸ αἷμα ληπτέον. Strumam eam, quam βράγχον Aristoteles vocat, ex ipsa vocis vi agnoscere licet, in glandulis thyroideae cartilaginis residentem et laryngem occludentem. Atque hac ipsa nota strumam a scrophulis distinguit *Kortum, de vitio scrophuloso,* ut scrophulae pertineant ad glandularum conglobatarum et vasorum lymphaticorum eum iis nexorum ipsiusque lymphae vitium. Sed vide ad Vegetii II, 23.

Sali fricto) Ita in libro vetere legi annotavit Vrsinus. Deinde vulgatum olim *minutae* emendaverat Gesnerus.

Tecto — stabulo) Recte puto omitti *tecto* in Edd. optimis. Nam stabula suum desuper tecta non erant, ut supra vidimus. Igitur prius vocabulum inclusi. Rem ipsam repetunt Geoponica 19, c. 7: ἐὰν δὲ ἀδήλῳ νόσῳ συνέχωνται ἐγκλειστέον δι' ὅλης ἡμέρας καὶ νυκτός, οὔπω δὲ τροφὴν ἢ ποτὰν αὐτοῖς παραβλητέον, ἀλλὰ ῥίζας σικύων ἀγρίων κοπείσας ἐμβλητέον ὕδατι δι' ὅλης ἡμέρας καὶ νυκτός, καὶ τοῦτο τῇ ὑστεραίᾳ ποτὸν δοτέον. πιόντες γὰρ λαβρότερον μετ' ὀλίγον

die abstinetur potione et pabulo: postridie radix anguinei[y] cucumeris trita et commista[z] cum aqua datur sitientibus: quam quum pecudes biberunt, nausea correptae[a] vomitant, atque expurgantur, omnique bile depulsa, cicercula vel faba dura muria conspersa, deinde, sicut hominibus, aqua calida[b] potanda permittitur. Sed quum omni quadrupedi per 6
aestatem sitis sit infesta, tum suillo[c] maxime est inimica. quare non ut capellam vel ovem, sic et hoc animal bis[d] ad aquam duci praecipimus:[e] sed si fieri potest, iuxta flumen aut stagnum per ortum[f] Caniculae detineri: quia quum sit aestuosissimum,[g] non est contentum potione aquae, nisi obesam ingluviem[h] atque distentam[i] pabulis alvum demerserit ac[k] refrigeraverit: nec ulla re magis gaudet, quam rivis atque coenoso[l] lacu volutari. Quod si locorum situs 7
repugnat, ne[m] ita fieri possit, puteis extracta et[n] large canalibus immissa praebenda sunt pocula, qui-

I. B. R. Br. (y) *sanguinei* P. Goes. et S. antea *consparsa* S. (z) *commixta* I. B. R. Br. (a) *correpta* I. B. R. Br. (b) *calda* Goes. (c) *suilo* R. (d) *bis* deest I. B. Br. R. *vis adam duci* P. (e) *praecepimus* I. B. R. Br. (f) *totum* P. (g) *estuosissimum* B. R. (h) Ita pro *illuviem* ex Lips. scripsi. (i) *distentum pabula* I. B. Br. R. *distem pabuli valvum* P. (k) *et* I. B. R. Br. (l) *cenaso* I. B. R. Br. (m) *ut* I. B. Br. R. S. (n) *et* abest I. B. R.

συνεξεμέσουσι τὸ αἴτιον τῆς νόσου.

Muria conspersa) Vrsinus addi volebat *datur*.

Ingluviem) Vulgatum *illuviem* nescio quomodo tolerare potuerint Interpretes. Noster infra VIII, 5, 47, guttur et ingluviem de avibus, Virgilius de serpentibus posuit Georg. III, 431. Sed alibi etiam ingluvies cum illuvie confusa fuit in libris. Isidorus Different. I. 412: *ingluvies ventris — ab inglutiendo dictum*. Servius ad locum Virgilii: *Varro ad Ciceronem in libro 23, ingluvies, inquit, sunt tori circa gulam, qui propter pinguedinem fiunt, atque interiectas habent rugas.*

Lacu) Varro II, 4, 8, lutulosos limites et lustra vocat; ubi vide notam.

Repugnat) Pontedera praeferebat lectionem optimarum Edd. et Sang. *repugnat ut ita f. p.* Poni enim *ut*, quemadmodum in formula *vereor ut fieri possit*.

bus nisi affatim satientur,[o] pulmonariae fiunt. Isque[p] morbus optime sanatur auriculis inserta[q] consiligine: de qua radicula diligenter ac saepius iam[r] loqui sumus.
8 Solet etiam[s] vitiosi splenis dolor eas infestare. quod accidit, quum siccitas[t] magna provenit, et,[v] ut Bucolicon[x] loquitur poëma, *Strata iacent passim suá quaeque sub arbore poma.* Nam pecus insatiabile[y] sues, dum dulcedinem pabuli consectatur[a] supra modum, aestate splenis incremento laborant. Cui succurritur,[b] si fabricentur canales ex[c] tamaricis[d] trunco, repleanturque aqua, et[e] deinde[f]

(o) *saciantur* I. B. R. Br. S. (p) *Quique* P. (q) *exarta* Goes. S. (r) *etiam* deficit I. B. R. Br. (s) *iam* om. I. B. Br. R. (t) *sicitas* R. (v) *et* omitt. I. B.R. Br. (x) *bucolicum* P. (y) Vulgo erat: *insatiabile est. sues enim, dum* I. B. R. L. Br. *inexitiabile sues* P. S. *inexitiabiles his.* Verba *enim, dum* om. I. B. R. Br. (a) *et* ins. I. B. Br. R. S. (b) *succurritur* I. B. R. (c) *ex* omiss. I. B. Br. R. S. (d) *tamaricis* I. B. Br. R. *tramaricis* S. *tramarios* L. *tamaricus* P. Vulgo *tamaricibus et rusco.* (e) *et* deest. I. B. Br. R. in S. est *repleantur.* (f) *et* ins. P. *deinde* om. Goes. et S.

Inserta) Ex lectione Goes. et Sang. *exarta* ingeniose Pontedera effingebat *exacta*, apposito Senecae exemplo, qui dixit: *eat per artus ensis exactus meos.* Plinius 26, sect. 21: *suum quidem et pecoris omnis remedium praesens est pulmonum vitio vel traiecta tantum in auricula.* Siliginem vocat XXVIII, sect. 2, ubi superstitiosus ritus additur in usu.

Poma) Aristoteles sues βραγχᾶν ait quum τὸ θέρος ἐνέγκῃ σῦκα καὶ πιόταται ὦσι. unde suspiceris, branchi vocabulum lienis etiam vitium comprehendisse.

Insatiabile sues) Libri Sangerm. scripturam iam olim probavit Heinsius ad Virgilium II, p. 695. qui ex Aeneid. V, 781, *inexsaturabile* comparavit et Sang. *inexsatiabile* praetulit. Vulgatam *insatiabile est. sues enim dum* interpolarunt, qui Columellae elegantiam non noverant. Pontedera contra malebat cum libris quibusdam *inexitiabile est*, quasi *inexitiabilis* sit, qui exitum non habet aut finem. Virgilii locus, a Columella laudatus, exstat Eclog. VII, 54. — in Polit. est: *nam pecus inexitiabile bis dulcedinem pabuli.* Tromb. et Pont. *inexitiabile suis dulcedinem.* Caesen. *nam pecus in exitiabile suis dulcedine* deinceps in Polit. membranis esse ait *aes bate* Pontedera, qui locum ita corrigit: *nam pecus in exitium labile sui dulcedinem pabuli consectantur, et supra modum satiatae splenis incremento laborant.* Aestatem enim non esse ait in causa morbi, sed autumnum, quo, ut ait poëta, strata iacent poma sub arbore quaeque sua.

Tamaricis) Hermolai Barbari Corollarii I, cap. 124, emendationem *tamaricis e trunco* recte approbavit

sitientibus admoveantur. quippe ligni succus medicabilis epotus, intestinum tumorem compescit.

XI. Castrationis autem in[a] hoc pecore[b] duo tempora servantur, veris et autumni: et eius administrandae duplex ratio. prima illa, quam iam tradidimus, quum duobus vulneribus impressis per unamquamque plagam singuli exprimuntur testiculi. altera est speciosior,[c] sed magis periculosa, quam tamen non omittam. Quum virilem partem unam[d] fer- 2
ro resectam[e] detraxeris, per impressum vulnus scalpellum inserito, et mediam quasi cutem, quae intervenit duobus membris genitalibus, rescindito, atque uncis digitis alterum quoque testiculum educito: sic

Cap. XI. (a) *in* omittitur P. (b) *opere* I. B. R. (c) *specisior* R. (d) *utramque* Goes. I. B. R. *utranque* ut paulo antea *unamquanque* Br. *utram utramq.* L. (e) *resecatam* L. P. *reseratam* S. (f) *patrisfamiliae* I. B. R.

Pontedera, eamque etiam necessariam facit librorum optimorum lectio *tamaricis*. Plinius XXIV, sect. 41, de myrice agens: *Arbitrantur quidam hanc esse tamaricen; sed ad lienem praecipua est, si succus eius expressus in vino bibatur. Adeoque mirabilem eius antipathiam contra solum hoc viscerum faciunt, ut affirment, si ex ea alveis factis bibant sues, sine liene inveniri; et ideo homini quoque splenico cibum potumque dant in vasis ex ea factis.* Eadem tradit Dioscorides I, 116. Caelius Aurel. III, 4. Marcellus Empiricus cap. 23. Serenus Samonicus cap. 24. Capras etiam, quae tamarisci frondibus vescantur, et e tamarisci vasis bibant, tradunt Constantinus et Serapion apud Vincentium Spec. natur. 18, c. 27. Ruscus ad herbas pertinet, cuius teneros cauliculos olim in cibum admittebant. Igitur non dubitavi Hermolai emendationem substituere vulgatae *tamaricibus et rusco*. Geoponica 19, 7: ἐπειδὴ ἀδδηφάγον ὂν τὸ ζῶον μάλιστα τὸν σπλῆνα νοσεῖ, ἄνθρακας μυρικίνους εἰς ὕδωρ ἀποσβέσας παράσχου πιεῖν, καὶ ἀνθρώπους δὲ οἶνος ἀντὶ ὕδατος εἰς μυρικίνους ἄνθρακας ἐμβληθεὶς καὶ ποθεὶς θεραπεύει. τοῦτο δὲ μάλιστα Δημόκριτος μαρτυρεῖ. Ex Sang. *stromariciis* laudat Gronovius.

Cap. XI. *Tradidimus*) Supra VI, 26. Ceterum cur speciosior altera ratio dicatur, nondum satis intelligo. Videtur potius brevior et minus operosa dici posse.

Mediam quasi cutem) Intelligi membranam inter utrumque testiculum in modum sive septi communis, sive, ut alii volunt anatomici, sacculi peculiaris, traiectam annotavit Morgagni Epistol. I, 32. Ceterum methodum hanc sequi plerumque scroti abscessus, aliaque incommoda expertus affirmat Brugnone p. 253.

fiet una cicatrix, adhibitis caeteris remediis, quae prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad reli-
3 gionem patrisfamilias,[f] non reticendum[g] putavi. Sunt quaedam scrofae, quae mandunt foetus suos: quod quum fit, non habetur prodigium. nam sues ex omnibus[i] pecudibus[h] impatientissimae famis[i] aliquando sic[z] indigent pabuli, ut[l] non tantum[m] alienam, si liceat, sobolem, sed etiam suam[n] consumant.[o] De armentis caeterisque pecudibus et magistris,[p] per quos quadrupedum greges humana solertia[q] domi forisque curantur atque observantur, nisi fallor, satis accurate disserui.

XII. Nunc ut exordio priore sum pollicitus, de mutis custodibus loquar. quamquam canis falso dicitur mutus custos. nam quis hominum clarius aut tanta vociferatione bestiam vel furem praedicat, quam iste latratu? quis famulus amantior[a] domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inveniri potest vigilantior? quis denique ultor aut vindex constantior? Quare vel in primis hoc animal mercari tuerique debet agricola, quod et villam et fructus familiamque et pecora custodit.
2 Eius autem parandi tuendique triplex ratio est. nam-

(g) *reiciendum* L. (h) *pecudibus* deficit P. (i) Verba vulgo interserta *sunt*, *ita ut* desunt I. B. R. L. S. (z) Ita pro *si indigeant* I. B. R. L. S. (l) *ut* inserunt I. B. R. S. (m) *tantam* P. (n) *suum* H. (o) *consumat* P. S. (p) *magistitris* R. (q) *sollertia* I. B. R. Br.

Cap. XII. (a) *amantio* R. Reg. deinceps *pectora* Br. postea *nanque* Br. et

Non habetur prodigium) Plinius 8, s. 77: *comesse fetus his non prodigium est*. Aristot. H. A. V, 13. Aelianus X, 16. Experientia hodierna id confirmat in subus, felibus et pluribus animalibus, quum sunt facta domestica.

Impatientissimae) Revocavi optimarum Edd. et librorum scriptorum lectionem approbante Pontedera.

Cap. XII. *Exordio priore*) i. e. libro. Vide VI, 1, 6.

Triplex ratio) Duplicem modo tradit Varro II, 9; venaticum enim et pastoritium canem memorat.

que unum genus adversus hominum [b] insidias eligi-
tur, et id villam quaeque iuncta sunt villae custodit.
at alterum [c] propellendis iniuriis hominum ac fera-
rum; et id observat domi stabulum, foris pecora
pascentia. tertium venandi gratia comparatur; idque
non solum nihil agricolam iuvat, sed et avocat desi-
demque ab opere suo reddit. De villatico [d] igitur et 3
pastorali dicendum est: nam venaticus nihil pertinet
ad nostram professionem. Villae custos eligendus est
amplissimi corporis, vasti latratus canorique, ut [e]
prius auditu maleficum, [f] deinde etiam conspectu ter-
reat, et tamen nonnunquam ne visus quidem horri-
bili fremitu suo fuget insidiantem. Sit autem coloris
unius; isque magis eligatur albus in pastorali, niger
in villatico: nam varius in neutro est laudabilis.
pastor album probat, [g] quoniam est ferae dissi-
milis, magnoque opus interdum discrimine est in
propulsandis lupis sub obscuro mane vel etiam
crepusculo, ne [h] pro bestia [i] canem feriat. Villa- 4
ticus, qui hominum maleficiis opponitur, sive lu-
ce clara fur advenerit, terribilior niger conspi-

Ald. (b) et *ferarum* interser. I. B. Br. R. (c) *laterum* P. (d) *venatico* P. (e) *prius ut* I. B. Br. R. S. (f) *maleficium* I. *malificium* P. (g) *probet* P. Br. (h) Verba vulgo interposita *si non sit albo colore conspicuus* om. Goes. I. B. Br. R. S. (i) Ita pro *lupo* I. B. Br. R. *restio* Goes. *vestio* Saug.

Desidemque ab opere) Credo fuisse olim *avocat ab opere suo, desidemque reddit.*

Vt prius) Antiquam lectionem *prius ut* veriorem puto esse, propter sequens *deinde*. Postea parva cum mutatione malim: *et nonnunquam ne visus quidem horribili fremitu suo fuget tamen insidiantem.* Ita *tamen* locum suum obtinebit.

Malis eligatur) Ex Sangerm. *eligitur* annotavit Gronovius.

Ne pro lupo) Interserta vulgo verba *ne si non sit albo colore conspicuus pro lupo* etc. damnavit mecum Pontedera Varro II, 9, de pastorali: *colore potissimum albo; quod in tenebris specie leonina.* Sed is locus in lacuna iacet vitiosus.

citur: sive noctu, ne conspicitur[a] quidem propter umbrae similitudinem, quamobrem tectus tenebris canis tutiorem accessum habet[l] ad insidiantem. Probatur quadratus potius quam longus aut brevis, capite tam magno, ut corporis videatur pars maxima, deiectis[m] et propendentibus auribus, nigris vel glaucis oculis acri lumine radiantibus, amplo villosoque pectore, latis armis, cruribus crassis et hirtis, cauda brevi, vestigiorum articulis[n] et unguibus amplissimis, qui Graece δρακαὶ[o] appellantur. Hic
5 erit villatici canis[p] status praecipue laudandus. Mores autem neque mitissimi,[q] neque rursus truces atque crudeles; quod illi furem quoque adulantur,[r] hi

(a) *conspiciatur* I. B. Br. R. Sang. *noctu* pro *nocte* ex Sang. dedi. (l) Ita pro *habeat* Sang. (m) *deiectus* P. (n) *auriculis* P. *aurec.* Goes. (o) δραχας I. B. Br. R. δραχὰς A. Iunt. H. A. G. δραχης P. Goes. Sang. (p) *canis* om. I. B. Br. R. Sang. (q) *mitissi* R. *nec rursus* Sang. (r) *adulentur* B. Br. R.

Tenebris canis) Vocem postremam deleri voluit Vrsinus; hinc incluserat Gesnerus.

Nigris vel glaucis) Varro oculos nigrantes aut ravos probat.

Articulis) Varro probat pedes magnos, altos, qui ingredienti displodantur, digitis discretis, unguibus duris ac curvis, solo nec ut corneo, nec nimium duro, sed ut fermentato ac molli. Ita plane Geoponica XIX, cap. 2. Vocem δρακαὶ Vrsinus mutabat in δράκες. Hesychius: δρακός· τῆς παλάμης τῆς χειρός. Inepte h. l. Columellae interpretatur Vlitius ad Gratii Cynegetic. versu 276, ubi Gratius improbat ad venatum canem *qui lata pandit vestigia planta.* Equidem h. l. vitium inesse affirmare ausim. Nec enim articuli, nec ungues graece dicuntur δράκες, aut δρακαί, nec adeo dici possunt. A δράξ, δρακὸς fit δράσσειν, prehendere manu, unde δράγμα manipulus, etiam δραγμή, δραχμή, quantum digitis comprehendi potest. De palma manus dici δράκα, recte admonuit Hesychius. Igitur solum pedum intelligi puto, de quo Varro etiam monuit, ne nimis durum nec contra molle sit. Calli in solo canum exstant plures, quos in villaticis et pastoralibus canibus exscindi iubebat lex antiqua Anglorum, ne lepores insectarentur. Actio haec dicebatur *Horing*, latine *expediare*, calli *pellotae.* Cf. Cangii Glossarium in his vocabulis.

Neque rursus) In Sang. esse *nec rursus*, testatur et defendit Drakenb. ad Livium T. II, p. 867.

Adulantur) Pighius ad Valerii Maximi IV, 3, externorum 4 exemplo, ubi est: *Si Dionysium adulare velles*, quam scripturam ibi tuetur etiam Vincentius, antiquissimi Codicis vicem atque usum mihi praebens in

etiam domesticos invadunt. satis est severos esse nec
blandos,[s] ut nonnunquam etiam conservos[t] iratius
intueantur, semper excandescant in exteros. Maxime
autem debent in custodia vigilantes[v] conspici, nec
erronei,[x] sed assidui, et circumspecti[y] magis quam
temerarii. nam illi nisi quod certum compererunt,
non indicant: hi[z] vano strepitu et falsa suspicione[a]
concitantur. Haec idcirco memoranda credidi, quia[b] 6
non natura tantum, sed etiam disciplina mores facit,
ut et quum emendi potestas fuerit, eiusmodi probemus,
et quum educabimus domi natos, talibus institutis
formemus. Nec[c] multum refert, an villatici cor- 7
poribus graves et parum[d] veloces sint: plus enim
cominus[e] et in gradu,[f] quam[g] eminus et in spatioso
cursu facere debent. nam semper circa septa et intra
aedificium consistere,[h] imo ne longius quidem recedere
debent, satisque pulchre funguntur officio, si
et[i] advenientem sagaciter odorantur,[2] et latratu conterrent,[l]
nec patiuntur propius accedere, vel constantius
appropinquantem violenter invadunt. pri-

aduletur Iens. *adulant* Codex Pighii. (s) *blandos* Iens. Br. *blandus* P. (1) *conservari ratius* sive *satius* P. (v) Ita pro *vigilaces* I. B. Br. R. L. Goes. Sang. (x) *errorei* P. (y) *circumsepti* I. B. R. *circunspecti* Br. A. deinceps eadem *compereunt*. (z) *Ni* R. (a) *suspitione* I. B. Br. R. deinceps *iccirco* Br. A. (b) *qui* P. deinceps *et* ante *cum* addidi ex Sang. (c) *Non* I. B. Br. R. (d) *pares* P. (e) *comminus* I. B. Br. R. A. Iunt. H. (f) *gradum* I. B. Br. R. omitt. P (g) *quem* P. (h) *consistant* I. B. R. *consistat* Brusch. *immo* eadem. *consistunt* P. L. S. (i) *et* omittitur I. B. Br. R. (2) *adoriantur* I. B. Br. R. *odorantur* L. Goes. S. Pol. *adoriuntur* al. A. (l) *con-*

Valerio; ibi igitur Pighius, a Gesnero etiam laudatus, sic: Columella VII, 12: *quod illi quoque furem adulant: ut in V. C. patroni optimi Marcelli Cervini Pontif. Max.* Vaticanum igitur aliquem Codicem videtur intelligere.

In gradu) Est ex gladiatoria disciplina ductum vocabulum; dicitur etiam *status* pugnantis.

Odorantur) Ita voluerat etiam scribi Vrsinus, qui deinceps *areaeque custos* malebat, sine causa idonea.

mum est enim non adtentari, secundum est lacessitum
fortiter et perseveranter vindicari. Atque haec de[m]
8 domesticis custodibus; illa de[m] pastoralibus.[n] Pecua-
rius canis neque tam[o] strigosus aut pernix debet esse,
quam qui damas cervosque et velocissima sectatur
animalia, nec tam obesus aut gravis, quam villae[p]
horreique[q] custos: sed et robustus nihilominus,[r] et
9 aliquatenus promptus ac strenuus, quoniam et ad
rixam[s] et ad pugnam, nec minus[t] ad cursum com-
paratur, quum et lupi[v] repellere[x] insidias, et rapto-
rem ferum consequi fugientem, praedam[y] excutere
atque auferre debeat. quare status eius longior pro-
ductiorque ad hos casus magis habilis est, quam
brevis aut etiam quadratus:[*] quoniam, ut dixi, non-
nunquam necessitas exigit celeritate[z] bestiam con-
sectandam.[a] caeteri artus similes membris villatici
10 canis aeque probantur. Cibaria fere eadem sunt utri-
que generi praebenda. nam si tam laxa rura sunt,
ut sustineant pecorum greges, omnes[b] sine discri-
mine canes ordeacea[c] farina cum sero commode

terent I. Br. (m) *de* deest I. B. R. Br. (n) *pastoribus. Pecuaris* P. S. (o) *tamen* P. (p) *illae* P. (q) *horeique* R. (r) *nihilo minus* divis. I. I. H. A. G. *nihilominus* R. (s) *rixam pugnamque* P. S. (t) *tamen* P. S. (v) *rupi* P. (x) *reppellere* R. (y) *praedamque* Br. I. I. H. A. G. *predamque* I. B. R. (z) *celerrime* I. B. R. Br. *a. celeritatem n. celeritate bestii consectam dicere artus* P. (a) *consectandi* L. I. B. R. Br. (b) *hominis sine discrimine hord.* P. (c) *hordeacea* I. R. Br. (*d*) *et* absque, I. B. R. Br.

Celeritate) Ex lectione libri Politiani Pontedera effingebat: *exigit celeritate celeritatem bestiae consectandi.* At ego malim *celeritatem bestiae consectandae.*

Ordeacea farina) Varro: *nec non ita panem ordeaceum dandum, ut non potius eum in lacte des infritum, quod eo consueti cibo uti, a pecore non cito desciscunt. — In foetura dandum potius ordeaceos panes quam triticeos; magis enim eo aluntur et lactis praebent maiorem facultatem.* Festus *Canicae furfures de farre a cibo canum vocatae.* Male Nonius Merceri p. 88, cacinas furfures interpretatur. *Canicaceum panem apud te quasi servus est* ex Pacuvio affert Scaliger. Sed Festus cum Nonio male interpretatur *canicas.* Sunt enim quas Graeci κυ-

pascit, sin autem surculo consitus ager sine pascuo est,[d] farreo vel triticeo pane satiandi sunt, admisto[e] tamen liquore coctae fabae, sed tepido: nam[f] fervens rabiem creat.[g] huic quadrupedi neque foeminae 11
neque mari nisi post annum permittenda venus est:[h] quae si[i] teneris conceditur, carpit[k] et corpus et vires,[l] animosque degenerat. Primus effoetae partus amovendus est, quoniam tirunculа nec recte[m] nutrit, et educatio[n] totius habitus aufert incrementum. Mares iuveniliter usque in annos decem progenerant: post id tempus ineundis[o] foeminis non videntur habiles, quoniam[p] seniorum pigra soboles existit. Foeminae concipiunt usque in annos novem,[q] nec sunt utiles post decimum. Catulos sex mensibus pri- 12
mis, dum corroborentur, emitti non oportet, nisi ad matrem lusus ac lasciviae causa. postea[r] catenis[s] per diem continendi, et[t] noctibus[v] solvendi.[x] Nec unquam eos,[y] quorum generosam volumus indolem conservare, patiemur alienae nutricis uberibus edu-

(e) *admixto* I. B. R. Br. (f) *non ad ferventi* P. *nam ferventi* Sang. teste Gronovio. (g) *membra suillatica* adiic. P. *membris villatica huic quadrupedi* Sang. teste Gronov. (h) *est* abest I. B. R. Br. (i) *sit generis* P. (z) *carpendo corpus* Goes. (l) *veteres: animos* P. Goes. (m) *tecte* P. (n) *educatione* Goes. (o) *in eundis* divis. I. B. R. *ineundus* Br. (p) *quorum* Gr. (q) *novem: sunt* omisso *nec* I. B. Br. R. Sang. (r) Vulgo additum *et* om. iidem libri et Edd. (s) *cathenis* praet. Sang. Steph. Com. et Gesn. omnes. (t) *et noctibus solvendi* deficiunt P. (v) *notibus* R. (x) *solvendis* I. (y) *hos* P.

νάδας et μαγδαλιὰς dicunt, auctore Polluce VI, s. 93, ubi vide Interpretes. Furfures proprie farreos intelligi, doceo ad VIII, 4, sect. 1.

Rabiem creat) Polit. liber addit: *membra suillatica.* unde vitium vel lacunam inesse hic suspicor. Ex lectione Sang. forte quis coniiciat legendum: *creat semperis villatione huic pecudi. Neque foeminae* etc.

Carpit) Pontedera ex Goes. libro malebat *carpendo corpus ac vires, animos degenerat.* Verbum degenerare activa notione positum illustravit Heinsius ad Ovidii Epist. ex Ponto III, 1, 45.

Partus amovendus) Vitiose utraque Gesneriana *admovendus* habet. Cynosophium: τὸν δὲ ὀχεύοντα δεῖ εἶναι τριετῆ καὶ μὴ ἔλαττον, ἡ δὲ θήλεια

cari: quoniam semper et lac et spiritus maternus longe magis ingenii atque incrementa corporis au-
13 get.[z] quod si effoeta[a] lacte deficitur, caprinum maxime conveniet praeberi catulis,[b] dum fiant mensium quatuor. Nominibus autem non longissimis appellandi sunt, quo celerius quisque vocatus exaudiat: nec tamen[c] brevioribus, quam quae duabus syllabis enuntientur,[d] sicuti Graecum est σκύλαξ, Latinum *ferox*, Graecum λάκων, Latinum *celer*: vel foemina,
14 ut sunt Graeca σπουδὴ,[e] ἀλκὴ, ῥώμη: Latina,[f] *lupa*, *cerva*, *tigris*. Catulorum caudas post diem quadra-

(z) *agit* Goes. Sang. et Gesn. (a) *et foeta* I. B. R. Br. *deficit* Br. (b) *catulus quod fiat* P. deinceps *quattuor* Br. (c) *in* I. B. R. Br. (d) *enuntiantur* I. Br. et Saug. *enunciantur* B. R. *enuncientur* H. (e) σασιτουφαλακιισωα I. B. Br. R. cum lectione nostra conveniunt ductus detorti P. et L. (f) *latine* B. R.

διετὴς, καὶ μὴ ἔλαττον. Atque etiam Arrianus de Venatione cap. 26 et 27, ubi addit: ἀγαθὴ δὲ τῇ θηλείᾳ ἡλικία ἡ ἀπὸ διετοῦς ἐς ἕβδομον ἔτος. Septimum annum forte numeravit a biennio illo, quo potest admitti. Nemesianus versu 134: *sed quamvis acidus, primos contemnere partus malueris.*

Quoniam semper et lac et spiritus maternus) Haec non sana esse, sed verba quaedam transposita, iam olim suspicatus est Morgagni. Quid enim est *spiritus maternus*, qui ingenii incrementa auget. Taceo ingenii incrementa, quae vix bene dicuntur; ipsa etiam formula *longe magis* suspicionem vitii auget; sequi enim debebat oppositum membrum praecedante *quam*. Puto igitur, fuisse olim: *quoniam semper lac maternum longe magis ingenii spiritus alit, quam incrementa corporis auget.* Manum tamen iniicit Xenophontis locus Cynegetici cap. 7: ὑπὸ τῇ μητρὶ ἐᾷν καὶ μὴ ὑποβάλλειν ὑφ' ἑτέραν κύνα. αἱ γὰρ θεραπεῖαι αἱ ἀλλότριαι οὐκ εἰσιν αὔξιμοι. τὸ δὲ τῶν μητέρων καὶ τὸ γάλα ἀγαθὸν καὶ τὸ πνεῦμα καὶ αἱ περιβολαὶ φίλαι. Vnde possit aliquis suspicari, h. l. legendum esse *et spiritus complexusque maternus*. Et sic graecum Cynosophium: ἃ δὲ βούλει ἔχειν, ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῶν ἀνατρεφέσθωσαν καὶ μὴ ὑφ' ἑτέρας. τὸ γὰρ τῆς μητρὸς γάλα πάνυ ὠφελιμόν ἐστι. Xenophontis locum repetiit Arrianus c. 39 et ipsum praeceptum, exceptione aliqua addita.

Nominibus) Idem est praeceptum Xenoph. Cynegetici cap. 7: τὰ δ' ὀνόματα αὐταῖς τίθεσθαι βραχέα ἵνα εὐανάκλητα ᾖ. Idem consilium repetiit Oppianus Cyneget. I, 443.

σπουδὴ) In exemplis haec tria nomina posuit etiam Xenophon l. c. In lectione Edd. I. B. R. latent alia, veluti Φύλαξ, Σῶα aut similia.

gesimum, quam sint editi, sic castrare conveniet. nervus est, qui per articulos spinae prorepit usque ad ultimam partem caudae: is mordicus[g] comprehensus et aliquatenus eductus abrumpitur: quo facto neque in longitudinem cauda foedum capit incrementum, et, ut plurimi pastores affirmant, rabies arcetur, letifer[h] morbus huic generi.

XIII. Fere autem per aestatem sic muscis aures canum exulcerantur, saepe ut totas amittant: quod ne fiat, amaris nucibus contritis liniendae sunt. quod si ulceribus iam praeoccupatae[a] fuerint, coctam pi-

(g) *modice compressus* Goes. S. I. B. Br. R. *mordicus compressus* P. (h) *laetifer* R.

Cap. XIII. (a) *praeocupatae* I. B. R. recte Br. (b) ex Iunt. *mistum* ad-

Mordicus) Plinius VIII, sect. 63: *Columella auctor est, si quadragesimo die quam sit natus, castretur morsu cauda summusque eius articulus auferatur, sequenti nervo exemto nec caudam crescere, nec canes rabidos fieri.* Ita vulgata huius loci lectio comprobatur Plinii testimonio; at *summum articulum auferri* non vult Columella, sed nervum abrumpi eductum. In Plinio Codicem habere *sequi*, monet Abr. Gronovius, qui ex Plinio in Columella tentabat: *et articulo tenus eductus.* Ceterum musculum tam longum in cauda canina non alium novi nisi coccygaeum dictum, qui, a processu ossis ischii ortus, totam coccygia seu caudae longitudinem amplectitur, descriptus a Douglass in Descript. comparata canis et hominis p. 147. Itaque non serpit per articulos spinae dorsalis; nec caudae incrementum impeditur musculo hoc solo abrupto, nisi simul ultimus articulus caudae abrumpatur, uti suadet Plinius. Quare Columellae locum vitiosum censeo.

Cap. XIII. *Muscis*) Plinius XI, s. 40: *est et volucre canibus peculiare suum malum, aures maxime lancinans, quae defendi morsu non queunt.* Canum ricinos idem separatim nominat XXII, sect. 21. Aristoteles H. A. V, 32: *ἐν δὲ τοῖς κυσὶν οἱ καλούμενοι γίνονται κυνοραῖσται.* ubi Thomae versio muscae caninae habet; Gaza ricini genus interpretatus est. Hesychius ἀσκότονοι. κόρτος, κρότονος. interpretatur. Graece ricinus generatim dicitur κρότων, ad quod genus pertinere videtur κυνοραῖστην seu ricinus caninus. Κυνόμυια a cane dicta alas gerit, eam myopi similem facit Aelianus IV, 51. Ad tabanos Linnaei potius quam ad Hippoboscas pertinere videtur, ricinus contra ad acari Linn. genus referendus est.

Amaris) Varro II, 9: *quidam nucibus graecis in aqua tritis perungunt aures et inter digitos: quod muscae et ricini et pulices soleant, si hoc unguine non sis usus, ea exulcerare.* ubi Geoponica XIX, 20, amygdalas amaras nominant.

cem liquidam suillae adipi mistam[b] vulneribus stillari conveniet. hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt. nam manu non sunt vellendi, ne, ut et
2 ante praedixeram, faciant[c] ulcera.[d] Pulicosae cani remedia sunt sive[e] cyminum[f] tritum pari pondere cum veratro, aquaque mistum[g] et inlitum.[h] seu[i] cucumeris anguinei[2] succus:[l] vel si haec non sunt, vetus amurca per totum corpus infusa. Si scabies infestabit,[m] gypsi[n] et sesami[o] tantundem conterito, et cum pice liquida permisceto,[p] vitiosamque partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus

ditum Gesner. annotat. (c) *faciunt* P. paulo antea *et* ex Sang. post *ne*, *ut* addidi. (d) *ultra* P. a. *vulnera* P. novus. (e) Ita pro *sume* ex P. Sang. dedit Gesner. (f) *syminum* Gy. (g) *impetum* L. *mixtum* Br (h) Ita pro *inlinitum* I. B. Br. R. A. Iunt. H. G. Lips. (i) *se* Gy. (2) *anguineis* R. *sanguinei* P. Goes. S. (l) Aldinum *succum* ex I. B. Br. R. S. correxit Gesner. (m) *infestavit* I. B. Br. R. Sang. (n) Ita pro *cythisi* Ald. vel *cytisi* Victorii I. B. Br. R. Goes. Sang. (o) Vulgo *sisami* I. B. Br. R. Ald. Iunt. *sesammi*. sed Ald. correxit *sesami*. (p) *permiscato* L. (q) *cedrino*,

Suillae adipi mistam) Ex Iunt. addidi cum Vrsino *mistam* quod vulgo deerat.

Vt ante praedixeram) Gesnerus respici potat VII, 5, 13. At ibi de ricino non loquitur. Contra VI, 2, 6, de iuvencis tauris est: *et sub femina manum subiicere, ne ad eiusmodi tactam postmodum pavescant, et ut ricini, qui plerumque feminibus inhaerent, eximantur.* Ibi igitur manu ricinos eximere suasit.

Sive cyminum) Lectionem a Gesnero e libris restitutam habent etiam liber Venetus et Caesenas, a Pontedera inspecti, nisi quod in iis est *cuminum*. Geoponica XIX, 3: τὰς ψύλλας διαφθερεῖς θαλαττίῳ ὕδατι καὶ ἅλμῃ, ἔπειτα ἀλείψας κυπρίνῳ μετὰ ἐλλεβόρου καὶ ὕδατος καὶ κυμίνου καὶ ὄμφακος σταφυλῆς, ἢ σικύου ῥίζᾳ μεθ᾽ ὕδατος. κάλλιον δὲ ἀμόργῃ χρίειν τὸ σῶμα. τοὺς γὰρ ψωριῶντας ἰᾶσεται.

Gypsi et sesami) Vulgatum *cytisi* damnavit Pontedera, quod is lactis copiam augeat; gypsum autem reprimere, sesamum detergendi vim habere. Itaque *gypsi* praeferebat; cuius auctoritati equidem quod opponam, non habeo. Idem *sisami* corrigendum esse monuit ex libris. Supra cap. V, s. 10, triti sulphuris aequam partem cum pice liquida miscet et lento igne coctum illinit contra scabiem ovium; quod medicamentum homini etiam convenire affirmat Celsus V, 16. Gypsum cum sesamo in hac medicina nominata nondum reperi.

esse conveniens. eadem pestis si fuerit vehementior,[q]
cedrino liquore aboletur.[r] reliqua vitia, sicut in cae-
teris animalibus praecepimus,[s] curanda sunt. Hacte- 3
nus de minore pecore. mox de villaticis pastionibus,
quae continent[t] volucrum pisciumque[v] et silvestrium
quadrupedum curam, sequenti volumine praeci-
piemus.

vehementior P. (r) *adoletur* L. P. (s) *praecipimus* I. B. R. recte Br. deinceps *curanda erunt* Sang. (t) *convenient: volucrumque* I. B. Br. R. (v) *piscemque* P. voluitna *piscumque?*

Cedrino liquore) I. e. oleo cedrino, quo canum etiam scabiem sanari spondet Dioscorides I, 105; pisselaeum et oleum pissinum contra canum iumentorumque scabiem laudat Plinius 23, sect. 50, et 24, s. 24.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIBER OCTAVVS.

I.

Quae[a] fere consummabant,[b] Publi Silvine, ruris exercendi[c] colendique scientiam, quaeque pecuariae negotiationis[d] exigebat[e] ratio, septem memoravimus libris. hic nunc sequentis numeri titulum possidebit. nec[f] quia proximam propriamque rustici curam desiderent[g] ea, quae dicturi sumus, sed quia non alio loco, quam in agris aut villis[h] debeant[i] administrari, et tamen agrestibus magis quam urbanis prosint. quippe villaticae pastiones, sicut pecuariae,[k] non minimam colono stipem conferunt, quum

VARIETAS LECTIONIS

Colomel. Lib. VIII. Inter finem VII et initium VIII libri haec sunt in Pol. *Iuni Moderati Columellae rei rusticae VIII veterinariis medicinalis de minori pecore liber II. Liber Iuni Moderati Columellae rei rusticae liber VIII, de villaticis pastionibus aviarius et piscator.* Eadem fere Lips. habere monet Gesner. In Sang. idem lemma nisi quod rectius ibi est: *veterinarius medicinalis de m. p. liber II. L. Iuni Mod. — liber nonus* de villat. p. — piscator. Liber VIIII. haec continet. Sequuntur deinceps capitum lemmata.

CAP. I. (a) *Quare C.* (b) *consumabant* I. B. Br. R. A. Iunt. H. G. (c) *experiendi* P. Goes. Sang. omisso *colendique* I. B Br. R. *exercendi experiendique.* (d) *negociationis* I. B. R. (e) *exibat* P. (f) *nec* om. P. Sang. (g) *desiderant* I. B. Br. R. *desideret* P. *desyderet* A. Iunt. H. G. Gr. (h) *vilis* I. B. R. (i) *debeat* Gryph. (k) *pecuniariae* P. (l) *preciosis* Br. (m)

et avium stercore macerrimis vineis et omni surculo
atque arvo medeantur; et eisdem familiarem focum
mensamque pretiosis[l] dapibus opulentent;[m] postre-
mo venditorum animalium pretio villae reditum[n] au-
geant.[o] Quare de hoc quoque genere pastionis di-
cendum censui. Est[p] autem id fere[q] vel in villa, 3
vel circa villam. In villa est, quod appellant Graeci
ὀρνιθῶνας,[r] καὶ περιστερεῶνας. atque etiam quum datur
liquoris[s] facultas, ἰχθυοτροφεῖα[t] sedula cura exercen-
tur. ea sunt, omnia ut Latine potius loquamur, sicut
avium cohortalium stabula, nec minus earum, quae
conclavibus septae[v] saginantur, vel aquatilium ani-
malium receptacula. Rursus circa villam ponuntur 4
μελισσῶνες[x] καὶ χηνοτροφεῖα,[y] quin[z] etiam λαγοτροφεῖα[a]
studiose administrantur, quae nos similiter appella-
mus apum cubilia, apiaria, vel nantium volucrum,[b]
quae stagnis piscinisque laetantur, aviaria, vel etiam

opulentant I. B. Br. R. *opulentet* Goës Sang. *locum* pro *focum* Sangerm. (n) *redditum* L. Gr. *precio* Br. (o) *augent* Br. A. et aliae; (credo I. B. R.) *augeant qua de* P. *augeant Quo* Goes. *augeant* Sang. (p) *Est* om. P. (q) *ferre* P. (r) ὀρνιθῶνες, περιστερεῶνες, ἰχθυοτρόφια *atque* I. B. Br. R. ὀρνιθῶνε αἰ P. (s) *littoris* Iunt. Sang. (t) ἰχθυοτρόφια repet. I. B. R. ἰχθυωτρόφια Br. et Polit. (v) *aeeptae* Gr. (x) μελιστωνες Br. μελισθωνες B. R. μελισσῶνας A. Iunt. H. G. (y) χηνοτρόφια I. B. Br. R. χηνοβοσκια L. P. χηροτροφεῖα H. Gr. χηνοβοσκεῖα etiam Victor. in Emend. χηνοβουσκια Saug. (z) *quod* I. B. Br. R. (a) λαγοτρόφια Eaedem. (b) *volucrum* om. P. *volacrum* L.

Cap. I. *Surculo*) Sequens *arvo* et praecedentes *vineae* postulare mihi videbantur *et agro surculari*.

Eisdem— mensamque pretiosis) De numero monuit Gesnerus, referri non ad *colono*, sed ad agrestes. Mihi tamen locus hiulcus videtur esse. Nihil adiuvant libri scripti, nam lectio Sangerm. *locum* pro *focum* nihili est. Deinceps Vrsinus malebat legi *mensasque pretiosas*. Scilicet insolens illi merito visum est, coloni seu agrestium pretiosas dapes memorari, quum pretium hoc non ad usum commodumque agricolae pertineat. Igitur vocem *pretiosis* suspectam habeo.

Quare de hoc) Pontedera ex libro Polit. et Goes. legi volebat: *Quo de hoc genere*; quo, i. e. quare.

Sicut avium) Videtur esse pro quasi.

pecudum silvestrium, quae nemoribus clausis custodiuntur, vivaria.

II. Prius igitur de his praecipiam, quae intra septa villae pascuntur. ac de aliis quidem forsitan ambigitur, an sint agrestibus possidenda: gallinarum vero plerumque[a] agricolae cura solennis est. Earum genera sunt vel cohortalium,[b] vel rusticarum vel Afri-
2 canarum. Cohortalis est avis, quae vulgo per omnes fere villas conspicitur: rustica, quae non dissimilis villaticae per aucupem decipitur, eaque plurima est in insula, quam nautae[c] in Ligustico mari sitam[d] producto nomine alitis Gallinariam[e] vocitaverunt: Africana est, quam plerique Numidicam dicunt, Meleagridi[f] similis, nisi quod rutilam[g] galeam[h] et cri-

Cap. II. (a) *plerunque* Br. Ald. (b) *chortalium* Goes. Sang. et sic deinceps. (c) *navitae* I. B. Br. R. deinceps e *Lig.* Pol. (d) *sit si tamen sit pro dulcio nomine* P. (e) *gallinarium* P. *gallinarum* R. (f) μελεαγρίδα P. (g) *rutila* Br. (h) *galeam et* om. I. B. Br. R. L. *galeam et crura maverit*

Cap. II. *Rusticarum*) Hae sunt perdices vulgares griseae, ut docui in Comment. ad Friderici II. Reliqua p. 7 et 8.

Gallinariam) De eadem meminit Varro III, 9, 17.

Meleagridi similis) Varro III, 9, 16: *Gallinae Africanae sunt grandes, variae, gibberae, quas meleagrides appellant Graeci. Hae novissimae in triclinium ganearium introierunt e culina propter fastidium hominum. Veneunt propter pecuniam magno*; quae verba Scaliger olim ita distingui volebat: *gibberae. Quas Meleagrides appellant Graeci, hae novissimae* etc. Scilicet is sibi persuaserat, Varroni utrumque genus gallinae Africanae innotuisse, quorum alterum Africanum simpliciter seu graece meleagris, alterum, multo serius cognitum Romae, Numidicum dici consueverat. Cum Scaligero facit Salmasius ad Solinum p. 611, et male utrumque genus a Varrone confusum fuisse putat, interpunctionem tamen Scaligeri improbat. Vulgatam lectionem Varronis satis defendit hic Plinii locus X, sect. 38: *Simili modo pugnant Meleagrides in Boeotia. Africae hoc est gallinarum genus gibberum, variis sparsum plumis; quae novissimae sunt peregrinarum avium in mensas receptae propter ingratum virus.* Meleagrides esse, quos nos hodie Gallopavones seu Gallos Calecuticos appellamus, auctorem Bellonium secuti male crediderunt Aldrovandus, Scaliger, Salmasius aliique, quorum opinionem recte reiecit Harduinus ad

ad Plinium, comparata inprimis Clyti Milesii descriptione apud Athenaeum XIV, p. 655. Quae fuerit senteutia Iusti Fontanini in Explicatione Achatis Isiaci anularis, disce ex Actis Eruditor. anni 1730, p. 182. Nec estricavit aliquid Gesnerus in notis ad Varronem et ad hunc locum. Breviter rem omnem explicabo. Meleagris esse videtur, quam nos hodie *perlhuhn*. Galli *poules de Guinée* appellant; de quo dubitare nos non patitur locus Clyti Milesii, qui accuratissime avem pinxit. Gibberae dicuntur meleagrides propter capitis gibber; in capite enim veluti cornu exstat ab ipsis cranii ossibus productum et cute dura vestitum. Vide Comment. ad Friderici II, p. 15, 17 et 163, ubi historiam avis attigi. Numidica eiusdem generis fuit, nobis tamen hodie minus cognita. Sed antequam de genere eius disputemus, verba sunt explicanda singula. Crista in Numidica gallina, ut in vulgari gallo dicitur non plumacea illa, ut in avibus aliis, sed carnea et rubra capitis excrescentia surrecta et incisa. Cum hac crista comparavit Columella gibber capitis, in meleagride et Numidica gallina conspicuum. Ab hac crista loco et nomine diversa est *palea* sub mento dependens, similis materiae et concolor fere cristae. Eandem primus Varro III, 9, 5, in vulgari gallo paleam dixit; unde in tauro palearia dicuntur in collo dependentia. Sed librarii hoc in loco, ut paulo post sect. 9 *paleae* substituerant *galeam*, quod vitium iam animadverterat Vrsinus. Galeam possis quidem interpretari capitis gibber; sed tum crista iusta nominari non debebat, quae in nulla eiusmodi ave simul adest cum gibbere. Genus aliquod rarum meleagridis cristatum plumis habet Pallas Spicileg. Zoolog. IV, sed illud tubere verticis caret. Quare non possum assentiri eidem viro docto, qui Columellae numidicam comparavit cum mitrata sua numida, quae vulgari meleagridi cetera similis verticem ambitumque rostri sature rubrum habet. Scilicet vir doctus *galeam* in Columella ipsum avis verticem interpretari voluit. Equidem *paleam* unice veram esse lectionem affirmo. Videndum igitur, an genus meleagridis exstet gibbere capitis rubro et coeruleo, aut crista eiusdem coloris. Equidem nec gibber nec cristam plumaceam rubram aut coeruleam in ullo generi adhuc reperi annotatam. Quod si vero in meleagride cristam interpreteris gibber, tum item in numidica gibber assumendum erit; contra si in illa cristam plumaceam adesse putaveris, tum necessario etiam numidica plumaceam cristam geret. Comparatur enim haec cum illa ita, ut crista in utraque eadem intelligi debeat. Colligo igitur ex huiusque disputatis, meleagridis genus universum nos quidem cognitum habere, verum speciem eam, quae cristam paleamque caeruleam, alteramque, quae easdem partes simul rubras gerat, nos adhuc ignorare. Frischius noster in historia vulgaria meleagridis, quam Galli etiam *Peintade* appellant, meminit speciei multo minoris, extra Italiam rarae visu, palea caerulea, loca paluatria amantis, malae in cibo, et pullos negligentis, quam Veterum Meleagridem esse putat, quum vulgaris meleagris nostra ex eius opinione Veterum Africana gallina sit, quae pullos ipsa suadiligenter educet. Miror Frischii non meminisse Pallasium. Ceterum Plinius X, sect. 67 separatim de Numidicis ita: *Numidicae in parte Afri-*

stam capite gerit, quae utraque sunt in Meleagride
3 caerulea. Sed ex his tribus generibus cohortales foeminae proprie[i] appellantur gallinae, mares autem galli, semimares capi,[2] qui hoc nomine vocantur, quum sunt castrati libidinis abolendae causa. Nec tamen[l] id patiuntur amissis genitalibus, sed ferro candente calcaribus inustis, quae quum ignea vi consumpta sunt, facta ulcera dum consanescant,[m][s] figu-
4 lari creta linuntur. Huius igitur villatici generis non spernendus est reditus,[n] si adhibeatur educandi scientia, quam plerique Graecorum et praecipue celebravere Deliaci.[o] sed et ii,[p] quoniam procera corpora et animos[q] ad praelia pertinaces[r] requirebant, praecipue Tanagricum genus et Rhodium pro-

P. ant. *galeam cristam* et cet P. novus. *capite* om. etiam Sangerm. Deinceps *quae sunt utraque* Br. (i) *propriae* Br. Ald. (2) *qui capi* I. B. Br. R. Deinceps vulgatum *sint* cum Gesn. correxi. (l) *tantum* Goes. (m) *consanescunt* C. St. (n) *redditus* Br. (o) *Delsa rede et hi* Goes. (p) *et hi* I. B. Br. R. (q) *animosa* Sang. (r) *pertinacis* Br. A. (s) *calchidia.* I. B. Br. R.

cae Numidia, omnesque iam in Italia. — Demum advertit animum meum lectio Polit. *rutilam galeam et crura gerit.* Etiam Sang. *capite* omittit. Quid igitur si legamus *rutilam paleam et crura gerit?*

Nec tamen) Varro III, 9: *gallos castrant, ut sint capi, candenti ferro inurentes lumbos aut calcaria ad infima crura, usque dum rumpantur; at quod exstat ulcus, oblinunt figlina creta;* ubi vide notam. Lectionem Goes. *nec tantum*, Vrsini coniecturam adiuvantem, quominus reciperem, obstabant, quae posui ad Varronem l. c.

Genitalibus) Sc. partibus, seu testiculis, quos gallinaceorum lacte saginatorum amplissimos et concoctu facillimos praedicat Alexander Aphrodis. Problem libro II.

Deliaci) Plinius X, sect. 71: *gallinas saginare Deliaci coepere.* Eosdem in hac disciplina nominat Varro III, 9. Cicero Academ. II, 18: *Deli fuisse complures salvis rebus illis, qui gallinas alere permultas quaestus causa solerent; hi, quum ovum inspexerant, quae id gallina peperisset, dicere solebant.* Deliaci igitur gallinarii et saginabant gallinas, et pugnatores gallos educabant. De posteriore cura obiter meminit Aristoteles de Generat. I, 21: διὸ ἔνιοι τοῦτον τὸν τρόπον τῶν περὶ τὰς ὄρνιθας τὰς γενναίας σπουδαζόντων ποιοῦσι μεταβάλλοντες τὰ πρῶτα ὀχεῖα καὶ τὰ ὕστερα.

Tanagricum) De eo Pausanias alii-

babant, nec minus Chalcidicum* et Medicum, quod[t] ab imperito vulgo litera mutata Melicum appellatur. Nobis[v] nostrum vernaculum maxime placet: omisso 5 tamen illo studio Graecorum, qui ferocissimum quemque[x] alitem certaminibus et pugnae praeparabant. nos enim censemus instituere vectigal industrii patrisfamilias,[y] non rixosarum[z] avium lanistae, cuius plerumque[a] totum patrimonium, pignus aleae, victor gallinaceus pyctes abstulit. Igitur cui 6 placebit sequi nostra praecepta, consideret oportet primum quam multas, et[b] cuiusmodi parare debeat matrices, deinde qualiter eas tueri[c] et pascere, mox quibus anni temporibus earum partus excipere; tum demum ut incubent et excludant efficere; postremo ut commode pulli educentur operam dare. his enim curis et ministeriis exercetur ratio[d] cohortalis, quam Graeci vocant ὀρνιθοτροφίαν. Parandi autem modus 7 est ducentorum capitum, quae pastoris unius curam distendant:[e]* dum tamen anus sedula vel puer adhibeatur custos vagantium, ne obsidiis hominum, aut insidiatorum[f] animalium diripiantur. Mercari porro nisi foecundissimas aves non expedit. Eae sint rubi-

(t) *quodam imp.* P. *littera* Br. (v) *Novis* P. (x) *quenque* Br. A. (y) *patrisfamiliae* I. B. R. nobiscum Br. (z) *rixiosarum* Sang. (a) *plerunque* Br. Ald. (b) *Secundum* I. B. Br. R. *Sed* P. (c) *tutari* I. B. Br. R. Goes. Sang. (d) *natio* Br. (e) *disperdat* I. B. R. *dispendat* Br. *dispendant* reliquae. *distendant* P. Goes. Sang. Gesn. (f) Ita pro *insidiosorum* I. B. Br.

que, ut etiam de Rhodiis et Chalcidicis Plinius X, sect. 24. In Aristophanis Avibus versu 276 Μῆδος dicitur gallus. Melicos eum vulgo appellat Plinius l. c. Pugnas gallorum, quas Britanni hodieque frequentant, Graeci olim ad insaniam usque amabant. Ad quas qui instituebant gallos, metaphorice Columella *lanistas* appellat.

Ducentorum) Varro III, 9, eundem numerum ponit.

Distendant) Quod ex libris restituit Gesner pro vulgato *dispendant*, ingenio assecutus fuerat Vrsinus.

cundae vel fuscae[g] plumae, nigrisque[h] pennis: ac si fieri poterit, omnes huius, et ab hoc proximi coloris eligantur. sin aliter, vitentur[i] albae; quae fere quum sint molles[k] ac minus vivaces, tum ne foecundae[l] quidem facile reperiuntur[m]: atque etiam conspicuae propter[n] insigne[o] candoris ab accipitribus et
8 aquilis saepius abripiuntur. Sint ergo matrices robii[p] coloris, robusti[q] corporis, quadratae, pectorosae, ma-

R. Saug. (g) *infuscae* Goes. Sang. (h) *magisque* Br. *pinnis* Sang. (i) Ita pro *enitentur* I. B. Br. R. *viterbitentur* P. Sang. sed *vitentur* ex Saog. Grou. (2) *moles* R. (l) *facundae* H. (m) *reperiantur* I. B. Br. R. S. (n) Ita pro *propterque* I. B. Br. R. Gesn. Sang. *propterquod* aliae eum Ald. (o) *insigne* Iunt. (p) Ita pro *probi* Goes. S. *probi coloris* om. I. B Br. R. (q) *robusti*

Rubicundae) Varro III, 9: *foecundas, plerumque rubicunda pluma, nigris pinnis, imparibus digitis, magnis capitibus, crista erecta ampla*; quae Geoponica XIV, 7 ita reddunt: *ὡς ἐπίπαν γὰρ αἱ ξανθίζουσαι καὶ περιττοδάκτυλοι τὰς ὄψεις μεγάλας ἔχουσαι καὶ αἱ μελανόπτεροι καὶ τοῖς ὄγκοις μεγάλαι, τούς τε ἄρρενας ῥᾳδίως οἴσουσι καὶ πρὸς ὠοτοκίας κρείττους εἰσὶ καὶ τὰ ὠὰ μεγάλα τίκτουσιν, ἐξ ὧν καὶ τὰ νεογνὰ γίνεται γενναῖα.* unde apparet, in Varrone recte Polit. Codicem *amplas* habere scriptum, quod merito probavit Pontedera. Palladius I, 27: *sint praecipue nigrae aut flavi coloris; albae vitentur*; qui locus negligenter fuit excerptus. Flavus enim color in reliquo corpore, niger in alarum pennis probatur. Plumae sunt breviores reliqui corporis, pinnae caudae et alarum longiores. Plinius X, sect. 77: *gallinarum generositas spectatur crista erecta, interdum gemina, pennis nigris, ore rubicundo, digitis imparibus, aliquando et super quatuor digitos transverso uno*; ubi os rubicundum non est de ore proprie dicto, sed de tota corporis specie nove dictum. Recte auctor de natura rerum apud Vincentium Spec. nator. XVI, 82: *Gallina domesticis partibus sui corporis, id est, a medio dorsi superius versus imum, et a pectore subtus versus imum similiter duplicem habet pennam, ex una canna nascentem.* De pluma hac duplice vide Comment. ad Friderici II, p. 39 et 49. Plinii locum varie tentarunt viri docti.

Fuscae) Goes. et Sang. *infuscae.* Ita apes noster IX, 3, et cap. 10 infuscas dixit, quas Aristoteles *μελαίνας.*

Vitentur) Ita recte Edd. optimae et libri scripti cum Palladio. Vulgo *evitentur.* Albus color etiam in reliquis avibus et quadrupedibus mollitiei et debilitatis disciplina domestica demum quaesitae index est.

Propter insigne) Vulgatum *propter quod insigni* damnavit iam olim Ursinus. Lectionem Sangerm. praetuli receptae a Gesnero *propterque.*

Robusti corporis) Recte libri scripti omittunt haec verba, quae supervacua reddunt notae reliquae. Pro *probi co-*

gnis capitibus, rectis rutilisque[r] cristulis, albis auribus, et sub hac specie quam amplissimae, nec paribus[s] ungulis: generosissimaeque[t] creduntur, quae quinos habent digitos, sed ita ne cruribus emineant transversa calcaria. nam quae hoc virile gerit[v] insigne, contumax ad concubitum dedignatur[x] admittere marem, raroque foecunda, etiam quum incubat, calcis aculeis ova perfringit. Gallinaceos[y] mares nisi sala- 9
cissimos habere non expedit. atque in his quoque sicut in[z] foeminis, idem color,[a] idemque numeros unguium, status altior quaeritur: sublimes, sanguineaeque,[b] nec[c] obliquae cristae: ravidi,[d] vel ni-

corporis om. L. P. Goes. Sang. et inclusit Gesner. (r) *ructilisque* Brusch. *rutulisque* R. *cristis* L. *rutulis* omisso *cristis* Sang. (s) *partibus unguibus* P. *unguibus* etiam Goes. Sang. (t) *generosis atque* S. *credduntur* Br. (v) *gerit* om. P. (x) *dedignatam* P. (y) *Galinaceos* R. (z) *in* om. I. B. Br. R. S. *foemineis* Br. (a) *color idemque* om. Br. et sic videntur etiam facere I. B. R. unde pro *idemque* Gesner laudat *idem*. *idem numerus* Sang. (b) *aequae* addit I. B. Br. R. (c) *vel* Eaedem. (d) *rabidi* L. *rubidi* P. Goes.

loris malebat Pontedera cum libris scriptis legere *robii coloris*, et in Palladio pro *flavi coloris* reponebat *rubei*. Priorem lectionem recepi.

Paribus ungulis) Impares gallinarum digitos Varro Plinius et Geoponica probant; gallis in Varro ungues longos. Nec intelligo, qui ungues seu ungulae impares dici possint, nisi numero; adeoque ad ipsorum digitorum numerum imparem res redit. Sed quoniam deinceps separatim quini digiti memorantur, vix posse h. l. impares ungulae ad digitos referri. Vngulae impares alio sensu possunt esse, si sint longiores brevioresque; sed tales natura omnium digitorum ungues sunt. Igitur quid sibi velit Columella nescio. Ceterum gallinae speciem pentadactylam novimus hodieque; caput adeo vidi, cuius in altero pede digitus posticus duplex aderat, cum calcarium vestigiis non dubiis. In porphyrione domestico quinos etiam digitos memorat Aristoteles apud Athenaeum IX, p. 388. Picarum glandariarum genus, cui quini sint digiti, habet Plinius X, sect. 59. Forte quia digitus posticus geminus non ab ipsa radice geminus adest, sed alter ex altero radicatus, ideo ungues modo impares, non digitos dixit Columella. Atque ita deinde in gallo ait: *idemque numerus unguium.*

Perfringit) Geoponica: τὰς δὲ πέντε ἐχούσας ὄρνεις ἐοικότα τοῖς τῶν ἀλεκτρυόνων κωλυτέον ἐπῳάζειν. τρυπῶσι γὰρ τὰ ᾠά.

Obliquas) I. e. rectae, quales etiam in feminis probant. Geoponica φοινικόλοφοι habet. Plinius XI, sect. 44: *spectatissimum insigne gallinaceis, cor-*

grantes oculi: brevia et adunca rostra: maximae candidissimaeque aures: paleae[e] ex rutilo albicantes, quae velut incanae barbae dependent: iubae[f] deinde variae, vel ex auro flavae, per colla[g] cervicesque in humeros diffusae: tum lata et musculosa pectora, lacertosaeque[h] similes brachiis[i] alae,[2] tum procerissimae caudae, duplici ordine, singulis utrinque prominentibus pinnis[l] inflexae: quinetiam vasta femina[m] et frequenter horrentibus plumis[n] hirta: robusta crura, nec longa, sed infestis velut sudibus nocenter armata. Mares[o] autem, quamvis non ad

Sang. (e) *galeae* P. Goes. Sang. (f) *Vel* P. (g) *cola* R. (h) *lacertosque* I. B. R. *lacertos aeque* Br. Ald. *lacertos aequae* Iunt. (i) *brachii* Gymn. (2) *Alae tum procerissimae. Caudoe* I. B. Br. R. A. correxit Gesner. *laude* Br. (l) *pennis* Goes. (m) Ita pro *foemina* cum Morgagnio Gesner. (n) *plumis. Hirta robustaque* I. B. Br. R. (o) Vulgo *Mores*. (p) *probentur* I.

porcum, serratum; nec carnem id esse nec cartilaginem nec callum iure dixerimus, verum peculiare.

Ravidi) Varro: *oculis ravis aut nigris*. Geoponica XIV, 16: εὐχάροποί τε ταῖς ὄψεσι καὶ μελανόφθαλμοι.

Brevia) Varro: *rostro brevi, pleno, acuto*. ubi Edd. I. I. G. omittunt *pleno*. Crescentius *plene acuto* habet. Voluit forte *pene acuto*. Acumen intelligere oportet in adunco rostro, quale est falconum, quo melius noxia animalia propulsare possit a feminis. Geoponica ῥύγχος βραχύ.

Aures) Gallorum aures, cristas, barbas et radios memorat in medicina Plinius, 30, sect. 29, intelliguntur scilicet plumae aurium meatum cingentes. Ex Sangerm. Gronovius varietatem ad vocabulum *candidissimaeque* ita annotavit, ut in locum eius *quae* subire debeat. Itaque fuisse suspicor *maximaeque aures*.

Paleae) Varro: *palea rubra subalbicanti*. Geoponica γένειον ῥοδίζον.

Iubae varioe) Varro: *collo vario aut aureolo*. Geoponica: τραχήλους εὐπαγεῖς καὶ ποικίλοι ταῖς χρώμασι. Ceterum ut iubae equorum et leonum in collo sunt pili longiores, ita h. l. plumae longiores in collo gallorum iubae appellantur. Similes dependent ex collo ardearum.

Caudae) Varro: *caudis magnis, frequentibus pinnis*. Geoponica: τὰς οὐρὰς μεγάλας καὶ δασείας.

Femina) Varro: *feminibus pilosis*. Vulgatum *foemina* corrigi iussit Sylburg. et Morgagni.

Crura) Varro: *cruribus brevibus*. Geoponica: σκέλη φολιδωτά, παχύτερα μᾶλλον ἢ μακρότερα. τὰ δ' ἐν αὐτοῖς κέντρα στερεὰ καὶ τὰς ἀκμὰς ὀξείας ἔχοντες.

Mares autem) Gesner vulgatae *Mores* adscripserat *mares al. Broukh.* Sed *mares* postulat sententia et sequens *talibus maribus*.

pugnam neque ad victoriae laudem praeparentur, maxime tamen generosi probantur,[p] ut sint elati,[q] alacres, vigilaces,[r] et ad saepius canendum prompti,[s] nec qui facile terreantur: nam interdum resistere debent, et protegere coniugalem gregem: quin et[t] attollentem minas serpentem, vel aliud noxium animal interficere. Talibus autem maribus[v] quinae sin- 12
gulis foeminae comparantur.[x] nam Rhodii[y] generis aut Medici[z] propter gravitatem neque patres nimis[a] salaces,[b] nec foecundae matres: quae tamen ternae singulis maritantur. et quum pauca ova posuerunt, inertes ad incubandum, multoque magis ad excludendum,[c] raro foetus suos educant. Itaque quibus cordi est ea genera propter corporum speciem possidere, quum exceperunt ova generosarum, vulgaribus gallinis subiiciunt, ut[d] ab his[e] exclusi pulli nutriantur.[f] Tanagrici[g] plerumque Rhodiis[h] et Medicis 13
amplitudine pares, non multum moribus a vernaculis

B. Br. R. (q) *telati* Goes. (r) *vigilantes* I. B. Br. R. L. (s) Ita pro *prompti* Br. Ald. (t) *et* addidi ex Goes. (v) *manibus* P. (x) *comparamur* P. (y) *herodi* P. (z) *Melici* P. novus. (a) *minus* R. (b) *satages* P. (c) *excudendum* Gy. Pol. (d) Ita pro *et* I. B. Br. R. S. (e) *his qui excusi* P. *axcusi* etiam S. (f) Ita pro *nutriuntur* S. I. B. R. Br. (g) *Tanagraci* Br. Voluit *Tanagraei*. Deinceps *plerunque* Br. Ald. (h) *hordus*

Elati) Varro: *item qui elati sunt ac vociferant saepe, in certamine pertinaces, et qui animalia, quae nocent gallinis, non modo non pertimescant, sed etiam pro gallinis propugnent.* Geoponica: ὀργίλοι καὶ πολύφωνοι — καὶ τὰ λυμαντικὰ δὲ τῶν ζώων οὐ φεύγοντες, τὰ δὲ τοιαῦτα ζῶα προσφερόμενα ἀπὸ τῶν θηλειῶν εἴργοντες. Ceterum *attollentem minas*, noster expressit ex Virgilii Georg. III, 421: *tollentemque minas*, recte admonente Gesnero.

Attollentem minas) Ex Georgico carmine III, 421, sumsisse monuit Gesner. Ex Sang. annotavit Gronovius: *quin et att. m. s. vel alium serpentem vel aliam nox.*

Quinae) Geoponica: τοῦ πλήθους τῶν ὀρνίθων τὸ ἕκτον μέρος ἔστωσαν ἀλεκτρύονες.

Rhodii) Martialis III, epigr. 58 de villa Baiana Faustini: *Rhodias superbi foeminas premunt galli.*

Quae tamen ternae) Mihi videtur tantum *ternae* rectius scribi.

distant, sicut et Chalcidici.[i] Omnium tamen horum generum nothi[2] sunt optimi pulli, quos conceptos ex peregrinis maribus nostrates ediderunt. nam et paternam speciem gerunt, et salacitatem foecundita-
14 temque vernaculam retinent. Pumiles[l] aves, nisi quem humilitas earum delectat, nec propter foecunditatem, nec propter alium reditum nimium probo,[m] tam hercule, quam nec pugnacem,[n] nec rixosae[o] libidinis marem. nam plerumque[p] caeteros infestat, et non patitur inire[q] foeminas, quum ipse
15 pluribus sufficere non queat. Impedienda est itaque procacitas eius ampullaceo[r] corio; quod quum in orbiculum formatum est, media pars eius rescinditur, et[s] per excisam partem galli pes inseritur: eaque

P. (i) *Calcidici* P. *Calchidici* I. B. Br. *Chalchidici* R. (2) *noti sunt. Optimi sunt pulli* I. B. R. Br. (l) Ita pro *pumiliones* I. B. Br. R. H. Lips. *pumileas* Goes. S. (m) *probatum hercule* P. *probatam hercule* S. *redditum* paolo antea Br. (n) *pugnacen* P. Deiuceps *nec* om. Br. (o) *rixo* Polit. (p) *plerunque* Br. Ald. (q) Ita pro *iniri* Sang. (r) *ampulaceo* Reg. (s) *et*

Nam et — gerunt) Omitlit haec Sang. liber.

Pumiles) Vulgatum *pumiliones* dederunt, quibus altera forma incognita erat. Statius Silv. I, 6, 64: *mirantur pumilos ferociores.* Apuleius Metam. V, p. 163: *maritum quovis puero pumiliorem.* Suetonius Aug. c. 83 *pumilios* nominat, ubi tamen libri plures *pumilos* nominant. Forte huc pertinet Amiternina vitis, *pumula* dicta apud Plinium XIV, c. 3. Est ab humilis factum vocabulum.

Pumiliones) Plinius X, sect. 77: *est et pumilionum genus non sterile in his, quod non in alio genere alitum, sed quibus certa foecunditas rara et incubatio ovis noxia.* Intelligit Adrianas, *quibus laus maxima in ovis edendis*, ut ait X, s. 74. Easdem Athenis expetitas fuisse, tradit Chrysippus ap. Athenaeum VII, p. 285, omnium minimas corpore ait Stephanus Byzant. in Ἀδρία. Aristoteles H. A. VI, 1, Adrianas ait esse parvas, quotidie parere, sed feroces saepe occidere pullos, caeterum varias colore. Idem Generat. Anim. III, 1. Adrianas parvissimas, sed foecundissimas esse ait; et cap. 2, multipararum avium ova multa fieri ait vana, quia multis excludendis non sufficit corpus parvum. Igitur in Plinio vitium, a Pintiano recte animadversum, ita corrigo: *certa foecunditas, rara incubatio et ovis noxia.*

Ampullaceo corio) Vt pira ampullacea Plinii a forma dicuntur.

quasi compede cohibentur feri mores. Sed, ut proposui, iam de tutela[t] generis universi praecipiam.

III. Gallinaria constitui debent parte villae, quae hibernum[a] spectat orientem: iuncta sint ea furno vel culinae, ut ad avem perveniat fumus, qui est huic generi praecipue salutaris. Totius autem officinae, id es ornithonis, tres continuae[b] exstruuntur cellae,[c] quarum, sicuti dixi, perpetua frons orienti[d] sit obversa. In ea deinde fronte exiguus detur unus omnino aditus mediae cellae; quae ipsa, e tribus[e] mi-

per excisam — inseritur om. P. antiquus et Saug. (t) *tutella* R. deinceps vulg. *universi generis* ex Saug. mutavi.

Cap. III. (a) *hybern.* Br. Ald. Deinceps *i. gernithonis* Lips. (b) *continue* B. Br. R. (c) *caellae* A. Iunt. G. hic et alibi. (d) *orientem* P. S. (e) Vul-

Cap. III. *Fumus*) Varro III, 9: *caveae spectent orientem versus.* Geoponica XIV, 7: ἐν θερμοτέροις οἴκοις καὶ στεγνοτέροις, ἐν οἷς καπνὸς παραφύεται.

Cellae) Varro III, 9: *si ducentas alere velis, locus septus attribuendus, in quo duae caveae coniunctae magnae constituendae, quae spectent ad exorientem versus, utraeque in longitudinem circiter decem pedes, latitudine dimidio minores, altitudine paulo humiliores.* Vides, Varronem utrique cellae longitudinem decem pedum, altitudinem paulo miñorem, latitudinem dimidiam, i. e. 5 pedum dare; Columella contra longitudinem 12 pedum, eandem altitudinem, et dimidium in latitudinem tribuit. De tribus cellis ne mireris Columellam loqui, quum Varro duas modo memoret; sed verba eius in sequentibus mire turbata tertiam et mediam gallinarii cellam, e qua fumus in laterales gallinarum cellas pervenit, ita memorant: *Inter duas ostium sit, qua gallinarius curator earum ire possit.* Post pauca iterum: *Praeterea sit cella grandis in qua curator habitet.* Hanc gallinarii cellam Columella etiam maiorem in latitudinem et longitudinem; sed minorem altitudine facit. Ceterum Geoponica XIV, 7, quinquaginta aves una cavea concludunt, nulla tamen addita caveae mensura. Sed nunc demum video vitium vulgaris interpunctionis: *minima esse debet in altitudinem, et quoquoversus* etc. Comma enim poni debebat post *minima*, ita, ut ubique septem pedes cellae curatoris assignentur. Ceterum Polit. liber habet *orientem sit obversa;* atque ita etiam librum Sangerm. habere testatur Heinsius ad Florum II, 6, qui nescio unde veluti vulgatam huius lectionem laudat *soli obversa.*

Ipsa e tribus) Ita recte Vrsinus et Broukhus. emendarunt vulgatum *ipsa tribus.*

nima, esse debet in altitudinem et quoquoversus pedes septem. in ea singuli dextro laevoque[f] pariete aditus ad utramque cellam faciendi[g] sunt, iuncti parieti, qui est intrantibus adversus. Huic autem focus applicetur tam longe,[h] ut nec impediat praedictos aditus, et ab eo fumus perveniat in utramque cellam: eaeque[i] longitudinis, et[k] altitudinis duodenos pedes habeant, nec plus latitudinis, quam media.[l]
3 sublimitas dividatur[m] tabulatis, quae supra se quaternos, et infra septenos liberos pedes habeant, quoniam ipsa singulos occupant. utraque tabulata gallinis servire[n] debent, et ea parvis ab oriente singulis illuminari fenestellis, quae et ipsae[o] matutinum exitum[p] praebeant avibus[q] ad cohortem, nec minus vespertinum introitum. Sed curandum erit, ut semper noctibus claudantur, quo[r] tutius aves maneant. infra[s] tabulata maiores fenestrae[t] aperiantur, et eae[v]
4 clatris muniantur, ne possint noxia irrepere animalia: sic tamen, ut illustria sint loca, quo commodius

go *ipsa tribus* L. et Goes. *ipse tribus.* (f) *levoque* I. B. Br. R. A. Iunt. H. deinceps *utranque* Ald. (g) *faciundi* Iunt. L. P. Voluerunt *faciundi* eum Saug. (h) Vulgo *longus.* Deinceps *utranque* Br. Ald. (i) *aeque* I. B. Br. R. (k) *et ad* Eaedem. (l) punctum posuit Gesner. (m) Ita pro *dividantur* ex I. B. Br. R. scripsit Gesn. Illae porro habent *tabulatisque supra.* sed Br. *super.* Saug. *tabulatis super.* sed Gronovius inde *dividatur* et *super* tantum annotavit. (n) *fervire* I. B. R. (o) *ipse* G. (p) *exitum* om. P. S. (q) *animos* P. (r) *quotius* Goes. (s) Ita pro *intra* Goes. et Saug. (t) *faenestrae* R. *fenestellae* P. Goes. Saug. *maiore fenestra* coniicit Broukh.

Longe) Ita recte Vrsinus correxit vulgatum *longus.*

Sublimitas) Spatium omne super terra elevatumque ab humo. Hanc notionem omisit Gesner. Thes. L. L. qui vulgarem huius loci interpunctionem, ab ipso mutatam, retulit.

Quo tutius) Ex lectione Goes. *quotius*, Broukhus. efficiebat *quoties aves meant*, Pontedera *quietius.*

Clatris) Varro: *utrisque fenestrae latitudine tripedali, uno pede altiores e viminibus factae raris, ita, ut lumen praebeant multum, neque per eas quidquam ire intro possit, quae nocere solent gallinis.*

habitent.[x] aviariusque subinde debet speculari aut
incubantis aut parturientis foetus. nam etiam in iis
ipsis locis ita crassos parietes aedificare convenit, ut
excisa per ordinem gallinarum cubilia recipiant: in
quibus aut ova edantur, aut excludantur[y] pulli: hoc
enim et salubrius et elegantius est, quam illud, quod
quidam faciunt, ut palis in parietes[z] vehementer
actis, vimineos[a] qualos superimponant.[b] Sive autem 5
parietibus ita, ut diximus, cavatis, sive[c] qualis vimi-
neis praeponenda erunt vestibula, per quae matrices
ad cubilia vel pariendi vel incubandi causa perve-
niant. neque enim debent ipsis nidis involare,[d] ne
dum adsiliunt, pedibus ova confringant. Ascensus 6
deinde avibus ad tabulata per utramque cellam[e] da-
tur iunctis parieti modicis asserculis,[f] qui paulum
formatis gradibus asperantur, ne sint advolantibus
lubrici. sed ab cohorte forinsecus praedictis fene-

(v) *e* P. (s) *habitet aviarius: qui* I. B. Br. R. *habitet aviarius, quia* Sang. Deinceps *iis* ante *ipsis* om. Sang. (y) *excudantur* P. (z) *parietem* I. B. Br. R. (a) *viminimos* P. (b) *superponant* I. B. Br. R. *supersonant* L. (e) *aut* I. B. Br. R. aliae *sive qualem vimineos* P. S. *sive* dedit Gesn. (d) *inbolare* P. (e) *caellam* A. Iunt. *utranque* Br. Ald. (f) *adsorculis* L. dein-

Habitent: aviariusque) Pontedera malebat eum libris aliquot legi: *habitet aviarius, qui.* Sed aviarius in cella separata habitat; igitur illustria haec loca in commodum solarum columbarum sunt. Postea tamen sensi et ipse vitium latere in vulgata, quod arguit varietas. Scilicet gallinae in cellis noctu commorantur et quamdiu incubant ovis, reliquo tempore evolant et sub dio morantur. Ad commoditatem igitur gallinarum lux non immittitur, sed quo commodius curator ova et partum speculari in loco illustri possit. Vitium igitur est in *habitet*. Scilicet fuit olim *adbitet* antiquo more pro *aditet*. Sic *rebitare* dictum pro *reditare*. Lege igitur *aditet aviarius, qui subinde.*

Vimineos qualos) Vtramque rationem habet Varro, sed mire vitiosus: *Contra singulas perticas* (quibus aves insideant noctu) *in pariete exsculpta* (alii libri *exclusa*) *sint cubilia earum; ante sit, ut dixi, vestibulum septum, in quo diurno tempore esse possint et in pulvere volutari. Praeterea sit cella grandis, in qua curator habitet, ita, ut in parietibus circum omnia plena sint cubilia gallinarum*

stellis scandulae similiter iniungantur, quibus irrepant aves ad requiem nocturnam. Maxime[g] autem curabimus[h] ut et haec aviaria et caetera, de quibus mox dicturi sumus, intrinsecus et[i] extrinsecus poliantur opere tectorio, ne[2] ad aves feles habeant aut coluber accessum,[l] et aeque noxiae prohibeantur
7 pestes. Tabulatis insistere dormientem avem non expedit, ne suo laedatur stercore; quod quum pedibus uncis adhaesit, podagram creat. ea pernicies ut evitetur, perticae dolantur in quadrum, ne teres levitas[m] earum supersilientem[n] volucrem non recipiat. conquadratae deinde foratis duobus adversis parietibus induuntur,[o] ita ut a[p] tabulato pedalis altitudinis, et inter se bipedalis latitudinis spatio distent.
8 Haec erit cohortalis officinae dispositio. caeterum cohors ipsa, per quam vagantur, non tam stercore,

ceps *scandullae* Br. (g) *Maxum* P. (h) *curavimus* P. (i) *et extrins.* om. I. B. Br. R. Saog. (2) *neque aves* P. *neque ad aves* S. (l) *tum* add. Goes. Sang. locum τῆς *et* lenere annolal Gronov. (m) *brevitas* I. B. Br. R. (n) *supersalientem* Br. *supersilentem* G. (o) *induunt* antiq. P. Iena. L. Sang. (p) *a* ex I. B. Br. R. A. addidi. (q) *in uno* Goes. Saug. (r) *clau-*

aut exsculpta aut affixa firmiter. Motus enim quam incubant, nocet.

Scandulae) Sunt asserculi, gradibus asperati, ut recte monuit Gesner. Atque hinc apparet, quae vulgo *scandulae* lectorum dicuntur, rectius scribi *scindulas*, quam ipsam formam et Codd. plurimi prae se ferunt. Scandulae a scandendo, scindulae a scindendo sunt vocatae. Scalae gallinarias gradum habet Celsus VIII, 15.

Feles habeant) Gesnerus malebat *habeat*; feles enim singulari dicitur numero. Deinceps malim legi: *et reliquae noxiae prohibeantur pestes.*

Perticae dolantur) Varro: *In caveis crebrae perticae traiectae sint, ut omnes sustinere possint gallinas. Contra singulas perticas in pariete exsculpta sint cubilia earum.* Geoponica XIV, 7: ἐν δὲ τοῖς τοίχοις καὶ νεοσσιὰς εἰς τὸ ἐν αὐταῖς τίκτειν κατασκευάσομεν, συντιθέντες σανίδας. quae integra vix esse puto. νεοσσιαὶ ἐν τοῖς τοίχοις sunt cubilia, in pariete excisa; sequi debent quali viminei, super tabulis positi, aut vestibula tabulis confixa. Postea sequitur de perticis: δεῖ δὲ πηγνῦναι ἐν τοῖς τοίχοις κάμακας, ἐφ᾽ ὧν αὐλίζονται αἱ ὄρνεις.

Induuntur) Vrsinus malebat legi *inducuntur*. Vir doctus in Aldina mea correxit *induntur*. Perticas has Graeci πέταυρα, Franco-Galli *Juos* a iugo

quam uligine careat. nam plurimum refert aquam
non esse in ea nisi[q] uno loco, quam bibant, eamque
mundissimam: nam stercorosa pituitam concitat. pu-
ram tamen servare non possis, nisi clausam[r] vasis in
hunc usum fabricatis. sunt autem, qui aut aqua re-
plentur aut cibo plumbei canales, quos magis utiles
esse ligneos,[s] aut fictililes compertum est. Hi[t] super- 9
positis operculis clauduntur, et a lateribus super me-
diam partem altitudinis per spatia palmaria modicis
forantur cavis, ita ut avium capita possint admittere.
nam nisi operculis muniantur, quantulumcunque[v]
aquae vel ciborum inest, pedibus everritur.[x] Sunt
qui a superiore parte foramina ipsis operculis impo-
nant; quod fieri non oportet. nam supersiliens avis
proluvie ventris cibos et aquam conspurcat.

IV. Cibaria gallinis praebentur optima, pinsitum

sum fabricans L. (s) Ila ante Gesnerom Edd. qui *ligneis aul fictilibus* dedit ex Pol. Goes. Saug. *ligneis aut fictiles* L. (t) *His* I. B. Br. R. (v) *quantuluncunque* Br. Ald. (x) *evertitur* cum Ald. aliae. Nobiscum P. Goes. Sangerm.

appellani, docente Moneta ad Fabulas Bonav. *des Perieres* T. 1, p. 161. —Deinceps *bipedali—spatio* ex Sang. annotavit Gronov.

Sunt autem qui) Gesnerus malebal *sunto.* Vas eiusmodi in columbario describil ita Crescentius IX, 90. Debet custos legulam figuli pro aqua habere, quae assidem (voluil apsidem) habeat supra se aliquantulum elevatam, habentem multos et spissos pedes (foramina voluit) incisos atque adhaerentes, inter quos possunl caput ponere et aquam haurire nec in vas intrare, ut aqua munda permaneal. Sed hanc formam ipsam improbat Columella, si scilicet Crescentius foramina ipsis operculis imposita voluit intelligi; quod tamen apsidia mentio vix cogitare patitur. Celerum antiquam lectionem temere mutavil Gesner *ligneis aut fictilibus* ex Codd. prodens, quum aquam canalibus plumbeis perductam ad usum humanum sanitali nocere scriptores veteres tradiderint, idque experientia satis testetur. Columella autem aquam mundissimam gallinis subministrari voluit; igitur canales plumbeos vulgari in usu improbavit. Vulgarem usum respicil verbum *sunt*, temere a Gesnero tentatum. In loco Crescentii nil varial antiqua mea, nisi quod *aqua tenere — ne in vas* habet scriptum.

Cap. IV. *Praebentur optima*) Malim *optime*, ut cap. 5, sect. 2.

ordeum et vicia,[a] nec minus cicercula,[b] tum etiam milium, aut panicum: sed haec ubi vilitas annonae permittit. ubi vero ea est carior, excreta tritici minuta[c] commode dantur. nam per se id frumentum, etiam quibus locis vilissimum[d] est, non utiliter praebetur, quia obest avibus. potest etiam lolium decoctum obiici, nec minus furfures modice a farina excreti: qui si nihil habent farris, non sunt idonei,[e]
2 nec tantum appetuntur[f] ieiunis.[g] Cytisi folia seminaque maxime probantur, et sunt huic generi gratissima: neque est ulla regio, in qua non possit huius arbusculae copia esse vel maxima. Vinacea quamvis tolerabiliter pascant,[h] dari non debent, nisi quibus anni temporibus avis foetum[i] non edit: nam et par-

CAP. IV. (a) *vitia* I. B. Br. R. *vinacea* P. Goes. Sang. (b) *acercula* H. (c) *minutae* Edd. praeter Iunt. P. Goes. Sang. et Gesn. (d) *villissimum* Br. A. (e) *idonei. Nec tamen* I. B. Br. R. Goes. Sang. (f) *aptuntur* Gy. Punctum ab Aldina prima positum retraxi post *ieiunis*. (g) *ieiuniis* R. *Cythisi folia*: seu Br. *cythisi* etiam Ald. (h) *pascat* P. S. (i) *foetum* I. B. Br. R. Sang. Vulgo *foetus*. Br. *avis* omittit. Vulgarem ordinem *quibus temp.*

Excreta) Iterum cap. 8, s. 6, excreta tritici nominat; sed cap. 5, s. 25, sunt excrementa tritici. Frugum dixit Palladius Februario 26, 3; uvae Novembri 20, 4. Ceterum sensum aperiunt Geoponica XIV, 7: παραβλητέον αὐταῖς τροφὴν πτισάνην ἑφθὴν ἢ κέγχρον, ἢ πίτυρα σίτου ἢ ζιζάνια τὰ καλούμενα αἶρας, ἅπερ ἔστι κάλλιστα εἰς τροφήν. Sunt igitur furfures tritici minuti et excreti. Nam proprie *furfures* farris esse docet sequens locus: *furfures modice a farina excreti: qui si nihil habent farris*. Hanc proprietatem vocabuli omisit annotare Gesneri Thes. L. L.

Ieiunis. Cytisi) Geoponica: καὶ κυτίσου φύλλα ὑγρά. ταῦτα γὰρ καὶ γονιμωτάτας ποιεῖ. Vide mox cap. 5, s. 2, et supra V, 12, unde satis arguitur vulgaris interpunctio falsa esse, quasi ieiunis tantum cytisi folia sint praebenda.

Vinacea) Geoponica: ὅταν δὲ ἀντοκῶσι, παρατηρεῖν μάλιστα χρή, ὅπως μὴ γίγαρτα φάγωσι. τὸ γὰρ γόνιμον αὐτῶν ἐπέχει. Repetiit Pallad. I, 27. Fabarum paleas eundem in gallinis effectum habere, asserit Theophrastus. de Caus. Plant. V, 21, et ex eo Apollonius Histor. paradox. cap. 46. Hinc Clemens Strom. III, p. 521. et Geoponica II, 35: φασὶ δὲ καὶ τὰς κατοικιδίους ὄρνεις συνεχῶς αὐτοὺς ἐσθιούσας ἀτόκους γίνεσθαι. Crescentius III, 8: *abscindunt ova gallinarum quum nutriuntur ex eis.*

tus raros,[k] et ova faciunt exigua. sed quum plane[l] 3
post autumnum cessant a foetu, possunt[m] hoc cibo
sustineri. Attamen quaecunque dabitur esca per co-
hortem vagantibus, die incipiente, et iam in ve-
sperum declinante,[n] bis dividenda est, ut et mane
non protinus a cubili[o] latius evagentur, et ante cre-
pusculum propter cibi spem temporius[p] ad officinam
redeant, possitque numerus capitum saepius reco-
gnosci. nam volatile pecus facile custodiam pastoris
decipit. Siccus etiam pulvis et cinis ubicunque co- 4
hortem porticus vel tectum protegit, iuxta parietes
reponendus est, ut sit quo aves se perfundant. nam
his rebus plumam pinnasque[q] emundant: si modo
credimus Ephesio Heracleto, qui ait sues coeno,[r]
cohortales aves pulvere, vel cinere lavari. Gallina 5
post primam emitti, et ante horam diei undecimam
claudi debet: cuius vagae cultus hic, quem diximus,
erit: nec tamen alius clausae, nisi quod ea non emit-

anni ex Sang. mutavi. (k) Ita pro *raro* Sang. (l) *plene* P. *auctumnum* Br. (m) *potest* P. S. (n) *declinato* I. B. Br. R. S. (o) *cubilitatius* P. (p) *temperius* Sang. (q) *pinnasque* ex Edd. restitui; *pennasque* cum Comm. Gesner. Deinceps *Heraclito* Goes. S. (r) *ceno* I. B. Br. R. *vel cinere* om.

Partus raros) Ita recte Sang. Vulgatum *raro* emendabat Vrsinus legendo: *pariunt raro*. Cum Broukhusio faciebat Schoettgen.

Bis dividenda est) Haec verba mihi non solum otiosa, sed etiam vitiosa videntur esse. Forte fuit *sic dividenda est*.

Temporius) Sang. *temperius*. Eadem varietas adfuit supra II, 18, 3 temperius sine varietate est in Palladio Februario 21, 2, et Martio 4.

Siccus etiam pulvis) Palladius I, 27: *Hoc de his praecepisse sufficiat, ut fimo pulvere utantur et cinere*; sed recte ibi Vincentius cum Edd. optimis habet *fumo* pro *fimo*. Ceterum exstat apud Vincentium Sp. nat. XVI, cap. 83, locus philosophi nescio cuius, sed ex graeco versus, ut puto: *dum gallinae pulveris fomento et crebra respersione fungentes vice balnei sine coitu delectantur, ova apala ponunt, sic dicta quasi sine pelle, sed prolis gratiam non consequuntur.*

Porticus vel tectum) Ex Sangerm. *porticus vel tectus* et deinceps *parietem* annotavit Gronovius.

titur,[s] sed intra ornithonem ter die pascitur maiore mensura. nam singulis capitibus quaterni cyathi diurna cibaria sunt, quum vagis[t] [terni,[v] vel] bini
6 praebeantur.[x] Habeat tamen[y] etiam clausa oportet amplum vestibulum, quo prodeat, et ubi apricetur:[z] idque sit retibus munitum, ne aquila vel accipiter[a] involet. quas impensas et[b] curas,[c] nisi locis,[d] quibus harum rerum vigent pretia,[e] non expedit adhiberi. Antiquissima est autem cum in[f] omnibus pecoribus tum in hoc fides pastoris; qui nisi eam domino servat, nullus[g] ornithonis quaestus vincet[h] impensas. De tutela satis dictum est: nunc reliquum ordinem prosequemur.

V. Confecta bruma parere[a] fere[b] id genus avium consuevit. Atque earum quae sunt foecundissimae,

Sang. (s) *emittetur* I. B. Br. R. (t) *magis* Eaed. *bagis* Sang. (v) *terni vel* om. P. Sang. (x) *praebeatur* P. (y) Ita I. B. Br. R. Sang. pro *Habere etiam clausam*. Lips. *habeat tamen clausa oportet.* (z) *applicetur* I. B. Br. R. (a) *ancipiter* L. (b) *et* om. P. (c) *curam* P. (d) *locis et* P. Sang. (e) *precia* I. B. Br. R. Ald. secund. G. (f) *in* om. I. B. Br. R. (g) *nullis* P. a. *nullius* P. nov. L. S. (h) *iungit* I. B. Br. R. *vincit* Sang. (i) *persequemur* Sang.

Cap. V. (a) *parere* om. P. a. (b) *fere* om. P. novus. (c) *eligenda* L.

Terni vel) Recte haec verba omittunt Polit. Sang. et Ambr. includitque Ponted. ut contraria cap. V, s. 2, ubi nec ipse Columella aliter haec laudavit, nisi ut binorum cyathorum meminerit. Igitur inclusi veluti suspecta verba. Palladius I, 27; *duobus cyathis ordei bene pascitur una gallina quae sit vaga.*

Vestibulum) Ex Varrone, cuius locus hic est: *Prodigendi* (pulli) *in solem et in sterquilinium ut se volutari possint, quod ita alibiliores fiunt. neque pullos tantum, sed omne ὀρνιθοβοσκεῖον cum aestate, tum utique quum tempestas sit mollis, atque apricum; intento supra rete, quod prohibeat eas extra septa evolare, et in eas involare extrinsecus accipitrem aut quid aliud.* Vbi sterquilinii mentio est ineptissima; neque enim in eo gallinae volutantur, sed in pulvere. Igitur vestibulum ibi substituo; deinde lego: *tempestas est mollis, in apricum.* Sed plura excidisse et turbata esse arguit magna lectionum varietas. Sententia constat ex hoc Columellae loco. In Aldina mea vir doctus correxit *clausum vestibulum.*

locis tepidioribus circa Calendas Ianuarias ova edere incipiunt; frigidis autem regionibus eodem mense post Idus. Sed cibis idoneis foecunditas earum eli- 2
cienda[c] est, quo maturius partum edant. optime praebetur[d] ad satietatem ordeum semicoctum: nam et maius facit ovorum incrementum, et frequentiores partus. sed[e] is cibus quasi condiendus est interiectis cytisi foliis ac semine eiusdem, quaę utraque[f] maxime putantur augere foecunditatem avium. Modus autem[g] cibariorum sit, ut dixi, vagis binorum cyathorum ordei. aliquid tamen admiscendum erit cytisi,[h] vel si id non fuerit, viciae aut milii. Curae au- 3
tem debebit esse custodi, quum parturient[i] aves, ut habeant quam mundissimis paleis constrata cubilia, eaque[k] subinde converrat,[l] et alia stramenta quam recentissima reponat. nam pulicibus, aliisque[m] similibus animalibus replentur, quae secum affert avis, quum ad idem cubile revertitur. Assiduus autem debet esse custos, et speculari[n] parientes, quod se facere gallinae testantur crebris singultibus in-

(d) *praebeatur* Sang. (e) *Et* I. B. R. Br. *ex his* Goes. *cythisi* Br. Ald. (f) *utraque* om. I. B. R. Br. Goes. Sang. (g) *autem* om. I. B. R. Br. S. (h) *ut* ins. I. B. R. Br. (i) *parturiens* P. (k) *ea quae* S. (l) *convertat* I. B. Br. R. (m) *atque aliis* S. (n) *specularientes* Goes. *speculari parietes*

Cap. V. *Ordeum semicoctum*) Palladius I, 47: *ordeo semicocto et parere saepe coguntur, et reddunt ova maiora.*

Constrata cubilia) Varro: *In cubilibus quum parturient, acus substernendum. quum pepererunt, tollere substramen, et recens aliud subiicere, quod pulices et caetera nasci solent, quae gallinam conquiescere non patiuntur.* Aliam causam comminiscuntur Geoponica: ὑποστρωννῦντες ἄχυρα ὅπως τὸ καταφερόμενον ᾠὸν μὴ κατὰ ξηροῦ φέρηται καὶ ῥήγνυται.

Assiduus) In Sang. deesse vocem *custos*, monet Gronov. qui deinceps coniicit: *observare* itaque *num edant ova.* De *itaque* in Sang. omisso tacet.

Singultibus) Ita iterum bis cap. 11 dixit, et ex nostro Palladius. Plinius corvis singultum tribuit 18, s. 87. Idem X, s. 76: *Super omnia est anatum ovis subditis atque exclusis admiratio primo non plane agnoscentis fetum, mox incertos incubitus sollicite convocantis, postremo lamenta circa piscinae stagna, mergentibus se pullis*

4 teriecta voce acuta. observare itaque[o] dum edant
ova, et confestim circumire oportebit cubilia, ut
quae nata sunt recolligantur, notenturque quae
quoque die sint edita, ut quam recentissima sup-
ponantur glocientibus:[p] sic enim appellant rustici
aves eas quae volunt incubare: caetera vel repo-
nantur, vel aëre[q] mutentur. Aptissima porro sunt
ad excludendum recentissima quaeque. possunt ta-
men etiam requieta supponi, dum ne vetustiora
5 sint,[r] quam dierum decem. Fere autem quum pri-
mum partum consummaverunt[s] gallinae, incubare
cupiunt ab Idibus Ianuariis, quod facere non omni-
bus permittendum est; quoniam quidem novellae
magis edendis, quam excludendis[t] ovis utiliores

Gr. (n) *itaque* om. S. (p) *glutientibus* P. *gluttientibus* Sang. (q) *remittentur* I. B. R. Br. Lips. (r) *sunt* I. B. R. Br. (s) Ita pro *consummaverint* I. B. B. Br. (t) Ita pro *excubandis* I. B. R. Br. *excudendis* Goes. Sang.

natura duce. ubi ex Codice Pintiani et Chifflet. lege *incerti singultus*.

Glocientibus) Festus: *glocire et glocidare gallinarum proprium est quum ovis incubiturae sunt*. Vocabulum ex sono gallinarum expressum imitatione ut graecum κλώζειν, quod gallinis etiam Plutarchus de sanitate tuenda tribuit, et vernaculum nostrum *glucken*.

Appellant rustici) Brusch. *rustici appellant avis eas*. et infra: *veteranas igitur avis*. Ordinem verborum eundem servat Aldina.

Recentissima quaeque) Plinius X, s. 75: *Ova incubari intra decem dies edita utilissimum, vetera aut recentiora infoecunda*. Quae si ille ex h. l. retulit, male fecit. Diversitatis tamen causam quaesivit et a cavitate partis obtusae ovi repetiit Fabricius ab Aqua pendente p. 32, de Ovo incubato Opp. anatomic.

Requieta) *semivieta* corrigebat Heinsius Advers. III, p. 458, qui inepte ubique semivietum suum infercire conatus est, ubi *requietus* legitur in libris.

Novellae) Varro: *et ea quae subiiciat, potius vetulis quam pullastris, et quae rostro aut ungues non habeant acutos, quae debent potius in concipiendo occupatae esse quam incubando. Appositissimae ad partum sunt anniculae aut bimae*. Geoponica XIV, 7; δεῖ ὑποτιθέναι ταῖς προβεβηκυίαις οὐ ταῖς ἀκμαζούσαις τίκτειν δυναμέναις. ἀκμαιόταται γὰρ πρὸς ᾠοτοκίαν εἰσὶν αἱ ἐνιαύσιαι, μάλιστα δὲ αἱ διετεῖς, αἱ δὲ τούτων πρεσβύτεραι ἧττον. Ceterum Heinsius ad Virgil. II, p. 58, ex Sang. libro posuit *excudendis ovis utiles sunt*.

sunt: inhibeturque cupiditas incubandi[v] pinnula per nares traiecta. Veteranas igitur aves ad hanc[x] 6
rem eligi oportebit, quae[y] iam saepius id fecerint; moresque earum maxime pernosci, quoniam aliae melius excludunt,[z] aliae editos pullos commodius educant.[a] at e contrario quaedam et[b] sua et aliena ova comminuunt atque consumunt, quod facientem protinus submovere conveniet.[c] Pulli autem duarum 7
aut trium avium exclusi,[d] dum adhuc teneri sunt, ad unam, quae sit[e] melior nutrix, transferri debent, sed primo quoque die, dum mater suos et alienos propter similitudinem dignoscere[f] non potest. Verumtamen servare oportet modum. neque enim debet maior esse quam triginta capitum. negant enim hoc ampliorem gregem posse ab una nutriri. Numerus ovorum, quae subiiciuntur, impar 8

(v) *incubando pinnulla per nasi et a traiecta* P. anl. (x) *hanc* om. I. B. R. Br. (y) *et* ins. P. novus. (z) Vulgo *excubant*. I. B. R. Br. *excludunt*. Goes. S. *excudant*. (a) *educent* I. B. R. Br. Goes. S. (b) *est ut* P. (c) *conveniunt* I. B. R. Br. (d) *excussi* P. *excusi* Goes. S. (e) *est* P. Sang. (f) *dino-*

Pinnula per nares) Guilelmus Brito Philippeid. VII, 312: *gallinae similis, quam pluma nare forata expellit Beroe nido recubare volentem*. Hodie in Tuscia recens editorum pullorum uropygium filo circumventum adstringunt, atque arefactum recidunt; quo facto gallina cauda privata incubandi desiderium oblivisci et deponere creditur. *Giornale d' Italia* X, p. 272.

Excludunt) Vulgatum *excubans* corrigi iusserat Vrsinus, defendit tamen Gesnerus comparata vitiosa lectione sectionis 5, el cap. 14, 7. Mecum facit Morgagni el Sylburg.

Melior nutrix) Varro: *Excusos pullos subducendum ex singulis nidis et subiiciendum ei quae habeat paucos, ab eaque, si reliqua sint ova pauciora, tollenda, et subiicienda aliis, quae nondum excuderunt, et minus habent 30 pullos. hoc enim gregem maiorem non faciendum*. Ita etiam verbotenus Geoponica XIV, 7, sect. 25. Quae deinde a nostro sect. 15 traduntur, non sunt his contraria, sed de bona nutrice intelligenda, cui pulli sui reliquuntur.

Transferri) Brusch. hic el alibi *transferi*; cadem ubique cum Aldina *plerunque* habet; cadem paulo post el fere ubique *quattuor*; denique *rotondissima*, et cum Ald. *verumtamen*. Deinceps *servari oportet* ex Sangerm. annotavit Gronov.

Numerus ovorum) Varro: *quae velis incubet, negant plus 25 oportere ova incubare, quamvis propter foecundita-*

observatur, nec semper idem. nam primo tempore, id est mense Ianuario, quindecim, nec unquam plura subiici debent: Martio XIX,[g] nec his pauciora: unum[h] et viginti Aprili: tota deinde aestate usque in Calendas Octobris totidem.[i] postea supervacua est huius rei cura, quod frigoribus exclusi[k]
9 pulli plerumque intereunt.[l] Plerique[m] tamen etiam[n] ab aestivo solstitio non putant bonam pullationem, quod ab eo tempore etiam si facilem[o] educationem habent, iustum tamen non capiunt incrementum. Verum suburbanis locis, ubi a matre pulli non exiguis[p] pretiis[q] veneunt,[r] probanda est aestiva educatio. Semper autem, quum supponuntur ova, con-

scere I. B. R. Br. (g) *Maio IX* Saug. et Br. (h) XI. I. B. Br. R. *undecim* L. et S. (i) XIII. I. B. R. Br. *tredecim* L. S. (k) *excussi* P. (l) Vulgo *Intereant.* (m) *Plerunque* I. B. Br. R. *intereant plerique* om. Saug. (n) *iam* S. (o) *facile* I. B. R. Br. (p) *pulli plerumque* P. (q) *preciis* I. B. R. A. G. C. *praeciis* Br. (r) Vulgo interponuntur verba: *nec plerumque*

tem pepererit plura. Optimum esse partum ab aequinoctio verno ad autumnale. Itaque quae ante aut post nata sunt, et etiam prima eo tempore, non supponenda. Geoponica: ὑποτίθεται τῇ μὲν ἀγαθῇ ὄρνιθι μὴ πλέον τῶν κγ' ὠῶν (i. e. 23.). τῇ δὲ μὴ τοιαύτῃ ἐλάττονα, πρὸς τὴν ἑκάστης φύσιν, πανταχοῦ μέντοι δεῖ ἄνισον εἶναι τὸν ἀριθμόν, καὶ αὐξανομένης τῆς σελήνης ὑποτιθέναι. τουτέστι μετὰ τὴν γένναν ἕως ιδ' (i. e. 14.) τῆς σελήνης. τὰ δὲ πρὸ νέας σελήνης ὑποτιθέμενα διαφθείρεται. δεῖ δὲ ὑποτιθέναι τὰ ὠὰ μάλιστα τὰ ἀπὸ Ζεφύρου πνοῆς τικτόμενα μέχρι μετοπωρινῆς ἰσημερίας, τουτέστιν ἀπὸ ζ' Φευρουαρίου ἕως κβ' Σεπτεμβρίου. — τὰ δὲ πρὸ τούτου τοῦ καιροῦ ἢ μετὰ ταῦτα τικτόμενα καὶ τὰ πρωτότοκα πάντα οὐχ ὑποθετέον. ἄγονα γὰρ καὶ ἀτέλεστα γίνεται· ὥρα δὲ ἀρίστη πρὸς τὸ ὑποτιθέναι τὰ ὠὰ ἡ τοῦ ἔαρος ἰσημερία, τουτέστιν ἀπὸ κδ' τοῦ Μαρτίου μηνός. Plinius X, sect. 74 et 75: *Plus vicena quina incubanda subiici vetant. Parere o bruma incipiunt. Optima foetura ante vernum aequinoctium; post solstitium nata non implent magnitudinem iustam, tantoque minus, quanto serius provenere. — Subiici impari numero debent. — Incubationi datur initium post novam lunam, quia prius inchoata non proveniant. Celerius excluduntur calidis diebus. Ideo aestate undevicesimo educunt foetum, hieme* 25.

Pretiis veneunt) Vulgo sequebantur haec: *nec plerumque intereunt.* quae recte libri scripti Goes. et Sangerm. omittunt, approbante etiam Ponted. Repetiit librarius ea temere ex superioribus.

siderari dcbet,[s] ut luna crescente a[t] decima usque ad quintamdccimam id fiat. nam et ipsa suppositio per hos fere dies est commodissima; et sic administrandum est, ut rursus quum excluduntur pulli, luna crescat. Diebus quibus animantur ova, et in 10
speciem[v] volucrum conformantur, ter septenis opus est gallinaceo generi.[x] at pavonino et anserino, paulo amplius ter novenis. quae si quando fuerint supponenda gallinis, prius eas incubare decem diebus foetibus alienigenis patiemur. tum demum sui generis quatuor ova, nec plura quam quinque fovenda recipient. sed et haec quam maxima: nam ex pusillis aves minutae nascuntur. Quum deinde 11
quis volet quam plurimos mares excludi,[y] longissima quaeque et acutissima ova subiiciet: et rursus quum foeminas, quam rotundissima. Supponendi au-

intereunt quae om. Goes. Sang. (s) *debebit* P. (t) *abducamusque* P. a. *ab decuma usque* P. nov. (v) *et specie* S. (x) *genere* I. B. R. (y) *excudi* S.

Diebus quibus) Varro: *Si ova gallinis pavonina subiicias, quum iam decem dies pavonina fovere coepit, tum denique gallinacea subiicere, ut una excudant. Gallinaceis enim pullis bis deni dies opus sunt, pavoninis ter noveni.* Palladius I, 28: *Sed electae, si hoc placuerit, nutrices gallinae sint quae a primo incremento lunae novem diebus habeant novem ova supposita, quinque pavonina et caetera sui generis: decima die ova omnia gallinacea subtrahantur et alia item gallinacea totidem recentia supponantur, ut tricesima luna, id est, expletis triginta diebus, possint cum pavoninis ovis aperiri.* Sed haec Palladius ex nostri cap. 11, sect. 11, traduxit, ubi paulo aliter supponit gallinis ova pavonina.

Ter novenis) Brusch. omisit *ter*.

Minutae nascuntur) In libro Sang. ridicule pro *pusillis* est *pulsis* et pro *minutae* est *minillimae nascentur*. Voluitne dare *humillime* vel *simillime nascentur*? Sed Gronovius ex eodem libro *pusillis illis — nascentur* annotavit.

Rotundissima) Horatius Serm. II, 4, 12: *Longa quibus facies ovis erit, illa memento ut succi melioris et ut magis alma rotundis ponere: namque marem cohibent callosa vitellum.* Plinius X, sect. 74: *Quae oblonga sint ova gratioris saporis putat Horatius Flaccus. Feminam edunt, quae rotundiora gignuntur, reliqua marem.* Contraria his docet vulgata Aristotelis lectio H. A. VI, 2; sed veriorem inde retulit Antigonus Carystius de Mirabilib. cap. 103, et de lectionis vitio

tem consuetudo tradita est ab iis,[o] qui religiosius haec administrant, eiusmodi. Primum quam secretissima cubilia eligunt,[p] ne incubantes matrices ab aliis avibus inquietentur: deinde antequam consternant ea,[q] diligenter emundant, paleasque, quas substraturi sunt, sulfure[r] et bitumine atque ardente teda[s] perlustrant, et expiatas cubilibus iniiciunt, ita factis concavatis[t] nidis, ne [ab[v]] advolantibus, aut [etiam[x]] desilientibus evoluta[y] deci-
12 dant ova. Plurimi etiam infra cubilium stramenta graminis aliquid, et ramulos lauri, nec minus allii[z] capita cum clavis ferreis subiiciunt: quae cuncta

(o) *his* I B. R. Br. (p) *legunt* P. S. (q) *eam* Ieos. Br. (r) *sulphure* I. B. Br. R. Gr. (s) *taeda* I. B. R. Br. (t) *concabantis* P. *concabunis* Goes. (v) *ab* deest I. B. Br. R. S. (x) *etiam* deest I. B. R. Br. (y) *obvoluta* P. L. om. Goes. I. B. Br. R. S. (z) *alii* I. Br. (a) ita pro *remedia* Goes.

admoouil etiam Albertus M. in versione. Vide ad Varronem III, 9, 12, ubi ex Cresceotio eadem Varroni restitui.

Expiatas) i. e. lustratas, qua notiooe esse etiam videtur in loco Persii II, 31, posito in Thes. L. L.

Concavatis) Gesoer addi malebal *et*, aul tolli veluti glossam vocabulum *concavatis*.

Clavis ferreis) Plinius X, sect. 75: *remedium contra tonitrua clavus ferreus sub stramine ovorum positus aut terra ex aratro.* Geoponica XIV, 7, 11: ἐντιθέντες τοῖς ἀχύροις σιδηροῦν ἧλον. δοκεῖ γὰρ ἀλέξημα τοῦτο εἶναι πρὸς πᾶσαν κακίαν. et cap. 11: ἔνιοι καθαίρουσι τοὺς οἰκίσκους καὶ τὰς νεοσσιὰς καὶ τὰς ὄρνεις αὐτὰς θείῳ καὶ ἀσφάλτῳ καὶ πεύκαις. ἀλλὰ καὶ σιδήρου ἔλασμά τι ἐντιθέασιν ἢ κεφαλὰς ἥλων καὶ δάφνης κλωνία ταῖς νεοττιαῖς. δοκεῖ γὰρ ἀλεξιφάρμακον εἶναι πρὸς τὰς διαπνεύσεις. Eadem VII, 11, ferrum operculis doliorum vini imponunl, ut ooxam fulguris el tooitruum arceant, item ramos lauri. Narrationem de elavo ferreo, ovis supposilo, repetiit Auctor libri *Fragmens sur l'électricité humaine par M. Retz.* Amsterd. 1786, ut iode argumentum deduceret opinioois suae, io tonitru vim eleetricam non ex oubibus descendere, sed ex terra adscendere. Addit exemplum picae, quae, nido in arbore summa posito, metalli particulam imponat, ut defendat ova a tonitru. Superstitio veterum inde originem habuit, quod viderant aes et ferrum iclum fulmiois avertere. Hinc elaves ferreae suspeosae plures adeo graodinem avertere dieuntur io Geoponicis I, 14. Hodieque in Anglia plures clavum ferreum doliis cerevisiae induul, ut potum ab acedine ex tonitru concepta defendanl; alii fulmen el tonitrua occa in arvis relicta dentibusque ferreis, coelo obversis,

remedio[a] creduntur esse adversus tonitrua, quibus vitiantur ova, pullique semiformes interimuntur ante quam toti[b] partibus suis consummentur. Servat au- 13
tem qui subiicit, ne singula ova[c] in cubili[d] manu componat,[e] sed totum ovorum numerum in alveolum ligneum conferat, deinde universum leniter in praeparatum nidum transfundat. Incubantibus au- 14
tem gallinis iuxta ponendus[f] est cibus, ut saturae studiosius nidis immorentur, neve longius evagatae refrigerent ova, quae quamvis[g] pedibus ipsae convertant, aviarius[h] tamen quum desilierint matres, circumire debet, ac manu versare, ut aequaliter[i] calore concepto facile animentur. quin etiam si qua unguibus laesa vel fracta sunt, ut removeat. idque[k] quum fecerit, die[l] undevigesimo[m] animadvertat, an pulli rostellis ova pertuderint,[n] et auscultetur, si

S. (b) *totis* L. (c) *ova in* deest P. (d) *cubilia* P. (e) *componunt* P. (f) *supponendus* P. (g) *q. ipsa conferre, aviarius* P. (h) *aviariis* R. (i) *ecqualiter* Gy. (2) *Itque* P. (l) *duo deviginti diebus unde vicessime* P. *duo de viginti diebus enim advertat* Sang. (m) *inde vigesimo* L. (n) Ita pro *percuderint* Goes. Saug. Ambr. prob. Pont. deinde ex lectione *putaminarum*

avertunt. In bis omnibus ritibus obscura vestigia doctrinae de electricitate reperit V. D. in Gentleman's Magazine anni 1785. Iulio p. 523. Hinc explicat locum Ctesiae de ferreo quodam gladio, quem a rege Persarum Ctesias accepisse gloriatur, ὅτι πηγνύμενος ἐν τῇ γῇ νέφους καὶ χαλάζης καὶ πρηστήρων ἐστὶν ἀποτρόπαιος.

Iuxta ponendus) Varro: *eas includere oportet, ut diem et noctem incubent, praeterquam a mane et vespere, dum cibus et potio his datur. Curator oportet circumeat, diebus interpositis aliquot, ac vertat ova, uti aequabiliter concalefiant.* quae versa exstant in Geoponicis XIV, 7, s. 18 et 19.

Vndevigesimo) Plinius X, sec. 74: *vicesimo die, si moveatur ovum, iam viventis intra putamen vox auditur.* Ita scilicet Aristoteles, et Varro: *incubare oportet incipere secundum novam lunam, quod fere quae ante, pleraque non succedunt. Diebus fere 20 excudunt.* Ceterum ex varietate librorum optimorum coniicio olim h. l. scriptum fuisse *idque quum fecerit duode viginti diebus, undevicesimo animadvertat.*

pipiant.[o] nam saepe propter crassitudinem putami-
15 num[p] erumpere non queunt. Itaque haerentes pullos manu eximere oportebit, et matri fovendos subiicere,[q] idque non amplius triduo facere. nam post unum et vigesimum diem silentia ova carent animalibus: eaque removenda sunt, ne incubans inani[r] spe diutius detineatur[s] effoeta. pullos autem non oportet singulos,[t] ut quisque natus sit, tollere, sed uno die in cubili sinere cum matre, et aqua ciboque abstinere, dum omnes excludantur. Postero[u] die, quum grex fuerit effectus, hoc modo deponi-
16 tur.[v] Cribro viciario,[x] vel etiam loliàrio, qui iam fuerit in usu, pulli superponantur, deinde pulegii surculis fumigentur. ea res videtur[y] prohibere pitui-
17 tam, quae celerrime teneros interficit. Post haec[z] cavea cum matre claudendi sunt, et fare[a] ordeaceo

rumpere Polil. idem vir doctus probat *putamina rumpere.* (o) *pipunt* Goes. *pipant* Sang. (p) *putaminarum rumpere* P. a. et S. *inrumpere* P. novus. Deinceps *haerentis* Br. *haerenteis* Ald. (q) *subicere* R. (r) *nonani* P. *inanni sed diutius* Br. (s) *retineatur* P. S. *detinantur* G. deinceps *excudantur* S. (t) *postremo* Gr. deinceps vulgo *effoetus.* (v) *deponatur* I. B. Br. R. S. (x) *vitiario* I. B. Br. R. A. G. St. Postea *pulei* Sang. (y) *videatur* P. (z)

Pipiant) Libri duo optimi *pipiunt* vel *pipant.* Pipatum pullorum nominat Varro de L. L. VI, 5, ex eodem Nonius *pipat gallina* laudat duobus in locis. Verbum *pipiare* ex duobus Tertulliani locis laudavit Gesneri Thes. L. L. In Catullo est *pipilare.*

Putaminum) Ex varietate P. et Sang. malim: *putamina rumpere.* Deinceps *haerentis* Brusch.

Grex effectus) Ita pro *effoetus* legendum esse vidit Vrsinus. Noster VIII, 11, *donec quinque et viginti capitum grex efficiatur.* at cap. 14, et longe maior grex efficitur. Similiter in Virgilii Georgicis II, 447, voces *effoetus* et *effectus* fuere permutatae, notante Vrsino. Vulgatam Sylburgius interpretabatur, effoetus, fotu exclusus.

Loliario) Aristophanes apud Pollucem 10, s. 114: ὥσπερ κόσκινον αἰρόπινον τέτρηται.

Qui iam fuerit) Gesnerus admonuit, legi debere *quod iam fuerit.* De re Geoponica XIV, 9: τὰ νεόττια τὸ μὲν πρῶτον εὐθέως εἰς κόφινον ἐμβληθέντα ὑπὲρ ὀλίγου καπνοῦ αἰωρεῖται, τροφὴν δὲ ἐπὶ δύο ἡμέρας οὐ λαμβάνει.

Farre ordeaceo) Varro: *obiiciendum pullis diebus XV primis mane subie-*

cum aqua incocto, vel adoreo farre,[a] vino resperso[b] modice alendi. nam maxime cruditas vitanda est: et ab hoc iam[c] tertia die cavea cum matre continendi sunt, priusque, quam emittantur ad recentem cibum, singuli tentandi, ne quid hesterni[d] habeant in gutture.[e] nam nisi[f] vacua est ingluvies, cruditatem significat, abstinerique debent, dum concoquant.[g] Longius autem non est permittendum teneris evagari, sed circa caveam continendi sunt, et farina ordeacea pascendi dum corroborentur: cavendumque ne a serpentibus adflentur, quarum[h] odor tam pestilens est,[i] ut interimat universos. id vitatur saepius incenso[k] cornu cervino,[l] vel galbano,[m] vel muliebri capillo; quorum omnium fere nidoribus praedicta pestis submovetur. Sed et curandum erit, ut tepide 19 habeantur. nam nec calorem nec frigus sustinent.[n] optimumque est intra[o] officinam clausos haberi cum matre, et post quadragesimum diem potestatem vagandi fieri. Sed primis quasi infantiae[p] diebus pertractandi sunt, plumulaeque sub cauda clunibus[q]

hoc P. S. (a) *fare* R. (b) *asperso* I. B. Br. R. (c) *iam* ex Goes. Sang. addidi. (d) *externi* I. B. R. *ne* nole *quid* om. Saog. Forte voluit *si quid*. (e) *guttere* P. (f) Vulgo *si vacua non*. Sed *non* om. Br. (credo etiam I. B. R.) *si* om. P. *nam nisi vacua est* Saog. (g) *coquant* P. antiq. (h) *quorum* I. B. Br. R. (i) *est* om. I. B. Br. R. (k) *incensu* P. (l) *cerbino* P. (m) *calbano* P. (n) *substinent* I. B. R. *substinet* Br. (o) Vulgatum *infra* correxit cum Vrsino Gesn. (p) *infartis* P. (q) *crunibus* P. (r) *conquinatae*

cto pulvere, ne rostris noceat terra dura, polentam mixtam cum nasturtii semine, et aqua aliquanto ante facta intrita, ne tum denique in eorum corpore turgescat; aqua prohibendum.

Quadragesimum) Geoponica XIV, 9: ὑποθυμιᾶται δὲ καὶ ὁ οἶκος ἑνί τῶν ἀποδιωκόντων τὰ ἑρπετά. μέχρι τεσσαράκοντα ἡμερῶν πάντως ἐν σκέπῃ εἶν καὶ σφόδρα ἐν εὐδίῳ οἰκίσκῳ θρεπτέον. πολεμιώτατον γὰρ τὸ ψῦχος αὐτοῖς. Varro: *Circa caveas eorum (pullorum) incendendum cornu cervinum, ne quae serpens accedat, quarum bestiarum ex odore solent interire.*

Clunibus) Varro: *quando de clunibus coeperint habere pinnas, e capite et e collo eorum crebro eligendi pedes. saepe enim propter eos consenescunt.* ubi vitium vidit Vrsinus, qui legi

detrahendae, ne stercore coinquinatae[s] durescant, et naturalia[s] praecludant. quod quamvis caveatur, saepe tamen evenit, ut alvus[t] exitum non habeat. itaque pinna pertunditur, et iter digestis[v] cibis prae-

P. (s) *maturalia percl.* P. (t) *albus* P. (v) *degestis* Gry. (s) *Saepe*

volebat: *quando coeperint habere pinnas, ea de clunibus evellendae.* Sed plura ibi desunt; nec pinnae de clunibus detrahuntur a Columella, sed plumulae, quibus pulli teneri vestiuntur. Sed in ipso Columella non puto recte legi *detrahendae.* Ita enim vis facta dolorem pullis inferat. Contra *detergendae* sunt; quod fieri iubet etiam in gallinis saginandis cap. 8, 21 *pluma omnis e capite et sub alis atque clunibus detergetur; illic ne pediculum creet, hic, ne stercore loca naturalia exulceret.* Quod si in gallinis fieri necesse est, nec plumae detrahuntur, multo magis in teneris pullis fieri debet. Ceterum es loco postremo Columellae redintegrandum locum Varronis puto.

Coinquinatae) In libro Polit. est: *coinquinatae.* et sic scribi et dici voluit Victorinus Orthogr. pag. 2467. Nulla vero varietas est supra VII, 5, 6, et infra VIII, 7, 2; *arbores coinquire* habet Inscriptio Fratrum Ambarvalium, et Festus *conquirere, coërcere,* ubi Scaliger emendabat *coinquire* vel *coinquere.* Idem Festus: *coinquire, deputare.* ubi Scaliger malebat *conquinire, decubare.* Sed de isto verbo satis dictum fuit ad Catonis cap. 139. Aliud est verbum *conquiniscere,* quod inclinari et cevere interpretatur Nonius. Vtitur eo Plautus Cistellaria IV, 1, 5, Pseudol. III, 2, 75. Hinc translatum est verbum ad turpitudinem amoris puerilis significandam, quod docuit Acidalius in Lectionibus Plautinis. Sic Graeci κυπτάζειν et κύβδα de eodem flagitio adhibuerunt, docente Toupio Emendatt. in Suidam P. II, p. 230 ed. Lips. Deinde etiam *conquiniscunt* ventris onus deposituri; atque inde *conquinare* dictum fuit stercore foedare. Festus: *Cunire est stercus facere, unde et inquinare.* Quod ille a *cunis* derivat, Gesner in Thes a *coeno* in *cuno* mutato. Scilicet videtur olim *quinire* et *cunire* dictum fuisse, unde factum *inquiniscere, conquiniscere, incuniscere, concuniscere, inquinare, conquinare.* In uno Arnobii loco V, p. 188, servatum *conquinavistis* temere tentarunt Interpretes. Alibi editiones *conquinare* habent. Gesnero praeivit Dacerius ad Festum, qui recte comparavit glossam hanc Festi: *ancunulentae foeminae menstruo tempore appellantur, unde trahitur inquinamentum.* ubi Dacerio praeivit Scaliger. Hinc igitur patet, veram esse scripturam *coenum* seu *coinum,* non *cenum,* quod antiquo more *quoinum* scribebatur, ut *quoi* pro *cui,* deinde *coinum, cunum, cunae,* ut *poenire, punire.* Hinc *coenulentus, cunulentus, ancunulentus.* Accedit locus Varronis III, 16, 34, ubi pro *inquinatum* Codex Polit. babet *incunatum.* Postquam haec commentatus eram, vidi Pontederam Antiq. Epist. I, p. 8, mecum sentire de verbo *incunatus,* ab eademque origine derivare *cunum* seu *cuinum,*

betur. Sed[x] et iam validioribus[y] factis, atque ipsis matribus etiam vitanda pituitae pernicies[z] erit. quae ne fiat, mundissimis vasis et quam purissimam praebebimus aquam: nec minus gallinaria semper fumigabimus, et[a] emundata[b] stercore liberabimus. Quod 21
si tamen pestis permanserit,[c] sunt qui spicas[d] allii[e] tepido madefactas[f] oleo[g] faucibus inserant. quidam hominis urina tepida rigant ora, et tamdiu comprimunt, dum eas amaritudo cogat per nares emoliri pituitae nauseam.[h] Vva quoque, quam Graeci *ἀγρίαν*[i]

etiam iam I. B. Br. R. S. *saepe iamiam* Goes. *Sed etiam iam* P. (y) *remediis* add. I. B. Br. R. (z) *pernities* R. *pituitae* om. S. (a) *et* om. P. (b) *emendata* P. (c) Ita pro *persuaserit* I. B. Br. R. L. Goes. S. (d) *micas* P. Goes. S. (e) *alli* I. B. R. *aloi* Br. *alti* P. *alii* S. (f) *madefaciat* P. *madefaciant* S. (g) *et* add. P. S. Deinceps vulgo *inferant*. Postea *tandiu* Br. A. *emolliri* Br. (h) *nausa aqua quoq.* Goes. Etiam P. *Aqua quoque*. (i) *αγγειαν* Br. (2)

Aquam) Causam pituitae ab immunda aqua repetit; contra a pediculis nescio quis in Notitiis Hannoveranis Erudit. 1754, p. 757, cuius sententiam repetitam reperi a Gallo in *Sammlung von allerhand Kunststükken* Lipsiae 1784, T. II, p. 220. Vide etiam Becmanni Oecon. Elem. p. 487, edit. 1790.

Fumigabimus) Plinius X, sect. 78: *inimicissima autem omnium generi pituita maximeque inter messis et vindemiae tempus. Medicina in fame et cubitus in fumo, utique si ex lauro aut herba sabina fiat: penna per transversas nares inserta, et per omnes dies mota. cibus allium cum farre, aut cum semine vitis albae coctus, et quaedam alia*. Pinna naribus inserta saepius mori gallinas, monuit auctor libri *Storia naturale degli Uccelli*. Firenze 1769. T. II.

Spicas allii) Palladius I, 27: *Pituita his nasci solet, quae alba pellicula linguam vestit extremam: haec leviter unguibus vellitur, et locus cinere tangitur, et allio trito plaga mundata* (recte Codex *lingua mundata*) *conspergitur. Item allii mica trita cum oleo faucibus inseritur: staphis agria etiam prodest, si cibis assidue misceatur*. Ibi solus Crescentius *allii spicam* habet, et solus Polit. Codex *infertur*. Vulgatum *inferantur* corrigi etiam voluit Gesner, non comparato tamen Palladii loco. Geoponica XIV, 17: θεραπεύσεις δὲ τὴν κόρυζαν σκόροδα διατεμὼν εἰς λεπτὰ καὶ βαλὼν εἰς ἔλαιον θερμὸν, εἶτα διαψύξας καὶ ἀποκλύζων τὸ στόμα. καὶ εἰ φάγοιεν δὲ, μᾶλλον θεραπευθήσονται. — *Spicas* ceu grandiores pro faucibus pulli mutat Pontedera in *micas* cum Codd. Goes. Polit. Ambros. Deinde pro *nauseam* ex Goesiano *nausea* exsculpsit *causam*. At de Goesiana lectione vide not. seq.

Nauseam) In Codice suo esse *nau-*

σταφυλὴν[l] vocant, cum cibo mista prodest.[l] vel ea-
22 dem pertrita, et cum aqua potui[m] data. Atque haec remedia mediocriter laborantibus adhibentur. nam si pituita circumvenit[n] oculos, et iam[o] cibos avis respuit, ferro rescinduntur[p] genae, et coacta sub oculis sanies omnis exprimitur: atque ita paulum triti[q]
23 salis vulneribus infricatur.[r] Id porro vitium maxime nascitur quum frigore et penuria cibi laborant aves: item quum per aestatem consistens in cohortibus[s] aqua potatur:[t] item quum ficus aut uva immatura nec

σταφυλην I. B. Br. R. (l) *prodent* P. *mixta* Br. (m) *quoque* Sang. (n) *circumvenit* Ald. nota adest in Br. (o) *iam* om. I. B. Br. R. (p) *rescinditur* P. *resciduntur* Sang. (q) *attriti* I. B. Br. R. (r) Ita pro *infriatur* conieci ex Pol. *infricantur*. An fuit *sales*? (s) *fuit* add. P. Sang. (t) *posea*, monuit Goesius ad Siculum Flaccum p. 137, ubi amarum male dici ait, quod salsum debeat. Monuit hoc Schnettgen. Alius allium cum urina humana decoquere eoque rostrum defricare caute ne oculos tangant, monent Geoponica XIV, 17, urina lavari nares iubent eadem cap. 12.

Vna quoque) Geoponica: καὶ σταφὶς ἀγρία κατὰ μόνας ἢ σὺν ὀρόβῳ μιχθεῖσα ὠφελεῖ. Ligustri acinos sanare gallinaceorum pituitas, refert Plinius 24, s. 45. Intelligi uvam taminiam, docebo ad X, vers. 373. Graeci ἀγρίαν σταφίδα ita vocant, non σταφυλήν.

Circumvenit oculos) Columellam espresserunt Geoponica XIV, 17: ἐὰν δὲ σφοδρότερον κορυζῶσι, σιδήρῳ τὰ ὑπὸ τὴν γένυν ἀμύσσεται καὶ τὰ περὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκπιέζεται, ἀνατρίβεται δὲ τὰ τραύματα ἁλσὶ λεπτοῖς. ubi vereor, ut recte intellexerit interpres et bene converterit *genam* Columellae; graece enim γένυς est maxilla. Ceterum genas intelligi puto locum cavum inter oculos et rostrum in latere positum, de quo vide ad Friderici I . p. 36. Pituitam Columella h. l. non interpretatus est; sed Palladius nescio quo auctore naturam eius enarravit. In equis Columella VI, 8, ranas interpretatur vitiosa linguae incrementa, addens: *Haec ferro reciduntur et sale cum allio pariter trito vulnera defricantur donec lacessita pituita decedit*, quam eandem medicinam Palladius avium pituitae adhibet, nisi quod cineres pro sale ponit. Scilicet pituita tam late dicitur latine, quam graece κόρυζα. Est enim pituita saepe etiam, quae graece λήμη dicitur, humor es abundanti oculorum humore concretus. Ita ex Hippocrate Prorhet. II: ἐνθυμεῖσθαι τὴν λήμην, ἣν τῷ δακρύῳ τε μίσγηται καὶ λευκή τε καὶ μαλθακὴ γίνηται. ita reddidit Celsus VI, c. 6: *Si pituita alba et mollis esse incipit, lacrymaeque miscetur.*

ad satietatem[v] permissa est, quibus scilicet cibis abstinendae sunt aves: eosque[x] ut fastidiant efficit uva labrusca de vepribus immatura lecta, quae cum farre[y] triticeo minuto[z] cocta obiicitur esurientibus,[a] eiusque[b] sapore offensae aves omnem aspernantur uvam. Similis ratio est etiam caprifici, quae decocta cum cibo praebetur avibus, et ita[c] fici fastidium

tatur omitt. P. S. (v) *sacietatem* I. B. R. (x) eo *usque* P. (y) *hordeo* I. B. R. Goes. S. *ordeo* Br. (z) *minuta cocto* P. (a) *exurientibus* P. (b) *eo usque* P. (c) *vere* add. P. (d) Ita pro *Mox* ex L. Goes. P. S. Gesn.

Labrusca) Plinius XIV, sect. 18: *et si priusquam tota marcescat uva incocta datur cibo gallinaceo generi fastidium gignit uvas appetendi.* Ita ille de labrusca. ubi male Harduinus ex libris quibusdam mutavit vulgatum *maturescat uva*, ut ex h. l. apparet. In Columella lego *labruscae*. Est quae servato eodem nomine hodieque a Linnaeanis botanicis appellatur vitis labrusca.

Cum farre triticeo) In libris optimis est *hordeo triticeo*. ex Sang. *hordeo tritico* annotavit Gronovius. unde Pontedera efficiebat *hordeo triticove*, *minute cocta* aut cum *hordeo trito minute cocta*. Nullum enim esse far triticeum. Iam olim Vrsinus vulgata offensus malebat *furfure triticeo*. Gesnerus eam defendebat exinde, quod *far hordeaceum* dixit noster infra cap. 11, 14, ubi est de pullis gallinaceis: *primis diebus alantur ordeaceo farre vino resperso, nec minus ex quolibet frumento cocta pullicula et refrigerata.* Ex hoc loco retulit Palladius I, 28, 5, far hordei; eodem utitur in phasianorum pullis cap. 29, 2. In sagina cochlearum Varro III, 14, 5. ollam incrustat farre et sapa; unde intelligitur, esse tostum granum et molitum. Denique Cato cap. 134, villicam vult farinam bonam et far subtile facere. Hoc inprimis loco nititur Cagnatus Observ. II, 23, ut doceat, far factitium quoddam a farina diversum fuisse. Eius annotationem retulit etiam Gesner ad Catonem. l. c. et in Indicem; plura non addidit. Sed est locus Plinii XVIII, sect. 11: *far in Aegypto ex olyra conficitur — populum romanum farre tantum e frumento trecentis annis usum Verrius tradit.* ubi Harduinus annotavit, modum conficiendi farris doceri ab Archigene apud Aetium Sermone IX, cap. 45. Quid sit, hinc fere arguas. Far, milium et panicum nisi tosta purgari non posse ait Plinius 18, s. 10. Idem sect. 2, tradit, Numam regem primum instituisse far torrere, quoniam tostum cibo salubrius esset. Farre igitur tosto et pinsito veteres Romani pultis vice in cibo usi esse videntur. Postea far videtur factum et dictum fuisse ex quocunque frumento tosto. De pulte habeo auctorem Plinium sect. 19, ubi de farre: *primus antiquis Latio cibus. — pulte autem non pane vixisse longo tempore Romanos manifestum — et hodie sacra prisca et natalium pulte fritilla conficiunt.* Ceterum deinceps *spernantur* ex Sang. annotavit Gronovius.

24 creat. Mos[d] quoque, sicut in caeteris pecudibus, eligendi[e] quamque optimam et deteriorem vendendi, servetur[f] etiam in hoc genere, ut[g] per autumni tempus omnibus annis, quum fructus earum cessat, numerus quoque minuatur. Submovebimus[h] autem veteres, id est, quae trimatum excesserunt: item quae aut[i] parum foecundae, aut parum bonae[k] nutrices sunt, et praecipue quae ova vel sua vel aliena consumunt: nec minus, quae velut[l] mares cantare, atque[m] etiam calcare coeperunt: item serotini pulli, qui ab[n] solstitio[o] nati capere iustum incrementum non potuerunt. In masculis autem[p] non eadem ratio servabitur; sed tamdiu[q] custodiemus generosos,
25 quamdiu foeminas[r] implere potuerint.[s] nam rarior est in his avibus mariti bonitas. Eodem quoque tempore quum parere desinent aves, id est, ab Idibus Novembribus pretiosiores cibi subtrahendi sunt, et vinacea praebenda, quae satis commode pascunt, adiectis interdum tritici excrementis.[t]

VI. Ovorum quoque longioris temporis custodia

(e) Ita L. P. Goes. pro *quaeque optima et deteriora* I. B. R. Br. A. *eligenda — vendenda*. sed pecudibus pro *pecoribus* solus Sang. dedit. (f) *ne* add. P. S. (g) *ut* om. I. B. Br. R. Sang. (h) *summovebimus* Br. Ald. *summovimus* P. (i) *avi* P. (2) *parum bonae* om. Sang. (l) *vel mane* P. a. *vel ut manes* P. novus. (m) *atque etiam calc.* om. Goes. Sang. (n) *ab* om. P. Sang. (n) *solstionati* Iuni P. (p) *autem* om. P. Sang. (q) *tandiu — quandiu* Ald. (r) Ita pro *foeminam* Sang. (s) *potuerunt* I. B. Br. R. (t) *incrementis* L.

Atque etiam calcare) Haec verba omittit Goes. et Sang. Dubito an alius bonus scriptor *calcare* dixerit hac notione. An fuit olim h. l. de calcaribus feminarum sermo, de quibus supra cap. II, sect. 8?

Excrementis) Vide ad Palladii Febr. XXVI, s. 3, et supra ad cap. 1, ubi dicuntur *excreta*.

Cap. VI. *Ovorum quoque*) Geoponica XIV, 11: τὰ δὲ ὠὰ φυλάξεις χειμῶνος μὲν ἀχύροις, θέρους δὲ ἐν πιτύροις. ἄλλοι δὲ ἀποπλύναντες ὕδατι τὰ ὠὰ ἁλσὶ λεπτοῖς καταπλάττουσι καὶ οὕτω διατηροῦσι. τινὲς δὲ εἰς ἅλμην χλιαρὰν ἐμβάψαντες τρεῖς ἢ τέσσαρας ὥρας εἶτα ἀνελόμενοι ἀποτίθενται εἰς πίτυρα ἢ ἄχυρα. τῶν μέντοι εἰς τὴν

non aliena est huic curae: quae commode servantur per hiemem, si paleis obruas, aestate, si furfuribus. quidam prius trito sale sex horis adoperiunt: deinde eluunt, atque ita paleis aut[a] furfuribus obruunt. nonnulli solida, multi etiam fresa faba coaggerant: alii salibus integris adoperiunt: alii muria tepefacta[b] durant.[c] Sed omnis[d] sal, quemadmodum non patitur 2
putrescere, ita minuit ova, nec sinit plena permanere: quae res ementem deterret. Itaque ne[e] in muriam[f] quidem qui demittunt,[g] integritatem ovorum conservant.

VII. Pinguem quoque facere gallinam, quamvis fartoris,[a] non rustici[b] sit officium, tamen quia[c] non

Cap. VI. (a) *ac* P. Sang. (b) *tepefactam* R. (c) *adveant* P. *adudant* Goes. Sang. *coagregant.* L. (sed haec varietas ad *coaggerant* videtur pertinere.) (d) *omne* P. *omnes salis* Sang. (e) *ne* om. P. Sang. (f) *muria* P. S. (g) Ita pro *dimitt.* Goes. S.

Cap. VII. (a) *farturis* P. (b) *pastici* P. (c) *quia* om. P. deinceps *mamittendi* loquitur. Equidem malim *abluunt*.

ἅλμην ἢ εἰς τοὺς ἅλας ἐντιθεμένων μέρος τι ἀποῤῥεῖ. Quorum pars ducta est e Varronis his. *qui haec volunt diutius servare, perfricant sale minuto aut muria tres aut quatuor horas, eaque abluta condunt in furfures aut acus.* Plinius X, sect. 80: *servari ea in lomento, aut hieme in paleis, aestate in furfuribus, utilissimum. Sale exinaniri creduntur.* ubi lomentum est ex faba fresa. Ceterum locus Geoponicorum ordine mutato ita est legendus: ἄλλοι δὲ τὰ ὠὰ ἁλσὶ λεπτοῖς καταπάττουσι, καὶ ἀποπλύναντες οὕτω διατηροῦσι; ut comparatio Varronis et Columellae docet.

Tepefacta durant) Ex vestigiis lectionis Goesiani libri Pontedera corrigebat; *valde humectant.* Durare muria h. l. ineptum est; nam deinceps demum de more ova in muriam de-

Cap. VII. *Rustici*) Ex Pol. libri *pastici* malim *pastoris* legere. Quum per legem Fanniam gallinam altilem in coena adhibere non licebat, in fraudem legis inventum fuit *gallinaceos quoque pascendi lacte addito mulso. ita gratiores approbantur* teste Plinio X, s. 74, ubi vulgo est: *lacte madidis cibis; multo ita grat.* Mecum facit Pintianus. In Codd. est *addiris*, Salmant. omittit *cibis*. Pergit Plinius: *Feminae ad saginam non omnes eliguntur, nec nisi in cervice pingui cute. Postea culinarum artes ut clunes spectentur, ut dividantur in tergora, ut a pede uno dilatatae repositoria occupent. Dedere et Parthi cocis suos mores.* Quae postrema verba ineptissime interpretatur Harduinus: est quaedam

aegre contingit, praecipiendum putavi. Locus ad hanc rem desideratur maxime calidus, et minimi luminis, in quo singulae caveis angustioribus vel sportis inclusae pendeant aves, sed ita coarctatae,[d] ne
2 versari possint. Verum habeant ex utraque parte foramina: unum, quo[e] caput exeratur; alterum, quo cauda clunesque; ut et cibos capere possint, et eos digestos sic edere, ne stercore coinquinentur.[f] Substernatur autem mundissima palea, vel molle[g] foenum, id est, cordum. nam si dure cubant, non facile pinguescunt. Pluma omnis e capite et sub alis atque clunibus detergetur:[h] illic,[i] ne pediculum[k]
3 creet; hic, ne stercore loca naturalia exulceret. Cibus autem praebetur ordeacea farina, quae quum est[l] aqua conspersa et subacta, formantur offae, quibus aves[m] saginantur.[n] eae[o] tamen primis diebus dari parcius debent, dum plus concoquere[p] con-

xime calidus Br. (d) *coartatae* I. B. Br. R. (e) *quod* Br. (f) *coinquinetur* Br. (g) *mole* R. *substernantur mundissimae paleae* Sang. (h) *detergeatur* I. B. Br. R. *detergitur* L. *detergentur* P. (i) *Illi* P. (2) *peduculum* P. (l) *est* om. Sang. (m) *avis* I. B. Br. R. Goes. Sang. (n) *sagina-*

in arte coquorum, ut in Parthorum moribus luxuries. Quin pullum Parthicum Apicii VI, 9, intelligit Plinius; ubi est: *pullum aperies a navi et in quadrato ornas.* Scilicet navis dicitur totum pectus, quod discinditur, ut avis resupinata et in dorsum divisum clunes pectusque convivis ostendat et totum repositorium occupet dilatata. Ceterum in Plinio malim; *ut a pede dilatatae unae* (gallinae) *repositoria occupent.*

Maxime calidus) Varro: *eas includunt in locum tepidum et angustum et tenebricosum, quod motus earum et lux pinguitudini inimica, ad hanc rem electis maximis gallinis.*

Pluma omnis) Varro: *ergo evulsis ex alis pinnis et e cauda farciunt.* quae sunt mutilata.

Stercore — exulceret) Malim *stercora — exulcerent.*

Offae) Varro: *farciunt turundis ordeaceis partim admixtis ex farina loliacea, aut semine lini ex aqua dulci.* Victorius in Omissis ex libris suis correxit *avis salivatur*, atque ita scriptum habent h. l. libri optimi reliqui. Vide supra ad VI, 9. utraque lectio h. l. potest defendi, sed de offis, gulae inserendis, proprie salivatum dici, supra docui.

Dum plus) Pontedera malebat *dum prius.*

suescant. nam cruditas vitanda[q] est maxime, tantumque praebendum, quantum digerere possint: neque ante recens admovenda est, quam tentato gutture apparuerit nihil veteris escae remansisse. Quum deinde satiata est avis, paululum deposita[r] 4
cavea dimittitur, sed[s] ita ne vagetur, sed potius, si quid est quod eam stimulet aut mordeat, rostro persequatur. Haec [enim[t]] fere communis est cura farcientium. nam illi qui volunt[v] non solum opimas, sed etiam teneras aves efficere, mulsea recente aqua praedicti generis farinam conspergunt,[x] et ita farciunt: nonnulli tribus aquae partibus unam boni vini miscent, madefactoque triticeo pane obesant[y] avem: quae prima[z] luna (quoniam id quoque custodiendum est) saginari coepta, vigesima[a] pergliscit. Sed si fastidiet cibum, totidem diebus minuere 5
oportebit, quot iam farturae processerint: ita ta-

tur I. B. Br. R. et Saug. teste Gronovio. *solivatur* L. Goes. Sang. Pol. novus. *salibatur* P. antiq. (o) *Haec* I. B. Br. R. *Ita* P. Sang. (p) *concoquere* R. (q) *maxime vitanda est* Sang. (r) *depositae caveae demitt.* Goes. Sang. (s) *et* Sang. (t) *enim* om. P. Goes. Sang. igitur inclusit Gesner. (v) *colunt* P. Deinceps *avis* Br. *aveis* Ald. (x) *conspargunt* Br. (y) *obescant* I. B. Br. R. (z) *primo tunavivoniam* P. (a) *vicesimo* I. B. R. *vige-*

Tentato gutture) Varro: *bis die cibum dant, observantes ex quibusdam signis, ut prior sit concoctus, quam secundum dent. Dato cibo, quum perpurgarunt caput, ne quos habeant pedes, rursus eas concludunt. Hoc faciunt usque ad dies 25, tunc denique pingues fiunt.* De numero nihil Columella, nisi in verbis *quibus aves saginantur*, ubi libri scripti habent *avis saginatur*, lateat scriptura: *quibus avis bis saginatur.* Anseribus vero ter praeberi potum et cibum, annotant scriptores nostri omnes.

Mulsea) Geoponica: οἱ δὲ καὶ ἀλφίτων μιγνύουσιν, ἔνιοι τούτοις καὶ οἶνον προσχέουσιν. τινὲς ἄρτον σίτινον εἰς οἶνον καλὸν διαβρέχοντες διδόασιν. οἱ πλεῖστοι δὲ κέγχρῳ τρέφουσι. Varro: *quidam et triticeo pane intrito in aquam mixto vino bono et odorato farciunt, ita, ut diebus 20 pingues reddant ac teneras.* Ceterum malim *mulsa* legere.

Totidem diebus) Varro: *si in farciendo nimio cibo fastidiunt, remittendum in datione proportione, ac decem primis processit, in posterioribus ut diminuant eodem ratione, ut vigesimus dies et primus sit par.*

men, ne tempus omne opimandi quintam et vigesimam[b] lunam superveniat.[c] Antiquissimum est autem maximam quamque[d] avem lautioribus epulis destinare. sic enim digna merces sequitur operam et impensam.

VIII. Hac eadem ratione palumbos columbosque cellares[a] pinguissimos facere contingit: neque est tamen in columbis farciendis tantus reditus, quantus in educandis. nam etiam[b] horum[c] possessio non abhorret a cura boni rustici. sed id genus minore tutela pascitur longinquis regionibus, ubi liber egressus avibus permittitur: quoniam vel summis turribus, vel editissimis aedificiis assignatas sedes frequentant[d] patentibus fenestris, per quas ad requirendos cibos
2 evolitant. Duobus tamen aut tribus mensibus acceptant conditiva[e] cibaria, caeteris seipsas pascunt seminibus agrestibus. Sed hoc suburbanis locis facere non possunt, quoniam intercipiuntur variis aucupum insidiis. itaque clausae intra tectum pasci debent, nec in plano[f] villae loco, nec[g] in frigido: sed

sima Br. *vicensima* L. (b) *vicesimam* I. B. R. L. (c) *superveniunt* I. B. Br. R. (d) *quanque* Ald.

Cap. VIII. (a) *celares* I. B. R. *caellares* A. Iunt. G. (b) *et* I. B. Br. R. omitt. P. ant. *etiam* P. novus. (c) *harum* P. ant. S. postea *tu tella* Br. (d) *frequentet* P. (e) Ita pro *conditicia* Goes. S. *condititia* Br. A. (f) *plane* P. (g) *ne* P. (h) Ita pro *ita non* Br. Sang. Deinceps *taxillis* P.

Cap. VIII. *Conditiva*) Ita recte Goes. pro *condititia.* illo enim saepius noster utitur; et probavit Pontedera. Geoponica XIV, 1: *μόνους γὰρ δύο μῆνας τοῦ χειμῶνος παρὰ τῶν κεκτημένων τρέφεται, τὸν δὲ λοιπὸν χρόνον τοῦ ἐνιαυτοῦ ἔξωθεν ἀπὸ τῆς νομῆς ἑαυτῷ πορίζεται τὴν τροφήν.*

In frigido) Quinctilii Geoponica XIV, 6: *κατασκευάζειν χρὴ οἶκον ἐν καιροῖς εὐδεεινοῖς καὶ πρὸς τὴν τῶν θηρίων ἔφοδον ὠχυρωμένων.* Locus scilicet editior ab insidiis serpentum aliarumque bestiarum tutior est. Aristoteles H. A. V, 13; *τίκτουσι δὲ αἱ περιστεραὶ πᾶσαν ὥραν καὶ ἐκτρέφουσιν, ἐὰν τόπον ἔχωσιν ἀλεεινὸν καὶ τὰ ἐπιτήδεια. εἰ δὲ μή, τοῦ θέρους μόνον, τὰ δ' ἔκγονα βέλτιστα τοῦ ἔαρος καὶ τοῦ φθινοπώρου, τὰ δὲ τοῦ θέρους*

in edito fieri tabulatum oportet, quod aspiciat hi-
bernum meridiem. eiusque parietes, ne iam dicta 3
iteremus, ut in ornithone praecepimus, continuis cu-
bilibus excaventur: vel si non ita[h] competit, paxillis
adactis tabulae superponantur, quae vel loculamen-
ta,[i] quibus nidificent aves, vel fictilia columbaria
recipiant, praepositis vestibulis, per quae ad cubilia
perveniant. Totus autem locus et ipsae columbarum
cellae[2] poliri debent albo tectorio, quoniam eo co-
lore praecipue delectatur hoc genus avium. nec mi- 4
nus extrinsecus levigari parietes, maxime circa fe-
nestram: et ea sit ita posita, ut maiore[l] parte hiberni
diei solem[m] admittat, habeatque appositam satis am-
plam caveam retibus emunitam, quae excludat accipi-

Goes. Saog. (i) *lorum lamenta* P. (2) *caellae* A. Inot. G. (l) *maiorem partem* P. Sang. (m) *admittant* P. (n) *ancipitres* L. hic et alibi. (o)

καὶ ἐν ταῖς θερμημερίαις χείριστα.

Hibernum meridiem) De eo vide ad I, 6, 2.

Tabulae) Varro: *Singulis paribus columbaria fiunt rotunda in ordine crebra. ordines quam plurimi esse possunt a terra usque ad camaram. Columbaria singula esse oportet, ut os habeant, quo introire et exire possint; intus ternorum palmorum ex omnibus partibus. Sub ordines singulos tabulae fictae ut sint bipalmes, quo utantur vestibulo ne prodeant.* Geoponica XIV, 6: κατασκευάζειν χρὴ ἐν τοῖς τοίχοις νεοσσιὰς πυκνὰς ἀπὸ ἐδάφους μέχρι τῆς ὀροφῆς, ἅστινας καλοῦσι σηκούς, ἡμεῖς δὲ κυθρίνους ὀνομάζομεν, ἐν οἷς χρὴ διάγειν καὶ τίκτειν τὰς συνεζευγμένας περιστεράς. παραθετέον δὲ ἑκάστῳ σηκῷ σανίδας, ὅπως δι' αὐτῶν αἱ πάροδοι γίνωνται. Scilicet fictilia columbaria sunt quos Quinctilii fratres appellant κυθρίνους, vocabulo a voce κύθρα pro χύτρα olla deducto dialecto Ionica.

Circa fenestram) Varro: *intrinsecus quam laevissimo marmorato toti parietes ac camerae obliuntur et extrinsecus circa fenestras ne mus aut lacerta qua adrepere ad columbaria possit.* Scilicet Varro plures fenestras in ornithonis sui testudine seu camerato tecto fecit his verbis: *fenestris punicanis aut latioribus, reticulatis utrinque, ut locus omnis sit illustris neve quae serpens aliudve quid animal maleficum introire queat*, ubi verba postrema non ad fenestrarum reticulatarum naturam pertinent, sed potius ad parietes laevigatos. Igitur alieno loco posita sunt.

Et ea sit) In Sangerm. deesse copulam, admonet Gronovius.

Caveam retibus) Varro: *Item quae foetae sunt, ut certum locum disclusum ab aliis rete habeant, quo transferantur et quo foras evocare possunt ma-*

tres,[n] et recipiat egredientes[o] ad aprications columbas, nec minus in agros emittat matrices, quae ovis vel pullis incubant,[p] ne quasi gravi perpetuae custo-
5 diae servitio contristatae senescant. nam quum paulum circa aedificia volitaverint, exhilaratae recreantur, et ad foetus suos vegetiores redeunt, propter quos ne longius quidem evagari aut fugere conantur. Vasa, quibus aqua praebetur,[q] similia esse debent gallinariis, quae colla bibentium admittant, et cupientes[r] lavari propter angustias non recipiant. nam id facere eas nec ovis nec pullis, quibus plerumque[s] incubant,
6 expedit. Caeterum cibos iuxta parietem conveniet

egredientis Br. Deinceps vulgo *emittant.* (p) *incumbent* I. B. Br. R. (q) Ita pro *praebeatur* Sang. (r) *cupientis* Br. (s) *plerunque* Br. Ald. (t) *colum-*

tres. Quod faciunt duabus de causis, una si fastidiunt, aut inclusae consenescunt, quo libero aere quum exierint in agros, redintegrentur. Altera de causa propter pullitiem: ipsae enim propter pullos, quos habent, utique redeunt, nisi a corvo occisae. Igitur cavea, retibus munita, matres recipit apricantes ibi, aut evolaturas in agros. Rete apricantes ab avibus rapacibus defendit; quod si evolare lubuerit illis, infra rete exitus patere debebat in agros. Ceterum nescio cur Gesnerus verba huius loci *in agros* suspecta habuerit. Quod enim additur: *circa aedificia volitaverint*, agros non excludit, aedificiis adsitos. Praeterea Varro etiam agros memorat in hac re. Rectius idem cum Pontedera vulgatum *emittant* mutandum censuit in *emittat*. Itaque feci. Postea *praebetur* ex Sang. dedi pro praebeatur, quanquam me dubium nunc facit locus cap. X, sed ibi est *non dissimilia sint gallinariis.*

Vasa quibus aqua) Alia ratione utitur Varro: *Aquam puram esse oportet, quae influat, unde et bibere et ubi lavari possint; permundae enim sunt hae volucres.* Quinctilii fratres similiter in Geoponicis XIV, 6: Χωστέον δὲ τῷ οἴκῳ λουτῆρα μείζονα, ἵνα καὶ πίνειν καὶ λούεσθαι δύνωνται, καὶ μὴ προφάσει τοῦ ὕδατος συνεχῶς ἄνθρωπος παρενοχλῇ ταῖς περιστεραῖς, ὅπερ σφόδρα βλάπτει. Equidem Varronis et Quinctiliorum rationem praefero, utpote naturae columbarum magis idoneam. Columbae enim non solum pulverari amant, ut gallinae, sed etiam lavari, ut annotavit etiam Aristoteles H. A. IX, 49. Et feras columbas non minus foecundas quam domesticas, quis lavari prohibet incubantes?

Iuxta parietem) Varro: *Cibus apponitur circum parietes in canalibus, quas extrinsecus per fistulas supplent.* Multo operosius scilicet Varro instituit pastionem columbarii sui, ne sci-

spargi, quoniam fere partes eae columbarii[u] carent
stercore. Commodissima cibaria putantur[v] vicia, vel
ervum, tum etiam lenticula, miliumque[x] et lolium,
nec minus excreta tritici, et si qua sunt alia legu-
mina, quibus etiam gallinae aluntur. Locus autem
subinde converri et emundari debet. nam quanto est
cultior, tanto laetior[y] avis conspicitur, eaque tam
fastidiosa est, ut saepe sedes suas perosa, si detur[z].
avolandi potestas, relinquat. id[a] quod frequenter in
his regionibus, ubi liberos habent[b] egressus, accidere
solet. Id ne fiat, vetus est Democriti praeceptum. 7
genus accipitris tinnunculum[c] vocant rustici, qui[d]
fere in aedificiis nidos facit. eius pulli singuli fictili-
bus[e] ollis conduntur, spirantibusque[f] opercula su-

bari I. B. Br. R. paulo antea *quia fere* Sang. (v) *reputantur vitia* I. B. Br. R. (x) *milium lolium* Sang. (y) *laetitior* P. (z) *de turri volandi* L. *avolandi* pro *evolandi* dedi ex Sang. (a) *id* restitui ex I. B. Br. R. paulo antea *relinquant* Sang. (b) *habeant* Br. (c) *trinnungulum* B. R. *tinungulum* I. Br. *tristiungulum* L. *titinculum* Polit. *tituneulum* Goes. *tjtuunculum* Sang. (d) *qui* om. I. B. Br. R. Goes. S. (e) *fictibus solis* P. (f) *stipan-*

licet aves creber introitus curatoris turbet.

Vicia) Varro nominat milium, triticum, ordeum, pisum, faseolos, ervum. Geoponica XIV, 1: lathyrum, ervum, foenum graecum, pisum, lenticulam (φακῆν) triticum et lolium. (ζιζάνια). Palladius: *foetus frequentant si ordeum torrefactum vel fabam vel ervum saepe consumant. Triginta autem columbis volantibus diurni tres sextarii tritici sufficient, aut ereturae, ita, ut ervum foetus gratia mensibus praebeamus hibernis*, ubi ereturae sunt tritici excreta. Mensuram cibariorum a reliquis omitti miror.

Tinnunculum) Plinius X, sect. 52: *Ob id cum iis habenda est avis quae tinnunculus vocatur: Defendit enim illas, terretque accipitres naturali potentia in tantum, ut visum vocemque eius fugiant. Hac de causa praecipuus columbis amor eorum. Feruntque, si in quatuor angulis defodiantur in ollis novis oblitis, non mutare sedem columbas*, ubi Vincentius *tinnugulus* habet scriptum. Vulgo in Columella legebatur *tinnunculum*, quod mutavi. Avis enim a tinniendo, et voce acuta appellata fuit. Ceterum una cum feris columbis habitantem et nidificantem in iisdem cavernis petrarum tinnunculum veteri nomine Linnaeo etiam dictum vidit et testatur *Cetti* Descript. Avium Sardicarum p. 135, vers. german.

Spirantibusque) Aldina suum *sti-*

perponuntur,[g] et gypso lita[h] vasa in angulis columbarii[i] suspenduntur.[k] quae res avibus amorem loci sic conciliat,[l] ne unquam deserant. Eligendae[m] vero sunt ad educationem neque vetulae, nec nimium novellae; sed corporis maximi: curandumque, si fieri possit, ut pulli, quemadmodum exclusi sunt, nunquam separentur.[n] nam fere si sic maritatae sunt,
8 plures educant foetus. sin aliter, certe ne alieni generis coniungantur,[o] ut Alexandrinae[p] et Campanae.[q] minus enim impares[r] suas diligunt, et ideo nec multum ineunt, nec saepius foetant. Plumae color non semper, nec omnibus idem probatus est:
9 atque ideo qui sit optimus, non facile dictu est. Albus, qui ubique vulgo[s] conspicitur, a quibusdam non nimium laudatur;[t] nec tamen vitari debet in

tibusque I. B. Br. R. L. A. *spiratibus* P. ant. *spirantibus* Goes. *spirantibusque* Sanger. *stipantiaque* Iunt. (g) Ita pro *suppon.* ex I. B. Br. R. Iunt. Goes. S. Gesner. (h) *lyta* Iunt. (i) *columbariis* I. B. Br. R. (z) *superponuntur* P. *supponuntur* Sang. (l) *ut* add. Goes. (m) Ita pro *Seligendae* Sang. *Cligendo* P. (n) *seperentur* I. B. Br. R. (o) Ita pro *coniunguntur* Gesner ex B. Br. R. Iunt. P. *coniugantur* Iens. *ne* pro *nec* dedit Sang. Paulo ante *sic* post *si* om. Sang. (p) *Alexandrina* P. S. deinceps *nec* P. novus. (q) *campaneae* I. B. Br. R. P. nov. *campanae* P. ant. (r) *pares* I. B. Br. R. L. (s) *vulgus* P. (t) *laudatus est* I. B. Br. R. Sang. (v) *his* I.

pantibusque in Corrigendis mutavit in *stipatisque*. Ceterum Heinsius ad Aeneid. X, 291, p. 212, ex Sangerm. posuit: *omnibusque opercula superponuntur.* unde malebat: *spiraculisque* vel *spiramentisque op. sup.*

Neque vetulae) Geoponica XIV, 6: χρὴ τὸν βουλόμενον περιστερεῶνα συνιστᾷν μὴ ἀπὸ νέων ἄρχεσθαι περιστερῶν ἀλλ' ἐκ τοκάδων.

Nunquam separentur) Varro: *pulli nascuntur bini, qui simulac creverunt et habent robur, cum matribus pariunt.* Geoponica XIV, 1: καὶ αἱ ἐπιγοναὶ αὐτῶν τελειωθεῖσαι εὐθέως μετὰ τῶν τεκόντων αὐτὰς ἄρχονται τίκτειν.

Campanae) Plinius X, sect. 53: *Quin et patriam nobilitavere, in Campania grandissimae provenire existimatae.* Alexandrinae sunt, quas supra ex Aristotele posui, Aegyptiae, foecunditate insignes, sed minores corporis statura, ut ex h. l. apparet.

Impares) Vrsini coniecturam, *compares* legentis, recte reiecit Gesnerus. Facete enim alieni generis pares dixit impares, id est, coniuges, statura et moribus dissimiles. In Brusch. est *pares suos*. eamque ipsam lectionem ex Sangerm. annotavit Gronov.

iis,[w] quae clauso[x] continentur. nam in vagis maxime est[y] improbandus, quod eum facillime speculatur accipiter. Foecunditas autem, quamvis longe minor[z] sit quam est gallinarum, maiorem tamen refert[a] quaestum. nam et octies anno pullos educat, si est bona matrix; et pretiis eorum domini[b] complent arcam, sicut eximius auctor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit, etiam illis severioribus (suis[c]) temporibus paria singula millibus[d] singulis sestertiorum solita venire.[e] Nam nostri pudet seculi,[f] si credere volumus, inveniri qui quaternis millibus[g] nummum[h]

B. Br. R. (x) *eluso* Sang. (y) *est* om. Sang. (z) *minorum quam* Polit. (a) *praefert* I. B. Br. R. *perfert* P. (b) *cum* add. P. *dominicam* Goes. Sang. praeterea *complet* ex Sang. annotat Gronov. *preciis* Br. (c) *suis* om. Saog. (d) *milibus — sextert.* Br. (e) *vaenire* H. *veniri* Sang. (f) *saeculi* I. B. Br. R. (g) *milibus* Eaed. et Sang. (h) *numum* Iunt. Ald. H. G.

Nam in vagis) Varro agreste genus seu saxatile, quod habetur in turribus, sine albo, vario colore esse ait, alterum contra clementius, quod cibo domestico contentum intra limina ianua soleat pasci, maxime esse colore albo. Ex his duabus stirpibus fieri genus tertium miscellum.

Octies) Varro: *nihil columbis foecundius; itaque diebus quadragenis concipit et parit et incubat et educat; et hoc fere totum annum faciunt: tantummodo intervallum faciunt a bruma ad aequinoctium vernum.* quae graece repetita leguntur in Geoponicis XIV, 1. Aristoteles H. A. VI, 4: τίκτουσι δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ δεκάκις καὶ ἑνδεκάκις, αἱ δ' ἐν Αἰγύπτῳ καὶ δωδεκάκις. ὀχεύει δὲ καὶ ὀχεύεται ἡ περιστερὰ ἐντὸς τοῦ ἐνιαυτοῦ. καὶ γὰρ ἓξ μηνῶν ὀχεύεται — ἔγκυα δὲ γίνεται δέκα καὶ τέτταρας ἡμέρας, καὶ ἐπῳάζει ἄλλας τοσαύτας, ἐν ἑτέραις δὲ δέκα καὶ τέτταρσι πτεροῦνται. — τίκτει δὲ καὶ ἡ περιστερὰ ἀπονεοττεύουσα πάλιν ἐν τριάκοντα ἡμέραις. ubi Codex Mediceus cum versione Thomae recte habent: ἐνιαυτοῦ δεκάκις, ἤδη δέ τινες καὶ ἑνδεκάκις. adeo, ut in Graecia parere decies per annum affirmet Aristoteles. Dies partui, incubationi et educationi pullorum tribuit 42. Absoluta priore prole intra triginta dies iterum parere ait columbam, ita pullificationi primae ad secundam fere dies 70 attribuere, atque ita rationem foecunditatis computato dierum anni numero inire licere. Auctor libri de natura rerum apud Vincentium XVI, 57: *ipsi demum pulli trimestres foetificant*, nescio quo auctore.

Varro) III, 7, sect. 10, cuius locum respexit etiam Plinius X, s. 53, unde quaedam huc pertinent: *et harum amore insaniunt multi: super tecta exaedificant turres iis, nobilitatemque singularum et origines narrant.*

binas aves mercentur.[2] Quamquam vel hos magis tolerabiles putem,[l] qui oblectamenta deliciarum[m] possidendi habendique causa gravi aere et argento pensent, quam illos qui Ponticum Phasim[n] et Scythica stagna Maeotidis[o] eluant.[p] Iam nunc Gangeticas
11 et Aegyptias[q] aves temulenter eructant. Potest tamen etiam[r] in hoc aviario, sicut dictum est, sagina exerceri. nam si quae steriles aut sordidi coloris interveniunt, similiter ut gallinae farciuntur. Pulli vero facilius sub matribus pinguescunt, si iam firmis,

numorum P. *numorum* Sang. (i) *duas* I. B. Br. R. (2) *mercantur* Commel. (l) *putent* I. B. Br. R. S. (m) *delitiarum* I. B. Br. R. A. Iunt. H. G. (n) *phasym* B. (o) *Maeotis* I. B. Br. R. *Sciatiae* S. (p) *heluantur* Angl. *heluat* Sang. (q) *oegiptias avis* Br. (r) *etiam* om. P. Sang. (s) Ita pro

Phasin) Similem querelam Petronii cap. 119, de Phaside, avibus suis orbato, annotavit Schoettgen. Respexit uterque phasianas aves, quarum Varro nondum meminit. Post eius igitur aevum illatae fuerunt et frequentatae in coenis romanis. Maeoticae aves quae intelligantur, non succurrit animo nunc. Similiter Gangeticas et Aegyptiacas aves quas velit Columella nos intelligere, ignoro. Phasiani, ut recenter illati Italiae, curam omisit Columella, addidit demum Palladius. Ex Media arcessi phasianos, tradit Ptolemaeus rex apud Athenaeum XIV, p. 654.

Eluant) Ex libro Sang. *Scythiae stagna Maeotis heluat.* laudat et corrigit Heinsius *Scythicae stagna Maeotidis helluant* vel *Scythiae stagna Maeotia.* Reipublicae sanguinem heluari dixit Cicero pro Domo cap. 47. Vulgatum *eluant* multo significantius mihi videtur cum Gesnero, qui comparat Plautum Rudente II, 7, 20: *ante poenitet in mari, quod elavi, ni hic in terra iterum eluam.* Eadem notione monet verbum *proluere* positum a Gellio et Tacito. Manilius V, 375: *Numidarum pascimur oris, Phasidos et lucis: arcessitur inde macellum.*

Facilius sub) Varro hanc et alteram rationem his refert: *Qui volent saginare pullos columbinos, secludunt eos, quum iam pluma sunt tecti. deinde manducato farciunt pane; hieme hoc bis, aestate ter, mane, meridie, vesperi. hieme demunt cibum medium. Qui iam pinnas incipiunt habere, relinquunt in nido, illisis cruribus, et matribus uberius et cibo uti possint, obiiciunt. eo enim totum diem et se et pullos pascunt; qui ita educantur, celerius pinguiores fiunt, quam alii et candidiores.* ubi Crescentius habet: *pane calido mollificato et masticato vel molli.* deinde pergit: *fractis cruribus matribus nutriendos, vel extrahunt de pennis unius alae. nam qui ita educantur, celerius impinguantur, quam caeteri, ut ait Varro.* Vides igitur,

prius quam subvolent, paucas detrahas[s] pinnas, et
obteras crura, ut uno loco quiescant, praebeasque
copiosum cibum parentibus,[t] quo et se et eos abun-
dantius alant. Quidam leviter obligant crura, quo- 12
niam si frangantur, dolorem, et ex eo maciem fieri
putant.[v] sed nihil ista res pinguitudinis[x] efficit. nam
dum vincula exerere conantur, non conquiescunt.[y]
et hac quasi exercitatione corpori nihil adiiciunt.
Fracta crura non plus quam bidui, aut summum
tridui dolorem afferunt, et spem tollunt evagandi.

IX. Turturum educatio supervacua est: quoniam
id[a] genus in ornithone nec parit, nec excludit.[b] Vo-

subtrahas Goes. Sang. *pennas* Goes. (t) Ita pro *parientibus* Goes. Paulo ante *copiosus cibus* P. (v) Volgo *putent*. (x) *pinguedinis* nescio unde laudat Gesner. (y) *quiescunt* I. B. Br. R. Goes.

Cap. IX. (a) *ingenuus* P. Sang. (b) Vulgo *a volatura* I. B. Br. R. L. *excludit volatura*. *Ita*. Praepositionem *a* omitt. S. etiam; idem cum Goes.

Crescentium verba *quam alii* legisse in Varrone, quae Vrsinus deleri volebat, sed omittere reliqua et *candidioris*, quae sensu carent. In Edd. reiiciuntur ad sequentia; in Polit. libro est: *candidae fiunt*. Quidquid sit, ea sunt ab illo loco aliena. Sed praeterea Crescentius e Varrone refert verba: *vel extrahunt de pennis unius alae*. quae etsi ipsa Varronis esse verba spondere non ausim, sensum tamen referunt, quem ex Varrone transtulit etiam Columella, quem Crescentius non legerat. Forte in Varrone *candidiores* mutandi in *grandiores* sunt.

Parentibus) Ita recte Goes. Vulgatum *parientibus* inepte defendit Gesnerus. Mecum facit Pontedera, monens, columbam marem et feminam simul pullos nutricare. In Varrone *matribus* esse de hac ipsa re, monet et improbat Pontedera.

Cap. IX. *Nec parit*) Contrarium ex Varrone liquere ait Gesner, deceptus vulgari lectione loci III, 8: *Ad saginandum*, inquit, *appositissimum tempus circiter messem. Etenim matres eorum tunc optimae sunt, quum pulli plurimi gignuntur, qui ad farturam meliores. Itaque eorum fructus id temporis maxime consistit*; ubi Crescentius habet scriptum *et quum matres eorum plurimos gignunt pullos, in quibus maxime fructus consistit*. Pontedera emendabat: *tunc pulli plurimi*, etc. Sed utramvis lectionem praeferas, ex neutra tameo conficitur, in columbario parere turtures, sed matres cum ipsis pullis capiuntur et farturae destinantur, agrestes scilicet.

latura ita ut capitur, farturae destinatur: eoque[c] leviore cura, quam caeterae aves saginatur: verum non omnibus temporibus. nam[d] per hiemem, quamvis adhibeatur opera, difficulter gliscit,[e] et tamen quia maior est turdi copia, pretium[f] turturum mi-
2 nuitur. rursus aestate vel sua sponte, dummodo sit facultas cibi, pinguescit. nihil enim aliud, quam[g] obiicitur esca, sed praecipue milium: nec quia tritico vel aliis frumentis minus crassescant;[h] verum quod semine huius[i] maxime delectantur. hieme tamen offae panis vino madefactae, sicut etiam palum-
3 bos, celerius opimant, quam caeteri cibi. Receptacula non tanquam columbis loculamenta, vel cellulae cavatae[l] efficiuntur, sed ad lineam mutuli[m] per parietem defixi[n] tegeticulas cannabinas accipiunt,

excudit. (c) *eaque* I. B. Br. R. A. Iunt. H. G *eo* Goes. (d) *nam* addidi ax P. Goes. S. (e) *crescit* P. Goes. S (f) *praecium* Br. *turturis* S. (g) *quam* om. I. B. R. habet Br. (h) *crassescat — delectatur* S. (i) *cuius* P. (2) *caellulae* A. Iunt. S. (l) *cavata efficiunt* L. P. *fiunt* S. (m) *mutuli* A. Iunt. H. G. Pol. (n) *fixi* Br. S. (o) *adfaciant* P. (p) *autem* om. Br. igitur

Volatura) Ineple vulgo *A volatura*. Recte libri scripti cum Edd. antiquis. Volatura est ipsa avium per silvas volantium et captarum multitudo. Galli similiter *volée* dicunt. Iterum noster cap. 10, 5: *volaturam avidiorem faciunt*. Plinius XI, sect. 32: *cicadarum duo genera. Minores quae primae proveniunt, et novissimae pereunt; sunt autem mutae. Sequens est volatura, quae canunt.* Ita enim ex aditione Parmensi et Codd. et Aristotelis H. A. V, 30 legendum erat pro edito: *sequens est volutu rara*; quod sensu caret. Vincentius refert inde: *Sunt autem multae quae canant.* Inepte!

Per hiemem — maior turdi copia) In Italia, ubi circa aequinoctium autumnale advenit, circa vernale abit, auctore Varrone III, 5, sect. 7. Hinc Palladius XIII, 6 turdos laqueis capere iubet usque in Martium mensem.

Mutuli) Varro: *pro columbariis in pariete mutulos aut palos in ordinem, supra quos tegeticulae cannabinae sint impositae. Infimum ordinem oportet abesse a terra non minus tres pedes, inter reliquos dodrantes, a summo ad camaram ad semipedem, aeque latum ac mutulus a pariete exstare potest, in quibus dies noctesque pascuntur.* In quibus aperte quaedam verba sunt vitiosa. Nec relis meminit Varro, nisi sequamur emendationem Pontederae ibi traditam in nota.

praetentis retibus, quibus prohibeantur volare: quo-
niam si id[o] faciant, corpori detrahunt. In his [au-
tem[p]] assidue pascuntur milio, aut tritico. sed ea se-
mina dari nisi[q] sicca non oportet. satiatque semodius
cibi in diebus singulis vicenos et centenos turtures.[r]
Aqua semper recens et quam mundissima vasculis, 4
qualibus columbis atque gallinis, praebetur. tegeti-
culaeque emundantur,[s] ne stercus urat pedes, quod[t]
tamen et[v] [id] ipsum diligenter reponi debet ad
cultus agrorum arborumque, sicut et omnium avium,
praeterquam nantium. Huius avis aetas ad saginam
non tam vetus est idonea, quam novella. Itaque
circa messem,[x] quum iam confirmata est pullities,
eligitur.

ioclusi, qnia eliam ab I. B. R. abesse puto. Certe omittil Sang. qni praeterea *pascantur.* (q) *ni* P. (r) *turtures* om. Goes. (s) Ita Sang. teste Gronovio *emendantur* P. Vnlgatum *mundentur* cum Vrsino in *mundantur* mutavit Gesoer. (t) *quo* P. Goes. S. (v) *et* om. P. Goes. (x) *mensem* I. B. Br. R.

Nisi sicca) Varro: *Cibatui quod sit obiiciunt triticum siccum in centenos vicenos turtures fere semodium.* Et tamen Palladius I, 25: *Sed columbarii cellae duo subiecta cubicula fiant. Vnum breve et prope obscurum, quo turtures claudi possint; quos nutrire facillimum est; nam nihil expetunt nisi ut aestate, qua sola maxime pinguescunt, triticum vel milium, mulsa maceratum, semper accipiant. Semodius unus diurnus centum viginti turturibus sufficit. Aqua sane eis frequenter mundior debet offerri.* Errorem puto esse Palladii, hiberoum cibum non satis distinguentis ab aestivo. Geoponica XIV, 24, milio et panico (ἐλύμῳ) et potu largiore saginaot.

Et id ipsum) Gesnet *id* veluti supesfluum inclusit. Sed in lectione Codd. alia latere videlur lectio.

Confirmata pullities) Ex hoc loco constituenda et emendanda sunt verba Varroois supra posita. Aristoteles H. A. VIII, 3 turturem aestate conspici modo ail, hieme latere et condi: ἀφανίζεται. φωλεῖ γάρ; postea cap. 16 turturem latere in confesso esse ait; oemioem enim uspiam vidisse turturem per hiemem. Praepinguem condi, eamque pinguedinem servare in latebris etsi amissis plumis, dum lateat. Idem cap. 12 hieme abire ail turlures gragatim atque ita redire, oisi quae in locis apricis et calidis substiterint. Denique IX, cap. 7 ait turtures aestate locis frigidis, hieme calidis degere; addit VI, cap. 4 palumbas et turtures a quibusdam dici trimestres coire et parere.

X. Turdis maior opera et impensa praebetur, qui omni quidem rure, sed salubrius in eo pascuntur, in quo capti sunt. nam difficulter in aliam regionem transferuntur, quia caveis clausi plurimi despondent:[a] quod faciunt etiam quum eodem momento temporis a rete in aviaria coniecti sunt. itaque ne id accidat, veterani debent intermisceri, qui ab aucupibus in hunc usum nutriti quasi allectores[b] sint captivorum, moestitiamque[c] eorum mitigent intervolando. sic enim consuescent et aquam et cibos appe-
2 tere feri, si mansuetos id facere viderint. Locum aeque munitum et apricum, quam columbi, desiderant: sed in eo transversae perticae perforatis parietibus adversis aptantur, quibus insideant, quum satiati cibo requiescere volunt. eae perticae non altius a terra debent sublevari, quam hominis statura

Cap. X. (a) *dependent* L. (b) *ablectores* I. B. Br. R. *allectatores* Goes. S. *adlectatores* L. *ancipibus* Sang. (c) *moesticiamque* Br. *moestit.* Herv.

Ineptissime igitur Plinius X, sect. 36: *Perennes, ut columbae, semestres ut hirundines, trimestres ut turdi et turtures.*

Cap. X. *Despondent*) sc. animum, quam vocem excidisse auspicatur Pontedera.

Veterani) Palladius I, 26: *claudantur illaesi et recenter capti, mistis aliquibus ante nutritis, quorum societate ad capiendos cibos pavidam novae captivitatis moestitudinem consolentur.* Quod ille praeterea antea habet: *rami etiam virides saepe mutentur*; exstat etiam in Geoponicis XIV, 24: κίχλαι ἐν θερμῷ οἴκῳ νέμονται· κάμακας δὲ τοῖς τοίχοις τοῦ οἰκίσκου ἐνθετέον καὶ περὶ τὰς γωνίας κλωνία δάφνης ἢ τινος ἄλλου θετέον. His scilicet ramis appositis eorumque aspectu avium moestarum captivitatem consolari volebant. De turdorum saginatione Plinius X, sect. 30. Cornelius, inquit, Nepos, qui divi Augusti principatu obiit, quum scriberet, turdos paulo antea coeptos saginari, addidit ciconias magis placere quam grues.

Quam columbi) Sangerm. *columbae.* Palladius I, 26: *sit autem locus mundus et lucidus et undique laevigatus; transversae in hoc perticae figuntur, quibus possint post inclusum volatum sedere;* ubi Pontedera ex Columella legi volebat *inclusum cibatum*. Sed praeterea male pro *munitum* legitur in Palladio *mundum* et pro *apricum*, i. e. calidum *lucidum*.

patitur,[d] ut a stante contingi possint. Cibi ponuntur 3
fere partibus his ornithonis, quae super se[e] perticas
non habent, quo mundiores permaneant. semper autem arida ficus diligenter pinsita et permista[f] polline
praeberi debet, tam large quidem ut supersit. Hanc 4
quidam mandunt, et ita obiiciunt. sed istud in maiore numero facere vix expedit, quia nec parvo conducuntur qui mandant,[g] et ab iis[h] ipsis aliquantum propter iucunditatem consumitur. Multi varietatem ciborum, ne unum fastidiant, praebendam putant. ea est, quum obiiciuntur myrti et lentisci semina; item oleastri, et ederaceae[i] baccae,[2] nec minus arbuti.[l] fere enim etiam in agris ab eiusmodi volucri- 5

(d) Ita pro *patiatur* I. B. Br. R. Sang. *contigi* Sanger. (e) *se* om. P. S. (f) *permixta* Br. (g) Ita pro *mandunt* I. B Br. R. A. Iunt. H. G. Gr. St. (h) *his* I. B. Br. R. (i) *ordeaceae* Br. *hederaceae* Iunt. *bereciae* Sang. (2) *bacae* A. G. H. *vace* Sang. (l) *arbusti* Iens. Br. Goes. Sanger.

Permista polline) Varro, III 5: *cibatui offas positas eae maxime glomerantur ex ficis et farre mixto; diebus viginti antequam quis tollere vult turdos, largius dat cibum, et farre subtiliore incipit alere.* Palladius: *Caricae tunsae mistis pollinibus largissime praebeantur.* In Varrone post verba *farre mixto* addit Crescentius: *caeteris tribuantur grana, quibus uti consueverunt, et ea praecipue avide sumunt*; quae aut quibus similia in Varrone excidisse recte censuit Pontedera. Grana scilicet intelligi voluit baccas a Columella nominstas. Similiter Geoponica XIV, 24: ἐν δὲ τῷ καθαρῷ τοῦ ἐδάφους ἡ τροφὴ τίθεται, τουτέστι σῦκα ξηρὰ διαβραχέντα ὕδατι καὶ πισθέντα (κοπέντα δὲ καὶ προσμιχθέντα ἀλεύρῳ ἢ ὠμῇ λύσει) καὶ μύρτα καὶ ἡ σχοῖνος καὶ κισσοῦ κάρπος καὶ δάφνης καὶ ἐλαίας καὶ ὅσα τοιαῦτα. πτέρας δὲ ποιήσει κέγχρος καὶ ἔλυμος καὶ ὕδωρ καθαρώτατον. ubi verba διαβραχέντα ὕδατι καὶ πισθέντα aperte vitiosa atque aliena sunt. Ceterum *far* in Varrone pollinem aut ὠμὴν λύσιν significat. Posterius malim, quia far subtilius subiungit. Palladius etiam reliqua ex Columella subiunxit bis verbis: *myrti etiam, si facultas est, lentisci, oleastri, hederae, arbuti semina interdum ad excludenda fastidia, et maxime aqua munda praebeatur.* Turdos etiam fagi glandem appetere annotavit Plinius XVI, s. 7.

Conducuntur qui mandant) Veteres Interpretes loci Aristophanei Equit. 755: κέχηνεν ὥσπερ ἐμποδίζων ἰσχάδας cum Hesychio in ἐμποδίζων et Suida in ἰσχὰς inter varia commenta, quae afferunt ad locum obscurum explicandum, haec etiam ponunt: τοῦτο δέ φασιν εἰρῆσθαι ἐπὶ τῶν μισθῷ ταῖς

bus haec[m] appetuntur,[n] quae in aviariis quoque desidentium[o] detergent fastidia, faciuntque avidiorem volaturam, quod maxime expedit. nam largiore cibo celerius pinguescit. Semper tamen etiam canaliculi milio repleti apponuntur, quae est firmissima esca. nam illa quae supra diximus, pulmentariorum vice
6 dantur. Vasa, quibus recens et munda praebeatur aqua, non dissimilia sint gallinariis. Hac impensa curaque M. Terentius ternis saepe denariis singulos emtitatos[p] esse significat avorum temporibus, quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. At nunc aetatis nostrae luxuries quotidiana fecit[q] haec pretia: propter quae ne rusticis quidem contemnendus[r] sit hic reditus. Atque ea genera, quae intra septa villae cibantur, fere persecuti sumus. nunc de his dicendum est, quibus etiam exitus ad agrestia pabula dantur.

XI. Pavonum educatio magis urbani patrisfamiliae, quam tetrici rustici curam poscit.[a] Sed nec[b] haec tamen aliena est agricolae, captantis undique voluptates acquirere, quibus solitudinem[c] ruris eblandiatur. Harum autem decor avium etiam ex-

(m) *haec* nm. P. Sang. (n) *adpetuntur* P. *appetunt* Gr. (n) *desidentum* P. novus. *sidentes* P. antiq. *quae aviariis insidentur* Sang. (p) *emptit*: Br. Ald. (q) *facit* I. B. R. *fecit* Br. *luxuria* Sang. *precia* Br. (r) *continendus* R.

Cap. XI. (a) *possit* R. (b) Ita pro *ne* Sang. teste etiam Heinsin Advers. II, p. 267. (c) *solitudini ruseublandiantur* Goes. *solitudinem ruris eblandiatur* Sang. *solitudinis* ex Sang. Gronnv. *seublindiatur* P. Vulgo *solitu-*

μελίσσαις ἰσχάδας μασσωμένων. Quod in apibus factum non recordor, de turdis testatur Columella.

Terentius) Varro III, 2, 15, et III, 5, 7.

Cap. XI. *Eblandiatur*) Vulgatum *solitudines ruris eblandiantur* Pontedera ex Goes. corrigebat: *solitudini rus eblandiatur* aut *subblandiatur*. Vrsinus iam olim tentaverat: *voluptates ac requiem, quibus solicitudines.* Mihi placet libri Sangerm. lectio; nec reliqua Columellae verba displicent. Mecum sentire nunc video Heinsium l. c. Deinceps. *parvis insulis* ex Sang. annotavit Gronovius.

teros nedum dominos oblectat. itaque genus alitum
nemorosis et parvulis insulis, quales obiacent Ita-
liae, facillime[d] continetur. nam quoniam nec subli-
miter potest, nec per longa spatia[e] volitare, tum
etiam quia furis ac noxiorum animalium rapinae
metus[f] non est, sine custode[g] tuto[h] vagatur, maio-
remque pabuli partem sibi acquirit. Foeminae qui- 2
dem sua sponte tanquam[i] servitio liberatae, studio-
sius pullos enutriunt: nec curator aliud[k] facere
debet, quam ut[l] diei certo tempore, signo dato,
iuxta villam gregem convocet, et exiguum ordei con-
currentibus obiiciat, ut nec avis esuriat,[m] et nume-
rus advenientium recognoscatur. Sed huius posses- 3
sionis rara conditio est. quare mediterraneis locis[n]
maior adhibenda cura est: eaque[o] sic administretur.
Herbidus silvestrisque ager planus sublimi claudi-
tur[p] maceria, cuius tribus lateribus porticus appli-
cantur, et in quarto duae cellae,[q] ut sit altera

dines — eblandiantur. (d) *facilime* G. Gr. (e) *spacia* Br. deinceps *et noxiorum* Sang. (f) *meatus* I. B. Br. R. et hoc Codicum anctoritate inepte defendit Pontedera. (g) *custodia* Esed. (h) *toto* Gy. Goes. (i) *quam* P. (k) *aliud* R. (l) *ut* om. I. B. Br. R. (m) *exuriat* Iens. Br. (n) *locis* om. P. (o) *ea* I. B. Br. R. (p) *cluditur* I. B. Br. R. S. (q) *cellae* A. Iunt.

Itaque genus) Gesnerus malebat legi *idque genus*. Geoponica XIV, 18: οἱ ταῶνες μάλιστα ἐν νησιδίοις χειροποιήτοις τρέφονται. πάντως δὲ τὸ χωρίον ἐχέτω πόαν πολλὴν καὶ παράδεισον. In Planasia insula M. Pisonis gregem pavonum memorat Varro III, 6, qui multo brevius pavonum curam tractavit. Ex graecis igitur auctoribus plura Columella transtulisse videtur. In Varrone mihi mirum accidit, quod iubet stercus tolli a pastore ad agriculturam et *ad substramen pullorum.* Plinius etiam aliud habet, quod miror, XXIX, sect. 38: *pavones fimum suum resorbere tradi, invidentes hominum utilitatibus.*

Quia furis) Palladius I, 28: *pavones nutrire facillimum est, nisi fures aut animalia noxia inimica formides, qui plerumque per agros vagantes sponte se pascunt, pullosque educant et altissimas vespere arbores petunt. Vna his cura debetur, ut incubantes per agrum feminas, quae hoc passim faciunt, a vulpe custodias; ideo in insulis brevibus meliore sorte nutriuntur.*

custodis habitatio, atque altera stabulum pavonum. sub porticibus deinde per ordinem fiunt arundinea septa in modum cavearum, qualia[r] columbarii[s] tectis superponuntur.[t] ea septa distinguuntur velut clatris[v] intercurrentibus calamis, ita ut ab utroque latere
4 singulos aditus habeant. Stabulum autem carere debet uligine, cuius in solo per ordinem figuntur[x] breves paxilli,[y] eorumque partes summae lingulas edolatas[z] habent, quae transversis foratis perticis inducantur. hae porro quadratae perticae [esse[a] debent, quae] paxillis superponuntur, ut avem recipiant adsilientem.[b] sed idcirco[c] sunt exemptiles,[d] ut quum res exigit, a[e] paxillis[f] deductae liberum adi-
5 tum[g] converrentibus stabulum praebeant. Hoc genus avium, quum trimatum explevit, optime progenerat. siquidem tenerior aetas, aut sterilis, aut parum foecunda est. Masculus pavo gallinaceam salacitatem

G. (r) *quales* P. S. (s) *columbariae* Iena. Br. Pol. S. *columbaria* B. R. (t) Br. *supponuntur* habet ita scriptum, ut lineolae per priorem literam *p* infra ductae transversae vestigium sit obscurum. Deinceps *distinguntur* A. Iunt. H. (v) *claris* H. (x) *finguntur* I. B. R. recte Br. (y) *taxilli* P. Goes. S. (z) *dolatas* P. S. (a) *esse debent, quae* om. I. B. Br. R. Sang. *taxillis* S. (b) *assalientem* I. B. Br. R. (c) *iccirco* Eaed. A. Iunt. (d) *exemptibiles* P. (e) *a* om. P. S. (f) *taxillis* P. S. *eductae* Sang. teste Gronovio. (g) *adi-*

Columbaria) Sententiam huius loci obscuram mihi esse non diffiteor; malim tamen cum libris *quales — columbariae* scribere. Vide ad Varronem III, 7, s. 11.

Lingulas) Linguam, lingulam et ligulam de tenuiore ligni parte, quae in foramen alterius convenit, dici, nostris *Zapfen*, ex Vitruvio VIII, 7, X, 8, admonuit Gesner. Pro *inducantur* ex Sang. *induantur* laudat Drakenb. ad Livium T. IV, p. 431.

Esse debent quae) Haec spuria censet cum Edd. pr. Polit. Tromb. et suo libro Pontedera. Deinceps vocabulum *exemptibiles* ex Polit. et Ambros. praefert.

Trimatum) Geoponica: τριετεῖς δὲ αἱ θήλειαι γενόμεναι τίκτουσιν. αἱ δὲ νεώτεραι ἢ οὐκ ἐκβάλλουσιν ἢ οὐκ ἐκτρέφουσι τὰ νεόττια. Varro: *ad admissuram hae minores bimae non idoneae, nec iam maiores natu*; ubi maiores natu generatim dici videtur de vetulis, non de maioribus quam bimis.

habet, atque ideo quinque foeminas desiderat.[b] nam si unam, vel alteram foetam saepius compressit, vix dum concepta in alvo vitiat ova, nec ad partum sinit perduci: quoniam immatura genitalibus locis excidunt. Vltima parte hiemis concitantibus libidinem 6
cibis utriusque sexus accendenda venus est. maxime facit ad hanc rem, si favilla levi torreas fabam, tepidamque des ieiunis quinto quoque die. nec tamen excedas modum sex cyathorum[i] in singulas aveis.[k] haec cibaria non omnibus promiscue[l] spargenda sunt, sed in singulis septis, quae arundinibus contexi[m] oportere proposueram,[n] portione servata quinque foeminarum et unius maris, ponenda sunt cibaria, nec minus aqua, quae sit idonea potui. quod 7

ctum R. (b) *desyderat* A. Iunl. G. Gr. H. (i) *quia thorum* P. (k) *avis* Br. (l) *promisce* Ieus. Br. (m) Ita pro *intexi* P. Sang. (n) *propos.* om.

Quinque foeminas) Palladius: *uni masculo foeminae quinque sufficiunt.* Plinius X, sect. 79: *Pavo a trimatu parit, primo anno unum aut alterum ovum, sequenti quaterna quinave, ceteris duodena, non amplius, intermittens binos dies ternosve parit, et ter anno, si gallinis subiiciantur incubanda. Mares ea frangunt desiderio incubantium. Quapropter noctu et in latebris pariunt, aut in excelso cubantes: et nisi molli strato excepta franguntur. Mares singuli quinis sufficiunt coniugibus. Quum singulae aut binae fuere, corrumpitur salacitate foecunditas. Partus excluditur diebus ter novenis, aut tardius tricesimo*; ubi Harduinus malebat legere ex Columella: *in excelso cubant*: *quare nisi* etc. Verum Plinius in isto loco sententias Aristotelis cum alienis permistas temere posuit. Aristoteles H. A. VI, 9 trimum maxime parere ait, et simul pennarum pulcritudinem variam accipere, ova excludere triginta aut paulo pluribus diebus, semel anno parere, ova plurima duodecim intermissis binis vel trinis diebus. Primiparas ova parere plerumque octo. Vere coire gallinam, ova modo duo supposita excludere posse. Locum Aristotelis exscripsit vitiose Aelianus V, 32.

Torreas fabam) Palladius: *Ab Idibus Februariis calere incipiunt, faba leviter torrefacta in libidinem provocantur, si eis quinto quoque die tepida praebeatur; sex cyathi uni sufficiunt.* Geoponica: τροφὴν δὲ δοτέον τοῖς ταῶσι διὰ μὲν τοῦ χειμῶνος κυάμους ἐπ' ἀνθρακιᾷ φρυγέντας καὶ πρὸ τῆς ἄλλης τροφῆς, ἑκάστῳ κυάθους ἕξ. ὕδωρ δὲ καθαρὸν παραβλητέον· οὕτω γὰρ γονιμώτεραι ἔσονται.

ubi factum est, mares [sine[o] rixa] diducuntur in sua quisque septa cum foeminis; et aequaliter universus grex pascitur. nam etiam in hoc genere pugnaces inveniuntur masculi, qui et a cibo et a coitu prohibent minus validos, nisi sint hac ratione separati. Fere autem locis apricis ineundi cupiditas exercet mares,[p] quum Favonii spirare coeperunt, id est tem-
8 pus ab Idibus Februariis ante Martium mensem. Signa sunt exstimulatae libidinis,[q] quum semetipsum veluti[r] mirantem caudae gemmantibus pinnis protegit: idque quum facit, rotare[s] dicitur. post admissurae tempus confestim[t] matrices custodiendae sunt, ne alibi quam in stabulo foetus edant: saepiusque digitis loca foeminarum tentanda sunt. nam in promtu[v] gerunt ova, quibus iam partus appropinquat. itaque includendae sunt incientes,[x] ne extra clausum
9 foetum[y] edant: maximeque temporibus iis,[z] quibus parturiunt, pluribus stramentis exaggerandum[a] est

P. S. *portione* etiam om. Sang. (o) *sine rixa* om. P. S. deinceps vulgatum *deduc.* ex Sang. correxi. (p) *marem* P. S. (q) *cupidinis* L. P. S. (r) *e* P. *veluti emirantem* Sang. (s) *rotari* I. B. Br. R. S. (t) *confestim* om. P. S. (v) *promptu* Br. Ald. (x) Vulgo *enitentes* I. B. Br. R. *incipientes.* L. *implentis.* (y) *factum* R. (z) *his* Br. (a) *exaggerendum* R. (b) *exntis* L.

Sine rixa) Omittunt haec verba liber Pol. et Sang. Igitur, ut superflua aut transposita, inclusi. Geoponica: διακριτέον δὲ τοὺς γενναίους ἀπὸ τῶν ἀσθενῶν. σφόδρα γὰρ οἱ κρείττους καταπονοῦσι τοὺς ἥττους. *Diducuntur* ex Sang. pro *deducuntur* probavit etiam Drakenb. ad Livium T. III, p. 485.

Exstimulatae libidinis) Palladius: *Cupidinem coeundi masculus confitetur, quoties circa se amictum caudae gemmantis incurvat et singularum capita oculata pennarum locis suis exerit cum stridore procurrens.* In vulgata huius loci lectione *mirantem* vitium latere suspicor; nec mirationis meminit Palladius, qui tamen plura de suo addidit, vera quidem.

Incientes) Hanc lectionem ex primarum Edd. *incipientes* effeci cum Vrsino. Vide ad VII, 3, 16.

Exaggerandum) Geoponica: ταῖς δὲ ὠοτοκούσαις ἐν παντὶ τῷ οἴκῳ χόρτον ἢ ἄχυρον ὑποστρωτέον, ὅπως τὰ ὠὰ πεσόντα μὴ διαφθαρῇ. ἑστηκυῖαι γὰρ τίκτουσι. δίς τε τοῦ ἔτους ὠοτοκοῦσιν, οὐ πλείω τὰ πάντα τῶν δυοκαίδεκα ὠῶν.

aviarium, quo tutius integri foetus excipiantur. nam fere pavones, quum ad nocturnam requiem venerunt, praedictis perticis insistentes[b] enituntur[c] ova, quae quo propius[d] ac mollius deciderint, illibatam servant integritatem. Quotidie ergo diligenter mane temporibus foeturae stabula circumeunda erunt, et iacentia ova colligenda. quae quanto recentiora gallinis subiecta sunt, tanto commodius excluduntur:[e] idque fieri maxime patrisfamilias[f] rationi[g] conducit.
10 nam foeminae pavones, quae non incubant, ter anno fere partus edunt: at[h] quae fovent ova, totum tempus foecunditatis aut excludendis, aut etiam educandis pullis consumunt. Primus est partus quinque fere ovorum; secundus quatuor;[i] tertius aut trium,
11 aut duorum. Neque est quod committatur, ut[k] Rhodiae[l] aves pavoninis incubent, quae ne suos[m] quidem foetus commode nutriunt. sed veteres maximae[n] quaeque gallinae vernaculi generis eligantur: eaeque

(c) *enituntur* I. B. R. (d) *prius* I. B. Br. R. *molius* Br. (e) *excuduntur* I. B. Br. R. S. et fere semper ita L. (f) *patris familiae* L. I. B. R. (g) Ita emend. Vrsin. vulgatum *ratione* consentiente Sang. (h) *atque* I. B. Br. R. (i) *quatuor* I. B. Br. R. (k) *aut* Gy. (l) *odicree* P. (m) *quidem suos* I. B. R. Br. (n) *maxime* omn. ante Gesn. (o) *et* abest I. B. R. Br. (p) *tri-*

Ter anno) Palladius: *Si ova pavonum gallinis supponantur, excusatae matres ab incubatione tribus vicibus per annum foetus edunt*; et reliqua hinc traducta.

Rhodiae) Polit. liber *Odicree*. Sang. teste Gronovio *Odiacae*. Scilicet *Rodiacae* fuit olim scriptum. Deinceps ex eodem Sang. *religantur* annotavit Gronov.

Eligantur) Palladius: *Sed electae, si hoc placuerit, nutrices gallinae sint, quae a primo incremento lunae novem diebus habeant novem ova supposita, quinque pavonina, caetera sui generis; decima die omnia gallinacea subtrahantur, et alia item gallinacea totidem recentia supponantur quot ablata sunt, ut triocsima luna, hoc est expletis triginta diebus, possint cum pavoninis ovis aperiri.* Ceterum vulgatam *veteres maxime* recte emendavit Gesnerus ex sectione 13? malebat tamen *veteres et maximae quaeque*. Recte! Geoponica. χρὴ δὲ ὑποτιθέναι τὰ ὠὰ σελήνης ἐνναταίας οὔσης τὰ πάντα ἐννέα, πέντε μὲν τὰ ἴδια, τέσσαρα δὲ ὄρνιθος κατοικιδίου. τῇ δὲ δεκάτῃ ἡμέ-

novem diebus a primo lunae incremento, novenis ovis incubent, sintque ex his quinque pavonina, (et)
12 caetera gallinacei generis. decimo deinceps die omnia gallinacea subtrahantur, et[o] totidem recentia eiusdem generis supponantur, ut trigesima[p] luna, quae est fere nova, cum pavoninis excludantur. Sed custodis curam non effugiat observare desilientem matricem, saepiusque[q] ad cubile pervenire, et pavonina ova, quae propter magnitudinem difficilius a gallina moventur, versare manu: idque quo diligentius faciat, una pars ovorum notanda est atramento, quod signum habebit aviarius, an a gallina conversa
13 sint. Sed, ut dixi, meminerimus cohortales quam maximas ad hanc rem praeparari. quae si mediocris habitus sunt, non debent amplius quam terna pavonina, et sena generis sui fovere. quum deinde fecerit pullos, ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri,[r] et subinde qui nati fuerint pavonini ad unam congregari, donec quinque et viginti capitum grex
14 efficiatur. Sed quum erunt editi pulli, similiter ut

cesima I. B. R. *tricensima* Sang. deinceps vulgatum *cura* ex Sang. correxi. (q) *saepius* I. B. R. (r) *transferi* R. (s) Ita pro *amoveantur* I. B. R. S.

ρα τὰ μὲν τῶν ὀρνίθων ἀφαιρεῖν χρὴ, ἄλλα τε προστιθέναι, ὅπως τῇ τριακοστῇ μετὰ τῶν ταῶνος ὠῶν καὶ τὰ τῶν ὀρνίθων συνδράμῃ.

Et caetera) Copulam inclusi, ut supervacaneam.

Versare manu) Palladius: *Ova autem pavonum, quae gallinae subiecta sunt, saepe manu convertantur, quia hoc ipsa facere vix valebit; unam partem ovi notabis, ut te subinde convertisse cognoscas.* Deinceps *conversa sit* ex Sang. annotavit Gronovius.

Quam maximas) Palladius: *maiores tamen gallinas oportet eligere; nam minoribus pauciora suppones.* Deinceps malim *praeparare*; quod ipsum nunc ex Sang. annotatum a Gronovio reperio.

Fecerit pullos) I. e. excuderit. An recte habet locus?

Quinque et viginti) Palladius: *natos autem pullos, si ad unam transferre a pluribus velis, dicit Columella, uni nutrici viginti quinque sufficere; mihi vero ut bene educi possint, videntur quindecim satis esse.*

gallinacei primo die non moveantur:[s] postero die cum educatrice transferantur[t] in caveam: primisque diebus alantur ordeaceo farre vino resperso, nec minus ex quolibet frumento cocta pulticula, et refrigerata. post paucos deinde dies huic[v] cibo adiiciendum[x] erit concisum porrum tarentinum, et caseus mollis vehementer expressus. nam serum nocere pullis manifestum est. Locustae quoque pedibus ademtis[y] utiles cibandis pullis habentur, atque iis[z] pasci debent usque ad sextum mensem: postmodum satis est ordeum de manu praebere. Possunt autem post quintum et trigesimum[a] diem quam nati sunt, etiam in agrum satis tuto educi, sequiturque grex velut matrem gallinam singultientem. ea[b] cavea clausa fertur in agrum a pastore, et[c] emissa ligato pede longa linea [gallina[d]] custoditur, ad quam circum-

(t) *transferrantur* I. B. R. (v) *hoc* P. (x) *adiiciundum* I. B. Br. R. I. I. H. A. G. (y) *ademptis* Br. Ald. (z) *his* Br. (a) *tricesimum* I. B. R. *tricensimum* S. ex quo deinde vulgatum *in agro* correxi. (b) *Ex causa causaque* P. (c) *et* om. *missa*. I. B. Br. R. *pastore et mißa* P. Sang. (d) *gal-*

Moveantur) Geoponica: τοῖς γεννηθεῖσι μέχρι μὲν δύο ἡμερῶν τροφὴν οὐ χρὴ διδόναι, τῇ δὲ τρίτῃ κριθῆς ἀλεύρου φυραθέντος οἴνῳ καὶ πιτύρου πτισθέντος καὶ ἑψηθέντος καὶ πράσου τὰ ἁπαλώτατα φύλλα σὺν χλωρῷ τυρῷ κοπέντα προσφέρομεν. κριθαὶ δὲ προσκομιζέσθωσαν μετὰ ἓξ μῆνας.

Ordeaceo farre) Palladius: *primis diebus far ordei conspersum vino pullis dabitur, vel undecunque cocta pulticula et refrigerata; postea adiicietur porrum concisum vel caseus recens, sed expressus; nam secus pullis nocet.* Geoponica: κριθῆς ἀλεύρου καὶ πιτύρου πτισθέντος καὶ ἑψηθέντος. Igitur far ordeaceum est: ἄλευρον κριθῆς. e frumento quocunque cocta pulticula πίτυρον πτισθὲν καὶ ἑψηθέν.

Tarentinum) I. e. sectile. Martialis XIII, epigr. 18, cuius lemma *Porri sectivi: fila Tarentini graviter redolentia porri edisti quoties, oscula clausa dato.*

Locustae) Palladius: *locustae etiam pedibus ablatis praebentur. Ita pascendi sunt usque ad sextum mensem; deinde ordeum poteris praebere solemniter. trigesimo quinto tamen die postquam nati sunt, etiam in agrum tuto eiici possunt, comitante nutrice pascendi, cuius singultum revocantur ad villam.*

In agro satis tuto educi) Palladius: *in agrum tuto eiici possunt;* ubi Vincentius bis *deiici* scriptum habet. Saltim inde *in agrum* h. l. restituendum puto.

Longa linea gallina) Sang. liber

volant pulli. qui quum ad satietatem pasti sunt, reducuntur in villam persequentes, ut dixi, nutricis
16 singultus. Satis autem convenit inter auctores,[e] non debere alias gallinas, quae pullos sui generis educant, in eodem loco pasci. nam quum conspexerunt pavoninam prolem, suos pullos diligere desinunt, et immaturos relinquunt, perosae videlicet, quod nec magnitudine, nec specie pavoninis[f] pares sint. Vitia quae gallinaceo[g] generi nocere solent, eadem has aveis[h] infestant: sed nec remedia traduntur alia, quam quae gallinaceis adhibentur. nam et pituita et cruditas, et si quae aliae sunt pestes, iisdem[i] reme-
17 diis, quae proposuimus,[2] prohibentur. Septimum deinde mensem quum excesserunt, in stabulo cum caeteris ad nocturnam requiem debent includi. Sed[l] erit curandum, ne humi[m] maneant. nam qui sic cubitant, tollendi sunt, et supra perticas imponendi, ne frigore laborent.

XII. Numidicarum eadem est fere, quae pavonum educatio. Caeterum silvestres gallinae, quae rusticae appellantur, in servitute non foetant: et ideo nihil

lina om. Sang. (e) *authores* A. *autores* H. G. Gr. deinceps *aliis* Sang. (f) Ita pro *pavoni* P. S. (g) *gallinacei generis* P. (h) *avis* Br. (i) *hisdem* I. B. Br. R. (2) *praeposuimus* praeter Com. St. et Gesu. omnes. (l) *et* P. (m) *humi* om. P.

recte omittit *gallina*. Vrsinus ei substituebat *cannabina*. Recte, puto!

Prohibentur) Palladius: *pituitas vero et cruditates iis remediis submovebis, quibus gallina curatur; maximum illis periculum est, quum incipit crista produci; nam patiuntur languores infantum similitudine, quum illis tumentes gingivas denticuli aperire nituntur.* Hodie vero constat, maius esse pavoni periculum quum caudam creat aut renovat.

CAP. XII. *In servitute non foetant*) Varro III, 11, in fine de perdicibus: *quae neque propter foecunditatem neque propter suavitatem saginantur, sed sic pascendo fiunt pingues.* At perdix, auctore Plinio XI, sect. 85, non pinguescit. De rusticis iterum Varro cap. 9, sect. 7: *sunt*, inquit, *in urbe rarae nec fere mansuetae sine cavea videntur Romae — neque fere in villis ova ac pullos faciunt, sed in silvis.* Perdicem rubram seu graecam pinguescere et

de his praecipimus, nisi ut cibus[a] ad satietatem praebeatur, quo sint conviviorum epulis aptiores.

XIII. Venio nunc ad eas aves, quas Graeci vocant
ἀμφιβίους,[a] quia non tantum terrestria, sed aquatilia
quoque desiderant[b] pabula, nec magis humo quam
stagno consueverunt.[c] eiusque generis anser praeci-
pue rusticis gratus est, quod nec maximam curam
poscit, et solertiorem custodiam quam canis praebet.
nam clangore prodit insidiantem, sicut etiam[d] me- 2
moria tradidit in obsidione Capitolii, quum adven-
tum[e] Gallorum vociferatus est, canibus silentibus. Is
autem non ubique haberi potest, ut existimat veris-
sime Celsus, qui sic ait. Anser neque sine aqua, nec
sine multa herba facile sustinetur, neque utilis est
locis consitis, quia quidquid tenerum[f] contingere
potest, carpit. Sicubi vero flumen aut lacus est, her- 3
baeque copia, nec[g] nimis iuxta satae fruges, id quo-

Cap. XII. (a) *ut cibus* om. Br.

Cap. XIII. (a) αμφιβιον I. B. Br. R. αμφιβιονα P. αμφιβίους L. S. et Victor. in omissis. Vulgo ἀμφίβια. (b) *desyderant* A. Iunl. H. G. (c) *consuerunt* P. S. *conserunt* L. Deinceps *sollertiorem* Br. (d) *et* I. B. Br. R. (e) Revocavi Edd. pr. lectionem, confirmantibus Sang. Pol. et Cod. Ponl. qui eam cum Schn. praefert vulgatae *adventu*. T. (f) *quicquid rerum* S. *contigere* Sang. teste Gronov. (g) *neque* Sang. *nec nimis* I. B. Br. R. A. Iunl.

mansuescere affirmat Busbequius Epistol. III, p. 188. Alia testimonia posuit Bufoni historia perdicum.

Cap. XIII. Αμφιβίους) Ita recte libri scripti. Vulgo ἀμφίβια. Varro III, 10: *illud genus, quod vos philograeci vocatis amphibium, quod non est una villa ac terra contentum, sed requirit piscinas, in quibus ubi anseres aluntur, nomine Χηνοβοσκεῖον appellatis.*

Neque sine aqua) Palladius I, 30: *anser nec sine herba nec sine aqua facile sustinetur; locis consitis inimicus est, quia sata et morsu laedit, et stercore: pullos praestat et plumas, quas et autumno vellamus et vere;* ubi liber Polit. cum Cresc. habet *et stercore polluit. Praestat plumas* etc. Vnde apparet, Palladium verba Columellae integriora et pleniora olim legisse. In Sang. est *quicquid rerum.*

Nec nimis) Victorianum *minus* eieci, quod ipse Columella locis consitis nocere dixerat paulo antea anserem. Ad alienum locum retulerat varietatem lectionis Gesneriana editio.

que genus nutriendum est. quod etiam nos facere censemus, non quia magni sit fructus, sed quia minimi oneris. Attamen praestat ex se pullos atque plumam, quam non, ut in ovibus lanam, semel demetere,[h] sed bis anno, vere et autumno[i] vellere licet. atque ob has quidem causas, si permittit locorum conditio, vel paucos utique oportet educare, singulisque maribus ternas foeminas destinare. (nam propter gravitatem plureis[2] inire non possunt). Quinetiam intra[l] cohortem, ut protecti sint,[m] secretas[n] singulis haras facere oportet,[o] in quibus cubitent et foetus ubi[p] edant.

H. G. Vulgo erat *neo minus.* (h) *demettere* H. *demittere* Gy. *dimittere* L. (i) *autunno* Br. (2) *pluris* Br. (l) *intrutectis circa secretis* P. *in rutectis circa cohortem secretis* Sang. (m) *sunt* Gy. (n) Vulgo ast *secretis angulis.* (o) *oportet* om. P. S. (p) *ubi* ex Sang. addidi.

Bis anno) Plinius X, sect. 27: *candidorum alterum vectigal in pluma; velluntur quibusdam locis bis anno; rursus plumigeri vestiuntur: mollior, quae corpori proxima, et e Germania laudatissima.* Oves Columellam semel anno totondisse docet hic locus. A vellendo cycni vellera dixit Gratius Cyneg. versu 77. Lanam anserinam ab Vlpiano in L. *si cui lana* ff. de Legatis et fideicommiss. §. 3 dici puto plumam corpori proximam et molliorem. Graece μνοῦς dicitur tenerum agnorum vellus et pluma mollis anserum teste Hesychio.

Ternas) Palladius: *uni masculo tres foeminae sufficiunt.* Gravitatem Columella inepte causatur etiam gallinaceis generosis et maioribus.

Quin etiam) Varro: *Singulis ubi pariant, faciundum haras quadratas circum binos pedes et semipedem, eas substernendum palea;* ex quo loco recte Vrsinus vulgatam huius loci lectionem *secretis angulis* emendandam esse vidit. Praeterea verba *ut protecti sint*, vitium alunt, quod arguit etiam lectionis varietas infra annotata. Varro aut haras quadratas supra terram aut speluncas subtus construit. Vide num huic consilio *rutecta* an *frutecta* conveniant circa cohortem. *Ruteta* videntur esse *rudecta.* Sed nunc ex verbis *ut protecti sunt* vitiata mihi videntur illa *in rutectis.* — *Quin etiam rudectis circa secretas singulis haras facere* omisso *oportet* probat Pooted. ex lectione Cod. Polit. Comparat etiam de anatibus, quae sequens docet caput: *sub porticibus deinde quadratae harae extruuntur;* ubi quid simile huic nostro loco viderit vir doctus, non possum dicere. An *rudecta circa* comparavit cum *porticibus*? Rudecta equidem hoc

XIV. Qui vero greges nantium possidere student,
chenoboscia[a] constituant, quae tum demum vigebunt,
si fuerint ordinata ratione tali. Cohors ab omni cae-
tero pecore secreta clauditur alta novem pedum ma-
ceria, porticibusque circumdata,[b] ita ut in aliqua
parte sit cella custodis. sub porticibus deinde qua-
dratae harae caementis[c] vel etiam laterculis exstruun-
tur: quas singulas satis est habere quoquoversus
pedes ternos, et aditus singulos firmis ostiolis[d] mu-
nitos: quia per foeturam diligenter claudi debent.[e]
Extra villam deinde non longe ab aedificio si est sta- 2
gnum vel flumen, alia[f] non quaeratur[g] aqua: sin
aliter, lacus, piscinaque manu fiant, ut sint quibus
inurinare[h] possint aves. nam sine isto primordio,[i] non
magis quam sine terreno, recte vivere queunt. Pa-
lustris quoque, sed herbidus ager destinetur,[2] atque

CAP. XIV. (a) *χηνοβόσκιαν* P. *constituunt* Sang. (b) *circundata* Br. Ald. (c) *cementis* I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. (d) *hostiolis* I. B. Br. R. (e) *debent et extra villam. Deinde* I. B. Br. R. A. Iunt. H. G. Gr. St. Copulam *Et* cum Sang. omisi. (f) *alta* I. B. Br. R. S. (g) *quaeritur* P. Sang. deinceps *piscinaque manu fiunt* Sang. (h) *innare* L. *inurinari* Sang. (i) Ita pro *praesidio* I. B. Br. R. L. (2) *destinatur* I. B. Br. R. *vitia* Br. hic et ubi-loco non intelligo, ubi industria humana dicitur singulis haras praeparare.

CAP. XIV. *Alta*) Vrsinus malebat *alte*, ut cap. 15 est: *isque munitur sublimiter pedum quindecim maceria.* Sed ibi rectius *similiter* legitur. Ceterum male distinguebantur haec vulgo ita: *alta novem pedum, maceria.*

Pedes ternos) Varro binos pedes et semipedem ponit. *Per foeturam*, id est, dum foetus edunt et incubant.

Extra villam) Vulgo antepositum et recte omittit Sangerm. Palladius: *Si desit fluvius, lacuna formetur.*

Inurinare) Praefero lectionem libri Lips. *innare.* Anseres enim multo minus quam anates inurinantur aquis, sed fere amant herbas et semina aquatica colligere ex aquis.

Praesidio) Lectio librorum *primordio* mihi non displicet. Ita supra III, 10, 10, primordia terrena, i. e. elementa dixit. Praeterea Sang. teste Gronovio *vivere nequeunt.*

Palustris) Varro: *anseres pascunt in humidis locis, ubi pabulum serunt, quod aliquem fructum ferat, seruntque his herbam, quae vocatur seris, quod ea aqua tacta etiam quum est arida, fit viridis.* Palladius: *si herba non suppetit, trifolium, foenum graecum,*

alia pabula conserantur, ut vicia, trifolium, foenum
Graecum, sed praecipue genus intubi, quod σέριν[l]
Graeci appellant. lactucae quoque in hunc usum se-
mina vel maxime serenda sunt, quoniam et mollissi-
mum est olus, et libentissime ab his avibus appetitur.
3 tum etiam pullis utilissima est esca. Haec quum[m]
praeparata sunt, curandum est, ut mares foemi-
naeque quam amplissimi corporis, et albi coloris
eligantur. nam est aliud genus varium, quod a fe-
ro[n] mitigatum domesticum factum est. id neque aeque
foecundum est, nec tam pretiosum: propter quod
4 minime nutriendum est. Anseribus ad admittendum[o]
tempus aptissimum est a bruma; mox ad pariendum,
et ad incubandum a Calen.[p] Februariis vel Martiis
usque ad solstitium, quod fit ultima parte mensis

que. (l) *quod graeci app.* σερεν Br. *cepi* P. novus. *intibi — coepim* Saug. (m) *quom* I. B. Br. R. (n) *ferro* R. (o) Ita. P. S. probb. Pont. et Schn. Vulgo *admittendis*. T. (p) *Kalendis februarii vel Martii* I. B. R. *Kalen. febr. vel Marcii* Br. *februariis vel Martiis* L. P. Saug. Aldina prima *Febr. vel*

agrestia intuba, lactucas seremus alimento. Geoponica: χηνοβόσκιον ἐν χωρίῳ εὐβότῳ καὶ ἐνύδρῳ ποιητέον. — καὶ θριδακίνης δὲ φύλλα δίδου, κωλυτέον ἐσθίειν ἄγρωστιν· αἰτία γὰρ αὐτοῖς ἀπεψίας γίνεται. Ceterum post *destinetur* aliquod latere mihi videtur in vulgata lectione.

Amplissimi) Varro: *ut essent ampli et albi: quod plerumque pullos similes sui faciunt. Est enim alterum genus varium, quod ferum vocatur, nec cum iis libenter congregatur, nec aeque fit mansuetum.* Palladius I, 30: *albi foecundiores, varii vel fusci minus, quia de agresti genere ad domesticum transierunt.* In Columella malim *e fero mitigato.* Geoponica XIV, 22: μεγίστους καὶ λευκοτάτους. Scilicet anseres domestici omnes e feris facti sunt domestici, sed diuturna demum captivitate color ferorum fuscus in album transiit per varium intermedium, quem habent ex feris haud ita pridem nati. De correctione *e fero* consentit Gesner.

Admittendis) Varro: *Anseribus admittendis tempus est aptissimum a bruma; ad pariendum et incubandum a Calendis Martii usque ad solstitium.* ubi similiter libri optimi habent scriptum *anseribus ad admittendum.* Ibidem verba *a Cal. Martii* omittunt Edd. I. B. R. Palladius: *Incubant a Calendis Martii usque ad aestivum solstitium.* Ceterum in Saug. ordo hic est: *Anseribus tempus apt. est ad admittendum a Cal.*

Iunii. Ineunt autem non, ut priores aves, de quibus diximus, insistentes humi: nam fere in flumine aut piscinis id faciunt: singulaeque ter anno pariunt, si prohibeantur foetus suos excludere;[q] quod magis expedit, quam quum[r] ipsae suos fovent.[s] nam et a 5
gallinis melius enutriuntur, et longe maior grex efficitur. pariunt autem singulis foetibus ova, primo quina, sequenti quaterna, novissimo terna: quem partum nonnulli permittunt ipsis matribus educare, quia reliquo tempore anni vacaturae sunt a foetu. Minime autem concedendum est foeminis extra septum parere: sed quum videbuntur sedem quaerere, comprimendae sunt atque tentandae. nam si appropinquant[v] partus, digito tanguntur ova, quae sunt in[x] prima parte locorum genitalium. quamobrem perduci ad haram debent, includique ut foetum 6
edant: idque singulis semel fecisse satis est, quoniam unaquaeque recurrit eodem, ubi primo peperit. Sed novissimo foetu quum volumus ipsas incubare, notandi erunt uniuscuiusque partus, ut suis matribus

omisit. Vulgo erat: *Calen. Februarii vel Martii.* (q) *excudere* Br. S. (r) *quam qui cum ipsi ipsos* Br. *cum ipsi* ex I. B. R. annotavit Gesner *cum* etiam Sang. *ipse* Pol. *quod* pro *cum* prima posuit Ald. (s) *foveant* Iunt. (t) *enutriunt* Br. *nutritur* P. *enutritur* Sang. (v) *appropinquat* I. B. R. Iunt. Sang. vulgatam *appropinquant* habet Br. Ald. (x) *in* addidi ex I. B. Br.

Ineunt) Varro: *Saliunt fere in aqua, inungentur in flumen aut piscinam.* ubi ex vestigiis librorum optimorum legendum est: *tum merguntur in flumine aut piscina.*

Ter anno) Varro: *singulae non plus quater in anno pariunt.* ubi recte Vrsinus *quam ter* legendum esse vidit.

Maior grex) Palladius: *plus parient, si gallinis ova supponas; extremum partum matribus tam vacaturis educare permittimus. Pariturae ad haram perducantur. cum semel hoc feceris, consuetudinem sponte retinebunt.* Plinius X, sect. 79: *si quis surripiat, pariant donec rumpantur. aliena non excludunt.*

Notandi erunt) Varro: *notandum eorum ova aliquo signo, quod aliena non excudunt.* Ita etiam Geoponica, sed refellit haec omnia usus atque experientia.

subiiciantur: quoniam negatur anser aliena excludere[y] ova, nisi subiecta sua quoque habuerit. Supponuntur autem gallinis huius generis ova,[z] sicut pavonina, plurima quinque, paucissima tria: ipsis
7 autem[a] anseribus paucissima VII, plurima XV. Sed custodiri[b] debet,[c] ut ovis subiiciantur herbae[d] urticarum, quo quasi remedio medicantur, ne noceri[e] possit[f] excusis[g] anserculis,[h] quos[i] enecant urticae, si teneros pupugerint.[k] pullis autem formandis excudendisque[l] triginta diebus opus est, quum sunt frigora: nam tepidis XXV satis est. saepius tamen anser
8 trigesimo die nascitur.[m] Atque is dum exiguus est,[n] decem primis diebus pascitur in hara clausus cum

R. A. Iunt. H. G. (y) *excudere* Eaedem cum Lips. A. Iunt. G. H. (z) *ova* om. P. S. (a) *deinde* I. B. Br. Sang. (b) *custodiri* H. *custodire* Pol. (c) *debent: ubi subiic.* I. B. Br. R. (d) Ita pro *radices* I. B. Br. R. L. S. Pol. Ambr. Tromb. (e) *nocere* Sang. (f) *possint* I. B. R. (g) *excussis* praeter Commel. St. et Gesn. omnes. (h) *anseribus* I. B. Br. R (i) *quo* Gy. (k) *pupugerunt* I. B. Br. R. (l) *excubandisque* Eaed. *excludendisque* Gr. Sang. (m) *nasitur* R. (n) *est. decem* Br. A. Iunt. H. G. *est, decem*

Supponuntur) Varro: *Ad incubandum supponunt plerumque IX, aut XI; qui hoc minus, VII, qui hoc plus, XV. Incubat tempestatibus dies XXX, tepidioribus XXV.* eadem graece habent Geoponica, nisi quod ibi dies ponuntur *viginti novem* et *triginta.* Palladius: *gallinis sicut pavonina etiam anseris ova supponas.* Plinius: *incubanda subiici utilissimum novem aut undecim. Incubant feminae tantum tricenis diebus: si vero tepidiores sunt, viginti quinque.* ubi Pintianus legendum esse monuit *vicenis quinis.*

Vrticarum) Geoponica: προνοητέον μὴ ὑπὸ κνιδῶν ἤ τινος ἀκάνθης νύσσοιτο. Palladius: *sed anserina ova, ne noceantur, suppositis subiiciatur urtica.* ubi Vincentius habet: *sed anserinis ovis ne noceant.* Plinius X, sect. 79: *pullis eorum urtica contactu mortifera, nec minus aviditas, nunc satietate nimia, nunc suam et vi — contra urticam remedium est stramento ab incubitu subdita radix earum.* Is igitur locus Iucundi emendationem videtur firmare, *radices* pro *herbae* legentis.

Satis est) Vrsinus malebat *satis sunt.*

Decem primis diebus) Varro: *Quum excudit, quinque diebus primis patiuntur esse cum matre; deinde quotidie serenum quum est, producunt in prata, item piscinas aut paludes.* Sed Geoponica cum Palladio decem dies ponunt. Pergunt Geoponica· εὐθέως δὲ οὕτως ἐπὶ τὴν νομὴν προάγωμεν. καὶ ἐπὶ

matre: postea quum serenitas permittit, producitur
in prata, et ad piscinas. cavendumque[o] est, ne aut
aculeis urticae compungatur, aut esuriens[p] mittatur
in pascuum: sed ante concisis intubis vel lactucae
foliis saturetur. nam si est[q] adhuc parum firmus, et[r]
indigens ciborum pervenit in pascuum, fruticibus[s]
aut solidioribus herbis obluctatur ita pertinaciter,
ut collum abrumpat. Milium quoque aut etiam tri-
ticum[t] mistum cum aqua recte praebetur. atque
ubi se paulum confirmavit, in gregem coaequalium
compellitur, et ordeo alitur: quod et[v] matricibus
praebere non inutile[x] est. Pullos autem non expedit 9
plures in singulas haras quam vicenos adiici; nec
rursus omnino cum maioribus[y] includi, quoniam

Gryph. *est decem* B. R. Sl. (*o*) *cavendum est* Br. deinceps *compungantur* I. B. Br. R. (p) *exuriens* R. (q) *est* ex I. B. Br. R. addidi. (r) *et am.* P. (s) *fructicibus* R. (t) *triticus mixtum* Br. Deinceps *graegem* Bon. *hordea* postea Br. (v) *in* add. I. B. Br. R. (x) *utile* I. B. R. (y) *matribus*

τὸ ὕδωρ τροφῆς ἤδη κεκορεσμένα προακτέον. προνοητέον δὲ μὴ ὑπὸ κνιδῶν ἤ τινος ἀκάνθης νύσσοιτο. Palladius: *parvi primis decem diebus intus pascendi sunt, postea sereno eos educemus.* ubi Vincentius habet scriptum: *parvi semine papaveris primis decem diebus.* sic etiam Crescentius nisi quod *parvi* amittit. Pergit Palladius: *ubi urtica non fuerit, cuius aculeos formidant.* Papaveris mentio nulla hodie exstat in Columella, nec in Varrone.

Abrumpat) Varro: *Folia eius* (*seridis*) *decerpentes dant, ne, si eo ingerint, ubi nascitur, aut obterendo perdant, aut ipsi cruditate pereant. voraces enim sunt natura. Qua temperandum iis, qui propter cupiditatem saepe in pascendo, si radicem prendcrunt, quam educere velint e terra, abrumpunt collum. Perimbecillum enim id, ut caput molle.* Ex Varrone Plinius X, sect. 79: *quando apprehensa radice morsu saepe conantes avellere ante colla sua abrumpunt.* Sed Columella in Varrone videtur legisse *frutice*, non *radice*; neque enim *radicibus* reponere in Columella sinunt additae *solidiores* herbae. Varronianum *radicem* equidem probaverim; nam Varro et Columella de agro dicunt, ubi seris sata fuit in cibaria anserum, non de omni agro, aut herba radiceve quacunque.

Vicenos) Varro: *iisque faciunt haras supra terram aut subtus, in queis non includant plus vicenos pullos, eusque cellas provident, ne habeant in sola humorem, et ut molle habeant substramen e palea aliave qua re, neve qua eo accedere possint mustelae aliaeve bestiae quae noceant.* In Columella Ursinus legi volebat *adigi*, vel *adici*,

validior enecat infirmum. Cellas, in quibus incubitant,[z] siccissimas esse oportet, substratasque[a] habere paleas: vel si eae non sunt, crassissimum[b] quodque[c] foenum. Caetera eadem, quae in aliis generibus pullorum servanda sunt, ne coluber, ne[d] vipera, felesque,[e] aut etiam mustela[f] possit aspirare: quae fere pernicies[g] ad internecionem[h] prosternunt teneros. Sunt qui ordeum maceratum incubantibus apponant, nec patiantur matrices saepius nidum relinquere. deinde pullis exclusis primis quinque diebus polentam vel maceratum[i] far, sicut pavonibus obiiciunt. Nonnulli etiam viride nasturtium consectum[z] minutatim cum aqua praebent, eaque eis est esca iucundissima. Mox ubi quatuor mensium facti[l] sunt, farturae maximus quisque destinatur, quoniam tenera aetas praecipue habetur ad hanc rem aptissima:

I. B. Br. R. *maribus* Sang. deinde *infimum* Sang. (z) *incubant* I. B. R. (a) *substratusque* P. *substratuique* Sang. (b) Ita pro *gratissimum* S. *crassimum* P. (c) Ita pro *quoque* A. Iunt. H. G. Gr. St. (d) *et* I. B. R. Br. (e) *felesque* om. Eaed. *philesque* L. (f) Ita pro *mustella* G. Gr. (g) *pernices* Br. A. H. (h) *internicionem* I. B R. *internetionem* A. Iunt. H. G. (i) *caratum farris* P. ant. *carata farri* Sang. (z) *confectum* I. B. Br. R. deinceps *quattuor* Br. (l) *facti* ex P. Sang. addidi. (m) Pro *ne* ex I. B.

ut esse ait in vetere Codice. Prius illud equidem probaverim, nam in Varrone pro *includant* libri optimi cum Crescentio habent *inducant*.

Gratissimum quoque) Verum puto Vrsini emendationem, legentis *aridissimum quodque*. Lectio Sangerm. *crassissimum* nihili est. Deinceps pro *vipera* Vrsinus malebat legi *viverra*, approbante Gesnero. Me vero coluber iunctus impedit, quominus viro docto assentiar.

Sunt qui ordeum) Varro: *Quum incubant, ordeum iis intritum in aqua apponendum; pullis primum biduo polenta aut ordeum apponitur, tribus proximis nasturtium viride consectum minutatim ex aqua in vas aliquod.* Geoponica: ἅμα δὲ τῷ προελθεῖν τὰ νεόττια ἀπὸ τῶν ᾠῶν, ἄλφιτα καὶ σῖτος διαβραχεὶς διδόσθω εἰς τροφὴν καὶ κάρδαμον χλωρόν.

Quatuor mensium) Varro: *ad saginandum eligunt pullos circiter sexquimense qui sunt natu.* Ubi legendum est: *pullos quatuor sexve menses qui sunt nati*. Palladius: *quatuor mensium bene sagiuantur. nam melius in aetate tenera pinguescunt.*

et est facilis harum avium sagina: nam praeter po- 11
lentam et pollinem ter die nihil sane aliud dari necesse est, dummodo large bibendi potestas fiat, nec[m] vagandi facultas detur: sintque calido et tenebricoso[n] loco: quae res ad creandas adipes multum conferunt. hoc modo duobus mensibus pinguescunt etiam[o] maiores. nam tenerrima pullities saepe XL diebus opima redditur.[p]

XV. Nessotrophii[a] cura[b] similis, sed maior impensa est. nam clausae pascuntur anates, querque-

Br. R. S. dedit Gesner. (n) Ita pro *tenebroso* P. Sang. (o) *etiam propter nimiam pullitiem saepe* I. B. Br. R. L. et tamen *pulities* deinceps ex I. B. R. C. posuit Gesner ad vulgatam *pullities*. (p) *optime redditur* L. Scilicet *opima redditur* voluit ut Sang. Vulgo *redditur opima*. *redditur optuma* Br. Vulgo erat: *et ea propter etiam tenerrima.*

Cap. XV. (a) *Non minus anatum cura* I. B. Br. R. *Neosso tropheil* A. Gy. H. *Neosotrophii* al. *Nossotrophi* L. P. Sang. sed *Neossotrophi* ex Sang. Gronov. (b) *tura* P. antiq. (c) *quaercuedulae* P. *quervedulae* Saug. (d)

Polentam et pollinem) Varro: *eos includunt in saginario ibique polentam et pollinem aqua madefacta dant cibum, ita, ut per dies saturent. secundum cibum large ut bibant faciunt potestatem. Sic curati circiter duobus mensibus fiunt pingues.* ubi legendum *ter in die* alii iam monuerunt. Palladius: *Polenta dabitur in die ter, large vagandi licentia prohibetur. loco obscuro claudentur et calido Sic maiores etiam secundo mense pinguescunt. nam parvuli saepe die trigesimo. Saginantur melius, si ad satietatem milium praebeamus infusum.* quo in loco inter verbum *large* et alterum *vagandi* excidisse quaedam apparet ex Columella. Geoponica: οἱ δὲ χῆνες λιπαίνονται ἐν οἴκοις θερμοῖς ἀλφίτων δύο μερῶν καὶ πιτύρων τεσσάρων θερμῷ φυραθέντων. — ἐσθίουσι δὲ τρίτον τῆς ἡμέρας καὶ περὶ μέσην νύκτα. πίνουσι δὲ δαψιλῶς. Grues et cycnos saginabant Romani consutis oculis etiam, ut tenebricosum locum imitarentur. Vide ad Varronem III, 2, 14.

Pinguescunt, etiam maiores) In vulgata vitium apertum est; arguit etiam scabiosa oratio et inepta. Ex Palladii loco paulo antea allato apparet, lectum olim h. l. fuisse, ut eum posui. Triginta diebus pinguescere ponunt etiam Geoponica, at postea ficis ingestis augere docent iecur. Ex antiqua lectione Edd. primarum facilius quam ex vulgata exstitit correctio mea. — *Etiam propter nimiam pollinem saepe XL diebus optima redditur* Trombell. sed *etiam patriminā pullities saepe XL diebus optuma redditur* Polit. Codex. unde Pont. corrigebat: *etiam fartui minor pullities — optima redditur.*

dulae,[c] boscides,[d] phalerides,[e] similesque volucres, quae[f] stagna et paludes rimantur. Locus planus eligitur, isque munitur sublimiter[g] pedum quindecim maceria: deinde clatris superpositis,[h] grandi macula retibus contegitur, ne aut evolandi sit potestas domesticis avibus, aut aquilis vel[i] accipitribus involandi.
2 Sed ea tota maceries opere tectorio levigatur

Ita pro *boschides* com Commel. Gesn. (e) *plargides* P. ant. Saug. *philagrides* P. nov. Lips. (f) *quae* om. I. B. Br. R. (g) *similiter* L. (h) Vulgo *vel grandi*. Omittunt *vel* Edd. pr. Saug. Polit. Tromb. Pont. qui censet omittendom; utrumqoe euim, el clatros et rete, esse necessarium; cui obsecnlus aum. *T.* (i) *aut* I. B. Br. R. P. Sang. (2) Vulgo ante Gesn.

Cap. XV. *Boscides*) Varro III, 11, post anatum curam pergit: *Sunt item non dissimilia alia genera, ut querquedulae, phalerides.* ubi male editur vulgo *phalarides*. Iam olim hoc nostro in loco H. Stephanus maluit *boscades* legi, quas nominavit inter anatum genera Aristoteles H. A VII, 3, ubi βοσκὰς anate minor dicitur. Sed ibi Codex Mediceus cum versione Thomae βασκὰς habet. Phalerides nominat Aristophanes Acharn. versu 857, φαλαρίδας; sed in Avibus versu 566, φαληρίδας; Easdem nominat Plinius X, sect. 67. Inter palmipedes cum anate et boscade nominal φαλαρίδα Aristoteles H. A. VIII, 3, ubi tamen Thomae versio babet φαληρίς. Sale conditas φαληρίδας commemoral Athenaeus IX, c. 11. Ex descriptione ibidem p. 395 posita, et loco Kyranidum recte Conr. Gesnerus in libro de Avibus docuit, intelligi gallinae aquaticae genus; Fulicam Linnaeus dixit. Eiusdem generis porphyrionem Graeci ornatus causa colebant. Disputavi de utroque genere copiosius in Promptuario Lipsiensi histor. natur. anni 1786. p. 471 seqq. Querquedulae ad anatum genus pertinent, speciem definire vix licet. Hoc omne genus aquatile et amphibium satis graphice descripsit Nemesianous vers. 315 seqq. *Dant* (pinnas) *quae fluminibus crassisque paludibus errant, pellitosque pedes stagnanti gurgite tingunt. Hinc mage puniceas nativo munere sumes: namque illic sine fine greges florentibus alis invenies avium, suavique rubescere luto, et sparsos passim tergo vernare colores.* Aristophanes in Avibus 1148, iocose anates, zona diversicolore per alas ducta cinctas, comparat cum fabris, truam, de cinctura pendentem, sed in dorso, gerentibus· αἱ νῆτται γε περιεζωσμέναι, ἐπλινθοφόρουν, ἄνω δὲ τὸν ὑπαγωγέα ἐπέτοντ' ἔχουσαι κατόπιν, ὥσπερ παιδία. ubi Scholia zonam albam alarum memorant.

Sublimiter) Recte, puto, Lips. Codex *similiter*. Varro III, 11: *Septum altum esse oportet, ubi versentur, ad pedes XV. — omnes parietes tectorio laevigantur, ne feles aliave quae bestia introire ad nocendum possit, idque septum totum rete grandulis maculis integitur, ne eo involare aquila possit, neve ex ea evolare anas.*

extra intraque, ne feles, aut viverra[k] perrepat. media deinde parte nessotrophii lacus defoditur[l] in duos pedes altitudinis, spatiumque longitudini datur et latitudini quantum loci conditio permittit. Ora 3
lacus ne corrumpantur[m] violentia restagnantis[n] undae, quae semper influere[o] debet, opere Signino consternuntur, eaque non in gradus oportet erigi, sed paulatim clivo subsidere, ut tamquam e litore[p] descendatur in aquam. Solum autem stagni per circuitum, quod sit instar modi totius duarum partium, lapidibus inculcatis [ac] tectorio muniendum est, ne possit herbas evomere, praebeatque nantibus aquae[q] puram superficiem. media rursus terrena 4
pars esse debet, ut colocasiis conseratur, aliisque familiaribus aquae[r] viridibus, quae inopacant avium

vipera P. antiq. *vierra.* Sang. habere videtur *viverra*: idem *repat.* (l) *desfoditur* I. B. R. Deinceps *longitudinis* et *latitudinis* Sang. postea idem *locis perm. conditio* teste Gronovio. (m) *comprimantur* I. B. Br. R. (n) *restagnatae* Eaed. *sunt* interserit P. (o) *influere* Eaed. et Sang. *interfluere* cum Aldin. reliquae. (p) *littore* Eaed. et Gr. deinde *ac* ante *tectorio* omitt. Sang. teste Gronov. igitur inclusi. (q) *ad aquam* P. (r) *atque* I. B. R. S.

Viverra) Ita emendavit ex vestigiis lectionis *vierra* Victorius, quod viperam in altum eniti posse non credebat, quod tamen fieri posse operose contra docuit Severini in Epist. medicin. Centur. I, p. 179, Thomae Bartholini. Viperam tamen quod timeat tantum anas, non est, quantum viverram, quae ut congeneres mustelae occisarum avium sanguinem exhauriunt, multasque una nocte interficiunt. Igitur probo Victorii emendationem cum Gesnero.

Influere) Varro: *quae in eo septo erunt piscinae., in eas aquam large influere oportet, ut semper recens sit.* et paulo antea: *ubi sit naturalis aut lacus aut stagnum, aut manu facta piscina, quo gradatim descendere possint.* Ora lacus vestibula dixit. Ita enim est ibi: *ante eas vestibulum earum exaequatum tectorio opere testaceo.*

Instar modi) Soli seu fundi piscinae duae fere partes in circuito lapidibus inculcatis et tectorio muniuntur, ne intercrescens herba natatum liberum anatum impediat; in media fundi parte insula effingitur, consita herbis variis.

Media terrena pars) Geoponica XIV, 23: ἐν μέσῃ τῇ δεξαμένῃ σπαρτέον ἄγρωστιν.

Inopacant) Malim *inopacent* legi.

receptacula. sunt enim quibus cordi est vel in silvulis[s] tamaricum, aut scirporum[t] frutetis immorari. Nec ob hanc tamen causam totus locus[v] silvulis[x] occupetur, sed ut dixi, per circuitum vacet, ut sine impedimento, quum apricitate diei[y] gestiunt aves, nandi velocitate concertent. nam quemadmodum desiderant esse quo[z] irrepant, et ubi delitescentibus fluviaticis[a] animalibus insidientur; ita offenduntur,[b] si non sunt libera spatia, qua[c] permeent. Extra lacum deinde per vicenos undique pedes gramine ripae vestiantur: sintque post hunc agri modum circa maceriem lapide fabricata et expolita tectoriis pedalia in quadratum cubilia, quibus innidificent aves:

(s) *insulis* I. B. Br. R. *insulis tramaricum* S. *sylvulis* I. I. H. A. Gr. G. (t) *syrporum* I. B. Br. R. *scyrporum frutectis* P. *scirporum frutectis* L. *scirporum* etiam S. Vulgo *sirp.* (v) *lacus* P. S. (x) *sylvulis* I. I. H. A. Gr. G. (y) *apricitatem die* Sang. (z) Vulgo *ubi* Br. *qui* Sang. *qui inrepant.* (a) *fluviatilibus* Sang. et P. (b) *effodiuntur* I. B. Br. R. deinde *sint* Sang. (c) om. P. *quae* Sang. *quam* R. deinceps *premeent* lens. Pol. postea *tectoris*

Tamaricum) Μυρίκην παρὰ λίμναις καὶ τοῖς στασίμοις ὕδασι nasci tradit Dioscorides I, 116, de qua re vide Bodaeum ad Theophr. p. 408.

Sirporum) Variat scriptura. Libri enim multi *scirporum*. Ita etiam in compositis *sirpiculum*, *sirpea*, *sirpare*. Graece dicitur φλέως et στοιβή. Galenus in Glossario ἀλέω. ἀρυγανῶδές τι ἐστὶ τοῦτο καὶ παπυρῶδες φυτόν, ὅπερ καὶ πλεκόμενον περιτίθεται τοῖς ἐλαιηροῖς κεραμίοις. Respexit locum Hippocratis Libro I, de natura muliebri: ἀπ' ἀμφορέως ἐλαιηροῦ τὸ περίθεμα τὴν στοίβην ὑποκαίων. Vascula igitur olearia sirpabantur olim, ut lagenae vitreae apud nos. Hinc explicabis locum Varronis apud Nonium in Cupa: *Cupas vinarias sirpare noli*. Scilicet in vasis maioribus id non fiebat, quod in minoribus, ne facile frangerentur utendo, vel potius cupae ex tabulis fiunt. De urnis sparteis vide ad Caton. XI, 2.

Quo irrepant) Vulgo *ubi*. Sang. *qui*, unde effeci *quo*, quod et sententia et Columellae elegantia postulat, ne *ubi* statim repetatur.

Pedalia — cubilia) Verbum *innidificant* pro *nidificant* ex Sang. dedi, quod solus Gron. annotavit. Varro: *circa totum parietem intrinsecus crepido lata, in qua secundum parietem sint tecta cubilia. Ante ea vestibulum exaequatum tectorio opere testaceo. In eo perpetua canalis, in quam et cibus ponitur iis, et immittitur aqua; sic enim cibum capiunt.* Geoponica XIV, 23: τροφὴν δὲ εἰς ὀχετὸν ὕδατος ἐμβλητέον σῖτον ἢ κέγχρον ἢ κριθὰς ἢ

eaque contegantur intersitis buxeis aut[d] myrteis fruticibus,[e] qui non excedant altitudinem parietum. statim deinde perpetuus canaliculus humi depressus 6 construatur, per quem quotidie misti[f] cum aqua cibi[g] decurrant: sic enim pabulatur id genus avium. Gratissima est[h] esca terrestris leguminis panicum et milium, necnon et ordeum: sed ubi copia est, etiam glans ac vinacea praebentur.[i] Aquatilis autem cibi si sit facultas, datur cammarus,[k] et rivalis alecula, vel si qua sunt[l] incrementi parvi fluviorum animalia. Tempora concubitus eadem[m] quae caeterae silvestres 7 alites[n] observant Martii, sequentisque mensis: per quos festucae[o] surculique in aviariis passim spargendi sunt, ut colligere possint aves, quibus nidos construant.[p] Sed antiquissimum est, quum quis nessotrophion[q] constituere volet, ut praedictarum avium

Br. (d) *vel* P. S. (e) *fructicibus* Br. R. (f) *mixti* a. Ald. (g) *ibi* Br. *tibi* Commel. et S. deinceps. *decurant* Reg. (h) Vulgo additum *et* om. Sang. (i) Ita pro *praebeantur* Sang. (k) *canimarus* I. B. Br. R. Deinceps vulgo *allecula*. (l) *in* add. B. R. (m) *eademque caeteri* Br. A. Iunt. H. G. *quae ceterae* Sang. Vulgo etiam *caeteri*. (n) *aliter* Ald. secund. H. G. *illices* L. (o) *fetus* Sang. deinceps *vivariis* ex Sang. pro *aviariis* annot. Gronov. (p) *construunt* P. (q) Ita pro *νησσοτροφεῖον* I. B. Br. R. *νησσο-*

γίγαρτα πεφυραμένα. διὰ δὲ χρόνου τινός, καὶ καρίδας, καὶ ὅσα λιμναῖα ἢ ποτάμια τούτοις παραπλήσια εἰώθασι λαμβάνειν.

Esca terrestris) Varro: *Pabulum iis datur triticum, ordeum, vinacei, uvae. nonnunquam etiam ex aqua cammari et quaedam eiusmodi aquatilia*, ubi vocem *uvae* delendam esse vidit etiam Pontedera. Glandem miror a Columella praeberi anatibus, inprimis non adeo domesticis, quam nostrae sunt. Ille enim suas e feris educavit. Alias enim avis est omnivora fere.

Aquatilis autem cibi) Hanc lectionem, quam Vrsinus coniectura fuit assecutus, ex Sang. annotavit Gronovius. Vulgo erat *aquatilibus a. cibis, si sit facultas*.

Rivalis alecula) Approbo Vrsini emendationem *vilis alecula* legentis. Nam alex marinus est.

Eadem quae ceterae) Vulgatam *eademque* iam olim monente Vrsino emendavit Gesnerus; *ceterae* vulgato *ceteri* ex libro Sangerm. substitui.

circa paludes, in quibus plerumque[r] foetant, ova colligat,[s] et cohortalibus gallinis subiiciat,[t] sic enim exclusi[v] educatique pulli deponunt ingenia silvestria,[x] clausique vivariis haud dubitanter progenerant. nam si modo captas aves, quae consuevere libero victu, custodiae[y] tradere velis, parere cunctantur in servitute. Sed de tutela nantium volucrum satis dictum est.

XVI. Verum opportune,[a] dum meminimus aquatilium animalium, ad curam pervenimus[b] piscium, quorum reditum quamvis alienissimum agricultoribus putem (quid enim tam contrarium est,[c] quam terrenum fluido?) tamen[d] non omittam: nam et harum studia rerum maiores nostri celebraverunt, adeo quidem, ut etiam dulcibus aquis[e] marinos clauderent pisces, atque eadem cura mugilem scarumque[f]

trophion P. *nossotrophium* S. νεοσσοτροφεῖον aliae. (r) *plerunque* Br. Ald. (s) *colligant* I. B. Br. R. (t) *subiiciant* I. B. R. (v) *excussi* I. B. Br. R. L. *excusi* Sang. (x) *sylvestria* A. Iunt. G. Gr. H. (y) *custodie* B. R.

Cap. XVI. (a) *oportune* I. B. Br. R. H. (b) Vulgatum *perveniemus* cum Vrsino correxi ex Sang. (c) Ita Sang. Vulgatum *excogitare queam* omittit etiam Polit. (d) *tamen* om. P. *non omittam tamen* I. B. R. Br. (e) *aquibus a fluviatilis cludent* aut. P. et Sang. sed Gronov. ex Sang. *cluderent* posuit. *fluviales* pro *marinos* etiam I. B. Br. R. habent. (f) *scaurumque* Br. I. I.

Circa paludes) Geoponica: οἱ δὲ βουλόμενοι μᾶλλον ἔχειν αὐτὰ ἥμερα, ζητήσαντες ὠὰ περὶ τὰς λίμνας καὶ ταῖς ὄρνισιν ὑποθέντες ἀναθρεψάμενοί τε ἡμέρους ἕξουσι.

Cap. XVI. *Mugilem scarumque*) Vrsinus ex Varronis loco III, 3, quem Columella respexit, et vetere Codice *squalumque* legi volebat, quoniam Claudii demum aetate scaros litore Italico illatos et disseminatos fuisse refert Plinius IX, s. 29, cum quo facit noster infra capite hoc ipso sect. 9, ubi veluti peregrinum scarum memorat. Itaque post Columellam demum scarus Italico litori illatus fuit. Vide Histor. litterar. Piscium a me editam p. 86. Certum igitur est, male h. l. scarum nominari. *Squalum* ex Varrone restituere dubitavi, quoniam et ibi Edd. quaedam habent *scaros*; in Columella libri alii *scaurum* nominant, plane ignotum piscem. Verum etiam squali naturam prorsus ignoramus, ut docui in Histor. litter. pisc. p. 10. Varronis locum hunc quum expendo, videtur mihi cum mugile ad fluviatiles pisces pertinere. Post

nutrirent, qua nunc muraena[g] et lupus educantur.[h]
Magni enim aestimabat[i] vetus illa Romuli et Numae 2
rustica progenies, si urbanae vitae comparetur villatica, nulla parte copiarum defici. quamobrem non solum piscinas, quas ipsi construxerant, frequentabant, sed etiam quos rerum natura lacus fecerat, convectis[2] marinis seminibus replebant. Inde Velinus, inde etiam Sabatinus,[l] item Volsiniensis[m] et Ci-

G. A. *squalumque* Codex Vrsini et S. (g) *murena* I. B. Br. R. I. I. H. A. Gr. G. (h) *educatur* I. B. Br. R. I. I. H. A. G. Sang. (i) *existimabat* I. B. R. Br. (2) *confectis* & deinceps *replebat* Sang. (l) Vulgo intersertum *et* omisi cum I. B. Br. R. S. (m) Ita scripsi pro *Vulsinensis* ex Sang. qui

memoratos enim mugiles et squalos, piscina dulci inclusos, et lupum, a fluvio desumtum, addit: *nostra aetas luxuria — piscinas protulit ad mare et in eas pelagios greges piscium revocavit.* Itaque pelagiis piscibus mugiles et squalos opponere videtur, nisi velis pelagios intelligi, ex alto mari sumtos, contra mugiles et squalos ex mari in stagna et fluvios subeuntes et aquam dulcem piscinae tolerantes. Verum ab initio agricolae pisces sine dubio solos fluviatiles piscinis dulcibus inclusos coluerunt, et demum luxuria latius propagata de marinis partim dulcibus piscinis partim marinis includendis cogitarunt. Huic opinioni favet librorum lectio: *ut etiam dulcibus aquis fluviatiles clauderent pisces.* Primum ad luxuriam sequentem gradum facit eum, ut semina marina in lacus dulces conveherentur; deinde demum maria ipsa cum piscibus marinis inclusa fuerunt. Verum etsi haec omnia satis probabiliter mihi dici posse videntur, in Columella tamen me morantur inprimis verba *adeo quidem ut etiam*, quibus marinos pisces inclusos iam tum fuisse dulcibus aquis significare velle videtur. Praeterea mugilem fluviatilem aut lacustrem nemo veterum memoravit; sed mugilem tradunt ostia fluminum et stagna subire; ideo piscinarum dulcium aquas facile tolerabat.

Velinus) De quo vide ad Varronem III, 2, 3. Plinius 36, s. 49: *et alibi silices in Tarquiniensi Anicianis lapicidinis circa lacum Volsiniensem.* ubi Vitruvius II, 7, *Vulsiniensem* nominat. Volsinienses similiter vocat Plinius III, s. 8, et Volsinios urbem Etruriae.

Sabatinus) Gesner de varia scriptura nominis laudavit Bynkersh. Observ. VI, 20, qui cum Cluverio statuerit vocari hodie *Lago di Bracciano.* Sabatinam tribum Festus ait a lacu Sabbate dictam. Vada Sabata in ora Genuensi dicta stagna Sabatia vocat Silius VIII, 491. Lacum Sabatinum nominavit etiam Front. de Aquaed. p. 133, ubi situm accurate definiit Polenus. Ceterum Heinsius ad Virgilium ex Sang. laudavit *Volsiniensis — auratosque.*

minius[u] lupos auratasque procreaverunt, ac si qua sunt[o] alia piscium genera dulcis undae tolerantia. 3 Mox istam curam sequens aetas abolevit, et lautitiae[p] locupletum maria ipsa Neptunumque clauserunt, ut[q] iam tum[r] avorum memoria[s] circumferretur Marcii[t] Philippi velut urbanissimum, quod erat luxuriosissimi[v] factum atque dictum. Nam is forte Casini[x] quum apud hospitem coenaret, appositumque e vicino flumine lupum degustasset atque expuisset,

habet *Bolsiniensis*. I. B. Br. R. *Volsinensis*. (u) Ita scripsi pro *Ciminus* ex Sang. cuius lectionem retulit etiam Heinsius ad Aeneid. VII. 697 (o) Ita scripsi pro *sint* ex I. B. Br. R. S. (p) *lauticiae* I. B. R. Br. (q) Vulgo *et iam*. Sed et omitt. P. et Sang. teste Heinsio ad Ovidii Fast. III. 695, et ad Velleium p. 11 ed. Burm. (r) Ita I. B. R. Br. Sang. teste etiam Heinsio. Vulgo *cum*. (s) *mem. cum circumferetur* I. B. R. Br. *quorum memoriam circumferretur* Saug. sed *memoria cum circumferretur* laudat inde Heinsius. Vulgo *circumfertur*. (t) Ita P. S. *Marci* alii. (v) *luxuriose* P. *luxuriosi* Sang. etsi *luxuriose* inde laudat Heinsius ad Ovidium, vulgatam ad Velleium *luxuriosissimum*. (x) Ita I. B. Br. R. Sang. pro *Cassini*.

Ciminius) Ita recte Sangerm. Vulgo *Ciminus*. Plinius II, sect. 98: *ad aras Mucias in Veiente et apud Tusculanum et in silva Ciminia loca sunt, in quibus in terram depacta non detrahuntur.* ubi recte Vincentius Sp. natur. VI, 25, *extrahuntur*. Virgilius Aeneid. VII, 697, *et Cimini cum monte lacus*. Ciminiam silvam commemorat etiam Livius libro nono. Dicitur esse hodie prope Viterbum *Lago di Ronciglione*.

Vt iam tum) Vulgo *et iam cum — circumfertur*. Pontedera ex vestigiis veterum Edd. emendari volebat: *etiam tum avorum memoria cum circumferretur*. Equidem propius a vero me abesse censeo. Heinsius ad Velleium p. 11 ed. Burm. ex Sangerm. legit *iam tum avorum memoria cum circumferretur*. Porro *locupletium* ex Sang. annotavit Gronov.

Luxuriosissimi) Vulgatam *luxuriosissimum* postposui ei lectioni, quam offerunt duo libri optimi. Dictum luxuriosum non aeque bene ac factum dici mihi videtur. Deinceps Nic. Heinsius loco supra laudato malebat: *factum aeque ac dictum — factum dicto prosecutus pari*. Ceterum ex Sang. lectionem hanc memoravit Gronovius: *iam tum quorum memoria circumferretur M. Ph. — luxuriose f. a d. n. is f. Cassini.*

Flumine) Varro III, 3: *non Philippus quum ad Immidium hospitem Casini divertisset, et ei e vicino flumine lupum piscem formosum apposuisset, atque ille gustasset, et expuisset, dixit, peream ni piscem putavi esse.* ubi Victorium secutus Gesner male edidit *e tuo flumine*. Scilicet lupus hic est marinus piscis, Graecis λάβραξ, perca labrax Linn. qui flu-

improbum factum dicto prosecutus, Peream, inquit,
nisi piscem putavi. Hoc igitur periurium multorum 4
subtiliorem fecit[y] gulam, doctaque et erudita palata
fastidire docuit fluvialem lupum, nisi quem Tiberis[z]
adverso torrente defatigasset. Itaque Terentius Var-
ro, Nullus est, inquit, hoc seculo[a] nebulo,[b] ac rhin-
thon,[c] qui non iam dicat,[d] nihil sua interesse, utrum
eiusmodi piscibus, an ranis frequens[e] habeat viva-
rium. Ac tamen iisdem temporibus, quibus hanc 5
memorabat Varro[f] luxuriem,[g] maxime laudabatur[h]
severitas Catonis, qui nihilo minus et ipse tutor[i] Lu-
culli grandi aere sestertium millium[2] quadringento-

(y) *facit* St. C. (z) *Tyberis* I. B. R. Br. H. A. Gr. G. St. *Tybyeris* Iuntt. *adverso flumine* ex Sang. laudat Heinsius ad Velleium; *defetigasset* indidem Burmann ad Velleium. (a) *saeculo* I. B. R. Br. Gy. (b) *nebullus* P. ant. *nebulus* L. et Sang. *nebullus ac mintho* ex Sang. annotavit Gron. (c) *mintho* L. P. S. *rinthon* B. R. *rhynthon* A. Iunt. St. *rhynton* Ald. sec. G. Gr. H. (d) Ita pro *ducat* I. B. Br. R. A. Iunt. (e) *flere quis* P. deinceps vulgatum *Attamen* ex Sang. mutavi *hanc* ante *memorabat* omittit Sang. (f) *Varri* Iens. Br. (g) *luxoriam* P. *luxuriam* ex Sang. Gronov. (h) *lauda* P. *laudatur* Sang. (i) *tutior* G. Gr. *Lucilli* Sang. (2) *milium* I. B. Br. R. G.

vios subire amat. Hioc probabatur maxime, qui Tiberis adverso torrente defatigatus fuisset ascendens ex mari, et praecipue is, qui inter duos Tiberis pontes captus fuisset, teste etiam Horatio Serm. II, 1, 31: *lupus hic Tiberinus an alto captus hiet; pontesne inter iactatus, an amnis ostia sub Tusci.* Ceterum Brusch. *experuisset* habet.

Defatigasset) In libro Saogerm. esse *adverso flumine defetigasset* testatur Burmann ad Svetonium I, p. 142. *Flumine* equidem probo, sed antiquum *defetigasset*, quod in Svetonio etiam Codex Memm. offert, reprobo cum Burmanno.

Rhinton) Varro III, 3: *Quis contra nunc Rhinton non dicit sua nihil interesse, utrum iis piscibus* (squalis et mugilibus) *stagnum habeat plenum an ranis.* De Rhintone dicam ad Varronem, ex quo restitui lectionem *dicant* pro vulgato *ducant*, approbantibus Edd. vetustis. Vocabulum *nebulo* forte ab interprete fuit adiectum. Vocem *sua* delere voluit Vrsinus; rationem non addidit.

Et ipse — quadringentorum) In Catone laudatur, quod piscinas pupilli sui Luculli non retinuit ipse, sed venditavit. Igitur copula *et* delenda mihi esse videtur. Deinde pretium ita definiri vult Vrsinus, ut *quadragies sestertium* legatur. In Plinii loco IX, sect. 80, *Quadragies HS. piscinae a defuncto Lucullo veniere pisces.* Libri scripti similiter variant; alii

rum piscinas pupilli sui[l] venditabat. iam[m] enim celebres erant deliciae[n] popinales, quum ad[o] mare
deferrentur[p] vivaria, quorum studiosissimi, velut
ante devictarum gentium Numantinus et Isauricus,
ita Sergius Orata,[q] et Licinius Muraena[r] captorum
6 piscium laetabantur vocabulis. Sed quoniam sic mores obcalluere,[s] non ut haec usitata, verum ut maxime laudabilia et honesta iudicarentur: nos quoque ne videamur tot (iam[t]) seculorum[v] seri[x] castigatores, hunc etiam quaestum villaticum[y] patrisfamilias[z] demonstrabimus.[a] Qui sive[b] insulas, sive maritimos agros mercatus,[c] propter exilitatem soli, quae plerumque litori[d] vicina est, fructus terrae[e] percipere[f] non pote-
7 rit,[g] ex mari reditum constituat. Huius autem rei quasi
primordium est, naturam loci contemplari, quo pi-

sestertiis Sang. (l) *piscinas invenditabat* P. (m) *Tum* I. B. Br. R. (n) *deliciue* Eaed. et Gr. *delitiae* eliae e. G. (o) Ita pro *ab mari* I. B. Br. R. L. et Sang. (p) *deferebantur* I. B. Br. R. *desertus* Pol. entiquus et Sang. *deferantur* Pol. novus et Lips. (q) *Aurata* I. B. Br. R. Lips. (r) *Murena* Eaed. A. Iunt. G. H. (s) *occalluere* B. R. *obcaluere* St. (t) *iam* om. P. S. (v) *saeculorum* I. B. R. G. (s) *fieri* I. B. Br. R. (y) *villationi* Lips. (z) *patris familiae* I. B. Br. R. *patrifamiliae* Sang. (e) *demonstraremus* P. Sang. (b) *in* add. P. (c) *mercabitur* I. B. Br. R. *mercatur* Saug. (d) *littori* I. B. R. Gr. *plerunque* Br. Ald. (e) *ferre* P. (f) Ita pro *praecipere* Gesn. ex I. B. Br. R. et Sang. testa etiem Heinsio ed Fasl. 4. 940. *percipuerit, ut* ex P. et Sang. teste Gron. (g) *ut ex* I. B. Br. R. Pol. Sang. (h) *facile* margo

enim *quadraginta* habent, ut iu Varrone III, 3. et Macrobio Saturn. II, 11. Tres numeri illi, quos libri scripti eshibent in Plinio, Verrone, Columella et Macrobio, decima summae totius parte differuut; et difficile est optare inter *quadragies sestertium* et *quadringenta millia sestertium.* Nam tertius numerus *quadraginta millia sestertium* aperte nimis parvus et falsus est. Ceterum in Columella *pisces* non *piscinas* ex Varrone legi malebat Pintianus ad Plinium.

Ad mare deferrentur) Ex Varronis loco: *luxuria piscinas protulit ad mare* Vrsinus legi malebat etiam hoc in loco *ad mare proferrentur.* Vulgatum *a mari deferrentur* ineptissime defendebat Gesner; equidem *deferrentur* tueor. Quaecunque enim versus mare portantur, graece κάτω vel καταφέρεσθαι, latine *deferri* dicuntur.

Iudicarentur) Debet esse *iudicentur.* Deinde *iam* inclusi, suedentibus libris optimis.

scinas facere[h] constitueris. non enim omnibus litori-
bus[i] omne genus piscium[k] haberi potest. Limosa re-
gio planum educat piscem, velut soleam, rhombum,
passerem. eadem quoque maxime idonea est conchy-
liis,[l] muricibus,[m] et ostreis, purpurarumque, tum[n]
concharum[o] pectunculis,[p] balanis,[q] vel sphondylis.[r]
At arenosi[s] gurgites planos quidem non pessime, sed 8
pelagios melius pascunt, ut auratas, ac dentices, Pu-
nicasque et indigenas, umbras:[t] verum conchyliis[v]
minus apti. Rursus optime saxosum mare nominis sui
pisces nutrit, qui scilicet, quod in petris stabulentur,
saxatiles dicti sunt, ut merulae turdique, nec minus
melanuri.[x] Atque ut[y] litorum[z] sic et fretorum diffe- 9
rentias nosse oportet, ne nos alienigenae[a] pisces de-
cipiant. non enim omni mari potest omnis esse, ut
helops,[b] qui Pamphilio[c] profundo nec alio pascitur:

Gr. St. *constituerit* S. teste Gron. (i) *littoribus* I. B. R. Gr. (k) *piscium* om. P. (l) *conchiliis* B. R. (m) *muricis* Saug. I. B. R. Br. (n) *tum* omiss. I. B. R. Br. (o) *choncarum* I. B. R. Br. (p) *petiunculis* I. B. Br. R. *pectunculi* P. S. (q) *blanis* P. *balani* Saug. (r) *sphondilis* praeter Com. et Gesn. omnes. *sphondili* Saug. (s) *harenosi* I. B. R. Br. (t) Ita pro *umbrasve* I. B. Br. R. Gesn. P. Saug. (v) *conchiliis* B. R. (x) *melanuria* I. B. Br. R. *mel anuri* divisim Iunt. (y) *hic* add. P. Saug. (z) *littorum* I. B. R. Gr. (a) Ita pro *alienigeni* Iens. Br. Saug. *alienigene* B. R. (b) *elops* I. B. Br. R. (c) *pamphilio* Eaed. A. Iunt. G. H. (d) *Athlantico* I. B. Br. R. A. Iunt.

Planum) Pisces in longos et planos distribuit etiam Plinius IX, sect. 36. Quos nominat Columella deinceps, pertinent hi omnes ad pleuronectas Linnaei, qui uno in corporis latere colorato oculum utrumque positum habent, altero pallido.

Purpurarumque) In Edd. optimis deest sequens *tum*, praeterea nihil varietatis libri offerunt in loco aperte vitioso. Vocabula enim *purpurarumque concharum* quo referantur, non habent, praeterea purpurae male post ostrea, ordine praepostero nominantur, quum deberent post conchylia, et murices poni. Omnia enim haec genera turbinata sunt. Contra conchae bivalves, pectunculi sorte et balani et sphondyli univalves. De sphondyli enim omnia dubia sunt.

Punicas) Vitium in confesso est. Nonius de Re Cibar. III, 22 non inepte emendabat: *phycidasque et iulidas umbrasque*. Vrsini coniectura, legentis *punicasque et indigenas umbras*, vana est. Nemo enim umbras

ut Atlantico[d] faber, qui[e] et in nostro Gadium[f] municipio generosissimis piscibus adnumeratur, eumque[g] prisca consuetudine Zeum[h] appellamus: ut scarus,[i] qui totius Asiae Graeciaeque litoribus[2] Sicilia tenus frequentissimus exit, nunquam in Ligusticum, nec per Gallias enavit ad Hibericum mare. Itaque ne si capti quidem perferantur in nostra vivaria, diuturni queant possideri. Sola ex pretiosis piscibus muraena,[l] quamvis Tartesii[m] Carpathiique[n] pelagi, quod est ultimum, vernacula,[o] quovis hospes freto peregrinum mare sustinet. Sed iam de situ piscinarum dicendum est.

G. H. *aticantico faber* Sang. (e) *qui generosissimis piscibus adnumeratur: in nostro gadium municipio* I. B. Br. R. Lips. Sang. sed Gron. ex Sang. *qui et generosissimus pisc. adn. in n. G. m.* posuit. (f) *Gaudium* Lips. (g) *zaëumque* P. *zaëum* Sang. (h) *racum* P. I. B. Br. R. (i) *scarus* I. B. Br. R. aliae a. G. *scaurus.* Lips. *scarrus.* Sang. *scharus.* (2) *littoribus* I. B. Br. R. Gr. *littore* P. Sang. (l) *murena* I. B. Br. R. A. Iont. G. H. (m) *tartesiaci* I. B. Br. R. *tharsensis* Iunt. *tarsensi* Pol. (n) *parte sit* P. Sang. (o) *vernaculo* Sang.

punicas nominavit scriptorum veterum.

Faber) Plinius IX, c. 18: *Zeus idem faber appellatus, Gadibus principatum obtinet.* qui locus lectionem librorum optimorum confirmat, quam substitui vulgatae: *qui et in nostro Gadium municipio generosissimis piscibus adnumeratur.* Nomen Zeum Gaditanum, ab origine graeca, quam praesefert soni similitudo, plane alienum esse puto. De natura eius piscis vide Histor. litter. pisc. p. 117. Ceterum scripturam Codd. *zacum* non aspernendam esse, docet Hesychii Ζαιός, εἶδος ἰχθύος.

Scarus) De scaro et elope loca veterum scriptorum collata vide in Histor. paulo antea nominata. Nihil enim, quod adderem, reperi postea, nisi locum Quinctiliani V, 10, sect. 21: *et piscium quoque genera alia planis gaudent, alia saxosis, regionibus etiam litoribusque discreta sunt, nec helopem nostro mari aut scarum ducas.* ubi Codex Gothanus *holopem* et cum Iensoniana *scaurum* habet.

Tartesii) Vulgatum *Tarsensis* damnavit iam olim Nonius de Re cib. III, 17, et *Tartesii* legi voluit. Eandem emendationem ex lectione libri Sangerm. *parte sit pelagi* repetiit Oudendorp ad Suetonii Vitell. c. 13 et Wesseling. ad Diodori Siculi T. II, p. 472, qui locum Suetonii cum Budaeo ita legit: *Muraenarum lactes a Carpathio usque fretoque Hispanico petitarum commiscuit.* Aristophanis in Ranis versu 478: μύραινα Ταρτησσία

XVII. Stagnum censemus eximie optimum, quod[a] sic positum est, ut insequens maris unda priorem submoveat, nec intra conseptum sinat remanere veterem. namque[b] id simillimum est pelago, quod agitatum ventis assidue renovatur, nec concalescere potest: quoniam gelidum ab imo fluctum revolvit in partem superiorem. Id autem stagnum vel exciditur in petra, cuius[c] rarissima est occasio, vel in litore[d] construitur opere Signino. Sed utcunque fabricatum est, 2
si semper influente gurgite riget, habere debet specus iuxta solum, eorumque alios simplices, et rectos, quo secedant[e] squamosi greges, alios in cochleam retortos, nec nimis[f] spatiosos,[g] in quibus muraenae[h] delitescant. quamquam nonnullis commisceri eas cum alterius notae piscibus non placet: quia si rabie vexantur, quod

Cap. XVII. (a) *quodque* P. (b) *nanque* Br. A. *similimum* G. Gr. (c) *cuique* I. B. R. *cuius* Br. (d) *littore* I. B. Br. R. Gr. (e) *secedent* I. B. Br. R. (f) *minus* Eaed. (g) *spatiosus* P. sequens *in* om. Br. et Sang. (h) *murenae* I. B. Br. R. A. Iunt. H. G. Gr. Deinceps *quanquam* Ald. *deliti-*

Cap. XVII. *Construitur*) supra cap. 45, sect. 3, ora lacus opere signino consternuntur. Sic saepius variant libri in verbis sternere et struere. Infra IX, 1, 2: *signino lacus consternuntur*, ubi Edd. primae *construuntur* habent.

Riget) Vrsinus malebat *viget*. Contra Gesner *rigoris quam recentissimi aquam* ex libro IX, 17, 4 attulit, quam tamen equidem recentissimi frigoris potius esse debere putaverim. Igitur probo emendationem Vrsini, et *vigere* ita opponitur aquae *pigrae*, *stanti et stagnanti*. Sed ex Sang. *influentem gurgitem riget, haberi*, annotavit Gronovius.

Rabie) Primum muraena squamosis piscibus opponitur, quia cum congeneribus anguilla et congruo squammas minus conspicuas cutemque laevem et lubricam gerit. Deinde rabiem Rhodius ad Scribonium Comp. 171 interpretatur hyperbolice dictam de mordacitate, quoniam rabies vera in animal aquaticum non cadat. Aceti gustu praecipue in rabiem agi muraenam, tradit Plinius; sed eam rabiem recte interpretatus est L. Th. Gronovius in Comment. ad Plinii lib. IX, p. 88. Eadem rabie exagitari licet dicere anguillam et petromyzontes sale perfricatos. Morsum muraenae, eius symptomata et remedia memorant medici graeci. Aetius cap. 38. Nicander Theriac vs. 825 sqq. Plinius 32, sect. 20.

huic generi velut canino solet accidere, saevissime[i]
persequuntur squamosos,[k] plurimosque mandendo
3 consumunt. itineraque, si loci natura permittit, omni
lateri[l] piscinae dari convenit. facilius enim vetus sub-
movetur unda, quum, quacumque parte fluctus ur-
get,[m] per adversam patet exitus. Hos autem meatus
fieri censemus per imam consepti partem, si loci situs
ita competit, ut in solo piscinae posita libella septem
pedibus sublimius esse maris aequor ostendat: nam
piscibus stagni[n] haec in altitudinem gurgitis mensura
abunde est. nec dubium, quin quanto magis imo mari
venit unda, tanto sit frigidior, quod est aptissimum
4 nantibus. Sin autem locus, ubi vivarium constituere
censemus, pari libra cum aequore maris est, in pedes
novem defodiatur piscina, et infra[o] duos a summa
parte cuniculis[p] rivi perducantur;[q] curandumque est,[r]
ut quam[s] largissime veniant, quoniam modus ille[t]
aquae iacentis infra libram maris non aliter exprimi-
5 tur, quam si maior recentis freti vis incesserit.[v] Multi
putant in eiusmodi[x] stagnis longos[y] piscibus recessus,

scant Sang. teste Grouovio. (i) *saevissimae* B. R. *saepissime* Sang. (k) *squamossos* R. (l) *latere* I. B. Br. R. Sang. (m) *vigeat* Innt. deinceps *adversa* Sang. ex eodem postea *locus situs* annotavil Ernesti, *locus* sine *situs* Gron. (n) *loci situs* interp. I. B. Br. R, deinceps *mari veniat* Sang. (o) *intra* I. B. Br. R. (p) Ita pro *cuniculus* A. Iunt. H. *cuniculos* I. Br. *cuniculo* B. R. (q) Ita pro *perducatur* I. B. Br. R. A. Iunt. H. (r) *est* om. I. B. Br. R. (s) *quam* om. P. S. deinceps *quo iam modus* Sanger. (t) *illae* B. R. (v) *nceserit* R. (x) *huiusmodi* ante Ald. (y) *longis* Sangerm. (z) Ita pro

Cuniculis rivi perducantur — veniant) Hanc edit. vetustarum lectionem unice veram puto esse. Vulgatam *cuniculis rivi perducatur — veniant* ineptam esse quis non videt? Non cuniculus rivi perducitur in piscinam, sed rivus aquae marinae perducitur cuniculis. Nec iuvat quod Morgagni *veniant* mutari voluit in *veniat*, ut concineret verbo *perducatur*, sed vulgaris lectionis ineptias augentur ita. Pontedera malebat: *intra duos a summa parte cuniculos rivi perducantur.* quasi *duos* in vulgata non haberet, quo referretur. Intellige pedes.

Freti) I. e. aestus, fervoris maris. Ita scilicet fretum aetatis et adolescentiae dicitur. Vide Gesnerum ad

et flexuosos[a] in lateribus specus esse fabricandos, quo
sint opaciores aestuantibus latebrae. Sed si recens
mare non semper stagnum permeat, id facere con-
trarium est. nam eiusmodi receptacula nec facile
novas admittunt aquas, et[a] difficulter[b] veteres emit-
tunt:[c] plusque nocet putris unda, quam prodest opa-
citas. Debent tamen[d] similes[e] velut cellae[f] parietibus 6
excavari, ut sint, quae protegant refugientes ardorem
solis, et nihilominus facile, quam conceperint aquam,
remittant. Verum meminisse oportebit, ut rivis, per
quos exundat piscina, praefigantur aenei[g] foramini-
bus exiguis cancelli, quibus impediatur fuga piscium.
Si vero laxitas permittit, e litore[h] scopulos, qui prae-
cipue verbenis[i] algae vestiuntur, non erit alienum
per stagni spatia disponere, et quantum comminisci
valet hominis ingenium, repraesentare faciem [veri[2]]
maris, ut clausi quam minime custodiam sentiant.

fluxuosos ex I. B. Br. R. Herv. Gesner. (a) Ita pro *neo* P. Sang. deinceps *nisi* ab Ald. intersertum omisi cum L. et Sanger. (b) *difficiliter* P. Saug. *difficias* L. (c) *emitunt* R. (d) *tamen* om. P. (e) *silens* Iens. P. (f) *caellae* A. Iunt. G. (g) *ahenei* I. B. *aheni* R. Br. (h) *litore* restitui. Cum A. H. G. *littora* Gesner. (i) Ita Lips. Tromb. probb. Ponted. et Schn. *velvenis ac leve sciuntur* P. aut. *verbenis ac leve* et cet. P. novus. *vel venis algas* Sang. *velveris ac leve sciuntur* Pol. Vulgo *herbis*. T. (2) *veri* om.

Claudianum R. P. III, 444, p. 605.

Opaciores) Brusch. *operaciores*.

Et difficulter) Sangerm. lectionem ita annotavit Gronov. ut in eo libro etiam *et* omittatur; quam rationem et ipse magis probo.

Similes velut) Vrsinus malebat *simplices*. Recte, puto; nam *similes* quo referatur non habet, nisi flexuosos recessus, quos tamen vitandos esse monet Columella, eisque adeo similes cellas.

Refugientes) In Sang. *refugientis* esse monet Gronovius, qui exinde *refulgentis* efficiebat.

Herbis algae) Inepte dicuntur *herbae algae*. In libris scriptis *verbenis algae* est. quam lectionem recipere dubitavi, quod, etsi verbenam de vario herbarum genere dici novi, de algis tamen nullibi hucusque legi. Forte alia lectio in eo vocabulo latet. Ex Sangerm. Gronovius non *velvenis algae*, sed solum *velvenis* annotavit. (At Vir doctus in Curis post. Pontederae probat cum eo *verbenis algae*, quod recepi.)

Hac ratione stabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. sitque nobis antiquissimum meminisse etiam in fluviatili negotio,[l] quod in terreno praecipitur, *Et quid quaeque ferat regio.*[m] neque enim si velimus, ut in mari nonnunquam conspeximus, in vivario multitudinem mullorum[n] pascere, queamus, quum
8 sit mollissimum[o] genus, et servitutis indignantissimum.[p] Raro itaque unus aut alter de multis millibus[q] claustra patitur: at contra frequenter animadvertimus intra septa pelagios[r] greges inertis mugilis et rapacis lupi. Quare, ut proposueram, qualitatem litoris[s] nostri contemplemur; et[t] si videmus[v] scopulosum, probemus. Turdi complura[x] genera, merulasque et avidas mustelas,[y] tum etiam sine macula (nam sunt et varii) lupos includemus.[z] Item flutas,[a] quae maxime

P. S. * (l) *negocio* I. B. R. (m) *oportet, si quis in eo* addit P. et Sanger. quod interpretatur Pontedera *oportere sequi in eo.* (n) *mulorum* male B. R. Ald. (o) *nobilissimum* I. B. Br. R. (p) *indignissimum* I. B. Br. R. et Sang. teste Heinsio ad Ovidii Trist. IV, 3, 55. quod tamen approbare non audet. (q) *milibus* I. B. Br. R. S. (r) *pelagios* cum I. B. Br. R. S. pro *pelagicos* dedit Gesn. (s) *littoris* I. B. Br. R. Innt. Gr. Sl. (t) *et* ex Sang. addidi. (v) Ita pro *vitemus* I. B. Br. R. Sang. (x) *cum plura* divis. I. B. R. G. Gr. Sangerm. (z) *includamus* I. B. Br. R. Sanger. (a) *plantas* P.

Ferat regio) Supplementum duorum Codicum egregiorum: *oportet si quis in ea* quo pertineat, nondum investigavi.

Pelagios) qui ex libris optimis h. l. praetulit Gesner, infra tamen sect. 44 *pelagici* non teligit.

Mugilis) Martialis X, 30: si *quando Nereus sentit Aeoli regnum, ridet procellas tuta de suo mensa: piscina rhombum pascit et lupos vernas; natat ad magistrum delicata murena, nomenculator mugilum citat notum, et adesse iussi prodeunt senes mulli.*

Et si videmus scopulosum) Vulgatam: *si vitemus scopulos, an probemus* ineptissimam silentio praetermisit Gesner. Recte tamen Vrsinus animadvertit, et legendum esse censuit: *si videmus scopulosam, probemus.* Equidem lectionem Sangerm. reposui, nisi quod *scopulosum* aptius putavi. Brusch. *videmus copulos.*

Mustelas) Ex graeco γαλεοί. Sed quae sint, ignoramus. Vide tamen Histor. literariam Piscium, ubi de lupi variis generibus dixi.

Flutas) Codicum *plantas* fluxit ex graeco πλῶτας. Vide Histor. literar. Pisc. p. 44.

probantur, muraenas,[b] et si quae sunt[c] alia[d] saxatilis[e]
notae, quorum[f] pretia vigent. nam vile ne captare
quidem, nedum alere conducit. Possunt ista eadem 9
genera etiam litoris[g] arenosi stagnis contineri. nam
quae limo coenoque[h] lutescunt, ut ante iam dixi, con-
chyliis[i] magis et iacentibus apta sunt animalibus. Ne-
que est eadem lacus positio, quae recipit cubantes:[2]
neque eadem praebentur cibaria prostratis piscibus,
quae[l] erectis. namque soleis ac rhombis et similibus[m]
animalibus humilis in duos pedes piscina deprimitur
in[n] ea parte litoris,[o] quae profluo[p] recessu nunquam
destituitur. Spissi deinde clatri marginibus infiguntur, 10
qui super aquam semper emineant, etiam quum maris

Sang. (b) *murenas* I. B. Br. R. A. Iunt. H. G. (c) *sint* cum Commel. Gesner. (d) Ita pro *aliae* ex Hervag. dedi. (e) *saxatiles* L. (f) Vulgo *quarum*. (g) *litoris* ex L. H. A. G. restitui propter aequalitatem. (h) *cenoque* I. B. R. *coenoque* Br. deinceps *iam ante* Br. (i) *conchiliis* A. H. G. Gronov. St. (2) *cubantis* Br. deinceps vulgo *atque eadem — et prostratis*. Sed *et* om. I. B. Br. R. Iunt. Sang. (l) Ita pro *et* Iunt. *piscibus* om. et *rectis* habet Sang. dainde *Nanque* Br. Ald. (m) Ita pro *simillimis* Sang. *simillibus* P. *similimis* G. Gr. (n) *in* om. P. S. (o) *littoris* Gesnerianae correxi. (p) *profundo* I. B. Br. R. L. *frondi recensu* Pol. antiq.

Sunt alia) scilicet genera, quod fortasse excidit. Vulgaris lectio *sint aliae — quarum* nullo modo tolerari poterat. *Alia quorum* recte etiam corrigi voluit Vrsinus. Ceterum genera intelligi patet ex sequenti *nam vile quidem — Possunt ista eadem genera.*

Lutescunt) In Sang. esse *lita sunt* annotavit Gronovius. In Furio poëta reprehendebat olim nescio quis apud Gellium XVIII, 11, versum *cava terra lutescit* ob verbum *lutescere*, haud scio an recte. In Columella propter limum coenumque praeferrem lectionem Sangermannensem.

Iacentibus) I. e. planis piscibus, in fundo semper iacentibus et raro et obliquis nantibus, quos nostri, ut olim graeca antiquitas, pisces dimidiatos vocant.

Neque eadem) Ita vulgatam: *atque eadem — cibaria et prostratis — et erectis — simillimis* corrigendam esse viderat etiam Gesner. Pisces prostrati et cubantes opponuntur arectis, seu ut Sangerm. habet *rectis*, et sunt plani, quos deinceps nominat auctor.

Profluo) Ex Edd. primarum *profundo* et Sang. *frundi* (ita enim annotavit Gronovius) legendum suspicor *profundi*, videlicet maris.

aestus intumuerit. Mox praeiaciuntur in gyrum[q] moles, ita ut complectantur sinu suo, et[r] tamen excedant stagni modum. sic enim et maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, et in tranquillo consistens piscis sedibus suis non exturbatur, neque ipsum vivarium repletur algarum[s] congerie, quam tempestatibus eru-
11 ctat pelagi violentia. Oportebit autem nonnullis locis moles intercidi more[t] Maeandri, parvis sed angustis itineribus, quae quantalibet hiemis. saevitia mare sine fluctu transmittant. Esca[v] iacentium mollior esse debet, quam saxatilium. nam quia dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere
12 quidem non possunt. Itaque praeberi convenit tabenteis haleculas,[x] et salibus exesam chalcidem, putremque sardinam, nec minus scarorum[y] branchias,[z] vel quidquid intestini pelamis aut lacertus gerit: tum[a] scombri, carcharique[b] et[c] elacatae[d] ventriculos,[e] et

frondi etiam Sang. (q) *girum* I. B. Br. R. (r) Ita pro *nec* I. B. Br. R. S. Gesn. (s) *algarum* om. I. B. Br. R. (t) *in ore meandi* Eaed. *morem ac neandri* P. Deinceps vulgo *transmittat*. (v) Vulgo *Hinc esca* I. B. Br. R. *Hic esca*. Cum Sang. omisi *Hinc*, et deinceps *nam quae* habet. (x) *aleculas* I. B. Br. R. *tabentis* Br. Deinceps vulgo *sardiniam*. (y) *scaurorum* Br. A. Iens. *scancorum* L. *aurorum* P. (z) *branchiam* I. B. Br. R. Sang. *blacchiam*

Moles) Genus aggerum, quod hodieque Itali *molo* vocant mari oppositum; Graeci χῶμα.

Transmittant) Ita plane esse in Sang. testatur Gronovius. Deinceps idem *nam quae dentibus carent*. Molliores quidem dentes gerunt pisces plani, quam saxatiles et recti, qui dentibus adeo durissima conchylia confringere valent.

Sardinam) Vulgatum *sardiniam* correxi. σαρδίνους et χαλκίδας una nominat Epaenetus apud Athenaeum VII, p. 328. Putris est eadem, quae exesa salibus chalcis. Rectum *sardinam* habet Sang. qui deinceps *sarorum branchiam — palemis — et laptae venterculos* habet. Ex branchiis et intestinis thynnorum cum sanguine ex aceto conditis garum fiebat, quod μέλαν αἱμάτιον dicebatur Geoponica XX, 46.

Carcharique) Videtur esse squalorum species, carcharias alibi dicta. Vide Hist. liter. Pisc. p. 139 κάρχαρον ῥήτορα habet Lucianus de mercede conductis c. 35. idem multis aliis in locis καρχάρους homines memorat.

Elacatae) Helacatenas inter mari-

ne per singula enumerem, salsamentorum omnium purgamenta, quae cetariorum[f] officinis everruntur. Nos autem plura nominavimus genera, non quia cuncta cunctis litoribus[g] exeunt, sed ut ex his aliqua, quorum erit facultas, praebeamus. Facit etiam ex pomis 13
viridis[h] adaperta ficus; et mitis[i] digitis infracta unedo.* nec minus elisum[l] molle sorbum, quique sunt

L. (a) *tum* om. I. B. Br. R. (b) *charcharique* Eaed. A. G. Gr. St. *charcarique* Iunt. (c) *et* om. I. B. Br. R. (d) *cloato* L. (e) *venterculos* I. B. Br. R. L. Sang. (f) *caetariorum* I. B. Br. R. A. Iunt. Gesn. *caeterorum* H. G. *caeterarum* Sang. *caeteriorum* Ald. secunda. (g) *litoribus* ex H. A. G. restitui. (h) Ita pro *viridibus* Sang. (i) Ita pro *nuces* P. (l) Vulgo

nos pisces nominat Plinius 32, s. 53. Athenaeus VII, p. 301: ἠλακατῆνες ἰχθῦς κητώδεις ἐπιτήδειοι εἰς ταριχείαν. Sed Eustathius ad Odyss. p. 64, ed. Basil. ἠλακατῆνες ἰχθύες οὗτοι θαλάσσιοι κωβιώδεις ταριχευόμενοι, ὥς φησι Παυσανίας. At si globii figuram et magnitudinem habent, cetacei dici non possunt commode. Mnesimachus apud Athenaeum IX, p. 403 ἠλακατῖνον vocat piscem; contra Festus *elacatena* genus salsamenti ait esse, quod vulgo appelletur *melandrya*. Esset igitur pars aliqua piscis concisi et saliti cetacei.

Exeunt) Vix sanum puto esse verbum.

Viridis—unedo) Inepte vulgo *viridibus*, quasi aut omnia poma sint viridia, aut semper viridia tantum praeberi conveniat piscibus. In ficu matura etiam viridis color conspicitur. Deinceps vulgatam: *et nuces digitis infractae sunt dandae* ex Polit. libri lectione correxi. Quid enim nuces inter poma inclusae sibi volunt? et quis eas ad cibos sorbilibus proximos retulerit? In libro scriptum est: *infractus vinedo*. quod de fructu forte arbuti probandum erat. Eodem enim nomine arbor arbutus eiusque fructus dicitur, illa forte genera foemineo, hic masculo. Graeci fructum μεμαίκυλον dicunt, vulgo contemtum. Deinde etiam vulgatam lectionem *elixum* expuli et restitui *elisum* seu conquassatum. Elixum enim sorbum cibum non sorbili proximum, sed sorbilem praebet. Et ficus modo aperta praebetur; unedo digitis infracta; quid igitur opus sorbum elixare? Nunc video emendationem meam confirmari lectione Sangerm. a Gronovio annotata. Obiter addam ex Plinio XX, sect. 44 pisces si aegrotent in piscinis, apio viridi recreari. Sed Cornarius ad Galenum de Composit. Medic. sec. loca p. 340 docuit ex Galeno, unedonem a Romania appellatum fuisse fructum epimelidis, de quo vide ad Palladium Decembri 4, et Plinium errasse. — Cod. Polit. *et mitis digitus infractus vinedo*, *nec*. Trombell. *et nucis digitis infracti .... donec minus....* in suo Codice Pontedera reperit: *et mitis si digitis infracta sit, nec minus*. unde mecum *sed mitis digitis infractus unedo* effecit; deinceps etiam *elisum* mecum ex Polit. Trombell. et suo probavit.

cibi sorbilibus proximi, ut e[m] mulctra recens caseus, si loci conditio vel lactis annona permittit. nulla tamen aeque, quam praedictae salsurae pabula commode dantur, quoniam odorata[n] sunt. omnis enim iacens piscis magis[o] naribus escam, quam oculis vestigat. nam dum[p] supinus semper cubat, sublimius[q] aspectat, et ea quae in plano sunt dextra laevaque[r] non facile pervidet.[s] itaque quum salsamenta obiecta sunt, eorum sequens odorem, pervenit ad cibos. Caeteri autem saxatiles aut pelagici satis ex his, sed[t] recentibus melius pascuntur. Nam et halecula[v] modo capta, et cantarus[x] exiguusque gobio,[y] quisquis[z] denique est incrementi minuti piscis, maiorem alit. Siquando tamen hiemis[a] saevitia non patitur eius generis escam dari, vel sordidi panis offae, vel siqua sunt temporis poma concisa praebentur. Ficus quidem

(14 and 15 in margin:)

infractae sunt dandae. Polit. *digitus infractus vinedo, nec.* Ex Sang. Gronovius posuit *et mitis digitis infractus unae donec minus elisum.* (l) Ita pro *elixum* Iunt Lips. S. (m) *e* ex Iunt. et Pol. addidit Gesner. *e multis* Sang. et Pol. *multra* I. B. Br. R. (n) *moderata* Br. (o) *magis* om. I. B. R. habet Br. (p) *dum* om. P. S. (q) *sublimior* P. *sublimes exspectat* L. *sublimiora spectat* Sang. (r) *levaque* I. B. Br. R. A. Iunt. H. (s) *providet* I. B. R. nota perscribit Br. (t) Vulgo intersertum *ex* omisi cum I. B. Br. R. (v) *allecula* Eaedem. (x) Ita pro *gammarus* Eaedem. (x) *gubio* I. Br. *cobio* P. (z) Volgo *et quisquis.* Sed *et* om. I. B. Br. R. Pol. et Sang. *quisque* I. B. Br. R. (a) *hyemis* Br. Ald. *sevitia* R. (b) *derida* L. (c) Ita pro

E mulctra) In ipsa mulctra lac concrescere patitur noster VII, cap. 8, sect. 3. Vide ad Nicandri Alexiph. versum 340.

Saxatiles aut pelagici) Ex Sangerm. pro *pelagici* Ernesti retulit *pesci.* Sed Gronovius hanc eius annotavit lectionem: *pelasii* (vel *pelasci*) *satis et his, sed et recentibus.* unde corrigo: *pelagii satis et his, sed et recentibus.* Pelagicos enim pisces idem Codex iam supra fecit *pelagios.* Deinceps pro *cammarus* optimas editiones *cantariis.* recte puto. Cammarus enim ad testacea pertinet genera; cantharus contra ingratus succo piscis et vilis est. Cf. Histor. litter. Pisc. pag. 91. Hiemis saevitia est de tempestate. Horatius Serm. II, 2, 17: *defendens pisces hiemat mare.*

Temporis poma) Sc. eius. Expressisse videtur graecum καὶ εἴ τις ὥριμος καρπός.

arida[b] semper obiicitur, eximie[c] si sit, ut Baeticae[d]
Numidiaeque regionibus,[e] larga. Caeterum illud com-
mitti non debet, quod multi faciunt, ut nihil prae-
beant, quia semetipsos etiam clausi diu tolerare[f]
possint. nam nisi piscis domini cibariis saginatur,
quum ad piscatorium[g] forum perlatus est, macies in-
dicat eum non esse libero mari captum, sed de cu-
stodia elatum, propter quod plurimum pretio[h] de-
trahitur. Atque haec villatica pastio finem praesenti 16
disputationi faciat, ne immodico volumine lector[i] fa-
tigetur. Redibimus[k] autem sequenti exordio ad curam
silvestrium[l] pecorum, cultumque apum.[m]

eximia correxi eum Gesnero. (d) *beticae* I. B. Br. R. (e) Ita pro *regionum* I. B. Br. R. Sang. (f) *tolerari* I. B. Br. R. Vulgo etiam *diu clausi*. Ordinem mutavi cum Sangerm. (g) *piscatorum* I. B. Br. R. *piscatoris* P. Sang. (h) *precio* Br. (i) *delector* P. (k) *Rediemus* I. B. Br. R. Sanger. (l) *sylvestrium* A. Iunt. H. G. Gr. (m) *apium* I. B. R. S. *apum* Br. *Iuni Moderati Columellae rei rusticae liber IX. de villaticis pastionibus aviarius et piscator. Liber Iuni Moderati Columellae rei rusticae liber decimus de villaticis pastionibus Macellarius et Apiarius* Pol. Similia sed vitiosiora verba in Lips. reperit Gesner. Sang. plane eundem titulum praefert, nisi quod rectius habet *L. Iuni Moderati Columellae liber X. de — Apiarius. Liber X. haec continet.*

Eximie) Ita recte pro *eximia* voluit legi Gesner, ut sect. 4 *stagnum eximie optimum*. Deinceps ex Edd. optimis et Sangerm. libro *regionibus* restitui. Vulgo *regionum* quod reiecit etiam Pontedera, qui tamen malebat reliqua distinctione adiuvare, legens: *obiiciatur eximia, si sit — largitas*. Geoponica X, 4, cibant pisces inclusos herba tenerrima, pisciculis, branchiis et intestinis maiorum piscium, ficubus mollibus dissectis, caseo recenti, caride, gobio, panis furfurei offis et ficubus siccis contusis. His scilicet bene nutriri asserunt pisces pelagios et saxatiles. Vbi caris e testaceorum seu cancrorum genere forte defendere cammarum Columellae quibusdam videbitur.

Redibimus) Non inepte Gesnerus emendabat *reddemus* omisso *ad*; neque enim de silvestri pecore adhuc tractaverat auctor. Huc ducit lectio librorum optimorum *redirmus*.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIBER NONVS.

PRAEFATIO[a]

Venio nunc ad tutelam pecudum silvestrium et[b] apium educationem: quas et ipsas, Publi[c] Silvine, villaticas pastiones iure dixerim, siquidem mos[d] antiquus lepusculis capreisque, ac subus[e] feris iuxta villam plerumque[f] subiecta dominicis habitationibus ponebat vivaria, ut et[g] conspectu suo[h] clausa venatio possidentis[i] oblectaret oculos, et quum exegisset
2 usus epularum, velut e cella promeretur.[2] Apibus quoque dabatur[l] sedes adhuc nostra memoria vel in ipsis villae parietibus excisis, vel in protectis porti-

VARIETAS LECTIONIS

(a) Colom. Lib. IX. a. *Exordium* Br. (b) *et* om. P. Saog. *apum* Br. (c) *Publii* R. (d) *mox* Iuot. (e) Ita pro *similibus* L. P. Sang. (f) *plerunque* Br. A. (g) *ut e* Br. (h) *sui* P. *sui classa* Sang. (i) *possidentes* H. *possidenti* G. (2) Ita pro *promerentur* Saog. (l) *dabantur* I. B. Br. R. A. Iuot. H. G. (m) *quando* I. B. Br. R. (n) *quemadmodum* Herv. Deinceps *inscri-*

Subus feris) Librorum optimorum lectinoem *subus feris* probavi cum Pontedera et Victorio; Columella enim veterum vivaria parva et parvis pecudibus repleta intelligi voluit, in quibus adeo Varro III, 3 adhuc aprum, capream et leporem tantum memorat. Praeterea etiam glires et cochleas olim saginabant io glirariis et cochlearum vivariis, quorum usus

cibus ac pomariis. Quare quoniam[m] tituli, quem[n] praescripsimus huic disputationi, ratio reddita est, ea nunc, quae proposuimus,[o] singula persequamur.[p]

I. Ferae pecudes, ut capreoli damaeque, nec minus orygum[a] cervorumque genera et aprorum, modo

psimus coniic. Vrsin. Ex Sang. *perscripsimus* annotavit Gronov. unde volgatum *scripsimus* correxi. *construitur* babet Lips. (o) *praeposuimus* I. B. R. (p) *prosequamur* I. B. Br. R.

Cap. I. (a) *origum* I. B. Br. R. A. Iunt. H. G. *ericum* Lips. *dammaeque*

exolevisse videtur aetate Columellae.

Pomariis) Nescio cur Vrsinus *alveariis* aut *apiariis* malebat. Idem rectius deinceps *inscripsimus* emendat. Equidem h. l. malim *vel protecta porticibus ac in pomariis.* Ita infra c. XIV, s. 14: *et quamvis protecta porticibus nihilominus — supertegemus.* Porticus enim sunt omnes protectae, certe a superna parte.

Tituli quem scripsimus huic disputationi) Recte I. Fr. Gronovius ad h. l. monuit, alium huius libri titulum fuisse olim quam qui nunc inscriptus exstat. Scilicet is olim fuisse videtur, quem in varietate lectionis ad extremum librum VIII posui: *L. Iuni Moderati Columellae Liber IX de villaticis pastionibus Macellarius et Apiarius.* Idem de reliquorum librorum titulis volo dictum, quos veros servavit liber Polit. et Sangerm.

Cap. I. *Capreoli*) Distinxit Igitur capreolum veluti maiorem a *caprea* Praef. 4 memorata. Et Martialis XIII, 99, pendentem summa de rupe capream nominat. Idem dorcadem ibid. epigr. 98 veluti parvam pecudem puero donat delicias. Mansueta igitur fuit. Quae caprea sit veterum, difficile est dictu; videtur tamen esse aut Antilops rupicapra, *Le Chamois*, *Gemse*, aut Capra ibex, *Bouquetin*, *Steinbock*, Capreolus est is, quem hodieque ita appellamus; dorcas esse videtur ex Moschorum genere, iam olim Aristoteli nota.

Orygum) Plinius unicornem et bisulcum orygem vocat XI, s. 106. Idem feram Aegyptiacam appellat II, sect. 40 cum Aeliano VII, 8, et Damascio apud Photium Cod. 242, p. 1048. Plinius VIII, sect. 80: *sunt et oryges soli quibusdam dicti contrario pili vestiri et ad caput verso. Sunt et damae et pygargi et strepsicerotes multaque alia dissimilia — haec transmarini situs mittunt.* Vbi damae videntur esse diversae a vulgo dictis damis, quas Italiae indigenas tum fuisse probabile mihi fit. In Libyae Nomadibus ferae ὄρυες dictae nominantur ab Herodoto IV, 192, magnitudine boum, ex quorum cornibus cythararum punicarum cubita efformabantur. Ignorat igitur Herodotus orygem unicornem; alias enim addidisset indicium rei singularis. Easdem enim puto intelligi, quae illi dialecto ionica ὄρυες dicuntur, vulgo autem ὄρυγες. Africae arenosae et sitientis feram orygem facit etiam Plinius X, sect. 94, et ex memoratis corporis vesicis, aqua repletis, quam latrones

lautitiis[b] ac voluptatibus dominorum serviunt, modo quaestui ac reditibus. Sed qui venationem voluptati suae claudunt, contenti sunt, utcunque competit proximus aedificio loci situs, munire vivarium, semperque[c] de manu cibos et aquam praebere: qui vero quaestum reditumque desiderant, quum[d] est vicinum villae nemus (id enim refert non procul esse ab oculis domini) sine cunctatione praedictis animalibus
2 destinant.[e] Et si naturalis defuit[f] aqua, vel inducitur fluens, vel infossi lacus Signino consternuntur,[g] qui

Br. (b) *lauticiis* I. B. Br. R. Lips. deinceps *ac* pro *et volupt.* dedi ex Sang. (c) *perque* P. (d) *quod* Br. (e) Ita pro *destinatur* ex I. B. Br. R. Gesn. (f) *defuerit* Iunt. (g) *construuntur* I. B. Br. R. deinceps *contineat* Sang.

sitientes expetunt, intelligitur, esse animalium ruminantium ex ordine, quae aquam ingestam in ventriculum unum diu conservant. Plures autem habent ventriculos. Ὀρύγων πώλους, orygum pullos ex Aristophane, Grammatico Alexandrino, memorat Aelianus VII, 47. Idem X, 28, Aegyptiacos Serapidis cultores orygem odisse refert. Oryges indicos habet Idem XIII, 25, adeoque quadricornes eos XV, cap. 14. Harapollo I, 46 orygem aquam, unde sit bibiturus, turbare ait. Gaetulum orygem nominat Iuvenalis Satyra XI. Cornibus eius, duritia et acumine hastas referentibus, pugnare Aethiopes refert Agatharchides in Geogr. Minoribus Hudsoni I, p. 42 et elephantum orygis cornu vasto transmissum memorat Lampridius Historicus. Martialis XIII, 95, saevum orygem in circo spectatum et ab eo multos canes occisos memorat. Inter esculentas feras orygem recenset etiam Athenaeus libro V. Plinii locum de orygis pilo contrario repetiit Macrobius Saturnal. libro 3. Orygem ab Oppiano II, 445 sqq. descriptum a reliquorum scriptorum oryge distinxit Cl. Pallas Spicileg. Zoolog. XII, p. 63 sqq. qui orygis historiam antiquam satis accurate tradidit et comparata natura rerum illustravit. Aristoteles H. A. II, 1 orygem unicornem et bisulcum iuxta asinum indicum unicornem memorat, ex aliorum sine dubio traditione. Miror Columellam orygem nullo adiecto vocabulo, patriae indice, inter animalia vernacula, vivario inclusa, memorare, quasi longo iam usu oryx fuerit tum cognitus et in coenarum usum allatus ex Africa magna copia sobolem progeneraverit in Italia.

Defuit aqua) Edd. quaedam *defuerit*. Infra cap. IX, sect. 2 similiter est: *sin autem defuit custos — peregrinam petit;* ubi expectabas *deest*. Vide Gronovium ad Senecam Epist. 114, p. 240.

Signino consternuntur) Edd. I. B. R *construuntur*. Ita VIII, 15, 3 ora lacus opere Signino consternuntur;

receptam pluviatilem contineant. Modus silvae[h] pro
cuiusque facultatibus occupatur; ac si lapidis et
operae utilitas suadeat, haud[i] dubie caementis[2] et
calce formatus circumdatur murus: sin aliter, crudo
latere ac luto constructus. Vbi vero[l] neutrum patri- 3
familiae[m] conducit, ratio postulat vacerris includi:
sic enim appellatur genus clatrorum: idque fabricatur ex robore querceo,[n] vel subereo.[o] nam oleae rara est occasio. quidquid denique sub iniuria pluviarum magis diuturnum est, pro conditione regionis ad hunc usum eligitur. Et sive[p] teres arboris truncus, sive[q] ut[r] crassitudo postulavit,[s] fissilis[t] stipes

teste Gronovin. (b) *ut pro* P. Sang. (i) *ita ut dubii* P. *suadet, ita ut dubiis* Saug. (2) *cementis* I. B. Br. R. A. Iunt. H. G. deinceps *circundatur* Br. Ald. (l) *vero* om. I. B. R. habet Br. (m) *patrisfamiliae* Br. R. G. (n) Ita pro *quercu* I. B. Br. R. L. S. (n) Ita pro *subere* I. B. Br. R. Lips. S. (p) *si veteris* vulgatum de eouieet. Vrsini correxit Gesner. (q) *sive* nm. R. (r) *aut* Gr. (s) Ita pro *postulat*, *erit* I. B. Br. R. Sang. (t) *fissilus*

at cap. 17, 4 stagnum construitur opere signino. Vtrumque bene dicitur, sed lacus consternitur, si solum signino opere, construitur, si solum cum lateribus munitur.

Haud dubie caementis) Sang *Modus silvae ut pro cuius facultatibus occupatur — suadet, ita, ut dubiis.* Atque ita fere Polit. liber; unde legendum suspicor: *Modus silvae ut pro cuiusque facultatibus occupatur, si lapidis et operae vilitas suadet, ita haud dubie.*

Latere ac luto) Sangerm. *lateri.* Malim *lateri aut luto;* atque esse puto de formaceis parietibus luto eum lapidibus permixto structis, de quibus vide ad Varronem I, 14, a. 4.

Robore) Pontedera cum libris scriptis praeferebat lectionem *robore querceo vel subereo.* putabatque Columellae *roboris* nomen esse genericum, et complecti quercum, ilicem, fagum etc. quum Plinius a quercu distinguat. Roboreos asses habet Columella VI, 19, 4, et cap. 30, 2; roboream materiem XI, 2, 13 a pino, fraxino, cupresso, abiete et populo distinguit. Idem IV, 26, 4 praecipua ridicae cuneis fissa olea, quercus et suber, ac si qua sunt similia robora, tertium locum obtinet pedamen teres. Qui postremus locus inprimis sententiam Pontederae comprobat; quare vulgatam mutavi, quae babebat: *robore quercu vel subere.* Hodie tamen incolas Cisalpinae Galliae cum Plinio robur a quercu distinguere vocabulo *Rovere*, monet ipse Pontedera.

Et sive teres) Vulgatum *si veteris* recte emendavit Vrsinus, qui praeterea deinceps *perforatur* malebat legi. Similiter in loco nostro IV, 26, 4 pro *pedamen teres* Edd. I. B. R. habent *pedamenta res.*

Postulavit) Ita recte libri optimi

compluribus locis per[v] latus efforatur, et in circuitu vivarii certis intervenientibus spatiis defixus[x] erigitur: deinde per transversa laterum cava[y] transmit-
4 tuntur amites,[z] qui exitus ferarum obserent. Satis est autem vacerras inter pedes octonos defigere,[a] serisque transversis ita clatrare,[b] ne spatiorum laxitas, quae foraminibus intervenit, pecudi praebeat[c] fugam. Hoc autem modo[d] licet etiam latissimas regiones tractusque montium claudere, sicuti[e] Galliarum necnon et in aliis quibusdam provinciis locorum vastitas patitur. nam et fabricandis ingens est vacerris[f] materiae copia, et caetera in hanc rem feliciter[g] suppetunt. quippe crebris fontibus abundat
5 solum, quod est maxime praedictis generibus salutare: tum etiam sua sponte pabula feris benignissime[h] subministrat:[i] praecipueque saltus eliguntur,

H. Ald. sec. *fassilis* L. (v) *perlatua* Br. R. A. G. Gr. H. (x) Vitiose *defixis* Gesn. (y) *cavea* Ieus. Br. *cuca* P. (z) Ita pro *ramices* Sauger. Deincepa *eximitus* Br. *octenoa* Br. (a) *figere* Sang. (b) *glatrare* P. (c) *praebent* R. (d) *non* I. B. Br. R. *tratusque* R. (e) *sicut* I. B. Br. R. *Gallicarum* P. (f) *materiae vacerris* P. S. (g) *foeliciter* I. B. Br. R. H. (h) *benignissimus* R. (i) *subministrant* I. B. Br. R. (2) *arboribus* I. B. Br. R.

pro vulgatis *postulat*, *erit*. Contra I. Fr. Gronov. malebat *postulabit*.

Certis — *spatiis*) Ex Sangerm. *tertiis* — *spatiis* annotavit Gronov. quam lectionem non intelligo.

Amites) Ita solus liber Sangerm. Vulgo *ramices* Illo vocabulo usus est Palladius Sept. 12, Iun. II, 3. Deinde appellat seras, quia obserant exitum pecudi. Longurios Varro I, 14, 2, ubi vide. Festus in *reserare*: *sera namque dicuntur fustes, qui opponuntur clausis foribus.* — *Amites* ... *serisque*) In Polit. etiam *amites* reperit Pontedera, sed mutari vult in *ridicas*, quo nomine ait ea venire,[*] quae transversa iugantur. Deinceps ex suo Codice positum *sarris* defendit, quasi sarrum sit lignum, quod scalarum modo inseritur, unde *sarracum* dicatur, quod ex multis sarris conficiatur. Easdem *seras* vel *sarra* libri VI, cap. 19 *temones* vocari.

Vacerras inter pedes) Vrsinus malebat *vacerras tres inter pedes*. Sed ita spatia nimia angusta pro ratione rustica intercedere recte monet Gesner. In Sangerm. *vaccerras* legi monet Gronovius.

Sicuti Galliorum) Vrsinus emendabat: *sicut in Gallia Alpina nec non et in* etc.

qui et terrenis foetibus et arboribus[k] abundant. nam
ut graminibus ita frugibus roburneis[l] opus habent:[m]
maximeque laudantur, qui sunt feracissimi querneae
glandis et iligneae, nec minus cerreae,[n] tum[o] et ar-
buti,[p] caeterorumque pomorum silvestrium, quae
diligentius persecuti sumus, quum de cohortalibus
subus[q] disputaremus. nam eadem fere sunt pecudum
silvestrium pabula, quae domesticarum. Contentus 6
tamen non debet esse diligens paterfamilias[r] cibis,
quos suapte natura terra gignit, sed temporibus an-
ni, quibus silvae pabulis carent, condita messe clau-
sis succurrere,[s] ordeoque alere, vel adoreo farre
aut faba, plurimumque etiam vinaceis,[t] quidquid
denique vilissime constiterit, dare. idque ut[v] intelli-
gant ferae praeberi, unam vel alteram domi man-
suefactam[x] conveniet immittere, quae pervagata to-

arbore P. Vulgo *arboreis.* (l) *robur: ne iis* I. B. Br. *robur: ne his* R. (m) *habet* I. B. Br. R. *est* P. S. (n) *acerreae* Sang. *acernae* margo Gryph. et Steph. (o) *cum* I. B. Br. R. Sang. (p) *arbusti* Eaed. Lips. Sang. (q) additum ab Aldina *pecudibus* correxi ex Sang. (r) *pater familiae* I. B. R. (s) *succurrere* R. (t) Vulgo additum *et* omisi cum I. B. Br. B. Paulo antea *primumque* Sang. (v) *ut* om. Gy. *idque* om. Sang. (x) *mansuefactum* G.

1 *Arboreis*) Male libri quidam *arboribus*. Foetus h. l. sunt fructus omnes, et germina terrae adeoque gramina, frutices et arbores comprehendunt. De proventu uvarum Palladius Novembr. 9, foetuum pauperies. De ovis Columella VIII, 11, 8, et cap. 14, 6.

Frugibus roburneis) Fruges saepe dixit pro fructibus arboreis, et arbores frugiferas pro fructiferis. *Roburneis* forma mihi insolita accidit, quum alibi Columella *roboreus* dixerit. Ceterum roburneae seu roboreae fruges etiam h. l. querceam, iligneam et reliquarum arborum similium glandes comprehendunt.

Cerreae) Male libri quidam *acernae* et *acerreae*. Ad glandiferas arbores cerrus, non acer pertinet.

Cohortalibus subus) Sangerm. *suibus* habet; recte, puto. Nam Columella has arbores enumeravit VII, 9, 6, quum de suibus domesticis traderet. Igitur vulgatum *pecudibus* correxi.

Adoreo farre) Hoc loco frumentum integrum far adoreum intelligi puto, non mola infractum adoreum. Nam far ita etiam dici supra vidimus. Deinceps ante *quicquid* delevi vulgo intersertum *et* ex auctoritate librorum vetustorum.

tum vivarium cunctantes ad obiecta cibaria pecudes
7 perducat. Nec solum istud per hiemis penuriam fieri
expedit, sed quum etiam foetae partus ediderint,
quo melius educent natos. itaque custos vivarii fre-
quenter speculari debebit, si iam effoetae sint, ut
manu datis sustineantur[y] frumentis. nec vero pa-
tiendus est[z] oryx, aut aper, aliusve quis ferus[a] ultra
quadrimatum senescere. nam usque in hoc tempus
capiunt incrementa, postea macescunt senectute.
quare dum viridis aetas pulchritudinem corporis
8 conservat, aere mutandi sunt. Cervus tamen[b] com-
pluribus annis[c] sustineri potest. nam diu iuvenis
possidetur, quod aevi longioris vitam[d] sortitus est.
De minoris[e] autem incrementi[f] animalibus, qualis
est lepus,[g] haec praecipimus,[h] ut in iis vivariis,
quae maceria[i] munita sunt, farraginis et olerum fe-
rae[2] intubi[l] lactucaeque semina parvulis areolis per
diversa spatia factis iniiciantur. itemque Punicum
cicer, vel hoc vernaculum, nec minus ordeum, et
cicercula condita ex horreo promantur, et aqua cae-
lesti macerata obiiciantur. nam sicca non nimis ab
9 lepusculis appetuntur. Haec porro animalia vel si-
milia his, etiam silente[m] me, facile intelligitur, quam
non expediat conferre[n] in [id] vivarium, quod va-

(y) *sustinantur* B. R. (z) *est* deest I. B. Br. R. (a) *rerus* R. (b) Ita pro *autem* Iont. P. Sang. (c) *anni* R. (d) *vitem* Ald. sec. (e) *minoribus* P. (f) *incrementis* P. (g) *lupus* Iens. Br. (h) *praecipiemus* Br. deinceps *his vivariis* I. B. Br. R. (i) *materia* L. et G. (2) *fere* ante Gesn. (l) *intubae* I. B. Br. R. (m) *silenter et* I. B. Br. R. lacuna inter *silentem et* antiq. *et*

Sed quum etiam) Melius legi puto *sed etiam quum*. Deinceps Sang. *educant*. Paulo post *effoetae sunt* Sangerm. pro *sint*.

Ferae intubi) Ita recte scribi iusserat Vrsinus pro vulgato *fere*. *Intubae* etiam I. B. R. editiones; sed Columella ubique intubum dixit genere neutro; hinc malim etiam hoc in loco *feri*. Ex Sang. *farragini* annotavit Gronovius.

cerris[o] circumdatum est: siquidem propter exiguita-
tem corporis facile clatris subrepunt, et liberos
nacta[p] egressus fugam moliuntur.

II. Venio nunc ad alvorum curam, de quibus ne-
que diligentius quidquam praecipi[a] potest, quam ab
Hygino iam dictum est, nec ornatius quam Virgilio,
nec elegantius[b] quam Celso. Hyginus veterum aucto-
rum placita secretis dispersa monimentis[c] industrie[d]
collegit:[e] Virgilius poëticis floribus illuminavit: Cel-
sus utriusque memorati adhibuit modum. Quare[f] ne 2
attentanda quidem nobis fuit haec disputationis ma-
teria, nisi quod consummatio[g] susceptae professionis
hanc quoque sui partem desiderabat, ne universitas
inchoati operis nostri, velut membro aliquo reciso,[h]
mutila[i] atque imperfecta[k] conspiceretur. Atque ea,
quae Hyginus fabulose tradita de originibus apum
non intermisit, poëticae magis licentiae quam no-
strae fidei concesserim. Nec sane rustico dignum est 3

habet Lips. (o) *confere* R. deinceps *id* om. Sang. (o) *vacceris circumdatum* Br. *circund.* etiam Ald. (p) *nactae* I. B. Br. R. A. Iunt. G. Gr. H. omilt. R.

Cap. II. (a) *quicquam percipi* Br. deinceps *Higinio* omn. ante Gesn. Recte Sang. (b) *eligantius* Iunt. (c) *monumentis* I. B. Br. R. (d) *industria* Hervsg. (e) *colligit* L. P. (f) *Qua in re attentanda* P. (g) *consumatio* I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. L. (h) *resciso* H. (i) *mutilata* I. B. Br. R. (2) *in*

Cap. II. *Curam*) Minor in hoc libro Columellae apparet diligentia, quippe qui disciplinam banc apum omnem ex Hygino et Celso transtulisse, ipse vero nunquam exercuisse videatur. Igitur multis eam partibus mancam reliquit, nec ea perspicuitate, ut agrorum culturam explicuit. Geoponicorum liber decimus quintus pleraque ex Aristotele et reliquis, quos hodieque terimus, scriptoribus repetiit, perpauca sane, nec ulla cum subtilitate tradita. Ceterum ex Sang. vulgatum *alveorum curam* correxi; ex qua deinceps *Higino* scriptum laudavit idem Gronovius.

Quam Virgilio) *Quam a Virgilio — a Celso* scribi vult cum suo Codice Pontedera. Sang. *Vergilio* habet.

Memorati adhibuit) Puto legendum *memoratis adhibuit*.

Mutila) Pontedera praeferebat Edd. vetustarum *mutilata*.

Originibus apum) Sang. librum in

sciscitari, fuerit ne mulier pulcherrima specie Melissa, quam Iupiter[l] in apem convertit, an (ut Euhemerus[m] poëta dicit) crabronibus et sole genitas apes, quas nymphae Phryxonides[n] educaverunt,[o] mox Dictaeo specu Iovis exstitisse nutrices, easque pabula munere dei sortitas quibus ipsae parvum educaverant alumnum. Ista enim, quamvis non dedeceant poëtam, summatim tamen et uno tantummodo versiculo leviter attigit Virgilius,[p] quum sic ait: *Dictaeo cae-*
4 *li*[q] *regem pavere sub antro.* Sed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando et in qua regione primum natae sint:[r] utrum in Thessalia[s] sub Aristaeo, an in insula Cea, ut scribit Euhemerus,[t] an Erechthei[v] temporibus in monte Hymetto, ut Euthronius;[x]

infectu Saug. deinceps *apium* Sang. (l) *Iuppiter* B. R. *Mellissa* omnes praeter Commel. et Gesner. (m) *Homerus* lens. Br. *Heuhemerus* L. *Euhemerus* Pol. utsrque. (n) *Phruxon.* lens. Br A. Iunt. G. H. L. *phrixonides* B. R. (o) Ita pro *educaverint* I. B. Br. R. et vitio operarum Gesn. (p) *Vergilius* post Victor. (q) *coeli* omnes praeter Br. St. Commel. Gesner. (r) *sunt* I. B. Br. R. S. (s) *Thesalia — an insula* Br. (t) *Homerus* I. B. Br. R. (v) Ita pro *Erichtonii* Sang, *Ericthonii* Br. A. Nobiscum Polit. et plerisque locis huius libri *apium* praeferre monuit Drakenb. ad Livium T. I, p. 998, et h. l. *apium* ex eo annotavit Gronovius.

Melissa) Melissei, regis Cretensium, filia, referente Lactantio I, 22, 9. De fabula hac Cretensi vide Heynii egregii notam ad Apollodorum pag. 16.

Phryxonides) Has aliunde ignoramus. De Euhemero vide ad Varronem I, 48, 2. Dictaeum specu seu antrum in Creta omnes commemorant in hac narratione. De nomine Euhemeri tamen subdubito. Eumeli βουγονίαν enim novimus, ubi argumentum hoc commode potuit tractari.

Virgilius) Georgic. IV, 152.

Aristaeo) Huic veteres scriptores tribuunt rei agrariae et rusticae disciplinae culturam per Thessaliam, Arcadiam et insulas graecas, inprimis Ceam propagatam.

Erechthei) Ita optimi libri pro *Erichthonii*; nec aliam rationem secutus sum in hac lectione probanda, quum iam apud antiquos scriptores ipsos nomina haec duo regum Atticorum eorumque facta permutata et confusa fuisse constet. Vide Heynii nostri notas ad Apollodorum p. 837, 840 et 867.

Euthronius) Recte, puto, Pontedera emendabat *Euphronius*, quem inter scriptores rei rusticae comme-

an Cretae Saturni temporibus, ut Nicander: non magis quam utrum examina, tanquam caetera videmus animalia, concubitu sobolem procreent, an haeredem[y] generis sui floribus eligant, quod affirmat noster Maro:[z] et utrum evomant[a] liquorem mellis, an alia parte reddant. Haec enim et his similia magis scrutantium rerum naturae latebras, quam rusticorum est inquirere. studiosis quoque literarum[b] gratiora sunt ista in otio[c] legentibus, quam negotiosis[d] agricolis. quoniam neque in opere neque in re familiari quidquam[e] iuvant.

III. Quare revertamur ad ea, quae alveorum cultoribus magis[a] apta sunt. Peripateticae sectae con-

Victor. in Omissis. *Ericebonii* L. Deinceps *Hymeto* a. Vict. *Eumetio* L. *Hyemetio* P. a. *hymetio* P. novus et Sang. (x) *Euporius* Lips. (y) *heredem* Herv. *aligant* Br. (z) *Varro* L. (a) *elomont* L. (b) *litterarun* I. B. Br. R. Iunt. (c) *ocio* I. B. Br. R. (d) *negociosis* I. B. R. (e) *quicquam* Br. Ald.

Cap. III. (a) *aptae* P. (b) *his* B. R. deinceps verba *apum sine* om. Sang.

morant Varro et Columella, et quo usus est Plinius libro nono, quum de apibus doceret.

Nicander) Colophonium, cuius Μελισσουργικὰ, nescio an partem Γεωργικῶν, laudavit Athenaeus II, p. 68. Idem opus respexit Aelianus H. A. V, 42: *ἡγεμόνες καλοῦνταί τινες, καὶ ἄλλαι σειρῆνες, καὶ ἐργοφόροι τινες, καὶ ἕτεραι πλάστιδες. Νίκανδρος δὲ εὐφορεῖν τοὺς κηφῆνάς φησι.*, ubi Gesnerus malebat legi ἐργοφορεῖν. Mihi Nicandri sententia obscura est; nisi respexit fabulam de Iove, in Creta a Melissa educato; de qua fabula Hyginum vide cap. 139, et Boeum apud Antoninum Liberalem cap. 18. Cretenses has apes aereo colore fuisse tradit Diodorus I, p. 381, et Aelianus H. A. XVII, 35. Ceterum in Alexipharmacis vers. 446, monti Hymeto Nicander mellificii inventionem vindicavit, ubi vide notam in Addendis.

Floribus eligant) i. e. *e floribus legant* Virgilii locus est IV, 202: *ipsae e foliis natos et suavibus herbis ore legunt.* Eandem quorundam sententiam retulit Aristoteles H. A. V, 21. Ad Georg. III, Philargyrius haec ab initio: *nam ut ait Cornelius Celsus apes ex floribus ceras faciant, ex rore matutino mel.*

Evomant) Aristoteles H. A. V, 22: *φέρει δὲ κηρὸν καὶ ἐριθάκην περὶ τοῖς σκέλεσιν, τὸ μέλι δὲ ἐμεῖ εἰς τὸν κύτταρον — τοὺς δὲ χυμοὺς τῷ ὁμοίῳ τῇ γλώττῃ ἀναλαμβάνουσα κομίζει*, unde Plinius XI, sect 12: *in uterculos congestus apum; ore enim eum vomunt.*

ditor Aristoteles in iis[b] libris, quos de animalibus
conscripsit, apum sive examinum genera complura
demonstrat, earumque alias[c] vastas sed glomerosas,
easdemque nigras et hirsutas apes[d] habent: alias[e] mi-
nores[f] quidem sed aeque[g] rotundas et[h] infusci colo-
2 ris horridique pili: alias[i] magis exiguas, nec tam ro-

(c) *alia* Herv. *alia quae* Lips. *aliaque* Sang. (d) *apis* Br. *apeis* Ald. *alas* Iunt. (e) *alia* Herv. et Sang. (f) *maiores* L. P. (g) *neque* P. Sang. (h) *sed fusci* Sang: deinceps *pilli* I. B. R. (i) *alia* Herv. et Sang. (2)

Cap. III. *Aristoteles*) De generibus apum is tradidit libro V, 22, et IX, 40. Priore in loco haec habet: *εἰσὶ δὲ γένη τῶν μελιττῶν ἡ μὲν ἀρίστη μικρὰ καὶ στρογγύλη καὶ ποικίλη· ἄλλη δὲ μακρά, ὁμοία τῇ ἀνθρήνῃ. τρίτος δὲ ὁ φὼρ καλούμενος. οὗτος δὲ ἐστὶ μέλας καὶ πλατυγάστωρ. τέταρτος δ' ὁ κηφήν, μέγιστος μὲν μεγέθει πάντων — ἡγεμόνων δὲ δύο γένη εἰσίν.* et cap. 21, de ducibus ita: *ὁ μὲν βελτίων πυῤῥός, ὁ δὲ ἕτερος μέλας καὶ ποικιλώτερος, τὸ δὲ μέγεθος διπλάσιος τῆς χρηστῆς μελίττης. καὶ τὸ κάτω τοῦ διαζώματος ἔχουσιν ἡμιόλιον μάλιστα τῷ μήκει.* Eadem repetit altero in loco, sed addit: *διαφέρουσι δὲ αἱ γινόμεναι τῶν μελιττῶν, αἵτ' ἀπὸ τῶν τὰ ἥμερα νεμομένων καὶ ἀπὸ τῶν τὰ ὀρεινά. εἰσὶ γὰρ αἱ ἀπὸ τῶν ὑλονόμων δασύτεραι καὶ ἐλάττους καὶ ἐργατικώτεραι καὶ χαλεπώτεραι — αἱ δὲ μακραὶ τάτε κηρία ποιοῦσιν ἀνώμαλα καὶ τὸ κάλυμμα ἀνῳδηκός.* Vides igitur, Hyginum et Columellam aliunde addidisse, quae non sunt hodie in libris Aristotelis, cuius locum fidelius excerpsit Varro III, c. 16, 18. Sed praeterea in fine cap. 40, philosophus haec habet, *εἰσὶ δ' αἱ μικραὶ ἐργάτιδες μᾶλλον τῶν μεγάλων — ἔχουσι δὲ τὰ πτερὰ περιτετριμμένα καὶ χροιὰν μέλαιναν καὶ ἐπικεκαμμένας. αἱ δὲ φαναὶ καὶ λαμπραὶ ὥσπερ γυναῖκες ἀργαί.*

Apum sive) Haec verba omittit S. Mihi verba *sive examinum* spuria videntur, etsi deinceps Vrsinus malebat legi: *eorumque alia* cuius opinionis etiam participem fuisse editorem Hervagianae docet varietas lectionis. Totus mihi locus hic obscurus fuit, quoniam auctoritatem ignorabam; nec apparet satis, num genera apium universe quot sint mansuetarum, dicere voluerit Columella, an species apum tot, quot in unoquoque alveario una versantur, enumerare et describere voluerit. Hoc tamen si voluisset, credo nomina vulgaria fucorum et reliqua addidisset.

Earumque alias etc.) *Eorumque alia quae vastas — apis habent: alia minores — alia magis — nonnulla minimas* ex Lips. Polit. et suo Codice corrigit Pontedera vulgatum.

Hirsutas apes habent) Iunt. *alas* habent, et sic corrigi iussit Ascensius, monente Gronovio. Sed ita ex loco Aristotelis esse debebat *easdemque nigras habere alas hirsutas* vel potius *attritas*.

tundas, sed obesas tamen et latas, coloris meliusculi: nonnullas[k] minimas gracilesque, et acuti alvi,[l] ex aureolo[m] varias atque leves: eiusque[n] auctoritatem sequens Virgilius,[o] maxime probat parvulas, oblongas, leves,[p] nitidas, *Ardentes*[q] *auro, et paribus lita corpora guttis*, moribus etiam placidis. nam quanto grandior apis, atque[r] rotundior, tanto peior. Si vero 3
saevior,[s] maxime pessima est.[t] sed tamen iracundia notae melioris[v] apium[x] facile delinitur assiduo interventu eorum qui curant [alvearia.[y]] nam quum saepius tractantur, celerius mansuescunt, durantque, si diligenter excultae sunt, in annos decem, nec ullum examen hanc aetatem potest excedere, quamvis in demortuarum locum quotannis pullos substituant. nam fere decimo ad internecionem[z] anno gens uni-

nonnulla Herv. (l) Vulgo *alvei*. (m) *aurealo* lens. Br. *aurtolo* P. S. (n) *eius* Saog. (o) *Vergilius* G. Gr. (p) *breves* L. (q) *ardentis* Br. *ardenteis* Ald. sequens *et* om. I. B. Br. R. (r) Vulgo additum *etiam* om. I. B. Br. R. (s) *severior* Eaedem. (t) *est* om. Eaed. (v) *meliores* P. (x) *apium* om. I. B. Br. R. deinceps *facile demitur* Sang. teste Gronovio. (y) *currant. Nam* P. Etiam Sang. omittit *alvearia*. Igitur inclusi. (z) *internitione* B. R. A.

Meliusculi) Gesnerus suspicabatur legendum *melleusculi*. Suot quae Aristoteli φαυαὶ καὶ λαμπραὶ dicuotur.

Acuti alvi) Ita cum Morgagni scripsi pro *alvei*. Vulgo tamen genere feminino alvus dici solebat. Hae sunt quas Aristoteles oblongas dicit et cum vespis comparat.

Virgilius) IV, 95 seqq. Sed miror Interpretes non admonuisse de lectione Virgiliana, ubi haec tantum sunt: *elucent aliae et fulgore coruscant ardentes auro et paribus lita corpora guttis*, quem locum Columella et pleniorem et diversum a vulgari lectione reperit in suo Codice. Sed oblongas apes cum Aristotele improbat Varro et Plinius. Vide ad Varronem I, 46, sect. 49. Cf. infra ad cap. X, sect. 2.

Saevior) Vrsinus emendabat: *saeviat, maxima pessima est*. Gesnerus totum hoc membrum abesse malebat, ut superfluum. Ceterum in Edd. primis est *atque rotundior* omisso *etiam*. Forte olim h. l. fuit *atque etiam oblongior*: et supra pro *oblongas* fuit *rotundas*. Nam rotundas ceteri scriptores omnes probant, oblongas improbant.

Curant alvearia) Codd. optimi omittunt *alvearia*; et possunt abesse.

Decem) Hunc summum aetatis terminum posuit Aristotelis H. A. V, 19.

Ad internecionem) Ita recte Sang.

4 versa totius alvei consumitur. Itaque ne hoc in toto
fiat[a] apiario, semper propaganda erit soboles, obser-
vandumque vere quum se nova profundent[b] exami-
na, ut excipiantur, et domiciliorum numerus au-
geatur. nam saepe morbis intercipiuntur, quibus
quemadmodum mederi oportet, suo loco dicetur.

IV. Interim per has notas, quas iam diximus,
probatis apibus destinari debent pabulationes, eaeque
sint secretissimae, et[a] ut noster praecipit Maro,[b]
viduae pecudibus, aprico et minime procelloso caeli
statu: *Quo*[c] *neque sit ventis aditus; nam pabula
venti ferre domum prohibent: neque oves hoedique*[d]
petulci floribus insultent, aut errans bucula campo
2 *decutiat*[e] *rorem, et surgentes atterat herbas.* eadem-

lunt. G. H. Vulgatum *ab internicione*, quod om. Lips. correxi ex Sang. (a) Ita pro *apiario fiat* Sang. (b) *perfundent* I. B. Br. R. H.

Cap. IV. (a) *ut et* omnes praeter St. Commel. et Gesn. (b) *Varro* L. *praecepit* Sang. (c) *Quod* P. (d) *haedique* I. B. Br. R. A sec. *edique* L. (e) *decutiet* I. B. Br. R. *surgentis* Br. *surgenteis* Ald. (f) *aut* I. B. Br. R.

Vulgatum *ab internicione* transpositum omisso *ab* copulabat Gesnerus cum verbo *consumitur*. Pontedera malebat legi *intromissione*.

Cap. IV. *Pabulationes*) Quin *stabulationis* voluerit, non dubito. Sic etiam Palladius, qui *stationem* ex h. l. transtulit; quanquam vulgata defendi potest, quod alvearia obseri vult pabulo Columella, cuius nunc genera exponit.

Maro) IV, 9 seqq. Ceterum h. l. ita excerpsit Palladius I, 37: *Apibus stationem non longe a domini aedibus vel in horti parte secreta et aprica et a ventis remota, et calidiore locare debemus, quae in quadratam constituta mensuram fures et accessus hominum pecudumque submoveat*, ubi vocabulum *calidiore* non positum est ex mente Columellae, quem vide c. 5 initio. Verba autem in *quadratam constituta mensuram* esse vitiosa, facile suspiceris ex nostri c. 5, s. 3. — Ceterum plantarum nectaria a Linnaeo dicta variae sunt formae et positionis, in quibus tempore foecundationis mellis genus naturalis exsudat, quod collectum apes conficiunt intus, confectumque evomunt. Verumtamen sunt etiam plantae nectariis dotatae, veluti anthoxanthum odoratum, narcissus, et fumaria officinalis, quibus tamen apes abstinent. In genere Aristoteles H. A. V, 22, mel colligi ait ex plantis, florem calyce continentibus; quem locum quomodo perverterit Plinius XI, s. 15, vide ad Varronem III, 16, 26. Varro enim multo accuratius flores digessit et frutices,

que regio foecunda sit fruticis exigui, et maxime thymi aut origani, tum[f] etiam thymbrae,[g] vel nostratis cunilae, quam satureiam[h] rustici vocant. Post haec frequens sit incrementi maioris surculus, ut rosmarinus, et utraque cytisus. est enim sativa et altera suae spontis. itemque semper virens pinus, et minor ilex: nam prolixior ab omnibus improbatur, ederae[i] quoque non propter bonitatem recipiuntur, sed quia praebent plurimum mellis. Arbores[k] vero 3
sunt probatissimae, rutila[l] atque alba ziziphus,[m] nec minus tamarices,[n] tum etiam amygdalae, [et[o]] per-

(g) *tymbrae* a. V. et L. *cunelae* Br. (h) *satyreiam* P. *satyram etiam* Sang. deiude *rosmarinum* Sang. (i) *hederae* I. B. Br. R. (a) *Arborum* P. S. (l) *rutilia* I. B. Br. R. (m) *ziciippus* L. (o) *amaricus* I. B. Br. R. *amaranthus* A. Iunt. G. Gr. H. St. *amaracus* Pol. S. Vulgo *amarantus*. (o) *et*

unde apes mel, ceram et propolin colligunt.

Fruticis exigui) Palladius l. c.: *sit abundans floribus, quos in herbis vel in fruticibus vel in arboribus procuret industria. Herbas nutriat origanum, thymum, serpyllum, satureiam, melisphyllum.* Serpyllum ipse Columella sect. 6 cum reliquis nominat, adeo, ut h. l. excidisse videatur. Melissophyllum demum cap. 9, sect. 8 memorat.

Maioris surculus) Palladius: *in fruticibus* vero sint *rosae, lilia, fabae, rosmarinus, hederae*, ubi Codex Barthii, Lugd. Erford. cum Vincentio recte *violae flavae* habent pro *fabis*. Sunt quae luteolae rosae dicuntur Columellae sect. 4. Lilia male inter frutices ponuntur; cytisum omisit Palladius.

Cytisus) Aldina hic et ubique male *cythisus* habet.

Minor ilex) Intelligit spinosam, quam nominat VI, 3, 7: maioris non spinosae frondes pecori praebentur.

Bonitatem) scilicet mellis.

Arbores) Praeter librum Polit. etiam Sang. habere *arborum*, testatur et probat Drakenb. ad Livium T. IV, p. 263.

Rutila atque alba) Ex Syria Augusti novissimis temporibus translata ziziphा, testatur Plinius XV, sect. 14. Idem XXVI, s. 27: *zizipha, quae et Cappadocia vocantur; his odoratus flos, similis olearum floribus.* Cyprum aegyptiacam ziziphi foliis esse ait XII, sect. 51. De utraque zizipho dicetur ad Palladium April. IV, 1.

Tamarices) Ita vulgatum *amarantus*, qui ad herbas pertinet, cum Herm. Barbaro Coroll. I, 125, et Pontedera correxi. Ita infra cap. 14, 11, pro floribus tamaricis Codex Sangerm. habet amaracis; sed Palladius XII, 8, tamarisci, ubi libri quidam *tamarici* habent, Vincentius *thamarici*. Palladius, qui h. l. transtulit I, 37: *in arboribus ziziphus, amygdalus*

sici, atque pyri,[p] denique pomiferarum pleraeque,[q] ne singulis immorer. Ac silvestrium commodissime faciunt grandifera robora, quin etiam terebinthus, nec dissimilis huic lentiscus, et odorata cedrus,[r] ac tilia. Solae ex omnibus[s] nocentes taxi repudiantur.
4 Mille praeterea semina vel crudo cespite[t] virentia, vel subacta sulco, flores amicissimos apibus creant,

om. I. B. Br. R. Sang. *amydalae—perficique ac* Sang. (p) *piri* I. B. Br. R. Ald. sec. (q) *pleraque* I. B. Br. R. deinceps *Ad sylvestrium* Saoger Vulgo *At sylvestrium*. (r) *caedrus* u. V. Deinceps vulgo *At tiliae solae*. sed Br. *Ac tiliae solae*. Saog *ac tilia sola*. Herv. *Attiliae*. Verba *et odorata cedrus* om. Sang. (s) Vulgo intersertum *sunt* omisi cum Saog. et distinctionem post *nocentes* positam sustuli. (t) *caespite* post Victoe. (v) *aint*

persicus, pirus, pomiferaeque arbores, quibus nulla amaritudo respondet flore desucto, ubi Vincentius *zizipha — flore de succo*, alibi vero habet *floridae succo*. Contra liber Polit. et Cresc. habet *floris vel succi*. Deinde inter herbas amarscum memorat. Vide et infra ad sect. 6.

Robora) i. e. arbores glandiferae. Palladius: *Silvestria vero, glandifera robora, terebinthus, lentiscus, cedrus, tilia, ilex minor, et linus, sed taxi removeantur inimicae*, ubi Crescentius ante terebinthum inserit buxum. Deinde pro *linus* ibi vulgo *cinus* legebatur; Crescentius habet: *tilia, pinus et taxi*. Liber Polit. habet similiter *et taxi*, sed idem cum Erford. libro et Edd. I. B. R. et Codice Lugduuensi scriptum habet *tinus*, Vincentius *thimus*. Lectionem *pinus* praefert etiam in Palladio Pontedera. Pertinere enim recte eit pinum cum larice, abiete, ilice, cedro, lentisco et terebintho, ad eas arbores, ex quarum resinosa materia, cortice et foliis exsudante, apes ceram conficiant, quaeque nullo florum succo mellificium adiuvent. Contra tinum nullum de cortice gluten stillare, et flores inodoros ineuote vere exuere iam, dum latent adhuc torpore conditae hiberno apes. Igitur reiecit Pontedera opinionem Salmasii, in Columella et Virgilio IV, 112, *tinum* reponentis. Recte! *Pinum piceam* Linnaei pulcritudine sua et fructu probabilem intelligi censebat *Martyn* ad Virgilium.

Cedrus ac tilia) Ex libro Sang. locum emendavi approbante Palladio. Vulgo *cedrus. At tiliae solae ex omnibus sunt nocentes: taxi repudiantur*. Tiliam praeter poëtam Georg. IV, 141, laudat etiam in mellificio Plinius, qui simul taxos repudiant, eodem crimine hodieque notos et nomine. Odorata cedrus esse videtur ex genere iuniperorum, quam a Latinis et Italicis suo tempore cedrum etiam dictam accurate descripsit Albertus pag. 435. Habere ait poma oblonga crocea odore olibani et pastinacae. A quibusdam ait vocari *arangum*, sed arangi pomum esse breve, rotundum, truncum crassiorem et altiorem frigora magis ferre. Arangus est aurantium pomum.

ut sunt [x] in irriguo [x] solo frutices amelli, caules acanthini, [y] scapus asphodeli, gladiolus narcissi. [z] At in hortensi lira [a] consita nitent candida lilia, nec

Br. (x) *virgineo* P. aut. L. Sang. *virginio* P. novos. *fructices* deinceps Br. (y) *acantini* R. *achantini* L. (z) *narcisi* I. B. R. *nartis* L. (a) *lyra* I. B.

Irriguo solo) *Virgineo solo* ex Codd. restitui vult Pontedera, quod interpretatur neque aratro neque bipalio neque alio rustico instrumento violatum solum. Praeterea in irriguo solo udoque acanthum asphodelum narcissumque germinare negat. Victorius etiam in altero codice *virgineo*, in altero *virgeneo* scriptum reperit; quae lectio ex libris Politiani etiam annotata est. Vnde apparet, hos Politiani libros eosdem esse, quos comparavit Victorius. Ceterum locum hunc ita transtulit Palladius: *melisphyllum*, *violas agrestes*, *asphodelum*, *citraginem*, *amaracum*, *hyacinthum*, *qui iris vel gladiolus dicitur similitudine foliorum*, *narcissum*, *crocum*, *ceterasque herbas suavissimi odoris et floris*, ubi Codex Polit. cum Crescentio omisit verba: *agrestes*, *asphodelum*, *citraginem*. Deinde Crescent. *narcissum creticum*. In Columella non est *amaracus* nec *citrago*. Pro *gladiolus narcissi* Palladius legisse videtur *gladiolus et narcissus*.

Amelli) Infra cap. 13, 8: *amelli radix*, *cuius est frutex luteus*, *purpureus flos*. Virgilius Georg. IV, 271 seqq. *Est flos in pratis*, *cui nomen amello fecere agricolae — uno ingentem tollit de cespite silvam*, *aureus ipse*, *sed in foliis*, *quae plurima circum funduntur*, *violae sublucet purpura nigrae — asper in ore sapor. tonsis in vallibus illum pastores et curva legunt prope flumina Mellae. Huius odorato radices incoque baccho*, *pabulaque in foribus plenis adpone canistris*, ex quo loco Columellam ita emendabat Pontedera: *cuius est fruticis luteus purpureusque flos*. Recte. Discum enim flavum petala in margine circumposita nigro purpurea intelligi voluit Virgilius. Asterem atticum coeruleum intelligi Tournefortii I. R. H. p. 481 censuit Pontedera Instit. R. Herbar. Dissert. IX, p. 227, eumque secutus Martyn ad Virgilium. Is est aster amellus Linnaei. Sed vide infra notam.

Caules acanthini) Nescio an acanthon topiariam herbam Plinii XXII, sect. 34 intelligi velit, quam Dioscorides III, 19 gaudere ait locis humidis. Branca ursina vulgo audit, Linnaeo acanthus mollis.

Scapus asphodeli) Graeci anthericum, radicem vero asphodelon dixerunt admonente etiam Plinio XXI, s. 68.

Gladiolus narcissi) Inter flores gladiolum nominat et eum hyacinthis florere tradit Plinius XXI, sect. 38. Idem sect. 68 geminum gladiolum palustrem memorat, a folii similitudine dictum, quae etiam h. l. in folio narcissi, gladiolo dicto, respicitur. Palladius male h. l. interpretatus est, ut recte monuit Pontedera, aut verba Palladii sunt mendosa et transposita. — Lilii flore expressum succum olim mel vocabant, auctore Plinio XXI, sect. 74. Sed unguento lirino eadem omnia tribuit Dioscorides III, 116.

his[b] sordidiora leucoia, tum puniceae[c] rosae, luteo-
laeque, et Sarranae violae, nec minus caelestis lu-
minis[d] hyacinthus, Corycius item Siculusque bulbus
5 croci[e] deponitur, qui coloret odoretque mella. Iam
vero notae vilioris innumerabiles nascuntur herbae
cultis atque pascuis regionibus, quae favorum ceras[f]
exuberant: ut vulgares lapsanae, nec his pretiosior[g]
armoracia,[h] rapistrique olus, et intubi silvestris ac
nigri papaveris flores; tum agrestis pastinaca, et
eiusdem nominis edomita, quam Graeci σταφυλῖνον
6 vocant. Verum ex cunctis, quae proposui, quaeque
omisi[2] temporis compendia sequens (nam inexputabi-

Br. R. (b) *hio* I. B. R. (c) Vulgo *punicae*. Lips. *punicee*. (d) Ita pro *numinis* Sang. Deinceps *iacynthus* I. B. Br. R. *corytius*. *Item* Aned. *coritius* A. Iunt. H. St. Paulo antea *Serranae* Sang. (e) *crocino* Sang. deinceps idem *inodoretque*. omissa voce *mella*. (f) *caeras* I. B. Br. R. (g) *precios*. I. Br. *praecios*. B. R (h) *aremorana* Lips. Vulgo *armoratia*. (i) σταφυλινην I. B. Br. R. σταφυλινον Iunt. Pol. σταφυλῖον Sang. (2) *obmisi* I. B.

Puniceae) Ita legi voluit etiam Vrsinus; puniceis opponuntur rosae luteolae, quas flavas dixit Palladius ex h. l. Male ergo Gesnerus *luteolaeque* trahebat ad violas; etsi inter sativas luteis praecipuam auctoritatem tribuit Plinius.

Sarranae violae) Sangerm. liber *Serranae*. Palladius *agrestes violas* ex h. l. transtulit. Sarrano ostro dixit Columella X, 287. Intelligit igitur purpureas, nigras, sponte crescentes.

Luminis hyacinthus) Ita recte liber Sang. pro *numinis*. Lectionem hanc coniectura assecutus fuerat cum Morgagni Gesner. Bodaeus cum Salmasio *nominis* corrigebat, et de altero nomine interpretabatur, quo iris fuerit dictus, recentioribus spatula foetida.

Odoretque) Sang. *inodoret*. Sed idem infra XI, 3, 22, *inodorare* mutat in *odorare*.

Iam vero) In Sang. esse *Tam vero* et deinceps *cultis atque pascuis*, annotavit Gronovius. Posteriorem lectionem sine cunctatione vulgatae *cultisque atque pascuis* substitui, mutata etiam interpunctione. Vrsinus malebat: *cultis aeque atque pascuis*. Ex priore Sangerm. lectione efficiu *Tum vero*.

Exuberant) Vrsinus malebat *cellas exuperant*. Sed de *exuberare* vide ad II, 1, 5; II, 10, 6. Ceras *favorum* dixit etiam Palladius VII, 7, sect. 8.

Armoracia) Ita scripsi, ut supra exstat VI, 17, 8. Gesner reliquit h. l. *armoratia*. Vide infra ad XII, 9, 3. Est quod vernaculo sermone *Meerrettig*, peregrino *Creen* vocamus.

lis erat numerus) saporis praecipui mella reddit thymus.[l] eximio deinde proximum[m] thymbra,[n] serpyllumque[o] et origanum. tertiae notae, sed adhuc generosae, marinus ros et nostras cunila,[p] quam dixi satureiam. mediocris deinde gustus tamaricis,[q] ac ziziphi[r] flores, reliquaque,[s] quae proposuimus, cibaria. Sed ex sordidis deterrimae notae mel habe- 7
tur nemorense, quod ex sparto atque arbuto[t] provenit: villaticum, quod nascitur in oleribus et[v] stercorosis herbis. Et quoniam[x] situm pastionum atque etiam genera pabulorum exposui, nunc de ipsis receptaculis[y] et domiciliis examinum loquar.

Br. R. A. G. deinceps *temporum* Sang. (l) *thymum* Sang. teste Gronovio. Deinceps pro *thymo deinde* ex Pol. antiquo et Sang. dedi *eximio*. Regiensis *Tymo*. (m) Ita pro *proxima* Pol. antiq. et Sang. *proximi* Pol. novus. (n) *thybra* P. a. et S. *tymbra* I. B. Br. R. A. Iunt. H. G. St. novus Pol. et Gryph. faciunt cum Commel. (o) *serpillumque* extra Iunt. Com. et Gesn. omnes. (p) *cuncla* I. B. Br. R. S. (q) *amaranthini* omnes praeter Reg. Com. et Gesn. qui *amarantini* dedit. (r) *ziziphili* L. (s) *reliqua* Sang. (t) *arbusto* I. B. Br. R. S. Ceterum idem Sang. *Sed ex sordidis deterrimae.* Vulgo erat *ex omnibus*. Idem *ex* ante *sparto* omittit. (v) *et sterc. herbis* omitt. Sang. (x) *quom* I. B. Br. *cum* R. (y) *ecept.* Iunt.

Erat numerus) Ex Sang. *et innumeri saporis praecipue* annotavit Gronovius. Forte voluit dare *sequens, inexputabilis et innumeri saporis, praecipua mella reddit thymus.*

Proximum thymbra) Palladius: *Primi saporis mella thymi succus effundit, secundi meriti thymbra, serpyllum vel origanum; tertii meriti rosmarinus et satureia. Caetera ut arbutus et olera saporem rustici mellis efficiunt.* Ceterum Sang. teste Gronovio habet *marinum ros* (quod etiam antea annotatum fuit), deinde *cunela — saturaeam.*

Tamaricis) Ita etiam h. l. legendum pro *amarantini* monuit Pontedera. Flores autem ziziphi mediocris gustus mel efficiunt, etsi eius arborem supra probatissimam dixerat; nunc enim herba et arborea comparantur invicem; inter arbores autem probatissima ziziphus, ut recte monuit idem Pontedera. Sangerm. teste Gronovio habet: *amarachinia ziziphi — ciboriis.*

Sparto) Plinius XI, sect. 8 de cera: *falso excipitur et spartum; quippe quum in Hispania multa in spartariis mella herbam eam respiciunt.* Sang. habet *quod sparto atque arbusto*. Idem ante *domiciliis* copulam *et* omittit, teste Gronovio.

V. Sedes apibus[a] collocanda est contra brumalem meridiem procul a tumultu, et coetu hominum ac pecudum, nec calido loco, nec frigido: nam utraque re[b] infestantur. haec autem sit[c] ima parte vallis, ut et vacuae quum prodeunt pabulatum apes, facilius editioribus[d] advolent, et collectis utensilibus cum onere per proclivia non aegre devolent. Si villae situs ita competit,[e] non est dubitandum, quin aedificio iunctum apiarium maceria circumdemus, sed in ea parte, quae tetris latrinae sterquiliniique et a balinei[f] libera
2 est odoribus. Verum[g] si positio repugnabit, nec maxima tamen incommoda congruent, sic quoque magis expediet[h] sub oculis domini esse apiarium. sin autem cuncta fuerint inimica, certe vicina vallis occupetur, quo saepius descendere non sit grave possidenti. nam res ista maximam fidem desiderat; quae quoniam rarissima est, interventu domini tutius custoditur. Neque ea curatorem fraudulentum tantum, sed etiam[i] im-

CAP. V. (a) *apium* Sang. (b) *re* om. I. B. Br. R. (c) *imma parte sit* Br. Deinceps vulgo *et ut* legitur. (d) *editionibus* Ians. Br. (e) *conpetit* Br. deinceps *circundemus* Br. Ald. (f) *balnei* R. Gy. (g) *Vel et si positio* Sang. (h) Vulgatum *expedit*, *et* ex Sang. correxi. quauquam inde Ernesti

CAP. V. *Brumalem meridiem*) Varro: *procerum esse oportet, aëre temperato neque aestate fervido, neque hieme non aprico, ut spectet potissimum ad hibernos ortus.* Plinius XXI, sect. 47: *alvearia orientem aequinoctialem spectare convenit; aquilonem evitent, nec Favonium minus.* De brumali meridie eadem intellige dicta, quae reperies in nota ad I, 6, 2. Respici aedificii ipsius positionem, proiectionem humilitatemque aptam ad excipiendos solis brumalis radios h. l. monuit Gesner.

Odoribus) Palladius: *sed ab his apium castris longe sint omnia odoris horrendi, balneae stabula, coquinae fusoria.* Praepositionem ante *balinei* ex Sang. addidi.

Congruent) *Congruent* h. l. est simul cadent in illum locum, ut apparet ex sequenti: *sin cuncta fuerint inimica.* Varro: *quod ad locum pertinet, hoc genus potissimum eligendum iuxta villam; non quo non in villae porticu quoque quidam, quo tutius essent, alvearia collocarint.*

Certe vicina. Ex Sangerm. *certa vicina* annotavit Gronovius.

mundae segnitiae perosa est. aeque enim dedignatur, si minus pure habita est, ac si tractetur fraudulenter. Sed ubicunque fuerint alvearia,[i] non editissimo clau- 3
dantur muro. qui si metu praedonum sublimior placuerit, tribus elatis ab humo[k] pedibus, exiguis in ordinem fenestellis apibus sit pervius: iungaturque tugurium, quod[l] et custodes habitent, et (quo) condatur instrumentum: sitque maxime repletum praeparatis alveis ad usum novorum examinum,[m] nec minus herbis salutaribus, et siqua sunt alia, quae languentibus adhibentur. *Palmaque vestibulum aut ingens oleaster* 4
obumbret, ut quum prima novi[n] *ducent examina reges, vere*[o] *suo, ludetque favis emissa iuventus: vicina invitet decedere ripa calori, obviaque hospitiis teneat frondentibus arbos.* Tum perennis aqua, si est facul- 5
tas, inducatur, vel extracta[p] canali[q] manu detur, sine qua[r] neque favi neque mella nec pulli denique figurari queunt. Sive igitur, ut dixi, praeterfluens unda, vel putealis canalibus immissa fuerit, virgis ac lapi-

expedit sub oculis retulit. (i) *albearia* P. antiq. *albaria* ex Sang. Gronov. (2) *ymo* L. (l) Ita pro *quo* Sang. insertum ante *condatur* de meo est *quo*. (m) *ageraminum* L. (n) *Vere* I. B. Br. R. *vere novo* S. quanquam *novo* tantum ex Sang. annotavit Gronov. (o) *Vere suo ludetque favis emissa iuventus* omittuntur I. B. Br. R. S. (p) *extructa* I. B. Br. R. Herv. Vulgo *extructo*. (q) *canali* om. I. B. Br. R. L. Sang. (r) *Sine aqua* I. B. Br. R.

Elatis) Malim *elatus*.

Palmaque) Georgica IV, 20, ubi et alter locus exstat.

Extracta) Vitium vulgatae *extructo — manu detur* apertum est, et arguunt sequentia *sive praeterfluens unda* (quae inducitur) *vel putealis canalibus immissa fuerit*. Puto igitur, fuisse olim scriptum *extracta puteo immittatur canali*. Edd I. B. R. *extructa*, unde effeci *extracta*, ut saltem hoc verae lectionis indicium exstaret. Varro: *aquam liquidam, unde bibant, esse oportet, quae praeterfluat, aut in aliquem locum influat, ita, ut ne altitudine ascendat ultra duos aut tres digitos: in qua aqua iaceant testae et lapilli, ita, ut exstent paulum, ubi assidere et bibere possint.* Paulo aliter aquam inducit ex fonte vel rivo Palladius Ex Sang. Ernesti annotavit *extracto*, Gronovius *extructa*, ut est in Edd. primis.

dibus aggeretur apium causa, *Pontibus ut crebris possint consistere, et alas pandere ad aestivum solem, si forte moranteis*[s] *sparserit, aut praeceps Neptuno*[t]
6 *immerserit Eurus.* Conseri deinde circa totum apiarium debent arbusculae incrementi parvi, maximeque propter salubritatem (nam sunt etiam remedio languentibus) cytisi,[v] tum deinde casiae atque pini et rosmarinus: quin etiam cunilae[x] et thymi frutices, item[y] violarum, vel quaecunque[z] utiliter deponi patitur qualitas terrae. Gravis et tetri odoris non solum virentia sed et quaelibet res prohibeantur, sicuti cancri nidor, quum est ignibus adustus, aut odor palustris coeni, nec minus vitentur cavae rupis aut vallis argutiae,[b] quas Graeci ἠχοῦς[c] vocant.

L. (*s*) *morantis* Br. (t) *Neptunno* Iens. *Neptumno* vel *Neptummo* Br. In Sang. verba *out p. N. immerserit* desunt. ex eodem paulo antea vulgatum *apum* correxi. (v) *cythisi* A. Iunt. St. (x) *cunelae* I. B. Br. R. Sang. *cunellae* L. hic et alibi. (y) Ita pro *itemque* Sang. (z) *quae* Sang. (a) *ceni* I. B. Br. R. (b) Vulgo *rupes — valles argutae* Saug. *vallis arguliae*. (c) sine spiritu et accentu B. Br R. ἤχους A. Iunt. G. Gron. H. St.

Neptuno) Editio Iens. et Br. *Neptunno* habent, quod non contemnendum. Ita enim *Vertumnus* et *Portumnus* dicuntur, iidem Portunus et Vertunus, etsi plerumque Vertumnus scriptus legitur. Ita *autumnus* eaedem Edd. principes plerumque scriptum habent.

Casiae) Virgilius Georg. II, 213: *nam ieiuna quidem clivosi glarea ruris vix humiles opibus caseas roremque ministrat*, ubi Martyn cum aliis censet, intelligi Daphnen Gnidium Linnaei. Sed ecce tibi Plinium XII, s. 43, de casia aromatica: *quin et in nostro orbe seritur, extremoque in margine imperii, qua Rhenus alluit, vivit in alveariis apum sata*, qui locus saltem vitiosa interpunctione laborat.

Cunilae) Edd. principes fere ubique *cunelae* habent scriptum; graece tamen κονίλη vocatur. Ceterum *ros marinum* etiam h. l. ex Sang. annotavit Gronovius; et sic libri Plinii etiam scriptum praeferunt.

Cancri nidor) Palladius: *vitetur odor coeni et cancer adustus et locus, qui ad humanam vocem falsa imitatione respondeat*. Plinius XI, sect. 19: *cancrorum etiam odore si quis iuxta coquat, exanimantur*.

Rupis aut vallis argutiae) Vrsini emendationem confirmavit liber Sangerm. quanquam ex eo Gronovius tantum referat *vallis* scriptum et deinceps *vocant* ἠχοῦς. Varro III, 16, 12: *secundum villam, ubi non resonent imagines, hic enim sonus harum*

VI. Igitur ordinatis sedibus, alvearia[a] fabricanda[b] sunt[c] pro conditione regionis. sive illa ferax est suberis, haud dubitanter utilissimas alvos faciemus ex corticibus, quia nec hieme rigent,[d] nec candent aestate; sive ferulis exuberat,[e] iis quoque, quum sint[f] naturae corticis similes, aeque[g] commode vasa texuntur. si neutrum aderit, opere textorio[h] salicibus con-

Cap. VI. (a) *albaria* P. antiq. et S. (b) *ordinanda* I. B. Br. R. (c) *et fabricanda* add. I. B. Br. R. (d) *frigent* P. S. *hyeme* Br. A. (e) *exhuberat*: I. B. R. deinceps *his* I. B. Br. R. (f) *quoniam sunt* Sang. (g) *quibus* I. B. Br. R. e *quibus* reliquae. *aeque* L. P. antiq. et Sang. *aequibus* P. novus. Correxit Gesner. (h) *operarios ali cibos* P. antiq. *iictorio connectuntur* P. novus. *tectorio* I. B. Br. R. *nectorio* Lips. vulgatum *connectuntur* ex Sang.

fugae causa existimatur esse, ubi Crescent. addit; *immagines, id est, vocis echi*. Vnde saltem addendum *vocis*. Plinius XI, sect 21: *inimica est et echo resultanti sono, qui pavidas alterno pulset ictu*.

Cap. VI. *Alvearia*) Polit. liber *albaria*; et c. VII, s. 4, Sangerm. *alvaria* habet. In Plinii Histor. naturali similiter Codices optimi *alvos* et *alvaria* habent, testante I. Fr. Gronovio p. 778, et Heinsius ad Petronii cap. 66 affirmat, vetustissimos Codices apum *alvos*, nuspiam *alveos* nominare. Itaque in Colnmella formam rectiorem ubique restitui, etiam libris scriptis non addicentibus. In cap. XV Codices *alvare* et *albare* similiter habent scriptum: quam formam tamen recipere nondum ausus.

Sive illa) Vrsinus malebat: *sique illa — si vero ferulis. — natura corticibus*. Sed rectius idem vulgatam olim lectionem: *similes e quibus commode* emendavit legendo *aeque commode*. Varro: *alvos alii faciunt ex viminibus rotundas, alii e ligno ac corticibus, alii ex arbore cava, alii fictiles, alii etiam ex ferulis quadratas longas circiter pedes ternos, latas pedem, sed ita uti quum parum sit, qua compleant, eas coangustent, ne in vasto loco et inani despondeant animum. — quas ideo videntur medias facere angustissimas, ut figuram imitentur earum. — Optimae sunt corticeae, deterrimae fictiles, quod et frigore hieme et aestate calore vehementissime commoventur*. Cum Columella plane sentit Palladius I, 38. Plinius XXI, s. 47: *alvos optimas e cortice, secundas ferula, tertias vimine*. Virgilius Georg. IV, 33: *seu corticibus tibi suta cavatis seu lento fuerint alvearia vimine texta*. Idem II, 453: *apes examina condunt corticibusque cavis vitiosaque ilicis alveo*; quem locum pessime nuper interpretatus est Voss.

Hieme rigent) Polit. *frigent*, atque ita etiam Sangerm. teste Drak. ad Livium T. III, p. 494. Nihil interest, utrum praeferas. A ῥιγοῦν fit *rigere* et *frigere*.

Opere textorio) Ovidius Remed. Amor. versu 185, 186; *Quid? cum suppositos fugiunt examina fumos, ut relevent demti vimina torta favi*. ubi ineptissime editur *suppositas taxos*,

nectentur: vel si nec haec suppetent, ligno cavatae[i] 1
2 arboris aut in tabulas desectae fabricabuntur. Deterrima est conditio fictilium, quae et accenduntur aestatis vaporibus, et gelantur hiemis frigoribus. Reliqua sunt alvorum[2] genera duo, ut vel[l] ex fimo[m] fingantur, vel lateribus exstruantur: quorum alterum iure[n] damnavit Celsus, quoniam maxime est ignibus obnoxium; alterum probavit, quamvis incommodum eius praecipuum non dissimulaverit, quod, si res po-
3 stulet, transferri[o] non possit. Itaque non assentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas esse alvos; neque enim solum id repugnat rationibus domini, quod immobiles sint, quum vendere aut alios agros instruere[p] velit (hoc enim commodum[q] pertinet ad utilitatem solius patrisfamilias[r]); sed, quod ipsarum apium causa fieri debet, quum aut morbo aut sterilitate et penuria locorum vexatas[s] conveniat in aliam regionem mitti,[t] nec propter[v] praedictam causam[x] moveri poterunt, hoc maxime vitandum est,

correxi. (i) *cavae* P. (2) Ita pro *alveorum* Sang. (l) *ut* om. I. B. Br. R. *vel* om. P. (m) *limo* I. B. R. (n) *mire* I. B. Br. R. (o) *transferi* R. Br. deinceps *habendos esse* Sang. (p) *instituere* o. P. (q) *modium* P. (r) *patrisfamiliae* I. B. R. (s) *ae a speritas* L. forte *exasperatas*. Paulo antea *et penuria* S. (t) *miti* R. (v) *propter* omiss. P. (x) *causam* B.

quod habent libri aliquot. Ibidem *vimina curva* alii libri praebent minus apte; sed plane ineptum Burmanni inventum *querna*, quanquam in texendo feretro Virgilius Aeneid. XI, 65, crates arbuteis virgis et querna vimine texit. Ceterum fumum ex herba conyza Graeci faciebant, teste Scholiaste Apollonii Rhodii ad Argonaut. II, 131.

Tabulas) Palladius: *aut tabulis more cuparum*. Geoponica XV, 2, 7 has alvos solas habent: ἄριστα ἐκ σανίδων ὀξυίνων ἢ συκίνων, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἐκ πιτυΐνων ἢ φηγίνων. εὖρος δὲ ἔστω πηχυαῖον καὶ μῆκος δίπηχυ.

Fictilium) Quales in insulis Archipelagi repertas descripsit et pinxit *Della Rocca* in Bibliothèque Physico-oeconomique. *Année* 1791. Tome II.

Qui putat) Puto legendum *putet*, et ad Celsum referendum; deinde *immobiles sunt*.

Hoc maxime vitandum est) Haec hiulca esse facile sentio, in libris tamen scriptis medelam non reperio.

Itaque quamvis doctissimi viri auctoritatem[y] reverebar, tamen ambitione submota quid ipse censerem, non omisi.[z] Nam quod[a] maxime movet Celsum, ne sint stabula[b] vel igni vel furibus obnoxia, potest vitari opere lateritio[c] circumstructis alvis, ut impediatur rapina praedonis, et contra flammarum violentiam protegantur:[d] easdemque,[e] quum fuerint movendae, resolutis structurae compagibus, licebit transferre. 4

VII. Sed quoniam plerisque videtur istud operosum, qualiacunque vasa placuerint, collocari[a] debebunt. Suggestus lapideus extenditur[b] per totum apiarium in tres pedes altitudinis, (totidemque (cras-

(y) *auctoritatem* I. B. Br. R. *authoritatem* I. I. A. (z) *omissi* R. (a) *quid* R. Deinceps *movit* S. (b) *stabla* R. (c) *circumcinctis vel* inters. I. B. Br. R. *circumcinctis* solum L. *latericio* omisso *opere* S. (d) *proteguntur* I. B. R. Br. (e) *Easdem* I. B. R. Br.

Cap. VII. (a) Vulgo *placuerint collocari, debebit*. Sed Edd. I. B. Br. R. et Lips. habent: *collocari debebunt. Suggestus.* (b) Ita Sang. et Br. pro *extendi*. Idem habet *per tres*, et verba *totidemque crassitudinis* omittit cum

Interim pufictum post *poterunt* positum sustuli. Sententia haec est: sed etiam propter ipsas aves hoc maxime vitandum est, cum aut morbo etc. Ex Sang. *poterint* annotavit Gronov. ex eodem paulo antea vulgatum *aut penuria* correxi.

Maxime movet) Recte puto Sang. *movit*. Stabula dicuntur alvearia etiam in Geoponicis voce latina corrupta σταβλα.

Opere lateritio) Nullibi genus hoc commemoratum reperi alveorum. Deinceps excipit tergum cap. sequenti s. 2.

Cap. VII. *Suggestus*) Palladius I, 38: *Sed inter ea loca, quae muniri debere praecepimus, podia ternis alta pedibus fabricentur inducta testaceo et albario opere laevigata, propter lacertorum caeterorumque animalium noxam, quibus est moris irrepere: et supra haec podia alvearia collocentur, ita, ut non possint imbre penetrari, spatiolis inter se patentibus segregata.* Vides, eum verba a nobis inclusa omittere cum libro Sangerm. Ceterum lectionem vulgatam huius loci ex libris optimis correxi. Barbarum erat *qualiacunque vasa placuerint collocari*. Saltim esset *placuerit*. — *Collocari debebunt*. Abbine signum apponit Codex Pontederae, quo deesse aliquid significetur; unde *ita, sic*, vel *hac ratione* inserit Pontedera; ceterum lectionem a nobis restitutam confirmat auctoritate Polit. Tromb. et sui Codicis.

situdinis) exstructus,[c] isque diligenter opere tectorio
levigatur, ita ne ascensus lacertis, aut anguibus, aliis-
2 ve noxiis animalibus praebeatur.[e] superponuntur
deinde, sive, ut Celso placet, lateribus facta domici-
lia, sive, ut nobis, alvearia, praeterquam a tergo[f]
circumstructa: seu, quod pene omnium in usu est,
qui modo diligenter ista curant, per ordinem vasa
disposita ligantur,[g] vel laterculis, vel caementis,[h] ita
ut singula binis parietibus angustis contineantur, li-
beraeque frontes utrinque sint. nam et qua proce-
dunt, nonnunquam patefaciendae sunt, et multo
3 magis a tergo, quia[i] subinde curantur examina. Sin
autem nulli parietes alvis[k] intervenient, sic tamen
collocandae erunt, ut paulum altera ab altera distet,
ne, quum[l] inspiciuntur, ea, quae in curatione tracta-
tur,[m] haerentem sibi alteram concutiat, vicinasque
apes conterreat,[n] quae omnem motum imbecillis ut[o]

Palladio. (c) Ita I. B. Br. R. Lips. Sang. Vulgo *Isque sic extructus, diligenter.* (d) Ita I. B. R. Lips. Sanger. pro *laevigari.* (e) *praebeantur* Br. (f) *tergo et frontibus* Saug. Ambr. et Tromb. probante Pont. (g) *legantur* viliose Gesneriana. (h) *cementis* I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. (i) *qua* malebat Morgagni I. 47. idque ex Sang. annotavit Gronov. (2) Ita ex Herv. pro *alveis* Gesu. (l) *quom* Br. (m) *tractantur* ante Gesn. (n) Vulgo *conterat.* (o) Vulgo *imb. cereis op. suis* I. B. R. *imbecillis: ut caereis quidem*

Sive ut nobis) Si nihil deest, inquit Gesner, e superioribus intelligendum est, sive ita facta, ut nobis placet, alvearia. Sed nihil deest. Superponi iubet suggestui alvearia, ita, ut aut lateribus exstructa sint immobilia, aut, ex sententia Columellae, undique nisi a tergo opere lateritio circumstructa. Male igitur Sangerm. habet *tergo et frontibus*; quod genus tertium est deinceps a Columella memorandum.

Frontes) i. e. frons et tergum. Nescio an bene habeat locus.

Tractatur) Vulgatam *tractantur* emendavit Vrsinus.

Conterreat) Vulgatum *conterat* correxi, quia inepte motu conteri dicuntur apes.

Imbecillis ut cereis) *Imbecillis ut* (*aut* Caesen. Ponted.) *cereis* (*et caeris* Polit.) *quidem scilicet operibus suis tanquam ruinam operibus timent.* Codd. Polit. Tromb. Caesen. Ponted. cum Edd. pr. ubi verba: *scilicet operibus suis* ex margine irrepsisse censet Pontedera, qui correctionem meam con-

cereis scilicet operibus suis tanquam ruinam[o] timent. Ordines quidem vasorum superinstructos in altitudinem treis esse abunde est, quoniam[p] summum sic quoque parum commode curator inspicit. Ora cavearum, 4
quae praebent apibus[q] vestibula, proniora sint quam terga, ut ne influant[r] imbres, et si forte tamen ingressi[s] fuerint, non immorentur, sed per aditum effluant.[t] propter quos convenit alvearia[v] porticibus[x] supermuniri. sin aliter, luto Punico frondibus inlimatis[y] adumbrari,[z] quod tegmen[a] cum frigora et pluviàs, tum et

scilicet op. L. *imbecillis ut cereis.* Saog. *et cereis scilicet.* (p) *operibus* add. I. B. R. Br. (q) *avibus vest. promota* L. (r) *impluant* corr. Heinsius ad Ovid. Metam. I. 573. (s) *incesserit* a. *ingesserint* vel *inceiserit* u. P. *incesserint* Saog. tesle etiam Heinsio ad Metamorph. I. 537. (t) *efluant* R. (v) *alveria* R. *alvaria* ex Codice Sang. videtur habere Heins. Advers. I, p. 2. (x) *porticu* Sang. teste eliam Heinsio l. c. (y) Ita Lips. P. novua Ponted. el Saog. teste etiam Ondendorp. ad Suetonii Othnn. c. 12. el Heiosio l. c. *inlimates* P. antiq. Vulgo *illinitis.* (z) *abumbrari* I. B. R. Br. (a) *tegimen terreat* auctoritate Polit. Tromb. et Ambros. confirmat.

Ruinam) Nescio quid adhuc deesse mihi videtur io lectione, ex libria emendata, forte *domibus*; quae vox in repetito Edd. principum *operibus* latere videlur. Brusch. *caeteris* pro *cereis* habel, quod ex Sang. annotavil Gronov.

Tres esse) Idem sentil Varro III, 16, sect. 16.

Ora cavearum) i. e. frons alvearii versus veatibulum seu aditum deelivia. Geopooica ipsum vestibuli foramen obliquum perforari iubent.

Alvearia) Heinsius lectionem Saog. *alvaria porticu* probabal. Ex *alvo* fit *alvarium*, ut ex alveo alvearium. In Virgilio Georg. IV, 34, *alvearia*, ul II, 453, *alveo*, forte librariis debentur similiter. Vide notam ad initium cap. VI. Ceterum *propter quos* ex Saog. scripsi. Vulgo eal *quod.*

Luto punico) Quid sit, operose docere conatus Gesuerus ad h. l. nihil prope docuil Infra ex Columella XI, 3, 54, parietes luto structos ioterpretatur ipse Palladius X, 13, 2. Deinde pro *illiuitis* recte poto esse in libria scriplis *inlimatis.* Nam elsi beoe scio, crates parietum luto illinl in loco Plinii 35, sect 48, hoc tamen genua diversum est ab hoc nostro. Frondibus, id est, ramis frondòsia obumbrari vult alvearia vice porticus; hoc fieri vix potesl frondibua ipsia luto illitis; sed puto, frondosos ramoa ipsis alveariis supremis agglutinari, ita, ut rami luto ipsi inlimeolur, et quasi luto colligeolur, dum eatrema pars frondosa propendeos alveare obumbrat. Nunc demum video, etiam Heinsio placuisse lectionem eam, quam adeo reslitui.

Adumbrari) Volgatam defendit locus nostri V, 5, 15 et XI, 2, 61.

aestus[b] arcet. Nec tamen ita nocet huic generi caloris aestus,[c] ut hiems. itaque semper aedificium sit post apiarium, quod Aquilonis excipiat iniuriam, stabulisque praebeat teporem.[d] nec minus ipsa domicilia, quamvis aedificio protegantur, obversa[e] tamen ad hibernum orientem componi debebunt, ut apricum habeant apes matutinum egressum, et sint experrectiores.[f] nam frigus ignaviam creat. propter quod etiam foramina, quibus exitus aut introitus datur, angustissima esse debent, ut quam minimum frigoris admittant: eaque satis est ita forari, ne possint[g] capere plus unius apis incrementum. sic nec venenatus stellio, nec obscaenum scarabei vel[h] papilionis genus,

I. B. R. Lips. *tegumen* Sang. (b) *estatus* P. a. *et* ex Sang. addidi. (c) *ut hiemis astu* P. n. *hyemalibus* P. a. *caloris ut hiemalitus* Sang. (d) *tepore* I. *tempore* P. a. (e) Ita Gesn. cum I. B. R. Br. I. I. H. A. *obverse* Gr. G. *obversae* alii. (f) *exporrectiores* Herv. (g) *possit* Sang. deinceps *neque venenatus* Sang. postea *obscenum* Brnscb. denique *scarabri* Sang. (h) *nec*

Editiones primae voluisse videntur *obumbrare*, quod habet noster IV, 24, s. 15.

Tegmen) Edd. I. B. R. et Lips. *tegimen*. Ita V, 5, s. 15, pro *tegminibus* I. B. R. *teguminibus*, Lips. *tegiminibus* habent. Sine varietate est *tegmina* III, 10, s. 12. Sed I, 8, s. 18, libri optimi *tegumina* habent pro *tegmina*. Sed ipsum *tegumen* VII, 4, 4. Edd. principes mutant in *tegumenta*. Itaque *tegmen* velut poeticum reiiciendum videtur mihi.

Caloris aestus) Ex Polit. libro legendum puto *calor aestatis, ut hiemale frigus.*

Post apiarium) Palladius: *Sane ventis frigidioribus altus paries resistat, qui locum possit defensis sedibus apricare.* Geoponica XV, 2: θριγκίον ἐξ ἀραιῶν λίθων περιοικοδομῆσαι ἵνα αὐταὶ διὰ τῶν ὀπῶν εἰσπιπτόμεναι τούς τε ἐπιβουλεύοντας ὄρνεις καὶ τὴν δρόσον δύνωνται διαφυγεῖν. ubi vereor, ut δρόσον sanum sit. Deinceps *aedificio protegantur* ex Sangerm. annotavit Gronovius.

Minimum frigoris) Palladius, *angustus tamen aditus admittat examina propter frigoris et caloris iniuriam.*

Stellio) Virgilii locus est IV, 243, ubi ignotus stellio dicitur. Pertinet ad genus lacertorum, quod Linnaeus arabico nomine Gecko appellavit. Blatta videtur eadem esse cum Linnaeana. *Piceam blattam* dixit Eugenius Toletanus Carm. XXX. Ineptissime enim cum onisco Linnaeano comparavit nuperus Virgilii interpres germanicus, Voss. Scarabaeum hodie accusant imprimis eum, quem Linnaeus attelabum apiarium appellavit. De papilione postea videbimus. Inter apium hostes Aelianus I, 15, enu-

lucifugaeque blattae,[l] ut ait Maro,[m] per laxiora spatia
ianuae[n] favos populabuntur.[o] atque utilissimum[p] est 6
pro frequentia[q] domicilii duos vel tres aditus in eodem
operculo distantes[r] inter se fieri contra fallaciam
lacerti, qui velut custos[s] vestibulo[t] prodeuntibus
inhians[v] apibus affert exitium, eaeque pauciores in-
tereunt, quum licet[x] vitare pestis obsidia[y] per aliud
vadentibus effugium.[z]

I. B. Br. R. *neque venenot.* Sang. (l) *bloctae* I. B. Br. R. (m) *Varro* Lips. (n) *ionua* R. (o) Ita pro *populontur* P. ant. et Sang. (p) *utillissimum* R. (q) *sequentia* Br. (r) *distontis* Br. ut supra *tris* pro *treis.* (s) costos R. (t) Vulgo *vestibuli.* Lips. *vestibula.* (v) *in hac* P. ant. (x) *liceont* P. *liceat* Saug. (y) *obsidis* P. antiq. (z) *effugiunt* Ald. sec. H. G. *volantibus effugium* Sang.

merat serpentes, lacertas et crocodilos terrestrea, quos interficere docet. Ceter. Sang. molliorem lectionem habet *sic neque venenatas.*

Pro frequentia domicilii) i. e. prouti examina inclu[illegible] sunt frequentia, copiosa. Verum infrequentia non impedit hostium insidias, nec frequentia auget. Igitur vitii aliquid latere auspicor. Sed forte exeundi sola commoditas spectatur!

Duos vel tres) Palladius: *Aditus omnes soli opponantur hiberno, qui in uno cortice duo vel tres esse debebunt ea magnitudine, quae apis formam non possit excedere. Sic enim noxiis animalibus ingressu resistetur angusto: vel si apes obsidere voluerint exeuntes, alio, ubi non fuerint, utentur egressu.* ubi Crescentius habet: *quae ingressu apis magnitudinem non possit excedere.* Vnde lego: *ingressae apis magnitudinem.* Vocem *magnitudinem* habet etiam Polit. Codex. Deinde recte Edd. I. B. R. cum Vincentio: *alio, cum non defuerit, utentur egressu.* Ceterum male Palladius quae Columella de ipsis domiciliis dixit, ad solos aditus retulit; et hibernum solem dixit pro hiberno oriente. Hibernos ortus eadam in re laudavit Varro III, 16, 12. In Ald. est *scarabaei.*

Operculo) Palladius corticem ex h. l. nominavit, cogitans alveum corticeum. Varro III, 16: *media alvo, qua introeant apes, faciunt foramina parva dextra ac sinistro ad extrema, qua mellarii favum eximere possint, opercula imponunt alvis.* De operculo Columella hucusque non monuit, qua parte collocandum voluerit, igitur sensum paulo obscuriorem loci reliquit. Ianuam etiam dixit pro operculo.

Vestibulo) Ita recte scribi iussit Gesnerus pro *vestibuli.* Deinceps Pontedera malebat *eoque pauciores.* Pro *pestis* Vrsinus malebat *hostis*; recte, puto. Hostis obsidet, non pestis. Aliter tamen videtur Gesnero. Video nunc Gronovium ad Plinium p. 836 maluisse legi *eiusque* et ad *pestis* referri; quod non necesse. Idem memorat lectionem Sang. *volantibus* pro *vadentibus.* Forte fuit *evadentibus.*

VIII. Atque haec de[a] pabulationibus, domiciliis,[b] et sedibus eligendis abunde diximus: quibus provisis, sequitur ut examina desideremus. ea porro vel aere parta, vel gratuita contingunt. Sed quas pretio comparabimus,[c] scrupulosius[d] praedictis comprobemus notis, et earum frequentiam, prius quam mercemur,
2 apertis alvearibus consideremus: vel si non fuerit inspiciendi facultas, certe id quod contemplari licet, notabimus: an[e] in vestibulo ianuae complures consistant, et vehemens sonus intus murmurantium exaudiatur. atque etiam si omnes intra domicilium silentes forte conquiescent,[f] labris foramini aditus admotis, et inflato spiritu ex respondente earum subito fremitu poterimus aestimare[g] vel multitudinem
3 vel paucitatem. Praecipue autem custodiendum est,[h] ut ex vicinia potius, quam ex peregrinis regionibus petantur, quoniam solent caeli novitate lacessiri. quod si non contingit, ac necesse habuerimus longinquis itineribus advehere, curabimus ne salebris solicitentur,[i] optimeque noctibus collo portabuntur.[2] nam diebus requies danda est, et infundendi[l] sunt

Cap. VIII. (a) *de* om. P. *populatinnibus* Br. (b) *domicilibusque* P. nnvus. (c) *comperabimus* R. *parabimus* Sang. (d) Ita pro *studiosius* P. a. el Sang. (e) *ut* ab Ald. additum mutavi ex Sang. (f) Ita prn *conquiescant* Sang. (g) *existimare* I. B. Br. R. (h) *est* om. Eaed. deinceps alterum ex om. S. (i) *sollicit.* I. B. R. (2) *portantur* I. B. Br. R. (l) *nisi videndi* L. (m)

Cap. VIII. *Desideremus*) i. e. quaeramus. Gesner interpretatur *consideremus*, et comparat locum cap. XIII, 4, *sequitur ut laborantibus remedia desiderentur.* ubi interpretatur *circumspiciantur.* Similis est locus Ciceronis in Bruto c. 42: *nam si isto modo volumus singulas res desiderare, non modo querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus.*

Novitate lacessiri) Palladius I, 39: *apes, si emendae sunt, provideamus, ut plena alvearia comparentur; quam rem vel inspectio, vel murmuris magnitudo vel frequentia monstrat commeantis ac remeantis examinis: et ex vicinia potius, quam ex longinqua regione, ne aëris novitate tententur.*

Habuerimus) Cum antecedente *contingit* non bene convenit.

grati[m] apibus liquores, quibus intra clausum alantur.
Mox quum perlatae domum fuerint, si dies superve- 4
nerit, nec aperiri nec collocari[n] oportebit alvum, nisi
vesperi, ut apes[o] placidae mane post totius noctis[p] re-
quiem egrediantur: specularique debemus fere tri-
duo, numquid[q] universae se profundant. quod quum
faciunt, fugam meditantur. ea remediis quibus de-
beat[r] inhiberi, mox praecipiemus. At[s] quae dono 5
vel aucupio contingunt, minus scrupulose proban-
tur: quamquam ne sic quidem velim[t] nisi optimas
possidere, quum et impensam[v] et eandem operam
custodis postulent bonae, atque improbae: et[x] quod
maxime refert, non sunt[y] degeneres intermiscen-
dae,[z] quae infament generosas. nam minor fructus
mellis respondet,[a] quum segniora interveniunt exa-
mina. Verumtamen quoniam interdum propter con- 6
ditionem locorum vel mediocre pecus, nam malum[b]
nullo quidem modo, parandum est, curam vestigan-

gratia prius P. antiq. (n) *colocari* Reg. deinceps vulgatum *alveum* ex Sang. correxi. (o) *avis* P. ant. *placide* Reg. (p) *quien noctis* P. ant. *quiem noctis* Sang. (q) Ita pro *an* Sang. *quid* I. B. Br. R. *debebimus* Sanger. Deinceps *quom faciunt* Br. (r) Ita pro *remedia debeant* Sang. (s) *Et* I. B. Br. R. Deinceps *scrupulosae* Br. Reg. (t) *vellim* R. *ne sit* pro *nec sic* dedit Sang. (v) *impensum* Gr. (x) *et* om. I. B. Br. R. *quoque referunt* Sang. (y) *sint* I. B. Br. R. Sang. (z) *immiscendae* I. B. Br. R. (a) *cor-*

Nisi vesperi) Palladius: *si vero longius advehendae sunt, nocte collo portentur; nec collocare nec aperire alvearia nisi vesperi instante debemus.*

Triduo) Palladius: *Speculemur deinde per triduum, ne omne ianuas suas egrediatur examen: hoc enim signo fugam meditantur assumere. Contra haec et cetera suo unumquodque mense reddemus.* ubi plurimi libri habent *post triduum*.

Intermiscendae) Trimalchio apibus Atticis vernaculas iussit misceri, ut meliores fierent, diligentia portentosa et vana, apud Petronium cap. 38, quem locum annotavit Schoettgen.

Respondet) Alibi terra, vineta, vituli respondent. Celsus V, 18: *eo plura esse tentata, quae in personis varie responderunt.* Petronius cap. 47: *multis iam diebus venter mihi non respondit.* ubi vide notam Burmanni.

7 dis examinibus hac ratione adhibebimus.[c] Vbicunque saltus sunt idonei, mellifici, nihil antiquius apes,[d] quam, quibus utantur, vicinos eligunt fontes. eos itaque convenit plerumque ab[e] hora secunda obsidere, specularique quae turba sit aquantium. nam si paucae admodum circumvolant[f] (nisi tamen[g] complura capita rivorum diductas[h] faciunt rariores), intelligenda est earum[i] penuria, propter quam locum
8 quoque non esse mellificum suspicabimur.[2] At si commeant frequentes, spem quoque aucupandi[k] examina maiorem faciunt; eaque sic inveniuntur. Primum quam longe sint explorandum[m] est, praeparandaque[n] in hanc rem reliqua rubrica: qua[o] quum[p] festucis illitis contigeris[q] apium terga fontem libantium,[r] commoratus eodem loco facilius redeuntes

rudet Lips. *veruntamen* Br. (b) *mallum* R. (c) *adhiberimus* P. (d) Ita I. B. Br. R. Sang. Gesn. *quam quibus apes* Iunt. H. *quom apes, quibus* Ald. et reliq. (e) *arbora* P. antiq. vulgatum *obsideri* ex Saog. correxi. *plerunque* Br. Ald. (f) *cur cumulant* Herv. (g) *tamen* om. I. B. Br. R. (h) *deducta eos* Lips. (i) *eorum* Iens. Br. (2) *suspicabuntur* I. B. R. Br. (l) *arcupandi* hic et al. L. (m) *explorentur* P. (o) Ita pro *praeparandum* I. B. Br. R. male enim puto Gesnerum ex I. B. R. laudare *explorandaque*. (o) *quam* P. ant. (p) *tunc* I. B. Br. R. (q) *contigerit* Eaed. (r) *levan-*

Mellifici) Male Vrsinus corrigebat: *mellificio nihil antiquius, apes quam* ut demonstrat etiam locus Palladii hinc excerptus. Male Aldina *idonei, mellifici nihil antiquius quam, apes quibus dedit, quasi mellifici sint curatores apum et mellis conficiendi studiosi.*

Vicinos fontes) Palladius V, 8: *Hoc mense locis apricis apes quaeremus. sed loca mellifica indicant apes, si circa fontes frequentissimae pascantur; nam si rariores videbuntur, in his locis mellificari utiliter non potest*, ubi recte libri cum Vincentio habent *aptis*. Addit Palladius: *quod si frequentes aquantur, ubi sint examina earum, hoc genere possumus invenire.* Eandem plane apum silvestrium indagandarum rationem in nova Anglia sequuntur, docente *Dudley* Philosoph. Transactions no. 367. T. VII, p. 95, of Baddam's Abridgm.

Primum quam longe) Palladius: *Ac primo quam longe aut prope sint, exploremus. rubricam liquidam brevi vasculo infusam geramus, et observemus fontes aut aquas vicinas: tunc dorsa apum bibentium tangamus illo liquore tincta festucula atque ibidem moremur.* Vnde h. l. emendabat Morgagni: *praeparandumque in hanc rem*

agnoscere poteris; ac si non tarde id facient, scias eas in vicino[s] consistere: sin autem serius[t], pro morae[t] tempore aestimabis[v] distantiam loci. Sed quum 9
animadverteris[x] celeriter redeuntes,[y] non aegre persequens iter volantium ad sedem perduceris examinis. In iis[z] autem quae longius meare videbuntur, solertior[a] adhibebitur cura, quae talis est. Arundinis internodium cum suis articulis exciditur,[b] et terebratur ab latere talea, per quod[c] foramen exiguo melle vel defruto instillato,[d] ponitur iuxta fontem. deinde quum[e] ad odorem dulcis liquaminis[f] complures apes irrepserunt,[g] tollitur talea, et apposito[h]

tium P. postea *redeuntis* Br. (s) *vicinio* I. B. Br. R. A. Iunt. (t) *mora temporis* L. (v) *existim.* I. B. Br. R. (x) *odvert.* Eaed. *redeuntis* Br. (y) Vulgo intersertum *si* om. I. B. Br. R. L. Sang. Deinceps vulg. *persequeris* ex Sang. correxi. (z) *his* I. B. Br. R. (a) *sollertior* I. B. Br. (b) *intercidilur* L. (c) Ita pro *et per id* I. B. Br. R. L. Sang. (d) *instilato* R. (e) *quom* I. B. Br. R. (f) Ita pro *liquoris* I. B. Br. R. Sang. (g) *insperserunt* P. (h) *imposito* P. *tallea* Br. (i) *observari* I. B. Br. R. *emittit*

vasculum cum liquido rubrica. Vrsinus malebat *liquidam rubricam.* Sed veram lectionem ex Edd. primis restitui.

Vicino) Edd. primae *vicinio.* Vulgo dubius Senecae locus de Brevit. vitae cap. 15, affertur, ubi pro *vicinio* Edd. aliae *vicino* dederunt. Paulo antea *apium terga* ex Sang. pro *apum* dedi.

Mora temporis) Palladius: *Si cito reversae fuerint, quas tinximus, hospitio earum proximo esse noscemus; si tarde, spatio longiore submota; quod pro mora temporis aestimamus.*

Non aegre) Palladius: *Ad proxima facile venies; ad longinqua hoc genere perduceris.* Ceterum ex libro Sang. *redeuntes non aegre persequeris* annotavit Gronovius, et inde legendum coniiciebat *persequens*, quod ipsum tamen ex Sangerm. annotavit Ernesti.

Arundinis) Palladius: *Cannae unum internodium cum suis recides articulis et in latere aperies. ibi mel exiguum vel defrutum mittes, et iuxta fontem pones. Cum ad eum convenerint apes, atque ingressae fuerint post odorem, foramen pollice claudes apposito, et unam tantum patieris exire, cuius fugam persequere. ea tibi partem demonstrabit hospitii. quum ipsam coeperis non videre, alteram continuo dimittes et sequeris; ita singulae subinde dimissae te facient usque ad locum examinis pervenire. Aliqui mellis brevissimum circa aquam vasculum ponunt, de quo quum apis aquando gustoverit, adcommune pabulum pergens, alias exhibebit: quorum frequentiam subinde cre-*

foramini pollice non emittitur, nisi una, quae quum evasit, fugam suam demonstrat observanti:[l] atque is,
10 dum sufficit,[2] persequitur evolantem. Quum deinde conspicere desiit[l] apem, tum alteram emittit: et si eandem petit caeli partem, vestigiis prioribus inhaeret.[m] si minus, aliam[n] atque aliam foramine adaperto patitur egredi; regionemque notat,[o] in quam plures revolent,[p] et eas persequitur,[q] donec ad latebram perducatur examinis. Quod sive[r] est abditum specu, fumo elicitur,[s] et quum erupit, aeris strepitu coërcetur. nam statim sono territum[t] vel in frutice vel in editiore silvae fronde considet, et[v] a vestigatore
11 praeparato vase reconditur. Sin autem sedem habet arboris cavae, et aut exstat ramus, quem obtinent,[x] aut sunt[y] in ipsius arboris trunco, tunc, si medio-

paulo antea Br. (2) *suffecit* post Victor. (l) *possit apertum: alteram* P. ant. (m) Vulgo additum *et* om. I. B. Br. R. (n) *quoque* addidit Aldina, quod omisi. (o) *nocet* Br. Vulg. *notet* ex Sang. correxi (p) *revolvent eas* P. ant. *convolent* L. (q) Ita pro *persequatur* Sang. (r) Ita pro *si* Br. et Sang. et forta I. B. R. (s) *elicietur* I. B. Br. R. L. Sang. (t) *teritum* R. (v) *ut* H. (x) *optinent* Br. (y) *aut ipsius trunci, si medioer.* I. B. Br. R. *aut ipsius trucis in eo sunt, si.* P. *aut ipsius trunci si in eo sunt, med.* L.

scentem, notata revolantium parte, usque ad examina persequeris.

Eandem petit) Sang. *eandem cepit*, teste Gronovio.

Specu) Palladius: *quod si est examen in spelunca reconditum, fumo eiicietur, et quum exierit, aeris sonitu territum in frutice vel in aliqua silvae se parte suspendet, et ita admoto vasculo recipietur.* Vides, Palladium in suo libro legisse *eiicietur* pro *elicietur*, quod habent libri quidam.

Fronde considet) Ex Sangerm. *considit* et deinceps *vaso* annotavit Gronovius.

Arboris cavae) Palladius: *si vero in cavae arboris ramo fuerit, acutissima serra idem ramus supra infraque decisus et munda veste coopertus poterit afferri et inter alvearia collocari.*

Ipsius arboris) Pontedera malebat: *et aut ramus, quem obtinent; aut ipsius trunci, si in eo sunt, si mediocritas* etc. Mihi etiam ab initio *et* delendum videtur. Hoc vero certissimum est, verba *et* aut *exstat ramus* esse ineptissima adeoque vitiosa; nam omnis ramus extat, ut recte monuit vir doctus. Pontederae rationem comprobant libri optimi. Cava arbor intelligenda est ea, quae ipsos etiam ramos cavatos et exesos habet; alioquin apes ex ramis alia ratione recolligere licebit.

critas patitur, acutissima serra, quo celerius id fiat,
praeciditur primum superior pars, quae ab apibus
vacat; deinde inferior, quatenus videtur inhabitari.
tum recisus[z] utraque parte mundo vestimento con-
tegitur, quoniam hoc[a] quoque plurimum refert, ac
si quibus rimis hiat, illitis[b] ad locum perfertur: re-
lictisque[c] parvis, ut[d] iam dixi, foraminibus, more
caeterarum alvorum collocatur. Sed indagatorem 12
convenit[e] matutina tempora vestigandi eligere, ut
spatium diei habeat, quo exploret commeatus apium.
saepe enim, si serius coepit eas denotare, etiam quum
in propinquo sunt, iustis operum peractis se reci-
piunt, nec remeant ad aquam: quo evenit ut vesti-
gator ignoret, quam longe a[f] fonte distet examen.
Sunt qui per initia veris apiastrum, atque, ut ille va- 13

aut ipsius truncis in eo sunt Sang. (z) *resoisus* Herv. *habitari* Sang. (a) *haec* I. B. Br. R. (b) Ita pro *illinitur et ad* I. B. Br. R. Sang. nisi quod lens. omitt. *ad* Lips. *in littus ad locum*. (c) *relictis* Sang. (d) *utum dixi certaminis more certarum* P. *ut iam dixi certaminibus more eertarum alvorum collocantur* Sanger. teste Gronov. (e) *conveniet* I. B. Br. R. L. Ald. deinceps *commeatus apum* vulgatum ex Sang. correxi. (f) *a* om. Gr. St.

Matutina) Palladius: *vestigantur autem mane, ut tota dies sufficiat ad sequendum: nam vespere peracto opere ad aquam plerumque non redeunt.*

Sunt qui) Palladius: *Vasa autem quibus recipiuntur, perfricanda sunt citreagine vel herbis suavibus, et conspergenda imbre mellis exigui: quod si verno fiat, et circa fontes alvearia sic tincta ponantur, locis quibus apum frequentia est, multitudinem sibi sponte conducent, si tamen servari a furibus possunt.* ubi recte solus Vincentius habet *citragine*. Eadem varietas est in Palladio I, 37, ubi post melisphyllum nominatur citrago, quum h. l. dicatur citrago pro Columellae melisphyllo. Plinius 21, s. 86: *melissophyllo sive melittaena si perungantur alvearia, non fugient apes. nullo enim magis gaudent flore. Copia istius examina facillime continentur.* Vnde Macer II, c. 27: *Contritis foliis apium si vasa perungas non fugient, meliusque facis si lac sibi iungas: unguine cultores retinent examina tali.* ubi ex Vincentio dedi *contritae* et deinde *facit.* In Plinio Macer pro *copia* aliud verbum legit. Cod. Chifflet. habet *Scopis eius.* et sic Codex Pintiani probantis istam lectionem. Mihi Macer *succo eius* legisse videtur, quam lectionem confirmat hic locus Columellae. In Macro pro *lacte* repone *mel*,

tes ait, *trita melisphylla*[g] *et cerinthae*[h] *ignobile gramen*, aliasque colligant similes herbas, quibus id genus animalium delectatur, et ita alvos perfricent, ut odor et[i] succus vasis[2] inhaereat: quae deinde mundata[l] exiguo melle[m] respergant, et per nemora non longe a fontibus disponant,[n] eaque quum repleta
14 sunt examinibus, domum referant.[o] sed hoc nisi locis, quibus abundant[p] apes, facere non expedit. nam saepe vel[q] inania vasa nacti, qui forte praetereunt, secum auferunt: neque[r] est tanti vacua perdere complura, ut uno vel altero potiare pleno. at in maiore copia, etiam[s] si multa intercipiuntur, plus est quod in repertis apibus acquiritur. Atque haec est[t] ratio capiendi silvestria examina.

IX. Deinceps talis altera est vernacula retinendi. semper quidem custos sedule circumire debet alvearia. neque enim ullum tempus est, quo non curam desiderent; sed eam postulant diligentiorem,[a] quum

(g) *melissophila* I. B. Br. R. *meliphilla* St. *mellifila* L. *melisphylla* Sang. Vulgo *meliphylla*. (h) *cherinthae* B. R. *caerinthae* A. Iunt. G. H. St. *caerinthe* Gryph. *cherinthe* Iens. Br. Lips. (i) *ac fucus in vasis* P. *ac sucus* Sang. (2) Ita pro *vasi* I. B. Br. R. A. quod corrigi iussit Ald. in Omillend. (l) *mandata* Herv. (m) *mele* R. *respargant* Saug. (n) *disponunt ea. Quae* I. B. Br. R. (o) *refferant* R. (p) *habundant* R. (q) *vel* ex P. Saug. addidi. deinceps *inantia* P. *nancti* P. (r) *tamen* addidit prima Ald. quod cum antiquis et Sang. omisi. (s) *etiam* om. I. B. Br. R. *simulata* deinceps P. (t) *est* om. I. B. Br. R.

CAP. IX. (a) *dilligentiorem* R. (b) *fastibus* R. (c) *ganere* I. B. Br.

Melisphylla) Hanc Sang. lectionem in Virgilio Georg. IV, 63, probavit etiam Heinsius cum Victorio ad h. l. Heinsius eandem Sangerm. lectionem annotavit etiam in capite proximo sect. 8.

Cerinthae) Plinius 21, s. 41: *est autem cerinthe folio candido incurvo, cubitalis, capite concavo, mellis succum habente*: Putatur esse herba, quae Linnaeo *cerinthe maior* vocatur.

Vasa nacti) Politiani liber antiquam formam *nancti* praefert, de qua Gronov. ad Livii 24, c. 34.

CAP. IX. *Debet alvearia*) Etiam hic Sang. *albaria*, quam formam forte erunt, qui inde, ut *alvos* pro *alveis*, recipiendam fuisse iudicent.

vernant et exundant novis foetibus,[b] qui nisi curatoris obsidio protinus excepti sunt, diffugiunt. quippe talis est apium natura, ut pariter quaeque plebs generetur cum regibus; qui ubi evolandi vires adepti sunt, consortia dedignantur vetustiorum, multoque magis imperia: quippe cum rationali generi[c] mortalium, tum magis egentibus consilii[d] mutis[e] animalibus, nulla sit regni societas. Itaque novi duces pro- 2
cedunt cum sua iuventute, quae uno aut altero die in ipso domicilii vestibulo glomerata consistens, egressu suo propriae[f] desiderium[g] sedis ostendit: eaque[h] velut patria contenta est, si a[i] procuratore[2] protinus assignetur. sin autem defuit custos, velut iniuria repulsa peregrinam regionem petit. quod ne fiat, boni 3
curatoris est vernis temporibus observare alvos in

R. A. Iaul. G. Gr. H. (d) *consilium* P. ant. (e) *muta* P. aul. (f) *proprie* Br. R. A. Iunl. G. H. (g) *desyderium* A. Iunt. G. H. et sic ubique Ald. (h) *eadem tanquam* P. anl. eliam Sang. *tanquam*. (i) *a* om. I. B. Br. R. (2) *procuratori* Eaed. *si procurator* Sang. Forte fuit *si procurator*

Vno aut altero die) Palladius Iunio 7: *nunc si mense ultimo nova egrediuntur examina, custos esse debebit attentus, quia novellae apes vagantibus animis iuventute nisi serventur, effugiunt. exeuntia in aditu suo morantur uno aut duobus diebus, quae statim novis alveariis excipienda sunt. Observabit autem custos assiduus usque in octavam vel nonam horam, quia post haec tempora non facile fugere aut emigrare consueverunt, quamvis aliquae statim et procedere et abire non dubitent.* Ex quo loco in Columella pro *evaserunt* malim legi *processerunt*.

Si a procuratore) Gesner emendabat *quae a procuratore*. Sed rectius ex Sang. leges: *si procurator iis protinus*. Varro: *Superioribus diebus, maxime vespertinis, multae ante foramen, ut uvae, aliae ex aliis pendent conglobatae. alterum signum, quod quum iam evolaturae sunt, aut etiam inceperunt, consonant vehementer, proinde ut milites faciunt, quum castra movent.*

Iniuria repulsa) Ex Sangerm. lectionem *repulsam* annotavit, atque inde emendari voluit *irritata iniuria repulsae* Nic. Heinsius ad Petron. c. 44. In nostra collatione ista lectionis varietas non annotatur. Verumtamen librum Sang. non nominat Heinsius, sed Codicem pervetustum simpliciter. Nec tale quid annotavit Gronovius. Ceterum deinceps vulgatum *alveos* ex Sang. correxi.

octavam fere diei[l] horam, post[m] quam non temere se nova proripiunt agmina; eorumque[n] egressus regressusque diligenter custodiat. nam quaedam solent, quum subito evaserunt, sine cunctatione se proripere.
4 Poterit exploratam fugam praesciscere vespertinis temporibus aurem[o] singulis alveis admovendo. siquidem fere ante triduum, quam eruptionem facturae sint,[p] velut militaria signa moventium[q] tumultus ac murmur exoritur; ex quo, ut verissime dicit Virgilius, *corda licet vulgi praesciscere. namque morantes*[r] *martius ille aeris rauci canor increpat,*[s] *et vox au-*
5 *ditur fractos sonitus*[t] *imitata tubarum.* Itaque maxime observari[v] debent,[x] quae istud faciunt, ut sive ad pugnam eruperint (nam inter se tanquam civilibus bellis, et cum alteris quasi cum exteris gentibus praeliantur), sive fugae causa se proripuerint, praesto
6 sit ad utrumque[y] casum paratus custos. Pugna quidem vel unius inter se dissidentis vel duorum examinum

lis. Postea *vel iniuria* Sang. (l) *diei: postquam horam* I. B. Br. R. S. (m) *postquam* quaedam iunctim. (n) Vulgatum *egressus regressusque ut diligentius* correxi ex Sang. *eoque regressus diligenter* P. antiq. *regressusque* omittit etiam Lips. cuius nota in Gesneriana altera fuit vitiata (nescio quis liber, forte P. novus.) (o) *aures fing. alv. admovende* Lips. unde Gesner coniic. *aure — admovenda.* (p) *sunt* I. B. Br. R. S. (q) *moventia* Sang. (r) *morantis* Br. *moranteis* Ald. (s) *invocat* S. in margine *crepat.* (t) *tonitus* L. (v) *observare* I. B. R. Br. (x) Ita pro *debet* S. (y) *utrun-*

Diligenter custodiat) Vrsinus malebat *custodire.* Reliqua ex bonis libris correxi. Male a Pol. et Sang. omitti *egressus* recte monuit Pontedera.

Aurem) Palladius: *Signa futurae fugae haec sunt. ante biduum vel triduum acrius tumultuantur et murmurant. quod ubi apposita frequenter aure explorator agnoverit, sollicitior adversum haec esse debebit.* unde videtur comprobari lectio, quam ex libro nescio quo posuit Gesner.

Virgilius) Georg. IV, 70; alter locus ibidem exstat versu 87. Pro *vulgi* in Virgilio libri quidam *longe* habent scriptum.

Ad pugnam) Palladius: *Solent haec signa et quum pugnaturae sunt, facere, quarum pugnam compescit pulvis aut mulsae aquae imber adspersus. inest illi ad originis suae reparandum concordiam dulcis auctoritas.*

discordantium facile compescitur: nam ut idem ait, *pulveris exigui iactu compressa quiescit*: aut mulso,[z] passove, aut aliquo[a] liquore simili resperso, videlicet familiari dulcedine saevientium iras mitigante. nam eadem mire[b] etiam dissidentes reges conciliant. sunt enim saepe plures unius populi duces, et quasi procerum seditione plebs in partes diducitur:[c] quod frequenter fieri prohibendum est, quoniam intestino bello totae gentes consumuntur.[d] Itaque si constat 7
principibus gratia, manet pax incruenta. sin autem saepius acie[e] dimicanteis notaveris,[f] duces seditionum interficere curabis; dimicantium vero praelia praedictis remediis sedantur. ac deinde quum[g] agmen glomeratum in proximo frondentis arbusculae ramo consederit, animadvertito, an totum examen in speciem unius uvae dependeat: idque signum erit aut

que Br. et Ald. (z) *aqua mulsa* I. B. R. Br. *aqua mulsea* S. (a) Vulgo *alio quovis*. Pol. antiq. *aliquove simplici resperso*. Etiam S. *simplici*. Sed et *alio quo* I. B. R. Br. (b) *mere* om. I. B. R. Br. deinceps *diffidentis* Br. (c) *deducitur* I. B. R. Br. (d) *consumantur* I. B. R. Br. (e) Ita pro *aciem* L. et S. *dimicantis* L. Br. (f) *vocaveris* I. B. R. Br. (g) *examen vel* ins. I. B.

Mulso) Recte, puto, libri antiqui *aqua mulsa* cum Palladio; sed ita vitiosum deinde fit *passo*. Deinde rectius puto in libris antiquis esse: *aut aliquo liquore simili*. Varro in eadem re *aqua mulsa* et *mulso* habet. Plinius XI, sect. 18: *quae dimicatio iniectu pulveris aut fumo discutitur; reconciliatur vero lacte aut aqua mulsa*. Ex Sangerm. Gronovius annotavit *aut aqua mulso* passove *et alio aliquo liquore — respersa*.

Saepe plures) Brusch. *plures saepe — in partis deducitur*. Eandem deinceps *maneat pax*. Paulo post *dimicanteis* Ald. quae formam hanc primus induxit; in primis enim Edd. non exstat.

Acie dimicanteis) Ita iam olim Ascensius legi voluit, aut *aciem dimicantium*, ut monuit Abr. Gronovius. — *In acie dimicantis* ex suo Codice probat Fontedera. *dimicantis* etiam Polit. Trombell.

Speciem unius uvae) Palladius: *sed quum se agmina sic pacata in ramo aut loco quocunque suspenderint, si unius uberis eductione pendebunt, noris aut unum regem esse universis, aut reconciliatis omnibus manere concordiam, si vero duo vel plura ubera suspendens se populus imitatur, et discordes esse, et tot reges esse, quot velut ubera videris confitentur*. Videtur Palladius pro *uvae* legisse *uberis*.

unum regem inesse, aut certe plures bona fide reconciliatos; quos[h] sic patieris,[i] dum in suum revo-
8 lent[k] domicilium. sin autem duobus aut etiam compluribus velut uberibus diductum[l] fuerit examen, ne dubitaveris et plures[m] proceres et adhuc iratos esse. atque in iis[n] partibus, quibus maxime videris apes glomerari, requirere duces debebis. itaque succo praedictarum herbarum, idest, melissophylli[o] vel apiastri manu illita, ne ad tactum diffugiant, leviter inseres digitos, et diductas[p] apes scrutaberis, donec auctorem pugnae[q] (quem elidere debes) reperias.

X. Sunt autem hi reges maiores paulo et oblongi magis quam caeterae apes, rectioribus cruribus, sed minus amplis[a] pinnis, pulchri coloris et nitidi, levesque ac sine pilo, sine spiculo, nisi quis forte pleniorem quasi capillum, quem in ventre gerunt, aculeum putet,[b] quo et ipso tamen[c] ad nocendum non utun-

[g] R. Br. (h) *quos sic* om. I. B. Br. R. Sang. (i) *paterisque* Sang. (k) *revolvet* Iens. Br. (l) *deduct.* Iens. Br. *ductum* P. (m) *pluris* Br. (n) *his* I. B. Br. R. (o) *melissophili* I. B. Br. A. Iunt. G. H. *melisophili* R. *melisphilli* L. *mellisfilli* P. *melisfylli* Sang. (p) *deduct.* I. B. Br. R. (q) *pugnae — debes* om. I. B. Br. R. *auctorem pugnae reperies* P. Sang. *reperies* etiam I. B. Br. R. *authorem* A. H. *autorem* G. Gr.

Cap. X. (a) *amplis: pinnis* R. *amplis, pinnis* G. *pennis* Sang. ex quo ab initio vulgatum *ii reges* correxi. (b) *putat* I. B. Br. R. (c) *tantum* Br.

Quos sic patieris — revolent) Cum Edd. pr. Sang. Polit. Caesen. Tromb. et suo Pontedera omitti vult verba *quos sic*; deinceps *patierisque* Polit. *revolet* idem Caesen. et Tromb. probante Pontedera et ad examen referente.

Glomerari) Palladius: *ubi globos apium frequentiores videris, uncta manu succo melissophylli vel apii reges requiras.*

Quem elidere debes) Haec verba, ut superflua, cum libris deleri vult Pontedera.

X. *Maiores paulo*) Palladius: *Sunt autem paulo maiores et oblongi magis quam ceterae apes, rectioribus cruribus, neque grandibus pennis, pulchri coloris et nitidi, laeves sine pilo, nisi forte pleniores quasi capillum gerunt in ventre, quo tamen non utuntur ad vulnus.* cuius loci vitia recte animadvertit etiam Gesnerus.

tur. quidam etiam infusci atque hirsuti reperiuntur,
quorum pro habitu damnabis[d] ingenium. *Namque*[e] 2
duae regum facies, duo corpora plebis.[f] *Alter erit*
maculis auro squalentibus[g] *ardens, et rutilis*[h] *clarus*
squamis insignis et ore. Atque hinc maxime probatur,[i]

(d) *damnabilis* P. (e) *nam duo sunt* I. B. Br. R. Sang. *nam duae sunt.* Iunt. *nanque duae* Ald. (f) Ita pro *gentis* I. B. Br. R. Sang. teste etiam Heinsio ad Virgil. I. p. 458. qui deinceps ex Sang. laudavit: *alter enim maculis.* (g) Ita pro *squallentibus* I. B. Br. R. (h) *rutulis* Herv. (i) *probatum* P.

Infusci) Palladius: *sunt alii fusci atque hirsuti, quos oportet extingui, et pulchriorem relinqui.* Aristotelis locum de duobus regum generibus supra posui ad cap. 3, quem sequitur Menecrates apud Varronem III, 16, is enim nigrum et varium posuit, et nigrum interfici iubet. Plinius XI, sect. 16: *duo genera eorum, melior niger variusque. Omnibus forma egregia semper et duplo quam ceteris maior, pennae breviores, crura recta, ingressus celsior, in fronte macula quodam diademate candicans. Multum etiam nitore a vulgo differunt.* quem locum iterum contaminavit Harduinus quum vulgo rectius legeretur: *melior rufus quam niger variusque*, etsi video Vincentium facere cum Harduino. Idem Vincentius habet: *crura recta, nigrior in fronte macula quaedam, candicans diademate.* et paulo antea ubi Plinius habet: *reges plures inchoantur, ne desint. Postea ex his soboles cum adulta esse coepit, concordi suffragio deterrimos necant*, Vincentius habet: *inchoantur, nec postmodum ex his soboles definit, cum adulta esse coeperit.* sed alibi habet: *nec desunt postea soboles ex his cum adulta esse coepit.*

Namque) Locus est IV, 91 et sqq. Sed miror Interpretes tacere de insigne lectionis varietate. Vulgo sic est in loco Virgilii: *Dede neci — in aula; alter erit maculis auro squalentibus ardens*: nam *duo sunt genera: hic melior, insignis et ore, et rutilis clarus squamis; ille horridus alter desidia, latamque trahens inglorius alvum. Vt binae regum facies, ita corpora plebis. Namque aliae turpes horrent: ceu pulvere ab alto — viator aridus*, Contra Columella versus istos hoc ordine scriptos legit: *regnet in aula· Nam duo sunt regum genera, ut duo corpora plebis* (in aliis libris est *namque duae regum facies, duo corp. gentis*). *Alter erit maculis auro squalentibus ardens et rutilis clarus squammis, insignis et ore. Alter tam turpis facie, quam pulvere ab alto quum venit et sicco terram spuit ore viator, desidiam latamque trahens inglorius alvum.* Etiam reliquos versus diverse scriptos legisse Columellam, annotavi supra ad cap. III, sect. 2. Verum de reliqua varietate potest dubitari; illud vero certum et manifestum est ex ipsa oratione Columellae, versus Virgilio dictos de apum primo genere Columellam ad regum genus alterum traxisse. Ceterum Virgilius ipse verba Aristotelis de fuco posita ad regum alterum genus retulit. Vide ad Varronem III, 16, sect. 18.

qui est melior: nam deterior, sordido sputo similis, tam foedus,[k] *quam pulvere ab alto quum venit, et sicco terram spuit ore viator.* et, ut idem ait, *desidia*[l] *latamque trahens inglorius alvum.* Omnes igitur duces[m] notae deterioris *dede*[n] *neci, melior vacua sine regnet*
3 *in aula.* Qui tamen[o] et ipse spoliandus est alis, ubi saepius cum examine suo conatur eruptione facta profugere. nam velut quadam compede[p] retinebimus erronem ducem detractis alis, qui fugae destitutus praesidio, finem regni non audet excedere, propter quod ne ditionis quidem suae[q] populo permittit longius evagari.

XI. Sed nonnunquam idem necandus[a] est, quum vetus alveare numero apium[b] destituitur, atque infrequentia eius aliquo examine[c] replenda est. itaque quum primo vere in eo vase nata est pullities,[d] novus rex eliditur,[e] ut multitudo sine discordia cum parentibus suis conversetur. Quod si nullam progeniem tulerint favi,[f] duas vel tres alvorum plebes in unum[g] contri-

paulo antea *hinc* pro *hic* dedi ex Sang. (2) *foetus* P. (l) *desidiam* I. B. R. Br. (m) *duces deteriores* Gymn. (n) *Dedae* I. B. R. (o) *tantum* I. B. R. Br. (p) *compete* Herv. (q) *suo* P. *popula suae* Br.

Cap. XI. (a) *evagandus* L. a recentiore manu additum *negandus*. Sang. *idem avis necandus est.* unde *idem* addidi. (b) Ita pro *apum* I. B. R. S. (c) *aliaque examina* P. (d) *pullicies* I. B. R. Br. (e) *eligitur* S. (f) *favidius* P. deinceps vulgatum *alveorum* ex Sang. correxi. (g) *unam* S. (h)

Vt idem ait) Brusch. *ut ait idem.* Eadem exquisitius in *populo suae* habet.

Alis) Palladius: *qui si frequenter vagatur cum examinibus, exsectis alis reservetur. hoc enim manente nulla discedet.* ubi alii libri *exemtis*, alii *ereptis.* Plinius XI, sect. 17: *Si quis alam ei detruncet, non fugiet examen.*

Cap. XI. *Necandus*) Ex lectione Lips. *enecandus* efficiebat Gesner; ex Sangerm. equidem malim *nonnunquam idem enecandus.* Additum *avis* ortum habet ex addita glossa *apis.*

Eliditur) Male Sang. *eligitur.* Veterem enim regem vult servari, et paulo post rationem addit.

Duas vel tres) Palladius: *Sed si nulla nascuntur examina, duorum vel trium vasculorum multitudinem in unum conferre possumus; dulci tamen liquore conspersas apes atque inclusas per triduum tenebimus, apposito cibo mellis;*

buere licebit, sed prius respersas dulci[h] liquore: tum demum includere, et posito cibo, dum conversari consuescant, exiguis spiramentis relictis triduo fere clausas habere. Sunt qui seniorem potius regem sub- 2
moveant,[i] quod est contrarium: quippe turba vetustior,[k] velut quidam senatus, iunioribus parere[l] non censent, atque imperia validiorum[m] contumaciter[n] spernentes[o] poenis ac mortibus afficiuntur.[p] Illi[q] qui- 3
dem incommodo, quod iuniori examini solet accidere, quum antiquarum apium relictus a nobis rex senectute defecit, et[r] tanquam domino mortuo familia nimia licentia discordat,[s] facile occurritur.[t] nam ex iis alvis,[v]

vici P. (i) *summovent* S. (2) Vulgo interserta verba *si elidatur* om. I. B. R. Br. L. S. (l) Vulgatam *pareat necessa est, etsi quae sint imperia* correxi. *parere non cessent* P. *minoribus parere necesse est* L. *minoribus parera non censeat* Sang. Deinceps I. B. R. *atqua imperia*. Lips. *aut imperia.* etiam Br. *minoribus.* (m) *validorum* I. B. R. Br. (n) *coitur aciter* P. a. *contumaciam* P. nov. (o) *spernendo* P. et S. (p) *afficitur* S. (q) Ita pro *illud tamen incommodum iuniori* I. B. R. S. nisi quod solus Sang. cum Br. *quod* addit. Ex Sang. etiam *defecit* pro *deficit* annotavit Gronov. (r) Ita pro *quod* I. B. Br. R. S. (s) Ita pro *discordat*: *cui* I. B. Br. R. S. (t) *discurritur* P. (v) Ita pro *alveis* P. *his alv.* Br. (x) *qui* I. B. R. Br. (y)

et exigua tantum spiracula relinquemus in cella. Mala igitur Heinsius ad Virgilium I, p. 458 corrigebat: *contrahere licebit.*

Parere non censet) Mirae elegantiae locum turpissime corruperant librarii, ex Sangerm. et antiquioribus libris nunc restitutum. *Parere non censent* familiaris est nostro locutio; et elegans inprimis h. l. ubi de senatu dicitur apum. Lectionem *spernendo* — *afficitur* sprevi, quia elegantius pluralis verborum numerus iungitur vocabulo *senatus* et *turba.* Verba a nobis omissa *si elidatur* ad veterem regem referenda, non solum manca, sed etiam superflua erant. In vulgata lectione Vrsinus *afficiuntur* mutandum censebat in *afficiantur.* Verum a tota scriptoris sententia vulgata aberraverat. De loci huius corruptela obiter questus erat iam olim Heinsius ad Virgilium I, p. 458, et nunc video mecum sentire Pontederam in Antiq. cuius notam omisit Ernesti.

Quod iuniori) Quod ex Brusch. et Sang. addidi *quod*, coniectura etiam assecutus fuerat Pontedera; cuius notam omisit Ernesti. Ceterum Gronovius ex Sangerm. separatim hanc lectionem annotaverat: *Illo tamen incommodo quod iuniori — defecit.* unde recepi *defecit*. Aliter Sang. scripturam annotavit Ernesti, quam in Variet. Lect. posui.

quae[x] plureis habent principes, dux unus[y] eligitur: isque translatus ad eas, quae sine imperio sunt, rector constituitur. Potest autem minore molestia in iis domiciliis, quae aliqua peste vexata sunt,[z] paucitas apium
4 emendari. Nam ubi cognita est clades, frequentis[a] alvi, si[b] quos habet favos, oportet considerare: tum deinde cerae eius,[c] quae semina pullorum continet, partem recidere, in qua regii[d] generis proles animatur. Est autem facilis conspectu, quoniam fere in[e] ipso fine cerarum[f] velut papilla uberis apparet[g] eminentior,

unius Hervag. (z) Ita pro *vexantur* S. paulo antea *his domio.* Br. eadem postea *apum.* (a) *claudes frequentis* P. Vulgo *clades infrequentis.* (b) Ita S. Br. Vulgo *alvei, quos habeat.* Etiam I. B. R. Br. *habet.* (c) *denique caerei*: I. B. Br. R. *cerei* etiam L. *cerae eius* S. Vulgo *eius* deerat. (d) *regis* P. (e) *in* om. I. B. R. Br. (f) *terrarum* I. B. R. Br. (g) *app. em.*

Vexata sunt) Ita Sang. pro *vexantur*. Recte! Palladius: *quod si velis alvearium, cui per aliquam pestem multitudo subducta est, populi adiectione reparare, considerabis in aliis abundantibus ceras favorum et extremitates, quae pullos habent, et ubi signum nascituri inveneris, cum sobole sua recides, et in id alvearium pones.* ex quo loco recte Pontedera emendari iussit vulgatam Columellae lectionem *clades infrequentis.* Accedit auctoritas libri Politiani.

Velut papilla) Palladius: *est autem hoc futuri regis signum: inter caetera foramina, quae pullos continent, unum maius ac longius velut uber apparet.* Noster infra cap. 14, 4: *in extremis partibus favorum progenerantur amplioris magnitudinis foetus quam sunt ceterae apes, eosque nonnulli putant esse reges*, verum quidam Graecorum auctores οἴστρους appellant. Plinius XI, sect. 12: *regias imperatoribus futuris in ima parte alvei exstruunt amplas, magnificas, separatas, tuberculo eminentes: quod si exprimantur, non gignuntur soboles.* ubi Vincentius *exprimantur.* Paulo antea Plinius: *Domos primum plebeiis exaedificant, deinde regibus. Si speratur largior proventus, adiiciuntur contubernia et fucis. Hae cellarum minimae, sed ipsi maiores apibus.* Breviter Aristoteles IX, 40: τὰ μὲν οὖν αὐτῶν ἀεὶ πλάττουσι (τὰ κηρία), τὰ δὲ τῶν βασιλέων, ὅταν ᾖ πολυγονία, τὰ δὲ κηφήνια, ἐὰν μέλιτος ἀφθονία ἐπισημαίνῃ. πλάττουσι δὲ τὰ μὲν τῶν βασιλέων πρὸς τοῖς αὐτῶν (μικρὰ δ' ἐστὶ ταῦτα), τὰ δὲ κηφήνια πρὸς αὐτά (i. e. separatim). ἐλάττω δ' ἐστὶ ταῦτα τῷ μεγέθει τῶν μελιττίων. Sed rectius ille V, 21: ἐστὶ δὲ τῶν μὲν ἄλλων ἡ γένεσις ἐν τοῖς κοίλοις τοῦ κηρίου. οἱ δὲ ἡγεμόνες γίνονται κάτω πρὸς τῷ κηρίῳ ἀποκρεμάμενοι χωρὶς ἓξ ἢ ἑπτὰ ἐναντίως τῷ ἄλλῳ γόνῳ πεφυκότες. De favis fucorum idem IX, 40: εἰσὶ δὲ μείζους οἱ τῶν κηφήνων κύτταροι.

et laxioris fistulae, quam sunt reliqua foramina, quibus popularis notae pulli detinentur. Celsus quidem affirmat in extremis favis transversas fistulas esse, quae contineant regios pullos. Hyginus[h] quoque auctoritatem Graecorum sequens negat ex vermiculo,[i] ut caeteras[2] apes, fieri ducem, sed in circuitu favorum paulo maiora, quam sunt[l] plebeii seminis, inveniri recta foramina repleta quasi sorde rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

XII. Est[a] et illa vernaculi examinis cura, si forte praedicto tempore facta eruptione[b] patriam fastidiens sedem longiorem fugam denuntiavit.[c] Id autem significat, quum sic apis evadit vestibulum, ut[d] nulla intro[e] revolet, sed se confestim levet sublimius. Cre- 2
pitaculis aereis aut testarum plerumque[f] vulgo iacen-

et laxioris om. P. ent. et S. deinceps *sunt* pro *sint* ex Seng. dedi. (h) *Higinus* I. B. R. Br. *Higinius* al. sed rectum in L. est. (i) Ite pro *vernaculo* ex Lips. Gesner. (2) *caetera* Gymn. (l) Ita pro *sint* Sang.

Cap. XII. (a) *Et est* I. B. Br. R. (b) *eruptionem patriae* P. etiam Sang. *patriae.* (c) *denunciavit* R. Iunt. Vulgo eret *fuga.* (d) *ut* om. Gy. (e)

ἀναπλάττουσι δὲ ὁτὲ μὲν καὶ αὐτὰ καθ' αὐτὰ τὰ κηρία τὰ τῶν κηφήνων, ὡς ἐπιτοπολὺ δὲ ἐν τοῖς τῶν μελιττῶν.

Vermiculo) Ita recte ex Lips. libro scripsit Gesnerus pro *vernaculo*. Hyginus enim transtulit haec ex Aristotele H. A. V, 19: ὁ δὲ τῶν βασιλέων γόνος τὴν χρόαν γίνεται ὑπόπυρρος, τὴν δὲ λεπτότητα ἐστὶν οἷον μέλι παχύ, τὸν ὄγκον δὲ εὐθέως ἔχει παραπλήσιον τῷ γενομένῳ ἐξ αὐτοῦ. σκώληξ δὲ οὐ γίνεται πρότερον ἐκ τούτου, ἀλλ' εὐθέως ἡ μέλιττα ὥς φασιν. quae Plinius vertit XI, sect. 16: *rex statim mellei coloris, ut electo flore ex omni copia factus, neque vermiculus, sed statim pinniger.*

Recta foramina) Gesnerus malebat *tecta*, quia foetus reliqui in cellis primum membrana tecti latent. Sed in sobole regia forte diversam naturam voluerunt agnosci etiam hac in varietate. Potuit etiam Hyginus recta foramina seu rectas cellas dicere, ut opponeret transversis regûm fistulis seu cellis e Celso dictis.

Cap. XII. *Longiorem fugam*) Ita recte emendavit Morgagni vulgatum *fuga*; eamque ipsam Sang. scripturam esse, nunc demum ex Gronovio cognovi. —*fugam* etiam Pontederae Codex.

Crepitaculis aereis) Ex Sang. *aeris* enotavit Gronovius, et nunc demum patet, cur idem cum Edd. primis sequens *sonitu* omittat.

Testarum) Palladius Iunio 7: *si autem se subitum levabit examen, stre-*

tium [sonitu[g]] terreatur fugiens iuventus: eaque[h] vel pavida quum repetierit alvum[i] maternam, et in eius aditu glomerata pependerit, vel statim se ad proximam frondem[2] contulerit; protinus custos novum loculamentum in hoc praeparatum perlinat[l] intrinsecus praedictis herbis: deinde guttis mellis respersum admoveat: tum manibus, aut etiam trulla[m] congregatas
3 apes recondat: atque, uti[n] debet, adhibita caetera[o] cura, diligenter compositum et illitum vas interim patiatur in eodem loco esse, dum advesperascat,[p] primo deinde crepusculo transferat, et reponat in
4 ordinem reliquarum[q] alvorum. Oportet autem etiam vacua domicilia collocata in apiariis habere. nam sunt nonnulla examina, quae quum processerint, statim sedem sibi quaerant in proximo, eandemque[r] occupent quam vacantem[s] reperiunt. Haec fere acquirendarum, atque[t] etiam retinendarum apium traditur cura.

XIII. Sequitur ut morbo vel pestilentia laborantibus[a] remedia desiderentur. Pestilentiae rara in api-

introire valet P. (f) *plerunque* Br. A. (g) *sonitu* omittit I. B. Br. R. S. (h) *Eaque quaa* omnes praeter P. et Sang. et Gesn. (i) *alveum maternum* I. B. Br. R. (2) *frontam* R. (l) Ita pro *perliniat* Sang. teste etiem Oudendorp ad Suetonii Oth. c. 12. (m) *trulla* I. B. Br. R. (n) *ita debeat* P. (o) *certa* I. B. Br. R. *cetera* P. (p) *advasperescat* I. B. Br. R. (q) *aliquorum alvaorum oportet. Aut etiam* I. B. Br. R. *reliquarum* Sang. teste Ernestio, *reliquarum alvorum* ex Sang. Gronov. Vulgo *reliquorum alveorum*. Antea *ordine* Br. (r) *eaque* Sang. (s) Ita pro *vacuam repererint* Sang. teste Grooovio. (t) Ita pro *ac* Sang. *apum* Br.

Cap. XIII. (a) *labrantibus* R. (b) *in his* om. I. B. R. Br. S. paulo antea

pitu aeris terreatur aut testidae: tunc ad alvearium redibit. aut in proxima fronde pendebit, et inde in novum vas herbis consuetis et melle conspersum manu attrahatur aut trulla, et quum in eo loco requieverit, vespere inter alia collocetur. ubi liber Polit. *sonitu.*

Eaque quae cum) Legendum puto *eaque cum vel pavida.* Morgagni malebat *eaque pavida cum vel.* Vrsinus: *eaque pavida cum repetierit.*

Loculamentum) Ex Sangerm. *loclamentum* annotavit Gronovius. Mirum est eundem ubique *tegumen* praeferre alteri scripturae *tegmen.*

bus pernicies, nec tamen aliud, quam quod in caetero pecore praecepimus, quid fieri possit reperio, nisi ut longius alvi transferantur. Morborum autem facilius [in his[b]] et causae dispiciuntur,[c] et inveniuntur medicinae. Maximus[d] autem annuus earum 2
labor est initio veris, quo tithymali[e] floret frutex, et quo sameram[f] ulmi[g] promunt. nam quasi[h] novis pomis, ita his primitivis floribus illectae avide vescun-

vulgatum *alvei* ex Sang. correxi. (c) Ita pro *inspiciuntur* S. (d) *Maximusque vel minimus annuus eorum* I. B. Br. R. L. S. (e) Ita pro *tithymali* I. B. R. Br. *titimalli* L. (f) *amara* I. B. R. Br. *samaras ulmis* S. (g) *semina sua* add. I. B. R. S. Br. (h) Ita S. pro *namque sicut*. (i) Addi-

Cap. XIII. *Nec tamen aliud*) Gesnerus emendabat h. l. legendo: *neque tamen aliud, quid fieri possit, reperio, nisi quod in cetero pecore praecepimus, ut longius* etc. Recte!

Maximus autem) Malim: *maximus autem annuusque earum labor.* quo ducere videtur lectio librorum optimorum *maximusque vel minimus annuus.* — *Maximusque vel minimus annuus eorum* Edd. pr. L. Polit. Sang. *maximusque vel minimus annicus eorum* Tromb. *maximus vel minimus avis earum* Caesen. *maximusque vel minimus avis earum* in suo reperit Pontedera, qui corrigit: *Maximus* (*qui vel minimus gravis*) *earum labor est.*

Tithymali) Palladius Martio 15: *Hoc mense maxime apibus solet morbus incumbere: nam post hiberna ieiunia tithymali et ulmi amaris floribus, qui prius nascuntur, avidius appetitis solutionem ventris incurrunt, et pereunt, nisi affueris velocitate remedii.* Videtur igitur Palladius in Columella legisse, quod offerunt libri antiqui: *quo ulmi amara semina sua promunt.* Lib. Sangerm. habet *samaras ulmis.* Sameram ulmi semen dici annotavit Columella V, 6, 2. Plinius XVII, s. 15, samaram dixit eundem fructum seu semen. Iterum Columella VII, 6, 7 sameram appellat, nulla librorum varietate. Fructus autem vel semina ulmi apes non attingunt, sed flores; igitur nisi Columella et semina et flores eodem nomine intelligi voluit, praeferenda erit Palladii lectio. Sed recte monet Pontedera in Antiqq. apes amarum non attingere, nec possunt inde fluxum ventris contrahere. In Palladio igitur corrigit *samaris floribus.* Palladium enim flore tithymali deceptum putat samaram pro flore ulmi habuisse. Sameram autem a Columella nominari monet, quod semen ulmi et flos fere eodem tempore prodeunt. Ceterum ipsa observatio non ad flores ulmi referenda est, sed de foliis ulmi aliarumque arborum melle roscidis verno et sublucano tempore, ut ait Plinius XI, sect. 12, vera et hodierna etiam experientia comprobata est. Ceterum scripturam *hybernam famem* correxi.

tur post hibernam famem,[i] alioquin citra satietatem tali nocente cibo: quo[a] quum se affatim repleverunt,[l] profluvio alvi, nisi celeriter succurritur, intereunt. nam et tithymalus[m] maiorum quoque animalium ventrem solvit, et proprie ulmus[n] apium. eaque causa est, cur in regionibus Italiae, quae sunt[o] eius generis arboribus[p] consitae, raro frequentes
3 durent apes. Itaque veris principio si medicatos cibos praebeas, iisdem remediis et provideri potest, ne tali peste vexentur, et quum iam laborant, sanari. nam illud quod Hyginus[q] antiquos[r] secutus auctores prodidit, ipse non expertus asseverare non
4 audet:[s] volentibus tamen licebit experiri. Siquidem praecipit[t] apium corpora,[v] quae quum eiusmodi pestis incessit, sub favis acervatim enectae repe riuntur, sicco loco per hiemem reposita circa aequi-

tum vulgo *nil* om. I. B. R. Br. L. S. (a) *quo* om. I. B. R. L. Br. Sang. (l) Ita S. pro *repleverint*. (m) Ita pro *tithymallus* I. B. R. Br. *titimalus* L. (n) *vulnus* I. B. R. Br. *apum* Br. (o) *sint* I. B. R. Br. (p) *arboris* I. B. R. (q) Ita L. et S. *Higinus* I. B. Br. *Higinius* al. (r) Ita pro *maiores* Sang. (s) Ita pro *audeo* I. B. Br. R. L. (t) *praecepit* I. B. R. Br. deinceps vulgatum *apum* ex Sang. correxi. (v) *corpore* I. B. R. (x) *aequinotium* —

Alioquin) Vulgo intersertum *nil* recte damnavit Pontedera cum libris optimis; damnant sequentia. Nam tithymali succus lacteus maiorum quoque animalium adeoque hominis ventrem solvit etiam citra satietatem ingestus. Varro III, 16: *Quum sunt apes morbidae propter primores vernos pastus, qui ex floribus nucis graecae* (avellanae) *et corni fiunt, coeliacas fieri, atque urina pota refici*. Plinius XXI, sect. 42: *cornum quoque arborem caveri oportet; nam flore eius degustata alvo concita moriuntur. Remedium sorba contusa e melle praeberi his, vel urinam hominum vel boum aut grana punici mali amineo vino conspersa*. Scilicet ut recte idem XI, s. 21: *infestat et aviditas pastus, nimia florum satietate, verno maxime tempore, alvo cita.*

Non audet) Pontedera etiam hanc praefert vulgatae *non audeo*, ut ipse Hyginus culpa crudelitatis absolvatur et Columella simul. *Antiquos auctores* pro vulgato *maiores* ex Sang. recepi. De apibus et muscis, aqua et imbre afflictis et necatis, remedium hoc velut expertus tradit Varro III, 16, 37, et ante eum Aristoteles de Respir. 9, qui cineres simpliciter nominat.

Per hiemem) Plinius XI, sect. 22:

noctium[x] vernum, quum clementia diei suaserit, post horam tertiam in solem proferre, ficulneoque cinere obruere. quo facto, affirmat intra duas horas quum vivido alitu[y] caloris animatae sunt, resumpto spiritu, si[a] praeparatum vas[z] obiiciatur, irrepere. Nos magis 5
ne intereant, quae deinceps dicturi sumus, aegris examinibus exhibenda[b] censemus. nam vel grana mali Punici tunsa,[c] et vino Amineo conspersa, vel uvae passae cum rore Syriaco[d] pari mensura pinsitae et austero vino insuccatae dari debent: vel si per se ista frustrata[e] sunt, omnia eadem aequis ponderibus in unum levigata, et fictili vase cum Amineo vino infervefacta, mox etiam refrigerata, ligneis canalibus apponi. Nonnulli rorem[f] marinum aqua 6

claementia Br. (y) *alitu nidoris* I. B. Br. R. nisi quod *halitu* Br. (z) Ita pro *in* I. B. Br. R. L. Saog. *praeperatum* Br. (a) Volgo additum *si* om. I. B. Br. R. L. Saog. (b) *adhibenda* I. B. Br. R. S. (c) *tonsa* — *Ammineo* Br. *consparsa* L. (d) *sutorio* I. B. Br. R. L. S. deinceps ex Saog. *insiccae* aut *insucae* aonotavit Groonvius. (e) *ista* om. I. B. Br. R. *frustuta* Br. A. *frustra* Gryph. (f) *rosmarinum* L. (g) *Higinus* I. B. Br. R. S. *Higi-*

Sunt qui mortuas, si intra tectum hieme serventur, deinde sole verno torreantur, ac ficulneo cinere toto die foveantur, putant reviviscere.

Grana mali) Palladius: *praebebis ergo mali granati cum vino amineo grana contrita, vel uvae passae cum rore Syriaco et austero vino, vel simul omnia laevigata et incocta vino aspero. quae deinde in ligneis canalibus refrigerata ponantur.* Geoponica contra diarrhoeam ex lithymali succo conceptam corticem punici mali tusum et cribratum cum melle et vino austero apponunt.

Rore Syriaco) Rhodius ad Scribonium p. 182 legi malebat *rhoe Syriaco.* Scilicet graece et latine *rhun* Syriacum dicere solent scriptores, non rorem. Pertinet frutex ad genus Linnaeanum Rhus eodem nomine dictum. Nunc video, iam olim egregium Cornarium ad Galenum de Compos. medicam. p. 449 lectionem *sutorio* reiecisse et *rhoe* legi voluisse.

Rorem marinum) Palladius: *Item ros marinus aqua mulsa decoctus congelatur, et in imbrice ponitur succus huiusmodi.* Sed praeclare admonuit Cornarius l. c. rorem marinum h. l. esse rhoem marinum seu orientalem, seu Syriacum; laudat etiam Marcelli Empirici caput 27, ubi rhus marinus nominatur. Adstringentium medicamentorum vires hic implet, non ros marinus herba.

Aqua mulsa) Ex Saog. pro *mulsa*

mulsa decoctum, quum gelaverit, imbricibus infusum praebent libandum. quidam bubulam vel hominis urinam, sicut Hyginus[g] affirmat, alvis ap-
7 ponunt.[h] Nec non etiam ille morbus maxime est conspicuus, qui horridas[i] contractasque carpit, quum frequenter aliae mortuarum corpora domiciliis [suis] efferunt, aliae intra tecta, ut[k] in[l] publico luctu, moesto silentio torpent. id quum accidit, arundinis infusi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, et cum galla vel arida rosa detriti. galbanum etiam, ut eius odore medicentur, incendi convenit, passoque et defruto vetere fessas sustinere.
8 Optime tamen facit amelli radix, cuius est frutex luteus, purpureus flos: ea cum vetere Amineo vino

nius aliae. (h) *depon.* I. B. Br. R. *alvis* pro *alveis* ex Sang. dedi. (i) *horidas* B. R. *horroditas* L. *horridulas* coniic. Gesn. sequens *suis* om. Sang. igitur inclusi. (2) *ut* om. Herv. (l) *in* om. I. B. Br. R. (m) Ita S. *Hygi-*

Gronovius annotavit *velca*; quod vocabuli quid sit, nondum excogitavi.

Horridas) Palladius: *Quodsi horridae videntur atque contractae torpere silentio, et mortuarum corpora frequenter efferre, canalibus ex canna factis mel cum gallae pulvere vel siccae rosae coctum debebis infundere.* ubi Crescentius habet *corpore silere.* Fere eadem remedia habet Virgilius IV, 264 sqq.

Defruto) Virgilius IV, 268: *aut igni pinguia multo defruta, vel psythia passos de vite racemos.* ex quo loco Crescentius IX, 99, retulit: *aut frusta carnis assata praebeas aut uvas passas.* Itaque in Virgilio legisse videtur: *aut igni pinguia multo frusta avis et psythia.* Pullum assatum enim ille apibus etiam in inedia praebet. Vide infra ad cap. XIV, 15. Paulo antea Br. *dolore* pro *odore.*

Frutex luteus) Ex loco Virgilii supra ad cap. 4, s. 4 allato legendum: *cuius est fruticis luteus purpureusque flos:* vidit Pontedera. Vulgo cum Matthiolo interpretantur Asterem atticum; glossa antiqua apud Salmasium Exercit. p. 102 melissophyllum, alii caltham palustrem, primulam veris quidam et chelidonium minus. Denique G. W. Wedel in Disput. Ienae 1686 edita meliloton interpretatus est, folia caulis, non floris petala, et colorem purpureum e viridi nigrum, subfuscum et splendentem. Cui sane favet versus: *saepe deum nexis ornatae torquibus arae.* quem de amello astere Linnaeo interpretari non licet. Contra melilotus apud Graecos et Romanos in coronario usu fuit frequentissima, unde sertae campanicae nomen sortita fuit. Reliquae etiam favent no-

decocta exprimitur, et ita liquatus eius succus datur.
Hyginus[m] quidem in eo libro, quem de apibus scri-
psit, Aristomachus, inquit, hoc modo succurrendum
laborantibus existimat: primum, ut omnes vitiosi
favi tollantur, et cibus[n] ex integro recens ponatur;
deinde, ut fumigentur. Prodesse etiam putat apibus 9
vetustate corruptis examen novum contribuere,[o]
quamvis periculum[p] sit, ne seditione consumantur,[q]
verumtamen adiecta multitudine laetaturas.[r] sed ut
concordes maneant, earum apium, quae ex alio do-
micilio transferuntur, quasi peregrinae plebis sub-
moveri reges debere.[s] Nec tamen dubium, quin fre-
quentissimorum examinum favi, qui iam maturos[t]
habent pullos, transferri, et subiici paucioribus de-
beant, ut tanquam novae prolis adoptione domicilia
confirmentur. sed[v] et id quum fiet, animadverten- 10
dum est,[x] ut eos favos subiiciamus, quorum pulli

nus I. B. R. L. Br. *Higinius* al. (n) *obiis* L. (o) *contribuire* P. (p) *periculosum* P. (q) Ita pro *consumatur* I. B. R. Gesn. habet S. *consumentur* al. (r) *laetatura* I. B. R. Br. *lotatura* L. (s) *debent* S. (t) *immaturos* I. B. Br. R. (v) *sed* om. P. (x) *animadvertentem dum* P. *est* add. Sang.

lae, quas asteri non convenire recte monuit Wedelius. Is enim collea magis quam humida amat; et folia omnino de caulinis, non floralibus mihi videntur etiam explicanda, quae sunt in meliloto plurima; petala autem in astere pauca, quibus non apta sunt verba *plurima circumfunduntur*. Sed fateor, illi interpretationi minime favere locum Columellae, quamcunque lectionem sequaris. Sed potuit Columella Gaditanus in notis herbae Italicae, sub nomine amelli ceteris scriptoribus ignotae, facile aberrare, quum ipse melilotum esse forte ignoraret.

Aristomachus) Solensis, puto, quem duodesexaginta annis nihil aliud egisse, et cum Philisco Thasio de apibus scripsisse ait Plinius XI, sect. IX Brusch. habet *Aristomachus — succurrendum*.

Consumantur) Hoc ex emendatione Morgagni voluerat dare Gesnerus, sed operae aberraverant. Nunc accedit auctoritas libri Sangerm. et voluit iam olim Commelinus ita scribi in Corrigendis. Deinceps *submovere reges* Brusch. Ex Sangerm. *debent* annotavit Ernesti; sed Gronovius integriorem eius lectionem ita prodidit: *plebes regi submoveri debent*. Aldina deinceps suo more *veruntamen* scriptum habet.

iam sedes[y] suas adaperiunt, et[z] velut opercula foraminum obductas ceras erodunt[a] exerentes capita. nam si favos immaturo foetu transtulerimus, emorientur pulli, quum foveri desierint. Saepe etiam vitio, quod[b] Graeci *φαγέδαιναν* vocant, intereunt. si-

(y) *faedas* L. (z) *et* om. S. (a) *produnt* S. *caeras* Br. (b) *quod* om. S

Exerentes capita) Palladius Iunio 7: *Sed tunc transferendi sunt, quando erosis coopercolis ad nascendum maturi capita nituntur exerere: nam si immaturos transtuleris, interibunt.*

Φαγέδαιναν) Aristoteles H. A. IX, 40: τὰ δὲ νοσήματα ἐμπίπτει μάλιστα εἰς τὰ εὐθηνοῦντα τῶν σμηνῶν, ὅτε καλούμενος κλῆρος. τοῦτο γίνεται ἐν τῷ ἐδάφει σκωλήκια μικρὰ, ἀφ' ὧν αὐξομένων ὥσπερ ἀράχνια κατέχει τὸ σμῆνος ὅλον καὶ σήπεται τὰ κηρία. ἄλλο δὲ νόσημα οἷον ἀργία τις γίνεται τῶν μελιττῶν καὶ δυσωδία τῶν σμηνῶν. et paulo antea ait: nisi apes incubent, favos corrumpi et araneis obduci; ἐὰν μὲν τὸ λοιπὸν δύνωνται κατέχειν ἐπικαθήμεναι, τοῦθ' ὥσπερ ἔκτρωμα γίνεται. εἰ δὲ μὴ, ἀπόλλυνται ὅλα. γίνεται δὲ σκωλήκια ἐν τοῖς φθειρομένοις, ἃ πτερούμενα ἐκπέτεται. Plinius XI, sect. 15: *nam nisi incubavere favos, lividos faciunt;* et sect. 16: *fit in favis quibusdam qui vocatur clavus amarae duritia cerae cum foetum inde non eduxere morbo aut ignavia aut infoecunditate naturali. Hic est abortus apium.* ubi pessime mutavit Harduinus vulgatam lectionem *clerus*. In Aristotele alii libri σκληρός habent. Hesychius: κλῆρος· σκωλήκιόν τι ἐν τοῖς σμήνεσι γινόμενον. Idem: κάπρος — καὶ νόσημά τι γενόμενον ταῖς μελίσσαις. qui morbus an idem sit alio nomine appellatus, ignoro. Aristotelis locum ex versione Scoti posuit Vincentius 20, c. 100: *est autem parvus vermis in alvearii profundo inventus, qui, quando crescit, texturam in araneae modum similem facit et dominatur super totum alvear, ideoque mel putrefacit.* De eodem morbo iterum Plinius XI, sect. 20: *sunt et operis morbi, quum favos explent; cleron vocant. Item blapsigoniam, si foetum non peragunt.* Ita scilicet ex libris scriptis, quibuscum facit Vincentius, edidit Harduinus, sed rectius antea legebatur, *non explent.* Scilicet haec Plinius ex Hygino aut Celso duxit, qui κλῆρον Aristotelis retinuit; sed ἔκτρωμα dixit βλαψιγονίαν. Postremus Philosophi locus est VIII, 27: ταῖς δὲ μελίτταις ἐγγίνεται ἐν τοῖς σμήνεσι θηρία ἃ λυμαίνεται τὰ κηρία. τὸ σκωλήκιον τὸ ἀραχνιοῦν καὶ λυμαινόμενον τὰ κηρία καλεῖται κλῆρος, οἱ δὲ πυραύστην καλοῦσιν, ὃς ἐντίκτει ἐν τῷ κηρίῳ ὅμοιον ἑαυτῷ οἷον ἀράχνιον, καὶ νοσεῖν ποιεῖ τὸ σμῆνος. καὶ ἄλλο θηρίον, οἷον ὁ ἠπίολος ὁ περὶ τὸν λύχνον πετόμενος. οὗτος ἐντίκτει τι χνοῦ ἀναπνέων. καὶ οὐ κεντᾶται ὑπὸ τῶν μελιττῶν, ἀλλὰ μόνον φεύγει καπνιζόμενος. ἐγγίγνονται δὲ καὶ κάμπαι ἐν τοῖς σμήνεσι, ἃς καλοῦσι τερηδόνας. ἃς οὐκ ἀμύνονται αἱ μέλιτται. νοσοῦσι δὲ μάλιστα ἠλιούμενα, ὅταν ἐρυσιβώδη τὰ ἄνθη ἡ ὕλη ἐνέγκῃ, καὶ ἐν τοῖς αὐχμηροῖς ἔτεσι. πάντα δὲ τὰ ἔντομα ἀποθνήσκει ἐλαιούμενα, τάχιστα δ' ἄν τις τὴν κεφαλὴν ἀλεί-

ψας ἐν τῷ ἡλίῳ ϑῇ. Vnde Plinius XI, sect. 21: *aranei quoque vel maxime hostiles; quum praevaluere ut intexant, enecant alveos. Papilio etiam ignavus et inhonoratus, luminibus accensis advolitans pestifer, nec uno modo. Nam et ipse ceras depascitur, et relinquit excrementa, quibus teredines gignuntur: fila etiam araneosa, quaecunque incessit, alarum maxime lanugine obtexit. Nascuntur et in ipso ligno teredines, quae ceras praecipue appetunt.* ubi Vincentius 20, cap. 110 habet: *filo etiam aranea quocunque incesserit, alarum maxime lanugines obtexit.* Nunc locum Aristotelis propius inspiciamus. Verba σκωλήκιον τὸ ἀραχνιοῦν pessime Gaza vertit: *vermiculus specie aranei — hic sibi similem forma aranei, parit in favo.* Graece enim est: ἐντίκτει ὅμοιον ἑαυτῷ οἷον ἀράχνιον. quae sunt vertenda: parit aliquid sibi simile sub specie telae aranearum. De altero genere, quod est graece: ἐντίκτει τε χνοῦ ἀναπνέων Gaza reddidit: *haec pulverem spirando in alveo parit.* Pessima Camus ex libris quibusdam χοῦ ἀνάπλεων scripsit, interpretatus: *quelque chose qu'il enveloppe de poussiere.* Lanuginem enim ex h. l. transtulit Plinius; et in libris scriptis optimis est ἐντίκτει χνοῦν ἀναπνέων. In versione Thomae est: *intus parit caliginem expirans.* In eadem etiam legitur *Ipiliotis*, ita, ut in Graeco legisse videatur ἠπιλιώτις. Denique recte cum libris optimis legit νοσοῦσι δὲ μάλιστα ὅταν ἐρυσιβώδη τὰ ἄνθη ἡ ὕλη ἐνέγκῃ. omisso verbo ἠλιούμενα, quod ex verbo ἐλαιούμενα corruptum et alieno loco intrusum fuit. De olei enim noxa deinceps traditur. Omisit etiam verbum Gaza. Pro ὕλη Alberti magni versio nominat *flores papaveris.* Quaedam huius loci ex versione Scoti posuit Vincentius XX cap. 110 et 112: *Animal quod circa candelam volat, eiicit favos in terram quum inspirat. et apes quidem non pungunt illud, sed fugit, quum apes suffumigaverit. — Aranea quae graece dicitur felidron (pro cleron) generatur in domibus apum, et nocet eis, corrumpens mel, faciteque texturam in circuitu domorum illarum.* Vides igitur, iam olim ex mala loci Aristotelici, praecipua verborum σκωλήκιον τὸ ἀραχνιοῦν, interpretatione ortam esse opinionem de noxa aliqua araneae, quae favos nisi derelictos non intrat, quam posuit tamen etiam Virgilius Georg. IV, 246: *invisa Minervae in foribus laxos suspendit aranea casses.* Potest tamen defendi Virgilius, qui foribus alveariorum interdum obtexi telas aranearum ait, quum scilicet negliguntur alvearia, aut morbosa et infrequentia sunt. Contra mala Plinius araneas ipsos favos aggredi et obtexere ait. Acarum telarium Linnaei quidam habuisse videntur pro Aranea. Is enim morbosos favos aggredi videtur. Ceterum Plinius aperte in Aristotele legit: ἐντίκτει τε χνοῦ ἀναπλέων, interpretatus *alarum lanugine obtexit.* et ex excrementis huius phalaenae ait nasci teredines; deinde tamen alias in ligno alveariorum nasci ait teredines. Verum Aristoteles, etsi diserte satis non affirmat, teredines istas nasci ex semine tineae, hepioli dictae, erucas tamen nominans, manifesto mihi vermes ex tinea ortos significare videtur; nec praeterea ullas ligni teredines nominat, quas debes ineptae Plinii interpretationi. Ceterum phalaenam ceream et melonellam Linnaei intelligi suspicor. Forte et plures eiusmodi pestes cum acaro telario popu-

quidem quum sit haec apium consuetudo, ut prius tantum cerarum[c] confingant,[d] quantum putent[e] explere se posse: non nunquam[f] evenit, ut[g] consummatis[h] operibus cereis, dum[i] examen conquirendi mellis causa longius evagatur,[2] subitis imbribus, aut turbinibus in silvis opprimatur, et maiorem partem plebis amittat: quod ubi factum est, reliqua paucitas favis complendis non sufficit;[l] tuncque[m] vacuae cerarum[n] partes computrescunt,[o] et vitiis paulatim serpentibus, corrupto melle, ipsae quoque apes in-
12 tereunt.[p] Id ne fiat, vel[q] duo populi coniungi debent, qui possint adhuc integras ceras[r] explere: vel si non est facultas alterius examinis, ipsos favos ante quam putrescant, vacuis partibus acutissimo ferro[t]

φχγεδαιναν *Graeci* S. φχγεδχίνχ I. B. R. Br. (c) *caerarum* B. R. Br. *caeterarum* Iens. P. (d) *contingant* P. (e) Ita pro *putant* S. omisso *se*. (f) *nunquam* Gy. (g) *ut* om. S. (h) *consumatis* I. B. R. Br. I. I. H. A. G. (i) Ita S. Vulgo *dum* abest. (2) Ita S. *evagantur* P. Vulgo *evagatum*. (l) Ita pro *sufficiat* I. B. R. Br. (m) *Cumque* I. B. R. Br. *tunc quae* al. (n) *caerarum* I. B. R. Br. (o) Vulgo *computrescant*. (p) Ita pro *intereant* I. B. R. Br. *intereat* ex Sang. Gronov. (q) *vel* addit S. (r) *caeras* I. B. R. Br. et sic etiam per totum caput sequens. (t) *fero* R. *ferreo* Iunt. A.

lantur apum mel et favos. De olei noxa Plinius XI, sect. 21: *oleo quidem non apes tantum, sed omnia insecta exanimantur, praecipue si capite uncto in sole ponantur. — nocent et sua mella ipsis, illitaeque ab adversa parte moriuntur.* — Morbum apum pedicularem et visus hebetudinem curant Geoponica XV, 2, 13. Apes suecicas a pediculis praecipue infestari, et phalaena melonella et sociella Linnaei, conqueritur Hagstrom in Libro de Cultura apum Holmiaa 1773 edito, ubi p. 127 pediculus apis depingitur. Scilicet in Suecia per quatuor anni menses pabulantes toti anno prospicere et diu intra alveos conquiescere coguntur per nimium coeli frigus; quod quidem si et per pluvium annum iis acciderit, mirum tunc non debet esse, si apes magis a pediculis, et alvei cum ceris a tineis infestentur. Quod Aristoteles ἔκτρωμα appellat, nostri apiarii *Faulbrut* vocant.

Vacuae cerarum partes) Palladius: *illud ante omnia expedict, ut putres favorum, vel vacuas ceras, quas aliquo casu examen ad paucitatem redactum non valebit implere, semper recidas ferramentis acutissimis subtiliter, ne mota alia pars favorum cogat apes domicilia concussa deserere.*

liberare. nam hoc quoque refert, ne admodum[v] he-
bes ferramentum[x] (quia non facile penetret) vehe-
mentius impressum[y] favos sedibus suis commoveat:
quod si factum est, apes domicilium delinquunt.[z]
Est et[a] illa causa interitus,[b] quod interdum conti- 13
nuis annis plurimi flores proveniunt, et apes magis
mellificiis[c] quam foetibus student. itaque nonnulli,
quibus minor est harum rerum scientia, magnis[d]
fructibus delectantur, ignorantes exitium apibus im-
minere, quoniam[e] et nimio fatigatae opere plurimae
pereunt, nec ullis iuventutis[f] supplementis[g] confre-
quentatae novissime[h] reliquae intereunt. Itaque si 14
tale ver incessit, ut et prata et arva floribus abun-
dent, utilissimum est tertio quoque die alvorum[i]
exitus praecludi, exiguis foraminibus relictis, per
quae non[a] possint apes[l] exire, ut ab opere mellifico

(v) *admotum* I. B. Br. R. A. Iunt. H. G. (x) *feramentum* R. (y) *impraessum* I. B. R. (z) Ita pro *derelinquunt* I. B. Br. R. (a) *et* om. Eaed. (b) *intercius* R. (c) *melificiis* R. *melleficiis* Gy. (d) *magis* I. B. Br. R. Saug. (e) *quae* I. B. Br. B. L. Sang. (f) *iumentis* leos. Br. *inventis* B. R. (g) *cum freq.* I. B. Br. R. *confrequent* L. Vulgo *frequent.* (h) *novissimae* I. B. Br. R. A. (i) Ita I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. S. pro *alveorum*, nisi quod I. B. Br. R. et Sang. verba *alv. exit. praecl.* transponunt post *non possint.* (a) *non* om. I. B. Br. R. S. sed etiam *exire* om. Br. (l) vide n°. i.

Plurimi flores) Palladius: *nocet apibus plerumque felicitas sua; nam si nimiis floribus annus exuberat, dum solam curam gerendi* (*generandi* Vinc.) *exercent, de prole nil cogitant. Cuius omissa reparatione populus idem labore confectus exstinguitur, totius gentis exitio.* (*generis* Codex Polit.)

[f] *Frequentatae*) Edd. primae cum Lips. *confrequentatae.* Auctoritates, in Gesneri Thes. L. L. positae, non sunt antiquae.

Prata et arva) Ex Sangerm. *prata etiam parva* annotavit Gronovius.

Tertio quoque die) Palladius: *itaque quum mellis nimietatem videris ex florum grandi et continua messe defluere, interiectis ternis diebus, clauso foramine non eas patiaris exire. ita ad generandam sobolem conferentur.* — Ex lectione Edd. pr. et Codd. Pol. Caesen. Tromb. et sui, ubi est *possit*, Pontedera scribit: *die exiguis foraminibus relictis, per quae non possit apis egredi, alveorum exitus praecludi, ut etc.*

avocatae,[m] quoniam non sperent se[n] posse ceras omnes liquoribus stipare, foetibus explcant. Atque haec fere sunt examinum vitio laborantium remedia.

XIV. Deinceps illa totius anni cura, ut idem Hyginus[a] commodissime prodidit. Ab aequinoctio primo, quod mense Martio circa VIII[b] Calendas Aprilis in octava parte Arietis[c] conficitur,[d] ad exortum Vergiliarum dies verni temporis habentur duodequinquaginta.[e] per hos primum ait apes curandas esse adapertis alveis, ut omnia purgamenta, quae sunt

(m) *vocare vel vocatae apes* P. *apes* add. I. B. Br. R. *avocatae* pro *evoc.* dedit S. (n) Ita Sang. pro *se non sperent.*

Cap. XIV. (a) *Higinus* I. B. Br. R. deinceps *aequinotio* Br. (b) *Kalendas* VIII. I. Br. *Cal. VIII.* B. R. VIII. coni. Pouted. 2. (c) *arietis* om. I. B. R. (d) *et* add. I. B. Br. R. *ortum* Sang. (e) *duo et quinq.* I. B. Br. R.

Avocatae) Ita voluit Morgagni scribi, et comprobat emendationem liber Sang. cuius tamen lectionem ita retulit Gronovius: *exiguis foram. relictis, per quae possint apes exire, alvorum exitus praecludi, ut alveo fere mellifici evocatae apes quoniam non sperent se posse.* Vnde malim legere *opere mellificii.*

Cap. XIV. *Duodequinquaginta*) Hic numerus aevo Metonis et Athenarum coelo conveniens a romana discrepat diebus saltem XII, monente Pfaffio p. 49.

Purgamenta) Palladius: *nunc circa Calendas Apriles curandi sunt alvei, ut omnia purgamenta tollantur, et sordes, quas tempus contraxit hibernum, et vermiculi, et tineae et araneae, quibus corrumpitur usus favorum, et papiliones, qui vermiculos stercore suo faciunt nasci. Tunc fumus incensi sicci bubuli stercoris adhibeatur, qui aptus est apium saluti. Quae purgatio frequenter usque in autumni tempora celebretur.* Varro III, 16, 17: *verno tempore et aestivo fere ter in mense mellarius inspicere debet fumigans leviter et a spurcitiis purgare alvum et vermiculos eiicere.* Plinius XI, sect. 15: *fumo crebriore etiam ignavia earum excitatur ad opera. Nam nisi incubavere, favos lividos faciunt;* ubi Vincentius male habet *ubi incubaverunt.* Aristoteles IX, 40: ἐπικάθηνται δ' ἐπὶ τοῖς κηρίοις αἱ μέλιτται καὶ συμπέττουσι. ἐὰν δὲ τοῦτο μὴ ποιῶσι, διαφθείρεσθαί φασι τὰ κηρία καὶ ἀραχνιοῦσθαι. Geoponica XV, 4: ἠρινῶν δὲ δέκα ἡμερῶν διελθουσῶν καπνῷ βολβίτου ξηροῦ ἐπὶ τὰς νομὰς αὐτὰς ἐξελάσας καθαρίσεις καὶ κορήσεις τὰ ἀγγεῖα. τῆς τε γὰρ κόπρου τὸ δυσῶδες ὄκνον αὐταῖς προσφέρει καὶ τὰ ἀράχνια ἐμποδίζει. ubi verbum προσφέρει vitiosum esse videtur, si Plinii locum compares. Ceterum vulgatum *hyberno* iterum correxi, ut forma lectionis aequalis ubique servaretur.

hiberno tempore congesta, eximantur, et [f] araneis,
qui favos corrumpunt, detractis fumus immittatur
factus incenso bubulo fimo. hic enim quasi quadam
cognatione generis maxime est apibus aptus. Vermi- 2
culi quoque, qui tineae vocantur, [g] item papiliones
enecandi sunt: quae pestes plerumque favis adhaerentes [h] decidunt, si fimo medullam bubulam misceas,
et his incensis nidorem admoveas. Hac cura per id
tempus, quod diximus, examina firmabuntur, eaque
fortius operibus inservient. [i] Verum [2] maxime custo- 3
diendum est curatori, [qui apes nutrit] quum alvos
tractare debebit, uti [l] pridie castus [m] ab rebus venereis, neve temulentus, nec nisi lotus ad eas accedat,
abstineatque [n] omnibus redolentibus esculentis, ut

XLVI coniic. Pontedera 2. (f) Vulgo additum *ut* om. I. B. Br. R. Sangerm. (g) Vulgo interpositum *et* om. I. B. Br. R. Sanger. *plerunque* Br. Ald. Com. (h) *adherentes* I. B. Br. R. (i) *inserviens* P. (2) *Maxime vero* I. B. Br. R. (l) *utique* I. B. Br. R. Sang. (m) Vulgo additum *sit* om. I. B. Br. R. (n) Vulgo interserta verba *fere ab* omitt. Sang. *ab* omitt. I.

Qui tineae) Palladius tineas a vermiculis distinxit, aliam forte lectionem secutus. De papilionibus videbimus ad sect. 9. Phalaena cereana Linnaei et similes intelliguntur. Nam papilionis nomen Romani commune fecerunt phalaenis vespertinis seu nocturnis et papilionibus diurnis. Tineas Graeci etiam in favis dixere σῆτας. Hesychius: σής· σκώληξ ὁ ἐν τοῖς μελισσίοις γινόμενος καὶ ὑφάσμασι. Hae tineae in favis faciunt araneosas telas, nec proprie dicta aranea facile intrabit favos nisi derelictos. Deinde aliud araneosas telae genus facit in favis acarus telarius Linnaei. Eum enim intelligi suspicor ab Aristotele H. A. V, 32: καὶ ἐν κηρίῳ δὲ γίνεται παλαιουμένῳ ζῷον ὃ δοκεῖ ἐλάχιστον εἶναι τῶν ζώων πάντων καὶ καλεῖται ἄκαρι, λευκὸν καὶ μικρόν. ubi Codex optimus cum versione Thomae habet ἀκάρη.

Qui apes nutrit) Haec verba spuria esse censet Pontedera; igitur inclusimus.

Pridie castus) Dura mihi videtur locutio pro *abstinens*, etsi scio, Ciceronem *castam a cruore civili*, et Plautum *castam a culpa* dixisse.

Nec nisi lotus) Palladius: *haec omnia caeteraque efficies castus et sobrius et alienus a balineis, vel a cibis acribus et odoris immundi atque omnibus salsamentis.* Contra Plinius: *inprimis praecipitur, ut loti purique eximant mella.*

Abstineatque) Vulgo sequebatur *fere ab*, quae verba cum libris optimis omisimus, suadente etiam Pon-

sunt salsamenta, et eorum omnia liquamina;[o] itemque foetentibus[p] acrimoniis allii vel ceparum caete-
4 rarumque rerum similium. Duodequinquagesimo[q] die ab aequinoctio verno, quum fit[r] Vergiliarum exortus circa v Idus Maias,[s] incipiunt examina viribus et numero augeri. Sed et iisdem diebus intereunt quae[t] paucas et aegras apes habent. eodemque tempore progenerantur in[v] extremis partibus favorum amplioris magnitudinis quam[x] sunt caeterae apes, eosque nonnulli putant esse reges. verum quidam[y] Graecorum auctores οἴστρους appellant ab eo, quod exagitent, neque patiantur examina conquiescere.
5 Itaque praecipiunt eos enecari.[z] Ab exortu Vergiliarum ad solstitium, quod fit ultimo mense Iunio circa octavam partem Cancri, fere examinant alvi: quo tempore vehementius custodiri debent, ne novae soboles diffugiant. Tumque[a] peracto solstitio usque ad

B. Br. R. (o) Ita pro *eliquam*. L. et Sang. (p) *fetent*. I. B. Br. R. (q) *Vndequinq*. I. B. R. L. Sang. Vnde *quinquages*. Br. XLVI. coniic. Ponted. (r) *sit* Br. deinceps *VII* coniic. Ponted. 2. (s) *Maii* Iunt. (t) *qui* I. B. Br. R. (v) *ut extr*. Sang. sed *in* om. Sang. annotavit Gronovius. (x) Ita pro *foetus quam sint caeterarum apum* I. B. Br. R. Sang. nisi quod ex S. *sint* retulit Gronovius. (y) *quidem* I. B. Br. R. (z) *enecari* a. V. qui *necari* dedit. (a) *Cumque* I. B. Br. R. *Tumque* A. Iunt. G. H. S. *Tuncque*

tedera, ut paulo antea *sit* post *oastus*. Postea *allii* dedi cum Edd. reliquis, quanquam in Catone et Varrone alteram scripturam tenendam censeo.

Quam sunt caeterae apes) Omisso *foetus* consentiunt cum Edd. pr. Polit. Caesen. Tromb. Ponted. In Caesenate post *favorum* est litera *p*. quae linea obliqua secatur; eo loco fuisse *pulli* scriptum, suspicatur Pontedera.

Οἴστρους) Palladius Maio 10: *hoc mense incipiunt augeri examina, et in extremis favorum partibus maiores creantur apiculae, quas aliqui reges putant, sed Graeci eos οἴστρους appellant, et necari iubent. quia requiem concutiunt quiescentis examinis.* ubi Crescentius habet: *sed Graecis κηφὴν dicitur hoc genus apis, quia* etc. Codex Erford. habet *costros*. Plinius XI, s. 16: *nascuntur aliquando in extremis favis apes grandiores, quae ceteras fugant. Oestrus vocatur hoc malum.* Costros nominat Isidorus apud Vincentium XX, cap. 126. Vide Cangii Glossarium in voce Cbosdrus.

ortum Caniculae, qui fere dies triginta[b] sunt, pariter frumenta et favi demetuntur. Sed ii quemadmodum tolli debeant, mox dicetur,[c] quum de confectura mellis praecipiemus. Caeterum hoc eodem tempore 6
progenerari posse apes iuvenco perempto, Democritus et Mago nec minus Virgilius[d] prodiderunt. Mago quidem ventribus etiam bubulis idem fieri affirmat, quam rationem diligentius prosequi supervacuum puto, consentiens Celso, qui prudentissime ait, non tanto interitu pecus istud amitti,[e] ut sic requirendum sit. Verum hoc tempore, et usque in autumni aequi- 7
noctium decimo quoque die alvi aperiendae[f] et fumigandae sunt. quod quum sit molestum examinibus, saluberrimum tamen esse convenit. Suffitas deinde, et aestuantes[g] apes refrigerare oportet, conspersis vacuis partibus alvorum, et quam[h] recentissimi[i] rigoris aqua infusa: deinde si quid ablui

reliqoae. (b) XXIV. cooiie. Ponled. 2. (c) Ita pro *deinde* a. V. et Lips. Postea *apes posse* Br. (d) *Vergil.* Gr. Gy. *progenerare* Sang. (e) omnes a. Gesn. *admitti.* (f) *apperiendae* R. (g) *aestuantis* Br. deinceps *conspar-sis* I. B. Br. R. L. (h) *quam* om. I. B. Br. R. Saog. *aque* Br. (i) *rectis-*

Mox dicetur) Antiquam lectionem restitui, suadente etiam Pontedera. In Ascens. esse *dicitur* monuit Gronovius, qui Sang. hanc lectionem annotavit: *mox dicetur cum de conf. ut. mox dicetur praecipiemus.* Idem ex Sang. paulo antea *favi demuntur* annotavit.

Amitti) Ita vulgatum *admitti* emendavit Vrsinus, Schoettgen et Morg., consentiente Sang. libro. Praeterea *intertrimento* malebat legi Schoettgen.

Fumigandae) Plinius XXI, s. 47: *alvos hieme stramento operiri, crebro suffiri, maxime fimo bubulo; cognatum hoc iis, innascentes bestiolas necat, araneos, papiliones, teredines;* *apesque ipsas excitat.* Qoae simillima sunt verbis nostri supra sect. 4.

Rigoris) De frigida *rigere* dixit etiam Seneca Q. N. IV, 2, ubi vide Gronovium p. 277, cf Plinius 31, s. 28. Et Frontinus de Aquaeductibus habet: *ut ipsam Martiam splendore et rigore gratissimam.* Palladius Novembri cap. 8: *eodem mense sordibus liberandi sunt alvei* etc. quae ad s. 13 ponam. Ceterum opercula alveorum aqua inrorare vespere iubent Geoponica XV, 9, ut congregatos illuc fucos siticulosos necent universos. Eandem aquam intelligi puto c. 6, ubi vindemiator, ne ab apibus pungatur ita instruitur: καὶ ῥοφήσας ἐμφύσητον

non poterit, pinnis aquilae vel etiam cuiuslibet
8 vastae alitis, quae rigorem habent, emundari. Praeterea ut tineae, si apparuerint, everrantur,[a] papilionesque[l] enecentur, qui plerumque intra alvos[m] morantes apibus exitio sunt. nam et ceras erodunt, et stercore suo vermes progenerant,[n] quos alvorum
9 tineas appellamus. Itaque quo tempore malvae florent, quum est earum[o] maxima multitudo, si vas aeneum simile miliario vespere ponatur inter alvos, et in fundum eius lumen aliquod demittatur,[p] undique papiliones concurrunt:[q] dumque circa flammulam volitant,[r] aduruntur,[s] quod nec facile ex an-

simi P. *rectissima* Sang. (a) *everantur* R. *eversantur* Herv. Verba *si apparuerint* om. Sang. *verrantur* idem S. (l) Ita S. et a. V. qui *papiliones* dedit. *necentur* Sang. (m) *alios* B. R. *intra* pro *inter* dedit Sang. (n) *procreant* P. (o) *earum* a. V. et L. Vulgo *eadem*. Male deinceps vulgo *intra alvos*. Mecum Br. Ald. (p) *dimitt.* I. B. Br. R. L. (q) *concurrent* Eaed. et L. *flamullam* Br. (r) *volitent* I. B. Br. R. L. (s) *adurantur*

εἰς τὴν μελισσίαν τρὶς ἢ τέτραχις. nam unguentum, quod praecessit, quoque facies et manus illiuuntur, sorberi non potest et insufflari alveo. Quare lego ῥοφήσας ὕδωρ ἐμφύσησον.

Malvae florent) Palladius Aprili 8: *hoc etiam mense purganda sunt alvearia sordibus, et necandi papiliones, qui maxime abundant florentibus malvis, quos hoc genere intercipiemus. Vas aeneum miliario simile, id est, altum et angustum, vespere inter alvearia collocemus, et in fundo eius ponamus lumen accensum; illuc papiliones convenient, et circa lumen volitabunt, et angustia vasculi ab igne proxime interire cogentur.* Plinius XXI, sect. 47: *et araneorum quidem exitium facilius est; papilio pestis maior. Tollitur vere, quum maturescit malva, noctu, interlunio, caelo sereno, accensis lucernis ante alvos. In eam flammam sese ingerunt.* Similem modum intercipiendi phalaenas docet Aelianus I, 58, ubi vulgo φάλαγγες nominantur: καὶ αἱ λύγγαι. Intelliguntur φάλαιναι, quas Latini etiam papiliones appellaverunt. Graeci dixerunt φάλη et φάλαινα. Vide Hesychium in φάλαι et φάλλη. Nicander Theriac. versu 760, φάλαιναν nominat.

Earum) Male vulgatum *eadem* contra Vrsinum defendebat Gesner, qui deinceps male vulgatum *inter alvos* motavit, quum deberet sect. 8 ponere *intra alvos*, uti sensus et lectio Sang. libri a Drakenb. ad Livium V, 27 annotata postulabat. Ceterum *tinias* ex Sang. annotavit Gronovius.

Quod nec facile) Sang. teste Gronovio *quoniam nec facile ex angusto susum evolent*. De *susum* satis dictum ad Catonem; *evocant* Edd. primae habent.

gusto sursum evolare,[t] nec rursus longius ab igne possunt recedere, quum[v] lateribus aeneis circumveniantur: ideoque propinquo ardore consumuntur.
A Canicula fere post diem quinquagesimum Arcturus 10
oritur, quum irroratis floribus thymi et cunilae[x] thymbraeque apes mella conficiunt: idque optimae notae emitescit[y] autumni aequinoctio, quod est ante Calend. Octobris, quum[z] octavam partem Librae sol attigit. Sed inter Caniculae et Arcturi exortum cavendum erit, ne apes intercipiantur violentia crabronum, qui ante alvearia plerumque obsidiantur prodeuntibus. Post Arcturi exortum circa aequino- 11
ctium Librae (sicut dixi) favorum secunda est exemptio.[a] Ab aequinoctio deinde quod conficitur circa VIII Calend. Octobris ad Vergiliarum occasum diebus XL,[b] ex floribus tamaricis et silvestribus frutetis apes

iidem libri. (t) *evolant* iidem. (v) *tum* I. B. Br. R. postea *ideo* Sang. *consumantur* ex Sang. annotavit Gronov. (x) *cunelae* I. B. Br. L. *cunellae* R. (y) Ita pro *enitescit* I. B. Br. R. L. Ex Sang. *nitescit* annot. Gronov. (z) *quum* I. B. Br. R. deinceps *crabrorum* Br. et *plerunque* hic et supra Br. Ald. (a) Ita pro *exemtio* Br. A. Com. deinceps VI. coniic. Ponted. 2. *cum conficitur* Sang. sed *quod* deesse in Sang. annot. Gron. (b) XLIV. coni.

Quinquagesimum) Exortum hunc matutinum aevo Iuliano et coelo romano convenire monet Pfaff p. 51 et ante eum Pontedera Antiqq. p. 359, qui hinc correxit locum nostri XI, 2, sect. 52. Scilicet XIII Cal. Sextiles sol adit leonem.

Emitescit) i. e. maturescit. Vulgatum *enitescit* recte reprobavit etiam Pontedera.

Octavam partem) Plinius 18, s. 59: *horae nunc in omni accessione aequinoctiales non cuiuscunque diei significantur, omnesque eae differentiae fiunt in octavis partibus signorum.*

Crabronum) Palladius Aug. 7: *hoc mense crabrones molesti sunt alveariis apum, quos persequi ac necare debemus.* ubi Polit. Codex habet *infesti.* Modum interficiendi docet Aristoteles H. A. IX, 40 et Aelianus I, 58. Ceterum deinceps *albaria* habet Sangerm. teste Gronovio.

Diebus XL.) Pontederae corrigenti XLIV assentitur Pfaff p. 51. Vide ad II, 8, s. 4.

Tamaricis) Palladius Novembri 8: *huius mensis initio apes ex tamarisci floribus reliquisque silvestribus mella conficiunt: quae auferenda non sunt, quia servantur hiberno.* ubi Vincent. *thamarici* alii libri *tamarici*. Lectio-

collecta mella cibariis hiemis reponunt. quibus nihil est omnino detrahendum, ne saepius iniuria contri-
12 statae velut desperatione rerum profugiant. Ab occasu Vergiliarum ad brumam, quae fere conficitur circa VIII[c] Calend.[d] Ianuarii in octava parte Capri-

Ponted. 2. deinceps *amaracis* Sang. (c) VIII. coniic. Ponted. 2. *confingitur* pro *conficitur* Sang. (d) *Octobris vel* add. I. B. Br. R. (e) *eoque — sustinem tamaricis* probat Pontedera, et monet, tamariscum nostrum non pertinere ad tamaricem, quae autumno floret, quum ille prima aestate floreat. Plinius XI, s. 15: *tertium genus mellis minime probatum silvestre, quod ericaeum vocant. Convehitur post primos autumni imbres, quum erice sola floret in silvis, ob id arenoso simile. Gignitur id maxime Arcturi exortu ex ante pridie Idus Septembris. Quidam aestivam mellationem ad Arcturi exortum proferunt, quoniam ad aequinoctium autumni ab eo supersint dies quatuordecim, et ab aequinoctio ad Virgiliarum occasum diebus 48, plurima sit erice. Tetralicem Athenienses appellant, Euboea sisaram, quam putant apibus esse gratissimam, fortassis quia tunc nulla alia sit copia. Haec ergo mellatio fine vindemiae et Virgiliarum occasu, Idibus Novembris fere includitur: Relinqui ex ea duas partes apibus ratio persuadet, et semper eas partes favorum, quae habeant erithacem.* Vbi Editio princeps habet *sisirum*; alii libri Sysyrum; deinde ex libris edidit scriptis Brotier *putantque apibus.* Harduinus et Brotier pro *tetralicem* malebant legi *tamaricem* ex Columella, quorum sententiae eo lubentius accedo, quod video Vincentium XX, cap. 101, Plinii locum ita legere: *autumni, quam in Africa sola myrica floret in silvis.* Forte haec ex Magone traducta Africum mel proprie spectant. Plinius etiam XIII, s. 37: *myricem*, inquit, *et Italia fert, quam alii tamaricem vocant.* Praeterea manifestum est, Plinium sua cum Columella duxisse ex Hygino; igitur de eadem re eademque planta loqui debebat. Idem Plinius 24, sect. 39: *ericen Graeci vocant fruticem non multum a myrice differentem, colore roris marini et paene folio.* Quae sunt ducta ex Dioscoride I. cap. 117. Deinde sect. 44: *Myricen, quam ericen vocat Lenaeus, similem scopis Amerinis dicit. Arbitrantur quidam, hanc esse tamaricem, sed ad lienem praecipua est. — Vulgus infelicem arborem eam appellat, ut diximus, quoniam nihil ferat, nec seratur unquam.* ubi libri scripti, ab Harduino inspecti, habebant: *Myrice camericam Laenaeus.* Vulgo erat: *Myrice quam et tamaricem.* Vincentius habet: *Myricem quam et amaricem vocant, arbitrantur quidam esse tamaricam.* Vides igitur, iam olim *myrices, ericae et tamaricis* cum nomina tum naturas fuisse a scriptoribus permutata et confusa inter se; quare non dubito, tamaricem Columellae eandem esse cum erica, unde Plinius autumnale mel seu ericaeum colligi ait; quod forte rectius myricaeum seu tamariceum appellatur. — Ceterum Br. deinceps *frutectis* habet.

corni, iam recondito melle utuntur examina, eoque usque ad Arcturi exortum sustinentur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quae docet solstitia et aequinoctia non octavis sed primis partibus signorum confici. Verum in hac ruris disciplina sequor nunc Eudoxi et Metonis antiquorumque fastus[f] astrologorum, qui sunt aptati publicis sacrificiis. quia et notior est ista vetus agricolis concepta opinio; nec tamen Hipparchi subtilitas pinguioribus, ut aiunt, rusticorum literis necessaria est. Ergo Vergiliarum occasu primo 43
statim conveniet aperire alvos, et depurgare quidquid immundi est, diligentiusque curare; quoniam per tempora hiemis non expedit movere aut patefacere[g] vasa. Quam ob causam dum adhuc autumni

nentur om. I. B. Br. R. Sang. (f) *fatus* L. et S. *noctior* deineeps Br. *litteris* Br. (g) *tepefacere* I. B. Br. R. Deinde *requiescunt* S. pro *reliquiae*

Eoque usque ad) Haee verba usque ad finem sectionis omittunt libri optimi probante Pontedera, qui comparabat sectionis 17 haee verba: *post confectam brumam diebus fere quadraginta quicquid est repositi mellis consumunt, et saepe etiam vacuatis ceris usque in ortum Arcturi ieiunae favis accubantes torpent.* Sed vide, quae ad illum locum annotavimus. — *Eoque usque ad Arcturi exortum sustinentur*) Haec verba cum Edd. pr. omittit Polit. Tromb. Ponted. In Caesenate legitur: *Post Arcturi exortum sustinentur examina.* quod in margine monitum fuisse sic: *post* (brumam nempe) *ad Arcturi exortum sustinentur examina* suspicatur Pontedera.

Hipparchi) Cardines annnos fieri in octavis partibus signorum, brumam capricorni a. d. VIII Ianuarii Calendas fere, monet Plinius 18, s. 59. Ceterum errore Hipparchum a Columella nominari, monet Petavius Vranologiae P. II, p. 76, quem laudavit Gesner. Pontedera in Antiqq. p. 338 docet, falli Columellam, dum antiqui Romanorum anni ordinationem Eudoxo et Metoni assignat. Totam istam rationem, quae in octavis signorum partibus anni constituit, Chaldaicam esse, Graecis secus discernentibus. Chaldaici anni et romani auctorem fuisse Numam. Ceterum ex Sang. *Mentonis* annotat Gronov.

Aperire alvos) Palladius Nov. 8: *eodem mense sordibus liberandi sunt alvei, quia tota hieme eos movere aut aperire non decet. Sed haec die aprico tepidoque facienda sunt, et pennis maxime avium maiorum, quae habent rigorem, vel aliquo simili omnia interiora mundentur, quo manus non valebit attingere.*

reliquiae sunt, apricissimo[h] die purgatis domiciliis opercula intus usque ad favos admovenda sunt, omni vacua parte sedis exclusa, quo facilius angustiae cavearum per hiemem concalescant. idque semper faciendum est etiam in iis alvis, quae paucitate plebis infrequentes sunt. Quidquid deinde rimarum est aut foraminum, luto et fimo bubulo mistis[i] illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamvis porticu protecta vasa nihilo minus congestu culmorum et frondium supertegemus, quantumque res patietur, a frigore et tempestatibus[2] muniemus. Quidam exemptis interaneis[l] occisas aves[m] intus includunt, quae tempore hiberno plumis[n] suis delitescentibus apibus

sunt. (h) *appricissimo* R. deinceps *his alvis* Br. (i) *mixtis illiniemus* I. B. Br. R. (2) *tempestate* I. B. Br. R. (l) *interraneis* H. A. Gr. G. St. (m) *vel* I. B. Br. R. (n) *pluviis* I. B. Br. R. (n) *sufficerent* I. B. Br. R. (p)

Opercula) Plinius XXI, sect. 47: *operculum a tergo esse ambulatorium, ut proferatur intus, si magna sit alvus, aut sterilis operatio, ne desperatione curam abiiciant. id paulatim reduci, fallente operis incremento.* ubi Vincentius babet: *a tergo esse. etiam opus deambulatorio, ut prospiciantur intus, si magnus sit uterus alveariis, proventus autem sterilis, ne operandi desperatione curam abiiciant — reduci oportet.* In quibus lectiones sunt quaedam vulgatis meliores.

Rimarum) Palladius: *tum rimas omnes, quae sunt extriusecus, luto et fimo bubulo mistis linamus: et insuper genistis vel aliis tegumentis similitudinem porticus imitemur, ut possint a frigore et tempestate defendi.* ubi Crescentius habet: *ad porticus similiter operiamus.* Sed vel ita discrepat a Columella Palladius. Plinius XXI, s. 47: *alvos hieme stramento operiri, crebro suffiri, maxime fimo bubulo.*

Frondinem) i. e. virgarum frondosarum. Vide ad V, 6, 17, notam.

Occisas aves) Plinius XXI, sect. 48: *gallinarum etiam crudas carnes.* (apponunt hieme, aut fame laborantibus.) ubi rectius cum libris scriptis et Vincentio leges *nudas carnes.* Voluit ita intelligi interanea exemta. Reliqui scriptores omnes apem affirmant Pythagorico more abstinere carnibus. Cum Hygino tamen facit vir doctus in Scriptis Societat. Oeconomicae Petropolit. IV, p. 82. Ecce etiam Cresc. IX, 98: *quum nimis depauperantur melle — facto supra partem mediam parvo foramine ac per ipsum munda virgula intermissa exhibeant aut eis mel vel pullum assatum vel alias carnes.* Vide etiam supra ad cap. XIII, sect. 7, notam.

praebent teporem: tum etiam si sunt absumpta cibaria, commode pascuntur esurientes, nec nisi ossa earum relinquunt. sin autem favi sufficient,[o] permanent illibatae. nec quamvis amantissimas munditiarum[p] offendunt odore suo. Melius tamen esse nos[q] existimamus, tempore hiberno fame laborantibus ad ipsos aditus in canaliculis vel contusam[r] et aqua madefactam ficum aridam, vel defrutum aut passum praebere. quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, ut insistentes apes quasi per siphonem[s] succum evocent. Vvas enim passas quum infregerimus, 16
paulum aqua respersas probe dabimus. Atque his cibariis[t] non solum hieme, sed etiam quibus temporibus, ut iam supra dixi, tithymalus,[v] atque etiam ulmi florebunt, sustinendae sunt. Post confectam 17
brumam diebus fere quadraginta quidquid est repositi mellis,[x] nisi liberalius a[y] curatore relictum sit,[z] consumunt, [et[a]] saepe etiam vacuatis ceris usque in ortum fere[b] Arcturi, qui est ab Ibid. Februariis,

mundiciarum I. B. Br. R. (q) *non* I. B. Br. R. *esse* omittit S. (r) *contusa mela et* I. B. R. *mella* Br. (s) *symphonem* B. R. *syphonem* I. Br. A. Iuol. H. Gron. G. St. (t) *cibaris* Iunt. (v) Ita pro *tithymallus* I. B. Br. R. Paulo ante *etiam* omittit S. (x) *melis* R. (y) *a curatare* def. I. B. Br. R. S. (z) *sit* def. I. B. Br. R. S. (a) *et* def. I. B. Br. R. S. (b) *fere*

Ficum aridam) Varro III, 16, 18: *ficorum pinguium circiter decem pondo decoquunt in aquae congiis sex, quas coactas in offas prope deponunt. Alii aquam mulsam in vasculis prope ut sit curant, in quae addunt lanam perpuram, per quam sugant, uno tempore ne potu nimium impleantur, aut ne incidant in aquam. — alii uvam passam et ficum quum pinserunt, affundunt sapam, atque ex eo factas offas apponunt illis, quum tempestatibus et hieme non possunt in pabulum procedere.* Plinius XXI, sect. 48: *si cibus deesse censeatur apibus, uvas passas, siccasve ficos contusas ad fores earum posuisse conveniat. Item lanas tractas madentes passo aut defruto aut aqua mulsa.* Vulgo inepte legitur *uvas passas siccasve, ficosque*. Rectius Vincentius XX. cap. 87: *uvas passas siccas vel ficos tusas.* Ex eodem deinceps lege: *lanas tinctas passo, vel aqua mulsa madentes.*

Arcturi qui est) Plinius XI, sect. 15: *a bruma ad Arcturi exortum diebus LX, somno aluntur sine ullo cibo.*

ieiunae etiam favis accubantes torpent more serpentum, et quiete[c] sua spiritum conservant, quem tamen ne amittant, si longior fames incesserit, optimum est per aditum vestibuli siphonibus[d] dulcia liquamina immittere, et ita penuriam temporum sustinere, dum Arcturi ortus et hirundinis adventus commo-
18 diores polliceantur[e] futuras tempestates. Itaque, post hoc tempus, quum diei permittit hilaritas, procedere audent in pascua. Nam ab aequinoctio[f] verno sine cunctatione[g] iam passim vagantur, et idoneos ad foetum decerpunt flores, atque intra tecta comportant. Haec observanda per anni tempora diligentissime Hyginus[h] praecepit. Caeterum illa[i] Celsus adiicit, paucis locis eam felicitatem[k] suppetere, ut apibus alia pabula hiberna[l] atque alia praebeantur aestiva.
19 Itaque quibus locis post veris tempora flores idonei

inscr. P. (c) *quietae* R. (d) *syphonibus* I. B. Br. R. A. Iunt. H. Gy. St. (e) deinceps *polliciantur* Br. (f) *aequinotio* Br. *ab* om. Sang. (g) *contatione* I. B. Br. R. *vagatur* Herv. (h) *Higinus* I. B. Br. R. L. *Higinius* Ald. et reliq. deinceps vulg. *praecipit* ex Sang. correxi. (i) *illa* om. Sang. teste Heins. ad Ovid. Metam. VII. 464. (2) *foelic.* Br. (l) *hiberno* —

Ab Arcturi exortu ad aequinoctium vernum tepidiore tractu iam vigilant, sed etiam tunc alveo se continent, servatosque in id tempus cibos repetunt. In Italia vero hoc idem a Vergiliarum exortu faciunt, in eum dormiunt. Vnde apparet, Hyginum et Columellam haec ex Graecis auctoribus translulisse, quae caelo Italico convenire negabat Plinius. Graecorum rationem sequitur Aelianus V, 12. Ceterum diem a Columella positum ad pedea Arcturi pertinere, ex Ovidio Fastor. II, 153, monet Pfaff p. 52.

Dum Arcturi ortus) Plinius XI, s. 5: *conduntur a Vergiliarum occasu, sed latent ultra exortum: adeo non ad veris initium, ut dixere, nec quisquam in Italia de alvis existimat. Ante fabas florentes exeunt ad opera et labores.* ubi recte edd. veteres cum Vincentio habent *non exeunt*, et locum corrupit Harduinus, docente ipso Plinio 18, sect. 67, de Vergiliarum ortu: *Hoc intervallo et apicula procedens fabam florere indicat, fabaque florescens eam evocat.*

Hiberna atque alia) Recte Pontedera emendabat: *verna atque alia.* Nullae enim regiones hieme apibus pabula praebent, nisi fervidae, de quibus Columella non docuit.

Post veris tempora) In Sangerm. esse *post veris si tempora* annotavit Gronov.

deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, sed vernis[m] pastionibus absumptis in ea loca transferri, quae serotinis floribus thymi et origani thymbraeque benignius apes alere possint.[n] quod fieri ait et Achaíae regionibus, ubi transferuntur in Atticas pastiones, et Euboea, et rursus in[nn] insulis Cycladibus, quum ex aliis transferuntur[o] Scyrum,[oo] nec minus in Sicilia, quum ex reliquis eius partibus in Hyblam[p] conferuntur. Idemque ait ex floribus ceras[q] fieri, ex matutino rore mella, quae tanto meliorem[r] qualitatem capiunt, quanto iucundiore sit materia cera confecta. Sed ante translationem diligenter alvos inspicere praecipit, veteresque et tineosos,[s] et labantes favos eximere: nec nisi paucos et optimos reservare, ut[t] simul[v] etiam ex meliore flore quamplurimi fiant: eaque vasa, quae quis transferre velit, non nisi noctibus et sine concussione portare.

XV. Mox vere[a] transacto sequitur, ut dixi, mellis[b]

aestivo L. (m) *temporibus et* add. I. B. Br. R. *adsumtio* Sang. Similiter supra sect. 15 *adsunta* ex Sang. annotavit Gronov. (n) Ita pro *possunt* Sang. sequens *ait* om. I. B. Br. R. (nn) *in* inserit P. et S. teste etiam Heinsio l. c. (o) *transportantur* P. et S. teste etiam Heins. l. c. (oo) *Syrum* L. et Sang. teste etiam Heins. l. c. (p) *Hyblaeam* P. *yblaeant* L. *Hybleam* S. (q) *Celsus fieri eam ex* P. (r) *melioremque* P. (s) *timiosus et labentis* P. *labantis* Br. *laventis* Sang. (t) *ut* P. S. *et* al. a. G. (v) *ei* interser. P.

Cap. XV. (a) *ver* R. (b) *melius* R. (c) *animadvertemus* R. (d) *simi-*

Insulis) Plinius XI, sect. 13, de optimo melle. Atticae regionis hoc et Siculae Hymetto et Hybla, ab locis, mox Calydna insula. Strabo X, p. 489, omne quidem Cycladum mel Attico comparari posse ait, Calymnium tamen reliquo praestare. Plinius XXI, sect. 43, Padi accolas refert navibus transvehere in pascua, in Hispania vero mulis provehere.

Ceterum lectionem *Syrum* praeferebat Heinsius Epist. ad I. Fr. Gronovium p. 396.

Alvos inspicere) Ita Sang. pro *alveos*, et deinceps *praecepit*, teste Gronovio.

Sine concussione) Geoponica: νυκτὸς καὶ ἠρέμα καὶ δέρμασι τὰ ἀγγεῖα περιδήσας αἰρέτω πρὸ ἡμέρας.

vindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur, quum animadvertimus[c] fucos ab apibus expelli ac fugari. quod est genus amplioris incrementi, simillimum[d] api, sed, ut ait Virgilius, *ignavum pecus*, et immune,[e] sine industria[f]
2 favis assidens. nam neque alimenta congerit, et ab aliis invecta consumit. Veruntamen ad procreationem sobolis conferre aliquid hi[h] fuci videntur insidentes seminibus, quibus apes figurantur. Itaque ad fovendam[h] (et[i] educandam) novam prolem familiarius ad-

limum Gr. G. St. Lips. Deioceps vulgatum *apis*, *et* ex Seng. correxi et *fucos* post *ignavum* vulgo additum et a Gesoero inclusum expuli. (e) *immune* addidi ex I. B. Br. R. *in mune* Br. *etiam rure sina* L. P. Sauger. (f) *doctrina* I. B. Br. R. Deioceps *Veruntamen* Ald. (g) *infugi* P. (h) *fovendum* P. (i) *et educandum* om. P. Saug. igitor inclusi. (2) *pulis* R.

Cap. XV. *Maturitas*) Palladius Iunio VII: *hoc mense alvearia castrabuntur, quae matura esse ad mellis reditum*, (alii libri cum Vinceotio *redactum*) *signis pluribus instruemur. Primum quidem, si plena sunt, apum subtile murmur audimus. nam vacuae sedes favorum, velut concava aedificia, voces, quas acceperint, in maius extollunt. quare quum murmuris sonus magnus et raucus est, agnoscimus non esse idoneas ad metendum crates favorum. Item quum fucos a sedibus suis, qui sunt apes maiores, grandi intentione deturbant, matura mella testantur.* Varro III, 16, 37: *eximendorum favorum signum sumunt ex ipsis, si fures alvus habeat, an iam exterminarit; et si, opercula alvi quum removeris, favorum foramina obducta videntur quasi membranis, quia tunc sunt melle repleti. Ex apibus coniecturam capiunt, si intus faciunt bombum, et quum intro eunt ac foras trepidant.* Ita enim locum vitiosissimum omnium partim ex Columella redintegrandum censeo.

Immune sine industria) Etiam Pontedera probabat lectionem ex libris optimis nunc receptam, sed suspecta hsbebat verba *sine industria*. Ex Sang. lectiooem hanc posuit Gronovius: *etiam sine rure, sine industria*, unde efficiebat I. Fr. Gronovius *sine fruge*. sed praestat Edd. primarum lectio. Servius ad Georg. IV, 168: *fucus est secundum Aemylium maior ape, crabrone minor, dictus eo quod sit apibus nocens, quod quum ipse nihil gignat, aliena consumat.* Esse hic videtur Aemilius Macer, quem Plinius inter auctores suos libro XI prselatus est. Et laudat Aemilium Macrum diserte Servius ad Aeoeid. I, 439, ubi brevius eadem repetit. — *Pecus immune sine doctrina* Edd. pr. Caesen. Ponted. *pecus minime sine industria.* Tromb. unde Pootedera corrigit: *pecus, etiam rude favis assidens.* Ex lectione *rude* ortam geminam interpretationem *sine doctrina*, alteram *sine industria*.

Et educandam) Haec spuria esse censuit etiam Pontedera, et recte

mitteruntur. Exclusis deinde pullis,[k] extra tecta proturbantur, et ut idem ait, *a praesepibus arcentur.*[l] Hos quidam praecipiunt in totum exterminari oportere. quod ego Magoni consentiens faciendum non censeo, verum saevitiae[m] modum adhibendum. nam nec ad occidionem gens interimenda est, ne apes inertia laborent, quae, quum fuci aliquam partem cibariorum absumunt, sarciendo damna fiunt agiliores: nec rursus multitudinem praedonum coalescere patiendum est, ne universas opes[n] alienas diripiant. Ergo quum rixam fucorum et apium saepius committi videris, adapertas[o] alvos inspicies,[p] ut sive semipleni favi[q] sint, differantur:[r] sive iam liquore completi, et superpositis ceris tamquam operculis obliti, demetantur. Dies vero castrandi fere matutinus[s] occupandus est. neque enim convenit aestu medio exasperatas apes[t] lacessiri. Duobus autem[v] ferramentis ad hunc usum opus est, sesquipedali, vel paulo ampliore mensura factis, quorum alterum sit[a] culter oblongus[y] ex utra-

(l) *praesepius arcentur* L. P. *praesepibus arcentur* S. ante Gesn. erat *arcent.* In Saug. omilli *a* annotavit Gronov. (m) *severum* P. antiq. *senire* P. nov. (n) *apes* P. (o) *ad apertas* divis. R. Iunt. (p) *inspities* R. (q) *favis sin differantur* P. (r) *digerantur* Herv. (s) *matutinis* Br. (t) *apes* om. P. postea *lacessi* habet Saog. cf. c. 8. s. 3. (v) *autem* addidi ex P. Sang. (x) *si* Br. (y) *alterum* add. P. (x) *ad uncum* divis. Iunt. (a) *habens* om. omittunt Polit. et Sang. Plinius XI, s. 11: *neque in opere tantum, sed in foetu quoque adiuvant eos, multum ad calorem conferente turba. Certe quo maior eorum fuit multitudo, hoc maior fiet examinum proventus. Quum mella coeperunt maturescere, abigunt eos, multaeque singulos aggressae trucidant; nec genus id nisi vere conspicitur.*

Agiliores) Aristoteles IX, 40: κηφῆνες ὀλίγοι ἐνόντες ὠφελοῦσι τὸ σμῆνος. ἐργατικωτέρους γὰρ ποιοῦσι τὰς μελίττας.

Coalescere) Recte Gesnerus emendabat *convalescere.*

Matutinus) Palladius: *castrabuntur autem alvearia matutinis horis, quum torpent apes, nec caloribus asperantur.*

Culter oblongus) Ex loco altero s. 9, ubi est: *si cerae dependentes in longitudinem decurrunt, eo ferramento quod est simile cultro, insecantur favi — sin autem tranversi tectis cavearum inhaerent, tunc scalprato ferramento est opus, ut adversa fronte impressa desecentur.* Ex quo loco patet, scalpra-

que parte acie lata, uno capite aduncum • habens • scalprum; alterum prima fronte planum et acutissi-
5 mum: quo melius hoc favi succidantur,[b] illo eradantur, et quidquid sordium [c] deciderit, attrahatur.[d] Sed ubi a posteriore parte, qua[e] nullum est[f] vestibulum, patefactum fuerit[g] alveare,[h] fumum admonebimus factum galbano vel arido fimo. ea porro vase[i] fictili prunis[k] immista conduntur: idque[l] vas ansatum simile angustae ollae figuratur, ita[m] ut[n] altera pars sit acutior, per quam modico foramine fumus emanet: altera la-
6 tior,[o] et ore patulo,[p] per quam possit afflari. Talis olla,

I. B. Br. R. S. (b) *subsecentur* Sang. (c) Ita pro *sordidunt* Iunt Lips. (d) *detrahatur* I. B. Br. R. (e) *qua* addidi ex I. B. Br. R. L. Sang. (f) *est* addidi ex I. B. Br. R. Sang. (g) Ita pro *habuerit* I. B. Br. R. L. Sang. (h) *alvualbare* P. ant. *alvare* Sang. (i) *vasi* Herv. (2) *primis* P. *immixta* Br. (l) *Id quas* P. (m) *itaque* I. B. Br. R. (n) *ut* om. P. S. (o) *latior est, ut ore* I. B. Br. R. (p) *paulo patentiore ac latiore* I. B. Br. R. *paulo*

tum ferramentum habere frontem planam. Contra in libro IV, cap 25, falcis viuitoriae pars capulo proxima, quae rectam gerit aciem, culter ob similitudinem nominatur; quae vero a flexu procurrit, scalprum; pars adunca rostrum. Cultro uti iubet quum desecari aliquid in adversum pressa manu debet; scalpro, ubi quid laevigandum et retrahendum. Apertum igitur est vitium huius loci, quod sic amendo: *alterum sit uno capite aduncum scalprum, alterum culter oblongus, ex utraque parte acie lata, prima fronte planum et acutissimum, quo melius hoc favi succidantur, illo eradantur.* In altero Columellae loco pariter verba turbata esse puto, et primo loco *scalpro*, altero *cultrato* legendum.

Parte qua) Hunc locum ex libris optimis restitui approbante Pontedera. Firmat locus Plinii XI, sect. 10: *Primi fere tres versus inanes struuntur, ne promtum sit, quod invitet furantem. Novissimi maxime implentur melle; ideoque aversa alvo eximuntur favi.*

Fumum factum galbano) Vide notam supra ad cap. 6, sect. 4.

Vase fictili) Palladius: *fumus admovetur ex galbano et arido fimo bubulo, quem in pultario factis carbonibus convenit excitare, quod vas ita figuratum sit, ut velut inversi infundibuli angusto ore fumum possit emittere; atque ita cedentibus apibus mella recidantur.* ubi Polit. cum Cresc. *pulmentario*; deinde *fictis* Lugd. liber. *siccis* Crescentius. Lege *fictili* ex Columella. Pultarios, quibus uvas condit, habet Columella XII, 43, 7. Lectionem librorum *paulo latiore* praeferebat b. l. Pontedera. Geoponica XV, 6: *καὶ ἀνάψας πυρὶ βόλιτον εἰς χυτρίδιον καὶ προσαγαγὼν τῷ θυριδίῳ ἄφες εἰσκρίνεσθαι, τὸν καπνὸν ἐφ' ἡμιώριον etc.*

quum est alveari [q] obiecta, spiritu admoto fumus ad
apes promovetur. quae confestim nidoris impatientes
in priorem partem domicilii, et interdum [r] extra ve-
stibulum se conferunt.[s] atque ubi potestas [t] est liberius
inspiciendi, fere, si duo sunt examina, duo genera
quoque favorum inveniuntur. nam etiam in concor- 7
dia [t] suum quaeque plebs morem figurandi ceras fin-
gendique servant.[x] Sed omnes favi semper cavearum
tectis et paululum ab [y] lateribus adhaerentes [z] depen-
dent, ita ne solum contingant:[a] quoniam [b] id praebet
examinibus iter. Caeterum figura cerarum talis est, 8
qualis et habitus domicilii. nam et quadrata et rotun-
da spatia nec minus longa suam speciem velut for-
mae quaedam favis praebent. ideoque non [c] semper
eiusdem figurae reperiuntur favi. Sed hi qualescun-
que sint, non omnes eximantur. nam priore messe,
dum adhuc rura pastionibus abundant, quinta pars

latiore L. P Sang. (q) *albario* P. ant. S. (r) *intradum* P. (s) *conferuntur* Br. (t) *cordia sunt*. P. *incordia sunt* ex Sang. Gronovius annotat; voluisse videtur: *cum concordia sunt* vel *etiamsi concordia sunt*. Deinceps vulgatum. (x) *observat* ex Sang. correxi, unde tamen *servat* retulit Ernesti. Mecum Gronovius. (y) *ab* add. I. B. Br. R. S. (z) *adherentes* B. Br. R. (a) *contingat* I. B. R. recte Br. (b) *quom huc* Pol. (c) *semper non* I. B.

Extra vestibulum) Plinius XI, s. 48: *alvorum, quum mel eximitur, illini oportet exitus melissophyllo aut genista tritis, aut medias alba vite praecingere, ne apes diffugiant.*

Potestas est) Vulgatam *potestas facta est* damnavit etiam Pontedera.

Lateribus adhaerentes) Plinius XI, sect. 10: *struunt orsae a concameratione alvei, textumque velut a summa tela deducunt, limitibus binis circa singulos actus, ut aliis intrent, aliis exeant. Favi superiore parte affixi et paulum etiam lateribus simul haerent et pendent una. Alveum non contingunt, nunc obliqui, nunc rotundi, qualiter poposcit alveus. Aliquando et duorum generum, quum duo examina concordibus populis dissimiles habuere ritus.* ubi Vincentius habet *actus incedunt*. Ex Columella deinde legendum est *Solum non contingunt*. Aristoteles H. A. IX, 40: *ἄρχονται δὲ τῶν ἱστῶν ἄνωθεν ἀπὸ τῆς ὀροφῆς τοῦ σμήνους καὶ κάτω συνυφεῖς ποιοῦσιν ἕως τοῦ ἐδάφους τοὺς πολλούς.* seu ut alii libri *ἱστοὺς πολλούς.*

Quinta pars) Palladius: *ad examinis pabulum hoc tempore* (Iunio) *pars favorum debet quinta dimitti*. Idem

favorum; posteriore, quum iam metuitur hiems,
9 tertia[d] relinquenda est. Atque hic tamen modus non est in omnibus regionibus certus: quoniam pro multitudine florum[e] et ubertate pabuli apibus consulendum est. Ac[f] si cerae dependentes in longitudinem decurrunt, eo ferramento, quod est simile cultro, insecandi sunt favi, deinde subiectis duobus brachiis excipiendi, atque ita promendi: sin autem transversi tectis cavearum inhaerent,[g] tunc scalprato ferramento
10 est opus, ut adversa fronte impressi desecentur. Exi-

Br. R. (d) *terra* I. B. R. recte Br. (e) *foliorum* I. B. R. recte Br. (f) Ita pro *At* Br. (g) *inherent* B. R. (h) *tamen* I. B. Br. R. L. Saug. *tan-*

Octobri 13: *hoc etiam mense alvearia castrabuntur, more quo dictum est, quae tamen oportet inspicere, et si abundantia est, demere, si mediocritas, partem mediam relinquere pro hiemis inopia; si vero sterilitas apparet in cellis, nihil prorsus auferre.* Varro: *in eximendo quidam dicunt oportere novem partes tollere, decimam relinquere. — eximendorum favorum tempus tertium post virgiliarum occasum, et ita si foecunda sit alvus, ut ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum hiemationi relinquatur.* Differentiam vides magnam partis relinquendae, sed ea orta est inde, quod Varro, quem Plinius sequitur, tres mellis vindemias, Columella duas modo instituebat. Inde fit, ut prima messe Columella minorem mellis partem demetat, quam Varro; altera vero maiorem quam ille. Plinius XI. secl. 14: *ergo diligentiores ex hac vindemia duodecimam partem apibus relinquunt. Dies status inchoandae, ut quadam lege naturae, si scire aut observare homines velint, tricesimus ab educto examine, fereque Maio mense includitur haec vindemia.* ubi ex Codice Reg. 2, et Chifflet. legendum censeo *quintam aut decimam partem.* Idem Plinius s. 15: *aestiva mellatione decimam partem Cassio Dionysio apibus relinqui placet, si plenae fuerint alvi; si minus, pro rata portione: aut si inanes, omnino non attingi. Huic vindemiae Attici signum dedere initium caprifici.* Haec fuit Magonis opinio, a Dionysio in latinum conversa sermonem. Postrema sunt ex his Aristotelis H. A. V, 22: *βλίττεται δὲ τὰ σμήνη ὅταν ἐρινῶν σῦκον φανῇ.* Ita enim recte libri scripti pro φάγῃ; deinde legendum ἐρινεοῦ. Thomae enim versio habet: *agrestis ficulneae apparuerit ficus.* Plinii locum pessime de caprificatione interpretantur Harduinus et Brotier.

Ac si cerae) Recte ita pro *At si* legendum viderat Gesner.

Impressi) Legendum puto *impressa.* Ita cap. 13, s. 12: *refert ne hebes ferramentum, quia non facile penetret, vehementius impressum favos sedibus suis commoveat.* De ferramento ipso dixi ad secl. 4.

mi autem debent veteres vel vitiosi, et relinqui maxime integri ac melle pleni, et siqui tantum [h] pullos continent, ut examini progenerando reserventur. Omnis deinde copia favorum conferenda est in eum locum, in quo mel conficere voles, linendaque sunt diligenter foramina parietum et fenestrarum, nequid sit apibus pervium, quae velut amissas opes suas pertinaciter vestigant, et persecutae consumunt. itaque ex iisdem [i] rebus fumus etiam in aditu [k] loci faciendus est,[l] qui propulset [m] intrare tentantes. Castratae dein- 11
de alvi si quae transversos favos in aditu habebunt, convertendae erunt, ut alterna vice posteriores partes vestibula [n] fiant. sic enim proxime quum [o] castrabuntur, veteres [p] potius favi quam novi eximentur, ceraeque novabuntur,[q] quae tanto deteriores sunt, quanto vetustiores. Quod si forte alvearia circum-

tum P. Vulgo *tandem*. (i) *hisdem* I. B. Br. R. A. Iunt. S. (2) *abdito* I. B. Br. R. (l) *est* om. Eaed. (m) *propulsent* Iens. Br. *tentantis* Br. (n) *vestibulo* Sang. (o) *cum* om. S. (p) *veteres — novabuntur* om. P. et S. (q) *renovabuntur* L. (r) *semper* ex I. B. Br. R. Sang. restitui. (s) *demissi*

Veteres vel vitiosi) Palladius: *sane putres ac vitiosi favi dealveariis auferantur*. Geoponica XV, 4: εἰ δὲ πολλὰ πλάσματα ἐνείη, τὰ φαυλότερα λαμβάνειν χρὴ, ἵνα μὴ τῇ στενοχωρίᾳ νοσῶσιν.

Si qui tandem) Pontedera probabat *tamen*; equidem lectionem *tantum* praefero.

In aditu loci) Pontedera lectionem *abdito loci* probans interpretatur velut *loci* additum non adesset.

Favos in aditu) An intelligit quos Plinius X, sect. 11: *primi fere tres versus inanes struuntur, ne promtum sit, quod invitet furantem. Novissimi maxime implentur melle, ideoque aversa alvo favi eximuntur*. Quae sunt conversa ex his Aristotelis H. A. IX, 40: αἱ δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς τῶν κηρίων πρὸς τὰ σμήνη συνυφεῖαι ὅσον ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς στίχους κύκλοι βραχεῖαι καὶ κεναὶ μέλιτος, πληρέστερα δὲ τῶν κηρίων τὰ μάλιστα τῷ κηρῷ καταπεπλασμένα. Vitium in postremis verbis latere, demonstrat versio Plinii. Ceterum ubique hic alvos iacentes et fere rotundas cogitare debemus. Nostri apiarii hanc etiam ob causam convertere alternis vestibula alveorum iubent, quod apes in parte soli obversa favos texere malunt, eoque etiam modo examinare obliviscuntur apes non satis frequentes, et labori magis incumbunt mellificii.

structa et immobilia fuerint, curae erit nobis, ut semper[r] modo a posteriore, modo a priore parte castrentur: idque fieri ante diei quintam horam debebit, deinde repeti vel post nonam, vel postero mane.
12 Sed quotcumque favi sunt demessi, eodem die, dum tepent, conficere mel[t] convenit. Saligneus qualus, vel tenui vimine rarius contextus saccus, inversae metae similis, qualis est quo vinum liquatur, obscuro loco suspenditur: in eum deinde carptim[v] congeruntur favi. sed adhibenda cura est, ut separentur[x] eae partes[y] cerarum, quae vel pullos habent, vel rubras sordes. nam sunt mali saporis, et succo[z] suo mella
13 corrumpunt. Deinde ubi liquatum mel[a] in subiectum alveum defluxit, transfertur in vasa fictilia, quae paucis diebus aperta sint,[b] dum musteus fructus defervescat, isque saepius ligula[c] purgandus est. Mox deinde fragmina favorum, quae in sacco remanserunt,

I. B. Br. R. G. H. (t) Ita pro *mella conficere* P. et Sang. *melle* H. (v) *carpti* Iont. *carpum* L. (x) *seperentur* I. B. Br. R. (y) *ceres* P. (z) *suo sucu* P. (a) *liquatum: vel* I. B. Br. R. deinceps *transferetur* Sang. (b) *sunt* I. B. Br. R. (c) *lingua* I. B. R. *lingula* Br. (d) Ita pro *optimi primi* L. I. B. Br. R. S.

Conficere mel) Palladius Iunio 8: *nunc mella conficimus congestis in mundissimum sabanum favis ac diligenter expressis. sed antequam prematus, partes favorum corruptas vel pullos habentes recidemus. nam malo sapore mella corrumpunt. Mel recens paucis diebus apertis vasculis habendum est, atque in summitate purgandum, donec refrigerato calore musti more deferveat. Nobilius mel erit, quod ante expressionem secundam velut sponte profluxerit.*

Saccus) Vide infra ad XII, 19, 4.

Rubras sordes) Recte Schoettgen interpretatur ἐριθάκην, quam alii sandaracam, alii cerinthum vocant. *Hic*, inquit Plinius XI, sect. 7, *erit apium cibus, dum operantur, qui saepe invenitur in favorum inanitatibus sepositus et ipse amari saporis.* Idem sect. 15: *et semper eas partes favorum, quae habeant erithacen, relinqui ratio persuadet.*

Mel) Hoc primae notae mel Plinius XI, sect. 15, acetum dici ait; sed locus est vitiosus. Vide infra ad XII, 5, 1, stillaticium vocat Marcellus Empiricus p. 79, ed. Corn. Favum is contundit et suspendit in linteo nitido et denso, et quod decurrerit, eo utitur.

retractata exprimuntur: atque id secundae notae mel defluit, et ab diligentioribus seorsum reponitur, ne quod est primi[d] saporis hoc adhibito fiat deterius.

XVI. Cerae fructus quamvis aeris exigui non tamen omittendus est, quum sit eius usus ad multa necessarius. Expressae favorum reliquiae, posteaquam diligenter aqua dulci perlutae[a] sunt, in vas aeneum coniiciuntur:[b] adiecta deinde aqua liquantur ignibus. quod ubi factum est, cera per stramenta vel iuncos defusa colatur,[c] atque iterum similiter de[d] integro coquitur, et in quas quis[e] voluit formas aqua prius adiecta defunditur: eamque concretam facile est eximere, quoniam qui subest humor non patitur formis
inhaerere. Sed iam consummata[f] disputatione de vil- 2
laticis pecudibus atque pastionibus, quae reliqua

Cap. XVI. (a) *perlutae sunt, in vas aeneum coniiciuntur*: *adiecta*: deest hoc in antiquo Codice Pol. *ahenum* Br. (b) *coniicitur* A. Iunt. (c) *collatur* R. (d) *deintegro* A. Iunt. H. (e) Ita pro *quisque* ex Sang. Gronov.

Retractata) Ex Sang. Ernesti annotaverat *retractata remanserunt*. sed Gronovius deesse *retractata* monuit.

Cap. XVI. *Aeris exigui*) Quasi cerae Punicae, id est, dealbatae usus tunc minor fuerit, quam hodie. Artem dealbandae cerae docuit Plinius loco mox laudando cum Dioscoride. Dolia olearia cerare docet Columella Libro XII. Pretium postea cerae crevisse, monuit iam olim Crescentius IX, 104.

Reliquiae) Palladius Iunio c. 7: *Hoc etiam mense ceram conficimus, quae in vase aeneo, ferventi aqua pleno, minute concisis favorum reliquiis mollietur, et deinde in aliis vasculis sine aqua resoluta digeretur in formas*· quae vitiosa esse intelligis comparato nostro loco et Plinio XXI, s. 49: *Cera fit expressis favis, sed ante purificatis aqua et triduo in tenebris siccatis, quarto die liquatis igni in novo fictili, aqua favos tegente; tunc sporta colatis. rursus in eadem olla coquitur cera cum eadem aqua, excipiturque alia frigida, vasis melle circumlitis.* Quare in Palladio legendum censeo *vasculis similiter aqua*. Haec postquam scripseram, incidi in locum Crescentii IX, 104, ubi post primam liquefactionem addit: *et si placuerit, ut pulchrior adhuc fiat, sine aqua iterum liquefiat, et in vase aqua madido cuiuscunque formae placuerit, iterum reponatur.* Variatum igitur fuisse videri potest in hac re. Crescentius tamen verba Palladii vix respexisse videtur.

nobis rusticarum rerum pars subest,[g] de cultu hortorum, Publi Silvine, deinceps ita, ut et[h] tibi et Gallioni nostro complacuerat, in carmen conferemus.

(f) *consumata* L. et ante Vict. recte tamen Br. (g) Ita pro *superest* I. B. Br. R. (h) *et ut* Br. (i) *ita finis.* nescio unde annotavit Gesner.

Subest) Ita pro *superest* scribi volebat ex Edd. primis Pontedera, qui locum Ciceronis pro Milone addit, ubi *comitiorum dies subesse*, i. e. instare dicitur.

Gallioni) Est ne is Iunio Gallio, frater Senecae?

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE

LIBER DECIMVS.

DE CVLTV HORTORVM*

PRAEFATIO

Foenoris tui, Silvine, quod stipulanti spoponderam tibi, reliquam pensiunculam percipe. nam superioribus novem[a] libris hac[b] minus parte debitum, quod nunc[c] persolvo, reddideram. Superest ergo cultus hortorum segnis ac[d] neglectus quondam veteribus agricolis, nunc vel celeberrimus. siquidem quum parcior[e] apud priscos esset frugalitas, largior tamen pauperibus fuit

VARIETAS LECTIONIS

(*) In fine huius libri Sangerm. subscriptum habet: *C. Iuni Mod. Col. rei rusticae Cepuricus de cultu hortorum undecimus explicit*: Sic etiam Mosquensis Codex, nisi quod *L. Iuni Mod. Col. — liber XI. explicit feliciter* habet. Nescio unde *Ortorum* laudat Gesner. (a) *decem* I. B. Br. R. sed *novem* Lips. et Mosq. licet illum de Arbor. tertium numeret et hunc ipsum hortulum XImum. Ceterum *fenoris* Mosq. (b) *ac* I. B. R. Mosq. recte Br. (c) *natura* Iens. Br. *mature* B. R. (d) Ita pro *insigniter negl.* I. B. Br. R. L. Sang. Mosq. Polit. Caesen. Tromb. Ponted. nisi quod *et* Mosq. Vulgatam damnaverat ante Pontederam etiam Heinsius Advers. I. p. 106. (e) *partior* B. R. Mosq. (f) *humillimis* R. G. Gr. St. deinceps

Praefat. *Hac minus parte*) i. e. hac deficiente parte. Formulam multis locis comparatis illustraverat ad h. l. Crenius Parte X. Animadvers. p. 9. Pauca indicabo. Cicero Verrin. I, 45, 57. Nepos II, 5, 2.

Pauperibus) Recte vocem hanc contra Barthium delentem Advers. 37, 7, defendit Gesner. Deinceps ex Saug. *ferinaeque* omissa *carne* corrigebat Heinsius Advers. I, p. 107. In Ernestiana collatione nihil varietatis annotatum est. Sententia ipsa mihi paulo obscurior visa ita explicari potest, ut dicamus, epulis victum quasi quotidianum opponi. Licebat igitur in

usus epularum lactis copia ferinaque ac domestica-
rum pecudum carne; velut aqua frumentoque sum-
2 mis atque humillimis[f] victum tolerantibus. Mox quum[g]
sequens et praecipue nostra aetas dapibus libidinosa[h]
pretia constituerit, coenaque non naturalibus desi-
deriis, sed censibus aestimentur, plebeia paupertas
submota a pretiosioribus cibis ad vulgares compel-
3 litur. Quare cultus hortorum, quoniam (et[i]) fructus
magis in usu est, diligentius nobis, quam tradiderunt[k]
maiores, praecipiendus est: isque, sicut institueram,
prosa oratione prioribus[l] subnecteretur exordiis, nisi
propositum (meum[m]) expugnasset frequens postula-
tio tua, quae pervicit,[n] ut poëticis numeris explerem
Georgici carminis omissas partes,[o] quas tamen et[p] ipse
Virgilius[q] significaverat, posteris[r] se memorandas re-
linquere. neque enim aliter istud nobis fuerat au-

tollerantibus Mosq. (g) *consequens* Ieos. Br. Lips. Mosq. deinceps *praecipua* Mosq. et *cenaeque*. (h) Ita pro *libidinosis* Sang. teste Grooovio. Deioceps *summota precios.* Br. *a* omitt. etiam I. B. R. *summota* etiam Aldioa. *summota pretios.* Mosq. (i) *et* om. Saog. (a) *tradidere* P. Sang. *tradedere* Mosq. (l) pro verhis *prosa — prioribus* Sang. habet *prosus tantum oratione atque prioribus* Mosq. (m) *meum* om. I. B. Br. R. *populatio* Br. (o) *praecepit* P. Sang. (o) *partis* Br. Mosq. (p) *ut* I. B. Br. R. (q) *Vergil.* G. Gr. Pol. S. (r) *posteris* omisso *post se memorandum reliquit* I. B. Br. R. sed *post* ante *se* om. P. S. M. *memorandas* P. S. *post commemoranda* L.

antiqua parsimonia etiam pauperibus epulas intardum parvo sumtu dare et frequentare, quum reliquom victum omnes aqua et frumento tolerarent. Pertinet ergo copia lactis el carnis ad epulas; quare semicolon post *epularum* sustuli, et traostuli post *carne*.

Quoniam et fructus) Quamvis cum Saog. *et* omiserim, oihilo tameo magis locum ita sanetum puto; certe non satis equidem iotelligo, qoem fructum dicat Columella. Si horti fructum valuit intelligi, ut debuit, tum deest vocula aliqua.

Exordiis) i. e. libris. Ita saepe noster.

Posteris se) Vulgatam *posteris post se*, sane vitiosam, ita corrigebat Pootedera, ut *posteris* deleret. Sed praestabat praepositionem *post* omittere, praeeuntihus libris scriptis, additam forte ex loco Virgilii hoc: *praetereo, atque aliis post commemoranda relinquo*, uhi libri quidam habent scriptum: *post me memoranda.*

dendum,[s] quam ex voluntate vatis maxime venerandi:
cuius quasi[t] numine instigante pigre sine dubio pro- 4
pter difficultatem operis, veruntamen non sine spe
prosperi successus aggressi[v] sumus tenuem admodum
et pene viduatam corpore materiam, quae tam exilis
est, ut in consummatione[x] quidem totius operis an-
numerari veluti particula possit laboris nostri, per
se vero et quasi suis finibus terminata nullo modo
conspici.[y] nam[z] etsi[a] multa sunt eius quasi membra,
de quibus aliquid possumus effari,[b] tamen eadem tam
exigua[c] sunt, ut,[d] quod aiunt Graeci, ex incompre-
hensibili parvitate arenae funis[e] effici non possit.
Quare quidquid[f] est istud, quod elucubravimus, adeo[g] 5
propriam sibi laudem non vindicat,[h] ut boni consulat,
si non sit dedecori[i] prius editis a me scriptorum
monimentis.[k] Sed iam praefari desinamus.

post se memoranda Ald. et reliq. *post* omisi. (s) *audiendum* Gr. (t) *tamen* L. *castigante* S. (v) *agressi* Br. *adgressi* Mosq. (x) Ita Br. *consumatione* reliq. a. V. et L. deinceps vulg. *velut* ex Sauger. correxi. Mosq. *adnumerari vel ut in particula.* (y) Ita pro *speciose confici* L. P. antiq. et Ssng. (z) *nam* om. P. antiq. (a) *si* om. I. B. Br. R. *simul sunt* P. antiq. (b) *affari* lens. Br. (c) *exciva* P. antiq. (d) *ut* ponunt post *Graeci* I. B. Br. R. Ssng. Mosq. (e) *finis* I. B. Br. R. (f) *quicquid* Br. A. Mosq. qui antea *inconprehensibili* et *harenae* praefert. (g) *ideo* I. B. Br. R. Mosq. omitt. Ald. et aliae. (h) *vendicat* A. et aliae. (i) *decori* I. B. Br. R. deinceps *aeditis* Mosq. (k) *monumentis* I. B. Br. R. Lips. Mosq.

Conspici) Hoc substitui vulgato *speciose confici*. Pontedera etiam praeferebat lectionem *conspici*, sed addito *speciose* quid fieri vellet non significavit. Equidem interpretationem puto esse vulgatam elegantioris et verae, quam posui lectionis. Vide nostrum III, 40, 47: *conspici numerosissimis foetibus*. In Codice Mosq. est *spetiosi conspici*.

Funis) Graecum proverbium ex Suida: ἐξ ἄμμου σχοινίον πλέκειν atque aliunde annotaverat Barth. Adv. 50, 10.

Adeo) Omissam vulgo hanc particulam orationis inserendam et restituendam esse viderant Vrsinus, Morgagni et Pontedera, quos secutus est Gesnerus. Contra ea omissa locum ita sanari posse putabat Barth. Advers. I, 2, ut *consulatur* scribatur.

Hortorum quoque te cultus, Silvine, docebo,
Atque ea, quae quondam spatiis exclusus iniquis,
Cum caneret laetas segetes et munera Bacchi,
Et te magna Pales, necnon caelestia mella,
Virgilius nobis post se memoranda reliquit.
Principio sedem numeroso praebeat horto
Pinguis ager, putres glebas resolutaque terga
Qui gerit, et fossus gracileis imitatur arenas,
Atque habilis natura soli, quae gramine laeto
Parturit, et rutilas ebuli creat uvida baccas.
Nam neque sicca placet, nec quae stagnata palude
Perpetitur querulae semper convicia ranae.
Tum quae sponte sua frondosas educat ulmos,
Palmitibusque feris lactatur, et aspera silvis
Achrados, aut pruni lapidosis obruta pomis

(3) *Quom* I. B. Br. R. (4) *celestia* I. B. R. Iunt. *coelestia* Br. Ald. G. Gr. H. et Mosq. (5) *Vergilius* G. Gr. Pol. Saug. (7) *terra* P. et Mosq. *glebae — tetra* Sang. (8) *terit* Mosq. *fosus* R. *gracilis* Br. Mosq. *mittatur* Pol. *harenas* Mosq. (9) *Sitque habilis* coniicit Gronovius. (10) *ebulus creat humida* Lips. *bacchas* B. R. *bacas* A. Gy. L. Mosq. S. *Ebulus* in margine a prima manu Mosq. in textu vulgata. (11) *sed nec* ex Saug. Gronovius annotavit. (12) *quaerula* Gy. *convicia* cum I. B. Br. R. Gesn. *convitia* aliae et Mosq. (15) *Achrodos* G. *Aclaradis* P. et Mosq. in mar-

Caelestia mella) Ex aëre scilicet defluere sublucanis temporibus olim quidam putabant.

6. *Numeroso*) A numero herbarum dictum Pomponius, pretiosum Barth. Advers. I, 2, XXXVII, 7, amplum, laxum, in multas areas definitum interpretatur Gesner. Equidem malim numeris suis completum, seu perfectum, bonum interpretari. Paulo aliter est numerosum pectus equi VI, 29, 2, et numerosa equi femina VI, 29, 3.

7. *Terga*) Graecum νῶτα θαλάσσης et similes locutiones comparavit Barth. Adv. I, 2. Sed noster etiam in prosa oratione adhibuit. Vide II, 2, 23; IV, 14, 1.

9. *Gramine laeto*) Vrsinus malebat *gramina laeta*, cui oblocutus Barth. Advers. I, 2, malebat *lecto*. inepte!

12. *Convicia*) Fabulam spectat apud Ovidium Metamorph. VI, 377: *quamvis sint sub aqua, sub aqua maledicere tentant*. Querelam ranarum novimus ex Virgilio etiam.

15. *Lapidosis pomis*) i. e. quae duros, lapidosos, nucleos habent. Ita lapidosa corna Virgilio Georg. II,

Gaudet, et iniussi consternitur ubere mali:
Sed negat helleboros, et noxia carpasa succo,

gine *arcaelis*. *Achradis* L. S. (16) *iniussa* P. S. *in iussu* Mosq. (17) *necat* P. Mosq. *eleboros* Iens. Br. *heleboros* R. deinceps vulgo *galbana*. Pol.

34. Prunus silvestris quae sit, docui ad II, 2, 20,

16. *Consternitur*) Quae mala sponte nata et strata per terram sub arbore habet. Pomum mali cum ubere comparatur.

17. *Helleboros*) Scilicet album et nigrum helleborum.

Carpasa) Vulgata *galbana* inter silvestres plantas Italiae memorari merito mirari debebant Interpretes, si animum advertissent. Plinius enim suo tempore e Syria galbanum, plantae ferulaceae succum, in usum medicinae afferri refert XII, sect. 56, atque alibi propter ingens eius pretium propoli pro galbano uti vulgo cives suos. Vitiosum igitur esse vocabulum, satis hoc ipso et solo argumento agnoscimus. De noxa succi galbanei non est, quod laboremus, etsi maior eius est utilitas in medicina; noxam tamen aliquam vel gravis odor potest inferre incensi, quamobrem ad fugandas bestias venenatas adhibetur. Noxam aboriendi significare videtur Hesychii glossa: ἀμβλῶνες· χαλβάνη. Διονύσιος. Mel galbanatum, ex pastu galbani collectum, ad oculorum claritudinem facere refert Alexander Aphrodis. Problem. II libro. Praeterea libri scripti optimi habent *carbasa*; quae sunt lini tenuissimi genus, in Hispania primum repertum auctore Plinio 19, sect. 2. Sed haec non pertinent huc. Igitur *carpasa* scribendum. Dioscorides inter venena plantarum refert Alexipharm. c. 13: τὸν τῆς Καρπάσου ὀπόν, succum Carpasi plantae; Plinius 32, s. 20, Carpathii succum dixit. Eundem opocarpathum dixit libro 28, s. 45, et 32, sect. 31. Ὀποκάρπασον ex Archigene nominat Galenus Libro I Medic. secund. loca cap. 3, atque idem libro primo de Antidotis, ubi Archigenis theriacam interpretatur, myrrham saepissime ait succo carpasi ex ipsorum adeo medicorum consilio permisceri, vel fraude pharmacopolarum, propter magnam opocarpasi similitudinem, adulterari. In Galeni loco posteriora editio Basil. habet ὀποχάλπασον, ut in Orphicorum, si diis et Ruhnkenio placet, Argonauticorum versu 920, liber Vossianus nominat χάλπασον inter plantas veneficio aptas. Ex Galeno duxit forma mutata Καρπησίαν Paulus Aegineta V, 45. a qua καρπήσιον a Galeno alibi nominatum differre censet Gorraeus. Inter species ad vectigal pertinentes refertur etiam *carpasum* L. XIV, §. 7, de Publ. et Vectig. De carpesio plane diverso, Pamphyliae virgulto, quod viribus cum cinnamomo, cassia, asaro et phu comparavit, Galeni loca diligenter collecta posuit Cornarius ad Galeni libr. de Compos. medic. sec. loca p. 331. Hodieque myrrham in Abyssinia adulterari gummi aliquo, *Sassa* dicto, quod antiquum opocalpasum esse censet, annotatum reperio a Iac. Bruce in Philosoph. *Transactions* Vol. 65, Parte II. Etsi vero ex nullo veterum scriptorum cognosci potest, carpasum Italiae indige-

Nec patitur taxos, nec strenua toxica sudat,
Quamvis semihominis vesano gramine foeta
Mandragorae pariat flores, moestamque cicutam,
Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus aequa
Terga rubi, spinisque ferat paliuron acutis.
Vicini quoque sint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio semper sitientibus hortis:

antiq. *carbasia* Sang. *carbasa* sueo. Mosq. *sueo.* (19) *quanvis* Mosq. *foeto* Mosq. suprascripta *u* i. a. *foetu.* (20) *maestamque* Mosq. (21) *clunibus* Lips. *aequa* P. S. H. *aeque* al. et S. (22) *rubis* Mosq. (24) *adtrahat*

nam fruticem fuisse, malui tamen leetionem librorum optimorum sequi, quia galbana nemo inter venena, sed inter medieinas validissimaa numerant omnes. His demnm scriptis vidi Abr. Gronovium ad Iustinum p. 959, ed. secund. ex lectione *carbasa* similiter efficere *carpasa* et vulgatam damnare. Altera eius coniectura *gramina* h. l. legi vult.

18. *Taxos*) Hodieque taxos experimur letales bomlni pecorique.

Toxica) Quam voluerit plantam intelligi, non est facile dicere. Scriptores alexipharmacorum multa venenorum genera toxicorum nomine nobis tradiderunt, quae nemo hodie extricaverit. Nec possum probare coniecturam Abr. Gronovii ad Iustinum l. c. qui malebat legi: *quae strenua toxica sudant.* Toxica enim ex taxo fieri, seriores Etymologi quidem tradiderunt, referente Plinio 16, c. 10: *Sunt qui et taxica hinc appellata venena dicant, quae nunc toxica dicimus*, sed veteres scriptores nusquam; etsi etiam Lucanus falsam opinionem fuit secutus, ut docui ad Nicandri Alexipharmaca.

19. *Semihominis*) Radicem ἀνθρωπόμορφον maudragorae somniarunt scriptores multi veteres nugaces. Vires plantae soporificas omnes memorant.

20. *Cicutam*) Poenis Atheniensium capitalibus infamem, ideo moestam, et quod veneno saevo hominem interficit.

21. *Ferulas*) Ludimagistrorum sceptra et baeuli pueris infesti discentibus hinc fiebant. Vnde manum ferulae subducere apud Iuvenalem.

22. *Terga rubi*) Rubi terga non satis intelligo quo sensu dixerit Colnmella, truncum ipsum an ramos. Gesnerus interpretabatur *connexos inter se et implicitos frutices.* Contra Barth. malebat *tela* aut *serta* legere pro *terga.* Ceterum *aequa* recte vulgato *aeque* substitui iussit Vrsinus; *aequae rubri* malebat cum Buchnero Heinsius ad Ovidii Metamorph. I, 109. — *Terga rubi* recte Wernsdorf interpretatur exteriorem partem, seu superficiem. Comparat etiam Virgilii Georg. II, 271, *quae terga obverterit axi*, ubi *tergis* respondet *pars* in altero membro. Noster versu 71, *rastris perfode terga* telluris, et versu 418, *picto quoque Lydia (ficus) tergo.*

Paliuron) Virgilius Eclog. V, 38: *Carduus et spinis surgit paliurus acutis.*

23. *Durus attrahat*) i. e. incola ad labores induratus derivet in hortos.

Aut fons illacrimet putei non sede profunda,
Ne gravis hausturis tendentibus ilia vellat.
Talis humus vel parietibus, vel sepibus hirtis
Claudatur, ne sit pecori, neu pervia furi.
Neu tibi Daedaliae quaerantur munera dextrae,
Nec Polycletea nec Phradmonis, aut Ageladae
Arte laboretur: sed truncum forte dolatum
Arboris antiquae numen venerare Ithyphalli

Mosq. (25) *illachrymet* I. B. Br. R. I. I. H. A. G. *illacrymet* Gr. St. (26) *hausuris* L. P. Sang. Mosq. (28) *ne sit*. Ita pro *neu* Sang. *ut* Mosq. *ne* deinceps *pluri* Lips. (29) *Daedaliae* Sang. Vulgo *Daedalae* Br. Steph. *Dedaleae* habent. *Dedaliae* Mosq. (30) *polyclytea* P. *policlytea* Sang. *Polyclitea* Mosq. *paloclites* nescio unde Gesner affert. Deinceps *vel Phr.* I. B. Br. R. *fragmonis* R. *Phrugmonis* a. V. et Mosq. *Phiramonis* Lips. *Ageledae* Pol. (32) *ithiphalli* R. *priapi* Pol. antiq. et Sang. *triphalli* Pol. novus.

25. *Illacrimet*) i. e. riget hortos.

26. *Hausturis*) Nescio quid tantopere displicuerit viris doctis in hoc versu, ut certatim emendare eum conarentur. Dicitur esse scriptum in Edd. antiquis, nescio quibus, *tollentibus*, pro *tendentibus*; uti refert Barth. Advers. I, 2, unde viri docti occasionem arripuerunt loci emendandi. Et primum quidem Leonicenus in Comment. ad Aristot. Mechanica voluit legi *celonius*. Graece vero κήλων et κηλώνειον dicitur, qui latine *tolleno*. Ptolemaeus deinde Flavius Coniectan. cap. 92, malebat *tellonibus*. Savaro ad Sidonium Apollin. p. 321, e vetere Codice affert lectionem: *ne labus hausturis*, simulque affert coniecturam viri docti, qui *latus* malebat. Io. Fr. Gronov. ed Livium 24, 34, emendadat: *hausturo tolleno tibi ilia vellat*. Aldinae editioni V. D. adscripserat *labor* pro *gravis*, unde efficiebat Vonck: *ne labor austerus tendentibus* etc. Satis probabiliter, si locus emendatione egeret. Vonckii coniectura exstat in Hist. et Comment. Acad. Theod. Pelatinae Vol. I, p. 156. Is putabat in locum vocabuli *labor* glossam *gravis* successisse. *Austerus* vero idem ei videtur esse, qui *gravis*. Vulgatam defendebet etiam Barth. l. c. et Pithoeus Subseciv. II, 17.

29. *Daedaliae*) Hanc scripturam praeferebat Gronov., avus ne an nepos, dubito, quoniam *Daedalea* apud Horatium Odar. IV, 2, 2 penultimam habeat productam; igitur in Propertio etiam II, 14, versu 8, *Daedalium iter* Codd. praeferebat. Apud Homerum similiter Δαιδάλιος scribi malebat, ut alibi πελάγιος, τενάγιος, Ταινάριος. In Ovidio cum N. Heinsio *Taenarius* ex Codd. et in Claudiano II, Rap. Pros. *Tantalius* ex schedis Thuaneis probat.

32. *Ithyphalli*) Priapum dicit Bacchi filium. Bacchum saepius hoc vocabulo indigitatum legimus. Ceterum, qui Maronis aemulationem praefatus erat, carminis dignitatem et castitatem male servevit Columella h. l.

Terribilis membri, medio qui semper in horto
Inguinibus puero, praedoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus et tempora quaeque serendis
Seminibus, quae cura satis, quo sidere primum
Nascantur flores, Paestique rosaria gemment,
Quo Bacchi genus, aut aliena stirpe gravata
Mitis adoptatis curvetur frugibus arbos,
Pierides tenui deducite carmine Musae.
Oceani sitiens cum iam canis hauserit undas,
Et paribus Titan orbem libraverit horis,
Cum satur autumnus quassans sua tempora pomis.
Sordidus et musto spumantes exprimet uvas;
Dum mihi ferrato versetur robore palae
Dulcis humus, si iam pluviis defessa madebit.

trifalli Lips. *thyphalli* Brusch. *priapi* Mosq. (33) *membro* malebat Gronovius. recte puto. (34) *predoni* Mosq. (36) *saeminibus* R. (37) *pestique* Ald. *pestisque* Mosq. *festaque* Sang. sed ad vulgatum *Paestique* Gronovius praeterea adscripsit, Codicem *Paestana* habere. Deinceps *gement* R. (38) *alieno* L. et Sang. ap. Heins. ad Virgil. Ae. 12, 781. (43) *Quom* I. B. Br. R. (44) *sordibus* A. et L. *spumantis* Br. et Mosq. *spumanteis* Ald. (45) pro *mihi* Lips. *male*. Deinceps *versentur* Mosq. (46) Vulgo *defossa*. Pol. *defessa madevit*. Sang. etiam *defessa*. Vulgata in Mosq. (47) In margine

36. *Quo sidere*) In tota enim agri cultura siderum ortus occasusque diligenter observabant. Virgilius Georg. I, 1: *quo sidere terram vertere*.

37. *Paesti*) Oppidum Lucaniae. *Biferique rosaria Paesti* Virgilio Georg. IV, 119. Gemmas florum et arborum prosaica etiam oratio frequentat.

38. *Bacchi genus*) i. e. vitis, et arborea insitae. Ceterum Heinsius ad Virgilium pag. 89, malebat *alienae stirpe gravata*.

39. *Adoptatis*) Fructibus ex surculo alieno insito natis.

40. *Deducite*) Verbum fila ducentibus ex lana proprium. Simile ex textrina duxit infra: *gracili connectere carmina filo*.

41. *Sitiens*) Respicit ad caniculares aestus, et voluit dicere caniculae occasum.

42. *Libraverit*) i. e. post aequinoctium autumnale.

43. *Satur*) Quanto magis decore Horatius Epod. II, 17: *decorum mitibus caput pomis!*

44. *Sordidus*) Ovidius Fastor. IV, 897: *venerat autumnus calcatis sordidus uvis*. Iterum Metamorph. II, 29, monente Schoettgen. Inepte Columella utitur epithetis rem rusticam taedio lectorum et nauseae tradentibus.

46. *Defessa*) Ita ex libris scribi voluerunt Pontedera et Gesner; hic quidem malebat etiam *madescit*.

At si cruda manet caelo durata sereno,
Tum iussi veniant declivi tramite rivi,
Terra bibat fontes, et hiantia compleat ora.
Quod si nec caeli nec campi competit humor,
Ingeniumque loci vel Iupiter abnegat imbrem,
Expectetur hiems, dum Bacchi Gnosius ardor
Aequore caeruleo celetur vertice mundi,
Solis et adversos metuant Atlantides ortus.
Atque ubi iam tuto necdum confisus Olympo
Sed trepidus profugit chelas et spicula Phoebus

Mosq. *madet* Idem *coelo.* (48) *declivo* Ieos. (49) *frontis* Br. *fonteis* Ald. *bianti* I. B. Br. R. Lips. et deinceps *ore.* Mosq. etiam *hianti.* (50) *coeli* Mosq. (51) *iupiter* Mosq. Vulgo *Iuppiter. abneget* Mosq. suprascr. vulgata. (52) *naxius* I. B. R. *noxius* Br. Lips. Saog. *Gnosius* et in margine *noxius* Mosq. (53) *ceruleo* R. Mosq. *coeruleo* Iuut. A. G. *celeretur* I. B. Br. R. *caeletur* Iunt. Ald. G. *curvetur* Lips. *caemletur* ex Saog. Gronov. *celeriter* Mosq. et in margine *ceruletur.* (54) *adverso* B. R. *athalantides* I. B. Br. R. *athlantides* Lips. Mosq. (55) *toto* Mosq. vera in margine adscripta. (56)

48. *Iussi*) arte deducti. Vide infra XI, 3, 8.

51. *Iupiter*) Graeci enim dicunt ὁ Ζεὺς ὕει, Iupiter pluit.

52. *Hiems*) i. e. pluviae hiemales, ut ait XI, 3, 40. Hiemis initium refert Columella XI, 2, 84 ad V Idus Novembres.

Gnosius) Hanc lectionem in Codice vetusto repertam probavit etiam Pius, qui recte comparavit locum Virgilii: *Gnosiaque ardentis decedat stella coronae* Intelligitur corona Ariadnae a Baccho donata, deinde in coelum inter stellas relâta.

53. *Celetur*) Occasum coronae dicit. Lectionem *celeretur* seu potius *curvetur* non solum elegantiorem, sed accuratiorem iudicavit nuperus Georgicorum Interpres I. H. Voss; in occasu enim heliaco stellam prius inclinari ad horizontem, seu, ut poëtae fingunt, ad oceanum. In quo iudicium hominis desidero, qui sibi ipse acutissimus visus est, et rus totum sapit ingenio et moribus, ubi rusticam disciplinam commentariis explicare conatur. Mihi versus hic Columellae ineptus videtur propter verba *vertice mundi* addita aequori.

54. *Atlantides*) Hyades seu vergilias, Atlantis filias, earumque occasum matutinum dicit. Virgil. Georg. I, 225: *ante tibi Eoae Atlantides abscondantur Gnosiaque ardentis decedat stella coronae, debita quam sulcis committas semina; quamque invitae properes anni spem credere terrae*, ubi Columella verbum *decedat* de occasu coronae interpretatus est. Vergiliae solis exortu incipiunt occidere XIII et XII Calendas Novembres, teste Columella XI, 2, 77. Coronae occasus vespertinus in mensem Novembrem incidit, diem variant scriptores.

Dira Nepae, tergoque Croti festinat equino,
Nescia plebs generis matri ne parcite falsae.
Ista Prometheae genitrix fuit altera cretae:
Altera nos enixa parens, quo tempore saevus
Tellurem ponto mersit Neptunus, et imum
Concutiens barathrum lethaeas terruit undas.
Tumque semel Stygium regem videre trementem
Tartara, cum pelagi streperent sub pondere manes.
Nos foecunda manus viduo mortalibus orbe
Progenerat, nos abruptae tum montibus altis
Deucalioneae cautes peperere. sed ecce
Durior aeternusque vocat labor: eia age segnes
Pellite nunc somnos, et curvi vomere dentis
Iam virides lacerate comas, iam scindite amictus.

tepidus Iens. *chaelas* Lips. Mosq. (57) *dira negat* I. B. Br. R. Sang. Mosq. *neget* Lips. *nepe* Polit. novus et Gr. deinceps *eroti* Mosq. et *aequino*. (59) *Promethei* P. antiq. et Sang. *prometeae* Br. A. Iunt. G. *genitris* A. H. Pro *cretae* ex Sang. *noxe* annotavit Gronovius. *craetas* Mosq. (60) *nox* ex Sanger. annot. Ernesti. *altera nixa parens* Mosq. *saenos* Mosq. (61) *mersit* Sang. omittit *Neptunnus* vel *Neptumnus* Br. (62) *laethaeas* Iens. *laetheas* B. R. Lips. Mosq. *letheas* Herv. (63) *Tuncque* I. B. Br. R. *Quumque* Bucbn. *tum quae semel stig.* Mosq. *simul* I. B. Br. R. (64) *pellagi* Br. (65) *fecunda — orbi* Mosq. (66) *abruptis* Mosq. (67) *Deucaleoneae* Gy. (68) *segnis* Br. (70) *viridis* Mosq. Br. (72) *marris* Iens. Br. et Steph. in

57. *Nepae*) i. e. scorpii. Solem dicit ex scorpione in sagittarium transeuntem, quod facit XIV Cal. Decembres, teste Columella XI, 2, 88.

Croti) Sagittarius, quem alii Centaurum Chironem vocant, scorpioni dorsum obversum habet. Alii Crotum hunc vocabant, Euphemes filium, de quo Hyginus Astronom. II, 27, et Fabul. 224.

58. *Nescia*) Noli, rustice, parcere terrae falso matri generis humanae creditae. Genus enim istud hominum, quod ex luto Prometheus finxerat, diluvio Deucalioneo periit. Mihi quidem ineptum hoc Columellae poëtarum ingenium simulantis phantasma videtur!

62. *Barathrum*) Pro Tartaro dixit.

63. *Tuncque simul*) Ex Edd. pr. Tromb. et suo Codice praefert Pontedera.

64. *Streperent*) clamoribus inconditis timorem significarent.

65. *Manus*) Pyrrhae proiicientis saxa, unde genus hominum renasceretur.

67. *Sed ecce*) Durus mihi videtur transitus hic poëtae!

68. Mosquensis liber *eternusque — heia age segnis* habet.

Tu gravibus rastris cunctantia perfode terga,
Tu penitus latis eradere viscera marris
Ne dubita, et summo frondenti cespite mista
Ponere, quae canis iaceant urenda pruinis,
Verberibus gelidis iraeque obnoxia Cauri,
Alliget ut saevus Boreas, Eurusque resolvat.
Post ubi Riphaeae torpentia frigore brumae
Candidus aprica Zephyrus regelaverit aura,

margine, *latis* A. Iunt. G. Pol. S. *maria* Gry. in margine *clathris* alii. deinceps *matris* I. B. Br. R. Saog. Mosq. (73) *et summo frequenti* I. B. Br. R. Sang. Mosq. *frementia* tamen Saog. *et summi frequentia* — *mista* Ald. et aliae. Cum Hervag. Gesner. omisso *et* dedit *summoque*. Ex Lips. *frondenti* dedi. *mixta* I. B. Br. R. Mosq. (74) *iacent* Mosq. (75) *hauri* P. *tauri* L. *chauri* Mosq. (66) Vulgo *et saevus*. Mecum Saog. *scaevus* Ieus. Br. (77) *rhypheae* B. R. *rypheas* I. Herv. *ryphaeae* Br. A. Iunt. G. Gr. St. *rithae* ex Sauger. Gronov. Deinceps vulg. *frigora* correxi ex I. B. R. *ripheae* — *frigore* Mosq. (78) *zephirus* B. R. Mosq. *auras* Sang. (79) *cae-*

72. *Latis marris*) In Codice Andronici Bononiensis pervetusto scriptum *marris* — *matris* reperit etiam Pius, et recte probavit marras, quia nuspiam clathrorum inter rustica fodiendi instrumeuta fit mentio. Infra versu 89 similis est varietas in *marra*. Qui *matris* scripserunt, ad viscera terrae referri voluerunt. Marram nominavit Plinius XVII, 21; XVIII, 46. Iuvenalis III, 311. Hesychius: *μάῤῥον· ἐργαλεῖον σιδηροῦν.* — *Evade in viscera* Codex Pontederae; deinceps versu 73, *et summo* Polit. Tromb. Caesen. Pontederae. Vnde locum ita legit Pontedera: *evade in viscera marris. Ne dubita et summo frondenti cespite mixta ponere quae canis* etc. interpretatus: latis marris erue ab imo viscera terrae, eaque mixta summo cespite frondenti ne dubita obiicere aeri. — Wernsdorf. malebat legi: *et summo fructicantia cespite mixta* ea loco simili Columellae III, 11, 3, cuius plane diversa ratio est diversumque consilium.

Et summo) In Codice prisco Pius reperit scriptum *et summo fervent*i, quod interpretari conatus est. Buchner *foetentia* legens fimum interpretabatur inepte! *et summo frondentia* praeferens de frondibus miscendis explicabat Schoettgen. Hervagianum *frequentia* posuit Gesner, etsi *ferventia* malebat, de fermentatione terrae interpretatus. Equidem cum Pontedera probavi eam lectionem, quam commodissime iuterpretari licet. Iubet enim poëta, ut iterum versu 88 glebas cum cespite viridi et herboso in summum egeri, et reponi. Abr. Gronovius malebat, *summoque frequenti cespite mista*, comparans *summa cespitum* ex Plinio XVI, cap. 31: *et summo cespite* ibidem 33, cap. 4.

77. *Frigore*) Recte vulgatum *frigora* damnavit Pontedera; *torpentia* refertur ad viscera.

Sidereoque polo cedet Lyra mersa profundo,
Veris et adventum nidis cantarit hirundo,
Rudere tum pingui, solido vel stercore aselli,
Armentive fimo saturet ieiunia terrae,
Ipse ferens olitor diductos pondere qualos:
Pabula nec pigeat fesso praebere novali,
Immundis quaecunque vomit latrina cloacis.
Densaque iam pluviis, durataque summa pruinis
Aequora dulcis humi repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis vivacem cespitis herbam
Contundat marrae vel fracti dente ligonis,

det i. B. R. *sedet* G. (80) *cantavit* Br. Sang. et Mosq. *irundo* Br. (82) Ita pro *satures* I. B. Br. R. A. Sang. Mosq. Iunt. G. H. (83) *deductos* I. B. Br. R. L. Mosq. *diruptos* P. antiq. Saug. *quata* P. ant. *quales* Saoger. (84) *pudeat* P. Saog et margo Mosq. *fessum* B. R. *fosso* B. Sang. *fisso* P. et Mosq. sed vulgata in margioe Mosq. *praebete* B. R. (85) *immundus* Br. (88) *vinacum* Sang. (89) *matre* nescio unde laudat Gesn. (90) *et* Anoo.

79. *Lyra*) Nostro XI, 2, 14. Tertio Nonas Febr. tota fidis occidit, eidem sect. 15. Favnnii spirare incipiunt VII. Idus Februarias.

81. *Rudere*) i. e. terra congesticia. Cf. ad Colum. II, 10, 18; II, 16, 5; Arbor. III, 6; Pallad. Sept. 7, Oct. XI, 2.

82. *Saturet*) Ita cum Pontedera scripsi ex Edd. primis; nec deinceps opus est Gesneri emendatione *olido* legentis. Mosq. liber *holitor*.

83. *Qualos*) Corbes stercorarios dicit. — *Deductos pondere qualos* satis ingeniose Wernsdorf. interpretatur ex loco Gratii Cyneg. 299: *levis* (catulus) *deducet pondere fratres*. In trutina enim graviora pondera deducunt libellam

84. *Fesso*) Gesner *fisso*, i. e. fosso, marris et bidentibus conciso praeferebat. Inepte. Stercus enim imponebatur terrae, antequam bidente colebatur. *Fesso* poëtae melius convenit: imaginem enim iucundam animo lectoris praebet. — *Fesso* displicet Wernsdorfio, quoniam novali sive horto primum instituendo non conveniat. Igitur ipse *fessum* olitorem praeferebat. Verum ager sive novalis in hortum praeparetur sive rudis, semper pabulo stercoris opus habet, ideoque fessus onere fructuum dici potest.

89. *Fracti*) Interpretari commode non licet vocem hanc; igitur Gesner malebat *tracti* aut *forti*. Suspicabatur tamen simul fractum ligonem dici infractum seu inflexum. Equidem malim *fractam*. — *Fracti ligonis* comparatis *fractis maris fluctibus* interpretari conatus est Wernsdorf. ipse tamen malebat *vel frangat dente ligonis*. Georg. II, 400: *glebam frangere bidentibus*.

Putria maturi solvantur ut ubera campi.
Tunc tritura solum splendentia sarcula sumat,
Angustosque foros adverso limite ducens,
Rursus in obliquum distinguat tramite parvo.
Verum ubi iam puro discrimine pectita tellus,
Deposito squalore nitens sua semina poscit,
Pangite tunc varios terrestria sidera flores,
Candida leucoia, et flaventia lumina calthae,

in margine Reg. (91) *tritura solum* I. B. Br. R. Vulgo *quoque trita solo*, *trito solo* Mosq. deinceps *sumant* L. P. Mosq. (94) *petita* Lips. (95) Ita pro *squallore* B. R. Sang. deinde *poscet* Sang. Mosq. (96) *pingit et in* I. B. Br. R. A. et Mosq. *pingit et uno*. Sang. teste Heinsio ad Ovidii Artem. II. 115. *pingite tunc* Pal. Heinsii emend. recepit Gesner. (97) *caltae* Br.

90. *Vbera*) i. e. ut campus in ubertatem putrescat.

91. *Tritura solum*) Ita ex Edd. primis scripsi cum Pontedera pro *tunc quoque trita solo*. Neque enim adhuc sarcula primo vere adbibenda trita solo splendent, sed terent solum adeoque rastri vicem gerunt, alibi ad sarriendum seu sarculandum adhibita.

92. *Foros*) Porcas inter duos sulcos elatas Schoettgen, cava contra sulcorum interpretatur Gesner; hic tamen malebat intelligi foros et tramitem de gradibus, quos alibi dixit Columella, seu spatio, quantum uno nisu effoditur. Ineptissime. Dicit poëta areas in horto distinguendas tramite parvo seu semita. Adversum limitem dixit pro via, linea recta. Iubet igitur rastra duci in adversum et obliquum.

94. *Pectita*) Infra 148: *ferroque bicorni pectat et angentem sulcis exterminet herbam*. Pectinari segetem in herba crate dentata stilis ferreis ait Plinius XVIII, sect. 50, et occam vocat Phanias in Epigrammate κτένας ἑλκυστῆρας pectines tractiles. Sarcula antea interpretatus sum rastra pectinata; et *pectita* h. l. ad rastri dentes refert etiam Salmasius ad Solinum p. 534, qui simul monuit, *discrimen* dici in ornatu muliebri, cum acu discriminali coma in duas partes per medium caput dividitur. Ita rastrum ductum in rectum et obliquum glebas imminuit, solumque aequat. Forte discrimen h. l. refertur potius ad semitas, quibus areae distinguuntur.

95. *Deposito*) Elegantem Gronovii, Io. Fr. an Abr. coniecturam *et posito* approbare non dubito.

97. *Calthae*) Infra versu 307: *flammeola caltha*; et versu 258: *phrygiae calthae gemmantia lumina promunt*. Plinius 21, s. 15, post violas luteas: *proxima ei caltha est concolori magnitudine. Vincit numero foliorum marinam quinque non excedentem. Eadem odore separatur, est enim gravis calthae*, ubi inepte Harduinus ad violarum genus refert caltham. Plinii locum tentavit I. Fr. Gronov. ex lectione libri Vossiani egregii: *concol-*

Narcissique comas, et hiantis saeva leonis
Ora feri, calathisque virentia lilia canis,
Nec non vel niveos, vel caeruleos hyacinthos.
Tum quae pallet humi, quae frondens purpurat auro,

A. Iunt. G. H. Mosq. (98) *Narciscique* Iens. Br. (99) *fere* R. *ferae* Anon. in Reg. (100) *vineos* Br. *ceruleos* A. Iunt. Reg. (101) *Tunc* I. B. Br. R.

cari amplitudine efficiens *cochleari amplitudine*. Sed in medicina aliqua ferrem eam locutionem, non in floris magnitudine definienda. In antiquo libro exstat *similitudine*, quae lectio ad veram ducit, si *concolori* vel *conculcari* mutes in *oculari similitudine*. Scilicet intelligitur chrysanthemum, quod Dioscorides IV, 58: ἄνθη μήλινα ἰσχυρῶς στίλβοντα κατ' ὀφθαλμὸν κυκλοτερῆ habere dixit, et Neophytus graece κάλχην Romanis caltham dici annotavit apud Bodaeum p. 835. Loca poëtarum graecorum apud Athenaeum XV, p. 682, in coronis adhibitae calchae colorem luteum testantur. Alii calendulam nostram interpretati sunt; quos sequitur Scopoli Flor. Carniol. II, p. 147. In Plinii loco Vincentius Sp. nat. X, 159, habet *cum coloris alias concolori amplitudine*.

98. *Leonis*) Infra versu 260, *oscitat et leo*. Pomponius ad h. l. herbam leoninam in montibus nasci ait, floribus leoninum os apertum imitantibus. Videtur igitur genus aliquod antirrhini L. intelligi voluisse, cuius generis species aliquot horti nostri alunt. Germanicum nomen latinum imitatur; vocamus enim genus hoc *Lowenmaul*, i. e. os leonis. Gesnerus in indice nomen leonis herbae omiserat. Geoponica orobanchen, legumina enecantem, vocant ὀσπρολέοντα, i. e. leonem leguminum II, 41. Dioscorides II, 172, simpliciter λέοντα, leonem nominat orobanchen. Ad antirrhinum locum Columellae retulit etiam Dodonaeus p. 182, monente Gesnero. Nic. Heinsius corrigebat h. l. *et hiantes apta leones hora seri*, male de leontopetalo flore Dioscoridis interpretatus. Pontedera etiam antirrhinum interpretatur.

99. *Calathis*) Virgilianum locum Ecl. II, 45: *tibi lilia plenis ecce ferunt nymphae calathis* inepte comparabat Schoettgen; *virentia* interpretatus recentia. Gesner malebat *nitentia*. Calathum de cinarae capite florescente dixit infra versu 240. Plinius 21, s. 11 de lilio: *candor eius eximius, foris striati et ab angustiis in latitudinem paulatim se laxantis effigie calathi resupinis per ambitum labris tenuique filo et semine, stantibus in medio crocis.* De Cantabrica idem 25, s. 47: *in caule flosculi oblongi veluti calathi.* In lilio nullus est viror; igitur Gesneri emendationem probo.

100. *Niveos*) Coelestis luminis Hyacinthum habet IX, 4, 4, ferrugineos infra versu 305, qui videntur esse flores Amcii versu 175. Hoc loco genera duo iridum intelligit. Dioscorides IV, 63 hyacinthum ait foliis et radice bulbis similem esse; idemque Nicander apud Athenaeum: ἶρις δ' ἐν ῥίζῃσιν ἀγαλλομένη ὑακίνθῳ αἰκαστῇ προσέοικε.

Pallet) Ita Virgilius Eclog. II, 47 pallentes violas dixit, quas Servius amantium colore tinctas inter-

Ponatur viola, et nimium rosa plena pudoris.
Nunc medica panacem lacryma, succoque salubri

Iunt. *Tu* A. G. Gr. Deinceps pro *frondes* ex I. B. Br. R. A. Iunt. Gr. *frondens* dedit Gesn. Postea *purpura tauro* P. *purpura tabo* L. Mosq. *abo* Sang. (102) *violam* Iens. (103) *panaces* I. B. R. *penacem* Br. *lachryma*

pretatur. Scilicet apud Horatium est *tinctus viola pallor amantium*. Inepte Heinsius ad Petronium cap. 30 legi volebat *pullat humi*. Ibidem codicis Sangerm. lectionem memorat hanc: *purparat albo*. unde efficiebat *purpurat albo*. In collatione nostra varietas es annotatur, quae ad Lipsiensis libri scripturam proxime accedit. Purpureum colorem h. l. Schoettgen de flavo sen igneo explicabat cum Barthio Advers. 37, 20. Frondentem Gesnerus interpretabatur, dubius tamen, frutescentem. De violis audiamus Plinium 21, sect. 14: *earum plura genera. purpureae, luteae, albae, plantis omnes satae. Ex iis vero, quae sponte apricis et macris locis proveniunt, purpureae, latiore folio, statim ab radice carnoso, exeunt, solaeque graeco nomine a ceteris discernuntur, appellatae ia, et ab his ianthina vestis. E sativis maxima auctoritas luteis. Genera iis, Tusculana, et quae marina appellatur, folio aliquanto latiore, sed minus odorato. In totum vero sine odore minutoque folio calathiana, munus autumni, ceterae veris.* Scilicet graece vulgaris nostra viola dicitur μέλαν ἴον seu πορφυροῦν, Virgilio quoque Eclogae X nigra viola; alba viola λευκοίον dicitur. Idem Plinius 21, s. 38: *florum prima ver nunciantium viola alba; tepidioribus vero locis etiam hieme emicat. Postea quae ion appellatur et purpurea. Proxime flammea, quae et flox vocatur, silvestris duntaxat.* Serotinae seu autumnalis colorem conchyliorum satuiratissimnm esse sit sect. 22. Nunc de Columellae loco dispiciamus. Primum illud recte vidisse puto Gesnerum, differentiam statui inter violsm humilem pallescentem, et frutescentem ex purpureo auream. Pallentem de colore non slbo, sed luteo propriorem interpretor. Ita enim Ovidius saaum auro pallere et glandes pallescere dixit. Deinde eadem violarum genera cum Columella Nicander in Georgicis apud Athenaeum descripsit verbis simillimis: ὠχρόν τε χρυσῷ τε φυὴν εἰς ὦπα ἰδέσθαι. Pallidam igitur vocat ὠχρὸν ἴον, aureum alterum. Vnde apparet, purpureum colorem h. l. de splendido aureo, ut alibi de candido splendente, dici. Qnae tamen planta nomine violae pallescentis sit intelligends, nescio. Leucoinm fruticosum (nam est etiam bulbosum diversi generis, quod primum vere floret, Linnseo Galsnthus et Leucoium) putant quidam esse cum viola lutea ex eo genere, quod Linnaeus Cheiranthus appellavit, in quo nostri etiam hortulani violae similitudinem nomini servarunt. Ceterum Vrsinus corrigebat: *quae frondent purpura et auro ponantur violae.* cui assentiri videtur Pontedera pallentes violas Martias, reliquas interpretatus violas Trinitatis.

102. *Nimium*) Inepte Heinsius corrigebat *minii*, vel *minio pudore*.

103. *Panacem*) Infra XI, 3, 29 panax nominatur. Alii panaces; ascle-

Glaucea, et profugos vinctura papavera somnos
Spargite: quaeque viros acuunt, armantque puellis,
Iam Megaris veniant genitalia semina bulbi,
Et quae Sicca legit Getulis obruta glebis:
Et quae frugifero seritur vicina Priapo,
Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.
Iam breve chaerophylum, et torpenti grata palato

I. B. Br. R. A. Iunt. A. G. *lacrima sucoqua* Mosq. . (104) *profusos* P. *profusos iunctura* Mosq. *victura* I. B. R. recte Br. (105) *puellis* pro *puellas* dedit Sang. Gronovii at Mosq. (107) *sicca* Br. *scila* I. B. R. Iunt. *scia* Herv. *scilla* margo Gr. St. Ex Msto *scylla gerit*, ex altero *signitur* annotat I. Fr. Gronov. *vanit* Iunt. *gaatulis* I. Br. (110) *chaerepolum* Iens. Br. L. Mosq. *cherepolum* B. R. Sang. teste Gron. *chaerephylum* A. Iont. H. *che-*

pion intelligi, docebitur infra, ferulacei eaulis et umbelliferam plantam, ex cuius radice succus, opopanax, colligebatur. An heraeleum panaces Linnaei.

104. *Glaucea*) Plinius 27, sect. 59 ex Dioscoride IV, cap. 100 descripsit, ita, ut appareat, nisi in medicorum usum, plantam in horto romano cultam non fuisse; de qua tamen ipsa cultura nec ipse Columella, nec alii scriptores Romani tradiderunt aliquid. Nomen ex caeruleo colore factum est graecum γλαύκιον et γλαύκιος, hinc h. l. malim *glaucia*. Est chelidonium glaucium Linnaeo, papaveri cognatum.

105. *Armantque*) Gesner malebat *animantque*. Egregiam Sang. lectionem annotavit Gronovius, quam recepi. Bulbos languentem venerem stimulare, notum est: hinc Martiali III, 75, *erucae bulbique salaces* iunguntur. Hinc *genitalia semina* dixit Columella. — *puellis* ex Polit. Caesen. et suo meeum praefert Pontedera.

106. *Bulbi*) Megaricos bulbos habet etiam Cato cap. 8. Ad genus orchidum pertinere suspicantur viri docti; quod mihi non videtur. Bulbus enim ut scilla et caepa tunicati capitis sunt, teste Theophr. H. P. I. 10: ἀεὶ γάρ ἐστι περιαιρεῖν αὐτῶν.

107. *Sicca*) Et verba et sententia dubia sunt. Pomponius de sile, cypero et loto cogitasse quosdam ait. Schoettgen dubitat ad semina bulborum praecedentia referat, an ad erucam. Si ad erucam referas, monet, esse debere *quam Sicca*. Gesner antiquam lectionem probare videtur *et quae scilla*, et deinde mavult legi *latet* vel *iacet obruta*. Mihi plane non dubium est, Libycos bulbos, a Plinio et Ovidio laudatos, hic intelligi a Columella; igitur sanam lectionem vulgarem praestare ausim.

Frugifero) A spicea corona, quae Priapo imponebatur aestate, monente Schoettgen iuxta Priapi statuam seri ait erucam, quia Venerem similiter stimulat. — *Frugifero* Heinsius mutabat in *Falcifero* aut *furifugo* ap. Burm. ad Priapeia 76, monente Wernsdorfio.

110. *Breve chaerophylum*) Plinius 19, sect. 64 caerefolium graece paederota vocat.

Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris, 111
Alliaque infractis spicis, et olentia late
Vlpica, quaeque fabis habilis fabrilia miscet.

rephylum Gy. *cheropolum* ex Sang. Ernesti. (111) *Cichorea* I. Br. *cicorea* B. R. *Intiba* P. Pius in Codd. antiquis ait esse *intiba iam tenebris*. Alios *cichora* scribere monet. *tenebris* est in I. B. R. rectum in Br. *frondes et lactula* P. antiq. *ut lactuca* ex Sanger. Ernesti, et *lactula* Gronov. (112) *Abiaque* I. B. R. recte Br. (114) *qua* Sang. *assyrio quae venit*, *qua semina*

111. *Intyba*) Graece originis esse negat Pius, igitur *intiba* scribendum nomen censet. Lectio antiqua *Cicorea* vel *cichorea*, ferri potest mutata in *Cichora*, etsi agreste intubum sic Latini vocant. Nicander similiter in Alexiph. versu 429 dixit κίχορα. Virgilii *amaris intyba fibris* respexit Columella. Pomponii locum habet Nonius p. 209: *Rustici edunt libenter pedibus* (*dapibus* corrigit Mercerius) *tristes atros intybas*. Ibidem Lucilius p. 137: *pulmentaria ut intybus aut aliqua id genus herba, et ius maenarum, bene habet se, mictilis haec est merx*. Sic enim recte Editio Parm. 1489, ubi Mercerius dedit *Mictiris*. Praeterea Parm. *pelmentaria utentibus — meri*, unde efficitur *ut entibus* vel *entybus*. Cod. Pol. h. l. *intiba* babet.

Lactucula) A lactuca diversa, cuius genera et sationem persequitur infra versu 179 sqq. In Palladio I, 30, 1, *lactuculas* est pro *lactucas*, quod liber Erford. babet. Et lactucam simpliciter in pabulo anserculorum memorat Columella VIII, 14, sect. 2. Videtur Columella sonchum intelligere. Plinius 22, sect. 44: *estur et sonchos uterque, albus et niger, lactucae similes ambo, nisi spinosi essent, caule cubitali, anguloso, intus cavo, sed qui fractus copioso lacte manet*. Dioscorides II, 130 genus agreste, et urbanum esculentum memorat et Galenus F. S. M. VIII inter agrestia olera recensens χλωρός ἔτι καὶ ἁπαλὸς ἐσθίεται. Gallice dici *Laitron* a similitudine lactucae, monuit Harduinus; Hetrusci *cicerbita* vocant inter hortensia. Vocabulum id antiquum latinum sonchi fuit; nam in notis Dioscoridis est, Romanos sonchum asperum vocare *cicerbitam asperam*; et apud Marcellum Empiricum cap. 8 est *cicerbitae quam Graeci sonchon appellant*. Ita enim vulgatum *cucurbitae* correxit Reinesius ad Petronii c. 66, p. 328. *Lactuculae* thyrsum in cibo Augusti nominat Suetonius c. 77.

Fibris) Ovidius Fastor. I, 351: *nam sata vere novo teneris lactentia sulcis*. ubi ex h. l. *fibris* corrigit Pontedera Antiq. p. 470.

112. *Infractis*) Gesner malebat *infarctis*, i. e. confertis capitis spicis.

113. *Fabrilia*) Varie h. l. tentarunt viri docti. G. Pelisserius apud Turnebum XVII, 22 emendabat: *quaeque habilis beta est fabrilibus escis*. Et betas fabrorum prandia vocat Martialis XIII, 13. Vlpas fabriles novimus esse, quae in camino fabrorum fumo durantur ad perpetuitatem. Bulbos fabriles babet Apicius VIII, 7. — *Quaeque fabis habilis fabrilia miscet*. Haec ita interpretatur Wernsdorf. quae prandia vel pulmenta fabrilia, id est fabrorum seu fabas mi-

Iam Siser, Assyrioque venit quae semine radix,
Sectaque praebetur madido sociata lupino,
Vt Pelusiaci proritet pocula Zythi.
Tempore non alio vili quoque salgama merce
Capparis, et tristes inulae, ferulaeque minaces,
Plantantur: necnon serpentia gramina mentae,
Et bene odorati flores sparguntur anethi,
Rutaque Palladiae baccae iutura saporem,
Seque lacessenti fletum factura sinapis,
Atque oleris pulli radix, lacrymosaque cepa

Mosq. (115) *saciata* Iens. *satiata* B. R. *praebetur* — *saciata* Br. (116) *Et* Pius. *vel* Lips. *poritet* Br. (118) *tristis* Mosq. (120) *aneti* I. B. Br. R. A. Iunt. H. Gr. G. St. (121) *bacchàe* I. B. R. *bacae* A. Iunt. G. H. *havitura* L. *iutura* dedi pro *victura* ex Sang. quem laudavit Heins. ad Silium VII. 354. et Velleium II. 120. 4. et Gronovius. *bacae* et *vitura* Mosq. (122) *Se quae* B. R. *synapis* I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. (123) *olleris* B. R. *ho-*

scet, hoc est admiata fabis fabrorum, quibus condiendis apta est, fabrile pulmentarium efficit, ut versu 262 rosa dicitur *in templis Sabaeum miscere odorem*: i. e. misceri Sabaeis odoribus. Ceterum herbam putat intelligi cunilam seu satureiam; qua arida pulmentaria condiri narret Columella XI, 3, 57.

114. *Assyrioque*) Radicem dicit Syriacam, de qua vide ad XI, 3, 59: radicem a Palladio simpliciter dictam, Graecis ῥαφανίδα. Male Salmasius ad Solinum p. 820 gingidium interpretatur.

115. *Sociata*) Gesner lectionem *satiata* praeferebat, cuius tamen interpretatione abstinuit.

116. *Zythi*) Est οἶνος κρίθινος Aegypti ab Herodoto memoratus et Plinio libro 21 extremo.

117. *Salgama*) Graece sunt ἁλμαῖα radices herbaeque sale conditae in usum hibernum; unde salgamarius liber Matii, et salgamentarius. Pessime haec explicavit Gesneri Thes. L. L.

118. *Inulae*) Sang. *inulaeque*.

120. *Sparguntur*) Disponuntur interpretatur Gesner, ut infra XI, 3, 25 *dispergere* eodem sensu positum.

121. *Iutura*) Hanc lectionem vulgatae *victurae* merito praeferebat etiam Morgagni, qui comparatis locis Catonis cap. 119, Columellae XII, 47 et 48, et Palladii XII, 22, s. 5, docuit, olivas condiri interstrata etiam ruta cum aliis herbis. Postea tamen II, 8, vir egregius vulgatam praetulisse videtur, *victura*, interpretatus demere, minuere. Suspicabatur etiam, a Columella imitatione expressum esse versum Virgilii Georg. IV, 101: *mella — et durum Bacchi domitura saporem*. Denique addit, scripturam libri Ms. in Bibl. D. Marci Venetiis proxime accedere ad lectionem libri Sang.

123. *Oleris pulli*) Oleris atris cum suo caule florem antequam de folli-

Ponitur, et lactis gustum quae condiat herba,
Deletura quidem fronti data signa fugarum,
Vimque suam idcirco profitetur nomine Graio.
Tum quoque conseritur, toto quae plurima terrae
Orbe virens pariter plebi regique superbo
Frigoribus caules, et veri cymata mittit:

leris Mosq. *lachrimosaque caepa* Br. *lacrim:* Mosq. (124) *gustus* I. B. Br. R. L. S. Mosq. (125) Its pro *deiectura* Geso. P. Saog. *fucarum* Edd. pleraeqoe a. G. et Lips. *furcarum* Gr. *fugarum* Pol. *deiectura — fucarum* Mosq. (126) *iccirco* Br. Ald. (129) *veris* I. B. Br. R. (130) *cepaso.* I. Br.

culo exest, condit XII, 7, 4, et sect. 4. Radicem libanotidis comparat cum radice oleris atri Plinius 19, s. 62: vires eius medicas ex Theophrasti H. P. VII, 6 habet 20, s. 46. Graeci alii smyrneum alii hipposeliouin vocant. Olus atriplicis Graeci χρυσολάχανον dicuot similiter, id est, olus fulvum, a colore.

Lacrymosaque) A lacrimoso odore, quem cepis tribuit etiam Plinius 19, s. 35. Ita graeci et latini poëtae de cepis saepe locuti suot.

124. *Gustum quae condiat*) Plinius 19, s. 54: *ususque eius non sine lacte.* Oxygalam cum lepidio parat ooster XII, 8, 3.

125. *Fugarum*) Guil. Pelisserius apud Turnebum Advers. XIII, 22 emeodshat *focorum* probaote Lipsio et Barthio Advers. V, 10, qui focorum sigoa ioterpretabatur stigmata inusta. Aliorum *fucorum* atque Vrsini *rugarum* repudiant metri leges. *Deletura quoque est fronti data signa focorum* laudat ex h. l. Lipsius Elector II, 15, quam scripturam esse veteris Codicis ait Scaliger Lect. Auson. I, 21. Video etiam in Pii aonotatiooibus *focorum* legendum proponi. Io. Rhodius ad Scribon. Compos. 174 corrigebat: *deletura quidem furcae fronti data signa.* Lectionem *fugarum* probatam iam olim a Dalecampio, Wowerio, Scaligero et Buchnero ex fide libri Medicei recte recepit Gesner, *fugas* ioterpretatus fugitivos. Atque ita Xenophon in Histor. Graeca V, 2, 9 φυγὴν dixit pro φυγάδας. De sensu nunc videamus totius versus. Lepidium dicitur graece λεπίδιον a squammis cutis, quas tollit. Λεπὶς enim est squamma. Plinius 20, sect. 70: *Lepidium inter urentia intelligitur. Sic et in facie cutem emendat exulcerando, ut tamen cera et rosaceo facile sanetur. Sic et lepras et psoras tollit semper facilem, et cicatricem ulcera.* Pomponius et Pius lepidium graece dictum ioterpretantur ad h. l. quoniam lepras sanet. Sed etiam λέπρα derivatur a λεπὶς, quia cutis lepra exasperatur in squammas.

129. *Frigoribus caules*) Plinius 19, sect. 41, 4: *Olus caulesque, quibus nunc principatus hortorum, apud Graecos in honore fuisse non reperio. — Brassica toto anno seritur, quoniam et toto secatur. cymas a prima sectione praestat proximo vere. Hic est quidam ipsorum caulium delicatior teneriorque cauliculus. Post cymam ex eadem brassica contingunt aestivi au-*

tumnalesque cauliculi, mox hiberni, iterumque cymae, nullo aeque genere prolifero, donec sua fertilitate consumatur. Praecipuus fit caulis sapore ac magnitudine, primum omnium si in repastinato seras; dein si terram fugientes cauliculos seces, a terraque attollentes se proceritate luxuriosa exaggerando aliam ac cumules, ita ne plus quam cacumine emineat. Tritianum hoc genus vocatur, bis computabili impendio taedioque. ubi rectius Vetus Editio habet *a prima satione*; deinde *fugientes cauliculos sequaris* habet Codex Pintiani. *Cyma a prima sectione* ex editione principe et Codd. Paris. edidit Brotier, in reliquis tamen locis *cymam* reliquit. Est graecum κύημα, κῦμα, partus; unde Latini cymata et cymas duxerunt. Cymam sinapis, napi et raporum noster dixit. Infra XII, 54: *rapa et napas condire iubet, antequam caulem agant cymamve faciant.* Raporum cymas dixit etiam Plinius 18, s. 34. Ex notione verbi et loco Columellae agnoscimus, esse cymam caulem plantae nitentis in florem et semen, seu caulis floriferi rudimentum. In asparago aliisque plantis *turionem, tyrsum, asparagum* vocant; ut contra Geoponica XII, 1, 2: κραμβασπάραγον et λευκὴν κράμβην iuxta nominant; deinde sect. 8 et 9 γογγυλοσπάραγον, i. e. raporum cymam. ubi Niclas Tabernae montani brassicas VII et VIII proliferas seu asparagoides comparavit. Noster infra XI, 3, 24 transplantari iubet brassicae plantam ab Idibus Aprilibus, saepiusque sarrire et stercorare, atque ita plenioris incrementi coliculum facere et cymam. Contra a Calendis Martiis plantatam facilius in cymam prosilire, nec postea caulem hibernum amplum facere, semel desectam. Palladius Apr. III, ultimo Aprili serere brassicam iubet, quae cauli serviat, quia cymae tempus amiserit. Idem Febr. XXIV, 5 caules serit; brassicam Iunio IV, Sept. XIII, ut adeo distinguere videatur caules a brassica. Discrimen ipsum quale intelligi voluerit, ignoro. Caules prototomos habet noster versu 369. Capitatae brassicae cultum scriptores hi nostri nullum docuerunt; ignotam tamen fuisse Romanis, arguere hinc non licet contra Plinii testimonium. Italicorum caulium cymae et cauli servientium cultum a Crescentio memorari non video; sed breviter Italicus Herrera IV, c. 15, sic: *se nel tempo dell' Inverno si sfrondano i cauli, o se si descimano, daranno certi bottoni o brozzoli per la primavera megliori, che se non si sfrondassero, dei quali brozzoli nasce la semenza, e se quei germogli si taglian dal tronco tante volte quante nasceranno fin che quella forza del seme si consumi, torneranno a gittar altre foglie di nuovo molto gentili* etc. Turiones pedum brassicarum per biemem in areis relictorum et vere repullulantium coctos edi ex auctore Gallico tradit Becmann. Elem. Agricult. p. 207. Cymas Itali hodie vocant *broccoli* vel *brozzoli*, unde apud nos nominatum genus brassicae in usum coenarum lautiorum colitur. In Theophrasto locum reperi H. P. VII, 2 de brassica sectili bac tradentem: τῶν δὲ καυλῶν κολουσθέντων πάντων μὲν ὡς εἰπεῖν βλαστάνει, πλὴν τῶν λειοκαύλων, ἐμφανέστατα δὲ ὥσπερ καὶ εἰς χρείαν ὤκιμον θρίδαξ, ῥάφανος — ἀλλ' ἐπὶ τῆς ῥαφάνου τοῦτο ὁμολογούμενον, ὡς εἰ πάλιν βλαστήσειεν ἡδίων ἀφαιρεθέντων τε τῶν φύλλων πρὸ τοῦ διακαυλίσαι. quae ineptissime Plinius XIX, c. 7 vertit: *Caule reciso fere quidem om-*

Quae pariunt veteres cesposo littore Cumae,
Quae Marrucini, quae Signia monte Lepino,
Pinguis item Capua, et Caudinis faucibus horti,
Fontibus et Stabiae celebres, et Vesuvia rura,
Doctaque Parthenope Sebetide roscida lympha,

Pol. et Mosq. *teposo* Lips. *Thesproto* corr. Scaliger ad Culicem vers. 14. qood placuit etiam Andr. Rivino. *Cesposo* contra analogiam essa monuit Gesner, qoi *caeposo* probabat, si de ceparum proventu in illa ora constaret alionde. *cetoso* coniecit I. Fr. Gronovius. (131) *signa* B. R. *Lepuno* Sangerman. et Mosq. (132) *cadinis* Gy. *Ortis* L. *hortis* Sangerm. et (133) *scabie* Iens. Br. *scabiao* B. R. *stobie* A. Iunt. G. H. *vespia* a. P. *vesuvia* I. B. Br. R. *vesena* L. *Vesbia* Sangerm. (134) *Partenope* I. B. R. *sebetride* I. Br. Sangerm. Mosq. *sebetride* B. R. *sebethide* A. Iunt. G.

nia regerminant, exceptis quae non scabrum caulem habent: et in usum vero ocimum raphanus lactuca. Hanc etiam suaviorem putant a regerminatione; raphanus utique iucundior detractis foliis antequam decaulescat. Ceterum de eadem brassica Theophrsstus l. c. ἀπὸ μὲν παρασπάδος ἡ ῥάφανος. ἀεὶ γάρ τι καὶ ῥιζῶδες προσλαβεῖν. quae Gaza vertit avulsione brassica: semper enim vel aliquid rsdicis eius accipitur. Sed in graeco forte pro ἀεὶ legi debet δεῖ. Idem de C. P. I, 4: ἀπὸ παρασπάδος μὲν, ῥαφάνου καὶ πηγάνου. Avulsione brassicam nasci, testatur genus illud, quod sub nomine Gelber Blattkohl in hortos nostros venit. Cf. Walteri Olitorem p. 342, et Luederi Anleitung p. 335.

130. *Cumae*) De hoc genere Plinius 19, s. 41, no. 3: *Cumanum sessili folio, capite patulum.* Dodonseus brassicam rubram intelligi censebat. — *Cumae*) De Cumis Italicis loqui Columellam etsi sequentis deinceps nomina locorum arguunt, equidem tamen nihil decerno. Video enim Graecos speciem Cumanam brassicae commemorare spud Athenaeum IX, p. 369. Nicandri versus ibidem p. 370 exstant, nimia tamen vitiosi, qusm ut inde arguere quid liceat de forma aut colore. Quaedsm de generibus brassicarum addidi supra ad Catonem et in Indice *Turris lacus* et *Brassica.*

131. *Marrucini*) Gentis Msrrucinorum Teate urbem circa Aternum fluvium, hodie Pescara, habet Plinius 3, s. 17. Ficus amplissimas Marrucinorum idem 15, s. 21.

Signia) Csmpaniae, hodie *Segni*, monente Harduino. Montem *Lepinum* vel *Lepunum* aliunde non novi.

132. *Caudinis*) Taburni Caudini ssxa nominat Grstius Cyneg. 509. Furcae sunt Caudinae aliis.

133. *Stabiae)* Stabianum caseum laudat Galenus in Therapeutica. Oppidum a L. Sulla in bello sociali deletum in villas abiisse testatur Plinius. Hinc agrum Stabianum Cicero aliique memorant in agro Campano.

134. *Sebetide*) Statius Silvar. I, 2, 233: *et pulchra tumeat Sebethus alumna.* Parthenope est Neapolis. Librorum *Sebethride* ducere videtur ad lectionem *Sebethide.* Nympham Sebethidem habet Virgilius Aeneid. VII, 734. Vide Oberlin ad Vibium p. 189.

Quae dulcis Pompeia palus vicina Salinis
Herculeis, vitreoque Siler qui defluit amni,
Quae duri praebent cymosa stirpe Sabelli,
Et Turis lacus, et pomosi Tyburis arva,
Brutia quae tellus, et mater Aricia porri.

H. *rosida* I. B. Br. R. Iunt. (135) *ducis* Gr. *Rompheia* P. ant. et Sang. (138) Ita Iens. Br. Sang. pro *Turni*. Pol. *turnis*. (139) *Brutiaque et* I. B. Br. R. deinceps *Aritia* Eaed. A. Iunt. H. G. Gr. St. *tericia* Sang. *bruttiaque*

135. *Pompeia)* Plinius: *Pompeianum procerius* (Cumano et Aricino) *caule ab radice tenui, intra folia crassescit. rariora haec angustioraque, sed teneritas in dote, si frigora non tolerat.* Brassicam cauliflorem hoc genus interpretabatur Dodonaeus, contra sentiente Harduino, qui Syria oriundum et peregrinum Italiae genus hoc censebat. Salinas Herculeas alibi nominatas non reperi; prope mare, ubi Herculaneum Pompeii, collocat Pomponius. Recte! ita ad agrum Volaterranum pertinebant vada et salinae Volaterranae ad mare usque excurrentes. Salinae erant pleraeque fere omnes maritimae. Hinc noster II, c. 2, sect. 15, *campos salinarum* statim ipsa *maritimas salinarum areas* dixit. Vide ad Varronem I, 7, 8.

136. *Siler)* Eundem cum *Silaro* Plinii III, s. 9 putabat Pomponius. Is agrum Picentinum a Brutia Lucaniaque separabat. Vide Oberlin ad Vibium p. 194. — *Siler* etiam dicitur Lucano II, 426. *Silarus* Virgilio Georg. III, 146, et Prisciano Perieg. 355, monente Wernsdorfio.

137. *Sabelli)* Plinius: *Sabellico usque in admirationem crispa sunt folia, quorum crassitudo caulem ipsum extenuat, sed dulcissimi perhibentur ex omnibus.*

138. *Turris lacus)* Recte Pomponius iam olim comparavit locum Plinii: *Nuper subiere Lacuturres ex convalle Aricina, ubi quondam fuit lacus, turrisque, quae remanet, capite praegrandes, folio innumeri, alii in orbem porrecti, alii in latitudinem torosi. Nec plus ullis capitis post Tritianum, cui pedale aliquando conspicitur, et cyma nullis serior.* Pomponii admonitionem sprevere Interpretes, aliena commenti ab hoc loco, unde *Turri lacus*, nescio qua auctoritate memoravit Harduinus ad Plinium. Brassicam capitatam interpretatus hoc genus Ruellius II, p. 360, quam Galli *Choux cabus* Crescentius *Gabusiam* vocat. I. Fr. Gronovii coniecturam *Bituris* adscripserat Abramus.

139. *Brutia)* Plinius: *frigoribus aluntur etiam Brutiani, praegrandes foliis, caule tenues, sapore acuti.* Ceterum Pontedera probabat lectionem *Brutiaque et tellus.*

Aricia) Martialis XIII, 19: *Mittit praecipuos nemoralis Aricia porros. In niveo virides stipite cerne comas.* Vide etiam Plinium de porris Aricinis 19, s. 33. Idem de Brassica 19, sect 41, no. 3: *Aricinum genus altitudine non excelsius* (Cumano), *folio numerosius, quam tenuius. Hoc utilissimum existimatur, quia sub omnibus paene foliis fruticat cauliculis peculiaribus.* ubi Pintiani Codex

Haec ubi credidimus resolutae semina terrae,
Assiduo gravidam cultu curaque fovemus,
Vt redeant nobis cumulato foenore messes.
Et primum moneo largos inducere fontes,
Ne sitis exurat concepto semine partum.
At cum foeta suos nexus adaperta resolvit,
Florida cum soboles materno pullulat arvo,
Primitiis plantae modicos tum praebeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferroque bicorni
Pectat, et angentem sulcis exterminet herbam.
At si dumosis positi sunt collibus horti,
Nec summo nemoris labuntur vertice rivi,
Aggere praeposito cumulatis area glebis
Emineat, sicco ut consuescat pulvere planta,
Nec mutata loco sitiens exhorreat aestus.
Mox ubi nubigenae Phryxi, nec portitor Helles,

tellus — aritia Mosq. (141) *adsiduo* Mosq. (142) *fenore* Mosq. (143) *fontis* Br. Mosq. (145) *quom* Br. deinceps vulgatum *adoperta* correxi ex Sang. (146) Ita pro *alvo* I. B. Br. R. Gr. Steph. in margiue Lips. el Mosq. (148) *inrorans holitor* Mosq. (149) *petat* Lips. (150) *ac* I. B. Br. R. (151) *cortice* Sang. An *vortice voluit?* (152) *glarea* Mosq. sed *gl.* habel: *quoniam tenuius. Hoc inutilissimum* elc.

145. *Suos nexus*) I. e. cum germina sua explicat semen lerrae inclusum. *Adaperta* debetur Gesnero et Sang. pro vulgalo *adoperta*. Infra 208: *sed patitur nexus flammata cupidine tellus.* Ceterum *Aut cum* legere malim, quam ipsam lectionem ex Codice auņotavit Gronovius. Vbi scilicel fonles desunl, ibi aquas apportal el spargil olitor.

146. *Arvo*) Restitui veterem lectionem pro *alvo*, non tam ralionibus islis adduclus, quas posuit Schoetlgen, qui arvum etiam de materna alvo seu utero dici monet, metaphora scilicet ex agricultura ducta, quam quod Columella reliquique huius secull scriptores alvum genere foemineo dixere.

152. *Aggere praeposito*) Gesner malebat *reposito*, ceterum recte comparans locum infra XI, 3, 40: *potest tamen etiam in siccissimis locis opus custodiri, si depressius pastinetur solum, eiusque abunde est gradum effodere pedibus tribus, ut in quatuor surgat regestum.* ubi vide notam.

155. *Rubigenae*) Ex Nephele (Latinis enim nephele nubes est) nati, quem Aries transvexit, sed Helle in mare decidit el Hellesponto nomen dedit. Hinc vulgata *nec portitor Helles* explicalur a Gronovio Observ. III, 20; sed Nic. Heinsius ad Ovidii Fast. IV, 715, vulgatam improbavit. Is

Signorum et pecorum princeps caput efferret undis,
Alma sinum tellus iam pandet, adultaque poscens
Semina depositis cupiet denubere plantis:
Invigilate viri. tacito nam tempora gressu
Diffugiunt, nulloque sono convertitur annus.
Flagitat ecce suos genitrix mitissima foetus,
Et quos enixa est partus iam quaerit alendos,
Privignasque rogat proles. date nunc sua matri
Pignora, tempus adest: viridi redimite parentem
Progenie, tu cinge comam, tu digere crines.
Nunc apio viridi crispetur florida tellus,
Nunc capitis porri longo resoluta capillo
Laetetur, mollemque sinum staphylinus inumbret.
Nunc et odoratae peregrino munere plantae

punctis suppositis. (153) *Simineat* Lips. deinceps *consuescet* Gr. (154) *Na* I. B. Br. R. *sitiens* pro *siccos* ex Br. L. S. Mosq. dedi probante Burm. ad Virgil. Georg. II. 298. et Ponted. Praeterea *aestu* ex Sang. Gronov. (155) *nubiginae* Iunt. *quo portitor* Sang. (157) *pascens* B. R. (158) Ita pro *se nubere* I. B. Br. R. Iunt. L. Sang. et Mosq. *cupient* A. Iunt. G. Gr. H. *capiet* Lips. (165) *dissere* I. B. Br. R. A. Iunt. G. Gr. Lips. Sang. *disserere* Ald. sec. *comas* ex Sang. Gronov. *Progeniem — dissere* Mosq. (166) *apios* Mosq. (168) Ita pro *staphilinus* cum Commel. Gesner. (171)

sine dubio lectionem Sang. ante oculos habebat, ubi est *quo portitor*, unde facile efficitur *quum portitor Helles*. Antique scriptum fuit *quo*, i. e. *quom*. Multo tamen magis placet nunc mihi coniectura I. Fr. Gronovii ab Abrahamo annotata: *nubigenae vector, sed proditor Helles*.

156. *Signorum*) Inter signa enim coelestia fuit aries receptus.

158. *Denubere*) Vrsinus ait esse in vetere codice *denubere* vel *senubere*. Vulgatum *senubere* damnavit etiam Pontedera et Gesner in Thes. L. L. *denubere* probavit Heins. ad Ovidium T. II, p. 991.

163. *Privignas*) Veluti noverca terra barbas alienas alit, ut in dicto Aesopi ad hortulanum: ἡ γῆ τῶν μὲν αὐτομάτως ἐξ αὐτῆς φυομένων μήτηρ ἐστίν, ἃ δὲ αὐτὸς ἐμφυτεύσεις, τούτων γίνεται μητρυιά, quod ex Auctore Vitae Aesopi p. 52 refert Schoettgen.

165. *Digere*) Ovidius Am. I, 14, 19: *nondum digestis mane capillis.* et metaphorice de Arbusculis Virgilius II, 54 et 267 recte monente Gesnero.

166. *Crispetur*) I. e. apio crispo conseratur, vel apium crispum plantetur, ut recte monet Pomponius.

167. *Capitis*) I. e. porrum capitatum, cuius folia longa sunt, plantetur, recte iterum monente Pomponio.

Sicaniis croceae descendant montibus Hyblae,
Nataque iam veniant hilari sampsuca Canopo,
Et lacrymas imitata tuas, Cinyreia virgo,
Sed melior stactis ponatur Achaica myrrha:
Et male damnati moesto qui sanguine surgunt
Aeacii flores, immortalesque amaranti,
Et quos mille parit dives natura colores,
Disponat plantis olitor, quos semine sevit.
Nunc veniat quamvis oculis inimica coramble,

Natique Iens. Br. *hilaro* Iens. Br. *hilaro sensura* L. *thilaro samsuca* Saug. *hilaro sansuca* Mosq. (172) *lachrymas immitata — cinyreia* Br. *cingreia* Iens. Pol. *cyrenia* B. R. *cinereia* A. Iunt. G. Gr. H. *cynereia* reliq. a. G. *Cinireia* Saug. *lacrimas — cynireiaque* Mosq. (173) *tactis* Saug. Mosq. deinceps *Achais* Br. *Achaia murra* Mosq. (175) *Eacii* I. B. Br. R. *Aracii* L. *Aiacis* al. teste Schuettg. *amaranthi* fere om. I. B. Br. R. Ald. Iunt. H. Gr. G. St. (177) *olitor* (sic) Musq. (178) *coramve* P. S. Mosq. *coranne*

170. *Croceae*) I. e. crocus Siculus ex Hybla plantetur.

171. *Sampsuca*) Aegyptiacam plantam esse, testantur etiam alii scriptores. Canopum seu Canobum (a gubernatore Menelai Canapo dictum) hilarem dixit ob delicias habitantium, de quibus Heinsius ad Ovidii Amor. II, 13, 7.

172. *Imitata*) I. e. smyrnium seu olus atrum plantetur, cuius lacrima myrrhae similis est. Cinyrae filia in myrrham transmutata fuisse dicitur. De smyrnio recte h. l. interpretatus est primus Salmasius ad Solin. p. 367.

173. *Stactis*) I. e. stacte (σταχτῇ) seu gutta verae myrrhae seu peregrinae melior Graeca; intelligit nempe hipposelinum seu smyrnium.

175. *Aeacii*) I. e. Aiacis, nisi malis cum N. Heinsio ad Ovidii Metam. X, 215 *Aeacidae* legere. *Ex cruore caesi Aiacis* (et male in iudicio de armis Achillis facto damnati) *statim dicitur nata herba hyacinthus,* auctore Plinio. In delphinio Aiacis Linnaei inscriptae leguntur petalis literae graecae AIAI. Gemma antiqua Hyacinthum mutatum in florem habet cui Amor illud AI inscribit, alter Amor adstat spectator. Vide *Description des Pierres gravées du Cabinet du Duc d'Orléans* Tom. I, tab. 47.

Amaranti) Geoponica III, 6 Iulio mense plantant amarantum. Cyanum in Italia ab amarantho excipi monet Plinius 21, s. 39. Quia flos aqua madefactus revivescit et hibernas coronas facit, eodem teste s. 23 immortalis dicitur. Gallis *Passe velours*, Italis *Fior di velluto*.

178. *Coramble*) De crambe primus recte interpretatus est Iacobus Constantius Fanensis Annot. cap. 14. Suidas: κράμβη οἷον κοράμβλη τις οὖσα, ἡ ἀμβλύνουσα τὸ διορατικόν. Eadem Scholia Aristophanis ad Equites versu 536.

Iamque salutari properet lactuca sapore,
Tristia quae relevat longi fastidia morbi.
Altera crebra viret, fusco nitet altera crine,
Vtraque Caecilii de nomine dicta Metelli.
Tertia, quae spisso sed puro vertice pallet,
Haec sua Cappadocae servat cognomina gentis.
Et mea, quam generant Tartesi littore Gades,
Candida vibrato discrimine, candida thyrso est.

Lips. (179) *Sapore* ex Edd. restitui pro *sopore* quod cum Victorio dedit Gesner. *properat* Mosq. (182) *Cecilii* I. B. Br. R. *cecilii denominae* Mosq. (184) *capadocae* B. R. *cognomine* Mosq. (185) *quas gen.* Mosq. *Tarthesi* A. Iunt. G. Gr. H. St. hic et postea. *tertesi* Br. *Tartisi* L. (186) *turso* I.

179. *Sapore*) Veterem lectionem restitui, quanquam damnatam a Victorio, Vrsino et Gesnero. Soporificam lactucae virtutem bene novi, sed ea h. l. non convenit, nec ea potest longa stomachi fastidia levare.

180. *Relevat*) Recte, puto, Vrsinus corrigit *relevet*. Plinius 19, sect. 38: *Est quidem natura omnibus refrigeratrix, et ideo aestate gratae stomacho fastidium auferunt cibique appetentiam faciunt. Divus certe Augustus lactuca conservatus in aegritudine fertur prudentia Musae medici, quum prioris Camelii religio nimia eam negaret.* Ita enim verba postrema ex Apuleio cum Salmasio correxit Harduinus, quum in libris scriptis omnibus sit: *quum priores Cameli religio minime omne caret* vel *nimia*. In Codice Pintiani erat: *medici iudicium prioris Cameli rel. minime omnem caret.* In nomine igitur medici *Cameli* consentiunt libri scripti omnes, et laborant viri docti, etiam nuperus interpres Brotier. Mihi nulla superest dubitatio, *Camelii* nomen levi mutatione ita esse corrigendum, ut legamus *Aemilii*. Ecce enim Scholiastes Cruquianus ad Horatii Epist. I, 15, vs. 3, de Antonio Musa, Augustum curante: *cum dolore arthritico laboraret, et ad summam maciem perductus esset, curante Aemilio medico, qui eum adeo calidis curabat, ut tectum cubiculi eius velleribus muniret: hic postea in contrarium versis omnibus non solum perfusionibus frigidis* etc. De morbo ipso dissentit Suetonius c. 81. Is enim destillationem ex vitiato iecinore nominat.

181. *Crebra viret*) Altera Caeciliana crinem frequenter viridem, altera fuscum habet. Crinis vero folium crispum et veluti crinitum significat. Noster XI, 3, 26: *eorum quae fusci et veluti purpurei, aut etiam viridis coloris et crispi folii, uti Caeciliana, mense Ianuario recte disseritur.* Itaque non opus emendatione Pontederae: *crispa viret.*

183. *Spisso sed puro vertice*) Noster infra: *At Cappadocia quae pallido et pexo densoque folio viret, mense Februario.*

185. Ex suo et Tromb. Codice legi vult Ponted. *Tartesi in littore Gades.*

186. *Vibrato discrimine*) i. e. ver-

Cypros item Paphio quam pingui nutrit in arvo,
Punicea depexa coma, sed lactea crure est.
Quot facies, totidem sunt tempora quamque serendi.
Caeciliam primo deponit Aquarius anno,
Cappadocamque premit ferali mense Lupercus.
Tuque tuis Mavors Tartesida pange Calendis,
Tuque tuis Paphien iterum iam pange Calendis.
Dum cupit, et cupidae quaerit se iungere matri,
Et mater facili mollissima subiacet arvo,
Ingenera; nunc sunt genitalia tempora mundi:
Nunc amor ad coitus properat, nunc spiritus orbis
Bacchatur Veneri, stimulisque cupidinis actus

B. Br. R. *tyrso* Ald. sec. H. G. *discrimina* Mosq. (188) *comas* Sang. *curae* I. B. Br. R. *crura* P. Mosq. *cura* ex Sang. Ernesti, sed *comas et lactea crura est* ea Sang. separatim anuotavit Gron. (189) *quanque* Ald. (190) *Cecil.* I. B. Br. R. Mosq. (191) *Capad.* I. B. R. recte Br. *Cappodaca* Saug. *Cappadocumque* Mosq. (192) *Kal.* I. Br. Mosq. et versu seq. (193) *Paphiem* R. *Paphiaen* Mosq. (194) *capit* L. (195) *molissima* Ald. sec. *facilis* Sang. *mollissimo* Mosq. (198) *baccatur* I. B. R. *bachatur* Br. dein-

tices foliis crispis et candidis et caule candido. Noster infra: *quae deinde candida et crispissimi folii, ut in provincia Baetica et finibus Gaditani municipii mense Martio recte pangitur.* Discrimen recte Gesnerus verticem interpretatur, ubi capillorum discrimen solet esse. Comparat Ovidii Artem Amandi II, 303, *compositum discrimen erit.* Deinde vibratum ex eadem esse monet disciplina, ut vibratos calido ferro crines apud Virgilium XII, 100. Thyrsum denique recte idem caulem interpretatur, quem poëta paulo post crus vocat. Thyrsos vel folia lactuearum condi monet Plinius 19, sect. 39.

187. *Paphio*) Vrsinus malebat *Paphie* probante Gesnero.

188. *Punicea*) Noster infra: *est et Cyprii generis ex albo rubicunda levi et tenerrimo folio, quae usque in Idus Apriles commode disponitur.* Hoc vero loco poëta caulem candidum, folia pexa et puniea Cypriae lactucae adscribit. Infra XI, 3, 26, pexum folium lactucae Cappadociae tribuit. — *Crura* Polit. Tromb. et Pontederae.

190. *Primo anno*) i. e. ineunte, seu Ianuario.

191. *Premit*) i. e. deprimit, plantat. Lupercalium et feralium dies festi in Kalendariis vetustis ad Februarium referuntur.

193. *Tuque tuis*) Vulgatum *suis* suadente Gesnero correxi, qui praeterea malebat *Paphien*, *Paphie*, *depange Kalendis*. Recte, ut puto. Veneri mensis Aprilis sacer olim fuit. — *Tuque tuis* ea Tromb. deinceps cum Gesnero *Paphien* legit Pontedera.

198. *Veneri*) Tota mundi anima

Ipse suas adamat partes, et foetibus implet.
Nunc pater aequoreus, nunc et regnator aquarum,
Ille suam Tethyn, hic pellicit Amphitriten,
Et iam caeruleo partus enixa marito
Vtraque nunc reserat pontumque natantibus implet.
Maximus ipse Deum posito iam fulmine fallax
Acrisioneos veteres imitatur amores,
Inque sinus matris violento defluit imbre.
Nec genitrix nati nunc aspernatur amorem,
Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
Hinc maria, hinc montes, hinc totus denique mundus
Ver agit: hinc hominum pecudum volucrumque cupido,
Atque amor ignescit menti, saevitque medullis,
Dum satiata Venus foecundos compleat artus,
Et generet varias soboles, semperque frequentet
Prole nova mundum, vacuo ne torpeat aevo.
Sed quid ego infreno volitare per aethera cursu
Passus equos audax sublimi tramite raptor?
Ista canat, maiore deo quem Delphica laurus

ceps ex Sang. *aptus* Gronovius posuit. (199) *suos — partus* Sang. *ipsas suas* Mosq. (201) *thetin* I. B. R. recte Br. *thetim* Morq. deinceps *polut* L. S· Mosq. *Amphieriten* I. B. Br. R. *amphitriten* Gr. Mosq. (202) Ita pro *caeruleos* ex Sang. Gronov. (203) *referat* B. R. *portumque* Sang. et Mosq. (205) *Acrisionaeos* H. *Acrisineos* Sang. *Acrisionios* Mosq. (206) Ita pro *depluit* I. B. Br. R. Lips. (207) *genetrix* Mosq. (208) *Et patitur* Sang. (212) *fecundos'* Mosq. (214) *evo* Mosq. (215) *infraeno* Gryph. (216) Ita pro *raptos* Sang. et Mosq. (217) *Iste* suprasc. *ista* Sang. *maiore* ex I. B.

ruit in Venerem. Vraini emendationem, *Veneris* legentis, recte improbavit Schoettgen.

200. *Regnator*) Intelligit Oceanum, cuius uxor Thetys, et Neptunum, cuius erat Amphitrite.

202. *Caeruleo* ex Polit Ambr. praefert mecum Pontedera.

203. *Reserat*) Navigationi aperit.

205. *Acrisioneos*) Ab Acrisione, Acrisii filia Danae.

206. *Defluit*) Vulgatum *depluit* mecum damnavit Pontedera; *defluit* poëtam et fabulam magis decet. Maritos imbres et similes alias imagines e poëtis adposuit Schoettgeo, quas omitto brevitatis studiosus.

216. *Raptor*) mecum ex Polit. Caesen. Ambr. et suo Ponted.

217. *Maiore*) Ita ex Edd. primis

Impulit, et rerum causas, et sacra moventem
Orgia naturae, secretaque foedera caeli,
Extimulat vatem per Dindyma casta Cybebes,
Perque Cithaerönem, Nysaeaque per iuga Bacchi,
Per sua Parnassi, per amica silentia Musis
Pierii nemoris, Bacchea voce frementem
Delie te Paean, et te evie evie Paean.
Me mea Calliope cura leviore vagantem
Iam revocat, parvoque iubet decurrere gyro,
Et secum gracili connectere carmina filo,
Quae canat inter opus musa modulante putator
Pendulus arbustis, olitor viridantibus hortis.

Br. R. A. Iunt. G. H. Gesner. Ceterum interpunctionem *maiore deo, quem* vulgarem cum Gronovio I. Fr. mutavi. *canit* Mosq. (218) *ad rerum causa est* Sang. (219) *Orgya* I. B. Br. R. *faedera* B. *federa* Mosq. (220) Vulgatum *Extimulet* ex Sang. correxi. *Didyma* I. B. Br. R. et Heins. ad Ovidii A. A. I. 593. *casta* pro *castra* dedi ex Sang. et sic Vrsinus cum Heinsio. *Cybeles* ex Sang. Ernesti. et ita Mosq. Vulgatum *Cybelles* cum Gronovio correxi. (221) *Citheronem* I. B. Br. R. A. Iunt. G. Gr. H. *citeronem* R. Mosq. *nyseia* I. B. Br. R. *nyseaque* cum Ald. reliquae praeter Gr. Commel. Gesn. *Nyseraque* L. *nysaeiaque* Mosq. *Mysaeia* et *Niseia* ex Cod. laudat Gronovius. (222) *Parnasi* I. B. Br. R. et Heins. l. c. *Parnasii* ex Sang. Gronov. et sic Mosq. deinceps *omissa* cum Mosq. omnes praeter Commel. et Gesn. *amica* etiam Victor. in Omissis et Sang. *pernica* P. antiq. (223) *Baccheia* Sang. (224) *Deliae* I. B. R. Mosq. deinceps *hyie ehyie paen* P. ant. *ehye echyre, paen* Lips. (225) *curaverit ore* P. ant. et Sang. (228) *musas* I. B. R. recte Br. *modolante* R. (229) *holitor* Mosq.

scribi debere, viderunt Barthius, Daumius, Buchnerus aliique. Calliopem suam rusticam non audet comparare cum Delphico Apolline.

218. *Ad rerum causas*) ex Polit. corrigit Pont.

220. *Extimulat*) Pessimam huius loci distinctionem vulgarem sustuli, ut pluribus in locis. Post *foedera caeli* punctum positum vulgo conspicitur.

221. *Nysaeaque*) Heinsius corrigebat *Nyseia* ad Ovidii A. Am. I. 563, (et ita etiam Ponted. ex Edd. pr. Polit. Ambr. et suo.)

222. *Per sua Parnassi*) Satis dure refertur ad Delphicam laurum.

224. *Delie te Paean*) Heinsius malebat *Delie io Paean; teque Evie Evoë Evan.*

225. Pro *cura leviore* N. Heinsius malebat: *Cyrrha ulteriore vel Cyrrhae per rura vagantem*; contra L. Santenius *curru leviore* ap. Burm. ad Propert. p. 500, referente Wernsdorfio.

Quare age, quod sequitur, parvo discrimine sulci
Spargantur caecis nasturcia dira colubris,
Indomito male sana cibo quas educat alvus,
Et satureia thymi referens thymbraeque saporem,
Et tenero cucumis, fragilique cucurbita collo.
Hispida ponatur cinara, quae dulcis Iaccho

(231) *ceris* Mosq. *nasturtia* Mosq. (232) *seducat* Sang. *alvos* cum Mosq. omnes praeter C. H. Victor. in calce Gryph. 1541. Gesn. et Sang. (233) *tymbraeque* Br. Ald. (235) *iacho* I. B. Br. R. (237) *corimbo* I. B. Br. R.

231. *Colubris*) Lumbricos intelligi, recte monuit Victorius et locum Dioscoridis II, 149, annotavit, qui contra lumbricos nasturtium commendat.

232. *Indomito cibo*) lumbricos fere nasci cruditatibus supra VI, 25, dixit.

235. *Hispida cinara*) De cultura infra dicemus ad XI, 3, 28, et ad Palladium. Nunc genera persequamur cinarae, quam Palladius et Plinius carduum simpliciter dixere. De cultura cardui Plinius breviter XIX, s. 43. Idem de medicina et generibus carduorum ita libro 20, sect. 99: *Silvestrium genera sunt duo, unum fruticosius a terra statim; alterum uni caule crassius. Vtrique folia pauca, spinosa, muricatis cacuminibus. Sed alter florem purpureum mittit, inter medios aculeos, celeriter canescentem et abeuntem cum aura, scolymon Graeci vocant. — Radix cuiuscunque ex aqua decocta potoribus sitim facere narratur. — Ita enim Chaereas Atheniensis scripsit et Glaucias, qui circa carduos diligentissimus videtur.* Cinaram nusquam nominavit Plinius. Galenus sua aetate cynaram, eiusque capita σπονδύλους dici tradit de Aliment. Facul. II, 51. Geoponicor. XVIII, 19, ad lac coagulandum adhibentur *τῆς κινάρας αἱ ἐν τοῖς σπονδύλοις ἐκφυόμεναι τρίχες αἱ πρὸς βρῶσιν ἀνεπιτήδειαι.* ubi scilicet Columella VII, 8, 2, agrestis cardui florem adhibet cum Palladio. Pili illi cinarae seu τρίχες sunt illa semina papposa, quae recti pericarpio edendo auferri docet Theophrastus H. P. VI, 4. De gemino carduorum genere quae tradit Plinius translata sunt ex Theophrasto, qui de scolymo primum sic tradit VI, 4, H. P. Scolymus peculiare sibi habet, quod radicem esui habet et crudam et decoctam, sed eandem etiam optimam, dum floret; eadem tandem durescens lacteum fundit succum. Singulari etiam ratione floret circa solstitium. Caput eius (ἡ τοῦ ὄγκου κύησις) carnosum atque esui est, oblongum, non spinosum, (ἀκανώδης) contra morem reliquarum omnium plantarum, quae folia spinosa habent. Flos senescens in pappos convertitur; sine intervallo per aestatem floret aliud in hoc genere, aliud concipit, aliud parturit; folium exsiccatum deponit rigorem nec amplius pungit. Quae quidem verba breviora fecit et partim mutilavit interpretatus Plinius XXI, sect. 56. Altero vero loco, quem supra posui, addidit quaedam ex Chaerea Atheniensi, ut scolymi florem purpureum inter medios aculeos celeriter canescentem et abeuntem cum aura. Idem etiam hu-

ius et alterius generis carduorum silvestris, quod memorat, radicem eum aqua decoctam edi et potoribus sitim facere ait. Verum hic plane confundit genera duo diversa. Scolymus enim Theophrasti caput (ὄγκον κόνσιν) carnosum, oblongum, et sine spinis (ἀκανθώδης) habet; quum de utroque silvestri genere carduorum, quo scolymum comprehendit etiam, Plinius asserat *utrique folia pauca spinosa muricatis cacuminibus — et florem scolymi purpureum inter medios aculeos emergere.* Scilicet Plinius hic dixit scolymum eum, quam Dioscorides III, 46, descripsit caule longo, foliis pleno, capite aculeato, radice crassa nigra dulci; herbam recentem, addit, oleris vicem, ut asparagum coctum gerere. De hoc iterum Plinius XXII, sect. 43: *Scolymum quoque in cibos recipit Oriens et alio nomine limoniam appellat. Frutex est nunquam cubitali altior, cristisque foliorum et radice nigra, sed dulci, Eratostheni quoque laudata in pauperis coena. Vrinam ciere praecipue dicitur.* (ideo potoribus gratam fuisse puto.) De hoc scolymo intellige locum Hesiodi in Operibus versu 582. Pratensem seu λειμωνίαν nominat semel Theophrastus H. P. VI, 3, inter plantas foliorum spinosorum. Ibi scilicet est: σκόλυμος ἡ καὶ λειμωνία. ubi forte olim fuit scriptum: καὶ ὁ λειμωνίας, ut duplex scolymi genus sit, alterum simpliciter scolymus, alterum pratense appellatum; ad quod posterius transtulit Plinius verba Dioscoridis III, 46. Hoc vero capite aculeato differt a scolymo proprie dicto. Dioscoridis scolymum etiam Bodaeus ad Theophrastum p. 620, monuit esse genus istud, quod in Creta sub nomine ascolimbros adhiberi tradit Belonius Observ. I, 18 in Lemno insula cap. 25. Tenellam plantam cum radice edi a Salmanticensibus, testatur Clusius Histor. pl. var. V, 43. In graecis insulis, quae ἀσκόλυμβρος corrupto nomine vocatur planta, esse scolymum Chrysanthemum C. Bauhini in Pinace monuit Tournefort Itinerarii T. I, p. 25. Is est scolymus hispanicus Linnaei.

Nunc de cacto videamus; de quo locus classicus Theophrasti ibidem exstat hac fere sententia. Quae cactus appellatur, in Sicilia tantum nascitur, in Graecia vero sua sponte non provenit. Peculiaris est eius natura. Statim enim a radice submittit caules repentes et humiles, folio lato et spinoso. Caules hos cactos appellant, qui decorticati cibo idonei sunt, subamari. Muria etiam conditos servant. Praeterea caulem rectum emittit, pternicem appellatum, etiam edulem, qui tamen condiri non possit. Pericarpium, cui semen adhaeret, forma muricatum seu spinosum, et ablatis seminibus papposis esui esse, et simile palmarum cerebro, Ascaliam appellant. Theophrasti locum recitavit etiam Athenaeus II, p. 71, transtulitque Plinius 21, sect. 57. Spinam cactum nominat Dioscorides Alexipharm. cap. 33, et ex eo Paulus Aegineta 5, cap. penultimo. Cerebrum etiam cinarae a similitudine palmarum dictum habet aenigma vetus, editum in Analectis Brunckii T. III, p. 318. Esse vero cactum, quam Graeci cinaram, Romani carduum dixerint, monuit Athenaeus l. c. Atque si compares, quae de cinarae et cardui cultu tradunt Geoponica XII, 39, et ex iis Palladius IV, 9, 2, magna opinioni isti accedit probabilitas. Ita enim Palladius: *singulis annis a codice auferendae sunt plantae, ut nec matres fatigentur et soboles per alia*

spatia digeratur. cum aliqua tamen radicis parte vellendae sunt. Ita Geoponica: τὰ φυτὰ τὰ παραπεφυκότα τοῖς μείζοσι στελέχεσιν — καὶ συναναφαίρει μέρος τὶ τῆς ῥίζης. Videtur igitur eodem esse quem Siculi pternicem dicebant; plantae quos Theophrastus καυλοὺς ἐπιγείους vocat. Nec equidem argumentum ullum a Cl. Beckmanno allatum video quo vinci possit id, quod vir doctus statuit, nec cynaram scolymum L. nec carduneulum L. scriptoribus antiquis fuisse memoratum. Vide Disputationem eius de historia harum plantarum in libro vernaculo: Beyträge zur Geschichte der Erfindungen, Vol. II, p. 195 seqq. Idem tamen in Elementis Oeconomiae rusticae p. 244 editionis quartae, cynaram carduneulum scriptoribus nostris notam fuisse censebat. Huius vero folia tantum carnosa et caules in usum cibi veniunt. Ego vero persuasum mihi habeo, cactum Theophrasti eundem esse cum cinara, et carduo romano, quem nos *Artischocke*, Itali *Carcioffo*, Galli *Artichaut* appellamus. Atque in eam plantam omnia conveniunt, quae de cultu Palladius cum Geoponicis et Columella tradidit, fatente adeo ipse *Beckmanno* Hist. Invent. Vol. II, p. 199. Contra Dioscoridis scolymum a Theophrasteo diversum, et a Plinio confusum quum Theophrasteo censeo; esse autem scolymum Hispanicum Linnaei. De Cynarae scriptura hoc praeterea moneo, simpliciter carduum silvestrem, agrorum sterilium pestem, a Sophocle in fragmento, quod retulit etiam *Brunck* Sophocl. Fragment. T. III, p. 727, κύναρον ἀκάνθαν dici; quae scriptura mutata in Graecia deinde in κίναρα, postea praevaluit in Asia Galeni aetate, ut supra vidimus. Haec vero paulo copiosius explicavi, **quoniam harum** plantarum historiam a Salmasio et Bodaeo mirum in modum perturbatam, nec satis accurate demum a Cl. Beckmanno explicatam reperiebam.

Nunc genera cinarae a Columella tradita interpretabor. Primum genus capita in morem corymbi glomerata, ergo plura, et foliorum aut florum colore purpureo habet. Malim tamen de colore foliorum interpretari, quia florem hortulanus et coquus non expectant in capite. Alterum genus folia, myrteo colore virentia, habet; et caput deflexum seu nutans, foliis apertis; alibi caput ipsum folia appressa habet in pineae nucis effigiem fastigiatum, et mucronatum; tertia capitis forma est patula in morem calathi, hoc est suprema parte latissima, ut recte Gesnerus monet, qui *adapertam* interpretatur semihiantem. Vltimi generis caput pallidum acanthum tortum imitatur. Quae similitudo quam partem acanthi spectet, equidem nondum excogitavi. In scolymi cynarae capitibus hortulani nostri spectant etiam capitum numerum, magnitudinem, figuram, foliorumque colorem et spinas. Sed vis licet veterum genera cum nostris comparare; nondum enim omnes cynarae varietates, utpote peregrinae plantae, satis notas habemus in Germania. Hoc unum addo. In Apicii libro II, 4, III, 20 et X, 20, praeparantur ad coenam sphondyli seu spondyli; et altero quidem loco post carduos inter herbas nominantur. Sed Hummelberg, et qui eius editionem nuper recensuit, supposuerunt iis inepte *spongiolos*, fungus interpretati, quasi non Apicius de fungis ipse demum libro VII, 13, tradidisset. Videtur igitur Apicius carduos a sphondylis distinguere ita, ut carduos caules teneros,

Potanti veniat, nec Phoebo grata canenti.
Haec modo purpureo surgit glomerata corymbo,
Myrteolo modo crine viret, deflexaque collo,
Nunc adaperta manet, nunc pinea vertice pungit,
Nunc similis calatho, spinisque minantibus horret,
Pallida nonnunquam tortos imitatur acanthos.
Mox ubi sanguineis se floribus induit arbos
Punica, quae rutilo mitescit tegmine grani,
Tempus aris satio, famosaque tunc coriandra

(238) Ita pro *myrtiolo* Sang. *murteolo* L. *morteolo* Mosq. (239) Ita pro *adoperta* L. Sang. postea *pingit* I. B. Br. R. (240) *imitantibus* P. Sang. (241) *achantos* praeter Commel. et Gesn. omnes, etiam Mosq. (242) *imbuit arbor* P. ant. (244) Ita pro *haris* Lips. (245) *Nascantur* P. deinceps

sphondylos capita diceret. Elixatis sphondylis eximi iubet nervos, id est, partem foliorum lignosam et duram.

236. *Potanti*) Locum Plinii XX, cap. 23: *Radix ex aqua decocta potoribus sitim facere narratur* annotavit Schoettgen.

Grata canenti) i.e. cuilibet canenti ex munere Phoebi, ut recte Pius, qui amaritiem cinarae in caussa esse censet, cur sit ingrata canenti, et vocem strangulet exasperata arteria. In Fabriano Thes. exstare lectionem *nec Phoebo ingrata* admonuit Gesner, eamque ipsam I. Fr. Gronovii coniecturam annotavit Abrahamus. Gesner eam ita probabat, ut haustibus luculentis vocem amplificari videri annotaret.

239. *Pingit* ex Edd. pr. et suo libro mavult Ponted. esse enim, quae non aculeata: de qua statim: *nunc similis calatho*; deinde *adaperta* restituit ea Polit. Amhr.

241. *Acanthos*) Caules acanthinos supra dixit IX, 4, 4. Virgilius Georg. IV, 123, flexi vimen acanthi. rutilum acanthum dixit Calpurnius Eclog. IV, 68.

242. *Imbuit*) Ita infra XI, 3, 42, malo punico florente betam serendam esse monet. Sanguineos flores dixit, respiciens fortasse ad fabulam Phrygiam, quae narrat, ex sanguine genitalium amputatorum Agdestis natam punicam, *et quia de rubro exorta sunt sanguine, idcirco illis color est purpurei luminis offectione subluteus*, auctore Arnobio adversus Gentes V, p. 164.

243. *Mitescit*) Vide ad Palladium IV, 10, 7. Ceterum infra XI, 3, 17 et 42, seri betam ait optime malo punico florente.

244. *Aris*) Vulgatum *haris* Vrsinus in *aris* mutabat; Sylburgius item, aro et arisaro interpretatus. Contra Pontedera monet, arum extremo autumno prodire, prima aestate arescere, antequam punica floreat; praeterea non seri arum, sed sponte nasci. Itaque corrigit *api satui*. Nam apium circa Idus Maias seri, quando punica floreat, teste nostro XI, 3, 34. At potuit Columella arum vocare colo-

Nascuntur gracilique melanthia grata cumino,
Et bacca asparagi spinosa prosilit herba,
Et moloche, prono sequitur quae vertice solem:
Quaeque tuas audax imitatur Nysie viteis,
Nec metuit senteis: nam vepribus improba surgens
Achradas, indomitasque bryonias alligat alnos.
Nomine tum Graio, ceu littera proxima primae
Pangitur in cera docti mucrone magistri:
Sic et humo pingui ferratae cuspidis ictu
Deprimitur folio viridis, pede candida beta.
Quin et odoratis messis iam floribus instat,
Iam ver purpureum, iam versicoloribus anni

gracili omnes praet. Commel. St. Gesn. Pol. et Sang. postea *melantia* omnes praet. Commel. et Gesner. denique *camino* P. Sang. Mosq. quod interpretatus est etiam Pomponius. *gracili melantia* Mosq. (346) *baca* P. aol. A. Iunt. *bacas* P. oovus. *aspargi* P. *bachas aspargi* Mosq. (247) Vulgo *malache*. P. a. *molohech*. P. nov. *noloche*. Lips. Iunt. *moloche*. Saug. Mosq. *malohae*. In fine *molem* P. Sang. (248) *Nisie* Gry. *vitis* Br. *viteis* Ald. (249) *sentis* Br. et Mosq. (250) Vulgo *achrados*. *archados* Mosq. *bionias* I. B. Br. A. G. Gr. H. St. *biomas* R. *bronias* Iont. *bysonias* P. *byonias* Mosq. *Bryonias* Sang. et Victor. in Emendandis. (251) *eum* I. B. Br. R. Mosq. *Greio* Sang. (252) *pangutur* Ald. sec. *panguntur* H. *caera* Br. *docto* L. P. Sang. et Mosq. (254) *folio* B. R. (255) *instant* Mosq. (256) *annis* Mosq.

casiam, quam Februario XXIV, 14, serit Palladius. Ipsa tamen dictio nimis dura atque insolens est, quam ut vitio carere putem; quanquam Virgilianum *vere fabis satio* comparare licet.

245. *Grata cumino*) Similia interpretatur Gesner; inepte; puto esse, quae cumino iungi solent in condimentis.

247. *Moloche*) Graeci μαλάχην et μολόχην malvam dicunt.

250. *Achradas*) Ita recte vulgatum *achrados* corrigi voluit Vrsinus. Supra versu 15, *aspera silvis achrados*. Supra VII, 9, 6, *achrades pyri*. Piros silvestres dixit III, 14, 5 et Palladius. ἀχράδα oppositam ἀπίῳ pirum silvestrem interpretatur in Theophrasto Plinius. Graeci etiam ἄχερδον vocant, ad sepes adhibitam; auctore etiam Homero Odyss. XIV, 10. Theocrito XXIV, 88. Cf. Becmano ad Aristot. Auscult. p. 321 et Antigon. p. 32. — *Achradas* cum Vrsino probavit etiam Wernsdorf.

252. *Docto mucrone* malebat Wernsdorf.

254. *Pede candida*) Hinc Varroni I, 2, 27, pedes betacei. Pedem betae etiam de L. L. V, p. 55, habet Varro *betaceos* simpliciter dixit Apicius III, 2, IV, 5. Malvaceum similiter dici, monet Priscianus I. 3. Cf.

Foetibus alma parens cingi sua tempora gaudet.
Iam Phrygia loti gemmantia lumina promunt,
Et conniventes oculos violaria solvunt,
Oscitat et leo, et ingenua confusa rubore
Virgineas adaperta genas rosa praebet honores
Caelitibus, templisque Sabaeum miscet odorem.
Nunc vos Pegasidum comites Acheloidas oro,
Maenalidumque choros Dryadum, nymphasque Na-
(paeas,
Quae colitis nemus Amphrysi, quae Thessala Tempe,
Quae iuga Cyllenes, et opaci rura Lycaei,
Antraque Castaliis semper rorantia guttis,
Et quae Sicanii flores legistis Halesi;
Cum Cereris proles vestris intenta choreis

(257) *piunigi* P. antiq. *annus — pingi* Sang. (258) *lotae* I. B. Br. R. L. S. el Mosq. *geminantia* L. P. *promant* I. B. Br. R. (259) *conniventis* Br. Mosq. *conniventeis* Ald. *conruentis* L. *vivaria* P. Saug. *inuaria* Mosq. (261) Vulgo *adoperta*. Mecum Mosq. et Sang. *praestat* I. B. Br. R. Sang. (262) *celitibus* I. B. R. H. recla Br. *coelitibus* A. Iunt. Gr. G. *sabeum* I. B. R. recte Br. *honorem* Mosq. (263) *comitis* Mosq. Br. (264) *Menaliumque* I. Br. *Menalidumque* B. R. *Maenalidumque* Iunt. et Buchn. *Macnaliumque* Ald. el alias. *Menaliosque* L. P. Mosq. *Maenaliosque* Sang. *Driadum* I. B. R. recte Br. *napeas* I. B. Br. R. A. Iunt. H. Gr. St. Mosq. (265) *Amphrysique et* I. Br. *amphrisique et* B. R. *amphryssi* Lips. Mosq. *Amphrisii* Sang. *thesala* R. *tesalla* L. (266) *lycei* B. R. *litei* L. *licnei* Mosq. (267) *castaleis* Iens. Br. *oasis* P. (268) *siccanii* G. H. *siccani* Mosq. (269) *nostris inta-*

Salmasius ad Solinum p. 553.

258. *Phrygiae loti*) Pontedera recte monuit, lectionem hanc vulgatam esse vitiosam. Nullam enim esse ail lotum Phrygiam, nec stirpem aquaticam hic locum habere. Mihi vero haec validissima videlur esse ratio, cur vulgatam vitiosam putemus, quod inter flores lotum nemo nominavit. Praeterea tribus in locis noster eosdem flores una nominal, supra versu 97, el infra 307. Scilicet *calthae* legendum censeo cum Pontedera. Supra de iis extat: *flaventia lumina calthae*. Infra: *flammeolam caltham* appellat. De flore ipso vide ad vers. 97. — *Phrygias lotos* de meliloto interpretatur Wernsdorf. nullo idoneo argumento.

259. *Violaria*) Pontedera interpretatur leucoium.

261. *Praebet*) Pontedera antiquum *praestat* praefert. Recte! — *Adaperta* ex Cod. Scaligeri et Sang. laudavit etiam Burmann. ad Antholog. lat. III, 289, 8 el probavit Wernsdorf.

Aequoris Ennaei vernantia lilia carpsit,
Raptaque, Lethaei coniux mox facta tyranni,
Sideribus tristes umbras, et tartara coelo
Praeposuit, Ditemque Iovi, lethumque saluti,
Et nunc inferno potitur Proserpina regno:
Vos quoque iam posito luctu moestoque timore
Huc facili gressu teneras advertite plantas,
Tellurisque comas sacris aptate canistris.
Hic nullae insidiae nymphis, non ulla rapina,
Casta Fides nobis colitur sanctique Penates.
Omnia plena iocis, securo plena cachinno,
Pleno mero, laetisque vigent convivia pratis.
Nunc ver egelidum, nunc est mollissimus annus,
Dum Phoebus tener, ac tenera decumbere in herba
Suadet, et arguto fugientes gramine fontes

cta L. *flores* — *intecta* Sang. *intecta* eliam Sang. (270) *Aetnaei* I. B. Br. R. Gr. H. *Aethnei* A. Iunl. G. *Hemiei* P. antiq. *Hennaei* Sang. *Ennei* Viclor in Emend. *Aetnaei* Sl. *etnei* Lips. *hetnei* Mosq. (271) *laethaei* I. B. R. *laethaei* Br. *lethei* H. Mosq. *lites* L. *coniunx* I. B. Br. R. Iunt. *tiranni* R. (272) *umbrasset tartara* I. B. Br. R. correxil Beroaldus. *imbres* Mosq. (273) *laetumque* I. B. R. Br. el Mosq. qui et *preposuit*. *letumque* A. Iunl. H. G. Gr. *luctumque* Lips. (275) *maestoque* Mosq. (276) *avertite* Sang. *tenera avertite* Mosq. (277) *artate* P. nov. at Lips. *aptate* Sang. teste eliam Heinsio ad Ovidii Fast. IV. 451. *optate* I. B. Br. R. A. G. H. *comes* Mosq. suprascr. *comas*. (278) *Hinc* Sang. (279) *collitur* Br. *poenates* Mosq. (280) *chachinno* I. Br. L. *chachino* Mosq. (281) Ita Sang. pro *virent*. (282) *est gelidum* I. B. Br. R. L. Mosq. *gellidum* Br. (283) *tenerans tenera* P. Sang. *ac tenera* lens. *decumbit* I. B. Br. R. L. Sang. Mosq. (284) *herba: Gaudet* I. B. Br. R. et margo Gr. Sl. *fugientis* Br. Sang.

277. *Aptate*) Gesner *artate* praeferebal; recte! Deinceps Aldina *Hinc nullae*.

281. *Vigent*) Quod ex Sang. posui, voluil etiam reponi Vrsinus. Vulgatam *virent* inepte ex graeco θάλλειν, θαλέθω defendil Gesner. — *Viret* defendil rationibus non satis idoneis Wernsdorf.

282. *Egelidum*) Ita cum Beroaldo recte correxit Gesner vulgatum *est gelidum*.

283. *Phoebus tener*) Sol lepidus, non ardens.

284. *Arguto gramine*) A flumine seu fonte, cum murmure praetereunte, dixit gramen ipsum argutum, ut Virgilius nemus, et ilicem. Sed durior mihi videtur haec ratio, quam Virgiliana.

Nec rigidos potare iuvat, nec sole tepentes.
Iamque Dionaeis redimitur floribus hortus,
Iam rosa mitescit Sarrano clarior ostro.
Nec tam nubifugo Borea Latonia Phoebe
Purpureo radiat vultu, nec Sirius ardor
Sic micat, aut rutilus Pyrois, aut ore corusco
Hesperus, Eoo remeat cum Lucifer ortu;
Nec tam sidereo fulget Thaumantias arcu,
Quam nitidis hilares collucent foetibus horti.
Quare age vel iubare exorto iam nocte suprema,
Vel cum foebus equos in gurgite mersat Hibero,
Sicubi odoratas praetexit amaracus umbras,
Carpite, narcissique comas, sterilisque balausti.

Mosq. qui et *fontis* habet. (285) *tepentis* Br. Mosq. *tepenteis* Ald. (286) *dioneis* omn. praet. Commel. Gesn. deinceps pro *hortus* P. ant. et Sang. *herbis*. (287) *nitescit* I. B. Br. R. (288) *iam* P. ant. Sang. *nubisico* Iens. Br. L. Pol. novus Mosq. (289) *syrius* I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. (290) *ut rutilus* Mosq. *Pyrous* om. ante Gesn. quocum Sang. et correxerant iam Vrsinus et Buchner ex Ciceron. N. D. II. 20. (292) *figet* P. antiq. *fulgeat* Mosq. *taumantias* I. B. R. recte Br. *thaumacias* L. *arquu* I. Br. (295) *quum* I. B. Br. R. *dum* P. Sang. (297) *narcisique* Br. *balausi* omnes praeter

287. *Mitescit*) Ita primus Beroaldus correxit vulgatum *nitescit*. Liber Sang. eam lectionem confirmare videtur; nihil enim varietatis inde annotavit Ernesti. *Emitescit* mel ex libris restitui nostro IX, 44, 40, ubi vulgo erat *enitescit*.

Ostro) i. e. purpura tyria. Ex Georg. II, 506. Sarranum ostrum habet. Ostrum proprie est, quod Graeci ὄστρεον, Latini ostreum et ostream dixere bivalve animal testacium; sed ostrum etiam de muricum genere, purpurae saniem fundente dicitur. Hinc ostrifer Abydus Virgilio aliisque, ostreorum ferax. Ab ostro e muricum genere sunt *ostrinae* vestes dictae.

288. *Nec iam nubifico* ex Polit. legit Pontedera; verno enim tempore non dominari boream. Equidem opinionem viri docti divinare hoc in loco nequeo.

296. *Amaracus*) Aegyptus sampsuchum vocabat, quem Sicilia et Cyzicus amaracum, teste Dioscoride et Plinio. Vmbram, aquam et fimum amare ait Plinius 21, s. 35.

297. *Narcissique comas*) Narcissum aeracomantem dixit Virg. Georg. IV, 122, ubi narcissum serotinum album in Hispania crescentem intelligi puto, pictum a Clusio Hisp. 251, fig. 252. Vide etiam Loefling Itiner. p. 26. Album videtur etiam arguere ὑδατίνη νάρκισσος Epigrammatis Analector. T. III, p. 303, no. 705. φίλομβρος est Meleagro T. I, p 26, no. 92. Plu-

Et tu, ne Corydonis opes despernat Alexis,
Formoso Nais puero formosior ipsa
Fer calathis violam et nigro permista ligustro
Balsama cum casia nectens croceosque corymbos,
Sparge mero Bacchi: nam Bacchus condit odores!
Et vos agrestes, duro qui pollice molles
Demetitis flores, cano iam vimine textum
Sirpiculum ferrugineis cumulate hyacinthis.

Commel et Victor. in Emend. *sterilesque balausti* Sang. (298) *tunc* I. B. Br. R. Mosq. (299) *Nays* I. B. Br. R. A. Iunt. G. Gr. H. (300) *permixta* Mosq. (301) *corimbos* I. B. R. recte Br. (303) *mollis* Br. Mosq. (305) *surpiculum* I. B. Br. R. Mosq. *Syrpiculum* Ald. Iunt. G. Gr. correxit Beroaldus laudato Propertio IV. 2. 40. deinceps *hiacynthis* Iens. *hiacyntis* B.

rimum in sepulcralibus nasci monumentis, tradunt Scholia ad Sophoclis Oedip. Colon. versu 683.

Balausti) Silvestris punicae flos proprie dicitur, nunc vero ipsa punica silvestris. Videant doctiores, num punica nana Linn. intelligatur, quae tota aestate floret.

300. *Violam*) scilicet serotinam.

Nigro ligustro) Cum Parrhasio *albo* malebat Gesner. Vbique enim ligustrum album dicitur esse. Aliam interpretationem vulgatae attulit Bodaeus ad Theophr. p. 63, quam probare non possum.

301. *Balsama*) De vera balsamo Plinius XII, sect. 54, sed eam hic intelligi non puto, quia alibi quam in Iudaea nasci fastidit, prodente Plinio. Geoponica XI, 27, balsamum cum costo viviradicibus plantant Novembri. ubi ex Salmasio de Homonym. c. 32, monet Niclas, genus esse mentae vel similis mentae plantae, quod hodieque Itali *balsamo* vel *balsimo* vocent.

Casia) Iudaeam casiam in Italiae hortis lautioribus nascentem memorat noster III, 8, et testatur Plinius XII, s. 43. Sed Columellam nunc dicere libanotin coronariam seu rorem marinum cum Bodaeo ad Theophr. H. P. VI, 2, censet Schoettgen.

Croceosque corymbos) i. e. hederae racemum, quem Graeci κόρυμβον vocant. Hederae flores croceos dicit, qui quomodo mixti colore albo nascantur, docet Nicander apud Athenaeum XV, 9, in loco vitiosissimo. Aliud artificium habent Geoponica XI, 30.

302. *Condit*) Alias oleo odores condi, ex Theophrasto tradit Plinius.

303. *Et vos*) Rustici et vulgaris horti flores nunc enarrat; praecedentes rariores fuisse et in divitum hortis cultos, apparet hinc.

305. *Ferrugineis*) Vide ad vers. 100. Hoc loco intelligit flores Acacios versus 175. πορφυρέην ὑάκινθον vocat Meleager Epigr. T. I, pag. 30, num. 105.

Iam rosa distendat contorti stamina iunci,
Pressaque flammeola rumpatur fiscina caltha,
Mercibus ut vernis dives Vortumnus abundet,
Et titubante gradu multo madefactus Iaccho
Aere sinus gerulus plenos gravis urbe reportet.
Sed cum maturis flavebit messis aristis,
Atque diem gemino Titan extenderit astro,

hiacintys R. (306) *tinctores* L. pro *contorti*. Sang. *contorto* cum Mosq. (307) *flameola* I. B. Br. R. *culta* Eaed. A. Iunt. G. H. *culta* Lips. *calta* Mosq. (308) *ut* pro *et* dedi ex I. B. Br. R. Sang. *Portunnus* Iens. Br. Ald. Iunt. G. Gr. H. St. Sang. *portanus* Lips. Primus correxit Pius, qui in Codice scriptum reperit *Vortumnus*. *mercibus ut vernis dive portunus* Mosq. (310) *plenus* Sang. *are* Mosq. idem *genus plenus*. (311) *quom* I. B. Br. R. *in* addit B. R. *maturis* I. B. Br. R. A. Iunt. G H. Sang. Pol. *maturae* aliae. *flamebit* P. deinceps *missis* Ald. sec. H. (312) *expenderit* P. Sang.

308. *Vortumnus*) Recte hunc versum ita correxit iam olim Pius Annol. Poster. c. 33, qui se in libro Columellae, minutissimis literis exarato, non infideli, ait reperisse *Vortumnus* scriptum. Idem Vortumnum h. l. memorari censet, quia Vertumnus hortis praeerat; unde illud Propertii IV, 2: *hortorum manibus dona probata meis*; igitur pomorum et florum primitiae illi ponebantur; sed quia *merces* poëta memorat, rectius idem Pius ad Vertumni signum in foro positum in vico thurario respici monet. *Vortumnum* h. l. reposuit etiam Turnebus 23, 6, probante Broukhusio ad Propertii l. e. Eandem cum Piu emendationem proposuit Heinsius Adv. I, p. 9. Sacellum in vico turario Vertumni habet Scholiastes Horatii ad Epist. I, 20, 1: *Vertumnum Ianumque liber spectare videris*. Cicero Verr. I, 59: *Quis a signo Vertumni in circum maximum venit, quin is in unoquoque gradu de avaritia tua commoneretur? quam tu viam thensarum atque pompae eiusmodi exegisti, ut tu ipse illa ire non audeas.* Ceterum poma et mel in via sacra vendita fuisse, monui ad Varronem. *Vortumnum* nominat etiam Inscriptio Gruter. p. XCVI, 3. Pone veteres tabernas ad Vertumni signum aedem P. Africani collocat Livius libro 44. In octava igitur regione fuit signum Vortumni, monente etiam Victore.

310. *Gerulus*) Hortulanum, qui flores ad forum portavit, interpretatur cum Scheffero Schoettgen. Sed hortulani mentio non praecessit; igitur vitium latere suspicor.

312. *Gemino*) Solstitium signari puto. quod noster XI, 2, 49, ponit VIII, VII et VI Calandas Iulii; sol vero in cancrum introitum facit XIII Cal. Iulias, ibidem; eodem temporis articulo messem ordei assignat ibidem noster. — *Gemino astro*, i. e. in signo Geminorum positus, unde in Cancrum transit mense Iulio, recte monente Wernsdorfio, et comparante Ovidium Fast. VI, 727.

Hauserit et flammis Lernaei brachia Cancri,
Allia cum cepis, cereale papaver anetho
Iungite, dumque virent nexos deferte maniplos,
Et celebres fortis fortunae dicite laudes,
Mercibus exactis, hilaresque recurrite in hortos.
Tum quoque proscisso riguoque inspersa novali
Ocima comprimite, et gravibus densate cylindris,
Exurat sata ne resoluti pulveris aestus,

(313) *terris* I. B. Br. R. *laernei* Br. Mosq. A. Iunt. G. H. *lernei* B. R. (514) *alia* Br. R. *alia tunc* Sang. *caepis* I. B. Br. R. deinceps *anetho* pro *aneto* cum Commel. Gesn. (315) *adferte* Mosq. (317) *hilarisque* Br. Mosq. (318) *insparsa* Sang. Mosq. (519) o*zima* Iens. Br. A. Iunt. G. Gr. H. St. *ocyma* B. R. *chylindris* B. R. Lips. (320) *estus* B. R. *aestu* Mosq. (321)

313. *Lernaei*) Cancrum ex palude Lernae pedem Herculis mordicus arripuisse, quum hydram impugnaret, deinde ab Hercule interfectum a Iunona inter sidera relatum fuisse, ex Hygino bene annotavit Beroaldus.— *Hauserit et flammis brachia cancri*, i. e. attigerit, occupaverit. Virgilius Georg. IV, 426: *coelo et medium sol igneus orbem hauserat.* Ita Wernsdorf.

314. *Cereale*) Ita Virgilius Georg. I, 211, ubi Servius: *vel quod est esui, sicut frumentum, vel quo Ceres usa est ad oblivionem doloris.* De usu rustico Plinius 19, cap. 8: *hoc et panis rustici crustae inspergitur adfuso ovo inhaerens, ubi inferiorem crustam apium githque cereali sapore condiunt.* Aleman Lacon μηκωνίδας ἄρτους habet apud Athenaeum III, p. 111, et inter cibos Lacedaemoniorum μήκωνα μεμελιτωμένη καὶ λίνου σπέρμα κεκομμένον habet Thucydides 4, c. 26. Cibum ex melle et lini semine confectum, χρυσοκόλλαν habet Athenaeus ibidem et Hesychius. Papaveris semen melle conditum in cibis habet etiam Galenus S. M. Facult. libro 7.

315. *Virent*) Ad papaver vix pertinet epitheton; etsi viridis papaveris caput foliis seu petalis purgatum reponi iubeat Nicander in Georgicis apud Athenaeum XV, c. 9.

Deferte) venales in forum. Seneca Epist. 42: *videamus hoc, quod concupiscimus, quanti deferatur.*

316. *Fortis fortunae*) Bonae, Fruterius Verisim. II, 19, iunctim Fortis Fortunae interpretatur Schoettg. quem sequor.

317. *Exactis*) Adultis interpretabatur Schoettgen, qui praeterea coniiciebat *exauctis* legendum esse. Gesner extrudere ex Horatio Epist. II, 2, 11, interpretabatur. Neuter bene! Rectius in Thesauro L. L. Gesner comparavit locum Livii 34, 9: *mercarique et ipsi, quae externa navibus inveherentur, et agrorum exigere fructus volebant*; et Quinctiliani Decl. I, 2: *mercator opportunum mercis exactum invenit.*

319. *Ocima*) Ocima sata statim cylindris seu pavicula conculcari iubet, ut XI, 3, 34, ubi vide notas.

320. *Pulex*) Vide infra ad XI, 3, 60. Est genus chrysomelae, a saltu nostris etiam pulex dictum.

Parvulus aut pulex irrepens dente lacessat,
Neu formica rapax populari semina possit.
Nec solum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchae limax, hirsutaque campe:
Sed cum iam valido turgescit lurida caule
Brassica, cumque tument pallentia robora betae,
Mercibus atque olitor gaudet securus adultis,
Et iam maturis quaerit supponere falcem,
Saepe ferus duros iaculatur Iupiter imbres,
Grandine dilapidans hominumque boumque labores:
Saepe etiam gravidis irrorat pestifer undis,
Ex quibus infestae Baccho glaucisque salictis
Nascuntur volucres, serpitque eruca per hortos;

lacesset B. R. *inrepens* Mosq. (323) *frondens* Mosq. *sed* supposito literae *n* puncto. (324) *campae* Mosq. (325) *quom* Br. *quoniam* I. B. R. *turescit* Mosq. *pinguescit* P. Sang. *causae* I. B. R. recte Br. (326) *robore* Sang. (327) *holitor* Mosq. (329) *diros* corr. Buchner. deinceps *ignes* P. Mosq. Vulgo *Iuppiter*. Mecum Mosq. (330) *hominum* I. B. Br. R. Mosq. *bonumque* Herv. (331) *inrorat* Mosq. (332) *Et* I. B. Br. R. *E quibus* Saug. et Mosq. (333) *erugo* L. (335) *comis* P. *comas* Saug. (336) *foemina* I. B.

324. *Implicitus*) conchae inhaerens et adnatus.

Campe) eruca pilis horrens; sunt enim multae etiam laeves.

326. *Pallentia tubera betae* vel *pallentes ubere betae* malebat N. Heinsius apud Burm. ad Anthol. lat. T. II, p. 523, monente Wernsdorfio.

331. *Gravidis*) semine scilicet noxiorum insectorum, quae superstitio etiam nostrorum hominum animis insedit.

333. *Volucres*) Volucrae et volucres legi posse, et utrumque vocabulum intelligendum de scarabaei genere, de quo Columella Arbor. 15, recte monet Pius. Convolvulum vocat Cato 95, 4. In loco Plinii 17, sect. 47: *alii volucre appellant animal praerodens pubescentes uvas.* olim *volvocem* legebatur, cui Harduinus ex libris scriptis substituit *volucre*. Sed Pius ad h. l. testatur, in Codice Bononiensi esse scriptum *volucrem*. Quod vero eaedem volucres infestae non solum viti, sed etiam glaucis salictis dicunt, egebat interpretatione. Scilicet arundinem, quae pedamento vitis adhibetur, siccatam utiliorem quam viridem esse affirmat Plinius 17, sect. 33. Geoponica vero addunt III, cap. 53, arundines, fumo siccatas, ideo praeferri, quia non generent ἴπα genus insecti, viti noxium, quod aiunt ex putrescentibus arundinibus nasci. Similem narrationem de salice et enato inde ἴπι, quem Latini volucrem seu convolvulum in-

Quos super ingrediens exurit semina morsu,
Quae capitis viduata coma, spoliataque nudo
Vertice, trunca iacent tristi consumpta veneno.
Haec ne ruricolae paterentur monstra, salutis
Ipsa novas artes varia experientia rerum
Et labor ostendit miseris, ususque magister
Tradidit agricolis, ventos sedare furentes,
Et tempestatem Thuscis avertere sacris.
Hinc mala Rubigo virideis ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur et extis.

Br. R. *visu* Eaed. (337) *ruriculae* R. (338) *artis* Mosq. (340) *furentis* Mosq. Br. (341) *tuscis* I. B. Br. R. Mosq. *advertere* Gryph. (342) *viridis* Br. Mosq. (343) *lactantis* I. B. R. racte Br. (344) *Archadici* L. (345)

terpretati sunt, salice scilicet a pluviis computrescente, secutus esse videtur Columella. Alias non apparet ratio, cur salicta nominentur, et noxa volucrum in iis caveatur. Recte ira cum convolvulo comparavit Moench in Ephemerid. Natur. Curios Dec. II, Ann. V, p. 220. Crescentius IV, 17, vermes virides et azureos vocat, parvus, qui natos cum uvis palmites devorent at desiccent, Bononiae *taiaturi* appellari addens. Denique Geoponica V, 22, iubent palum viti adiungere decorticatum, quia soleant in corticem irrepere et latere cantharides et reliqua insecta, quae vitibus nocere solent. Palum qualem intelligi velint, non additur. Nasci dicuntur volucres ex imbribus nocivis, ut hodieque vulgus vinitorum vermes (phalaenae alicuius larvas), vitium gemmis et germinibus nocivos ex nebulis et pluviis originem habere putat, quia aqua calori mixta ova excludit citius, monente Sprenger Praxis cultur. vitium p. 49. Aliud *coleopteri genus*, vitibus nocivum Galli *Gribouris* vocant, sed hoc insectum folia non convolvit, quod faciunt larvae phalaenae et curculiones. Cryptocephalum vitis Fabricius et Geoffroi T. I, p. 233, vocant Gallicum insectum *Gribouri*. Denique ubi Virgilius Georg. II, 358, vitibus adiungit *rasae hastilia virgae*, Servius haec annotavit: *praecipit et cannas et virgas radendas ne ex corticibus rubigo adversa vitibus possit creari*.

333. *Eruca*) A campe distincta forte laeve arucarum genus notat, forte etiam aereo colore splendens; hinc in libris modo *erugo* modo *aeruca* scripta.

334. *Semina*) i. e. plantas teneras.

343. *Catuli*) Plinius 18, sect. 69, num. 3, rubigalia a. d. VII Calendas Maii, quum canis in coelo occidit, celebrari refert et catulis lactentibus sacra fieri, ubi vide notam Harduini; Ovidium Fastor. IV, 907, et supra ad Varronem I, 1, 6. Verrii Flacci Fasti p. 63. Robigalia assignant diei 25 Aprilis his verbis: *Feriae robigo via Claudia ad miliarium V*, ne robigo

Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aselli
Tyrrhenus fixisse Tages in limite ruris.
Vtque Iovis magni prohiberet fulmina Tarchon,
Saepe suas sedes praecinxit vitibus albis.
Hinc Amythaonius, docuit quem plurima Chiron,

Tirrhenus I. B. R. recto Br. *Tirchenus* L. in fine *rursus* Sang. monente etiam Heinsio Advers. I. p. 9. (346) *fulgura* I. B. Br. R. L. Sang. Mosq. *tarcon* B. R. *Tarcho* Sang. (347) *Saepe* Edd. ante Gesn qui *Sepe* dedit, deinceps *percinxit* Edd. a. Gesn. quocum Sang. *praetinxit* Mosq. (348) *amytaonius* B. R. *amythonius* L. *amynthanus* P. et Mosq. *Aminthanus* Sang. deinceps *quem* ex I. B. R. L. S. dedit Gesner. *quae* Br. et reliquae.

frumentis noceat, sacrificium et ludi cursoribus maioribus minoribusque fiunt. Festus est puerorum linoniorum, i. e. lenoniorum. Festus: *Catularia porta Romae dicta est, quia non longe ab ea ad placandum caniculae sidus frugibus inimicum rufae canes immolabantur, ut fruges flavescentes ad maturitatem perducerentur.* Hac igitur porta exibant et per viam Claudiam incedebant ad lucum Robigi. Idem Festus: *rutilae canes, id est, non procul a rubro colore, immolantur, ut ait Ateius Capito, canario sacrificio pro frugibus deprecandae saevitiae caussa sideris caniculae.* Proprie autem canes hi lactentes robii dicti fuerunt, monente etiam Foggini ad Verrii Fastos l. c. In commentariis Pontificum scriptum refert Plinius: *Augurio canario agendo dies constituantur priusquam frumenta vaginis exeant, et antequam invaginas perveniant.* Vnde cognoscimus, robiginem existere in frumentis, dum in vaginis latent; simul inde colligere licet diem, quo in vaginas ire frumenta solebant in Italia. Vocabulum *agnas* de spicis in iisdem commentariis Pontificum, de canario ut suspicor augurio, lectas posui ad Varron. I, 48.

344. *Aselli*) Calvariam asinae habet Palladius I, 35, 16, sed alio consilio is ponit intra hortum; igitur non est necesse cum Scoppa Collect. I, 27 legere h. l. *Arcadicae asellae.*

345. *Tages*) Vide Ciceronem Divin. II, 23. De Tarchone vide Cerdam ad Aeneid. VIII, 506, et Drakenborch. ad Silium VIII, 474, ubi eadem est scripturae varietas *Tarcho* et *Tarcon.*

347. *Saepe — vitibus*) Pessime invexerat Gesnerus *sepe* quasi per appositionem iunctum *vitibus*; recte tamen *praecinxit* posuit pro *percinxit.* Palladius I, 35, 1: *omne horti spatium alba vite praecingitur.* Plinius 23, s. 16, de vite nigra seu bryonia: *aiunt, si quis villam ea praecinxerit, fugere accipitres, tutasque fieri villaticas alites.* De vite alba ponam locum Alberti Vegetab. p. 458: *involvit grana sua infra lanuginem, quae super grana sua continuatur et paulatim expandit post casum floris, qui flos sine siliquis egreditur et post casum quarundam spicarum floris vitis albae, quae circumstat pullulationem lanuginis, tunc expanditur lanugo.* Haec ille, ut doceret diversitatem albae et nobilis vitis.

348. *Amythaonius*) Scilicet Melampus, Amythaonis filius, quem

Nocturnas crucibus volucres suspendit, et altis
Culminibus vetuit feralia carmina flere.
Sed ne dira novas segetes animalia carpant,
Profuit interdum medicantem semina pingui
Palladia sine fruge salis conspergere amurca,
Innatave laris nigra satiare favilla.
Profuit et plantis latices infundere amaros
Marrubii, multoque sedi contingere succo.
At si nulla valet medicina repellere pestem,
Dardaniae veniant artes, nudataque plantas
Foemina, quae iustis tum demum operata iuventae
Legibus, obscaeno manat pudibunda cruore,
Sed resoluta sinus, resoluto moesta capillo,
Ter circum areolas et sepem ducitur horti.
Quem cum lustravit gradiens, mirabile visu!

(349) *suspondit* Mosq. (350) *metuit* Gy. al Commel. vilio. (351) *ni* Gryph. *diras* Mosq. *carpent* Ald. sec. G. Gr. H. (352) *sanguine* Mosq. (353) *conspargera* Sang. Mosq. (354) *innatam vel aris* Pol. *innatamve* Sang. *aêris* I. B. Br. R. *innata vel aris nigra* Mosq. (356) *Marruvii* Sang. *fart* I. B. R. *seri* Br. L. Sang. Mosq. *contigere* R. *suco* Mosq. (358) *Dardanioae* Sang. *venium* I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. Mosq. (359) *iuventa* B. R. *iuventae* G. Gr. *iuvencaa* Sang. Mosq. qui al *foemina* habet. (360) *obsceno* I. B. R. *obsoveno* Br. *obsceno mandat* Mosq. (362) *hortis* Mosq.

Chironi iungit etiam Virgilius Georg. III, 550. Rem ipsam seu superstitionem habet Palladius I, 35, 1: *noctua pennis patentibus extensa suffigitur*. Scilicet, ut ait Apuleius Libro 3, Asini: *ut quod infaustis volatibus familiae minantur exitium, suis luant cruciatibus.*

353. *Sine fruge*) i. e. amurca insulsa. Vide ad Pallad. I, 35, 2.

354. *Laris*) Malim cum Gesnero *lari* legere. Palladius ex *cameris fuliginem* habet; noster XI, 3, 60: *fuligo quae supra focos tectis inhaeret.*

356. *Sedi*) Lectionem hanc recte asseruit Pius. Vide supra ad II, 9, 10.

358. *Dardanicas*) A Dardano, quem Apuleius in Apologia inter magicae artis auctores recenset, at Plinius 30, c. 1, recte monente Beroaldo et Brodaeo Miscell. IV, 10.

359. *Iustis*) Quae primum menstruorum fluxum patitur. *Feminarum iusta* vocat similiter Plinius Valerianus IV, 50, monente C. Barthio Advers. I, 2, at IV, 14.

361. *Resoluta sinus*) Geopon. XII, 8: λυσίτριχα — μήτε περίζωμα ἔχουσαν. Vide infra ad XI, 3, 64 notam.

Moesta) veluti moesta, habitu moestae.

Non aliter quam deçussa pluit arbore nimbus
Vel teretis mali, vel tectae cortice glandis,
Volvitur ad terram distorto corpore campe.
Sic quondam magicis sopitum cantibus anguem
Vellere Phryxeo delapsum vidit Iolcos.
Sed iam prototomos tempus decidere caules,
Et Tartesiacos, Paphiosque revellere thyrsos,
Atque apio fasces et secto cingere porro.
Iamque eruca salax foecundo provenit horto.
Lubrica iam lapathos, iam thamni sponte virescunt,

(363) Ita pro *Quae* P. Sang. Deinceps *quom* I. B. R. *cum* Br. (564) *pluit ab arbore* Mosq. (366) *in terram* P. S. Mosq. *campae* Mosq. (368) *Phryxeo* R. *iolchos* omn. praet. Commel. Gesn. (369) *protocomos* I. B. Br. R. Mosq. *prothocomos* Lips. (370) *tarthesiacos* A. Iuot. G. H. *Tarthesiacos* St. *Partesiacos* Sangerm. *tursos* I. B. Br. R. *thirsos* A. G. H. Mosq. (372) *fecundo* Mosq. (373) *laphatos* Saogerm. ex eodem *thamni* posui. *thami*

364. *Decussa*) Est pro *decussus nimbus*, nec opus emendatione Cannegieteri, proposita ad Aviani Fabulas p. 36 : *non aliter quam dequassa*. Recte tamen idem monet, expressum esse locum Virgilii Georg. IV, 81 : *nec de concussa tantum pluit ilice glandis*. Sed video nunc eadem plane ratione b. l. laudare Heins. ad Ovid. II, p. 70. — *Quam decussa*. Wernsdorfio placebat magis *de excussa* vel *de quassa*. Nimis enim dure *decussam arborem* dici, cuius poma decussa sint.

366 *Distorto corpore*) Gesner putat, alludi ad etymum campae, a κάμπτεσθαι seu flexuoso incessu dictae; quod mihi non videtur. Potius ad vim magicam menstrui sanguinis respicit, qui torsionem campis excitare dicitur.

368. *Iolcos*) In Thessalia, Iasonis patria, qui vellus aureum ex Colchide raptum retulit.

369. *Prototomos*) Ita etiam Martialis XIV, 101. Lister ad Apicium III, 9. — *Protocomos* Edd. pr. et Codd. praefert et ad cymam refert Pontedera. At cyma a caulibus diversa natura et tempore est [1]

371. *Secto cingere*) sectivo seu sectili cum Salmasio ad Solin. p. 703, interpretatur Schoettgen. cingere est b. l. in fasciculo colligare, recte monente Gesnero.

372. ex Polit. *hortu*, probat *ortu* Pontedera.

373. *Lubrica*) Ventrem enim lubricum facit et mollit.

Tamni) Ita legi voluit Pontedera, recte damnans rhamnum. In Plinio etiam 21, s. 50, ex libris scriptis vulgatum *tanum* mutavit Harduinus in *tamnum*; monuitque ex Dodonaeo III, p. 401, et Matthiolo in Diosc. T. II, p. 621, esse eam herbam, cuius uva taminia dicatur. Verum addere debebat ex eodem Matthiolo, cui scriptura *tamus* probabatur, hodieque in Etruria *tamaro* dici, eiusque aspara-

Et scilla, hirsuto sepes nunc horrida rusco

I. B. Br. R. *tanni* A. Iunt. G. Gron. H. St. Mosq. *tamni* L. (374) Vulgo *scylla* B. R. *scylla tyrsuto* Lips. *sola tirsuto* Sangerman. *stulla hirsuto*. Vulgo *hirsuta*. I. Br. Lips. *sepe* R. *saepe* B. *saepae* Mosq. *et*

gos vere venales prostare. Etiam Dalecampius in Plinio *tanum* praeferebat, ceterum Mattbiolo assensus. Quod si taminia uva hinc dicta fuit, scriptura *tamus* praeferenda erit. Taminiam uvam Festus uvam silvestris generis interpretatur ex Verrio, *quae tam mira sit*, *quam minium*, ubi recte Gesner in Thes. L. L. corrigit, *rubra sit*. Inepte Dacerius omisso vitio vult dici *taminiam* a *tamina* macula. Vitis nigrae germina condiri solita fuisse, monet Diosc. IV, 177, eiusque uvas rubras facit. Post albam vitem nominat Columella infra XII, 7, cuius germina similiter condiebantur. Plinius 23, s. 13: *quum taminiae rubentes norimus acinos sciamusque — hanc non nisi in opacis nasci*. Ibidem a staphide agria Graecorum distingui voluit Plinius; contra Celsus III, 21: *uva taminia, quam σταφίδα ἀγρίαν Graeci nominant*. Ita ille iterum VI, 6, 15. Addit Plinius l. c. sect. 14, de labrusca: *hanc potius crediderim esse, quam vulgus uvam taminiam vocat*. Idem tertio loco 26, s. 85, taminiae succum contra phtiriasin laudat, quo eodem in medicamento Galenus Medic. sec. loca I, 7, ex Archigene σταφίδα ἀγρίαν nominat; ubi vide Cornarii not. p. 308. In loco Plinii 19, s. 61, pro *thymi* ab Harduino restituto ex Theophrasto, male libri quidam, etiam scripti *tamum* nominant. Vitis alba est, quae Linnaeo Bryonis alba dicitur, Gallis *Couleuvrée*. Hanc supra nominavit Colum. versu 250 bryoniadem; alibi vitem albam. Nostri vocant *Stichwurz*. Tamnum esse bryoniam nigram, einsque caulem hodieque in Italia in rusticas coenas legi sub nomine *Tamno* monet Pontedera.

374. *Rusco*) Rusci caules inter olera numerat Columella XII, 7, ubi vide notas. Ceterum recte vidit Pontedera, *hirsuta* vitiosum esse; nec enim convenire rusco, nec sepem nunc desiderari, sed thyrsum seu turionem tenerum rusci in cibo sumendum, ut ad XII, 7, dixi. Alteram lectionem *hirsuto* ideo reiiciebat Pontedera, quod rusco non conveniat. Verum nisi eam probaveris, versus vacillabit. *Sepes* enim primam syllabam longam habet, quod miror a viris doctis non fuisse animadversum. Contra obstat illi lectioni, quod sepes rusci nunc alieno loco commemoratur, quum cibis idoneum aliquid esset commemorandum. Igitur Pontedera praeferebat lectionem *tyrsuto*, putabatque ita intelligi debere thyrsum rusci seu turionem. Verum ita sepes relinquitur, ab hoc loco aliena, et scylla violenter cogitur utramque syllabam brevem habere, nisi cum libris *et scyla* legere malis. Deinde forma thyrsuta, ex Graeco θυρσωτός, an alibi reperiatur, et analogiae latini sermonis congruat, ignoro, et dubito. Quod si omissam scyllae mentionem negligas, possis locum ita ex vestigiis lectionis librorum sanare: *et stilo thyrsata* (aut thyrsuta) *seges nunc horrida rusci prodit*. Sed vel ita relinquitur *horrida seges rusci*,

Prodit, et asparagi corruda simillima filo,
Humidaque andrachne sitientes protegit antes,

stila tirsuto saepe nunc. (375) *corruba* B. R. *curruda* Sang. (376) *andrachnie — antas* Sang. *andrachiae sitientis antas* Mosq. *sitientis* Br. *sitienteis*

quam interpretari nequeo. Videant qui rusci turiones noverunt, an cum turione sepi quid simile, asperum et horridum folium, prodeat; quod si ita est, vulgatam eam, quam posui secutus vestigia librorum, satis commode explicabis.

375. *Corruda*) Plinius 19, sect. 19: *Silvestres fecerat natura corrudas, ut quisque demeteret passim;*, *ecce altiles spectantur asparagi; et Ravenna ternos libris rependit.* Silvestrem asparagum Graecis vocari bormenon, myacanthon aliisque nominibus, idem refert sect. 42. De Ravennatibus asparagis idem sect. 42: *nullum gratius his solum quam Ravennatium hortorum.* Ravennae autem solum fuit uliginosum. Martialis XIII, 21 de asparagis: *mollis in aequorea quae crevit spinna Ravenna non erit incultis gratior asparagis*, i. e. corruda. Corrudam filo simillimam dicit Columella, unde intelligitur, silvestrem asparagum turionem seu thyrsum multo graciliorem edere, quod etiam in asparago videmus illo, qui frequens in locis iis reperitur, ubi cadavera armentorum abiecta computrescunt. Hoc igitur silvestre genus prima hominum cura fuit satum inter arundines; deinde in hortos translatum: multeque diligentius cultum. Diversa tamen genera in Asia, Graecia et demum in Italia fuisse culta, non est quod dubitemus. Multa enim in asparagi descriptione habet Theophrastus et Dioscorides, quae nostro asparago, officinali Linnaei, non conveniunt. Vide etiam ad Catonis locum notam.

376. *Antes*) De hac voce vide Gesneri Thesaurum L. L. ubi tamen hic locus omissus est. Festus: *antas convalles vel arborum intervalla* interpretatur. Sed Placidus in Glossis habet *arvorum*. Sidonius Apollin. VIII, epist. 8: *quousque pondus ligonis obtusi nec perfossis antibus ponis.* Hoc vero in loco significat areas horti. Andrachne est Latinis portulaca, ut ipse Plinius monet XIII, sect. 14. Sed altero in loco 20, sect. 81, ubi ex Dioscoride II, 150 sua transtulit, et agrestem speciem graece peplin seu pepliou appellari ait, libri scripti omnes porcilacam nominant, non ut ante Harduinum editi libri *portulacam.* Ibi igitur sitim arcere dicitur; quod de folio supposito linguae asserunt etiam Geoponica XII, 42. Tertio in loco 23, sect. 74 similiter est porcilaca. Portulacam constanter nominant libri in Columella XII, 13, 2, et in Palladio XII, 8. Lectionem tamen alteram *porcilacam* magis probaverim, quod Graeci recentiores interpretati sunt χοιροβότανον, et Apuleius de Plantis cap. 103 portulacam latine etiam porcastrum dici ait. Ita simul origo nominis apparet. Charisius I, 17: *hi antes*, οἱ στίχοι τοῦ ἀμπελῶνος, ἡ διάταξις ἀμπέλων. Vide Schotti Observ. Hum. I, 14. Cato apud Servium ad Georg. II, 417: *Pedites quatuor agminibus, equites duobus antibus duces*, i. e. ordinibus.

Et gravis atriplici consurgit longa faselus,
Tum modo dependens trichilis, modo more chelydri
Sole sub aestivo gelidas per graminis umbras
Intortus cucumis praegnansque cucurbita serpit.
Vna neque est illis facies. nam si tibi cordi

Ald. *anctus* Lips. (377) *attriplici* R. deinceps *faselus* A. Iunt. G. Gr. H. reliquae *fasellus*. L. et Mosq. *phaselus*. S. *phaselns*. (378) *Tu* Iens. Br. *ricini* I. B. Br. R. *richili* Lips. *triplicis* Pol. *trichili* Ald. aliae *more* om. Ald. sec. *cylindri* I. Br. *chylindri* B. R. *chelidri* Ald. Iunt. G. Gr. St. *cilyndri* margo Steph. *dependes richili* Mosq. (380) *praegnasque* Sang.

377. *Gravis*) Pomponius interpretatur, faselum, si sit nimis propinqua, atriplicem necare. Meliorem equidem interpretatinnem non reperi. De faselo dixi ad II, 10, 4, ubi monui frustra ac sine ratione distingui faselum vel phaselnm a faseoln et fasiolo; quam distinctionem secutus etiam Bradley Survey p. 94 faselnm esse ait Britannorum *Dwarf kidney-bean*; faseolum vero alterum genus, quod perticam appositam ascendit. Distinctionis falsae auctor est Galenus de Alim. fac. I, 28, qui trisyllabum phaselum diversum genus prodi ait, et a quibusdam idem dici cum lathyrn seu cicercula, ab aliis vocari speciem lathyri. Sed recte idem Galenus ibidem docuit, phasenlum esse Theophrasti Dioclis atque Hippocratis δόλιχον. A longitudine caulis δόλιχον interpretatus Columella faselum longam dixit, et aperte Galeni opinionem confirmat. Eundem faseolum ab aliis vocari ait λοβοὺς et σμίλακα κηπαίαν, quo nomine descripsit Dioscorides II, 176, qui plantam circumvolvi monet fruticibus adstantibus et perticis, siliquam ferre cum seminibus coctam mandendam; semina ex parte purpurascere, siliquas foeno graeco similes esse, sed longiores et magis curvas. De siliquis una cum seminibus mandendis idem testatur Galenus. De dolicho in altum surgente et circumplicato perticis eadem Theophr. H. P. VIII, 3, qui fructum rubigine laborare ait, nisi planta in altum surgere possit. Ceterum Georg. Alexandrinus gravem interpretatur accusatam a Pythagora, scilicet ex antiqua Plinii lectione 20, s. 83, ubi hodie aliter legitur. Ibidem est: *Pythagoras — ac ne in hortis quidem iuxta atriplicem nasci quidquam, nisi languidum culpavit. — Miror quare difficulter in Italia id nasci tradiderit Solo Smyrnaeus.* Si liceret atriplicem interpretari de halimo fruticoso genere atriplicis, in altum semper nitente, fortasse possemus dicere consurgere faselum in atriplice iuxta posito. Sed de halimo in Italiae hortis culto tacent scriptores.

378. *Trichilis*) Id est in trichilas seu pergulas eductum genus. Recte Gesnerus genus *camerarium*, *levi umbra cameras et pergulas operiens* comparavit apud Plinium 19, sect. 24. Vide mox ad versum 394.

Chelydri) Idem, qui mox versu 389 et 390 lividus et hirtus dicitur, recte monente Gesnero.

381. *Arvorum*) Defendens Pontedera clausulam carminis non ad horti culturam, sed ad universam agrico-

Longior est, gracili capitis quae vertice pendet,
Et tenui collo semen lege: sive globosi
Corporis, atque utero nimium quae vasta tumescit,
Ventre leges medio, sobolem dabit illa capacem
Naryciae picis, aut Actaei mellis Hymetti,
Aut habilem lymphis hamulam, Bacchove lagaenam.
Tum pueros eadem fluviis innare docebit.
Lividus at cucumis gravida qui nascitur alvo,

intortos praegnasque Mosq. ut in Varrone saepe liber Politiani. (383) *Et* I. B. Br. R. et errore oper. Gesn. Mecum Ald. et reliquae. Ex Saug. deinceps *legas iube* Gronov. (386) *hymethi* Br. Ald. *naritiae* Mosq. qui et *hactei — hymeti* habet. (387) *lagaenam* Br. *bacco vel lagenam* B. R. *hamolam* suprascr. vulgata Mosq. Idem *bacchoque lagoenam*. (389) *ac cu-*

lationem pertinere putat, ob locum cap. I libri XI: *munerum, quem iam quasi consummaveram, voluminum excessi, et hoc undecimum praeceptum rusticationis memoriae tradidi.*

383. *Ex tenui*) In editione Gesneri legebatur *Et tenui*, errore typothetae; quoniam ex Edd. vetustis eandem lectionem commemoravit. Ceterum rem ipsam breviter expressit Plinius 19, sect. 24: *Semina quae proxima collo fuerint, proceras pariunt; item ab imis, sed non comparandas supra dictis; quae in medio rotundas: quae in lateribus, crassas brevioresque.* Vide ad nostri XI, 3, 49, ubi etiam usum cucurbitarum siccatarum explicui. Sententiam de seminum electione repetiit, sed paulum variavit Herrera Italicus IV, cap. 16 *delle zucche a cocozze*, ubi ita ait: *che essendo la calabazza da un capo e lunga e stretta, e dall' altro piana, così son le semenze di ciascuna di queste parti che tal nascerà la zucca secondo del capo che è la semenza; che se la semenza è di collo, nascerà la calabazza lunga; che se del ventre, larga; e se del suolo delle zucche, sarà larga: e la tal semenza acciò che nascan larghe, si ha da seminar di punta; e acciò si sappia da qual parte è la semenza, dopo che è ben secca la calabazza, aprasi, e si troverà la semenza ciascuna attaccata alla sua banda; e sempre ha da esser la semenza delle prime zucche che nasceranno, e di quelle che son più vicine alla radice.*

386. *Naryciae*) Eandem habet Virgilius Georg. II, 438. Naryx fuit Locrorum oppidum. Vide Heinsium ad Ovidii Remed. Amor. 264.

387. *Hamulam*) Ex graeco ἄμη. Vsum hunc tangit Plinius 19, sect. 24: *Nuper in balinearum usum venere urceorum vice, iam pridem vero etiam cadorum — condendis hortensiorum seminibus.* Ad vini usum intus picari iubet *Herrera* Italus, quem solum comparavi.

389. *Lividus*) Idem forte, qui Plinio *niger*. Ita enim ille 19, sect. 23: *In Italia virides et quam minimi: in provinciis quam maximi: et cerini aut nigri. Placent copiosissimi Africae, grandissimi Moesiae; quum magnitu-*

Hirtus, et ut coluber nodoso gramine tectus
Ventre cubat flexo, semper collectus in orbem,
Noxius exacuit morbos aestatis iniquae.
Foetidus hic succo, pingui quoque semine fartus.
At qui sub trichila manantem repit ad undam,
Labentemque sequens nimio tenuatur amore,
Candidus, effoetae tremebundior ubere porcae,
Mollior infuso calathis modo lacte gelato,

cum a. Vict. *aut* Sang. *cum* Br. (390 *colyber* Mosq. (391) *Venere* Ald. sec. Hery. (392) *morbis* Mosq. (393) *foetibus* Br. *fetidus hic suco* Mosq. *succoque et pingui semine* P. Sang. (394) *tricleam* P. antiq. et Sang. *manante* Sang. (395) *nimium* P. S. (396) *et foetae* Sang. *effetae* Mosq.

dine excessere, pepones vocantur; ubi tamen rectius antiquae Edd. *citrini* habent, ut deinceps videbimus. Virgilio, cuius locum expressit Columella, IV, 122, *tortus per herbam crescit in ventrem cucumis.* Scilicet nomen cucumis commune habet cum vase ventricoso *cucuma* vocato. Propertio IV, 2: *caeruleus cucumis tumidoque cucurbita ventre* idem esse videtur, qui lividus Columellae.

Gravida alvo) Puto simpliciter ventrem tumidum intelligi, in quem cucumis crescere dicitur a Virgilio. Possis etiam de seminibus inclusis interpretari, adeo ut σικυὸς σπερματίας intelligatur, de quo deinceps dicetur. Firmare videtur opinionem, quod sequitur: *pingui quoque semine fartus.*

390. *Hirtus — nodoso gramine*) De eodem versus 378: *modo more chelydri — gelidas per graminis umbras intortus cucumis.* Sed scire velim, quodnam gramen nodosum Columellae dicatur? deinde quid nodi in gramine faciant ad cucumerem? Gramen ipsum commemoratur, quod cucumis herbis iuvatur, nec sarculo runcationeve indiget. Idem est σίκυος δρακοντίας, quem ex Euthydemo memorat Athenaeus III, p. 74.

391. *Flexo*) Heinsii coniectura *flexos — orbes* corrigentis Advers. II, pag. 282 mihi non placet. Ventrem Columella dicere videtur totum cucumeris corpus.

394. *Trichila*) Pergulam ad aquam manantem exstructam cogitare oportet. Camerarium hoc cucumeris genus intellexit Palladius IV, 9: *longi et teneri fiunt, si aquam in patenti vasculo sub eis ponas, duobus palmis inferiorem.* et Plinius: *si vas cum aqua subiiciatur a quatuor digitorum intervallo, descendentibus ante posterum diem.* Pariter cucumeris genus est ut cucurbitae camerarium, alterumque humile vel plebeium, tradente Plinio.

395. *Tenuatur*) Fit longius et tenuis.

396. *Candidus*) Palladius l. c. dulcem et candidum fieri ait, semina si lacte ovillo et mulsa aqua macerentur.

Dulcis erit, riguoque madescit luteus arvo,
Et feret auxilium quondam mortalibus aegris.

388. *Riguoque madescit luteus arvo*) Gesner interpretatur: sub maturitatem fit lutei coloris. Sane madescere dicitur de maturitate aeque ac coctura, ut docuit iam olim Rhodius ad Scribon. cap. 41. Verum hoc in loco ambiguo verbo usus esse videtur Columella, quoniam riguum simul arvum respiciebat. Atque omnino diversum genus cucumeris nunc Columella memorare videtur, luteum scilicet, quod in arvo riguo crescit, aut maturescit, adeoque genus peponis. Plinius citrinum appellare videtur, ubi Harduinus *cerini* posuit ex Codice Thuaneo. Apicius III, 5, postquam cap. 4 de cucurbitis egerat, *citrinos* condire docet, deinde cap. 6 *cucumeres rasos*, cap. 7 *pepones et melones*, ubi libri Mss. *Citrium* nominant. Hinc ortum *Citrullorum* nomen est. Albertus de Vegetab. p. 467: *Citrulus est pepo viridis plani corticis; sed pepo communiter est croceus et inaequalis superficiei, quasi sit ordinate compositus ex semicirculis rotundis*. Ceterum malim h. l. legere *madescet*, ut conveniat verbi forma cum *dulcis erit* et *feret*. Peponis genus aliquod intelligi apparet, quod maturum et molle comeditur, quum prius genus immaturum veniat in cibum.

399. *Et feret auxilium*) I. e. refrigerabit succo suo per aestivoa calores. Nunc breviter historiam cucumerum enarrabo, quae multis difficultatibus laborat, adeo ut ne nomina quidem satis explicari potuerint viri docti, ex quorum commentariis materiam rudem eoacervavit Bodaeus ad Theophr. p. 784 sqq. ad quem cum Salmasio lectores ablegare solent vulgo, qui veterum scripta interpretantur. In rectam institit viam Latinus Latinius in Epist. T. I, p. 260 sqq. multa tamen nomina omisit. — *fert* Ald. sec. G. Gr. H.

Primum igitur animadvertendum est, Graecos cucumeres in duo divisisse genera, σίκυον et πέπονα dicta; melopeponis autem vocabulum primum a Plinio ut recens cum novo fructu repertum ponitur. Palladius aliquo post tempore *melones* vocasse videtur, quos Plinius *melopepones*. In Geoponicis XII, 20 exstat quidem μηλοπέπονες nomen, verum auctoritatis aetate dubia et incerta. Latini rei rusticae scriptores cucumerum nomine compreheoderunt pepones, nullo vocabulo distinguentes. Deinde dubitatum olim fuit de pepone, num is genere sit a cucumere diversus, an sola maturitate? Multi maturitate tantum distinxerunt; recte tamen genere distinxit Latinius, nec se Plinii auctoritate abduci a vero passus est, qui: *quum magnitudine excessere, pepones vocantur*. Scilicet Latinus cum Ioanne Costaeo peponem et melopeponem dictum arbitrantur, quod uterque maturus et mollis, cucumis contra acerbus et crudus comedatur. Vterque peponem anguriam, melopeponem melonem interpretantur; simulque monent, meloni exactam maturitatem multum de suavitate detrahere, in eoqua solam respici mollitiem, quum πέπων dicitur addita mali comparatione. Superest igitur, ut tria esse dicamus argumenta, quibus peponum et melopeponum genus a cucumera distinguatur, maturita-

tem videlicet, mollitiem et magnitudinem. Haec tria argumenta variis modis tracta fuerunt in comparatione a poëtis, quorum loca aliquot deinceps ponentur. Nunc exemplis paucis id agam, ut σίκυον a πέπονι σικύῳ, qui plerumque brevius πέπων dicitur omisso σικύῳ, vel σικυοπέπονι, quod vocabulum Galenus posuit, genere et natura succi diversum esse doceam. Hippocrates igitur, aut Polybus, ut Galeno videtur, περὶ παθῶν sic ait: σίκυος ὁ πέπων καὶ διουρητικὸν καὶ διαχωρητικὸν καὶ κοῦφον, ὁ δὲ ἕτερος πέπων ψύξιν τινὰ παρέχει. ubi in altero membro additum πέπων recte damnant Vaticani Codices. Idem II de Diaeta: σίκυοι ὠμοὶ ψυχροὶ καὶ δύσπεπτοι, οἱ δὲ πέπονες οὐρέονται καὶ διαχωρέονται, φυσώδεις δέ. ubi vides peponibus opponi cucumeres, qui crudi seu immaturi comeduntur. Deinde Aristoteles in Problematibus, postquam XX, c. 9 et 14 de σικύῳ quaedam docuerat, capite demum 32 quaerit: διὰ τί οἱ σίκυοι πέπονες ἄριστοι γίνονται ἐν τοῖς ἑλώδεσι πεδίοις, οὖσιν ἐνύγροις, οἷον περὶ Ορχομενὸν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ — οἱ δὲ σίκυοι αὐτοὶ ὑγρότεροι. διὸ καὶ οἱ κηπαῖοι φαῦλοί εἰσιν. Vnde apparet, pepones amare loca rigua aut paludosa, contra in hortis male provenire et degenerea. Galenus denique, qui tria cucumerum genera noverat, ita de Simpl. facult. I, 23: μηλοπέπονές τε καὶ σίκυοι ἤν τε καὶ πέπονες ἤν τε καὶ μὴ πέπονες ὦσιν, i. e. melones, cucumeresque sive ii sint pepones aut non pepones.

Theophrastus vocabulum et distinctionem peponis ignorat; contra is aliam differentiam annotavit VII, c. 4: τοῦ δὲ σικύου τρία γένη, Λακωνικὸν, Σκυταλίαν, Βοιώτιον. τούτων δὲ ὁ μὲν Λακωνικὸς ὑδρευόμενος βελτίων, οἱ δὲ ἕτεροι ἀνύδρευτοι. unde Plinius: *Cucumerum Graeci tria genera fecere, Laconicum, Scytalicum, Boeoticum. Ex iis tantum Laconicum aqua gaudere.* Videtur σκυταλίας esse genus longum et teres cucumeris, instar baculi, σκυτάλης. Ita enim αὐλὸς σκυταλίας dicitur. Pertinet igitur ad idem genus, quod Columella versu 395 descripsit, quanquam amara aquas illud addat, quod de solo Laconico genere annotavit Theophrastus. Contra Boeoticum peponem meliorem provenire in paludosis tradit Aristoteles. Verum id de toto genere cucumerum meminisse oportet, quod Columella XI, 3, 48 posuit: *Cucumis et cucurbita, quum copia est aquae, minorem curam desiderant: nam plurimum iuvantur humore.* Deinceps rationem docet, quo modo sicco loco seri debeant, quo rigationem ministrare non expediat; eandem scilicet, quae traditur in Geoponicis XII, 19: ἐὰν θέλῃς ἀνύδρους σικύους ἔχειν De cultura quaedam obiter docuit Theophrastus, quorum partem omissam aut neglectam video a scriptoribus serioribus. Quale est id, quod H. P. I, 22: ἔστι δὲ καὶ ἁπλᾶ ἔνια τῶν ἀνθῶν, καθάπερ ἐπὶ τῶν σικύων, ἃ ἐκ τῶν ἄκρων φύεται τοῦ κλήματος. διὸ καὶ ἀφαιροῦσιν αὐτά. κωλύει γὰρ τὴν τοῦ σικύου βλάστησιν. ubi flores simplices dicit masculos, ex quibus fructus prodit nullus, quos hodieque olitores decerpunt, nimis abundantes numero cum femineis. Diu enim et per partes floret cucumis, teste Theophr. VII, 3: ἀνθεῖ δὲ καὶ ὁ σίκυος καλούμενος. καὶ γὰρ ἐπιβλαστάνειν τούτῳ γε συμβαίνει. ubi animadverte, additum καλούμενος videri peculiare genus cucumeris significare. Gaza peponem interpretatus est. Plinius tamen simpliciter:

cucumis particulatim floret, sibi ipse superflorescens: et sicciores locos patitur, candida lanugine obductus, magisque quum crescit. Theophrastus C. P. VI, 14: καὶ ἐν τοῖς σικύοις ἡ ἐν τῷ χνοὶ πικρότης. Quae idem C. P. V, 6 de cucumerum cultura tradit, eadem verbotenus leguntur in Aristotelis Problem. XX, 9 et 14, unde excerpta suis singula locis Columellae apposui.

Alia superest cucumerum distinctio in σίκυον ἄγριον, ἥμερον et ἐδώδιμον. Agrestis cucumis est, qui et anguinus dicitur, in medicina tantum expetitum succum, elaterium, praebens, momordica elaterium Linnaeo. Contra sativus et edulis unus idemque esse videtur. Quae Galenus de pepone tradit, eadem de σικύῳ ἐδωδίμῳ docere Aetius cum Paulo videtur, Latino p. 265. Sed ex Galeni VIII de Simpl. Medic. facult. adparet, ἐδώδιμον seu edulem cucumerem comprehendere acerbum san vulgarem nostrum cucumerem alterumque maturum seu peponem. Melopepones Galenus minus noxios stomacho minusque vomitum excitare pronuntiat quam pepones, addens de Alim. Fac. II: τῶν δὲ πεπόνων οὐκ ἐσθίοντες οἱ ἄνθρωποι τὸ τῆς σαρκὸς ἔνδον ἐν ᾧ τὸ σπέρμα, τὸ τῶν μηλοπεπόνων ἐσθίουσι. καὶ τοῦτ' αὐτοῖς συντελεῖ πρὸς διαχώρησιν. οἱ δὲ τὴν σάρκα μόνον ἐσθίοντες αὐτῶν, ἧττον τῶν πεπόνων διαχωροῦσιν αὐτήν.

Peponem Galenus ibidem vomitum excitare scribit atque urinam movere, multo magis quam melopepo et cucumis. Denique idem negat, pepones et melopepones siccos servari posse, contra cucumeres veluti cucurbitas siccatas servari, in libro de bono humore. Sed cucumeres non solum sicci, sed et virides servabantur, docentibus Aristotele cum Theophrasto in locis supra laudatis. Accedunt Geopon. XX, 19 et Plinius XIX, s. 24.

Cucumeres scriptores Graeci recentiores ἀγγούρια et τετραγγούρια dixerunt. Simeon Sethi p. 4: ἀγγούρια τὰ λεγόμενα σίκυα, κατὰ κοινὴν δὲ τετράγγουρα ψυχρά ἐστι. Suidas: σίκυα· τὰ τετράγγουρα. Moschopulus: σίκυα· οἱ νῦν ἰδίως. πέπονες καὶ τὰ κοινῶς τετράγγουρα. Constantinus de administratione Imperii: τετράγγουρον δὲ καλεῖται διὰ τὸ εἶναι αὐτὸ δίκην ἀγγουρίου. Igitur a vasis ventricosi similitudine anguria dicta sunt, et pepones significare videntur. Idem Sethi: Σαρακηνικὸς πέπων ψυχρός ἐστι καὶ ὑγρὸς καὶ ὠφέλιμος εἰς τε τοὺς καύσους πυρετοὺς καὶ τοὺς ἀκριβεῖς τριταίους καὶ τὰς θερμὰς γαστέρας. quae fere eadem de melopeponibus Geoponica XX, 20 tradunt. Isaac de diaetis apud Vincent. Sp. nat. X, 91. Est apud Saracenos genus melonis, cuius humiditas minor est caeteris. *Citrolos* ex Charta anni 1178 posuit Cangius, atque aliunde *citrullos*. In Vincentio etiam *cicroli* vocantur. Cucumeres citrullis iungit Crescentius VI melones separatim tractans, quorum genus longum, viride at curvum *melangulos* vocari ait. Citroli et citrulli ex vetere vocabulo *citrei* (cucumeres) superesse videntur; seminibus nigris vel rufis facile agnoscendi.

Scaliger ad Phrynichum p. 109 affirmat, melones nostros veteribus ignotos, contra pepones et melones eorum esse, quos Hispani *Albadegas* vocent. Nunnes Hispanus ibidem suspicatur, σίκυον σπερματίαν et melopeponem esse genus illud melopeponis mollioris, quod Valentini *albudecam*, alii vero Hispani *badeam*

appellent; contra *σίκυον δρακοντίαν* Athenaei esse Hispanorum *Alficos*. Anguria Simeonis interpretatur idem cucumeres vulgares, qui hodieque a Graecis *anguri* dicantur. Matthiolus cum Dodonaeo melopepones Galeni censuit esse quos nunc melones vocamus, quanquam Matthiolum dubium faciebat locus Galeni supra positus, ubi homines dicuntur in peponum esu abstinere a carnis parte ea, quae semina inclusa gerit, quam in melopeponibus eandem comedant. Hodie enim Itali carnem eandem peponis et melonis vel edunt vel repudiant, prouti fructus ii plus minusve maturitatis sunt adepti. Cum Costaeo Latinus Latinius in Bibliotb. II, p. 78 et in Epistolis l. c. censuit Galeni pepona esse Hetruscorum et Romanorum *Cocomero*, Insubrium *Anguria*, melopepona esse Romanorum *melone*, Etruscorum *pepone*, *σίκυον* Etruscorum et Romanorum *cedruolo*.

Plinius melones nostros tam manifestis signis describit, ut vix dubitationi locus esse possit XIX, s. 23: *Ecce cum maxime nova forma eorum in Campania provenit mali cotonei effigie. Forte primo natum ita audio unum: mox semine ex illo genus factum, melopepones vocant. Non pendent hi, sed humi rotundantur. Mirum in his praeter figuram coloremque et odorem, quod maturitatem adepti, quanquam non pendentes, statim a pediculo recedunt.* ubi Dalecampius monuit, Plinium cucumerum nomine comprehendere melones nostros, cucumeres et angurias, alio nomine bathecas dictas. Citrinos cucumeres esse Gallorum *Sucrades blanches*, nigros *Sucrades rouges*.

In cucumerum genere memoratur *σίκυος σπερματίας*, semine fartus, et *εὐνουχίας*, semine carens. Athenaeus II, p. 69 in loco Cratini *σίκυον μέγιστον σπερματίαν* interpretatur *πέπονα*; nescio quam recte. *σικύου πέπονος εὐνουχία* meminit ibidem Plato Comicus. Magnitudinem tumidam peponia arguit dictum Anaxilae *τὰ δὲ σφῦρ' ῴδει μᾶλλον ἢ σίκυος πέπων*. Quidquid denique molle et mite est, Graeci cum pepone comparant, in bonam scilicet et in contrariam partem. Hesychius *σίκυον σπερματίαν* interpretatur *τὸν μέγαν σίκυον*. alibi tamen *μηλοπέπονα*. Pollux VI, 46 cum Herodiano Piersoni p. 463 *σπερματίαν* interpretatur *πέπονα*. Eunuchias pepon gracilis et longus intelligendus videtur cum Casaubono; quoniam Meleagri crura Comicus Plato cum eo comparavit. Ibidem exstat Phaniae Eresii locus de esu peponis et cucumeris, sed vitiosus: *βρωτὰ μὲν ἁπαλὰ τῷ ἐπικαρπίῳ σίκυος καὶ πέπων ἄνευ τοῦ σπέρματος, πεττόμενον δὲ τὸ περικάρπιον μόνον.* quae Dalecampius vertit: *cucumerem immaturum cum carne quae semen ambit, in cibum lautum esse, peponem vero detracto semine; minime vero carnem eius, quae semen amplectitur, nisi matura sit.* Quae duxisse ille videtur ex recordatione loci Galenici, quem supra posui. Casaubonus coniiciebat legendum: *βρωτὰ μὲν ἁπαλὰ τῷ περικαρπίῳ σίκυος καὶ πέπων μετὰ τοῦ σπέρματος, πεττομένων δὲ τὸ περικάρπιον μόνον.* Quae tamen sententiam Galeno contrariam fundunt.

Nomen latinum ex graeco derivatum esse suspicor; Varronis certa etymologia inepta est. Hesychius *κύκυον* interpretatur *σίκυον*; unde *cucuma* et *cucumis* Latinorum potuit oriri. Alias *σίκυς* Graeci Attici *σίκυος* dixerunt. Hesychius etiam *ἡδυνέον· ὁ σίκυος*. ubi Interpretes non meminerant loci apud Athenaeum III,

Cum canis Erigones flagrans Hyperionis aestu
Arboreos aperit foetus, cumulataque moris
Candida sanguineo manat fiscella cruore,
Tunc praecox bifera descendit ab arbore ficus,
Armeniisque, et cereolis, prunisque Damasci
Stipantur calathi, et pomis, quae barbara Persis

(400) *Quom* Bruseb. *origones* Bononien. Regiens. (401) *fetus* Mosquens. (403) *bifere* Sang. (407) *Ac* I. B R. *laeti* Mosq. I. B. Br. R. A. Iunt. G.

p. 74: Ἡρακλείδης ὁ Ταραντῖνος ἐν τῷ συμποσίῳ ἡδύγαιον καλεῖ τὸν σίκυον. nec ibi Casaubonus recordabatur Hesychii. Denique admonendus est lector ex Athenaeo II, p. 68, Speusippum peponem nullibi, sed pro eo σικύαν nominasse, contra Dioclem omissa σικύᾳ peponem appellasse. Inde factum puto, ut postea σικύας nomen ad cognitum Indicae cucurbitae genus longum transiret, ut ex Menodoro aliisque docet Athenaeus III, p. 59. Quid quod ipse Theophrastus nullibi peponis meminit, sed pluribus in locis σίκυον, κολοκύντην et σικύαν iungit, ubi σικύα esse videtur pepon, aut cucurbita Indica, quae Alexandrina forte est Columellae.

402. *Sanguineo cruore*) I. e. succo mororum sanguineo; simul alludit ad fabulam de Thisbe, ex cuius sanguine nigrum colorem traxisse dicuntur mora; recte monente Pomponio. Fabulam narravit Ovidius, cuius unicus exstat locus ex antiquitate de moris albis. Raram eorum mentionem Mercurialis V. L. I. p. 26 explicabat inde, quod alba morus ex insitione super albam populum facta enata fuerit, quam sub imperii romani ditione sero apparuisse uti plures alias insitiones ait.

403. *Bifera*) Horatius Epist. I, 7, 5: *dum ficus prima calorque* (canicularis) *designatorem decorat lictoribus atris.* Suetonius Aug. 76: *ficos virides biferas* habet.

404. *Armeniis*) Pruna *armeniaca*, quae sola et odore commendantur habet etiam Plinius 15, s. 12.

Cereolis) De ficis quae servant flavae cognomina cerae infra versu 417 mentionem alienam iniicit Schoettgen. *Prunum magis cera luteum* nominat cum sorbo carmen Priapeium 51, versu 9. Vt vulgaria nominat Copa versu 18: *autumnali cerea pruna die.* Autumnalia pruna Propertius II, 2, 13. Pruna silvestria, onychina memorat Columella XII, 10, sed purpurea, quae ibidem vulgo leguntur sect. 4 spuria sunt. Vide ibi notam. Plinius l. c. candida, etiam hordearia dicta, quoniam cum hordeo maturantur, et alia candida, seriora et maiora a vilitate asinina dicta habet; deinde nigra, et laudatiora *cerina atque purpurea.* De persicis prunis, malinis, amygdalinis et nuciprunis et Damascenis vide ad Palladii Novembri VII, 16. *Cerea pruna* nominat Virg. Eclog. II, 53. Ovidius Metam. XIII, 817, post nigra, magis generosa cerea nominat.

405. *Persis*) Plinius XV, sect. 13. *in totum quidem Persica peregrina etiam Graeciae Asiaeque esse ex no-*

Miserat, ut fama est, patriis armata venenis.
At nunc expositi parvo discrimine lethi
Ambrosios praebent succos, oblita nocendi.
Quin etiam eiusdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant mitescere Persica malo.

Gr. *leti* Herv. (408) *succos* Mosq. (410) *Praecoqua* Sang. (411) Ita pro

mine ipso apparet, atque ex Perside advecta. — nam Persicae arbores sero et cum difficultate transiere, ut quae in Rhodo nihil ferant, quod primum ab Aegypto earum fuerat hospitium. Falsum est, venenata cum cruciatu in Persis gigni et poenarum causa a regibus translata in Aegyptum terra mitigata. Id enim de Persea diligentiores tradunt, quae in totum alia est, myxis rubentibus similis, nec extra Orientem nasci voluit. Eam quoque eruditiores negaverunt ex Perside propter supplicia translatam, sed a Perseo Memphi satam. — Semper autem folia habet et poma subnascentibus aliis. De Persea, quam Persicam arborem dicit, Aegyptiaca accurate tradit Plinius XIII, sect. 17 ex Theophrasti H. P. IV, 2. Sub nomine arabico Laebach accuratius arborem cum fructu descripsit Abdallatif in Memorab. Aegypti p. 41 sqq. versionis germanicae, qui graecas etiam fabulas de ea arbore refert. Columella poëtam hic simulans fabulam de persica arbore traditam nunc secutus est, quam alii de persea non maiore iure retulerant, ut recte annotavit Plinius. De Persea enim h. l. loqui Columellam, non est verosimile, quod ea arbor extra Orientem non provenit, teste Plinio. An huc pertinet locus Aristotelis de Plantis l. 7: *βελτίνιον δὲ τὸ δηλητηριῶδες τὸ γινόμενον ἐν τῇ Περσίδι μεταφυτευόμενον ἐν Αἰγύπτῳ ἢ ἐν Παλαιστίνῃ γίνεται βρώσιμον* ubi Alberti versio *belenum* nominat.

At nunc) Violenta medicina Salmasius Exercit. Plinian. p. 426, h. l. sanatum volebat ita: *exposito patriae discrimine, laeta* etc. Vitiosum locum esse omnes fatentur, et vitium arguit verbum *expositi*, quod ad poma male refertur. In Salmasii emendatione male *exposito* dicitur pro proposito; cuius notionis exemplum nullum attulit, etsi tralaticiam eam affirmat esse. Malim igitur legere: *deposito parvo discrimine leti.*

410. *Mitescere praecoqua*) Quum in Sangerm. libro sit *praecoca*, lubenter recepi lectionem eam, quam iam olim h. l. restitui volebat Salmasius. Ex genere enim Persicorum nunc species singulas enumerare incipit, et primam praecocem. Persica praecoqua habet etiam Palladius Novembri VII, 6. Plinius XV, sect. 11: *persicorum palma duracinis. Nationum habent cognomen gallica et Asiatica. Post autumnum maturescunt; aestate praecocia, intra 30 annos reperta et primo denariis singula venumdata.* Praecoqua minora fuisse, et gallicorum Asiaticorumque discrimen ex solo Columella discimus. Adde tamen Apicium IV, 5, ubi gustum de praecoquis praeparat his verbis: *duracina primotica pusilla praecoqua purgas* etc. ubi vox *primotica* a glossatore addita

Tempestiva madent, quae maxima Gallia donat;
Frigoribus pigro veniunt Asiatica foetu.
At gravis Arcturi sub sidere parturit arbos
Livia, Chalcidicis, et Caunis aemula Chiis,
Purpureaeque Chelidoniae, pinguesque Mariscae,

manent I. B. Br. R. Mosq. Ascen. S. *mandent* Lips. (414) *Linia* I. B. Br

fuit. Fuerunt autem persica praecocia, item armeniaca praecocia, quae non ubique recte distinxerunt scriptores post Columellam. Plerumque enim postea praecocium cognomen armeniacis adhaesit sive malis sive prunis. De genere enim iam olim fuit disputatum. Graeci dixerunt praecocia corrupto vocabulo βερίκοκκα; hinc vulgatum nomen *Abricots*, *Apricosen* derivant. Calpurnius Eclog. II, 43: *et modo cogit insita praecoquibus subrepere persica prunis*. Martialis XIII, 46: *vilia maternis fueramus praecoqua ramis nunc in adoptivis persica rara sumus*. Ita is de persicis nucipersicis. Sic nuciprunum est prunum nuci insitum apud Plinium 15, cap. 13 Armeniaca vulgo interpretatur *Amarellen*, *Marillen*, sed id genus melius convenire videtur praecocibus Columellae.

411. *Madent*) i. e. percoquuntur, mollescunt. Male vulgo *manent*; ut recte etiam admonuit Pontedera. Ita noster XI, 3, 23: *madescat celerius coctura*. et noster in hoc ipso carmine versu 398, *riguoque madescit lutens arvo*. de cucumere. ubi recte de hac notione admonuit Gesner, et lectorem ad Rhodium ablegat in notis ad Scribonium c. 41. Ita Virgilius Georg. I, 196, de leguminibus: *et quamvis igni exiguo, properata maderent*. Apicius VIII, cap. V: *aprum elixas quousque madescat*. VI, 3: *perdicem quum pluma sua elixabis et coctura madefactum depilabis*. Sic ille saepius. Hinc apparet, *madefacere* non esse aspergere humore, sed penetrare, quod egregie docuit Io. Frid. Gronovius ad Senecae Q. N. III, c. 27, p. 274. Veterem tamen errorem in Thesaurum suum transtulit Gesner. Est a Greco μαδᾷν.

Maxima Gallia) Magna, seu Transalpina Gallia interpretabatur Schoettgen, rectius vero ad ipsa mala persica refert Gesnerus.

414. *Caunis aemula Chiis*) Aut cum Vrsino *caunias* aut *Chia* legendum est. Chias ager Setinus Italiae ferebat, vinosi simul et salsi seu pungentis saporis, teste Martiali. Nigram et albam Chiam et Chalcidicam reperiri ait Macrobius. *Cortice renitenti Chias* dixit Calpurnius Eclog. II, 81.

415. *Chelidoniae*) Plinius 15, sect. 19: *novissima sub hieme maturatur chelidonia*. Atheuaeus XIV, p. 642: ἐρυθρομελαίνας interpretatur. Dioscorides V, 41, φοινικᾶς etiam dici ait, colore nigropurpuro. Italis dici *fico asprino* ex B. Porta annotat Bodaeus. Brotier interpretatur *la petite Bourjassotte*.

Mariscae) Has sole cum aliis in annuos usus siccari ait Plinius 15, s. 19, fatuas mariscas vocat Martialis VII, 24. In loco cretoso et aperto seri eas vult Cato cap. 8. Ab Italis *fico lardare* et *pallaria* ob pinguedinem

Et Callistruthis roseo quae semine ridet,
Albaque, quae servat flavae cognomina cerae,
Scissa Libyssa simul, picto quoque Lydia tergo.

R. *calcidicis* Br. *Caumis emula* Mosq. (416) *callistrutis* Br. *calistrutis* Iens. *calistrutiis* B. R. *challistrutis* Ald. Iunt. G. Gr. H. St. Lips. *callistruithis* Sang. *callischrutis* Mosq. (417) *caerae* Br. (418) Vulgo *Libysca*. (421)

dici, Io. Bapt. Porta tradit. Iuncum mariscon habet ex Magone Plinius 21, s. 69. Mariscas ridera dixit Martialis II, 19.

416. *Callistruthis*) Plinius: *callistruthiae, parum sapore praestantiores, ficorum omnium frigidissimae.* ubi Harduinus locum Capitolini in Albino posuit hunc: *ficus passarias, quas Graeci callistruthias vocant.* Brotier interpretatur Gallica *la Figue Cordeliere, la Servantine.* In Plinio cum Dalecampio Bodaeus emendat: *haud parum sapore.* Callistruthias enim, ut praestantissimas inter romana genera laudat Athenaeus. *Digitelle* Italis dici a longo pediculo, monet B. Porta.

417. *Albaque*) Athenaeus III, p. 75, λευκερινεοὺς memorat ex Attico rei rusticae scriptore, et auspicatur esse eam, quae ferat albas ficos. Sed Columella expressit *albiceratam* Plinii, quae Italis *fico Ottana* audit, auctore B. Porta. Leonidas Tarentinus Epigr. XLV. ὡς ἡ λευκοόπωρος ἐγὼ καὶ ἐνώριος ἤδη κείνῳ συκοφορῶ τὰς ἀπύρους ἀκόλους.

418. *Lydia*) Lydia a Pariis αἱμώνια dicta fuerunt propter colorem rubrum teste Athenaeo III, p. 76. Plinius: *Lydiae, quae sunt purpureae.* ubi Brotier interpretatur: *la Figue violette.* B. Porta Neapolitanis *fico pente* audire ait.

Libyssa) Ita scripsi grammatica ratione exigente pro *Libysca.* Noster V, 10, iuxta Africanam nominat Libycam et Lydiam. Schoettgen eum Harduino scissam interpretatur candicante rima ex Plinio 15, sect. 19, ubi est: *Alexandrina e nigris est candicante rima, cognomine delicatae.* Idem antea: *nam de Africanis, quas multi praeferunt cunctis, magnas quaestio est. quum id genus in Africam nuperrime transierit, patriae nomen obtinent.* ubi Codex Salmanticensis habet *obtinens.* Deinde in reliquis verbis Codices et editi libri quidam habent: *nigris est, candicans, terena cognomine delicata.* ubi postremum *delicatae* graecae vocis τέρεινα interpretationem esse censebat Pintianus. Africanam nominavit iam olim Cato; igitur diversa haec esse debet, non ex Africa, sed in Africam translata. *Scissa* dici videtur a rima, quae hiat. Sic Hesychio κεχήνια σῦκα· τὰ αὐτόματα κεχηνότα. Philostratus Icon. I, 331: σῦκα μέλανα ὀπῷ λειβόμενα σεσώρευται μὲν ἐπὶ φύλλων ἀμπέλου, γέγραπται δὲ μετὰ τοῦ φλοιοῦ ῥηγμάτων· καὶ τὰ μὲν ὑποκέχηνε παραπτύοντα τοῦ μέλιτος. τὰ δ' ὑπὸ τῆς ὥρας οἷον ἔσχισται — σῦκα τὰ μὲν ὠμὰ καὶ ὀλύνθους ἔτι, τὰ δὲ ῥυσσὰ καὶ ἔξωρα, τὰ δὲ ὑπασέσηρα, παραφαίνοντα τοῦ χυμοῦ τὸ ἄνθος. ubi ex Codice Gudiano μετὰ τῶν τοῦ φλοιοῦ, deinde ὑπεσέσηρε corrige. Is enim ὑποσέσυρε habet, prorsus ut apud Oppianum Cyneg. III, 442: ὑπέσυρεν ὀδόντα pro ὑπέσηρεν. ubi vide notam meam.

Quin et Tardipedi sacris iam rite solutis
Nube nova seritur, caeli pendentibus undis,
Gongylis, illustri mittit quam Nursia campo,
Quaeque Amiterninis defertur bunias arvis.
Sed iam maturis nos flagitat anxius uvis
Evius, excultosque iubet claudamus ut hortos.
Claudimus, imperioque tuo paremus agrestes,
Ac metimus laeti tua munera dulcis Iacche,
Inter lascivos Satyros Panasque biformes
Brachia iactantes, vetulo marcentia vino.
Et te Maenalium, te Bacchum, teque Lyaeum,
Lenaeumque patrem canimus sub tecta vocantes.
Ferveat ut lacus, et multo completa Falerno
Exundent pingui spumantia dolia musto.

Hactenus hortorum cultus, Silvine, docebam

Congilis Br. Ald. *congilis inlustri* Mosq. *congelis* L. (422) *amyrtenimis* I. Br. *amiturninis* B. R. *burnias* L. (423) *amixius* Lips. *anuxius* Mosq. (424) *Euchius* I. B. Br. R. A. Iunt. H. *Euhius* G. Gr. *Euchios* L. Mosq. *Euhios* Sanger. et sic Codd. Lucretii V, 745, *Euhius* exhibent scriptum monente Gronovio. (426) *laeti iam* Sang. *iacchae* Mosq. (429) *menal.* Br. Mosq. *lyeum* Mosq. *laetum atque lienum* Lips. (430) *leneumque* Mosq. (431) *ac musto* Br. *musto* etiam Lips. Sang. Mosq. (432) Ita pro *exudent* ex I. B. A. Iunt. G. H. Lips. Sang. dedit Gesner. *exundet* R. (433) Ita

419. *Tardipedi*) Post Vulcanalia peracta pluviis autumnalibus istantibus napos et rapa serenda praecipit. Rapa optima habebantur Nursina, napi Amiternini. Cf. ad Colum. II, 10, 22 et XI, 3, 16. Graece rapum dicitur γογγύλη, γογγυλὶς, napus autem βουνιάς. Tardipes est Vulcanus, idem claudus dictus.

423. *Sed iam*) Ex h. l. arguere licebat, hunc de cultu hortorum librum ante libros de vinearum cultu scriptum fuisse.

431. *Falerno*) Pro quovis vino nunc est. De Falerno Plinius XIV, sect. 8: *solo vinorum flamma accenditur.* Hinc Martialis carmen de Murrhinis: *Si calidum potas, ardenti myrha falerno convenit, et melior fit sapor inde mero.* interpretatur Cornarius ad Galenum de Compos. Medic. p. 431.

432. *Pingui*) Manilius III, 662: *tum Liber gravida descendit plenus ab ulmo pinguiaque expressis despumant musta racemis.*

Hortorum) Ita legendum esse pro *arvorum* aut *agrorum* monuit Ponte-

Siderei vatis referens praecepta Maronis,
Qui primus veteres ausus recludere fontes
Ascraeum cecinit Romana per oppida carmen.

pro *agrorum* I. B. Br. R. Lips. suprascriptum habet Sang. *arvorum* cum Ald. reliquae. (435) *fontis* Br. Mosq. (436) *Atreum* Iens. *Astreum* Br. Lips. *Ascreum* Ald. prior et Mosq. *oppidam* (sic) Mosq.

dera, qui vulgatam ex Virgilio huc translatam temere fuisse putabat.

436. *Ascraeum*) Ipsa sunt Virgilii verba Georg. II, 176.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE

LIBER VNDECIMVS

DE RE RVSTICA

Claudius Augustalis tam ingenuae naturae, quam eruditionis adolescens complurium studiosorum[a] et praecipue agricolarum[b] sermonibus instigatus extudit[c] mihi, cultus hortorum prosa ut oratione componerem. Nec me tamen fallebat hic eventus rei, quum[d] praedictam materiam carminis legibus implicarem. Sed tibi, Publi Silvine, pertinaciter expetenti 2
versificationis nostrae gustum, negare non sustinebam, facturus mox, si collibuisset,[e] quod nunc aggredior, ut olitoris curam subtexerem[f] villici officiis:

Colnmellae Lib. XI. Cap. I. (a) Ita pro *studiorum* correxit Gesner. et sic ex Sang. Gronov. (b) Ita pro *agricolationum* P. Sang. (c) Ita pro *excudit* Sang. (d) *quom* Br. (e) *conlibisset* P. (f) *subtexam* I. B. Br. R.

Librum hunc XI inscribendum esse Villicum ex libri XII, cap. 18, verbis his: *quamvis priore libro qui inscribitur villicus* arguit Morgagni; cuius opinionem confirmat Index argumentorum ex Codice Lips. et Sangerm. positus ab initio librorum Columellae, quam vide.

Cap. I. *Augustalis*) Germanicus interpres Curtius interpretatur sodalem vel sacerdotem Augustalem; in honorem Augusti instituti collegii socium. Equidem vix dici puto Augustalem omisso vocabulo sodalis vel sacerdotis.

Studiosorum — agricolarum) Ita iam Gesnerus vidit esse scribendum pro *studiorum — agricolationem*; et diserte libri duo *agricolarum* praeferunt. Sequens *extudit* pro *excudit* coniectura assecutus fuerat Vrsinus et Iunius Epist. 201, p. 378.

quae[g] quamvis primo rei rusticae libro videbar aliquatenus executus; quoniam[h] tamen ea simili desiderio noster [idem[i]] Augustalis saepius flagitabat, numerum, quem iam quasi consummaveram,[k] voluminum excessi, et hoc undecimum praeceptum rusti-
3 cationis memoriae tradidi. Villicum fundo familiaeque praeponi convenit aetatis nec primae nec ultimae. nam servitia sic tirunculum[l] contemnunt, ut senem iuvenes:[m] quoniam alter[n] nondum novit opera ruris, alter[o] exequi iam non potest; atque hunc adolescentia[p] negligentem, senectus illum facit[q] pigrum. Media igitur aetas huic officio est aptissima: poteritque ab anno trigesimo usque in sexagesimum,[r] si non interveniant fortuita corporis vitia, satis validi fungi
4 muneribus agricolae. Quisquis autem destinabitur huic negotio,[s] sit oportebit idem scientissimus robustissimusque, ut et doceat[t] subiectos, et ipse commode faciat quae praecipit. siquidem NIHIL recte sine exemplo docetur,[v] aut discitur, praestatque villicum magistrum esse operariorum, non discipulum,

L. *subtexeram villicis* P. *villicis* etiam L. (g) *Qui* I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. (h) *quom* Br. deinceps vulgatum *eam* ex Sang. correxi, qui postea *similis* habet. (i) *idem* om. P. Sang (k) *consuman.* Br. A. (l) *tyrunc.* Br. (m) *iuvenes* ex Lips. addidi. *iuvenum* P. (n) Ita pro *ille* I. B. Br. R. L. Sang. (o) Ita pro *hic* Sang. (p) *adulesc.* Br. (q) *facitillum* Br. (r) *sexagesimo* Br. XL. I. B. R. Lips. *annis quinque et triginta — sexagesimum et quintum* Sang. movente etiam Gronovio ad Phaedri II. 2. 3. (s) *negocio* Br. (t) *et doceat* Sang. Vulgo *edoceat.* (v) *doceatur* A. G. H. St. paulo

Primo) Scilicet I, 8 et cap. 9. Vrsinus tamen malebat *priori* legi; et deinceps *ea*; quam coniecturam Sang. firmavit. Deinceps *idem* omittunt libri optimi; *item* malebat Gesner.

Vt senem) Libro I, 8: *Iamque is transcenderit aetatem primae iuventutis nec dum senectutis attigerit; illa ne et auctoritatem detrahat ad imperium, quum maiores dedignentur parere adolescentulo, haec ne laboriosissimo succumbat operi.* Ceterum concinnitas orationis postulabat, ut ex Lips. *iuvenes* adderem post *senem*. Sang. *Vilicum* habet.

Non discipulum) Vsitatius erat *quam discipulum*.

quum etiam de patrefamiliae prisci moris exemplum Cato dixerit: MALE agitur cum domino, quem villicus docet. Itaque in Oeconomico Xenophontis,[x] quem 5
M. Cicero latino sermoni tradidit, (vir[y]) egregius ille Ischomachus[z] Atheniensis rogatus a Socrate utrumne, si res familiaris desiderasset, mercari villicum tanquam fabrum, an a se instituere[a] consueverit: Ego vero, inquit, ipse instituo. Etenim qui me absente in meum locum substituitur, et vicarius meae diligentiae succedit, is ea, quae ego, scire debet. Sed[b] haec nimium prisca, et eius quidem temporis sunt,[c] quo idem Ischomachus[a] negabat quemquam[d] rusticari nescire. Nos autem memores 6
ignorantiae[e] nostrae vigentis sensus adolescentulos,[f] corporisque robusti peritissimis agricolis commendemus. quorum monitionibus vel unus ex multis,[g] (nam est difficile erudire) non solum rusticationis, sed imperandi consequatur scientiam.[h] Quidam enim quamvis operum probatissimi artifices, imperitandi parum prudentes aut saevius aut etiam lenius agendo rem dominorum corrumpunt. Quare, sicut dixi, do- 7
cendus, et a pueritia rusticis operibus edurandus,[i]

antea vulgatum *patrefamilias* ex Sang. mutavi. (x) *Zenoph.* I. B. Br. R. (y) *ut* Br. omitt. *vir* Sang. (z) *Symachus* I. B. Br. R. *Ischomacus* A. Iunl. Gr. H. St. *Scomachus* L. P. *Schomachus* Sang. (a) *constituere* L. (b) *et* edd. I. B. Br. R. (c) Ita I. B. Br. R. Sang. Gesn. *fuit* cum Ald. aliae. (d) *quenquam* Ald. (e) Post haec verba incipit deesse in antiquo usque ad *itaque cuiusque rei.* Politianus. Eadem omittit Sang. (f) *adulesc.* Br. (g) *multis. Nam non est* I. B. Br. R. (h) *se inscientiam* L. (i) *educan-*

Cato) Sententia exstat cap. V, 2.

(*Vir*) Omisit Sangerm. igitur inclusi; nam melius abest. Antea *sermone* Sangerm.

A se instituere) Haud scio an praestet *ipse instituere.* quod video nunc Gronovium etiam monuisse. Xenophon Oecon. cap. 12: ἢ αὐτὸς παιδεύεις τοὺς ἐπιτρόπους — αὐτὸς πειρῶμαι παιδεύειν.

Difficile erudire) *Omnes* aut simile vocabulum addi volebat Almeloveen, obnitente Gesnero.

Edurandus) Comparavit Gesner ex

multisque prius experimentis inspiciendus erit futurus villicus, nec solum an perdidicerit disciplinam ruris, sed[k] an etiam domino fidem ac benevolentiam exhibeat, sine quibus nihil prodest villici summa scientia. Potissimum[l] autem est in eo magisterio scire et aestimare,[m] quale officium et qualis[n] labor sit cuique iniungendus. nam nec valentissimus possit[o] exequi quod imperatur, si nesciat quid agat; nec peri-
8 tissimus, si sit invalidus. Qualitas itaque[p] cuiusque rei consideranda est. quippe aliqua sunt opera tantummodo virium, tanquam promovendi onera portandique: aliqua[q] sociata viribus et arti, ut fodiendi arandique, ut[r] segetes et prata desecandi: nonnullis minus virium, plus artis adhibetur, sicut putationibus insitionibusque vineti: plurimum etiam scientia pollet in aliquibus, ut in pastione pecoris atque
9 eiusdem medicina. Quorum omnium officiorum villicus, quod[s] iam prius dixi, aestimator[t] bonus esse non potest, nisi fuerit etiam peritus, ut[v] in unoquoque corrigere queat perperam factum. NEQVE enim satis est reprehendisse[x] peccantem, si non doceat recti viam. Libenter igitur eadem loquor:[y] tam docendus est futurus villicus, quam futurus figulus aut faber. Et haud facile dixerim, num illa tanto

dus Br. A. *edurandus* I. B. R. Iunt. Gesn. (k) *sed* om. I. B. Br. R. *benivol.* Br. (l) *potentissimum* Br. et Lips. (m) *existimare* I. B. Br. R. (n) *et quis* I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. (o) *posset* vulgatum ex L. correxit Gesn. (p) Sic pro *ita* I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. Sang. (q) *alia sociatam* P. (r) *ut* addidi ex Sang. (s) Ita pro *quem* Sang. (t) *existim*: I. B. Br. R. (v) *ut* om. R. (x) *reprehendi* Sang. (y) *loquamur* Sang. sed a prima

I, 8, 2: *rusticis operibus ab infante duratus.* et *inspectus experimentis.*

Libenter igitur) Mihi haec sana non videntur. Malim: *Igitur, libenter enim eadem loquor, tam docendus* etc.

Et haud facile dixerim) Ex Codice suo ita redintegrat Pont. *dixerim, quis eorum magis erudiendus sit; nam illa tanto sunt expeditiora, quanto minus ampla sunt. Rusticationis.* Quod insigne supplementum satis indicat Codicis istius praestantiam.

expeditiora sint discentibus artificia, quanto minus
ampla sunt. rusticationis autem magna et diffusa ma- 10
teria est, partesque si velimus eius percensere, vix
numero comprehendamus. Quare satis admirari ne-
queo, quod primo scriptorum meorum exordio iure
conquestus sum: caeterarum artium minus vitae ne-
cessariarum repertos antistites; agriculturae neque
discipulos neque praeceptores inventos: nisi magnitu-
do rei fecerit[1] reverentiam vel discendi vel profitendi
pene immensam scientiam; quum tamen non ideo
turpi desperatione oportuerit eam negligi. Nam nec 11
oratoria disciplina deseritur, quia perfectus orator
nusquam repertus est; nec philosophia, quia nullus
consummatae sapientiae: sed e contrario plurimi se-
metipsos exhortantur vel aliquas partes earum addi-
scere,[a] quamvis universas percipere non possint.
Etenim quae probabilis ratio est obmutescendi, quia
nequeas orator esse perfectus; aut in socordiam
compelli, quia desponderis sapientiam? MAGNAE rei 12
quantulumcunque[b] possederis, fuisse participem, non
minima gloria est. Quis ergo, inquis, docebit futu-
rum villicum, si nullus professor est? Et ego intelligo
difficillimum esse ab uno velut auctore cuncta rusti-
cationis consequi praecepta. verumtamen[c] ut univer-
sae disciplinae vix aliquem consultum, sic plurimos
partium eius invenias magistros, per quos efficere
queas perfectum villicum. nam et arator reperiatur

manu esse *loquatur* monet Gr. (1) *fecerit* I. B. Br. R. *pepererit* cum Ald. reliquae. *peperit* P. *ceperit* S. (a) *adiscere* Br. (b) *quantulucunque* Br. Ald. (c) *veruntamen* Ald. (d) *poeni* P. antiq. paulo antea ex Sang. vulgatum

Pepererit) Gesnerus malebat *sed forte — peperit.* Posteriorem partem emendationis probo.

Consummatae sapientiae) Ex Sang. *scientiae* annotavit Gronovius.

aliquis bonus, et optimus fossor, aut foeni[d] sector, nec minus arborator et vinitor, tum etiam veterinarius et probus[e] pastor, qui singuli rationem scientiae
13 suae[f] desideranti non subtrahant. Igitur complurium agrestium formatus artibus, qui susceperit officium villicationis, in primis convictum[g] domestici,[h] multoque etiam[i] magis exteri[a] vitet. Somni et vini sit abstinentissimus, quae utraque sunt inimicissima diligentiae. nam et ebrioso cura officii pariter cum memoria subtrahitur; et somniculosum[l] plurima effugiunt.[m] quid enim possit[n] aut ipse agere, aut cuiquam
14 dormiens imperare? Tum[o] etiam sit a venereis amoribus aversus: quibus si se dediderit,[p] non aliud quidquam[q] possit cogitare, quam illud quod diligit. Nam vitiis eiusmodi pellectus animus nec praemium iucundius quam fructum libidinis, nec supplicium[r] gravius quam frustrationem[s] cupiditatis existimat. Igitur[t] primus omnium vigilet, familiamque semper ad opera[v] cunctantem pro temporibus anni festinan-

reperitur correxi. (e) *bonus* P. nov. (f) Male *sui* Geso. (g) *coniunctum* Br. (c) Ita pro *domesticum* Saog. (i) *ut* L. P. *etiam* om. Saog. (a) Ita pro *externum* Sang. *externi vitet somni* Lips. *extervitet* P. aut. *externi. Somni* P. novus. (l) Ita pro *somniculoso* I. B. Br. R. *somniculosos* L. (m) *afficiunt* P. Saog. (n) Ita pro *potest* I. B. Br. R. Sang. (o) *cum* leus. Br. *quin* B. R. *dum* P. aot. *tum* P. oov. (p) *dederit* I. B. Br. R. (q) *quicquam* Br. Ald. (r) *suppliciumque* Br. (s) *frustationem* Br. Ald. (t) *Tum igitur* I. B. Br. R. (v) *operam* Eaed. *conctantem* Br. (x) *e* H. *in* Gy.

Domestici — exteri) Ita recte Sang. liber pro *domesticum — externum*. Supra noster: *ne convictum cum domestico multoque minus cum extero habeat.*

Somniculosum — effugiunt) Ita recte Edd. optimae. Vulgatum *somniculoso* damnavit etiam Pontedera. Libri duo scripti habent *somniculoso officiunt.*

Dormiens) Xenophon: τὸ γὰρ μεθύειν ἐμποιεῖ λήθην πάντων τῶν πράττειν δεομένων — οὔτε γὰρ ἂν αὐτὸς δύναιτο καθεύδων τὰ δέοντα ποιεῖν, οὔτε ἄλλους παρέχεσθαι.

Venereis amoribus) Xenophon: καὶ οἱ τῶν ἀφροδισίων δυσέρωτες ἀδύνατοι διδαχθῆναι ἄλλου τινὸς μᾶλλον ἐπιμελεῖσθαι ἢ τούτου. οὔτε γὰρ ἐλπίδα οὔτ' ἐπιμέλειαν ἡδίονα ῥᾷδιον εὑρεῖν τῆς τῶν παιδικῶν ἐπιμελείας. Haud

ter producat, et strenue ipse praecedat. Plurimum
enim refert colonos a[a] primo mane opus aggredi,
nec[y] lentos per otium pigre procedere. siquidem 15
Ischomachus[z] idem ille, MALO, inquit, unius agilem[a]
industriam, quam decem hominum negligentem et
tardam operam. Quippe plurimum affert mali, si 16
operario tricandi[b] potestas fiat. nam ut in itinere
conficiendo saepe dimidio maturius pervenit is, qui
naviter et sine ullis concessationibus[c] permeabit,
quam is, qui quum sit una profectus, umbras arbo-
rum fonticulorumque amoenitatem vel aurae refri-
gerationem captavit: sic in agresti negotio dici vix
potest, quid navus operarius ignavo et cessatore
praestet. Hoc igitur custodire oportet villicum, ne 17
statim a prima luce familia cunctanter[d] et languide
procedat, sed velut in aliquod proelium cum vigore
et alacritate animi praecedentem eum tanquam du-
cem strenue sequatur, variisque exhortationibus in
opere ipso exhilaret[e] laborantes: et interdum, tan-
quam deficienti succursurus, ferramentum auferat
parumper,[f] et ipse fungatur eius officio, moneatque
sic fieri debere, ut ab ipso fortiter sit effectum. Atque 18
ubi crepusculum incesserit, neminem post se relin-
quat, sed omnes subsequatur more optimi pastoris,

(y) *nec* om. P. (z) *Schomachus* lens. Br. *Symachus* B. R. *Ischomacus* A. luut. Gr. H. St. *Iscomacus* Ald. secunda, G. *Scomachus* Lips. (a) *atque* vulgo male insertum omisi cum I. B. Br. R. (b) *metricandi* I. Br. *meretricandi* aliae. Mecum P. antiq. S. (c) *concussat* L. (d) *contanter* Br. deinceps *praecedentem* pro *proced.* ex Sang. dedi. (e) *exilaret* Fr. (f) *parunper* Br. (g) *oppimo* P. (h) *suo* om. I. B. Br. R. (i) *plerunque* Br.

scio an praestet legere *venereis a rebus*, ut XII, 4, sect. 3.

Agilem industriam) Recte intersertum *atque* omittunt optimae Edd. Vrsinus malebat *navam* interseri. Gesnerus vulgatam defendebat.

Tricandi) Vrsino malebat *meridiandi* pro vulgata *meretricandi*. Praetuli lectionem Polit. Pontedera malebat *mane tricandi*. quod maxime rei aptum puto inventum.

Relinquat) Sang. *reliquerit*.

qui e grege nullam pecudem patitur in agro relinqui. Tum vero, quum tectum subierit, idem faciat, quod ille diligens opilio:[g] nec in domicilio [suo[h]] statim delitescat, sed agat cuiusque maximam curam; sive quis, quod accidit plerumque,[i] sauciatus in opere noxam ceperit, adhibeat fomenta: sive aliter[k] languidior est, in valetudinarium confestim deducat, et convenientem ei caeteram curationem adhiberi iubeat.
19 Eorum vero, qui recte valebunt, non minor habenda erit[l] ratio, ut cibus et potio sine fraude a cellariis praebeatur. consuescatque rusticos circa larem domini focumque[m] familiarem semper epulari; atque ipse in conspectu eorum similiter epuletur, sitque frugalitatis exemplum: nec nisi sacris diebus accubans coe-

A. *sautiatus* Br. deinceps *noxiam* Sang. (2) *alterum languidiorem aut valet* I. Br. *alterum languidiorem in valet.* B. R. sic etiam Sang. nisi quod *sive aliter languidiorem ut valet.* Vulgo erat *alter.* (l) *est* I. B. Br. R. (m) *focum* Eaed. (n) *quenque* Br. Ald. (o) *opera* Gr. St. (p) *precio — eius-*

Tum vero) Sang. *tunc vero.*

Sive aliter etc.) *Sive alterum languidiorem ut in val.* Polit. *sive alter languidiorem utut valit* Caesen. *sive aliter languidiorem ut valitudinarium deducat* Pontederae liber, unde vir doctus *sive aliter languidior est, ut in valet.* legi vult.

Caeteram) Vocabulum mihi hoc videtur abundare. Sed plura huius loci verba vitiosa sunt, quae magis etiam interpolavit Iucundus. Edd. primae: *sive alterum languidiorem aut valetudinarium.* Sed Bononiensis et Regiensis *alterum languidiorem in valetudinarium.* quae lectio iam experta videtur manum interpolatoris. Ecce enim Sang. teste Gronovio habet *sive aliter languidiorem ut valetud.* Hinc apparet, ex quo fonte ducta sit correctio I. Fr. Gronovii ad Senecae Q. N. Praef. I, proposita, ubi h. l. legi volebat *sive aliter.* Hinc igitur vulgatam huius loci lectionem *sive alter languidior est* correxi. Sic XII, 3, s. 7: *vel simulantem languorem in valetudinarium deducat.* Videtur Columella graecum εἴτ' ἄλλως πως μαλακιᾷ reddere voluisse.

Circa larem domini) Meursius ad Catonem p. 2 corrigebat *larem domi.* Horatius Serm. II, 6, versu 65: *quibus ipse meique ante larem proprium vescor, vernasque procaces pasco libatis dapibus.* Ante larem seu focum servos coenasse testantur loca Martialis III, Epist. 58. Horatius Epod. II, 65. Propertius III, 5, 69.

Conspectu eorum) Supra: *ne cibum nisi in conspectu familiae capiat, neve alium, quam qui ceteris praebetur.*

Accubans coenet) Reliquis stans coe-

net, festosque sic agat, ut fortissimum quemque[n] et frugalissimum largitionibus prosequatur, nonnumquam etiam mensae suae adhibeat, et velit aliis quoque honoribus dignari. Tum etiam per ferias instru- 20
mentum rusticum, sine quo nullum opus effici potest, recognoscat, et saepius inspiciat ferramenta: eaque semper duplicia comparet, ac subinde refecta custodiat, ne si quod in opere[o] vitiatum fuerit, a vicino petendum sit; quia plus in operis servorum avocandis, quam in pretio rerum huiusmodi[p] dependitur.[q] Cultam 21
vestitamque familiam utiliter magis habeat, quam delicate, id est munitam diligenter a frigoribus et imbribus; quae utraque prohibentur optime pellibus manicatis, et sagatis[r] cucullis: idque si fiat, omnis pene hiemalis[s] dies in opere tolerari possit. Quare tam vestem servitiorum, quam, ut dixi, ferramenta bis debebit singulis[t] mensibus recensere. nam frequens recognitio nec impunitatis spem nec peccandi locum praebet.

modi Br. (q) *deperditur* L. (r) *sagaceis* Sang. (s) *hyemalibus diebus*

nabit? Noster supra: *nonnunquam tamen eum, quem assidue sedulum et fortem in operibus administrandis cognoverit, honoris causa mensae suae die festo dignetur adhibere.* Antiqui Romani coenabant sedentes; igitur villicum etiam reliquis diebus sedentem et in conspectu familiae reliquae coenare voluit Columella.

Plus in operis) Supra I, 8, 8: *ita exhortandus est ad instrumenti ferramentorumque curam, ut duplicia quam numerus servorum exigit, refecta et reposita custodiat, ne quid a vicino petendum sit: quia plus in operis servorum, quam in pretio rerum eiusmodi consumitur.*

Id est munitam) Supra I, 8, 9: *munitamque diligenter a vento, frigore pluviaque, quae cuncta prohibentur pellibus manicatis, centonibus confectis vel sagis cucullis.*

Sagatis cucullis) Ferrarius hic et supra I, 8, 9, malebat *sagis cucullatis*, alii *sagis aut cucullis*. Liber Sang. habet *sagaceis cucullis*, sed ita scriptum, ut literae *c* puncta sint supposita, monente Gronovio. — *Sagaceis* ex Polit. Caesen. Tromb. et suo posuit Ponted.

Hiemalis dies) Sang. *hiemalibus diebus*. Supra I, 8, 9: *id si fiat, nullus dies tam intolerabilis est, quo non sub divo moliri aliquid possit.*

22 Itaque mancipia [vincta quae sunt] ergastuli per no-
mina quotidie[v] citare debebit atque explorare, ut sint
diligenter compedibus innexa :[x] tum etiam custodiae
sedes an tuta et recte munita sit: nec, si quem dominus
aut ipse vinxerit, sine iussu patrisfamiliae[y] resolvat.
Sacrificia nisi ex praecepto domini facere nesciat: aru-
spicem[z] sagamque sua sponte non noverit,[a] quae
utraque genera vana[b] superstitione rudes animos in-
23 festant. Non urbem, non ullas nundinas nisi venden-
dae aut emendae rei necessariae causa frequentaverit.
neque enim coloniae suae terminos egredi debet, nec
absentia sua familiae cessandi aut delinquendi spatium
dare. Semitas novosque limites in agro fieri prohibeat.
Hospitem nisi ex amicitia domini quam rarissime
recipiat. ad ministeria sua conservos non adhi-
beat. nec ulli terminos egredi, nisi magna coëgerit
24 necessitas, permittat. Pecuniam domini neque in pe-
core nec in aliis[c] rebus promercalibus occupet. haec
enim res avocat villici curam, et eum negotiatorem
potius facit quam agricolam: nec unquam[d] sinit [eum[e]]

Sang. forte voluit etiam *tolerare dare*. (t) *omnibus* P. Sang. (v) *quotti-die* Br. (x) *nexa* Sang. (y) *patrisfamilias* Br. *solvat* Sang. (z) *aurusp.* R. (a) *moverit* Lips. (b) *varia* L. (c) *aliis in* Br. (d) *nunquam* Br.

Ergastuli) Vrsinus malebat *ergastulis*. Supra : *omnibus circumspectis ut ergastuli mancipia recognoscant, ut explorent, an diligenter vincta sint, an ipsae sedes custodiae satis tutae munitaeque sint. num villicus aut illigaverit quempiam domino nesciente aut revinxerit.* Vnde apparet, verba *vincta quae sunt* ab inepto glossatore addita fuisse; igitur inclusi.

Resolvat) Sang. *solvat.*

Facere nesciat) Supra I, 8, 6, est *ne fecerit — aruspices sagasque, quae utraque genera vana superstitione rudes animos ad impensas ac deinceps ad flagitia compellunt, ne admiserit.*

Amicitia) i. e. ex amicis. Supra fuit : *hospitem nisi amicum familiaremque domini necessarium receperit.*

Occupet) Supra : *neve negotietur sibi, pecuniamve domini aut animalibus aut rebus aliis promercalibus occupet. Haec enim negotiatio — nec unquam patitur eum — sed ubi numeratio exigetur, rem pro nummis ostendit.*

cum rationibus domini paria facere; sed ubi [aeris[f]]
numeratio exigitur, res pro nummis ostenditur. Itaque
tam istud vitandum habebit, quam hercule fugiendum
venandi vel[g] aucupandi studium, quibus rebus plu-
rimae operae avocantur. Illa iam,[h] quae etiam in 25
maioribus imperiis difficulter custodiuntur, conside-
rare debebit, ne aut crudelius aut remissius[i] agat cum
subiectis: semperque[2] foveat bonos et sedulos, parcat
etiam minus probis,[l] et ita temperet, ut magis eius
vereantur severitatem, quam ut saevitiam detestentur.
poteritque id custodire, si MALVERIT cavere ne peccet
operarius, quam quum[m] peccaverit, sero punire. NVLLA
est autem vel nequissimi hominis amplior custodia,
quam quotidiana operis exactio. nam illud verum est
M. Catonis oraculum, NIHIL agendo homines male 26
agere discunt. Itaque curabit villicus, ut iusta red-
dantur. istaque[o] non aegre consequetur, si semper
se repraesentaverit. Sic enim et magistri singulorum 27
officiorum diligenter exequentur sua munia, et familia

(e) *eum* om. I. B. Br. R. L. S. (f) *aeris* om. I. B. Br. R. Lips. *non est numeratio, res* ex Sang. retulit Ernesti, sed *non est aeris numeratio res* Gronov. (g) Ita pro *aut* Saog. (h) Ite pro *Iam illa* Saog. (i) *submissius* Herv. (2) *semper* Br. (l) *bonis* P. (m) *quom* Br. (o) *Itaque* I. B.

Aeris numeratio) Cum Lips. libro *aeris* omitti malebat Schoettgen, et supra omittitur. Sed ex verietete libri Saugerm. suspicor legendum: *sed ubi aes est numerandum, res pro nummis ostenditur.*

Iam illam) Seng. *Illa iam*, contra morem Columellae.

Minus probis) Supre: *ut neque remisse neque crudeliter imperet, semperque aliquos ex melioribus foveat, parcat tamen etiam minus bonis, ita, ut potius timeant eius severitatem. — Id contingere poterit, si maluerit custodire subiectos, ne peccent, quam negligentia sua committere, ut puniat delinquentes. — exactio, ut iusta reddantur, ut villicus semper se repraesentet.*

Ita temperet se ex Polit. *temperate* corrigit Pontedere, quia etiam in suo Codice ed *temperet* signum defectus elicnius eppositum vidit.

Custodire) Malim ex altero loco *contingere*, i. e. consequi.

Istaque) Melim *idque*. In Edd. optimis est *itaque*.

Et familia) Supra: *et caeteri post*

post operis exercitationem fatigata cibo quietique potius ac somno quam maleficiis operam dabit. In universa porro villicatione, sicut in caetera vita, PRETIOSISSIMUM est intelligere quemque,[o] nescire se quod[p] nesciat, semperque cupere, quod ignoret, addiscere.
28 nam etsi multum prodest scientia, plus tamen obest imprudentia vel negligentia, maxime in rusticatione; cuius est[l] disciplinae caput semel[m] fecisse quidquid exegerit ratio culturae. nam quamvis interdum emendata[n] sit perperam facti[o] imprudentia vel negligentia; res tamen ipsa iam domino decoxit, nec mox in tantum exuberat, ut et iacturam capitis amissi restituat,
29 et quaestum resarciat. Praelabentis vero temporis fuga quam sit inreparabilis, quis dubitet? Eius igitur memor praecipue semper caveat, ne improvidus ab opere vincatur. Res est agrestis[p] insidiosissima cunctanti,[q] quod ipsum expressius vetustissimus auctor Hesiodus hoc versu significavit Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄταισι παλαίει. Quare vulgare illud de arborum positione rusti-

Br. R. (o) *quenqua* Ald. (p) *quid* I. B. Br. R. (l) *est* addidi ex Br. Lips. (m) Hic vulgo additum *est* omisi cum I. B. Br. R. Lips. (n) Ita pro *emendatum — factum* Sang. (o) *vel* add. I. B. Br. R. (p) *agresti* vel *agrestibus* corr. Buchner. (q) *cunctari* idem corrig. (r) δεμβ. αγυνρ αυτησι I.

defatigationem operis quieti ac somno potius quam deliciis. ubi peius est *deliciis* quam nostrum *maleficiis.*

Nam etsi multum) Supra: *nam cum multum prodest perite quid facere, tum plus obest perperam fecisse.*

Cuius est) Supra: *unum enim ac solum dominatur in rusticatione, quidquid exigit ratio culturae, semel facere.* ex quo loco apparet, veram esse eam lectionem, quam posuimus, quamque Gesnerus etiam probabat, male tamen interpretatus, quoniam alterum locum non comparaverat.

Emendata — facti) Ita recte Sangerm. liber, et ipse noster supra: *quippe quum emendatur vel imprudentia vel negligentia, iam res ipsa decoxit.— ut et se amissam restituat et quaestum temporum praeteritorum resarciat*, unde verba *praeteritorum temporum* h. l. restituenda esse recte monuit Pontedera.

Iacturam capitis) Pontedera *capitis* in *temporis* mutandum censet.

Hesiodus) Εργων II, 31.

cis usurpatum, *Serere ne dubites*, id villicus ad agri totum cultum referri iudicet, credatque, praetermissas non duodecim horas sed annum periisse, nisi sua quaque die quod[s] instat effecerit. Nam quum propriis 30
pene momentis fieri[t] quidque[v] debeat: si unum opus tardius quam oporteat[x] peractum sit, caeterae quoque, quae sequuntur culturae, post iusta tempora serius adhibentur, omnisque turbatus operis ordo spem totius anni frustratur. Quare necessaria est menstrui cuiusque officii monitio ea,[y] quae pendet ex ratione siderum et caeli. nam ut ait Virgilius, *tam sunt* 31
Arcturi sidera nobis haedorumque dies servandi et[z] *lucidus anguis*, *quam quibus in patriam ventosa per aequora vectis pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi.*[a] Contra quam observationem multis argumentationibus disseruisse me non infitior[b] in iis libris, quos adversus astrologos composueram. Sed illis disputationibus exigebatur id, quod improbissime Chaldaei pollicentur, ut certis quasi terminis, ita diebus statis aëris mutationes respondeant: in hac autem ruris 32
disciplina non desideratur[c] eiusmodi scrupulositas; sed, quod dicitur, pingui Minerva quantum[d] vis utile continget[e] villico tempestatis futurae praesagium, si persuasum habuerit, modo ante, modo post, interdum

B. Br. R. AN ΒΟΛΙΕΡΓΟ CANEPATAICI Sang. (s) *quid* I. B. R. (t) *fieri* om. P. (v) *quicquam* Br. *quidquam* aliae. *quidque* vel *quicque* P. at lunt. *quidque* Sang. (x) *oportet* Sang. (y) *monitio: eaque* Br. (z) *et* om. Gryph. paulo antea vulgo *sydera*. (a) *Abidi* Br. (b) *inficior* Br. A. (c) *consideratur* I. B. Br. R. (d) *quamvis inutile* P. ant. *quamvis utile* Sang. (e) *contingit* Sang.

Serere ne dubites) Cato cap. 3.

Totius anni) Augent Geoponica noxam II, 45: ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν γῆν χείρω καταστήσει.

Et coeli) Copulam inserui ex Sangerm.

Virgilius) Georg. I, 204 seqq.

Quantumvis) Cum verbis *pingui Minerva* copulari malebat Gesner.

etiam stato die orientis vel occidentis competere vim
sideris. Nam satis providus erit, cui licebit ante mul-
tos dies cavere suspecta tempora.

II. Itaque[a] praecipiemus, quid quoque mense fa-
ciendum sit, sic temporibus accommodantes opera ru-
ris, ut permiserit status caeli: cuius varietatem mu-
tationemque si ex hoc commentario fuerit praemonitus
villicus, aut nunquam decipietur, aut certe non fre-
quenter. Et ne discedamus[b] ab optimo vate, [qui ait,
2 ille] *Vere novo terram proscindere incipiat.* Novi au-
tem veris principium[c] non sic observare rusticus de-
bet, quemadmodum astrologus, ut expectet certum
illum diem, qui veris initium facere dicitur: sed ali-
quid etiam sumat de parte hiemis. quoniam consumta[d]
bruma, iam intepescit annus, permittitque[e] clementior
3 dies opera moliri. Possit[f] igitur ab Idibus Ianuariis

Cap. II. (a) *Itemque* P. S. (b) *defiscamus* I. B. R. *desciserimus* L. *desinamus* ant. P. *desistamus* Sang. *discamus* Br. (c) *non sic principium* Br. (d) *consumpta* Br. (a) *permittetque* I. B. Br. R. (f) *Possunt* A. Iunt. G.

Cap. II. In hoc capite defecit Gesneri diligentia et patientia, quam supplevit Pontederaa eruditio egregia, ad cuius Epistolas ablegare lectorem studiosum nobis etiam consultius visum est, quam difficultatibus ad rem rusticam non pertineutibns et rebus nec mihi nec multis aliis satis intellectis diutius immorari. Addidi tamen breviter, quae post Ponlederam monuit Pfaffius nostras. Contra omisi Kalendarium Farnesianum rusticum ab Vrsino editum, repetitum a Grutero p. 138, omissis tamen Vrsini notis, quod Gesnerus Columellae subiecerat paucis annotationibus adiectis. Non paucis argumentis nec levibus νοθείαν huius monumenti docere conatus est Pontedera in Epistolis p. 893, atque ipse adeo Gesnerus unn satis emendatum sibi videri hoc Kalendarium fassus erat. Nuperrime autem Foggini ad Verrii Flacci Fastos p. 104, hoc Kalendarium non tam spurium, quam minus perita et sequiore aetate compositum fuisse censuit.

Qui ait ille) Haec verba ex margine intrusa esse suspicatus est Vrsinus, quem secutus Gesnerus ea inclusit.

Novi veris) Incipientis recta interpretatur Schoettgen.

Idibus Ianuariis) Plinius 18, s. 64: *Idem ad VI. Idus Ianuarii eiusdem delphini occasu vespertino continui dies hiemant Italiae et quum Sol in aquarium transire sentitur, quod fere XVI*

(ut principem mensem Romani anni observet) auspicari culturarum officia; quorum alia ex pristinis residua consummabit, atque alia futuri temporis inchoabit.[g] Satis autem erit per dimidios menses exequi quodque negotium, quia neque praefestinatum opus nimium immature videri possit ante quindecim dies factum, nec rursus post totidem nimium tarde. Idibus Ianuariis 4
ventosa tempestas et incertus status. XVIII Cal. Februar. tempestas incerta. XVII Cal. Febr.[h] sol in Aquarium transit; Leo mane incipit occidere; Africus, interdum Auster cum pluvia. XVI Cal. Febr. Cancer desinit occidere; hiemat. XV Cal. Febr. Aquarius incipit oriri; ventus Africus tempestatem significat. XI Cal. Febr. Fidicula vespere occidit. dies pluvius. IX[i] Calen. Febr. 5
ex occasu pristini sideris significat tempestatem: in-

Gr. H. St. (g) *incohabit* B. *consumabit* paulo antea Br. (h) *ss* Sic semper compendiantur nomina mensium. sed cum primo nominantur, scribuntur extense. Ita Politianus. Ita deinde pro *XV Cal. Febr.* habet similiter: *XII Cal. ℨs* Sang. deinceps iterum *XI Cal. ℨ* (i) VIII L. B. Br. R. XI

Calendas Februarii evenit. Cum Plinio Ovidius Fastor. I, 651.

Praefestinatum) Sententiam hinc repetiit Palladius I, 6, 15.

XV Cal. Febr.) In Sang. est XII. Cal. Febr. teste Gronovio.

Pristini sideris) Esse a *pristi* ceto derivatum vocabulum, recte monuit Schoettgen.

Significat) ἐπισημαίνει, ortu suo testatur venturam esse tempestatem; Geoponici I, 2 et 3, saepe utuntur voce σημαίνει et προσημαίνει; Hippocrates Aphor. IV, 36 seqq. simplici σημαίνει. Vide Salmasium ad Solin. p. 516. Distinguitur ab eo, quod exstat sect. 5, *facit tempestatem*, quod significat, eo ipso momento, quo hic vel ille ventus aut stella oritur, tempestates affert. Ita ad h. l. Schoettgen. Aristoteles Problem. XXVI, 13: τὸ δὲ ἐπισημαίνειν ἐστὶ μεταβολὴν τοῦ ἀέρος ποιεῖν. Hinc Geoponica VI, 10: περὶ πάσης ἐπισημασίας καὶ ἀπὸ καύματος καὶ ψύχους. ἢ λάβρων ὄμβρων ἢ διὰ βίαιον πνεῦμα ἢ σκληρὰν βροντήν. Hinc Plinius 18, s. 64: *a bruma in Favonium Caesari nobilia sidera significant.* ubi de usu verbi hoc bene disputavit Harduinus. Atque ita noster infra sect. 94. Polybius ubi causas cladis, classi romanae inflictae, in mari Siculo affert, I, 37, 4: ἅμα δὲ (διὰ) καὶ τὴν μὲν οὐδέπω καταλήγειν ἐπισημασίαν, τὴν δ' ἐπιφέρεσθαι. μεταξὺ γὰρ ἐποιοῦντο τὸν πλοῦν τῆς ὠρίωνος καὶ κυνὸς ἐπιτολῆς. Ceterum Pontedera in Antiqq. p. 403 verba

terdum etiam tempestas. VI Calend. Febr.[k] Leonis quae est in pectore clara stella occidit, nonnunquam significatur. hiems bipertitur.[l] V Calend. Febr. Auster, aut Africus; hiemat, pluvius dies. III[m] Calend. Febr. Delphinus incipit occidere. item[n] Fidicula occidit.[o] Pridie Calen. Februar.[p] eorum, quae supra[q] sunt, siderum occasus,[r] tempestatem facit: interdum tan-
6 tummodo significat. Hoc igitur semestrium,[s] et deinceps sequentia tempestatibus annotatis percensuimus, quo cautior villicus (ut iam dixi) vel abstinere possit operibus, vel festinationem adhibere. Itaque ab Idibus Ianuariis, quod habetur tempus inter[t] brumam et adventum Favonii, si maior est vineae vel arbusti modus, quidquid ex autumno putationis superfuit,[v]

Herv. *VIII* K *Sept.* Sang. (2) *Cal. Sep.* idem *V Cal. Sep.* Sang. (l) Ita pro *bipartita* scripsi. *biperitur* P. a. *biberititur* P. novus. *dipertitur* Lips. (m) IV corr. Ponted. (n) *III Fidicula occidit* corr. Gesner, ut in Plinio pro *prid. non* Ponted. corr. *prid. calend.* (o) *Significat* addit I. B. Br. R. Sang. (p) *Septembr.* Eaedem. Scilicet de hac scriptura Edd. principum valet, quod de Codice suo Politianus, et de Sang. admonuit V. D. notam *SS* fere semper pro mensibus omnibus promiscue poni. Eam librarii mutarunt in *Sep. Sept.* et *Septembr.* (q) *qui supra sunt* Sang. *sunt* om. I. B. Br. R. pro *supra* Br. *S.* habet. (r) *occasum* I. B. Br. R. (s) *seminenstruum* L. et Sang. teste etiam Oudendorp ad Suetonii Caes. c. 80. (t)

interd. etiam tempestas aut abiicienda censet, uti glossam, aut in *temperies* mutandam tempestatem. Deinceps idem ex Ovidio malebat numerum XI, mutari in X.

Leonis quae est) Plinius: *VIII Calendas Febr. stella regia appellata Tuberoni in pectore leonis occidit matutino.* Cum Plinio facere Ovidius I, 655, videtur Harduino. Regulus tunc cum sole occidebat IX Cal. Februar. Vide Pfaff. p. 94.

Bipertitur) Ita h. l. distinxit et correxit ex libris Pontedera. Ita infra s. 36: *XI Cal. Maias ver bipartitur.*

Fidicula) Plinius: *et pridie nonas fidicula vesperi.* Noster infra sect. 14: *III Nonas Febr. fidis tota occidit.* et paulo antea: *Calendis Febr. fidis incipit occidere.* Hinc Columella Euctaemonem sequitur, monente Pfaff. p. 87, qui dies Graeciae coelo tum conveniebat.

Semestrium) Librorum *semi menstruum* probabat Gesner, quoniam h. l. dimidius mensis intelligi debet, semestris vero est ἑξάμηνος. Sed in indice recte comparavit ipse *semodium* pro modio dimidio. Verumtamen vel sic malim *semestre* vel *semenstruum*.

repetendum est, sed ita ne matutinis temporibus vitis
saucietur: quoniam pruinis et gelicidiis nocturnis
adhuc rigentes materiae ferrum[x] reformidant. itaque 7
dum hae regelatae[a] siccantur,[b] usque in horam se-
cundam vel tertiam poterunt vepres attenuari, ne in-
cremento suo agrum occupent, segetes emundari,
acervi virgarum fieri; ligna denique confici, ut tum[c]
demum tepenti iam die putatio administretur. Apricis
etiam et macris aut aridis locis prata iam purganda,
et a pecore sunt defendenda, ut foeni sit copia. Sic- 8
cos quoque et pingues agros tempestivum est proscin-
dere. Nam[d] uliginosi, et mediocris habitus sub aesta-
tem vervagendi[e] sunt; macerrimi vero et aridi post[f]
aestatem primo autumno[g] arandi, et subinde conse-
rendi. Sed iugerum agri pinguis hoc tempore anni
commode duabus operis proscinditur, quia hibernis
pluviis adhuc madens terra facilem cultum sui prae-
bet. Eodemque mense ante Cal. Febr. sarriendae se- 9
getes autumnales, sive illae seminis adorei sunt, quod

in Gr. (v) *supereit* I. B. Br. R. (x) *ferum* Br. (a) Volgo *regelare sinuntur.* I. B. Br. R. *religatae eiocantur.* (b) *eequuntur* Pol. *regelatae secuntur* Sang. (c) *cum* I. B. Br. R. (d) Vulgo additum et omisi cum Sang. (e) *non agendi* I. B. Br. R. *vereve agendi* Edd. reliq. ante Gesnerum. *veru agendi* P. a. *veroag.* P. novus et Lips. *vervagiendi* Sang. ex quo vulgatum *aestate* correxi. (f) *post — arandi* om. P. Sang. (g) *autem non* Lips.

Regelatae siccantur) Ita scripsi cum Pontedera ex libris optimis.

Apricis) Palladius: *Ianuario* 2, *apricie aut aridie locis prata iam purganda sunt et a pecore vindicanda.*

Proscindere) Palladius Ianuario 3, sed idem Martio 2, *locis gelidis* (*calidis* Vincent. bis habet) *colles pingues et agros uliginosos proscindere atque exaràre conveniet. vervacta etiam, quae Ianuario mense sunt facta repetere.* Vides ergo, idem esse vervagere et proscindere. De reliquis agrorum conditiunibus idem Aug. I, Sept. I. Sed Pontedera in Curis Sec. obtestatur, *vervagendi* verbum esse ignotum Latio, et *vereve agendi* antiquum recte habere, *agendi* interpretatus *tractandi.* — *Vervagendi.* Tromb. Codex *ver agendi.* in suo Ponted. legit: *subigendi.* Caesen. *agendi.* Polit. *aestatem vervagendi.* unde Ponted. corrigebat: *aestatem vel vere subigendi.* vel similiter. Hoc enim in loco emen-

quidam far vernaculum [h] vocant, seu tritici: earumque [i] tempestiva sarritio [k] est, quum enata frumenta quatuor [l] fibrarum esse coeperunt. ordeum [m] quoque maturum, quibus superest opera, nunc demum sarrire debebunt. Sed et faba eandem culturam exigit, si iam coliculus eius in quatuor [n] digitos altitudinis creverit. nam prius sarruisse nimium teneram non expedit. Ervum melius quidem priore mense, nec tamen improbe hoc ipso vel proximo seremus. nam Martio nullo modo terrae committendum esse rustici praecipiunt. Vineae, [o] quae sunt palatae et ligatae, recte iam fodiuntur. Surculi, qui primum florem afferunt, statim circa Idus inserendi sunt, [p] ut cerasorum, [q] tuberum, amygdalarum [r] persicorumque. [s] Ridicis vel

(h) *Venuculum* coni. Buchn. (i) Ita pro *eorumque* Sang. (k) *sartio* L. Sang. (l) *quattuor* Br. (m) *hordeum* Br. (n) *quattuor* Br. (o) *Vineaeque iam palatae* I. B. Br. R. *Vineaeque* etiam Pol. (p) *sunt inserendi* Br. (q) *cerasiorum* I. B. R. S. recte Br. (r) *amygdalorum* P. Sang. (s) *perdatio* ipsa excidit, interpretatio adest: *agri ineunte aestate vel vere arandi.*

Far) Pallad. Ianuar. 9, simpliciter *far* vocat ex h. l. *fibras* interpretatur folia, et *sarrire segetes* reddit per *sarculare frumenta*. De farre vide ad II, 6, 3.

Creverit) Sang. *crevit*. De ervo consentit Palladius Ianuario 8.

Cerasorum) Varro I, 39, 2, brumalibus diebus cerasos inseri iubet. Sed de cultura cerasi vide ad Palladium Oct. XII, 4, qui accuratissime omnium eam tradidit.

Tuberum) Infra sect. 96: *possunt etiam his diebus cerasi et tuberes et Armeniacae atque amygdalae ceteraeque arbores, quae primae florent, inseri commode.* ubi Edd. I. B. R *tuburcs* habent scriptum, ut Codices Plinii libri XV, s. 14: *Aeque*, inquit, *peregrina sunt zizypha et tuberes, quae et ipsa non pridem venere in Italiam, haec ex Africa, illa ex Syria. Sex. Papinius, quem Consulem vidimus,* (anno urbis 789. extremis Tiberii temporibus) *primus utraque attulit, divi Augusti novissimis temporibus in castris sata, baccis similiora, quam malis, sed aggeribus praecipue decora. Tuberum duo genera, candidum et a colore Syricum dictum.* Idem XVI, sect. 42: *Ab ea* (amygdala mense Ianuario) *proxime florent Armeniaca, dein tuberes et praecoces, illae peregrinae, hae coactae.* Idem XVII, sect. 14: *tuberes melius inseruntur in pruno silvestri et malo cotoneo et in calabrice. ea est spina silvestris.* Tuberes nominat Palladius Februar. 25, sect. 32. Idem Ianuario 15, sect. 20: *hoc mense tuberes inseruntur cydoneo.* Idem deni-

etiam palis conficiendis [t] idoneum tempus est. nec
minus in aedificia succidere arborem convenit. Sed
utraque melius fiunt luna decrescente ab vigesima
usque in trigesimam: quoniam omnis materia sic [v]
caesa iudicatur carie non infestari. Palos una opera 12
caedere et exputatos acuere centum numero potest: [x]
ridicas autem querneas, sive oleagineas [a] findere, [b] et

sicorum quas Br. (t) *confitiendis — aedifitia* Br. (v) *sicca esse* P. (x) Ita pro *potes* I. B. Br. R. A. Iuut. G. H. (a) *oleaginas* I. B. Br. R. (b) *scin-*

que Septembri cap. 14 operose culturam tuberum docet, et habet eadem quas Plinius de insitione. ubi Codex Lugd. et Erford. similiter *tuberes* appellant. Praeter Palladium nemo veterum accurate de tuberibus tradidit. Inter poma refert etiam Plinius. Tuberes vernas Libyeis opponit Martialis XIII, epig. 42 et 43. In Svetonii Domit. e. 16, tuberes oblatos imperatori, quos servari ille iusserat in crastinum, aliqui de bis tuberibus interpretantur. Quae si sit interpretatio vera, fructus raritatem arguit. Harduinus nucipersica vulgo diei seu *pêches-noix* ait, nescio quo auctore; contra Brotier suspicatur esse persica odorata, *le Brugnon musque*. Vtrumque falli exinde patet, quod Palladius primum *nucleos* tuberum, deinde *grana pomis decussa* memorat. Pomi genus igitur est, quod nucleo seu loculamentis ligneis grana seu semina plura inclusa gerit. Matthiolum, zizypha interpretatum tuberes, refellit Latinius Bibliotb. T. II, p. 77. In eiusdem Latinii Epistolis T. I, p. 233, reperio H. Mercurialis epistolam, qui tuberes esse censet, Albarcocos Alexandrinas nuncupatas, quae ex Alexandria in Siciliam primum, deinde Neapolin transvectae, non admodum procerae sint, folia armeniacorum fere gerant, persicis inserantur et prunis, granis seminentur Septembre et Octobre, nascantur calidis locis et apricis, siccam terram, sed arte irroratam ament, fructus, nuce pontica paulo maiores, rubeos, cute laevi ac dulces ferant. Contra quem monet Latinus ibidem p. 235, ex loco Martialis, ubi cum punicis apyrenis lecti tuberes mittuntur, et loco Svetonii, ubi Domitiano tuberes mense Septembri offeruntur, tuberes videri eodem tempore, id est, autumno maturos gerere fructus. Ceterum locum Plinii XV, s. 14: *tuberum duo genera* etc. vitiosum censebat Mercurialis, et in locum *tuberum* vocabulum *zizyphorum* succedere malebat. Recte, puto!

Trigesimam) Vegetius de re milit. V, 5, de materia ad Liburnas caedenda: *Observandum praecipue ut a quinta decima luna usque ad vigesimam tertiam arbores praecidantur. — His enim tantum octo diebus caesa materies immunis servatur a carie; reliquis autem diebus praecisa etiam eodem anno interna vermium labe exesa in pulverem convertitur.* Sed is forte solam superstitionem respexit eam, quae regulam istam ex celebratione festi paschalis repetebat.

dedolatas utraque parte exacuere numero sexaginta. Item ad lucubrationem vespertinam palos decem vel ridicas quinque conficere, totidemque per antelucanam lucubrationem.
13 Materies si roborea est, ab uno fabro dolari ad unguem per[c] quadrata debet pedum xx: haec[d] erit vehis una. Pinus autem v et xx pedum aeque ab uno expeditur, quae et ipsa vehis dicitur: nec minus ulmus et fraxinus pedum xxx; cupressus autem pedum[e] xl: tum etiam sexagenum pedum abies atque populus, singulis operis ad unguem quadrantur, atque omnes hae mensurae similiter vehes appellantur.
14 His etiam diebus maturi agni, et reliqui foetus pecudum, nec minus maiora[f] quadrupedia

dere Lips. (c) *debet per quadratas pedes* I. B. Br. R. Lips. S. nisi quod Sang. *quadratos* habet *perquadrata* coniunct. Iont. Ald. Gy. (d) *hoc* I. B. Br. R. Sang. (e) *pedum* om. I. B. Br. R. *pedum LX* Lips. (f) *minora* P. (g) *caractere* Br. (h) *Chorus autem* I. B. Br. R. Lips. (i) *VII trio*

Vtraque parte) Geoponica etiam V, 27, ἑκατέρωθεν ὀξύνειν iubent, scilicet, ut altero anno converti possint ridicae. Superiorem partem fervente pice illinunt Geopon. Ceterum Plinius 18, s. 63: *ridicas praeparare interdiu XXX, palos LX, in lucubratione vespertina ridicas V, palos X, totidem antelucana.* Apparet, numerum ridicarum, interdiu praeparandarum, in Plinio esse vitiosum; quod etiam de numero palorum Columellae suspicatur Pontedera. Duplex scilicet palorum numerus praeparatur, quam ridicarum ab eadem opera. Igitur in Columella numerum CXX restitui malebat; qui Plinio etiam reddi debet pro XXX.

Ad unguem) Sang. *in unguem.* Dolare per quadrata latini architecti uno vocabulo quadrare dixerunt in lignea et lapidea materia. Vehis est, quantum vectura una transportari potest. Ita lapis, qui apud Aegospotamus olim decidit ex caelo, vehis magnitudine fuisse dicitur apud Plinium. Alia ligna non quadrantur, sed rotunda adhibentur in aedificiis.

Per quadrata debet) *debet per quadratos pedes* ex Polit. Ambros. Tromb. et suo corrigit Pontedera, adiecto in fine *p. XX*, i. e. si materia longa sit pedes XX.

Populus) Ad materiem caedi et quadrari testatur Plinii locus 16, s. 84, quanquam vitii suspectus. Sed sculpturas probat Palladius Novembri 15, cum Vitruvio II, c. 9. Ceterum altitudo diversa seu mensura, quae ponitur a Columella, diversam trunci singulorum arborum altitudinem significat. Pino igitur est altior ulmus et fraxinus; utroque cypressus; deinde abies et populus.

characterem[k] signari debent. Cal. Febr. Fidis incipit occidere, ventus Eurinus, et interdum Auster cum grandine est. III Nonas Feb. Fidis tota, et Leo medius occidit. Corus,[h] aut Septentrio,[i] nonnunquam Favonius. Nonis Febr. mediae partes Aquarii oriuntur, ventosa tempestas. VII Idus Febr. Callisto[a] sidus occi- 15
dit; Favonii spirare incipiunt. VI Idus Febr. ventosa tempestas. III Id. Feb. Eurus. per hosce dies locis maritimis et calidis ac siccis prata vel arva purgantur, et in foenum submittuntur. Reliquae partes vinearum 16
propter brumam vel frigora omissae, nunc palandae et alligandae sunt, ne[l] postea tumentes gemmae lae-

lens. Br. (a) *Calisto* Br. *Calusto* Lips. Paulo antea pro *Febr.* in Sang. est *Septemb.* Idem deinceps pro *Febr.* habet $\overline{SS.}$ (l) *nec* lens. Br. (m)

Charactere) Palladius Ianuario 16: *hoc mense sicut Columella dicit, maturi agni et animalia omnia minora atque maiora charactere signentur.* Virgilius Georg. III, 158 de vitulis: *continuoque notas et nomina gentis inurunt, et quos aut pecori malint submittere habendo, aut aris servare sacros, aut scindere terram*, ubi nuperus Interpres huc traxit locum Horatii Odar. IV, 2, 59: *qua notam duxit niveus videri, caetera fulvus.* Festus: *dignorant signa imponunt ut fieri solet in pecoribus.* Oves post tonsuram in armis signari pigmento aliquo supra vidimus; equis in femoribus notas inurebant, teste etiam Anacreonte. Instrumentum Graeci τρυσίππιον appellant.

Eurinus) In Sang. libro *Euroo* pro *Eurino* bis terve legi, monet Heinsius ad Virgil. T. II, p. 487, ut sit Eurous, qui ab oriente volvitur.

III Nonas) Ex Ovidio IV Nonas corrigebat Pontedera Antiqq. p. 403.

VII Idus) Plinius 18, s. 65, num. 2: *interim ab eo die, quisquis ille fuerit quo flare coeperit, non utique VI. Idus Februarii, sed sive ante, si quando praevernat, sive post, quando hiemat, post eam diem, inquam, innumera rusticos cura distringat*, ubi Pintianus monuit ex h. l. et Varrone I, 23, legi debere *VII Idus.* In seqq. ex Sang. dedi *ac siccis* pro *et siccis.*

Callisto occidit) Gesnero mirum videbatur ursam occidere dici, quae usque inde ab Homerica aetate poëtis auctoribus Oceanum nunquam attigerit. — *Callisto sidus.* Polit. *calisto filis.* Caesen. *Calistopholus*, unde *Callistophylax* efficit Pontedera pro *Autophylax*; deinceps *occidit* mutari malebat in *prodit* quia Ovidio hoc astrum III Id. Febr. exoritur.

Vel frigora) Duo haec verba inclusit Gesner, quoniam ex interpretatione orta censebat.

Tumentes gemmae) Haec repetiit Palladius Febr. XX.

dantur, et oculi atterantur,[m] item vinearum fossio
iisdem[n] locis peragenda,[o] arbustorumque sive putatio
sive alligatio finienda est, quorum iusta certa[p] esse
non possunt. Inter Nonas deinde et Idus pomorum
17 seminaria facienda sunt, et maturae plantae de semi-
nariis in scrobes transferendae.[q] pastinatio quoque,
quae mense Decembri vel Ianuario coepta est, iam
nunc includenda,[r] et vitibus conserenda est. pastina-
tur autem terreni iugerum ita, ut[s] solum in altitudi-
nem trium pedum defodiatur operis LXXX: vel in al-
titudinem dipondii[t] semissis, operis L: vel ad bipalium,[v]
18 cui[x] est altitudo duorum pedum, operis XL. Haec

alterentur Lips. (n) *aisdem* I. B. Br. R. *hisdem* A. Iunt. G. (o) *figenda vel finienda* P. novus. *fida quorum* Sang. (p) *cetera* Lips. (q) *transferantur* I. B. Br. R. *sunt* add. P. Paulo post *coepta atiam* Sang. (r) *concludenda et vitibus inserenda* Lips. *coepta, etiamnunc* ex Sang. Gron. (s) *id autem in* P. autem etiam Sang. (t) *dipundii* Br. (v) Ita pro *bipedalium* I. B. Br. R. A. Iunt. H. (x) *qui* I. B. R. S. ast Br. *quae* Sang. (y) *vel*

Includenda) Ex glossa Lips. *concludenda*. Celsus I, 2 axtr. *si quidquid adsumsit, potione aquae frigidae includit*. Plinius II, Epist. 11: *huius actionem vespera inclusit, non tamen sic ut abrumperet*.

Operis LXXX) Ex rationa reliquarum operarum, quas altitudini dupondii at semissis, deinde bipedalis apposuit Columella, numerum LX veriorem essa afficiabat Pontedara; idem taman non diffitetur, rationes has mutari altitudine fossionis maiore, quaa diutius fossorem moretur, quam prima fossio. Addit Gesnerus, fossoribus iis, qui iugerum ad trium pedum altitudinem moliuntur, id est, pedes cubicos 864000, assignari cuique pedas 1080, secundis at tertiis 1440, quoniam primi in maiorem altitudinem maiore cum difficultata ultantur, quam ceteri. In Plinii loco mox ponando similem difficultatem facit variatio scripturaa; auget etiam, quod terreni mantio non addita ast ut a Columella.

Bipalium, cui) Hoc vulgato *bipedalium* praeferabat atiam Gasnerus; *quae* pro *cui* dat Sangerm. Sed vide ad Librum da Arboribua c. V, s. 5. Supra III, 5, 3, est quidem: *bipalio prius subigi debet; quae est altitudo pastinationis, quum in duos pedes et semissem convertitur humus*. Sed et ibi legendum censeo: *cui est altitudo*. Plinius 18, s. 64: *huius temporis novissimis diebus ubicunque patietur caeli ratio, terram ad rosarum et vineae satum vertere bipalio oportet. Iugero operae LX sufficiunt*. Sed ibi Brotier ex amendatione Petavii posuit *operaa IX*. In editiona principe et Codice Regio est: *operae LXX*. Sed omnes

tamen in agro sicco surculis conserendis minima pastinationis mensura est. nam oleribus deponendis possit vel[y] sesquipedalis altitudo satisfacere, quae plerumque in singula iugera triginta operis conficitur. Hoc eodem tempore stercoris pars in prata digerenda,[z] pars oleis et caeteris arboribus [a] inspergenda. quinetiam [b] vitiaria [c] diligenter facienda, malleolusque [d] [quam recentissimus] curiosissime pangendus.[e] Populos et salices 19
et fraxinos, prius quam frondeant, plantasque ulmorum nunc ponere utile est, aut [f] ante satas nunc exputare, et circumfodere, ac summas earum aestivas radiculas [g] amputare. Sarmenta quoque [h] vineis nondum fossis atque arbustis [i] et segetibus ramos et rubos, [2]

om. P. Sang. Deinceps *plerunque* Br. Ald. (z) *egerenda* I. B. Br. R. Sang. ex quo *degerenda* Gronov. (a) *oleribus* P. *horelibus* Lips. Voluil *holeribus* Br. *inspargenda.* (b) *quom etiam* I. B. Br. R. (c) *vinearia* L. P. Sang. (d) *maleolusque — recentissimus* Sang. I. B. Br. R. Vulgo *maleolis — recentissimis.* P. S. omitt. *recentissimus.* (e) Ita pro *pangenda* I. B. Br. R. S. (f) *ante autem* I. B. Br. R. Lips. (g) *radices* I. B. Br. R. (h) *quoque* om. Eaed. et Sang. sed ex Sang. *sarmenta e vineis* annotavit Gronov. (i) Ita pro *arbustorum ramos e segetibus aut rubos* et I. B. Br. B. Sang. Lips. nisi quod I. B. Br. R. Lips. *ramos aut* habent. (2) Vulgo additum et om.

bi numeri cum Columellae rationibus non consentiunt.

Malleolus — pangendus) Ita ex libris optimis scripsi probante Pontedera.

Populos et salices) Plinius 18, *s.* 65, num. 2, de hoc tempore: *Arundines, salices, genistae serantur caedanturque; serantur vero ulmi, populi, platani. uti dictum est*, ubi recte Pintianus monuit, substitui debere platanis *fraxinos* ex eo ipso loco, quem Plinius respexit 17, secl. 15, et Columella. Ceterum h. l. *Populus—fraxinus* ex Sangerm. annotavit Gron.

Aestivas) Palladius Febr. XX: *amputandi eis rami superflui vel radiculae quas circa in superiore parte miserunt.* Aestivas iterum vocat infra Arbor. V, 4, et supra IV, 8, 1.

Arbustis et) Ita h. l. ex libro Sang. emendavi, addicentibus et reliquis libris, optimis quidem. Vulgatam ita ordinaverat Gesnerus, ut verba *vineis nondum fossis* includeret, quum pendeant tamen a verbo *egerere*. Non solum enim arbusta et sub eis consitae segetes sunt purganda ramis et rubis, sed etiam vineae, sed nondum fossae. Cato cap. 37, per hiemem iubet *de vinea et arboribus putatis sarmenta degerere*. Palladius III, 15: *statim post putationem sarmenta decisa a vineis et rubi et impedimentum fossoris omne tollatur.*

quidquid denique iacens[l] fodientem vel alio genere terram molientem potest impedire, nunc egerere[m] et ad sepem applicare[n] oportet: rosaria nova conserere, vel antiqua curare: arundineta nunc ponere, vel etiam pristina colere: salicta facere, vel deputata runcare, ac fodere: genistam semine vel plantis in
20 pastinato vel etiam sulco deponere. Trimestrium quoque satio non est aliena huic tempori, quamvis tepidis regionibus melius administretur per mensem Ianuarium. Idibus Februariis Sagittarius vespere[o] occidit; vehementer hiemat. XVI Calend. Martii vespere Crater oritur; venti mutatio. XV Cal. Martii sol in Pisces transitum facit, nonnunquam ventosa tempestas. XIII
21 et XII Cal. Martii Favonius, vel Auster cum grandine et nimbis.[p] X Cal. Martii Leo desinit occidere; venti Septentrionales, qui vocantur Ornithiae,[q] per dies

I. B. Br. R. S. (l) *facile vel* P. Sang. (m) *egeri* I. B. Br. R. *ageri* Lips. *egereri* Iunt. (n) *applicari* I. B. Br. R. Iunt. Lips. (o) *vesper* P. a. *vesperi* P. novus. (p) *nivibus* I. B. Br. R. Lips. (q) ὀρνῖθιαι P. ΟΡΝΕΙΘΙΑΙ

Deputata runcare) Ita vulgatum *deputare* ex Sangerm. correxi, qui deinceps *genestam*.

Trimestrium) Sang. *trimenstrium*—*administraretur*. Pro *Martii* idem bis notam $\overline{SS}$ positam habet.

XVI Cal. Martii) Saepius in hoc capite ex libro Sangerm. Kal. Martias et Apriles restituendas esse monuit Drakenb. ad Livium T. I, p. 1016.

Grandine et nimbis) Cum Pontedera praefero antiquum *nivibus*.

Ornithiae) Ab avium adventu dicti venti. De Graecia Aristoteles Meteorol. II, 5: μετὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς πνέουσιν οἱ ὀρνιθίαι. καὶ γὰρ οὗτοι ἐτησίαι εἰσὶν ἀσθενεῖς, ἐλάττους δὲ καὶ ὀψιαίτεροι τῶν ἐτησίων πνέουσιν. ἑβδομηκοστῇ γὰρ ἄρχονται πνεῖν, — οὐ συνεχῶς δ' ὁμοίως πνέουσιν — διὸ διαλείποντες οὗτοι πνέουσιν, ἕως ἂν ἐπὶ τροπαῖς πάλιν ταῖς θεριναῖς πνέωσιν οἱ ἐτησίαι. In libro de Mundo est c. 4: οἱ Ετησίαι λεγόμενοι μίξιν ἔχοντες τῶν τε ἀπὸ τῆς ἄρκτου φερομένων καὶ ζεφύρων. οἱ δὲ ὀρνιθίαι καλούμενοι ἐαρινοί τινες ὄντες ἄνεμοι, βορέαι εἰσὶ τῷ γένει. Ex priore loco sua duxit Apuleius: *Ornithiae venti appellantur Aquilonum genus ex aëre prolati minori nisu nec iugi perseverantia spiritus perferentes*. Plinius II, sect. 47: *Favonium quidam a. d. VIII Cal. Martias Chelidoniam vocant ab hirundinis visu: nonnulli vero ornithiam, uno et LX die post brumam ab adventu avium, flantem per dies novem*, ubi numerum librorum omnium

triginta esse solent. tum et hirundo[r] advenit. IX Cal. Martii Arcturus prima nocte oritur, frigidus dies Aquilone, vel Coro, interdum pluvia. VIII Cal. Martii Sagitta crepusculo incipit oriri, variae tempestates: Halcyonei[s] dies vocantur, in Atlantico quidem mari summa tranquillitas nota[t] est. VII Cal. Martii ventosa 22
tempestas, hirundo[v] conspicitur. Per hos dies frigidis locis earum rerum, quas supra scripsimus, tempestiva est administratio. locis autem calidioribus, quamvis sera, tamen necessaria. Caeterum malleoli[x] et vivira-

Sang. (r) *irundo* I. B. Br. R. *yrundo* Lips. (s) *Alcyonei* Br. *Alexonarii* Lips. (t) Ita pro *notata* P. S. *vocata* Lips. Deinceps pro *ventosa* Sang. *ventorum*. (v) *irunde* I. B. Br. R. (x) *maleoli* Br. deinceps *viraeradicis*

LXX auctoritate sua et Calendarii Caesariani confisus mutavit Harduinus. Praeterea interpungere verba Plinii ita debebat: *post brumam, ab adventu avium* scilicet vocatum, ornithiam; ne quis aves cum bruma advenire putet. Vides igitur, Ornithias Aristotelis diutius spirare quam Plinii, huius vero, per brevius spatium quam Columellae. Variatum scilicet fuit in nominibus ventorum.

Per dies triginta) Pontedera in Cur. Sec. *Advenit hirundo ut a Columella sect. 22, traditum est, VII Cal. Mart. propterea non XXX dies, sed IV esse solent.* At hirundo VII Cal. Mart. non dicitur advenire, sed conspici volans; potuit igitur latere antea per dies complures frigidiores.

Arcturus) Metonis aevo convenit dies, a romano situ parum diversus, monente Pfaff pag. 52. Ab Eudoxo sumtum censuit Pontedera p. 373, qui monuit in libro secundo, cap. 40, s. 24, Columellam posuisse *VI vel V Kal.* ea Italica scilicet ratione. Malebat tamen ibi scribi *VII vel VI.*

Halcyonei) Plinius 18, s. 62: *Circa brumam plerisque bis septem, halcyonum foetura, ventorum quiete, mollius coelum*, ubi alii libri *plerumque— molliunt*. Sed idem Plinius X, s. 47, ex Aristotele H. A. V, 8, septem diebus ante aequinoctium autumnale et totidem post halcyoniorum dierum quietem contingere ait, Siculo maxime freto. Hinc nimis longe remotas halcyonias dies a bruma h. l. esse censuit Gesner, at verba *Halcyonei dies vocantur* quasi ab aliena manu addita inclusit.

Hirundo) Plinius 18, s. 64: *A Favonio in aequinoctium vernum Caesari significat, XIV Calendas Martias triduum varie. et VIII Calendas hirundinis visu, et postero die Arcturi exortu vespertino*, ubi Harduinus malebat VII numerum poni. Pergit Plinius: *Item tertio nonas Martii Caesar Cancri exortu id fieri observavit; maior pars auctorum vindemiatoris emersu, octavo Idus Aquiloni piscis exortu, et postero die Orionis.* Ovidius III, 407, tertio nonas oriri ait vindemiatorem.

23 dicis positio huius esse temporis videtur optima. Nec
tamen deterior etiam inter Cal. et Idus sequentis men-
sis, utique si non sit ferventissima regio: si vero
etiam [y] magis frigida, vel melior [est.] Insitio quoque
arborum atque vitium tepidis locis hoc tempore com-
mode administrabitur. Cal. Martii [z] Africus; interdum
24 Auster cum grandine. VI Nonas Martii Vindemiator
apparet, quem Graeci τρυγητῆρα dicunt: Septentrio-
nales [a] venti. IIII Nonas Martii Favonius, [b] interdum
Auster; hiemat. Nonis Martii Equus mane oritur;
flatus Aquilonis. III Idus Martii Piscis aquilonius de-
sinit oriri, Septentrionales venti. Pridie Idus Martii
Argo [c] navis exoritur, Favonius, aut Auster, interdum
25 Aquilo. His diebus commode instruuntur horti, de
quibus suo loco dicam secretius, ne inter hanc quasi
turbam operum negligentius olitoris [d] officia descri-
psisse videar, aut nunc ordinem reliquarum cultura-
26 rum coeptum interrupisse. Igitur a Cal. Martiis eximia
est vitium putatio usque in [e] decimum Calend. Apriles,
si tamen se [f] gemmae nondum movent. surculi quoque
silentes ad insitionem nunc praecipue utiliter [g] legun-
tur, et ipsa insitio vitium atque arborum [h] nunc est

Sang. (y) *magis etiam* Br. sequens est om. Sang. igitur inclusi. (z) *Martiis* Herv. (a) *Septembr.* Br. (b) *Favonius — Nonis Martii* om. I. B. Br. R. (c) *Argonaius* Lips. (d) *halitoris* Lips. Deinceps vulgata *a Cal. Martii — Cal. Aprilium* ex Sang. correxi. (e) *ad* Br. (f) *gemmas se* Br. deinceps vulgatum *moveant* ex Sang. correxi. (g) Ita pro *utiliterque* Sang.

Vindemiator) Hunc diem Euctaemon exortui acronycho eius assignavit, monente Pontedera. Ceterum Sang. *vindemitor*, monente Gronov.

Equus) Quin *vesperi* oritur, ut eodem die Ovidius: *Iamque ubi caeruleum vallabant sidera coelum, suspice, Gorgonei colla videbis equi*. Vide Pfaff p. 93. Sed Pontedera p. 373 monet, Edd. primas habere *IV Nonas Martias Equus mane oritur*, idque probat; nam Caesar apud Plinium III Non. Mart. Equi exortum ponit, ex emendatione Pontederae.

Praecipue utiliter) Ita Sangerm. Vulgo *praecipue utiliterque*.

optima. Frigidis quoque locis et humidis vitium satio nunc praecipua est, sed et ficulnea cacumina iam tumentia utilissime deponuntur.[i] Sarritura[k] quoque frumentorum iteratur egregie. modios tres una opera recte sarrit.[l] Prata purgare, et a pecore defendere 27
iam tempestivum est: locis quidem calidis et siccis etiam [a] mense Ianuario, ut supra diximus, id fieri debet: nam[m] frigidis vel a Quinquatribus prata recte submittuntur.[n] Scrobes omnis generis, quos eris au- 28
tumno[o] consiturus, hoc tempore praeparare[p] oportebit: eorum quaternarii, hoc est quoquoversus pedum IIII,[q] si est commodum terrenum, XIIII[r] ab uno fiunt; ternarii autem XVIII. Caeterum ad deponendas vites, vel[s] non magni incrementi arbores, sulcus qui sit

(h) *longe* vulgo additum om. P. Sang. (i) Vulgo *ponuntur*. Mecum Sang. *utilissima deponitur* P. antiq. (2) *Sartura* Sang. (l) *facit* I. B. Br. R. (m) *Nec* P. ant. *a* ante *mense Ianuario* om. Sang. igitur inclusi. (n) *submetuntur* P. (o) *autunno* Br. (p) *fieri* P.S. (q) *quaternari est* P. (r) *XIII* B. Br. R. *XII* Iens. (s) *nec* I. B. Br. R. (t) *dipondii* I. B. R.

Prata purgare) Palladius Martio 2: *nunc locis frigidis prata purganda atque servanda sunt, locis gelidis colles pingues et agros uliginosos proscindere atque exarare conveniet. Vervacta etiam, quae Ianuario mense sunt facta, repetere.* Vide infra sect. 32.

Quinquatribus) Infra cap. III, s. 53 eandem notam apposuit, ubi Plinii locum posui, unde apparet, post Nonas Martias fuisse diem istum, quod et Palladii locus, supra positus, confirmat. Diem quintum post Idus proprie a Tusculanis quinquatrus, ut tertium, sextum et septimum *triatrus*, *sexatrus*, *septenatrus* ex Varrone de L. L. V, p. 46 docuit Festus, cuius locum bene interpretatus est Gesneri Thes. L. L. Intelligit igitur diem aliquem post Idus Martias Columella. Minores Quinquatrus Idibus ipsis Iuniis assignat Varro L. L. V, p. 74.

XIIII. Ab uno fiunt) In libro de Arbor. numerus est XII, idemque est in Edit. Iens. h. l. quem probat et rationibus subductis confirmare annititur Pontedera, quanquam simul confitetur, ad mathematicam diligentiam neutrum numerum esse exigendum; neutrum enim ita convenire, sed potius numerum 10. Contra Pontederae rationes monet Gesner, male ab illo poni scrobes uno modo pede altos, quum quaternarii dicantur vel cubici vel certe duos minimum pedes alti. Vide sect. 47. Ita rationes subduci debent longe aliter, et summa consequitur plane diversa. Sed neuter horum virorum calculo huic magis quam numero-

pedum centum et viginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio[v] semisse,[v] eumque similiter una opera efficit.
29 Rosarium serotinum perfossum et cultum habere iam tempus est. Oleis laborantibus circum radices amurcam,[x] quae salem non habeat, nunc conveniet infundere: maximis[y] sex[z] congii, mediocribus arboribus urnae satisfaciunt, caeteris aestimanda[a] erit portio. sed tamen quae nihil vitii habuerint, aliquanto laetiores fient, si amurca
30 rigentur insulsa. Nonnulli hoc optimum tempus esse seminariis instituendis dixerunt. tum etiam baccas lauri et myrti caeterorumque viridium semina[b] in areolas[c] disserere praeceperunt.[b] orthocissos,[e] et ederas ab Idibus Februariis, vel etiam Cal. Martiis poni oportere iidem censuerunt. Idibus Mart. Nepa incipit occidere; significat tempestatem. XVII Calen. April. Nepa occidit;[f] hiemat. XVI Cal. April. Sol in Arietem transitum facit; Favonius, vel Corus. XII[g] Calen. April.

(v) *dimissis* a. P. *dupondii semissis* Sang. *dipundii* Br. (x) *amurca* Sang. *habeant* idem deinceps *conveniat* I. B. R. (y) *Maximus* Br. (z) *sex* om. P. (a) *existim.* Br. (b) *seminum* I. B. Br. R. (c) *areolis* I. B. Br. R. *areola* P. (d) *praecipiunt. Nam ortho.* I. B. Br. R. (e) *orthocissos* om. P. Sang. *ortocissos* Lips. *hederas* Br. S. (f) *occidit Nepa* Br. (g) XIII. coni. rum notis vulgaribus confidit.

Oleis laborantibus) Repetiit haec Palladius Mart. 8. Aliter noster V, 9, 16, ubi vide notas.

Vrnae satisfaciunt) Palladius: *quatuor*, scilicet congii. Congius habet 6 sextarios; amphora 48 sextarios, urna 24 sextarios.

Semina) Edd. principes *seminum*. Palladius Martio 8: *nunc locis frigidis seminaria baccarum et seminum fiant et rosaria in mensis initio percolantur*. Vide eundem Febr. 21. Is igitur h. l. rosas solas legisse videri possit.

Orthocissos) Gesner chamaecisso opponi putabat, etsi nomen alibi non reperiri fassus. In Plinio 16, s. 62: *est et rigens edera quae sine adminiculo stat, sola omnium generum ob id vocata cissos*; aliae Edd. habent *orthocissos*; quod de Veneta anni 1513 testatur Pontedera.

Idibus Martiis) Plinius: *Caesar et Idus Martiales ferales sibi adnotavit scorpionis occasu.*

XII Calend. Apriles) Plinius: *XV Calend. Apriles Italiae milvum ostendi: duodecimo Calendas equum occidere matutino.*

Equus occidit mane; Septentrionales venti. x. Cal.
April. Aries incipit exoriri; pluvius dies; interdum
ningit.[h] ix[i] et viii Calendarum[k] Aprilium. Aequino-
ctium vernum tempestatem significat. Ab Idibus eadem, 32
quae supra, utique peragenda sunt: optime autem
uliginosa et pinguia loca nunc demum proscinduntur:[l]
et[m] quae mense Ianuario vervacta fecimus,[n] nunc
ultima parte Martii sunt iteranda: et siquae pergulae
vitium generosarum, vel siquae in agris aut vepribus
singulares arbores maritae a putatoribus relictae sunt,
ante Calend. April. utique deputari debent; post[o]
quem diem sera[p] et infructuosa fit huiusmodi rerum
cura. Milii quoque et panici haec prima satio est, quae 33
peragi debet circa Idus April. utriusque seminis sex-
tarii quini singula iugera occupant. Quinetiam pecus
lanatum caeteraque quadrupedia tempus idoneum est
castrandi. locis autem tepidis ad Idibus Februariis[q]
usque in Idus[r] Apriles, in locis frigidis ab Idibus
Martiis usque in Idus Maias omnia recte pecora ca-
strantur. Cal. Aprilibus Nepa occidit mane, tempesta- 34
tem significat. Nonis April. Favonius aut Auster cum

Ponted. (h) *mingit* B. R. *niguit* Lips. (i) *IX et* om. I. B. Br. R. (k) *Calendas Apriles* Eaedem. (l) *proscinditur* Br. Pol. (m) *atque mense* I. B. Br. R. (n) *facimus* Eaed. et Lips. (o) *quam* P. (p) *cetera* P. Deinceps *cura* pro *cultura* ex Sang. dedi. Postea *panicii* idem Saug. (q) Ita

IX et VIII Cal. April.) Edd. I. B. R. omittunt *IX et.* Plinius: *Aequinoctium vernum a. d. VIII Cal. Apriles peragi videtur, ab eo ad Vergiliarum exortum matutinum Caesari significant Calendae Aprilis.* Scilicet ex Iulia ratione recte IX ponitur; alter numerus est ex correctione Augusti, ut suspicatur Pontedera Antiq. p. 357.

Vliginosa et pinguia) Vide supra ad sect. 27.

Vepribus) Vix sanum esse putaverim vocabulum. An fuit *segetibus*, ut infra sect. 54.

Sextarii quini) Quatuor fere posuit II, 9, 18, ubi vide. Sed *quinos* etiam ex h. l. posuit Palladius Martio 3.

Nonis April.) In Gesneriano *Nonas Apriles* vitium esse operarum,

grandine, nonnunquam hoc idem pridie. Octavo Idus Aprilis Vergiliae vespere celantur, interdum hiemat. Septimo Idus Aprilis, et[r] sexto, et quinto Austri et Africi tempestatem significant. Quarto Idus Aprilis, sole oriente, Libra occidere incipit, interdum tempestatem significat. Pridie Id. Aprilis Suculae celantur, hiemat. His diebus locis frigidis prima vinearum fossio utique ante Idus peragenda est: quaeque mense Martio post confectum aequinoctium fieri debuerunt, nunc denique quam primum exequenda sunt. Fici vitesque adhuc recte inseruntur: seminaria, quae sunt ante facta, runcari, et adhuc commode fodiri possunt. Oves Tarentinae radice lanaria lavari debent, ut ton-

pro *Februarii* et deinceps *Aprilis* ex Sang. scripsi. *ad Idus Aprilis* L. B. Br. R. Ex eodem Saug. postes vulgata *Idibus Martii — et Cal. Aprilis* correxi. (r) *et* om. B. R. (s) *africi: temp significat* Br. (t) *constante*

monuit Pontedera ex eoque repetiit Ernesti, nec tamen correxit.

Octavo Idus) Plinius: *Caesari et Chaldeis Nonis vergiliae vespere occultantur.* Columella Graecum auctorem sequitur, monente Pfaff p. 77.

Libra) Plinius: *Caesari sexto Idus significatur imber librae occasu.*

Suculae) eundem vespertinum occasum hyadum posuit Eudoxus, monente Pfaff p. 77.

His diebus) Haec usque ad *fici* excerpsit Palladius April. II, 3.

Radice lanaria) Plinius 18, s. 67, num. 2: *et oves lavandi hoc idem tempus est.* Idem XIX, s. 18: *quae vocatur radicula lavandis lanis succum habet, mirum quantum conferens candori mollitiaeque. Nascitur sativa ubique, sed sponte praecipue in Asia Syriaque saxosis et asperis locis. Trans Euphratem tamen laudatissima, caule ferulaceo, tenui et ipso cibis indigenarum expetito et unguentis* (Codices *unguenti*, Editiones *tingenti*) *quicquid sit cum quo decoquatur, folio oleae. Struthion Graeci vocant. Floret aestate, grata aspectu, verum sine odore, spinosa et caule lanuginoso. Semen ei nullum, radix magna, quae conditur ad quem dictum est usum.* quem locum Vincentius ita laudavit: *candori aeque et molliciae — Asiae Syriaeque saxosis — ferulacea ipsisque et unguenti. — Hanc struthion vel isatin graeci — quae conciditur, ad quem.* — De isati silvestri et sativa Plinius XX, s. 25: *quarto*, inquit, *infectores lanarum utuntur; simile erat lapatho silvestri foliis, nisi plura haberet et nigriora.* Isatis sativa Dioscoridis II, 215, et Galeni VI de Facult. Medic. Simpl. folia plantaginis habet, pinguiora tamen et nigriora. *Glastum*, inquit Plinius XXII, sect. 2, *in Gallia vocatur simile plantagini, quo Britanno-*

surae praeparentur. Idibus Aprilibus, ut supra, Libra occidit, hiemat. Decimooctavo Calen. Maias ventosa tempestas, et imbres, nec hoc constanter.[t] xv Cal. Maias sol in Taurum transitum facit, pluviam significat.[v] xiiii Cal. Maias Suculae[x] se vesperi celant; pluviam significat. xi Cal. Maias ver bipartitur, pluvia,

error Victor. paulo antea vulgatum *Idibus Aprilis* ex Sang. correxi. (v) Sequentia: *XIV Cal. Maias* usque ad *Vergilias cum sole* om. I. B. Br. R. ubi est *XI Cal. Maias vergiliae* et cet. (x) *Suculae vesperae cedant*

rum coniuges oblitae. Marcellus Empiricus c. 23, p. 162: *herba quam nos vitrum, graeci isatida vocant.* Vitrum appellat Caesar et Mela. Sed tamen haud scio, an male locum Plinii excerpserit Vincentius; dubitari enim potest, an nomen isatis struthio conveniat. Certe vulgari et sativae isatidi tinctorum non convenit descriptio. Avicenna apud Vincentium IX, 31: *quae nunc artanita cognoscitur, est spina spissa ac brevis, quae radicem habet, qua lana lavatur* etc. Vulgo Arabes cyclaminum vocant *artanita.* Dioscorides II, 193, de struthio: ᾧ οἱ ἐριοπλύται χρῶνται πρὸς κάθαρσιν τῶν ἐρίων. Saponariam intelligi censebat Harduinus, quae est Linnaeo eodem nomine appellata. Sed ei non convenit caulis ferulaceus, ut nec isatidi nostrae tinctoriae. Lucianus in Alexandro sect. 17, refert, praestigiatorem istum commanducata radice στρουθίου τῆς βαφικῆς βοτάνης os spuma sibi replevisse, ut speciem furentis mentiretur. Graeci ridiculam, ῥιζίον, ῥιζάρι, vocant erythrodanum, seu galium tinctorium, unde eius nomen vulgare *Lisari.* Hodieque galium paschale Constantinopolitanis Graecis dicitur ῥιζάρι teste Forskäl Florae Arabicae p. 203. Huic magis convenit caulis ferulaceus. Sed videant peritiores de lanaria radice. Saponariae officinalis et radicis decocto lavantur lanae ovium ante tonsuram in Alpibus Helveticis, teste Storrii Itiner. Helvetico T. II De lotura ovium vide ad Varronem II, 11, sect. 7.

XIV Cal. Maias) Plinius: *XIV Cal. Maii Suculae Aegypto occidunt vesperi, decimo sexto Atticae, Caesari decimo quinto, continuoque triduo significat.* Diem Columellae convenire cum aevo Iuliano et coelo romano, monet Pfaff p. 77. Ceterum paulo antea vulgatum *Idibus Aprilis* ex Sang. correxi.

Ver bipartitur) Passivam significationem verbi Pontedera statuit, Gesner ad diem refert, et activam defendit. Ceterum in utraque significatione intelligere debemus non numerum dierum (nam hoc ipso die XI Kal. duae veris partes elapsae sunt ex ratione ap. Varron. I, 18), sed respicitur vis ipsius tempestatis calorque minor vel maior. Sic in hoc ipso capite *hiems bipartita* dicitur eo die, quum iam ad finem inclinat. Haec mouuit Ponted. Vide Cap. II, sect. 5.

et nonnunquam[y] grando. Decimo Cal. Maias Vergiliae cum sole oriuntur, Africus, vel Auster, dies humidus. Nono Cal. Maias prima nocte Fidicula apparet, tempestatem significat. Quarto Calen. Maias Auster
37 fere cum pluvia. Tertio[z] Cal. Maias mane Capra exoritur, Austrinus dies, interdum[a] pluviae.[b] Pridie Cal. Maias Canis se vespere celat: tempestatem significat. Per hos dies eadem quae supra persequemur, possuntque, si iam librum remittunt, inseri oleae, vel emplastrari, caeteraeque pomiferae arbores eodem
38 emplastrationis genere inseri. sed et prima pampinatio recte inchoatur,[c] dum prorepentes oculi digito decuti possint. siqua praeterea in vineis aut fossor disturbavit, aut negligentia omisit, diligens vinitor restituere debet, et fracta iuga considerate resarcire, aut disiectos palos reponere, ita ne teneros pampinos explantet. Eodem tempore secundi[d] foetus pecudes
39 signari oportet. Cal. Maiis, hoc biduo sol unam dicitur tenere particulam. VI[e] Nonas Maias Sucula cum

significat P. *Suculae vespere celant* Sang. (y) *non unquam* P. (z) *Kalen. maiis mane* I. B. Br. R. (a) *pruina* add. I. B. Br. R. (b) *pluvii* P. (c) *incohatur* Br. deinceps vulgatam *considerare* et *resarcire* ex Sang. correxi. (d) *foetus foecundi* I. B. Br. R. (e) *VI. Non. Maias* om. Eaedem. (f)

Vergiliae cum sole) Hoc die Alexandriae cosmice oriri monet Pfaff pag. 49.

Dies humidus) In Sang. esse *dies velidus* monuit Gronovius. Forte voluit *gelidus*.

Fidicula) Varus accidit Romae XI Cal. Maias, monente Pfaff p. 88.

Capra) Plinius: *VIII Idus Capella pluvialis*. Ovidio V, 111, noctu Calendis ipsis oriri videtur. Euctaemonem secutus est Columella; dies enim Romano situ abhorret. Pfaff pag. 85.

Pridie Cal. Maias canis) Plinius: *tertio Calendas Canis absconditur*, ubi Brotier ex Codd. regiis et editione principe scripsit *quarto*. Cum die Columellae occasum Sirii heliacum romanum convenire monet Pfaff p. 67.

Decuti possint) Sang. *possunt*.

Secundi) Palladius Aprili VII: *serotini foetus hoc mense signentur*.

Particulam) Partes signorum elliptices singulorum (in quantum signa intelligantur δωδεκατημόρια non ζώδια), esse 30, id est, in universum 360, dies autem 365, itaque interdum duos dies uni particulae assignari monet Gesnerus.

sole exoritur, Septentrionales venti. v Nonas Maias Centaurus totus apparet, tempestatem significat. III Nonas Maias idem sidus pluviam significat. Pridie Nonas Maias Nepa medius occidit, tempestatem significat. Nonis Maiis Vergiliae exoriuntur mane, Favonius. VII Idus Maias aestatis initium, Favonius, aut Corus, interdum etiam[f] pluvia. VI Idus Vergiliae totae appa- 40
rent, Favonius, aut Corus, interdum et[g] pluviae. Tertio Idus Maias Fidis mane oritur, significat tempestatem. Per hos dies runcandae segetes sunt, foenisicia[h] instituenda. Bonus operarius prati iugerum desecat, nec minus mille ducentos manipulos unus alligat,[i] qui sint singuli quaternarum librarum. Arbores quoque tempus est ablaqueatas circumfodere, et operire: una opera novellas circumfodiet arbores octuaginta, mediocres LXV, magnas quinquaginta. Hoc mense 41

et pluviae I. B. Br. R. (g) *et* deest I. B. Br. R. (h) *foenisecae instituendi sunt* I. B. Br. R. Vulgo *foenisiciae instituendae.* (i) Ita Sang. pro *obligat.*

VI Nonas) Plinius: *VI Nonas Maii Caesari suculae matutino exoriuntur*, sed utrobique occasum substitutum convenire cum observatione Astronomorum monet Pfaff p. 78. Nocturnum exortum habet eodem die Ovidius. Ceterum *suculae exoriantur* h. l. legendum esse monuit Pontedera Antiqq. p. 375.

Totae apparent) Plinius: *sic fere in VI Idus Maii, qui est Vergiliarum exortus, decurrunt sidera — tertio Idus Maii Fidiculae exortus.*

Fidis) Vespertinum ortum hic requiri, vel sic tamen die non congruente Italiae coelo monuit Pfaff. p. 88.

Foenisicia) Ita scribendum erat ex observatis ad II, 18, 5. De re ipsa Plinius XVIII, sect. 67: *iustum est una opera iugerum in die desecari, alligarique manipulos mille ducentos, quaterna pondo.*

Vnus alligat) Ita Sang. pro *obligat.* testante et probante etiam Drakenb. ad Livium T. II, p. 119. Plinius 18, s. 67, no. 5: *Iustum est una opera iugerum in die desecari, alligarique manipulos mille ducentos, quaterna pondo.*

Mediocres LXV) Sangerm. LXX. Palladius Maio 4: *Hoc mense arbores et vites quae ablaqueatae fuerant occare, id est operire iam convenit.* Aggerare postea sect. 46 dicit Columella. Idem Palladius Iunio 4: *Opera una XX maximas arbores obruet.* Vide etiam ad Maium IV. Alterutro in loco vitium est.

seminaria omnia crebro[k] fodere oportebit. sed a Calendis Martiis usque in Idus[l] Septembres, omnibus mensibus non solum seminariis, sed etiam novellis vineis danda fossio est. Iisdem diebus, ubi praegelidum et pluvium[m] coelum est, oleae putantur, et emuscantur.[n] Caeterum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere istud oportebit. Primo ab Idibus Octobribus usque in[o] Idus Decembres,[p] iterum ab Idibus Februariis usque in Idus[q] Martias,
12 si tamen[r] arbor librum non remittit. Hoc eodem mense in[s] pastinato seminario novissima positio[t] est olearis[v] taleae,[x] eamque oportet, quum panxeris, fimo et cinere mistis oblinere,[y] et superponere muscum, ne sole findatur;[z] sed[a] hoc[b] opus melius fiet ultima parte mensis Martii, vel prima mensis April. et ceteris temporibus, quibus praecipimus[c] seminaria
13 plantis vel ramis conserere. Idibus Maiis Fidis mane exoritur. Auster, aut Euronotus,[d] interdum dies[e] humidus. XVII Calen. Iunias idem quod supra. XVI et XV Cal. Iunias Euronotus[f] vel Auster cum pluvia. XIV Cal. Iun. sol in Geminos introitum facit. XII[g] Calend.

deinceps *sunt* I. B. Br. R. (k) *crebre* et deinceps *sed et a Cal.* Sang. postea *Martii* Brusch. (l) *Idibus Septembris* Br. (m) *pluviaceum* coniectura Polit. (n) *muscantur* I. B. Br. R. Lips. (o) *ad* I. B. Br. R. (p) *decembris* Br. (q) *Idibus Martii* Br. (r) *tamen* om. I. B. Br. R. (s) *impastinato* Bon. Br. (t) *politio* Br. (v) *oleariis* I. B. Br. R. (x) *tale* P. (y) Ita pro *oblinire* lens. Br. (z) *findantur* I. B. Br. R. (a) *et* inser. I. B. R. omittit Br. (b) Vulgo additum *idem* om. P. Sang. (c) *praecipimus* I. B. Br. R. (d) *eurinus* P. Sang. (e) *dies* om. P. (f) *eurinus* L. P. Sang.

Sed etiam novellis) Sang. *vineis sed etiam novellis fossio danda*, teste Gronovio.

Emuscantur) Plinius 18, sect. 67, no. 2: *opera taleas olivarum ponere ipsasque oleas interradere, rigare prata.* Palladius Maio 4: *nunc et seminaria foduntur assidue, et locis praegelidis et pluviosis oleae putantur, et eis muscus abraditur.*

Fidis mane) Ortum vespertinum substituendum esse monuit Pfaff p. 88.

XII Cal. Iunias) Plinius: *XII Calendas Iunias capella vesperi occidens — XI Calendas Caesari Orionis*

Iun. Suculae exoriuntur; Septentrionales[h] venti,
nonnunquam Auster cum pluvia. xi et x[i] Calend.
Iunias Arcturus mane occidit, tempestatem significat.
viii et vii et vi Cal. Iun. Capra mane exoritur; Septen-
trionales venti. Ab idibus usque in Calend. Iunias[k] 44
veteranam vineam priusquam florere incipiat, iterum[l]
fodere oportet, eandemque et caeteras omnes vineas
identidem pampinare. quod si saepius feceris, pue-
rilis una opera iugerum vineti pampinabit. Quibus-
dam regionibus oves nunc tondentur, et pecoris nati
aut[m] amissi ratio accipitur. item[n] qui lupinum sterco-
randi agri causa serit, nunc demum aratro[o] subvertit.
Cal. Iun. et iv Non. Aquila exoritur; tempestas ven- 45
tosa, et interdum pluvia. vii Idus Iun. Arcturus oc-

(g) XIII coniic. Ponted. (h) *Septembr.* Br. (i) XII I. B. Br. R. probante Ponted. (k) *Kalendis Iuniis* I. B. Br. R. (l) *interim* I. B. Br. R. deinceps volgatum *vineas itidem* ex Sang. correxi. (m) *ut mulsi* P. *et mulsi* Sang. *aut mulsi* ex Sang. Gronov. (n) *Iterum* P. (o) *arat quo* Pol. (p) Vulgo *gladius occidere incipit — octavo Idus Arcturus matutino occidit, Italiae sexto.* sed ibi Brotier. ex Codd. regiis posuit *septimo Idus Arcturus.*

Arcturus) Diei proximo assignavit Euctaemon, Romae Iuliano aevo diebus abhinc tribus contigit, monente Pfaff p. 74.

Capra) A vero plane abire ortum matutinum, contra occasum vespertinum coelo Alexandrino convenire monet Pfaff p. 86.

Iugerum pampinabit) Geoponica II, 46: βλαστολογεῖσται τὴν πρώτην βλαστολογίαν ὑπὸ ἑνὸς ἐργάτου καὶ πολλῷ ἔλαττον τὴν δευτέραν τὸ πλέθρον. Plinius 18, s. 67, no. 2: *pampinat una opera iugerum.*

Aut amissi) Pontedera lectionem *et mulsi* probabat, quia ex amisso fructus nullus capiatur. Sed haec ratio est plane inepta. Amissi enim pecoris rationem omnino debet accipere dominus. Etsi lectionem Codicum optimorum locum habere etiam posse non diffiteor.

Causa serit) Palladius Maio 4: *seminavit* (alii *seminabit*) *aratro illum nunc debebit evertere.* Cf. Geop. III, 5.

Aquila exoritur) Plinius 18, s. 69, 4: *IV Nonas Iunii iterum Aquila exoritur vesperi.* Diem situ Italiae simul et Eudoxi aevo congruere monet Pfaff p. 90.

Arcturus) Occasum apparentem eundem in Graecia Eudoxus posuit, monente Pfaff p. 74.

cidit; Favonius, aut Corus. IV Id. Iun. Delphinus
46 vespere exoritur; Favonius; interdum rorat. His
diebus, si [p] opere victi [q] sumus, eadem, quae extremo
mense Maio, facienda sunt: item omnes arbores fructi-
ferae [r] circumfossae aggerari debent, ut ante solsti-
tium id opus peractum sit. Quinetiam pro conditione
regionis et caeli terra vel proscinditur vel iteratur:
eaque, si est difficilis, proscinditur operis tribus,
iteratur duabus, tertiatur una, lirantur autem iugera
duo opera una. At si facilis est terra, proscinditur
iugerum duabus operis, iteratur una, lirantur [s] una [t]
iugera quatuor, quum in subacta iam terra latiores
47 porcae sulcantur. quae ratio colligit, ut per Autu-
mnum [v] facile possint uno iugo tritici obseri modii
centum quinquaginta, caeterorumque leguminum
modii centum. Iisdem his diebus area triturae prae-

additum *non* om. I. B. Br. R. Lips. (q) *vincti* Lips. (r) *frugiferae* Saug. (s) *linantur* L. P. Saog. paulo antea *Ac si facilis* Saog. (t) *in* add. P. *quattuor* Br. (v) *auctumnum* Br. (a) *ut* om. P. paulo antea post

IV Idus Iun.) Plinius: *et quarto Idus delphinus vesperi exoritur*. Quem diem et Eudoxi Graeci et Columellae aevo congruere monet Pfaff p. 91.

Si opere) Recte Gesner inclusit negationem quam cum libris antiquis omisi.

Operis) Vide ad II, 4, 8.

Iteratur una, lirantur) Post iterationem excidisse tertiationis mentionem, suspicabatur Gesner. Sed in terra facili non opus erat tertiatione.

Quum in subacta — sulcantur) Haec verba Gesnerus ex interpretatione verbi *lirare* orta aut loco mota esse putabat; igitur incluserat. Contra Dirkson I, p. 510 defendit. Vide ad Varron. I, 29, 2

Tritici centum quinquaginta) Rationes ita comparato nostri loco II, c. 9 et 10 collegit et subduxit Gesn. Iugerum agri mediocris obseritur tritici modiis 5. possunt igitur modiis 150 obseri iugera 30. Ex leguminibus genus frequentissimum lupinum occupat iugerum modiis 10; modii igitur eiusdem 100 occupabunt iugera 10. Haec porro 40 iugera terrae tritico et lupino consitae, si sit difficilis, proscinduntur operis 120, iterantur 80, tertiantur 40, lirantur 20, quae sunt operae 260. In facili terra proscinduntur operis 80, iterantur 40, lirantur 10 operis; conficiuntur operae 130. Sed in leguminum satione nimis varia operarum ratio, quam ut accurate eam Gesneri calculo comprehensam dicere possim, quamvis cum eo mediam proportionalem summam 195 assumas.

paranda est: ut[x] quaeque res desecta erit, in eam
conferatur. Vinearum quoque cultus,[y] quibus maior
est modus, iteratus esse debet[z] ante solstitium. Pabu- 48
lum, si facultas est, vel nunc vel etiam superioribus
XV diebus, qui fuerunt ante[a] Calen. Iunii, pecori
praeberi oportet. A Cal. autem Iuniis, si iam deficit
viridis herba, usque in ultimum Autumnum[b] frondem
caesam praebebimus. Idibus Iuniis calor incipit. XIII[c] 49
Calen. Iul. sol introitum in[d] Cancro facit; tempesta-
tem significat. XI. Calen. Iulii Anguifer, qui[e] a Graecis
dicitur ὀφιοῦχος,[f] mane occidit, tempestatem signi-
ficat. Octavo et VII et VI Cal. Iulii Solstitium, Favonius
et calor. Tertio Cal. Iul. ventosa tempestas. His die-
bus eadem, quae supra. Sed et viciam in pabulum 50
secare oportet, priusquam siliquae eius durentur;
ordeum metere; fabam serotinam ducere; fabam
maturam conterere, et paleam[g] eius diligenter recon-
dere, ordeum terere,[h] paleasque omneis recondere;

iisdem ex Sang. addidi *his*. (y) *cultus* om. I. B. Br. R. (z) Vulgo *debet. Ante solstitium pabulum*. (a) *a* I. B. Br. R. Lips. (b) *auctumni* I. B. Br. R. (c) VIII. I. B. Br. R. (d) *in* om. Eaedem. (e) *qui Graece* Pol. *Anguier graece* Sang. (f) φιοναος P. (g) *paleas* I. B. Br. R. (h) *et* addit Br.

Vt quaeque res — conferatur) Nisi cum Gesnero duplicem τῆς *ut* personam defendere mavis, lege mecum *ut, quaecunque*.

Pabulum oportet) Haec omnia omittit Sang. liber. Locum cum Pontedera distinxi. Vulgo erat: *debet. Ante Solst. pabulum* etc. Infra sect. 100: *Maio pabulum affatim, Iunio ex Calendis frondem affatim*. Solstitium vero inter Idus Maias et Iunias terminatur, recte monente Pontedera. Vocabulum *cultus* omittunt Edd. principes; potest id abesse, si *modus* cum *iteratus* iungatur.

XI Cal. Iulii) Plinius: *undecimo Calendas eiusdem Orionis gladius Caesari occidere incipit. VIII Calendas Iulii vero longissima dies totius anni et nox brevissima solstitium conficiunt*. ubi Codex Pintiani VIIII habet, unde Pintianus legebat *VIIII vero Calendas Iulii*.

Octavo et VII) Hos duo numeros nec cum ratione anni Iulia nec cum Augustea convenire docet Pontedera Antiqq. p. 357. Solstitium erat VI Cal. Iulias.

Conterere) Plinius 18, s. 67, no. 4: *in hoc temporis intervallo, vicia*

alvos[i] castrare, quas subinde nono quoque aut decimo die ad Cal. Maias considerare et curare oportet.[2] nunc autem si sunt pleni atque operculati favi, demetendi[l] sunt: sin autem maiore parte vacant, aut sine operculis adaperti sunt, nondum esse maturos significatur: itaque mellatio est differenda. Quidam in provinciis transmarinis vel hoc vel[m] sequente mense
51 sesama[n] serunt. Calen. Iuliis Favonius, vel Auster, et calor. Quarto Non. Iul. Corona occidit mane. Pridie Nonas Iul. Cancer medius occidit; calor. Octavo Idus Iul. Capricornus medius occidit. Septimo Idus Iulii Cepheus[o] vespere exoritur,[p] tempestatem significat.
52 Sexto Id. Iul. Prodromi flare incipiunt. His diebus

omnis Br. (i) *olveos* P. Sang. (2) *oportebat* Iunt. (l) *demendi* I. B. Br. R. Lips. deinceps *adopertis* Saog. (m) *vel* om. I. B. Br. R. (n) *sesartiat* Eaedem. (o) *cithes* Lips. *Cetheus* Sang. (p) *oritur* I. B. Br. (q) *Pro-*

in pabulum secatur, faba metitur dein concutitur. ubi recte ex Codice suo Pintianus *cuditur* emendabat. Fabam *vellere* pro *ducere* dixit Palladius Iunio 3.

Alvos) Libri optimi *alveos*, quod probat Vrsinus.

Ad Cal. Maias) Ineptum praeceptum esse, vidit etiam Gesner, qui malebat *a Calendis Maiis*. Et sane Palladius Maio X examina augeri incipere ait. Vitii notam manifestam posuit Pontedera ex Colum. IX, 14, 6: *Verum hoc tempore* (ab exortu Vergiliarum) *et usque in autumni aequinoctium decimo quoque die alvi aperiendae sunt et fumigandae.* Igitur corrigebat: *Kal. Nov.* quoniam aequinoctium est extremo Octobri. Vtrani vis emendationem, elige lector!

Quarto nonas) Plinius 18, s. 68: *tertio nonas Chaldaeis corona occidit matutino.*

Cancer medius) Occasum acronycum intelligi, Romano situi tum congruentem, monet Pfaff p. 92. Sed antea Pontedera Antiqq. p. 258 monuit legendum *prodit* vel *oritur*, quoniam IX Cal. Iun. oritur, XIV Cal. Iul. desinit oriri et III Nonas Ianuarias nostro occidit.

Sexto Id. Iul.) Sangerm. V Id. SS. habet scriptum. Plinius: *XIII Calendas Augusti Aegypto aquila occidit matutino etesiarumque prodromi flatus incipiunt, quod Caesar X Calendas sentire Italiam existimavit.* Idem II, s. 47: *Caniculae exortum* (XV ante Calendas Aug.) *diebus octo ferme aquilones antecedunt, quos prodromos appellant; post biduum autem exortus iidem aquilones constantius perflant his diebus, quos Etesias appellant.*

eadem quae supra. Sed et proscissum vervactum opti-
me nunc iteratur, et silvestris ager decrescente Luna
utilissime exstirpatur. Idibus Iuliis Procyon[q] exoritur
mane,[r] tempestatem significat. Tertiodecimo Calen.
Augustas Sol in Leonem transitum facit; Favonius.
[Nono Calendas Augustas Leonis in pectore clara
stella exoritur.[s] interdum tempestatem significat.]
Octavo Cal. Augustas Aquarius incipit occidere (clare;)
Favonius, vel Auster. Septimo Cal. Augustas Canicula 53
apparet; caligo aestuosa. Sexto Cal. Augustas Aquila
exoritur.[t] Quarto Calendas Augustas Leonis in pe-
ctore clara[v] stella exoritur; interdum tempestatem
significat.[x] Tertio Calen. Augustas Aquila occidit; si-
gnificat tempestatem. His diebus locis temperatis et 54

chion Lips. (r) *mane* om. Sang. (s) *oritur* I. B. Br. R. (t) *clare* om. S. (v) Ita pro *clarae stellae exoriuntur* Sang. (x) *significant* Br. (y) Ita pro

Numerum V in nostro loco malebat Pontedera Antiqq. p. 389.

Proscissum vervactum) Alterutrum vocabulum est supervacaneum. Palladius Iulio I: *agri qui aprili proscissi fuerant, circa Calendas iterantur. — silvestres agri* etc.

Idibus Iuliis) Plinius: *XVI Calendas Augusti Assyriae Procyon exoritur; deinde postridie fere ubique — quod canis ortum vocamus, sole partem primam leonis ingresso. Hoc fit post solstitium diebus XXIII. die.* Ita etiam II, s. 47.

Nono Cal. — significat) Quae inclusi, spuria videbantur Pontederae, et horum locum putabat oblinuisse primum caniculae ortum. Omittit etiam Sang. liber.

Occidere (clare)) Sangerm. omittit *clare*. Vitium vidit etiam Gesner.

Canicula) Exoritur quidem XIII Cal. Aug. in prima parte leonis, sed apparet VII Cal. Ita h. l. interpretatur Pontedera Antiqq. p. 357. Infra sect. 62: *Circa Idus Iulias ante Caniculae exortum*. Cf. ad IX, 14, s. 10.

Aquila) Longe a vero aberrare Columellam, monet Pfaff pag. 90; sed monere debebat, Pontederam Antiqq. p. 390 correxisse *V Kal. Aug. Aquila occidit*. Occidere enim Aquilam per quatriduum etiam Plinio, in cuius loco ex edit. Parmensi corrigit Pontedera: *Item IV Cal. Aug. cum aquila occidit usque in calendas easdem.*

Clara stella) Ita recte Sang. pro *clarae stellae exoriuntur*. Plinius: *III Calendas regia in pectore leonis stella matutino Caesari immergitur.* ubi recte Brotier edidit *emergit*. Vide Pfaff p. 94. Vna est in pectore leonis stella: quam alii βασιλίσκον, alii tuber leonis vocabant; hinc in Plinio inepte *Tuberoni* factum sect. 64 libri 28 monet Pontedera Antiqq. p. 359.

maritimis messis conficitur, et intra dies triginta quam[y] desecta est, stramenta praecisa in acervum congeruntur. Iugerum stramentorum opera una desecat, quibus remotis priusquam sol acrior exurat terram, omnes arbores, quae fuerant in segete, circumfodere et adobruere oportet. item quibus magna
55 sementis praeparatur, nunc debent iterare. Nam de[a] fodiendis colendisve[b] novellis vineis, saepius (iam[c]) dixi, nullum esse mensem omittendum, donec autumnale aequinoctium conficiatur. Meminisse autem oportebit, ut per hos et Augusti mensis dies antelucanis et[d] vespertinis temporibus frondem pecudibus caedamus. Item quascunque vineas culturi sumus, ne per aestum, sed mane usque in tertiam, et a de-
56 cima usque in crepusculum fodiamus. Quibusdam regionibus, sicut in Cilicia et Pamphylia, hoc mense sesama[e] seruntur: Italiae autem regionibus humidis possunt ultimo mense Iunio seri. Quinetiam tempus est ficulneis[f] arboribus caprificum suspendere; quod quidam existimant idcirco[g] fieri debere, ne fructus

qua Br. (z) *agerum* P. (a) *defodiendis* coniuncl. Herv. (b) *nam de colendis* P. Sang. (c) *iam* om. Sang. (d) *et vespert.* om. P. (e) *sesania* f. B. Br. R. *sisama* Lips. (f) *arborificulneas* P. antiq. (g) *iccirco* Br.

Messis conficitur) Palladius: Iulio I: *locis temperatis tritici messis expla tur.*

Quam desecta est) Noster VI, 3, 4: *intra dies triginta sublatae messis praecisa in acervum exstrui debent.*

In segete) Palladius ibidem *in messe steterant.*

Nam de fodiendis) Lectionem Pol. et Sangerm. ab Ernestio annotatam in Var. Lect. posui. Sed ex Sang. hanc retulit Gronov. *nam colendis novellis vineis s. i. dixi nullum mensem esse omittendum.* quam unice probo. Quid enim *fodiendis* opus erat addere, ai *colendis* adest, quo verbo et fossio et omnis cetera cultura vineae comprehenditur.

Crepusculum) Palladius Iulio I: *novellae vites mane et vespere iam calore deposito effodi debent et averso gramine pulverari.* Plinius 17, 22, no. 25: *quae fodiantur, ante ferventes horas diei fodiendas convenit.*

Caprificum) De caprificatione dicam ad Palladium IV, 10, 28. Ca-

decidat, et ut celerius ad maturitatem perveniat. Cal.
Augustis[h] Etesiae. Pridie Non. Augusti Leo medius
exoritur, tempestatem significat. vii Id. Augusti Aqua- 57
rius occidit medius, nebulosus aestus. Pridie Idus
Aug. Fidis occidit mane, et Autumnus[i] incipit. His
diebus eadem quae supra. Nonnullis tamen locis favi
demetuntur: qui si[2] non sunt melle repleti, nec oper-
culati, differenda est[l] in mensem Octob. mellatio. Id.
Augustis Delphini occasus tempestatem significat. xix
Cal. Septemb. eiusdem sideris matutinus occasus tem-
pestatem significat. xiii[m] Cal. Septemb. sol in Virgi- 58
nem transitum facit. hoc et sequenti die tempestatem
significat, interdum et tonat. Hoc eodem die Fidis
occidit. Decimo Cal. Septemb. ex eodem sidere tem-
pestas pleruınque[n] oritur, et pluvia. vi[o] Cal. Sept.

(b) *augustis et tesiae* P. *et hesit* Lips. Vulgo *Augusti.* (i) *autunus* Br. antecedens et om. Saug. (2) *si* om. I. B. Br. R. (l) *et* inser. P. (m) *Decimo* B. R. (n) *plerumque* Br. Ald. (o) VI coniic. Ponted. et sic Saug.

prificus est ficus silvestris, quam Messenii τράγον, i. e. caprum, alii ὄλυνθον vocarunt, teste Pausania.

VII Id. Aug. Aquarius) Plinius: *VIII Idus Aug. Arcturus medius occidit. III Idus fidicula occasu suo autumnum inchoat, uti Caesar annotat; sed ut vera ratio id fieri invenit, sexto Idus eiusdem.* ubi Harduinus in Columella legi volebat *Arcturus.* Idem secl. 69, no. 4: *nunc fidiculam occidere a. d. VI Idus Aug. servatur.* Priorem numerum verum et Columellae ex ratione anni Iulii restituendum esse docuit Pontedera p. 360, alterum VI monens ortum ex vitioso *pridie*, literis extremis vetustate elisis. Scilicet idem Ponted. p. 387 monet, antiquum Germanici interpretem ita locum referre: *III id. Augusti fidicula occasu suo autumnum inchoat, aut adnotat: sed vera ratio id fieri invenit pridie Idus August.* Ex hac vitiosa scriptura Plinii Columellam simul et Varronem fuisse deinde ab interpretibus corruptos censet.

Occidit mane) Occasum matutinum apparentem Alexandriae intelligit Pfaff p. 53.

Delphini occasus) Plinius 18, s. 74: *pridie Idus Augusti — Aegypto et Caesari delphinus occidens.* Plinii ratio Italiae et aevo Caesaris convenit, Columella Eudoxum sequitur. Pfaff p. 91.

Hoc eodem) Saug. *et hoc eodem.* Occasum fidiculae matutinum apparentem intelligit Pfaff. p. 53.

VI Cal. — Arcturus incipit occidere) At is omnibus et ipsi nostro s. 63 Nonis Sept. mane exoritur! Igitur

Vindemiator exoritur mane, et Arcturus incipit occidere; interdum pluvia. III Cal. Septemb. humeri Virginis exoriuntur: Etesiae desinunt flare, et interdum hiemat.
59 Pridie Cal. Septemb. Andromeda vesperi exoritur; interdum hiemat. His quidem diebus arbores ficorum inoculantur; quod genus insitionis emplastratio vocatur. Idque licet vel commodius facere superiore mense post Idus Iul. quo tempore etiam aliarum arborum nonnulli emplastrationem faciunt.
60 Quibusdam locis, ut in Baetica maritimis regionibus, et in Africa vindemia conficitur. Sed frigidioribus[p] regionibus pulverationem faciunt, quam vocant rustici occationem, quum[q] omnis gleba in vineis refringitur, et resolvitur in pulverem. Hoc eodem tempore prius quam vineae pulverentur, si perexilis est terra,[r] vel rara ipsa vitis, lupini modii tres vel quatuor[s] in singula iugera sparguntur,[t] et ita[v] inoccantur; qui, quum fruticaverint,[x] prima tum

pro vulgato VII. (p) *frigidis* P. (q) *quom* Br. deinceps *solvitur* Saug. (r) *terra* addidi ex Polit. et Saug. (s) *quattuor* Br. (t) *spargantur* I. B. Br. R. (v) Ita Saug. Vulgo *ita* deerat. *ita occantur* I. B. Br. R. (x) *fru-*

incipit exoriri h. l. corrigebat Pontedera Antiqq. p. 368, quod ab Euctemone sumtum censet.

III Cal.) In Gemini parapegmate idem exortus Callippo et Graeciae assignatur V Cal. quem h. l. restituit Pontedera p. 254. Ceterum Sangerm. *et Etesiae* habet, et deinceps *vespere exoritur*.

Maritimis) Repetiit Palladius Aug. 4.

Resolvitur) Occationem ex h. l. habet Palladius Aug. 2.

Terra vel) Addidi *terra*. Ita enim Palladius: *si terra exilis in vinea est, et vinea ipsa miserior — in iugero spargis atque ita occabis, quod ubi fruticaverit evertitur* etc. Sed Colum. raram vitem dicit, ubi interstitium commode arari possit.

Prima tum fossione) Geoponica III, 5 mense Maio: σκάπτειν τοὺς θέρμους προσήκει τοὺς ἕνεκεν τοῦ κοπρίσαι ἢ καθᾶραι τὴν γῆν σπαρέντας, εἶτα πρὸ τῶν εἰδῶν τέμνειν, πρὶν ἀνθεῖν τὴν σταφυλὴν, ἔτι ὑγροὺς ὄντας καὶ ἐᾷν θερισθέντας ὀλίγον σαπῆναι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀροτριᾷν ἕως ἐπιχωσθῆναι τὰ ἀποκοπέντα τῶν θέρμων καὶ οὕτως αἱ ῥίζαι πᾶσαι διαφθείρονται. Vide ad II, 12, 5.

fossione conversi satis bonum stercus vineis praebent.
Multi etiam, si pluvius est status caeli, sicut subur- 61
bana regione Italiae, pampinis vitem spoliant, ut per-
coqui fructus possint, nec putrescere imbribus. At e
contrario locis calidioribus, ut modo nominatis[y] pro-
vinciis, circa vindemiam adumbrantur vel stramentis
vel aliis tegumentis uvae, ne ventis aut caloribus
exarescant. Hoc idem tempus est aridis uvis ficisque 62
conficiendis, de quibus quemadmodum passae fiant,
suo loco dicemus, quum villicae persequemur officia.
Filix[z] quoque aut carex, ubicumque nascitur, Augu-
sto mense recte exstirpatur, melius tamen circa Idus
Iulias ante Caniculae exortum. Calend. Septembribus
calor. Quarto[a] Nonas Septemb. Piscis austrinus de- 63
sinit occidere, calor.[b] Non. Septemb. Arcturus exori-
tur, Favonius, vel Corus. VII[c] Idus Septemb. Piscis
aquilonius desinit occidere, et Capra exoritur, tem-
pestatem significat. Tertio Idus Septembris Favonius
aut Africus, Virgo media exoritur. His diebus locis 64
maritimis et calidis vindemia et caetera, quae supra

tificaverint I. B. Br. R. (y) *velis* add. P. ex Sang. nil tale annotavit Gron. sed is post sequens demum *stramentit vel* monet addi in Sang. *is vel*, unde suspicor legendum: *stramentitiis vel aliis*. (z) *filex* Herv. *felix* Lips. (a) *calor enim ante Septemb.* I. B. R. recte Br. (b) *calor enim ante Septemb.* Br. (c) VI coniic. Ponted. (d) *sive satum* add. I. B. Br. R. (e)

Pampinis spoliant) In vite serotina Augusto pampinos auferri iubent Geoponica III, 11, 4, quo maior uva fiat et citius percoquatur. Sed vide de tota hac sectione V, 5, 11, ubi eadem docentur. Ceterum male ex h. l. Palladius Aug. III: *nunc locis frigidis pampinatur.*

Adumbrantur) Rectius Palladius *obumbratur potius uva.* Idem postea *ne vi solis arescat.* Loquitur Columella de Baetica et Africa.

Carex) Ex h. l. Palladius Iulio 1, Aug. 3.

VII Idus) Plinius: *Quinto Idus Septembres Caesari capella oritur vesperi, arcturus vero medius pridie Idus, vehementissimo significatu terra marique per dies quinque.* Verius Plinius diem edidit, monente Pfaff p. 86.

Virgo media) Gemini parapegma V Id. Septembr. ex Callippo edit; igitur h. l. corrigit Pontedera p. 254.

scripta sunt, commode administrantur. Iteratio quoque arationis peracta esse debet, si serius terra proscissa est. sin autem celerius, etiam tertiatum[d] solum esse convenit. Hoc etiam tempore qui consueverunt vina condire, aquam marinam praeparant, et advectam decoquunt: de qua conficienda, quum villicae officia exequar, praecipiam. Id. Septemb. ex pristino
65 sidere nonnunquam tempestatem significat, xv. Cal. Oct. Arcturus exoritur; Favonius, aut[e] Africus, interdum Eurus, quem quidam Vulturnum appellant. xiiii Cal. Oct. spica Virginis exoritur; Favonius, aut Corus. xiii Cal. Octob. sol in Libram transitum facit, Crater matutino tempore apparet. xi Cal. Oct. Pisces occidunt mane, item Aries occidere incipit; Favonius
66 aut Corus, interdum Auster cum imbribus. x Calen. Octob. Argo navis occidit; tempestatem significat, interdum etiam[f] pluviam. Nono Cal. Octob. Centaurus incipit mane oriri; tempestatem significat, interdum[g]

et Eaedem. (f) *et* P. *etiam* om. Sang. (g) *interd. et pluviam* om. Sang.

Id. Sept.) Sangerm. *Idibus Septembribus*, ubi In margine Commel. aonolavil Gronovius MS. habere *ex persino sidere*. Sed prima syllaba *pers.* tanlum perscripta. Ex occasu *pristini sideris* supra secl. 5 adfuil, pro *pristis* sen celi sideris.

Vulturnus) Vegetius R. M. V, 8: *Ab orientali cardine ventus oritur ἀπηλιώτης, id est, subsolanus; huic a dextra iungitur καικίας seu eroλinus* (Vincentius *calcheas sive euroboreas*) *a sinistra εὖρος sive vulturnus. Meridianam autem cardinem possidet νότος, id est auster; huic a dextra iungitur λευκόνοτος, id est, albus notus, a sinistra λιβόνοτος, id est corus.* (Vinc. *austroafricus.*) *Occidentalem vero cardinem tenet ζέφυρος, id est, subvespertinus; huic a dextra iungitur λίψ, sive africus, a sinistra ἰάπυξ sive favonius.* ubi Viocenl. habet λίψ, *sive favonius, a siuistra argestes, id est, corus.*

Spica Virginis) Plinius: *XVI Calendas Octobris Aegypto spica quam tenet virgo exoritur matutino etesiaeque desinunt; hoc idem Caesari XIV Calendas.* Pontedera p. 254 a Caesare Columellam accepisse putat.

Pisces) Plinius: *XI Calendas Caesari commissura piscium occidens ipsumque aequinoctii sidus VIII Calendas Octobris.*

et pluviam. Octavo Cal. Octob. et septimo et sexto Aequinoctium autumnale pluviam[h] significat. Quinto Cal. Oct. Haedi exoriuntur; Favonius, nonnunquam Auster cum pluvia. Quarto Cal. Octob. Virgo desinit oriri; tempestatem significat. His diebus vindemiae[i] 67
pluribus[2] regionibus[l] fiunt, quarum maturitatem alii aliter interpretati sunt. quidam quum[m] vidissent partem aliquam uvarum virescere, crediderunt tempestivam esse[n] vindemiam: quidam quum coloratas[o] et perlucidas uvas animadvertissent: nonnulli etiam quum pampinos ac folia decidere considerassent. quae omnia fallacia sunt: quoniam immaturis uvis eadem omnia[p] possunt accidere, propter intemperiem solis aut anni. Itaque nonnulli gustu explorare maturitatem tenta- 68
verunt, ut sive dulcis esset sapor uvae, sive acidus, proinde aestimarent.[q] Sed et haec ipsa res habet aliquam fallaciam. nam quaedam genera uvarum nun-

(h) *plerunque* I. B. Br. R. *aequinoctium plerunque significat* Sang. (i) *vindemiam* P. novus. (2) *plurimi* P. anl. *plurimis* P. novus at Sang. (l) *regionibus* om. P. antiqnus. (m) *quom* Br. (n) *interdum* add. I. B. Br. R. (o) *concoloratus* I. B. R. *conloratas* Br. (p) *omnia eadem* Br. (q) *exi-*

Octavo Cal.) Librarii exemerunt sedem aequinoctii Augustani, quae fuerat V Cal. Octobres. Nam quum animadverterent, hac servata, in VIII Cal. Oct. perveniri non posse nisi per quatuor aequinoctia, ultimum subduxerunt, insequentibus perturbatis. Ideo V Cal. Octobr. hoedos emergere inducunt, et IV Cal. Virginem desinere oriri. Hoc autem quum a Callippo, cui virgo cessat oriri die Librae V, exscripserit Columella, transeunte Callippo in libram sole IX Cal. Octobres, V Cal. Octobres annotabatur. Pontedera Antiqq. p. 361. Igitur corrigit p. 254, *IX Cal. Octobr. Pisces — VIII Cal. Octobr. Argo — VII Cal. Octobr. Centaurus* etc.

Hoedi) Plinius: *IV Calendas Octobr. capellam matutino exoriri et III Calendas Hoedos.* in eaque ait consentire astronomos. *Quinto Cal. Asiae et Caesari Heniochus occidit matutino* Pontedera corrigit p. 255: *V Cal. Oct. Virgo — III Cal. Oct. Hoedi exoriuntur.*

Virescere) Recte, puto, Gesner malebat *mitescere.*

Intemperiem solis) Vrsinus: *intemperantiam soli;* unde amplector lectionem *soli.*

quam[r] dulcedinem capiunt propter austeritatem ni-
69 miam. Itaque optimum[s] est (quod nos facimus) ipsam naturalem contemplari maturitatem. naturalis autem maturitas est, si quum expresseris vinacea, quae acinis celantur, iam infuscata, et nonnulla propemodum[t] nigra fuerint. nam colorem nulla res vinaceis potest afferre, nisi naturae maturitas, praesertim quum in[v] media parte acinorum sint,[x] et a sole aestuante,[y] et a ventis protegantur,[z] humorque ipse non patitur ea percoqui,[a] aut infuscari, nisi suapte natura.
70 Hoc igitur quum[b] exploratum habuerit villicus, sciet[c] vindemiam sibi esse faciendam. Sed antequam fructum cogere incipiat, cuncta praeparanda erunt superiore (si fieri possit[d]) mense: si minus, certe ut ante quindecim dies dolia partim picata, partim defricata et diligenter lota marina, vel aqua salsa, et recte sic-
71 cata; tum et opercula colaque et caetera, sine quibus probe confici mustum non potest; torcularia vero, et fora diligenter emundata lotaque, et si res ita exegerit, picata; praeparataque habeat ligna, quibus

stimarent Br. (r) *nonnunquam* I. B. Br. R. (s) Ita pro *opportunum* Sang. I. Pol. deinceps *fecimus* Sang. (t) *praetermodum* L. Pol. (v) Vulgo *ita* I. B. Br. R. Iunt. H. Sang. (teste etiam Heinsio ad Ovidii Fast. IV. 940.) *ita in* habent. (x) Vulgo additum *ut* om. Sang. (y) Ita pro *aestivante* I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. *extuante* Lips. omittit P. et Sang. monente etiam Heinsio. (z) Ita pro *protegatur* I. B. Br. R. A. Iunt. G. H. Sang. teste Heinsio. (a) *praecipi* I. B. Br. R. *precipi* Sang. teste etiam Heinsio. (b) *quom* Br. (c) Ita pro *sciat* Sang. (d) Vulgo *posset*. Mecum

Infuscata) Palladius Septembri 11: *expressa uva vinacia, quae in acinis celantur, hoc est grana, sint fusca, et nonnulla propemodum nigra; quam rem naturalis maturitas facit.* Geoponica V, 45: ἐὰν τὸ γίγαρτον μηκέτι χλωρὸν διαφανῇ, ἀλλὰ μέλαν; quae transtulit Crescentius IV, 21, nigrum colorem recte ex generis varietate interpretatus.

Patitur) Recte Vrsinus cum Heinsio corrigit *patiatur*. Deinceps librorum *praecipi*, i. e. praeoccupare, ante tempus maturari, praeferebat Pontedera cum Heinsio.

Quindecim) Viginti ponunt Geoponica VI, 10.

defrutum et sapam decoquat. tum etiam salem atque odoramenta, quibus condire vina consueverint, multo ante reposita esse oportet. Nec tamen haec cura totum avocet eum a caetera ruris cultura. nam et napinae itemque rapinae siccaneis locis per hos dies fiunt. farrago[e] ordeacea quoque, pecori futura per hiemem praesidio; itemque siliqua,[f] quod rustici foenum graecum vocant, nec minus in pabulum vicia nunc demum conseritur. Tum etiam lupini haec erit prae- 72
cipua satio, quem quidam vel ab area protinus in agrum deferri putant oportere. Milium et panicum hoc tempore demetitur, quo faseolus[g] ad escam seritur. nam ad percipiendum[h] semen ultima parte Octobris circa Calendas Novembres melius obruitur. Quare quum haec cuncta in agris exequi debeat, possit eorum curam, quae intra villam facienda sunt, villicae delegare: ita tamen, ut ipse consideret an recte facta sint. Cal. Octobribus,[i] et sexto Non. interdum tempestatem significat. Quarto Non. Octobris 73

Sang. (e) Ita pro *farraginaria quoque* scripsi cum Ponted. (f) Ita pro *siliquam* S. (g) *passolus* vel *fassolus* P. antiq. (h) Ita pro *praecip.* Gesn. ex I. B. Br. R. Iunt. H. Sang. teste etiam Heinsio ad Fast. IV. 940. Ex Sang. vulg. *Novembris* correxi. (i) *Octobris* Br. (2) *hisdem* I. B. R.

Consueverint) Vrsinus *consueverit*, Gesner *consueverunt* malebat; hanc postremam rationem amplector.

Napinae) Scilicet segetes, quod et in reliquis intellige vocabulis.

Farrago) Palladius ex h. l. Septembri 8: *nunc viciae prima satio est et foeni graeci, quum pabuli causa seruntur — farrago etiam loco restibili stercorato seritur. ordei cantherini iugero* X *modios spargimus* etc. Vnde h. l. correxi vulgatum *farraginaria*, monente etiam Pontedera et recte comparante nostri locum II, 11, 8.

Siliqua) Ita recte Sang. pro *siliquam*. De vitio monuerunt etiam Pontedera et Gesner.

Lupini, quem) Sangerm. *quod* habet.

Faseolus) Palladius Septembr. 12: *nunc quibusdam locis panicum metetur et milium: tempore hoc faselus ad escam seritur.*

Quarto Non. Oct.) Plinius: *Quinto Calendas Asiae et Caesari Heniochus occidit matutino tertio Calendas Caesari corona exoriri incipit; et postridie occidunt hoedi vesperi.* ubi

Auriga occidit mane, Virgo desinit occidere; significat nonnunquam tempestatem. Tertio Non. Oct. Corona incipit exoriri, significat tempestatem. Pridie Non. Octobris Haedi oriuntur vespere; Aries medius occidit; Aquilo. Octavo Id. Octobris Coronae clara
74 stella exoritur. Sexto Id. Octob. Vergiliae exoriuntur vespere; Favonius, et interdum Africus cum pluvia. Tertio et pridie Idus Octobris Corona tota mane exoritur, Auster hibernus, et nonnunquam pluvia. Per hos dies frigidis regionibus vindemia et caetera, quae supra scripta sunt, fieri solent. Iisdemque[k] regionibus frumenta matura seruntur, et praecipue far adoreum. Locis etiam opacis triticum nunc recte seritur. Et quoniam sementis mentionem fecimus, non intempestive quantum cuiusque seminis iugerum agri
75 recipiat referemus. Iugerum agri recipit tritici modios quatuor[l] vel quinque, farris adorei modios novem[m] vel decem, ordei modios quinque vel sex, milii vel panici[n] sextarios quatuor[o] vel quinque, lupini modios octo vel decem, faseoli modios quatuor, pisi

iisdemque Br. (l) *quattuor* Br. (m) *novem — ordei modios* om. P. antiq. et Sang. (n) *vel panici* om. Sang. (o) *quattuor* Br. et sic ubique. (p) *unum*

priore in loco Pintianus emendat *Quinto Nonas;* altero vero *oriuntur* ex Columella. Contra Pfaff p. 85 monet in Columella substitui debere ortum vespertinum.

Octavo Idus) Plinius: *VIII Idus Octobris Caesari fulgens in Corona stella oritur. et III Idus vergiliae vesperi, Idibus corona tota.*

Vergiliae) Hoc ipso die Thaletis aetate in Graecia accidit acronychus ortus vergiliarum, Romae vero tempore Caesaris diebus septem postea, monente Pfaff p. 77.

Auster hibernus) Non esse ad plagam coeli referendum, sed esse, qui afferat hiemem; id est tempestatem, cum vel sine pluvia, monuit Gesner.

Lupini) Simpliciter decem modios ponit II, 10, 3. De frumentis accuratius tradit ibidem cap. 9.

Fascoli) Colum. II, 10, 4 *phaselum* nominat, et modios quatuor ponit, pisi totidem vel modio minus. De faba addit ibidem discrimen soli mensuram variare.

modios tres vel quatuor, fabae modios sex, lentis
modium unum [p] vel paulo amplius, lini seminis modios
novem vel decem, cicerculae modios tres vel quatuor,
ciceris modios duos [q] vel tres, sesami sextarios [r] qua-
tuor vel quinque, viciae pabularis modios septem vel
octo, viciae seminalis modios quinque vel sex, ervi
modios quatuor vel quinque, farraginis ordeaceae
modios septem vel octo, siliquae modios sex, medicae
singulos cyathos serere oportet in areolis longis pe-
dum denum, [s] latis pedum quinum. [t] Cannabis [v] grana
sex in pede quadrato ponuntur. Idibus Octobribus 76
et sequenti biduo interdum tempestas, [x] nonnunquam
rorat. [y] Quarto et decimo [z] Calendas Novembres sol in
Scorpionem transitum facit. Tertiodecimo et duode- 77
cimo Calendas Novembris solis exortu [a] Vergiliae in-

vel om. P. *modium paulo modios octo vel decem* Sang. (q) *tres* vel *quattuor* I. B. Br. R. Lips. *ciceris — tres* om. Sang. (r) SS. Lips. (s) *decem* I. B. Br. R. *denum — quinum* om. P. antiq. et Sang. (t) *quinque* I. B. Br. R. (v) *Canabis* Br. Comm. (x) *temperatas* P. *temperat* Sang. (y) *rorat tantummodo iugulae exoriuntur vespere* Sangerm. (z) XIIII ante Victor. Lips. et Saog. probante Ponted. Vulgo *Decimo tertio*. Deinceps vulgatum *Novembris* ex Sang. correxi. (a) *exortus* I. B. Br. R. (b) *Octavo* Eaedem.

Vnum vel paulo) II, 10, 15: *Iugerum agri paulo plus quam modius occupat*. Vnde apparet, non sine causa esse in libris scriptis optimis h. l. *modium paulo amplius*. Voluerunt *modio paulo amplius*. Aut in *amplius* latet *quam plus*, hoc ordine *paulo plus quam modium*.

Lini) Varietatem mensurae vide II, 10, 17. Cicerculae modios tres, ciceris utriusque modios tres abunde esse ait iugero, sesami sextarios quatuor ponit, aliis seatarios sex serentibus in iugerum.

Pabularis) II, 11, 6 pabularis modios septem seminalis sex ponit.

Farraginis) Supra II, 11, 8, modios decem atque inde etiam Palladius Sept. 8 posuit, nullo agri discrimine annotato. Ervi ibidem sect. 11 modios quinque posuit. Siliquae modios sex in messem, septem in pabulum serit ibid. 10.

Grana sex) Supra II, 10, 21. De medica c. 11, 4.

Quarto et decimo) Ita etiam Sang. qui verba *tantummodo iugulae exoriuntur vespere* ante haec inserit. Iugulae sunt stellae in Orionis sidere conspicuae. Sed num haec verba huic loco et tempori conveniant, ignoro.

Solis exortu) Metonis aevo et coelo Attico convenit dies, a coelo romano

cipiunt occidere; tempestatem significat. Vndecimo Calendas Novembris Tauri cauda occidit; Auster, interdum pluvia. Octavo Calendas Novembris Centaurus exoriri mane desinit; tempestatem significat.
78 Septimo [b] Calendas Novembris Nepae frons exoritur; tempestatem significat. Quinto Calendas Novembris Vergiliae occidunt; hiemat cum frigore et gelicidiis. Quarto Calen. Novembris Arcturus [c] vespere occidit; ventosus dies. Tertio Calendas et pridie Novembris
79 Cassiope incipit occidere; tempestatem significat. Per hos dies quaecumque semina differri debent, arbusculaeque omnis generis recte ponuntur. ulmi quoque vitibus recte maritantur, ipsaeque vites in arbustis et vineis commode propagantur. Seminaria runcare et fodere tempus est, tum etiam arbores ablaqueare, nec minus vineas, easdemque putare, itemque [d] in arbustis vitem deputare. seminaria, quae suo tempore pampinata non sunt, arbusculaeque ficorum in seminariis putare, et ad singulos stilos redigi debent,

(c) *in* add. Eaedem. (d) *Itemque* Br. (e) *quom* Br. (f) *sunt* I. B. Br. R.

alienus, monente Pfaff p. 50.

Quinto Cal.) Plinius: *VI Calendas Novembris suculae vesperi exoriuntur; pridie Calendas Caesari arcturus occidit, et suculae exoriuntur cum sole; quarto Nonas Arcturus occidit vespere.* Diem hic positum a Columella convenire Iuliano aevo et coelo romano monet Pfaff p. 54.

Arcturus) Totidem verbis hic occasus in gemino parapegmate annotatur ex Euctaemone, etsi nec Italiae nec Graeciae coelo satis aptus, monente Pfaff p. 74.

Itemque in arbustis) *Item quae in arbustis, vitem* ex Edd. pr. et Polit. restituit Pontedera.

Ficorum) De ficorum seminario nihil alibi Columella: obiter meminit Palladius Martio X, 25. De vitiario idem praecipit noster IV, 6. Sequens verbum *pampinantur* ad vites sola ... ertinere videtur, et nescio an cultura haec ficis novellis conveniat. Quare suspectum mihi est ficorum vocabulum. Verumtamen video nunc nostrum de Arb. XXV, et V, 10, 21 idem praeceptum de seminariis arborum fructiferarum omnium dedisse, ibique verbum pampinare adhibuisse. Ceterum vulgatum *dum tenera sunt* ex Sangerm. correxi.

quae tamen melius dum tenerae sunt, per germina-
tionem pampinantur. Sed cum[e] omnia in agricultura
strenue facienda sint,[f] tum maxime sementis. Vetus 80
est agricolarum proverbium, MATVRAM sationem saepe
decipere solere, seram nunquam, quin mala sit. Ita-
que in totum praecipimus, ut quisque natura locus
frigidus erit, is[g] primus[h] conseratur: ut quisque ca-
lidus, novissimus.[i] Vicia et faba stercorare agrum
dicuntur. Lupinum nisi in flore[k] verteris, nihil agrum 81
stercoraveris. sed nec ulla res magis vacuis operariis[l]
aut seritur, aut conditur. nam et primis temporibus
ante aliam[m] sementim potest id obrui, et novissimis
post coactos fructus tolli. Sementi facta inoccare 82
oportet, quod sparseris. Duo iugera tres operae com-
mode occabunt, arboresque quae intererunt,[n] abla-
queabunt;[o] quamvis antiqui singulis[p] operis singula
iugera sarriri et occari velint: quod an recte fieri
possit, affirmare non ausim. Eodem tempore fossas
rivosque purgare, et elices sulcosque aquarios facere

(g) *ne* Lips. (h) *primum* I. B. Br. R. *primis* Pol. (i) *novissime* I. B. Br. R. (2) Ita pro *florem* scripsi. (l) *operis* Lips. (m) *ullam sementem posset id obruere, et novissime post coctos fructus tollere* I. B. Br. R. L. et Saug. nisi qood *possit obruere — coactus* Lips. *possit id* Saug. (n) Ita pro *interierunt* ex I. B. Br. Iunt. Saug. Gesner. *intersunt* A. H. G. Gr. Reg. Lips. (o) *adlaqueabuntur* Lips. (p) *similis* P. (q) *fraxina etsi sit minus*

In flore) Vulgo erat *in florem.* Alibi dixit antequam siliquel lupinum, evertendum aratro esse. De lupini cultu noster II, 10.

Ante aliam sementim) *Ante ullam* (*ulla* Polit.) *sementem posset* (*possit* Polit. et Pontederae, qui hinc *possis* corrigit) *id obruere, et novissimis post coactos* (*caeteros* liber Pontederae) *fructus tollere* Edd. pr. Polit. Tromb. et Pontederas, qui *caeteros* etiam libri sui praefert.

Inoccare) Noster de eadem re II, 16, 5, *inarare* dixit.

Sarriri et occari) Haec a verbis inde *Sementi facta* etc. non pertinent ad lupinum, quod sarritione non solum non indiget, sed etiam laeditur, auctore Columella II, 12, 5. Operarum numerum accurate computat noster II, 13.

Elices) Plinius 18, s. 62: *eodem tempore convenit et arbores stercorare, accumulare item vineas; sufficit in iu-*

83 convenit. Iisdem temporibus si sit, fraxineam;[q] si
minus, orneam; si nec haec sit, iligneam frondem
bubus recte praebebimus. Glandis quoque non inutile
est singulis iugis modios singulos dare: nec tamen
amplius, ne laborent, nec minus diebus xxx prae-
bueris. nam[r] si paucioribus diebus detur,[s] ut ait Hy-
ginus, per ver scabiosi boves fiunt. Glans autem paleis
immiscenda est, atque ita bubus apponenda. Tum
etiam silvam si quis barbaricam, id est consemineam[t]
velit facere, recte conseret[v] glandibus et caeteris
seminibus. Tum et olea destringenda[x] est, ex qua
velis viride oleum efficere; quod fit optimum ex varia
oliva, quum incipit nigrescere. nam acerbum nisi
84 ex alba olea fieri non debet. Cal. Novembribus[a] et
postridie caput Tauri occidit; pluviam significat.
III[b] Non. Novembris Fidicula mane exoritur; hiemat,

ornea Lips. (r) *nam si — per ver* om. P. (s) *datur* I. B. Br. R. omittit Sang. et deinceps pro *per ver* habet *praebueris*. (t) *consentaneum* Lips. (v) *conserere* I. B. Br. R. (x) Ita pro *distr.* Eaedem. (a) *Novembris* Br. (b) IV I. B. Br. R. (c) Vulgo addita *stella clara Scorpionis exoritur* om.

gerum opera: et ubi patietur loci ratio, arbusta ac vineas putare, seminariis. solum bipalio praeparare, incilia aperire, aquam de agro pellere, torcular lavare et recondere. Incilia vocat etiam Cato c. 155 et noster V, 9. Vitiosum esse nostrum locum monuit etiam Pontedera. Elices enim et sulcos aquarios eosdem esse ipse docet Columella II, 8. Forte igitur h. l. fuit *illices* vel *incilia*.

Vt ait Hyginus) Plinius 18, s. 63: *Bubus glandem tum adspergi convenit in iuga singula modios. Largior valetudinem infestat, et quocunque tempore detur, si minus* XXX *diebus continuis data sit, narrant verna scabie poenitere.* Male igitur h. l. Sangerm. *diebus ut ait Hyginus, praebueris, scabiosi boves fiunt.*

Barbaricam) Similis fere locus Martialis III, 58, ubi buxetis tonsilibus, myrtetis et platanonibus opponit *rus verum barbarumque*. Vineam conseminalem habet noster XII, 45, 6. Silvam *viridicatam* in villa Quinti fratris nominat Cicero ad Fratr. III, 1, ubi malim *viridaricam* vel *viridariam*. De ipsis viridariis vide ad Varron. III, 5, 10.

Destringenda) Palladius Oct. X *colligis, cum varia est*, ubi vide notam. De acerbo seu aestivo noster XII, 50, 18.

Fidicula) Ita etiam Euctaemon in Gemini parapegmate cum eodem pro-

et pluit. VIII Idus Novembris idem sidus totum exoritur; Auster vel Favonius; hiemat. VII Idus Novembris [c] tempestatem significat et hiemat. Sexto [d] Id. Novembris Vergiliae mane occidunt, significat tempestatem; hiemat. Quinto Idus Novembris stella [e] clara Scorpionis exoritur. tempestatem significat. vel Vulturnus. interdum rorat. IV Idus Novembris hiemis initium, Auster, aut Eurus, interdum rorat. His die- 85
bus usque in Idus, quae superiore mense facere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed et proprie hoc observabis, ut pridie, quam plenilunium sit; si minus, certe ipso plenilunio omnem, quam saturus es, fabam uno die spargas: [f] sed postea licebit ab avibus et pecore defensam obruas: eamque, si ita competierit lunae cursus, ante Idus Novembris occatam habeas quam pinguissimo et novo loco: si minus, quam stercoratissimo. Satis erit in singula iugera 86
vehes stercoris comparare [g] numero decem et octo.

L. P. Sang. item verba post *hiemat* addita *vel Vulturnus interdum rorat.* Ex Sang. et ante *hiemat* addidi. (d) *Sexto — mane occidunt* abesse dicuntur Sang. quod tamen non annotavit Gronovius. (e) *stella — rorat IV Id. Non.* ex Sang. addidi. Vulgo erat *Quinto Idus Novembris hiemis initium* ubi Pontedera *IV Idus* corrigi volebat. *Vulturnius* ex Sang. annotavit Ernesti. Ceterum in ordine hoc verborum facit cum Sang. Lips. et Pol. denique Victorius in Omissis edit. Gryph. (f) *peragas* I. B. Be. R. S. (g) *com-*

gnostico; Romae situi congruit ortus heliacus vere. Pfaff p. 88.

VII Idus) Male Sang. V habet. In VII enim incidit ortus cosmicus cordis scorpii aevo Iuliano Romae, monente Pfaff p. 96.

Sexto Idus) Plinius: *III Idus Vergiliae occidunt.* Columellam ad Metonis aevum et coelum graecum respexisse monet Pfaff p. 51.

Quam plenilunium) Supra II, 10: *quinta decima luna, si tamen ea non transcurret eo die solis radios, quod Graeci ἀπόκρουσιν vocant; si minus quarta decima utique adhuc crescente lumine spargatur, etiamsi confestim totum semen operiri non poterit; nihil enim nocebitur ei nocturnis roribus aliisque ex causis, dum a pecore et avibus vindicetur.*

Uno die spargas) Lectionem Edd. principum *peragas* ex Sang. etiam positam probat Heinsius Advers. III, p. 466; recte, puto!

Et novo loco) Malim *aut novo loco.* Veteretum dixit II, 10, 5.

vehis[h] autem stercoris una habet modios octoginta. ex quo colligitur, oportere in denos quoquoversus pedes modios quinos[i] stercoris spargere. Quae ratio docet universo iugero satisfacere modios MCCCCXL.[2]
87 Tum etiam convenit oleas ablaqueare, et si sunt parum fructuosae, vel cacuminibus retorridae frondis, magnis arboribus quaternos modios stercoris caprini circumspergere,[l] in caeteris autem pro magnitudine portionem servare; eodem tempore vineis ablaqueatis columbinum stercus ad singulas vites, quod sit instar unius sextarii, vel urinae hominis congios, vel alterius generis quaternos sextarios stercoris infundere. Iugerum vinearum in senos pedos positarum duae ope-
88 rae ablaqueant.[m] Idibus[n] Novembris dies incertus, saepius tamen placidus. (Septimo decimo[o] Cal. Decembris Aquilo, interdum Auster cum pluvia.) Sex-

portare ante Vict. Sang. et Lips. (h) Ita pro *vehes* Sang. ex quo *una* addidi. (i) *quinque* Sang. (2) M. CCC. XL. I. B. Br. R. (l) *circumspargere* Br. et Saog. (m) *oblaqueant* Sang. (n) *Idus Novembres* Sang. (o) Haec

Vehis — stercoris una) Ita Sangerm. Vulgo *vehes* omisso *una*. Noster II, 10, 6: *quatuor et viginti vehes stercoris in iugerum disponemus dissipabimusque*. Scilicet si in valle seu loco declivi seritur, vehes quatuor et viginti stercoris, in plano duodeviginti addit Columella frumentis II, 16, 4, et cap. 5. Ex libro Lips. et Edd. primis malim etiam *comportare* pro *comparare*. Ceterum Editiones primae numeros pravos posuerunt, recte monenta Gesnero. Nam in iugero pedes quadrati sunt 2880.

Ablaqueare) Sangerm. *oblaqueare*, quam formam mihi rectam videri, iam alibi dictum. Saepe in libris *adumbrare* et *obumbrare* confusa a librariis annotavi, et similia verba. Deinceps iterum Sangerm. *oblaqueant*.

Stercoris caprini) Vitiosum esse locum patebit comparato V, 9, 14. Quomodo sit sanandus, non habeo dicere.

Columbinum) Vide ad IV, 8, 2. Deinceps *duae operae* vitiose poni videntur. De Arbor. V, 5 enim *quinque* sunt, in Geoponicis II, 46 quatuor; sed mensura interstitiorum nullibi additur.

Idibus Nov.) Sangerm. *Idus Novembres*.

Septimo — cum pluvia) Hanc periodum inclusi, quia in solo Lipsiensi adest, et verba eadem deinceps repetuntur. Pontedera etiam alterutro loco vitium haesisse monet, et ex Eudoxo docet, XVII Cal. Dec. oriri

todecimo Calendas Decembris[p] Fidis exoritur mane;
Auster, interdum Aquilo magnus. Quintodecimo Ca-
lendas Decembris Aquilo, interdum Auster cum plu-
via. Quartodecimo Cal. Decembris sol in Sagittarium
transitum facit; Suculae mane oriuntur, tempestatem
significat. Duodecimo Calendas Decembris Tauri cor-
nua vesperi occidunt; Aquilo frigidus, et pluvia.
Vndecimo Calendas Decembris Sucula mane occidit, 89
hiemat. Decimo Cal. Decembris Lepus occidit mane,
tempestatem significat. Septimo Calendas Decembris
Canicula occidit solis ortu, hiemat. Pridie Calendas
Decembres totae Suculae occidunt: Favonius aut Au-
ster, interdum pluvia. His diebus, quae praeterita 90
erunt superioribus, opera consequi oportebit.[q] Et,
si non plurimum serimus, optimum est intra Calen.
Decembris sementem confecisse. Sed etiam (de[r]) lon-
gis noctibus ad diurnum[s] tempus aliquid adiiciendum
est. nam multa sunt, quae in lucubratione recte agun-
tur. Sive enim vineas possidemus, pali et ridicae
possunt dolari exacuique: sive regio ferulae vel cor-
ticis ferax est, apibus alvearia fieri debent: sive pal-

periodus est in solo Lips. el Sang. (p) *Decembris* Br. *fides* Sang. (q) Ita pro *oportet* Saog. (r) *de* vulgo deest. (s) *diuturnum* Lips. (t) *spar-*

fidiculam mane, ex Ptolemaeo vero Leoniceni, apirare postridie aquilonem aul austrum cum pluvia.

Suculae meae oriuntur) Eodem die Euctaemon occidere scribil, monente Pfaff p. 78.

XII. Cal.) Ex Callippo XII corrigit Pontedera p. 255. Ceterum *vespere* Sangerm.

Sucula mane) Euctaemo eundem diem Graeciae coelo assignaverat, sed falso, moneole Pfaff p. 77. Sed es seqq. legendum esl *Suculae*. Idem vilium eral supra s. 39.

Canicula occidit) Si de occasu apparente accipiatur, aevo Iuliano el Romano coelo convenire diem monet Pfaff p. 67.

Totae Suculae) Magis a vero hic dies occasus aberrat, monente eodem Pfaff.

De longis) Gesnero suadente addidi quod sententia postulat *de*.

Corticis) i. e. suberis. Sic et Cato 120. Horatius Odar. III, 8, 9. III, 9, 22. Satyr. I, 4, 119.

mae spartive[t] foecunda est, fiscinae sportaeque:[v] seu
91 virgultorum,[x] corbes ex vimine. Ac ne caetera nunc persequar, nulla regio non aliquid affert, quod ad lucubrationem confici possit. nam inertis est agricolae expectare dici brevitatem, praecipue in iis[y] regionibus, in[z] quibus brumales dies horarum novem sunt,
92 noctesque horarum quindecim. Possit etiam salix decisa pridie ad lucubrationem expurgari, et ad vitium ligamina praeparari. quae si natura minus lenta est, ante dies quindecim praecidenda,[a] et purgata in stercore obruenda est, ut lentescat. sin autem iampridem[b] caesa exaruit, in piscina maceranda est. tum etiam per lucubrationem ferramenta acuere, et ad ea facere, vel facta manubria aptare, quorum optima sunt ilignea, deinde carpinea, post haec fraxinea.
93 Calendis Decembribus dies incertus, saepius tamen placidus. Octavo Idus Decembris Sagittarius medius occidit; tempestatem significat. Septimo Idus Decembris Aquila mane oritur; Africus, interdum Auster, irrorat. Tertio Idus Decembris Corus, vel Septentrio, interdum Auster cum pluvia. His diebus quae praeterita erunt superiore mense opera peragi debebunt, utique in locis temperatis aut calidis: nam locis[c] frigidis recte fieri iam non possunt. Idibus Decemb.

tinae R. A. Iunt. G. Gr. H. (v) *spartaeque* I. B. Br. R. (x) *virgulature* Lips. (y) *his* Br. (z) *in quibus* om. P. (a) *est* add. Br. (b) *pride* P.

Horarum novem) Horas aequinoctiales intelligit, non temporales.

Lentescat) Cf. ad Caton. 31. Columella I, 6, 21. Cato 33, 5.

Ferramenta) Plinius 18, s. 64. (Februario) *Antelucanis ferramenta acuere, manubria aptare, dolia quassa sarcire, ipsorumque laminas scabendo purgare aut novas facere.*

Octavo Idus) Ex Callippo *Pridie Idus Dec. Sag. medius prodit — VIII Id. Dec. Aquila.* Pooledera p. 256.

Aquila) Ita etiam Euctaemon, minus tamen recte, monente Pfaff p. 90.

Irrorat) Sang. *et rorat.* Virgilius III, 304: *dum frigidus olim iam cadit extremoque irrorat Aquarius anno.*

Scorpio totus mane exoritur; hiemat. Sextodecimo[d] 94
Calendas Ianuarii sol in Capricornum transitum facit,
brumale solstitium, ut Hipparcho[e] placet: itaque
tempestatem saepe significat. xv Calend. Ianuarias[f]
(ventorum commutationem significat. x[g] Calendas
Ianuarias) Capra occidit mane, tempestatem significat.
Nono Calendas Ianuarias[h] brumale solstitium (sicut
Chaldaei observant) significat. Sexto[i] Calendas
Ianuarias[h] Delphinus incipit oriri mane; tempestatem
significat. Quarto Calendas Ianuarias[h] Aquila vespere
occidit; hiemat. Tertio Calendas Ianuarias[h] Canicula
vespere[2] occidit, tempestatem significat. Pridie Cal.
Ianuarias[h] tempestas ventosa. His diebus qui religio- 95
sius rem rusticam colunt,[l] nisi si vinearum causa pastines,[m]
negant debere terram ferro commoveri. Itaque
quidquid citra id genus effici potest, id ab his
comprehenditur, ut olea legatur, et (oleum[n]) conficiatur,
ut vitis paletur, et capite tenus alligetur, ut

(c) *in* inser. I. B. Br. R. *locis* ex Sang. addidi. (d) Ita etiam Br. *decimo sexto* I. B. R. (e) *Hypparco* I. B. R. recte Br. *Hyparco* Lips. (f) *ventorum — Ianuarias* om. I. B. Br. R. (g) XV Pol. (h) *Ianuarii* I. B. Br. R. Iunt. (i) VIII Sang. (2) *occidit vespere* Br. (l) *volunt* I. B. Br. R. (m) *nam* interp. Eaedem. *causam* Sang. (n) *oleum* om. I. B. Br. R. Lips. S.

Totus mane) Aculeus oritur, ut Eudoxus tradidit. Vide Pfaff p. 97.

XV. Cal. Ianuar.) Non convenire diem coelo romano, monet Pfaff. p. 85.

Observant „significat) tempestatem addi vult Morgagni Epist. I, 59. Vide supra ad cap. 2, 5.

Delphinus) Plinius 18, s. 64. *Pridie nonas Ianuarias Caesari Delphinus matutino exoritur.* Sed Ovidio Fastor. I, 457, oritur matutino VI Idus. Columellae rationem cum coelo Italiae congruentem contra Pontederam defendit Pfaff p. 94. Deinceps *Aquila vesperi* Sang.

Tertio Cal.) Plinius 18, s. 64: *tertio Calendas Ianuarii matutino canis occidens; quo die Atticae et finitimis regionibus Aquila vesperi occidere dicitur.* Sed ortum vespertinum apparentem Romae hic substitui debere, monuit Pfaff p. 67. Contra Pontedera Antiqq. 374, monet omnibus astronomis antiquis vesperi celari extremo Aprili, matutino Chaldaeis Cal. Decembr. Eudoxo pridie nonas decedere; igitur *mane* h. l. praefert.

96 iuga vineis imponantur, et capistrentur. Caeterum palmare, id est materias alligare, hoc tempore non expedit, quia plurimae propter rigorem qui fit ex frigore, franguntur. Possunt etiam his diebus cerasi[p] et tuberes[q] et Armeniacae atque amygdalae caeteraeque arbores quae primae florent, inseri commode.
97 Nonnulli[r] etiam[s] legumina serunt. Calendis Ianuariis dies incertus. Tertio Nonas Ianuarii Cancer occidit; tempestas varia. Pridie Nonas Ianuarii media hiems; Auster multus, interdum pluvia. Non. Ianuariis Fidis exoritur mane; tempestas varia. Sexto Idus Ianuarias Auster, interdum Favonius. Quinto Idus Ian. Auster,
98 interdum imber. Pridie Id. Ian. incertus status caeli. Per hos quoque dies abstinent terrenis operibus religiosiores agricolae, ita tamen ut ipsis Calend. Ian. auspicandi causa omne genus operis instaurent, caeterum differant terrenam molitionem usque in proximas Idus. Sed nec ignorare debebit villicus, quid uni iugo boum quoquo mense per singulos dies prae-

(o) *et* I. B. Br. R. (p) *cerasa* Eaed. *cerasia* Sang. (q) *tubures* Eaed. (r) *Tamen* P. (s) *et* I. B. Br. R. Deinceps *Fides* Sang. (t) *est* I. B. Br. R.

Tuberes) Edd. primae *tubures*. Eadem est librorum varietas in Palladio X, 14, 3. Eandem in Palladio II, 15, 20, obtulit mihi Bruschiana.

Cancer occidit) Occasum cosmicum intellige. Pfaff p. 92.

Nonis Ianuariis) Plinius 18, s. 64: *postero die* (post diem ante Nonas) *fidicula, quo Aegypto Sagitta vesperi occidit. Item ad VI Idus Ianuarii eiusdem delphini vespertino occasu continui dies hiemant Italiae, et quum sol in Aquarium sentitur transire, quod fere XVI Calendas Februarias evenit.* Ortum nulla ratione huic diei convenire, sed potius occasum monet Pfaff p. 89, sed eundem errorem etiam Ovidius sequitur.

Auspicandi causa) Ovidii locum Fastor. I, 165, posuit Gesner: *Tempora commisi nascentia rebus agendis, totus ab auspicio ne foret annus iners. Quisque suas artes ob idem delibat agendo, nec plus quam solitum testificatur opus.* Sic Vulcanalibus auspicandi causa lucubrare incipiebant, teste Plinio Epist. III, 5, 8, ubi vide Interpretes et Turnebum Advers. III, 9.

stari satis sit.[u] Quare huius quoque curae[v] rationem
subiiciemus. Mense Ianuario paleas cum ervi mace- 99
rati sextariis[x] sex, vel paleas cum cicerculae fresae
semodio, vel frondis corbem pabulatorium modiorum
viginti, vel paleas quantum velint, et foeni pondo
viginti, vel affatim viridem frondem ex ilice vel lauro,[y]
vel quod his[z] omnibus praestat, farraginem ordeaceam
dabit siccam.[a] Februario mense[b] idem, Martio idem,
vel, si opus facturi sunt, foeni pondo quinquaginta.
Aprili frondem querneam et populneam.[c] ex Cal. ad 100
Idus vel paleas vel[d] foeni pondo quadraginta. Maio
pabulum affatim: Iunio ex Calen. frondem affatim:
Iulio idem, Augusto idem, vel[e] paleas ex ervo[f] pondo
quinquaginta. Septembri frondem affatim, Octobri 101
frondem, et ficulnea folia. Novemb.[g] ad Idus frondem
vel folia ficulnea, quae sint corbis unius. Ex Idibus
glandis modium unum paleis immistum, et lupini ma-

Ante *Sed nec* Sang. habet lemma. *Cibariarum* (f. Cibariarinm) *per singulos menses.* (v) *curationem* L. ips. (x) *sestarios* Br. (y) *siliquis et lauru* P. Sang. (z) *his* om. I. B. Br. R. (a) *siccam* om. P. Sang. (b) *mense* om. I. B. Br. R. Sang. (c) *populeam* Br. (d) *et* P. (e) *vel* om. Br. (f) Ita pro *arvo* Sang. (g) *Novenbri* Br.

Mense Ianuario) Idem argumentum tractavit supra VI, 3, magna cum varietate ponderis et mensurae, quam ibi accurate annotavimus. Quare haec breviter transcurremus.

Corbem pabulatorium) Ita vocat etiam VI, 3, 5. Plinius 18, a. 74: *et frondis praeparandae tempus hoc est: Vnus frondator quatuor frondarias fiscinas complere in die iustum habet; si decrescente luna praeparetur, non putrescit: aridam colligi non oportet.*

Ilice vel lauro) Pol. et Sang. *siliquis et lauru.* De laurea fronde viridi consentit Colum. VI, 3, sed siliquae frondem nuspiam in pabulo boum nominatam reperi. Siliqua seu foenum graecum in pabulum seritur, sed siliquae frondes sunt arboris. Praeter Columellam lauream frondem nemo memoravit in pabulo; nec liquet quae sit laurus intelligenda. Ceterum forma *lauru*, *eius laurus* exstat etiam in Plinio aliisque scriptoribus.

Paleas ex ervo) Liber Sang. ita pro vulgato *paleas ex ervo*. Nominat paleas ex leguminibus etiam Columella VII, 3, 22. Contra ex arvo paleas nemo tollebat, sed ex area; quare lectionem libri optimi recepi, quam coniectando consecutus erat Vrsinus.

cerati modium unum paleis immistum, vel maturam farraginem. Decemb.[h] frondem aridam, vel paleas cum ervi semodio macerato, vel lupini, quod ex semodio macerato exierit[i] vel glandis modium unum,[2] ut supra scriptum est, vel farraginem.

III. Et quoniam percensuimus opera, quae suis quibusque temporibus anni villicum exequi oporteret,[a] memores polliciti nostri subiungemus cultus hortorum, quorum aeque curam[b] suscipere debebit, ut et quotidiani victus sui levet sumptum, et advenienti domino praebeat, quod ait poëta, inemptas ruris[c]
2 dapes. Democritus[d] in eo libro, quem Georgicon[e] appellavit, parum prudenter censet eos facere, qui hortis[f] exstruant munimenta, quod neque latere fabricata maceries[g] perennare[h] possit, pluviis ac tempestatibus plerumque infestata, neque lapides supra rei dignitatem poscat impensa. Si vero amplum modum

(h) *Decenbri* Br. (i) *exegerit* I. B. Bt. R. (2) *aliter modios duos* add. I. B. Br. R.

Cap. III. (a) *oportet* Lips. (b) *culturam* L. P. (c) *rure dapes* P. Sang. (d) *Democritus — pec. munimus* om. P. Sang. (e) *Georgica* I. B. Br. R. *Georgicam* Lips. (f) *hortorum* I. B. Br. R. (g) *materies* ante Gesn. (h) *perannare* St. C. *plerunque* Br. (i) *lapidis — impensam* Lips. (k) *structuli*

Exierit) In libris est *exegerit*. In altero loco est simpliciter de hoc mense et Novembri: *lupini macerati modii* sc. singuli. Pontedera lectionem *exegerit* probatam interpretatur ita: *Scilicet quam lupini macerando augeantur, non quantum ad macerandum adsumsimus, sed quantum maceratum semodium implet, singulis bobus praebendum est.* Ita vulgatam etiam interpretatus est Dickson II, p. 468, nec aliam interpretationem locus admittit, quum inprimis altero loco modius integer lupini macerati praebeatur. Locutio tamen ipsa insolentior est; altera etiam multo durior, quam Pontedera probavit.

Cap. III. *Suis quibusque*) Recte Vrsinus *suis quaeque.*

Inemptas dapes) Georgic. IV, 133.

Maceries) Ita recte cum Vrsino correxit vulgatam *materies* Gesner, qui bene monet de latere crudo et sole indurato, non cocto haec esse intelligenda. Lateribus eiusmodi crudis et Graecia et Italia olim utebatur, ut ad Xenophontis Memorabilia et Historiam graecam monui.

Impensa) Vrsinus emendabat *lapidis impensam*, ut est in libro Lips.

sepire quis velit, patrimonio esse opus. Ipse igitur
ostendam rationem, qua non magna opera hortum ab
incursu hominum pecudumque munimus. Vetustissimi 3
auctores vivam sepem structili[k] praetulerunt, quia non
solum minorem impensam desideraret, verumetiam
diuturnior immensis temporibus[l] permaneret: itaque
vepris efficiendi consitis spinis rationem talem reddi-
derunt. Locus, quem sepire destinaveris, ab aequi- 4
noctio autumnali simulatque terra maduerit imbribus,
circumvállandus est duobus sulcis tripedaneo spatio
inter se distantibus. modum altitudinis (et latitudinis)
eorum abunde est esse bipedaneum: sed eos vacuos
perhiemare patiemur[m] praeparatis seminibus, quibus
obserantur. ea sint vastissimarum spinarum, maxime-
que rubi, et paliuri, et eius quam[n] Graeci vocant
κυνόσβατον,[o] nos sentem canis appellamus. Horum autem 5
ruborum semina quam maturissima[p] legi[q] oportet, et
ervi moliti farinae immiscere: quae quum est aqua
conspersa,[r] illinitur vel nauticis veteribus funibus,

lunt. (l) *operibus* P. L. deinceps vulgatum *vepres* ex Sang. correxi. (m) *patientur* B. R. (n) *quem* I. B. Br. R. (o) κυνόσβατος I. B. R. Br. (p) *amarissima* L. (q) *religi* I. B. Br. R. *legi* pro *eligi* dedit S. (r) *consparsa*

Verum ita inserendum puto *non*, ut sit, *neque lapidea — non poscat impensam.*

Immensis temporibus) Vrsinus malebat *infensis.*

Et latitudinis) Recte omittit haec verba Sangerm. at Palladius I, 34, qui tamen sesquipedis altitudinem ponit.

Eius quam) *Eius quem* ex Edd. pr. et suo Codice restituit Pontedera; deinceps pro *quadraginta* mavult nunc XLVI ut numerentur dies usque ad Favonium, vel LX ut procedant post Idus et circa hirundinis adventum X Cal. Mart.

Horum — ruborum) Posterius vocabulum abundare putabat Vrsinus.

Legi) Palladius: *rubi semina et spinae, quae rubus caninus vocatur, matura colligere et cum farina ervi ex aqua macerata miscere. funes dehinc sparteos veteres hoc genere mistionis inducere, ut intra funes semina recepta serventur usque ad verni temporis initia.* Diophanes Geoponic. V, 44, nominat rubum, paliurum et oxyacantham, et semina prodire ait post dies viginti octo.

Nauticis) Democritus in Geoponicis: σχοινίον πολὺ ἐν θαλάσσῃ πονήσαν καὶ λοιπὸν διασεσηπὸς etc. quae

vel quibuslibet aliis restibus. siccati deinde funiculi reponuntur in tabulato: mox ubi bruma confecta est, intermissis quadraginta diebus, circa hirundinis adventum, quum iam Favonius exoritur, post Idus Februarias si qua in sulcis per hiemem constitit aqua, exhauritur, resolutaque humus, quae erat autumno regesta, usque ad mediam sulcorum altitudinem
6 reponitur. Praedicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, et in longitudinem per utrumque[s] sulcum porrecti obruuntur, sed ita, ut non nimium supergesta terra semina spinarum, quae inhaerent toris funiculorum, enasci possint. ea fere circa trigesimum diem prorepunt: atque ubi coeperunt aliquod incrementum habere, sic insuesci debent, ut in id
7 spatium, quod sulcis interiacet, inclinentur. Oportebit autem virgeam[t] sepem interponere, quam super-

Br. (s) *utrunque* Br. (t) *virgineam* Gryph. (v) *super se pandant* L. Sang.

minus accurate excerpta sunt ex Democrito. Plinius 17, sect. 14: *sic et spinas sepis causa serunt tomice moris spinarum circumlita.* Eadem plane ratione caprificorum semina restibus circumlita in terra deponunt Calabri, teste *Swinburne* Itiner. T. I. p. 455.

Quadraginta diebus) Hirundo advenit X Cal. Martias; supra II, sect. 21. Favonius spirare incipit VII Idus Febr. c. 1, s. 14. A bruma autem ad favonium sunt dies XLV. igitur ad Idus Februarias dies non XL sed sunt L, monente Pontedera in Antiqq. p. 355.

Obruuntur) Palladius: *et per utrosque, funes cum seminibus obruemus levi terra. Ita trigesima die procedunt sentes, quos teneros adminiculis opus est adiuvare quibus inter se sentes per spatia vacua relicta iungentur.* Postrema nimis obscure excerpsit.

Enasci possint) Sang. liber *possit — citra.*

Virgeam sepem) Diophanes in fossa simul defigi iubet palos (πασσάλους) nescio cui usui. Copiose hanc sepium vivarum rationem docet Cresc. I, 6 et II, 27. An virgeam sepem interpretari licet ex loco infra s. 53, ubi Bolus Mendesius in hortis habere iubet consitas alternis ordinibus ferulas alternis rubos? Sed puto, virgeam sepem esse ex virgultis siccis interpositis, quae adminiculorum vicem gerant.

Quam superscendant) *Quam super se pandant sentes* ex Polit. Lips. Ambr. Tromb. et suo corrigit Pontedera.

scendant[v] sentes utriusque sulci, et sit quo interdum quasi adminiculo priusquam corroborentur, acquiescant. Hunc veprem manifestum est interimi[x] non posse, nisi radicitus effodere velis. caeterum etiam[y] post ignis iniuriam melius renasci, nulli dubium est.[z] Et haec quidem claudendi horti ratio maxime[a] est antiquis probata. Locum autem[b] eligi conveniet, si 8
permittit agri situs, iuxta villam, praecipue pinguem, quique adveniente rivo, vel si non sit fluens aqua, fonte puteali possit irrigari.[c] Sed ut certam perennitatis puteus habeat fidem, tum demum effodiendus est, quum sol ultimas partes Virginis obtinebit,[d] id est mense Septemb. ante aequinoctium autumnale: siquidem tunc[e] maxime explorantur vires fontium, quum ex longa siccitate aestatis terra caret humore pluviali. Providendum est autem, ne hortus areae subiaceat, 9
neve[f] per trituram venti possint paleas aut pulverem in eum perferre: nam[g] utraque sunt oleribus inimica.

(x) *interim* Iens. Br. (y) *etiam* om. P. (z) *dubium nulli est* Br. (a) *est maxime* Br. (b) Vulgo additum *prius* om. P. Sang. (c) *rigari* I. B. Br. R. S. (d) *optinebit* Br. (e) *tunc* om. I. B. Br. R. (f) Ita pro *ne* Eaed. et Sang. (g) *nanque* Br. (h) Ita pro *inordinandi* omnes ante Steph. et

Maxime) *Tunc* ante *maxime* recte cum Edd. pr. et Codd. damnat Pontedera.

Iuxta villam) Palladius: *hortus sit sterquilinio maxime subiectus, cuius eum succus sponte foecundet.* Cresc. VI, 2: *Hortus requirit terram pinguissimam, ideoque in altiore parte sui fimum semper habeat, cuius succus eum sponte foecundet, et ex eo semel quolibet anno, si habetur copia eius, singula hortorum spatia impinguentur eo tempore, quo seri debebunt. Sit autem hortus domui proximus* etc. quae exstant in Palladius.

Rivo) Plinius 19, sect. 20: *hortos villae iungendos non est dubium, riguosque maxime habendos, si contingat praefluo amne, si minus, e puteo rota organisve pneumaticis, vel tollenonum haustu rigandos. Solum proscindendum a Favonio; in autumnum praeparandum est post XIV dies, iterandumque ante diem. Octo iugerum operis palari iustum est. fimum tres pedes alte cum terra misceri.* Vides, proscindere dicere Plinium, quod Columella pastinare. Compara etiam Palladium I, 34, qui haec excerpsit.

Septembri) Palladius Augusto quaerit cap. 8.

Oleribus inimica) et arboribus. Vide

Mox ordinandi[k] pastinandique soli duo sunt tempora; quoniam duae quoque olerum sationes: nam et autumno et vere plurima seruntur; melius tamen vere riguis locis, quoniam et nascentis anni clementia excipit prodeuntia[i] semina; et sitis aestatis restingui-
10 tur fontibus. At ubi loci natura neque manu illatam, neque suae[2] spontis aquam ministrari[l] patitur, nullum quidem aliud auxilium est, quam hiemales pluviae. Potest tamen etiam in siccissimis locis opus custodiri, si depressius pastinetur solum: eiusque abunde est gradum effodere tribus pedibus, ut in quatuor con-
11 surgat regestum. At ubi copia est rigandi, satis erit non alto bipalio,[m] id est, minus quam duos pedes ferramento novale converti. Sed curabimus, ut ager, quem vere conseri oportet, autumno circa Calen. Novembres pastinetur: quem deinde velimus autumno instituere, mense Maio convertemus,[n] ut aut hiemis frigoribus, aut aestivis[o] solibus et gleba solvatur, et radices herbarum necentur: nec multo ante sterco-

Lips. (i) *nascentia* I. B. R. mecum Brusch. (2) *sua sponte* Lips. (l) *ministrare* B. R. (m) *bipalio non alto* Br. *bipedalio* P. (n) *convertamus* I. B. Br. R. Sang. paulo antea *instruere* Sang. (o) *aestibus solis* Lips. (p)

Palladium I, 36, 3 et Geoponica II, 26 et XII, 2. Palladius I, 34: *hortus ab area longe situs sit, nam pulverem palearum patitur inimicum.* Itaque h. l. legisse *palearum pulverem* videri possit. Crescentius ibi addit: *quia herbarum folia perforat et exsiccat.*

Hiemales pluviae) Quin omnes pluviae. Palladius: *piscina superius construenda est, ut illinc aquas pluvia conferente hortus per aestivos rigetur ardores.*

Tribus pedibus) Palladius: *Si hac omni facultate carueris, semper altius tribus vel quatuor pedibus ad pastini similitudinem fodies hortulum, qui sic cultus negligat siccitates.* Vindanio Geoponicor. XII, 5, terrae in altitudinem pedis aut cubiti effossae subiicere iubet tegulas; quo diutius scilicet humor conceptus servetur; alii opere signino solum horti effossi muniebant, eodem utique consilio.

Instituere) Excolere in horti areas, et semine implere.

Gleba solvatur) Palladius: *ita utraque pastinatio decoquetur beneficio algoris aut solis.* Columella paulo post *excoquit* posuit.

rare debebimus; et[p] quum sationis appropinquabit[q] tempus, ante quintum diem exherbandus erit locus, stercorandusque, et ita diligenter fossione iterandus,[r] ut fimo terra commisceatur. Optimum vero stercus est 12
ad hunc usum asini, quia minimum herbarum creat; proximum vel armenti vel ovium, si sit anno maceratum: nam quod homines faciunt, quamvis habeatur excellentissimum, non tamen necesse est adhibere, nisi aut nudae glareae, aut sine ullo robore solutissimae arenae,[s] quum maior scilicet vis alimenti desideratur. Igitur solum, quod vere conserere destinaverimus, post autumnum patiemur effossum iacere 13
brumae frigoribus et pruinis inurendum: quippe e contrario sicut calor aestatis, ita vis frigoris excoquit terram, fermentatamque solvit. quare peracta bruma tum demum stercus iniicietur,[t] et circa Idus Ianuarias humus refossa in areas[v] dividitur; quae tamen sic informandae sunt, ut facile runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis earum perveniant, ne qui prosequuntur herbas, semina proculcare cogantur; sed potius per semitas ingrediantur, et alterna vice dimidias areas eruncent. Haec, quae[x] ante sationem 14

sed I. B. Br. R. Lips. Sang. (q) *appropinquavit* I. B. Br. R. *exerbandus* Br. (r) *agerandus* Lips. (s) *harenae* Br. (t) *initietur* R. (v) *areis* I. B. Br. R. (x) *Haec ante sationem quae* Br. Ald. (y) *In uno quid quove* I. B. R. *In uno*

Et cum sationis) Lectionem Sang. *sed cum sationis* memoratam probavit Drakenb. ad Livium T. IV, p. 742.

Asini) Geoponica XII, 4: τινὲς δὲ τὴν ὀνείαν κόπρον προκρίνουσι τῆς τῶν περιστερῶν ὡς γλυκύτερα ποιοῦσαν τὰ λάχανα.

Destinaverimus) Palladius Maio 5: *quae per autumnum seminibus implenda destinantur.*

Sic informandae) Plinius 19, s. 20: *hortos — areis distingui, easque restipinis pulvinorum toris, ambiri singulas tramitum sulcis, qua detur accessus homini, scatebrisque decursus.* Cato 161, de asparago: *Quum areas deformabis, intervallum facito inter eas semipedem latum in omnes partes, ut possis dextra sinistraque sarrire, runcare, ne calcetur.* Palladius sect. 7, duodecim pedes longas, sex latas areas facit, ubi vide notam.

facienda sunt, dixisse abunde est. Nunc[y] quid quo-
que tempore vel colendum vel serendum sit, prae-
cipiamus:[z] et primum de his generibus loquendum
est, quae possunt duobus seri temporibus, id est
autumno et vere. Sunt autem semina brassicae et
lactucae, cinarae, erucae, nasturcii, coriandri, chae-
rephylli,[a] anethi, pastinacae, siseris,[b] papaveris:
haec enim vel[c] circa Calend. Septembres,[d] vel melius
15 ante Calendas Martias Februario seruntur. Locis vero
siccis, aut[e] tepidis, qualia sunt[f] Calabriae[g] et Appu-
liae maritima, possunt circa Idus Ianuarias terrae
committi. Rursus quae tantum[h] autumno conseri de-
bent (si tamen vel maritimum, vel apricum agrum
incolimus) haec fere sunt, allium, cepae capitula,
ulpicum, sinapi.[2] Sed[l] iam potius quo quidque tem-
pore terrae mandari plerumque conveniat, per menses
16 digeramus. Ergo[m] post Calendas Ianuarias confestim
recte ponetur lepidium. Mense autem Februario vel

quid quoque Br. (z) *praecipiemus* I. B. Br. R. (a) *chaerofolii* I. B. R. *chaerofolii* Br. *chaerfolii* Sang. sed *caeraefolii* ex Sang. Gronov. *chaerephyli* A. Iunt. G. H. *cereofolii* Lips. (b) *ciceris* I. B. Br. R. *Sigeris* Lips. (c) *vel* om. I. B. Br. R. (d) *Septembris* Br. *Martii* Br. (e) *et* I. B. Br. R. (f) *sunt* om. Eaed. (g) *Calabryae* I. B. Br. Pol. *calabrayae* Reg. *Apuliae* Br. (h) *tamen* I. B. Br. R. (i) *caepe: capitula* Eaed. (2) Ita pro *sinapis* S. (l) Vulgo *Sed etiam nunc*. I. B. Br. R. *Etiam nunc* P. Sang. *Iam potius*. Br. deinde *plerunque* cum Ald. (m) *Ergo* om. Lips. (n) *interdum caepe*

Cinarae) Carduum vocat Palladius Febr. 24, 2, et pro brassica caules sect. 5.

Chaerephylli) Palladio sect. 9, *caerefolium*.

Cepae capitula) Vrsinus malebat *cepa, inula*. Puto fuisse *cepulla* aut *cepina*. Palladius Decembri 3: *et iam nunc allium et ulpicum et cepullae et sinapi et cuncta seri poterunt*. Sed capitula defendi potest inde, quod alio tempore et alio usu modo capita ceparum, modo semina ponuntur, ut ad Palladium docebo Febr. 24, 2, ubi allium, ulpicum et cepulas monet vere et autumno seri. Et statim Columella s. 16 cepae semen serit. *Caepe: capitula* Edd. pr. Polit. Ponted. *cripicula* Tromb. unde Pontedera corrigit: *cepae, porrum capitatum, inula*.

Lepidium) Palladius nullibi nominavit, ut nec panacem.

planta vel semine ruta, atque asparagus, et iterum[n]
cepae semen et porri: nec minus si vernum et aesti-
vum fructum voles habere, syriacae radicis et rapae
napique semina obrues. nam allii, et[o] ulpici ultima[p]
est huius temporis positio. At circa Calendas Martias 17
locis apricis licet porrum (si iam ingranduit) trans-
ferre. Item panacem ultima parte Martii mensis. Deinde
circa Calendas Apriles[r] aeque porrum atque inulam,
et serotinam plantam rutae. Item ut maturius nasca-
tur, cucumis, cucurbita, capparis[s] serenda est. nam
semen betae, quum[t] Punicum malum florebit, tum
demum optime seritur. Porri autem caput circa Idus 18
Maias tolerabiliter adhuc[v] transfertur. Post[x] hoc,[y] nihil
ingruente aestate obrui debet, nisi semen apii, si
tamen rigaturus es. sic enim optime[z] per aestatem[a]
provenit. Caeterum Augusto circa Vulcanalia tertia
satio est, eaque optima radicis et rapae, itemque[b]
napi et siseris, nec minus oleris atri. atque haec sunt
sationum tempora. Nunc de iis, quae aliquam curam 19
desiderant,[c] singulis loquar, quaeque praeteriero in-
telligi oportebit nullam postulare operam nisi run-
catoris: de qua semel hoc dicendum est, omni tempore
consulendum esse, ut herbae exterminentur. Vlpicum 20
quod quidam allium[d] Punicum vocant, Graeci autem

I. B. Br. R. *interdum iterum* Lips. (o) *et* om. P. (p) *ultima* om. I B. Br. R. (r) *Aprilis* Br. deinceps *enascatur* Sang. (s) *caparis* Br. (1) *quom* Br. *mallum* Br. (v) *ad hoc* P. (x) *Post* om. P. (y) *hos* I. B. Br. R. (z) *optime* om. Eaed. (a) *aestum* P. Sang. (b) *item* I. B. Br R. (c) *de* add. Eaedem. (d) *alium* Br. bis. deinceps *αφροσκορδον* Sang. (e) *dividitur* I.

Syriacae radicis) Ita vocat etiam sect. 59, sed radicem simpliciter mox sect. 48. Vide notam ad sect. 59. Inter coenae lautae delicias radices cum rapulis memorat Horatius Serm. II, 8. Radicem cum intybis Ovidius.

Capparis) Infra sect. 54 iterum genere est foemineo, ubi vide notam.

Circa Vulcanalia) Eadem n. infra sect. 47. Sunt *χαλκεῖα* Attica Polluci VII, 105. In vetere Kalendario assignantur X Calendas Septembres.

ἀφροσκόροδον appellant, longe maioris est incrementi quam allium: idque circa Calend. Octobris, antequam deponatur, ex uno capite in plura dividetur.[e] habet enim velut allium plures cohaerentes[f] spicas, eaeque quum sint divisae, liratim seri debent, ut in pulvinis[i]
21 positae minus infestentur hiemis aquis. Est autem lira similis ei porcae, quam in sationibus campestribus rustici faciunt, ut uliginem vitent: sed haec in hortis minor est facienda, et per summam partem eius, id est in dorso inter palmaria spatia spicae[g] ulpici vel allii, nam id quoque similiter conseritur, disponendae[h] sunt. sulci lirarum inter se distent semipedali spatio. deinde quum ternas fibras emiserunt spicae, sarriantur. nam quo saepius id factum est, maius semina capiunt incrementum. deinde ante quam caulem faciant, omnem viridem superficiem intorquere, et in terram
22 prosternere conveniet, quo vastiora capita fiant. Re-

B. Br. R. (f) *cohaerentis* Br. et paulo antea *alium* Br. *sticas* Sang. (g) *spici* Br. (h) *disponendi* I. B. Br. R. (i) *pluviosis* Lips. (2) *iccirco* Br.

Liratim) Plinius 19, secl. 34: *Quidam ulpicum et allium in plano seri vetant castellatimque grumulis imponi distantibus inter se pedes ternos. Inter grana digiti interesse debent. simulatque tria folia eruperint, sarriri. grandescunt quo saepius sarriuntur. Maturescentium caules in terram depressi in terram obruuntur; ita cavetur, ne in frondem luxurient. In frigidis utilius vere seri quam autumno. Cetero ut odore careant, omnia haec iubentur seri quum luna sub terra sit: colligi quum in coitu.* ubi Vincentius habet: *castellatum — interesse quatuor digiti — simulque ut folia eruperint — ceterum ut odore careat.* unde lege in Plinio *digiti quatuor*, hoc enim est palmare spatium. Palladius Novembri 6: *Sulcos in areis facies et semina in locis altioribus ponis quatuor digitis separata, neque altius pressa. Sarculabis frequenter; inde plus crescent. Si capitatum facere volueris, ubi coeperit caulis prodire, proculca, ita succus revertetur ad spicas. Fertur, si luna sub terris posita seratur, et item sub terris luna latente vellatur, odoris foeditate cariturum.* Vides, ex communi aliquo auctore cum Plinio hausisse Columellam et Palladium. Eadem Geoponica XII, 30, 9. Addit Misaldus I, 9, ex suo codice, credo, haec: *si fractae leniter spicae terrae tradantur, vel in pangendo olearum fraces adhibeantur.*

Caulem faciant) Sang. *faciunt*, teste Gronovio.

gionibus autem pruinosis neutrum horum per autumnum seri debet: nam brumali tempore corrumpuntur: quod fere mense Ianuario mitescit: et idcirco [a] frigidis locis tempus optimum est allium [l] vel ulpicum ponendi circa Idus praedicti mensis. sed quandoque [m] vel conseremus, vel iam matura in tabulatum reponemus, servabimus in iis [n] locis, quibus aut obruentur, aut eruentur, ut luna infra terram sit. nam sic sata, et [o] rursus sic recondita, existimantur neque acerrimi saporis [p] existere, neque mandentium halitus inodorare. Multi tamen haec ante Calend. Ianuarias mediis [q] die- 23
bus serunt mense Decembri, si caeli tepor et situs terrae permittit. Brassica, quum VI foliorum erit, transferri debet, ita ut radix eius liquido fimo prius illita, [r] et [s] involuta tribus algae taeniolis pangatur. haec enim res efficit, ut in coctura celerius madescat et viridem

A. (l) *alium* Br. (m) *quando conseremus* I. B. Br. R. *quando vel* P. sed *quandoque vel* Sang. Vulgo *quandocunque vel.* (n) *his* Br. deinde *ut* om. Sang. (o) *et sic rursus* Br. postea *rursus fere condita* Sang. (p) *sap. exist.*, *neque — inodorare* om. P. uterque. in Sang. est simplex *odorari.* (q) *diebus serunt mediis* Br. (r) *inlinita* Lips. (s) *etiam* P. (t) *nigro* L.

Vt luna) Sang. omittit *ut*, deinceps habet *fere condita — odorari.*

Brassica) Plinius XIX, sect. 41, no. 3: *sunt qui plantam in transferendo alga subdita pediculo nitrove trito, quod tribus digitis capiatur celeriorem ad maturitatem fieri putent. Sunt qui semen trifolii nitrumque simul tritum adspergant foliis. Nitrum in coquendo viriditatem etiam custodit aut Apiciana coctura. oleo ac sale, prius quam coquantur, maceratis.* Idem. n. 4: *utilissime seritur ab aequinoctio autumni. transfertur quum quinque foliorum est.* Palladius Febr. 24, 6: *gaudet stercore et sarculatione. rarius positus convalescit. celerius coquitur virore servato, si dum est trium vel quatuor foliorum, nitrum tritum cribello desuper spargas, ut speciem pruinae canentis imiteris. Columella dicit plantarum radices alga marina involvendas servandae viriditatis causa, fimo simul adhaerente. Ponendae sunt plantae maioris incrementi, quia licet serius comprehendant, fortiores tamen fiunt. Si hiems est, tepido iam die; si aestus, quum sol in vesperam declinat, planta pangenda est. Vastior fiet, si terra operiatur assidue.* De nitri usu exstat Martialis epigramma: *ne tibi pallentes moveant fastidia caules, nitrata viridis brassica fiat aqua.* Cf. Lister ad Apicium III, 1.

24 colorem sine nitro[t] conservet. Est autem frigidis et pluviis regionibus positio eius optima post Idus Aprilis; cuius depressae plantae quum tenuerint, quantum olitoris ratio patitur, saepius sarrita[v] et stercorata melius convalescit, pleniorisque incrementi et coliculum facit et cymam. Nonnulli hanc eandem locis apricioribus a Calen. Martiis[x] deponunt: sed maior pars eius in cymam prosilit, nec postea hibernum caulem amplum facit, quum est semel desecta. Possis autem vel maximos caules bis transferre. idque si facias, plus seminis, et maioris incrementi praebere
25 dicuntur. Lactuca totidem foliorum quot brassica transferri[y] debet. locis quidem apricis, et maritimis optime autumno ponitur,[z] mediterraneis et frigidis contra: hieme non aeque commode dispergitur.[a] sed[b] huius quoque radix fimo liniri debet, maioremque copiam desiderat aquae, sicque[c] fit tenerioris folii.
26 Sunt[d] autem complura lactucae genera, quae suo quidque[e] tempore seri oportet: earum[f] quae fusci,

(v) *sarta* Sang. (x) *Martii* Br. (y) *transferi* Br. (z) *ponuntur* Sang. *auctunno* Br. (a) *dispangitur* Sang. (b) *et* add. Ald. cum reliq. ante Gesn. et Lips. (c) *si quae tener.* I. B. Br. R. (d) *Suntque compl.* Eaed. et Sang. (e) Ita Sang. pro *quoque*. (f) *earumque* R. *et eorum* Sang. (g)

Cuius depressae) Vrsinus malebat legi: *depressa planta*. Sed ita etiam *tenuerit* legendum esse recte monuit Gesner, qui singularem casum ad brassicam, pluralem ad plantas referebat.

Autumno ponitur) Sang. *ponuntur* — *dispangitur*.

Lactucae genera) Plinius 19, s. 38: *alii colore et tempore satus genera discrevere. Esse enim nigras, quarum semen mense Ianuario seratur; albas, quarum Martio; rubentes, quarum Aprili; et omnium earum plantas post binos menses deferri. Diligentiores plura genera faciunt, purpureas, crispas, Cappadocas, graecas. Longioris has folii, caulisque lati, praeterea longi et angusti, intubi similis. Est etiamnum alia distinctio atrae, quae meconis vocatur, a copia lactis. — Apud antiquos Italiae hoc solum genus earum fuit, et ideo lactucae nomen adeptae. Purpuream maximae radicis Caecilianam vocant.* Lactucas Cappadocas noster habet X, 184, ubi dicuntur *spisso sed puro vertice pallere*. Mense Februario seri monet versu 191. Viles Cappadocas appellat Martialis V, Epigr. 79.

et veluti[g] purpurei, aut etiam viridis coloris, et crispi folii, uti Caeciliana, mense Ianuario recte disseritur.[h] At Cappadocia, quae pallido et pexo densoque folio viret, mense Februario: quae deinde candida est[i] et crispissimi folii, ut in provincia Baetica et[a] finibus Gaditani municipii, mense Mart. recte pangitur. Est 27
et[l] Cyprii generis ex albo rubicunda, levi et tenerrimo folio, quae usque[m] in Idus April. commode disponitur. Fere tamen aprico caeli statu, quibus locis aquarum copia est, pene toto anno lactuca seri potest: quae quo tardius caulem faciat, quum aliquod incrementum habuerit, exiguam testam media parte acci-

ut Sang. (h) *differtur* Lips. Sang. (i) *est* om. I. B. Br. R. (a) *est* vulgatum correxit Gesner. (l) *et* om. Br. (m) *usque* om. I. B. Br. R. Lips.

Caeciliana) Noster X, 181: *altera crebra viret, fusco nitet altera crine utraque Caecilii de nomine dicta Metelli.* ubi Pontedera malebat *crispa viret*, ut utraque crispa dicatur. Sed ea emendatione non est opus; viret enim altera frequenter, altera nitet fusco crine, id est, altera crinem frequenter viridem, altera fuscum seu purpureum habet. Crinis vero vocabulum arguit crispum utriusque folium. Nigram simpliciter dixit Plinius Ianuario serendam; deinde purpuream maximae radicis Caecilianam vocari ait.

Candida) Noster versu 186: *candida vibrato discrimine, candida thyrso est*, i.e. vertice crispo et candido cum caule, seu foliis crispis candidis cum caule. Hanc albam dixit Plinius.

Rubicunda) Noster versu 188: *punicea depexa coma, sed lactea crure est*; i. e. puniceo et pexo folio, caule candido. Hanc eandem *rubentem* dixit Plinius. Eandem Columella in carmine mense Veneris, id est, Aprili dixit seri; igitur recte Gesner scripturam librorum Polit. Lips et Sang. reiecit.

Testam) Palladius Ianuar. 14: *Certum est eam toto anno bene seri si locus sit laetus, stercoratus, irriguus. — Latior fit, si rara ponatur, vel quum producere incipiet caulem, eo leviter inciso gleba prematur aut testa.* Geoponica XII, 13, 11: ὅταν δὲ μέγεθος παλαιστιαῖον ἔχωσι περιορύξας αὐτὰς ὥστε φαίνεσθαι τὰς ῥίζας περίπασσε κόπρῳ βοείᾳ νεαρᾷ καὶ προσχώσας εὐθὺς ἄρδευε. ὅταν δὲ αὐξηθῶσιν, ἐπίσχισον τὸν βλαστὸν ὀξυτάτῳ σιδήρῳ καὶ ἐπίθες ὄστρακον ἀπίσσωτον, ὅπως εἰς τὸ πλάτος τὴν αὔξησιν καὶ μὴ εἰς τὸ μῆκος λαμβάνωσιν. Plinius 19. sect. 39: *seri etiam radices illitas fimo interest, et repleri ablaqueata humo.* Eadem de malvis Palladius Octobri 11, sed ad lactucas pertinere monuit Pontedera. In porro et beta idem artificium adhibent Geoponica XII, 15 et 29.

piat, eo quasi onere coërcita in latitudinem se diffundit. eadem est ratio etiam intybi,[n] nisi quod hiemem magis sustinet; ideoque vel frigidis regionibus primo[o]
28 autumno seri potest. Cinarae[p] sobolem melius per autumni[q] aequinoctium disponemus;[r] semen commodius circa Calendas Martias seremus; eiusque plantam circa Calend. Novemb. deprimemus,[s] et multo cinere stercorabimus. id enim genus stercoris huic
29 oleri videtur aptissimum. Sinapi[t] atque coriandrum, nec minus eruca[v] et ocimum, ita uti sata sunt, sua

P. Sang. A. *quae in Idibus* ex Editis laudat Gesner. *Idus Octobres* Sang. *Octobris* L. Pol. (n) *intubi* Br. (o) *proximo* vulgatum ex P. et Sang. corr. Gesner *auctunno* Br. (p) *Cinerae* Br. (q) *autumnum* I. B. R. *autunnum* Br. (r) *disponimus* I. B. Br. R. (s) *reprimemus* Eaedem et *ante* pro *circa* Sang. (t) *Sinape* editum corr. Gesner. (v) *erucam* editum

Magis sustinet) Plinius 19, s. 39: *intubi hiemis patientiores virusque praeferentes, sed caule non minus grati. Seruntur verno plantae eorum, ultimo vere transferuntur.*

Cinarae) Supra X, 235, genera descripsit, ubi vide notas. Culturam multo accuratius docet Palladius Martio 9 et Octobri 11, qui carduum appellavit. Ibi igitur videbis notas. Plinius XIX, sect. 43: *Certum est carduos apud Carthaginem magnam Cordubamque praecipue sestertiûm sena millia e parvis reddere areis. — Carduos ergo duobus modis serunt; autumno planta, et semine ante Nonas Martias; plantaeque ex eo disponuntur ante Idus Novembris, aut in locis frigidis circa Favonium. Stercoratur etiam, laetiusque proveniunt; condiunturque aceto melle diluto, addita laseris radice et cumini.* Hodie cinaras decoctas muria condiunt, oleo superfuso.

Circa) Ex libro Sang. annotatur *ante*, sed dubium est ad prius an ad secundum *circa* pertineat ea varietas.

Sinapi) Vulgatum *Sinape — erucam* cum Pontedera correxit Gesner. Plinius 19, sect. 54: *aequinoctio autumni seruntur coriandrum, anethum, atriplex, malva, lapathum, caerefolium, ac sinapi, nulla cultura, melius tamen planta translata. Quin e diverso vix est sato semel eo liberare locum, quoniam semen cadens protinus viret. Usus eius pro pulmentario in patellis decocto — coquuntur et folia.* Palladius Octobr. XI multo accuratius de sinapis cultura, unde haec pertinent ad h. l. *de quo semen legere disponis, suo loco esse patieris, quod ad escam parabis, robustius facias transferendo.*

Eruca) Hodieque colunt et cum lactuca comedunt Itali *Ruchetta* appellantes. Plinius 19, s. 44: *ocimum Parilibus optime seri ferunt — eruca quoque et nasturtium vel aestate vel hieme facile nascuntur.* Erucam in cibo plerumque iungi lactucae, ibidem annotat. De ocimo vide ad Palladii April. III, 5.

sede immota permanent: neque est eorum cultus alius, quam ut stercorata runcentur. possunt autem non solum autumno,[x] sed et vere conseri. Plantae quoque sinapis prima hieme translatae plus cymae vere afferunt. Panax utroque tempore levi[y] et subacta terra rarissime disseritur,[z] quo maius incrementum capiat: melior[a] tamen eius verna satio est. Porrum[b] si secti- 30
vum facere velis, densius satum praeceperunt priores relinqui: et ita quum increverit, secari.[c] Sed nos docuit usus longe melius fieri, si differas, et eodem more, quo capitatum modicis spatiis, id est, inter quaternos[d] digitos depangas,[d] et quum convaluerit, deseces. In eo autem quod magni capitis efficere voles, ser- 31
vandum[e] est,[f] ut ante quam translatum deponas, omnes[g] radiculas amputes,[h] et fibrarum summas partes

corr. Gesn. ozimum Br. (x) *auctunno* Br. (y) *leni* I. B. Br. R. (z) *disseruntur* P. (a) Ita pro *melius* Sang. (b) *Porro* P. Lips. (c) *secare* Sang. (d) *quatuor* Sang. (e) *serendum* add. P. Sang. (f) Ita pro *sit* ex P. S. Gesner. (g) *omnis* Br. (h) *deamputes* Lips. (i) Vulgo additum *in* om.

Melior tamen) Ita Sang. pro *melius*. De Panace Noster X, 103; *et medica panacem lacrima*. Dioscorides III, 55 et ex eo Plinius XII, s. 57, describunt panacem ita, ut appareat, esse plantam cauli ferulacei umbelliferam, unde succus colligitur medicatus nomine opopanacis. Asclepion panaces dici solebat hoc genus, cuius cultum in hortis romanis nec Plinius nec Palladius attigit.

Porrum) Palladius Februario 24: *hoc mense porrus serendus, quem si sectilem velis, post duos menses, quam satis est, poteris desecare manentem in areis suis. quamvis asserat Columella etiam sectivum diutius duraturum melioremque si transferatur. et quoties secabitur, aqua iuvetur et stercore.* Plinius 19, sect. 33: *Seritur semine ab aequinoctio autumno; si sectivum facere libuit, densius. In eadem area secatur, donec deficiat stercoraturque semper. Si nutritur in capita, antequam secetur, quum increvit, in aliam aream transfertur, summis foliis leviter recisis ante medullam, et capitibus retractis tunicisve extremis.*

Secari) Sang. *secare* et deinde *quatuor digitos*. Ceterum porrum sectivum, sectile, etiam tonsile dicitur. Tarentinum porrum nominat Noster VIII, 11, 14, quod sectile esse testatur Martialis XIII, epigr. 18: *fila Tarentini graviter redolentia porri.*

Fibrarum) i. e. foliorum. Palladius Febr. 25: *quum digiti crassitudinem habuerit, a media parte praecisis foliis et truncatis radicibus transferatur, oblitus fimo liquido, quaternis vel qui-*

intondeas. tum testulae, vel conchae, quasi sedes[i] singulis subiectae seminibus[k] adobruuntur, ut fiant
32 capita latioris incrementi. Cultus autem porri capitati assidua sarritio et stercoratio est. nec alius[l] tamen sectivi, nisi quod toties[m] rigari, et stercorari, sarririque debet, quoties[n] demetitur. semen eius locis calidis mense Ianuario, frigidis Februario seritur: cuius incrementum quo maius fiat, raris linteolis complura grana illigantur, atque ita obruuntur. Enatum autem in iis[o] locis, quibus aqua subministrari non potest, differri[p] debet circa aequinoctium autumni: at quibus possis humorem praebere, mense Maio recte
33 transfertur.[q] Apium quoque possis plantis serere, nec minus semine. [sed[r]] praecipue aqua laetatur, et ideo secundum fontem commodissime ponitur. quod

Sang. (2) *semitibus* I. B. Br. R. deinceps *adobruunt* Br. *adobruuntur* Ald. Gesner dedit *abobruuntur*. (l) *aliud* I. B. Br. R. Sang. (m) *totiens* I. B. Br. R. Lips. (n) *quotiens* iidem libri. (o) *his* I. B. Br. R. Iunt. *autem deferri debet in his* Br. (p) Ita ex P. pro *deferri* Gesn. (q) *transferuntur* P. Sang. (r) *sed* om. I. B. Br. S. (s) *religet* I. B. Br. R. *liget* P. Sang.

nis digitis separetur. quum radices agit, modice comprehendendus et allevandus est sarculo, ut suspensus a terra, quod spatii vacuum subter invenerit, capitis vastitate cogatur implere. Plinius 19, secl. 33: *Antiqui silice vel tegula subiecta capita dilatabant; nunc sarculo leviter convelluntur radices, ut delumbatae alant, neque distrahant. Insigne, quod quum fimo laetoque solo gaudeat, rigua odit: et tamen proprietate quadam soli constant.* Columella seclivum solum quoties demetitur, rigat. Sotion Geoponic. XII, 29, antiquam rationem capitali porri efficiendi narrans addit: ὄστρακον ἢ πλατὺν λίθον ὑποθήσεις καὶ μὴ ποτίσεις.

Linteolis) Palladius Febr. 24: *item plura semina in unum ligata et depo-* *sueris grandis porrus nascetur ex omnibus.* Pliuius 19, s. 36 et Geoponica XII, 29.

Autumni) Palladius l. c. *si capitatum facere velis, quod vere severis, Octobri mense transferre debebis.* Idem Octobri cap. 5: *nunc porrum verno satum transferre debemus, ut crescat in caput. sane sarculis circumfodiatur assidue, et comprehensa porri planta velut tenacibus allevetur, ut inanitas spatii quae radicibus suberit, incremento capitis suppleatur.*

Secundum fontem) Palladius Martio IX, 16: *nunc etiam serpyllum seritur plantis et semine, sed vetustate meliori. laetius frondebit, si iuxta piscinam vel lacum vel putei margines conseratur.* Sed male is aut librarius ad serpyl-

si quis id velit lati folii facere, quantum seminis possint tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget, et ita in areolas dispositum releget.[s] vel si crispae frondis id fieri maluerit,[t] semen eius inditum pilae, et saligneo pilo[v] pinsitum expolitumque,[x] similiter [in] linteolis ligatum obruet.[y] Potest etiam citra[z] 34
hanc operam fieri crispum qualitercunque satum, si, quum est natum, incrementum eius supervoluto cylindro coërceas.[a] Satio eius est optima post Idus Maias usque in solstitium: nam teporem desiderat. Fere etiam his diebus ocima[b] seruntur: quorum quum se-

(t) *malueris* I. B. Br. R. (v) Ita pro *palo* Lips. (x) Ita pro *expoliatumque* Sang. qui deinceps *in* omittit cum Pol. (y) *obruat* I. B. Br. R. Sang. z) *circa* I. B. Br. R. aliaeque. *citra* cum Iunt. et Pol. Gesner. (a) Ita pro

lum transtulit, quae ad apium pertinebant, de quo etiam Plinius 19, s. 35, ex vetere semine celerius provenire apium, betam, cardamum, cunilam, origanum, coriandrum. Ceterum heleoselinum praecipue spectare haec, arguit fontis mentio; et radicum augmentum quaeri, apparet ex eo, quod Palladius ita ait apios maiores fieri. Nam haec artificia in porro et apio facere ad augmentum radicum monet Theophrastus H. P. VII, 3, C. P. V, 7. Ceterum Graeci apium cum ruta in ambitu hortorum serere solebant, unde proverbium οὐδ᾽ ἐν σελίνῳ οὐδ᾽ ἐν πηγάνῳ apud Aristoph. Vesparum versu 486. Cf. Hesychius οὐδ᾽ ἐν σελίνοις.

Lati folii) Palladius Aprili 3. *Apios maiores facies si semen quantum tribus digitis comprehendi potest, linteolo clauseris rariore, et brevi fossa obrueris. ita omnium seminum germen capitis unius soliditate nectetur.* Vides, Palladium sua aliunde hausisse, ex eodem tamen auctore, quo usus fuerat etiam Columella et Plinius. Idem Plinius 19, s. 36: *Apium etiam paxillo caverna facta, ac fimo ingesto acervatim seritur.* Apii ut radices grandiores fiant, tradam infra ad XII, 7, 4.

Religet) Gesnerus ex lectione librorum *liget* efficiebat *riget*. Sed praestat cum Pontedera legere *rediget*.

Pilo) Plinius 19, s. 46: *Aequinoctio verno seritur apium semine paululum in pila pulsato. Crispius sic putant fieri, aut si satum calcetur cylindro pedibusve. Proprium ei, quod colorem mutat.* Palladio l. c. *Crispi fiunt apii, si semina ante tundantur, vel si super areas nascentes aliqua pondera volutentur aut pedibus proculcentur enata.* Atque ita iam olim Theophrastus H. P. II, 5 et de Causis V, 6 et Geoponica XII, 23. Crispum petroselinum a vulgari specie diversum fecit Miller, Britanus olitor. Similiter zeam et tiphen si pistae serantur, ad frumentum (πυρὸν) redire cum Theophr. H. P. II, 5, tradit Plinius 18, s. 25.

men obrutum est, diligenter inculcatur pavícula vel cylindro. nam si terram suspensam relinquas, plerumque[c] corrumpitur. Pastinaca et siser atque inula convalescunt alte pastinato et stercorato loco: sed quam rarissime ponenda sunt, ut maiora capiant incrementa. Inulam[d] vero intervallo trium pedum seri convenit, quoniam vastos facit frutices, et radicibus, ut oculus harundinis, serpit. nec est alius cultus horum omnium, nisi ut sarritionibus herbae tollantur. Commodissime autem deponentur prima parte Se-

coerceat ex I. B. Br. R. Sang. Gesner. (b) *ozima* Br. (c) *plerunque* Br. (d) *Inullam* Br. (e) *parte augusti* Br. (f) *orum* P. (g) *quidam* Gr.

Panicula) Plinius 19, sect. 36: *nil ocimo fecundius — ut laetius proveniat, sato pavitur terra.* Vt cito nascatur satum aqua calida perfundi iubetPalladius Aprili III; aceti imbre leviter aspergit eodem consilio Octobri XI, 5. Plinius 19, sect. 44: *Ocimum Parilibus optime seri ferunt, quidam et autumno; iubentque, quum hieme seratur, aceto semen perfundi.* Idem sect. 60: *ocimo tantum et meridiano* (hora rigandi): *etiam satum celerrime erumpere putant, inter initia ferventi aqua aspersum.*

Rarissime) Vrsinus malebat *rarissima.* Plinius 19, sect. 28. *ex quo apparet, frigidis locis convenire siser. Inest longitudine nervus qui decoctis extrahitur, amaritudinis tamen magna parte relicta; quae mulso in cibis temperata etiam in gratiam vertitur. Nervus idem et pastinacae maiori duntaxat anniculae. Siseris satus mensibus Februario, Martio, Aprili, Augusto, Septembri, Octobri.* Infra XII, 56, 3 radicem siseris condire docet Columella. De satu iterum Plinius l. c. s. 29: *et inula et siser et pastinaca utroque tempore, vere et autumno seritur, magnis seminum intervallis. siser autem transferre melius.* De satu pastinacae ex Hygino tradit accuratius 19, s. 27. Filum hodie dicimus, quem nervum dixit Plinius. De pastinaca locum nostrum transtulit Palladius Febr. 24, 9.

Serpit) Vulgatae *serpit* vitium demonstravit mihi locus Palladii III, 24, 13: *Hoc mense inula seritur., quo canneta ponuntur. Seritur oculis sicut calami, quos abscindere et terra leviter debemus obruere, terra fossa et subacta, excitatis ad lineam pulvinis, quibus eius oculos oportet infodere. trium pedum inter se spatio separantur.* Plinius 19, sect. 29: *Supervacuum inulae semen, quoniam oculis ex radice excisis ut arundo seritur. Et haec autem et siser et pastinaca utroque tempore et vere et autumno, magnis seminum intervallis, inula ne minus quam ternorum pedum, quoniam spatiose fruticat. Siser autem transferre melius.* Legendum igitur suspicor *radicibus, ut oculis arundines seritur,* aut *radicum oculis ut arundines.*

ptembris, vel ultima Augusti[e] parte. Atrum olus,[f] quod 36
Graecorum[g] quidam vocant ἱπποσέλινον,[h] nonnulli σμύρνιον,[i] pastinato loco semine debet conseri, maxime iuxta maceriam:[k] quoniam et umbra gaudet, et qualicunque convalescit loco: idque quum semel severis, si non totum radicitus tollas, sed alternos frutices in semen submittas, aevo manet, parvamque sarritionis exigit culturam. seritur a Vulcanalibus usque in Calendas Septembris, sed etiam mense Ianuario. Menta 37
dulcem desiderat uliginem; quam ob causam iuxta fontem Mense martio recte ponitur. Cuius si forte semina defecerunt, licet de novalibus silvestre mentastrum colligere, atque ita[l] inversis cacuminibus disponere: quae res feritatem detrahit, atque[m] edomitam reddit. Rutam autumno semine satam mense 38

Br. (h) *hipposelignon* Br. πετροσέλεινον ins. L. P. Sang. (i) σμιναχιον I. B. Br. R. Ζμυρναῖον P. σμυρναῖον Lips. Sang. (2) *maceriem* Reg. (l) *ita* om. P. (m) *et* Br. Sang. (n) *deferre* I. B. Br. R. deinceps vulgatum *run-*

Maceriam (Plinius 19, sect. 48: *Hipposelinum veteres praeceperant in locis incultis lapidosis iuxta maceriam seri: nunc et repastinato seritur et a favonio ad aequinoctium autumni.* Hipposelinum anno altero, postquam fructum attulerit, exarescere tradit Aristoteles Problem. XX, sect. 7. Vide ad Palladium Aprili III, 2.

Menta) Plinius 19, s. 47: *Ab aequinoctio verno seritur mentha planta, vel si nondum germinat, spongia. Minus haec humido gaudet, aestate viret, hieme flavescit. Genus eius silvestre mentastrum est* (recte Vincent. *dicitur*). *et hoc propagatur ut vitis, vel si inversi rami serantur. — Congruit pulegio cuius natura* etc. ubi recte Harduinus correxit: *non minus haec humido* etc. Palladius Febr. 24, 9: *mentam quoque seres plantis vel radicibus loco humido vel circa aquas. Apricum solum nec pingue nec stercoratum desiderat.* Vides, etiam in menta radicem, fibris multis implexam, dici spongiam, ut in asparago.

Rutam) Plinius XX, sect. 51 de succo rutae: *mirumque cicutae succo exstinguitur — quando cicutae succus prodest manibus colligentium rutam.* Idem XIX, sect. 45: *ruta quoque seritur Favonio et ab aequinoctio autumno. Odit hiemem et humorem et fimum. Apricis gaudet et siccis, terra quam maxime lateritia. Cinere vult nutriri; hic et semini miscetur, ut careat erucis,* (Vincentius habet: *huic et foenum miscetur*) *— sed durata runcatur non sine difficultate, pruritivis ulceribus, ni munitis manibus id fiat, oleove defensis.* Quorum partem et

Martio differre[n] oportet in apricum, et cinerem aggerare, runcareque donec convalescat, ne herbis enecetur. sed velata manu debebit runcari: quam nisi contexeris, perniciosa nascuntur ulcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaveris, et prurigo atque tumor[o] incesserit, oleo subinde perungito.[p] eiusdem frutex pluribus annis permanet[q] innoxius, nisi si mulier, quae in menstruis est, contigerit eum,
39 et ob hoc exaruerit.[r] Thymum, et transmarina cunila,[s] et serpyllum, sicut priore libro iam retuli,[t] magis alvearia curantibus, quam olitoribus studiose conse-

carique correai ex Sang. (o) *intumor cesserit* P. (o) *perunguito* Br. (q) *manet* I. B. Br. R. Sang. (r) *inaruerit* I. B. Br. R. (s) *cunela* Br. *serpillum* Br. (t) *rettuli* Br. (v) *etiam* om. I. B. Br. R. (x) *plerunque* Br. Ald.

Palladius habet Martio IX, 13: *solius cineris inspersione contenta — maxime in terris soluti lateris ponunt, quod prodesse certissimum est — sub fici arboris umbra libentius acquiescit — immundae mulieris formidat attactum.* Geoponica XII, 25 rutae hortensis et silvestris culturam tradunt ita: *τὸ πήγανον οὐ χαίρει κόπρῳ, χαίρει δὲ θερμοῖς καὶ εὐηλίοις τόποις. διὸ χειμῶνος τέφραν τούτῳ περιπάσσειν χρή. διὰ γὰρ τὸ ἐκ ταύτης φύσει θερμὸν ἀντέχει πρὸς τὸ κρύος. δεῖ δὲ τὸ πήγανον ἐν σκεύεσι κεραμικοῖς φυτεύειν.* postrema verba sana equidem non praestiterim. Terram enim lateritiam habent Plinius et Palladius, non vasa fictilia, in quis plantare iubent rutam. Ceterum antiquam rutae culturam ita tradit Aristoteles Problem. XX, sect. 18: *διὰ τί πήγανον κάλλιστον καὶ πλεῖστον γίνεται; ἐάν τις ἐκφυτεύσῃ εἰς συκῆν. ἐκφυτεύεται δὲ περὶ τὸν φλοιὸν καὶ περιπλάττεται πηλῷ. — ἢ ὅτι θερμότητος δέονται αἱ ῥίζαι τοῦ πηγάνου καὶ ἀλέας. διὸ καὶ τὴν τέφραν ἐάν τις περιβάλλῃ, ὀνίνανται.* Eandem ob caussam alii deinde ramulos avulsos pertusae fabae aut bulbos insertos plantabant, auctore Palladio. Ceterum de pruritu manuum et ulceribus, ex attactu rutae ortis, nihil Palladius nec Geoponica habent. De pruritu manuum testatur etiam Dioscorides III, 52 et Clusius Hist. rarior. plant. Libro V, p. 136; sed hic de silvestri est intelligendus, et de Graeciae coelo.

Transmarina cunila) Alii non nominant transmarinam, nec de ea libro nono tradidit Columella. Quare Pontedera malebat legi: *ros marinus, cunila.* Capite enim 4 libri IX ad apium usum plantari iubet rorem marinum cum cytiso; inter herbas vero thymum, tymbram, serpyllum, origanum, et nostratem cunilam seu satureiam.

Alvearia curantibus) Plinius 21, s. 31: *Ergo translatum est ex Attica thymum et vix flore satum. Sed alia*

runtur. Sed nos ea condimentorum causa (nam sunt
quibusdam esculentis aptissima) non alienum puta-
mus etiam[v] in hortis habere. Locum neque pinguem
neque stercoratum, sed apricum desiderant, ut quae
macerrimo solo per se maritimis plerumque[x] regio-
nibus nascantur.[y] Hae[z] res et semine et plantis circa 10
aequinoctium vernum seruntur. melius tamen est
thymi novellas plantas disponere; quae quum subacto
solo depressae fuerint, ne tarde comprehendant, aridi
thymi fruticem contundi oportet, atque ita pinsito[a]
pridie quam volueris uti, aquam[b] medicare; quae
quum succum eius perceperit,[c] depositis fruticibus in-
funditur, donec eos recte confirmet. Ceterum cunila[d] 11
vivacior est, quam ut impensius[e] curanda sit. Lepi-
dium quum ante Cal. Martias[f] habueris dispositum,
velut porrum sectivum demetere poteris: rarius tamen.

(y) Ita pro *nascuntur* Sang. (z) *Ea res — servatur* Sang. (a) *atque in illo* P. Sang. *in sicco* Lips. In Ascens. esse *inpinsito*, monet Gronov. (b) *aqua* vulg. ex Lips. correxit Gesner. (c) *perceperis* I. B. Br. R. *fructibus* deinceps Sang. (d) *cunela* Br. S. (e) *impense* I. B. Br. R. (f) *Martii*

ratio naturae obstitit, non durante Attico thymo, nisi in afflatu maris — thymis quidem nunc etiam lapideos campos in Provincia Narbonensi refertos scimus, hoc paene solo reditu, e longinquis regionibus pecudum millibus convenientibus, ut thymo vescantur. De campis lapideis istis cf. Plinius III, s. 5. Mela II, 5. Hodie vocatur *la Grau.* Pecudes in Plinio esse oves, manifestum est.

Esculentis) In pauperculorum Graeciae cibis frequenter nominant Comici, veluti Aristophanes Plut 253 et 283. Pacis vs. 1169. Cum thymo tritos sales memorat idem in Acharn. vs. 772 et 1099. Lignorum adeo thymi primus usus in Attica fuit ad sacra cum igne facta, teste Philochoro apud Scholiast. Sophoclis Oedip. Colon. versu 100.

Thymi) Pauca de hoc Palladius Septembri 13, s. 2, nec Plinius culturam hanc attigit. Sed Palladius verba Columellae *apricum macerrimo — solo — maritimis* ad solum thymum retulit.

Lepidium (Plinius 19, sect 51: *Lepidium seritur a favonio, dein quam fruticavit, iuxta terram praeciditur, tunc runcatur stercoraturque per biennium hoc. postea iisdem fruticibus utuntur, si non saevitia hiemis ingravat, quando impatientissimum est frigorum. Exit et in cubitalem altitudinem, foliis laurinis, sed mollibus:*

nam post Cal. Novemb. secandum non erit, quoniam frigoribus violatum emoritur: biennio tamen sufficiet, si diligenter sarritum[g] et stercoratum fuerit. multis etiam locis vivacitatem suam usque in annos decem
42 prorogat. Beta florente[h] Punico malo semine obruitur, et simul atque quinque foliorum est, ut brassica, differtur aestate, si riguus est hortus:[i] ac si siccaneus, autumno, quum iam pluviae incesserint, disponi debebit.[k] Chaerephyllum, itemque olus atriplicis, quod Graeci vocant ἀτράφαξυν,[m] circa Cal. Octob. obrui oportet non frigidissimo loco. nam si regio saevas[n] hiemes habet, post Idus Februarias semina disserenda sunt, suaque de[o] sede partienda. Papaver et anethum

Br. (g) *sartum* I. B. R. Lips. *sarritum* Br. (h) *florenti* Br. (i) *locus* P. Saug. (k) *debebunt* I. B. Br. R. Saug. (l) *Chaerephylum* Eaed. A. Iunt. G. H. per totum caput. *cerefolium* Lips. *chaerefilium* Saug. (m) ανδραφαξυν I. B. Br. R. ανδραφαξιν P. S. ατραφαξιν A. Iunt. G. Gr. H. St. (n) *saeva* B. R. (o) *de* om. I. B. Br. R. *sede pacienda* Lips. (p) *andra-*

usus que eius non sine lacte. Palladius omisit lepidium. Vide infra ad XII, 8, 3.

Beta) Accuratius haec ex eodem auctore excerpsit Palladius Februar. 24: *betam seremus, quamvis possit et tota aestate seminari. Amat agrum putrem, humidum, laetum. transferenda est quatuor aut quinque foliorum, radicibus fimo recenti oblitis. Amat frequenter effodi et multo stercore saturari.* Vetere semine celerius provenire betam ait Plinius 19, s. 35 addens: *mirum in betae semine: non enim totum eodem anno gignit, sed aliquid sequente, aliquid tertio. Itaque ex copia seminis modice nascitur.* Cortice obducta semina obliti, betae atriplicis ocimi ibidem ait esse sect. 36. Idem sect. 40: *Sunt qui betas punica malo florente optime seri existiment: transferri autem, quum quinque foliorum esse coeperint;* et paulo antea: *Nostri betae genera faciunt vernum et autumnale a temporibus satus, quamquam et Iunio seritur. Transferuntur autem in planta hae quoque et oblini fimo radices suas, locumque similiter madidum amant.* Graece σεῦτλιον dicitur. Gallorum *Poirée*, *Bète* esse censet cum aliis Harduinus.

Chaerophylum) Palladius Febr. 24, 9: *nunc caerefolium locis frigidis post Idus seratur; desiderat agrum laetum, humidum, stercoratum.*

Suaque de sede) Pontedera malebat *suaque in sede patienda.* Stirpes enim has annosas non transferri propter radicis exilitatem. Contra Palladius Aprili 3: *transferri necessarium non est, quum bene seritur, tamen potest melius adolescere, si spatio rariore pangatur et iuvetur succo lactaminis et*

eandem habent conditionem sationis, quam chaere-
phyllum et ἀτράφαξυς.[r] Sativi asparagi, et[q] quam cor- 43
rudam rustici vocant, semina fere biennio praeparantur. ea quum pingui et stercoroso solo post Idus Februarias sic obrueris, ut quantum tres digiti seminis comprehendere queunt, singulis fossulis deponas, fere post quadragesimum diem inter se implicantur, et quasi unitatem faciunt; quas radiculas sic illigatas atque connexas olitores spongias[r] appellant. easque[s] post quatuor et viginti menses in locum apricum et bene madidum,[t] stercoratumque[v] transferri convenit.

phasin I. B. Br. R. *ανδραφασιν* P. *ανδραφαξις* Sang. *ἀτράφαξις* A. Iunt. G. Gr. H. (q) *et* om. A. Iunt. Gy. H. *corundam* Sang. (r) *sphongias* Iunt. *fonges* P. *phongeas* Sang. *spongeas* ex Sang. Gronov. (s) *Eos* P. *quattuor* Br. (t) *validum* I. B. Br. R. Lips. Sang. (v) *stercorosumque* Eaedem et

humoris. ferro tamen recidendum semper est, quia ita pullulare non cessat. Vulgatam suspectam habuit etiam Gesner. Forte olim fuit: *maque de caede sarcienda*. Est enim planta caedua.

Et quam corr. r. vocant) Haec verba h. l. aliena et spuria esse videri possint, nisi quaedam exciderint. Nam corruda aliter alioque loco seritur quam asparagus hortensis. Quid quod alio etiam mense serit Palladius Febr. XXIV, 8, ubi vide notam, et Catonis cap. 6. Palladius tamen similiter spongias asparagi silvestris seri iubet, ut hortensis. Alii vero corrudae semen in arundinetis spargebant, ubi nullo cultu turiones emicabant.

Stercoroso solo) Palladius Martio IX, 11: *pingui et stercorato solo — his coeuntibus radix connexa nascetur, quae appellatur spongia.* Galli spongias has vocant *Griffes*.

Idus) Plin. 19, sect. 42: *nec quidquam* (post Catonem) *tentatum utilius apparuit, nisi quod circa Idus Februarias defosso semine acervatim parvulis scrobibus serunt, plurimum maceratum fimo. Dein nexis inter se radicibus spongias factas post aequinoctium autumni disponunt pedalibus intervallis, fertilitate in denos annos durante.*

Madidum) Pontedera praeferebat lectionem *validum*, quia si madidum solum asparagi natura posceret, Columella terreni discriminis deinde non commemorasset. At vero Palladius Martio IX, 10: *asparago seremus pingui loco, humido, subacto.* Et Cato cap. 161 asparagum seri iubet in loco subacto, qui habeat humorem. Idem Palladius l. c. integrius haec ex communi auctore sic excerpsit: *nam per biennium in seminario suo est stercore et assidua runcatione nutrienda: deinde post aequinoctium autumni transferetur et vere asparagum dabit.*

44 Sulci autem inter se pedali mensura distantes fiunt
non amplius dodrantalis altitudinis, in quam ita spon-
giolae[x] deprimuntur, ut facile superposita terra ger-
minent. sed in locis siccis partibus sulcorum imis dis-
ponenda sunt semina, ut tanquam in alveolis maneant.
at uliginosis e contrario in summo porcae dorso col-
45 locanda, ne humore nimio laedantur. Primo deinde
anno, quum ita consita sunt, asparagum quem emise-
rint,[y] infringi oportet. nam si ab imo vellere volueris,[z]
adhuc teneris invalidisque radiculis, tota spongiola[a]
sequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, sed
radicitus vellendus. nam nisi ita fiat,[b] stirpes prae-
fractae angunt oculos spongiarum[c] et quasi excaecant,[d]
nec patiuntur asparagum emittere. Caeterum stilus,

Saog. (x) *sphongiolae* Iontt. *fongiae* Saog. (y) *emiserunt* I. B. Br. R. *memisint tunc infr.* P. (z) *vix adhuc teneris validis radiculis* Br. et Sang. *validis* ex I. B. R. laudavit etiam Gesner. (a) *sphongiola* A. Iunt. H. (b) *fiet* Br. (c) *sphongiarum* A. Iunt. G. H. (d) *excecant* Br. om. P.

Distantes) Calo cap. 161: *deinde fossulas facito, qua radices asparagi demittas. Intervallum sit ne minus pedes singulos inter radices asparagi.*

Porcae dorso) Palladius: *eas tamen in sulcis deponemus* (Ita addo) *si loca sicca sunt, inter medios sulcos, si humida, in summitate sulcorum.*

Quem emiserint) Ex Polit. libro varietatem hanc annotavit Gesner: *memisint tunc.* Sed in Sangerm. talem varietatem alio loco annotavit Gronovius: *ab imo vellere volueris, meminit tunc vix adhuc teneris invalidisque radiculis.* in qua si quid veri lateat, ignorare id me fateor.

Infringi) Palladius: *asparagum quem primo protulerint, confringere debemus non avellere, ne adhuc invalidam moveamus spongiam. caeteris annis avellendus est, ut oculos suae germinationis aperiat; quia si deinceps refringas, loca quae foccunda esse consueverunt, remanente asparagi radice claudentur.* Cato cap. 161: *tertio aut quarto anno asparagum vellito ab radice. nam si defringas, stirpes fient et intermorientur.*

Stilus — autumnali) Hunc locum vitiosum esse senlienl, quicunque naturam asparagi hortensis noverint. Neque enim eius turiones usque ad autumnum emicanl, sed vere extremo in semen nitilur atque emicat; nec olitores avidius eos resecant emicantes vere, ne radices foecunditate emaciatae celerius intermorianlur. Vitium arguit etiam locus Palladii Martio IX, 12, ubi vulgo legitur: *Ministrabunt autem vere: et autumno reservabis eum de quo sumturus es semina. postea scopas eius incendes;*

qui novissime autumnali[e] tempore nascitur, non omnis [est] tollendus, sed aliqua pars eius in semen submittenda[f] est. Deinde quum spinam fecerit, electis[g] 46 seminibus ipsis, scopiones[h] ita uti sunt, in suo loco perurendi sunt, et deinde sulci omnes consarriendi,[i] herbaeque eximendae; mox vel stercus, vel cinis iniiciendus, ut tota hieme succus eius cum[2] pluviis manans ad radicem perveniat. Vere[l] deinde prius quam coeperit germinare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti est, terra commoveatur, ut et facilius stilus emicet, et relaxata humo plenioris crassitudinis fiat.[m]| Raphani radix bis anno recte seritur, 47

(e) *auctunnali* Br. sequens *est* om. Sang. (f) *ammittendum* Pol. sequens *est* om. Sang. (g) *erectis* l. B. Br. R. *electis* Sang. Vulgo *collectis*. (h) *scorpiones* aute Gesu. (i) *consariendi* Br. (2) *cum* ex Sang. addidi. (l) *Vero* P. (m) Vulgo additum *radix* omisi, et paulo antea vulg. *relaxa*

tunc circa hiemem spongiis adiicies stercus et cinerem. ubi Cod. Polit. cum Palatinis omittit verba *Ministrabunt autem vere et.* Igitur Columellae locus ita erit legendus: *qui novissime nascitur, non omnis tollendus, sed autumnali tempori reservandus, et aliqua pars eius in semen submittenda est.* Possis etiam legere *qui novissime verno tempore nascitur* etc. Ceterum Palladius iterum *scopas* vocat III, 24, 8. Plinius 19, s. 42: *viret thyrso primum emicante, qui caulem educens tempore ipso fastigatus in toros striatur.*

Electis) ex Codice Tromb. mecum probat Pontedera. *erectis* Polit. *editis* Ponted. liber; deinceps idem *relaxata* ex suo Codice confirmat. *relaxat* est in Polit. Denique *radix* post *fiat* additum omittit cum Codice Tromb. ut inutile.

Scopiones) In uvis scopos appellat Varro I, 54 pediculos quibus adhaerent acini; eosdem scopiones Columella XII, 39, 3 et cap. 43, 10. Inter scopam et scopionem fluctuant libri Catonis c. 103. Plinius neutro usus est. Si idem est vocabulum, res tamen diversissimas in uva et asparago significat. Asparagi scopae scilicet dicuntur virgulta tenuia, in quorum geniculis semen nascitur, at scopas tamaricis, absinthii, marrubii, origani, myricae dixit Plinius; itaque scopiones uvis relinquendos putaverim.

Capreolis) Bicorne ferramentum a capreoli cornuum simplicium similitudine dictum videtur.

Relaxata) Ita scripsi pro *relaxa*, quod ferri non potest, etsi diceretur etiam bene *relaxus*; hic enim locum derivatum a relaxare participium postulat. Deinde post *fiat* additur vulgo *radix*, quod vocabulum recte damnavit Vrsinus, inclusit Gesnerus, qui mecum etiam *relaxata* malebat.

Raphani) Palladius Aug. 5 radices

Februario mense, quum vernum fructum expectamus, et Augusto mense circa Vulcanalia, quum maturum. sed haec ratio sine dubio melior habetur. Cura est eius, ut terra stercorata et subacta obruatur: post ubi ceperit[n] aliquod incrementum, subinde aggeretur. nam si super terram emerserit, dura et fungosa fiet.

48 Cucumis et cucurbita, quum copia est aquae, minorem curam desiderant: nam plurimum iuvantur humore. sin autem loco sicco seri[o] debuerint, quo

ex Sang. correxi. (n) *coeperit — ageretur* Br. (o) *fieri* I. B. Br. R. (p)

appellavit, cuius nominis originem edam infra ad sect. 59. *Hoc*, inquit, *mense ultimo locis siccioribus radices seruntur, quae hieme sui usum ministrent. Amant terram pinguem, solutam, et diu subactam, qualem rapa; tofum et glaream reformidant.* et reliqua, quae aliunde transtulit in multis diversa. Ceterum ex Sang. *maturum* pro vulgato *maturius* annotavit Gronovius, quam lectionem statim recepi. Maturus est hibernus.

Fungosa fiet) Aliam rationem et culturam, deinde puto in re nova inventam, edit Plinius XIX, sect. 26, 4: *Seri vult raphanus terra soluta humida. Fimum odit, palea contentus. Frigore adeo gaudet, ut in Germania infantium puerorum magnitudinem aequet. Seritur post Idus Febr. ut vernus sit, iterumque circa Vulcanalia, quae satio melior. Multi et Martio et Aprili serunt et Septembri. Incipiente incremento confert alterna folia circumobruere, ipsos vero accumulare. Nam qui extra terram emersit, durus fit atque fungosus.* Palladius l. c. pergit: *gaudent coeli statu nebuloso; serendae sunt spatiis grandibus et alte fossis. meliores proveniunt in arenis. seruntur post novam pluviam, nisi possint forte rigari. Quod satum est, statim debet operiri levi sarculo. — Laetamen non est ingerendum, sed potius palea; quia inde fungosae sunt.* Reliqua ex Graecia transtulit, unde et Plinius. Quod si Columellam cum Plinio et Palladio in concordiam redigere velis, qui stercorationem renuere aiunt raphanum, in Columella legendum est: *ut terra non stercorata.* Verum dubito an ita scripserit auctor; desiderantur enim vel ita paleae pro laetamine iniiciendae. Manifestius est in Palladio vitium, ubi legi debet: *quia nudae fungosae fiunt*, nisi contra Plinii et nostri auctoritatem fungositatis causam a laetamine iniecto repetere maluerit; quod non puto. Ceterum Aristoteles Problem. XX, sect. 13, si quis raphanidis folia tempore hiberno, quum maxime vigent, absciderit, et terram aggeratam proculcarit, ut imbrem nullum admittere possit, radiculas ait per aestatem nasci ingentes.

Cucumis) Palladius Martio IX, 16: *cucurbita serenda est. amat solum pingue, humidum, stercoratum, solutum — ubi adolescere coeperint, adminiculis adiuventur, quae servantur ad semina, usque ad hiemem in sua vite depen-*

rigationem ministrare[p] non expediat, mensê Februario
sesquipedali altitudine fossa[q] facienda est. post Idus
deinde Martias quasi tertia pars altitudinis sulci stra-
mentis inditis tegenda, mox stercorata terra usque in
dimidium sulcum aggerenda,[r] positisque seminibus
tam diu est aqua praebenda, donec enascantur: atque
ubi convalescere coeperint,[s] adiecta humo incrementa
eorum prosequenda sunt, donec sulcus coaequetur.
Sic[t] exculta semina sine rigatione tota aestate satis
valebunt, fructumque iucundioris saporis quam rigua
praebebunt. Aquosis autem locis primo quoque tem- 49
pore, non tamen ante Calend. Mart. semen ponendum
est, ut differri[v] possit aequinoctio confecto. idque
de media parte cucurbitae semen inverso cacumine

Ila pro *ministrari* Saug. (q) *fossae faciendae* I. B. Br. R. Lips. Mecum Saug. Vulgo *sulci faciendi sunt.* (r) Ila pro *aggerenda* I. B. Br. R. Iunl. Lips (s) *coeperunt* I. B. Br. R. (t) Ita Br. Commel. Ald. pro *Si* Gesnerianae. (v) Ita pro *deferri* scripsi. *differre* Pol. (x) *exaruerunt* Saug.

deant, deinde sublatae in sole ponantur, aut fumo. aliter semina putrefacta dépereunt.

Ministrare) Ila Sang. pro *ministrari*; deinceps *aggeranda* scripsi pro *aggerenda*. Sulci pars aggeratur terra stercorata.

Stramentis) Geoponica XII, 19, sect. 12: ἐὰν δὲ θέλῃς ἀνύδρους σικύους ἔχειν, ἡνίκα ὀρύξῃς τὴν τάφρον, ἐν ᾗ μέλλεις φυτεύειν αὐτούς, ἀχύρων ἢ φρυγάνων πλῆσον τὸ ἥμισυ τοῦ βάθους καὶ τὴν γῆν ἐπιβαλὼν φύτευε μὴ ποτίζων.

Sic exculta) Edilio Gesneri babel *Si exculta.*

Inverso cacumine) Palladius: *inversis cacuminibus.* Geopon. XII, 19: μεγάλους σικύους καὶ κολοκύνθας ποιήσεις τὸ σπέρμα αὐτῶν ἐπὶ κεφαλὴν φυτεύων. Crescentius VI: *plantantur tribus vel quatuor pedibus distantes hoc modo. Bina grana simul mittantur circa tres digitos in terra et rami deorsum et acuitas sursum maneant elevata — ponantur in loco ubi misceantur cum terra et lactamine. Nec plantentur in foveis ne pluviae aggregentur in eis, et germen exstinguant. Quum bene natae fuerint et elevatae modicum supra terram, sarculantur et circa eas terra ponatur, et quum opus fuerit paulatim* (*suaviter* antiqua mea) *irrigentur. Et si plantatae fuerint in terra parum mota, quum augeri incipiunt, universa terra circa eas posita fodiatur profunde, ut radices possint extendere per spatia universa* etc. Idem ibidem addit: *nota quod grossities appendentii* (i. e. pediculi) *futuram cucurbitae*

ponito, ut fiat incrementi vastioris. nam sunt ad usum vasorum satis idoneae, sicut Alexandrinae cucurbitae,
50 quum exaruerint.[z] At si esculentae merci praeparabis, recto cacumine de collo cucurbitae sumptum semen[y] serendum[z] erit, quo[a] prolixior et tenuior fructus eius nascatur,[b] qui scilicet maius caeteris[c] invenit pretium. Sed custodiendum est, ut quam minime ad eum locum,[d] in quo vel cucumeres aut cucurbitae consitae sunt, mulier admittatur. nam fere contactu eius languescunt incrementa virentium. si vero etiam in menstruis fuerit, visu quoque suo novellos foetus[e]
51 necabit. Cucumis tener et iucundissimus fit, si ante quam seras, semen eius lacte maceres. nonnulli etiam

y) *semen* om. I. B. Br. R. (z) *serendum est* om. P. (a) Ita pro *quod* Iunt. (b) Ita pro *enascatur* I. B. Br. R. S. (c) *eris* Lips. *aeris* Sang. (d) *locum* om. P. deinceps vulgatum *cucumis* ex Sang. correxi. (e) *cophynis*

magnitudinem indicat. De cumere Palladius IV, 9, 7: *seminantur rare sulcis factis altitudine sesquipedali, latitudine pedum trium, inter sulcos octo pedum spatium crudum relinquis, ubi possint vagari.* Plinius 19, s. 24: *aeque hiemem odere cucurbitae et cucumeres, amant rigua et fimum, seruntur ambo semine in terra sesquipedali fossura.*

Vasorum) Plinius 19, s. 24: *nuper in balinearum usum venere urceorum vice, iam pridem vero etiam cadorum ad vina condenda.* Cucurbita alexandrina videtur esse lagenaria quae hodie dicitur. Idem Plinius l. c. *primus caulis in cibo — cortex viridi tener, deraditur nihilominus in cibis, — cibis quo longiores tenuioresque, eo gratiores, et ob id salubriores, quae pendendo crevere, minimumque seminis tales habent, duritia eius in cibis gratiam terminante.* Graecis videtur Indica dici, quae proprio vocabulo σικύα appellatur, rotunda contra κολόκυντα, ut in historia cucumerum extrema docui.

De collo) Palladius Martio IX, 46: *Hoc in cucurbitis insigne est, quod longas pariunt et exiles semina, quae in earum cervice nascuntur: quae in ventre fuerant, cucurbitas faciunt crassiores, quae in fundo latas, si inversis cacuminibus obruantur.* Plinius 19, secl. 24: *semina quae proxima collo fuerint, proceras pariunt; item ab imis, sed non comparandas supra dictis: quae in medio rotundas: quae in lateribus crassas brevioresque. Siccantur in umbra, et quum libeat serere, in aqua macerantur. — postea cucurbitae fumo siccantur condendis hortensiorum seminibus rusticae supellectili.*

Mulier) Easdem ineptias propinant nobis Geoponica XII, 20.

Lacte maceres) Plinius: *Quin lacte mulso semine eorum biduo macerato apud antiquos Graeciae auctores scri-*

quo dulcior existat, aqua mulsa idem faciunt. Sed qui praematurum fructum cucumeris habere volet, confecta bruma stercoratam terram inditam cophinis* obserat,[f] modicumque praebeat humorem. deinde quum enata semina fuerint, tepidis diebus et insolatis iuxta aedificium sub divo ponat, ita ut ab omni afflatu protegantur. ceterum frigoribus ac tempestatibus sub tectum referat: idque tamdiu faciat, dum aequinoctium vernum consiat.[g] postea totos cophinos demittat in terram. sic enim praecoquem fructum habebit. Possunt etiam, si sit operae pretium,[h] vasis maioribus 52
rotulae subiici, quo minore labore producantur, et rursus intra tecta recipiantur. sed nihilo minus spe-

Br. bis. (f) *afferat* Lips. (g) *conficiatur* vulgatum ex Sang. correxi. Deinceps *dimittat* Br. (h) *opere precium* I. B. Br. R. (i) *populum* Iens. Br.

ptum est seri oportere, ut dulciores fiant. Ita Theophrastus H. P. VII, 1. De Causis Pl. III, 11. Palladius Martio IX: *semina melonum mulso et lacte per triduum maceranda sunt et tunc iam siccata ponenda: hinc suaves efficientur.* Deinde de cucumeribus subdit: *semina si ovillo lacte et mulsa maceres, dulces nascentur et candidi.* Meminisse oportet, ubique quum cucumeres nominantur, intelligi melones nostros, eisque similia genera; nostros vero cucumeres aut non noverunt, aut contemserunt veteres olitores. (Quae de cucumeribus scripta leguntur h. l. emendari debent ex iis, quae superius tempore posteriori scripta accuratius traduntur. Schn. *in corrigendis*).

Cophinis) Artificium idem habent Geoponica XII, 19; etiam olim eadem tradidit Aristoteles Problem. XX, sect. 14, sed is calida aqua rigat. Verbis paulum diversis retulit Crescentius VI, vocans *modum plantandi maturius cucurbitas et melones.*

Consiat) De lectione Sang. hac testatur etiam Heinsius ad Aeneid. IV, 116, p. 487.

Rotulae) Plinius 19, sect. 23: *Cucumis — mira voluptate Tiberio principi expetitus. nullo quippe non die contigit ei pensiles eorum hortos promoventibus in solem notis olitoribus: rursusque hibernis diebus intra specularium munimenta revocantibus.* De specularibus Martialis est locus VIII, Epigr. 14: *pallida ne Cilicum timeant pomaria brumam — hibernis obiecta notis specularia puros admittunt soles* etc. Seneca Epist. 90, sua memoria inventum ait *speculariorum usum perlucente testa clarum transmittentium lumen.* Fenestras eiusmodi lapide tectas, *gypseas* dixere medio aevo, docente Cangio Glossar. Lat. Scilicet specularis combustus in gypsum solvitur. Nostri vocant *Fravenglas*, a quo diversum genere vitrum Ruthenicum, sed simile usu.

cularibus integi debebunt, ut etiam frigoribus serenis
53 diebus tuto producantur ad solem. Hac ratione fere toto anno Tiberio Caesari cucumis praebebatur. Nos autem leviore opera istud fieri apud Aegyptiae gentis Bolum[i] Mendesium legimus, qui praecipit aprico et stercoroso loco alternis ordinibus ferulas, alternis rubos in hortis consitas habere: deinde eas confecto aequinoctio paululum infra terram secare, et ligneo stilo laxatis vel rubi vel ferulae medullis stercus immittere, atque ita semina cucumeris inserere, quae scilicet incremento suo coëant rubis et ferulis. nam ita[k] non sua, sed quasi materna[l] radice aluntur: sicque[m] insitam stirpem frigoribus quoque cucumeris praebere fructum. Satio secunda eius seminis[n] fere
54 Quinquatribus observatur. Capparis plurimis provin-

Lips. *volum* Pol. *Medensium* Lips. *Volumendesium* Sang. (k) *ita* om. Br. Ex Sang. laudatur *itaque* nisi id pertinet ad antecedens *atque ita*. (l) *macerata* I. B. Br. R. Sang. quod vocabulum post *materna* addit Lips. (m) *sic* I. B. Br. R. Sang. (n) *semini* Eaedem Edd. (o) *circulari* Eaedem.

Bolum) Plinius l. c. *Columella suum tradit commentum, ut toto anno contingant. Fruticem rubi quam vastissimum in apricum locum transferre et recidere, duum digitorum relicta stirpe, circa vernum aequinoctium: ita in medulla rubi semine cucumeris insito, terra minuta fimoque circumaggeratas resistere frigori radices.* Palladius Martio IX, 9: *Columella dicit loco aprico et stercoroso si rubos habeamus aut ferulas, post autumni aequinoctium, his iuxta terram recisis et excavatis ligneo stilo, inter medullas laetamen immittamus et cucumeris semen addamus, hinc nasci fructus, qui possint et inter frigora non necari.* Vides, satis mala fide Plinium locum Columellae laudasse; sed ex eo et Palladio fit manifestum, in Columella legendum esse *paululum supra terram*. Post verbum *inserere* Plinius in suo libro addita habuit haec: *terraque minuta circumaggerare*. Ita enim demum intelligitur, cur paululum supra terram rubus sit recidendus. Sed et alia Plinius ex loco nostro retulit, quae hodie ibi non leguntur.

Materna) *macerata* Edd. pr. et Codd. quod Pontedera mutat in *mutuata*. Licebitne mihi *matertera* coniicere?

Quinquatribus) Plinius 19, s. 24, de cucurbita et cucumere: *Seruntur ambo inter aequinoctium vernum et solstitium, Parilibus tamen aptissime. Aliqui malunt ex Calendis Martii cucurbitas et Nonis cucumeres et per Quinquatrus serere.*

ciis sua sponte novalibus nascitur. Sed quibus locis eius inopia est, si serenda fuerit, siccum locum desiderabit. isque debebit ante circumdari[o] fossula, quae repleatur lapidibus et calce, vel Punico luto, ut sit quasi quaedam lorica, ne possint eam perrumpere[p] praedicti seminis frutices, qui fere per totum agrum vagantur, nisi munimento aliquo prohibiti sint.[q] quod tamen non tantum incommodum est (subinde enim possunt extirpari) quantum, quod noxium virus habent, succoque suo sterile solum reddunt. Cultu aut nullo aut levissimo[r] contenta est. quippe quae res etiam in desertis agris citra rustici operam

(p) *praerumpere* I. B. Br. R. (q) *sunt* Eaed. (r) *novissimo* Eaedem. dein-

Fossula) Palladius X, 13: *Septembri — seritur capparis. late serpit, succo suo terris nocet. Serendum* (recte Vinc. l. *serendus*) *est ergo, ne procedat ulterius, circumveniente fossato, vel luto structis parietibus, solo sicco et gracili, herbas sponte persequitur: floret aestate: sub occasu Vergiliarum capparis arescit* (libri alii *marcescit*). Ex eodem auctore Plinius 19, sect. 48: *capparis seritur siccis maxime, area in defossu cavata, ripisque undique circumstructis lapide: alias evagatur per agros et cogit solum sterilescere. Floret aestate, viret usque ad Virgiliarum occasum, sabulosis familiarissimum.* Quorum postrema sunt ducta ex Theophrasti H. P. VI, 5. De cultura eius tradit etiam Aristotelea Problem. XX, sect. 12. Hodiernam culturam in Gallia usitatam docet Gallus in Mémoires d'Agricult. de la Societé Oeconom. de Paris Année 1787, unde disces, vix opus esse illa cautione circumstruendi radices, ne evagentur, nisi in horto conservatur capparis. Nomen peregrinum hodieque Aegyptii servant. In libris genere masculino et neutro positum legimus capparin, alicubi *cappar*. Solo laeto densiorem fruticem pluribus gemmis exuberare, cultuque gaudere, quamvis solo sterili contentam capparin docet alius Gallus, qui morem romanum hodieque in quibusdam Galliae locis usitatum reiicit, et modum colligendarum apparandarumque gemmarum, omnemque fruticis historiam bene enarrat, in Bernardi Mémoires pour servir à l'histoire naturelle de la Provence T. I, p. 341. Simul monet, in Graecia olim genus capparis inerme cultum fuisse, quod in insulis Archipelagi repertum annotavit Tournefort. Ceterum in Palladio Octobr. XI, 4, Palat. liber *capparis*, vulgati *cappar* habent. In Plinio liber Chifflet. et Vossianus *cappari* genere neutro praeferunt, annotante I. Fr. Gronov. p. 792

56 convalescit. Seritur utroque aequinoctio. Cepina magis frequenter subactam postulat terram, quam altius conversam. itaque ex Calendis Novembribus proscindi solum debet, ut hiemis frigoribus et gelicidiis putrescat, intermissisque quadraginta diebus tum demum iterari, et interpositis uno ac viginti diebus tertiari, ac[s] protinus stercorari: mox bidentibus aequaliter perfossum in areas disponi,[t] deletis[v] radicibus omni-
57 bus. Deinde ad Calendas Februarias sereno die conveniat semina spargi: quibus aliquod[x] satureiae semen intermiscendum erit, ut eam quoque habeamus. nam et viridis esui est iucunda, nec arida inutilis ad pulmentaria condienda. Sed cepina vel saepius, certe non minus debet quam quater sarriri. cuius si semen excipere voles, capita maxima generis Ascalonii, quod est optimum, mense Februario disponito, quaternorum, vel etiam quinum digitorum spatiis distantia: et quum coeperint virere, ne[y] minus ter consarrito:

ceps *convalescat* Sang. (s) *et* Eaedem et S. (t) *et* add. Eaedem. (v) *lectus* P. Voluit *electis* quod probo. (x) *aliquid* I. B. Br. R. (y) *nec* Eaed.

Cepina) Plinius 19, s. 32: *Caepas ter fosso solo seri iubent exstirpatis radicibus herbarum in iugera denas libras, intermisceri satureiam quia melius proveniat. Runcari praeterea et sarriri, si non saepius, quater. Ascaloniam mense Februario serunt nostri. Semen ceparum nigrescere incipiens antequam marcescat, metunt.* Palladius III, 24: *Hoc etiam mense cepullas seras, sed constat et vere et autumno esse seminandas. si semen eius severis, in caput crescit, et minus reddit in semine. si capitulum ponas, ipsum macescit, et multum semen educit.* ubi Vincentius *cepulas* habet. Palladius paulo antea: *nunc satureia seritur — vel melius — et cepullis mista seminatur.* Postea pergit: *Terram cepae desiderant pinguem, vehementer subactam — areas faciemus omnibus herbis et radice purgatas.* Vides, cepulas esse easdem, quae Columellae cepina et Plinio caepa dicitur. Scilicet cepina dicitur pro cepa, ut Cato *porrinam* cap. 47, dixit de genere omni porrorum. Ceterum cepae schistae et Amiterninae culturam separatim tradidit Plinius 19, sect. 32, quem locum comparabimus olim cum Palladio, qui communem aliquem cum Plinio auctorem secutus plura inde transtulit, quam Columella.

Deletis) Ex lectione Polit. *lectus* Pontedera efficiebat *delectis*.

deinde[z] quum fecerint caulem, humilioribus quasi 58 canteriolis interpositis rigorem[a] stilorum conservato. nam nisi arundines transversas in modum iugatae vineae crebras[b] disposueris, thalli ceparum ventis prosternentur,[c] totumque semen excutietur: quod scilicet non ante legendum est, quam quum maturescere coeperit, coloremque nigrum habere. Sed nec patiendum est, ut perarescat, aut totum[d] decidat, verum integri thalli vellendi sunt,[e] et sole siccandi.
Napus et rapa duas sationes habent, et eandem cul- 59 turam, quam raphanus. melior est tamen satio mensis Augusti. Iugerum agri quatuor[f] sextarios seminis eorum poscit, sed ita ut radicis[g] Syriacae[h] super hanc

caeperit Sang. (z) *Die in die* P. (a) *rigoribus* P. (b) *crebre* P. S. (c) *prosternuntur* I. B. Br. R. (d) *tutum* Br. *thali* Br. (e) *sunt* om. I. B. Br. R. (f) *quattuor* Br. (g) *radices* I. B. Br. R. (h) *urice* P. *uricae* Sang.

Rigorem stilorum) Palladius: *iuventur adminiculis, ubi caulem coeperint excitare.*

Thalli) Palladius: *vellendi sunt thalli adhuć semisicci cum semine et sic in sole siccandi.* Mallones ceparum diversi sunt apud Vegetium I, 63 et II, 60, 1, ubi vide. Festus: *taliam foliculam caepe* interpretatur. Lucilius apud Nonium p. 96, a: *flebile caepe simul lacrymosaeque ordine tallae.*

Quatuor sextarios) Plinius 18, sect. 35: *napi Amiternini — seruntur et ante Calendas Martias in iugero sextarii quatuor: diligentiores quinto sulco napum seri iubent, rapa quarto, utrumque stercorato. — Satus utrique generi iustus inter dies festos Neptuni et Vulcani.*

Syriacae radicis) Supra sect. 16: *mense Februario — si vernum et aestivum fructum voles habere, syriacae radicis et rapae napique semina obrues.* Palladius Augusto V, 2, de radicibus: *iugerum duo sextarii vel ut quidam quatuor quum seruntur, implent:* Sed Columella II, 10, naporum semini quartam partem adiecit. Ipse Columella raphanum simul appellat pro radice Syriaca; Palladius deinde simpliciter radicem dixit. Idem II, 14, 3, radicem simul et deinde raphanum ut synonyma posuit, sed IX, 5, radices plurali numero dixit. Vsus deinde invaluit, ut simpliciter medio aevo radix pro raphano diceretur, ut testatur Vincentius Specul. natur. X, 123, ubi Palladii loco excerpsit. Originem et causam appellationis e loco Plinii XIX, sect. 26, satis feliciter indagavit Gesner in Indice sub voce radis. Nempe Plinius romana raphanorum genera enumerans primum Algidense ponit, longum et translucidum; alterum rapi figura, Syriacum vocatum, suavissimum fere ac

mensuram paulo plus, quam heminam seminis recipiat. Qui aestate ista seret, caveat, ne propter siccitates pulex[i] adhuc tenera folia prorepentia consumat. idque[2] ut vitetur, pulvis[l] [etiam[m]], qui supra cameram[n]

Voluerunt *Suricae*. (i) Ita pro *culex* Saog. *pulix* Pol. (2) Ita pro *id quoque* Sang. Pol. (l) *pluis* P. (m) *enim* I. B. Br. R. omitt. P. Sang.

tenerrimum hiemisque patiens. Praecipuum tamen esse, quod e Syria non pridem advectum appareat, quoniam apud auctores (romanos scilicet antiquiores) non reperiatur; id tota hieme durare. Geminum igitur genus Syriacum novere Romani, nisi Plinius non fallit. Vtrumque radicem Syriacam dicere videtur Columella. Cato vero et Varro et raphanum et radicem Syriacam ignorant; hinc agnoscis, non pridem ante Columellae et Claudii aetatem ex Syria importatum raphani usum fuisse. Raphani radicem pro raphano dixit Columella supra sect. 47. Theophrasto ῥαφανός, raphanus significat, quam alii κράμβην seu brassicam dixere. Plinius ex Theophrasto mox brassicam, interdum raphanum est interpretatus; quam latini scriptores raphanum et radicem Syriacam dixere, ea est Theophrasto aliisque scriptoribus Graecis ῥαφανίς, seu raphanis genere foemineo. Raphanum in Germania natum magnitudinis mirae refert Plinius XIX, s. 26, nn. 4. Denique Columella X, 114, Assyriam radicem dicit, eamque lupino sociatam et dissectam potum zythi proritare ait. Raphanus igitur et radix est quod Linnaeus raphanum vocat, nos *Rettig*.

Pulex) Recte ita Cod. Polit. et Sangerm. Pessime vulgo *culex*; idem vitium superest in Plinio XIX, sect. 57, ubi napis culices innasci ait. Sed recte ψύλλας, i. e. pullices nominat Anatolius Geoponic. XII, 7 et ipse Theophrastus H. P. VII, 5. Ipse Columella X, 321, parvulus aut pulex irrepens dente lacessat. Sed Palladius I, 34, 2, contra culices et limaces vel amurcam recentem vel ex cameris fuliginem spargi iubet. ubi Vincentius *caminis* habet. quae sunt ducta ex Columella X, 353, ubi amurcam sine fruge salis adhibet, innatamque laris nigram favillam. Sedi succum ibidem adhibet versu 356. — Quod in Codice Polit. est *pulix*, antiquarium est, ut *culix* in berba apud Plinium XIX, s. 23, quae Palladio Martin cap. 9, culex dicitur. Ceterum semina sulfuris floribus permixta a pulicum nosa defendi bene affirmat *Twamley* quem supra ad VII, cap. 8, de casei conficiendi ratione laudavi.

Idque ut) Ita pro vulgatn *id quoque ut* ex libris legendum esse, monuit Pontedera. Ceterum de tempore sationis ita Plinius 18, sect. 74: *Vulgus agreste et rapa post ciconiae discessum male seri putat. Nos omnino post Vulcanalia, et praecocia cum panico.* Crescentius VI: *possunt etiam napi et rapae convenienter seri inter panicum et milium serotinum in secunda sarculatione ipsorum. Quae quum panicum et milium sublata sunt, sarculari debebunt. Frequenti sarculatione et herbarum liberatione gaudent.*

Supra cameram) Servius in I. Ae-

invenitur, vel etiam fuligo, quae supra focos tectis inhaeret, colligi debet: deinde pridie quam satio fiat, commisceri cum seminibus, et aqua conspergi,[o] ut tota nocte succum trahant. nam sic macerata postero die recte seruntur.[p] Veteres quidam[q] auctores, 61
ut Democritus, praecipiunt, semina omnia succo herbae, quae sedum appellatur, medicare, eodemque remedio adversus bestiolas uti: quod verum esse nos experientia docuit. Sed frequentius tamen, quoniam huius[r] herbae minus larga est facultas, fuligine et praedicto pulvere[s] utimur, satisque commode tuemur his incolumitatem plantarum. Rapae semina Hyginus[t] 62

(n) *caram* P. (o) *conspargi* Br. (p) *obserentur* Sang. (q) *quidem* I. B. Br. R. (r) *eius* Eaedem. *larga non est* Saug. qui paulo antea *non experientia*. (s) *pluere* Pol. (t) *Higinus* Br. (v) Ita pro *vastiora* I. B. Br. R.

neid. *Varro dicit vela solere suspendi ad excipiendum pulverem, quia usus camerae ignorabatur.* Horatii Serm. II, 8, 84: *Interea suspensa graves aulaea ruinas in patinam fecere, trahentia pulveris atri quantum* etc. ubi Schol. *consuetudo apud antiquos fuit, ut aulaea sub cameras tenderent, ut si quid pulveris caderet, ab ipsis exciperetur.* Crescentius VI: *seritur semen rapae cum pulvere mixtum circa finem Iulii et usque ad medium mensem Augusti, vel parum post, et etiam per totum mensem Augusti, in principio Septembris in locis calidis et siccis et praecipue quum terra fuerit rorida per pluviam praecedentem.*

Rapae) Nescio an alibi in bono auctore reperiatur femineo sexu positum, quod alibi Columella et Plinius neutro frequentat. In Palladio Codices variant scripturam. Emendassem h. l. si Codices boni addixissent. Quod mox sequitur *itaque rapum et.* vitium tam aperte non arguit, ut suspicari possis; ibi enim Codex Sangerm. habet *itaque sicut*. In Edd. optimis verba *rapum et* etiam desunt; quare probo Sang. lectionem. Ceterum de eadem re breviter Plinius 18, sect. 35. *Rapa laetiora fieri si cum palea seminentur.* Vnde praefero lectionem Sang. et vetustissimarum editionum, quae in h. l. non *vastiora*, sed *laetiora* habent scriptum. Ceterum Hyginus a Graecis consilium duxit. Ita enim Nicander in Georgicis apud Athenaeum IX, p. 369: γογγυλίδας σπείροις δὲ κυλινδρωτῆς ἐφ' ἀλωῆς ὄφρ' ἂν ἶσαι πλατάνοισι χαμηλότεραι θαλέθωσι. Versus secundi sensum ex Columella divinare licet; emendare verba nequeo. Sui et nostri aevi morem respexit Crescentius VI, de rapis: *Seritur in agris nudis; et in stipulis etiam egregie seritur, si optime fuerint exaratae, et solo erpice* (male Basil. editio *opertae*), *semen eius operiendum est, ne nimium mergatur in terra. Laetantur agro patenti et valde umbris laeditur.*

putat post trituram iacentibus adhuc in area paleis inspergi debere, quoniam fiunt laetiora[x] capita, quum[z] subiacens soli duritia non patitur[y] in altum descendere. nos[z] istud saepe frustra tentavimus: itaque rapum,[a] et raphanum, et napum melius existimamus subacta terra obrui. servantque adhuc antiquorum consuetudinem religiosiores agricolae, qui quum ea serunt,
63 precantur,[b] ut et sibi et vicinis nascantur. Locis frigidis, ubi timor est, ne autumnalis[c] satio hiemis gelicidiis peruratur, arundinibus humiles canterii fiunt, iisque[d] virgae transversae imponuntur, et virgis stramenta supra iaciuntur, et sic a pruinis semina defenduntur. ubi vero apricis regionibus post pluvias noxia incesserunt animalia, quae a[e] nobis appellantur erucae,[f] Graece autem χάμπαι[g] nominantur, vel manu colligi debent, vel matutinis temporibus frutices olerum concuti. sic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, si deciderint,[h] non amplius in superiorem
64 partem prorepunt. Id tamen supervacuum est facere,

Sang. (x) *cum* om. Sang. paulo ante *servarique* Sang. (y) *patiatur* Sang. (z) *Nam* I. B. Br. R. (a) *rapum et* om. Eaedem. *sicut rapharum* Saug. (b) *praecantur* Br. (c) *auctumnali spatio — perurantur* I. B. Br. R. (d) *virgae et virgis stramenta* reliquis omissis I. B. Br. R. *virgaeque et virgis* Saug. (e) *a* om. I. B. Br. R. (f) *urucae* Lips. bis. (g) *campae* I. B. Br. R. (h) *deciderunt* I. B. R. (i) *maceratis* I. B. R. (2) περιαντιπαθῶν

Itaque rapum) *Itaque sicut raphanum et napum* ex Polit. Trombell. et suo (at Sangerm.) recte praefert Pontedera.

Subacta) Plinius 19, sect. 36: *raphanus utique iucundior detractis foliis antequam decaulescat. Hoc et in rapis. Nam et eadem direptis foliis cooperta terra crescunt durantque in aestate.*

Servantque) Sangerm. *servarique* habet scriptum, quod nescio quomodo possit defendi. Plinius 18, sect. 35: *Serere nudum volunt (napos) precantem sibi et vicinis serere se.*

Canterii fiunt etc.) Lectionem Edd. pr. *canterii fiunt, virgaeque et virgis stram.* auctoritate Polit. Tromb. et sui confirmat Pontedera; deinceps bis *urucae* Polit. Lips. et Tromb. Codex; in suo Pontedera *verucae* legit. Apud Plinium 17, cap. 28, ex Codd. notatur *uricas* et *urucas*. Quam probandum censeat scripturam Pontedera non dixit.

si ante sationem semina, uti iam praedixi, succo herbae sedi macerata sunt. nihil enim sic medicatis[k] nocent erucae. Sed Democritus in eo libro, qui Graece inscribitur περὶ ἀντιπαθῶν, affirmat, has ipsas bestiolas enecari, si mulier, quae in menstruis est, solutis crinibus et nudo pede unamquamque aream ter circumeat: post hoc enim decidere omnes vermiculos, et ita emori. Hactenus praecipiendum existimavi de 65
cultu hortorum et officiis villici; quem quamvis instructum[l] atque eruditum omni opere[m] rustico esse oportere prima parte huius exordii censuerim; quoniam tamen plerumque evenit, ut eorum quae didicerimus, memoria nos deficiat, eaque saepius ex commentariis renovanda sint,[n] omnium librorum meorum argumenta subieci, ut quum[o] res exegisset, facile reperiri possit, quid in quoque quaerendum, et qualiter quidque faciendum sit.

coniunct. I. B. R. αντιπαφιν Sang. (l) *instructum, atque* deficit P. S. (m) *tempore alias opere* Brusch. (n) *sunt* I. B. Br. R. (o) *quom* Br.

ἀντιπαθῶν) Vrsinus mavult ἀντιπαθειῶν. recte! Fragmentum libri sub nomine Democriti περὶ συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν edidit Fabricius Bibliothecae Graecae IV, p. 333, ubi tamen ineptiae hae non leguntur, sed multae aliae similes.

In menstruis) *In primis menstruis* malebat Barth. ad Statii Thebaid. VI, 217 et in loco Plinii 17, cap. 28: *privatim autem contra erucas ambiri arbores singulas a muliere incitati mensis nudis pedibus recincta* legebat *initiante menses*.

Prima parte huius exordii) Abr. Gronov. malebat *primo partis huius exordio* et comparabat locum ex cap. 1, *quod primo scriptorum meorum exordio iure conquestus sum*. Sex exordium Columella librum totum dicere solet.

Librorum argumenta) Non illud modo dubium est, scripseritne Columella aliquanto aliter, ut puta *reperiri posset* etc. *faciendum esset*; verum hoc insuper certum est, et illa argumenta periisse, et fecisse hic ipsum ad eundem quadantenus modum, ad quem A. Gellius, qui noctes suas hac clausula absolvit: *Capita rerum, quae cuique commentario insunt, exposuimus hic universa, ut iam statim declaretur, quid, quove in libro quaeri, invenirique possit*: et continuo singulorum capitum argumenta ex ordine subiecit. Non ignoro, posse aliquos cre-

dere, ista omnia ab aliis fuisse iis Noctibus adiecta, permotos auctoritate Th. Bartholini, qui in Dissert. VI, de legendis libris, *Capitum*, inquit, *seu sectionum index nec novus est, nec antiquus. In primis editionibus tantum comparet. Neque enim antiquorum libri per capita fuerunt distincti, sed Voluminibus. Ita Plinius, Herodotus, Thucydides, Livius, Sallustius, et alii Graeci pariter, et Latini Auctores totum opus sine distinctione capitum pari tenore perscripserunt.* Sed velim, ut mihi respondeant, scripseritne Celsus lib. VI, cap. 12: *Linguae quoque ulcera non aliis medicamentis egent, quam quae prima parte superioris capitis exposita sunt*; itemque lib. VIII, cap. 9: *Medicamentis vero iisdem opus est, quae prima parte huius capitis exposita sunt*; et haec Celsi verba an utrobique res ipsa comprobet? Quae cum urgeo, non propterea tamen contendo, aut plerosque scriptores veteres idem fecisse, aut aliena esse a vero, quae porro subiicit Bartholinus: *quum a posterioribus scribis per capita, et sectiones Libri Auctorum dividerentur, saepe sine cura, et consilio, coniuncta fuisse separata, et vice versa, quod non raro lectorem in lectione turbat.* Quinimo fateor, id alicubi vel Celsi ipsius scriptis, non modo Columellae, accidisse. Et de Celso quidem alibi (epist. in Corn. Celsum) ostendi. Columella autem sive libros suos indivisos reliquit, sive in maiores quasdam partes, si non in capita, ipse distribuit, ut illa in extremo sexto videntur indicatur: *sicut prioribus huius voluminis partibus tradidimus, quae curam boum, equorumque continent*; certe nullo modo potuit sic dividere ut nunc habemus. Quidquid enim aut libri quarti initio in primum atque alterum caput divisum videmus, aut initio secundi primum caput inscribi, aut initio quinti, octavi, undecimi primum caput inchoare; vel praefationis loco ipse reliquisset, vel si capitibus accensere voluisset, sexti quoque et noni, et duodecimi libri exordia pariter accensuisset. Neque item in eodem libro duodecimo caput 15 a 14, multoque minus tertii initium a fine secundi sive eo in libro, sive etiam in septimo divulsisset. Neque facile in libri sexti caput 17, in quo de serpentibus, aliorumque noxiorum animalium ictibus agi videmus, quae ad oculorum vitia pertinent, compegisset; quam etiam partem quoties relego, excipique protinus animadverto capite 18, in quo iterum de noxio animalculo (hirundine videlicet, boum faucibus, stomacho, vel intestinis adhaerente) verba fiunt; toties suspicor, a librariis alicundo avulsam, huc temere fuisse coniectam, nec tamen nuper; quum eundem locum tenere videam apud Vegetium (lib. 3, cap. 4.) ubi plura ex sexto Columellae volumine descripta sunt. Sed quod aliter haec tamen apud Vegetium, aliter apud Columellam in capita sunt divisa, id quoque videlicet indicio est, non hanc quam habemus, divisionem a Columella fuisse institutam. Quid? quod haec ipsa aliter in aliis editionibus occurrit. Vt enim illa omittam, quae operarum potius negligentiam demonstrant, ut in Aldina libri sexti non modo octavum, sed et nonum caput, iterum octavum; quinti autem libri non modo quintum, sed et sextum, iterum quintum; in editione item Gymnici, libri eiusdem non modo sextum, sed et septimum, iterum sextum inscribi, sic ut omnia, quae illa consequuntur capita non suo

propterea numero inscripta sint: ut, inquam, haec praetermittam; Iuntina certe editio librum ipsum primum in tredecim capita habet distributum, quem posteriores, quibus utor, reliquae habent in novem. Huc illud accedit, quod quae non praecepta modo, sed verba libro quinto in unum caput decimum collecta sunt, eadem fere libro de Arboribus in octo capita sunt tributa, ut praeclare intelliget quicunque duodevicesimum, et septem, quae insequuntur, capita cum illo uno decimo comparavit. Quod quum fecerit, minus, opinor, mirabitur eorundem librariorum aut inconstantiam, aut imperitiam, qui cum tot alios passim versus, quemadmodum in more positum est, scripserint, sic ut versus esse, vel oculorum indicio continuo quilibet agnoscat; hos tamen (lib. 2, c. 2, s. 18. Ibid. c. 8, s. 3; lib. 5, c. 5, s. 7; lib. 7, c. 3, s. 10; lib. 9, c. 3, s. 2. Ibid. c. 8, s. 13:) *et picis in morem ad digitos lentescit habendo. dum sicca tellure licet, dum nubila pendent. et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recuset. quum tonsis illotus adhaesit sudor: et hirsutis secuerunt corpora vepres. ardentes auro, et paribus lita corpora guttis. trita meliphylla, et caerinthe ignobile gramen*; hos, inquam, quasi vero versus non essent, omnes, ut hic descripsimus, caeteris cum verbis Columellae permixtos confusosque exhibuere. Haec Morgagni I, 63. Quibus Gesnerus pauca addidit, monens, Columellam his voluisse desinere, adeoque ipsum lemmata fecisse. Longe aliam esse quaestionem, utrum ea sint, quae habemus hodie, quaeque in libris antiquis reperta anteposita nunc Columellae libris uno in lôco conspiciet lector.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE

LIBER DVODECIMVS.

VILLICA

PRAEFATIO

Xenophon Atheniensis eo libro, P. Silvine, qui Oeconomicus inscribitur, prodidit maritale coniugium sic comparatum esse natura, ut non solum iucundissima, verum etiam utilissima vitae societas iniretur:

Praef. *Xenophon*) Cuius Oeconomicum librum interpretatus est Cicero, teste Quinctiliano, suo more tamen, ut non tam verba appendere quam reddere sensum voluisse videatur, auctore Hieronymo Epist. ad Pammachium. Idemque in Epistola ad Algasiam, Quaest. VI, titulum libri fuisse refert: *Vniversae dispensationem domus.* Idem repetit in Prooemio Chronici Eusebiani, et ex Hieronymo Isidorus Origin. IX, 4: *Interdum*, inquit, *villicus non gubernationem villae, sed dispensationem universae domus Tullio interpretante significat, quod est universarum possessionum et villarum dispensator.* Haec Andr. Schottus Nodor. Ciceron. III, 7, monuit, qui interpretationis Ciceronianae particulas servatas esse a Columella recte censuit. Addo locum Aratoris nescio cuius in Praefatione Libri VI. Speculi Doctrinalis Vincentii Bellovacensis: *Quanquam pulcherrimum Xenophontis Socratici librum oeconomicum in nostra lingua eleganti sermone legatur Hieronymus transtulisse; sed quum is liber ad manus nostras hucusque pervenire non potuit* etc. De quo loco et versione Hieronymi videant viri doctiores. Ciceronis Oeconomicorum librum primum praecepta habuisse, quemadmodum debeat materfamilias domi agere, secundum, quemadmodum foris paterfamilias, tertium agriculturam continuisse tradit Servius ad Georg. I, 43. Itaque haec Columella ex libro primo duxit.

Non solum iucund.) In Xenophonte est tantum: ὅπως ἔτι ὠφελιμώτατον ᾖ αὑτῷ εἰς τὴν κοινωνίαν. ubi prius membrum excidisse arguit particula ἔτι.

nam primum,[a] quod etiam Cicero ait,[b] ne genus humanum temporis longinquitate occideret, propter hoc marem cum foemina esse coniunctum: deinde ut ex hac eadem societate mortalibus adiutoria senectutis, nec minus propugnacula, praeparentur.[c] Tum etiam, quum victus et cultus humanus non uti feris in 2
propatulo ac silvestribus locis, sed domi sub tecto accurandus erat, necessarium fuit alterutrum foris et sub dio esse, qui labore et industria compararet,[d] quae tectis reconderentur. Siquidem vel rusticari, vel navigare, vel etiam genere alio negotiari necesse erat, ut aliquas facultates acquireremus. quum vero paratae res sub tectum essent congestae, alium esse 3
oportuit, qui et illatas custodiret, et ea[e] conficeret opera, quae domi deberent administrari. nam et fru-

(a) *iam pridem, quod ait* I. B. Br. R. Vulgo *quod iam pridem.* (b) *et ne* post Aldum vulgo. *Sed et* om. I. B. Br. R. Sang. (d) Vulgo *intus, qui tectis reconderet atque custodiret.* Sed I. B. Br. R. Sang. omittunt *intus*, et ex I. B. R. *reconderentur siquidem* laudavit Gesner. Lips. etiam *atque custodiret* omittit. Sed Brusch. plane habet lectionem quam restitui ex S.

Quod iam pridem) Vitiosa haec sunt, ex vestigiis librorum optimorum sic sananda: *nam primum, quod Cicero ait, ne genus.* Ita enim Xenophon: πρῶτον μὲν γὰρ τοῦ μὴ ἐκλιπεῖν ζώων γένη, τοῦτο τὸ ζεῦγος κεῖται μετ' ἀλλήλων τεκνοποιούμενον. Ex Sangerm. *iam, quod etiam Cicero* annotavit Gronov. Atque hinc apparet, Ciceronis esse interpretationem, quam posuit Columella; recte igitur inter Ciceronianae versionis fragmenta haec loca retulerunt viri docti.

Propugnacula) Xenophon: τὸ γηροβοσκοὺς κεκτῆσθαι ἑαυτοῖς ἐκ τούτου τοῦ ζεύγους.

Victus et cultus) Xenophon δίαιτα.

Deinceps Vrsinus malebat *alterum*; contra Gesner post *compararet* inserebat *alterum intus.*

Quae tectis reconderentur) Ita recte libri optimi, Xenophonte approbante, qui ita: δεῖ μέντοι τοῖς μέλλουσιν ἀνθρώποις ἕξειν ὅτι εἰσφέρωσιν εἰς τὸ στεγνόν, ἔχειν τοὺς ἐργαζομένους τὰς ἐν τῷ ὑπαίθρῳ ἐργασίας.

Et ea conficeret) Ita recte libri scripti, et Xenophon: τοῦ ἐργασομένου ἃ τῶν στεγνῶν ἔργα δεόμενά ἐστιν.

Nam et fruges) Brevius Xenophon: στεγνῶν δὲ δεῖται καὶ ἡ τῶν νεογνῶν τέκνων παιδοτροφία, στεγνῶν δὲ καὶ αἱ ἐκ τοῦ καρποῦ σιτοποιΐαι δέονται.

ges caeteraque[f] alimenta terrestria indigebant tecto,[g] et ovium caeterarumque pecudum foetus, atque fructus clauso custodiendi[h] erant, nec minus reliqua utensilia, quibus aut[i] alitur hominum genus, aut
4 etiam excolitur. Quare quum [et[k]] operam et diligentiam ea quae proposuimus, desiderarent,[l] nec exigua cura foris acquirerentur, quae domi[m] custodiri oporteret: iure, ut dixi,[n] natura comparata est mulieris ad domesticam diligentiam, viri autem ad exercitationem forensem et extraneam. itaque viro calores et frigora perpetienda, tum etiam itinera et labores[o] pacis ac belli. id est rusticationis et militarium sti-
5 pendiorum deus tribuit:[p] mulieri deinceps, quod omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiae et diligentiae assignaverat; idcirco[q] timidiorem reddidit, quam virilem. nam metus plurimum
6 confert[r] ad diligentiam custodiendi. Quod autem[s] necesse erat foris et in aperto victum quaerentibus

(e) Ita pro *caetera* P. Saog. (f) Ita pro *et caetera* Sang. (g) *tecti* Saog. (h) Ita pro *custodienda* Sang. (i) *aut* om. P. Sang. (2) *et* om. Br. igitur inclusi. *dilig. desiderarent ea quae prop.* Br. (l) *considerarent* P. (m) *dum* I. B. Br. R. (n) Vulgo addita *a (natura) opera (mulieris)* omisi cum Sang. a qoo abesse dicitur praepositio sola. (o) *laborem* I. B. Br. R. (p) *de usu tribuit* P. *deus tribuit* Sang. monente Gronov. Vulgo *distribuit*. (q) *iccirco* Br. A. (r) *conferat diligentiam* P. (s) *tum* add. Br. (t) *iccirco*

ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ τῆς ἐσθῆτος ἐκ τῶν ἐρίων ἐργασία.

Clauso) male Gruterus in Cicerone edidit *claustro*.

Natura — mulieris) Vulgatam *a natura — opera mulieris* vitiosam esse statim vidi; neque enim opera mulieris aut viri comparatur a natura ad opera, sed ipsa eius natura comparata est, ut opera quisque corporis sui viribus apta exsequi possit. Igitur quum in libro Sang. ante *natura* omittatur praepositio *a*, patet in eodem etiam abesse debere sequens *opera*, etsi annotare hoc omiserit, qui librum egregium contulit. Accedit Xenophontis auctoritas, qui emendationem meam confirmat. Ita vero ille: *καὶ τὴν φύσιν εὐθὺς παρεσκεύασεν ὁ θεὸς τὴν μὲν τῆς γυναικὸς ἐπὶ τὸ — τὴν δὲ τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ τὰ ἔξω ἔργα.*

nonnunquam iniuriam propulsare; idcirco[t] virum quam mulierem fecit audaciorem. Quia vero partis opibus aeque fuit opus memoria et diligentia, non minorem foeminae quam viro earum rerum tribuit possessionem. Tum etiam quod simplex natura non omneis[v] res commodas amplecti valebat, idcirco alterum alterius indigere voluit: quoniam[x] quod alteri deest, praesto plerumque[y] est alteri. Haec in oeco- 7
nomico Xenophon, (et) deinde Cicero, qui eum Latinae consuetudini tradidit, non[z] inutiliter disseruerunt. Nam et apud Graecos, et mox apud Romanos usque in patrum nostrorum memoriam fere domesticus labor matronalis fuit, tanquam ad requiem forensium exercitationum omni cura deposita patribusfamilias

Br. A. (v) *omnis* Br. *iccirco* ead. enm Ald. (x) *quod qui alteri id est* P. (y) *plerunque* Br. Ald. Postea inclusum a me *et* omitt. Saug. (z) *quod* P.

Simplex natura) Paulo obscurius Cicero. Graece est: διὰ τὸ τὴν φύσιν μὴ πρὸς πάντα ταῦτα ἀμφοτέρων εὖ πεφυκέναι, διὰ τοῦτο καὶ δέονται μᾶλλον ἀλλήλων. Malim *commode* legere, nec video, qui graecum εὖ πεφυκέναι reddere Cicero potuerit per *res commodas*, id est integras, quemadmodum interpretatus est A. Schottus Nodor. Ciceron. III, 7. Sententiam loci ita expressit Aristoteles in loco deinceps laudando: διείληπται γὰρ (ἡ φύσις ἑκατέρου) τῷ μὴ ἐπὶ ταὐτὰ πάντα χρήσιμον ἔχειν τὴν δύναμιν: unde in Xenophonte corrigo: πάντα ταὐτά.

Amplecti valebat) Vulgatum *volebat* sic correxi. Lambinus malebat *poterat*. Deinceps *patribus familiae* Sangerm. Ceterum comparare iuvabit locum Aristotelis ex Oeconomico servatum I, cap. 3, quem ex Xenophonte adumbratum esse suspicari liceet; tam est elegans verbis et concinnus: ἅμα δὲ καὶ ἡ φύσις ἀναπληροῖ ταύτῃ τῇ περιόδῳ τὸ ἀεὶ εἶναι. ἐπεὶ κατ' ἀριθμὸν οὐ δύναται, ἀλλά γε κατὰ τὸ εἶδος. οὕτω προῳκονόμηται ὑπὸ τοῦ θείου ἑκατέρου ἡ φύσις τοῦ τε ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς πρὸς τὴν κοινωνίαν. διείληπται γὰρ τῷ μὴ ἐπὶ ταὐτὰ πάντα χρήσιμον ἔχειν τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἔνια μὲν ἐπὶ τἀναντία, εἰς ταὐτὸ δὲ συντείνοντα. τὸ μὲν γὰρ ἰσχυρότερον, τὸ δὲ ἀσθενέστερον ἐποίησεν, ἵνα τὸ μὲν φυλακτικώτερον ᾖ διὰ τὸν φόβον· τὸ δὲ ἀμυντικώτερον, διὰ τὴν ἀνδρίαν. καὶ τὸ μὲν πορίζηται ἔξωθεν, τὸ δὲ σώζηται ἔνδον. (forte σώζῃ τὰ ἔνδον.) καὶ πρὸς ἐργασίαν τὸ μὲν δυνάμενον ἑδραῖον εἶναι, πρὸς δὲ τὰς ἔξωθεν θυραυλίας ἀσθενές. τὸ δὲ πρὸς μὲν τὰς ἡσυχίας χεῖρον, πρὸς δὲ τὰς κινήσεις ὑγιεινόν etc. quae iam olim comparavit Camerarius cum Columella.

intra domesticos penates se recipientibus. Erat enim summa reverentia cum concordia et diligentia mista, flagrabatque mulier pulcherrima [diligentiae[a]] aemulatione, studens negotia viri cura sua[b] maiora at-
8 que meliora reddere. Nihil conspiciebatur in domo dividuum, nihil quod aut maritus, aut foemina proprium esse iuris sui diceret: sed in commune conspirabatur[c] ab utroque, ut cum[d] forensibus negotiis, matronalis[e] industria rationem parem faceret. Itaque nec[f] villici quidem aut villicae magna erat opera, quum ipsi domini quotidie negotia sua reviserent atque
9 administrarent. Nunc vero quum pleraeque sic luxu et inertia diffluant,[g] ut ne lanificii quidem curam suscipere dignentur, sed domi confectae[h] vestes fastidio sint,[i] perversaque cupidine maxime placeant,[k] quae grandi pecunia et totis pene censibus redimuntur: nihil mirum est, easdem ruris et instrumentorum agrestium cura gravari,[l] sordidissimumque negotium

S. (a) *diligentiae* om. P. Sang. (b) *sua* om. I. B. Br. R. et Lips. (c) *conspiciebatur ab utraque* Pol. (d) *cum in for*. Br. (e) Vulgo *sedulitas industriae*. Sed mecum Brusch. L. Pol. et Saug. (f) *ne* Br. Sang. (g) *defluunt* I. B. Br. R. *diffluunt* L. et Sang. *defluant* aliae. (h) Ante *confectas* vulgo insertum *sedentes* omisi cum I. B. Br. R. P. Saug. (i) Ita pro *habeant* et *confectas* I B. Br. R. L. P. Sang. (k) Ita pro *pretiosiores alias a viris pelliciant* I. B. Br. R. Lips. Sang. (l) *gravissimumque negotium*

Matronalis industria) Ita libri pro vulgato *matronalis sedulitas industriae*. Sed rationem facere parem simpliciter dicitur etiam: *paria facere cum rationibus domini* noster I, 8, 13, et II, 1, 24. Plinius II, sect. 88: *velut paria secum faciente natura*. Seneca Epist. 19: *poteram tecum hac Maecenatis sententia parem facere rationem*.

Domi confectae) In vulgata lectione *domi sedentes confectas — habeant* Vrsinus deleri volebat *sedentes*. Nos totum locum ex librorum auctoritate optimorum constituimus. *Diffluant* pro *defluant* ex Codice etiam Sang. laudavit Drakenb. ad Livium T. V, p. 582, et Ducker ad Florum p. 829.

Placeant) Hanc libri Polit. lectionem praeferebat etiam Gesner vulgatae: *pretiosiores alias a viris pelliceant*.

Sordidissimum) Pontedera praeferebat Polit. *gravissimumque*, quia non sordidum sit, in villa manere

ducere paucorum dierum[m] in villa moram. Quam ob causam quum in totum non solum exoleverit, sed etiam occiderit vetus ille matrumfamiliarum[n] mos Sabinarum atque Romanarum, necessaria irrepsit villicae cura, quae tueretur officia matronae: quoniam[o] et villici[p] quoque successerunt in locum dominorum, qui quondam prisca consuetudine non solum coluerant, sed habitaverant rura. Verum, ne videar intempestive[q] censorium opus obiurgandis moribus nostrorum temporum suscepisse, iam nunc officia villicae persequar.[r] 10

I. Ea porro (ut institutum ordinem teneamus, quem priore volumine inchoavimus) iuvenis esse debet, id est non nimium puella, propter easdem causas, quas de aetate villici retulimus:[a] integrae quoque valitudinis, nec foedi habitus, nec rursus pulcherrima.[b] nam illibatum robur et vigiliis et aliis sufficiet laboribus: foeditas fastidiosum, nimia species desidiosum faciet eius contubernalem. Itaque curandum 2
est, ut nec vagum villicum et[c] aversum a contubernio suo habeamus, nec rursus intra tecta desidem, et complexibus adiacentem foeminae.[d] Sed[e] nec haec tantum, quae diximus, in villica custodienda sunt.

P. (m) Volgo *paucorum dierum tempus morari*. Sed *paucos dies in villa morari* I. B. Br. R. et *tempus* om. etiam L. P. Sang. *moram* ex Sang. dedi. (n) *matrum familias* Br. (o) *quom iam* Br. (p) *villicae* Iens. *villaticae* Br. (q) *tempestive censorum* I. B. Br. R. (r) Ita pro *prosequar* Sang.

Cap. I. (a) *rettulimus* Br. *valitud.* Eaed. (b) Ita pro *pulcherrimi* Sang. (c) *et* I. B. Br. R. Gesn. *nec* aliae. Scilicet *adversum* est in Br. forte etiam in I. B. R. post *aversum* addidi praepositionem ex Sang. (d) Ita pro *foeminam* Gesnerianoa. (e) *sed et* R. *nec* deinceps om. Polit. (f) *praeci-*

paucos dies, praesertim nihil agentem, sed grave, theatris, circis conviviisque assuetam.

Cap. I. *foeminae*) Ita vulgatum *feminam* correxit monente Pontedera et Schoettgenio Gesner; et sic Sang.

3 Nam in primis considerandum erit, an a vino, ab
escis, a superstitionibus, a somno, a viris remotis-
sima sit, et ut cura eam subeat, quid meminisse,
quid in posterum prospicere debeat, ut fere eum
morem servet, quem villico praecepimus;[f] quoniam
pleraque similia esse debent in viro atque foemina,
et tam[g] malum vitare, quam praemium recte facto-
rum sperare. tum elaborare, ut quam minimam ope-
ram villicus intra tectum impendat, cui et primo
mane cum familia prodeundum[h] est, et crepusculo
4 peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen
instituendo villicam domesticarum rerum villico re-
mittimus curam, sed tantummodo[i] laborem eius adiu-
trice data levamus. Caeterum munia[k], quae domi ca-
pessuntur,[*] non in totum muliebri officio relinquenda
sunt, sed ita deleganda ei, ut identidem oculis villici
custodiantur. sic enim diligentior erit villica,[l] si me-
minerit ibi esse, cui ratio frequenter reddenda sit.[m]
5 Ea porro persuasissimum habere debebit, aut in
totum, aut certe plurimum domi se morari oportere:
tum[n] quibus aliquid in agro faciendum erit servis,
eos foras emittere; quibus autem in villa quid agen-
dum videbitur, eos intra parietes continere, atque

pimus I. B. Br. R. (g) Vulgo deinceps positum *etiam* omisi cum I. B. Br. R. Sang. *premium* Br. (h) *providendum* L. (i) *tamen* I. B. Br. R. omitt. P. Sang. (k) Ita pro *capessenda* P. Sang. *capescenda* Br. A. (l) Ita pro *erit diligentior* Sang. qui deinceps verba *villica, si meminerit ibi* cum P. omittit. (m) *est* I. B. Br. R. (n) *tunc* omn. ante Gesn. (o) Ita pro *diu-*

A vino) Xenophon Oec. 9, s. 11: ἥτις ἡμῖν ἐδόκει εἶναι ἐγκρατεστάτη καὶ γαστρὸς καὶ οἴνου καὶ ὕπνου καὶ ἀνδρῶν συνουσίας. Superstitiones omisit Xenophon.

Quid meminisse) Vrsinus malebat *cura subeat meminisse, quid* Xenophon: πρὸς τούτοις δὲ ἣ τὸ μνημονικὸν μάλιστα ἐδόκει ἔχειν καὶ τὸ προνοεῖν μή τι κακὸν λάβῃ παρ' ἡμῶν ἀμελοῦσα, καὶ σκοπεῖν ὅπως χαριζομένη τι ἡμῖν ὑφ' ἡμῶν ἀντιτιμήσεται.

Ea porro) Repetit orationem Xenophontis supra interruptam, in Oecon. VII, sect. 35 seqq.

animadvertere, ne diurna[o] cessando frustrentur opera:
quae domum autem inferuntur, diligenter inspicere,
ne delibata sint, et ita explorata atque inviolata re-
cipere: tum separare,[p] quae consumenda sunt, et
quae superfieri possunt, custodire, ne sumptus an-
nuus menstruus fiat. Tum siquis ex familia coeperit 6
adversa valitudine affici,[q] videndum erit, ut is quam
commodissime ministretur. nam ex huiusmodi[r] cura
nascitur benevolentia,[s] nec minus obsequium. Quin-
etiam fidelius quam prius servire student, qui con-
valuerint, quum est aegris adhibita diligentia.

II. Post haec meminisse debebit, quae inferantur,
ut idoneis et salubribus locis recondita[a] sine noxa
permaneant. nihil enim magis curandum est, quam
praeparare, ubi quidque reponatur, ut[b] quum opus
sit, promatur. Ea loca qualia esse debeant, et in[c]
primo volumine, quum villam constitueremus, et in[d]
undecimo, quum de[e] officio villici disputaremus, iam
dicta sunt. Sed ne nunc quidem demonstrare breviter 2
pigebit. Nam quod excelsissimum[f] est conclave,[g] pre-

turna cessatione L. Sang. *diurna ex* I. B. R. laudat Gesner, nostram lectionem plane habet Bruschiana. (p) *tum quae separare consum.* I. B. Br. R. (q) *valitud. affici* Br. *effici* I. B. R. (r) *huius* I. B. Br. R. *eius* P. (s) *benivol.* Br.

Cap. II. (a) *recondita* om. Sang. (b) *et unde* Lips. (c) *in* om. P. S. (d) *in* om. Sang. (e) *de vilico* P. Saug. (f) *excellentissimum* Lips. (g)

Diurna cessando) Ita recte libri optimi pro *diuturna cessatione*. Sed praeterea *diurna cibaria* legendum saltim intelligendum puto, non *opera*. Ita frustrari impensas dixit noster I, 4, 2.

Ministretur) Xenophon: ὃς ἂν κάμνῃ τῶν οἰκετῶν, τούτων σοι ἐπιμελητέον πάντων ὅπως θεραπεύωνται. Nescio an alibi verbum ministrare ita positum pro θεραπεύειν legatur. Diversus enim locus Ciceronis ad Divers. XVI, 14: *Acastum retine, quo commodius tibi ministretur*, quem posuit Gesneri Thes. L. L.

Cap. II. *Excelsissimum*) Xenophon cap. 9, s. 3: ὁ μὲν γὰρ θάλαμος ἐν ὀχυρῷ ὢν τὰ πλείστου ἄξια καὶ στρώματα καὶ σκεύη παρεκάλει.

tiosissima vasa et vestem desiderat: quod denique horreum siccum atque aridum, frumentis habetur idoneum: quod frigidum, commodissime vinum custodit: quod bene illustre, fragilem supellectilem atque ea postulat opera, quae multi[h] luminis indigent.
3 Praeparatis igitur receptaculis, oportebit suo quidque loco generatim, atque etiam specialiter nonnulla disponere: quo facilius, quum quid expostulabit usus, reperiri[i] possit. nam vetus est proverbium, paupertatem certissimam esse, quum alicuius indigeas, uti eo non posse, quia ignoretur, ubi proiectum iaceat quod desideratur. Itaque in[k] re familiari LABORIOSIOR
4 est negligentia, quam diligentia. Quis enim dubitet nihil esse pulchrius in omni ratione vitae dispositione atque ordine? quod etiam ludicris spectaculis licet saepe cognoscere. nam ubi chorus canentium non ad certos modos neque numeris praeeuntis magistri consensit, dissonum quiddam[l] ac tumultuosum audientibus canere videtur: at ubi certis numeris ac pedibus velut facta conspiratione consensit atque concinuit, ex eiusmodi[m] vocum concordia non solum ipsis canentibus amicum quiddam et dulce resonat, verum etiam spectantes audientesque laetissima voluptate
5 permulcentur. Iam vero in exercitu neque miles neque imperator sine ordine ac dispositione quidquam[n] valet[o] explicare, quum armatus inermem, eques pe-

conclavo Iens. Br. (h) *villici* I. B. Br. R. (i) Ita pro *recipere* Lips. (k) *rei familiari* Sang. (l) *quidam et* Br. (m) *eiusdem* Br. (n) *quicquam* Br. (o) Ita pro *valeat* Sang. (p) Ita pro *equites* Sang. (q) *eadem* om. Polit.

Horreum siccum) τὰ δὲ ξηρὰ τῶν στεγνῶν, τὸν σῖτον, τὰ δὲ ψυχεινὰ τὸν οἶνον. τὰ δὲ φανὰ, ὅσα φάους δεόμενα ἔργα τε καὶ σκεύη ἐστι.

Certissimam esse) Xenophon c. 8: ἔστι γὰρ πενία αὕτη σαφὴς, τὸ δεόμενόν τινος μὴ ἔχειν χρῆσθαι.

ditem, plaustrum equitem,[p] si sint permisti, confundant. Haec eadem[q] ratio praeparationis atque ordinis etiam in navigiis plurimum valet. nam ubi tempestas incessit, et est rite disposita navis, suo quidque ordine locatum armamentum sine trepidatione minister promit, quum est a gubernatore postulatum. Quod 6
si tantum haec possunt vel in theatris vel in exercitibus vel etiam in navigiis: nihil dubium est, quin cura villicae ordinem dispositionemque rerum, quas reponit, desideret. nam et unumquodque facilius consideratur, quum est assignatum suo loco, et siquid[r] forte abest, ipse vacuus locus admonet, ut quod deest requiratur. Siquid vero curari aut concinnari oportet, facilius intelligitur,[s] quum ordine suo recensetur. de quibus omnibus M. Cicero auctoritatem Xenophontis secutus[t] in Oeconomico sic inducit Ischomachum[v] sciscitanti Socrati narrantem.[x]

III. Praeparatis idoneis locis instrumentum et supellectilem distribuere coepimus: ac primum ea secrevimus, quibus ad res divinas uti solemus, postea mundum muliebrem, qui ad dies festos comparatur, deinde ad (bella[a]) virilem, item[b] dierum solemnium

enim Sang. (r) *si quod* Br. (s) *intelligitur* om. Sang. monente Grouovio. (t) *sequens* I. B. Br. R. om. Polit. (v) *Symachum* I. B. Br. R. *Schomachum* P. *Scomachum* Lips. (x) Vulgo est: *haec narrantem*. Sed *haec* omitt. I. B. Br. R. Lips. Sang. Celerum caput hoc a sequenti non separant P. et Lips. libri. Recte.

CAP. III. (a) *bella* vulgo deest. (b) *ritum* L. (c) *separabuntur* I. B. R.

Plaustrum equitem) Brevins el concinnius Xenophon: ὄνος ὁμοῦ, ὁπλίτης, σκευόφορος, ψιλὸς, ἱππεὺς, ἅμαξα. — ἡ δὲ ἅμαξα τὸν ἱππέα. Recte igitur pro *equites* vulgato Sang. *equitem*, monente Gronovio.

Ipse vacuus locus) Xenophon c. 8, sect. 10: ἡ γὰρ χώρα αὐτὴ τὸ μὴ ὂν ποθήσει. Servius ad Aeneid. I, 707: *Tullius in Oeconomicis dicit quid ubi ponendum sit; nec enim debent universa confundi.*

CAP. III. *Deinde virilem*) Xenophon c. 9, s. 6: ἐσθῆτα ἀνδρὸς τὴν εἰς ἑορτὰς καὶ πόλεμον, καὶ στρώματα ἐν γυναικωνίτιδι, στρώματα ἐν ἀν-

ornatum, nec minus calciamenta utrique sexui convenientia: tum iam seorsnm arma ac tela seponebantur,[c] et in altera parte instrumenta,[d] quibus ad[e] lani-
2 ficia utuntur. Post quibus[f] ad cibum comparandum[g] vasis uti assolent constituebantur:[h] inde quae ad lavationem, quae ad exornationem, quae ad mensam quotidianam, atque epulationem pertinent,[i] exponebantur. Postea ex iis quibus quotidie utimur, quod menstruum esset seposuimus,[2] annuum quoque in duas partes divisimus: nam sic minus fallit, qui exitus
3 futurus sit. Haec postquam omnia secrevimus, tum[l] suo quaeque loco disposuimus: deinde quibus quotidie servuli utuntur, quae ad lanificia, quae ad cibaria coquenda et conficienda pertinent, haec ipsis,[m] qui his uti solent, tradidimus, et ubi exponerent,[n] demonstravimus, et ut salva essent, praecepimus.

Br. *separabantur* Sang. *praeparabantur* L. (d) *instrum.* om. I. B. Br. R. L. (e) *ad* om. Eaed. et L. (f) Volgo *quae.* (g) Ita pro *conficiendum* I. B. Br. R. L. Sang. Deinceps vulgo *vasa*, *ut assolent*, quae ex Graeco correxi. In Sang. est *et assolent.* (h) *construebantur* I. B. Br. R. L. Sang. (i) Ita pro *pertinerent* I. B. Br. R. Sang. (2) Volgo interpositum *quod* omisi cum I. B. Br. R. L. Sang. deinceps *annum* I. B. Br. R. L. (l) *cum* I. B. Br. R. (m) Vulgo *ipsa ei* sed *ei* om. I. B. Br. R. *ipsis* Sang. *ipsa quis* L. Sequentia *qui uti solet* similiter ex Sang. correxi. *solent* etiam I. B. Br. R. (n) Ita pro *ea ponerent* P. Sang. (o) Ita pro *primo* Gesn.

δρωνίτιδι, ὑποδήματα etc. unde apparet, recte Schottum Nod. Ciceron. III, 7, inserere post *ad* (male omissum in Sang.), *bellum*; equidem *bella* inserui, propter εὐφωνίαν, cuius inprimis studiosus fuit Columella.

Vti assolent) Ita ex graeco correxi vulgatam *quae ad cibum — vasa ut assolent.* Lambinus ad fragm. Ciceronis corrigebat: *vasa usui sunt.*

In duas partes divisimus) δίχα δὲ καὶ τὰ εἰς ἐνιαυτὸν ἀπολελογισμένα κατέθεμεν, quae satis inepte convertit Cicero, ut et sequentia: οὕτως γὰρ ἧττον λανθάνει, ὅπως πρὸς τὸ τέλος ἐκβήσεται. Monuit haec etiam Gesner. Zeune Ciceronem ita defendebat ut legeret *in suas partes.*

Haec ipsis — solent) Vulgata: *haec ipsa ei, qui uti solet* corrigi volebat Pontedera ita: *haec ipsa iis, qui uti solent* propter sequens *ponerent.* Nos sequimur Sang. librum approbante Xenophonte: ταῦτα μὲν αὐτοῖς τοῖς χρωμένοις δείξαντες ὅπου δεῖ τιθέναι, παρεδώκαμεν, καὶ ἐπετάξαμεν σῶα παρέχειν.

Quibus autem ad dies festos et ad hospitum adventum 4 utimur et ad quaedam rara negotia, haec promo[o] tradidimus, et loca omnium[p] demonstravimus, et omnia[q] annumeravimus, atque annumerata ipsi exscripsimus, eumque admonuimus, ut quodcunque opus esset, sciret unde daret, et meminisset atque annotaret, quid et quando et cui dedisset, et quum recepisset, ut quidque suo loco reponeret. Igitur haec nobis[r] antiqui 5 per Ischomachi[s] personam praecepta industriae ac diligentiae tradiderunt, quae nunc nos villicae demonstramus. Nec tamen una eius cura esse debebit, ut clausa custodiat, quae tectis illata receperit, sed subinde recognoscat atque consideret, ne aut supellex vestisve condita situ dilabatur, aut fruges, aliave utensilia negligentia desidiaque[t] sua corrumpantur. Pluviis vero diebus, vel quum frigoribus aut pruinis 6 mulier sub dio rusticum opus obire non poterit,[v] ut ad lanificium reducatur, praeparatae[x] sint et pectitae lanae, quo facilius iusta[y] lanificio persequi atque exi-

(p) Ita pro *singulis* I. R. Br. R. Sang. (q) Ita pro *cuique sua* Sang. nisi quod *adnum.* P. *et omnia ann:* I. B. R. *et omnia annumeramus* Brusch. *et omnia annumeravimus.* (r) Ita pro *nobis ab antiquis* Sang. et Geso. *novi antiqui* Pol. (s) *Symachi* I. B. Br. R. *Schomachi* P. S. *Scomachi* L. *tradiderunt* deinceps Br. (t) Ita pro *desidiave* Sang. (v) *potuerit*, *vel ut* I. B. Br. R. *potuerit* etiam Sang. (x) *praeparataeque* Eaedem. *praeparatae quae* Sang. (y) *iuxta lanificium* Eaed. (z) Ita pro *servilis* L. Sang. *ser-*

Promo) Ita vulgatum *primo* correxit Gesner. *promae* malebat Abr. Gronov. idem monet in Xenophonte Patricium ad Ciceronis Fragm. maluisse legi τῷ ταμίᾳ. In seqq. *eamque admonuimus* corrigit idem Gronov.

Omnium — omnia) Ita legi ex libris voluit etiam Pontedera. Xenophon: τῇ ταμίᾳ παρεδώκαμεν καὶ δείξαντες τὰς χώρας αὐτῶν καὶ ἀπαριθμήσαντες καὶ γραψάμενοι ἕκαστα, εἴπομεν αὐτῇ, διδόναι τούτων ὅτῳ δέοι ἕκαστον, καὶ μεμνῆσθαι ὅτι ἄν τῳ διδῷ, καὶ ἀπολαμβάνουσαν κατατιθέναι πάλιν ὅθεν περ ἂν ἕκαστα λαμβάνῃ.

Igitur haec nobis) *Igitur haec nobis ab antiquis* ex Codd. Tromb. et suo cum Edd. pr. probat Pontedera, scripto deinceps ex Tromb. *tradita sunt.*

Antiqui per) Ita h. l. iam olim emendaverat Ursinus.

Iusta lanificio) Aut *iusta lanificii* aut *iuxta lanificium* legi malebat Ges-

gere possit. nihil enim nocebit, si sibi atque actoribus et aliis in honore servulis[*] vestis domi confecta fuerit, quo minus patrisfamilias rationes onerentur.
7 Illud[a] vero etiam in perpetuum custodiendum habebit, ut eos, qui foris rusticari debebunt, quum iam e villa familia processerit, requirat, ac siquis, ut evenit, curam contubernalis eius intra tectum tergiversans fefellerit, causam desidiae sciscitetur, exploretque utrum adversa valetudine[b] inhibitus restiterit, an pigritia delituerit. et si compererit, vel simulantem languorem[c] sine cunctatione in valetudinarium[d] deducat: praestat enim opere fatigatum sub custodia requiescere unum aut alterum diem, quam pressum[e]
8 animum labore veram noxam concipere. Denique uno loco quam minime oportebit eam consistere, neque enim sedentaria eius opera est, sed modo ad telam debebit accedere, ac siquid melius sciat, docere: si minus, addiscere[f] ab eo qui plus intelligat, modo eos qui cibum familiae conficiunt, invisere: tum etiam culinam[g] et bubilia,[h] nec minus praesepia mundanda

vulis aliam ex Polit. Tromb. et suo probat Ponted. (a) *Istud non etiam* I. B. Br. R. autea *patrisfamiliae* Saug. Pol. cum Commel. facere monet Gesn. quasi sola Commeliniana correxerit antiquam. (b) *valitudine* I. B. Br. R. (c) *langorem* Br. Ald. (d) *valitud*: I. B. Br. R. (e) *animum* ex I. B. R. L. annotavit Gesner. et hoc ipsum revocare iubet Pontedera ex Editionibus princip. Polit. Caes. Tromb. Brusch. *animum nimio l.* Vulgo *nimio*, omisso *animum*. (f) *adiscera* Br. (g) *clolinam* L. voloit *colinam*. (h) *bovilia — amundanda* Sang. *culina — bovilia* inde annotavit

ner. Iusta operum legimus supra VI, 3, 3; operis exactio ut iusta reddantur I, 8, 11, et XI, 1, 26; percipere iusta I, 8, 18, IV, 3, 5; quorum iusta certa esse non possunt XI, 2, 16, ubi mensura certa et aequa intelligitur. Igitur etiam h. l. iusta puto esse operam servae diurnam, quam lanificio reddit dominae, haec vero exigit. Iusta cibariorum sunt V, 6, 4.

Honore servulis) Vulgatum *servilis* Vrsinus in *servili* mutabat. Cum Gesnero sentit D'Arnaud de Iure Servorum p. 75. Ceterum actores h. l. diversi videntur esse a villicis.

Contubernalis) maritum servum dicere noluit. Sic etiam I, 8, sect. 5.

Sed modo ad telam) Ex Xenophonte cap. 10, s. 10.

Culinam) Lips. liber *colinam* vo-

curare: valetudinaria[i] quoque vel si vacent ab imbecillis, identidem aperire, et immunditiis liberare, ut quum res exegerit, bene ordinata [et[k] ornata] et salubria languentibus praebeantur: promis[l] quoque et cellariis aliquid appendentibus[m] aut metientibus intervenire: nec minus interesse pastoribus in stabulis fructum cogentibus, aut[n] foetus ovium aliarumve pecudum subrumantibus: tonsuris vero earum[o] utique interesse, et lanas [etiam] diligenter percipere, et[p] vellera ad numerum pecoris recensere: tum insistere atriensibus, ut supellectilem exponant, et ferramenta[q] detersa nitidentur, atque rubigine liberentur, caeteraque quae[r] refectionem desiderant, fabris concinnanda[s] tradantur. Postremo his rebus omnibus constitutis, nihil hanc arbitror distributionem profuturam, nisi, ut iam dixi, villicus saepius, et aliquando[t] tamen do-

Gronov. (i) *valitud.* I. B. Br. R. deinceps *imbecilis* Br. (k) Verba inclusa om. L. P. Sang. etiam Ponted. omitti vult cum suo. (l) *Penis* I. B. Br. R. L. Forte *penariis* vel *penuariis* voluerunt. (m) Ita pro *attendentibus aut metuentibus* Sang. et Gesn. nisi quod verba *aut metuentibus* omittit cum Polit. Sang. (n) *aut ut* I. B. Br. R. (o) Ita pro *tonsuris vellerum quoque* I. B. Br. R. Sang. *verum earum utique* L. Post. *lanas* inclusum *etiam* om. Sang. (p) *etiam* I. B. Br. R. (q) *tramenta* L. *aeramenta* Sang. quod probat cum suo Codice Ponted. deiceps Polit. liber: *caetera q. q. quae si refectionem.* unde corrigit: *caeteraque quaeque si ref.* (r) Ita pro *si* Saug. *quae si* I. B. Br. R. (s) *concinenda* I. Br. *concinanda* B. R. (t) *aliquanto* R. (v) *creass.* om. P. (x) *nomophylacus* I. Br. *nomophylacos* B. R.

luit dare, de qua scriptura dixi ad Varronem.

Metientibus) Xenophon: παραστῆναι δὲ καὶ ἀπομετρούσῃ τῇ ταμίᾳ. Vulgatam olim h. l. scripturam ita Vrsinus emendabat: *vendentibus aut mutantibus*. Sed veram restituit Turnebus Advers. XVII, 13, post eum Pontedera et Gesner. Ceterum in lectione *Penis* latere videtur *penariis*.

Fructum cogentibus) Lac emulgentibus vaccarum, ovium, caprarum.

Vellera) lanam ademtam et conglobatam dici vellera monet Varro II, c. 11, s. 9.

Exponant) Gesner malebat *expoliant*, nisi malis *soli exponant* interpretari vulgatam.

Postremo) Haec usque ad finem capitis Xenophon cap. 9, s. 14. De νομοφύλαξι Graecorum vide Ciceronem de Legibus III, 20. Polluccm

minus aut matrona consideraverit, animadverteritque, ut ordinatio instituta conservetur. Quod etiam in bene moratis civitatibus semper est observatum; quarum primoribus atque optimatibus non satis visum est bonas leges habere, nisi custodes earum diligentissimos cives creassent,[y] quos Graeci νομοφύλακας[z] appellant.
11 horum erat officium, eos qui legibus parerent, laudibus prosequi, nec minus honoribus: eos autem qui non parerent, poena multare. Quod nunc scilicet faciunt magistratus, assidua iurisdictione vim legum custodientes. Sed haec in universum administranda tradidisse abunde sit.

IV. Nunc de caeteris rebus, quae omissae erant prioribus libris, quoniam villicae reservabantur officiis, praecipiemus, et ut aliquis ordo custodiatur, incipiemus a verno tempore, quoniam fere[a] maturis[b] atque trimestribus consummatis sationibus, vacua tempora iam contingunt ad ea exequenda, quae deinceps do-
2 cebimus. Parvarum rerum curam non defuisse[c] Poenis

Cap. IV. (a) Ita pro *vere* I. B. Br. R. Saog. Iuot. (b) Volgo additum

VIII, 94 et 108, cum Harpocratione.

Quod nunc scilicet faciunt — custodientes) In Codice Tromb. *quod modo faciunt scilicet* in suo reperit Ponted. *quem nunc stilum faciunt magistratus assidua iurisdictione vim legum custodientes*. Quare hanc totam periodum ex margine irrepsisse censebat Pontedera.

Cap. IV. *Maturis atque trimestribus*) Vulgo intersertum post *maturis* vocem *herbis* cum libris optimis omitti vult etiam Pontedera, qui sationem maturam esse sit, quae fit ante brumam confectam, trimestrem vero, quae post brumam. Nec omnes verno tempore sationes esse consummatas, cum multa per ver iumentorum pabula, et per aestatem adeo hortensia serantur. Verum Columella non omnes sationes tum vult esse consummatas, sed vernas modo, et quae ante ver seu Februarium seruntur. Fabam trimestrem Februario seri solitam a matura, antea seri solita, distinguit noster II, 10, 9. Ceterum vulgatum *vere* ex libris mutavi in *fere*, monente etiam Pontedera, ut inutilis temporis verni repetitio tolleretur, et Columella non plane omnes sationes, sed fere omnes consummatas esse significaret.

Defuisse) Hanc lectionem iam olim restitui iusserat Turnebus Adv. XVII,

Graecisque auctoribus atque etiam Romanis, memoria tradidit. nam et Mago[d] Carthaginiensis,[e] et Hamilcar,[f] quos secuti videntur Graecae gentis non obscuri scriptores Mnaseas[g] atque Paxamus,[h] tum demum nostri generis, postquam a bellis otium[i] fuit, quasi quoddam tributum victui humano conferre dedignati[2] non sunt, ut M. Ambivius, et Maenas[l] Licinius, tum etiam C. Matius; quibus studium fuit pistoris et coci, nec[m] minus cellarii diligentiam[n] suis praeceptis instituere.
His autem omnibus placuit, eum, qui rerum harum 3
officium susceperit, castum esse continentemque oportere, quoniam totum in eo sit, ne contractentur po-

herbis om. I. B. Br. Iunt. S. *consumatis* Br. Ald. (c) *dedisse* post Gryph. *defuisse* etiam Pol. et Lips. (d) *Magonis* P. (e) *Chartaginiensis* H. A. G. *carthaginensis* I. B. R. Br. (f) *Halcar* P. (g) *Magnastas* I. B. R. Br. (h) *Phaxanus* I. B. Br. R. *Phaxanius* L. *Phaxames* S. deinde *tum deinde* S. (i) *vacuum* L. S. (2) *non dedignati sunt* Br. (l) *Mecenas Lioninus* L. *Bascenas* P. *Mecenas* etiam Saug. (m) *non* Br. *coqui* Saug. (n) *diligen-*

43, cui recte obsecutus est Gesner.

Paxamus) De patria et aetate non constat. Excerpta ex libris eius capita servarunt Geoponica, ubi vide de scriptis hominis Prolegomena pag. LXVI. Addo locum Simplicii ad Epictet. p. 268, ed. Heins. οὐ πρὸς Θεαρίωνας καὶ Παξάμονας ἡμᾶς ἡ φύσις ᾠκείωσε καὶ τὴν μαγειρικὴν κακοτεχνίαν.

Ambivius) A Cicerone aliisque nominatur Turpio Ambivius actor comoediarum; qui an de re culinaria scripserit, ignoro. Aeque ignoro Licinium Maenam, vel Maecenatem, ut Lips. liber habet; contra Macrum et Mucianum Licinium celebravit Plinius.

C. Matius) Iterum nominat infra cap. 44, ubi libri alii *Marcius*, quidam *Macius*. Forte est M. Catius Insuber, Epicureus, quem ridet Horatius Serm. II, 4. Is quatuor de rerum natura libros, et de summo bono scripserat. De eo Scholiastes ad versum 47: *Irridet*, inquit, *Catium, quod de opere pistorio in suo libro scribit de se ipso. Haec primus invenit et cognovit Catius Miltiades.* Spectra Catiana ridet etiam Cicero ad Famil. XV, 16 et 19. Libros eius legit et iudicat Quinctilianus X, 1, 124. Sed Matium aliquem loquuntur poma Matiana, et minutal Matianum, cui poma insunt ista, apud Apicium IV, 3. Infra tres libri coci, cetarii et salgamarii nominibus inscripti Matio tribuuntur, ubi Turnebus *cellarii* malebat legi.

Castum) venerem nondum expertum, ut recte monet Gesner; ideo postea *impubi* est. Ita enim Sangerm. pro vulgato *impube*.

Totum in eo) Ita Cicero ad Attic.

cula vel cibi nisi aut ab impubi,[o] aut certe abstinentissimo rebus venereis. quibus si fuerit operatus vel vir vel foemina, debere eos flumine aut perenni aqua, priusquam penora contingant, ablui. propter quod his necessarium esse pueri vel virginis ministerium,
4 per quos promantur, quae usus postulaverit. Post hoc praeceptum locum et vasa idonea salgamis praeparari iubent: locum esse debere aversum a sole, quam frigidissimum et siccissimum, ne situ penora mucorem contrahant. Vasa autem fictilia vel vitrea plura potius quam ampla, et eorum alia recte picata, nonnulla tamen pura, prout conditio conditurae exe-
5 gerit. Haec vasa dedita opera fieri oportet patenti[p] ore, et usque ad imum aequalia, nec in modum doliorum formata, ut, exemptis ad usum salgamis, quidquid superest aequali[q] pondere usque ad fundum deprimatur,[r] quum ea res innoxia penora conservet,[s] ubi non innatent, sed semper sint iure submersa. quod in utero dolii vix fieri posse[t] propter inaequalitatem figurae. maxime autem ad hoc necessarium esse aceti et durae muriae usum, quae utraque sic confieri.[v]

tius A. G. H. Pol. *diligentiam instruere* Sang. (o) Ita pro *impube* Sang. (p) *patente* I. B. Br. R. (q) Ita pro *aequaliter* I. B. Br. R. Iunt. L. Sang. praeterea *exemptum salgamum* ex Sang annotat Gronov. (r) *quoniam* S. (s) *construet* Sang. (t) Ita pro *posset* Pol. (v) Ita pro *conficiuntur* Sang. teste aliam Heinsio ad Aeneid. IV, 116.

V, 20, et ad Q. Fratrem III, 1.

Perenni aqua) scilicet fontana, puteali, nec lacustri. Ita non opus emendatione *perenni alia* Delrionis apud Cerdam ad Virgilii Aeneid. II, 720.

Mucorem) Plinius 18, s. 23: *exporrigi in sole super lintea, quod nisi festinato peragatur, lurido colore mucescere.*

Tamen pura) i. e. non picata. Gesnerus malebat *tantum pura*.

Aequali pondere) Gesnerus intelligit orbiculum perforatum pondere deprimendum; aequalem et undique congruentem formae dolii, ut per foramina ius egressum superveniat.

Esse aceti) Quaedam excidisse monuit Morgagni, et sententia satis demonstrabat, scilicet in vulgata olim lectione. Sed meminisse debemus, Columellam haec omnia ad auctoritatem Paxami reliquorumque scri-

V. Quemadmodum ex vino vapido acetum fiat.[a] In sextarios duodequinquaginta[b] fermenti libram, fici aridae pondo quadrantem, salis sextarium[c] subterito, et subtrita cum quartario mellis aceto diluito, atque ita in praedictam mensuram adiicito. Quidam ordei tosti sextarios[d] quatuor, et nuces ardentes iuglandes quadraginta, et mentae viridis pondo selibram in eandem mensuram adiiciunt. quidam ferri 2
massas exurunt, ita[e] ut ignis speciem habeant, easque in eandem mensuram demittunt.[f] tum etiam exemptis

Cap. V. (a) *Quemadmodum — fiat.* hoc lemma Edd. I. B. Br. R. restitui et verba vulgo ab initio posita: *In vini vapidi, ut acre fiat* cum iisdem omisi. Sang. lemma habet: *Vinum vapidum fieri acrius. In sestarios.* Vulgo erat *fiat*, *sextarios.* Sed *In sestarios* etiam I. B. Br. R. (b) *quadraginta octo* P. Sang. deinceps *fici aridi* Sang. teste Gronov. (c) *sestarium. Hoec subterito* I. B. Br. R. Sang. (d) *sestarios* Br. (e) *item* Br. (f) *dimitt.*

ptorum, quos nominavit, referre. Itaque ex libro Polit. *posse* posui pro vulgato *posset*; deinde ex Sang. *confieri* pro *conficiuntur*. Superest ut supra *oportet* mutemus in *oportere*. Ita sanum locum praestiterim. Nunc video etiam Heinsium ad Virgilium II, p. 487, probare lectionem *confieri*; idem ex Sang. posuit: *ad haec necessarium.*

Cap. V. *Acetum*) Fere eadem remedia singula ponuntur in Geoponicis VIII, cap. 33 et seqq. ubi aceti confectio docetur. Fermentum quale voluerit intelligi Columella, non declaravit.

Mellis aceto) Gesner malebat *mellis aceti*, et huc trahebat locum Plinii 11, s. 15: *in omni melle quod per se fluxit, ut mustum oleumque, vocatur acetum.* Sed rectius ibi Petavius *acerum*, i. e. *ἄκηρον* legi volebat. Vincentius in Plinio legit *tacitum*; nec Hesychii glossa *ἀκητόν*, *κράτιστον* sanior est loco Plinii, vel huc omnino non pertinet. In Columella nihil mutandum est, nec ullam mutationis causam video. Mel, utpote facile acescens, cum aceto adhibetur ad diluenda medicamenta reliqua: Quartarium de mensura, explicavi ad Catonem cap. 104. Africanus Cestor. p. 299: *καὶ ἀναγκαζόμενον εἰς τάχος τὸ ὄξος οἶδα παντοδαποῖς ἐπιτηδεύμασι, τραπέντος ἤδη καὶ μεταβληθέντος ἐπὶ τὸ χεῖρον* (*τοῦ οἴνου*). *οἱ μὲν γὰρ κεκαυμένας ἐμβάλλουσι κριθάς. οἱ δὲ κέραμον πεπυρωμένον. καὶ ἄλλοι σίδηρον. ἐμβάλλεται δὲ πολλάκις καὶ μέλι.*

Ferri massas) Plinius 28, sect. 45, acetum ferro calefactum per se contra venena prodesse ait, quod repetiit Marcellus Empiricus c. 46, *acetum*, inquit, *in quo prius ferrum fervens sit exstinctum.* Quercinas prunas et testas ignitas acre acetum efficere tradunt Geoponica VIII, 38.

nucleis ipsas nuces pineas vacuas[g] numero quinque vel sex incendunt, et ardentes[h] eodem demittunt. alii nucibus sapineis[i] ardentibus idem faciunt.

VI. Muriam duram sic facito: dolium quam patentissimi oris locato in ea parte villae, quae plurimum solis accipit. id dolium aqua caelesti repleto; ea est enim huic rei aptissima; vel si non fuerit pluvialis,[a] certe fontana dulcissimi saporis. Tum[b] indito sportam iunceam, vel sparteam, quae replenda est[c] sale candido, quo candidior muria fiat. Quum salem per aliquot dies videbis liquescere, ex[d] eo intelliges nondum
2 muriam esse maturam. itaque subinde alium salem tandiu ingeres, donec in sporta permaneat integer, nec minuatur. quod quum animadverteris,[e] scias habere muriam maturitatem suam. et si facere[f] aliam[g] volue-

Br. (g) *quas* interponit P. (h) *ardentes* Br. *dimitt.* deinceps Br. (i) *sex pineis* L.

Cap. VI. (a) *pluviatilis* L. (b) Ita pro *In eam tum* I. B. Br. R. Sang. uterque. (c) Ita pro *sit ex* I. B. Br. R. Sang. Gesner. (d) *et ex eo intelligis* ex I. B. R. laudavit etiam Gesner. Eaédem cum Br. A. *nundum.* in Sang. esse *Eum salem — et ex eo — muriam esse maturam* annotavit Gronov. (e) *animadvertaris* Br. *videris* Sang. deinceps *scies* vulg. ex I. B. Br. R. correxi. (f) *facere* ex P. et Sang. addidi. (g) Vulgo addita: *in*

Sapineis) Pontedera totum hoc membrum a glossatore additum suspicatur, quia in libro Lips. est *sex pineis.* Nuces etiam sapineas ignorare se fatetur; sapinum autem vocari carpinum alram, quae nullas ferat nuces, sed semen, vesicula inclusum. Contra recte iam Gesner comparavit Plinium XV, s. 9, ubi de pineis nucibus: *tertium genus sappiniae, e picea sativa, nucleorum cute verius quam putamine, adeo molli, ut simul mandatur.* De eadem re Idem XVI, s. 23. *Sappineis* ex Sang. annotavit Gronov.

Cap. VI. *Muriam duram*) acerrimam seu maturam, graece ἄκρατον, dici docet Rhodius ad Scribonii Comp. 185, et ante eum egregius noster Cornarius ad Galeni Compos. Medic. secund. loca p. 411.

Ea est enim) Sangerm. uterque: *est ea enim huic aptissima — pluviatilis.*

Quum salem — ex eo) *Eum salem — et ex eo* probat Pontedera; recte! In Pol. est: *eam* vel iam *salem* in Tromb. et Ponted. Codice *eum*; deinceps *et ex eo* Edd. pr. cum Polit. et Tromb.

ris, hanc in vasa bene picata diffundes, et opertam[h] in sole habebis. omnem enim mucorem vis solis aufert, et odorem bonum praebet. Est et[i] aliud muriae maturae experimentum. nam ubi dulcem caseum demiseris in eam, si pessum ibit, scies esse adhuc crudam: si innatabit, maturam.

VII. His praeparatis[a] circa vernum aequinoctium herbas in usum colligi et reponi oportebit, cymam,[b] caulem,[c] capparim,[d] apii[e] coliculos, rutam, oleris

id vas facere om. I. B. Br. R. P. Sang. (h) *operta* Sang. (i) *et* ex Sang. addidi. Pont. ex Polit. *Et est aliud.*

Cap. VII. (a) *praeceptis* L. (b) *cirream* I. B. Br. R. (c) *caule* Iens. *caulo* P. (d) *capari* Iens. *caparim* Br. *cappari* P. (e) *appii* Pol. (f) Ita pro *olusatrum* I. B. Br. R. (g) *florem* ex P. Sang. addidi. *flore* Lips. *cole*

Pessum ibit) Ita scilicet intelligitur, aquam nondum sale saturatam esse leviorem caseo. Idem de muria experimentum habet Cato cap. 88. Ludicrum physicum ranarum fictilium, aquae salsae innatantium, memorat Aristoteles de Somniis cap. 3. Ovum iniicit Galenus Libro IV, de Simpl. Medic. Facult. et Geoponica XX, 46.

Cap. VII. *His praeparatis*) Caput hoc docet apparatum herbarum, per hiemem totumque annum in usum culinae mensarumque aceto muriove conditarum. Silentio argumenta singula transmiserat Gesnerus, de verbis magis sollicitus, quum res ipsas ignoraret.

Capparin) Plinius XV, s. 34, de partibus plantarum quae sunt esu: *In papyris et ferulis spinaque alba caulis ipse pomum est. Sunt et ficulnei caules. In fruticoso genere cum caule capparis.* Idem XIII, s. 44: *seminisque et cibi vulgati, caule quoque una plerumque decerpto.* Dioscorides II, 204. ταριχεύεται ὁ καυλὸς αὐτῆς καὶ ὁ καρπὸς εἰς βρῶσιν. Florem silentem capparis hodie plerumque comedimus conditum, sed et ipsum semen cum capsulis conditum condiunt et *Cornichon de capre* appellant Galli. Cf. *Mémoires d'Agriculture de la Société de Paris, année* 1787, p. 116. Tenera capparis germina in oxalme servari et comedi refert Galenus II, de Alim. facult.

Apii coliculos) Plinius XX, s. 44: *Apio gratia in vulgo est. Namque rami largis portionibus per iura innatant et in condimentis peculiarem gratiam habent.* Coliculos solos condi nullibi traditum legi. Radices in cibo habuisse Graecos suspicor ex Aristotelis Problem. XX, sect. 8, ubi quaerit, cur, si quis apium radice tenus circumfodiat partique imae panicum undique ingerat, terramque deinde accumulet atque ita riget, radices in miram magnitudinem adolescant. Sed ibi pro panico seu κεγχρυδίων reponendum esse ἀχύρων, patet ex Geo-

atri[f] cum suo cole florem,[g] antequam de folliculo exeat: item ferulae cum coliculo[h] silentem[i] quam

cum Steph. reliqoae dederunt pro *caule*. (h) Ita pro *ferularum coliculos* omnes ante Gesnerum. Iunt. *ferulas*. (i) Vulgo *silentes*. (2) *quam tenerr.*

ponicis XII, 23, ubi ita fieri dicitur μέγιστον σέλινον. In Theophrasto de Caus. plant. V, 6, video ea in re addi καχρύλιον, ignotam herbsm. De generibus apii vide ad Palladium Aprili III, 2. (Quae in annotatione hac traduntur, accuratius in superiore aliquo Commentariorum loco, recentiore tempore perscripto, docentur. Schn. *in Corrigendis*.)

Rutam) Plinius 19, s. 45: *conduntur autem et eius folia servanturque fasciculis.*

Oleris atri — caule florem) Ita recte libri scripti. Olus atrum pertinet ad plantas umbelliferas. Dioscorides III, 79. σκιάδιον ἐπὶ τῷ καυλῷ ἀνηθοειδές. unde Plinius 27, sect. 109: *capitibus caulium orbiculatis ut anethi.* Florem igitur huius silentem, varie convolutum, in multis etiam aliis umbelliferis plantis conspicuum, folliculum appellat Columella. Huius florem cum caule condiri non annotavit Plinius. Oleris pulli radicem noster habet X, 123. Oleris atri caulem et flores legi, ipse noster testatur sect. 4. Vide ad X, 123.

De carduo) Plinius 19, sect. 43: *condiuntur aceto melle diluto, addita laseris radice et cumini, ne quis dies sine carduo sit.*

Ferulae) Plinius 19, s. 56: *ferulae duo genera. — Semen eius in Italia cibus est. Conditur quippe duratque in urceis vel anni spatio. Duo eius genera; caules et racemi. Corymbiam hanc vocant, corymbosque quos condiunt.* Idem 20, sect. 98: *caules eduntur decocti commendanturque musto ac melle, stomacho utiles.* Ita et Dioscorides III, 91. Vincentius in posteriori Plinii loco habet: *eduntur cum amurca et melle ac melle stomacho utiles comeduntur.* Priorem etiam locum vix sanum esse puto; hoc tamen inde fit manifestum, et caulem ferulae et flores seu corymbos, id est umbellas, condiri solitos olim fuisse. Ceterum in vulgata ante Gesnerum lectione *ferulae cum coliculo silentes, quam tenerrimum florem pastinacae agrestis vel sativae cum coliculis, silentem florem vitis albae et asparagi,* plura latent vitia, quorum unum vidit Vrsinns, qui *ferulas* legi malebat. Morgagni aut *flores* addi, aut *ferulas* legi volebat. Gesnerus edidit *ferularum coliculos silentes*. Equidem hominis in rebus indubitatis timidissimi audaciam in re illi sine dubio non satis nots sdmiror. Coliculos silentes recte dici, non possum credere viro docto. Nam reliqua Columellae loca, in Indice posita, diversa plane sunt et aliena ab eo sensu, quem hic locus postulat. Virgae enim silentes IV, 30, 6; vineae IV, 27, 1; sarmenta IV, 29, 1; surculi II, 2, 26, sunt de gemmis nondum apertis et in florem aut folia expansis interpretanda. Atque ita h. l. flos silens est in gemma floreali latans, nondum explicatus. Capparis florem silentem hodie omnes edimus. Igitur restitui veterem lectionem deleto distinctionis signu post *silentem*, quod verbum refertur ad sequens *florem*. Vocabula, a nobis inclusa, recte omittunt libri Pol. et Sang. Male enim de flore, recte de caule dici

tenerrimum[a] florem: pastinacae agrestis vel sativae cum[l] coliculis[m] silentem florem: vitis albae et asparagi et rusci[n] et tamni[o] et digitelli et puleii[p] et ne-

om. P. Saog. *teterrimum* I. B. Br. R. (l) *vel* L. (m) *coliculis silentem : florem* I. B. Br. R. L. *coliculis silentem florem vitis albae* vulgo. *coliculo* Sang. (n) *rustici* P. (o) *thamni* L. Iens. Br. Vulgo *thanni*. (p) Male

possunt. Post *florem* maiorem distinctionem posui. Pastinacae etiam flos silens cum caule conditur; etsi nihil ea de re Plinius habet. Deinceps vitis albae, ut asparagi, rusci et tamni non flos, sed coliculus solus conditur, quod postea demonstrabo. Igitur ante *vitis albae* iterum maiorem posui distinctionem. Atque ita locum persanasse me puto.

Vitis albae) De vite vulgari Plinius 14, sect. 23: *vitis ipsa quoque manditur, decoctis caulibus summis qui et condiuntur in aceto ac muria.* Sed de alba vite XXIII, s. 16: *ex radice caules asparagi similitudine exeunt. Hi decocti in cibo alvum et urinam cient.* Dioscorides IV, 184: ταύτης οἱ ἀσπάραγοι κατὰ τὴν πρώτην ἐκβλάστησιν ἐσθίονται οὔρησιν καὶ κοιλίαν κινοῦντες. Etiam nigrae asparagos veris in cibo urinae ciendae causa praetulit Diocles apud Plinium l. c. et Dioscorides IV, 185.

Rusci) Plinius 21, s. 50, de herbis silvestribus, quibus gentes vsrise in cibis utuntur: *In Italia paucissimas novimus, fraga, tamnum, ruscum, batin marinam, batin hortensiam, quam aliqui asparagum Gallicum vocant. Praeter has pastinacam pratensem, lupum salictarium, eaque verius oblectamenta, quam cibos.* Cauliculos ex aceto tritos memorat XXI, s. 100 et sub nomine myrti sylvestris XXIII, s. 83: *cauliculi quoque incipientes asparagorum modo in cibo sumti et in ciuere cocti.* Quae eadem de μυρσίνῃ ἀγρίᾳ, quo nomine Graeci ruscum sppellabant, Dioscorides IV, 146; Noster X, 374: *hirsuto sepes nunc horrida rusco provenit.* Rusci aculeati turiones hodieque comeduntur a quibusdam.

Tamni) In loco Plinii 21, sect. 50, lectionem vulgsrem *tanum* ex libris scriptis in *tamnum* mutavit Harduinus. Nec alibi Plinius nominavit. Noster X, 373: *iam tamni sponte virescunt.* inter hortenses plantas, ubi libri alii *thami*, *thanni*, *tanni*. Sed Pontedera restitui iussit *tamni*. Vide tamen notam ad priorem locum.

Digitelli) Aizoum Italis dici digitellum, monet Plinius 25, sect. 102 et 26, sect. 92, sedum idem esse ait 18, sect. 45, unde miror a Gesnero dici ignotum herbariis. Infra sect. 5, Sang. *digitillum* vocat, quam scripturam etiam Pliniani Codices habent, monente Abr. Gronovio.

Pulei) Plinius 19, sect. 47, de mentha: *grato menta mensas odore percurrit in rusticis dapibus. — Congruit pulegio. — Haec quoque servantur simili genere, mentam dico pulegiumque et nepetam,* sc. ad condimenta ciborum. Idem 20, sect. 54: *magna societas cum menta ad recreandos defectos animo pulegio cum surculis suis in ampullas vitreas aceti utrisque deiectis.* Ceterum pessime Gesnerus antiquae lectioni substituit *pullei*.

petae et lapsanae et battis et eius coliculum, qui milvinus[q] pes appellatur; quinetiam tenerum colicu-
2 lum foeniculi. Haec[r] omnia una conditura commode servantur, id est aceti duas partes, et tertiam durae muriae si miscueris. Sed vitis alba, ruscus, et tamnum[s] et asparagus, lapsana et pastinaca et nepeta et battis generatim in alveos componuntur, et sale conspersa biduo sub umbra, dum consudent,[t] reponuntur:

cum Steph. *pulleii* Gesn. (q) *milluinus* Reg. (r) *Nam* I. B. Br. R. (s) Vulgo *thamnum*. A. Iunt. G. Gr. H. St. *thannum*. Ald. sec. *thanum*. Deinceps *nepeti* Br. *etruscum* Sang. omissa *lapsana*. (t) *consident* I. B. Br. R.

Lapsanae) Plinius 20, s. 37 : *inter silvestres brassicas et lapsana est — coquitur in cibo*. Caulem et folia in cibis coqui testatur Dioscorides II, 142. Cymam silvestrem interpretatur 19, sect. 41.

Batis) Plinius 26, s. 50 : *eadem vis crethmo — est autem inter eas quae eduntur silvestrium herbarum. Hanc certe apud Callimachum apponit rustica illa Hecale; speciesque est batis hortensiae. — Estur crudum coctumve cum olere, odorati saporis et iucundi. Servatur autem in muria*. Noster infra cap. 13, 2, olus cordum a quibusdam sativum batin appellari ait, muriamque huic herbae condiendae non convenire monet. Cordum olus dicitur, ut foenum cordum, quia autumno provenit. Sed pro *sativum* rectius ibi Sang. liber *sativam*. In priore Plinii loco 21, s. 50, verba *batin marinam* Codex Pintiani omittit, Chifflet. *battin* nominat, ut libri Columellae. Nescio unde ductum sit, quod habet Gesneri Thes. L. L. sub hac voce, esse herbae aculeatae genus; nisi forte ex scriptura *batis* suspicatus aliquis est, a graeco βάτος, rubus, descendere vocabulum. Esse crethmon, Gallorum *bacille*, seu foeniculum marinum Italorum, qui eo hodieque condito utantur, monet ex Dodonaeo Gesner: verum Harduinus ad Plinium T. II, pag. 385, crethmon agrion Plinii censebat esse portulacam marinam, halimi vulgaris sub nomine pictam a Matthiolo, contra (pag. 403) battin esse portulacam hortensem. Quam quidem opinionem refutat locus Columellae infra c. 13, ubi iuxta portulacam nominat battin hortensiam. Oleris cordi appellationem nemo alius adhibuit praeter Columellam.

Milvinus pes) Nemo veterum praeter nostrum nominavit. Cornu cervi repens intelligi suspicatur Ruellius II, 64 et 143, referente Dodonaeo I, 4, 25 ut annotaverat Gesner.

Ruscus et tamnum) Ex Sang. *ethruscum et thamnum* annotavit Gronov.; deinceps *lapsana* omittit uterque Sang.

In alveos) Sang. aliter : *in alveum componitur — consudet, reponitur. — remiserit — possit — lavatur — exprimitur*.

deinde si tantum remiserint[v] humoris, ut suo sibi iure ablui possint, si minus, superfusa dura muria 3
lavantur, et pondere imposito exprimuntur: tum suo quidque vase conditur, et ius, ut supra dixi, quod est mistum duabus partibus aceti et una muriae, infunditur, foeniculique aridi, quod est per vindemiam proximo anno lectum, spissamentum imponitur, ita ut herbas deprimat, et[x] ius usque in summum labrum fideliae perveniat. Olusatrum et ferulam et foeniculum 4
quum[y] legeris, sub tecto exponito,[z] dum flaccescat: deinde folia et corticem omnem coliculorum[a] detrahito. Caules si fuerint pollice crassiores, arundine secato, et in duas partes dividito. ipsos quoque flores, ne sint immodici, diduci et partiri oportebit, atque ita in vasa condi. deinde ius, quod supra scriptum est, infundi, et paucas radiculas laseris, quod Graeci σιλφιον[b] vocant, adiici, tum[c] spissamento foeniculi[d] aridi contegi,[e] ut ius superveniat. Cymam,[f] caulem,[g] 4

(v) *remiserunt* Eaed. (x) *et ius* om. P. *ius* om. Saog. (y) *quom* Br. (z) *reponito* I. B. Br. R. Sang. (a) Ita *folliculorum* emeodavit Vrsin. (b) *silphion* I. B. Br. R. ΣΙΛΦΙΟΝ Pol. (c) Ita Sang. pro *adiectas*, *ita* habet. (d) *foenuli* P. *feniculi adiungito ut* L. (e) *conteri* P. et Sang. alter.

Ablui possint) Intellige: bene est: illo ipso iure abluuntur. De hac ellipsi, Graecis solenni, bene admonuit Gesner. Ceterum in Sangerm. utroque deesse *sibi* post *suo* annotavit Gronov.

Et ius usque) Verba *et ius* omittunt liber Pol. et Sang. quo facto dicitur foeniculum ad summum labrum fideliae pervenire. Sed deinceps sect. 4, est in eadem conditura: *ut ius superveniat*. et cap. 9, sect. 2, est: *ut ius supernatet*. Scilicet ita aër et mucor facilius ab herbis conditis arcetur.

Omnem coliculorum) Ita recte emendavit Vrsinus vulgatum *folliculorum*, approbante Gesnero; qui ad verba sect. 3, *et ius usque* retulit varietatem ex margine Gr. et St. *coliculorum*, quam pertinere suspicor ad hunc locum, quia altero plane est inepta.

Caules, si) Sang. uterque *Colles — deduci et partiri*. Voluit *Coles*.

Adiici tum) Vulgatum *adiectas*, *ita* emendavi adiuvante libro Sang. ex quo aunotatum est *adiai. tum*. Verum ita vulgatum *ita* redditur supervacuum; quare hoc omisi.

capparim, pedem milvi, puleium, digitellum, compluribus diebus sub tecto siccari, dum flaccescat, et tum eodem modo condiri convenit, quo ferulam, rutam,[h] satureiam, cunilam. Sunt qui rutam muria tantum dura sine aceto condiant, deinde, quum usus exigit, aqua vel etiam vino abluant, et superfuso oleo utantur. Hac conditura possit commode satureia viridis, et aeque viridis cunila servari.

VIII. Oxygalam sic facito. ollam novam sumito,

(f) *Cimam* Br. (g) *caulo* Sang. (h) Tria verba *Rutam satureeam cunelam* pro rubrica posuit Pol. *cunelam* I. B. Br. R. et deinceps *cunela* eaedem cum Sang. *possit* pro *posset* dedit Sang.

Cap. VIII. *Oxygala*) Plinius 28, secl. 35, de butyro conficiendo: *fit aestate, expresso tantum crebro iactatu in longis vasis angusto foramine spiritum accipientibus sub ipse ore, alias praeligato. Additur paulum aquae ut acescat. Quod est maxime coactum, in summo fluitat; id exemtum addito sale, oxygola appellant. Reliquum decoquunt in ollis. Ibi quod supernatat butyrum est. — Oxygala fit et alio modo, acido lacte addito in recens, quod velis inacescere, utilissimum stomacho. Effectus dicemus suis locis.* Promisso non stetit Plinius. Geoponica XVIII, 42, oxygala in oleum demissum aut in terebinthi foliis conditum, molle permanere docent. Harduinus ad Plinium putat esse acidum lac, quo in magnis aestibus frequenter sitim extinguere amant Turci, *Iugurtham* appellantes, auctore Busbequio Epistol. 1. p. 403. Verum de poculo Turcorum dubito, quod fortasse magis cum melca convenit, quae fit lacte acido. Ex oxygalacte in Pergami vicinia et superiore Asia caseos fieri, narrat Galenus de Simpl. Medic. Facult. libro X. Idem de Alim. Facult. 3, admonet, in oxygalacto solam relinqui caseosam lactis materiam, et quidem ad frigidiorem statum deductam; et c. 17, caseum oxygalactinum a Pergamenis et in Mysia confici solitum omnibus reliquis concoctu faciliorem et ori gratissimum esse ait. De natura oxygalactis dubitationem tollit emendatio loci Pliniani, a Dithmaro et Io. Beckmanno proposita in Histor. Inventor. Vol. 3, p. 286, ubi verba sic collocat: *quod est maxime coactum, in summo fluitat. Id exemptum addito sale butyrum est, oleosum natura. Quod reliquum est, decoquunt in ollis. Additur paulum aquae* (*aceti* malebat Becm.) *ut acescat. Id quod supernatat, oxygala appellant. Quo magis virus resipit, hoc praestantius iudicatur. Pluribus compositionibus miscetur inveteratum.* ubi Vincentius habet *quod magis virus respuit*. Sed illa emendatio efficit quidem, ut butyri coactio nostro mori similis fiat, sed oxygalactis natura nihilo magis fit exinde clarior. Galenus enim oxygalacti caseosas partes tantum inesse tradit; at in Columellae oxygalacte butyrum etiam superest;

eamque iuxta fundum terebrato: deinde cavum, quem feceris, surculo obturato, et lacte ovillo[a] quam recentissimo vas[b] repleto, eoque adiicito viridium condimentorum fasciculos, origani, mentae, cepae,[c] coriandri. has herbas ita in lacte demittito, ut ligamina earum exstent. Post diem quintum surculum,[d] quo 2
cavum obturaveras, eximito, et serum emittito. quum deinde lac coeperit manare, eodem surculo cavum obturato, intermissoque[e] triduo, ita ut supra dictum est, serum emittito, et fasciculos condimentorum exemptos abiicito:[f] deinde exiguum aridi thymi, et cunilae[g] aridae super lac destringito, concisique sectivi porri quantum videbitur adiicito, et permisceto: mox intermisso biduo rursus serum emittito, cavumque obturato, et salis triti quantum satis erit adiicito, et misceto, deinde[h] operculo imposito et[i] oblinito non ante[a] aperueris ollam, quam usus exegerit. Sunt qui 3

Cap. VIII. (a) *ovilo* Br. (b) *vas* om. P. (c) *caepe* Br. *cepe* A. (d) *quo surculum* I. B. R. recte Br. (c) *interim ipsoque* L. hic et paulo post. (f) *adiicito* aute Ald. Iunt. G. Gr. (g) *cunelae* I. B. Br. R. et Saog. ubique, ex quo vulgatum deinceps *distringito* correxi. (h) *operculo deinde* I. B. Br. R. Lips. Saog. (i) *et* om. Saog. teste etiam Oudendorp ad Suetonii

cum lacte permixtum. Idem in altero Plinii oxygalacte superest; atque idem in priore etiam adesse significat lectio vulgaris. Sed iudicent periliores!

Cavum, quem) Exempla huius sexus alia dedit Drakenb. ad Livium T. III. p. 895.

Lac coeperit manare) Etiam deinceps, post triduum intermissum, *lac* adhuc appellat; ex quo apparet, non fuisse oxygala casei genus, quod putabat Becmann, sed lac leviter coagulatum et acidulum. Recte igitur Gorraeus videtur Gallorum iunceam, *jonchée*, id est, caseum recens coagulatum et mollem comparasse; quam opinionem egregie firmat locus Geoponicorum supra positus. Itaque eadem est *meta lactis* apud Martialem III, 58, et *metae lactentes* I, 44, *quas rustica fiscina misit*. Idem VIII, 64: *massam lactis modo alligati vocat*. Melca ex compositione Geoponic. 18, cap. 21, nulla alia re differt ab oxygalacte, nisi quod serum ibi non detractum legitur; quale lac nostri *Schlickermilch* vocant.

sativi vel etiam silvestris lepidii[l] herbam quum collegerunt, in umbra siccent, deinde folia eius abiecto caule die et nocte muria macerata expressaque lacti misceant sine condimentis, et salis quantum satis arbitrantur adiiciant: tum caetera, quae supra praecepimus faciant. nonnulli recentia folia lepidii cum[m] dulci lacte in olla miscent, et post diem tertium, quemadmodum praecepimus, serum emittunt: deinde compertam satureiam viridem, tum etiam arida semina coriandri atque anethi[n] et thymi et apii in unum bene trita adiiciunt, salemque bene[o] coctum cribratum permiscent. Caetera eadem quae supra faciunt.

IX. Conditura lactucae. Caules lactucae ab imo depurgatos eatenus, qua tenera folia videbuntur, in alveo salire oportet, diemque unum et noctem sinere, dum muriam remittant: deinde[a] muria eluere,[b] et expressos in cratibus pandere, dum assiccescant: tum

Oth. 12. (2) *antea* Sang. (l) *lepidi* R. (m) *com* Br. (n) *aneti* Br. (n) *conditum* addil L.

Cap. IX. (a) *in* add. I. B. Br. R. Sang. (b) *luere* I. B. Br. R. (c) *ane-*

Lepidii) Noster X, 124, laetis gustum condire ait. Culturam docet XI, 3, 16 et 41. Esse eandem herbam cum iberide, cardamine et nasturtio silvestri, docet Cornarius ad Galenum de Compos. Medic. p. 547.

Compertam) Gesnerus legi volebat *concerptam*.

Cap. IX. *Caules lactucae*) Plinius 19, s. 39: *inventum omnes thyrsos vel folia lactucarum prorogare urceis conditos ac recentes in patinis coquere*. Ex nostro apparet, caules cum teneris foliis condiri solitos fuisse. Ceterum ex Edd. addidi verba: *Conditura lactucae*, monitus a Pontedera, ut statim, qua de re agatur, cognoscat lector. Idem Plinius l. c. sect. 38, de Augusto servato lactucarum esu: *in tantum recepta commendatione, ut servari etiam in alienos menses eas oxymelite repertum sit.* Caulem lactucae Graeci etiam in cibo amabant. Theophrastus H. P. VII, 2: καὶ τῆς μὲν θρίδακος ἡδίους φασὶ τοὺς παλινβλάστους εἶναι καυλούς. τὸν γὰρ πρῶτον ὀπώδη καὶ πικρὸν εἶναι, ὡς ἄπεπτον. οἱ δὲ τοὐναντίον, ὀπωδεστέρους τούτους, ἀλλ' ἕως ἂν ὦσιν ἁπαλοὶ, φαίνεσθαι γλυκυτέρους. Genus aliquod in Germania cultum sub nomine Lactucae caulescentis (Strunksalat) Francofurtanae caules muria condiendos ad cibum hiemalem praebet.

substernere anethum[c] aridum et foeniculum rutaeque aliquid et porri concidere, atque ita miscere: tum siccatos coliculos ita componere, ut faseoli[d] virides integri interponantur, quos ipsos[e] ante dura muria die et nocte macerari[f] oportebit, similiterque assic- 2
catos cum fasciculis lactucarum condi: et superfundi ius quod sit aceti duarum partium atque unius muriae: deinde arido spissamento foeniculi sic comprimi, ut ius supernatet. quod ut fiat, is qui huic officio praeerit, saepe suffundere ius debebit, nec pati[g] sitire salgama, sed extrinsecus munda spongia vasa pertergere, et aqua fontana quam recentissima refrigerare. simili ratione intubum et cacumina rubi,[h] qua lactu- 3
cam[i] condire oportet, nec minus thymi et satureiae et origani tum etiam armoraciorum cymam.[2] Haec autem, quae supra scripta sunt, verno tempore componuntur.

X. Nunc quae per aestatem circa messem vel etiam exactis iam messibus colligi et reponi debeant, praecipiemus. Pompeianam,[a] vel Ascaloniam cepam, vel etiam Marsicam simplicem, quam vocant unionem[b]

tum Br. (d) *passioli* P. *fasciculi* L. (e) *ipse* B. R. (f) *macerari* Sanger. Vulgo *macerare*. (g) *patis nec itinere* P. *neque patis nec itinere* Sang. (h) *ruris intubi* L. (i) *lactuca* I. B. Br. R. (2) *cimam* Br.

Cap. X. (a) *Pompeiam* I. B. Br. R. *Pompeiariam* P. (b) *immersi* P.

Rubi) Cauliculos rubi cymae modo in cibo sumtas, et cynosbati thyrsos inter medicinas posuit Plinius 24, sect. 73 et 74. Sed Lips. lectio *ruris intubi* facit, ut de vulgari dubitem.

Armoraciorum) Supra VI, 47, 8 et IX, 4, 5, genere feminino dixit *armoraciam*.

Cap. X. *Cepam*) Plinius 19, sect. 32: *Schista et Ascalonia condiuntur. — Apud nos duo prima genera: unum condimentariae, quam Graeci gethyon, nostri pallacanam vocant — alterum capitatae, quae ab aequinoctio autumni vel a Favonio seritur. — sicca acrior quam condita.* Dioscorides κρόμμυν ταριχηρὸν dixit. Galenus Alim. Facult. II, rapa, ceras et ampeloprasa aceto aut muria condi refert.

Vnionem) Ex vestigiis lectionis libris Sangerm. suspicor h. l. olim fuisse *quam unionem Marsi rustici.*

rustici, eligito: ea est autem, quae non fruticavit,[c]
2 nec habuit soboles adhaerentes.[d] hanc prius in sole siccato, deinde sub umbra refrigeratam substrato thymo vel cunila[e] componito in fidelia, et infuso iure, quod sit aceti trium partium et unius muriae, fasciculum cunilae[f] superponito, ita ut cepa[g] deprimatur: quae quum ius combiberit, simili mistura vas suppleatur. Eodem tempore corna, et pruna onychina,[h] et pruna silvestria, nec minus genera pirorum et
3 malorum condiuntur.[i] Corna, quibus pro olivis utamur;[2] item pruna silvestria, et pruna onychina adhuc solida nec maturissima legenda sunt, nec tamen nimium cruda. deinde uno die umbra siccanda: tum aequis partibus acetum et sapa[1] vel defrutum misceatur et infundatur. oportebit autem aliquid salis

universi Sang. (c) *frutificavit* I. B. R. Br. (d) *adhaerentis* Br. *adhaerenteis* Ald. (e) *cunela* I. B. Br. R. *curtela* ant. P. Deinceps pro *trium* R. *tritum*. (f) *cunelae* Br. (g) *caepa* B. R. deinceps *combiberit* Br. (h) *onythiam* R. (i) *conduntur* I. B. Br. R. (2) *utantur* Eaed. deinceps *maturrima* Sang.

Celerum ex unione factum Gallorum *oignon* censent cum Salmasio Harduinus et Cangius in Glossario sub voce *aloigna*.

Fruticavit) Praestare puto lectionem *fructificavit*.

Pruna onychina) Pruna onychina, a colore onychis gemmae dicta, habet Plinius 15, sect. 16. Pruna sylvestria sola Asiani appellabant προῦμνα, sativa κοκκύμηλα, sylvestria etiam ἀγριοκοκκύμηλα, teste Galeno, qui ex cornis brabylis et prunis silvestribus praeparat stomatica medicamenta Compos. medic. sec. loca VI, 4, ubi vide Cornarium p. 448, qui egregie docet, βράβυλα, a solo Galeno inter fructus silvestres memorata, male a Plinio inter herbas relata esse, quas nos *Schleen* appellamus, Pruni spinosae Linnaei fructus. Sed haec prunus spinosa videtur potius esse prunus silvestris Columellae; et brabyla videntur ad aliud genus pruni silvestris aut crataegi pertinere. Recte autem monuit Cornarius, male Schol. Theocriti ad Idyll. VII, 146 et XII, 3, brabyla explicare per κοκκύμηλα et δαμάσκηνα, quae sunt ipsa pruna sativa. Brabyla porro suspicatur esse fructus arbusculae, quam Plinius ex Dioscoride Poterium et neurada appellat. Haec vero tota lanugine obtecta virgulta habet mollia, quod in pruno spinosa contra est.

Corna) Plinius 15, sect. 34, corna, ut olivas, esdis condi refert.

adiicere, ne vermiculus aliudve animal innasci possit. verum commodius servantur, si duae partes
sapae cum aceti una parte misceantur.[m] Pira Do- 4
labelliana[n], Crustumina, regia, veneria, volema,
Naeviana,[o] lateritiana,[p] Deciminana,[q] laurea,[r] myrapia[s], (pruna) purpurea, quum immatura, non tamen
percruda,[t] legeris, diligenter inspicito, ut sint integra sine vitio aut vermiculo: tum in fictili picata fidelia componito, et aut passo aut defruto completo, ita ut omne pomum submersum sit, operculum deinde
impositum[v] gypsato. Illud in totum praecipiendum 5
existimavi, nullum esse genus pomi, quod non possit melle servari. itaque quum sit haec res interdum aegrotantibus salutaris, censeo vel pauca poma in melle custodiri, sed separata generatim. nam si

(l) *sapam* Eed. (m) *misceatur* P. (n) *dolobelliana* Br. *dolobell.* B. R. *dolavelliana* P. Saog. (o) *neniana* I. B. Br. *veniana* R. *naeniana* H. *naviana* L. (p) *laterisiana* I. B. Br. R. L. *latertiana* Iunt. (q) Ita pro *decumana* I. B. Br. R. Lips. (r) *laureia* Br. *laure* P. (s) *mirappia* ante Commel. omnes. *myra prima purpurea*. Pol. *mira pia purp.* Lips. (t) *cruda* Sang. (v) Ita pro *operculo imposito* Sang. *impositum* etiam P. *posito* I. B. Br. R

Venerea) Supra V, 10, 18, sunt *venerea pira*; quod nomen et h. l. reposui pro *veneria*, ut analogiae propius. Atque ita editum legitur in Plinio.

Lateritiana) Supra V, 10, 18, *lateritana* sunt sine varietate. Plinio *Lateriana*; sed Macrobius Saturn. II, 15, *Lateresiana* etiam habet cum libris Columellae quibusdam.

Decimiana) Plinius 15, s. 16, Decimiana ab auctore nominata, et Pseudodecimiana habet, quae Macrobius l. c. appellat Decimana. Igitur lectionem librorum optimorum praetuli vulgatae *decumana*, consentiente Pontedera.

Myrapia) Ab odore dici monet Plinius 15, s. 16: igitur *myrapia* scripsi, quum vulgo *myrappia* legeretur. Est enim myrapion a μῦρον unguentum, et ἄπιον pirum.

Purpurea) Inclusi *pruna*, in Codice Lips. omissa. Polit. etiam vulgarem lectionem variat. Pira purpurea a colore dici, monet Plinius l. c. at noster eadem laudat cum aliis V, 10, sect. 18, pruna purpurea nemo nominavit; et de prunis antea dixerat Columella. Video nunc mecum sentire Pontederam. Ex Sang. *myra pira* annotavit Gronov.

commisceas,[x] alterum ab altero genere corrumpitur.
6 Et quoniam[y] opportune mellis fecimus mentionem, hoc eodem tempore alvi castrandae, ac mel conficiendum, cera facienda est: de quibus nono libro iam diximus: nec nunc aliam curam exigimus a villica,[z] quam ut administrantibus intersit, fructumque custodiat.

XI. Caeterum[a] quum eodem tempore mella nec minus aqua mulsa in vetustatem reponi debeat, meminisse oportebit, ut quum secundarium mel de favis fuerit exemptum,[b] cerae statim minutae[c] resolvantur, et aqua fontana vel caelesti macerentur. expressa deinde aqua coletur, et in vas plumbeum defusa decoquatur, omnisque spurcitia cum spumis eximatur: quae decocta, quum tam[d] crassa fuerit quam defrutum, refrigeretur, et bene picatis lagoenis[e] condatur.
2 Hac[f] quidam[g] mella[h] pro aqua mulsa utuntur, non-

(x) *commiseris* L. (y) *cum* Br. (z) Ita pro *villico* Saug. coniecerat Pont. sed *villica* excerpsit Gronov. deinceps *frumque* P. pro *fructumque*.

Cap. XI. (a) *caeterarum* R. deinceps *molle* pro *mella* Saug. (b) Ita pro *exceptum* I. B. Br. R. L. S. (c) *minutae* I. B. R. *minute* Br. (d) *tum* Br. (e) *lagenis* I. B. Br. R. *lagaenis* A. Inst. H. *lagonis* Sang. (f) *Haec* P. et Sang. *Hoc* I. B. R. Br. (g) *quidem* Iena. Br. et Lips. a prima manu sed emendatum. (h) *melle* L. I. B. R. Br. (i) *pro* omitt. I. B. Br. R. (2) *quia*

Cap. XI. *Mella*) Est vilissimum mulsae aquae genus, quod respondet lorae post vinum factae ex vinaceis. Dioscorides in extremo capite de mulsa V, 16: καλοῦσι δέ τινες καὶ τὸ ἀπόμελι τὸ ἐκπλυνομένων τῶν κηρίων ὕδατι σκευαζόμενον ὑδρόμελι καὶ ἀποτιθέμενον. δεῖ δὲ αὐτὸ καὶ ἀκρατέστερον ποιεῖν. οἱ δὲ καὶ τοῦτο ἕψουσιν. ἔστι δὲ ἄθετον ἐπὶ νοσούντων διὰ τὸ πλεῖστον ἔχειν κηρανθέμου. ubi recte Saracenus p. 106, comparavit Columellae *mellam* apposuitque loca medicorum Graecorum.

Conditurás olivarum) In quem usum adhibet Colum. infra c. 47, s. 4. Ceterum hydromel id, quod vini loco aegrotis propinat, eodem plane modo confici, ut Columella docuit, Galenus In Hippocratis locum refert, quem vide in Foesii Oeconomia. Idem ὀξύγλυκυ et ἀπόμελι idem esse affirmat, et ea ratione, quam Columella docet, confici ait in Graecia, praecipue in Elide. Sed ὀξύγλυκυ aperte diversum esse docet aceti admistio, ab ipso Galeno annotata. Vide Foesium in voce ὀξύγλυκυ.

nulli etiam pro[l] defruto in condituras olivarum; quibus quidem magis idoneam censeo, quod[k] cibarium saporem habet, nec potest languentibus pro aqua mulsa remedio esse: quoniam[l] si bibatur, inflationem stomachi[m] et praecordiorum[n] facit. Itaque seposita[o] ea et ad condituras destinata, per se facienda erit optimo melle aqua mulsa.

XII. Haec autem non uno modo componitur. nam

Sang. (l) *cum* Br. (m) *stomaci* Br. (n) *praecordium* Br. (o) *seposita esse et* I. B. Br. R. A. et reliquae. *Sepositae* Sang. cum novi capitis titulo. Cum Vrsino ea correxit Gesner. Idem cum Pol. verba *Itaque* ad sequens Caput retraxit. In Edd. ante Ald. verba haec continuantur usque ad *non uno modo componitur.* Aldina ex verbis *Per se* novum exorsa est caput; quem reliquae secutae sunt. *seposita et* P. Sang.

Languentibus) Plinius 31, sect. 36: *hydromeli quoque ex imbre puro cum melle temperabatur quondam, quod daretur appetentibus vini aegris velut innocentiore potu, damnatum iam multis annis, iisdem vitiis, quibus vinum, nec iisdem utilitatibus.*

Inflationem) Ipsum oxymel nisi decoquatur mel et despumetur, inflare intestina, monet Galenus de morbo comitiali; igitur decoctionis vices subit fermentatio mellis, cum aqua soli expositi.

Cap. XII. *Non uno modo*) Plinius 22, sect. 51: *Duo genera eius, subitae et recentis, alterum inveteratae. Repentina despumato melle praeclaram utilitatem habet in cibo aegrotantium levi.* Deinde sect. 52: *inveteratae usum damnavere posteri, minus innocentem aqua, minusque vino firmam. Longa tamen vetustate transit in vinum.* Frigidam mulsam ibidem dixit Plinius, quam Dioscorides V, 17, crudam, τὸ μὴ ἀφεψημένον, non decoctam. Hydromeli graece dicitur; cuius usus diu viguit ante vinearum usum cognitum apud varias gentes. Medio aevo *Medus*, *Medo* et *Meda* dicebatur, docente Cangio in Glossario. De eo Aristoteles Mirabil. Auscult. c. 21: ἐν Ἰλλυρίοις φασὶ τοὺς Ταυλαντίους καλουμένους ἐκ τοῦ μέλιτος ποιεῖν οἶνον. ὅταν δὲ τὰ κηρία ἐκθλίβωσι ὕδωρ ἐπιχέοντες ἑψοῦσιν ἐν λέβητι ἕως ἂν ἐκλίπῃ τὸ ἥμισυ. ἔπειτα εἰς κεράμια ἐκχέαντες τιθέασιν εἰς σανίδας. ἐν ταύταις δέ φασιν ἔχειν πολυχρόνιον καὶ γίνεσθαι οἰνῶδες καὶ ἄλλως ἡδὺ καὶ εὔτονον. ἤδη δέ τινες καὶ ἐν Ἑλλάδι συμβεβηκέναι λέγουσι τοῦτο, ὥστε μηδὲν διαφέρειν οἴνου παλαιοῦ, καὶ ζητοῦντας ὕστερον τὴν κρᾶσιν μὴ δύνασθαι εὑρεῖν. Hodieque in eadem regione potionem istam ex melle fieri, *Scerbet* dictam ab incolis, tradit Fortis Itiner. Dalmatici T. II, p. 215, versionis germ. Qui vino propiorem mulsam reddere volunt et fervorem eius accelerare, fermentum, vel faeces vini, hordeum tostum, scobem ligneam, vel aliqua aromata addunt. Hispani potionem *Aloxa* parant ex melle et aqua addito citreorum cor-

quidam multos[a] ante annos caelestem aquam vasis
includunt,[b] et sub dio in sole habent: deinde quum
saepius eam in alia vasa transfuderunt et eliquave-
runt; nam quoties[c] aqua post longum tempus dif-
funditur, aliquod crassamentum in imo simile feci[d]
reperitur, veteris aquae sextarium cum libra mellis
2 miscent. Nonnulli tamen qui[e] austeriorem volunt
efficere gustum, sextarium aquae cum dodrante
pondo mellis diluunt, et ea portione repletam lagoe-
nam[f] gypsatamque patiuntur per Caniculae ortum
in sole quadraginta diebus esse; tum demum in ta-
3 bulatum, quod fumum accipit, reponunt. Nonnulli,
quibus non fuit curae caelestem inveterare aquam,
recentem sumunt, eamque usque in quartam partem
decoquunt: deinde quum refrixerit, sive dulciorem
mulsam facere volunt; duobus aquae sextariis sexta-

Cap. XII. (a) *ante multos annos* Br. (b) *includuntur* Br. (c) *quotiens* I. B. Br. R. *quotiens quae* Sang. Sed ex eodem Gronov. annotavit *quae post*, ex altero *aqua post*, unde vulgatum *etiam per* ut paulo antea vulg. *transfuderint — eliquaverint* ex eodem correxi. (d) *faeci* I. B. Br. R. *foeci* Ald. sec. *feci* prima. deinceps *sestarium* Br. (e) Ita pro *cum* Sang. *cum austeriorem* Br. (f) *lagenam* I. B. Br. R. *lagaenam* A. Iunt. H. (g) *promiscent* lice. Vide *Febroni* de arte vinorum conficiendorum Observ. 24 et 25.

Nonnulli tamen qui) Ita Sang. pro vulgato *nonnulli tamen cum*. Ex eodem *Cagonam* annotavit Gronov. — *Tamen austeriorem* omisso *qui* vel *cum* medio Vind. Ceterum haec mulsa ex aqua inveterata pluviali sine coctura facta graece Dioscoridi est μελίκρατον 5, 17, qui duas aquae partes uni mellis admiscet misturamque insolat. Hoc est genus quod σκευαστὸν καὶ ἀπόθετον vocat, ab illo distinguens, quod ἀφηψημένον dicit. Alii proprie id *hydromeli* vocabant, eodem teste. Contra qui fontanam aquam miscebant, ad tertiam decoquebant et sic condebant. Columella sect. 3, aquam recentem in quartam partem decoquit. Palladius Iul. 7, hydromeli ex aqua fontana non cocta parat.

Mellis permiscent) Pro *adiiciunt* deinceps Vrsinus malebat hoc idem *permiscent* poni. Sed nunc video, eius notam male a Gesnero relatam esse huc, quae pertinebat ad lectionem antiquam *promiscent*. Idem Vrsinus *si dulciorem* malebat legi, quia Edd. ante Victor. habent deinceps *si vero austeriorem*. quod omisit annotare Gesner.

rium mellis permiscent:[g] sive[h] austeriorem; sextario aquae dodrantem mellis adiiciunt,[i] et his portionibus factam in lagoenam[l] diffundunt: eamque, sicut[a] supra dixi, quadraginta diebus insolatam postea in tabulatum, quod suffumigatur, reponunt.[m]

XIII. Caseo usibus domesticis praeparando hoc maxime idoneum tempus est, quod[a] et caseus seri minimum remittit: et ultimo tempore, quum iam exiguum lactis est, non tam expedit operas morari ad[b] forum fructibus deferendis: et sane saepe deportati[c] per aestum acore vitiantur. itaque praestat eos hoc ipso tempore in usum conficere. id autem ut quam optime fiat opilionis officium est, cui septimo libro praecepta dedimus, quae sequi debeat. Sunt 2
etiam quaedam herbae, quas appropinquante vindemia condire possis, ut portulaca, et olus cordum, quod quidam (sativam[d]) battim vocant. hae herbae diligenter purgantur, et sub umbra expanduntur: deinde quarto die sal in fundis fideliarum substernitur, et separatim unaquaeque earum componitur, acetoque infuso iterum sal superponitur: nam his herbis muria non convenit.

I. B. Br. R. ceterum *sestarium* ubique Br. (h) *si vero auster.* Br. Ald. Gryph. 1535. (i) *addiciunt* B. R. (a) Ita pro *ut* I. B. Br. R. Sang. (l) sequentia *caseo — idoneum* capiti huic adiungunt I. B. Br. R.

CAP. XIII. (a) Ita pro *quo* Sang. (b) *ac eorum* I. B. Br. R. (c) *deportari* B. Br. R. *si diffusa* L. deinceps *propter aest.* Br. Sang. (d) Ita Sang. Vulgatum *sativum* deest I. B. Br. R. Deinde *holos* S. pro *olus.*

CAP. XIII. *Seri minimum*) Ideoque plus casei ex lacte cogitur, quum verno tempore minus casei butyrique inde colligatur, utpote lacte magis aquoso.

Non tam expedit) Quam caseum inde cogere. Gesnerus tamen malebat legi: *tum non expedit.*

Septimo) Capite 8.

Sativam battin) Ita recte Sangerm. pro *sativum.* De batti vide ad cap. 7, sect. 4.

Portulaca) Cum brassica seri tradit Plinius 19, s. 53.

XIV. Hoc eodem tempore[a], vel etiam primo mense Augusto, mala et pira dulcissimi saporis mediocriter matura eliguntur, et in duas vel tres partes arundine vel osseo cultello divisa in sole ponuntur, donec arescant. Eorum si est multitudo, non minimam partem cibariorum per hiemem rustici *sibi*[b] vindicant. nam pro pulmentario cedit, sicuti ficus, quae quum arida seposita est, hiemis temporibus rusticorum cibaria adiuvat.

XV. Ea porro neque nimium vieta[a] neque immatura legi debet, et in eo loco expandi, qui toto die solem accipiat.[b] pali autem quatuor[c] pedibus inter

Cap. XIV. (a) *aut* Sang. (b) Schn. *rusticis* ex Sang. Vulgo *rustici*, omisso *sibi*, quod ex coniectura Schneideri adieci, aldinis tamen characteribus adhibitis. *T.*

Cap. XV. (a) *vireta neque nimium matura* I. B. Br. R. (b) *accipit* I. B.

Cap. XIV. *Osseo cultello*) Metallum enim dum acore pomorum vitiatur et aeruginem contrahit, et ipsa poma inficit confestim, quod unusquisque quotidie experitur in pomis.

Rustici vindicant) Gesner interpretatur servant, compendii faciunt; Sang. habet *rusticis*. sed nec sic sanatum locum esse censeo. Forte fuit olim *rustici sibi vindicant*. Ex scriptura *sivi vindicant* vitium est ortum.

Pulmentario — ficus) Plinius 15, sect. 21: *ficis mollis omnibus tactus: maturis frumenta intus. succus maturescentibus lactis, percoctis mellis. Senescunt in arbore, anusque destillant gummium lacryma. Siccas honos laudatus servat in capsis. — at ubi copia abundat, implentur orcae in Asia, cadi autem in Ruspina Africae urbe, panisque simul et obsonii vicem implent. utpote quum Cato cibaria ruris operariis iusta ceu lege panciens, minui iubeat per fici maturitatem. Cum recenti fico salitis vice casei vesci, nuper excogitatum est.* ubi veteres Edd. habent primum: *gummi modo lacrymam, siccanturque. Honos laudatas servat in capsis.* ubi Pintianus malebat legi: *Mos laudatas servandi in capsis.* Deinde ita Edd. *per fici maturitatem. quum et obsonii vicem habeant recentes ficus. Sale siccatis et casei loco vesci* etc. In Codice Toletano Pintianus reperit scriptum: *cum recenti fico salis vice caseo vesci, nuper* etc. Vnde malim locum ita restituere: *per fici maturitatem, quum et obsonii vicem habeant recentes ficus. Cum recenti fico salis vice caseo vesci* etc. In vulgari lectione Harduinus salitis interpretatur carnibus solitis, atque ita statuere oportet caseum cum recenti fico semper fuisse una comestum. Saltem illa verba media: *quum et obsonii vicem habeant recentes ficus* genuina Plinii verba esse censeo et restituenda. Antea enim de siccis tantum affirmaverat, eas obsonii vicem implere.

se distantes figuntur, et perticis iugantur. factae
deinde in hunc usum cannae iugis superponuntur,
ita ut duobus pedibus absint a terra, ne humorem,
quem fere noctibus remittit humus, trahere possint:
tunc ficus iniicitur, et crates pastorales culmo vel
carice vel filice[d] textae[e] ex utroque latere super ter-
ram planae[f] disponuntur, ut quum sol in occasu[h]
fuerit, erigantur, et inter se acclines testudineato te-
cto more tuguriorum viescentem[h] ficum a rore et in-
terdum a pluvia defendant. nam utraque res prae-
dictum fructum corrumpit.[i] Quum deinde aruerit, 2
in orcas bene[k] picatas meridiano tepore[l] calentem
ficum condere et calcare diligenter oportebit, subie-

R. Br. (e) *quattuor* Br. (d) *felice* Iunt. *aut carice* Sang. (e) *testae* I. Br. *texae* B. R. (f) *plane* I. B. Br. R. om. L. (g) Ita pro *occasum* Saug. (h) Vulgo *inaresc.* I. B. Br. R. *virescentem.* Saog. *viscentem.* (i) *corrumpunt* I. B. Br. R. Deinceps Br. *Deinde cum.* (2) *bene* om. I. B. Br. R. *orchas* Ald. (l) Vulgo *tempore.* (m) *superpositoque: vasa* I. B. Br. R. (n)

Cap. XV. *Factae — cannae*) Infra cap. 50, 5, sunt in simili usu cannae spisse textae. Et Graeci κάνναν stoream vocant storeas ex calamis textas, teste Polluce VII, sect. 176, X, 166 et 184.

Noctibus remittit humus) Ex vulgari opinione rorem ex terra derivat. Scilicet humor plantarum terraeque calore extractus et in aerem sublevatus, refrigerato aere vespere et noctu praecipitatus inde redit fruguesque et terram madefacit. Multa nimis ad h. l. philosophatur Gesnerus.

Occasu) Hanc Sang. lectionem ab Heinsio Advers. III, p. 459, omissam miror, qui corrigit: *in occasum vergit*; quam lectionem vulgatae et alteri a me positae ipse praeferrem, si liber aliquis addiceret.

Acclines) Barth. ad Claudianum p. 35, malebat *acclines.* Liber Sang. *adclives.* At Heinsius Advers. III, p. 459, ex eo posuit *acclines.* Quare vulgatum *acclives* correxi.

Viescentem) Hoc effeci ex lectione librorum. Aperte *viescere* pro *arescere* sect. 5. habet Sangerm. liber. Scilicet a viescere oritur vocabulum vietus, quo de fructibus maturis et caducis utitur Cicero de Senect. cap. 2. Vulgo h. l. *inarescentem* legebatur. Ex Sang. *viscentem* posuit Heinsius et *viescentem* correxit.

Meridiano tepore) Ita cum Heinsio correxi vulgatum *tempore.* Saepissime in his nostris scriptoribus tepor cum tempore permutatus fuit. Vida sect. 5: *bene siccatas meridianis teporibus.*

cto tamen arido foeniculo, et iterum vasis repletis superposito:[m] quae vasa confestim operculare et oblinire convenit,[n] et in horreum siccissimum reponi, quo melius ficus [o] perennet.[p] Quidam lectis ficis
3 pediculos adimunt, et in sole eas[q] expandunt: quum[r] deinde paulum siccatae sunt, antequam indurescant, in labra fictilia vel lapidea congerunt eas: tum pedibus lotis in modum farinae proculcant, et admiscent torrefacta sesama cum aniso Aegyptio et semine foe-
4 niculi et cymini. haec quum bene proculcaverint, et totam massam comminutae fici permiscuerint, modicas offas foliis ficulneis involvunt,[s] ac religatas iunco vel qualibet herba offas reponunt in crates, et patiuntur siccari: deinde quum peraruerint,[t] picatis vasis eas condunt. Nonnulli hanc ipsam farinam[v] fici orcis sine pice includunt, et oblita vasa clibano vel furno torrefaciunt, quo celerius omnis humor excoquatur:[x] siccatam in tabulatum reponunt, et quum exegerit[y] usus, testam comminuunt: nam
5 duratam massam fici aliter eximere non possunt. alii pinguissimam quamque viridem ficorum eligunt, et arundine vel digitis divisam dilatant, atque ita in sole viescere[z] patiuntur, quas deinde bene siccatas

conveniat Eaed. (o) *ficus* om. Eaed. (p) *perenne* P. (q) *eas* add. P. S. *aliter eas* add. L. (r) *quom* Br. Postea *torrefactam sesamam* Sang. (s) *involvant* I. B. Br. R. (t) *peraruerunt* I. B. Br. R. *quom* Br. (v) Ita pro *formam* I. B. Br. R. S. (x) *Sic* interser. I. B. Br. R. A. Iunt. H. (y) *exigerit* Sang. Paulo post *quanque* Ald. (z) Ita pro *arescere* Sang. *sale* Br.

Farinam fici) Ita pro *formam* recte libri optimi, probante etiam Gesnero et Heinsio Adv. III, p. 459. Varias rationes ficorum et viridium servandarum et siccandarum ex Martiali docuit Palladius Martio cap. 10, s. 34, in quibus multa sunt similia his, quae Columella docet. Cum Palladio convenit auctor Geoponicorum X, sect. 54.

Testam) i. e. orcam testaceam. Deinceps *viescere* ex Sang. probavit etiam Heinsius.

meridianis teporibus,[a] quum calore solis emollitae sunt, colligunt, et, ut est mos Afris atque Hispanis, inter se compositas comprimunt in figuram stellarum flosculorumque, vel in formam panis redigentes:[b] tum rursus in sole assiccant, et ita in[c] vasis recondunt.

XVI. Similem curam uvae desiderant, quas dulcissimi saporis albas, maximis acinis, nec spissis, luna decrescente, sereno et sicco caelo post horam quintam legi oportet, et in tabulis[a] paulisper porrigi, ne[b] inter se pondere suo pressae collidantur: deinde aheno vel in olla nova fictili ampla praeparatam lixiviam

(a) *temporibus* Br. (b) *reddig.* Br. (c) *in* om. Br. Sang. *in vasis* deesse in Sang. annotat Gron.

Cap. XVI. (a) Ita pro *tabulas* I. B. Br. R. (b) *nec* Eaed. deinde pro

In formam panis) In formam laterum Graeci figurantes caricas massam eiusmodi παλάθην dicebant, ut praeter alios docet Hieronymus in Cap. I Oseae et cap. 6, Ezechielis. In furno siccari, sed non bene ibi, sed in aëre refrigerari ficos, monet Aristoteles Problem. XXII, s. 10. De Hispanis et reliquo sui temporis more ita Crescent. V, 10: *Secundum Hispanorum morem hoc modo. Siccentur mediocriter et optime refrigeratae in vase aliquo componantur et ponderatae bene serventur. Ficus siccae, quas Cesenates optimas habent, procurantur hoc modo ab eis. Colliguntur ficus grossulae mediocriter maturae et ad solem per biduum integrae dimittuntur, deinde pinguiores scinduntur per medium ex transverso, et iterum parte inferiori seu interiori conversa ad solem duobus vel tribus diebus siccentur, vel duabus simul iunctis ac iterum duobus vel tribus diebus ad solem relictis tandem in testa ponantur et iterum ad solem triduo dimittant, deinde in scrinio per 15 dies tenentur, et postea iterum ad solem si necessarium videbitur, reponuntur, quibus postea refrigeratis in aliquo vase stricte fortiter ponderantur, et cave, quum siccantur, ut imbrem et pluviam unquam tangant.*

In sole assiccant) Ex Sang. lectione *in sole atque siccant et vasis recundunt.* Heinsius corrigebat *in sole aeque siccant.*

Cap. XVI. *Tabulis*) Alias crates nominat, quae humorem commodius transmittunt. Postea pro *sarmenti* in utroque Codice Paris. est *sarmenti vi*, unde effecit Abr. Gronov. quod posui in textu. Cf. VI, 29.

Lixiviam cineris sarmenti) Plinius 15, s. 18: *quidam ut passas faciant, in cinere lixivio tingunt, protinus quam detraxere vitibus mox in sole siccant: tum foliis, ut supra dictum est, involutas vinaceis stipant.* Geoponica IV, 15: τινὲς τέφραν συκίνην ἢ ἀμπελίνην ὕδατι ζέσαντες καὶ τοὺς βότρυας βρέξαντες καὶ ψύξαντες ἀποτίθενται ἐν κριθίνοις ἀχύροις.

cineris sarmentitii calefieri convenit; quae quum fervebit, exiguum olei quam optimi[c] adiici, et ita permisceri: deinde uvas pro magnitudine binas vel ternas inter se colligatas in ahenum[d] fervens demitti, et exiguum pati, dum decolorentur; nec rursus committere ut excoquantur: nam quadam moderatione
2 temperamentoque opus est. Quum deinde exemeris, in crate[e] disponito rarius quam ut altera alteram contingat. post tres deinde horas unamquamque uvam convertito, nec in eodem vestigio reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur: noctibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut a rore vel pluvia tutae sint. quum deinde modice aruerint,[f] in vasa nova sine pice operculata et gypsata sicco
3 loco reponito. Quidam uvam passam foliis ficulneis involvunt et assiccant: alii foliis vitigineis, nonnulli plataninis semivictas[g] uvas contegunt, et ita in amphoras recondunt. Sunt qui culmos fabae exurant, et ex eo, quod cremaverint,[h] cineream lixiviam fa-

sarmenti dedi *sarmentitii.* (c) *optimum* Eaed. (d) *heneum* L. hic et alibi. Deinceps *dimitti* Br. (e) *canteriis* P. *crateriis ponito* Sang. Postea *unanquanque* Ald. (f) *aruerunt* I. B. Br. R. (g) *semivictas* Eaed. *plataminis* Br. (h) *cremaverunt* Br. deinceps *faciunt* I. B. Br. R. Vulgo *cinere.* Sang. *cine-*

Exiguum pati) scilicet *inesse*, nisi id ipsum excidit. Sed infra c. 47, 10: *patimurque horis tribus dum aliquatenus bacca salem combibat.* Ita Scribonium Largum saepe loqui, monet Gesneri Thes. L. L. Ceterum Codex Sang. alter *colorentur* habet.

In crate disponito) In libro Pol. et Sang. est *canteriis.* Recte puto. Canterios eiusmodi ad alium usum adhibet noster XI, 3, 58 et 63. Ipsas ficos adeo in eiusmodi iugis seu canteriis siccari iussit capite superiore. Postea Sangerm. *modico* habet.

Quidam) Sang. *Aliter* praeponit.

Plataninis) Plinius 15, sect. 18: *Graeci hoc idem platani foliis aut vitis ipsius aut fici uno die in umbra siccatis, atque in cado vinaceis interpositis.*

Cremaverint, cinere) Vitium vulgatae vidit Gesner, qui malebat legi: *ex eius, quod — cinere.* Sang. liber habet *cineream.* Novi, dici cinerem lixivium et cineris lixiviam, sed non memini *cineream lixiviam* legere. Abr. Gronov corrigebat *cinerem lixivam.* In Sang. esse *cineream lixivam* idem admonuit, quum Ernestius so-

ciant, deinde in lixiviae sextarios decem salis tres
cyathos et olei cyathum adiiciant, tum adhibito igne
calefaciant, et caetera eodem modo administrent.
quod si videbitur in aheno parum inesse olei, subinde
quantum satis erit adiiciatur, quo sit pinguior et ni-
tidior uva passa. Eodem tempore sorba manu lecta 4
curiose in urceolos picatos adiicito, et opercula pi-
cata imponito, et gypso linito, tum scrobibus bipe-
daneis sicco loco intra tectum factis, urceolos[1] ita
collocato, ut oblita ora eorum deorsum spectent:
deinde terram congerito, et modice desuper[2] calcato.
Melius est autem pluribus scrobibus pauciora vasa
distantia inter se disponere. nam in exemptione eo-
rum dum unum tollis, si reliqua commoveris celeriter
sorba vitiantur. Quidam hoc idem pomum in passo,[1] 5
quidam etiam in defruto commode servant, adiecto
spissamento aridi[m] foeniculi, quo deprimantur ita

ream. (1) *urceolis* Br.. (2) *super* Sang. (1) *in passo* ex Saug. *quidam* ex

lum *cineream* annotassel. Equidem aul *cinerem lixivum* aul *cineream lixiviam* dicendum esse censeo; posteriorem rationem suadenle Saogerm. praeluli. Vide ad cap. 22, secl. 4.

Quo sit pinguior) Vvam passam fieri ferventi oleo adustam, tradil etiam Plinius 14, s. 11, in loco infra ad c. 39 laudando, ad quem Dalecampius monet, eadem ratione hodieque Monspessulanos uvam passam parare.

Eodem) Sang. praepooil *De Sorbis.*

Intra tectum) Plinius 15, secl. 18, no. 3: *Sorba quoque et scrobibus, gypsato operculo, duum pedum terra superinducta, in loco aprico, inversis vasis: et in doliis, ut uvas cum ramis suspendi.* ubi recle monuil Pintianus, verba ita esse transponenda: *et scrobibus duum pedum, gypsato operculo, terra superinducta.* Idem no. 4: *Plerique vero in scrobe duum pedum altitudinis arena substrato et fictili operculo, dein terra operto.* Palladio II, 15: *Sorba servantur hoc genere. Lecta duriora ac posita, ubi mitescere coeperint, fictilibus usque ad plenum clauduntur urceolis, gypso desuper tectis, et bipedanea scrobe loco sicco sub sole merguntur ore perverso et desuper spissius terra calcatur.* Verba igitur huius loci *intra tectum* vitiosa esse videntur; aprico enim loco el sub sole scrobes fieri debenl, non in loco lecto. Sed eliam infra cap. 44, sect. 3, fossulae lripedaneae siccissimo loco sub tecto fiunt ad similem usum.

sorba, ut semper[m] ius supernatet, ac nihilominus picata opercula diligenter gypso linunt,[n] ne possit spiritus introire.

XVII. Sunt quaedam regiones, in quibus vini ideoque etiam aceti penuria est. itaque hoc eodem tempore[a] ficus viridis quam maturissima legenda est,[b] utique[c] si iam pluviae incesserunt, et propter imbres in terram decidit: quae quum sublecta est, in dolium vel in amphoras conditur, et ibi sinitur fermentari: deinde quum exacuit, et remisit liquorem, quicquid est aceti, diligenter colatur, et in vasa picata bene olida diffunditur. Hoc primae[h] notae acerrimi aceti usum praebet, nec unquam situm aut mucorem con-
2 trahit, si non humido loco positum est. Sunt qui multitudini studentes aquam ficis permisceant, et subinde maturissimas ficus recentes[e] adiiciant, et patiantur in eo iure tabescere, donec satis acris aceti sapor fiat: postea in iunceis fiscellis vel sparteis saccis percolant, liquatumque acetum infervefaciunt,[f] dum spumam et omnem spurcitiam eximant: tum[g]

cod. et I. B. Br. R. addidi. (m) *spissi* I. B. Br. R. Sang. (n) *spius* B. *supius* R. *deprimatur* Sang. (n) *liniunt* I. B. Br. R.

Cap. XVII. totum om. Lips. (a) *est ficus* Br. *fructus* P. (b) *est* om. Br. (c) Vulgo intersertum *etiam* (*et* I. B. Br. R.) om. Sang. (d) *primitie* P. (e) *recentis* Br. (f) *infervefaciant* A. Iunt. Gr. G. H. St. (g) *torridi tum salis* Br. (h) *adiiciant* A. Iunt. G. Gr. H. St.

Cap. XVII. *Penuria*) Vinum ex pomis variis, adeoque ex fico fieri testatur Plinius 14, 19, ex iisdem etiam fermentatione continuata vinum transit pomorum in acetum, quod vini vitium cum Horatio dixit bene Plinius. Itaque e Cypria fico et acetum praecellens fieri monet Plinius l. e. Quomodo acetum ex malis, pyris, sorbisque fiat, docuit Palladius. Geoponica VIII, 41: *τινὲς δὲ ἐκ τῶν σύκων τῶν ἐπὶ τοῖς δένδροις βρεχομένων καὶ σηπομένων ἐμβάλλουσιν εἰς ὕδωρ καὶ ἐάσαντες συσσαπῆναι ὄξος ἐποίησαν.* Caricarum defrutum a Romanis colorem dictum habet Apicius II, 2.

Picata bene olida) Infra c. 38. 4: *amphoras bene picatas et bene olidas.*

Sparteis saccis) Supra IX, 15, 12: *tenui vimine rarius contextus saccus inversae metae similis, qualis est quo vinum liquamus.* Cf. infra ad cap. 19. 4.

torridi salis aliquid adiiciunt,[h] quae res prohibet vermiculos aliave innasci animalia.

XVIII. Quamvis priore libro, qui inscribitur[a] Villicus, iam diximus quae ad vindemiam praeparanda sunt, non tamen alienum est[b] etiam villicae de iisdem rebus praecipere, ut intelligat suae curae esse debere, quaecunque sub tecto administrantur circa vindemiam.[c] Si ager amplus, aut vincta aut arbusta grandia sunt, perenne fabricandae decemmodiae[d] et trimodiae, et[e] fiscellae texendae et picandae: nec minus falculae,[f] et ungues ferrei quamplurimi parandi et exacuendi sunt, ne vindemiator[g] manu destringat uvas, et non minima fructus portio dispersis acinis in terram dilabatur. Funiculi quoque fiscellis aptandi sunt, et lora trimodiis: tum lacus vinarii et torcularii et fora omniaque vasa, si vicinum est mare, aqua marina, si minus, dulci eluenda sunt, 2 3

Cap. XVIII. (a) *scribitur* I. B. Br. R. L. (b) *exstet iam* iidem libri. (c) *undecimam* Br. (d) *decemmodiae* I. B. Br. R. Iunt. *decomodie.* Vulgo erat *decimodiae*, cum tamen infra c. 5n. a. 8. *decemmodiae* leguntur Lips. *perennie* Sang. (e) *et* om. I. B. Br. R. Sang. (f) *faculae* Eaed. L. Sang. (g) *vindemitor* I. B. Br. R. deinceps *distringat* correxi ex Sang. (h) *adsi-*

Vermiculos) Larvas muscarum variarum, Κώνωπα ex vino acido nasci, iam olim monuit Aristoteles. Anguillas aliaque minuta, oculo vix persequenda armata animalia in aceto vidit recentior demum aetas.

Cap. XVIII. *Perenne*) i. e. per totum annum. Polit. Tromb. Sang. *perennie* habent. In suo Pont. reperit *pere*, unde coniicit, *bennae fabricandae*.

Et picandae) Fiscellas picatas uvis colligendis et deportandis, ne succus emanaret, Gesner comparavit cum Catonis cap. XI urnis et amphoris apertis.

Vindemiator — destringat) Sang. lectionem omiserat Ernesti. *Vindemitor* Edd. I. B. R. quam formam habet etiam Plinius, Ovidius, Horatius et Seneca.

Et torcularii) Vrsinus malebat: *et ita torcularia.* Supra XI, 2, 71: *torcularia et fora diligenter emendata et lota* habet.

Aqua marina) Geoponica VI, 1: πλυθήτω ἢ θαλάσσῃ ἢ ἅλμῃ θερμῇ καὶ σπογγισθήτω. vasa ipsa supra XI, 2, 70, lavat noster marina vel aqua salsa. Geoponica V, 10, torcularia viginti diebus ante vindemiam aperiri iubent, quo perflentur, aqua etiam marina conspergi et suffumigari.

et commundanda, et diligenter assiccanda,[h] ne humorem[i] habeant. Cella quoque vinaria omni stercore liberanda, et bonis odoribus suffienda, ne quem
4 redoleat foetorem[2] acoremve. Tum sacrificia Libero Liberaeque et vasis pressoriis[l] quam sanctissime castissimeque facienda: nec per vindemiam ab torculari aut vinaria cella recedendum est, ut[m] omnia, qui[n] mustum conficiunt, pure mundeque faciant; nec furi
5 locus detur partem[o] fructuum intercipiendi. Dolia

gnanda P. (i) *umorem* P. deinde *habeat* Sang. (2) *fetorem* I. B. Br. *fectorem* R. (l) *pressori* I. B. Br. R. (m) *et* ins. P. S. (n) *qui* P. S. *quae* reliqui. deinde vulgo *ne furi*. (o) Ita pro *praesentem fructum* Lips. I. B.

Cella vinaria) Vinum enim omnem odorem, ut oleum, facillime concipere, monet etiam Theophrastus C. P. VI, 28. Cellam vinariam struunt ordinantque praeter Geoponica Cato III, 2; Varro I, 11, 2; Columella I, 6. 9; Palladius I, 18, 1. Vasorum vinariorum formam et cellae vinariae ordinationem descripsit et pinxit nescio quis Gallus in Journal oeconomique Decembr. 1766, p. 547, quem locum Promtuarium novum Hamburgense conversum dedit in nostrum sermonem. Sed is nullis scriptorum auctoritatibus usus est.

Vasis pressoriis) Vitium vidit Gesner, qui malebat e *vasis pressoriis*. Edd. I. B. R. *pressori* habent. Forte latet nomen genii alicuius seu daemonii. An fuit *Libero Liberaeque vitis repertoribus*, ut apud Varronem I, 2, 19? Sacrificium credo intelligi, quod *Sacrimam* vocatum refert Festus, quum musto pro uvis primis et vasis et vino ipso Libero sacrificabant. Sed idem *suffimenta dicebant quae faciebant ex faba milioque molito mulso sparso; ea diis eo tempore dabantur, quo uvae calcatae prelo premebantur.* Baccho capram et ψαιστὰ sacrificat auctor Epigr. in Analect. T. II, p. 239; Varro L. L. V, p. 47: *Aliquot locis vindemiae primum a sacerdotibus publice fiebant, ut Romae etiamnum. Nam flamen Dialis auspicatur vindemiam et ut ius sit vinum legere, agna Iovi facit, inter cuius exta caesa et porrecta flamen prorsus vinum legit.* Ita enim pro vulgato *iussit* correxit Isa. Guil. Verosim. I, 25. Nunc malim corrigere h. l. *Liberaeque pro vino et vasis pressoriis.* Festus: *Sacrificium, quod pro uvis primis fieret, a veteribus Sacrima est appellatum. — Est autem Sacrima mustum in amphoram inditum sacrifici causa pro vinis et vino, quae quasi sacra dicta, quod sacra Libero fit.* In Pauli Excerpto est: *Sacrima appellabant mustum, quod Libero sacrificabant pro vineis et vasis et ipso vino conservandis.* ubi vide Scaligeri notam. Liberae mentionem in his vides omissam.

Partem fructuum) Ita mecum legit Pontedera pro vulgato *praesentem fructum*. Non omnis enim intercipitur fructus tam facile. Deinceps *nec furi* pro *ne furi* posui, admonitus ab Abr.

quoque et seriae caeteraque vasa ante quadragesimum vindemiae diem picanda[p] sunt, atque aliter ea quae demersa sunt humi, aliter quae stant supra terram. nam ea quae demersa sunt, ferreis lampadibus ardentibus calefiunt, et quum pix imum[q] in fundum destillavit, sublata lampade, rutabulo ligneo et ferrea curvata radula ducitur,[r] quod destillavit,[s] aut quod in lateribus haesit: deinde[t] penicillo detergitur, et ferventissima pice infusa novo alio rutabulo et[v] scopula picatur. At quae supra terram consistunt,[x] com- 6

Br. R. (p) *picandae* R. (q) Ita pro *picem in* Lips. *pixim* P. *destinavit* Br. (r) *dicitur* I. B. R. recte Br. (s) *distillavit* I. B. Br. R. (t) *Dein* P. (v) *e scopula* I. B. R. recte Br. (x) *et* add. I. B. Br. R. *hae* Saug. *compluris*

Gronovio. *ne* enim cum antecedentibus nexum significat, qui nullus est h. l.

Quadragesimum) Plinius 14, s. 27: *Picari oportere protinus a Canis ortu, postea perfundi aqua marina aut salsa.* Geoponica VI, 4, vetera dolia sub exortum caniculae, nova statim e camino extracta picari iubent. Plinius 18, s. 74: *iustum vindemiae tempus ab aequinoctio ad Vergiliarum occasum dies 44, ab eodem die oraculum occurrit frigidum picari pro nihilo ducentium.* Vide et supra XI, 2, 70.

Pix imum) Ita ex libris pro *picem in* legi debere monuit Pontedera et ratio grammatica iubet. Plinius 18, sect. 64: *dolia quassa sarcire, ipsorumque laminas scabendo purgare aut novas facere*, ubi ex editione principe *tabulas* restituit Brotier, ut lignea vasa seu cupae intelligerentur.

Demersa sunt) Plinius 14, sect. 27: *Mitiores plagae doliis condunt, infodiuntque terrae tota, aut ad portionem situs. Item coelum praebent; alibi vero impositis tectis arcent. — Quin et figuras referre. Ventruosa ac patula minus utilia. — Imbecilla vina demissis in terram doliis servanda, valida expositis.* De forma doliorum et collocatione in cella vide Geoponica VI, 2 et 3. Loca Pandectarum et Cuiacii Observ. II, 36, laudavit ad h. l. Gesner. Figuram doliorum, rationem picandi collocandique hodieque in insula Cypro usitatam, accurate descripsit partem etiam pinxit *Mariti del vino di Cipro. Firenze* 1772. Hodieque in Italia labra figulina ponunt, in quibus mustum defervescat; quae cum doliis id habent incommodi, quod calorem *frigusque* citius concipiunt et retinent, quam lignea. Quod de alvariis testaceis monuit iam olim Columella, et de labris figulinis Feброni c. 5, de Vinorum conficiendorum arte. Hodieque romanae Hierarchiae regiones quaedam doliis figulinis vina recondunt teste *Fineo. Vettine* vocant ea vasa atque intus cera flava illinunt.

Lampadibus) craticulae formam habentibus et in dolium demersum demissis cum pice indita. Aeneam lampadem habet Iuvenalis III, 285.

plures dies, antequam curentur, in solem producuntur.
deinde quum satis insolata sunt, in labra convertuntur,
et subiectis parvis tribus lapidibus suspenduntur,
atque ita ignis subiicitur, et tamdiu incenditur, donec
ad fundum calor tam vehemens perveniat, ut
apposita manus patiens eius non sit: tum dolio in
terram demisso,[y] et in latus deposito,[z] pix ferventis-
7 sima infunditur, volutaturque,[a] ut omnes dolii partes
linantur. Sed haec die quieto a ventis fieri debent,
ne admoto igne quum[b] afflaverit ventus vasa rumpantur.
Sunt[c] autem satis[d] sesquicullearibus doliis
picis durae pondo vicenaquina.[e] nec dubium, quin
si quinta pars picis brutiae in universam cocturam
adiiciatur, utilissimum sit omni vindemiae.

XIX. Cura quoque adhibenda est, ut expressum mustum perenne sit, aut certe usque ad venditionem durabile. quod quemadmodum fieri debeat, et quibus conditurís adiuvari, deinceps subiiciemus. Quidam partem quartam eius musti, quod in vasa plumbea coniecerunt, nonnulli[a] tertiam decoquunt. nec dubium, quin ad dimidium[b] si quis excoxerit, meliorem

Br. (y) *dimisso* Br. (z) *deposita pix* I. B. Br. R. (a) *volvaturque* Br. (b) *quom* Br. (c) *Sunt autem sesq. omisso satis* Br. (d) *Satis autem sesq.* Pol. Sang. (*e*) *satis* add. Br. *bruciae* Br. *Brutiiae* Ald.

Cap. XIX. (a) *nonnullam* Br. (b) *dimidiam* aula Commel. omnes. (c)

Picis brutiae) Palladius Sept. 11: *In doliis picandis hic modus erit, ut dolium ducentorum congiorum XII libris picetur; deinde pro minoris aestimatione subducas.— Diligentiores optimae cerae in decem* (*viginti* Vincent. cum libris scriptis) *picis libras unam libram miscent, quae et odori proficit, et sapori et picem lenitate permulcens frigoribus eam non patitur dissilire. Picis tamen gustu exploranda dulcedo est, quia saepe vina eius amaritudine vitiantur.* Contra Plinius 14, s. 25: *Pix in Italia ad vasa vino condendo maxime probatur Brutia. Fit et piceae resina — nam ceram accipientibus vasis compertum est vina acescere.* Cautelam eandem in addenda cera habent Geoponica VI, 5, 10, et c. 7, 2. Picarias in silva Sila Brutiorum a censoribus locatas memorat Cicero Brut. cap. 22.

sapam[c] facturus sit, eoque usibus utiliorem, adeo quidem, ut etiam vice defruti sapa, mustum, quod est ex veteribus vineis, condire possit. Quaecunque 2 vini nota sine condimento valet perennare, optimam esse eam censemus, nec omnino quidquam permiscendum, quo naturalis sapor eius infuscetur. Id enim praestantissimum est, quod suapte natura placere poterit.[d] Caeterum quum aut regionis vitio, aut novellarum vinearum mustum laborabit, eligenda erit pars vineae, si est facultas, Amineae, si minus, quam bellissimi vini, quaeque erit et[e] vetustissima et minime uliginosa. Tum observabimus decrescentem lunam, 3 quum est sub terra, et sereno siccoque die uvas quam maturissimas legemus,[f] quibus proculcatis mustum quod defluxerit, ante quam prelo pes eximatur, satis de lacu in vasa defrutaria deferemus,[g] lenique primum igne et tenuibus admodum lignis, quae cremia[h] rustici

saporem I. B. Br. R. (d) *potuerit* I. B. Br. R. (e) *ut* I. B. Br. R. (f) *leginus* I. B. Br. R. (g) *conferemus* S. *deferamus* I. B. Br. R. Deinde *leni* S. pro *levi* vulgato dedit. (h) *gremia* I. B. Br. R. H. A. Gr. G. (i) *Iisque*

Cap. XX. *Sine condimento*) Plinius 23, s. 24: *saluberrimum vinum, cui nihil in musta additum est, si nec vasis pix affuit.* Ceterum *perennare* ex Sang. annotavit Gronov. quod probo. Vulgo *perennari.*

Eximatur, satis) Praeclare Vrsinus emendabat: *exprimatur, statim.* Pontedera multo minus feliciter: *quam prelo pressum sit, eximatur statim de lacu: in vasa defrutaria deferamus.* Ita enim variatio structurae verborum fit ingrata, ne dicam, barbara. Pedem vinaceorum habes infra cap. 36 et 43, 10. Est massa vinaceorum expressa, cui superfusa aqua lora fit, quam Hispani hodieque *Aqua pie*, i. e. aquam pedis appellant, teste *Carter* Itinerar. Malacensis T. II, p. 372, vers. germaniese.

Cremia) Plinius 18, sect. 74: *hoc tempus et defrutum coquendi silente luna noctu; aut si interdiu, plena; ceteris diebus aut ante exortum lunae aut post occasum. Nec de novella vite aut palustri, nec nisi e matura uva, neo nisi foliis despumandum; quia si ligno contingatur vas, adustum ac fumosum fieri putant.* Ceterum de voce *Cremium* bene disputavit Gesner in Thesanro L. L. Glossae Isidori: *Gremia siccamina lignorum* habent. In Florentinis Pandectis *gremiales arbores* et *gremia ligna* defendit Ant. Augustinus Emend. III, 7.

appellant, fornacem incendemus, ut ex commodo
4 mustum ferveat. Isque[1] qui praeerit huic decoquendo, cola iuncea vel spartea sed[2] crudo, id est non

B. R. (2) Ita pro Sang. (1) Ita pro *utique* Sangerm. 2. sc *f. v. dimit-*

Cola — spartea) Supra IX, 15, 12: *tenui vimine rarius contextus saccus inversae metae similis, qualis est quo vinum liquamus*, et supra 17, 2: *sparteis saccis percolant*. Graeci similitar σάκκον dixere atque hinc vina colare et eliquare σακκίζειν. Vide Cornarium ad Galenum de Compos. medic. pag. 287. Aliter etiam ὑλιστήρ appellabatur graece colum vinarium. Primus colorum usus fuit in vinis faeculentis et turbidis eliquandis et purgandis, cui deinde multa luxuriae ingenium addidit. Non solum enim in colorum materia subtilitatem adbibuit exquirenda, sed et colo indidit varia medicamenta, quibus vini vires vel frangerentur, vel odor augeretur. De primo usu testatur Martialis XII, 6: *ut liquidum potet Alauda merum turbida solicito transmittere Caecuba sacco*. Idem II, 40: *Caecuba saccentur*. Varia excogitavit deinde luxuria ad vinorum vires frangendas et temperandas. Hinc colum nivarium Martialis XII, 103: *Setinos moneo nostra nive frange trientes; pauperiore mero tingere lina potes*. Idem deinde Epigr. 104, de Sacco nivario sic: *attenuare nives norunt et linea nostra; frigidior colo non salit unda tuo*. Vnde apparet, cola nivaria non fuisse ex linteo facta, sed solos saccos. Quae vero diversitas fuerit coli nivarii, equidem ignoro. Attenuari vinum nivario colo seu sacco, testatur Martialis. Plinius 23, s. 24: *utilissimum omnibus vinum sacco viribus fractis*. Idem 14, s. 28: *ut plus capiamus, sacco frangimus vires. Castrare saccis vina* idem dixit 19, s. 19, num. 2. Praeterea colo indebantur varia medicamenta. Ita Plinius 15, s. 37, de oleo myrteo: *oleo quoque inest quidam vini sapor simulque pinguis liquor, praecipua vi ad corrigenda vina, saccis ante perfusis. Retinet quippe faecem, nec praeter purum liquorem transire patitur, datque se comitem praecipua commendatione liquato*. Quae transtulit ex Theophrasto de Causis Plant. VI, 9, ubi de saporibus agit: οἱ δ' οὐχ ὁμοίως ἔνδηλοι ὥσπερ ὁ οἰνώδης ἐν τῷ μύρτῳ, ἔτι δὲ ἧττον ὁ λιπαρός. ἔχει γὰρ καὶ τοιοῦτον ὃς ἐφίσταται τῷ οἴνῳ σακκιζομένῳ. καὶ ἀφαιροῦσιν αὐτὸν καὶ καίουσιν ἐπὶ τῶν λύχνων. Panem triticeum in saccos additum gravitatem odoris in vino emendare tradit Plinius 22, s. 28. Polentam in saccos vinarios addi, ut vina mitigentur, idem refert 24, s. 1. Anisum quoque saccis addi monet 20, s. 72. Quum vinum in coena apponendum colo frangebatur, εὐνουχίζειν καὶ ἀποθηλύνειν dixit etiam Plutarchus Sympos. VI, 7. Sed sacci et coli usus erat etiam ad vina defaecanda et eliquanda, quum transfundebantur, ubi praecipue remedia varia addebant, quae docent Geoponica VII, c. 37, de vinis percolandis. Eiusmodi vina, quae in diffusione percolantur, οἴνους διηθικούς, i. e. colatoria vocat Theophrastus C. P. VI, 24, ubi monet, vina dulcia et mollia sine odore esse, contra tenuia odoratiora esse reliquis, sed celerius

malleato sparto, praeparata habeat: itemque fasciculos foeniculi fustibus illigatos, quos possit usque ad[l] fundum vasorum demittere, ut quidquid fecis[m] subsederit, exagitet, et in summum reducat:

tere Br. (m) *faecis se supers.* I. B. Br. R. *supersederit* etiam Sang. (n) *quam* I. B. Br. R. (o) *sive* om. Eaed. (p) *cydonea* I. B. R. Sang. *cydonia*

quam pinguia et crassa vitiari (*παρίστασθαι*. Geoponica *παρατρέπεσθαι* et *τρέπεσθαι* dicunt; pessime Interprea latinus *consistere et perfici*). Vna cum odore vini fieri quandam separationem humidi terreique elementi, dum faex desidit et aquosa pars exhalat. Atque hinc apparere ait vini fragrantiam esse ex attennatione et separatione atque exhalatione. Atqua in ipso dolio, quod vinum sit infimum faecique propius, minus esse odoratum. Quam ob rem celerius etiam depravari vina, quae percolari soleant; ita enim fieri tenniora. Denique ex vinis tenuioribus, vetustioribusque fieri odoratiora; saporis autem gratam mollitiam, at robur nusquam cum odore iunctum reperiri. Vina quaedam collina similiter esse odorata, sed dura et minus grata gustu; vina omnia vetustate amarescere. Vinum verti (*τρέπεσθαι*, *παρίστασθαι*) dicitur, quum in vappam transit; quod notandum inprimis; nam aliqua vina, priusquam in vappam mutentur, in acetum transeunt, quod est *ὀξίζειν*. Quum vero vinum vertitur et mutatur in vappam, aërem, et humorem acidinsculum eructat. Hoc dum fit, dolium concalescit, et opercula sudant seu humescunt; contra sicca sunt opercula, ubi in acetum transit vinum; tunc enim aër copiosus attrahitur. Vini vertentis experimentum hoc inter alia memorant Geoponica VII, 15, si laminas plumbeas vel aereas in dolio suspensas corrosas repereris. Alia a flore vini signa habent eadem Geoponica et Plinius 14, cap. 20 et 21, s. 25. Florem vini fugientis et vertentis se signum habet Columella infra c. 30, et Cato XI, 2. Florem dictum putem non solum ideo, quod effloreseit tennis cuticula in summo vino, sed quod etiam talia vina, mox vertenda, fiunt odoratiora ex observatione Theophrasti. Faeces simul subsidunt, parsque terrestris ab aquosa exhalante separatur. Subtilior Catius Horatianus Serm. II, 4, 51: *Massica si coelo supponas vina sereno nocturna, si quid crassi est, tenuabitur aura, et decedet odor nervis inimicus; at illa integrum perdunt lino vitiata saporem.* Hinc denique intelliges locum Geoponic. VI, 3, ubi in doliis magnis vina iterum effervescere facile aiunt et florem cum odore evomere. Est enim flos ille repetiti fervoris signum, quem sidere non sinunt, ne putredinem creet et vinum vappidum efficiat, sed musto fervescenti admiscent iterum. Vide Sprengeri librum de Vinis emend. p. 121 et 126.

Crudo) Hinc apparet, quid sit *ὠμόλινον*, quod in Hippocrate de Fistulis Celsus VII, 4, interpretatur linum crudum.

tum colis omnem spurcitiam, quae[o] redundarit, expurget. nec absistat id facere, donec videbitur eliquatum omni fece mustum carere. tum sive[o] mala cydonia,[p] quae percocta[q] sublaturus sit, seu quoscunque voluerit convenientes[r] odores adiiciat, et nihilo minus subinde foeniculo peragitet, nequid
5 subsederit,[s] quod possit plumbeum perforare. Quum deinde iam acriorem potuerit ignem vas sustinere, id est, quum aliqua iam parte mustum excoctum in se fervebit, tum codices et vastiora ligna subiiciantur, sed ita ne fundum contingant. quod nisi vitatum fuerit, saepe[t] vas ipsum [quod[v] aliquando contingit], pertundetur; vel si id[x] factum non erit, utique[y] aduretur mustum, et amaritudine concepta condituris
6 fiet inutile. Oportebit autem antequam mustum in vasa defrutaria coniiciatur, oleo bono plumbea[z] intrinsecus imbui, et[a] bene fricari, atque ita mustum adiici. ea res non patitur defrutum aduri.

XX. Quinetiam[a] diligenter factum defrutum, sicut vinum, solet acescere:[b] quod quum ita sit, memineri-

Br. (q) *praecocta* Br. *prococtae* I. B. R. (r) *convenientis* Br. (s) *subsiderit* Br. (t) Ita pro *vel* I. B. Br. R. Sang. (v) verba inclusa om. iidem libri. (x) *et* om. iidem libri. (y) *utque* Br. (z) Vulgo additum *ipsa* om. I. B. Br. R. Sang. uterque. (a) *et* om. I. B. Br. R. Iunt.

Cap. XX. (a) *Quum etiam* P. *indiligenter* S. (b) *acetosare* L. (c) *me-*

Plumbeum perforare) Sang. alter addit *vas*, recte, nisi plumbeum, ut ahenum dictum fuit sine addito altero vocabulo.

Quod aliquando contingit) Recte haec verba libri optimi omittunt, ut vulgo ante *vas* interpositum *vel*. Igitur inclusimus, suadente etiam Pontedera. Ceterum eadem ratione vas pertunditur, ut paulo antea perforatur, si quid faecis subsederit, et materia densior fundo adhaerens facilius ignem fortiorem conceperit, quam ipsum mustum recipit. Ideo ne vel mustum vel faecis materia fundum ipsum contingere possit, oleo bono imbuere iubet vas. Recte haec monuit etiam Gesner.

Cap. XX. *Diligenter*) Vix diligenti patrifamilias hoc accidet; quare Sang. lectionem *indiligenter* praefero. Ceterum antiquum lemma habet: *De defruto, quod quidam Neapolitanum vo-*

mus anniculo defruto, cuius iam bonitas explorata est, vinum condire. nam vitioso medicamine[a] fructus, qui perceptus est, vitiatur.[d] Ipsa autem vasa, quibus sapa aut defrutum coquitur, plumbea potius quam aenea esse debent. nam in coctura aeruginem remit- 2 tunt aenea, et medicaminis saporem vitiant. odores autem vino fere apti sunt, qui cum defruto coquuntur, iris, foenum Graecum, schoenum: harum rerum singulae librae in defrutarium, quod ceperit musti amphoras nonaginta, quum iam deferbuerit, et expurgatum erit, tum adiici debent. deinde si natura tenue mustum erit, quum ad tertiam partem fuerit decoctum, ignis subtrahendus est, et[e] fornax protinus aqua refrigeranda. quod etiam[f] si fecerimus, nihilo minus defrutum infra tertiam partem vasis considit.[g] Sed id 3 quamvis[h] aliquid detrimenti habeat, prodest tamen: nam quanto plus decoquitur (si modo non est adu-

dicamentum P. Lips. *medicamento tunc* S *tum* interpon. I. B. R. Br. (d) *vitiat* Lips. I. B. Br. R. S. (e) *et* deest I. B. R. Br. (f) *etiam* inser. P. Lips. S. (g) Ita pro *consedit* S. Ex eodem *vasi* annotavit Gronov. *considet* Iunl. quod probat Morg. I, 68. (h) *quanvis* Br. (i) *si* I. B. Br. R. (2)

cant. quod quam vere dictum sit, ignoro.

Defruto) Vinum acescens defruto corrigi affuso, deinde sulphurari et in cella profunda recondi docet Rozier cap. IX, de Vini cura.

Vitioso medicamine etc.) *Vitioso medicamentum te fructus — vitiat* Cod. Polit. *vitioso medicamentum tunc fr. — viciat* liber Pontederae. *vitiosum medicamentum cum fr. — vitiat.* quam postremam Trombell. Codicis scripturam unice probat Pontedera.

Plumbea potius) Plinius 14, s. 27: *de defruto et sapa coquendis: praeterea plumbeis vasis, non aereis, nucibusque iuglandibus additis: eas enim fumum excipere.* Vasa plumbea, praecipue si aqua marina musto decoquendo addebatur, musto quidem dulcedinem aliquam conciliabant, sed cum damno sanitatis, quae ex plumbo a sale marino et musti acido elemento corroso nasci debebat, recte monente Io. Becmann Hist. Inventor. T. I, p. 484. Nec ignorarunt veteres, plumbum a vini acore corrodi. Plinius enim 14, cap. 20: *vini*, inquit, *in vitium inclinantis experimentum est laminae plumbeae mutatus in eo color.* Quod experimentum accuratius enarrant Geop. VII, 15, quae laminas plumbeas, stanneas et aereas nominant.

stum) melius et spissius fit. Ex hoc autem defruto, quod sic[i] erit coctum, satis est singulos sextarios singulis amphoris immiscere.[k] quum amphoras musti[l] nonaginta in defrutario decoxeris, ita ut iam exiguum supersit de[m] coctura [quod[n] significat decoctum ad tertias]: tum demum medicamina adiicito, quae sint[o]

immisceri I. B. Br. R. Deinceps novo titulo interposito hoc: *De Defruto, quod quidam Neapolitanum vocant* novum caput XXI exordiuntur I. B. Br. R. *Cum amphoras.* Aldina eamque secutae reliquae interposuerunt *nam*, quod auctoritate Sang. et Lips. confisus omisi. (l) *vini* L. (m) *de tota* P. L. (n) *quas* I. B. Br. R. L. (o) *sunt* I. B. Br. R. (p) *ita* B. R. (q)

Spissius fit) Sang. alter: *fit. meliorque decoctio*, i. e. *ad mediam partem quam ad tertiam.*

Cum amphoras) Pro novi capitis titulo est in Edd. primis: *de defruto, quod quidam Neapolitanum vocant.* In Sang. est: *Alia compositio ad vinum condiendum, quam quidam Neapolitanam vocant.* Ignoro Neapolitanum hoc defrutum alibi nominari. Ceterum ante *cum amph.* male Aldina posuit *nam*, quod omittit etiam Sang. In altero Sang. est *amphoris musti immiscere.*

Quod significat) Verba inclusa ex glossa orta esse recte statuit Gesner, cui praeiverat Barth. Advers. 1, 14, p. 31. Ceterum Sang. *nemoturicae* teste Gronovio. — In Caesen. *supersit decoctaque significat*: in suo Pontedera reperit: *supersit de tota quae sign. decoctum ad tertiam.* unde Pontedera coniicit: *ita ut iam exiguum supersit de nota quae significat decoctum ad tertias, tum demum.* Ita egregie defenduntur verba, quae cum Gesnero damnata inclusi.

Medicamina) Omissum in his scriptoribus annotabo ex Aristotelis Problem. XXI, 35, origani heminae duae in musti amphoram coniectae vinum dulce efficiunt. Causam eam putat esse philosophus, quod origanum aqueas partes et faeces exsugat, unde austeritas existit vini. Argumento esse vina, quae aqua affusa minus fiant mollia, quemadmodum et illa, quae diutius in faecibus suis esse passi sumus. Passum etiam fieri (γλυκὺ) ex uvis insolatis diu, ut solis vapor aquam dissipet et reliquos humores concoquat. Idem igitur facere in musto origanum. Origanitem vinum obiter Cato nominat cap. 127. Medicamentorum rationes in musto et vino adhibendorum optime exposuit Gallus Rozier et nostras Sprenger, quorum libros consulent, qui accuratius praecepta veterum intelligere et iudicare voluerint. Obiter hic quaedam vini medicamina et experimenta ex Vincentio apponam Specul. nat. VI, 89. *Vinum calidissimum in dolio positum, volensque frangere dolium, accipit exterminationem sui caloris a minima casei particula, si ponatur intra ipsum. Caseus namque porosus, intra poros suos ebullientis vini spiritum accipit, illumque ex sua frigiditate alterat, et tunc vinum ab ebullitione quiescit.* Muati experimentum, an aquam additam habeat, tale memorat ibidem: *Ovum*

-ut liquida, aut resinosa, id est, picis liquidae Ne-
meturicae, quum eam diligenter ante aqua marina de-
cocta perlueris, decem sextarios: item[p] resinae terebin-
thinae sesquilibram. Haec quum[q] adiicies, plumbeum 4
peragitabis, ne adurantur. quum deinde ad tertias
subsederit coctura, subtrahe ignem,[r] et plumbeum
subinde agitabis, ut defrutum et medicamenta coëant:
deinde quum videbitur mediocriter calere defrutum,
reliqua aromata contusa et cribrata[s] paulatim insper-
ges,[t] et iubebis rutabulo ligneo agitari quod decoxe-
ris, eousque dum defrigescat.[v] Quod si non ita, ut
praecepimus, permiscueris, subsident aromata, et
adurentur. Ad praedictum autem modum musti adiici 5
debent ii odores, nardi folium, iris illyrica, nardum
gallicum, costum,[x] palma, cyperum, schoenum, quo-
rum singulorum selibrae satisfacient: item myrrhae[y]
quincunx, calami pondo libram, casiae selibram,

cum om. P. (r) *inde* P. L. (s) *cristrata* B. R. (t) *inspares* L. voluit *insparges*. (v) *quum defrigescat* Sang. vulgo *defrigescit*. Ea eodem deinceps vulgatum *praecipimus* correxi. (x) *crocum* I. B. Br. R. Ald. *cortum* P. et libri Victorii. *costum* Sang. (y) *murrham pondo cana* P. *murram*

imponimus, quod statim descendit, si aqua imposita fuerit. Quod ideo fit, quia mustum, dum purum est, duplicem calorem habet, unum scilicet a propria complexione, alterum a loco generationis suae — et ille duplex calor facit ebullitionem in musto, quae prohibet ovum descendere. Sed aqua modica apposita calor exstinguitur et ebullitio esse definit, ovumque descendit. Similiter in vino, in quo ovum descendit, postquam exhalaverit calor, quem a loco generationis suae accepit. Vinum exhalatione calida sub sole positum paulatim in acetum transire monet Idem VI, c. 85.

Costum) Victorius sic correxit librorum suorum *cortum*. Praeterea *nardus gallicus* scribendum mihi videtur; etsi video librarios etiam in reliquis speciebus casum turbasse.

Libram — selibram) Morgagni malebat bis *libra* et *selibra* legi. Cui apposuit Gesner cum Gronovio de P. V. I, 6, p. 28, locum Livii XXVI, 47: *paterae aureae fuerunt ducentae septuaginta sex, libras ferme omnes pondo*. Addidit locum nostri infra cap. 28, 1: *quae sit instar pondo quincuncem*. Sed haec vitia sunt, atque emendanda, non defendenda esse mihi videntur.

amomi pondo quadrans, croci quincunx, cripae pam-
6 pinaceae[z] libram. Haec, ut dixi, arida contusa et
cribrata debent adiici, et his commisceri rasis, quod
est genus crudae picis: eaque quanto est vetustior,
tanto melior habetur. nam longo tempore durior fa-
cta, quum est contusa, in pulverem redigitur, et his
medicaminibus admiscetur. satis est[a] autem praedictis
ponderibus sex libras eius misceri. Ex hac composi-
tione, quantum in sextarios musti quadragenos octo-
nos adiiciendum sit, incertum est; quoniam pro na-
tura vini aestimari[b] oportet, quod[c] satis sit: caven-
dumque est, ne conditus sapor intelligatur. nam ea
7 res emptorem fugat. Ego tamen, si humida fuerit

pondo quicunx Sang. (z) *crispae* Sang. *pampinaceae* I. B. Br. R. *facta cum est, contusa in pulvere* Br. *pulvere* etiam Ald. (a) *est* om. Br. (b) *existimare* I. B. Br. R. (c) *quid* I. B. Br. R. Lips. (d) *in singulis* Sang.

Cripae) H. Barbari emendationem *sertae campanicae* cum Pontedera unice probo. Eandem in vino odorato adhibet Cato c. 107 et 113.

Rasis) Harduinus putabat esse rabulanam picem, de qua Plinius 14, s. 24: *Italiae pars aliqua rabulana pice ac resina condire musta vulgare est ei, provinciisque finitimis.* Geoponica VII, 12: *πίσσα βρυτία, τουτέστιν ἡ ἐν τοῖς πυθμέσι τῶν κεράμων εὑρισκομένη κοπεῖσα καὶ διὰ κοσκίνου τῷ οἴνῳ ἐμβληθεῖσα μονίμους τοὺς οἴνους ποιεῖ.* Comparat Pontedera Italicum *rasa*, quod de gummi cerasi, amygdali, pruni et similium dicitur. Equidem vocabulum vitiose scriptum esse puto. An voluit zopissam dicere, quam ἀποξυομένην, derasam navibus maritimis picem cum cera marino sale duratam dixit cum Dioscoride I, 98, Plinius 24, sect. 26? Sed nunc video cap. 23, s. 1, haec tradi: *pix corticata appellatur — ea sic conficitur ut dura sit, et quanto est facta vetustior, eo melior in usu est. nam omni lentore misso facilius in pulverem resolvitur atque cribratur.* Vnde patet, de eadem re utrobique loqui Columellam; etsi nec alterum locum sanum praestiterim.

Humida vindemia) Propter rorem, nebulas et pluvias. Eadem valet observatio, si ex locis palustribus mustum erit; cap. 28, s. 2, aut si quo in agro vinum acescere solet cap. 26. Solent hodieque Hispani uvis calcandis calcis ustae partem admiscere, quae nimiam aquam acoremque exsugat. Ceterum eadem remedia ex Geoponicis VII, 4, transtulit Crescentius IV, 26 et Palladius Octobri XIV, 4. Plinius 14, 19: *Africa gypso mitigat asperitatem, nec non aliquibus sui partibus calce.* Noxam sanitati inde timebant medici quidam, ex quorum sententia Plinius libro 23, 1: *marmore enim et gypso aut calce condita*

vindemia, trientem; si sicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras miscere solitus sum [ita, ut quatuor urnarum esset musti modus: urna autem quatuor et viginti sextariorum]. Nonnullos agricolas singulis[d] amphoris quadrantem medicaminis indidisse scio, sed hoc coactos fecisse propter nimiam infirmitatem vini eiusmodi, quod vix triginta diebus integrum permanebat. Hoc tamen mustum, si sit ligno- 8
rum copia, satius est infervefacere, et omnem spumam cum fecibus[e] expurgare: quo facto decima pars decedet,[f] sed reliqua perennis erit.[g] At si lignorum penuria est, marmoris vel gypsi quod flos appellatur uncias singulas, item ad tertias decocti defruti sextarios binos singulis amphoris miscere oportebit. Ea res etiamsi non in totum perennem, at[h] certe usque in alteram vindemiam plerumque[h] vini saporem servat.

XXI. Mustum quam dulcissimi saporis decoquatur[a] ad tertias, et decoctum, sicut supra dixi, de-

(e) *faucibus* I. B. Br. R. (f) Vulgo *decidet*. (g) *est* P. (h) Ita pro *perennat* ex Saug. scripsi cuius lectionem annotavit Gronov. Deinceps *plerunque* Br. Ald.

Cap. XXI. (a) *decoquetur* I. B. Br. R. Sang. (b) *et* I. B. R. Sang.

vina quis non etiam validius expaverit. Cineres hodieque Galliarum quaedam provinciae vino addunt, ut calcem Hispania, aliaeque nationes gypsum; quarum tamen rerum omnium vino immistarum noxam aut exiguam aut plane nullam esse rationibus physicis adstruere conatur Io. Becmann Hist. Invent. T. I, p. 486 seqq. Gypsum agit eadem vi qua calx, in vinum, eiusque acorem exsugit partibus iis, quas calcarias, necdum acido suo sibi saturatas, habet. Nec enim dubitari potest, gypsum veteribus eandem materiam terream dici, quam hodie eo nomine appellamus. Vide Becmannum l. c. p. 491.

Ita ut quatuor) Verba inclusa damnavit Gesner.

Decedet) Ita vulgatum *decidet* cum Gesnero correxi.

Cap. XXI. *Mustum*) Pontedera addi volebat ab initio: *De defruto quod adiicitur in vinum ad vetustatem*, quod est lemma capitis in Edd. primis. Contra Lips. habet: *Quemadmodum mustum infirmi generis ad vetustatem possit perduci*; consentit Sang. praeposito tamen *Aliter*.

frutum vocatur. quod quum defrixit, transfertur in vasa, et reponitur, ut post annum sit in usu. Potest tamen etiam post dies novem, quam refrixerit, adiici in vinum: sed[b] melius est, si anno requieverit. Eius unus sextarius in duas urnas musti adiicitur,[c] si mustum ex vineis collinis est: sed si ex campestribus,
2 tres heminae adiiciuntur. Patimur autem, quum de lacu mustum sublatum est, biduo defervescere, et purgari. tertio die defrutum adiicimus. deinde interposito biduo, quum id mustum pariter cum defruto deferbuerit, purgatur, et ita eo adiicitur[d] in binas urnas ligula cumulata, vel mensura semunciae[e] bene plenae[f] salis cocti et triti. Sal autem quam candidissimus coniicitur in urceo fictili sine pice, qui urceus, quum recepit[g] salem, diligenter totus oblinitur luto paleato, et ita igni admovetur, ac tamdiu[h] torretur, quamdiu strepitum edit. quum silere coepit, finem
3 habet cocturae. Praeterea foenum Graecum maceratur in vino vetere per triduum: deinde eximitur,

omittit Br. (c) *additur* I. B. Br. R. Ceterum Lips. hoc totum caput omisit. Ex Sang. vulgatum *Eius defruti* correxi. (d) Ita pro *condiicitur* I. B. Br. R. (e) *semiunciae* Eaed. (f) *plane* I. Br. R. *planae* B. (g) Vulgo *recipit* corr. Gesn. (h) Vulgo interpositum *iam* om. P. Sang. *tandiu* Br. Ald.

Defrixit) Vrsinus malebat *refrixit*. Sed supra cap. 20, s. 4, *defrigescit* est. Ceterum ex Sang. Gronov. annotavit *sit in usum*.

Etiam post) Sang. *et post*.

Eo adiicitur) Ita ex optimis Edd. scribi voluit etiam Pontedera. Vulgo *coadiicitur*. Deinde verba *vel mensura — plenae* veluti praecedentium glossam deleri voluit; in quo me non habet sibi assentientem. Mensuram salis varia ratione indicare voluit et potuit.

Strepitum edit) Plinius 31, s. 41: *In igne nec crepitat nec exsilit Tragasaeus sal neque Acanthius — Agrigentinus ignium patiens, ex aqua exsilit.* Solinus cap. 5. *Salem Agrigentinum si igni iunxeris, dissolvitur ustione: cui si liquor aquae proximaverit, crepitat veluti torreatur.* Ceterum de salis usu in vino seu musto vide infra ad cap. 23, s. 3. Locum Plinii explicuit Becmann ad Antigonum p. 224. Deinceps Sang. *maceratum* habet.

et in furno siccatur vel in sole: idque quum est aridum factum, molitur, et ex eo molito post salituram musti cochlear cumulatum, vel simile genus poculi eius, quae[i] est quarta pars cyathi, adiicitur in binas urnas. deinde quum iam perfecte mustum deferbuit et constitit, tantundem gypsi floris miscemus, quantum salis adieceramus: atque ita postero die purgamus dolium, et nutritum vinum operimus atque oblinimus. Hac conditura Columella patruus meus, 4
illustris agricola, uti solitus est in iis fundis,[k] in quibus palustres vineas habebat. sed idem, quum collina vina condiebat, aquam salsam decoctam ad tertias pro sale adiiciebat. ea porro facit sine dubio maiorem mensuram et odoris melioris: sed periculum habet, ne vitietur vinum, si male cocta sit aqua. Sumitur autem haec, ut iam dixeram, quam longissime a littore. nam liquidior et purior est, quantum[l] altiori mali hausta est. Eam si quis (ut Columella fa- 5
ciebat) reponat, et[m] post triennium in alia vasa eliquatam[n] transfundat: deinde post alterum triennium

(i) *qui* Br. Ald. (2) *fundis iis* Br. (l) *quam quae a litore maris* I. B. Br. R. nisi quod *littore* B. R. *altiore* P. Saug. Ald. (m) Ita pro *reponet*,

Vel simile — poculi eius) Recte haec verba suspecta habuit Gesner, velut ab interprete addita. Cochlear enim est quarta pars cyathi. Et grammatica ratio horum verborum vitium arguit. Tolerarem, si esset, *vel instar poculi eius, quae est quarta pars cyathi.* ut mensuram variaverit auctor, ut supra ligulam cumulatam salis vel mensuram semunciae bene plenae dixit. Potuit librarius aliquis verbum *instar* interpretatus esse *simile genus.*

Collina vina) Sang. omittit *vina*, teste Gronovio.

Quantum altiori) Plinius 14, s. 20: *quin et marinam aquam eiusdem rei gratia ex alto peti iubent, servarique ab aequinoctio verno, aut certe nocte, solstitio et Aquilone flante hauriri, vel si circa vindemiam hauriatur, decoqui.*

Reponat, et) Palladius ex Graecia Octobri XIV, 2, gypsum et aquam marinam addit: *aquam marinam mundam de puro et quieto mari, quam anno ante compleverint, reservari; cuius talem esse naturam, ut et salsedine vel amaritudine per hoc tempus careat et odore, et dulcis fiat aetate.*

decoquat usque ad partem tertiam: longe[o] meliorem
habebit condituram vini, nec ullum periculum erit,
ne vina vitientur. Satis est autem sextarios singulos
adiicere salsae aquae[p] in binas musti urnas: quamvis
multi etiam binos immisceant, nonnulli etiam ternos
sextarios: idque [ego[q]] facere non recusem, si genus vini tantum valeat, ut aquae salsae non intelli-
6 gatur sapor. Itaque diligens paterfamilias quum
paraverit fundum, statim prima vindemia tres aut
quatuor notas conditurae totidem amphoris musti experietur, ut exploratum habeat, quantum plurimum
salsae vinum, quod fecerit, sine offensa gustus
pati possit.

XXII. Picis liquidae alterum medicamen, quo mustum condias. Picis liquidae Nemeturicae metretam adde in labrum, aut in alveum, et in eodem infundito cineris lixiviae congios duos, deinde permisceto spatha lignea. quum requieverit, eliquato lixiviam: deinde iterum tantundem lixiviae addito, eodem pacto permisceto, et eliquato. tertio quoque idem facito. Cinis autem odorem picis aufert, et eluit

post Sang. (n) *eliquata* Sang. (o) *longiorem* I. B. Br. R. (p) Ita pro *salsae eosque* Sang. *easque* Br. (q) *ego* om. I. B. Br. R. postea *paterfamiliae* Sang.

Cap. XXII. *Picis*) Lemma antiquum: *Picis liquidae alterum medicamen, quo mustum condias*: Pontedera addendum recte censuit.

In eodem) Recte Gesner omitti voluit *in*.

Cinis autem) i. e. lixivia cineris. Scilicet *cinis*, ut graece κονία, dicitur non solum de cinere, sed etiam de aqua superfusa cineri atque inde destillante. Saepe tamen Graeci addunt σταχτὴν, i. e. destillantem, ut Romani lixivium, seu lixiviam cineris. Quidquid praeterea destillat sua sponte, Latini lixivum dixerunt. Ita legimus mustum et oleum lixivum, graece πρότροπον. Grammatici veteres et Varro ipse licem aiunt esse cinerem et aquam, cineri mistam atque inde destillantem; hinc elixari dici, quod cum aqua coquatur. Bene Caelius Aurel. Tardarum Pass. II, 3, destillatio aquae, cineribus liquatae, quam lixivium vocant. Sed haec omnia co-

spurcitiam. Post eodem addito picis Brutiae, si minus, 2
alterius notae[a] quam[b] purissimae quinque libras. Haec minute concidito, et admisceto pici Nemeturicae. tum aquae marinae quam vetustissimae, si[c] erit, si minus, ad tertiam partem recentis aquae marinae decoctae congios duos iniicito. Apertum labrum sinito in sole per Caniculae ortum, et[d] spatha lignea permisceto quam saepissime, usque eo, dum ea quae[e] addideris, in pice colliquescant, et unitas fiat. Noctibus autem labrum operire conveniet, ne irroretur.
Deinde quum aqua marina, quam addideris, sole con- 3
sumpta videbitur, sub tectum vas totum ferre[f] curabis. Huius autem[g] medicaminis quidam pondo quadrantem in sextarios XLVIII miscere soliti sunt, et hac conditura contenti esse. alii cyathos tres eius medicamenti adiiciunt in totidem sextarios, quot supra diximus.

XXIII. Pix corticata[a] appellatur, qua utuntur ad

Cap. XXII. (a) *notae* ex Sang. addidi. *bratte* add. Polil. *lexivae* ubique Sangerm. (b) *purissimae et quam optimae X pondo et resinae quam purissimae quinque* Sang. manu antiqua in margine adscripta habet. (c) *sic* P. (d) *et* om. I. B. Br. R. *spatha* Pol. (e) *quae ea* I. B. Br. R. (f) *fere* Br. (g) *autem* om. P. Sang.

Cap. XXIII. (a) *cortica* I. B. R. recte Br. (b) *est facta* Br. (c) *plepiose et egregie*, hoc ipso Columellae loco addito, explicavit Cornarius ad Galenum de Compos. Medic. sec. loca p. 304. In Sang. *lexivae*, *lexivam* h. l. esse, testatur etiam Gronovius, qui indidem *spurcitiem* annotavit. Ceterum eodem fere modo Geoponica VI, 5, picem optimam parari docent: εἰς κεραμεῖαν ἐμβάλλεται λεκανίδα καὶ τίθεται ἐν ἡλίῳ ἐπ' ὀλίγου πυρός, εἶτα ἐπιχεῖται αὐτῇ ὕδωρ θέρμον διηθούμενον διὰ σπονδοῦ κληματίνης, καὶ ἀνακινεῖται ἡ πίσσα. ὅταν οὖν καταστῇ, μετὰ ὥρας δύο ἀποχεῖται, εἶτα αὖθις ἐπιχεῖται τοσοῦτον ἄλλο ὕδωρ. ἐπι τρισὶν οὖν ἡμέραις τρίτον ἑκάστης ἡμέρας ποιήσαντες τὸ ἐνυφιζῆσον ὑγρὸν σπόγγῳ ἀνασπάσαντες χρησιμωτάτην τὴν περιλειφθεῖσαν πίσσαν ποιοῦσιν.

Dum ea quae) Ex vetere lectione Morgagni efficiebat *dum quae eo addideris*. Paulo antea ex Sang. *in solem* annotavit Gronov.

Cap. XXIII. *Pix*) Lemma antiquum. adde cum Pontedera: *de pice*, *qua*

utuntur Allobroges ad condituram vini picati. quanquam ille *ad conditurae* malebat omissis reliquis. — *Pix corticata*) De resinatia vinis locus Galeni ad Caton. c. 23 allatus ex Dioscoride V, 43: ὁ δὲ ῥητινίτης καὶ κατὰ τὰ ἔθνη σκευάζεται, πλεονάζει δὲ ἐν Γαλατίᾳ διὰ τὸ ἀποξύνεσθαι τὸν οἶνον ἀπεπάντου μενούσης τῆς σταφυλῆς διὰ τὸ ψύχειν εἰ μὴ παραπλακῇ πευκίνῃ. κόπτεται δὲ σὺν τῷ φλοιῷ ἡ ῥητίνη. Vnde apparet, *picem corticatam esse resinam*, eandemque *rasin*, de qua Col. 12, 20, sect. 6.

Corticata) Plinius 14, sect. 25: *Ratio autem condiendi musta, in primo fervore, qui novem diebus cum plurimum peragitur, aspersu picis, ut odor vino contingat, et saporis quaedam acumina. Vehementius id fieri arbitrantur, crudo flore resinae, excitarique lenitatem. E diverso crapula compesci feritatem nimiam, frangique virus: aut ubi pigra lenitas torpent, virus addi.* Idem 16, s. 22: *Haec resina in vinum additur, farinae modo tusa, nigrior colore. Eadem resina, si cum aqua levius decoquatur coleturque, rufo colore lentescit, ac stillatitia vocatur. Seponuntur autem ad id vitia resinae cortexque. Alia temperies ad crapulam. Namque flos crudus resinae cum multa assula tenui brevique avulsus conciditur ad cribri minuta: deinde ferventi aqua, donec coquatur, perfunditur.* ubi Harduinus florem crudum resinae interpretatur resinam ipsam, nuper derasam arbori, nec dum passam cocturam; eadem deinde percocta, crapula dicitur, qua vina condiunt eo modo, quem Plinii verbis trademus ad cap. 24. Corticem resinae Harduinus comparavit cum pice corticata Columellae. Et possumus *rasem* Columellae cap. 20, quod ipse crudae picis genus interpretatur, comparare cum Plinii *flore crudo resinae avulso* ex arbore, in qua succus destillans sole duratus est in resinam. Ceram corticeam Plinii XI, sect. 24, comparare non licet; ea enim debetur Harduini coniecturae inani. Sed idem XII, sect. 32, de thure: *quod in arbore haesit, ferro depectitur, ideo corticosum.* ubi Theophr. φλοιὸν ἐνίοις προσεῖναι. Igitur et hoc diversum est. De rase, eodem cum corticata pice vide supra ad cap. 20, s. 6. Victorius praeterea apposuit locum Plutarchi Symp. Quaest. V, 3: καὶ τῶν Ἰταλικῶν οἱ περὶ τὸν Πάδον οἰκοῦντες, ἐκ δὲ τῆς περὶ Βίενναν Γαλατίας ὁ πισσίτης οἶνος κατακομίζεται, διαφερόντως τιμώμενος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Plinius 23, s. 24: *resina condita vina frigidis stomachis utilia existimantur — novitium resinatum nulli conducit. Capitis dolorem et vertigines facit: ab hoc dicta crapula est. — Innocentius pice sola conditum. Sed et picem meminisse debemus non aliud esse quam combustae resinae fluxum. — Ad omnia haec utilius, quod sponte naturae suae picem resipit, picatumque appellatur. Helvenaco quoque tamen nimio caput tentari convenit.* Dioscurides, ex quo plurima transtulit Plinius, ita V, 9: οἱ δὲ πίσσαν ἢ ῥητίνην πιτυΐνην ἔχοντες. De vino perse picato Plinius 14, sect. 3: *iam inventa perse in vino picem resipiens, Viennensem agrum nobilitans, Arverno Sequanoque et Helvico generibus iam pridem illustrata.* Et sect. 4: *quod et in Rhaetica Allobrogicaque, quam supra picatam appellavimus, evenit, domi nobilibus, nec agnoscendis alibi.* Martialis XIII, 107: *haec de vitifera venisse picata Vienna ne dubites.* Harduinus ait uvam hodie appellari *Raisin de livre, ou de Dauphiné*, vinum ipsum *vin de violette.* Ex his locis igitur colligitur

conditurras Allobroges. Ea sic conficitur, ut dura sit, et quanto facta[b] est vetustior, eo melior in usu est. nam omni lentore misso facilius in pulverem resolvitur, atque cribratur. Hanc ergo conteri et cribrari oportet: deinde quum bis mustum deferbuerit, quod plerumque[c] est intra quartum diem, quam de lacu sublatum est,[d] diligenter manibus expurgatur, et tunc demum praedictae picis sextans et semuncia[e] in sextarios quinque et quinquaginta adiicitur, et rutabulo[f] ligneo permiscetur,[g] nec postea tangitur, dum confervescat:[h] quod tamen non amplius diebus 2
quatuordecim a conditura patiendum est. nam oportebit post hunc numerum dierum confestim[i] vinum emundare, et si quis fecis aut labris vasorum aut lateribus[2] inhaesit, eradi, ac suffricari, et protinus operculis impositis oblini. At si ex eadem pice totam vindemiam condire volueris, ita ne gustus picati vini possit intelligi, sat erit eiusdem picis[l] sex scripula in

runque Br. Ald. (d) *est* ex Br. Ald. addidi. deinceps *expurg. manibus* Br. (e) *semiuncia* I. B. Br. R. *tum demum* Sang. (f) *rotabula* Sang. (g) *promiscetur* I. B. Br. R. (h) *infervescat* Eaed. (i) *comfestim* Br. (2) *latebris*

primum, vina quaedam sola resina cruda, sed comminuta, alia, pice, seu resina, cum aqua marina aut puteali percocta, condiri solita fuisse. Deinde vinum Allobrogicum fuisse et natura sua picatum, sed arte etiam ab Allobrogibus pice condiri solitam fuisse. Resina condire vinum docet Cato cap. 23. Ex Hippocrate οἶνον κωνίαν Galenus in Glossario interpretatur πισσίτην et simul vini picandi rationem docet.

Quartum diem) Plinius primum musti fervorem novem diebus quum plurimum peragi refert. Sed certa ratio temporis definiri non potest; fervor enim ille seu musti in vinum transitus pendet ab aeris cellaeque vinariae calore, operarum diligentia et autumnitatis qualitate. In ipsa Gallia ad nonum diem musti fervorem protractum observavit Rozier, qui condiendorum vinorum curam egregie pertraetavit. *Per brumam vina defaecari vel etiam diffundi Hyginus suadet, a confecta ea septimo die, utique si septima luna competat*, teste Plinio 18, s. 63. Diffundere vina est e lacu in amphoras et cados defundere et in cella recondere. Plinius 14, sect. 16: *Apothecas fuisse et diffundi solita vina.*

sextarias quinque et quadraginta[m] tum demum mi-
scere, quum mustum deferbuerit, et feces expurgatae
3 fuerint.[n] Oportebit autem salis decocti contritique
semunciam[o] in eundem modum musti adiicere. Nec
solum huic notae vini sal adhibendus est, verum, si
fieri possit, in omnibus regionibus omne genus vin-
demiae hoc ipso pondere saliendum est: nam ea res
mucorem vino inesse non patitur.

XXIV. Pix Nemeturica in Liguria conficitur. ea deinde ut fiat condituris idonea, aqua marina quam longissime a littore de pelago[a] sumenda est, atque[b] in dimidiam partem decoquenda: quae quum in tantum refrixerit, quantum ne contacta corpus urat, partem aliquam eius, quae satis videbitur, praedictae

L. (l) *pici* I. B. Br. R. *eiusdem* Sang. vulgo *eidem*. (m) punctum ponunt hic Br. Ald. (n) *fuerint*, *oportebit*, *atque* alii praet. I. B. Br. R. Gesn. Sang. (n) *semiunciam* I. B. Br. R.

CAP. XXIV. (a) *pellago* Br. (b) *quae* I. B. Br. R. (c) Ita pro *immi-*

Quinque et quinquaginta) Gesner suspicatur fuisse olim scriptum *duo de quinquaginta*, qui modus ipse efficit ampboram. Idem eodem modo corrigit sequens *quinque et quadraginta.*

Mucorem) Geoponica VII, 12: ἅλες φρυκτοὶ ἐμβαλλόμενοι τὸν οἶνον τρέπεσθαι ἐπέχουσι, κωλύουσι δὲ καὶ πέρα τοῦ δέοντος ζέσαι καὶ ἀφρὸν πλείονα ἐπιγίνεσθαι. Scilicet quum vinum vertitur et in vappam transit tenuis cuticula in summo vino consistit, ut in alia materia fere, quae situ corrumpitur. Hinc mucorem de vino se vertente dixit. Plinius 14, s. 24: *Graecia sale lenitatem excitat.* Cato cap. 23 salem etiam indit musto. Idem cap. 148: *vinum quod neque aceat, neque muceat.* Et sic Plinius 14, sect. 26: *Proprium autem inter liquores vino* (etiam pomorum) *mucescere aut in acetum verti, exstantque medicinae volumina.*

CAP. XXIV. Lemma addendum antiquum censet Pontedera: *De pice Nemeturica ad condituras.* Sang. *Aliter vinum condire.* deinceps idem *nemoturica.*

Liguria) Plinius 14, s. 25, post verba supra ad cap. 23 posita ita pergit: *Liguriae maxime Circumpadanisque mustis crapulae utilitas discernitur hoc modo. Pugnacibus mustis crapulae plus inditur, lenibus, parcius. Sint qui ex utroque condiri velint, nec non alia, quae est musti, pice et natura. Vitiumque musto quibusdam in locis iterum sponte fervere; qua calamitate deperit sapor, vappaeque accipit nomen.*

pici immiscebimus,[c] et diligenter lignea spatha vel etiam manu peragitabimus, ut si quid inest vitii eluatur. deinde patiemur picem considere, et quum si- 2
derit,[d] aquam eliquabimus: postea bis, aut ter ex reliqua parte aquae decoctae tamdiu lavabimus[e] et subigemus eam, donec rutila fiat: tum eliquatam in sole quatuordecim diebus patiemur esse, ut quisquis ex aqua humor remansit, assiccetur. noctibus autem vas tegendum erit, ne irroretur. Quum hoc modo picem praeparaverimus, et vina, quum iam bis deferbuerint, condire voluerimus, in musti sextarios octo et quadraginta, cyathos duos picis praedictae sic adiiciemus. Ex ea mensura, quam condituri sumus, 3
sextarios duos musti sumere oportebit, deinde ex his sextariis in picis sextantem paulatim mustum infundere, et manu tanquam mulsum subigere, quo facilius coëat. Sed ubi toti duo sextarii cum pice coierint, et quasi unitatem fecerint, tum eosdem in id[f] vas, unde sumpseramus, perfundere, et ut permisceatur medicamen, rutabulo ligneo peragitare conveniet.

XXV. Quoniam quidam, immo enim[a] fere omnes

scemus Saog. (d) *sederit* I. B. Br. R. Sang. *quom* Br. *dein* Saog. (e) *laudabimus et subigebimus* Pol. (f) *duas, unde* I. B. Br. R.

CAP. XXV. (a) Ita pro *etiam* I. B. Br. R. Sang. (b) Ita pro *muria* I.

Immiscebimus) Quod Morgagoi volebat, ex Sangerm. dedi pro *immiscemus*.

Quum sederit) Hoc dedi pro *siderit* ex libris optimis. Vrsious *quum considerit*. Heiosius ad Virgilii Eclog. VII, 4, *quum siderit, aqua eliquabimus* malebat. Verum supra c. 22, ubi pici lixivia simili ratiooe admiscatur, est: *quum requieverit, eliquato lixiviam*. Vnde videtur *eliquare* esse detrahere per foramen infra appositum. Similem Apuleii locum posuit Gesneri Thes. L. L. Hinc scilicet eliquari dicitur oleum; quod transferendo et ab amurca separaodo fit purius et liquidum.

Tanquam mulsum) Veluti quum mel cum vino miscetur. Ita recte vulgatam interpretatur Gesner spreta Vrsini coniectura *massam*.

Perfundere) Sententia postulat *refundere*. Ceterum ex pice liquida vinum picatum minus operose conficit Dioscorides 5, 48, οἶνον πισσίτην vocans.

Graeci, aqua salsa vel marina[b] mustum condiunt, eam quoque partem curae non omittendam putavi. In mediterraneo, quo non est facilis aquae marinae invectio, sic erit ad condituras conficienda muria.
2 Huic rei[c] maxime est idonea caelestis aqua; si minus, ex fonte liquidissimo profluens. harum ergo alterutram curabis quam plurimam[d] et quam optimis vasis conditam ante quinquennium in sole ponere: deinde quum computruerit,[e] tamdiu pati, donec ad pristinum modum perveniat. quod quum factum fuerit, alia vasa habeto, et in ea sensim aquam eliquato, donec ad fecem pervenias. semper enim in requieta aqua crassamen aliquod in imo re-
3 peritur. Sic curata quum fuerit, in modum defruti

B. Br. R. Lips. Sang. (c) Vulgo additum *vel* om. I. B. R. Sang. habet Br. (d) *plurimum* I. B. Br. R. (e) *putruerit* B. R. (f) *candidi* addidi e℟ S.

Cap. XXV. *Vel marina*) Ita pro vel *muria* legi iussit ex libris optimis Pontedera. Primum enim de aqua salsa condiendo vino tradit, deinde de marina. Ex utraque fit muria. Ceterum salem et salsam aquam iam supra cap. 21, mustis vinearum paluatrium et aliis debilibus addebat, quo melius vetustatem ferrent. Nunc rationem Graecorum interpretatur, quorum vina aqua marina mista θαλάσσια et τεθαλασσωμένα, ut contra eius espertia, seu maris expertia, ut Horatius ait, ἄθαλαττα et ἀπαράχυτα appellantur. Generosis vinis aquam marinam admisceri in Chio et Lesbo insulis negat Galenus Methodi libro XII: igitur debilibus tantum vinis misceri solitam fuisse, hinc colligimus, quo gratiora sapore fierent et celerem vetustatem acciperent quasi coacta, hinc βίαια etiam dicta Plinio 23, cap. 1, quem vide etiam 14, cap. 7 et 8. Vim ducendi alvum habuisse vina mari mixta, testatur cum Dioscoride Galenus; etiam Celsus libro 3, in regii morbi cura vinum graecum salsum alvum resolvere monet; atque integrum austerum huic opponit. Ceterum Pontedera capiti huic praeponi volebat lemma antiquum: *De aqua salsa vel muria ad vina condienda*. quod tamen commode abesse posse videtur, quoniam de qua re agatur, ipse Columella satis indicavit ab initio.

Tam diu) Vind. *tandem tam diu*. Ceterum verba *donec ad pristinum modum perveniat*, nec intelligo, nec rei convenire videntur. Aqua enim in sole quae putruit tamdiu, quomodo ad pristinum modum potest redire?

ad tertias decoquenda est. Adiiciuntur autem in aquae dulcis sextarios quinquaginta, salis candidi[f] sextarius, et mellis optimi unus sextarius. haec pariter decoqui, et omnem spurcitiam expurgari oportet. deinde quum refrixerit, tum quantumcunque humoris est, tantum in amphoram[g] musti portionem adiici. Quod si ager 4
maritimus est, silentibus ventis, de alto quam quietissimo mari sumenda est aqua, et in tertiam partem decoquenda, adiectis, si videbitur, aliquibus aromatis ex iis[h] quae supra retuli, ut sit odoratior vini curatio. Mustum autem antequam de lacu tollas, vasa rore marino vel lauro vel myrto suffumigato,[i] et large repleto, ut in effervescendo vinum se bene purget. postea vasa nucibus pineis suffricato. Quod 5
vinum volueris dulcius esse, postero die; quod austerius, quinto die quam sustuleris, condire oportebit, et ita supplere, et oblinire vasa. Nonnulli etiam suffumigatis seriis prius condituram addunt, et ita mustum infundunt.

XXVI. In quo agro vinum acescere solet, curandum est, ut quum[a] uvam legeris et calcaveris, prius

qui *sextarii sex* deinceps habet. (g) *amphora* B. R. (h) *his* Br. (i) *suffimigato* R.

Cap. XXVI. (a) *quom* Br. (b) Hoc pro vulgato *corbem* effeci ex *cornam*

Tantum) Morgagni malebat *tantam*. vulgatam inepte defendit Gesner; eodem modo vir doctus in Aldina mea h. l. correxit. Abr. Gronov. malebat *portione*.

Large impleto) Geoponica VI, 42: *δεῖ δὲ μήτε ἄγαν αὐτοὺς ποιεῖσθαι μεστοὺς μήτε πάνυ ἐνδεομένους, ἀλλ' εἰκάζειν ὅσον εἰκὸς τὸ γλεῦκος ὑποζέον αὔξησιν ποιεῖν ὥστε μὴ ὑπερχεῖσθαι*, ne scilicet fervore sublatum mustum merum spuma eiiciatur.

Dulcius esse) Geoponica VII, 19, vinum dulce fieri tradunt, si dolium musto repletum sine operculo reliqueris per dies tres; dulcius etiamnum fieri, si quinto demum die operculum indideris; quae utraque ratio sibi invicem contraria esse videtur, etsi condimenti addendi ibi non fit mentio.

quam vinacea torculis exprimantur, mustum in cortinam[b] defundas,[c] et aquae dulcis puteanae ex eodem agro partem decimam adiicias, et coquas, donec ea aqua, quam adieceris, decocta sit. Postea quum[d] refrixerit, in vasa defundas,[e] et operias, et oblinas:[e]
2 ita diutius durabit, et detrimenti nihil fiet. Melius est, si veterem servatam compluribus annis aquam addideris; longeque melius si aquae nihil addideris, et decimam musti decoxeris, frigidumque in vasa[f] transtuleris, et si in sextarios VII[g] musti heminam gypsi miscueris, posteaquam decoctum refrixerit.[h] Reliquum mustum, quod e[i] vinaceis fuerit expressum, primo quoque tempore absumito, aut aere commutato.

XXVII. Vinum dulce sic facere oportet. Vvas le-

Sang. (c) *diffund.* I. B. Br. R. (d) *quom* Br. (e) *obliniat* I. B. Br. R. (f) Ita pro *vas* Sang. deinceps *transfuderis* Lips. (g) *vel* I. B. Br. R. numerum L. ex Sang. ennot. Gronov. (h) *refrixeris* Eaed. (i) Ita pro *in* Iunt.

Cap. XXVI. *Cortinam*) Ex Sang. lectione *cornam* hoc effeci. Inepte vulgo *corbem*, in quo mustum non decoquitur. In Sang. altero est *urnam*, et paulo antea Sang. *atque calcaveris.* Ceterum eodem remedio utuntur Geoponica V, 47, ad acerbarum atque immaturarum uvarum mustum. Pluviatilem aquam ad medietatem decoquunt, huiusque decimam partem musto effundunt, et cum ea mustum decoquunt ad decimam. Addunt alios ipsis uvis addere aquae tantum, ut musti futuri sit tertia pars, et deinde mustum expressum decoquere ad tertiam. Eadem transtulit Crescentius IV, 25.

VII musti) Vind. *vel musti* ut Edd. pr. Ceterum hemina est pars decima quarta gypsi; nam dimidia pars sexterii dicitur hemina. Contra Palladius Oct. 14, 4, centesimam gypsi addit. Sic Geopon. 7, 4. Vnde si cum Sang. h. l. numerum L reposueris, gypsi pars centesima admiscebitur. Noster cap. 28, 2, in serias amphorarum 7, i. e. sextariorum 336, ternas heminas, id est fere ducentesimam partem, in eandem mensuram musti ex vitibus veteribus et locis siccis heminam addit, i. e. tricentesimam.

Cap. XXVII. *Vinum dulce*) Differt e vino passo, ut ex comparato cap. 39 intelligitur, quod passis uvis mustum additur, atque ipsae deinde prelo exprimuntur; contra dulce fit ex uvis modo proculcatis, non expressis prelo. Idem docent loca Geoponicorum deinceps ponenda. Graeci

gito, in sole per triduum expangito, quarto die meridiano tempore calidas uvas proculcato, mustum lixivium,[a] hoc est, antequam prelo pressum sit, quod in lacum musti fluxerit, tollito: quum[b] deferbuerit, in sextarios quinquaginta irim bene pinsitam ne plus unciae pondere addito, vinum a fecibus eliquatum diffundito. hoc vinum erit suave, firmum, corpori[c] salubre.

XXVIII. Alia[a] medicaminum genera vini condituris et firmitati aptissima sic facito. Irim quam candidissimam pinsito, foenum Graecum vetere vino macerato: deinde in sole exponito aut in furno, ut siccescat: tum commolito[b] minutissime. item odoramenta trita, id est, irim cribratam, quae sit instar pondo quincuncem et trientem, foeni Graeci pondo

Cap. XXVII. (a) Ita pro *lixivum* I. B. Br. R. Antea *caldas* Sang. (b) *quom* Br. (c) *corporali salubres* P.

Cap. XXVIII. (a) *alia — sic facito* omittunt, et caput hoc cum antecedente continuant I. B. Br. R. Sang. (b) *conmolito* Br. (c) *quinque* I. B.

quo vocabulo hoc discrimen signarint, nondum reperi.

Tempore calidas) Malim *tepore*. Geopon. VII, 19, ubi vinum dulce parant: εἰ βούλει γλυκὺν ποιῆσαι τὸν πατηθέντα οἶνον. cap. 18: τρυγήσαντες ἐπὶ βότρυν διατιθέντες ὑπὸ τὸν ἥλιον ἕως ἂν ἅπασαι ἀποσταφιδωθῶσι, μετὰ δὲ ταῦτα ἀνελόμενοι εἰς αὐτὸ τὸ καῦμα μετακομίζουσιν εἰς τὴν ληνὸν καὶ ἐῶσι τὸ λοιπὸν τῆς ἡμέρας καὶ τὴν νύκτα ἐπιοῦσαν ὅλην πατοῦσί τε πρὸς ὄρθρον. quae eadem clariora leguntur VIII, 23, in vini Thasii confectione: συντιθέντες ἐπὶ βότρυας δὲ ἡμέρας ἑ, τῇ δὲ ϛ' μέσον ἡμέρας ἀνελόμενοι αὐτὰς ἐνθέρμους — καὶ ἀνελόμενοι ἐπιτιθέαμεν εἰς τὴν ληνόν, εἶτα παρελθούσης νυκτὸς καὶ ἡμέρας μιᾶς συμπατήσαντες ἐμβάλλομεν εἰς τὰ ἀγγεῖα. Vnde patet, hoc genus uvas non statim meridie proculcari, sed meridiano tepore, calidas componi.

Mustum lixivium) Ita Edd. primae pro *lixivum*. Geoponica VI, 16, mustum hoc πρόχυμα seu potius πρόρυμα, Plinius 14, s. 11, protropum vocat cum Caelio Aureliano Tard. Passion. II, 7, V, 10. Crescentius IV, 28, *presmonem* vocat ex Italico *presmone*. Ceterum vinum ex musto lixivio ita factum cum Italorum *Vin santo* et Gallorum *Vin de paille* comparat Fabroni Observ. 41. Verba *hoc est — pressum sit* ex glossa fluxisse suspicor. Satis enim verbum *proculcato* indicat, uvas non prelo, sed pedibus exprimi.

Cap. XXVIII. *Pondo quincuncem*)

quincuncem et trientem, schoeni pondo quincun-
cem in unum permisceto: tum in serias singu-
las[d] quae sint amphorarum[e] septenum, addito me-
2 dicaminis pondo unciam et[f] scripula octo: gypsi,
quum ex locis palustribus mustum erit, in serias sin-
gulas ternas heminas; quum de novellis vineis erit,
sextarium; quum[g] de veteribus et locis siccis, hemi-
nas singulas adiicito. Tertio die quam calcaveris,
condituram infundito, sed antequam condias, musti
aliquantum in seriam de seria transferto, ne in con-
3 diendo cum medicamento effervescat, et fluat. Sic
autem curato:[h] gypsum et medicamentum in labello
permisceto, quantum seriis singulis fuerit necessa-
rium, idque[i] medicamentum musto diluito, et ipsa
ad serias addito et permisceto: quum deferbuerit,[k]
statim repleto et oblinito. Omne vinum quum con-
dieris, nolito statim diffundere, sed sinito in doliis
liquescere:[l] postea quum de doliis aut de seriis dif-
fundere voles, per ver[m] florente rosa, defecatum[n]
quam limpidissimum[o] in vasa bene picata et pura
4 transferto. si in vetustatem servare voles,[p] in cado
duarum urnarum quam optimi vini sextarium, aut

Br. R. L. V. Sanger. (d) *singulis* B. R. (e) *amphorum* I. B. Br. R. (f) *et* om. I. B. Br. R. (g) *quom* Br. (h) Sic rescripsi ex Viodob. monenta Schneider, qui edidit *curatum*. *Sit autem curatio* I. B. Br. R. *sic—curato* Saog. *T*. (i) *et id ipsum* Iunt. (2) *deferverit* I. B. Br. R. (l) Ita pro *quiescere* I. B. Br. R. L. Sang. (m) Ita pro *vere* Saog. (*n*) *effecatum* Sang (o) *liquidissimam* I. B. Br. R. S. (p) *volet* I. B. Br. R. Pol. (q) *herbis* Br.

Haec vitioso simili loco memorato supra c. 20, 5, defendere conatur Gesner.

Octo: gypsi) Vulgatam distinctinnem *octo gypsi:* cum Vrsino correxit Gesner. Deinceps ex Sang. addidi *serias* post *mustum erit*, *in*.

Et fluat) Gesner malebat *et effluat*.

Liquescere) Hoc vulgalo *quiescere*, et deinceps etiam *liquidissimam* praeferebat Pontedera.

Florente rosa) Faecem vini moveri florente rosa et germinante vite monenl Geopon. VII, 6, ubi doctrina vini diffundendi accuratius traditur.

fecis generosae recentis sextarios tres addito: aut si vasa recentia, ex quibus vinum exemptum sit, habebis,[q] in ea confundito. Si horum quid feceris, multo melius et firmius erit vinum. etiam si bonos odores addideris, omnem malum odorem et saporem prohibueris: nam nulla res alienum odorem celerius ad se ducit, quam vinum.

XXIX. Mustum ut semper dulce tanquam recens permaneat, sic facito. Antequam prelo vinacea subiiciantur, de lacu quam recentissimum addito mustum in amphoram nonam, eamque oblinito, et impicato diligenter, ne quidquam aquae introire possit: tunc in piscinam frigidae et dulcis aquae totam amphoram mergito, ita nequa pars exstet: deinde post dies XL. eximito, sic usque in annum dulce permanebit.

Fecis) Ab haec enim separata vina imbecilliora et tenuiora fieri testantur Geoponica l. c.

Alienum odorem) Plinius 14, c. 21, ait ea vina, quae celeriter odorem alienum ad se trahunt, non esse diuturna; nam si odor inimicus vino sit, ipsum etiam vinum corrumpi. Causam cur oleum et vinum odorem alienum tam facile attrahant et concipiant, inquirit Theophrastus C. P. VI, 28. Vinum mutabile celerius attrahere patet ex observatione, quum constet, vinum, dum in acetum transire nititur, copiosum aërem attrahere; contra, dum vappa fit, eructare aërem et humorem. Vide supra ad cap. 19, 4.

Cap. XXIX. *Frigidae*) Scilicet frigus impedit, quo minus deferveat, ut musti decoctio, veteribus usitata, fervorem eius celeriorem efficit. Quare hodieque multi suadent decoctas uvas reliquis affundere, quo celerius mustum defervescat, eoque vinum melius fieri aiunt et perennius. Vide Rozier sur la meilleure manière de faire les vins 1772. Capite 4. Certe eadem plane tradit Cato c. 120, ubi est: *corticem oppicato — post trigesimum diem eximito, totum annum mustum erit.* Etiam Geoponica VI, 16, triginta dies finiunt eadem in re. Eadem habet ex Geoponicis Crescent. IV, 28. Burgundum nominans auctorem. Plinius 14, s. 11: *medium inter dulcia vinumque est quod Graeci aigleucos vocant, hoc est, semper mustum. Id evenit cura, quoniam fervere prohibetur: sic appellant musti in vina transitum. Ergo mergunt protinus e lacu in aqua cados, donec bruma transeat, et consuetudo fiat algendi.* — Huc pertinet locus Plutarchi in Quaestion. Natur. p. 636, ed. Reiske: διὰ τί τὸ γλεῦκος, ἂν ὑπὸ ψύχους περιέχηται τὸ ἀγγεῖον γλυκὺ διαμένει πολὺν χρόνον. ubi simul annotatum legitur,

XXX. Ab eo tempore quo primum dolia opercula-veris, usque ad Aequinoctium vernum semel in diebus xxxvi vinum curare satis est, post Aequinoctium vernum bis, aut si vinum florere incipiet, saepius curare oportebit: ne flos eius pessum eat, et saporem vitiet. Quanto maior aestus erit, eo saepius convenit vinum nutriri refrigerarique, et ventilari: nam quamdiu bene frigidum erit, tamdiu recte manebit.
2 Labra vel fauces doliorum semper suffricari nucibus pineis oportebit, quoties[a] vinum curabitur. Siqua vina erunt duriora aut minus bona, quod agri vitio aut tempestate sit factum, sumito fecem vini boni,

Cap. XXX. (a) *quotiens* Br. (b) *infriato* coui. Vrsinus. *quadrante* Sang. (c) *vinum* add. L. B. Br. R.

mustum, ex uvis, per pluviam lectis, expressum, minus effervescere, ἧττον ἀναζεῖν.

Cap. XXX. *Ne flos*) Plinius 14, s. 27: *Flos vini candidus probatur, rubens triste signum est, si non is vini color sit. — Quod celeriter florere coeperit odoremque trahere, non fore diutinum.* Colis florem vini demere iubet Cato XI, 2. Geoponic. VI, 3: οὐ μόνον τὴν ὀσμὴν ἀλλὰ καὶ τὸ ἄνθος ἀποπτύει. Eadem VII, 15: ἐὰν ἐπιγένηται πορφυρίζον ἄνθος πλατὺ καὶ μαλακόν, ἀσφαλέστερός ἐστιν ὁ οἶνος. ἐὰν δὲ γλοιῶδες εἴη τὸ ἄνθος οὐκ ἀγαθόν. τὸ δὲ μελανὸν ἢ ξανθὸν ἄνθος ἐπιπολάζον τῷ οἴνῳ, ἀσθενῆ τὸν οἶνον δηλοῖ, τὸ δὲ λευκόν, μόνιμον. τὸ δὲ συνημμένον εἰς τύπον ἀραχνίων ἄνθος ὀξίζειν εὐθὺς προσημαίνει. Ceterum de origine huius floris vide supra ad c. 19, 4. Hesychius: μήνιγξ — καὶ τὸ ἐφιστᾶνον τοῖς οἰνηροῖς πίθοις ἐν τῷ οἴνῳ πρὸ τοῦ ἀνθεῖν. Simile genus membranae, sed crassius Idem λαπτὴν et λάμπην dicit, quod apud Hippocratem est λάπη.

Faecem vini boni) Faecem ustam latini scriptores *faeculam* dixere, testante Galeno Compos. Medicam. sec. loca I, cap. 8, ubi faecem Rhodiam pro faece vini Rhodii dixit. Ita faece Falerna vafer, qui miscet Surrentina vina, columbino limum bene colligit ovo apud Horatium II, 4, 55. Idem II, 8, 9, faeculam Coam dixit. Faeculam in collyrio habet Vegetius IV, 16, 1. Paulus Aegineta σφέκλην dixit. Cf. Cornarius ad laudatum Galeni locum p. 315. Faecem vini, florem et colorem omnem cum vetustate subsidentem continere noverunt veteres, ex quibus hoc memorat experimentum Plinius 21, s. 13: *de liliorum bulbis in fumo suspensis: deinde nudantibus se nodulis in faece vini nigri vel graeci mense Martio macerantur, ut colorem percipiant atque ita in scrobiculis seruntur, heminis faecis circumfusis. Sic fiunt purpurea lilia.* Ita etiam Geoponica XI, 20: *Faecem vini siccatam ignem recipere et sine alimento per se flagrare cineremque eius nitri*

et panes facito, et in sole arefacito, et coquito in igne: postea terito, et pondo quadrantem amphoris singulis infricato,[b] et oblinito, bonum[c] fiet.

XXXI. Si quod animal in mustum ceciderit, et interierit, uti[a] serpens aut mus sorexve,[b] ne mali odoris vinum faciat, ita ut repertum corpus fuerit, id igne adoleatur,[c] cinisque eius in vas, quo deciderat,[d] frigidus infundatur, atque rutabulo ligneo permisceatur: ea res erit remedio.

XXXII. Vinum marrubii[a] multi utile putant ad omnia intestina vitia, et maxime ad tussim. Quum vindemiam facies, marrubii caules teneros maxime de locis incultis et macris legito, eosque in sole siccato: deinde fasciculos facito, et[b] tomice[c] palmea aut iuncea ligato, et in seriam mittito; ita ut vinculum exstet; in musti dulcis sext. cc,[d] marrubii libras VIII adiicito, ut simul cum musto defervescat: postea eximito marrubium, et purgatum vinum[e] diligenter oblinito.

XXXIII. Vinum scilliten[a] ad concoquendum, et ad corpus reficiendum, item[b] ad veterem tussim et

CAP. XXXI. (a) *uti* om. I. B. Br. R. Sang. (b) *in mustum ceciderit* repetit P. (c) *adolatur* Br. *aduratur* Ald. (d) *ceciderat* I. B. Br. R.

CAP. XXXII. (a) *marubii* Br. *marrunii* Pol. per totum caput. (b) *et* om. Br. (c) *coniite* I. B. Br. R. (d) III. Pol. *tres* L. (e) *vimina* L.

CAP. XXXIII. (a) *scylliten coquendum* I. B. Br. R. A. *silicem* L. *concoquendum* A. Iunt. H. (b) Ita pro *itemque* I. B. Br. R. (c) *scyllam* Br. A.

naturam habere, tradit Plinius 14, s. 26. Idem 14, sect. 24: *Nonnusquam prioris faece vini acetove condiunt mustum*. quo remedio utuntur etiam Geoponica VII, 12, 24 et 37. Faeces vini dulcis admiscet Palladius II, 14, 5.

CAP. XXXII. *Marrubii*) Plinius 14, sect. 19, num. 4, et Diosc. V, 58, memorant hoc vinum, quod graece πρασίτης οἶνος dicitur. Sang. in lemmate *marrubio* in textu *marrubiae* habet.

In musti dulcis sext. CC.) tres sunt in Lips. Trombell. et Codice Pontederae, qui ex Polit. numerum IIII praefert, ut sint ad binos sextarios singulae librae.

ad stomachum hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta quam vinum voles vindemiare, scillam[c] legito, eamque secato quam tenuissime,[*] sicut raphani radicem, taleolasque sectas suspende in umbra, ut adsiccentur: deinde quum aridae erunt, in musti Aminei[d] sextarios XLVIII, scillae aridae adde pondo libram, eamque inesse patere diebus XXX, postea eximito, et defecatum vinum in amphoras bonas[*]
2 adiicito. Alii scribunt in musti sextarios XLVIII,[f] scillae aridae pondo libram et quadrantem adiici oportere: quod et ipsum non improbo.[g]

XXXIV. Scillae pondus, quod supra dixi,[a] in aceti duas urnas adiiciunt, et per XX dies inesse patiuntur,[b] qui[c] scilliticum acetum facere volunt. Ad

et sic deinceps. Postea *quam voles vinum* Sang. (d) *amminei* Br. (e) Ita pro *binas* I. B. Br. R. (f) XLVIIII I. B. Br. R. (g) *probo* I. B. Br. R. L. Sang. Lips. cum Gesnero facit; Sang. exorditur novum caput a verbis: *Qui scilliticum* cum I. B. Br. R. *Alii hoc ipsum* Ald. et reliquae.

Cap. XXXIV. (a) *dixi* om. I. B. Br. R. Sang. (b) *patiemur* P. (c) *au-*

Cap. XXXIII. Plinius 20, s. 39: *Scillae candidissimae — huic aridis tunicis direptis, quod reliquum e vivo est, consectum* (Vinc. consutum) *suspenditur lino, modicis intervallis. Postea arida frusta in cadum aceti quam asperrimi pendentia immerguntur, ita ne ulla parte vas contingant. Hoc fit ante solstitium diebus XLVIII. Gypso deinde oblitus cadus ponitur sub tegulis totius diei solem accipientibus. Post eum numerum dierum tollitur vas, scilla eximitur, acetum transfunditur. Hoc* etc. Palladius Iulio VI, sub ortu Canicularium legit scillam, et amphorae vini librae pondus indit. post quadraginta dies eximit. Vnde apparet, in Plinio numeros esse vitiatos.[*] Ceterum h. l. Sang. *scilliten coquendum et ad corpus*, unde Abr. Gronov. malebat *scillite coquendum*, recte! Idem Sangerm. postea *secatas* pro *sectas*.

Amphoras bonas) Vulgatum *binas* damnaverat etiam Gesner. Amphora enim continet sextarios 48; igitur non potest una amphora vini scillitis diffundi in duas amphoras; neque medicari vult inde aliud vini genus, sed ipso puro scillite utebantur.—In vulgata *binas*, Pontedera *vini binas* supplebat, ne vinum medicatum medicato adiiceretur. — *Scyllam legito quam tenuissime siccato sicut* Vindob. quam lectionem probare non dubitaverim. *Siccato* ex antiquo *sicato* ortum est.

Cap. XXXIV. Ex auctoritate libri Lips. recte haec ab antecedentibus

embammata.[d] In tres amphoras musti mittis[e] aceti acris[f] congium aut duplum, si non est acre, et in ollam, quae fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id est, ad quartas: aut si non est[g] dulce mustum, ad tertias:[h] despumetur. sed mustum desub massa et limpidum sit.

tem add. Iunt. *scyllit.* Br. Ald. (d) Ita pro *decem bambatae* scripsi. (e) ante Gesn. *mitis*. (f) *acri* Lips. (g) *est* addidi ex P. Saug. (h) *ternas*

separavit Gesner; quod fieri voluit etiam Morgagni Epist. IV, 1, ita tamen, ut novum caput demum a verbis *In tres amphoras* ordiretur, et capiti communem hunc inscriberet titulum *Quomodo condias Vinum et acetum Scyllitem*.

Ad embammata) Vulgatum *decem bambatae* varie tentarunt viri docti. Beroaldus ad h. l. Turnebus Adv. XVII, 13. Mercurialis V. L. 1, 14. Salmasius Exercit. Plinian. p. 235. B. Rhodius ad Scribon. Comp. 76, quorum scripta adibit, qui singulorum conieeturas cognoscere cupit. Vrsinus cum Latino Latinio apud Mercurialem emendabat *De embammate*; in eandem coniecturam delatus Morgagni novum bine orditur caput. Sed malui cum Salmasio ponere *Ad embammata*, quam rationem probavit etiam Gesner; etsi vel sic quaedam verba excidisse putaverim, haec fere: *Ad embammata vero sic compones*. Ceterum ad embammata seu intinctus acetum scilliticum paratum fuisse cum melle, ex Paulo Aegineta et Nicolao Myrepso docuit Morgagni; locum Plinii 30, s. 17 addidit Gesner, ubi catuli lien datur ex aceto scillitico. Simile est vitium in Plinii loco 20, s. 53: *ideo* (menta) *embammatum mixturae familiaris. Ipsa accescere aut coire densarique lac non patitur*, ubi Vincentius habet: *ideoque in mammillarum mixtura familiares ipsae accescere, ut coire — non patiantur*. Ceterum embamma dicitur non omne genus intinctus, sed illud, quod acetum ingreditur praecipue, veluti baseos instar. Graece enim βάμμα praecipue dicitur acetum. Ita semper utitur vocabulo Nicander poëta, ut monent etiam Scholia graeca ad Alexiph. vers. 49.

Mittis) Ita vulgatum *mitis* correxit cum Vrsino, Salmasio et Morgagni Gesner.

Quae fert) Vrsinus malebat: *amphoras quatuor*. Recte, puto: nam olla ferre debet musti amphoras tres et aceti congium unum aut duos. Contra tamen Morgagni putabat, non in olla simul omnem quantitatem musti et aceti decoquendam intelligi; sed voluisse Columellam docere, satis eam esse decoctam, si in olla, exempli causa, quae ferat amphoras tres, humor ad palmum decreverit.

Ad tertias) i. e. ut tertia pars absumatur, ut antea *ad quartas*. Monuit Morgagni, qui *in ollam* dici simul annotat pro *in olla*.

Desub massa) Ita etiam duo Codices Medicei, teste Morgagni. Tertius Laurentianus habet *de summo*, quod probavit Morgagni, qui tamen ipse annotavit ex Palladio XI, 21: *de*

XXXV. Vinum absinthiten,[a] et hyssopiten,[b] et abrotoniten, et thymiten,[c] et marathriten,[d] et glechoniten[e] sic condire oportet. Pontici absinthii[f] pondo libram cum musti sextar.[g] IIII decoque usque ad quartas:[h] reliquum quod erit, id[i] frigidum adde in musti Aminei urnam. idem ex reliquis [rebus[2]] quae suprascripta[l] sunt, facito. Possunt etiam puleii aridi tres librae cum congio musti ad tertias[m] decoqui, et quum[n] refrixerit liquor, exempto puleio in urnam musti adiici: idque mox tussientibus per hiemem[o] recte datur:[p] vocaturque vini nota glechonites.[q]

despumatur I. B. Br. R. *despumatur* etiam Sang. Vulgo *dispumetur*. Ceterum distinctionis notam post *tertias* ignorant I. B. Br. R. Ald. Iunt. G. Gr. H. St.

Cap. XXXV. (a) *absynthiten* I. B. Br. A. Iunt. H. G. Gr. St. *absynthiten* R. *absenthitem* Sang. (b) *hysopit.* Br. (c) *thimiten* Br. (d) *marathiten* I. B Br. R. *maratriten* A. Iunt. H. G. Gr. St. (e) *glycorizen* I. B. Br. R. *glyciriten* A. Iunt. H. G. Gr. St. *gleconiten* Lips. (f) *absynthii* Br. Ald. (g) *sestariis* Br. (h) *quartum* I. B. Br. R. Lips. S. (i) *id* om. I. B. Br. R. (2) *rebus* om. Eaedem, inclusit Gesner. (l) *supra scriptae* Iunt. (m) *ternas* I. B. Br. R. (n) *quom* Br. (o) *hyemem* Br. (p) *detur* Herv. (q) *glycorizes* Br. *glicorizes* I. B. R. *gleconixes* Lips.

sub pedibus, et ex Floro II, 3: *de sub Alpibus*. Vrsinus malebat: *sed mustum de bumasto, et passum ex ea fit.* Alii coniecturas multo magis improbabiles attulerunt. Gesner vulgatum tuetur, sed non interpretatur, nisi quod suspicatur, mustum intelligi medium inter lixivum et tortivum et comparat Palladii mustum de sub pedibus raptum Octobri 21. Pontedera massam interpretatur acervum uvarum incompositum, et mustum de sub massa ita emendat, ut legat: *sed mustum defluat massa, ut limpidum sit*, i. e. mustum sit lixivum, quod sponte destillat. Vrsini bumastum recte improbavit Pontedera; ea enim ad cibum praeferebatur. In eandem cum Vrsino coniecturam incidit Heinsius ad Virgilium I, p. 295. Vide ad cap. 38, sect. 2. In Palladii loco Pontedera *desub pedibus mustum* interpretatur raptum de calcatoris pedibus et in loco Flori verba *Sic de sub Alpibus, id est, de sub ipsis Italiae faucibus* spuria censet.

Cap. XXXV. *glechoniten sic*) Veterem lectionem ex libris suis mutavit Victorius, quam tamen praefert Gesner, quoniam puleiatum vinum deinceps memoratur et paratur seorsim. Num quis alius scriptorem glycyrrhiziten memoraverit, ignoro.

Quartas) dum quarta pars consumta sit, recte interpretatur Gesner.

Rebus) Cum Commeliniana inclusit Gesner. Equidem malim *idem et reliquis quae* etc

Tussientibus) Dioscorides V, 59, vinum puleiatum commendat ad φρι-

XXXVI. Mustum tortivum est, quod post primam pressuram vinaceorum circumciso pede exprimitur. id mustum coniicies in amphoram novam, et implebis ad summum. tum adiicies ramulos rorismarini aridi lino colligatos, et[a] patieris una defervescere per dies septem: deinde eximes ramulorum fasciculum, et purgatum diligenter vinum gypsabis. Sat erit autem rorismarini sesquilibram in duas urnas musti adiicere. Hoc vino post duos menses possis pro remedio uti.

XXXVII. Vinum simile Graeco facere. Vvas praecoquas[a] quam maturissimas legito, easque per triduum in sole siccato. quarto die calcato, et mustum quod nihil habeat ex tortivo, coniicito in seriam, diligenterque curato, ut quum[b] deferbuerit, feces[c] expurgentur: deinde quinto die quum[d] purgaveris mustum, salis cocti et cribrati duos sextarios, vel, quod est minimum, adiicito unum sextarium in sex-

CAP. XXXVI. (a) *sed* I. B. Br. R.

CAP. XXXVII. Ex lemmate verba *Vinum — graeco facere* apposui etiam suadente Gesnero. Sang. addit *ad alvum molliendam*. (a) *praecoces* I. B. Br. *praecoques* R. P. Sang. (b) *quom* Br. (c) *faece* Br. (d) *quom* Br.

κας χειμερινάς, ita etiam Geoponica VIII, 7: πρὸς χειμερινὰ ψύχη.

CAP. XXXVI. *Ad tormina et omnem alvi proluviem vinum roratum sic facies*. Sang. Vulgatum lemma *de musto tortivo* ineptum est.

Circumciso pede) De pede iam antea dixi; de circumcisione pedis, a regularum defectu pendente, vide Disputationem de Trapeto.

Pro remedio) vini intelligo ex Catone cap. 23, cuius locum integriorem retulit Plinius 14, s. 25: hic enim maturescente iam vino mustum tortivum addi iubet. De tortivo vide etiam ad Varronem I, 54.

CAP. XXXVII. *Vinum simile*) Ex lemmate haec eo lubentius inserui cum Pontedera, quod alias consilium auctoris non apparet. Et simili plane ratione, sed minus curiose vinum graecum facere docet Cato cap. 24, ubi vide.

Praecoquas) Hanc formam ex Isidoro XVII, 5, defendebat Gronov. ad Senecam Consol. ad Marciam cap. 22, p. 57.

tarios musti XLIX.[e] Quidam etiam defruti sextarium miscent: nonnulli etiam duos[f] adiiciunt, si existimant vini[g] notam parum esse firmam.

XXXVIII. Vinum myrtiten ad tormina, et ad alvi proluviem, et ad imbecillum stomachum sic facito.[a] Duo sunt[b] genera myrti, quorum alterum est nigrum, alterum album. Nigri generis baccae, quum sunt maturae, leguntur, et semina earum eximuntur, atque ipsae sine seminibus in sole siccantur, et in fictili fi-
2 delia sicco loco[c] reponuntur. deinde per vindemiam ex vetere arbusto, vel si id non est, ex vetustissimis vineis Amineae bene maturae uvae sole calido leguntur, et ex his mustum adiicitur in seriam, et statim primo die antequam id ferveat, baccae myrti, quae fuerant repositae, diligenter conteruntur, et totidem earum librae contusarum appenduntur,[d] quot amphorae condiri debent: tum exiguum musti sumitur ex ea seria, quam medicaturi sumus, et tanquam farina conspergitur, quidquid contusum et appensum est. post haec[e] complures ex ea massulae fiunt,

sestarios Br. habet ubique. (e) XLVIII Sang. (f) *duas* I. B. Br. R. (g) *vino* Sauger.

Cap. XXXVIII. (a) *facias* I. B. Br. R. (b) *genera sunt* Sang. (c) *loco* om. Br. Ceterum Aldina ubique *bacae* habet. (d) *appetuntur* I. B. Br. P. postea *conspargitur* Sang. (e) *hoc* Eaed. (f) *dimitt.* Br. (g) *proveniat*

XLIX) Gesner suspicabatur fuisse XLIIX, qui modus at numerus est ipsius amphorae, quam coniecturam confirmat lectio Sangermannensis.

Cap. XXXVIII. *Ad tormina*) Minus operose conficit Cato cap. 125, ad eundem usum. Alia ratione Palladius Ian. 18, Febr. 27 et 31. Cato de nigra myrto tradidit.

Vetere arbusto) Vitium loci sagaciter odoratus tollere conatus est Heinsius ad Virgil. I, p. 295, *vetere bumasto* corrigens. Vulgata indicare videtur arbustum amminea vite nunquam fuisse consitum; quod falsum esse apparet ex iis, quae disputavi ad III, c. 2. Potest tamen vulgata ita explicari, ut vitis amminea ad arbustum etiam sensu translata intelligatur.

Massulae) Massulas hic et c. 48, sect. 5, non ferebat Pontedera.,

et ita per latera seriae in mustum demittuntur,[f] ne altera offa super alteram perveniat.[g] Quum deinde 3
bis mustum deferbuerit, et bis curatum est,[h] rursus eodem modo, et tantundem ponderis baccae, sicut supra dixi, contunditur; nec iam ut prius massulae fiunt, sed in labello mustum de eadem seria sumitur, praedicto ponderi permiscetur, sic ut sit instar iuris crassi: quod quum est permistum,[i] in eandem seriam confunditur, et rutabulo ligneo peragitatur. deinde post nonum diem quam id fa- 4
ctum est, vinum purgatur, et scopulis[k] aridae myrti seria suffricatur,[l] operculumque superimponitur,[m] ne quid eo decidat. Hoc facto post septimum diem rursus vinum purgatur, et in amphoras bene picatas et bene olidas diffunditur: sed curandum est, ut quum[n] diffundis, liquidum et sine fece[o] diffundas. Vinum[p] aliud myrtiten, sic tem- 5
perato: Mel Atticum ter infervere[q] facito, et toties[r] despumato: vel si[s] Atticum non habueris, quam optimum mel eligito, et quater vel quinquies despumato.[t] nam[v] quanto est deterius, tanto plus habet spurcitiae: quum deinde mel refrixerit, baccas albi

B. Br. R. *proveniant* lens. *preveniant* P. (h) *et* addit I. B. Br. R. (i) *permixtum* Br. (k) *scrupulis* I. B. Br. R. Lips. *scropolis* Pol. (l) Ita pro *suffriatur* Lips. et Sang. (m) *superponitur* P. Sang. (n) *quom* Br. (o) *faece* Br. (p) *Vinum — temperato* om. I. B. Br. R. Sang. *Aliter. Mel* etc. Polit. et Sang. (q) *inferbuere* I. B. Br. R. (r) *totiens dispumato* Br. *totiens despumato* I. B. R. Sang. Vulgo *dispumato.* (s) *si* om. Br. (t) Ita pro

Myrti) silvestris, seu rusci. Vide ad Varronem I, 22, 4, notam. Hesychius: χόρος — κάλλυντρον — καὶ πλέγμα μυρσίνης πεποιημένον.

Bene olidas) Vrsinus malebat *solidas*. Sed recte opposuit Gesner locum cap. 47, s. 4.

Toties) Libri optimi *totiens* habent, quam formam probant Grammatici veteres; eamque in libris scriptis Virgilii omnibus reperit Pierius.

Albi generis) Plinius 15, s. 37. Postea compertum et ex alba vinum fieri album, duobus sextariis myrti tusae in vini tribus heminis maceratae expressaeque.

generis myrti quam maturissimas legito et perfriato,[x]
6 ita ne interiora semina conteras. mox fiscello[y] lineo inclusas exprimito, succumque earum qui sit sextariorum sex, cum mellis decocti[z] sextario[a] immisceto,[b] et in laguncalam diffusum[c] oblinito. sed hoc mense Decembri fieri debebit, quo fere tempore[d] matura sunt myrti semina: custodiendum erit, ut ante quam baccae legantur, si fieri potest, septem diebus, sin autem, ne minus triduum serenum fuerit, aut certe non pluerit; et ne rorulentae legantur cavendum.
7 Multi nigram vel albam myrti baccam, quum iam maturuit, destringunt,[e] et duabus horis eam quum paululum in umbra[f] expositam siccaverunt, perterunt ita, ut quantum fieri potest, interiora semina integra permaneant. tum per lineum fiscum, quod pertriverant, exprimunt, et per colum iunceum liquatum succum lagunculis bene picatis condunt, neque melle neque alia re ulla immista.[g] Hic liquor non tam est durabilis, sed quamdiu sine noxa manet,[h] utilior est ad valetudinem[i] quam alterius
8 myrtitis[2] notae compositio.[1] Sunt qui hunc ipsum

dispumato B. R. Sang. (v) *quoniam* Sang. (x) *perfricato* P. (y) *fiscella lignea* L. *lineo* pro ligueo dedit Sang. (z) *decocto* I. B. Br. R. (a) *sextarium* P. (b) *miscetur* I. B. Br. R. *immiscetur* P. (c) *diffussum* Br. (d) *tempore* om. Br. (e) Ita pro *distringunt* S. (f) *umbram* Br. (g) *immixta* Br. (h) *manet. Vtilior* Br. (i) *valitud.* I. B. Br. R. (2) Ita pro *myrteae*

Fiscello lineo) Ita ex Sang. scripsi. Formam *fiscello* insolitam mirabatur Barth. Advers. XXXVI, 23. Lips. libri *fiscella* praeferebat Schoettgen.

Diffusum) Bruschianae *diffusum* videtur ex scriptura antiqua esse, quae *caussa*, *cassus*, *divissiones* et similes formas probabat; de quo vide ad Varron. I, 2, sect. 11.

Quo fere tempore) Hinc Nicander Alexiph. vers. 623, ubi myrti baccas siccari siccatasque et contusas in vino sumi iubet contra fungos venenatos, ait: καρπὸν πορφυρέεντα συναλδέα χειμερίῃσι ἠελίου θαλφθέντα βολῇς, ubi Scholia graeca mire turbant sensum.

Perterunt) Sang. *posterunt* — *dum per limum* — *protriverant*.

Myrtitis) Ita recte Sang. pro *myrtiae* vel *myrtei*. Succus myrti baccarum oleosus adiicitur vino. Plin. l. c.

expressum succum, si sit eius copiosior facultas, in tertiam partem decoquant, et refrigeratum picatis laguncŭlis condant.[m] sic confectum diutius permanet: sed et quod non decoxeris, poterit[n] innoxium durare biennio, si modo munde et diligenter id feceris.

XXXIX. Passum optimum sic fieri Mago praecipit, ut et ipse feci. Vvam praecoquam[a] bene maturam legere, acina mucida aut vitiosa reiicere:

Sang. *myrtei* I. B. Br. R. A. (l) *compositiones* Sang. (m) *condunt* I. B. Br. R. Lips. (n) *posuit* S. Paulo antea ex eodem et ante *quod* addidi.

Cap. XXXIX. (a) Edd. ante Steph. omnes *praecoquem* cum Sang. Deinquin imo oleo quoque inest quidam vini sapor, simulque pinguis liquor, praecipua vi ad corrigenda vina, saccis ante perfusis; retinet quippe faecem nec praeter purum liquorem transire patitur, datque se comitem praecipua commendatione liquato.* De quo loco vide supra ad cap. 19, s. 4, ubi de vinoso oleosoque myrti succo Theophrasti locum leges.

Poterit innoxium) Haec si de succo myrti baccis expresso dicuntur, tum sexus masculinus ubique restitui debebit. Sed refertur ad vinum.

Cap. XXXIX. *Passum*) Palladius Octobri 19: *Passum nunc fiet ante vindemiam, quod Africa suevit universa conficere pingue ac iucundum et quo ad conditum si utaris mellis vice, ab inflatione te vindices. Leguntur ergo uvae passae quam plurimae et in fiscellis clausae iunco factis aliquatenus rariore contextu, virgis primo fortiter verberantur. Deinde ubi uvarum corpus vis contusionis exsolverit, cochleae supposita sporta conprimitur. Hinc passum est quicquid effluxerit, et conditum vasculo mellis more servatur*, ubi Vincent. habet *Passum vero nunc faciunt — consuevit — lene atque iucundum — condimentum — vendices — legantur — verberentur — concussionis — comprimuntur.* Ceterum Passum protropum memorat cum Hispanico Galenus Compos. medic. sec. loca. Dioscorides vinum dulce hoc esse monet factum ex uva, in crate aut in ipsa vite assiceata. In crate assiccatam dicit ἡλιοπεδευθεῖσαν. Varro apud Nonium Merceri p. 551. *Passum nominabant, si in vindemia uvam diutius coctam legerent, eamque passi essent in sole aduri*, ubi male Codex Palat. teste Gebhardo Antiq. Lect. II, 19, *adimi* habet scriptum. Statius Silvar. IV, 9: *vel passum Psythiis uvis recoctum, dulci defruta vel lutosa coena.*

Acina mucida) Ita ex Sang. *micida* correxit vulgatum *arida* Heinsius Advers. III, p. 395. In simili loco infra cap. 43, sect. 10, ast *arida vel vitiosa grana*, ubi libri tres optimi *acida* habent; *mucida* similiter correxit Heinsius.

furcas, vel palos, qui cannas sustineant, inter quaternos pedes figere, et perticis iugare: tum insuper cannas ponere, et in sole pandere uvas, et noctibus tegere, ne irrorentur: quum deinde exaruerint, acina decerpere, et in dolium aut in seriam coniicere, eodem mustum quam optimum, sic ut grana submersa sint, adiicere: ubi combiberint[b] uvae, seque impleverint, sexto die in fiscellam conferre, et prelo[c]
2 premere, passumque tollere: postea vinaceos calcare adiecto recentissimo musto, quod ex aliis uvis factum fuerit, quas per triduum insolaveris: tum permiscere, et subactam brisam prelo subiicere, passumque se-

ceps *mucida* pro vulgato *arida* dedi cum Heinsio, qoi in Saug. reperit *micida*. (b) *conbiberint* Br. *combiberit uvas — impleverit* Saug. (c) *praelo*

Insuper cannas ponere) i. e. cannas superponere; nisi scriptura est vitiosa.

Ne irrorentur) In simili genere Plinius 14, sect. 11: *uvis in sole siccatis loco clauso per dies septem, in cratibus totidem pedibus a terra alte, noctibus a rore defensis.*

Combiberint uvae) Plinius 14, sect. 11: *Passum a Cretico Cilicium probatur et Africum, et in Italia finitimisque provinciis. Fieri certum est ex uva, quam Graeci sticham vocant, nos apianum: item scirpula, diutius in vite sole adustis aut ferventi oleo. Quidam e quacunque dulci, dum praecocta alba, faciunt, siccantes sole, donec paulo amplius dimidium pondus supersit, tusasque leniter exprimunt. Deinde quantum expressere, adiiciunt vinaceis aquae puteanae, ut et secundarium passum faciant. Diligentiores eodem modo siccatis acinos eximunt, ac sine sarmentis madefactos vino excellenti, donec intumescant, premunt; et hoc genus ante cetera laudant; ac simili modo aqua addita, secundarium faciunt.* Vbi vides, male legi *praecoctam album*. Nec albam excipit Columella nec Palladius. Vinum acinaticum Veronense Cassiodori Variar. XII, 4, est passum purpureum.

Prelo premere) Palladius primum fiscello iunceo inclusas verberat fortiter, deinde cochleae seu prelo subiicit. Tusas etiam antea exprimi vult Plinius; uterque ex Magone.

Brisam) Ex loco Plinii vinacea interpretatur Beroaldus, qui male tamen huc trahit Persiamum *brissei liber Acci* et Bacchum *brissea* apud Macrobium, Gesnero barbari quicquam latere in hoc verbo videtur, simile Gallorum *briser*. Inepte admodum. Eadem tamen repetiit in Thesauro suo, si diis placet, linguae latinae, quem innumeris in locis ex hac nostra editione Scripl. R. R. emendari debere vides. Ex graeco βρύτια facta fuit *brisa*. Galenus T. VI, p. 342, edit. Charterii: τὰ γάρ τοι τῶν βρυτίων ἀπόβρεγμα τρύγα καλοῦσιν, ὅπερ

cundarium statim vasis oblitis[d] includere, ne fiat austerius: deinde post viginti vel triginta dies, quum deferbuerit, in alia vasa deliquare,[e] et confestim opercula gypsare, et pelliculare. — Passum[f] si ex 3
uva Apiana facere volueris, uvam Apianam[g] integram legito, acina corrupta purgato et secernito, postea in perticis suspendito. perticae uti semper in sole sint facito. ubi satis corrugata erunt acina, demito et sine scopionibus[h] in dolium coniicito, pedibusque bene calcato. ubi unum tabulatum feceris, vinum vetus inspergito,[1] postea alterum supercalcato,[2] item vinum conspergito. eodem modo tertium calcato, et infuso vino ita supernatare[l] sinito dies quinque: postea pedibus proculcato, et in fiscina nova uvas premito. Quidam aquam caelestem veterem ad hunc 4
usum praeparant et ad tertias decoquunt.[m] deinde quum sic[n] uvas, ut supra scriptum est, passas fece-

Br. bis. (d) Ita pro *oblinitis* Sang. (e) *deliquere* Br. (f) *Passum — volueris* om. I. B. Br. R. Sang. (g) *Appianam* B. Br. Sang. (h) *scipionibus* aute Gesn. (1) *conspergito vetus* Br. Vulgatum *conspergito* ex Sang. mutavi. (2) Vulgo additum *et* om. I. B. Br. R. S. (l) Vulgo erat *superponito, ut supernatet, et sinito.* Sed I. B. Br. R. *superponito et sinito.* Polit. *supernat sinitio.* Lips. *supernatare sinito.* Sang. omittit verba *superponito ut.*

αὖ πάλιν οἱ ἀττικίζοντες ὀνομάζουσι δευτερίαν. Forte igitur verior scriptura fuerit *brysa.*

Deliquare) Malim, quod alias in hac re solenne est Columellae verbum, *eliquare.*

Pelliculare) Galenus Comment. 4, in VI Epidem. Hippocr. tit. X, p. 497, ed. Basil. εὑρήσεις γοῦν τὰ μὲν ὑπὸ πίττης ἢ γύψου στεγνωθέντα μονιμώτερα γινόμενα, τὰ δ' ὑπὸ μόνου δέρματος ἧττον, ὥσπερ καὶ τὰ τοῖς τυφλοῖς (an corticibus?) πωμασθέντα. καὶ διὰ τοῦτο προυποβάλλοντες ἢ τοιούτους ἢ δέρματος καταγυψοῦσί τε καὶ καταπιττοῦσι τὰ κεράμια. Versio latina τυφλοῖς reddit *cuneis;* quasi τύφοις legerit, quoniam Hesychio τύφοι σφῆνες. Forte φελλοῖς vel simile vocabulum corticis fuit olim scriptum. Idem de Antid. I, 5, p. 427, ed. Basil. doliis vini Falerni adscriptam aetatem testatur his verbis: τῶν οἴνων τῶν φαλερίνων ἑκάστου τὴν ἡλικίαν ἀναγινώσκων ἐπιγεγραμμένην τοῖς κεραμίοις.

Scopionibus) Sarmenta dicit Plinius l. c. Ceterum vulgatum *scipionibus* emendavit cum Vrsino Gesner.

Inspergito) Vulgo *conspergito.* Sang. *inspargito* habet.

runt, decoctam aquam pro vino adiiciunt, et caetera similiter administrant. hoc ubi lignorum copia est, vilissime[o] constat, et est in usu vel dulcius, quam superiores[p] notae passi.

XL. Lora[a] optima sic fit. quantum vini uno die feceris, eius partem decimam, quot metretas efficiat, considerato, et totidem metretas aquae dulcis in vinacea,[b] sed quibus unius diei vinum expressum erit, addito: eodem et[c] spumas defruti, sive sapae, et fecem ex lacu confundito, et permisceto, eamque intritam macerari una nocte sinito, postero die pedibus proculcato, et sic permistam prelo subiicito: quod deinde fluxerit, aut doliis aut amphoris condito, et quum[d] deferbuerit, obturato. Commodius autem ser-
2 vatur in amphoris. Hanc ipsam loram M.[e] Columella ex aqua vetere faciebat, et nonnunquam plus biennio innoxiam servabat.

XLI. Mulsum[a] optimum sic facito. Mustum lixivium[b]

(m) *coquunt* I. B. Br. R. (n) *uvas, sicut* Eaedem et Sang. (o) *utilissime* Eaedem, Commel. H. (p) *saperioris* Sang.

Cap. XL. (a) *Lora optima quomodo fiat* Lemma Br. A. *L. opt. sic fit* lemma Lips. *Lora optima sic fieri oportet* Sang. (b) *vinaceo* I. Br. Sang. (c) *et* om. I. B. Br. R. Sang. (d) *quom* Br. (e) *Macrius* Pol. et Sang.

Cap. XLI. (a) *Mustum lixivum quomodo fiat* lemma Br. et Ald. (b)

Cap. XL. *Lora*) Vide Plinium XIV, 40; Dioscor. V, 13; Geoponica VI, 13, Ibique notas Niclasii. Plinius tria genera memorat, primum quidem hoc ipsum: *Decima parte aquae addita, quae musti expressa sit, et ita nocte et die madefactis vinaceis, rursusque prelo subiectis.* Atque ita etiam parat Dioscorides l. c. Vide etiam ad Varronem I, 54.

Biennio) Alioquin Plinius l. c. *nulli ex his plus quam anno usus.* Ita et Dioscorides l. c.

Cap. XLI. *Mustum — facito*) Haec verba initium capitis facere, vel verum certe extrusisse putabat Gesner, qui vetus lemma: *mustum lixivium quomodo fiat*, plane absonum esse censebat. Recte! Paulo diversa ratione mulsum faciunt Geoponica VIII, 26. Scilicet hoc dicitur οἰνόμελι ἀπὸ γλεύχους, quod flatus ciere et stomacho incommodum esse, recte monent Geoponica. Mulsum enim fiebat ex vino et melle decocto. Plinius hoc nostrum mulsi genus ita notat

de lacu statim tollito: hoc autem erit, quod destillaverit[b] antequam nimium[c] calcetur uva. Sed de arbustivo genere, quod sicco die legeris, id facito. Coniicies in urnam musti mellis optimi pondo x, et diligenter permistum[d] recondes[e] in lagoena,[f] eamque protinus gypsabis, iubebisque[g] in tabulato reponi;[h] si plus volueris facere, pro portione qua supra mel adiicies. post trigesimum[i] et alterum diem lagoenam[k] aperire oportebit, et in aliud vas mustum eliquatum oblinire, atque in fumum[l] reponere.

XLII. Compositio medicamenti ad tormina, quod

lixivum ante Steph. omnes et Lips. (b) Ita pro *distill.* Sang. (c) *minimum* Pol. Sang. (d) *permixtum* Br. (e) *recondas* Br. (f) *lagona* I. Br. Saug. *lagena* B. R. Lips. *lagaeno* A. Iunt. H. (g) *videbisque* Br. (h) *tabulatum poni* I. B. Br. R. Lips. *tabulatum* etiam Saug. (i) *vicesimum* I. B. R. *vicensimum* Sang. *trigesimum* Br. (2) *lagonom* Br. (l) Ita pro *furnum* Lips. paulo antea *oblinore* Sang.

XIV, s. 11: *Dulci e genere est et melittites. Distat a mulso, quod fit ex musto: cum quinque congiis austeri musti congio mellis et salis cyatho suffervefactis austerum.* Idem 22, s. 54: *melittites quo fieret modo ex musto et melle docuimus. Sacculis iam fieri non arbitror hoc genus, inflationibus obnoxium. Solebat tamen inveteratum alvi causa dari in febre.* Ita etiam Dioscorides V, 15.

Nimium) Pontedera probabat *minimum* Politiani. Idem in Cur. post. recte probat *minime* ex eod. Pol. Tromb. Ambr. ut deinceps *vicesimum et alterum diem* ex Edd. pr. Polit. Ambr. Trombell. et suo. In Brusch. tamen adest *trigesimum*, igitur ab Aldo non est ea lectio. *nimirum* malebat Lindanus Select. Medic. X, 175.

Arbustivo genere) Musti austeri conditionem adiungit Dioscorides in vino melittite 5, 15, quod h. l. parare docet Columella. In sequentis capitis conditura cydoneorum arbustivi Aminei musti fit mentio, quod austerum esse novimus, ut Apianum dulce.

Tabulatum) Ita scribi voluit etiam Pontedera pro tabulato. Deinceps distinxi verba *si plus* etc. quae male continuabantur vulgo cum reliquis. Paulo antea Lindanus Select. Medic. X, 175, malebat: *quod sponte destillaverit, antequam nimirum calcetur uvo.*

Fumum) Ita ex emendatione Vrsini, comprobata a Lips. libro, dare voluit Gesner, sed operae aberrarunt. Ita scilicet inveteratur mulsum hoc, seu melittites vel melites vinum.

Cap. XLII. *Compositio*) Vulgo haec cum antecedenti capite continuata legebantur, quae tamen libri Polit. recte distinguunt, teste Victorio, qui vulgatum etiam initium huius capi-

vocatur διὰ ὀπώρας. In cacabo[a] fictili novo, vel in stagneo coquitur musti arbustivi Aminei urna, et mala cydonea[b] grandia expurgata viginti, et integra mala dulcia granata, quae Punica vocantur, et sorba non permitia divisa exemptis[c] seminibus, quae sint
2 instar sextariorum trium. Haec ita coquuntur, ut[d] omnia poma deliquescant cum musto, et sit puer, qui spatha lignea vel arundine permisceat poma, ne possint aduri. deinde quum fuerint decocta, ut non multum iuris supersit, refrigerantur et percolantur: eaque, quae in colo[e] subsederunt,[f] diligenter contrita levigantur, et iterum in suo sibi iure lento igni, ne adurantur, carbonibus decoquuntur, donec crassamen in modum fecis existat. prius tamen quam de
3 igne medicamentum tollatur, tres heminae roris Syriaci contriti et cribrati super omnia adiiciuntur, et

(Cap. XLII.) Novum caput ordiuntur hinc etiam Iuntt. cum rubrica: *De conditura Cydoneorum*. Contra Codices Pol. eum titulum ponunt, quem edidi. Ita et Lips. nisi quod ex Pol. διλάτωρας ex Lips. Διλοσσιερας retulit Gesner. Vulgo caput hoc cum praecedente continuabatur his verbis: *Conditura ex cydoniis fit hoc modo*. quae amittunt I. B. Br. R. Sanger. sed *cydoneis* habent A. Iunt. H. G. Gr. St. (a) *caccabo* P. *caccabo fictili* S. vulgo *figuli*. (b) *cydona* Br. (c) Ita pro *exemtis* Br. Ald. (d) *ut* om. I. B. R. habet Br. (e) *colo* I. B. Br. R. *collo* aliae ante Gesn. (f) *supersetis*: *Conditura ex cydoniis fit hoc modo* permutari iussit eo, quod ex libris Polit. posui, quodque rei aptum est, non item alterum. Victorius tamen veram lectionem διὰ ὀπώρας posuit ex libris Polit. In Sang. est *Compositio medicamenti ad tormina quod vocatur* Διλόπωρα. Similes compositiones medicamentorum ex fructibus (δι' ὀπώρας) dysentericis et coeliacis apposuit ex Andromacho Galenus de Comp. Medic. secund. loca IX, 5, ubi similiter mala punica, cotonea, sorba cum rhoe syriaco et musto amineo ad mellis spissitudinem decoquuntur, et medicamentum in figlino reponitur.

Fictili novo) Recte Vrsinus vulgatum *figuli* emendabat: *figulino vel in stagneo*; etsi vocem *novo* non immerito servatam volebat Gesner. *Stagneo* est pro *stanneo*, sine dubio ex errore librarii ortum, aut aevi medii barbarie. *Fictili* ex Sang. dedi.

Quae sint) Sang. *quae sit*.

Roris Syriaci) i. e. seminis plantae, quae rhus Syriacus dicitur. Plinius 24, s. 54: *rhus qui erythros appellatur, semen est huius fruticis. Vim habet adstringendi refrigerandique. Adspergitur pro sale obsoniis. Alvos*

spatha permiscentur, ut coëant cum caeteris. Tum refrigeratum medicamentum adiicitur in vas[g] fictile novum picatum, idque gypsatum alte[h] suspenditur ne pallorem trahat.

XLIII. Caseum[a] sic condiemus. Casei aridi ovilli[b] proximi anni frusta ampla facito, et in[c] picato vase componito: tum optimi generis musto adimpleto, ita, ut superveniat, et sit ius[d] aliquanto copiosius quam caseus.[e] nam caseus combibit, et fit vitiosus, nisi mustum semper supernatet. vas autem quum impleveris, statim gypsabis: deinde post dies viginti licet aperias,[f] et utaris qua[g] voles adhibita conditura. est [autem] etiam[h] per se non iniucundus.

derint I. B. Br. R. *subsiderunt* vulgatum ex Pol. Sang. mutavi. (g) *alias* P. *alias fictili* Lips. (h) *alter* Lips.

Cap. XLIII. (a) Hoc lemma sive initium ex Polit. addidit Gesner. In Lips. nihil est distinctionis aut lemmatis, sed cohaeret cum antecedente capite ut in Pol. *De caseo condendo* lemma Br. Ald. (b) *ovili* Br. (c) *in* om. I. B. Br. R. (d) *siccius* Pol. (e) *caseus. nam* om. I. B. Br. R. *quoniam caseus* Sang. (f) Hoc probo cum Ponted. ex Pol. Ambr. Tromb. et suo. *licebit aperiri, et uti* I. B. Br. R. Sang. *aperias et utar quae valet* L. (g) *quom* I. B. Br. R. (h) *autem* om. Lips. *etiam* om. I. B. Br. R.

solvit, omnesque carnes cum silphio suaviores facit. Ita etiam 43, s. 43, et Dioscorides I, 47: ῥοῦς ὁ ἐπὶ τὰ ὄψα, ὃν ἔνιοι ἐρυθρὸν καλοῦσι, καρπός ἐστι τῆς καλουμένης βυρσοδεψικῆς ῥοός. Eoque hodie Turcae utuntur in ciborum condimentis, teste Sestini, Sumach, i. e. rubrum appellantes. Est rhus coriaria Linn. cuius foliis et olim coria alba conficiebant. Vide praeclare de fructu et arbore disputantem Cornarium ad Galen. de Compos. Medic. p. 449.

Pallorem) Infra cap. 50, s. 16: vasa gummata alba cera suffumigantur, ne pallorem capiant. Cap. 55, semini sinapis contrito aquam nitratam suffundit, ut omnem amaritudinem eius et pallorem exsaniet. Bene comparavit Gesner in Indice locum Varronis I, 61: *ficum quanto citius promas, iucundiore utaris, quod vetustate ficus fit pallidior, palmula cariosior, nux aridior,* praeterea addidit locum Vitruvii VI. 7, de bibliotheca: *venti infundentes humidos spiritus pallore volumina corrumpunt.* Est ergo situs, *moisissure, Schimmel.* Ideo vas alte suspenditur, ne terrae humiditate contactum situm contrahat. Plura de ea notione Gesner ad Quinctil. I, 2, sect. 18.

Cap. XLIII. *Musto*) Celsus II, 30, de iis, quae alvum adstringunt: *caseus, si recens est, ex melle mulsove decoctus.*

Vase) Sang. *vaso*; deinceps: *utaris qua volet.*

XLIV. Vvas, ut sint virides usque ad annum, sic custodiemus:[a] uvas bumastos[b] vel duracinas vel purpureas quum desecueris a vite, continuo pediculos earum impicato dura pice: deinde labellum fictile novum impleto paleis quam siccissimis cribratis, ut sine pulvere sint, et ita uvas superponito: tum labello altero adoperito, et circumlinito luto[c] paleato, atque ita[d] in tabulato siccissimo composita labra pa-
2 leis siccis obruito. Omnis autem uva sine noxa servari potest, si luna decrescente et sereno caelo post horam quartam, quum iam insolata est, nec roris quicquam habet,[e] viti detrahatur. Sed ignis in proximo decumano fiat, ut pix ferveat, in qua pediculi uvarum statim demittantur.[f] Aliter. In dolium bene picatum defruti amphoram coniicito, deinde transversos[g] fustes arctato,[h] ita ut defrutum non contingant: tum superponito fictiles novas patinas,[i] et in[*] his sic uvam disponito,[l] ut altera alteram non contingat: tum opercula patinis[l] imponito et linito. deinde alterum tabu-

Cap. XLIV. (a) Initium hoc inserui ex Lips. et Polit. *Vvae ollares quemadmodum componantur et serventur* lemma Br. Ald. (b) *bumascas* Lips. (c) *luto* om. Lips. (d) *ita* om. I. B. Br. R. (e) *habent* I. B. R. *heat* Br. (f) *dimitt.* Br. Deinceps *Aliter* addidi ex Lips. et Pol. (g) *transversus* I. B. Br. R. Lips. (h) *spisse aratro* Br. *spisse arato* I. B. R. Lips. *spisse* etiam adduut A. Iunt. G. Gr. H. (i) *patenas* I. B. Br. R. L. Saug. (2) *

Cap. XLIV. *Luna decrescente*) Plinius 15, sect. 18: *E proximis auctoribus quidam altius curam petunt: deputarique statim poma ac vites ad hunc usum praecipiunt decrescente luna, post horam diei tertiam coelo sereno ac siccis ventis. Similiter deligi et ex locis siccis et ante perfectam maturitatem, addito ut luna infra terram sit.* Geoponica IV, 15, eadem praecipiunt.

Pix ferveat) Geoponica l. c. ἑκάστου βότρυος κληματίδος τὴν τομὴν εἰς πίσσαν διαλυθεῖσαν πυρὶ ἐμβάπτειν.

Defruti) Geoponica IV, 15: καλὸν δὲ καὶ εἰς πίθον γλεύκους κρεμνᾶν μὴ ἁπτομένους μήτε τοῦ γλεύκους μήτε ἀλλήλων. διαμένουσι γὰρ οἷοι ἀπὸ τῆς ἀμπέλου ἀφῃρέθησαν. Plinius 14, c. 1: *conduntur et musto uvae, ipsaeque vino suo inebriantur,* et 15, s. 18: *alii etiam vina habentibus doliis condunt, dum ne contingant ea uvae.*

Patinis) Libri optimi *patenis*. In Vegetii Mulomed. I, 56, 3, patena est pro φάτνη, et ipse Vegetius alveum interpretatur; ad quem locum Grae-

latum, et tertium, et[m] quamdiu magnitudo patitur[n] dolii, similiter superinstruito,[o] et eadem ratione uvas componito. deinde picatum operculum dolii defruto large linito, et ita compositum[p] cinere[q] obturato.
3 Nonnulli adiecto defruto contenti sunt transversas perticas arctare,[r] et ex his uvas ita suspendere, ne defrutum contingat: deinde operculum impositum oblinire. Quidam uvas quum[s] ita, ut supra dixi, legerunt, doliola nova sine pice in sole siccant. deinde quum ea in umbra refrigeraverunt, furfures ordeaceos adiiciunt, et uvas ita superponunt, ut altera alteram non comprimat:[t] tum generis eiusdem furfures infundunt, et alterum tabulatum uvarum eodem modo collocant: idque faciunt usque dum[v] dolium alternis furfuribus et uvis compleant. mox opercula imposita linunt, et uvas siccissimo frigidissimoque tabulato reponunt.
4 Quidam eadem ratione arida populnea vel abiegna[x] scobe virides[y] uvas custodiunt. Nonnulli sicco flore gypsi obruunt uvas, quas non

in om. Br. S. (l) *et linito* add. I. B. Br. R. (m) *ut* Eaedem. (n) *patitur* om. Eaed. (o) Ita pro *instruito* Sang. addens *super* vulgo omissum. (p) Ita Sang. pro *et impositum.* (q) *in cinerem* I. B. Br. R. *in cinere* Lips. *opturato* Br. *obthurato* Ald. (r) *aptore* I. B. Br. R. Lips. (s) *quom* Br. (t) *comprimant* I. B. Br. R. (v) *dum* om. Eaed. (x) *abiegnia* I. Br. Lips. (y) *et virides* Sang. (z) *nimio* I. B. Br. H. (a) *maturus* B. R. (b) *tamen*

eorum auctoritatem adhibui. In Querulo Anonymi p. 33, *patenam fumosam* recte exhibet Codex Camerarii. A patera Latini *patellam* frequentarunt. In usu humano Graeci πατάνην, iumentorum φάτνην, contracto vocabulo, adhibuerunt. In fragmento Varronis apud Nonium Merceri p. 546: *dicuntur enim patellae, salini acetabula, catini, patenae.* Iohannes Garlandius in Synonymis editis a Loëschero in Histor. poët. medii aevi p. 315, versu 74: *a pateo dicas patinas, coniunge patellas. Vas dico patinam, sed quod tegit esse patenam,* quod discrimen equidem ignoro; quanquam ibi forte *patellam* legi debet

Vel abiegna) Infra c. 44, 6, scobem populneam vel iligneam adhibet. Plinius 15, s. 18: *Sunt, qui malunt scobe ramentisve abietis populi fraxini servare.*

Flore gypsi) Plinius l. c. *quidam sic cum palmite in gypso condunt,*

nimium[a] maturas[a] vitibus detraxerunt. Alii[b] quum legerunt uvam, siqua sunt in ea vitiosa grana forficibus[c] amputant, atque ita in horreo suspendunt, in quo triticum suppositum[d] est. Sed haec ratio rugosa facit acina, et pene tam dulcia, quam est uva passa.
5 Marcus Columella patruus meus ex ea creta qua[e] fiunt amphorae, lata vasa in modum patinarum[f] fieri iubebat: eaque intrinsecus et exterius crasse picari: quae quum praeparaverat, tum demum purpureas et bumastos[g] et Numisianas et duracinas uvas legi praecipiebat, pediculosque earum sine mora in ferventem picem demitti,[h] et in praedictis patinis[i] separatim sui cuiusque generis ita componi, ne uvae in-
6 ter se contingerent: post hoc opercula superponi, et oblini[2] crasso gypso: tum[l] demum pice dura, quae igni liquata esset, sic picari,[m] nequis humor transire posset:[n] tota deinde vasa in aqua fontana vel cisternina ponderibus impositis mergi, nec ullam partem earum pati exstare. sic optime servatur uva. Sed quum[o]

add. I. B. Br. R. (c) *forphicibus* I. Br. (d) *superpos.* I. B. Br. R. *positum* Lips. Pol. Saug. (e) *quae* B. R. (f) *patenarum* I. B. Br. R. Lips. (g) *brumascas* Lips. (h) *dimitti* Br. (i) *patenis* Br. (2) *et* addit Br. (l) *Tum pice demum* Br. (m) *picato* Iens. Br. Lips. Saug. *picata* B. Br. (n) *possit* I. B. Br. R. Lips. S. (o) *quom* Br. deinceps *exemta* vulgatum ex

capitibus eius scillae infixis utrinque.

Horreo) Geopo IV, 15: φυλάττονται δὲ αἱ σταφυλαὶ ἐπὶ πλεῖστον χρόνον καὶ ἐν ταῖς ἀποθήκαις τοῦ σίτου κρεμαννύμεναι. καὶ μάλιστα ἐὰν ὁ σῖτος ἀνακινῆται. ὁ γὰρ ἀνιστάμενος ἀπ' αὐτοῦ κονιορτὸς προσιζάνων αὐταῖς πολύ τε συμβάλλεται πρὸς διαμονήν. Plinius 15, sect. 18: *sunt qui suspendi protinus in granariis iubeant, quoniam optimo sit operimento pulvis pensilibus.* Rugosa ita fieri acina ait Columella, quia humoris multum exsugitur a pulvere, ideoque etiam dulciora fiunt.

Cisternina) Plinius 15, s. 18: *Columella auctor est in puteos cisternasve in fictilibus vasis pice diligenti cura illitis mergi. Liguria maritima Alpibus proxima uvas sole siccas iunci fasciis involvit cadisque conditas gypso includit.* ubi Pintianus recte emendabat: *mergi uvas. Liguria maritimis Alpibus proxima sole siccatas iunci fasciis.* Nam antea Plinius de coloneis

est exempta, nisi eo die consumitur, acescit. Nihil 7
est tamen certius, quam vasa fictilia facere, quae singulas uvas laxe[q] recipiant. ea debent quatuor[r] ansas habere, quibus illigata[s] viti dependeant: itemque opercula eorum sic formari, ut media divisa sint, ut quum[t] suspensa vasa singulas uvas receperint, ex utroque latere appositi[v] operculi duae partes coëant, et contegant uvas. et haec vasa et opercula extrinsecus et intra diligenter picata esse debebunt: deinde quum contexerunt[x] uvas, luto paleato multo adoperiri: sed uvae dependentes a matre sic in pultarios condi debebunt, ne qua[y] parte vasa contingant. Tem- 8
pus autem quo includi debent, id fere est, quo adhuc siccitatibus et sereno caelo crassa variaque sint[z] acina. Illud in totum maxime praecipimus, ne in eodem loco mala et uvae componantur, neve in vicino, unde odor malorum possit ad eas pervenire. nam huiusmodi[a] halitus[b] celeriter acina corrumpunt.[c] eae[d] tamen custodiendorum pomorum rationes, quas retulimus,[e] non omnes omnibus regionibus aptae sunt, sed pro conditione locorum et natura uvarum aliae aliis conveniunt.

Br. Ald. coriesi. (p) *ecesit* Br. (q) *laxare accipiant* I. B. R. *laxare incipiant* Brusch. et Lips. (r) *quattuor* Br. (s) *inligata* Lips. (t) *quom* Br. (v) *appositae* I. B. Br. R. *adposite* Lips. Sang. (x) *contexerint* I. B. Br. R. (y) Ita Sang. pro *quae partes*. (z) *sunt* ante Victor. *grossa varieque sunt* Lips. S *grossa* etiam Sang. (a) *huiuscemodi* Br. Ald. (b) *halitus* I. B. Br. R. Lips. Sang. Vulgo *halitu*. (c) Ita pro *corrumpuntur* I. B. Br. R. Lips. Sang. (d) Ita pro *et* Sang. (e) *rettulimus* Br.

dixerat. In aqua pluviali decocta et vasi indita uvas servare docet Plinius l. c. et Apicius I, 17 cum Geoponicis IV, 15; Dioscorides V, 3 et Plinius 23, c. 1.

Et opercula) Sang. *et operculata*. Plinius 15, s. 18: *Alii singulis malis pirisque singula vasa fictilia assignant et opercula eorum picata dolia iterum includunt.*

Qua parte) Ita recte Sang. pro *quae partes*.

In eodem loco) Plinius 15, s. 18: *sunt qui suspendi procul malis, protinusque in granariis iubeant, quoniam optime sit operimento pulvis pensilibus.*

XLV. De ollaribus uvis.[a] Antiqui plerumque[b] sircitulas[c] et venuculas et maiores amineas, et gallicas, quaeque maioris[d] et duri et rari acini erant,[e] vasis condebant: nunc autem circa urbem maxime ad hunc usum numisianae probantur. hae[f] sereno caelo, quum[g] iam sol rorem sustulit, quarta[h] vel quinta hora, si modo luna decrescit,[i] et sub terris est, modice[z] maturae rectissime[l] leguntur: statim pediculi earum picantur:[m] deinde in cratibus ita po-
2 nuntur, ne altera alteram collidat. tum demum sub tectum referuntur, et mucida[n] vel vitiosa grana forficibus[o] amputantur: et quum paullum[p] sub umbra refrixerint,[q] ternae aut etiam quaternae pro[r] capacitate vasorum in ollas demittuntur[s] et opercula diligenter pice obturantur, ne humorem transmittant. tum vinaceorum pes[t] bene prelo expressus proruitur,[v] et

Cap. XLV. (a) Novi capitis initium cum lemmate posui ex Lips. at Polit. (b) *plerunque* Br. (c) *serrunculas* I. B. Br. R. *scirriculas* Lips. P. Sang. (d) Ita pro *maiores* scripsisse Io. Parvum monuit Ponted. (e) *in* additum ab aliis om. I. B. Br. Ald. Lips. (f) Vulgo *Haec*. (g) *quom* Br. Deinceps *soli* Gesneriana, cum in Br. et Ald. recte sit *sol*. (h) *quattuor vel quinque horas* I. B. Br. R. Lips. (i) Ita pro *decrescat* Lips. Sang. Ges. (z) *modicae* I. B. R. recte Br. (l) Ita pro *lectissimae* Sang. *laetissimae* Lips. (m) *statim — picantur* ex Sang. addidi. (n) *acida* Lips. P. Sang. Vulgo *arida*. (o) *forphicibus* Iens. Br. *forpicibus* Lips. Sang. (p) *paulum* Iunt. (q) *refrixerunt* I. B. Br. R. (r) *p. capitate* sed in margine *p. capacitata* Lips. (s) *dimittuntur* Br. *dimittitur* Lips. (t) *bene pes praelo* Br. (v) *proluitur* Lips. (x) Vulgo *scipionibus* ante Gesn. *sipionibus* Lips. (y)

XLV. *Sircitulas*) Ponted. *Sirpiculas* malebat, eandemque quam Plinius *scirpulam* vocat, a canistris scirpiculis appellatam ex sententia Pontederae, ubi olim servabatur. Ex Sangerm. *sirriculas* annotavit Gronov.

Hae sereno) Vulgatum *haec* correxit Gesner et ex Sangerm. Heinsius.

Sol rorem) Nescio an praeter Gesnerianam aliae etiam vitiosum *soli rorem* habeant; in Comment. est *sol in rorem*. rectum ex Sang. posuit Heinsius Adv. III, p. 395.

Statim — picantur) Haec verba solus liber Sangerm. habet, unde addidi; etsi supplementi huius non meminit Heinsius; quod miror. Idem *arida* seu *acida* Sang. mutat in *mucida*. Vide supra cap. 39, 1.

modice separatis scopionibus,[y] resoluta[z] intrita folliculorum in dolio substernitur,[a] et deosrum versus spectantes ollae componuntur, ita distantes, ut intercalcari[a] possint vinacea: quae quum diligenter conspissata primum tabulatum fecerunt, aliae ollae eodem modo componuntur explentque[b] secundum tabulatum. deinde similiter doliis[c] exstruuntur ollae et spisse incalcantur. mox usque ad summum labrum vinacea[d] condensantur, et statim operculo superposito cinere in modum gypsi temperato dolium linitur. Monendus

Ita pro *resolutaque* I. B. Br. R. Lips. Sanger. (z) *sternitur* I. B. Br. R. (a) Ita pro *interculcari* I. B. Br. R. Lips. Saug. (c) Vulgo *dolium compleтur tabulatis ollarum spisseque vinaceis inculcantur*. Mecum Sang. *doliis extrahuntur ullae et spisse incalcantur* I. B. Br. R. Lips. (d) Ita pro *vina-*

Resoluta intrita) Ita scribi ex libris optimis iussit Pontedera. Vulgo sensu nullo erat: *resolutaque intrita folliculorum, in dolio*. Idem Pontedera *intercalcari* ubique mecum praeferebat vulgato *interculcari*. Ceterum paulo antea *forficibus* ex Sang. annotavit Gronov.

Explentque) Ex sententia Pontederae etiam praetuli vulgato *expleturque*.

Doliis exstruuntur) Vulgatam barbaram solus liber Sangerm. correxit, ex quo tamen *inculcantur* laudat Gronov. Sequens *vinacea* dedi ex primis Edd. praecessit enim eadem forma. Nunc breviter de ipsa re videamus. Modum eundem uvarum ollarium servandarum descripsit Galenus de Alim. Facult. Libro II, bis verbis: καὶ χύτρας καινάς πληροῦντες ἐναποτίθενται τοῖς στεμφύλοις. καλῶ δὲ στέμφυλα τὰ στερεὰ λείψανα τῆς σταφυλῆς ἐπειδὰν ἐν τοῖς ληνοῖς ἐκθλιβῇ πᾶς ὁ χυλὸς αὐτῶν. ἃ καὶ αὐτὰ συντιθέασιν ἐν πίθοις οἱ ἄνθρωποι, σφίγγοντές τε καὶ πιλοῦντες ἰσχυρῶς ὀνομάζοντές τε τρύγα. εἰς ταύτην οὖν τὴν τρύγα τὰς καινὰς χύτρας πλήρεις τῶν σταφυλῶν ἐντιθέασι, πώμασι στεγνοῦντες ἀκριβῶς, ὡς μηδαμόθε παραπνεῖσθαι. καὶ καθὸ συμβάλλει γε τὸ πῶμα τῇ χύτρᾳ, πίτταν ἐπαναλείφουσιν, ἁπάσας τὰς διαπνοὰς ἐμφράττοντες. εἶναι δὲ χρὴ καὶ τὴν χύτραν αὐτὴν ἐξ εὐώδους τε πηλοῦ καὶ τελέως ὠπτημένου. Breviter Plinius 14, sect. 3: *Aliae in sua tantum continentur anima ollis fictilibus, et insuper doliis inclusae, stipatae vinaceis circumsudantibus*. Has uvas σταφυλὴν τὴν ἀπὸ χύτρας ἢ ἀπὸ στεμφύλων appellat Aetius IX, 12 et 45, et Dioscorides Libro V: αἱ ἐκ τῶν στεμφύλων καὶ ἐκ τῶν βίκων. Et infusum Nicostrati servatur ἐν στεμφύλοις ξηροῖς ἵνα μὴ διαπνέῃ, apud Galenum de Compos. Medic. sec. loca IX, 5, ubi Cornarius p. 533, haec fere omnia praeclare tradidit Palladius Decembri 4, *epimelides — in ollis inter uvas vinaceis obruta servabuntur*. Compara etiam Catonem cap. VII, 2 et 143.

autem[d] erit, qui vasa empturus est, ne bibulas aut male coctas ollas emat.[e] nam utraque res transmisso humore[f] vitiat[g] uvam. quinetiam oportebit, quum[h] ad usum promuntur ollae, tota singula tabulata detrahi. nam conspissata vinacea, si semel mota sunt, celeriter acescunt, et uvas[i] corrumpunt.

XLVI. Sequuntur vindemiam rerum autumnalium
compositiones, quae et ipsae curam villicae distendunt.
Nec ignoro plurima in hunc[a] librum non esse
collata, quae C. Matius[b] diligentissime persecutus
est. illi enim propositum fuit urbanas mensas et lauta
convivia instruere. libros tres edidit, quos inscripsit
nominibus coci, et[c] cetarii, et salgamarii.[d] Nobis tamen
abunde sunt ea, quae ex facili rusticae simplicitati
non magna impensa possunt contingere, uti[e]
2 sunt in primis omnium generum mala. Quidam, ut[f]

ceae I. B. Br. R. (e) Ita pro *tamen* Lips. Sang. (f) *humorem* P. not. (g) *vitat* P. not. (h) *quom* Br. (i) *una* Lips.

Cap. XLVI. (a) *librum hunc* Br. eadem *auctumnalium*. (b) *Martius* I. B. Br. R. at Sang. *Macius* Lips. (c) *et cetarii* om. I. B. Br. R. Lips. Saog. *caetarii* Iuot. (d) *Salgamari* I. B. Br. R. Saog. *Salmugari* Lips. (e) *uti — mala* om. I. B. Br. R. Lips. Saog. (f) *ut — incipiam* omitt. iidem libri.

Vitiat) Polit. liber antiquus *vitat*, novus *invitat*. Lips. *mutet* a prima manu, quam deinde aliquis corrigere voluit. Paulo antea formam *empturus* ex Brusch. et Aldina restitui.

Cap. XLVI. *Matius*) Ciceronis et Caesaris amicum intelligit Turnebus XVII, 13, qui pro *Cetarii* malebat legi *Cellarii*. De Matio vide Lipsium ad Taciti Annal. XII, 60, et Indicem Ciceronianum. De Salgamis dixi ad X, 117. Itali hodieque *Salamoia* dicunt. Cetarii sunt, qui pisces maiores vel ipsi capiunt, unde cum Graecorum Θυννοσκόποις comparandi, docente loco Varronis apud Nonium h. v. (vel a piscatoribus marinis bolum emunt, hinc *bolonae* dicti) ut salibus condiant pisces marinos concisos in varias figuras, partibus corporum distinctis. Hinc cetariae officinae. Contra cellarii servandis in cella cibis et potulentis diligentiam adhibent. Plinius 19, s. 62: *Apio eximunt coqui obsoniis acetum; eodem cellarii in saccis odorem vino gravem*. Turnebi emendationem Gesner ad h. l. probabat; contra in Thes. L. L. monebat, Apicii etiam librum decimum inscriptum haberi *Piscatorem*, seu Ἁλιεύς.

Vti sunt in primis omnium generum mala) Haec ab Aldo addita verba ex Polit. Tromb. et suo recte damnavit Pontedera.

a granatis incipiam, pediculos punicorum, sicuti sunt in arbore,[g] intorquent, ne pluviis mala rumpantur, et hiantia dispereant, eaque ad maiores ramos religant, ut immota permaneant: deinde sparteis retibus[h] arborem cludunt,[i] ne aut corvis aut cornicibus aliisve avibus pomum laceretur. Nonnulli vascula fictilia dependentibus malis aptant, et illita luto paleato arboribus haerere patiuntur: alii foeno vel culmo singula involvunt, et insuper luto paleato crasse linunt, atque ita maioribus ramis illigant, ne, ut dixi, vento commoveantur. Sed haec omnia, ut dixi, sereno caelo 3
administrari sine rore debent: quae tamen aut facienda non sunt, quia laeduntur arbusculae: aut certe non continuis annis usurpanda, praesertim quum liceat etiam detracta arboribus eadem innoxia custodire. Nam et sub tecto fossulae tripedaneae siccissimo loco fiunt: eoque quum aliquantum terrae minutae repositum est, infiguntur sambuci ramuli: deinde sereno caelo granata leguntur[2] cum suis pediculis, et[l] sambuco inseruntur: [quoniam sambucus tam

(g) Ita cum Gesn. Sang. pro *arborem torquent.* (h) *restibus* ante Vrsin. et Gesn. omnes. (i) *eludunt* I. B. Br. R. (2) *legantur* I. B. Br. R. Lips. (l) *et sambuco* om. I. B. Br. R. Sang. *sabucus* scribit Lips. (m) *lapsam* I.

In arbore intorquent) Ita Sangerm. Vulgatum *arborem torquent* recte iam ita correxerat Gesner et multo antea Heinsius ad Ovidium T. I, p. 607. Vitium viderat etiam Vrsinus qui malebat *arbore torquent.* Palladius IV, 40: *si crepant poma — et si, dum pendent poma tenacibus, sicut in arbore habentur, intorseris, in totum annum sine corruptione servabis.*

Tripedaneae) Plinius et Palladius in hac re bipedanea scrobe contenti sunt; et noster supra cap. 46, 4, scrobibus bipedaneis intra tectum faetia sicco loco deponit sorba. Ex Sangerm. *subiecto fossulae — aliquantulum terrae* laudat Gronov.

Quoniam) Verba inclusa Gesnerus spuria et delenda censebat. Et sane liber Sang. non solum haec ipsa, sed et reliqua usque ad illa: *eaque humo* omisit. Plinius 15, s. 18: *alii decerpunt cum surculis, eosque in medullam sambuci abditos obruunt, ut supra scriptum est.* Palladius IV, 40: *Item si seriola (olla Cresc.) sub dio obruatur, quae habeat arenas usque ad medium, et mala cum tenacibus lecta im-*

apertam et laxam[m] medullam habet, ut facile malo-
4 rum pediculos recipiat]. sed cavere oportebit, ne minus quatuor digitis a terra absint, et ne inter[n] se poma contingant. tum factae scrobi operculum imponitur, et paleato luto circumlinitur, eaque humo,[o] quae fuerat egesta, superaggeratur.[p] Hoc idem etiam[q] in dolio fieri potest, sive quis volet resolutam terram usque ad dimidium vas adiicere,[r] seu, quod quidam malunt, fluvialem[s] arenam, caeteraque eadem ratione
5 peragere. Poenus[t] quidem Mago praecipit[v] aquam marinam vehementer calefieri, et in ea[x] mala granata lino spartove[y] illigata paulum demitti, dum decolorentur,[z] et exempta per triduum ita sole siccari: po-

B. Br. R. deinceps *quattuor* Brusch. (n) *noviter* Lips. sed correctum, subiuncto *ne inter*. (o) *humue* suprascripto *humo* Sang. (p) Ita pro *superaggeretur* Sang. (q) *etiam* addidi ex Lips. P. Sang. (r) *eiicitur* I. B. Br. R. *eiicitur* Lips. *adiicitur* Sang. *vae inicere* ex Edd. Codd. scriptura coniiciebat Pont. Vulgo *elicere*. (s) *fluviatilem* Lips. S. Pol. *harenam* Br. (t) *Paenus* Iens. P. (v) *praecepit* I. B. Br. R. Lips. (x) *eo* iidem libri. (y) *vel sparto ligata* Lips. P. Sang. deinceps *dimitti* Br. *paululum* Sang. (z) *decolerentur* Br. deinceps ex eadem et Ald. *exempta* restitui. (a) *exi-*

primantur cannis singulis vel sambuci virgulis, et ita separata in arenis figantur, ut ipsa quatuor digitis emineant ab arena. Hoc et sub tecto in scrobe bipedanea fieri potest, et utilius est ad servandum, si cum ramo longiore tollantur.

Adiicere) Hoc effeci ex Sang. *adiicitur*. Vulgo *elicere*, quod mutari volebat Gesner in *adiicere*. Reliqui libri habent: *eiicitur*. Sed locus vel sic persanatus nondum esse videtur. Vnde enim pendet *peragere?* et ipsa varietas scripturae vitium arguit latere.

Fluvialem arenam) Plinius 15, s. 18: *plerique vero in scrobe duum pedum altitudinis arena substrato et fictili operculo, dein terra operto. — alii hoc quidem in patinis fictilibus; aliqui et in scrobe subiecta arena, ita sicca operiunt mox terra.*

Mago) Plinius 15, s. 18: *Punica aqua marina fervente indurari: mox triduo sole siccata, ita ne nocturno rore contingantur, suspendi, et quum libeat uti, aqua dulci perlui.* Geoponica IV, 15: ἄλλοι εἰς θαλάσσιον ὕδωρ ζέον, μὴ οὔσης δὲ θαλάσσης, εἰς ἅλμην μιγέντος οἴνου τοὺς βότρυας ἀποβρέξαντες ἀποτίθενται ἐν ἀχύροις κριθίνοις. Palladius IV, 10, 7: *lecta integra in aqua marina vel muria fervente mergantur, ut combibant, post triduum sole siccentur, ut sub dio nocte non maneant: post in loco frigido suspendantur. quum volueris uti, aqua dulci pridie macerabis. feruntur haec pomis recentibus aemulari*

stea loco frigido suspendi, et quum res exegerit,[a] una nocte, et postero die usque in eam horam, qua fuerit utendum, aqua frigida dulci maccrari. Sed et idem auctor est creta figulari bene subacta recentia mala crasse illinire, et quum argilla exaruit, frigido loco suspendere. mox quum exegerit usus, in aquam[b] demittere, et cretam resolvere. Haec ratio[c] tamquam recentissimum pomum custodit. Idem iubet Mago in 6
urceo novo fictili substernere scobem populneam vel ilignеam, et ita disponere, ut scobis[d] inter se calcari possit: deinde facto primo tabulato rursus scobem substernere, et similiter mala disponere, donec urceus[e] impleatur: qui quum fuerit repletus, operculum imponere, et crasso luto diligenter oblinire. Omne autem pomum quod in vetustatem[f] reponitur, 7
cum pediculis[g] suis legendum est: sed, si[h] sine ar-

gerit Lips. (b) *aqua dimittere* I. B. Br. R. *in aqua remittere* Lips. (c) *aqua* Lips. *tanquam* Br. Ald. (d) *scobem* I. B. Br. R. *scobes* Lips. *scobis* Sang. Volgo *scobs.* Paulo antea *populneum* Lips. *populneum veliligneo* Sang. (e) *urcibus* P. *itaque sie facere doneo urcilus* Sang. *urcillus* ex Sang. citat Gronov. (f) *vetustate* I. B. R. Br. (g) *petiolis* I. B. R. Br. Lips. *peciolis*

Cretam resolvere) Plinius 15, s. 18: *Creta quidam etiam figlina uvas illinunt, siccatasque sole suspendunt, in usu diluentes cretam; eandem pomis vino subigunt.* ubi olim erat *in vino*, sed praepositionem omittunt Codices. Sed *vino* vitiosum esse videtur; nisi in Columella etiam legere malis: *creta figulari vino subacta.* Geoponica IV, 15, de uvis: ὁμοίως δὲ καὶ εἰς πηλὸν κεραμεικὸν τεταραγμένον, ὡς ἔχειν πάχος μέλιτος, ἐμβαπτόμενα καὶ κρεμώμενα φυλάττονται, εἰς δὲ τὴν χρῆσιν ἀποπλύνεται. Eadem de malis tradunt X, 21 et 28, ubi nihil de vino, luto immiscendo, legitur; itaque locus Plinii emendandus est ita, ut dixi.

Scobis inter se calcari) Gesner malebat *inter ea calcari*. Equidem deleto *se* malim *intercalcari* legere, ut supra cap. 43, 10 et 11, *vinacea intercalcantur*. Ceterum *scobis* dedi ex Sangerm. pro vulgato *scobs.* In Edd. enim I. B. R. est *scobem*; in Lips. *scobes.* Ita supra VII, 10, 4, *scobis eburnea*: et IV, 29, 15. Ita variatum fuit in libris scriptis Columellae inter *scrobs* et *scrobis*. Ceterum paulo antea Lips. habet *scobem populneum*. In Palladio III, 17, 7, pro *educto scobe* Lugd. Codex *educta* habet. Marcellus Empiricus p. 194, *scobes lima tenuissimus factus.*

boris noxa fieri possit,[i] etiam cum ramulis. nam ea res plurimum ad perennitatem[2] confert. Multi cum ramulis suis arbori detrahunt, et creta figulari quum diligenter mala obruerunt, in sole siccant: deinde si qua rimam creta fecit, luto linunt,[l] et assiccata frigido loco suspendunt.

XLVII. Multi eadem ratione, qua granata, in scrobibus vel doliis servant cydonea. nonnulli foliis ficulneis illigant, deinde cretam figularem cum amurca subigunt,[a] et ea linunt[b] mala, quae quum siccata sunt, in tabulato frigido loco et sicco reponunt. Nonnulli haec eadem in patinas novas sicco gypso ita[c]
2 obruunt, ut altera altera non contingant. Nihil tamen certius aut melius experti sumus, quam ut cydonea maturissima, integra, sine macula, et sereno coelo, decrescente luna, legantur, et in lagoena[d] nova, quae sit patentissimi oris, detersa lanugine quae malis inest,

Sang. (h) *si* deest P. Lips. (i) *etiam possit* I. B. R. Br. (2) *perennitatem* Lips. qui post *confert* novum caput incipit cum Pol. (l) Ita pro *liniunt* Sang. teste etiam Burm. ad Quinct. decl. 13. 5. p. 277. paulo antea vulgatum *facit* ex Sang. correxi.

CAP. XLVII. (a) *subiiciunt* I. B. Br. R. Lips. Sang. (b) Ita pro *liniunt* A. Iunt. G. Gr. H. St. at Sang. testa etiam Burm. ad Quinct. decl. 13. p. 277. (c) Gesnerianum *ipsa* ex Br. Alp. correxi. (d) *lagona* I. B. Br. R.

CAP. XLVII. *Cretam figularem*) Geoponica X, 28: τινὲς δὲ φύλλοις συγκαλύψαντες πηλῷ ἀργιλλώδει διὰ τριχῶν μεμιγμένῳ ἐπιμελῶς ἢ γῇ κεραμικῇ ταῦτα περιπλάττουσιν, εἶτα ἐν ἡλίῳ ψύξαντες ἀποτίθενται. Palladius III, 25, 25, fici foliis involuta custodiunt. Plinius 15, s. 18: *Cotoneis in concluso spiramentum omne adimendum, aut incoqui melle ea immergive oportere.— Cetera mala foliis ficulneis, praeterquam cadivis, lingula convolvi, cistisque vitilibus condi, vel creta figlinarum illini*. ubi ante Harduinum legebatur *interclusis*. Pintianus ex Codice recte emendabat *cotoneis inclusis*. Palladius III, 25, s. 25: *alii, quae maiora sunt, fici foliis involuta custodiunt*. Ibidem luto ex omni parte clausa servari ait, aut defruto vel passo incoqui. — Sang. h. l. habet *subicunt*.

Patinas novas) Lege *patina nova*. Palladius III, 25, 26: *alii in patina nova sicco gypso obruunt separata cydonia*.

componantur leviter et laxe, ne collidi possint: deinde quum ad fauces usque fuerint composita, vimineis surculis sic transversis arctentur,[e] ut modice[f] mala comprimant, nec patiantur ea, quum acceperint[g] liquorem, sublevari. tum quam optimo et liquidissimo melle vas usque ad summum ita repleatur, ut pomum submersum sit. Haec ratio non solum ipsa mala cu- 3
stodit, sed etiam liquorem mulsei[h] saporis praebet, qui sine noxa possit inter cibum dari febricitantibus, isque vocatur melomeli.[2] Sed cavendum est, ne, quae in melle custodire volueris, immatura mala condantur: quoniam cruda[l] si lecta sunt, ita indurescunt,[m]

Sang. *lagaena* A. Iunt. H. *lagena* Lips. (e) *artentur* Br. *transversi* Sang. (f) *immodice* I. B. Br. R. (g) *acceperunt* Eaed. et Lips. (h) *mulsi* I. B. Br. R. Lips. S. (i) Ita pro *interdum* Sang. *inter annum* I. B. Br. R. *inter civium* P. et Lips. (2) Ita pro *melimeli* ex. I. B. Br. R. Lips. Sang. Gesner. (l) *grossa si laeta* I. B. Br. R. *crossa* Sang. *grossa* etiam Lips. probante Ponted. ex Pol. Ambr. Tromb. Caes. et suo. (m) *indurescant*

Melle) Plinius 15, s. 18: *Sunt qui cotonea cera Pontica illita melle demergant.* et paulo antea: *cotonea aut incoqui melle immergive oportere.*

Liquorem mulsei saporis) Dioscorides I, 160: τὰ δὲ ἐκ τοῦ μέλιτος καὶ αὐτὰ μὲν οὐρητικά, τὸ δὲ μέλι τὴν αὐτῶν ἀναλαμβάνεται δύναμιν. Plinius 23, s. 54: *quae de his cruda* (i. e. non cocta) *in melle condiuntur, alvum movent, mellis autem suavitati multum adiiciunt, stomachoque utilius id faciunt.* Dioscor. V, 29: καὶ μηλόμελι δὲ ὃ καὶ κυδωνόμελι ὀνομάζεται, σκευάζεται οὕτω. Is semina cydoniorum prius eximit, deinde poma coniicit in mel quam plurimum ὥστε ἐνεσφηνῶσθαι. ita fieri mel suave post annum et simile mulso, οἰνομέλιτι. Ex quo loco primum affirmatur lectio *melomeli*; deinde apparet inde quis *mulseus* sit *sapor*; postea verbum ἐνεσφηνῶσθαι male vertunt: *ut eo submersa contegantur obruanturve.* Interpretatur Columella: *vimineis surculis transversis arctentur.*

Inter cibum) Ita ex libris optimis scripsi pro *interdum*, monente iam olim Victorio.

Melomeli) μηλόμελι a malis, non μελίμηλον pomum melleum. Ita legendum docuit Turnebus Adv. XVII, 13, quem secutus est Gesner. Oleum, ex cydoniis confectum, etiam melinum vocatur.

Cruda) Libri scripti *grossa*, quod non improbabat Pontedera, putans, ut in ficis, ita etiam alia poma immatura dici posse *grossa*. Sed grossi dicuntur fici immaturae, non *fici grossae*. Palladius III, 25, 26: *alii in melle sic integra demittunt, in quo genere condiendi satis matura deliguntur.*

4 ut usui non sint. Illud vero quod multi faciunt, ut ea dividant osseo cultro, et semina eximant, quod putent[n] ex eis pomum vitiari, supervacuum est.[o] sed ratio quam nunc docui, adeo quidem certa est, ut etiam si vermiculus inest, non amplius tamen corrumpantur mala, quum praedictum liquorem acceperint: nam ea mellis est natura, ut coërceat vitia, nec serpere ea patiatur; qua ex causa etiam exanimum corpus hominis per annos plurimos innoxium
5 conservat.[p] Itaque possunt etiam[q] alia genera malorum sicut[r] orbiculata, Sestiana,[s] melimela,[t] Matiana,[v] hoc liquore custodiri. Sed quia[x] videntur in melle dulciora fieri sic condita, nec proprium saporem conservare, arculae faginae vel etiam tiliagineae,[y] quales

vulgatum ex Lips. correxit Gesner. *usui ut non sint* Br. (n) *potest* Lips. (o) *esse nunc docui. Adeo quidem ut etiam* I. B. Br. R. *esse non docui adeoque ut* Lips. *esse enim docui* et cet. P. *esse nunc docui* Sang. (p) Novum caput incipit, cum lemmate *de malis coesianis* (Lips. *Casianis) orbiculeis, melimelis matianis.* Pol. et Lips. (q) *etiam* ins. I. B. Br. R. S. (r) *sicut* ex Br. restitui pro *sicuti.* (s) *Casiana* Lips. *Caestiana* Sang. (t) *melimala* lens. Br. (v) *mariana* B. R. *mapianas* Lips. (x) *quae* I. B. Br. R.

Semina eximant) Palladius l. c. *alii canna vel ebore in quatuor partes divisa sublatis omnibus quae in medio sunt, in vase fictili melle obruunt.* Meloplacuntem ex Hiberia usque Romam perlatum memorat Galenus Aliment. facult. II, 23, ex melle et carne cydoniorum contrita factum. Condita in melle cruda alvum movere et melli multum suavitatis adiicere ait Plinius 23, *s.* 54. Vide etiam ad Palladium Octobri 20.

Supervacuum est) Ponted. probat lectionem Edd. pr. aut cum interrogatione ex Tromb. suo et Lips. Codice scribit: *supervacuum esse non docui, adeo quidem, ut* etc.

Sestiana) Victorius in libris suis reperit *Caesiana*, quam veram esse lectionem putabat. Vrsinus ex Plinio malebat *Cestiana*. Vide supra ad V, 9. *Caesiana* ex Sang. laudat etiam Gronov, sed *Caestiana* inde retulit Ernesti. Sic sectione hac extrema *contegatur* ex Sang. Ernesti, *contingantur* attulit Gronov.

Sed quia) Lectionem *sed quae* probabat Pontedera, ne mala omnia a melle excluderentur. Scilicet dulcia per se mala nimiam a melle contrahunt dulcedinem et nauseosam; contra austera possunt in melle commode servari. Dulcia vero videntur haec omnia esse, quae nominavit Columella.

Arculae) Geoponica: εἰς χαμπτρία

sunt in quibus vestimenta forensia conduntur, huic
rei paulo ampliores praeparari debent, eaeque in[z] ta-
bulato frigidissimo „et siccissimo,[a] quo neque fumus
neque teter perveniat odor, collocantur: deinde carta[b]
substrata praedicta poma sic componi, ut flosculi[c] sur-
sum pediculi deorsum spectent, quemadmodum etiam
in arbore nata sunt, et ne inter se alterum ab altero
contingantur.[d] Item[e] observandum est, ut unumquod- 6
que genus separatim propriis arculis reponatur. nam
quum una clausa sunt diversa genera, inter se di-
scordant, et celerius vitiantur. propter quod etiam
conseminalium vinearum non tam est firmum vinum,
quam si per se sincerum[f] Amineum, vel Apianum,
aut etiam fecinum[g] condideris. verum, sicut supra

Lips. (y) *taliagineae* Iens. Br. *faginae* Sang. Vulgo *fagineae*. (z) *in* om. I. B. Br. R. *eque tab.* Lips. (a) Vulgo additum *loco* omisi cum I. B. Br. R. Sang. (b) Ex Sang. *cartha* addidi hoc vocabulum. Paulo autea *collocari* malebat Vrsinus. (c) *flocculis usum* I. B. R. *flosculis usum* Br. Lips. Voluerunt *flosculi susum* dare. (d) Ita pro *contingatur* I. B. Br. R. Lips. *contegatur* Sang. (e) Ita Sang. pro *Ita*. (f) *sincaerum* — *Appianum* — *faecinum* Br. (g) *setinum* Lips. (h) Ita Sang. pro *sicut praedixi*. (i) *quom*

συντίθενται μετὰ γναφάλων καθαρῶν, i. e. cum tomento puro. Eadem Plinius 15, sect. 18: *nec non aliqui in floccis capsisque, quas luto paleato illinunt*. Geoponica IV, 15, de uvis: οἱ δὲ ἐν γλωσσοκόμοις περισσωμένοις ἀποτίθενται μετὰ πρίσματος ξηροῦ ἀπὸ πεύκης ἢ ἐλάτης ἢ αἰγείρου ἢ μετὰ ἀλεύρων ἀπὸ κέγχρου. ubi legendum ex Gottorp. Codice μετὰ ἀχύρων.

Flosculi) Quosdam *oculi* legere, monet Dalecamp ad Plinium 15, 18, imprubante Bodaeo ad Theophrasti II. P. p. 58, Nostri *Botzen*, *Butzen* vocant.

Pediculi deorsum) Plinius 15, sect. 18: *semper autem in pediculos collocant ea*. Albertus Vegetab. p. 445, de substantia pomi lignea a pediculi per mediam nucleorum thecam ad flores perducta docens, ait: *colligitur ad baccam quae vocatur sedes floris*.

Item observandum) Vulgo *Ita*; nobiscum Sangerm. Geoponica. l. c. φυλακτέον δὲ ταῦτα μὴ ἐν τῷ οἴκῳ ἔνθα αἱ ἄλλαι ὀπῶραι ἀπόκεινται. τῇ γὰρ αὐτῶν δριμύτητι καὶ ὀσμῇ λυμαίνεται τὰ παρακείμενα καὶ μάλιστα τὰς σταφυλάς.

Fecinum) Ab uvis *fecineis* supra III, 2, 14. Sed Codex Lips. *Setinum*. quam lectionem praeferebat Gesnerus. Tria uvarum summa genera supra fecerat, Amineas, Apianas et Nomentanas seu fecineas.

dixi,[h] quum[i] diligenter mala fuerint composita, operculis[2] arcularum contegantur, et luto paleato linantur opercula, ne introire spiritus possit. atque ea ipsa nonnulli, sicut[l] in aliis generibus[m] suprà iam diximus, populnea, quidam etiam abiegna scobe interposita, mala custodiunt. Haec tamen poma non matura sed acerbissima legi debent.

XLVIII. Inulae[a] conditura sic fiet. quum eius radicem[b] mense Octobri, quo[c] maxime matura est, e terra erueris, aspero linteolo vel etiam cilicio[d] detergito quidquid arenae inhaerebit: deinde acutissimo cultello summatim eradito, et quae plenior radicula fuerit, pro modo crassitudinis in duas vel plures partes[e] digiti longitudine diffindito:[f] deinde ex aceto modice in cacabo[g] aeneo coquito, ita ne taleolae semicrudae sint.[h] post haec[i] in umbra triduo siccentur, et ita in fideliam picatam recondantur, adiecto passo vel defruto, quod supernatet, spissamentoque cuni-

Br. (2) *arculis* inser. I. B. R. Br. (l) *sic* Eaedem. (m) Ita pro *generibus, ut* Sangerm.

Cap. XLVIII. (a) *Inulae — fiet.* om. cum distinctione capitis I. B. Br. R. *Inulae curatio* Lips. Sang. (b) *radice* I. B. Br. R. *radices eius* Sang. (c) *quod* I. B. Br. R. (d) *cilicia* Eaedem. *detergeto* Sang. *harenae* Br. (e) *partes* om. I. B. Br. R. Lips. (f) *diffundito* I. B. Br. R. (g) *caccabulo* Lips. Pol. *cacabula* Sang. (h) *myrti desint* I. B. Br. R. pro *myrti* spatio relicto *desint* Lips. Vulgatum *inuri possint* ex Sang. correxi. (i) *hoc* I. B. Br. R.

Operculis arcularum) Pontedera ex lectione Edd. pr. corrigit: *operculis arculae contegantur.*

Generibus supra) Ita Sang. Vulgo: *generibus, ut supra.*

Scobe) Geoponica: ἐν πρίσμασι κατορυττόμενα. ὑπὸ γὰρ τῶν πρισμάτων ἀναξηραινόμενα ὠφελεῖται.

Sed acerbissima) Vrsinus malebat *sed nec acerbissima.*

Cap. XLVIII. *Taleolae*) Sangerm. *taliolae.* Vt a graeco θάλεια, talia, ita etiam taliola.

Semicrudae sint) In Polit. *taliolae mytru desint* vel *myrtu.* in suo Pontedera reperit: *mytry desint.* unde Pontedera corrigebat: *ita ne taleolas miscere rutabulo desinas.*

Spissamento cunilae) Quid Rhodium moverit, ut *inulae* legendum censeret in Lexico Scribon. pag. 444, nescio.

lae[k] imposito contectum vas pelliculetur.[l] Alia[m] inulae conditura. Quum radices[n] eius eraseris,[o] taleolas 2
ut supra facito, et in umbra triduo vel etiam quatriduo siccato: deinde siccatas in vasis sine pice, interiecta cunila[p] coniicito. ius infundito, quod eam compositionem habeat, ut[q] sex partibus aceti una pars sapae misceatur cum hemina salis cocti. eo[r] iure macerentur taleolae, donec quam minimum amaritudinis resipiant.[s] postea exemptae[t] iterum siccen- 3
tur per dies quinque in umbra: tum[v] crassamentum vini feculenti, nec minus, si sit, mulsi, et utriusque eorum quartam partem boni defruti confundito in ollam: quae quum inferbuerit,[x] taleolas inulae adiicito, et statim ab igne removeto, ac[y] rudicula lignea peragitato, donec perfecte[z] refrigescant. Postea transfundito in fideliam picatam, operculo tegito, tumque pelliculato. Tertia[a] eiusdem inulae conditura. Quum 4
radiculas diligenter eraseris, minute concisas in muria dura macerato, donec amaritudinem dimittant. deinde effusa muria, sorba quam optima et maturissima semine detracto contere, et cum inula misce. tum sive passum seu quam optimum defrutum adiicito, et vas[b] obturato. Quidam quum condiverunt inulam, muria- 5
que maceraverunt, exsiccant, et malis cydoneis tritis,

Sang. (k) *cunellae* Br. *cunelae* Sang. (l) *pelliculatur* P. (m) *Alia — conditura* om. I. B. Br. R. *Aliter crudam inulam condire* P. Tota haec conditura deest in Lips. (n) *radice* Br. (o) Ita pro *raseris* I. B. Br. R. Sang. (p) *cunela* Br. (q) Ita Sang. pro *coniicito*, *cunila imposita*, *sex*, ubi tamen Br. *cunela* habet. *cunela imposita contectum vas pelliculetur: habeat: ut sex* I. B. Br. R. (r) Ita pro *cocti*, *ut hoc* P. Sang. *et iure* I. B. Br. R. (s) *recipiant* I. B. Br. R. (t) *exempta* I. B. Br. R. Vulgo *exemtae*. (v) *Tunc* P. *crassamen* Sang. (x) *referbuerit* I. B. Br. R. (y) *et* Br. (z) *perfectae* I. B. Br. R. Ald. (a) *Tertia — conditura* om. I. B. Br. R. *aliter inulam condire* Pol. deinceps *demittant* Sang. (b) *unas* Br.

Si sit) Liber Sang omittit *si*.

quae in defruto vel melle decoxerant, miscent: atque ita superfundunt passum vel defrutum, et vas operculatum pelliculant.

XLIX. Olivarum albarum[a] conditurae. Acerbam pauseam mense Septembri,[b] vel Octobri, dum adhuc vindemia est, contunde, et aqua calida paululum[c] maceratam exprime, foeniculique[d] seminibus et lentisci cum cocto sale modice permistam reconde in fideliam, et mustum quam recentissimun infunde. Tum fasciculum viridis foeniculi superpositum merge,
2 ut olivae premantur, et ius supereminеat. Sic curata oliva tertio die possis uti. — Albam[e] pauseam, vel or-

Cap. XLIX. (a) *Olivarum conditura* ex Lips. et Pol. dedit Gesn. *De olivarum albarum conditura* I. B. Br. R. *Sampsa quemadmodum fiat* Ald. et aliae. (b) *Septembria — Octobris* I. B. Br. R. (c) *paulum* Eaedem. (d) *foeniculi* Eaedem. *permixtam* Br. (e) *Albulam* I. B. Br. R. (f) Ita Br.

Cap. XLIX. *Olivarum conditurae*) Addidi ex I. B. R. *albarum*. De his enim totum fere caput tradit. Lemma quorundam Edd. *Samsa quemadmodum fiat* plane ineptum est ab h. l. etsi samsa proprie massa olivarum contusarum dicitur, ut videbimus in hoc cap. et seq. Post albarum condituram sequenti capite docet nigrescentium seu variarum, tertio nigrarum maturissimarum conditurem. Prima atque altera conditura est olearum albarum contusarum, quae graece ϑλασταὶ et φλασταὶ dicuntur. Vtraque conditura mustum habet additum. Talem condituram, sed paulo diversam habet etiam Cato c. 118. Geoponica IX, 32, geminam contusarum albarum olivarum condituram docent, quarum altera fit sale additis foeniculi ramulis; altera nucleos eximit, et cuminum cum foeniculo et musto addit. Hae sunt Graecorum ϑλασταὶ ἀπύρηνοι. Eadem cap. 30, musto condiunt albas non contusas, sed aqua marina per dies sex maceratas cum musto fervefaciunt, alii salem addebant. Plinius 15, s. 4: *franguntur eaedem, herbarumque viridium sapore condiuntur.*

Aqua calida) Plinius 15, s. 4: *fiunt et praecoces ferventi aqua perfusae, quamlibet immaturae.* Balnei vapori exponit eodem consilio Pallad. Novembri cap. 22. Addit Plinius: *mirumque dulcem succum olivas bibere et alieno sapore infici.* Ceterum pausiam nominat Columella; nam teste Plinio s. 3: *prima ab autumno pausia colligitur, vitio operae, non naturae, cui plurimum carnis, mox orchades, cui olei, post radius. Has enim ocyssime occupatas, quia sunt tenerrimae, amurca cogit decidere.*

Foeniculi) Hermippus apud Athenaeum II, p. 56: πάντες ἀεὶ ἐμβάλλουσι μάραϑον εἰς τὰς ἁλμάδας.

chitem,[f] vel radiolum, vel regiam dum contundes,
primam[g] quamque, ne decoloretur, in frigidam mu-
riam demerge, cuius quum tantum paratae habueris,
quantum satis fuerit implendae amphorae, foeniculi
aridi fasciculum substerne in imo: deinde viridis foe-
niculi semina et lentisci destricta et purgata in[h] ur-
ceolo habeto: tum exemptam[i] de muria olivam
exprimito, et permistam praedictis seminibus in vas
adiicito: deinde quum ad fauces pervenerit eius,
foeniculi aridi fasciculos superponito, et ita recen-
tis[k] musti duas partes et unam durae muriae per-
mistas adiicito. Hac conditura compositis olivis toto 3
anno commode uteris.[l] Quidam olivam non con-
tundunt, sed acuta arundine insecant: idque ope-
rosius quidem, sed melius est, quia haec candidior
est oliva, quam ea quae ex contusione livorem
contrahit. Alii sive contuderint,[m] sive insecuerint[n]
olivas, modico sale cocto et praedictis seminibus
immiscent: deinde sapam vel passum vel, si est
facultas, mellam[o] infundunt. Mella[p] autem quo-

pro *orchitam*. *orchite* omnes ante Steph. habere ait Gesner. *horhade* P. *horha-dem* Sang. (g) Ita pro *primum* I. B. Br. R. Sang. deinceps *quum* Br. *decoleretur* Sang. (h) *murtiola* I. B. Br. R. *in urciola* P. Saog. *in urceolis* Lips. (i) *exempta muria* I. B. Br. R. *exempta de muria* P. Vulgo *exemtam*. Deinceps *permixtam*, postea *permixtas* Br. (k) *recentes* I. B. Br. R. (l) *Aliter* addit P. (m) *contunderunt* I. B. Br. R. *contunderint* A. Iunt. H. Sang. (n) *illiserunt* I. B. Br. R. *inliserint* S. sed *inliserunt* posuit Gr. (o) *mella* I. B. Br. R. Sang. (p) *melle* I. B. R. Br. (q) Ita pro *admini-*

Orchitam) Veram lectionem *orchadem* offerunt libri Pol. et Sang. Ex Sang. Heinsius ad Virg. I, p. 289 posuit *primam quamque*, cum Ernestiana collatio *prima* praeferat. Ceterum quod in Edd. primis est *albulam*, nescio an falsum sit. Etiam Graeci λευκὰς similiter dicunt, veluti Theophrastus C. P. VI, 11. Quas Plinius 23, s. 36 albas, easdem Dioscorides I, 139, ὑποκίῤῥους dixit.

Arundine) Ita Geoponica IX. 28: ἔντεμε αὐτὰς πέριξ καλάμῳ ὀξεῖ, sed ibi non albae condiuntur.

Mellam) Talem compositionem seu condituram olivarum, incertum an albarum, docent Geopon. IX, 28, ubi vel ἕψημα; cum citrophyllo vel

modo fiat, paulo ante hoc ipso libro praecepimus. Caetera omnia similiter administrantur.[q] Oliva alba
4 ex muria. Posias olivas vel regias sine macula quam candidissimas manu destrictas[r] eligito: deinde substrato foeniculo[s] arido in amphoram coniicito: intermistis seminibus lentisci nec minus foeniculi: et quum ad fauces vas repleveris, adiicito muriam duram: tum spissamento facto de arundinum foliis olivam premito, ut infra ius mersa sit: et iterum infundito muriam duram, dum ad summum ampho-
5 rae labrum perveniat. At[x] haec oliva per se parum iucunda est; sed ad eas condituras, quae lautioribus mensis adhibentur, idonea maxime est: nam quum[y] res exigit,[z] de amphora promitur, et contusa recipit quamcunque[a] volueris condituram. plerique tamen sectivum[b] porrum et rutam cum apio tenero et mentam minute concidunt, et contusis olivis miscent: deinde exiguum aceti piperati, et plusculum[c] mellis aut mulsi adiiciunt, oleoque[d] viridi irrorant,[e] atque ita fasciculo apii viridis contegitur.

strant I. B. R. Br. *Oliva alba et muria* inser. P. Lips. (r) *tringinto et* S. *tritas* Br. Vulgo *districtas.* (s) *foeniculi in* I. B. Br. R. *in arido* Sang. (t) *quom* Br. et paulo antea *intermixtis.* (v) *uvas* B. Br. Lips. (x) *Ad* I. B. Br. R. (y) *quom* Br. (z) *exegit* I. B. Br. R. (a) *quancunque* Br. *quamcumque* A. Vulgo *quamcumque.* Deinceps *plerunque* Br. *plerumque* ex I. B. R. laudat Gesner. (b) *setivum* I. B. Br. R. (c) *flosculum* Eaed. et Lips. (d) *oleumque viride* iidem libri. (e) *irrorantur* L. Pol. (f) *Aliter*

mel additur, moneturque alios addere insuper semen foeniculi, cuminum aethiopicum, semen anethi et apii.

* *Posias olivas*) Nescio cur subito *posiam* maluerit dicere, quae fuit paulo antea *pausea*. Ceterum recte lemma Polit. et. Lips. habet: *Oliva alba ex muria;* quod lectorem attentum meminisse iuvabit. Infra cap. 49, s. 3, recte Edd. primae pro *posia* habent *posea*. Celsus II, 24: *oleae albae ex dura muria; eaedem aceto intinctae, vel nigrae, quae in arbôre bene permaturuerunt, vel quae in passo defrutove versatae sunt.*

Viridi irrorant) Libri scripti *oleumque viride irrorantur*. Malim: *oleamque viride irrorant, — contegunt.*

Quidam[f] sic[g] lectae olivae in modios singulos ternas[h] 6
heminas salis permiscent, et adiectis seminibus lentisci
foeniculoque substrato amphoram usque ad fauces
replent olivis: deinde aceto non acerrimo infundunt,
et quum[i] iam pene amphoram impleverunt,
foeniculi spissamento deprimunt baccam, et rursus
acetum usque ad summum labrum adiiciunt. postea
quadragesimo die omne ius[k] defundunt,[l] et sapae[m]
vel defruti tres partes cum aceti una permiscent,
et amphoram replent.[n] Est et illa probata compo- 7
sitio, ut cum[o] muria dura pausea alba ubi com-
maturuerit,[p] omne ius defundatur, et immistis
duabus partibus defruti cum aceti una, repleatur
amphora. Eadem conditura possit[q] etiam regia com-
poni vel orchita.[r] Quidam unam partem muriae
et duas aceti miscent, eoque iure olivas poseas
colymbadas faciunt: quibus si per se quis uti velit,
satis iucundas experietur; quamvis et hae,[s] quum

excludi P. *Aliter ex dulci* Lips. (g) *si* I. B. Br. R. (h) *suos* Eaedem. (i) *quom* Br. (k) *genus* Lips. (l) *infundent* I. B. Br. R. (m) *sapae* om. Eaed. *saepe* P. (n) *De olivis ex dulci condiendis* ins. Lips. Pol. (o) *quom* Br. (p) Ita pro *alba maturuerit* Sang. *ubi cum maturuerit* I. B. Br. R. (q) Ita pro *posset* Br. et Sang. (r) *aliter albe cholimbades ex dulci condiendis* ins. P. *aliter albae colymbades sine dulci* Lips. (s) *haec sit de muria* I. B.

Quidam sic) Lemma Polit. et Lips. recte monet: *Aliter ex dulci*. Iidem libri ad sect. 7 repetunt: *De olivis ex dulci condiendis.*

Alba ubi commaturuerit) Ita recte libri scripti, etsi ex Sang. *quum in muria — ubi commaturuerit* laudat Gronov. Vulgatum emendabat Gesner legendo: *quum muria pausiam maceraverit.* Sed ecce tibi Palladium Nov. 22, 2: *electas olivas muria maturabis* et reliqua quae ex h. l. translata sunt.

Possit) Ita recte Br. et Sang. pro *posset*. Idem paulo antea *mistis* supra scripto *mixtis*. Br. *immixtis* habet.

Colymbadas) Plinius 15, s. 4: *muriae innatant colymbades.* Alii ἁλμάδας et νηκτρίδας, Caelius Aurelianus Chronic. *natantes* dixit. Graeci a κολυμβᾶν dixerunt, quod est natare. Lemma Sangerm. habet: *Aliter albae colymbades sine dulci.*

exeunt de muria, condituram qualemcunque recipere possint.[t] De olivis fuscis. Olivae poseae, quum iam decolorantur, antequam mitescant,[v] cum petiolo leguntur, et in[x] oleo quam optimo servantur. Haec maxime nota etiam post annum repraesentat[y] viridem saporem olivarum. Nonnulli etiam quum de oleo exemerunt,[z] trito sale aspersas pro novis
9 apponunt.[a] Est et illud conditurae genus, quod in civitatibus Graecis plerumque[b] usurpatur, idque vocant epityrum. Oliva pausea vel[c] orchita[d] quum

Br. R. Lips. *quamvis haec sic de muria* Sang. sed Gronov. inde laudat *et haec sit de muria.* (t) *possit* I. B. Br. R. Sang. Vulgo *possunt.* Deinceps inserit Lips. et P. *De olivis fuscis.* (v) *mitescant*: *petiolae* I. B. Br. R. S. *mitescunt pet.* Lips. (x) *in* addidi ex I. B. Br. R. (y) *repraesentant* Br. (z) *eximerunt*: *a stricto* I. B. Br. R. *a strito* Lips. (a) *De epytyris faciendis* inserit P. rubricam. *De Epituris fac.* Sang. *De Epityro* Cap. XLIX Iunt. (b) *plerunque* Br. A. (c) *vel* om. I. B. Br. R. (d) *chorchia* P.

Recipere possint) Vulgatum *possunt* correxi. Mecum faciunt libri, qui *possit* scriptum habent. Ceterum *qualemcunque* edidit Gesner; infra tamen sect. 9 *quantulumcunque* dedit. Mecum facit Br. et Aldina.

Cum petiolo) Libri optimi tamen habent *petiolae*. Sed nomine hoc insignem olivam aliunde non novimus, nec huic loco aliud nomen convenit. Etiam Geopon. IX, 33, natatiles olivas iubent colligi *μετὰ τῆς ἐκφύσεως μεθ' ἧς κρέμανται*. Ceterum quae sequuntur ad olivas varias pertinent. Sequenti capite nigrescentes, sed nondum permaturas capite 51, nigram maturissimam condit. Quatuor igitur olivarum conditurae gradus facit. Ceterum de hac conditura Plinius 15, s. 4: *aliquae oleo suo sine accersita commendatione.*

Epityrum) Sang. *epistrum*. Voluit *epiturum*, ut est in lemmate. Est genus olivarum fractarum: Graeci θλαστὰς vocant. Nominat Plautus Milite Glor. I, 1, 24, quem locum enarrans Varro de L. L. *Epityrum*, inquit, *vocabulum est cibi, quo frequentius Sicilia quam Italia utitur.* Cato 119: *Epityrum album, nigrum variumque sic facito. Ex oleis albis, nigris variisque nucleos eiicito. Sic condito. Concidito ipsas: addito oleum, acetum, coriandrum, cuminum, foeniculum, rutam, mentam, in orculam condito, oleum supra siet. ita utitor.* Vides, epityrum pro varietate olivarum, album, nigrum et varium esse. Fractas seu θλαστὰς, ad quarum genus epityrum pertinet, alii etiam nucleis exemtis conficiebant, ut dicemus ad cap. 54. Olivas phaulias ἐπιτυρίδας etiam dici docet ex Philemone Athenaeus II, ubi nuperus Interpres Gallus, *Le Fèbure de Villebrune*, male cum Natali Comite legi malebat: θλαστὰς seu φλαστὰς pro φαυλιάς. Athenaeus l. c. p. 56: *θλαστὰς μελαίνας*

primum ex albo decoloratur, fitque luteola, sereno caelo manu destringitur,[e] et in cannis[f] uno die sub umbra expanditur: et siqui[g] adhaerent pediculi foliaque aut surculi, leguntur. postero die cribratur, et novo fisco inclusa prelo supponitur, vehementerque premitur, ut exsudet[h] quantulumcunque habet amurcae. Patimur autem nonnunquam tota nocte et postero die pondere pressam baccam velut exaniari,[i] tum resolutis corticulis eximimus eam, et in singulos modios olivae triti salis cocti singulos sextarios infundimus: itemque lentisci semen rutaeque et foeniculi folia sub umbra siccata, quanta[k] satis videntur concisa minute admiscemus, patimurque horis tribus, dum aliquatenus bacca salem combibat. tum superfundimus boni saporis oleum, ita ut obruat olivam, et foeniculi aridi fasciculum deprimimus, ita[l] ut ius supernatet.[m] Huic autem conditurae vasa nova fictilia sine pice praeparantur:

(e) Ita pro *distringitur* Sang. (f) Ita pro *vannis* I. B. Br. R. Sang. (g) *si quid* P. *adhaerent* Br. (h) *exudet* Br. (i) *axaniarii* Br. *examaritum* Pol. novus. (k) Ita pro *quae uti* Sang. *quae ita* I. B. Br. R. (l) *ita* om. I. B. Br. R. Sang. (m) *superna. Et huic* P. (n) *tanquam* Br. Ald. (o) *liquida*

memorat, deinde ex Philemone ponit haec: πιτυρίδες καλοῦνται αἱ φαῦλαι ἐλαῖαι, στεμφυλίδες δὲ αἱ μέλαιναι. Καλλίμαχος δὲ ἐν τῇ Ἑκάλῃ γένη ἐλαιῶν καταλέγει γεργέριμον πιτυρίν τε. ἔλεγον δὲ τὰς δρυπεπεῖς ἐλαίας καὶ ἰσχάδας καὶ γεργερίμους, ὥς φησι Δίδυμος. — Ἀθηναῖοι δὲ τὰς τετριμμένας ἐλαίας στέμφυλα ἐκάλουν. Locus Callimachi integrior exstat in Fragm. num. 50: γεργέριμον πίτυρόν τε καὶ ἣν ἀπεθήκατο λευκὴν εἰν ἁλὶ νήχεσθαι φθινοπωρίδα. unde apparet, a colymbade alba seu immatura distingui gergerimon et pityrin olivam, veluti maturam et nigram. Hesychius ἐπίτυρα interpretatur τὰ ἐκπίεσματα, fraces et magmata olivarum. Certum hoc esse videtur, epityrum fieri ex olivis confractis, nucleo exemto; quae nucleum adhuc gerebant conditae στεμφυλίδες dicebantur; contra olivae πιτυρίδες unde dictae fuerint, et an ad epityrum adhibitae fuerint, dubitari potest.

Cannis) Hoc ex Sang. pro *vannis* probavit etiam Heinsius Advers. III, pag. 396, qui simul monuit, etiam vannos seu vallos esse inter opera vitilia.

quae ne possint oleum sorbere, tamquam[a] olivariae metretae imbuuntur liquida gummi[c] et assiccantur.

L. Sequitur[a] autem frigus hiemis, per quod olivitas, sicut vindemia, curam villicae repetit. Prius itaque (quoniam[b] inchoavimus) de condituris olivarum praecipiemus, ac statim conficiendi olei rationem subiiciemus. Pauseae baccae vel orchitae, nonnullis regionibus etiam Naeviae,[c] conviviorum epulis praeparantur. Has[d] igitur quum iam[e] nigruerint, nec adhuc tamen permaturae[f] fuerint, sereno caelo destringere[g] manu convenit, lectasque cribrare, et secernere, quaecumque maculosae seu[h] vitiosae mi-
2 norisve incrementi videbuntur: deinde in[i] singulos modios olivae salis integri ternas heminas adiicere et in vimineos qualos confundere,[2] et superposito

tum et assicantur I. B. Br. R. Saog. Vulgo erat: *liquamine: tum demum et ass.*

CAP. L. (a) Hinc novum capul ordilur Lips. Sang. a verbis *Prius itaque* Edd. et Saug. Lemma: *nigrarum olivarum compositio* interseruot Codices. (b) *quia iam* I. B. Br. R. Saog. *quod iam* Lips. *incohavimus* Br. (c) *Neviae* Br. (d) *Hae* I. B. Br. R. (e) *iam* om. Eaed. (f) *praematurae* Eaed. (g) Ita pro *distringere* S. (h) *seu* om. I. B. Br. R. Lips. (i) *in* om. I. B. Br. R. (2) *infundere et* Eaed. Sang. (l) Ita pro *olivas* Eaed. Lips. S.

Liquida gumma) Vulgo erat *liquamine: tum demum et assicantur.* Sed primae Edd. cum Sang. *liquida, tum et assiocantur.* Ioepte Iucuodus *liquamen* iotulil, quod de muria non licet interpretari, quam scilicel olim adhibebant. Vide ad Catonem c. 100. Praeterea garum plerumque audit *liquamen*; sed id huoc usum non praestabat. Igitur latens in *liquida tum* vocabulum *gummi* vel *cummi* restitui. Liquidam enim gummim pro amurca adhibebat aetas Columellae. Vide infra c. 52, s. 16.

CAP. L. *Quoniam*) Libri scripti *quia iam.* Sed legere malim: *quam iam inchoavimus, condituram olivarum perficiemus.*

Nigruerint) Geoponic. IX, 29, in conditura per acetum mulsum legunt olivas longas, nigerrimas et pulcerrimas cum petiolis, deinde in aqua frigida mundatas siccanl in cratibus; postea in alveum missas oleo perfunduot, salisque triti choenicem olivarum choenicibus novem manibus admiscenl, denique in vase conditis oxymel superfundunt.

copioso sale, ita uti olivam[l] contegat, quadra-
ginta[n] dies pati consudascere,[o] atque omnem amur-
cam exstillare:[p] postea in alveum diffundere, mun-
daque spongia[*] salem, ne perveniat,[q] detergere:
tum in vas[r] adiicere, et[s] sapa vel defruto ampho-
ram replere superposito spissamento aridi foeniculi,
quod olivam deprimat. Plerique tamen tres partes 3
defruti aut mellis et unam miscent aceti, aliqui
duas partes, et unam aceti, eoque condiunt[t]
iure.[v] Quidam, quum[x] olivam nigram legerunt,
eandem[y] portione, qua supra, saliunt, et sic
collocant in qualis, ut immistis seminibus lentisci
alterna tabulata olivarum et[z] salis[a] usque in sum-
mum componant:[b] deinde post quadraginta dies,
quum oliva quidquid habuit[c] amurcae[d] exsudavit, in
alveum defundunt, et[e] cribratam separant ab semini-
bus lentisci, spongiaque detergent, nequid adhaereat
salis: tum in amphoram confundunt adiecto defruto

(n) Ita Sangerm. et Edd. pr. Vulgo *sicque triginta.* (o) *consudescere* I. B. Br. R. Lips. Sangerm. (p) *extillare* Br. Ald. (q) *salemve* Iens. Br. *perveniat* pro *permaneat* dedi ex I. B. Br. R. Lips. (r) *tum urnas* I. B. Br. R. (s) *de* I. B. Br. R. omittit. P. (t) *condunt* I. B. Br. R. (v) *aliter* ins. P. (x) *quom* Br. (y) Ita pro *eadem* I. B. Br. R. (z) *similiter supra* add. I. B. Br. R. *similiter deinde* Lips. P. Sang. (a) *Tum iterum ol·varum et similiter supra salis* ins. Lips. P. Sang. (b) *componunt* I. B. Br. R. Lips. (c) *habuit* om. I. B. Br. R. Lips. (d) *amurca* Lips. Pol.

Sicque triginta — consud. In Sang. est *quadraginta.* Et sic deinceps sect. 3 et 5, quadraginta dies ponuntur in simili re. Deinde *consudescere* libri optimi habent, quod praeferebat Vrsinus. Nunc ex optimis Edd. et Sang. malim *et superposito c. sale — contegat, quadraginta dies* etc. Lectionem Sang. non satis accurate annotaverat Ernesti.

Perveniat) Ita libri scripti, vulgatum tamen *permaneat* malim mutare in *permanet.* Infra s. 3, est: *ne quid adhaereat salis.*

Aliqui — unam aceti) Haec omittit Sangerm.

Et eo quo condiunt) Vrsinus et Morgagni recte corrigunt *eoque condiunt iure.*

Et salis usque) Libri scripti *et similiter deinde salis, tum iterum olivarum et similiter supra salis usque*, ubi tamen *supra* ex Sang. Gronov. non annotavit, sed Ernesti.

vel sapa vel etiam melle, si est copia,[f] caeteraque
4 similiter faciunt.[g]— In singulos modios olivae singulos sextarios maturi seminis anisi[h] lentiscique,[i] et ternos cyathos[k] seminis foeniculi; si id non est, ipsum foeniculum concisum, quantum satis videbitur, adiici oportet: deinde in singulis modiis olivarum salis cocti sed[l] non moliti ternas heminas admisceri, et ita in amphoris condi, easque fasciculis foeniculi obturari, et quotidie[m] per terram volutari: deinde tertio quoque aut quarto die quidquid amurcae inest,
5 emitti.[n] Post XL dies in alveum diffundi, et a sale[o] tantummodo separari, sic ne[p] spongia detergeantur[q] olivae, sed ita ut erunt, exempta[r] maxima salis mica,[r] in amphoram condantur, et spissamentis[t] impositis ad usus in cellam reponantur. —[v] Maturam oli-

(e) *et iam* Br. el Sang. (f) *copiosa* P. Lips. *mella — copiosa* Sang. (g) *Oliva nigra sine dulci* inser. rubr. P. Lips. (h) *anisi* deest I. B. Br. R. Lips. (i) *lentisque* I. B. Br. R. Sang. (k) *quiatos* P. (l) *et* I. B. Br. R. S. (m) *quottidie* Br. (n) Ita pro *mitti* S. (o) *sole* I. B. Br. R. (p) *non* Ened. et S *spongea* S. (q) *detergantur* I. B. Br. R. S. (r) Ex correct. Schneideri. Vulgo *Sed ita ut erunt exemptae, massulis salis mistis.* T. (t) *spissetis* Pol. (v) Rubr. *Olliensem sic condire* Lips. *Olivam Ciliensem sic condito* Pol. (x) Vulgo

Melle) Sang. *mella si est copiosa.* Et supra cap. 47, 3, mellam in simili conditura adhibuit; sed supra sect. 3, iuxta defrutum nominavit etiam mel. Quare dubius haereo.

Anisi) Geopon. IX, 28, semen ἀνήθου adhibent, nullibi anisi. Sed sequenti capite ipse Columella anisum aegyptiacum adhibet.

Massulis salis mistis) Suspectae fuere Pontederae *massulae salis.* Igitur legi volebat *offulis.* Sed liber Sang. habet *maxime salis micis*, ubi vitiosum puto esse *maxime.* In Pol. est *maximi*; unde corrigo: *exemtae maximis salis micis.* Separari tantum olivas a sale non molito, non detergi spongia iubet, et sic exemtas et separatas a maximis salis massulis in amphora condi. Vulgata inepte iterum salis massulas miscet olivis. Nunc video Gronovium Sangerm. lectionem hanc annotasse *detergatur olivae, sed ita, ut erunt exempta maxime salis mias*, unde corrigo: *sed ita ut erunt, exempta maxima salis mica.*

Maturam) Lemma Polit. inserit: *Olivam Ciliensem sic condito.* Idem voluit Lips. Optime Sangerm. *Olivam Ciliciensem sic condito.*

tam in stratura[x] factam[y] colymbadem de muria tollito, spongia tergito:[z] deinde[a] canna viridi scindito duobus vel tribus locis, et triduo in aceto habeto: quarto[b] die spongia[c] extergito,[d] in urceum aut cacabum novum mittito substrato apio et modica ruta.[e] Conchis deinde pleno vase olivis immitte defrutum usque ad os. Lauri turiones in hoc usu mittito, ut[f] olivas deprimant. post dies viginti utere.

LI. Oliva[a] nigra maturissima sereno caelo legitur,

statura. P. *stativa.* Lips. *stritua.* S. *stativam.* (y) *fractam* I. B. R. recte Br. (z) *tergeto* I. B. R. *tergito* Br. hic pluscula om. Lips. (a) *Dein* P. (b) *quarta* I. B. Br. R. (c) *spongea* I. B. R. recte Br. (d) *extergeto: in vas in urceum* I. B. Br. R. *extergeto, in vas, id est, in urceum* P. Sang. *urcium* P. Ex Sang. *extergeto in vas, in urceum aut caecabum* annotavit Gron. (e) *ruta conchis. Deinde* I. B. Br. R. vulgo *Concisis.* (f) *et* P. Sang. Ex Sang. *in hoc vas mittito ut* annotat Gronov.

Cap. LI (a) *Sansa quemadmodum fiant* Lips. Pol. *Sirapa quomodo fiat*

Stratura) Hoc, quia intelligi potest, praetuli vulgato *statura* et lectioni librorum scriptorum, ex coniectura docti viri, Niclas ad Geoponica p. 632. Gesner tentaverat *salsura* et *strictura.* Ita Palladius Nov. 22: *stratura intercedente*, de olivis colymbadibus. Ex Sang. *stativam* annotavit Gronov.

Conchis) Ita ex Edd. optimis legi debere pro *Concisis* vidit Pontedera. Olivae condiendae non concidantur, sed insecantur, aut tunduntur. Cap. 50, conchis similiter oleum depletur; ut Graeci in hoc usu saepissime μυάκια adhibent; et ἀποκογχάζειν Dioscorides pro deplere conchis dixit.

Cap. LI. Titulus antiquus habebat: *Sinapa quomodo fiat.* Sed in Pol. et Lips. est: *sansam quemadmodum fiant.* Cap. sequenti, sect. 10, *samsae* seu *sansae* dicuntur olivae conquassatae, corticulis resolutis et emollitis; sunt igitur graece θλασταί. Pedem olivarum esse samsam, idemque quod in uvis pedem vinaceorum, pessime, Harduinum scilicet secutus, affirmat Gesner; quod statim apparebit loca indicata diligenter consideranti. Θλαστὰς ἐλαίας conficere docent Geopon. IX, 32, fractas vocat Caelius Aurel. Chron 3. Ex eodem genere sunt, quas capite praecedente sect. 9, epityrum vocari dixit. Quarum aliquae exemtis nucleis condiebantur salibus tritis cum cumino et foeniculi fasciculis et musto; quas ἀπυρήνους vocabant Graeci, teste Polluce VI, 45: aliae cum nucleis condiebantur, ut narrant Geoponica l. c. Sed ibi olivae, nondum nigrescere incipientes, sumuntur. Sed ut epityrum album, nigrum et varium conficit Cato c. 119, quod est genus olivarum fractarum nucleis exemtis, ita fuisse videntur hae ipsae θλασταὶ modo ex albis, alias ex nigris aut variis factae. Nunc demum comperio, hodieque Etruscos *Sansa*

eaque sub umbra uno die in cannis porrigitur, et quaecumque est vitiosa bacca, separatur. Item siqui adhaeserant pediculi, adimuntur, foliaque et[b] sur-
2 culi, quicumque sunt intermisti eliguntur.[c] Postero die diligenter cribratur, ut siquid inest stercoris se-

Edd. *Sansa quem. fiant* Sang. (b) *et* om. I. B. Br. R. Saog. (c) Ita pro

et *Sansena* appellare olivas infractas, quod vocabulum Lesicographi quidam male cum fracibus permutant, et Gallicum *marc d'olives* interpretantur. Ceterum hoc genus olivarum conditarum genere θλαστῶν comprehendi videtur. Forte nomen id peculiare sibi habuit, *sinapa*, quod ofterunt libri multi. Colymbades certe non sunt; eae enim integrae condiuntur, uti docent Geop. IX, 33, quae ad condituram colymbadum postulant olivas magnas et grandes, τὰς ἁδράς.

Aromata non cribrata) Hunc locum cum aliis condituris, cap. 27 et 28 traditis, ut et sequentia verba: *forni graeci vetere vino macerati et postea siccati* et reliqua, illustrabunt, quae Theophrastus in libello de Odoribus tradit de ratione oleorum variis odoribus condiendorum. *Cortex de palma* intelligitur unguentaria, de quo Theophrast. de Odor. pag. 444: ποιεῖ δὲ τὰ κελύφη (τῶν βαλάνων τῆς Αἰγυπτίας καὶ Συρίας) εὔοσμα, εἰς τὸ ἔλαιον ἐμβαλλόμενα. Vinum unguentis affusis et aromatibus iniectis conditum iam olim fuisse docet idem p. 443. Praeterea addit, vinum optime et facile odores omnes recipere. Vnguenta, quorum compositio omnia et confectio velut ad odorum conservationem comparata est, in oleo maxime condebantur, quoniam is liquor maxime diuturnitatem fert, alioquin propter densitatem et pinguedinem minime odores recipiens alienos. Quare tenuissimis et minime pinguibus oleis ad unguenta utebantur. Oleum prius ad odores accipiendos praeparabant seu inficiebant imbecillioribus aromatibus, deinde fortioribus imbuebant. Illud ὑποστύφειν dixit Theophrastus; unde *stymmata* duxit Plinius 13, s. 2. Stymmata autem olei pinguedinem contractam in se recipiunt, itaque naturam reliqui olei ita attenuant, ut recipiendis odoribus alienis fiat aptior. In oleo gleucino videtur mustum stymmatis vicem gerere. Quanquam Graeci olea quum inficiebant, igne in vase duplice decoquebant: ὑποστύφονται μὲν οὖν πάντα πυρούμενα. Contra odoramenta accipiebant olea frigida, alia calefacta. Haec quidem iterum in diplomate seu duplici vase coquebantur; atque omnino minus decoquebant seu coquendo absumebant (ποιεῖ ἐλάττω τὴν ἀπουσίαν), quam frigida; quoniam τὰ πυρούμενα προφυρᾶται τὰ μὲν οἴνῳ εὐώδει, τὰ δ' ὕδατι quae dubitari potest ad olea an ad aromata sint referenda. Versio habet: quod quae coquuntur, partim mero fragranti, partim aqua ante macerent; minus enim combibunt (ἀναπίνει). Sed sequentia docent, de aromatibus intelligenda haec esse. Ita enim irinum melius dicitur fieri ex iride tusa sicca et non calefacta seu cocta (ἀπύρωτος), quam si antea macerata et

paretur: deinde intrita oliva novo fisco includitur, et prelo subiicitur, ut tota nocte exprimatur. Postero 2
die iniicitur quam mundissimis molis suspensis, ne nucleus frangatur. et quum est in sampsam[d] redacta, tunc sal coctus tritusque[e] manu permiscetur cum caeteris aridis condimentis. haec autem[f] sunt, careum,[g] cyminum, semen foeniculi, anisum Aegyptium. Sat erit autem totidem heminas salis adiicere, quot sunt modii olivarum, et oleum superfundere, ne exarescat: idque fieri debebit, quotiescumque[h] videbitur assiccari.
Nec dubium est, quin optimi saporis sit, quae ex 3
oliva posia[i] facta est. Caeterum supra duos menses sapor eius non permanet integer. Videntur autem alia genera huic rei magis esse idonea, sicut Liciniae et culmineae. Verumtamen[2] habetur praecipua in hos usus olea Calabrica,[l] quam quidam propter similitudinem oleastellum vocant.

LII. Media est olivitas[a] plerumque initium mensis

eximuntur I. B. Br. R. Lips. Saog. (d) *sansam* I. B. Br. R. Lips. (e) *triatusque* Reg. (f) *autem* om. Sang. (g) Ita pro *carpum* Lips. P. Sang. *carenum* Ald. et reliquae. Postea *anesum* Sang. (h) *quotiensque* I. B. Br. R. (i) *posea* I. B. Br. R (2) *veruntamen* Br. Ald. (l) *calibraca* I. B. Br. R.
CAP. LII. (a) *olivetis* Lips. *plerunque* Br. Ald. (b) *citra* I. B. R. *circa*

cocta fuerit. Plus enim macerata remittere quam attrahere. Hinc explicanda puto verba Columellae: *foeni graeci vetere vino macerati et postea siccati atque etiam torrefacti*.

Intrita) i. e. non trita, seu contusa.

Careum) Hoc restitui iussit etiam Pontedera. Reliquae lectiones aperte vitiosae sunt; etsi foenum graecum *carpum* vocari et *carphos* admonet Gesner ex Plinio 12. s. 120. Sed haec Graecorum est consuetudo.

Calabrica) Esse quam hodie *Cellina*, alii *Morella* dicunt, affirmat *Presta* Memoria su i saggi diversi di Olio pag. 41. In altero libro p. 94, plura alia nomina eius ponit, veluti *uliva di Lecce*, *uliva di nardo*, *di Scorrano*, *Cafarella*, *Cascia*, *Saracena*. Hodieque haec oliva omnium maxime nigra conditur in Italia. Nigrescere incipiens velo argenteo operitur, melior oleo quam Salentina, sed minus copioso et durabili.

Decembris. nam et ante hoc tempus acerbum oleum conficitur, quod vocatur aestivum, et circa[b] hunc mensem viride premitur, deinde postea maturum. Sed acerbum oleum facere patrisfamilias rationibus non conducit: quoniam exiguum fluit, nisi bacca tempestatibus in terram decidit, et necesse est eam

Acerbum — aestivum) Prius ex uva acerba nomen, posterius a tempore. Acerbum Graeci ὠμοτριβὲς, viride, ex varia oliva expressum, ὀμφάκινον appellant; sed eodem hoc nomine acerbum et viride designant, ut recte docuit Niclas ad Geoponica IX, 3, p. 572. Ceterum oleum, ex bacciis variis seu albis expressum, eum mordacitate quadam esse album, monet Theophr. C. P. VI, 11. Omphacinum minus fluidum, sed reliquis levius esse monet Peesta *Memoria pag. XXXVII.*

Cap. LII. *Exiguum fluit*) Ita deinceps *satis fluit.* Theophrastus C. P. VI, 11, 4. olivas pluvia madidas et irrigatas ait χεῖρον ῥέουσιν, i. e. *minus fluere.* Hinc *fluxum meliorem olei reddit Oliva* Palladius Octobri X, 1. Flusuram de uvis Columella III, 2, 17 et 32 dixit. *commode fluunt vites* ibidem III, 2, 20. *minus fluunt* ibidem sect. 24, ubi exempla latina posuit Pontedera. Theophrastus H. P. IV, 17, de vermiculatione olearum: καὶ ὅ γε τῆς ἐλαίας σκώληξ, ἐὰν μὲν ὑπὸ τὸ δέρμα γένηται, διαφθείρει τὸν καρπὸν, ἐὰν δὲ τὸν πυρῆνα διαφάγῃ, ὠφελεῖ. κωλύεται δὲ ὑπὸ τῷ δέρματι εἶναι ὕδατος ἀπ' ἀρκτούρου γενομένου. γίνονται δὲ καὶ ἐν ταῖς δρυπεπέσι σκώληκες, αἵπερ χείρους εἰς τὴν ῥύσιν. ὅλως δὲ καὶ δοκοῦσιν εἶναι σαπραί. διὸ καὶ γίνονται τοῖς νοτίοις, καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς ἐφύδροις. Ex quo Plinius 17, sect. 37, num. 7: *in oliva ancipiti eventu, quando sub cute nati, fructum adimunt; augent, si in ipso nucleo fuere erodentes eum. Gigni illos prohibent pluviae, quae fiunt post Arcturum, eaedem si austrinae fuere, generant; in drupis quoque, quae maturescentes tum sunt praecipue caducae. Id riguis magis evenit, etiamsi non cadant, fastidiendis*, ubi Gaza ῥύσιν vertit iacturam, Plinius de caducis olivis interpretatur; uterque inepte! Nec vitium vidit Scaliger, multo minus Bodaeus. Ceterum ipsam Theophrasti observationem vanam esse, monet Bernard p. 301. Haec tamen illi veri vestigia inesse puto. Scilicet maior noxa infertur oleitati, si vermes pulpam olearum, quam si nucleum exedunt: etsi olei saporem vitiant, quando nucleus cum carnibus frangitur mola, et prelo exprimitur. Carnibus tamen nucleum praeferre in cibo monet Bernard p. 302. De ipsa noxa vide notam ad Varronem I, 55, 3. Error opinionis eius, quam Theophrastus posuit, fluxit ab altera, quam posui ad Catonis c. 97 ex Plinio, scilicet oleum augeri ad exortum Arcturi, postea nucleos increscere et carnem; quae quidem esse figmenta hominum, docui ad Caton. cap. 65. Potuit etiam error ex alio fonte fluere. Scilicet muscae genus ipsam olivam, maturitati propinquam, perforat carnemque exedit, cuius historiam enarravit Bernard p. 305—311. Haec igitur noxa invadere so-

sublegere, ne a domesticis pecudibus ferisve consumatur. Viridis autem notae conficere vel maxime expedit, quoniam[c] et satis fluit, et pretio pene duplicat domini reditum.[d] Sed si vasta sunt oliveta, necesse est ut[e] aliqua pars eorum maturo [fructui[f]] reservetur. Locus autem in quo confici oleum debet,[g] etiam descriptus est priore volumine, pauca tamen ad rem pertinentia commemoranda sunt, quae prius omiseram. Tabulatum, quo inferatur[h] olea, necessarium est, quamvis praeceptum habeamus, ut[i] uniuscuiusque diei fructus molis et prelo statim subiiciatur. Verumtamen[2] quia[l] interdum[m] immodica[n] multitudo baccae torculariorum[o] vincit laborem [si[p] labor est], esse[q] oportet pensile horreum, quo importentur[r] fructus: idque tabulatum simile esse debet granario, et habere lacusculos tam multos, quam postulabit modus olivae, ut separetur et seorsum reponatur uniuscuiusque diei coactura.[s] Horum lacusculorum solum lapide vel tegulis oportet consterni, et ita declive fieri, ut celeriter omnis humor per canales aut fistulas defluat. nam est inimicissima oleo amurca, quae

2

3

4

Br. deinde *patrisfamiliae* Sang. (c) Ita pro *cum* Sang. *quom* Br. (d) *redditum* Br. (e) *ut* om. I. B. Br. R. Sang. (f) *fructu* I. B. Br. R. (g) Ita pro *debeat* Sang. (h) Ita pro *feratur* Sang. *ferat* I. B. R. *ferratur* Br. (i) *ut* om. I. B. Br. R. (2) *Veruntamen* Br. Ald. (l) *qui* P. (m) *interdum* om. I. B. Br. R. (n) *immodica* om. Lips. P. Sang. (o) *trocularioruum* P. *trodetariorum* Lips. (p) *sit laborem* P. *sic labor est* op. Lips. (q) *esse* om. I. B. Br. R. (r) Ita pro *imponantur* Sang. *imperientur* Pol. (s) *coactura* ...

lei olivas eo ipso tempore, quo veteres carnem et nucleus increscere putabant, postquam aliud genus vermis ipsum nucleum reapse erodere coeperat.

Maturo fructu) Inclusi *fructili*, quia *maturo* pertinet ad *oleo*. Deinceps malim *etiam hic descriptus est*; sequitur enim *tamen*.

Vniuscuiusque) Geoponica IX, 19, de oleo viridi: ἀφαιρεῖν δὲ χρὴ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τοσοῦτον ὅσον ἐν τῇ ἐπιγιγνομένῃ νυκτὶ ἢ τῇ ἑξῆς κατεργάσασθαι δυνατόν, quae repetiit Palladius Novembri 17.

Si labor est) Haec verba, tanquam ex repetitione verborum *sit laborem* orta et spuria, inclusit Gesner.

si remansit in bacca, saporem olei corrumpit. Itaque quum lacus, quemadmodum diximus, exstruxeris, asserculos inter se distantes semipedalibus spatiis supra solum ponito, et cannas diligenter spisse textas iniicito, ita ut ne baccam transmittere queant, et
5 olivae pondus possint sustinere. Iuxta omnes[t] autem lacusculos, ea parte qua defluet amurca, sub ipsis fistulis in modum fossularum concavum pavimentum, vel canalem[v] lapideum esse oportebit, in quo consistat:[x] et unde exhauriri possit quidquid defluxerit. Praeterea lacus vel dolia praeparata sub tecto habere[y] oportebit, quae seorsum recipiant sui cuiusque generis amurcam, sive quae sincera defluxerit,[z] sive etiam quae salem receperit. nam utraque usibus plu-
6 rimis idonea est. Oleo autem conficiendo molae utiliores sunt, quam trapetum;[a] trapetum, quam canalis et[b] solea. Molae quam facillimam patiuntur administrationem; quoniam[c] pro magnitudine baccarum vel submitti vel etiam elevari possunt, ne nucleus, qui saporem olei vitiat, confringatur. Rursus trapetum plus operis faciliusque quam solea et canalis
7 efficit. Est et organum erectae tribulae simile, quod tudicula[d] vocatur: idque non incommode opus efficit,

etura I. B. Br. R. Lips. (t) *omnis* Br. (v) Ita pro *cavum lapidem* I. B. Br. R. S. *canale lapidem* Lips. (x) *consistant* Sang. (y) *haberi* I. B. Br. R. Lips. Sang. (z) *fluxerit* I. B. Br. R. (a) *tarpetum* Br. bis. (b) *est* P. *est olea mola qui* Lips. (c) *Tum* I. B. Br. R. Sang. *quia tum* ex Sang. an-

Canalem lapideum) Ita ex libris scribi voluit Pontedera. Vulgo *cavum lapidem*.

Sincera) De amurca satis dictum est ad Caton. c. 97, et Varronem I, 61 et 62. decoctam agricolae ad varios usus adhibebant, quos vide in Catonis et Varronis locis.

Solea) Fuit, qui *solen* scribi mallet, teste Philandro ad Vitruvium VIII, 4, sed solenem aeque ignoramus.

Quoniam pro) Alteram lectionem *tum pro* praeferebat etiam Pontedera. Duplex commodum molae traditur.

Tudicula) Quae olivas frangeret et tunderet, forte etiam amurcam exprimeret. Simile quid narrat Bernard

nisi quod frequenter vitiatur, et si baccae plusculum[a] ingesseris, impeditur. Pro conditione tamen et regionum consuetudine praedictae machinae exercentur. sed et[f] optima molarum opus est,[g] tum etiam trapeti. Haec ante quam de oleo conficiendo dissererem,[h] praefari necesse habui. Nunc ad ipsam rem venien- 8
dum est, quamquam[i] multa omissa sunt, quae sicut ante vindemiam, sic et ante olivitatem praeparanda sunt, tamquam lignorum copia, quae multo ante apportanda est, ne quum[k] res desideraverit, operae avocentur; tum scalae, corbulae, decemmodiae, trimodiae satoriae, quibus destricta[l] bacca suscipitur, fisci, funes cannabini,[m] spartei, conchae ferreae, quibus depletur oleum, opercula, quibus vasa olearia conteguntur, spongiae maiores et minores, urcei, quibus oleum progeritur,[n] cannae,[o] tegetes, quibus

notat Gronov. (d) *Rudicula* Br. *radicula* ex I. B. R. laudat Gesner. (e) *fisculum* I. B. Br. R. *flusculum* P. *plusculum ingrasseris* Lips. (f) Ita pro *est* I. B. Br. R. (g) *opus est* addidi ex Lips. (h) *dixerim* Lips. (i) *quanquam* Br. Ald. deinde vulgatum *sic ante* ex Saug. auxi. (k) *quom* Br. (l) Ita pro *districta* Sang. (m) *canales spartei* I. B. Br. R. *cannali sparteis* P. ant. *cannabi sparteis* P. novus. *canna vel sparteis conce ferree* Lips. Vulgo additum *et* ante *spartei* delevi auctore etiam Sang. (n) *progreditur* I. B. Br. R. (o) *cannae* Br. Vulgo *canneae*. (p) *fugiunt* Sangerm.

p. 389: *Il y a en Provence un grand nombre d'endroits où l'on foule les espèces d'olives fondantes dans des cuviers immédiatement après qu'on les a cueillies, pour qu'il en sorte la plus grande partie de l'eau qu'elles contiennent.* Gesner comparat molam manuariam, qua nostri fabas Coffeae frangere solent. Meister tribulam esse monet plostellum poenicum Varronis; et Catonis trapetum simile fuisse censet tribulae planae. Vide eius sententiam positam in dissertatione de Trapeto Catonis, libro Catonis subiecto; ubi simul monui, mihi videri esse eam machinam, quam Galli *battoirs* vocant.

Optima molarum) Hanc scripturam poni iussit etiam Pontedera, quoniam vulgata sensu omni carebat. In *trapeti* tamen vitium aliquod latere videtur.

Cannae, tegetes) Ita Br. nec dubito, etiam reliquas antiquas ita habere scriptum h. l. Male Iucundus *canneae tegetes* dedit; quam s. 9 est sine varietate *substratis tegetibus aut cannis*.

oliva excipitur, et siqua sunt alia, quae nunc me-
9 moriam meam refugiunt.[p] Haec omnia[q] multo plura esse debent: quoniam in usu depereunt, et pauciora fiunt; quorum siquid suo tempore defuerit, opus intermittitur.[r] Sed iam quod pollicitus sum exequar.[s] Quum primum baccae variare coeperint, et iam quaedam nigrae fuerint, plures tamen albae, sereno caelo manibus destringi[t] olivam oportebit, et substratis
10 tegetibus aut cannis cribrari et purgari. tum diligenter emundatam protinus in torcular deferri, et integram in fiscis[v] novis includi, prelisque[x] subiici; ut quantum possit paulisper exprimatur. postea resolutis

(q) Vulgo additum *et* om. I. B. Br. R. Sang. (r) *intermittetur* Sang. (s) *De oleo viridi conficiendo* rubrica Lips. Pol. *Quom primum* Br. (t) Ita pro *distringi* Sang. ex quo deinde vulgatum *mundatam* correxi. (v) Ita pro *fiscinis* Br. Lips. Sang. *emundatum* paulo antea Sang. (x) *plerisque* I. B.

Variare) Oleum omphacinum seu viride conficere nunc docet Columella, de quo Geoponica IX, 19, sic tradunt: ὅταν οὖν τὰς ἐλαίας ἀρχομένας περκάζειν ἴδῃς, κέλευε τοῖς παισὶν ἢ τοῖς ἐργάταις συλλέγειν ἐκ τοῦ δένδρου ταῖς χερσὶ, φυλαττομένους μήτι τούτων εἰς τὴν γὴν πέσῃ — ληφθείσας δὲ αὐτὰς ἐπὶ ψιάθων λύγῳ ἅπλωσον, ὥστε καὶ ἐξικμασθῆναι τὸ ἐν αὐταῖς ὑδατῶδες καὶ ὡς ἂν μὴ τῇ ἐξ ἀλλήλων θερμότητι βλάβη τις γένηται. τότε ἐν αὐταῖς φύλλα καὶ ἀκρεμόνας ἐκλεκτέον. ταῦτα γὰρ μιγνύμενα ἐναντία γίνεται τῇ διαμονῇ τοῦ ἐλαίου.

Prelisque subiici) Geoponica ita pergunt: ἔπειτα ἀφ᾽ ἑσπέρας λαβὼν τὰς ἐλαίας ἔμπασον ἅλας καὶ τῇ μύλῃ καθαρᾷ οὔσῃ ἔμβαλλε καὶ διὰ χειρὸς ἐλαφρῶς ἄληθε ἵνα μὴ οἱ πυρῆνες τῶν ἐλαιῶν συντριβῶσιν· ὁ γὰρ ἰχὼρ ὁ ἐκ τῶν πυρήνων λυμαίνεται τὸ ἔλαιον. δεῖ οὖν ἐλαφρῶς καὶ κούφως περιφέρεσθαι τὸν τροχὸν, ὡς μόνον τὴν σάρκα, καὶ τὸ δέρμα τῆς ἐλαίας θλίβεσθαι. μετὰ δὲ τὴν ἄλησιν σκάφαις μικραῖς τὸ ἀλησθὲν μετάφερε εἰς τὸν ληνὸν καὶ κύρτους ἐξ ἰτέας πεπλεγμένους ἔμβαλλε. πολὺ γὰρ κάλλος ἡ ἰτέα τῷ ἐλαίῳ παρέχει· εἶτα ἐπίθες βάρος ἐλαφρὸν καὶ μὴ βίαιον. ubi lege καὶ εἰς κύρτους. Ita fieri aiunt oleum πρόρυμον, quod VII, 12, 20, dicitur στακτόν. Latini lixivium dixere; graece enim lixivium dicitur στακτὴ, quasi sponte destillans. Diligentiores scilicet baccas olivarum non integras, sed mola suspensa fractas demum in torcular transferebant, ut ipse Columella sect. 13 fatetur. Itaque mola fracta oliva dicitur samsa. Prelo in samsam redigit Columella olivam, eamque deinde exprimit.

Exprimatur) Malim *exsanietur*, i. e. amurca exprimatur. Eum enim sensum esse docet s. 13. Cf. supra ad cap. 47, sect. 10, et c. 55, sect. 2.

corticulis[y] et emollitis[z] debebunt, adiectis binis sextariis integri salis in singulos modios, (et) aut regulis,[a] si consuetudo erit regionis, aut certe novis fiscis[b] sampsae[c] exprimi. quod deinde primum defluxerit in rotundum labrum (nam id melius[d] est, quam plumbeum quadratum, vel structile gemellar) protinus

Br. R. *praelisque* A. Iunt. G. Gr. H. St. (y) *torculis* Lips. S. (z) *emoli* I. B. Br. R. Saug. *et moli* Lips. Vulgo *corticulis emolliri.* (a) *tegulis* I. B. Br. R. *regulus* P. (b) Ita pro *fiscinis* Br. Lips. Saug (c) *sansae* I. B. Br. R. Lips. (d) *malius*, *sed* P. *sit* Lips. (e) *quoniam* deest I. B. Br. R.

Corticulis) Ex varietate Lips. libri *torculis et molis* cruebat ingenium Pontederae. Vulgata certe sensum loci et vitiis verborum et interpunctionis plane obscuraverat. Pontedera nihil interpretationis adiecit. Videamus igitur de re. Supra cap. 49, est de bacca oigra maturissima: *deinde in trita oliva novo fisco includitur et prelo subiicitur, ut tota nocte exprimatur. Postero die iniicitur quam mundissimis molis suspensis, ne nucleus frangatur. et quum est in sampsam redacta, tunc sal coctus tritusque manu permiscetur cum ceteris aridis condimentis.* Prelo subiici olivam, ut sola amurca exprimatur, docet noster ipse sect. 13. Sed est alius locus c. 41, s. 10, qui plane docet, vanum fuisse Pontederae conatum. *Postero die cribratur, et novo fisco inclusa prelo supponitur, vehementerque premitur, ut exsudet quantulumcunque habet amureae. Patimur autem nonnunquam tota nocte et postero die pondere pressam baccam velut exsaniari, tum resolutis corticulis eximimus eam, et in singulos modios olivae triti salis cocti singulos sextarios infundimus.* Itaque vulgata bene habet, nisi quod ex lectione Lips. *et moli* et vulgata *emolliri* effeci *et emollitis*, quod sensus postulat. Deinde *et* ante *aut regulis* inclusi, ut supervacuum.

Regulis) Lignis oblongis et quadratis, quibus etiam apud nos vinaceorum pedem coërcent, ne cedere possit prelo. Ita recte Gesner. Regularum harum iterum fit mentio infra cap. 52. Etiam Graece fiscinis inclusas oleas exprimebant trapeto. Vide ad Palladium IV, 10, 10. Igitur ubi regulis pes includebatur, fiscinis non erat opus. Vide Dissertationem de Prelo Catonis.

Fiscinis) Italis *gabbie* dicuntur. Salis mensuram adiecti nimiam esse censet Presta in libro secundo p. 179, qui recte monet, salem adiici copiosiorem, quod ita oleum magis purum fieri, nec tam facile fracescere putabant veteres. Galli *Cabas* fiscinas, ex iunco aut sparto textas, vocant, de quibus Bernard. p. 439.

Plumbeum) Plinius 15, s. 6. *Saepius die capulandum: praeterea in conchas et plumbeas cortinas aëre vitiari — et e cortinis in labra fundendum ut fraces et amurca liquentur.* Ceterum Columella non dixit, ex qua materia velit primum labrum poni, formam solam annotavit; deinceps tamen fictilia labra adhibet. Labra fictilia et lapidea habet supra cap. 15, 3.

capulator depleat, et in fictilia labra huic usui prae-
11 parata defundat. Sint autem in cella olearia tres labrorum ordines, ut unus primae notae, id est primae pressurae oleum recipiat, alter secundae, tertius tertiae. nam plurimum refert non miscere iterationem, multoque minus tertiationem cum prima pressura: quoniam[e] longe melioris saporis est, quod minore vi preli,[f] quasi lixivum[g] defluxerit. quum deinde paululum in labris primis constiterit oleum, eliquare id copulator in secunda labra debebit, et deinde in sequentia usque ad ultima.[h] nam quanto saepius translatione ipsa ventilatur, et quasi exercetur, tanto fit
12 liquidius, et amurca liberatur. Sat erit autem in singulis ordinibus tricena componi labra,[i] nisi si vasta fuerint oliveta, et maiorem numerum desideraverint. Quod si frigoribus oleum cum amurca congelabitur, plusculo sale cocto utique utendum erit. ea res resolvit oleum, et separat ab omni vitio. neque[2] verendum est, ne salsum fiat. nam quantum-

(f) *praeli* ante Commel. omnes. (g) *lixivum* I. B. Br. R. *lexivum* Sang. *lixivium* al. (h) *ultimam* Lips. I. B. R. Br. (i) *libra* I. B. R. Br. (2) *nec*

Defundat) Puto legendum *diffundat*, ut in vino, quod quum deferbuit, in vasa servandum diffunditur. Ceterum gemellar a gemino cavo nomen habuisse, suspicatur Gesner, qui deinde in Thes. L. L. addidit locum Augustini in Psalm. 136, ubi oleum in gemellario ponitur. Eundem iam antea posuerat Cangius in Glossario et gemelliones inter vasa dictos a scriptoribus medii aevi comparaverat.

Nisi si vasta) *Si* ex Sang. addi iussit Heins. ad Ovid. T. I, p. 50, cuius locum omiserat Gesner.

Congelabitur) Oleum enim ipsum per se crassescere, non congelascere frigore, monuit iam Aristoteles de Generat. Anim. 2, c. 2.

[2] *Ne salsum fiat*) Aristoteles iam olim Meteorol. 4, 6: νίτρον δὲ καὶ ἅλες — ἐλαίῳ οὐ τήκεται, ut eum M. Cagnato Obs. Var. I. 10, admonuit Schoellgen. Columellae iudicium confirmat Presta in altero libro p. 180. Galenus tamen I, cap. 4, de Comp. Medic. sec. loca ἔλαιον τὸ καλούμενον ἄναλον commendat; quem locum suspectum habet Cornarius p. 305. Sed etiam alibi olei insulsi facit mentionem Galenus. Vide Cornarium pag. 280.

cunque adieceris salis, nihilominus saporem non recipit oleum. Solet autem ne sic quidem resolvi, quum maiora frigora incesserunt: itaque nitrum torretur, et contritum inspergitur, et commiscetur, ea res
eliquat amurcam. Quidam quamvis diligentes olearii 13
baccam integram prelo[l] non subiiciunt, quod existimant aliquid olei deperire.[m] nam quum preli pondus accepit, non sola exprimitur amurca, sed et aliquid secum[n] pinguitudinis attrahit. Illud autem in totum praecipiendum habeo, ut neque fumus neque fuligo,[o] quamdiu viride oleum conficitur, in[p] torcular admittatur, aut in cellam oleariam.[q] nam est utraque res inimica huic rei; peritissimique olearii vix patiuntur ad

querendum Lips. (l) *praelo* ante Commel. omnes. Et sic per totum caput. (m) *deponere* Lips. (n) *sed cum pinguidinis* P. *sed cum* etiam Lips. (o) *uligo* Lips. (p) *in troclar* aut. *in stroclar* novus P. (q) *olivariam* I. B.

Eliquat amurcam) Geoponica IX, 49: εὐθὺς δὲ τούτοις ἀμφοτέροις μεταντληθεῖσι χρὴ προσβάλλειν ἅλας ὀλίγους καὶ νίτρον ξύλῳ τε ἐλαΐνῳ κινεῖν, μετὰ δὲ ταῦτα ἐᾷν ἡσυχῇ ἕως ἂν καταστῇ, καὶ εὑρήσεις τὸ μὲν ὑδατῶδες αὐτοῦ ὑφιζάνον, τουτέστι τὴν ἀμόργην, τὸ δὲ λιπαρώτατον ἄνωθεν ἐπιπολάζον. quae integriora olim transtulit Palladius Novembri 17: *sales deinde ac nitrum iubent novo oleo misceri, ut haec res spissitudinem eius absolvat; deinde quum amurca subsederit, oleum purum, 30 diebus exactis, in vitrea vasa transferri.* ubi Vincentius habet: *nitrum rubeum* omisso *iubent.* Ex his locis satis arguitur natura amurcae aquosa, quam male cum fracibus, oleo imbutis, confudit Bernard p. 133, ubi docere conatur, amurcam ex fracibus olivarum putrefactis olei naturam traxisse. Sed satis de amurca dixi ad Caton. c. 97. Hodie in Gallica Provincia olivarum maturarum et macescentium sampsae admiscent scobem ligneam et fraces veteres, teste Bernard p. 388: *de mêler à la pâte quelque substance qui absorbe une partie de l'eau. On emploie alors avec succès la sciure de bois et du marc ancien d'olives.* Vide etiam p. 457. Aliud remedium indicavi antea ad sect. 7. In Sicilia oleis, in granario accumulatis, ut ibi confracescant, admiscent salem, qui amurcam exsugat, teste Sestini T. I. Epistol. p. 236, vers. germ.

Quidam quamvis) Pessime post *quidam* et *diligentes* vulgo interpungunt. Laudat enim non taxat diligentiam hanc Columella; quamvis diligentes sunt diligentissimi. Vide Indicem. Scilicet etiam Geoponica IX, 49, mola antea frangunt et conquassant olivas suspensa, postea in torcular translatam fiscinisque saligneis inditam exprimunt.

unam lucernam opus fieri. quapropter ad eum statum caeli et torcular et cella olearia constituenda est, qui maxime a frigidis ventis aversus est; ut quam
14 minime vapor ignis desideretur. Dolia autem et seriae, in quibus oleum reponitur,[r] non tantum eo tempore curanda sunt, quum fructus necessitas cogit, sed ubi fuerint a mercatore vacuata,[s] confestim villica debet adhibere curam, ut si quae feces aut amurcae in fundis vasorum subsederint,[t] statim emundentur,[v] et non calidissima lixivia,[x] ne vasa ceram remittant,[y] semel atque iterum eluantur:[z] deinde aqua tepida leviter manibus defricentur, et saepius eluantur,[a] atque ita spongia omnis humor assiccetur.[b]
15 Sunt qui cretam figularem[c] in modum liquidae fecis aqua resolvant, et quum vasa laverint, hoc quasi iure intrinsecus oblinant, et patiantur arescere. Potest,[d.e]

R. Br. postea vulgatum *quoniam minime — desideratur* ex Sang. correxi. (r) *imponitur* Lips. (s) *evacuata* I. B. R. Br. (t) *semel* add. I. B. Br. R. (v) *emundetur* Br. (x) *lixiva — caeram* Br. (y) Vulgo additum *sed* om. I. B. Br. Sang. Lips. (z) *eleventur* Brusch. *eluentur* I. B. R. A. Iuut. Lips. (a) *elevantur* Lips. (b) *assicetur* Br. (c) *ficularem* I. B. R. recte Br. (d.e) Ex correct. Ponted. Vulgo *postea quum res exigit, pura eluunt aqua.*

Quoniam — desideratur) Gesner interpretatur: *noxius est*. Sed malim ex lectione Sang. *ut qu iam minime — desideretur*, corrigere, *ut quam minime vapor ignis desideretur*. Vide ad nostri I, 6, 13, notam.

Semel) Vulgo antepositum *sed* eiici iussit etiam Pontedera. Gummiffionem vasorum oleariorum explicavi ad Catonem cap. 69, ubi vide notas.

Eluantur) Ex lectione Codd. malebat Gesner *eleventur*. Male!

Cretam figularem) Geoponica IX, 19, si non adsint dolia vitrea, iubent indere oleum εἰς καινὰ κεράμια βεβαμμένα ἔνδοθεν γύψῳ. Quin vinaria dolia Geopon. VII, 6, evacuata iubent abstergere σμήχειν ἅλμῃ ἢ κληματίνῃ τέφρᾳ ἢ Κιμωλίᾳ ἢ ἀργιλλώδει γῇ. et Plinius 14, s. 21, dolia iubet perfundi aqua marina aut salsa, dein cinere sarmenti abstergi vel argilla.

Arescere: postea) Vulgo haec ita distinguuntur: *arescere. Postea — aqua, nonnulli. — Potest....exigat tali pura aqua* Edd. pr. Polit. Lips. in suo Ponted. reperit: *Potest — exegerit tali p. a.* omnes *eluunt* omittunt. Quare egregie Pontedera corrigit. *Potest quum res exigat* (creta), *tolli pura aqua. Nonnulli* etc.

quum res exigat, tolli pura aqua. Nonnulli prius amurca, deinde aqua vasa perluunt,[g] et assiccant. tum considerant, numquid[h] ceram novam dolia desiderent. nam fere sexta quaque olivitate cerari oportere antiqui dixerunt. quod fieri posse non intelligo. 16
nam quemadmodum nova vasa si calefiant, liquidam ceram facile recipiunt,[i] sic vetera non crediderim[l] propter olei succum ceraturam pati. quam tamen et ipsam ceraturam nostrorum temporum agricolae repudiaverunt, existimaveruntque[m] satius esse nova dolia[n] liquida gummi perluere, siccataque suffumigare alba cera, ne pallorem aut malum odorem[o] capiant. eamque suffitionem semper faciendam iudicant quotiescunque[p] vel nova vel vetera vasa curantur, et[q] oleo novo praeparantur. Multi quum semel nova 17
dolia vel serias crassa gummi[r] liverunt, una in perpetuum gummitione contenti sunt. et sane quae[s] semel oleum testa combibit, alteram gummitionem non recipit. respuit enim olei pinguitudo talem materiam, qualis est gummis.[t] — Post mensem Decembrem[v] circa

(g) *perlinunt* Ienson. Bonon. Reg. *perliniunt* Brusch. *assicant* Brusch. (h) *nunquid* Br. Ald. (i) *recipiant* I. B. Br. R. Lips. (l) *credideram* I. B. Br. R. (m) *existimaruntque* Eaed. (n) desunt Lips. usque ad verba *nova dolia*. (o) *aut malum odorem* addidi ex Sang. *palorem* Br. (p) *quotiensque* Br. (q) *curantur. Olea nova* I. B. Br. R. (r) *cummi lientur*. P. *crasse gummilientur* Lips. (s) *quae oleum semel* Br. (t) Ita pro *gummi* I. B.

Liquida gummi perluere) I. Fr. Gronov. ad Plinium p. 787, malebat *perlinere*, quia sequitur: *crassa gummi leverant*. (ita enim corrigi voluisse videtur vulgatum *liverunt*.) Sed fallitur vir egregius; aliud enim verbum liquida gummis, aliud crassa desiderabat. Ceterum deinceps ex Edd. principibus et Codd. recepi *gummis* pro vulgato *gummi*. quanquam *commis* malebat ex graeco κόμμι legi Rhodius ad Scribon. p. 134. Gummi vas olearium diluit Cato cap. 69, ubi vide de scriptura vocis. Ibidem exstat *liveris*, sed Polit. liber *leveris* praefert. Supra cap. 49, s. 11: *liquidam gummin* primus restitui.

Gummi liverunt) In Polit. esse *cummi lientur* vel *cummientur* annotat Pontedera, ex suo: *gumi inlimentur*. unde et ex Lips. probabat verbum *gummilientur*.

Calendas Ianuarias eadem ratione, qua superius, destringenda[x] erit olea, et statim exprimenda. nam si reposita in tabulatum fuerit, celeriter concalescet:[y] quoniam hiemalibus pluviis amurcae plus concipit,
18 quae est contraria huic rei. Cavendum est utique,[z] ne fiat oleum cibarium. quod uno modo vitari poterit, si protinus illata de agro bacca commolita et expressa erit,[a] quae sic administrata fuerit, ut supra diximus. Plerique agricolarum crediderunt, si sub tecto bacca deponatur, oleum in tabulato grandescere:[b] quod tam falsum est, quam in area frumenta crescere: id-
19 que mendacium vetus ille Porcius Cato sic refellit. Ait enim in tabulato corrugari olivam, minoremque fieri. propter quod quum facti unius mensuram rusticus sub tecto reposuerit, et post multos dies eam

Br. R. *cummis* P. *gummis* Lips. Deinceps *oleum maturum quemadmodum boni sit saporis* rubricam inseril Lips. Pol. S. (v) *Decembris* I. B. Br. R. *Kalendas* Br. (x) Ita pro *distring.* Sang. (y) *concalescit* I. B. Br. R. (z) Ita pro *itaque*, *ne ex ea fiat* Br. Lips. Sang. uisi quod *itaque* habet Br. et Sang. (a) *cera* Lips. Pol. (b) Ita pro *crescere* Sang. (c) *obliti* I. B.

Cibarium) Praeter panem etiam vinum cibarium ex Varrone posuit Nonius p. 93 Merc. *In cubiculo dormire mallem scilicet potius vinum meum cibarium quam ego dominus cubarem.* ubi Iunius emendabat: *edormire mallem scilicet potus — ego domi cubarem.* Editio Parmensis 1480, *in bucolis* babel, Mercerius *bucolico* dedit, sed rectius monuit legi debere: *vinum meum cibarium*, i. e. vinum e domesticis. Ita ibidem Varro cibarium fratrem dixit. Male igitur cibarium vinum ex Nonio retulit Gesneri Thes. L. L. Horconiam vitem vilitatis cibariae Plinius 14, 2 et cap. 3, conseminiam uvam cibariam dixit. Cibarium mellae saporem habet Columella supra XII, 11, 2.

Erit, quae sic) Ex lectione Pol. et Lips. *cera quae sic* egregie Pontedera emendabat: *ceteraque sic — fuerint.* Vitium vulgatae vidit etiam Gesner, qui corrigebat: *atque sic adm.*

Facti) De factu seu facto dixi ad Catonis c. 67, 1. Idem cap. 64: *nolito credere, oleum in tabulato posse crescere.* Quem locum olim integriorem legit Columella. Hudieque agricolae Neapolitani alio modo peccant, oleam pendentem in arbore diutius olei vindemiam augere, usi proverbio: *l'uliva quanto più pende, tanto più rende*, narrante auctore libri: *Riflessioni sulla pubblica felicità relativamente al regno di Napoli* 1787.

molere voluerit, oblitus[e] prioris mensurae quam intulerat, ex alio acervo similiter seposito quantumcunque[d] mensurae defuit supplet, eoque facto videtur plus olei[e] requieta,[f] quam recens[g] bacca reddere, quum longe plures modios acceperit. Attamen ut[h] 20
maxime id verum esset,[i] nihilominus ex pretio viridis olei plus quam multitudine[k] mali nummorum contrahitur. Sed[l] et Cato dixit:[m] Et sic quidem quicquam[n] ponderis aut mensurae oleo accedit, si portiones[o] velis in factum adiectae baccae computare. [non[p] proventum, sed detrimentum senties.] Quapropter dubitare non debemus lectam olivam primo quoque tempore commolere, preloque subiicere.[q] Nec ignoro 21
etiam cibarium oleum esse faciendum. nam ubi vel[r] exesa vermiculis oliva decidit, vel tempestatibus et pluviis in lutum defluxit, ad praesidium aquae cali-

Br. R. (d) Ita pro *quantum cuique* I. B. Br. R. *quantumque* Lips. Pol. *supplet* om. Lips. (e) *esse* I. B. Br. R. (f) Vulgo *quieta*. Saug. *sequietae*. Iens. Br. *quietae* B. R. *quiete*. (g) *recentis baccae* I. B. Br. R. Sang. (h) Ita Lips. Sang. pro *si id maxime*. I. B. Br. R. *si maxime id*. (i) *esse* I. B. Br. R. Lips. S. (2) *multitudinem alii mille nummorum contrahitur* I. B. Br. R. *mille* deest P. *alii nummorum* Sang. *plusquam multitudinem nummorum conemb'r*. L. *multitudine mali contr.* al. (l) *Sed* I. B. Br. R. *quod* al. (m) *dicit* I. B. R. Br. (n) Ita pro *quidquid* P. Lips. S. (o) Ita pro *portionem* I. B. R. Br. (p) *non proventum — senties* desunt I. B. Br. R. S. Lips. S. (q) rubr. *De cibario oleo conficiendo* Lips. (r) *vel* ex

[e] *Requieta*) Ex lectione librorum Pontedera malebat: *plus esse quietae quam recentis baccae reddere*. quae lectio mihi languere videtur prae mea. Nec *quieta* recte dicitur bacca, quae reposita diu iacuit, sed *requieta*. Ex lectione Sang. *sequietae quam recentis bacae*. Heinsius Advers. III, p. 458, corrigebat: *videntur plus semivietae quam recentes bacae reddere*, quod placet.

Quicquam) Pontedera malebat: *nec sic quidem*. Idem inclusa verba ut spuria deleri volebat. Interim separata inclusi.

Aquae calidae) Hodie Genuenses primum et secundum factum olei conficiunt, ut veteres; et haec duo genera olei *sopraffino* et *mezzo fino* vocant; tertium *ordinario* vocant, quartum nomine caret. Sed haec duo posteriora genera ita parant cum aqua calida, uti docet *Grimaldi Saggio di economia campestre per la Calabria*: Della terza macinatura e pressura ne

dae decurritur, ahenumque[s] calefieri debet, ut inmundae baccae eluantur. sed id non ferventissima fieri oportet, verum modice calida, quo commodior gustus olei fiat: nam si excoctus est, etiam vermiculorum caeterarumque immunditiarum saporem trahit. Sed[t] quum fuerit oliva elota, reliqua, sicut supra
22 praecepimus, fieri debebunt. Fiscis autem non iisdem probum[v] et cibarium oleum premi oportebit. nam veteres ad caducam olivam, novi[x] autem ordinario aptari oleo, semperque quum expresserint facta, statim ferventissima debent aqua bis aut ter elui: deinde si sit profluens, impositis lapidibus, ut pondere pressi detineantur, immergi: vel si nec flumen est, in lacu, aut in[y] piscina quam purissimae aquae macerari, et

Saog. addidi. (s) *hemmque* Lips. (t) *quam* Br. (v) Ita pro *improbum* ex l. B. Br. R. Lips. Sang. dedit Gesn. (x) *non autem* Br. (y) *in* addidi ex Saog. (z) *diu* Lips.

ricavano l'olio ordinario, ed a tal fine lasciano prima per alcuni giorni riscaldare e fermentare le sause, e poi le pressurano cernendo a forza di acqua bollente di estrarne la maggior quaotità di olio possibile — che si veode per sapone o per li lumi o per uso della bassa gente. Dopo queste tra operaziooi quelle sanse — se oe ricava un olio grasso, che, serve solamente per fare il sapone; le sanse lavate si riducono a puro legno, e sono di miglior uso per bruciarsi. Fraces ad alios usus Romaoi adhibuerunt. Sed vide tibi Plioium 15, a. 6: *Postea inventum, ut lavarentur utique ferventi aqua: protinus prelo subiicerentur solidae; ita enim amurca exprimitur: mox trapetis premerentur iterum.* Qui locus haud scio an ex hoc nostro translatus et vitiosus sit; nisi post Coluotellae aetatem aquae calidae usus in exprimendo oleo viridi etiam et communi iovahrit; quem omnino improbat, eoque oleum aduri (*fa l' olio scottato*) ceoset *Presta*, Memoria iotorno ecc. p. LIV. Ceterum hic locus Columellae et Plinii fugiebat Italum *Presta* l. c. qui dubium esse censebat, aquae calidae usus antiquis notus fuerit an ignotus. Fraces seu samsam expressam Galli vocant *le Grignon*, et *marc d' olives*, et ligoi instar comburunt, teste Bernard p. 450. Cinere lixivio inde parato linteamenta purgant; alibi porcos pascunt fracibus. Ibid. p. 469.

Probum et cibarium) Recte hanc lectionem probavit Vrsinus, male improbavit Pootedera. Cibarium enim, ut ultimum, est deterrimum, et probo oppooitur. Male Edd. aliae *improbum* habent, quasi de eodem cibario oleo esset dictum.

postea virgis verberari, ut sordes fecesque decidant, et iterum elui,[a] siccarique.

LIII.[a] Quamvis non erat huius[b] temporis olei gleucini compositio, tamen huic parti voluminis reservata est: ne parum opportune vini[c] conditionibus interponeretur. Hac autem ratione confici debet. Vas olearium[d] quam maximum, et aut novum aut certe bene solidum praeparari oportet: deinde per vindemiam musti quam optimi generis et quam recentissimi sextarios sexaginta cum olei pondo octoginta in id confundi:[e] tum aromata non cribrata, sed ne minute quidem contusa, verum leviter confracta in reticulum iunceum[f] aut lineum[g] adiici, et ita [cum[h] saxi ponduscalo] in olei atque musti[i] partem demitti. sint autem iis portionibus pensata,[a] quas infra subii- 2
cimus, calami, schoeni,[l] cardomomi,[m] xylobalsami,[n]

Cap. LIII. (a) *Olei glevani compositio* rubrica Lips. (b) *huius olei goentini compos.* L. *glaucini* Sang. (c) *villici* I. B. R. *vicini* Brusch. (d) *olea* I. B. Br. R. *oleare* Sang. (e) *confundunt arom.* I. B. Br. R. *confunditur arom.* Lips. (f) *vinceum* L. (g) *linteum* I. B. Br. R. Sang. (h) *cum saxi ponduscalo* om. I. B. Br. R. Lips. Sang. (i) *prelo misci* Lips. deinceps *Sin* Br. *his port.* Br. (2) *pensare atque in subiicimus* I. B. R. *pensare atque infra subiicimus* Br. *pensatae atque infra subicimus* Lips. (l) *coheni* P. (m) *cardamo mixto balsami* I. B. Br. R. L. Sang. *cardomomi* St. (u) *xilobal-*

Cap. LIII. *Gleucini*) A musto, quod graece est γλεῦκος. Plinius 15, s. 7: *gleucino mustum incoquitur vapore lento: ab aliis sine igne circumdatis vinaceis diebus XXII, bis singulis permixtum, consumiturque mustum oleo. Aliqui non sampsuchum tantum admiscent, sed etiam pretiosiora odoramenta.* Ita et Dioscorides I, 67.

Leviter confracta) Hoc est quod Dioscorides 2, 49, ὁλοσχερῶς κεκομμένον dicit, ubi adipes condire odoribus docet; quo cum loco conferenda sunt capita libri I, 39, et sequentia, ubi varia oleorum genera odoribus condit ad usum unguentorum. Cf. etiam nostri c. 54, infra, ibique annotationes.

Musti partem) In Lips. est: *prelo misci*. Ex Sangerm. *musti prede* annotavit Gronov. Quid in vitio scripturae lateat, indagare nondum potui. Vulgatum *partem* vitiosum certe etiam est. nam non in partem olei et musti demittuntur species, sed in massam universam. *Misturam* seu *commixtionem* desiderat sententia.

corticis de palma, foeni Graeci vetere vino[o] macerati et postea siccati atque etiam torrefacti, iunci radicis, tum etiam iridis Graecae, nec minus anisi[p] Aegyptii pari pondere, id est, uniuscuiusque libram et quadrantem, ut supra diximus, reticulo inclusa demittito,[q] et metretam linito. post septimum diem aut nonum apertae[r] metretae siquid fecis aut spurcitiae faucibus inhaerebit, manu eximito, et detergito:[s] deinde
3 oleum eliquato, novisque vasis recondito. mox reticulum eximito, et aromata in pila quam mundissime contundito, tritaque in eandem metretam reponito, et tantundem olei quantum prius infundito, et obturato, in sole ponito. Post septimum diem oleum[t] depleto, et quod reliquum est musti piccato cado[v] recondito. nam id si non exacuerit[x] medicamentum, dabitur potandum imbecillis bubus et caetero[y] pecori. Oleum[z] autem secundarium non insuavis odoris quotidianam unctionem praebere poterit dolore nervorum laborantibus.

LIV. Oleum[a] ad unguenta sic facito. Ante quam

sami A. Iant. G. Gr. H. St. (o) *pruno* I. B. Br. R. *primo* Lips. P. Sang. (p) *anesi egyptii* I. B. Br. R. Lips. S. (q) *dimitt.* Br. (r) Ita pro *per se* Saug. (s) *detergeto* I. B. Br. R. (t) *oleo repleto* I. B. Br. R. Lips. *repleto* etiam Sang. (v) *candore comlito* I. B. Br. R. (x) Ita pro *exhauseris — potatum* Lips. *exhauserit* I. B. Br. R. (y) *caeterorum* Lips. Pol. (z) Ita cum Lips. et Pol. Gesner. Aliae hinc novum caput ordiuntur cum lemmate: *Oleum ad unguenta quemadmodum facias.*

CAP. LIV. (a) *Oleum — facito* ex L. Pol. addidit Gesner. (b) *culminam*

Exacuerit — potandum) Ita recte Lips. pro *exhauseris — potatum*, monente etiam Pontedera. Ita supra cap. 17, 1, quum *ficus exacuit. Potandum* etiam Saug. — Edd. pr. Caesen. et sui Codicis *exhauserit* Ponted., qui ex Polit. *exhaucerit* annotat, postponit Lipsiensi *exacuerit*. In Polit. *potatum*.

CAP. LIV. *Oleum ad unguentum*) Plato Timaeo p. 346, ed. Bipont. καθάπερ περὶ τὰ ἀλείμματα ὁπόσα εὐώδη τέχνῃ μηχανῶνται, πρῶτον τοῦτ' αὐτὸ ὑπάρχον ποιοῦσι, ὅτι μάλιστα εὐώδη τὰ δεξόμενα ὑγρὰ τὰς ὀσμάς. Ita Cod. Tubing. locum vulgo mancum supplet; ubi tamen alterum εὐώδη vitiosum est. Ficinus rectius ἄνοσμα legit. Ita Lucretius II, 846: *Sicut ama-*

oliva nigrescat, quum primum decolorari coeperit, nec tamen adhuc varia fuerit, maxime Liciniam, si erit: si minus, regiam; si nec haec fuerit, tunc Culminiam[b] baccam manu stringito, et statim purgatam prelo integram subiicito, et amurcam exprimito:
deinde suspensa mola olivam frangito, eamque vel 2
in regulas, vel in novo fisco adiicito, subiectamque prelo sic premito, ne vasa intorqueas, sed tantum ipsius preli pondere quantulumcunque[c] exprimi patiaris. deinde quum[d] sic fluxerit:, protinus capulator amurca

I. B. Br. R. *Sergiam* pro *regiam* ominal Sang. (c) *quantuluncunque* Br. Ald. (d) *quomodo* I. B. Br. R. *curo* P. (e) *separare* vulgatum ex Lips. corre-

racini blandum stactaeque liquorem et nardi florum — quum facere instituas, cumprimis quaerere par est, quoad licet ac potis est, reperire inolentis olivi naturam, nullam quae mittat naribus auram, quam minime ut possit mistos in corpore odores concoctosque suo contactos perdere viro. Theophrastus de Odoribus acerbum phauliarum olivarum praeferl ad unguentum: δοκεῖ γὰρ ἀλειπέστατον ἔχειν καὶ λεπτότατον. Idem C. P. VI, 11, phauliam carne multa, nucleo parvo olei pauci esse ait. Dioscor. I, 29: ἔλαιον ὠμοτριβὲς ἢ ὀμφάκινον — διαφέρει τὸ νέον ἄδηκτον εὐῶδες. χρήσιμον δὲ τὸ τοιοῦτο καὶ εἰς τὴν τῶν μύρων κατασκευήν. Oleastrum deputatum phaulias ferre ex Theophrasto H. P. II, 3, retulit Plinius, de quo loco vide ad Columell. V, 9, 1. Idem 15, s. 4: *omnino in vita error est publicus tumore olivae crescere oleum existimantium; praesertim cum magnitudine olei copiam non constare indicio sint, quae regiae vocantur, ab aliis maiorinae; ab aliis phauliae, grandissimae succo minimo.* ubi Vincentius omittit *maioranas* et pro *phauliae* habet *Bambiae*. Io Columella pro *regia* Sang. *Sergiam* nominal, annotante Gronovio, quam lectionem nec improbare nec recipere ausim in tanta olivarum historiae obscuritate. Dubitari enim potest, quid inprimis secuti sint unguentarii in olivis ad unguenta eligendis, copiam olei an tenuitatem; de qua quidem posteriore qualitate testatur Theophrastus; sed de regia non magis quam de Sergia constat, quale oleum fuderit.

Novo fisco) Recte Gronovius emendavit *novos fiscos*. Regulas easdem forte intelligit illustris Marchio Grimaldi *Memoria sull' antico Frantojo* p. 30, ubi fiscinas sibi impositas sub prelo aequari narrat ligno transverso: *ed affinchè queste stassero in un perfetto livello, le uguaglia con un legno a traverso, che si chiama il giudice.*

Quum sic fluxerit) Edd. primae *quomodo sic fl.* In Pol. est *deinde curo sic fl.* Puto latere *quodcunque sic fluxerit.*

separet,[e] et diligenter seorsum in nova labra transferat,[f] quousque[g] eliquet. reliquum olei, quod postea fuerit expressum, poterit ad escam vel cum alia nota mistum vel per se approbari.

LV. Hactenus de oleo dixisse abunde est,[a] nunc ad minora redeamus.[b] De sucidia et salsura facienda. Omne pecus et praecipue suem pridie quam occidatur, potione prohiberi oportet, quo sit caro siccior. nam si biberit, plus humoris salsura habebit. ergo sitientem quum occideris, bene exossato: nam ea res minus vitiosam,[c] et magis durabilem salsuram facit.

xit Gesn. (f) *transferat* Br. *transferre debet* Iunt. (g) Vulgatam: *eiusque eliquet reliquum olei. Quod* cum Vrsino correxi. Verba *eiusque — olei* om. Iunt. et deinceps *cum postea* habet.

Cap. LV. (a) Ita pro *abunde diximus* Lips. P. et Sang. nisi quod *habunde* Lips. *abunde dixisse satis est* I. B. Br. R. *ast* Br. (b) Rubr. Lips. *De succidia et salsura facienda.* (c) *incinosam* Br. *incinnosam* Iens. *incy-*

Separet) Quod Vrsinus voluit reponi, ex Lips. dedit Gesner.

Quousque) Ita h. l. correxi cum Vrsino, sententia postulante.

Cap. LV. *Abunde est*) Ita recte libri pro *abunde diximus*. Ita V, 3, *abunde sit dixisse*. Assentientem habeo Pontederam. Deinceps lemma Lips. et Sang. libri addidi. Male tamen Lips. *succidia*. A sue caedenda fit *sucidia*. quanquam in Varrone scripturam vulgarem libri servant.

Caro siccior) Haec ratione probabili non sunt destituta. Contra laniones nostri cibo pridie abstinent pecora mactanda, sed potum farina admista tepidum utique permittunt sanguinis causa, ut copia sit tanto maior, ut monet Niclas ad Geoponica p. 1231. Veterem morem pecora, praecipue sues pingues faciendi tradit Aristoteles H. A. VIII, 6. Scilicet ad salsuram caro melior quo siccior; nec laniones salsuram, sed carnis pondus curant

Vitiosam) Ex lectione librorum *incynosam* Pontedera efficiebat *tineosam* aut *sinuosam*, quia caro salsa circa ossa vermes gignere soleat; ideo in eas partes, quibus ossa relicta sunt, largum salem infarciri. Abr. Gronov. *unguinosam* coniecerat. Ceterum de salsura carnium eadem fere Didymus in Geoponicis XIX, cap. 9: τοῖς ζώοις τοῖς ταριχεύεσθαι μέλλουσιν πρὸ μιᾶς ἡμέρας ποτὸν οὐ δοτέον. δεῖ δὲ ταριχεύοντας τὰ ὀστᾶ ἐξαιρεῖν τῶν κρεῶν. ἅλες δὲ φρυκτοὶ πρὸς ταριχείαν μᾶλλόν εἰσιν ἐπιτήδειοι. Vasa olearia aut acetaria praeferunt. Carnes caprarum ovium cervorumque saliri iubent ita, ut postquam sale fuerint conspersae, exsanientur et detergeantur, rursusque sale conspergantur et cum vinaceis componantur, affuso etiam musto. Alio modo Cato cap. 162, ca-

deinde quum[d] exossaveris, cocto sale nec nimium minuto, sed suspensa mola infracto diligenter salito,[e] et maxime in eas partes, quibus ossa relicta sunt, largum salem infarcito,[f] compositisque supra tabulatum tergoribus aut frustis vasta pondera imponito, ut exsanietur. tertio[g] die pondera removeto, et manibus diligenter salsuram fricato. eamque quum voles reponere,[h] minuto et trito sale aspergito, atque ita reponito: nec desieris eius quotidie salsuram fricare, donec matura sit. Quod si serenitas fuerit iis[i] diebus, 3
quibus perfricatur caro, patieris eam sale conspersam esse novem diebus: at[2] si nubilum aut pluviae, undecima vel duodecima die ad lacum salsuram deferri oportebit, et salem prius excuti, deinde aqua dulci diligenter elui,[l] necubi sal inhaereat, et paululum[m] assiccatam in carnario suspendi, quo modicus fumus perveniat, qui, siquid humoris adhuc continetur, siccare eum possit. Haec salsura luna decrescente maxime per brumam, sed etiam mense Februario ante Idus commode fiet.[n] Est et alia[o] salsura, 4
quae etiam locis calidis omni tempore anni potest

nosam Lips. Sang. (d) *quom* Br. *molla* eadem deinceps. (e) *insallito* nescio unde Gesner. (f) *insarcito* I. B. Br. R. *exanietur* Br. deinceps (g) *tertia* I. B. Br. R. (h) *exponere* Lips. (i) *his* Br. (2) *aut* I. B. Br. R. (l) Ita pro *perlui* Sang. (m) *paulum assiccatum* I. B. Br. R. Sang. (n) *fiat* I. B. Br. R. Deinceps *Aliter* inserit Lips. Polit. (o) *illa* I. B. Br. R.

vet, ne pernam *nec tinea nec vermes tangant*. — *Vitiosam* Ienson. Polit. *incinnosam*, Caesen. *incinosam*, in suo Pontedera legit *in cinosam*, unde *tineis obnoxiam* efficiebat vir doctus in Curis Post.

Tergoribus) Cato monet *ut cutis deorsum spectet*; sed h. l. tergora suis a frustis distinguuntur, ut alibi.

Desieris eius) Vrsinus probabiliter emendabat *eousque*.

Elui) Ita Sang. pro *perlui*. etsi alterum verbum supra est cap. 20, sect. 3.

Luna decrescente) Quam tamen in perna salienda non nominat Cato. Sed Plinius 28, s. 81: *nullas carnes teredinem sentire luna decrescente induratas sale*.

usurpari: [quae[p] talis est]. Quum ab[q] aqua pridie sues prohibitae[r] sunt, postero die mactantur, et vel aqua candente, vel ex tenuibus lignis flammula facta glabrantur,[s] (nam utroque modo pili detrahuntur) caro in libraria frusta conciditur: deinde in seria[t] substernitur sal coctus,[v] sed modice (ut supra diximus) infractus:[x] deinde offulae carnis spisse componuntur, et alternis sal ingeritur. sed quum[y] ad fauces seriae perventum est, sale reliqua pars repletur, et impositis ponderibus in vas[z] comprimitur: eaque caro semper conservatur,[zz] et tanquam salsamentum in muria sua permanet.

LVI. Rapa et napos quomodo condias. Rapa[a] quam

Lips. (p) *quae talis est* om. I. B. Br. R. Sang. (q) *ab* om. I. B. Br. R. *quom aqua* Br. (r) Ita pro *prohibiti* I. B. Br. R. Lips. Sang. (s) *glabrata* I. B. Br. R. Lips. S. (t) Ita pro *seriam* Br. Sang. (v) Ita pro *coctum* Lips. (x) Ita pro *infractum* I. B. Br. R. Lips. (y) *quom* Br. (z) *vas conteritur* I. B. Br. R. Lips. *unas* Polit. *ionas comteritur* Sang. (zz) *consumatur: tanquam* I. B. Br. R.

CAP. LVI. (a) Ita pro *Raporum* Saog. (b) *lutuosa detergeto* I. B. Br.

Quae talis est) Haec ut superflua cum optimis libris omittenda censeo; igitur inclusi. Sed ex Sang. annotavit Gronovius horum in vicem adesse vocabulum *velut*.

Prohibitae) Ita recte libri. Vulgo *prohibiti*. Sed genus femineum ratio et natura postulat. Mares dicuntur verres, castrati vero maiales. Libri etiam scripti rectiorem scripturam habent.

Coctus — infractus) Vulgatum *coctum — infractum* hoc uno in loco tolerare non erat fas. In Vegetio possis talia aevi vitia excusare.

Offulae) Hae fuerunt, ut credo, *offulae Puteolanae*, quas vetus lemma Catonis cap. 162 memorat, quae tamen hodie in eo loco, ubi pernarum salsura traditur, non apparent.

Conservatur) Ex Sang. *consummatur* annotavit etiam Gronov. Si sequaris Edd. primas, legendum erit: *tanquam salsamentum in muria sua permanet, dum consumatur.*

CAP. LVI. *Rapa quam*) Lemma antiquum capiti praeposui auctore Pontedera. Raporum condituras varias docet Nicander in Georgicis apud Athenaeum III, p. 133, cuius versus vitiosissimos partim emendatiores ponam. Γογγυλίδος δισσὴ γὰρ ἰδὲ ῥαφάνοιο γενέθλη, μακρή τε στιφρή τε φαείνεται ἐν πρασιῇσι. Καὶ τὰς μὲν καύκωσον ἀποπλύνας βορέῃσι, προσφιλέας χειμῶνι καὶ οἰκούροισιν ἀεργοῖς. Θερμοῖς δ' ἰκμανθεῖσαι ἀναζώους, ὑδάτεσσι. Longa nempe rapa seu napos iubet exsiccatos vento borea et purgatos in usum hiemalem dome-

rotundissima sumito, eaque, si sunt lutosa,[b] detergito, et summam cutem novacula decerpito: deinde (sicut consueverunt salgamarii[c]) decussatim[d] ferramento lunato incidito. sed caveto, ne usque ad imum[e] praecidas rapa. Tum[f] salem inter incisuras raporum non nimium minutum aspergito, et rapa in alveo aut seria componito, et sale plusculo aspersa triduo sinito, dum exudent. post tertiam diem mediam fibram 2
rapi gustato, si receperit salem. deinde quum videbi-

R. nisi quod Br. *detergito* habet. (c) *Salmagarii* Lips. (d) *decusatim* Br. (e) *imum perprenda rapa tum sale* Lips. *rapa* etiam pro vulgato *rapum* S. (f) *Tum* om. I. B. Br. R. postea *exemplis* ex Br. Ald. restitui. (g) Ita pro

sticorum reponere. Vulgo erat ἀποβλῆνας: Verbum καύκωσον, nisi sit vitiosum, est ab eadem origine, qua καγκαίνω et καυαλέος. Sequitur: Τμῆγε δὲ γογγυλίδος ῥίζας καὶ ἀκαρφέα φλοιὸν ἧκα καθηράμενος λεπτουργέας, ἠελίῳ τε (vulgo δὲ) αὐήνας ἐπὶ τυτθὸν ὁτὲ ζεστῷ ἀποβάπτων (vulgo ὅτ' ἐν) ὕδατι δριμυτάτῃ (vulgo ἱδρυμένῃ) πολέας ἐμβάπτισον ἅλμῃ. Has igitur ablato cortice purgatas incisasque et in sole siccatas deinde aqua ferventi madefactas muria condit. Ἄλλοτε δ' αὖ λευκὸν γλεῦκος συστάμνισον ὄξει ἶσον ἴσῳ. τὰς δ' ἐντὸς ἐπιστύψας ἁλὶ κρύψαις. Has sale coospersas in pari musti acetique portione demergit. Πολλάκι δ' ἀσταφίσιν (vulgo ἀσταφίδος) προχέας τριπτῆρι λεήναις σπέρματα ἐνδάκνοντα σινήπυος. εἰν ἑνὶ δὲ τρὺξ ὄξεος ἰκμάζουσα καὶ ὠμοτέρην ἐπὶ κόρσην. Ὥριον ἁλμαίην ἀρύσαι κεχρηόσι δαιτός. Postremam rationem ita interpretor: uvae passae adda semina sinapis contrita cum aceto. Sed verba postrema sana praestare non ausim: ἁλμαίην vocat, ut Hesychius: ἁλμάδες — αἱ ἐκ σινάπιος γογγυλίδες. Simillimam raporum conditurum quadragesimalem docet operose Crescent. VI, Capite de Rapa. Ceterum miror raphanorum seu radicum conditurum omissam a Columella. Radicum seu ῥαφάνου duplex genus longum et rotundum memoravit Nicander in loco supra posito. Thasias ἀπλύτους radices, quas λειοθασίας Theophrasti esse puto, memorat Athenaeus II, 56. conditurum obiter memorat Theophrastos H. P. IX, 13: ὅταν ἑψηθῇ κατατμηθεῖσα ὥσπερ ῥαφανὶς ἐνειρομένη ἐφ' ὁλοσχοίνου. ubi male ἐνειλομένη legitur. Idem IX, 10: τέμνουσι δὲ τραχίσκους ὥσπερ ῥαφανίδος. ἐνείραντες δὲ ἐν γλεύκει ἐκρέμασαν ὑπὲρ καπνοῦ, de radice mandragorae. ubi inepte Bodaeus ἐνειλήσαντες corrigebat. Plinius 26, c. 11, locum male sic vertit: *secatur haec in asses, ut cucumis, primumque super mustum suspenditur, mox in fumo.* Alter locus 25, c. 13, de eadem radice: *concisa quoque in orbiculos servatur in vino* ductus est ex Dioscoride: ὁ φλοιὸς τῆς ῥίζης περιαιρεθεὶς καὶ διαβληθεὶς λίνῳ κρεμᾶται εἰς ἀπόθεσιν.

Plusculo adspersa) Sang. *inspersa.*

tur satis recepisse, exemptis omnibus, singula suo sibi iure eluito: vel si non multum liquoris fuerit, muriam duram adiicito, et ita eluito: et postea in quadratam cistam vimineam, quae neque spisse, solide tamen et crassis viminibus contexta sit, rapa componito: deinde sic aptatam tabulam superponito, ut usque ad fundum, si res exigat, intra cistam deprimi possit.[g]
3 Quum autem[h] eam tabulam sic aptaveris, gravia pondera superponito, et sinito nocte tota, et uno die siccari. tum in dolio[i] picato fictili vel in vitreo componito, et sic infundito sinapi[2] et[l] aceto, ut[m] a iure con-
4 tegantur. Napi[n] quoque, sed integri, si minuti sunt, maiores autem insecti, eodem iure, quo rapa condiri possunt:[o] sed curandum est, ut haec utraque antequam caulem agant et cymam[p] faciant, dum sunt

possint I. B. Br. R. (h) *Cum enim tabulatum* I. B. Br. R. In Sang. est: *apta tabula* pro *aptatam tabulam.* deinde verba *ut usque — pondera superponito* omittuntur. (i) *doleo* Br. (2) *sinapi* om. I. B. Br. R. *senapi* L. P. (l) *et aceto* om. I. B. Br. R. Lips. (m) *utra* L. P. (n) *neque quoque sed integrissimi minute sunt* Lips. (o) *possint* I. B. Br. R. (p) Ita pro *caulem*

Neque spisse) Saugerm. *neque non spisse*

Quum autem eam tabulam) *Quum enim tabulatum* Edd. pr. Caes. et liber Ponted. *quum eam tabulam* (ut Sangerm.) Polit. *quum eam in tabulatum*, sed *in* aliena manu inserto Trombell. unde h. l. corrigit Ponted. *quum ea* (rapa) *in tabulatum sic aptaveris.*

Sinapi et aceto) Malim *sinapi ex aceto.* Sinapi ita temperat ad rapa rondienda caput sequens. Etiam Palladius Decembri 5: *nunc rapa in partes minutas recisa* (recte Polit. *incisa*) *et leviter cocta et tota die diligentius exsiccata, ne quid humoris reservent, et sinapi ex aceto, sicut moris est, temperato, mergere et condire curabimus, et repleta vasa claudemus ac post aliquantos dies gustibus explorata proferemus usuri* (*in usum* Vincent.) Ceterum Polit. et Lips. *senapi* habent. Contra XI, 3, 29, *Sinape* est in libris. In Petronio cap. 66, editum legitur *senape*, ubi Heinsius memorat, in Codice Columellae Sangerm. esse modo *sinape*, modo *senapi* scriptum; atque ita enim in Apicio passim libri *sinape* scriptum exhibent. — *Sinapi et aceto* omittunt Edd. pr. et liber Ponted. *et sic infundito sinape* Tromb. *sinapi utra iure* Polit. Caesen. *Sinapem* probat Pontedera; nam, inquit, *sinapis* est conditio, de qua loquitur capite proximo auctor, cuius titulus in libro Politiani: *Quemadmodum sinapem facias.*

Caulem agant et cymam) Ex Sang.

tenera, componantur.[q] — Napos minutos integros, 4 aut rursus amplos in tres aut quatuor partes divisos in vas coniicito, et aceto infundito, salis quoque cocti unum sextarium in congium aceti adiicito. post trigesimum diem uti poteris.

LVII. Semen sinapis diligenter purgato, et cribrato: deinde aqua frigida eluito, et quum fuerit bene lotum, duabus horis in aqua sinito. postea tollito, et manibus expressum in mortarium novum aut[a] bene emundatum coniicito,[b] et pistillis conterito. quum[c] contritum fuerit, totam intritam ad medium mortarium contrahito, et comprimito manu plana. deinde quum compresseris, scarificato,[d] et impositis paucis carbonibus vivis aquam nitratam suffundito, ut omnem amaritudinem eius et pallorem exsaniet.[e] deinde statim mortarium erigito, ut omnis humor eliquetur. post hoc album acre acetum adiicito, et pistillo[f] permisceto, colatoque. Hoc ius ad rapa condienda optime

aut cymam faciant Saug. *caulem agant cymam ne fac.* Lips. (q) *aliter* ins. L. P. deinde *quattuor* Br.

Cap. LVII. (a) *et* Br. (b) *adiicito* I. B. Br. R. *mundatum adiicies* Lips. (c) *quom* Br. (d) *scarifato* Lips. Polil. (a) *exaniet* Br. *exinanit* Lips. (f) *pistilo* Br. (g) *exaniveris* ante Commel. *exinaniaveris* Lips. *exaniaveris*

caulem et cymam faciant annotavit Gronov.

Cap. LVII. *Semen sinapis*) Alio modo semen cum melle, oleo et aceto condire docet Palladius Iulio 9. Lemma antiquum: *Sinapim quemadmodum facias* cum Pontedera addendum censeo.

Intritam) Bene Sang. alter *trituram* habet.

Scarificato) Varie perforandam intritam, ut vaporem aquae nitratae concipere et exsudare humorem palloremque possit, Interpretatur Gesner. Verbum equidem vitiosum puto esse.

Exsaniet) Malim *exsanies*. Ita enim et paulo post et ubique activa forma ponitur. Deinceps *erigito* mutari volebat Vrsinus in *emergito* aut *everrito*. Contra Gesner monet, intelligi lapidem planum, qui si erigatur, humorem defluere; de quo vide eius Indicem. Ex Sang. altero *exaniat* annotavit Gronov.

Rapa condienda) Plinius 19, sect. 34, de rapis: *durantque ad alia sinapis acrimonia domita.* — *neque aliud*

2 facit. Caeterum si velis ad usum conviviorum praeparare, quum exsaniaveris,[g] sinapi nucleos pineos quam recentissimos et amygdalam[h] adiicito, diligenterque conterito infuso aceto. Caetera, ut supra dixi, facito. Hoc sinapi ad embammata[i] non solum idoneo sed etiam specioso uteris: nam est candoris eximii, si sit curiose factum.

LVIII. Priusquam olusatrum coliculum agat, radicem eius eruito[a] mense Ianuario vel etiam Februario, et diligenter defricato, nequid terreni habeat, et[b] in aceto et sale componito: deinde post diem trigesimum eximito, et corticem eius delibratum abiicito. caeterum medullam[c] eius concisam in fideliam vitream vel novam fictilem coniicito, et adiicito ius, quod[d]
2 sicut[e] infra scriptum est fieri debebit: Sumito mentam, et uvam passam, et exiguam cepam aridam, eamque cum torrido farre et exiguo melle subterito, quae quum fuerit bene trita, sapae vel defruti duas partes et aceti unam permisceto: atque ita in eandem fideliam confundito, eamque operculo contectam pelli-

Sang. *sinape* Sang. (h) *amylum* 1. B. Br. R. A. Iunt. H. Vulgo *amygdalum.* (i) *embamma* Sang. deinde *spetioso* Br.

Cap. LVIII. (a) *serito* 1. B. Br. R. Lips. *exerito* vulgo. Mecum Sang. (b) et om. 1. B. Br. R. S. Scilicet in Codd. fuisse videtur: *diffrietam* ut in Saug. pro *detricato.* (c) *medulam* Br. (d) *infra scriptum, quod sic fieri*

in cibis tingi dicet. Rapa sinapi condire docet etiam Nicander in Georgicis apud Athenaeum XIV, p. 133. Apicius II, 24: *ut rapae diu serventur. Sinapi tempera melle, aceto, sale, et super compositas rapas infundes.*

Exsaniaveris) Vrsinus legebat: *exinaniveris.* Scilicet vulgatum *exaniveris* primus correxit Morgagni, eumque secutus est Gesnerus.

Amygdalam) Ita scripsi, ut capitis ultimi sect. 3 scriptum exstat. Vulgo *amygdalum.* Libri optimi *amylum* habent, quod tamen non probo.

Cap. LVIII. Lemma antiquum: *Oleris atri et Siseris radicem quemadmodum condias* eum Pontedera addendum censeo.

Fuerit bene trita) Malim *fuerint.* In fine capitis male Gesnerus reliquerat *oxymelli.*

culato,[f] quum[g] deinde uti voles, cum suo iure concisas radiculas promito, et oleum adiicito. Hoc ipso tempore siseris radicem poteris eadem ratione, qua supra, condire: sed quum exegerit usus, eximes de fidelia, et oxymeli[h] cum exiguo oleo superfunde.

LIX.[a] Addito in mortarium satureiam, mentam, rutam,[b] coriandrum, apium, porrum sectivum, aut, si id non erit, viridem cepam, folia lactucae, folia erucae, thymum viride, [vel[c]] nepetam,[d] tum etiam viride puleium, et caseum recentem et salsum[i] ea omnia pariter conterito, acetique piperati exiguum permisceto. Hanc misturam[e] quum in catillo composueris, oleum superfundito. Aliter.[f] Quum viridia, quae supra 2
dicta sunt, contriveris, nuces iuglandes[g] purgatas, quantum satis videbitur, interito,[h] acetique piperati

I. B. Br. R. (e) *sic* P. (f) *pellicato* I. B. Br. R. Lips. (g) *qunm* Br. (h) Vulgo *oxymelli*.

Cap. LIX. (a) *Moretum oxyporum, velut alii oxygarum quemadmodum componas* Lemma Br. Ald. *Myrtetum quemadmodum facias. Oxyporum quemadmodum componas* Lemma Lips. *Quemadmodum moretum facias* S. (b) *rutram* Reg. (c) *vel* om. I. B. Br. R. *viridam* Br. (d) *neptam* I. B. R. recte Br. (e) *mixturam* I. B. Br. R. (f) *Aliter* ex L. P. inserui. (g) *grandes* I. B. Br. R. Sang. *glandes* Lips. (h) Ita pro *inserito* Sang. (i)

Siseris) Plinius 19, sect. 38: *Siser et ipsum Tiberius princeps nobilitavit flagitans omnibus annis e Germania — frigidis locis convenire. Inest longitudine nervus qui decoctis extrahitur, amaritudinis tamen parte magna relicta, quae mulso in cibis temperata etiam in gratiam vertitur. Siseris satus mensibus Februario, Martio, Aprili, Augusto, Septembri, Octobri.* Dioscorides II, 139, σίσαρον dixit. Putant esse Linnaei Sium sisarum, Gallorum *Chervi*. Charisius Grammaticus I, c. 17: *Hoc siler*, τὸ κύπειρον, *hoc siser*, ἄγριον σέλινον. Male!

Cap. LIX. Lemma edit. Rheg. habet: *Moretum oxyporum, vel ut alii oxygarum quemadmodum componas.* Sed peius alii libri *Mirtetum quemadmodum facias. Oxyporum quemadmodum componas.* De moreti compositione vide Interpretes ad Moretum, Virgilio adscriptum. Lemma ipsum huic capiti necessario praeponendum censuit Pontedera (nempe *Quemadmodum moretum facias* ex Polit. et Sang.)

Si id non erit) Ex Sang. *id* addidi, ex eodem deinceps *caseum recens* forma Catoniana et Plautina idem annotavit Gronovius.

Interito) Ita plane Sang. ut voluit legi Gesner pro *inserito*. Deinceps lego *superfundito*.

exiguum permisceto, et oleum infundito. Aliter.[i] Sesamum leviter[k] torrefactum cum iis viridibus, quae supra dicta sunt, conterito. Item aceti piperati exiguum permisceto, tum supra oleum superfundito.[l]
3 Aliter. Caseum gallicum, vel cuiuscunque notae volueris, minutatim concidito et conterito, nucleosque pineos, si eorum copia fuerit; si minus, nuces avellanas torrefactas adempta cute, vel amygdalas[m] aeque supra condimenta pariter misceto, acetique piperati exiguum adiicito, et[n] permisceto, compositumque
4 oleo superfundito.[o] Si condimenta viridia non erunt, puleium aridum vel thymum vel origanum aut aridam satureiam cum caseo conterito, acetumque piperatum et oleum adiicito. Possunt tamen haec arida, si reliquorum non sit potestas, etiam singula caseo misceri. Oxypori compositio.[p] Piperis albi, si sit; si mi-

Aliter ex L. P. inserui. (k) *leniter* I. B. Br. R. deinceps *his* Br. postea vulgatum *cui supra oleum* ex Sang. correxi. (l) *superinfundito* I. B. Br. R. Deinceps *Aliter* ex P. inserui. Postea *adempta* ex Br. Ald. restitui. (m) *amygdolas* I. B. Br. R. Lips. (n) *et permisceto* om. I. B. Br. R. (o) *Aliter* ius. L. P. (p) *Oxyp. comp.* inserui ex L. P. ubi tamen est *Oxyporii.*

Gallicum) Plinius 11, s. 97: Galliarum casei sapor medicamenti vim obtinet.

Aeque supra) Recte Gesner emendabat *eaque supra.*

Oxyporii) Ita bis libri optimi scriptum habent. Gesner condimentum ex aceto interpretatur, et comparare iubet Apicium I, 32, III, 18. Sed ibi in titulo capitis 32 libri primi nil variant libri, sed in fine pro *oxyporo* Codex Vaticanus *oxygaro* habet: idem vero altero locu *oxyporio* habet. Plinius 20, sect. 96: *hippomarathrum — condimentis prope omnibus inseritur, oxyporis etiam aptissime.* Idem ibid. s. 26, de lactucis: *Stomachi dissoluti utilissime adiuvantur; in eo usu et oxypori obolis asperitatem addito dulci ad intinctum aceti temperantes.* Ita enim Harduinus edidit, eumque secutus Brotier. Sed ex libris antiquis scribendum *stomachos dissolutos — adiuvant; in eo usu et oxyporo oleris asperitatem addito dulci ad intinctum aceto temperant.* Ad stomachum marcescentem et acescentem formulas pluras scriptas posuit Marcellus Empiricus p. 142, 144, 145 et 146, ubi *oxyporium* scriptum exstat; atque inde cognoscimus quasdem formulas mel et acetum ingredi, alias utroque carere, itaque vix videtur oxyporum ab aceto dictum fuisse. Statius Silvar.

nus, nigri unciae tres, apii seminis unciae duae, laseris[q] radicis, quod σίλφιον Graeci vocant, sescunciam,[r] casei sextantem: haec contusa et cribrata melli permisceto, et in olla nova servato: deinde quum exegerit usus, quantulumcunque[s] ex eo videbitur, aceto et garo diluito. Aliter.[t] Ligustici unciam, passae uvae detractis vinaceis sextantem, mentae aridae sextantem,[v] piperis albi vel nigri quadrantem: haec, si maiorem impensam vitabis, possunt melli admisceri, et ita servari. At si pretiosius oxyporum[x] facere voles, haec eadem cum superiore compositione miscebis, et ita in usum repones; quod si etiam Syriacum laser[y] habueris pro silphio, melius[z] adiicies pondo semunciam.

Clausulam peracti operis mei, P. Silvine, non alienum[a] puto indicem lecturis, si modo fuerint qui dignentur ista cognoscere, nihil dubitasse me pene infinita esse, quae potuerint huic inseri materiae: verum ea quae maxime videbantur necessaria, me-

(q) *laridis* Sang. (r) *sesunciam* I. B. Br. R. (s) *quantulucunque* Br. (t) *Aliter* ex L. P. inserui. (v) *mentae — sextantem* ex Saug. addidi. (x) *Oxyporium* Lips. (y) Ita pro *etiam cum laser non habueris* Sang. *etiam cum laser habueris* I. B. Br. R. Lips. (z) Ita pro *mellis* I. B. Br. R. Lips.

IV, 9, 36, *non sal, oxyporumve casusve*. Igitur vulgatae lectinnis forma satis defenditur his exemplis.

Ligustici unciam) Deesse verbum *sume* aut simile, monuit Gesner.

Syriacum laser habueris) Ita plane scriptum habet Sang. In vulgata *cum laser non habueris — mellis adiicies* Morgagni viderat vitium, Gesnerus emendandum putavit omisso *cum*. Laser Syriacum habet Vegetius III, 15, 12. Scilicet silphium Latini dixerunt *laser*; silphii Cyrenaici succum seu opon Cyrenaicum, contra laseris Syriaci succum seu opon Syriacum seu medicum a Cyrenaico secundum bonitate, uti docet Cornarius ad Galen. de Compos. medic. p. 449 et 353.

moriae trahenda censuisse. nec tamen canis natura[b] dedit cunctarum rerum prudentiam. nam etiam quicunque sunt habiti mortalium sapientissimi, multa scisse[c] dicuntur, non omnia.

(a) *alienam puto Indicem* Lips. (b) *naturam cunctarum* I. B. Br. R. Lips. *dedit* om. etiam Saug. (c) *scississe* Pol.

Canis natura dedit cunct. rer. prud.) Edd. primae *canis naturam cunctarum*. Ex Sangerm. Gronovius annotavit *nec tamen naturam dedit cunctarum*. Aliter lectionem Sangerm. retulit Ernesti: hic enim omitti *dedit*, ille *canis* omitti annotavit. Abr. Gronov. coniiciebat: *cunctis* vel *catis natura dedit*. Forte fuit: *Nec hominis capit natura cunctarum rerum prudentiam.* — *Canis natura cunctarum rerum prudentiam dedit* in suo Codice legit Ponted. contra *dedit* deest io Edd. pr. Caesen. Tromb. Lips. Polit. ubi deinceps est *naturam — prudentia*. Pro *canis* Polit. *capit*. Vnde Pontedera corrigit: *Nec tamen capit naturam cunctarum rerum prudentia*. Egregie!

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE LIBER DE ARBORIBVS.

CAPVT I.

Quoniam [a] de cultu agrorum abunde primo volumine praecepisse videmur,[b] non intempestiva erit arborum

VARIETAS LECTIONIS.

(Columellae Liber de Arboribus CAP. I.) (a) *Quom* I. B. Br. R. *Quo* P. *um* prima littera pro more omissa Lips. (b) *videamur* I. B. R. Br. Dein-

Primus in Editione Aldina Iucundus hunc postremum locum libro de Arboribus assignavit propter multas gravesque rationes, cum antea tertius ordine legeretur, ceterique deinceps ab eo numerarentur ita, ut, qui nunc tertius est, quartus esset, duodecimus autem agmen clauderet. Contra ipse Columella in libris ad P. Silvinum scriptis, ubi praecedentem aliquam tractationem memorat, ita eam significat, ut appareat, eum eodem ordine duodecim libros de re rustica publicasse, quo nunc editi post Iucundum leguntur. Hunc igitur ad Eprium Marcellum, ut paulo post videbimus, scriptum de Arboribus librum superesse ex gemino volumine, quo terrae stirpiumque cultum explicaverat antea Columella, primus Ponted. animadvertit ex initio huius ipsius libri: *Quoniam de cultu agrorum abunde primo volumine praecepisse videmur*. Prior de agrorum cultu periit neglectus sine dubio ab ipso etiam scriptore, postquam idem argumentum oratione et cultiore et cura maiore prosecutus esset. Columellae esse hunc librum, multis argumentis docere conatus est Gesnerus, qui multo breviore ratione defungi poterat, si Plinium ex hoc libro transtulisse quaedam, quae in reliquis Columellae libris non exstant, animadvertisset. Loca in annotationibus posita reperiet lector. Hinc suspicari licebit, quaedam Plinium etiam ex priore volumine de agrorum cultu, quo nunc caremus, exscripsisse, quae Columella ipse deinde paulum immutata verbia variataque interdum sententia repetierat. Ita certe Plinium ἀβλεψίας culpa liberabimus, ubi is transtulisse quaedam ex Columella vitiose reperitur. Ceterum in libris scriptis Sangermannensi, Politiani et

virgultorumque cura, quae vel maxima pars habetur rei rusticae. Placet igitur, sicuti Virgilio, nobis quo-

Lipsiensi eodem ordine legitur perscriptus hic liber, quo fuit ante Aldum ex libris scriptis, ex codem fonte derivatis, editus; quanquam inerant in reliquis Columellae libris signa non dubia, ex quibus errorem librarius suum potuisset agnoscere, nisi libri sui auctoritatem quam suum iudicium sequi maluisset. Eundem librorum Columellae ordinem in Codice suo reperit Servius, qui ad Aeneidos III, 540, ex libro septimo laudavit verba, quae in Praefationis libri sexti, sect. 3, leguntur ex Aldino librorum ordine. Quaedam de hac re nota sequens addet.

Cap. I. *Quoniam*) Indicem libri XII hunc ex Codice Lipsiensi notaverat Gesner: *Hic est villicus et hortorum. Continet autem quae intra villam agi debent a muliere* etc. *De condituris vinorum. De custodia pomorum et pleraque alia, quae in libris praecipiuntur. Praeter hos XII libros singularis eius liber ad Eprium Marcellum. De cultura vinearum et arborum. Hic liber aliter quam indicem habet in scripturis.* Quorum verborum miror non meminisse Gesnerum. Pertinent enim ad hunc librum, a grammatico nescio quo, certe antiquo profecta, qui titulum libri integriorem legisse videtur. Eprium Marcellum praetorem A. V. 802 habet Tacitus Ann. XII, 4, a Lyciis repetundarum accusatum atque absolutum XIII, 33. Acrem eius eloquentiam memorat XVI, 22, cum auctore Dialogi de corrupta Eloquentia c. 5, ubi ab Helvidio accusatum legimus; quod item narrat Tacitus Ann. IV, 6, ubi Thraseae delatorem nominat, ipsam accusationem ad Galbae principatum referens, A. V. 823. Divitem et Neronis amicum pluribus in locis nominat Tacitus, et post Thraseam ab ipso accusatum et damnatum quinquagies sestertium donatum a Nerone refert Ann. XVI, 33. Aetas igitur Eprii cum Columellae aetate praeclare congruit. Ante A. V. 811, quo Lycii res suas ab eo repetebant, Lyciam pro praetore rexisse videtur. Forte eo illum secutus Columella Syriam Ciliciamque adiit, quod colligere licet ex loco Columellae II, 10, 18. Cum imperio ibi fuisse, certe cum potestate, Columellam temere inde arguebat Gesner in Praefat. sect. VI. Eundem libri huius titulum in fine libri XI subscriptum cum reliquis in Codice Sangerm. excerpsit Gronovius sic: *Praeter hos — aliter quam* (vel *quam*) *indicem habeat inscriptus.* Arguere hinc licebit mihi titulum hunc a Grammatico aliquo reliquis insertum fuisse ante libri decimi et tertii titulum, ut constaret lectori, in aliis Codicibus librum de Arboribus Eprio Marcello inscriptum loco decimo et tertio collocatum reperiri, id est, postremo, nec tertio haberi, ut in Sangermanensi et, qui inde exscriptus est, Lipsiensi. Hunc recentiorem ordinem deinceps Grammatici, veluti Servius, secuti sunt, quum libri antiquiores non exstarent. Inscriptio libri postea periit cum initio. Sed iam diu antea liber de agrorum cultu, quem hic alter de Arboribus sequebatur, et quem memorat ab initio, in perditorum numero habitus esse videtur, quoniam illius mentionem non fecit Grammaticus, qui huius alterius ordinem obiter annotavit.

Virgilio) Georg. II, 10.

que duo esse genera surculorum: quorum alterum sua sponte gignitur, alterum cura mortalium procedit. Illud, quod non ope humana provenit, materiae est [c] magis aptum: hoc, cui labor adhibetur, idoneum fructibus. Vnum [d] hoc itaque praecipuum est, atque 2 id ipsum genus tripartito dividitur: nam ex surculo vel arbor procedit, ut olea, ficus, pirus; [e] vel frutex, ut violae, [f] rosae, arundines; vel tertium quiddam, quod neque arborem neque fruticem proprie dixerimus, sicuti est vitis. Arborum et fruticum [g] docebimus 3 cultum, si [h] prius de vitibus praeceperimus.[i] Qui vineam vel arbustum constituere volet, seminaria prius facere debebit: sic enim sciet cuius generis vitem positurus sit. nam [k] quae pretio parata disponitur, certam generositatis fidem non habet: quoniam dubium est, an is qui vendidit, legendis seminibus adhibuerit diligentiam: tum etiam quod ex longinquo petitur, parum familiariter nostro solo venit, propter quod difficilius convalescit alienum exterae regionis.

ceps *Vergilio* Sang. (c) *est* abest P. Lips. S. (d) *Vnde* I. B. Br. R. *Vnde hoc ita praecipiendum est* Lips. *unde — praecipiendum* Sang. sed Gronovius *unum* in Sang. deesse monet tantum et *praecipiendum* ibi legi. *Vnde hoc itaque praecipiendum est* cum Edd. pr. Polit. Caesen. Tromb. Ambr. Lips. et liber Pontederae, qui tamen ut, et Lips. *ita* habet. (e) *pirus* ex Sang. addidi. (f) *violae* ex Lips. Sang. addidi. *olivae* add. P. (g) *fruticum* Br. (h) *sed* Lips. (i) rubrica Lips. *de cultu vite capitulum primum*. (k) *namque* I. B. R. *nanque* Br. (l) *est* P. (m) *humore* I. B. Br. R. *assue-*

Familiariter nostro solo venit) Ex loco nostri VII, 4, ubi est: *quae peregrina ex diversa regione semina transferuntur, minus sunt familiaria nostro solo*, malim h. l. legere: *familiare nostro solo venit*. Nam *familiariter venire* esset idem quod sequens *convalescere*.

Exterae regionis) Haec verba veluti glossam verbi *alienum* merito suspecta habet et deleri vult Pontedera. Noster III, 4: *nam quae peregrina ex diversa regione semina transferuntur, minus sunt familiaria nostro solo quam vernacula, eaque velut alienigena reformidant mutatam coeli locique positionem.* Vnde malim h. l. verbis transpositis legere *ex longinquo exterae regionis — velut alienum.*

4 Optimum est itaque eodem agro, quo vitem dispositurus es, vel certe vicino facere seminarium: [k]idque multum refert loci natura. nam si colles vineis vel arbustis occupaturus es,[l] providendum est, ut siccissimo loco fiat seminarium, et iam quasi ab incunabulis vitis exiguo assuescat humori:[m] aliter quum transtuleris de humido in aridum locum, viduata pristino
5 alimento deficiet. At si campestres et uliginosos agros possidebis, proderit[n] quoque seminarium simili loco facere, et vitem largo consuescere humori.[o] namque exilis[p] quum[q] in aquosum agrum transfertur, utique[r] putrescit. Ipsum autem agrum, quem seminario destinaveris[s] planum et succosum, sat erit bipalio[t] vertere: quod vocant[v] rustici sestertium. ea repastinatio[x]

scit humore Sang. (n) *prodiderit* P. (o) *humore* I. B. Br. R. Sang. *nanque* Br. (p) *ex his* I. B. Br. R. Lips. (q) *eo.* P. (r) Ita pro *utcunque* Ponted. *utrunque* I. B. Br. R. *utrimque* Lips. Sang. (s) *designaveris* I. B. Br. R. *designaberis* P. (t) *bipalo verte* P. (v) *vertunt* I. B. Br. R. (x) *res*

Idque multum refert) Vrsinus malebat *ad quod multum refert*.

Namque exilis) Vrsinus malebat *ex exili*, quod probavit etiam Pontedera. Ita certe vulgata erit interpretanda. Deinceps *utique* ex scriptura librorum *utrimque* effecit Pontedera. Vulgo *utcunque*.

Bipalio) Noster III, 5, de eadem re: *isque bipalio prius subigi debet, quae est altitudo pastinationis, quum in duos pedes et semissem convertitur humus*. XI, 3, 11: *satis erit non alto bipalio, id est, minus quam duos pedes ferramento novale converti*. XI, 2, 17, de eadem re: *pastinatur autem terreni iugerum ita, ut solum in altitudinem trium pedum defodiatur operis LXXX, vel in altitudinem dipondii semissis, operis L. vel ad bipalium, cui est altitudo duorum pedum, operis XL*. Itaque comparatis his locis apparet, bipalium sestarium esse idem, quod dipondium semissem dixit alicubi, eique similiter operas 50 tribuit. Scripturae vitia deinceps corrigam. Bipalium esse mensuram aliquam, vel modum fossionis, non instrumentum aliquod fossioni aptum, quod Gesner διμάκελλαν ex etymologia aliqua inepta interpretatur, apparet vel inde, quod dicitur solum fodi *ad bipalium*. Si esset instrumentum bipalium, tum dicendum erat *bipalio*.

Quod vocant rustici sestertium) Haec insititia esse et eximenda censet Pontedera; ut deinceps illa: *eiusmodi bipalio*, auctoribus Edd. pr. Lips. Polit. Tromb. et suo.

altitudinis habet plus [y] sesquipede, minus tamen quam duos pedes. eiusmodi [z] bipalio iugerum agri vertitur operis quinquaginta. Collem autem et clivosum [a] mo- 6
dum iugeri, [b] sed [c] ne minus duobus pedibus alte, repastinabis [d] operis sexaginta: vel si eodem loco, quo vineam ordinaturus es, facere voles seminarium, tribus pedibus alte repastinabis iugerum operis octoginta: ita tamen si neque lapis, neque tophus [e] aut alia materia difficilior intervenerit: [f] quae res quot [g]
operas absumat, [h] parum certum est. Nos autem de terreno loquimur.

II. Peracta repastinatione, mense Februario vel prima parte Martii semina legito. sunt autem optima, quae de vitibus notatis leguntur. nam cui cordi est bona seminaria facere, circa vindemiam vites, quae

pastinatio P. (y) *plu sesquipedem* P. *plures qui minus* Lips. (z) *eiusmodi bipalio* deest Lips. I. B. Br. R. (a) *clivos modium* Lips. I. B. R. Br. *clivos modum* P. *clivosum* Saog. Vulgo *clivum*. (b) *continentem* additum vulgo om. I. B. Br. R. L. S. (c) *sed* pro *si* posui ex iisdem. (d) *repastinaveris* iidem libri nisi quod *repastinaberis* L. P. (e) *topus* P. (f) *intervenit* I. B. Br. R. Lips. S. (g) *quod* P. (h) *assumat* Lips.

Sesquipede) Verba haec vitiosa esse vidit etiam Gesnerus; altero enim in loco totidem operas in plano solo attribuit pastinationi dipondii et semissis. Praeterea noster XI, 2, 48, ita ait: *haec tamen* (duorum pedum) *in agro sicco surculis conserendis minima pastinationis mensura est. nam oleribus deponendis possit sesquipedalis altitudo satisfacere, quae plerunque in singula iugera triginta operis conficitur*. Numerus igitur et physica ratio demonstrat vitium loci; cui facile medebor secutus vestigia lectionis Lips. libri, ubi est: *plures qui minus*. in Polit. libro est: *plusesquipedem*. Censeo igitur, *semipedem* fuisse a librariis mutatum in *sesquipedem*, et totum locum verbis transpositis ita constituo: *altitudinis habet plus quam duos pedes, ne minus tamen semipede*.

Collem et clivosum modum) *Clivos eundem modum* Trombell. unde Ponted. corrigit: *collem autem et clivos* (sd) *eundem modum iugeri, sed ne minus* etc.

Sexaginta) In plano operas XL tribuit repastinationi duorum pedum, quam differentiam numeri postulat difficultas clivosi soli.

Cap. II. *Semina legito*) Eadem accuratius traduntur III, cap. 6, ubi vide notas.

et magnum et incorruptum fructum ad maturitatem perduxerint, rubrica[a] cum aceto, ne pluviis abluatur, permista denotat, nec[b] hoc[c] uno tantummodo anno facit, sed continuis tribus vel pluribus vindemiis easdem vites inspicit, an perseverent esse foecundae.[d] sic enim manifestum est generositate[e] vitium
2 non anni ubertate fructum provenire. Si compluribus vindemiis eundem tenorem servarint, ex eiusmodi vitibus lecta semina multum bonumque vinum praebebunt. namque[f] qualiscunque generis uvae, quae integrae et[g] incorruptae ad maturitatem perveniunt,[h] longe[i] melioris saporis vinum faciunt, quam quae praecipientur[2] aestu, aut alia de causa.

III. Semina autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis minutisque vinaceis, dulci sapore. Optima habentur a lumbis; secunda ab humeris; tertia[a]

Cap. II. (a) *rubricatum aceto ne pluvis abluit* L. P. *rubricatum — abluit* etiam Sang. *abluat* Iens. (b) *ne* male Gesn. (c) *hoc* om. I. B. Br. R. S. *uno* om. Sang. vult Ernesti. (d) *foecunda estum in* P. *est enim manif.* L. Voluerunt *tum enim manif.* cum Sang. (e) *generositatis* L. P. (f) *Nam* I. B. Br. R. Lips. (g) *integrae et* addidi ex Sang. *et* add. etiam I. B. Br. R. (h) Ita pro *proveniunt* Sang. (i) *longe* om. I. B. Br. R. (2) Ita pro *praeripiuntur* L. P. et Sang. teste etiam Heinsio ad Ovid. Fastos IV. 940. *praeripientur* I. B. Br. R.

Rubrica) Geoponica III, 12, oleum et picem mista adhibent in ea re.

Sic enim manifestum) *Estum in manifestum est generositatis* Polit. et Ponted. *estumen manif. est generositatis* Caesen. *signum est autem manif. generositatis* Tromb. unde Pontedera legit: *Signum est autem manifestum generositatis vitium non anni — provenire, si compluribus — servaverint. Ex huiusmodi* etc. Egregie! nisi quod *generositate* in hac emendatione praefero.

Integrae et) Haec verba addidit Sang. Ex eodem dedi *perveniunt*. Vulgo *proveniunt*.

Praecipientur) Ita libri optimi pro *praeripiuntur*. Noster XI, 2, 69: *humorque ipse non potitur praecipi aut infuscari nisi suapte natura.* ubi editi libri similiter habebant *praeripi*. Heinsius ad Ovidium ex Sang corrigebat. *nam qualiscunque — praecipiuntur aestu.*

Cap. III. *Humeris*) Supra III, 10, 5, similiter in vite humeros dixit, ubi vide notam.

summa vite lecta,[a] quae celerrime comprehendunt,[b] et sunt feraciora, sed ea[c] quoque celeriter senescunt. Pampinaria sarmenta deponi non placet, quia[d] sterilia sunt. Locis pinguibus et planis et humidis praecoques vites serito, raris[e] acinis, brevibus nodis, imbecillas:[f] nam tali[g] generi vitium eiusmodi ager

Cap. III. (a) *summae vits vita lectae: aquae* P. s. *v. v. lecteaque* Lips. *a summa vite vita lectae aeque* Sang. Vulgo *summa in vite.* (b) *comprendunt* Iens. *comprachendunt* Reg. (c) Vulgo *et quam celerrime.* I. B. Br. R. *quam celeriter.* Sang. *sed ea quam celeriter. ssd et ea q. celerrime* annot. Gron. (d) *quae* I. B. R. Br. *qui* P. (e) *paribus* I. B. Br. R. *parvis* Lips. *paris* P. (f) *inbecillas* Br. (g) *talis generis* Lips. I. B. R. Br. (b) *maturam acrem*

A summa vite vita lecta) Ita plane habet Sang. Vulgatam: *summa in vite lecta* ex MStorum librorum vestigiis Pontedera ita emendabat: *tertia summae viti vita lecta, quae.* Noster enim III, 10, multis rationibus damnat haec flagella summa. — *Summe vite vitae: lceteque.* Caesen. *summa vite eaque celerr.* Tromb. *summae vitae lectea q̄ celerr.* liber Pontederae, qui hinc corrigit: *tertia summae vitis vita: lecta aeque celerrime comprehendunt, sed et quam celeriter ssnescunt.*

Sed ea quoque celeriter) Ita plane Sangerm. oisi quod *quoque* dedi pro *quam.* Abbreviatum *quoque* vel *quam* dederunt Edd. I. B. R. quae et *celeriter* praeferunt.

Raris acinis) Longa disputatione Pontedera docere conatur, singula verba esse de specie diversa intelligenda, nec cum praecocibus vitibus esse copulandos acinos raros, nec breves uodos, nec imbecilles. Recte hoc quidem vir doctissimus. Praecoces locis pinguibus et humidis serere iubet, quia celeritate sua autumnales pluvias praecurrunt, qui cum soli humiditate poterant uvas putredini obnoxias facere. Deinde raris acinis vites ibidem seri iubet, quae scilicet non sint praecoces, quia per acinos raros pluvius humor facile defluit, nec consistens putredinem facit. Verum equidem praefero lectionem Lips. libri *parvis acinis.* In solo enim pingui et humido acini efficientur grandiores. Postea vitis brevibus nodis in solo eodem longioribus nodis sarmentorum luxuriabitur. Non credo Pontederae affirmanti, vitem brevium nodorum pampinos et folia plurima habere; quare noo esse in loco pingui ponendam. Itaque malebat Pontedera legere *brevibus foliis.* Quod si tamen concessero Pontederae, vitem brevium nodorum plures habere gemmas, ideoque plures pampinos et plura folia generare, vel ita tamen eiusmodi vitem io loco pingui et humido seri puto recte, quia facilius ibi quam in exili et sicco pampinos nutriet et educabit. Denique imbecillis vitis quam recte in solo pingui seratur, facile est videre. Raros tamen acinos defendunt in macro et sicco solo ponendae vites crebris acinis, ubi etiam feraces vites opponuntur brevibus vitium oodis.

2 aptus est. Locis aridis et macris et siccis vitem sere natura[h] feracem et validam, crebrisque acinis. Quod si pingui agro validas vites deposueris, pampinis magis eluxuriabuntur, et qualemcunque fructum tulerint, ad maturitatem non perducent: rursus imbecillae[i] exili agro celeriter deficient, exiguumque fructum dabunt. Vnumquodque genus vitium separatim[k] serito: ita suo quodque tempore putabis,[l] et vindemiabis.[m]
3 Semina novella[n] cum vetere[o] sarmento deposita cito comprehendunt, et valenter crescunt; sed celeriter senescunt: at[p] quae sine[q] vetere sarmento panguntur,[r] tardius convalescunt; sed tardius deficiunt.[s] Semina quam recentissima terrae mandare convenit. si tamen mora intervenerit, quo minus statim serantur, quam diligentissime obrui tota oportet eo loco, unde neque pluvias neque ventos sentire possint. Plantaria facito ab exoriente et[t] a decima luna, et a vigesima
4 ad tricesimam.[v] Haec[x] melior est vitibus satio. Sed

I. B. Br. R. *matura vere metu alidam* P. *maturantem et validam* Lips. *maturam et validam* S. (i) *imbecilles* I. B. R. Br. (2) *separatum* I. B. R. Br. (l) *putavis ed.* P. *putavis sed vindemia veris* Lips. (m) *vindemiaveris* I. B. Br. R. S. (n) *cum novello vetere* I. B. Br. R. (o) *vetereque* cooiicit Anonym. in R. (p) *Atque vetere* I. B. R. recte Br. (q) *sine* om. *omnes* ante Gesn. (r) *paguntur* Ia. *piguntur* P. *pingiuntur* Lips. (s) *despiciunt* Lips. (t) *et* deest I. B. Br. R. S. (v) *ad trio.* ex S. addidi. *vicensima ad*

Et siccis) Quoniam *aridis* praecessit, recte Vrsinus corrigebat *et clivis*. Ita loci aridi et clivosi iunguntur cap. 4.

Feracem et validam) *Maturaneam et validam* Tromb. *matura vere metu alidam* Caes. *serere matura vere metu alidam* liber Pontederae, qui recte praefert: *maturam* (i. e. suo tempore mitescentem, non praecocem) *acrem et validam*.

Putabis et vindemiabis) *Putaveris et vindemiaveris* ex Trombell. recte praefert Pontedera.

Sine vetere) Praepositionem addendam esse, vidit ante Pontederam Vrsinus, et recte inseruit Gesner. Vide rationem III, cap. 17.

Quam recentissima) Vide ad III, 19, 2.

Et a decima) Libri optimi omittunt *et*. Hinc Pontedera emendabat *ex oriente ad decimam*. quia Varro etiam ab exorta luna ad nonam vites pangendas esse moneat. Recte!

Ad tricesimam) Haec inserui ex libro Polit. et Sang. Vulgatum *a vigesima* Vrsinus corrigebat *ad vigesi-*

quum seris,[y] frigidos ventos vitato.[z] Malleolum sic
deponito. Virgam malleolarem non amplius quam sex
gemmarum esse convenit, ita tamen [sunt[a]] si brevia
internodia habent.[b] eius imam partem, quam in ter-
ram demissurus[c] es, acutissima[d] falce iuxta nodum,[e]
sic ne gemmam laedas,[f] rotunda plaga amputato,[g] et
statim fimo bubulo linito: tum in terram bene pasti-
natam et stercoratam rectum sarmentum defigito, ita
ut[h] ne minus quatuor[i] gemmae abscondantur.[2] Pedale 5
quoquoversus spatium sat erit inter semina relinqui:
quum comprehenderint, identidem pampinentur, ne[l]
plura sarmenta quam debent, enutriant.[m] item quam
saepissime fodiantur: ferro ne tangantur. Vigesimo[n] et
quarto mense resecentur:[o] post trigesimum[p] et sextum
mensem transferantur.[q] — In agro requieto vineam
ponito.[r] nam ubi vinea fuerit,[s] quod citius decimo
anno severis, aegrius comprehendet, nec unquam

ericensimam P. *vicensima ad tricesimam* Sang. *vicesima* etiam I. B. Br. R. (x) *vel* add. Eaedem et Sang *velut* Lips. (y) *seras* I. B. Br. R. Lips. S. (z) Novum Caput incipit cum lemmate Lips. *Maleolum* Br. et *maleolarem* Br. (a) *sunt* om. Inst. H. (b) *habeat* Eaedem. (c) *dimiss.* Br. (d) *acutissimam* P. (e) *natum* L. (f) *ridas* P. *radas* Lips. (g) *amputat* P. *amputa* Lips. (h) *ut* ex S. addidi. (i) *quattuor* Br. (2) *absoundantur* Bon. (l) nec I. B. Br. R. (m) *nutriant* Sang. omitt. Lips. (n) *vicesimo* I. B. R. *viges.* Br. *vicensimo* P. S. (o) *resecetur* Iens. *resecantur* P. (p) *tricesimum* I. B. R. *triges.* Br. *tricessimum* P. (q) Novum caput cum lemmate incipit Lips. (r) *posito* P. (s) *fuit* I. B. Br. R. Lips. *quo citius* deinde

mam. Quantum variaverint sententiae veterum in hoc iudicio dierum, vide Geoponic. V, 10.

Gemmam laedas) Lectionem librorum *radas* praeferebat Pontedera.

Fimo bubulo linito) Theophrastus C. P. III, 13: φυτεύοντες ὑποβάλλουσιν εὐθὺς τὴν τῶν λοφούρων κόπρον, ὅτι κουφοτάτη.

Decimo anno) Vitium numeri egregie vidit Pontedera, qui *tertio* legendum esse docuit. In loco simili III, 11, 4, tempus quidem vineae restibilis praeparandae vitiario non definitur, sed priore anno stercus recentissimum ingeri illi iubet, altero vero vetustum, quod non gignat herbas, vel de vepribus egestam humum, eaque pastinatum contegere. Quo argumento cognoscimus, pastinum tertio certe anno voluisse conseri vitibus.

6 roborabitur.[t] Agrum antequam vineis obseras, explorato qualis saporis sit: talem enim etiam gustum[v] vini praebebit. Sapor autem (sicuti primo docuimus volumine) comprehendetur, si terram aqua diluas, et quum colaveris,[x] tum demum aquam degustes. Aptissima vitibus terra est arenosa, sub qua consistit[y] dulcis humor: probus consimilis ager, cui subest tophus: aeque utilis congesta et mota terra. sabulum quoque, cui subest dulcis argilla, vitibus[z] convenit. Omnis autem qui per aestatem finditur ager, vitibus arboribusque inutilis. Terra inferior[a] alit vitem et arborem;
7 superior custodit. Saxa summa parte terrae[b] et[c] vites et arbores laedunt, ima parte refrigerant. et mediocri

Sang. (t) *roboratur* Br. (v) *mustus* Br. *gustum* ex Lips. pro *gustus* dedit Gesner. (x) *conderis* I. B. R. Br. *conderit* P. S. *consederit* Lips. (y) *constitit* I. B. R. (z) *vitio* P. *vitiario* L. *viti* I. B. R. Br. (a) *inferiora licuit emet arb.* Lips. quae est si aliter dividas ipsissima lectio nostra: nisi quod *e* et *t* solemniter confunduntur. (b) *refrigerant* ins. I. B. Br. R. S. *frigerant* P. (c) *mediocri* ins. P. S. (d) *quam* P. (e) *vitanda* ins. P. (f)

Priore) Hodie II, 2, 20. Scilicet in repetita editione librorum suorum ex volumine primo geminum effecit Columella, quod hodie solum exstat.

Colaveris) Lips. libri *consederit* probabat etiam Gesner, eandemque videntur voluisse dare libri, ubi est *conderis* vel *conderit*. Sed in eadem re II, 2, 20, est: *ac more faeculenti vini diligenter colatae gustu explorentur*. Geoponica tamen V, 7: ἐπειδὰν εἰς τέλεαν καταστῇ, γεῦσαι τοῦ ὕδατος. Vtraque igitur lectio defendi potest.

Congesta et mota) Haec vitiosa esse vidit Pontedera, qui ex III, 11, 7, legi volebat: *aeque utilis glarea congesta et mota terra*. Post tophum enim supra Columella ita: *simili quoque de causa probari solutam glaream calculosumque agrum, et mobilem lapidem, si tamen haec pingui glebae permista sint*. Humum congestitiam noster habet II, 10, 18, sed omnino deesse quaedam censeo cum Pontedera.

Refrigerant) Ideoque probantur. Ita noster III, 11, de silice: *est vineis amicus silex, cui superpositum modicum terrenum, quia frigidus et tenax humoris per ortum caniculae non patitur sitire radiculas. In summa vero terra saxa solem arcent, umbram, humoremque augent, quum vitis solem caloremque quaerat.* Vide ad Palladium I, 6, 17.

Et mediocri) Gesner malebat. *Ita mediocri*.

raritudine optima est vitibus terra: sed ea quae[d] transmittit imbres, aut rursus in summo diu retinet, vitanda est. Vtilissima[e] est autem[f] superior modice rara, circa radices densa. Montibus clivisque difficulter vineae convalescunt, sed firmum probumque saporem vini praebent. Humidis et planis locis robustissimae, sed infirmi saporis vinum nec perenne faciunt. Et quoniam de seminibus atque habitu[g] soli praecepimus, nunc de genere vinearum disputabimus.[h]

IV. Vites maxime gaudent arboribus, quia naturaliter in sublime procedunt, tum[a] et materias ampliores creant,[b] et fructum aequaliter percoquunt. Hoc genus vitium arbustivum vocamus, de quo pluribus suo loco dicemus. Vinearum autem fere genera in usu tria sunt, iugata, humi proiecta, et deinde tertia, quae[c] est a terra subrecta, more arborum in se consistens.[d] Id genus comparatum iugatae[e] quadam parte
deficitur, quadam superat. iugata plus aëris recipit, 3
et altius fructum fert, et aequalius concoquit, sed difficilior est eius cultus: adhaec[f] ita constituta est, ut etiam[g] arari possit; eoque ubertatem maiorem consequitur, quod saepius et minore impensa excolitur. At quae protinus in terram proiecta[h] est, multum sed non bonae notae vinum facit. Vinea optime repastinato agro ponitur,[1] nonnunquam tamen vel melius

est ins. P. (g) *habitu* om. L. Paulo antea *et quom* Br. (h) *disputavimus* P.

CAP. IV. (a) *tunc* P. S. (b) *careant* P. (c) *tertia est Aponi usurpata, more* I. B. Br. R. Lips. *Aponi surpata* P. Saug. (d) *consistentium genus* I. B. Br. R. *consistent m. ge.* Lips. *consistet ingens* Saug. (e) *comparatum. Iugatum* I. B. Br. R. L. Saug. (f) Ita pro *At* P. (g) *et* I. B. Br. R. (h) *prorecta* L. P. *porrecta* Saug. (i) Ita pro *reponitur* L. P. S. (1) Ita pro

CAP. IV. *Quae est a terra subrecta*) Ex lectione librorum *tertia est Aponi usurpata, more.* Pontedera efficiebat: *Hispanis usurpata* ex Varrone, qui genus hoc apud Hispanos usurpari dicat.

Agro ponitur) Vulgatum *reponitur* recte improbavit Gesner.

quibusdam locis sulcis committitur: interdum etiam scrobibus deponitur. sed ut dixi, repastinatur [k] iuge-
3 rum in altitudinem pedum trium operis [l] octoginta; sulcum autem terrenum pedum [m] duorum altum, [n] et longum septuaginta una opera [o] effodit; scrobes ternarios, id est quoquoversus [p] pedum trium, una opera facit XVIII. vel sicui cordi est laxius vites ponere, scrobes quaternarios, id est quoquoversus pedum quaternum, una opera XII facit; vel bipedaneos quoquoversus una opera XX effodit. Curandum autem

repastinabitur I. B. Br. R. L. Sang. (l) *opertos* P. (m) *pedum* om. I. B. Br. R. L. *altum duorum longum* S. (n) *altum et* om. iidem libri, sed iu Sang. *et* deesse tantum monet Gronov. (o) *operae* P. (p) *quoqueversus*

Terrenum) In terreno nec lapidoso, nec difficili solo ductum. Vide cap. I, sect. 5, nisi forte numerus latitudinis sulci latet io menda.

Altum et) Haec verba, in Edd. primis omissa, inclusit Gesner, qui negat, altitudinem duorum pedum poni, contraque ubique ternorum pedum altitudinem intelligi putat. Ponit igitur sulcum duos pedes latum, tres altum, 70 longum, eiusque pedes cubicos computat 420. Hanc vero proportionem negat convenire illi, quam posuit noster supra c. I, s. 5. Ibi scilicet iugerum, ad tres pedes pastinandum, operis LXXX attribuitur, cuius pedes 1080 computat Gesner. Sed male hoc loco sumsit Gesner sulcum duos pedes latum; nam sulcum plurimi sex pedes, avari quinque pedes latum ducebant, ut tradit noster III, 13, 4. Itaque si Columella hoc loco sulco tribuit altitudinem trium pedum, latitudinem vero senorum, efficiuntur pedes cubici 1260, uni operae attributi. Igitur lectionem vulgatam tueor et ad altitudinem refero: latitudo enim ista sulci nullibi locum habuit. Ita vero efficiuntur pedes cubici 840, si latitudinem ponas senorum pedum.

Facit XVIII.) Scrobes ternarii efficiunt pedes cubicos 486, quaternarii autem XII, pedes cubicos 576, bipedanei denique XX, pedes 240, si solam latitudinem computaveris; quod si etiam altitudinem intelligas in voce *quoquoversus*, tum oriuntur pedes cubici scrobium ternariorum 768, bipedaneorum 160. Altitudinem tamen simul intelligi non putat Gesner, qui vel sic proportionem aequam servari negat. Bipedanei enim esse debebant XXIV. Contra Pontedera in ternarios scrobes computat pedes quadratos 162, igitur in bipedaneos convenire ait numerum XL, negat XX. At ab una opera bipedaneos istius modi scrobes fieri posse non credebat.

Laxius vites) *Altius* legi malebat Pontedera.

est, ut locis aridis et clivosis altius vites[q] deponantur, quam si humidis et planis. Item si scrobibus aut sulcis vineam posituri erimus, optimum erit ante annum scrobes vel sulcos facere. Vinea, quae angustissime 4
conseritur, quoquoversus quinque pedum spatio interposito ponitur; laxius[r] vero inter pedes VII vel VIII;[s] sed[t] quae[v] rarissime (ut etiam facile arari possit) inter denos pedes constituitur. Haec positio vinearum modum sine dubio agri maiorem occupat, sed valentissima et fructuosissima est. Quum semina depones, imum[x] scrobem vel sulcum bidentibus[y] fodito, mollemque reddito. Vitem quam ponis, fac ut ad Orientem spectet adminiculo religata. In imo scrobe lapides circa pondo quinque[z] ita[a] ponito, ne vitem premant,[b] sed tamen[c] iuxta radices sint. Praeterea post haec 5
vinaceae[d] heminam uvae albae in nigra, uvae nigrae in alba ponito, atque ita scrobem vel sulcum cum[e] stercorata terra ad medium completo. Triennio deinde proximo paulatim scrobem vel sulcum usque in sum-

P. (q) *vitis deponatur* I. B. Br. R. Sang. (r) *laxius vero* om. Eaed. L. et Sang. (s) *pedes* add. Sang. et Br. (t) *sed* om. I. B. Br. R. Sang. itaque etiam I. B. R. *pedes* addere videntur. (v) *quam* I. B. Br. R. cum Gesnero Pol. (x) *unum* hic et p. p. et saepe L. (y) *videntibus* P. *unidentibus* L. (z) *quina* P. S. *quinalta ponito* L. (a) *ita* deest I. B. Br. R. Pol. cum Comm. fac. (b) *premat* P. S. (c) *tamen* deest I. B. Br. R. *sed* omitt. Sang. (d) *vinacie* I. B. Br. R. (e) *in* ins. I. B. Br. R. S. *cu insterc.* L.

Ponitur; laxius vero) *Ponitur: quae minus anguste, inter VII, vel VIII pedes: quae rarissime* Codex Trombell. verba *laxius vero* omittunt Edd. pr. Lips. Sang. Polit. Caesen. et liber Ponted. quare scriptura Trombell. probanda est.

Mollemque reddito) Plinius 17, s. 35, no. 7: *emolliri terram minus in imo scrobe sulcis fimoque misceri necessarium.* et paulo post: *qui ex his longiores fient (sulci), ut vites binas accipiant e diverso, alvei vocabuntur. Esse vitis radicem in medio scrobe oportet; sed ipsam innixam solido in orientem aequinoctialem spectare: adminicula prima e calamo accipere.*

In imo scrobe) Haec usque ad finem leguntur etiam III, 15, 3, ubi vide notas.

mum completo, sic vites consuescent radices deorsum agere. Spatium autem radicibus, qua repant, lapides praebent, et hieme aquam repellunt, aestate humorem praebent, vinaceae [que[f]] et radices agere cogunt. Quoniam[g] praecepimus quemadmodum vites ponendae sint, nunc culturam earum docebimus.

V. Vineam novellam omneis[a] gemmas agere sinito: simul atque pampinus instar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato, et duas materias relinquito:[b] alteram quam vitis constituendae causa submittas, alteram subsidio habeas, si forte illa ordinaria interierit: hanc rustici custodem vocant. proximo deinde anno, quum putabis vitem, meliorem unam virgam relinquito, alteras tollito,[c] tertio anno vitem, in quam[d]
2 formam voles, dum tenera est componito. Si iugatam[e] eris facturus,[f] unam[g] materiam submittito, ita ut duas gemmas, quae sunt proximae a terra, falce acuta radas, ne[h] possint germinare:[i] deinde tres sequentes relinquas, reliquam partem virgae amputes. Sin autem vitem in se consistere voles, sicuti arbori brachia submitti patieris,[k] et dabis operam, ut in orbem[l]

instercorata etiam ex Pol. et suo ponit Pontedera. (f) *vinaceis radices* I. B. Br. R. S. *vinaceae; quae* I. I. H. A. Gr. G. St. (g) *Quom* Br.

Cap. V. (a) *omnis* Br. (b) *reliquito* P. (c) *alteras tollito* ex Sanger. addidi. (d) *qua formem* P. (e) *iugata eris* P. antiq. (f) Ita pro *erimus facturi* Sang. (g) *imam* I. B. Br. R. *una materia* P. *una summittito* Sang. (h) *quo* L. P. S. (i) *et* add. I. B. Br. R. L. S. (k) *patiaris* I. B. Br. R. (l) *horreum* L. B. Br. R. L. (m) Ita pro *rectissime* Sang. (n) *firmetur*

Sic vites consuescent) Vide ad V, 5, sect. 5.

Cap. V. *Quatuor digitorum*) Plinius 18; s. 67, n. 2: *vineas pampinare. et huic lex sua, quum pampini quatuor digitos longitudine expleverint. Pampinat una opera iugerum.*

Eris facturus) Hanc Sang. lectionem coniectura assecutus erat Pontedera.

Vnam materiam) Ex Edd. primis *imam* malebat legi Pontedera, qui et libro V, 16, 4, scribi volebat *imus palmes* pro *unus*. Sed de altero isto loco dubitari potest.

quam rotundissime[n] formetur." Nam praeterquam quod speciem habet sic composita,[o] tum etiam minus laborat, quum undique velut aequilibrio stabilita in se requiescit. Sat erit autem quum primo brachia submittentur,[p] singulas gemmas singulis sarmentis relinqui, ne protinus onere gravetur. Post hanc pu- 3
tationem lectis[q] sarmentis, bidentibus[r] alte et aequaliter vineam fodito: vel, si ita late disposita erit, arato. Ab Idibus Octobris ablaqueare[s] incipito, ante brumam ablaqueatam[t] habeto. Per brumam vitem ne colito, nisi si voles eas radices, quae in ablaqueatione[v] apparebunt, persequi. tum demum optime amputabis,[x] sed ita ne codicem[y] laedas, sed potius instar digiti unius a matre relinquas, et ita radicem reseces. nam quae propius[z] abraditur, praeterquam quod vulnus viti praebet, eoque[a] nocet, tum etiam de ipsa cicatrice plures radices prorepunt. Itaque 4
optimum est exiguam partem relinqui, atque ita summas partes, quas aestivas[b] rustici[c] appellant, resecare: quae sic resectae inolescunt,[d] nec ultra vitibus

I. B. Br. R. (o) *compositam* I. B. R. Br. (p) *submittuntur* I. B. Br. R. S. (q) *lecti* P. (r) *virentibus aequaliter* I. B. Br. R. *videntibus alte aequaliter* P. (s) *oblaqueare* L. Lips. S. (t) *oblaqueatam* P. L. S. (v) *oblaqueatione* P. Lips. S. (x) *apparebit* Lips. (y) *corticem* P. (z) *protinus* I. B. R. Br. (a) *eo quod* P. S. *eaque* Lips. in marg. *eo quod.* (b) *astmus* Lips. (c) *fusti* ant. P. (d) *inalescunt* P. S. *convalescunt* Lips. (e) *subolee* P. (f)

Ab Idibus) Eadem noster IV, 8, ubi vide notas.

Codicem) Liber Polit. *corticem* quod temere probat Pontedera; altero enim in loco *truncum*, atque inde Palladius *stipitem* nominat.

Propius) Lectionem *protinus* male iterum probat Pontedera, ut ex altero loco et ipsa sententia intelligitur. Sed *adradas* legendum puto. *Protinus* Pontedera interpretatur continue usque dum cohaeret, addens Virgilianum: *quum protinus utraque tellus una foret.*

Partes — aestivas) Melius supra *aestivas radiculas.*

Inolescunt) Supra: *sic ademtae non amplius pullulant et a cetera noxa truncum defendunt.* unde apparet, *inolescunt* esse vitiosum. Alio sensu posuit verbum noster IV, 22, 5 et IV, 29, 14. Igitur malo *inarescunt*. Eodem ducit lectio *inalescunt*. Vide ad III, 2, 4.

obsunt. Possunt etiam soboles[e] per[f] brumam caedi,
eo magis quod frigoribus extirpatae minus recrean-
tur. Peracta ablaqueatione[g] ante[h] brumam tertio quo-
que anno macerati stercoris ne[i] minus sextarios[k]
binos ad radices vitium posuisse[m] conveniet,[n] praeter-
quam columbinum; quod si quo[o] amplius quam he-
minam posueris, viti nocebit. Post brumam deinde
5 ablaqueationem circumfodito. Ante aequinoctium
vernum, quod est octavo[p] Cal. April. ablaqueationem[q]
adaequato. Post Idus Aprilis terram ad vitem agge-
rato. aestate deinde quam potes saepissime occato.
Iugerum vineae quinque operis ablaqueatur,[r] quinque
foditur, tribus occatur. Iugerum valentis et[s] iam
constitutae vineae quatuor operis putatur, sex alliga-
6 tur. Arbusto nihil eiusmodi potest apte[t] finiri, quo-
niam[v] inaequalitas arborum non patitur operis iusta
comprehendi. Quibusdam placet vitem proximo anno
translatam non putare, sequenti deinde anno pur-

per brumam deest I. B. R. Br. (g) *oblaqueatione* P. Lips. (h) *per* I. B. Br. R. plane om. Lips. (i) *non* I. B. R. Br. (2) *sextarios* Lips. I. B. R. Br. *sextariis* al. (l) *vinos* P. *binos* Lips. I. B. Br. R. *binis* al. (m) *fudisse* Lips. (n) *convenit* I. B. R. Br. (o) Ita pro *quo siquid* Lips. I. B. Br. R. S. (p) *XVIII* Lips. (q) *oblaqueationem* P. Lips. (r) *oblatur* P. *oblaqueatur* Lips. (s) *etiam* Iunct. I. B. R. Br. (t) *ate* Ieus. *potestate* Br. (v)

Soboles per brumam) Verba *per brumam* temere et sine ratione addita ab Aldo censet Pontedera; neque enim moris fuisse per brumam arborem caedere, neque vitem purgare.

Ante brumam tertio) Ex libris antiquis *per brumam* praefert Pontedera; nam ablaqueationem fieri ante brumam. Sed fimus additur etiam antequam brumalis congelatio nocere possit.

Sextarios binos) Veteris urinae senos sextarios superfundit IV, 8, ubi vide reliquam diversitatem.

Quod si quo) Ita malui cum libris optimis, quam cum Gesnero *quo de si quid* aut *de quo si quid* scribere. Vulgo legebatur *quo si quid*.

Brumam deinde ablaqueationem) Schoettgen malebat *brumalem ablaqueationem*.

Quatuor — putatur) Geoponica II, 46: κλαδεύεσθαι δὲ τὸ πλέθρον ὑπὸ τεσσάρων δύνασθαι παραπεφύλακται. Plinius 18, s. 65, no. 2: *vineae iugerum quaternae operae putant alligantque: in arbusto singulae operae arbores XV*.

gare, et unam virgam, quam submittamus, ad[x] tertiam
gemmam resecare: tertio deinde si vitis recte convaluerit, una plus gemma submittere: quarto duas
gemmas proximae putationi adiicere,[y] atque ita quinto
demum anno vitem iugare. Hunc[z] eundem ordinem
culturae nos quoque experti comprobavimus.

VI. Veterem vineam, si in summo radices habebit,
resecare nolito: alioquin[a] etiam novella[b] vinea, quae
ex resectione[c] enata fuerit,[d] vim inutilem habebit,
summa[e] parte terrae natantibus radicibus. [quamobrem[f]] neque fructum uberem percipies, et nihilominus[g] celeriter consenescet. Eiusmodi itaque vinea,[h]
si non peraridos habet truncos, et flecti potest, factis
sulcis optime sternitur, atque ita renovellatur. Sin 2
autem usque[i] eo exaruit, ut curvari non possit,[k]
primo anno summatim,[l] ita ne radices eruas aut laedas, ablaqueato,[m] et stercus ad radices addito, atque
ita putato, ut[n] paucas et certas materias relinquas,[o]
et fodias diligenter, et saepius pampines, ne omnino[p]
supervacua sarmenta nutriat. Sic exculta longas et 3

quam P. (x) *ac* I. B. Br. R. (y) *adiecere* P. *proxime* Br. (z) *Nunc* B. R.
CAP. VI. (a) *Ali qui* P. (b) *novellam vineam* P. Lips. (c) *resecatione renata* Lips. I. B. R. Br. (d) *fuerint* P. (e) *prima* Lips. I. B. Br. R. S. (f) *quamobrem* omitt. Lips. I. B. Br. R. S. (g) *nihilominus* Br. (h) *vineas inoperari habent runcos* P. *vineam inoperari habent truncos* Lips. *vinea si non aridos in opera* I. B. Br. R. Vulgo *aridos in corpore*. Mecum Sang. (i) Ita pro eo *usque* I. B. Br. R. S. (2) *possint* P. (l) *summati* P. (m) *oblaqueato* L. P. *oblaqueato eam* S. (n) *aut* I. B. Br. R. L. (o) *decerptas* Lips. (p) *omnia* I. B. Br. R. (q) *creavit* P. Paulo antea vulg. ordinem *firmas et longas*

CAP. VI. *Resectione*) Antiquas lectiones *resecatione renata—prima parte* probabat Pontedera, et deinceps cum libris veterrimis *quamobrem* omitti volebat.

Natantibus) Noster IV, 22, 7, *in summo labantes* dixit, ubi partes huius capitis repetitae exstant.

Si non peraridos) Ita clare Sang. et lectionem hanc ex reliquorum librorum varietate assecutus erat coniectura Pontedera.

Renovellatur) Verbum alibi vix obvium ipse deinde Columella improbasse videtur. Novellare ex Suetonio aliisque annotavit Gesn. Thes. L. L.

firmas materias creabit,[q] quas sequenti anno scrobibus inter ordines factis propagabis:[r] ac deinde[s] per triennium post, dum convalescet, saepius fodies, matremque ipsam onerabis,[t] nihil in posterum[v] prospiciens[x] ei quam sublaturus es. In posterum annum[y] matrem radicitus tolles, atque ita novellam vineam
4 ordinabis. Sin autem vetus vinea[z] dumtaxat[a] generis boni radices alte[b] positas habebit, ita ut ablaqueatae[c] non conspiciantur., eam vineam circa Calen. Martias antequam reseces ablaqueato,[d] et protinus quum alte ablaqueaveris, sic[e] resecato. quatuor digitos ab radicibus trunci relinquito, et si fieri poterit, iuxta aliquem nodum serrula desecato, et plagam acutissimo ferro delevato.[g] deinde minutam terram mediocriter stercoratam ita superponito, ut adobruto trunco
5 ne minus tres digiti terrae super plaga sint. hoc iccirco, ne sole inarescat, et ut melius materias[h] citet[i]

ex Br. et S. mutavi. (r) *propaginibus* I. B. Br. R. L. S. (s) *deinde triennio cum convalescat* iidem libri. (t) Ita pro *enecabis* Saug. Tromb., probante Pontedera ex suo. *enecaris* P. (v) *prosperum* L. (x) *prospicies: et quam* I. B. Br. R. L. *prospicies* etiem S. (y) Ita edd. pr. et Codd. Alii *In postremum*. (z) *vineam taxat* P. (a) Ita cum Commel. Br. *duntaxat* reliquae. (b) *altero* P. *alte rositas* L. Vulgo *in alto sitas*. Mecum Sang. (c) *oblaq.* L. P. (d) *oblaq.* L. P. (e) *sic* addidi ex I. B. Br. R. Sang. qui etiam *ablaqueaveris* habet. *quattuor* Br. (g) *delebato* P. *relevato* L. (h) *mate–*

Propagabis) Libri optimi *propaginibus*, unde Pontedera efficiebat *propaginabis*, verbum Tertulliano usitatum; at video etiam Isidorum XVII, 7, *propaginare* habere de vitium propagatione. Idem deinceps eum libris optimis malebat legi: *ac deinde triennio dum convalescat*. Ego vero praefero *dum convalescant* sc. propagines.

Onerabis) Ita Sang. pro *enecabis*. Multitudinem germinum ex ea quantam poteris citabis ex matre, etiamsi oneretur mox peritura.

Alte positas) Palladius Martio 7, sect. 3: *prius ablaqueabitur altius, donec eius nodus appareat; deinde infra terram supra nodum recidatur, ut operta de frigore et sole nihil timeat. Hoc faciendum si optimi generis vitis sit et alte posita; alioquin generosis melius erit inserenda sarmentis.*

Delevato) Lego: *diligenter levato*, id est, laevigato. Ita noster infra 26, sect. 6 et VI, 11, 7; allevare plagam dixit V, 6, 13. *Delevare* aut *relevare* in hac re nondum legi positum.

percepto humore, quem terra praebet. At quae mali
generis et infructuosa vinea est, summasque partes
et mucidas[k] et exesas[l] habet,[m] si radices eius[i] satis
alte positae sunt, optime inseretur ita ut ablaqueata[n]
et nudata pars ima secundum terram sic amputetur,
ne[o] quum aggerata[p] fuerit, supra terram exstet.

VII. Propagationum genera tria sunt in usu maxi-
me: unum quo virga edita a matre sulco committitur:
alterum quo ipsa mater prosternitur, atque in plu-
reis[a] palos per suas virgas dividitur: tertium, quo
vitis finditur[b] in duas vel tres partes, si diversis or-
dinibus diducenda[c] est. hoc genus tardissime conva-
lescit, quia vitis divisa[d] medullam amittit. Et quoniam[e]
genera proposuimus, unumquodque qualiter facien-
dum sit, demonstrabimus.[f] Virgam quum a matre in 2
terram deprimere voles, scrobem quoquoversus qua-
tuor pedum facito ita,[g] ut propago non laedatur al-
terius radicibus. deinde quatuor gemmas, quae in[h]
imum[i] scrobem perveniant,[k] relinquito, ut ex iis[l]
radices citentur. reliquam partem, quae continens

riam I. B. Br. R. *materia fit* P. *materiam agat* L. (i) Ita pro *det ex* S. *et* I. B. Br. R. L. Pro *det ex* Codex Poul. *generet*, Tromb. *creet*; Caes. vacuam vocabuli sedem habet; *materia scit* Pol. Itaque *materias citet* Pontedera malebat. (2) *iuncidas* P. S. (l) *excesas* B. R. (m) *habent* P. (n) *oblaq.* Lips. (o) *ut* I. B. Br. R. (p) *egerata* Lips.

Cap. VII. (a) *pluris* Br. (b) Ita pro *scinditur* L. P. S. (c) *deduc* I. B. Br. R. S. *ducenda* L. (d) *divisam* I. B. Br. R. (e) *cum* Br. (f) Ita pro *demonstremus* I. B. Br. R. P. S. nisi quod P. S. *demonstravimus*. (g) *ita propala ne laedatur* I. B. Br. R. *ita propala non* L. P. *propala* etiam Sang. (h) *in* om. I. B. Br. R. (i) Ita pro *unum* ex iisdem Edd. Gesner. (2) *perveniunt* eaedem Edd. et S. (l) *his* Br. (m) Ita pro *abradito* Br. Sang.

Et mucidas) Polit. *iuncidas*. solenni varietate, de qua dixi ad Varronem I, 31, 3, et infra ad cap. 17, 3. Certe *mucidas* vitiose legitur.

Cap. VII. *Propago*) Libri optimi *propala* et deinceps sect. 4, *propaletur*. quae scriptura forte antiqua fuit. Sic enim *palam* a pangendo derivat Varro L. L. IV, p. 31.

matri est, adradito,[n] ne supervacua sarmenta pro-
3 creet. Diversae autem, quae supra terram exstare debet,[o] ne passus fueris plus quam duas aut ut maxime tres gemmas habere. reliquas, quae in terram absconduntur, exceptis quatuor imis, fac adradas,[o] ne in summo[p] radices vitis[q] citet. hoc modo propagata celeriter convalescet:[r] et tertio anno a matre
4 separabitur. Sin autem ipsam vitem sternere voles, iuxta radicem ita, ne ipsam laedas, curiose fodito, et vitem ita supplantato, ne radicem[s] abrumpas. quum eam straveris,[t] et videris quousque possit pertingere, sulcum facies[v] unum, in quem vitem integram demittas:[x] deinde ex eo sulco quasi ramos fossarum facies, per quos, uti quaeque virga postulaverit,[y]
5 propagetur,[z] atque ita terra adoperies. Sin autem vitis exiguam materiam habebit, et in diversos ordines diducenda[a] erit, neque aliter poterit palos, ad quos

adradica L. (n) Ita pro *debent* P. (o) Ita pro *abradas* Br. L. S. (p) *summa* I. B. Br. R. (q) *vitiscat* Eaedem. *radix vitis sit* Lips. *vitiscit: et* Pol. et hoc Br. (r) *convalescit* I. B. Br. R. (s) *radice* P. (t) *statueris quousque* L. *statueris* etiam S. *staveris: quousque* et Pol. (v) *facias* Br. (x) *dimittas* Br. Sang. (y) *postulavit* I. B. Br. R. L. *ut* pro *uti* Sang. (z) *propaletur* Eaed. et L. Saug. deinceps *exigua materie* Sang. (a) *deducen-*

***Matri est, adradito*)** Stolonem per quasillum transigendum in propagatione scarificari iubet Cato cap. 52. Mergum paulo diverse format noster IV, 15, ubi vide notas. Plinius 17, s. 35, n. 23, de propagine arbustorum: *deflexa vite vel palmite iuxta suam arborem, aut circa proximam coelibem. Quod supra terram est e matre, radi ubetur, ne fruticet; in terra non pauciores gemmae quatuor obruuntur ad radicem capiendam: extra in capite binae relinquuntur.* Eadem tradunt Geoponica IV, 3, quae ex longiore sarmento bis depresso duas viniradices creari simul posse monent. Eadem iubent partis matri cohaerentis gemmas ungue auferre, ne germina emittant.

Diversae) i. e. oppositae. *Debet* ex libris optimis posui; *debent* vulgatum Gesnero referendum videtur ad *ea quae debent exstare*. Equidem *diversam* malim; ad *diversae* intellige partem.

Vitis citet) Ex varietate scripturae Ponted. suspicabatur legendum esse: *ne summa radix viti scateat*, aut cum Lips. *ne in summo radix vitis sit*. Neutram rationem probo. Similis varietas adfuit cap. VI, s. 5.

perducitur, pertingere, quam ut diffluat:[b] curabis ut quam acutissima falce ab ea parte, qua bifurca[c] est, findas eam,[d] et eodem[e] ferro acuto plagam emendes, sicubi inaequaliter findi videbitur. sic diducta[f] poterit in plures ordines dividi. Non inutilis est[g] etiam 6
illa propagatio, quam nos reperimus,[h] si quando in ordinem vitis deest, neque est tam procera virga, quae quum in imum scrobem demissa[i] fuerit, retorqueri et erigi supra terram possit: brevitatem ne reformidaveris,[2] sed qualemcunque virgam, cuius cacumen in imum scrobem pervenit, deprimito et obruito: deinde gemmas, quae secundum ipsam matrem sunt, submittito, ut materias a superiore parte citent. Tum demum post triennium a matre amputato, et ad suum palum eam partem, quam a matre[l] praecideris, reducito, et caput vitis facito. Propaginis scrobem ne[m] minus triennio paulatim completo: summas radices praecidito: crebro[n] fodito.

da Br. Sang. (b) *diffluetur* I. B. Br. R. L. *diffluvietur* P. *diffundatur* Codicis Tromb. confirmare videtur Pontederae *diffindatur* suum. (c) *bifurcata* I. B. Br. R. *bituxfurca* P. *qua bifurcata* est Lips. (d) *eam* addidi ex I. B. Br. R. Sang. (e) *idem* I. B. Br. R. *item* L. (f) *deducta* Br. (g) *etiam est* Br. (h) *repperimus* Br. (i) *dimissa* S. (2) *reformideris* S. *qualencunque* Br. (l) *et praecideris* P. Sang. (m) *minuit* I. Br. *minuito* B. *minime* L. P. Sang. (n) *Crebre* I. B. Br. R. Sang.

Diffluat) Ex varietate *diffluctur* Pontedera efficiebat *diffindatur*. Ceterum hanc rationem obiter attigit Plinius 17, s. 35, n. 27: *unum etiamnum genus est medium inter hoc et propaginem: totas supplantandi in terram vites, cuneisque findendi et in sulcos plures simul ex una propagandi, gracilitate singularum firmata circumligatis hastilibus, nec recisis, qui a lateribus excurrant pampinis. Novariensis agricola traducum turba non contentus, nec copia ramorum, impositis etiamnum patibulis palmites circumvolvit. Itaque praeter soli vitia cultura quoque torva fiunt vina.* ubi tacet Harduinus.

Quam nos reperimus) Alibi traditam aut repetitam legere non memini. Inversum etiam sarmentum vitis recte provenire monuit iam olim Theophrastus H. P. II, 8: itaque iam tunc hanc aut similem rationem agricolae tentasse videntur.

Completo) De ablaqueatione coaequanda vide ad Colum. IV, 8, 2. Rationem consilii vide supra cap. IV, 5.

VIII. Quum vitem[a] inserere voles, optimi generis sarmenta fructuaria tum, quum gemmas agere incipient, vento Austro a matre praecidito. Sarmentum, quod inseris, de summa vite sit rotundum, bonis crebrisque nodis. tres deinde nodos integerrimos relinquito: infra tertiam gemmam ex utraque parte duorum digitorum spatium in modum cunei tenuissimo[b] scalpello[c] acuito,[d] ita ne medullam laedas.[e]
2 Vitem deinde, quam insiturus es, resecato, et plagam levato, atque ita findito, et paratos surculos in fissuram demittito, eatenus qua adrasi sunt, ita ut cortex surculi corticem vitis aequaliter contingat. Quidquid inserueris, vimine[f] vel ulmi libro diligenter ligato, atque[g] luto subacto paleato oblinito[h] plagam, et[i]

Cap. VIII. (a) *autem* I. B. Br. R. *viteam* P. (b) Ita pro *tenuissime* I. B. Br. R. S. (c) *scarpello* L. (d) Ita pro *acuto* I. B. Br. R. (e) *adradito* ab Ald. vulgo additum omisi cum I. B. Br. R. L. S. (f) *vimide ulvidini legenter libro* I. B. Br. R. S. *viti, diligenter libro* aliae. *vimine ulmi diligenter libro* P. *inseveris humide ulmi* L. (g) *atque* om. I. B. Br. R. S. (h) Vulgo additum *operitoque* om. I. B. Br. R. L. S. (i) Vulgo additum

Cap. VIII. *Inserere voles*) Eandem insitionem accuratius tractavit IV, 29, ubi vide notas, et Palladium III, 17. Breviores etiam hic erimus in annotatione, nisi si quid novum inciderit, aut a Pontedera dissenserim.

Vimine vel ulmi libro) Ita haec ex librorum vestigiis emendavit Pontedera, eumque secutus Gesner. Compara IV, 29, et infra cap. 26. — Pontederae auctoritas pertraxerat etiam Gesnerum in partes eius. Annotavit Pontedera R. Stephanum in scriptis Codd. reperisse *vimine ulmi diligenter* ut est in libro Polit. Sed in annotatione ait Gesnerus a Politiano laudari virum doctum, qui verba *vimine ulmi* in Codice Nicolai Nicoli adscripserat. Itaque is Codex plane cum Edd primis et Sangerm. facere videtur, contra atque in varietate retulit Gesnerus. Fateor equidem in locis allatis a Pontedera librum ulmi distingui a vimine; verum is omisit locum Columellae IV, 13, 2, ubi inter duriora vinculi genera, quae vineam novellam facile praecidant, ita de ulmo loquitur: *quia si viminibus salicis aut ulmi ligaveris.* Igitur vel in eo ipso loco vulgata lectio est corrigenda, vel is alterum in libro de Arboribus satis tueri censendus est. Priorem tamen equidem sententiam sequar. Dioscorides I, 111, de ulmo: ὁ φλοιὸς ἀντὶ ἐπιδέσμου περιειλούμενος· ἔστι γὰρ ἱμαντώδης· ὁ δὲ παχύτερος φλοιὸς etc. Idem in Parabil. cap. 163: καὶ ὁ φλοιὸς τῆς πτελέας ἐπιδεόμενος, ἔστι γὰρ ὡς φιλύρα, κολλᾷ.

alligato, ne aqua ventusve penetrare possit: deinde supra lutum muscum imponito, et ita religato:[k] ea res praebet humorem, nec inarescere[l] sinit. Infra 3
insitionem et alligaturam falce acuta leviter[m] vitem vulnerato ex utraque parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quam ex insitione ipsa abundet; nocet enim nimius humor, nec patitur surculos insertos comprehendere. Quibusdam antiquorum terebrari vitem placet, atque ita leviter adrasos surculos demitti:[o] sed nos meliore ratione hoc idem fecimus. nam antiqua terebra scobem[p] facit, et[q] propter hoc urit eam partem quam perforat: perusta[r] autem perraro[s] unquam comprehendit insertos surculos. Nos 4
rursus terebram,[t] quam gallicam[v] dicimus, huic insitioni aptavimus: ea excavat,[x] nec urit, quod[y] non scobem,[z] sed ramenta facit. Itaque cavatum foramen quum purgavimus, undique adrasos surculos inserimus, atque ita circumlinimus. Talis insitio facillime[a]

ita om. I. B. Br. R. S. (k) *deligato* I. B. Br. R. L. (l) *marcescere* I. B. Br. R. *marescere* P. (m) *leniter* I. B. Br. R. (n) *humore defluet* P. (o) *dimitti* Br. (p) *scrobem* L. P. (q) *et* ex S. addidi. (r) *praeusta* I. B. Br. R. S. (s) *pars raro* I. B. Br. R. L. S. (t) *terebras* P. (v) *gallinacam* L. P. S. Voluerunt *Gallicanam*. (x) *exsiccat* I. B. Br. R. *exsiccabat* L. P. (y) *quin* Br. *quia* Sang. *sic* ex I. B. R. laudat Gesner. (z) *scrobem* L. P.

Praebet humorem) Emendationem Pontederae *prohibet* reprobat sequens: *nec inarescere sinit*, ubi tamen in Curis secundis Pontedera malebat cum libris *marcescere* legi. At ita debebat esse *mucescere*.

Perusta) Libri variant. Supra IV, 29, 15: *deusta porro raro revirescebat* etc.

Gallicam) Varietas librorum scriptorum *gallicanam* scribi vult. — *Quam Gallicanam* recte Codex Caes. et Tromb. *Galiancam* liber Pontederae, deinceps *ea exsiccat* Edd. pr. liber Pontederae, quum in Lips. Caesen. Polit. Codd. *exsiccabat* sit; recte Trombell. *exsecat*. Deinceps *perfecta insitione* Polit. Caesen. *perfecta* etiam liber Pontederae, qui locum ita constituit: *perfecta vitium insitione vites, quae exiguum* etc. omissis verbis *habeto* (quod liber Ponted. omittit) *humida — inserito* (quae iam antea damnaverat Pontedera). *Infructuosas vites foecundas sic facito*. Haec enim postrema e margine fuisse translata in locum alienum.

convalescit. Igitur secundum aequinoctium[b] perfectam vitium insitionem[c] habeto: humida[d] loca de uva alba: sicca de nigra inserito. Infructuosas vites foecundas sic facito:[f] Vites quae exiguum dant fructum, aceto[g] acri cum cinere irrigato,[h] ipsumque codicem[i] eodem[2] cinere linito. At[l] si fructum quae[m] ostendunt, ad maturitatem non perducunt, sed priusquam mitescant, uvae inarescunt, hoc modo emendabuntur.[n] Quum instar ad ervi[o] amplitudinem acini habuerint,[p] radice tenus vitem praecidito, plagam acri aceto pariter ac lotio[q] veteri permista terra linito, eodemque[r] ra-

(a) *faciliter* L. (b) *aequinotium* Br. (c) *insitione* L. P. (d) *humido loco de una uva alba* L. (e) *sic* om. I. B. Br. R. S. (f) *facere vites*: *quae* iidem libri. (g) *acetum agri* I. B. Br. R. L. (h) *arigato* Eaed. *irrigato* L. Vulgo *rigato*. (i) *codicem* om. I. B. R. habet Br. (2) *eodem* om. I. B. Br. R. (l) *Ad sic* P. *ac sic fructum* L. (m) Vulgo *quae fructum*, *quem ostend.* ubi *quae* om. I. B. Br. R. P. S. et *quem* in *quae* mutant P. et Saug. (n) *emundabuntur* L. P. (o) Ita pro *scipiones* Saug. *insitiones* I. B. Br. R. *insitione* L. P. (p) *habuerunt* P. S. (q) *locio* — *permixta* Br. (r) *eodem* I.

Aequinoctium) *vernum* ex IV, 29, addendum esse monuit Pontedera.

Instar ad ervi) Ita egregie Saug. pro *Scipiones*, quod frustra exercuit ingenium virorum doctarum. Vindanio in Geoponicis V, 34: ὅταν ἡ ῥὰξ τοῦ βότρυος ὀροβαία γενομένη ξηραίνεσθαι ἄρχηται, τότε πᾶν τὸ ξηραινόμενον τοῦ βότρυος μέρος παραψάμενος καὶ τοῦ ὑγιοῦς, μᾶλλον δὲ ἀπὸ τοῦ ὑγιεινοτέρου πλησιάζοντος τοῖς ξηραινομένοις ἀφαιρεῖν, ἔπειτα κατάχριε τὴν τομὴν τέφρᾳ μεμιγμένῃ ὄξει δριμυτάτῳ. καλλίων δὲ ἡ τέφρα ἡ ἐκ τῶν κλημάτων. οὕτω γὰρ τὰ νοσεῖν μέλλοντα τοῦ βότρυος ἀλειφθέντα στήσει τὴν βλάβην, καὶ τῆς ἀμπέλου δὲ τὸ πρέμνον ὁμοίως περιχριέσθω. τινὲς δὲ καὶ κάτω τοῦ στελέχους τὰ περὶ τὰς ῥίζας οὔρῳ παλαιῷ καὶ δριμυτάτῳ καταῤῥαίνουσι. ταύτῃ γὰρ τῇ θεραπείᾳ οὐ μόνον ὁ καρπὸς σωθήσεται, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄμπελος πολυχρόνιος καὶ εὐθαλὴς γενήσεται, ubi recte Niclas emendavit παραψησάμενος. Plinius 17, s. 34: *quod si fructum non maturent prius inarescentem praecisorum ad radices plagam fibrasque aceta acri et urina vetusta madefacere, atque eo luto obruere, saepe fodere.* Ex quo recte Niclas h. l. *radice tenus* interpretatur *circa radices*, *ad radices*. Ita XI, 2, 95: *capite tenus alligetur vitis.* Idem remedium habet Theophrast. H. P. III, 8: ἐὰν τις τῶν ῥιζῶν τινα περιτέμνῃ. Palladius simpliciter circumfodi urinamque suffundi iubet IV, 7, 4. In fico eandem medicinam adhibet Theophr. C. P. I, 24. Quum vitis uvas immaturas deiicit, Suevi vitem dicunt *röhren*, *reissen*, teste Sprengero p. 416.

dices rigato, saepe fodito. Haec[s] materias citant[t], eaeque fructum perferunt.

IX. Est etiam genus insitionis, quod uvas tales creat, in quibus varii generis ac saporis[a] colorisque reperiuntur acini. Hoc autem ratione tali efficitur: Quatuor vel quinque sive etiam plures voles virgas diversi generis sumito, easque diligenter et aequaliter compositas colligato, deinde in tubulum fictilem vel cornu arcte[b] inserito, ita ut aliquantum exstent ab utraque parte, easque partes, quae exstabunt, resolvito, in scrobem deinde imponito, et terra stercorata obruito, ac[c] rigato, donec gemmas agant. Quum 2
inter se virgae cohaeserint, post biennium aut triennium facta iam unitate, dissolves tubulum, et circa medium fere crus, ubi maxime videbuntur coisse, vitem serra praecidito, et plagam levato, terramque

B. Br. R. (s) *Haec* om. I. B. Br. R. S. (t) *cita uvaeque fructum* I. B. Br. R. *cita vite eque fructum preferunt* L. Vulgatum *uvaeque succum* ex Sang. correxi.

CAP. IX. (a) *ac saporis colorisque* inser. Sang. Vulgo est *generis colorisque.* (b) *arte* Br. (c) Ita pro et Sang. (d) *Vt autem — nascantur* om.

Haec materias) Ex vestigiis varietatis librorum Pontedera malebat: *Materias citat vitis, quae fructum perferunt.*

CAP. IX. *Insitionis*) Plinius 17, sect. 35, num. 5: *Est et luxuriosa ratio vites serendi, ut quatuor malleoli vehementi vinculo colligentur, in parte luxuriosa, atque ita vel per ossa bubuli cruris vel per colla fictilia traiecti obruantur binis eminentibus gemmis. Humescunt hoc modo, recisique palmitem emittunt. Postea fistula fracta radix libere capit vires, uvaque fert omnium corporum suorum acinos*, ubi *humescunt* est pro coalescunt. Video tamen Pontederam Antiquit. p. 612, maluisse h. l. *gemmescunt*. *Colla* dedit Codex Chifflet pro vulgato *coacta fictilia*. Iam olim eadem docuit Theophrastus C. P. V, 5, sed ratione diversa. Ille enim utriusque malleoli bigeneris partem superiorem compositam contundi iubet, deinde colligatos deponi. Eadem ratione varii generis punica et mala in eadem arbore nasci tradit ibidem; scilicet. Virgas enim malleo velut praemolliri, ut parte contusa facilius inter se coalescant, mox colligatas plantari. Geoponica IV, 14, et Palladius III, 33, findunt sarmenta, medullam denudatam medullae gemmamque quasi gemmae committunt, et colligata plantant.

minutam aggerato, ita ut tribus digitis alte plagam operiat: ex eo codice quum egerit coles, duos optimos submittito, reliquos deiicito: sic uvae nascentur,
3 quales proposuimus. Vt[d] autem uvae sine vinaceis nascantur, malleolum[e] scindito[f] ita, ne gemmae laedantur, medullamque omnem eradito, tum demum in se compositum colligato, sic ne gemmas allidas,[g] atque ita terra stercorata deponito, et rigato. quum coles[h] agere coeperit, saepe et alte refodito. Adulta vitis tales uvas sine vinaceis creabit.

X. Vindemia facta statim putare incipito ferramentis quam optimis et acutissimis: ita plagae leves fient, neque in vite aqua consistere poterit: quae simul atque immorata[a] est, corrumpit vitem, vermesque et alia creat animalia, quae materiam exedunt. plagas autem rotundas facito: nam celerius cicatricem du-

I. B. Br. R. L. Saug. Rubricam addit Lips. *Ratia efficiendi uvas sine arillis.* In Sang. pro bis verbis est: XII AGIGAPIA. Voluit Agigarta seu Ἀγίγαρτα graece. In Pol. est, ut fere in Saug. *Acigarata. Malleolum findito.* (e) *Malcolum* Br. (f) *findito* L. P. S. (g) *alliges* I. B. Br. R. L. P. S. (h) *colos* L. hic et alibi.

Cap. X. (a) *immobilis* I. B. Br. R. *immortals* P. (b) *frucli varia* P.

Sine vinaceis) Plinius l. c. *In alio genere inventu novitio finditur malleolus, medullaque erasa in se colligantur ipsi caules, ita, ut gemmis parcatur omni modo. Tum malleolus in terra fimo mixta seritur, et quum spargere coepit caules, deciditur foditurque saepius. Talis uvae acinos nihil intus ligni habituros promittit Columella; quum vivere semina ipsa perquam mirum sit, medulla adempta*, ex quo loco apparet, hunc librum esse Columellae; alibi enim artificium hoc non docuit. Sed ex Graecis Palladius III, 29, ubi vide notas. Iam olim Theophrastus haec docuit de Causis Plant. III, 19; V, 5 et 7. Vide de cerasis Pallad. Octobr. XII, 7. Diversum artificium prunorum et cerasorum sine ossibus obtinendorum docent *Mémoires de l'Académie de Paris* 1704, p. 41, 1735, p. 373. Vide Mylii Physikal. Belustig. Parte XXVI, p. 1218. Sed dubitatur adhuc inter viros doctos de his artificiis.

Atque ita) Recte Pontedera emendat *atque in terra*. Idem *alliges* pro *allidas* cum libris quibusdam praefert; de laesione enim satis iam antea cautum fuisse. Sed antea cavebat laesionem, quum finderetur malleolus; nunc repetit eandem in alligando.

cunt. Sarmenta lata, vetera, male nata, contorta, 2
omnia haec praecidito: novella et fructuaria,[b] et interdum sobolem[c] idoneam, si iam superficies parum valebit, submittito, brachiaque conservato. quam celerrime poteris putationem perficito. arida et vetera, falce quae amputari non possunt, acuta dolabra abradito. in agro macro et sicco vineam imbecillam a bruma amputato: quam partem non deputaveris, circa Calend. Febr. repetito: ab Idibus Decemb. ad Idus Ianuarias ferro tangi vitem et arborem non convenit. Quum vitem[d] putabis, inter duas gemmas 3
secato: nam si iuxta ipsam gemmam secueris, laborabit,[e] nec materiam citabit.[f] Cicatrix autem semper deorsum[g] spectet, ita neque aqua neque sole laborabit,[h] humoremque recte capiet. In agro crasso validaque vinea plures gemmas et palmas relinquito, in exili pauciores. Sicubi in vite brachium desiderabis,[i] falce acuta semel aut bis eo loco[*] alte instar digiti mucrone ferito. brachium quamvis longum cave totum tollas, nisi si totum aruerit.[l] Vineam novellam 4
ante brumam ablaqueatam[m] habeto, ut omnes imbres limumque concipiat. Vites arboresque quo citius ablaqueaveris,[n] erunt valentiores. Sed quaecunque in[*] clivis erunt positae, ita ablaqueandae sunt, ut a superiore parte secundum codicem lacusculi fiant, ab

(c) *subolem* P. (d) *autem* I. B. R. Br. (e) *laboravit* P. (f) *citavit* P. *materiem* Saug. (g) *horsum* I. B. R. *orsum* Br. (h) *laboravit* P. (i) *desideravit* P. L. *desiderabit* I. B. R. Br. (a) *lo* P. (l) *De fossura* novum caput P. S. rubr. *Oblaquatio. vineae* L. (m) *oblaqueatam* L. (n) *ablaqueaberis* P. *ablaquearis* I. B, R. Br. *oblaq.* L. etc (o) *melius* I. B. Br. R. Pol. uobiscum

Cap. X. *Capiet*) Gesner vitium vidit, et coniecit legendum *fundet*.

Digiti) Gesner interpretatur *transversi*, ut ad medullam perveniatur.

Lacusculi fiant) Vide ad V, 9, 13, ubi ita est: *si olea in clivo sit, incilia excitentur, quae limosam aquam ad codicem deducant.* Palladius *mortarium*, Geoponica φιάλην vocant lacusculos hos.

inferiore autem pulvinuli[p] altiores[q] excitentur, quo
5 plus aquae limique contineant. Vinea vetus neque ablaqueanda[r] est, ne radices, quas in summo habet, inarescant, neque aranda, ne radices abrumpantur. bidentibus[s] saepe et alte fodito aequaliter, et stercore vel palea conspergito[t] solum ante brumam, vel quum circum ipsam vitem summatim ablaqueaveris, stercorato.

XI. Vineam[a] quam bene[b] putare, tam diligenter[c] pampinare utile est: nam et materiae quae fructum habent, melius convalescunt, et putatio sequentis anni expeditior,[d] tum etiam vitis[e] minus cicatricosa[f] fit: quoniam[g] quod viride et tenerum decerpitur,
2 protinus convalescit. super haec quoque[h] melius uvae[i] maturescunt. ante dies decem quam vinea florere incipit, pampinatam habeto. quidquid supervacui enatum fuerit, tollito. quod in cacumine aut in brachiis natum erit, decerpito, duntaxat quae uvam non habebunt. Cacumina virgarum, ne luxurientur, demutilato.[z] Vvas, quae meridiem aut occidentem spectabunt, ne perurantur,[l] suo[m] sibi pampino tegito.

facit. (p) *pulli* L. I. B. Br. R. S. (q) *alidiores* P. S. *vadiores* L. (r) *oblaqueanda* L. (s) *Videntibus* P. (t) *conspargito* P. *conspergito. Solum* I. B. Br. R.

Cap. XI. (a) *Vinea* S. (b) *bene* deest I. B. Br. R. *quam putare velis, eam vere pamp.* L. (c) *vene* P. *bene* S. *vere* I. B. Br. R. (d) *expeditur* Sang. Voluit *expeditior*. Vulgo *expeditius*. (e) *vitis* om. I. B. Br. R. (f) *cicatricose* Br. (g) *quom* Br. (h) *quo* L. P. S. (i) *uvae* om. I. B. Br. R. Sang. (z) Ita etiam Br. *demutiliato* Iens. *dimutilato* P. *diventilato* Lips. (l) *praecurantur* I. B. Br. R. S. teste etiam Heinsio ad Ovidii Metam. IX. 74. (m) *sua* P. S. quod exemplis aliis potest confirmari. Vide cap. 15.

Cap. XI. *Expeditior*) Hoc effeci ex Sang. *expeditur*, et sic est IV, 27, 2, ubi haec accuratius repetuntur.

Quod viride) Rectius supra: *id ex quo viride — consanescit.*

Perurantur) Palladius Aug. 3: *nunc locis frigidis pampinatur, locis vero ardentibus ac siccis obumbratur potius uva, ne vi solis arescat, si aut vineae brevitas aut facultas operarum permittit.*

XII. Simulatque uva variari coeperit, fodito tertiam fossuram:[a] et quum iam maturescet, ante meridiem, priusquam calere incipiet;[b] quum desierit, post meridiem fodito, pulveremque excitato: ea res et a sole et a nebula maxime uvam defendit. Lutulentam terram neque arare neque fodere oportet, quia valde
durescit et finditur. Bidentibus[c] terram vertere uti- 2
lius est, quam aratro. bidens[d] aequaliter totam terram[e] vertit: aratrum praeterquam quod scamna[f] facit, tum etiam boves, qui arant, aliquantum[g] virgarum et in-
terdum totas vites frangunt. Finis autem fodiendi vi- 3
neam nullus est: nam quanto saepius foderis, tanto uberiorem fructum reperies.

XIII. Palearum acervos inter ordines verno tempore positos habeto in vinea.[a] quum[b] frigus contra temporis consuetudinem intellexeris, omneis[c] acervos incendito, ita fumus nebulam et rubiginem removebit.

Cap. XII. (a) *fussuram* P. (b) Vulgo additum *et* om. I. B. Br. R. S. (c) *Videntibus* P. (d) *Videns* P. (e) *terram* om. I. B. Br. R. (f) *scana* P. (g) *aliquontulum* vulg. correxi ex I. B. Br. R. S.

Cap. XIII. (a) *vineam* L. P. S. (b) *quom* Br. (c) *omnis* Br.

Cap. XII. *Variari*) Plinius 17, cap. 22, de tertia hac fossione: *et variante se uva. Peritiores affirmant, si iusto saepius fodiatur, in tantum tenerescere acinos, ut rumpantur. Quae fodiantur, ante ferventes horas diei fodiendos convenit. sicuti lutum neque arare nec fodere. Fossione pulverem excitatum contra soles nebulasque prodesse.* Vides, haec ex communi aliquo auctore duxisse Plinium.

Cap. XIII. *Palearum*) Paleas et purgamenta incendit Palladius 1, 35, 1. Plinius 18, s. 70, sarmenta aut palearum acervos et evulsas herbas fruticesque per vineas camposque incendit. Geoponica I, 31, fimum siccum incendunt; unde tamen paleas vel herbas evulsas, frutices et spineta nominat Misaldus I, 15. Scilicet contra pruinam haec remedia valere possunt. Rationem intelliges ex loco Plinii 17, s. 37, num. 4: *Pruinae perniciosior natura quoniam lapsa persidet gelatque ac ne aura quidem ulla depellitur, quia non fit nisi immoto aere et sereno.* Igitur aër commovetur incensis paleis et pruina arcetur. Carbunculi hoc etiam remedium esse ait Plinius l. c. de carbunculo dixi ad III, 2, 4. Remedium ipsum probat et explicat Sprenger Cult. Vinear. p. 434 seqq.

Intellexeris) Augurando scilicet, praevideris, ut vespere frigoris effectum impedias. Pontedera malebat *incesserit*.

XIV. Lupinum terito, et cum fracibus[a] misceto, coque imam vineam[b] circumlinito: vel bitumen cum oleo coquito.[c] eo quoque imas vites tangito, formicae[d] non excedent.

XV. Vites, quae secundum aedificia sunt, a soricibus aut muribus infestantur. id ne fiat, plenam lunam observabimus, quum erit in signo Leonis vel Scorpionis vel Sagittarii vel Tauri, et noctu ad lunam putabimus. Genus est animalis, volucra appellatur;[a] id fere praerodit teneros[b] adhuc pampinos, et uvas: quod ne fiat, falces, quibus vineam putaveris, peracta putatione, sanguine ursino linito: vel si pellem fibri habueris, in ipsa putatione, quoties[c] falcem acueris, ea pelle aciem detergito,[d] atque ita putare incipito. Quoniam[e] de vineis abunde diximus, de arbustis praecipiamus.

Cap. XIV. (a) *fragibus* P. L. S. (b) *lineam circumlinito* I. B. Br. R. *vineam circ.* P. L. S. *linea vitem circ.* al. (c) *cocuito* P. (d) *formicam* P. S.
Cap. XV. (a) *appellantur* P. S. *appellatum* Lips. (b) *teneras* P. Lips S. (c) *quotiens* Br. (d) *detergeto* I. B. R. *detergito* Br. (e) *Cum* Br.

Cap. XIV. *Fracibus*) Plinius 17, s. 47: *contra formicas: aut lupino trito cum oleo radices linunt.* Ceterum recte Gesner h. l. *vineam* pro *lineam* ex libris melioribus posuit.

Bitumen) amurcam cum bitumine et sulphure decoquit et miscet Cato c. 95, eaque mixtura vites illinit contra convolvulum; quo effectu, nescio; contra formicas recte adhibetur.

Excedent) Vrsinus malebat *exedent*. Titulus huius capitis habet: *ne formica vitem ascendat*, unde Pontedera emendabat: *non ascendent*, Gesner *non escendent*. Priorem rationem probo.

Cap. XV. *Secundum aedificia*) Plinius 17, s. 36: *Vitium generosarum pergulas Quinquatribus putandas, et quarum servare uvas libeat, decrescente luna tradunt. Quae vero interlunio sint putatae, nullis animalium obnoxias esse. Alia ratione plena luna noctu tondendas, quum sit ea in leone, scorpione, sagittario, tauro; atque in totum serendas plena, aut crescente utique censent.*

Volucra) Vide ad X, 333.

Sanguine ursino) Forte *unguine ursino*. Palladius I, 35, 1, sevum ursinum adhibet in eadem re. Sed ecce Plinius 17, sect. 47: *Alii volucre appellant animal praerodens pubescentes uvas; quod ne accidat, falces, quum sint exacutae, fibrina pelle detergent, atque ita putant; sanguine ursino liniri volunt post putationem easdem.*

XVI. Vitem maxime populus[a] alit, deinde ulmus,
deinde fraxinus. Opulus,[b] quoniam[c] frondem non[d]
idoneam habet, a plerisque improbatur. Vlmus autem
quam Atiniam[e] vocant rustici, generosissima est et
laetissima, multamque frondem habet: eaque maxime
serenda est locis pinguibus vel etiam mediocribus:
sed si aspera et siticulosa loca arboribus obserenda
erunt, neque opulus[f] neque ulmus tam idoneae sunt
quam orni:[g] eae[h] silvestres[i] fraxini sunt, paulo la-
tioribus tamen foliis quam caeterae fraxini, nec de-
teriorem frondem, quam ulmi praestant. Caprae qui- 2
dem et oves vel[2] libentius etiam hanc frondem appe-
tunt. Igitur qui arbustum constituere volent, ante
annum quam deponant arbores, scrobes faciant[l] qua-
tuor pedum[m] quoquoversus. deinde circa Calen. Mart.
in eandem scrobem ulmum et populum[n] vel fraxinum
deponant, ut si ulmus defecerit, populus[o] vel fraxi-
nus locum obtineant.[p] si autem utraque vixerint, al-
tera[q] eximatur, et alio loco deponatur.[r] Arbustum
inter quadragenos pedes dispositum esse convenit:
sic enim et ipsae arbores et appositae vites melius
convalescent, fructumque meliorem dabunt. segetes

CAP. XVI: (a) Ita pro *opulus* I. B. Br. R. L. S. (b) *Populus* I. B. Br. R. Lips. S. (c) *quoniam* om. I. B. Br. R. *cum* Lips. (d) *non* om. P. S. (e) Ita ante Steph. omnes. *atineam* aliae. (f) *populus* I. B. Br. R. S. (g) *ornaae* P. *orneae aut* Lips. (h) *et* I. B. Br. R. *at*. P. (i) *silvestre* P. (2) *vel* ex I. B. Br. R. L. S. addidi. Deinceps *volet — deponat — faciat — deponat* S. (l) *faciat* P. (m) *quaeque annum. Deinde* I. B. Br. R. L. *quoquo annum. deinde* Sang. (n) Ita pro *opulum* L. P. S. Brusch. postea *deponat* Sang. (o) Ita pro *opulus* Br. L. P. S. (p) *optineat* I. B. Br. R. *optineant* P. (q) *eximia* add. I. B. Br. R. L. (r) *disponatur* L. P. S. (s) *disposueris* Br.

CAP. XVI. *Vitem*) Quae moneri poterant ad hoc caput, repetes ex dictis ad Columellae V, cap. 6. ubi eadem multo accuratius traduntur.

Non idoneam) Pontedera addendum censet *pecori* aut simile nomen.

Quatuor pedum) Ex varietate librorum suspicor *ternum pedum* legendum, ut in altero loco.

etiam, quae in eo erunt, minus umbra laborabunt.
3 Arborem, quam deposueris,[s] saepius circumfodito,
quo celerius adolescat:[t] et citra[v] triennium[x] ferro
ne tetigeris. Completis sex et triginta mensibus, ad
recipiendam vitem formabis,[y] supervacuos ramos amputabis, alterna brachia in modum scalarum relinquens,[z] alternisque annis putabis.[a] Sexto anno, si iam
firma videbitur, maritabis hoc modo. Ab ipso arboris
crure pedale spatium intermittito, deinde[b] sulcum
in[c] quatuor pedes longum, in tres altum, in[d] dupondium[e] et semissem latum quum feceris, patiere minime duobus mensibus eum tempestatibus verberari.
4 tum demum circa Cal. Martias vitem de seminario
ne[f] minorem [quidem] decem pedum sternito, et
adminiculato,[g] arborique iungito:[h] eam proximo anno ne putaveris: tertio vero[i] ad unam[k] virgam redigito, paucasque gemmas relinquito, ne antequam
invaluerit, in altitudinem repat: deinde ubi[l] amplum
incrementum habuerit,[m] per omnia arboris tabulata
disponito [eius[n]] materias, ita tamen ne vitem oneres, sed certa et robustissima flagella submittas. Arbustivam[o] vitem quam putare, tam alligare[p] diligenter

(t) *adolescant* I. B. Br. R. (v) *citra* om. I. B. Br. R. L. S. (x) *terrenam* L. (y) *formatos* I. B. Br. R. *formarios* P. *formaris* S. deinceps additum vulgo et om. I. B. Br. R. S. (z) *relinques* S. (a) *putabis* ex Saug. addidi. (b) *Dein* P. (c) *inter* Br. (d) *inter* I. B. R. quae varietas pertinere videtur ad literam praecedentem. (e) *dipondium semissem.* I. B. Br. R. S. *dupundium* P. (f) *deminus decem* I. B. Br. R. *ne minus decem* L. *deminus* etiam Sang. (g) *amminiculato* Br. (h) *iniungito* I. B. Br. R. *arboris iungeo* L. (i) *vere* S. (k) *imam* I. B. Br. R. (l) *quom* I. B. Br. R. *cum deinde* S. *ubi* om. P. (m) *haberet* P. (n) *eius* om. I. B. Br. R. S. (o) *Arbustiva*

Alternisque annis putabis) Vitium loci varie tentatum antea persanavit liber Sang. inserto *putabis*.

Sternito) Haec melius conveniunt cum Geoponicorum loco IV, 1, s. 7, posito ad Colum. IV, 6, 18, quam cum altero nostri loco, ubi quaedam minus accurate de viviradice arbori adserenda traduntur.

oportet. nam in eo[q] fructus maxime vis[r] consistit,[s] diutiusque perennat[t] quae firmis toris[v] et idoneis locis religata est. itaque omnibus annis convenit[x] subsequi putationem, ita ut tori renoventur, et vitis per idoneos ramos disponatur.

XVII. Olea maxime collibus, siccis et argillosis gaudet: at humidis campis et pinguibus laetas[a] frondes sine fructu affert. melius autem truncis quam plantis olivetum constituitur. Magoni[b] placet siccis locis olivam autumno[c] post aequinoctium seri[d] ante brumam. Nostrae aetatis agricolae fere vernum tempus circa Calend. Maias[e] servant. Oportet autem scro- 2

P. (p) *allisgera* P. *putaret*, *amallis gera* Lips. (q) *ea* vulgatum ex L. P. S. correxit Gesner. (r) *ius* P. (s) *constitit* Br. (t) *perannat* P. *peremnat* L. (v) *storis* L. P. (x) *renovenit* L.

Cap. XVII. (a) *laetam frondem* S. *latam frondem* P. *laetam spem* Lips. (b) Vulgo additum *autem* omitt. I. B. Br. R. L. S. (c) *aut non* I. B. Br. R. *ut* P. *non ante aeq. seri ante brumam* L. Vulgo *aut mox*. Mecum Saug. (d) Vulgo additum *aut* om. P. S. Lips. (e) *Maii* I. B. Br. R. In *Martias*

Subsequi putationem) Pontedera malebat *amputationem*, nempe vinculorum; nulla idonea de caussa. Vitem ita, ut dixit, maritatam subsequi debet annis singulis putatio, sed ita, ut tori vinculorum resolvantur et renoventur.

Cap. XVII. *Collibus*) Plinius 17, s. 30: *Mago in colle et siccis et argilla, inter autumnum et brumam seri iussit. In crasso aut humido aut subriguo a messe ad brumam. Quod praecepisse eum Africae intelligitur. Italia nunc quidem vere maxime serit. Sed si et autumno libeat, post aequinoctium XL diebus ad Vergiliarum occasum quatuor soli dies sunt, quibus seri noceat*, ubi recte Pintianus ex lectione *sub riguoso* Codicis sui effecit *subriguo solo*. De quatriduo oleis noxio ita Plinius sect. 2: *circa Vergilias quidem pluere inimicissimum viti et oleae, quoniam tunc coitus est earum: hoc est illud quatriduum oleis decretorium*. Et libro 18, s. 69: *aliud hoc quatriduum est — decretorio die florentibus oleis vitibusque*. Ceterum ex loco Plinii hunc nostrum rectius interpunxi et iuvantibus libris emendavi. Quae vero ad librum Columellae V, cap. 9, annotavimus, repetere hic non licet. Adeat igitur lector notas illic appositas, sicubi haeserit. Magonis disciplinam coelo Africae miti, nec ullis hiemis frigoribus obnoxio convenire monet Bernard p. 200, qui vernum tempus praefert. Idem tamen exemplum Provinciae Gallicae posuit, ubi aestate plantae positae bene provenerunt.

Cal. Maias) Pontedera malebat Martias. Martio enim vel Februario

bem oleae quoquoversus pedes quaternos patere, in imum scrobem lapidem glareamque abiicere, deinde super terram quatuor digitorum iniicere, tum arbusculam deponere ita rectam,[f] ut quod a[g] scrobe exstiterit, in medio sit. arbusculam autem a tempestatibus tueri diligenter oportet[h] adminiculando, et terrae, quae in[i] scrobe reponitur, stercora[k] immiscere.[l]
3 Oleam decet inter sexagenos pedes disponi, ut spatium in latitudinem crescendi habeat: nam quae in proceritatem extenduntur, evanidae[m] fiunt, parumque fructus ferunt. Optima est olea[n] Liciniana, pausia[o]

mutandas censet Pont. ex Tromb. (f) *sectam* Eaed. et Lips. (g) *a* om. Eaed. Sang. Deinde vulgatum *medium* ex Sang. correxi. (h) *oportet* om. I. B. Br. R. L. S. (i) *in* om. I. B. Br. R. (k) *stercori* P. *terram quae scrobem rep. stercori* S. *terram quae i. sc. r. stercori* L. (l) Ita pro *immiscendo* I. B. Br. R. L. S. (m) *eva nefiunt* L. (n) *oleo* P. (o) *Posita* L.

estremo poni Palladius III, 18, monet; et noster V, 9, plantas disponi iubet, paulo ante quam germinent. Maio vero florent oleae. Alia est ratio olearum inserendarum, quibus Maium et Iunium definiunt Geoponica IX, 16, et Palladius Aprili 2. Martium mensem in Gallica Provincia probat etiam Bernard p. 200.

Glareamque abiicere) Malim *adiicere*. Noster V, 9, 9: *deinde ingerendi minuti lapides vel glarea mista pingui solo*, ubi Sang. *et glarea* habet. Ordo operis altero in loco positus mihi peior videtur.

Quatuor digitorum) Altero in loco mensuram omisit, sed terram pinguiorem et aratro subactam esse vult. Idem V, 6, 21, viti summam terram aratro subactam semipedem alte substernit, et depositam terra subacta vel fimo mista operit.

In medio) Ita Sang. Vulgatam *in medium* Gesner mutabat in *id medium sit*. Geoponica IX, 11, 5: εἶτα τὸ φυτὸν ἐπὶ λίθῳ πλατυτέρῳ στήσαντες ὀρθὸν προσχωννύουσιν.

Evanide) Exempla a Gesnero posita in Thes. L. L. huc non faciunt. Sed legendum esse *eiuncidae* dixi ad Varronem 1, 31, 3, ubi sarmentum eiuncidum propter infirmitatem sterile dicitur. Eiuncidum dicitur a gracilitate iunci. Vide notas ad locum Varronis. In Plinio 17, c. 22: *vitis antequam septimum annum a surculo compleat, evocata ad fructum evanescit et moritur*. Codices similiter habent *eiuncescit* vel *eiuvenescit*, monente Heinsio Advers. III, p. 460, qui malebat *eviescit*.

Pausia) Libri scripti optimi *Posita*. Voluerunt *Posia*. Ita enim noster in reliquis libris appellat. Postea locum ita edidit Gesner: *cseae orchis, sunt et regiae et radii, quae neque specie neque oleo sunt tam gratae*. Vitium demonstrat comparatio loci V, 8, 4:

secunda oleo, escae orchis.[p] sunt et regiae, et radii non sine specie,[q] neque oleo nec esui tam gratae, quam quas supra diximus. Si oleam posueris eo loco, unde quercus effossa est, emorietur,[r] ideo quod vermes quidam[s] sunt, qui in radice quercus nascuntur[t]

P. S. (p) *orchas* Iens. Br. *orcita* L. P. S. (q) Vulgo *radii, quae neque specie neque oleo sunt tam gratae.* Sed *radii non sine specia* I. B. Br. R. L. S. *oleo: nequa sunt* I. B. Br. R. *neque subitam* L. P. *neque oleo neque sui tam* Sang. (r) Ita pro *morietur* I. B. Br. R. Sang. (s) *quidam vermas qui sunt educati in radice quercus nascuntur* I. B. Br. R. *qui sunt educantur in* P. *qui*

bacca speciosissima est regiae, quae potius escae quam oleo est idonea — orchis quoque et radius melius ad escam quam in liquorem stringitur. Vnde Pontedera h. l. emendabat ita: *orchis sicut et regia et radii, quae non sine specie, neque escae, neque oleo sunt tam gratae.* Verum tetigisset propius, si lectionem Sang. notam babuisset ubi est: *et radii non sine specie, neque oleo neque sui tam gratae.* Etiam Lips. cum Edd. I. B. R. habent *radii non sine specie neque oleo.* Pro *neque oleo* in Polit. et Lips. dicitur esse *neque subitam*, quae est ipsa Sang. lectio *neque oleo neque sui tam*, unde efficio certissimam emendationem, quam in ipsa oratione ponere non dubitavi.

Quercus effossa) Plinius 17, s. 30, ex Magone: *Olea ubi quercus effossa sit, male ponitur, quoniam vermes, qui raucae vocantur, in radice quercus nascuntur, et transeunt.* Noster V, 8, 7: *quercus excisa etiam radices noxias oliveto relinquit, quarum virus enecat oleam.* Idem cap. 9, 14: *amurca — per hiemem si vermes atque alia suberunt animalia, hoc medicamento necantur.* Male igitur Pontedera verba *ideo — consumunt* seriore aetate addita fuisse censet, et temere haec ab aliis tradi negat. Recte vero iam olim Dalecampius *rucae* mutare iussit in *erucae.* Geoponica IX, 10, radices exarescere et oleas aegrotare a vermibus, in radicibus subnatis, docent, eos vero tolli inprimis scilla prope plantata: σκώληκας appellant. Theophrastus H. P. IV, 16: ἡ δὲ ἐλαία πρὸς τῷ τοὺς σκώληκας ἔχειν, οἳ δὴ καὶ τὴν συκῆν διαφθείρουσιν ἐντίκτοντες, φύει καὶ ἧλον, οἱ δὲ μύκητα καλοῦσιν, ἔνιοι δὲ λοπάδα. τοῦτο δ' ἐστὶν οἷον ἡλίου καῦσις. Plinius 17, s. 37: *Olea praeter vermiculationem, quam aeque ac ficus sentit, clavum etiam patitur, sive fungum placet dici, vel patellam. Haec est solis exustio.* Alium morbum, araneum, ea Theophrasto H. P. IV, 17, C. P. V, 13, habet Plinius 17, c. 24. Araneum esse larvam insecti ea genere Linn. Chermes, quod circum axillas foliorum et petiolos florum habitat lanugine alba opertum, et succum oleae exhaurit inserto aculeo, recte censet Bernard p. 282, qui monet, in Provincia Gallica rusticos morbum hunc vocare *Coton*, propter similitudinem cum tela bombycina. Patella Theophrasti mihi videtur esse Coccus, in olea habitans, cuius noxam demonstravit Bernard p. 275.

Emorietur) Recte ita libri optimi pro *morietur.* De olea idem verbum posuit V, 8, 7.

et educantur, iique maxime semina oleae consumunt.
Si in olea unus ramus aliquanto caeteris laetior est,
4 nisi eum recideris, arbor tota fiet retorrida. Omnes[v]
arbusculas prius quam transferantur,[x] rubrica notare
convenit, ut quum[y] serentur, easdem caeli partes
aspiciant, quas etiam in seminario conspexerant: alioquin frigore vel calore laborabunt ab iis partibus, quas[z] praeter consuetudinem sub alio tractu expositas habuerint.

XVIII. Priusquam pomarium constituas, quam magnum habere voles circummunito maceria,[a] aut fossa, ita ut non solum pecori, sed ne[b] homini quidem[c] transitus sit, nisi per ostium,[d] dum adolescant[e] semina. nam[f] si saepius[g] cacumina manu praefracta[h] aut
a pecore praerosa fuerint (quam[i] adolescant), in per-
2 petuum corrumpuntur. Generatim autem arbores
disponere utilius,[2] maxime ne imbecillae[l] a[m] valentioribus premantur, quae[n] nec viribus nec magnitu-

sunt ac ducuntur L. *quidam vermes qui sunt eduoantur in radice q. nasc. iique* Sang. (t) *nascunt eique* L. P. (v) *omnis* Br. *omnis arbusculus* P. (x) *transferat* L. P. S. (y) *quom* Br. (z) *quae* Br. dein *alio oppos.* I. B. Br. R. *alio apositas* L. *quae contra o. sub alio exp.* Sang.

Cap. XVIII. (a) *macerie* Br. S. (b) *nec* P. (c) *quidem* om. I. B. Br. R. L. P. (d) *odium* P. L. *hostium* I. B. R. Br. (e) *adulescant* I. B. Br. R. (f) *nam* om. L. I. B. Br. R. (g) Vulgo *si prius*, *saepius si* I. B. Br. R. *si saepius* P. L. S. (h) Ita pro *perfracta* P. S. (i) *quam adolescant* om. L. I. B. Br. R. S. (2) *utilis* I. B. R. Br. (l) *imbecilla valentiora* P. L. *imbecilla a valentiore prematur* S. (m) *a* om. I. B. Br. R. (n) *qua* P.

Consuetudinem) Libri plurimi omittunt *tractu* et *oppositas* praeferunt. Vitium vulgatae manifestum est. Nam arbusculae ipsis quibus steterant cardinibus opponendae sunt, ut tradit etiam Palladius III, 19. si igitur diversis cardinibus opponantur, frigore aut calore laborabunt partes, alii cardini oppositae. Igitur malim: *quas contra* (ita enim Sang.) *consuetudinem alii tractu oppositas habuerint.*

Cap. XVIII. *Pomarium*) Eadem noster supra V, 10, ubi vide notas.

Praefracta) Ita recte libri optimi pro *perfracta*. Ex antiqua lectione alterius loci *tractata* Vrsinus h. l. malebat. *pertractata.*

dine sunt pares, neque pariter crescunt. terra quae vitibus apta est, eadem quoque utilis est arboribus.

XIX. Ante annum quam pomaria[a] disponere voles,
scrobes fodito. ita sole pluviaque macerabunt, et
quod posueris cito comprehendet. Sed si quo anno
scrobes feceris, etiam semina ponere voles, minimum[b]
ante duos menses fodito scrobes, postea stramentis
eos completo,[c] et incendito. Quo latiores patentiores-
que[d] scrobes feceris, eo[e] laetiores erunt uberiores-
que[f] fructus. Scrobis clibano similis esse[g] debet, imus 2
quam summus[h] patentior,[i] ut laxius[k] radices evagen-
tur,[l] ac minus frigoris hieme,[m] minusque aestate va-
poris per angustum os terrae[n] admittant: tum etiam
clivosis locis terra, quae[o] in eum congesta est, pluviis
non abluitur.[p] Arbores raris[q] intervallis serito,[r] ut 3
quum creverint, spatium habeant, quo ramos exten-
dant. nam si spisse posueris, neque infra[s] quicquam[t]
serere poteris,[v] nec sic[x] ipsae fructuosae erunt, nisi
eas[y] interraseris. Itaque placet inter ordines[z] qua-
dragenos pedes, minimumque tricenos, relinqui.

Cap. XIX. (a) *poma* I. B. Br. R. S. (b) *minime* Sang. Brusch. (c) *impleto* I. B. Br. R. Sang. (d) *putientioresque* P. L. S. *potentioresq.* I. I. H. G. (e) *hoc erunt* I. B. Br. R. S. (f) *superioresque* L. P. Deinde *Scrobs* vulgatum ex Sang. correxi. (g) *est: imus* I. B. Br. R. S. *similis et imus* L. (h) *sumus* B. R. (i) *patientior* P. (k) *latius* L. (l) *vogentur* I. B. Br. R. S. (m) *hieme* om. P. S. (n) *os teneant. Tum* I. B. Br. R. *tentarit. Tum* L. P. (o) *cum cong.* L. (p) *abluatur* P. S. (q) *pares* I. B. Br. R. L. S. *paribus* aliae. (r) *sepito* I. B. Br. R. S. (s) *terra* I. B. Br. R. (t) *quid* P. S. (v) *potueris* I. B. Br. R. (x) *si* I. B. R. recte Br. (y) *eas* om. I. B. Br. R. S. *intervaseris* Br. Ex Senger. Gronovius annotavit *intuulseris*. (z) *ordinem* I. B. Br. R. S. In fine capitis additum *versuris* vulgo P. mutat in *volseris*, L. in *volsetis*. Sang. *volseris* scriptum simul suppositis punctis delet.

Cap. XIX. *Patentioresque*) Ita legendum esse vidit etiam Vrsinus pro *potentioresque*.

Raris intervallis) Ita pro *paribus* vel *pares* scribi iussit Vrsinus, deinde Ponledera, quibus obsecutus est Gesner.

Interraseris) Quam varietatem ad *versuris* sequens retulit Gesner, ea huc pertinet. *Intervulseris* etiam Ponledera

XX. Semina lege,[a] ne minus crassa, quam manubrium est bidentis, recta, levia,[b] procera, sine ulceribus, integro libro. ea bene et celeriter comprehendunt. Semina si ex arboribus sumes, de iis potissimum sumito, quae omnibus annis bonos et uberes ferunt fructus. Observabis autem ab humeris, qui sunt contra solem orientem, ut eosdem[c] decerpas. Sed si[d] cum radice plantam[e] posueris, incrementum citius
2 fuerit,[f] quam caeteris, quas severis. Arbos insita fructuosior est, quam quae insita non est, id est, quam quae[g] ramis aut plantis ponitur. Priusquam arbusculas transferas, rubrica vel alia[h] qualibet re signato, ut iisdem ventis, quibus[i] ante steterunt,[2] constituas eas: curamque adhibeto, ut ab superiore et sicciore et exiliore in planiorem, humidiorem,[l] pinguiorem agrum transferas. Semina trifurca maxime ponito: ea exstent supra terram tribus pedibus. In eodem scrobe

Cap. XX. (a) *legere minus* L. (b) *lenia* I. B. R. (c) *eadem* coni. Vrsin. (d) *decertasset* P. L. *Sed si* Sang. dedit. Vulgo *sed* omittitur. (e) *planta* P. S. (f) Vulgo erat: *eius futurum, quod et caeteris quas severis arboribus. furit, quae caeteris senties. Arbus* P. *fuerit quod caeteris senties. Arbos* I. B. Br. R. *fuerit quae o. s. a.* L. *fruitque caeteris, quas senties. Arbos* S. (g) Vulgo intersertum *cum* deest L. I. B. R. Br. (h) *aliqua vel a qualibet* P. (i) *quibus* deest P. (2) *unde steterunt* L. *sterunt, constitue* P. (l) *umi-*

recte in utroque loco praefert. Verum ipse etiam Gesnerus vidit vocem *versuris*, quae in fine capitis vulgo additur, ab ipso recte inclusam, nihil esse nisi varietatem verbi *interraseris* alieno loco adscriptam a librario. Ad eam igitur pertinet varietas libri Pol. *volseris*. Lips. *volsctis*. In Sang. *volseris* puncta supposita habet. Equidem plane delevi *versuris*. In Brusch. pro *interraseris* scriptum est *inter vaseris*, unde fere patet origo varietatis.

Cap. XX. *Sed si cum*) De lectione vide ad V, 10. Multa enim utrobique vitiosa correxi loca. — *Decertasset* Codex Polit. Caesen. *decerpta sint* liber Ponted. deinceps Caesen. *eius fuit que caeteris senticris arbus insita*. Tromb. *quod e caeteris senties*. Pro *fuit* in Polit. *fruit*. Liber Ponted. *incrementum citius fiet: si caeteris arboribus fuerit insita, fructuosior erit quam que insita non est: que ramis aut plantis ponitur*. Ex hac varietate locum ita constituit Pontedera: *ut eosdem decerpas. Sed, si cum radice plantam posueris, incrementum citius fiet. Quae severis, inseres. Arbor insita.*

si[m] duas aut tres arbusculas ponere voles, curato ne inter se contingant. nam ita[n] vermibus interimuntur.[o] Quum semina depones, dextra ac[p] sinistra singulis[q] 3
usque in imum scrobem fasciculos sarmentorum brachii humani crassitudine deponito, ita ut supra terram paululum exstent, per quos aestate parvo labore aquam radicibus subministres. Arbores aut radicata[r] semina autumno serito circa Id. Octobres. Taleas[s] et ramos vere, ante quam germinare arbores incipiant,[t] deponito. Sed ne[v] tinea molesta sit seminibus ficulneis, in imum scrobem taleam lentisci, ita ut cacumen eius deorsum spectet, obruito.

XXI. Ficum frigoribus ne serito: loca aprica, calculosa, glareosa,[a] interdum et saxosa[b] amat. eiusmodi agro[c] cito convalescit, si scrobes amplos et idoneos feceris. Ficorum genera etiam si sapore et habitu differunt, tamen uno modo, sed[d] dispari differentia

diorem P. (m) si omitt. P. L. (n) *ut* I. B. R. Br. (o) *interimunt* P. *interibunt* Sang. (p) *ac* deest I. B. Br. R. S. (q) *si vis quousque* P. *si vis quousque* I. B. Br. R. *sinis quae* S. Idem *fasciculus*. (r) *semina radicibus* L. I. B. Br. R. S. (s) *Tala* P. (t) *incipiunt* I. B. R. Br. S. (v) *nec q. in ea* L.

Cap. XXI. (a) *galerosum* P. (b) *saxeta* P. L. S. (c) *agra* P. *agricito* L. (d) *sed dis - - - ro differentia agri puri loco servetur* L. *dispro* Sang.

Ne inter se contingant) Hinc ad libri V. Cap. X, transtulit Aldina, ubi Polit. et Caesen. *constringat* rectius Tromb. *constringant* habet, quod verbum etiam h. l. ex Caesenate restitui voluit Pontedera. Sequens *nam ut vermibus* in Codd. Pol. Pont. et Edd. pr. Pont. ex *aut* ortum, totam vero sententiam truncatam censet, quae cap. V, 10, ita ponitur: *mutuo contactu aut computrescunt, aut vermibus interimuntur.*

Arbores aut radicata semina) *Arbores aut semina radicibus autumno* Edd. pr. Lips. Sang. Pol. Caes. Pont. *arborum autem semina cum radicibus* unde antiquum: *aut semina cum radicibus* restituit Pontedera.

Cap. XXI. *Sed dispari*) Multum in concinnando hoc loco laboravit Pontedera, nec ipse sibi satisfecit. Id tamen recte vidit, sensum esse: *sed pro differentia* (*generis*) *dispari loco seruntur.* In libro V est: *sed pro differentia agri seruntur.* Itaque lectionem Lips. *sed dis — ro differentia agri pari loco.* quocum sentit Sang. qui clarius *sed dispro diff.* habet, et cum

agri,[e] seruntur. locis frigidis et autumni temporibus aquosis praecoques serito, ut ante pluviam fructum deligas,[f] locis calidis hibernas serito. At[g] si voles ficum, quamvis non natura, seram facere, quum grossuli minuti erunt, fructum decutito: ita alterum edet fructum, et[h] in hiemem[i] seram[a] differet maturitatem.

2 Nonnunquam etiam quum frondere coeperint arbores, cacumina fici acutissimo ferramento summa amputare prodest. sic firmiores arbores et feraciores fiunt. Semper proderit simul ac folia agere coeperit ficus,[l] rubricam[m] amurca[n] diluere, et cum stercore humano ad radicem infundere: ea res efficit uberiorem fructum, et farctum[o] fici speciosius et plenius.

XXII. Nucem Graecam serito Arcturi signo, vel circa Calend. Febr. quae prima[a] gemmascit. Agrum calidum durum et[b] siccum desiderat. nam in locis diversis natura[c] eiusmodi si posueris nucem, protinus

(e) *pari loco* ins. I. B. Br. R. S. (f) *diligas* R. Post *hibernas* volgo additur *serotinas*. (g) *Ad* P. Deinde *ita* pro *iterum alterum* dedit Saog. (h) *et* om. I. B. Br. R. S. (i) *hieme* I. B. R. (2) *serum differat* P. (l) *ficus* om. I. B. Br. R. (m) *rubriça* I. B. Br. R. S. (o) *amulga* P. *amurga* S. (o) *ructum* nescio quis liber a Gesnero non nominatos. *Fartum* Sang.

Cap. XXII. (a) *quae prunacem nescit* I. B. Br. B. *qui primacem mascit* P. *qui primacem inascit* L. *quae pruinam nescit*. rel. recte Saog. *prima gemmascit*. (b) *et* om. I. B. R. Br. (c) *eiusmodi nutura* I. B. Br. R. S. *natura*,

I. B. Br. R. similiter pari loco addit, ita interpretor, quasi *dispro* divellendum sit ita: *sed pro differentia dispari loco seruntur*; eamque ipsam lectionem assecutus divinando fuit Pontedera. — Ex scriptura Tromb. *modo sed dis pro differentia agri pari loco seruntur*. corrigit Ponted. in Curis Post. *modo, sed dispari pro differentia generis loco seruntur*.

Hibernas) Vulgo additum *serotinas* cum Pontedera delevi, ortum ex varietate verbi *serito*. Deest etiam altero in loco. Hibernae satis intelliguntur esse serotinae.

Cap. XXII. *Quae prima gemmascit*) Ex loco simili V, 10, 12, vulgatam et vitiosam huius loci lectionem iam olim correxerat Vrsinus. Sed ibi recte duo libri optimi habent *quia prima*. quae lectio et h. l. restituenda est. Nux graeca est amygdalus, quae omnium prima vere gemmascit et floret.

Protinus) Altero in loco est *plerumque putrescit*.

putrescet. Ante quam nucem deponas, in aqua mulsa,
nec[d] nimis dulci macerato, ita iucundioris saporis
fructum, quum adoleverit, praebebit, et interim me-
lius atque celerius nascetur. Ternas nuces in trigo- 2
num statuito, parsque acutior inferior sit, quia inde
radices mittit, nuxque[e] a nuce minime palmo[f] absit,
et anceps ad Favonium spectet. Omnis nux unam
radicem mittit, et simplici stilo prorepit. quum ad scro-
bis solum radix pervenit, duritia humi coërcita[g] re-
curvatur, et modum ramorum alias radices emittit.
Nucem Graecam et Avellanam[h] Tarentinam hoc modo
facere poteris. In quo scrobe destinaveris nucem[i] se- 3
rere, terram minutam in modum semipedis ponito,
ibique semen ferulae repangito.[2] quum ferula fuerit
enata, eam findito, et in medullam eius sine putamine
nucem Graecam vel Avellanam[l] abscondito, et ita
adobruito. hoc ante Cal. Mart. facito, vel etiam inter
Nonas et Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglan-
dem et pineam et castaneam serere oportet.

eiusmodi Iunit. (d) *ne* P. (e) *nuncque* I. B. Br. R. (f) *palmae absint* I. B. R. *minimae* etiam Br. *palmae absit* P. L. (g) *cortice* Lips. (h) *abellanam tarentinas* P. S. (i) *nuces* I. B. R. Br. S. (2) *facito* Lips. I. B. Br. R. *iacito* S. (l) *abellanam* P.

Nascetur) Altero in loco *frondebit.* Quae de radice sequuntur ei parte acutiore ad librum V. explicui.

Nuxque a nuce minime palmo absit) Haec verba statim post *statuito* esse inserenda, et ratio docet et locus alter Columellae.

Extensa) Altero in loco erat vulgo: *et ex summo duum ramorum ambas radices.* Sed in Goes. libro est: *ex se modum ramorum duas.* in Sang. *ex se in modum ramorum alias.*

Tarentinam) Recte, puto, libri duo optimi *Tarentinas.* Vulgata tamen etiam in altero loco exstat. Mecum sentit Pontedera.

Nucem) Altero in loco *nuces*, atque hoc etiam libri optimi praeferunt h. l.

In modum) Alibi *pro modo.*

Repangito) Praefero quod altero in loco liber Sang. habet *pangito.* Ex hoc forte ortum *facito* et *iacito* quod libri scripti h. l. habent.

XXIII. Malum Punicum vere usque in Cal. Apriles recte seritur. Quod si acidum aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore suillo et humano et lotio humano veteri radices rigato. ea res et fertilem arborem reddet, et primitivos[a] annos fructum vinosum, postea[b] vero etiam dulcem et apyrenum[c] facit. Nos exiguum admodum laser[d] cyrenaicum vino diluimus, et ita cacumina arboris summa
2 oblevimus; eâ res emendavit[e] acorem malorum. Mala Punica ne rumpantur in arbore, remedio[f] sunt lapides tres, si, quum seres arborem, ad radicem ipsam collocaveris. at si iam arborem satam habueris, scillam[g] secundum radices[h] arboris serito. Alio modo, quum[i] iam matura mala fuerint, ante quam rumpantur, petiolos, quibus pendent, intorqueto. eo modo servabuntur etiam[a] anno toto.

XXIV. Piros autumno ante brumam serito, ita ut minime dies quinque et viginti ad brumam supersint. quae ut sint feraces, quum iam adoleverint, alte ablaqueato, et iuxta ipsam radicem truncum findito, et[a] in fissuram[b] cuneum pineum tedae adigito,[c] et ibi

Cap. XXIII. (a) *primitivus annus* L. (b) *post* I. B. Br. R. (c) *apyrinum* P. S. L. B. R. (d) *lac* I. B. Br. R. *lacyrenaicum* P. L. (e) *emendabit* I. B. Br. R. *semen dabit* Lips. (f) *remedium placuit* I. B. Br. R. *remedio placuit lapides* P. S. deinceps *si quom* Br. (g) *scyllam* Br. (h) *radicem* P. S. (i) *et cum* P. *et iam* I. B. R. *cum iam* Br. (2) *et* Br. et forte huc pertinet varietas postrema a Gesnero relata.

Cap. XXIV. (a) *et* om. P. S. Initio capitis *Pyrus* Sang. (b) *fixura* I. B. R. recte Br. *fussuram* L. (c) Ita pro *adiicito* ex *adiigito* B. R. correxi. (d) *oblaq.* P. *ablaqueationem* Caes. et liber Ponted.

Cap. XXIII. *Primitivos annos*) In Lips. est: *primitivus annus.* Noster 5, 10, 15: *ea res et fertilem arborem reddet et primis annis fructum vinosum, post quinquennium dulcem et apyrenum facit.* Vnde h. l. *primitivis annis* vel *primis* corrigebat Gesner in Thes. L. L. ubi *primitivos flores* i. e. vernos nostri 9, 13, 2, comparabat.

Laser cyrenaicum) In Edd. pr. *lac. cyr.* Lips. Pol. *lacyr.* Pont. *latyrenaicum.* Tromb. *Cyrenaicum.* Igitur *lac* restitui voluit Pont. confirmans loco Plinii 19, Cap. III.

relinquito: deinde obruta ablaqueatione[d] cinerem supra terram spargito.

XXV. Mala aestiva, cydonea,[a] sorba, pruna, post mediam hiemem usque in Idus Febr. serito. Morum[b] ab Idibus Febr. usque in aequinoctium vernum[c] recte seres. Siliquam Graecam, quam quidam κεράτιον[d] vocant, item[e] Persicum ante brumam per autumnum serito. Amygdala si parum feracia erunt, perforata[f] arbore lapidem adigito: ita librum arboris inolescere sinito. Omnium autem generum ramos[g] circa Calend. 2
Martias in hortis, ubi et subacta et stercorata terra est, per pulvinos arearum disponere convenit: deinde quum creverint,[h] danda est opera, ut dum teneros ramulos habent, veluti pampinentur, et ad unum stilum[i] primo anno semina redigantur: et quum autumnus incesserit, ante quam frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expediet, et ita crassis arundinibus, quae ab una[k] parte nodos integros habent, quasi pileolos[l] induere, atque ita a frigore et gelicidiis teneras adhuc virgas tueri. Post[m] quartum et vigesimum deinde mensem sive transferre[n] et disponere in ordinem voles, seu inserere, satis tuto utrumque facies.

XXVI. Omnis surculus omni[a] arbori inseri potest, si non est ei[b] cui inseritur, dissimilis cortice: si vero fructum etiam eodem tempore fert, sine ullo scru-

CAP. XXV. (a) *cytonea* P. *cythonea* S. (b) *Mabrum* L. P. *ex Maurum* corruptum censet Gesner. (c) *vernale* I. B. Br. R. S. (d) *ceratium* P *cerutiu* L. (e) Ita pro *deinde* S. *dein* P. (f) Ita pro *perforatam arborem*. S. (g) *ramus* Br. (h) *tenuerint* L. P. S. (i) *stimulum* L. (2) *ima* I. B. Br. R. (l) *pilleolos* L. P. (m) *potest* L. (n) *transferre* Br.

CAP. XXVI. (e) *omni arbori* om. I. B. Br. R. L. S. (b) *arbori* add. I. B.

CAP. XXV. *Quum creverint*) Pontedera praeferebat lectionem *tenuerint*.

CAP. XXVI. *Fructum etiam*) Ex altero loco supplet Pontedera: *fructum etiam similem et eodem tempore*.

pulo optime inseritur. Tria autem genera insitionum
antiqui tradiderunt: unum, quum[c] resecta et fissa ar-
bor[d] recipit insertos surculos: alterum, quo[e] resecta
inter librum et materiam[f] admittit semina: quae utra-
que genera verni temporis sunt: tertium,[g] quum ipsas
gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibra-
tam recipit, quam vocant agricolae emplastrationem.
2 hoc genus aestatis est. Quarum[h] insitionum rationem
quum tradiderimus, a nobis quoque repertam aliam[i]
docebimus. Omnes arbores simulatque gemmas agere
coeperint, luna crescente inserito, olivam autem circa
aequinoctium vernum usque in Idus Apriles. Ex qua
arbore inserere voles, et surculos ad insitionem sum-
pturus[2] es, videto ut sit tenera et ferax, nodisque
crebris: et quum primum germina tumebunt, de ra-
mulis anniculis[l] qui solis ortum spectabunt, et inte-
gri erunt, eos legito: crassitudine minimi digiti: sur-
3 culi sint bisulci. Arborem, quam inserere voles, serra
diligenter exsecato ea parte, quae maxime nitida
et sine cicatrice est, dabisque operam, ne librum
laedas. Quum deinde truncum[m] recideris, acuto fer-
ramento plagam levato: deinde quasi[n] cuneum fer-
reum vel osseum inter corticem et materiem, ne mi-

Br. R. S. (c) Ita pro *quod* Sang. deinceps *fixa* I. B. Br. R. (d) Vulgo *arbore*. (e) Ita Sang. pro *quod*. (f) *materiem* I. B. R. Br. Iunt. G. (g) *tertium enim quom* I. B. Br. R. Vulgo erat: *tertium*, *quod* L. P. S. *eum*. (h) *Quorum* Br. (i) *aliam* om. I. B. Br. R. L. Sang. (2) Ita pro *sumturus* Br. Ald. (l) *anniarculis* P. *annicretulis* L. (m) *truncam reddideris* P. S. (n) *quasi* addidi ex Br. Sang. *dein* P. (o) *lente* I. B. Br. R. L.

Vnum cum) Ita recte Sanct. Vrsinus malebat *unum quo*; deinde idem recte vulgatum *arbore* corrigi ex altero loco iussit.

Alterum quo) Ita correxi vulgatum *quod* nullo modo ferendum, quum ipsa arbor recipere dicatur surculum vel gemmam.

Bisulci) Vrsinus malebat *bifurci*. Gesner vulgatam defendit, quae mihi tamen poëtam magis decere videtur.

nus digitos tres, sed leniter[o] demittito, ne laedas aut
rumpas corticem. Postea surculos, quos inserere voles, 4
falce acuta ab ima[p] parte eradito tam alte quam cu-
neum demisisti, sed ita ne medullam neve alterius
partis corticem laedas: ubi surculos paratos habueris,
cuneum vellito, statimque surculos demittito[q] in ea
foramina, quae cuneo adacto inter corticem et ma-
teriem facta sunt. Ea autem fine, qua adraseris, sur-
culos demittito ita, ut sex digitis de arbore exstent.
in una[r] autem arbore duos aut tres ramulos figito,
dum ne minus quaternum digitorum inter eos sit spa-
tium. Pro arboris magnitudine et corticis bonitate
haec facito. Quum omnes surculos, quos arbor patie- 5
tur, demiseris,[s] libro ulmi vel vimine arborem astrin-
gito:[t] postea paleato luto bene subacto oblinito totam
plagam, et spatium, quod est inter surculos, usque
eo, ut duobus digitis insita extent: supra lutum mu-
scum imponito, et ita alligato, ne pluvia dilabatur.
Si pusillam arborem inserere voles, iuxta terram 6
abscindito, ita ut sesquipedem a terra exstet. quum
deinde absciderìs,[v] plagam diligenter levato, et me-
dium truncum acuto scalpro modice scindito, ita ut
fissura[x] trium digitorum sit. in eam deinde cuneum,
quoad[y] patietur, inserito, et surculos ex utraque
parte adrasos demittito, ita ut librum seminis libro
arboris aequalem facias. Quum surculos diligenter
aptaveris, cuneum vellito:[z] deinde[a] arborem, ut su-
pra dixi, alligato, et oblinito: dein[b] terram[c] circa

lente dimittito Br. Sang. (p) Ita pro *una* I. B. Br. R. deinceps *dimisisti* Br. (q) *dimitt.* Br. bis. (r) *ima* I. B. Br. R. (s) *dimis.* Br. (t) *adstr.* Br. (v) *abscinderis* B. R. (x) *fixura* I. B. Br. R. (y) *quod is* Lips. *quod is patitur* S. (z) *alligato deinde terram circa arborem.* (a) *terra circa ins.* P. (b) *Deinde* I. B. Br. R. (c) *terra* P. (d) *sed* ex 5, 8. 11. Morg.

Dilabatur) De hoc loco vide ad V, 6, notam.

arborem aggerato usque ad ipsum insitum. ea res a
7 vento et calore maxime tuebitur. Tertium genus insitionis, quum sit subtilissimum, non omni generi arborum idoneum est: et[d] fere eae recipiunt talem insitionem, quae humidum succosumque et validum librum habent, sicuti ficus. nam et lactis plurimum remittit, et corticem robustum[e] habet. optime itaque
8 ea inseritur tali ratione. Ex qua arbore inserere voles, in ea quaerito[f] novellos et nitidos ramos. in his deinde observato gemmam, quae bene apparebit, certamque spem germinis[g] habebit: eam duobus digitis quadratis circumsignato, ut media[h] gemma sit, et ita acuto scalpello[i] circumcidito,[2] delibratoque diligenter, ne gemmam laedas. deinde[l] in[m] qua arbore inserere voles, in ea nitidissimum ramum eligito, et eiusdem spatii[n] corticem circumcidito, et materiam delibrato, et[o] in eam partem, quam nudaveras,[p] gemmam hanc,[q] quam ex altera arbore sumpseras,[r] aptato ita, ut[s]
9 emplastrum circumcisae parti conveniat. Vbi haec feceris, circa gemmam bene vincito, ita ne laedas: deinde commissuras et vincula luto oblinito, spatio

I. 76. (e) *robustam* I. B. Br. R. (f) Ita pro *quaesito* L. S. (g) *germinandi* L. (h) Vulgo *medio gemma.* (i) *scarpello* L. (2) *circumcide diligenter, ne gemmas* L. I. B. Br. R. S. *circumcisae* S. sed *circumcise* Gron. (l) *Delibrato item quam arborem inserere* L. I. B. R. S. *deliberato* Br. (m) *ex* omnes. (n) *spatiis* Iuntt. (o) *Deinde* I. B. Br. R. S. (p) *nudaveris* I. B. Br. R. S. (q) *hanc* om. I. B. Br. R. S. (r) Ita pro *sumseras* Br.

Vt medio gemma sit) Recte ex Edd. pr. Lips. Ambr. Tromb. et suo Pont. *media* restituit: deinceps *circumcide diligenter* omisso *delibratoque* ex Edd. pr. Polit. Caesen. Tromb. et suo recte revocat.

Deinde in qua) Vulgatum *ex qua* cum Morgagni correxit Gesner. Sed praestat annotare lectionem Sang. a Gronovio excerptam: *circumcise diligenter ne g. laedas delibrato. item quam arborem ins. v. in ea nit. ram. eligitio et eiusdem spatii cort. circumcidito et delibrato ante in eam p. q. nudaveris.*

Nudaveras) Morgagni praeferebat lectionem *nudaveris*; at sequitur *sumseras* quod item corrigendum erat.

relicto, qua gemma libere germinet.[s] Materia, quam inseveris,[t] si sobolem vel supra ramum[v] habebit, omnia praecidito, ne quid sit quo[y] possit succus avocari, aut cui magis quam insito serviat.[yy] Post unum et vigesimum diem solvito emplastrum. Hoc genere optime etiam olea inseritur. Quartum illud genus insitionis iam[z] docuimus, quum de vitibus disputavimus: itaque supervacuum est hoc[a] loco repetere iam traditam rationem terebrationis.

XXVII. Sed quum antiqui negaverint posse omne genus surculorum in omnem arborem inseri, et illam quasi finitionem,[a] qua nos paulo ante usi sumus, veluti quandam legem sanxerint, eos tantum surculos posse[b] coalescere, qui sint cortice ac libro et fructu consimiles iis[c] arboribus, quibus inseruntur, existimavimus errorem huius opinionis discutiendum,[d] tradendamque posteris rationem,[e] qua possit omne genus surculi omni generi arboris inseri. Quod ne 2
longiori exordio legentes fatigemus, unum[f] quasi exemplum subiiciemus, qua similitudine quod quisque[g] genus volet omni arbori poterit inserere.[h] Scro-

A. (s) *ante* add. I. B. Br. R. L. S. (t) *generum* L. (v) *inserueris* I. B. Br. R. *Materiem* Sang. (x) Ita pro *superiores ramos* I. B. Br. R. L. S. (y) *quod possit avocari* I. B. Br. R. *avocari* etiam S. Vulgo *evocari*. (yy) *aut ne cui magis* ex Tromb. confirmat Pont. in Curis post. (z) *ita* I. B. Br. R. *ita iam* P. (a) *hic repetere* I. B. Br. R. *hoc eo rep.* L.

Cap. XXVII. (a) *insitionem* I. B. Br. R. *infinitionem* S. (b) *posse* om. I. B. Br. R. habet P. (c) *iis arb. — existimavimus* om. I. B. Br. R. habet Pol. (d) *destruendum* L. (e) *putavi* add. I. B. Br. R. (f) *quasi unum* Br. (g) Ita pro *quisque quod* I. B. Br. R. (h) *Inserere olivam fico* add. P. (i)

Supra ramum) Hoc cum Pontedera ex libris optimis reposui pro *superiores ramos*, etsi sic etiam legitur cap. 12, sect. 11, libri V, et apud Palladium.

Aut cui magis) Vrsinus praeferebat lectionem alterius loci *aut ne cui magis*.

Cap. XXVII. *Quod quisque*) Hunc ordinem ut rectiorem praetuli, exemplis pluribus Columellae admonitus. Reliquam huius capitis varietatem iudicavimus ad Colum. V, cap. 11.

bem quoquoversus pedum quatuor ab arbore olivae tam longe fodito, ut extremi rami oleae possint eam contingere. in scrobem deinde fici arbusculam deponito, diligentiamque adhibeto, ut robusta et nitida
3 fiat. Post triennium aut quinquennium, quum iam satis amplum incrementum ceperit,[l] ramum olivae qui videbitur nitidissimus, deflecte, et ad crus arboris ficulneae religa: atque ita amputatis[k] caeteris ramulis ea tantum cacumina, quae inserere voles, relinquito: tum[l] arborem fici detruncato, plagamque
4 levato, et mediam[m] cuneo findito.[n] Cacumina deinde olivae, sicuti matri inhaerent, utraque parte adradito,[o] et ita fissurae fici aptato, cuneumque eximito, et diligenter colligato, ne qua vi revellantur.[p] Sic interposito triennio coalescet[q] ficus olivae: et tum demum quarto anno, quum bene coierint,[r] velut propagines, ramulos[s] olivae a matre resecabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inseritur.

XXVIII. Cytisum[a] (quem[b] Graeci aut ζέας,[c] aut

coeperit Br. (2) *computatis* L. (l) *Totam* I. B. Br. R. (m) *medium* I. B. Br. R. S. (o) *fundito* P. (o) *abradito* Br. (p) *revellatur* I. B. R. Br. S. (q) Ita pro *coalescit* I. B. Br. R. (r) *poterit* I. B. Br. R. S. *propaginis* Br. (s) *ramosa* ins. I. B. Br. R. *ramos* L.

Cap. XXVIII. (a) *Cythisum in agro quam plurimum* Ionit. reliqua desunt. inclusa omittit etiam Sang. (b) *quod* P. (c) *zeas* I. B. Br. R. *theas* L.

Ramulos olivae a matre) Edd. primae post *olivae* addunt *ramosa*. Lips. *ramos*. Sed in Sang. pro praepositione *a* esse *ramosa* annotavit Gronovius. Itaque olim fuit scriptum: *velut propagines, olivae ramos a matre resecabis*.

Cap. XXVIII. *Quem Graeci*) Inclusa recte omittit Sang. nec simile aliquid legitur V, 12, ubi verbotenus eadem traduntur; atque ad eum locum varietatem lectionis omnem iudicavimus, et de cytiso ipso tradidimus. Quare breviter haec trascurrere licebit. Vocabula graeca alibi annotata nondum reperi. Κορνίκην Sylburgius in Indice Commel. dictam putat, quod κάρνοις, i. e. pecudibus sit gratissima. Vide Hesychium in κάρνος — βόσκημα, et Καρνοστάσιον. Cum Pontedera Schoettgeo spuria haec omnia verba censebat, quae Sylburgius crucicula signaverat.

καρυίκην,[d] aut *τρυφερὴν*[e] vocant) quamplurimum habere expedit, quod gallinis, apibus, ovibus, capris, bubus[f] quoque, et omni generi pecudum utilissimus[g] est, quod[h] ex eo cito pinguescit; et lactis plurimum praebet ovibus, tum etiam quod octo mensibus viridi eo pabulo uti, et postea arido possis. Praeterea in quolibet agro, quamvis macerrimo[i] celeriter comprehendit, omnemque iniuriam sine noxa patitur. Mu- 2
lieres quidem, si lactis inopia premuntur, cytisum aridum[k] in aqua macerari oportet: quum tota nocte permaduerit, postero die expressi succi ternas heminas permisceri modico vino, atque ita potandum dari:[l] sic et ipsae valebunt, et pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cytisi vel autumno circa Idus Octob. vel vere fieri potest. Quum terram bene 3
subegeris, in modum horti[m] areas facito, ibique velut ocimum[n] semen cytisi autumno serito: plantas deinde vere disponito, ut[o] inter se quoquoversus quatuor pedum spatio distent. Si semen[p] non habueris, cacumina cytisorum vere disponito, stercoratam terram circa aggerato. si pluvia non incesserit,[q] rigato XV proximis diebus. simul ac novam frondem agere coeperit, sarrito. post triennium deinde caedito, et pecori praebeto. Equo abunde est viridis pondo XV, 4
bovi pondo XX. caeterisque pecudibus pro portione

(d) *carnicin* L. I. B. Br. R. *καρυίκην* Gryph. (e) *trifarin* L. I. B. Br R. (f) *bubus* ex Sang. addidi. (g) *utilissimum* P. S. (h) *quod* om. I. B. R. habet Br. sed puto Gesnerum voluisse referre varietatem ad sequens *quod* ante *octo* ubi Br. et S. omittit. (i) *magerrimum* P. *ager simum* L. *acerrimum* Sang. (k) *aridam* P. S. (l) *dare* I. B. Br. R. (m) *ervi* I. B. Br. R. Pol. *herum* L. Caes. et Sang. *hortorum* Tromb. *alvei* corrigebat Pont. (n) *ocymum* Br. (o) *haut* P. (p) *satiem* P. *cithion* L. (q) *ingesserit* I.

In modum horti) Quod est in Edd. vetustis *in modum ervi* Pontedera comparabat cum loco nostri: *semen violae, sicut olerum, in areis seritur.* Sed adest iam porri apud Plinium, ocimi apud nostrum comparatio.

virium. Potest autem etiam circa sepem agri[r] ramis seri. Aridum si dabis, exiguius[s] dato; quoniam maiores vires habet, priusque aqua macerato, et exemptum[t] paleis permisceto. Cytisum[v] aridum quum facere voles, circa mensem Septembrem[x] quum semen eius grandescere incipiet,[y] caedito. paucis deinde horis, dum flaccescat,[z] in sole habeto. deinde in umbra adsiccato, et ita condito.

XXIX. Salicem et genistam[a] crescente luna vere circa Calendas Martias serito. Salix humida loca desiderat, genista etiam sicca: utraque tamen circa vineam opportune[b] seruntur, quoniam[c] palmitibus idoneam praebent vincula. Arundo optime seritur, quos alii bulbos, alii oculos vocant. simulatque terram bipalio repastinaveris, radicem[d] arundinis acuta falce
2 praesectam impendenti pluvia disponito. Sunt qui arundines integras sternant, quoniam ex omnibus

B. Br. R. S. (r) Vulgo *Septembrem.* L. P. S. *circa saepem. Aridum.* (s) *exiguum* ante Gesn. *exiguis* L. P. *exiguius* S. (t) Vulgo *exemtum.* I. B. R. Br. *exemptum.* P. *exemplum.* (v) Ita pro *Cytisum quod aridum facere* I. B. Br. R. (x) Ita pro *Septembris* Sang. (y) *incipit* I. B. Br. R. (z) *flaccescat* Br.

Cap. XXIX. (a) *genestam* P. (b) *opportuna* P. abest I. B. Br. R. (c) *cum* I. B. R. *com* Br. (d) *radicitem* P. *bipalo* Sang. (e) Ita pro *satae* S.

Potest etiam) In altero loco: *potest etiam circa* (vulgo *ante*) *Septembrem satis commode ramis cytisus seri, quoniam facile comprehendit, et iniuriam sustinet.*

Exiguius) Alibi *parcius.* Vulgatum *exiguum* correxit Victorius ex libris, et exempla duo similia ex libro Florentino Pandectarum attulit.

Adsiccato) Alibi *exsiccato.*

Cap. XXIX. *Calendas Martias*) Plinius 17, s. 30, n. 6: *Salici, genistae* (serendis tempus) *circa Martias Calendas. Hanc in siccis semine, illam in humidis virga seri diximus.* unde, et ex loco nostri V, 31, ubi per arida loca genistam postulare salices non recipere ait, veram esse apparet emendationem Pontederae legentis: *genista autem sicca.*

Genista etiam sicca) *Genista autem sicca* ex Trombell. et suo Codice confirmat Pontedera.

Seritur, quos) Recte Pontedera corrigit *seritur radicibus, quos.* Gesner intelligebat *his, quos alii bulbos* etc.

nodis stratae[e] arundinem emittant.[f] sed fere hoc genus evanidam[g] exilemque et humilem arundinem affert. melior itaque satio est ea, quam prius demonstravimus. Placet autem omnibus annis simulac[h] arundinem cecideris,[i] locum alte et aequaliter fodere,[2] atque ita rigare.

XXX. Violam qui saturus[a] est, terram stercora-
tam et repastinatam ne minus[b] alte pedem in pulvi-
nos redigat. Atque ita plantas hornotinas[c] scrobiculis
pedalibus factis ante Calendas Martias dispositas ha-
beat.[d] Semen autem violae sicut olerum in areis duo-
bus temporibus seritur, vere vel autumno. colitur
autem eo[e] modo, quo et caetera olera, ut runcetur,
ut sarriatur, ut interdum etiam rigetur. Rosam fru- 2
ctibus[f] ac surculis disponi per sulcos[g] pedales con-

sata L. P. B. Br. R. (f) Ita pro *emittunt* P. S. L. *emittit* I. B. Br. R. (g) *evanidum* P. S. *evadum* L. (h) *simul* P. L. S. (i) *caecideris* lens. Br. I. I. H. A. G. (2) *confodere* P. S.

Cap. XXX. (a) Sic ex coni. Morgagni I. 79. suffragante cod. Tromb., probante Schneid. Vulgo *facturus*. (b) Ita pro *minimum* S. *nimius* P. (c) *annotinas* P. S. *ornotinas scrobibus* I. B. Br. R. (d) *habeas* I. B. Br. R. (e) *modo eo* Br. (f) Ita pro *fruticibus* I. B. Br. R. Sang. (g) *sulculos* P. unde ortum *surculos* Iont. Gr. Sang. in fine addit: *Liber tertius explicit feliciter L. Iuni M. Columellae rei rusticae liber tertius Phyteuticus surculis* (f. *seu surcularis*)

Cap. XXX. *Facturus est*) Morgagno *saturus* emendanti opposuit Gesner ex Varrone I, 7, 2, facere frumentum, ex II, 6, 4, facere gregem asinorum, ex Columella XII, 40, 4, facere vinum, ex Catone 52, vitem facere, ex cap. 65, 4, oleam facere. Sed loca ista aut sunt dubia aut plane diversae naturae. Quare malim *violarium facturus*. (in Addendis autem Lectionem codicis Tromb. probare videtur; quam recepi. *T.*)

Pulvinos) Declives facit Varro I, 35, ubi vide notam. Geoponica XI, 23, post Idus Martias plantant, et post Calendas Maias; violas albas Ianuario usque ad VII. Idus Februarias transferunt.

Fructibus) Ita non dubitanter scripsi ex libris optimis, pro *fruticibus*. Palladius enim rosaria ait conseri *vel virgultis vel etiam semine*. Monuit de vitio etiam Morgagni, qui deinceps *sulcos pedales* ex Edd. primis restitui iussit pro *surculos*, vel quod aliae habent, *surculos* vel *surcos*; quod fecerat etiam Gesner. Vide omnino ad Pallad. Febr. XXI, et Novembri XI.

venit per idem tempus, quo et viola. sed omnibus annis fodiri ante Calend. Martias et interputari oportet. hoc modo culta multis annis perennat.

ex p. L. Iuni Mod. Col. rei rusticae Lib. quartus surcularis Prior. Quartus liber haec continet.

In ipso fine collationis suae ista adscripserat Politianus: *Contuli has Columellae libros ego A. Politianus cum duobus exemplaribus; altero quidem vetustissimo, Longobardicis exarato litteris, ex privata Medicae gentis bibliotheca, cuius nota est. a. altero Nicolai Nicoli manu descripto ex vetusto item codice ex publica eiusdem familiae libraria. Servavi autem vetus institutum meum, ut etiam quae falsa putarem, non respuerem. Adiutoribus Nicolao Baldello et Roberto Minucio ac Laetantio Politiano familiaribus meis III. Id. Februarias, ipso bacchanalium die* 1493. (ultimae notae superscripta 4.) *Florentiae anno horribili transituris in Italiam Gallis.* Haec verba ex Addendis Gesnerianae prioris repetere suoque loco inserere omiserat Ernesti; quare sero post scriptam Praefationem huius Voluminis eadem cognovi, quum aliud agens forte in locum inciderem. (Exstant praeterea in Schneideri editione aliae Lectionum Varietates ad libros Catonis, Varronis et Columellae spectantes, seorsim editae: quas consulto praetermisimus; nam et parvi momenti visae sunt, et haud commode suo quaeque loco adscribi poterant. Perpauci vero erunt vel fortasse nulli, qui eas desiderabunt, quum iam quamplurimae ex illis, quae textui subiectae sunt, stomachum Lecturis movere valeant.)

INDEX

LIBRORVM COLVMELLAE

QVI IN HOC TERTIO RER. RVSTICARVM VOLVMINE

CONTINENTVR.

TERTII VOLVMINIS FINIS

Facultate obtenta.